

ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

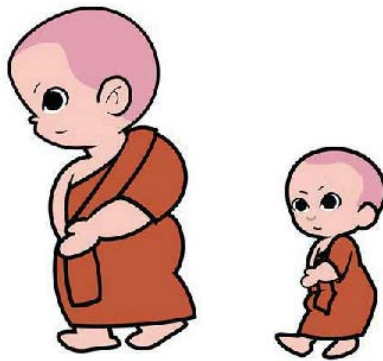
(ธรรมบรรยาย แก่พระนวกะ รุ่นพรรษา ๒๕๖๓)

ภาค ๑ - ๓

(ตอน ๑-๒๑ ใน ๖๐ ตอน)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตโต)

พรธรรม สวัสดิ์ปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๖๐

จาก ลูกๆ คุณหม่อมจรรยา ผลนิเวศ

ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

ภาค ๑ - ๓ (ตอน ๑-๒๑ ใน ๖๐ ตอน)

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7585-14-7

ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา

- ฉบับ ๔ ตอน ("๖๐ ตอน: ตอน ๑-๔ บวชแล้ว จะเริ่มเรียน" = ๗๐ หน้า)
พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิवास
- ฉบับ ๖ ตอน ("ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา, ตอน ๑-๖ ใน ๖๐ ตอน" = ๑๔๐ หน้า)
พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ภาค ๒ แคดูเปลือก ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธานุภาพ

(ตอน ๑-๑๔ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๑๔๑-๓๓๙ = ๑๙๙ หน้า)
พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘ - มงคลวารอายุ ๑๐๑ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิवास

ภาค ๓ เปิดประตูชีวิต ก้าวไปในการศึกษา

(ตอน ๑๕-๒๑ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๓๔๑-๔๔๔ = ๑๐๓ หน้า)
พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๓๑.๒๕๕๘ - มงคลวารอายุ ๑๐๒ ปี ๑๗ มิ.ย. ๒๕๕๘ พ.ญ. จรูญ ผลนิवास
๑๒ ต.ค. ๒๕๕๘ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

รวมเล่ม ๓ ภาค (ภาค ๑-๓: ตอน ๑-๒๑ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๑-๔๔๔)

- พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ธันวาคม ๒๕๕๘ (สวัสดิ์ปีใหม่ ๒๕๖๐) ๒,๐๐๐ เล่ม
- ลูกๆ คุณหม่อมจรูญ ผลนิवास พิมพ์แจกในวันมงคลปีใหม่ ๑,๐๐๐ เล่ม
 - ทูลพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูล: โดยอรรถจริยา ของ ดร.วราภา อโณทยานนท์
(ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร-ทำเล่ม ที่ US, ถวายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่สายใจธรรม ๔ ธ.ค. ๒๕๕๑)

ภาพปก: โดยความเอื้อเฟื้อของ ดร. วราภา อโณทยานนท์ (รักษาเค้ารูปปกเดิมของเล่มต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์)

พิมพ์ที่

สวัสดีพจน์

พอวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๐ มาถึง คนไทย และคนมากมายเกือบทั้งโลก ก็ได้ขึ้นปีใหม่อีกศกหนึ่ง ในโอกาสนี้ ทุกหนทุกแห่ง คนก็จะดีใจ ได้สนุกสนาน ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น แจ่มใส และอวยชัยให้พรแก่กัน

ในศุภวารดิถีขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๖๐ นี้ ลูกๆ คุณหม่อมจรรยา ผลนิवास มีความปรารถนาดีต่อบรรดาญาติมิตรและประชาชนทั้งปวงว่า นอกจากได้สนุกสนาน ร่าเริง สดใส เบิกบาน ปลื้มใจในวันปีใหม่แล้ว ขอให้ได้ธรรมเป็นพรด้วย เพื่อจะได้มีวรมงคลที่จะดลให้เกิดมีความสุขความเจริญสืบต่อจากวันขึ้นปีใหม่ นั้นไปอีก จนตลอดปี ๒๕๖๐ และตลอดไป จึงบำเพ็ญธรรมทานพิมพ์หนังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* รวมเล่ม ๓ ภาค เพื่อแจกมอบแก่ญาติมิตร และประชาชน ในวันมงคลปีใหม่นั้น ให้เป็นพรที่มีผลยืนยาวสืบไป

ขออนุโมทนาบุญจริยาของ ลูกๆ คุณหม่อมจรรยา ผลนิवास ในการบำเพ็ญธรรมทานบุญกิริยาด้วยความปรารถนาดีต่อบรรดาญาติมิตรและประชาชนทั้งปวง ซึ่งเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา พร้อมไปกับการแผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชนให้ไพศาล ขอให้ลูกๆ คุณหม่อมจรรยา ผลนิवास พร้อมทั้งญาติมิตรประชาชน เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้าออกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยั่งยืนนานตลอดไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๙

สารบัญ

ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา

๑

ตอนที่ ๑ บวชอย่างไร พ่อแม่ปู่ย่าตายาย จะได้บุญมาก ๓

- ความมุ่งหมายของการบวช ๓
- ข้อที่ ๑ บวชเพื่อทำหน้าที่ของพุทธบริษัท ๔
- ข้อที่ ๒ บวชเพื่อทำหน้าที่ของคนไทย ๔
- ข้อที่ ๓ บวชเพื่อฉลองพระคุณของพ่อแม่ ๕
- ข้อที่ ๔ บวชเพื่อจะได้ฝึกศึกษา ได้พัฒนาตัวเอง ๙

- ความหมายของการบวช ๑๐
- ประเพณีบวชเรียนสืบมาแต่สุโขทัย ๑๐
- บรรพชาออกมาจากบ้าน เข้าวัดบวชในพระธรรมวินัย ๑๒
- เมื่อบรรพชาได้บวชเณรแล้ว จะบวชพระก็ต่อด้วยอุปสมบท ๑๓

- พระรัตนตรัย เป็นดวงแก้วที่สูงค่าอย่างไร ๑๔

- พระรัตนตรัย เป็นสรณะให้แก่เราอย่างไร ๑๗

- ๑. พระพุทธเจ้า ๑๘
- ๒. พระธรรม ๒๐
- ๓. พระสงฆ์ ๒๑

- ปรับใจเข้าในชีวิตแห่งวิเวก ๒๓

ตอนที่ ๒ ออกจากบ้าน พ้นเขตคาม สู่อาราม แดนรมณีย์ ๒๕

- บวชแล้ว ถือนิสัย เป็นนิติต เข้าสู่ชีวิตแห่งการศึกษา ๒๕

- ถ้าศึกษาถูกทาง แคะชันประถม ก็ไม่จมอยู่กับปัญหาการพัฒนาไม่ยั่งยืน ๒๘

- แดนที่ ๑ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งของแและคน ๒๙
- ก) อยู่ร่วมสังคมให้สุขให้ดี ๒๙
 - ข) ดูแลถิ่นที่อาศัยให้งาม ใช้อินทรีย์สื่อนำความงอกเงย ๓๒
 - ค) หากินให้เป็นสัมมา ๓๘
 - ง) กินอยู่ให้ถึงมัชฌิมา ๔๑

แดนที่ ๒ ที่ ๓ พัฒนาลึกเข้าไปข้างใน เรื่องใหญ่ พุดแค่นำเรื่องไว้	๔๗
- แดนที่ ๒ จิตใจ เรื่องของ “สมาธิ”	๕๗
- แดนที่ ๓ ความรู้เข้าใจ รู้ให้แจ้ง รู้จนถึงความจริง คือเรื่องของ “ปัญญา”	๕๘

ตอนที่ ๓ พอบวชเสร็จ เป็นพระใหม่

อะไรทำได้ ทำไม่ได้ ต้องรู้ทันที..... ๕๕

- ตอนแรก อนุศาสน์ หมวดที่ ๑: นิสัย ๔	๕๕
- ตอนสอง อนุศาสน์ หมวดที่ ๒: อภรณ์ยกิจ ๔	๕๗
- ตอนสาม หมวดแถม ปิดท้าย: ไตรสิกขา (สิกขา ๓)	๕๗

ตอนที่ ๔ พอเข้าวัดพบศาสนา ก็เห็นการบูชา

จึงต้องรู้ว่า จะบูชาอย่างไรดี ๕๙

- บูชาใคร? บูชาอะไร? บูชาทำไม? บูชาให้ได้อะไร?	๕๙
- บูชาอย่างไร?	๖๔
- ทำไมจึงบูชา ด้วยรูป เทียน ดอกไม้?	๖๖
- ตอบบางคำถาม	๖๙

ตอนที่ ๕ ชีวิตพระใหม่ ได้เริ่มต้นอย่างนี้

ก็พอที่จะชื่นใจ ว่าเราได้บวชเรียนดี..... ๗๓

- พอเริ่มรู้จักกินใช้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนมีศีล	๗๕
- เลี้ยงง่าย แต่ไม่กลัวความยาก	๗๕
- ถือกติฝังเก็บน้ำหวานจากดอกไม้ จะห่างไกลมิจฉาชีพ	๗๙
- อยู่ในโลกเลือกได้ จะเป็นผู้กระทำ หรือเป็นเพียงผู้ถูกกระทำ	๘๐
- วิถีของนักเสพ... กับ นักศึกษา-นักผลิต-นักสร้างสรรค์ แยกกันที่การใช้อินทรีย์ ๘๓	๘๓
- จัดหาจัดทำรมณีย์ ให้อินทรีย์ได้ชื่นชม	๘๕
ก) อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์	๘๕
ข) อินทรีย์ภาวนา การพัฒนาอินทรีย์	๘๖
ค) รมณียภาพ ภาวะที่เป็นรมณีย์	๘๖
- มารยาทในวัฒนธรรมไทย มากับน้ำใจที่คำนึงถึงส่วนรวม	๘๙
- ได้ศีลเป็นพื้นแล้ว ทีนี้จะเอาจริงกับจิตและปัญญา	๑๐๔

ตอนที่ ๖ ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติก็เป็นรมณีย์

เมื่อพระสงฆ์มีธรรมให้แก่ประชาชน	๑๐๙
- คน คือบุคคลในสังคม และคือชีวิตในธรรมชาติ	๑๐๙
- พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต้องอยู่ใกล้ประชาชน	๑๑๒
- ความเคารพสงฆ์ ถือกิจการและประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่	๑๑๕
- กรรมในกฎธรรมชาติ กับกรรมในกติกาสังคม	๑๑๖
- ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ต้องอาศัย แต่อยู่เกื้อกูลกัน ไม่ทอดทิ้งไป	๑๒๐
- ให้ทาน ให้ธรรม นำปสาทะ พาผ่องใจ ไปถึงผ่องปัญญา	๑๒๓
- จิตสำนึกต่อสังคม	๑๓๐
- ตอบข้อสงสัย	๑๓๖

ภาค ๒ แด่ดูเปลือก กำมองเป็น ก็เห็นพระพุทธรศาสนา ๑๔๑

ตอนที่ ๗ ตัวมีชื่อว่าเป็นพระ

แต่ถ้าไม่ปฏิบัติให้ถูก ก็แค่คือกันกับหมอผี	๑๔๓
- นักบวช คือใคร คือผู้ทำอะไร ในความเข้าใจของประชาชน	๑๔๓
- ความหมายของการเป็นพระภิกษุ อยู่ที่ไหน	๑๔๘
- “พระ” ที่ชาวบ้านเรียก ทำไมมีชื่อว่า “ภิกษุ”	๑๕๓
- ตอบข้อสงสัย	๑๖๒

ตอนที่ ๘ สวดมนต์เป็นเรื่องใหญ่

สวดกันทำไม ต้องรู้ให้ชัด	๑๖๙
- สวดมนต์ เริ่มต้นจากการสวดชัยราชูทธพจนี	๑๖๙
- สวดมนต์ ได้เป็นทำวัตร	๑๗๒
- บทสวดมนต์ รู้จักไว้ แค่น้อยแยกได้ใน ๓ ประเภท	๑๗๔
- หนังสือสวดมนต์ของวัด จัดไว้เพื่อใช้ฝึกและทบทวน	๑๗๖
- ตอบเรื่องสวดมนต์แล้วแต่ถาม	๑๘๐

- พระสวดมนต์ ต่างอย่างไรกับคนร้องเพลง ๑๘๓
- ปิดท้าย ย้อนย้ายไปข้างต้น ๑๘๙

ตอนที่ ๙ พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา

ใช้ว่าพิธีกรรมจะไร้ความหมาย..... ๑๙๒

- สืบเสาะเจาะลึก “พิธีกรรม” ๑๙๓
- ไม่ว่าจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรม ๑๙๘

ตอนที่ ๑๐ ถ้าไม่ถือแบบงมงาย

ก็อาจใช้พิธีกรรมมาสื่อธรรมให้ถึงคน ๒๐๔

- มีเปลือกหุ้มไว้ เนื้อจึงอยู่มาได้ แต่ถ้าติดอยู่ที่เปลือก ก็อดได้เนื้อ ๒๐๔
- ท่ามกลางระหว่างสองปลาย พิธีกรรมให้ประโยชน์เยอะแยะ ๒๐๕
- ถ้าพิธีกรรมทำถูกต้อง กายวาจาก็ได้ฝึกวินัย จิตใจก็ได้สื่อไปถึงธรรม ๒๑๒

ตอนที่ ๑๑ วัตถุมงคล

ต้องใช้ผูกใจประชาชนไว้กับธรรม..... ๒๑๘

- “วัตถุมงคล” เกว่อกันมา “เครื่องรางของขลัง” ซาๆ หายไป ๒๑๘
- ต้นโพธิ์นำหน้า ก่อนพระพุทธรูปปฏิมาจะมี ๒๒๐
- กรีกมา กรีกหมด พระพุทธรูปยังมีสืบมา ๒๒๔
- ใครจะอยู่บันไดขั้นไหน ก็ช่วยทั้งนั้น แต่ทุกคนต้องไต่ต่อให้สูงขึ้นไป ๒๒๙
- โบราณทำพระไว้บอกคนข้างหน้า คนยุคใหม่ทำพระให้ได้เงินมาบัดนี้ ๒๓๔
- ตอบบางคำถาม ๒๔๐

ตอนที่ ๑๒ เอาวัตถุมงคลมาเป็นบันได

พัฒนาคนขึ้นไปให้เห็นอวัตถุมงคล ๒๔๒

- ปุจฉา ๒๔๒
- ถ้าจะมีพระเครื่อง ก็ใช้ให้ได้เต็มคุณค่า ตั้งได้ว่าที่นี้ ๒๔๔

- ปิดช่องหวั่นใจ ได้ช่องให้ธรรม ๒๔๙
- ให้เขาได้ที่ยึดแล้ว ก็ดึงยกเขาขึ้นมา ๒๕๕
- หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในไสยศาสตร์ มัวประมาท จึงไม่พ้นความเลื่อม ๒๖๑
- รัฐบาลจัดบ้านเมืองดี ให้ประชาชนมีโอกาสพัฒนาตัวเต็มที่ ๒๖๕
- ได้ความมั่นใจให้ทำกิจเต็มที่ กับหวังได้ผลดลบันดาลโดยไม่ต้องทำ ๒๖๘

ตอนที่ ๑๓ นับถือเทวดายังพอฟัง

แต่ถ้ามัวหวังพึ่งขอผล ก็หล่นจากหลักพุทธไม่เหลือดี...๒๗๒

- ถึงธรรมจริงด้วยปัญญา จึงยังสอนด้วยกรุณา ๒๗๒
- บทสวดมนต์ กับเทวดา ๒๗๕
- มนุษย์พัฒนา ดีกว่าเทวดามีฤทธิ์ ๒๗๙
- เหนือฟ้า ยังมีธรรม ๒๘๔
- จับหลักชัดแล้ว ใครไปทางดี ใครไปทางร้าย จับได้ทันหมด ๒๘๙
- สังคมจะเข้มแข็ง ต้องไม่คลุมเครือ ๒๙๖

ตอนที่ ๑๔ ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียสักหน่อย

จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา ๓๐๓

- อารยันเข้าครอง ชมพุทธวิปไต้คำ "อริยะ/อารยะ" ๓๐๓
- พระพรหมสร้างโลก ให้คนแบ่งเป็นวรรณะสี่ มีสิทธิ์เสรีไม่เท่ากัน ๓๐๖
- พราหมณ์ติดต่อพระพรหมได้ ใครอยากกรวยอยากใหญ่ก็ไปบูชาัญญ ๓๐๘
- วัดคือสถานศึกษาของปวงชน เปิดแก่ทุกคน ไม่เลือกวรรณะ ๓๑๑
- สังคมเจริญมากขึ้น คนเปื้อนสังคมนี้อีกมากขึ้น ๓๑๓
- เข้าสู่ทางสายกลาง เป็นมัชฌิมา ๓๑๕
- จากเทพมาสู่ธรรม อยากได้อะไรก็ต้องพยายามทำ ๓๑๙
- จะทำอะไรพัฒนาจะแก้ปัญหาให้ได้ผล ก็ต้องศึกษาครบองค์รวมที่มี ๓ ๓๒๒
- ครูคู่ปัญญา มีกรุณากระตุ้นเตือน ชับเคลื่อนด้วยสำนักที่บริสุทธิ์ ๓๒๖

- จัดตั้งสังคมติได้แค่ครึ่งกลาง เพราะเข้าไม่ถึงธรรมชาติ แม้แต่ของคน ๓๒๘
- รู้เรื่องเก่า ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา ๓๓๒
- มองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัย เริ่มเข้าใจพระพุทธศาสนา ๓๓๕

ภาค ๓ เปิดประตูชีวิต ก้าวไปในการศึกษา ๓๔๑

ตอนที่ ๑๕ ธรรมชาติของมนุษย์อยู่ตรงนี้

คือ จะดี จะเลิศจุดประเสริฐ ด้วยการศึกษ ๓๔๓

- ธรรมชาติของคนบอกว่าจะเก่งจะดี ก็ฝึกเขา ไม่มีพรอเขามาทำให้ ๓๔๓
- มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐขึ้นมาเองก็หาไม่ แต่ประเสริฐได้ด้วยการฝึก ๓๔๖
- เป็นนักศึกษาเต็มระบบ ครบไตรศึกษา จึงเป็นอารยชนได้จริง ๓๔๙

ตอนที่ ๑๖ “ธรรม” มีความหมายมากมาย

รู้ไว้แค่ ๔ เริ่มที่ ธรรมชาติ กับ ธรรมดา ๓๕๔

- “ธรรม” คำยิ่งใหญ่ ที่แปลยากที่สุด ๓๕๔
- “ธรรม” ไม่ว่าจะมากมายก็ความหมาย รู้ไว้ ๔ ก็ครบ ๓๕๕
- ปุจฉา: [ขอสรุป และโยงให้ชัดอีกที...] ๓๖๒

ตอนที่ ๑๗ การศึกษาเริ่มที่ตาหู

จะดูฟังได้แค่ค้นหา หรือไปถึงปัญญา ก็มาลุ่นกัน ๓๖๓

- เกิดมากับอวิชชา ก็เป็นธรรมดาจะเจอหน้ากับทุกข์ ๓๖๓
- ได้ค้นหามานำพาชีวิต ก็ต้องติดเขาตาสั้นไปด้วย ๓๖๕
- ชีวิตที่ดี ในวิถีแห่งปัญญา มีสติให้ไม่ประมาท ๓๖๙

ตอนที่ ๑๘ ถ้าอยู่แค่รู้สึก ก็เป็นคนพาล

เอาภูมิประสาณสู่ปัญญา บัณฑิตจึงมา อารยธรรมจึงมี ๓๗๕

- ทบทวน เรื่องรู้สึกสู่ค้นหา กับรู้สู่ปัญญา ๓๗๕

- นักเสพ เป็นนักล่าสุข-หลบทุกข์ แต่นักศึกษาสุขทุกเมื่อทุกเวลา ๓๘๐
- จากเสพ พัฒนาไปเป็นศึกษา แล้วมาถึงสร้างสรรค์ ๓๘๔
- ตัณหาต้องพึงปัญญามาแก้ปัญหา พานักเสพให้ทุกข์ ที่ต้องศึกษา ๓๘๖

ตอนที่ ๑๙ อารยธรรมมนุษย์หนึ่งจรรยาแล้วเสื่อมไม่ได้

เพราะว่ายวนอยู่แค่นี้ในกระแสตัณหา ๓๘๙

- ถึงแนวคิดพิชิตธรรมชาติผิดไป ฝรั่งเศสได้จิตใจใฝ่รู้-สู้งานยาก ๓๘๙
- อารยธรรมพิชิตธรรมชาติ-คิดแยกส่วน เจอบริโภคนิยม จะจบไหม? ๓๙๒
- สันโดษมี Work Ethic จึงมา ๓๙๖
- ฝรั่งเศสได้ขยัน คนไทยสันโดษแล้วพากันขี้เกียจ? ๓๙๙
- พวกเขาเสื่อมลง พวกเขาจะเจริญก็ยังไม่ขึ้น ดูพอเห็นเป็นเพราะอะไร ๔๐๓
- จะให้ใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่ล้มฤทธิ์ ผู้ความเป็นเลิศ ผิดง่ายทั้งนั้น ๔๐๖
- เลิกอุปถัมภ์อ้อมอ้อม หันมาอยู่กับความชัดเจน ที่มีความมั่นใจ ๔๐๘
- ต้องใช้กฎหมายให้หนุ่กฎธรรมชาติ มิใช่อยู่แค่ระบบเงื่อนไข ๔๑๒
- ขรุขระแล้ว แสงเงินแสงทองมา ดวงตะวันขึ้นฟ้า มีหาใครวอน ๔๑๗

ตอนที่ ๒๐ อะไรกันคนไทย

ยังแยกไม่ได้ว่า สันโดษไหนร้าย สันโดษไหนดี ๔๒๐

- จะไปถึงสันโดษได้ ต้องให้คนไทยมีการศึกษา ๔๒๐
- สันโดษลดตัณหา เปิดทางโล่งให้ฉันทะ ที่จะไม่สันโดษได้เต็มที ๔๒๔
- คนสันโดษมีความสุข แต่ไม่ใช่สันโดษเพื่อจะมีความสุข ๔๒๗
- พุทธศุภกษัตริย์: สันโดษ-ไม่สันโดษ ในสังคมของชาวบ้าน ๔๓๐

ตอนที่ ๒๑ ทุกร้าย-ดี มีความอยากเป็นรากเหง้า

มาพวกเราชวนกันอยากทำให้มันดี ๔๓๓

- ฉันทะมา การศึกษาก็มี ๔๓๓
- ฉันทะมา ภาวนาจึงมี ตัณหา มา ตัวกูจึงมี ๔๓๖

ภาค ๑

วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา

ตอนที่

๑

บวชอย่างไร พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย จะได้บุญมาก

การที่ท่านทั้งหลายได้เข้ามาขอบรรพชาครั้งนี้ ก็ด้วยมีใจศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งมีความตั้งใจเป็นกุศล เรียกว่ามีฉันทะ ในการที่จะศึกษาปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น

นอกจากจะเป็นไปด้วยศรัทธาของท่านทั้งหลายเองแล้ว ก็พร้อมด้วยความสนับสนุนจากบิดามารดาและท่านผู้ใหญ่ ผู้มีความรักความเมตตา ท่านเหล่านั้นมีความปรารถนาดี ก็อยากให้ลูกหลานได้มาอุปสมบทในพระศาสนา ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของวัฒนธรรมประเพณี มีความหมายในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่บุพการีกับบุตรของตน กับทั้งมีความหมายสำหรับแต่ละบุคคลที่เข้ามาขอบวช คือการที่จะได้ศึกษาเล่าเรียน เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่าการ “บวชเรียน”

การบวชเรียนนี้ ได้กลายเป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทย แสดงถึงการที่พระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกกลงไป ประดิษฐานมั่นคงในประเทศไทยนี้

การบวชมีความหมายสำคัญ คู่กับการเรียน เราจึงเรียกว่า “บวชเรียน” คือ บวชเพื่อเรียน แล้วการบวชก็เป็นการเรียน

ความมุ่งหมายของการบวช

เพราะฉะนั้น เราก็เริ่มเรียนกันตั้งแต่บัดนี้เลย คือพอมาขอบรรพชาก็เริ่มเรียนทันที โดยที่ท่านทั้งหลายจะต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของการบวช

ที่จริง จุดหมายของการบวชมีอยู่แล้วในคำขอบวช คือในคำขอบวชแบบ “อุกาสะ” อยู่ที่คำว่า “สัพพทุกข-นิสสรณนิพพาน-สัจฉิกรณัตถายะ” (เพื่อประจักษ์แจ้งนิพพานที่ปลอดพ้นจากปวงทุกข์) นี่เป็นจุดหมายสูงสุดรวบยอด ต้องพูดกันยาว บวชแล้วจะได้เรียนกันจริงจัง

ในที่นี้ จะพูดถึงความมุ่งหมายรองที่สืบเนื่องและพ่วงมา ซึ่งพอสรุปได้ ๔ อย่าง คือ

ข้อที่ ๑ บวชเพื่อทำหน้าที่ของพุทธบริษัท

ประการแรก การบวชนี้เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน คือ เราถือกันว่า เราทุกคนที่อยู่ในพุทธบริษัท มีหน้าที่ที่จะช่วยกันรักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้นดำรงอยู่ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ทำให้สังคมของเรามีศีลธรรม มีความร่มเย็นเป็นสุข เราจึงเห็นคุณค่าเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา เราจึงนับถือพระพุทธศาสนา อยากให้พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่อย่างมั่นคงยืนนาน

ในการรักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนานั้น เราอาจจะทำนั่นทำนี่ สร้างโน่นสร้างนี่ อุปถัมภ์บำรุงต่างๆ อยู่ข้างนอก เช่นถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ เป็นต้น แต่นั่นก็ยังไม่เต็มตัว ไม่เต็มที่ ทีนี้ ถ้าเราเข้ามาบวช เราก็ได้มาศึกษาประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยตัวเอง ให้พระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในเนื้อในตัวของเราเลย ด้วยการเล่าเรียน ทรงจำ รู้เข้าใจ และประพฤติปฏิบัติ

เมื่อไรพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในชีวิตของเรา โดยเราประพฤติปฏิบัติ ก็เท่ากับว่าเราเอาชีวิตของเรารักษาศาสนาไว้ トラบไตที่ชีวิตของเราอยู่ พระพุทธศาสนาก็อยู่ด้วย เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้น กลายเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา ด้วยการรู้เข้าใจและประพฤติปฏิบัติ แล้วยังสามารถนำไปแนะนำสั่งสอนบอกเล่าชี้แจงแก่ผู้อื่นด้วย

พร้อมกันนี้ การที่ท่านทั้งหลายเข้ามาบวช และได้เล่าเรียนปฏิบัตินั้น ก็ได้มาอยู่ในสงฆ์ หรือเข้ามาร่วมสังฆะ ซึ่งเป็นสถาบันที่รักษาพระศาสนาไว้ トラบไตที่ยังมีสงฆ์พระพุทธศาสนาก็ยังคงอยู่ เพราะว่าสงฆ์นี้ แม้จะเป็นสมมุติสงฆ์ ก็นับเนื่องโยงเข้าไปถึงพระรัตนตรัย เป็นสือ เป็นองค์แทน ที่จะดูแล โอบอุ้ม อย่างน้อยห่อหุ้มพระพุทธศาสนาไว้

เพราะฉะนั้น การที่ท่านทั้งหลายเข้ามาบวชอย่างนี้ จึงเป็นการทำหน้าที่ในนามของพุทธบริษัท ในการรักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เป็นบุญเป็นกุศลสำคัญประการที่หนึ่ง

ข้อที่ ๒ บวชเพื่อทำหน้าที่ของคนไทย

การบวชนี้ มีความหมายว่าเป็นการทำหน้าที่ของคนไทย หรือกุลบุตรชาวไทย ทำให้เป็นกิจการทำหน้าที่ของคนไทย ก็เพราะเราถือว่าพระพุทธศาสนานี้เป็นสมบัติของชาติไทย เป็นมรดกที่บรรพบุรุษไทยได้อุทิศสำหรับรักษาสืบต่อกันมา เราในฐานะที่เป็นคนไทย จึงมีหน้าที่รักษามรดกนั้นไว้

ตัวพระพุทธศาสนาเองก็เป็นสมบัติที่ล้ำค่าอยู่แล้ว เพราะว่ามีค่าสอนที่เป็นสัจธรรม เป็นอมตะ เป็นสิ่งที่มีค่าอยู่ในตัวเอง

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนายังเป็นบ่อเกิด เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยของเรา ตั้งแต่ภาษาที่ใช้สื่อสาร มีภาษาพระ มีคำที่มาจากภาษาบาลี และสันสกฤต ซึ่งเรานำเข้ามาใช้ในภาษาไทยมากมาย แล้วก็ออกมาทางวัฒนธรรมด้านวัตถุ เช่นศิลปกรรมหลากหลาย ทำให้ชนชาติไทยเรานี้ เจริญด้วยวัฒนธรรม มีอารยธรรม เราจึงถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นสมบัติสำคัญของชาติ ที่เราจะต้องช่วยกันรักษาไว้ อีกทั้งเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่เราสามารถนำมาใช้พัฒนาอัจฉริยภาพของประเทศชาติต่อไปในระยะยาว

ดังนั้น การที่ท่านทั้งหลายมาบวชนี้ จึงเป็นการทำหน้าที่ข้อนี้ด้วย คือทำหน้าที่ของคนไทยในการรักษาพระพุทธศาสนาที่เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติไว้

ข้อที่ ๓ บวชเพื่อฉลองพระคุณของพ่อแม่

การบวชมีความหมายแคบเข้ามา โดยมีความผูกพันกับบุพการี ถือกันว่า การบวชเป็นการตอบแทนพระคุณของบิดามารดา

คุณพ่อคุณแม่ก็นั้นรักลูกมาก อยากให้ลูกเป็นคนดี มีความสุขความเจริญ ลูกก็ถือว่าพ่อแม่มีพระคุณมาก จึงมีหลักธรรมสอนให้กตัญญูกตเวที ให้ตอบแทนพระคุณของท่าน

ทำไมจึงถือว่าการบวชนี้เป็นการตอบแทนพระคุณ ก็อย่างทีกล่าวก่อนหน้านี้ว่า พ่อแม่นั้นฝากความสุขความทุกข์ไว้กับลูกเป็นอย่างมาก ถ้าลูกมีความสุขความเจริญ ประพฤติดี พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ถ้าลูกประพฤติไม่ดี เป็นที่หนักใจ พ่อแม่ก็นั้นแหละจะเป็นคนที่ทุกข์ที่สุด

ในเมื่อพ่อแม่ฝากสุขและทุกข์ไว้กับลูกอย่างนี้ ลูกที่ดีก็ต้องพยายามทำให้พ่อแม่มีความสุข มีความสบายใจ ไม่หนักใจกับเรา ได้มองเห็นเราด้วยความปลื้มใจ และมีความหวัง

การที่พ่อแม่จะมีความสุขมีความหวังอย่างนี้ได้ ก็ด้วยเห็นลูกอย่างทีกล่าวก่อนหน้านี้ว่า ลูกเป็นคนดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนทำหน้าที่การงาน มีความขยันหมั่นเพียร มีคุณธรรม เจริญก้าวหน้า มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข ถ้าพ่อแม่เห็นลูกดีงามมีความสุขความเจริญอย่างนี้ พ่อแม่ก็มีความสุข ลูกไม่ต้องทำอะไร ก็ตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่แล้วในตัว

ที่นี้ ก็เลยจะขอขยายความว่า การตอบแทนพระคุณพ่อแม่ อาจสรุปได้ ๓ อย่าง

๑. เลี้ยงท่านทางกาย เช่นเลี้ยงด้วยอาหาร ด้วยปัจจัย ๔ ยามท่านชราแก่เฒ่าลง เราอาจจะดูแลท่านในเรื่องวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ แต่ระหว่างที่ท่านยังแข็งแรง ท่านเป็นฝ่ายเลี้ยงเรา ท่านเลี้ยงเราก่อน ซึ่งกลายเป็นว่า กว่าจะได้ตอบแทนท่าน เราต้องรออีกนาน แกรมไม่แน่เสียด้วย จึงมีวิธีตอบแทนพระคุณท่านในข้อต่อไป ซึ่งทำได้ทันที ไม่ต้องรอ
๒. เลี้ยงทางใจ เลี้ยงใจนี้เป็นการเลี้ยงที่สำคัญ เลี้ยงใจก็คือช่วยให้ใจของท่านสบาย มีความสุข ให้ท่านเห็นลูกแล้วได้ปลื้มใจ อย่างน้อยก็ไม่หนักใจ อย่างที่พูดเมื่อไม่กี่ว่า ถ้าเราประพฤติดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำการงาน มีความสุขความเจริญ นั่นก็เป็นการเลี้ยงใจพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่มีความสุข ชื่นใจ ปลื้มใจ ตลอดเวลา
๓. ลูกตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุดแก่พ่อแม่ ด้วยการให้สิ่งที่ประเสริฐแก่ชีวิตของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ถึงลูกจะเอาพ่อแม่มาขึ้นป่าประคบประหม่อม เลี้ยงดูแลตลอดชีวิตอย่างดีที่สุด ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าตอบแทนพระคุณของท่าน แต่ลูกคนใด ถ้าพ่อแม่เป็นคนไม่มีศรัทธา ทำให้ท่านมีศรัทธาได้ พ่อแม่ไม่มีศีล ทำให้ท่านหันมาประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลได้ พ่อแม่ไม่มีจาคะ ไม่มี ความเสียสละ ไม่ช่วยเหลือใคร ไม่บำเพ็ญประโยชน์ ลูกก็ทำให้พ่อแม่มีจาคะเป็น คนเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ได้ พ่อแม่ไม่มีปัญญา ลูกก็ช่วยหาทางแก้หนุ่น ให้ท่านมีปัญญาขึ้นได้ เช่นมีปัญญารู้ธรรมะ เข้าใจหลักพระศาสนา รู้เท่าทัน ธรรมดาของโลกละชีวิต โดยโน้มนำท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิธีที่เหมาะสม อย่างนี้ถือว่าการตอบแทนพระคุณอย่างสูง

ที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่า อะไรเล่าจะมีค่าเท่ากับธรรม เกิดมาทั้งที ถ้าชีวิตนี้ได้ธรรมอย่างที่ว่า ได้ศรัทธา ได้ศีล ได้สุตะ ได้จาคะ ได้ปัญญา ก็กลายเป็นชีวิตที่ดีงามประเสริฐ เมื่อช่วยให้ท่านได้ธรรม จึงเท่ากับว่าได้ให้สิ่งประเสริฐ ซึ่งมีคุณค่าสูงสุด แก่พ่อแม่

การที่ลูกบวชนี้ นอกจากเลี้ยงใจพ่อแม่แล้ว ก็โน้มนำให้พ่อแม่เข้ามาใกล้ชีวิตพระศาสนา เราถือกันว่า การที่ลูกบวชนั้น ทำให้พ่อแม่ได้เป็นศาสนทายาท หรือได้เป็นญาติของพระศาสนา อันนี้มีเรื่องสืบต่อมา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

นี่หมายถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ที่ได้ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในประเทศต่างๆ รวมทั้งดินแดนสุวรรณภูมิของเราด้วย พระเจ้าอโศกได้อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนามากมาย สร้างวัดถึง ๘๔,๐๐๐ วัด ทั่วดินแดนชมพูทวีป ที่กว้างใหญ่ คือในอินเดีย ซึ่งสมัยนั้นใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ ใหญ่กว่าอินเดียสมัยนี้

พระเจ้าอโศกนั้น เมื่อได้อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนามามากมาย วันหนึ่งก็เลยได้ถามพระมหาเถระ ชื่อโมคคัลลีบุตรติสสเถระว่า ที่โยมได้อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนามามากมาย นี่ โยมก็อยากจะได้เป็นญาติของพระศาสนา ได้เป็นศาสนทายาท แล้วที่โยมทำมามากมายด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้า สละทุนทรัพย์มหาศาลนี้ โยมได้เป็นญาติของพระศาสนาหรือยัง ได้เป็นศาสนทายาทหรือยัง พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระตอบว่า “ยัง”

ลองคิดดู พระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อได้ทรงสดับคำของพระเถระ คงจะพระทัยท้อลงไปทีเดียว แต่พระเจ้าอโศกก็ไม่ได้ทรงท้อถอย พระองค์ตรัสถามต่อไปว่า อ้าว! แล้วทำอย่างไรโยมถึงจะได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ซึ่งเป็นประธานพระสงฆ์สมัยนั้น ก็ได้ตอบแก่พระเจ้าอโศกมหาราชว่า ถ้าหากท่านผู้ใดได้มีบุตรธิดาเข้าไปบวชในพระศาสนา ท่านผู้นั้นแหละ ได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท

พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงพิจารณาแล้วทรงปรึกษาพระโอรสพระธิดาว่า มีใครพร้อมใจจะบวชบ้างไหม ก็พอดีมีพระโอรสและพระธิดาที่อยากจะบวชอยู่แล้ว รขอพระบรมราชานุญาตอยู่ คือเจ้าชายมหินทะ กับเจ้าหญิงสังฆมิตตา ทั้งสองท่านก็เลยได้โอกาส ก็อาสาสมัครขอบวชในพระศาสนา

จึงเป็นอันว่า ได้มีพระราชโอรสและพระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาบรรพชาอุปสมบท คือ เจ้าชายมหินทะ มาเป็นพระมหินทะเถระ เป็นพระภิกษุ ส่วนพระราชธิดาชื่อสังฆมิตตา ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุณี ชื่อว่าพระสังฆมิตตาเถรี แล้วทั้งสองท่านนี้ก็ได้นำประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกา หรือในศรีลังกาปัจจุบัน

พระมหินทะเถระได้นำคณะพระสงฆ์มาประดิษฐานพระพุทธศาสนา เผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ลังกาทวีป แล้วพระสังฆมิตตาเถรีก็เข้ามาตั้งภิกษุณีสงฆ์ พร้อมทั้งนำเอากิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยาสถานที่ตรัสรู้ มาประดิษฐานให้แก่ชาวลังกาทวีป ต้นโพธิ์ต้นนี้ เดียวนี้ก็ยังอยู่ มีอายุ ๒,๓๐๐ กว่าปี แก่มาก ต้องใช้ไม้ที่ประดับอย่างดีแล้ว มาค้ำมายันไว้ อยู่ที่เมืองอนูราธปุระ พระนครหลวงเก่าในอดีตกาลของศรีลังกา

ในหนังสือตำราใหญ่ๆ มีฝรั่งเขียนบันทึกไว้ว่า ต้นโพธิ์ที่เมืองอนูราชปุระ ซึ่งมาจาก พุทธศยา สถานที่ตรัสรู้ต้นนี้ เป็นต้นไม้ประวัติศาสตร์ที่มีอายุน่าจะยาวนานที่สุดของโลก

ไม่ต้องหาให้ยาก ดู *Encyclopædia Britannica* ในหัวข้อเรื่องเมืองอนูราชปุระ/*Anuradhapura* ว่า (ขอคัดจากฉบับล่าสุด และไม่ต้องแปล เพราะอ่านเข้าใจกันได้สบายๆ):

The city also contains an ancient pipal tree that is believed to have originally been a branch of the Bo tree at Bodh Gaya (Bihar, India), under which Gautama Buddha attained Enlightenment. The Bo tree branch was planted at Anuradhapura about 245 BC, and it may be the oldest tree in existence for which there is any historical record.

[Anuradhapura. (2014). *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica.]

อันนี้เป็นตำนาน เป็นเรื่องเก่า แต่ไม่ใช่แค่เป็นตำนาน เป็นประวัติศาสตร์แล้ว เราก็เลยมีประเพณีกันมาว่า ให้ลูกได้บวชแล้ว จะได้เป็นศาสนทายาท

การได้เป็นศาสนทายาทนี้ เรามองกันเพลินๆ ไปในแง่ของคติที่สืบกันมา แต่ความหมายที่สำคัญก็คือ เมื่อลูกบวช พ่อแม่ก็ได้ใกล้ชิดพระศาสนา

ก่อนนี้เคยมีภารกิจมากมายวุ่นวาย ไม่มีเวลาไปวัด อย่างว่าแต่ไปวัดเลย บางทีไม่มีเวลาจะคิดถึงวัดเลย แต่พอลูกบวช เพราะความที่รักลูก ตอนนั้นแหละใจตามลูกไปแล้ว ใจไปอยู่ที่วัดแล้ว เมื่อใจไปอยู่กับลูก ก็ไปอยู่กับพระด้วย เพราะตอนนี้ลูกกับพระเป็นคนเดียวกัน คิดถึงลูก ก็คือคิดถึงพระ

พอคิดถึงพระ ใจก็ตามพระไปอยู่ที่วัด วันนี้ เวลานี้ พระท่านกำลังทำอะไรหรือจะทำอะไรหนอ ท่านกำลังจะไปบิณฑบาต เดี่ยวเราก็จะได้ตักบาตร หรือว่าพระท่านไปทำวัตรสวดมนต์ พระท่านทำกิจวัตรอันไหนอันนี้ โยมก็นึกถึงอยู่เรื่อย ใจก็เลยมาอยู่ที่วัด

พอใจมาอยู่กับวัด ใจนั้นก็น้อมมาหาธรรมะ เข้ามาในบุญในกุศลโดยแทบไม่รู้ตัว เดี่ยวตัวเองก็ได้ตักบาตรบ้าง ได้มาวัดถวายภัตตาหารบ้าง ได้ใกล้ชิดพระสงฆ์ ได้มารับบรรยากาศของวัด ได้ฟังธรรม เลยบางทีเพราะบวชลูกนี้แหละ ก็เลยได้เกิดความสนใจใฝ่ธรรม ได้รับสมบัติของพระพุทธานุภาพ ลูกก็เลยกลายเป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าพ่อแม่เข้ามาหาธรรม ได้ธรรมะ นี้ละก็คือทำให้คุณพ่อคุณแม่ได้เป็นศาสนทายาท

แต่ก่อนนี้มีประเพณีว่า เวลาลูกบวช จะต้องจัดให้ลูกไปเทศน์ให้โยมพ่อโยมแม่ และญาติพี่น้องฟังสักครั้งหนึ่ง ลูกก็จะได้เตรียมตัว คั่นคว้าเต็มที เอาธรรมะไปแสดง โยมพ่อแม่ก็ได้ชวนเพื่อนบ้านญาติมิตรมาฟังธรรมกัน นี่ก็เป็นวิธีการที่จะทำให้โยมและญาติพี่น้องปู่ย่าตายายได้เข้ามาใกล้ชิดพระศาสนา

ฉะนั้น ในโอกาสที่บวชนี้ ก็ได้ทำหน้าที่ต่อโยมพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ปู่ย่าตายายเป็นต้นด้วย ถ้ามีความตั้งใจดี ก็พยายามโน้มนำให้ท่านเข้ามาใกล้ชิดพระศาสนา ให้มีจิตใจโน้มมาทางธรรม ให้ได้เรียนรู้เข้าใจพระศาสนาเพิ่มขึ้น ก็จะเป็นประโยชน์ เป็นการตอบแทนพระคุณที่สำคัญ ให้ท่านได้สิ่งที่มีค่าสูงสุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ อันนี้ก็เรียกว่าทำให้โยมได้เป็นญาติของพระศาสนา คือได้ใกล้ชิด เข้ามาอยู่วงในของพระศาสนาเลย

แล้วข้อสำคัญก็คือว่า แต่ละเวลาที่บวชอยู่นี้ ถ้าตั้งใจประพฤติปฏิบัติดี โยมพ่อแม่ โยมปู่ย่าตายายได้เห็น ได้นึกขึ้นมา ก็มีความปลื้มปีติตลอดเวลา เห็นลูก เห็นหลานห่มจีวรมาบิณฑบาต ได้ตักบาตรแล้ว ก็ปลื้มใจ มีความสุข มาวัดก็มีความสุข

ก็ขอให้ตั้งใจว่า ที่เรามาบวชนี้ บวชเพื่อโยมด้วย ถ้าได้ตั้งใจอย่างนี้แล้ว เราก็ต้องคิดว่า เราต้องทำให้ดีที่สุด เพื่อให้โยมได้บุญมากที่สุด ให้โยมได้ความสุข ให้โยมได้ความปลื้มใจมากที่สุด ตลอดจนคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณยาย ญาติพี่น้องทุกคนเลย ถ้าได้ตั้งใจให้แก่ท่านอย่างนี้แล้ว การบวชก็จะเกิดผลดีแก่ตนเองด้วย เป็นบุญเป็นกุศลทั้งสองฝ่าย นี้เป็นวัตถุประสงค์ และความหมายข้อที่สาม เอละ ทีนี้ก็ต่อไป

ข้อที่ ๔ บวชเพื่อจะได้ฝึกศึกษา ได้พัฒนาตัวเอง

คราวนี้แคบเข้ามาอีก ก็มาถึงตัวเอง ในข้อที่สี่นี้ การบวชก็คือ เป็นการได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ได้ฝึกตนในพระธรรมวินัย

การที่ท่านทั้งหลายมาบวชนี้ มองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับสละเวลาส่วนหนึ่งให้แก่พระศาสนา อย่างที่บอกเมื่อกี้ เราทำหน้าที่พุทธบริษัท โดยให้เวลาแก่พระศาสนา มารักษาศาสนา แต่ที่จริงนั้น มองอีกทีหนึ่ง ก็คือการมาให้โอกาสแก่ตัวเอง คือให้โอกาสแก่ตัวเองที่จะมาฝึกฝนตนในทางศีล ในทางสมาธิ ในทางจิตใจ และในทางปัญญา โดยเรียนรู้คำสอนของพระศาสนา ได้ศึกษาปฏิบัติต่างๆ รวมความว่าเป็นเวลาดีที่สุดที่จะฝึกตน เป็นอันว่า ในที่สุดก็มารวมที่ตนเอง ในการได้มีโอกาสเรียนรู้ฝึกตนในพระธรรมวินัย

ทีนี้ ถ้าทำหน้าที่ในข้อที่สี่ คือทำหน้าที่ต่อตนเองนี้ได้แล้ว ก็จะได้ความหมายและวัตถุประสงค์สามข้อต้นไปเองด้วย เพราะว่าสามข้อต้นนั้น ในที่สุดก็มารวมอยู่ที่ข้อสี่นี้เอง คือ ว่าตามความจริงนั้น เราทำให้แก่ตัวเองคนเดียวแหละ ในที่สุด ผลก็ได้แก่ทุกข้อพร้อมไปด้วยกันทั้งหมดเลย ตลอดจนถึงจุดหมายสูงสุดที่ว่าข้างต้นด้วย

พอตัวเองตั้งใจประพฤติปฏิบัติดี ได้ศึกษาเล่าเรียน เป็นพระดี มีความรู้ธรรมวินัย แล้ว ในเวลานั้นเอง *ข้อที่หนึ่ง* ก็ได้ทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ในการรักษาพระศาสนาไปเองด้วยในตัว *ข้อที่สอง* ก็ได้ทำหน้าที่ของคนไทย ในการรักษามรดกของชาติไปเองด้วยในตัว *ข้อที่สาม* การทำหน้าที่ต่อโยมพ่อแม่ปู่ย่าตายายบุพการี ก็ได้ไปด้วยในตัว เพราะการที่เราเป็นพระดี ตั้งใจประพฤติปฏิบัติดี อย่างที่ว่าแล้ว ก็ทำให้โยมได้ปลื้มใจ มีปีติ มีความสุข โยมก็ได้ทำบุญได้พัฒนากุศลไปด้วย และตัวเองก็เจริญก้าวหน้าไปในทางสูงสุดหมายสูงสุดของพระพุทธานุภาพ เพราะฉะนั้น ในที่สุดก็มารวมที่ข้อสี่นี้แหละ ก็เลยมาลงที่ข้อบวชเรียนนี่เอง

เมื่อตัวเราจะบวชเรียน ก็ควรให้ได้ประโยชน์ครบถ้วนตามความหมายและความมุ่งหมายของการบวชทั้ง ๔ ข้อนั้น ตอนนี้จะบวช เราก็ต้องรู้เข้าใจความมุ่งหมายให้ชัด เมื่อเราเข้าใจความมุ่งหมายชัดดีแล้ว เราก็ตั้งใจได้มั่นแน่วถูกทาง พอตั้งใจถูกแนว การบวชก็จะได้ผลดี คือมีเป้าหมายมีวัตถุประสงค์แล้ว ก็ทำให้เกิดความตั้งใจจริง และการประพฤติปฏิบัติก็จะจริงจังตรงเป้าและเกิดผลสมบูรณ์ เป็นความสำเร็จ เพราะฉะนั้นจึงขอให้เข้าใจตระหนักในความมุ่งหมายของการบวชทั้ง ๔ ประการนี้

ความหมายของการบวช

ตอนนี้จะย้อนมาเรียนรู้เข้าใจเรื่องความหมายของตัวการบวชเอง ในที่นี้ ได้พูดเรื่องความมุ่งหมายของการบวชไปแล้ว ก่อนมาอธิบายความหมายของการบวช นี่เป็นการพูดไปตามลำดับความเกี่ยวข้องใกล้ตัว พร้อมทั้งความยากง่ายและความน่าสนใจ

ประเพณีบวชเรียนสืบมาแต่สุโขทัย

ว่าถึงการบวชเรียนของเรานี้ เป็นประเพณีที่สืบต่อกันมานาน อย่างที่กล่าวแล้วว่า คนไทยเรามีประเพณีนี้ เท่ากับเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาแน่นแฟ้นอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย เรามีประเพณีบวชเรียนที่คนไทยทุกหมู่เหล่า เข้ามาบวชเหมือนกันหมด ตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงลูกชาวบ้าน ประเพณีการบวชนี้จึงเป็นเครื่องประสานให้คนไทยทุกคนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การบวชเรียนแบบที่เรามีอยู่นี้ เข้าใจว่าเป็นประเพณีที่สืบต่อมาจากองค์พระมหากษัตริย์ เพราะว่าตามประวัติศาสตร์เท่าที่เราทราบนั้น การที่มีโยมเข้าไปบวชพระชั่วคราวนี้ เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ตามเรื่องที่มีมาว่า พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก ได้ทรงศึกษาธรรมแตกฉานแล้ว คราวหนึ่งทรงมีพระราชศรัทธามาก ก็เลยเสด็จออกผนวช ที่วัดอรุณญิก ในกรุงสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔

ที่นี้ เรื่องที่พระเจ้าลิไทจะผนวชนี้ ก็มีเรื่องสืบมาอีกว่า พระองค์ได้ทรงระลึกถึงพระมหาธรรมราชาในกาลก่อน คือพระเจ้าอโศกมหาราชนั่นเอง มีเรื่องว่าพระเจ้าอโศกมหาราชก็เคยทรงผนวช แม้ว่าอันนี้เป็นเรื่องที่ยังตีความกันอยู่ แต่รวมแล้ว คนไทยเรามีประเพณีนี้โดยสืบเนื่องโยงไปสัมพันธ์กับเรื่องของพระเจ้าอโศกมหาราชด้วย

เรื่องก็คือว่า ในศิลาจารึกที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้เขียนไว้มากมายนั้น มีศิลาจารึกฉบับหนึ่ง (“ศิลาจารึกฉบับน้อย จารึกฉบับเหนือ” ในหนังสือ *จารึกอโศก: วิทยาศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, พ.ศ. ๒๕๕๒ หน้า ๑๒๕) บอกข้อความว่า

“...นับเป็นเวลานานกว่าสองปีครึ่งแล้ว ที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสก แต่กระนั้น ข้าฯ ก็มีได้ทำความพากเพียรจริงจังเลย และนับเป็นเวลาได้ซีก ๑ ปีเศษแล้ว ที่ ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์ และได้ทำความพากเพียรอย่างจริงจัง...”

ในศิลาจารึกฉบับนี้ ข้อความที่ว่า “เข้าสู่สงฆ์” เป็นคำที่ทำให้ต้องตีความ เพราะไม่บ่งชัดลงไปว่าได้อุปสมบท แต่ที่นี้ ข้างต้นมีคำว่า “ข้าฯ ได้เป็นอุบาสกมาสองปีครึ่งแล้ว” ยังไม่ได้เพียรจริงจัง เมื่อมาเข้าสู่สงฆ์แล้ว จึงได้เอาจริงเอาจัง เอ... ถ้าเป็นอุบาสก อยู่แล้ว มาเข้าสู่สงฆ์ ก็ต้องบวชสิ ก็เลยตีความกันว่าทรงผนวช แต่บางท่านก็ยังไม่ยอมรับ

แต่เอาละ ก็เป็นอันว่ามีศิลาจารึกบอกความไว้อย่างนี้ เราก็ฟังกันได้ อย่างน้อยก็ ได้เห็นว่าพระเจ้าอโศกนี้ทรงเลื่อมใสศรัทธามาก

ที่ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้เข้าสู่สงฆ์นี้ก็เมื่อ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๐ คือ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ แล้วก็ยกทัพไปเที่ยวรุกรานตีเมืองโน้นเมืองนี้ จนถึงปีที่ ๘ ก็ไปตีแคว้นกลิงคะ ทำให้คนล้มตายเป็นแสน พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงสลดพระทัย แล้วก็มาเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมาเป็นอุบาสก

นับจากปี ๒๑๘ ทำสงครามอีก ๘ ปี จึงมานับถือพุทธศาสนา ก็เข้าไป พ.ศ. ๒๒๖ แล้วเป็นอุบาสกสองปีครึ่ง ก็ปี ๒๒๘ ครึ่ง แล้วมาเข้าสู่สงฆ์อีกปีเศษ ก็ได้ประมาณ พ.ศ. ๒๓๐ ที่ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเข้าสู่สงฆ์อย่างที่กล่าวมาแล้ว

อันนี้ก็อาจจะเป็นคติที่ทำให้เกิดประเพณีการบวช ซึ่งมาเริ่มต้นจากองค์พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย คือพระมหาธรรมราชาลิไท

ที่นี้ ต่อมาในสมัยอยุธยา พระเจ้าบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นมหาราชพระองค์หนึ่ง ก็ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก ถึงกับสละราชสมบัติออกผนวชชั่วคราว ๘ เดือน ที่วัดจุฬามณี แล้วก็ทรงให้พระราชโอรสพระราชธิดามาบวชเณรอีก อันนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงของประเพณีบวชเรียนในประเทศไทย

ต่อแต่นั้น ตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์มาจนถึงชาวบ้านทั่วไป ก็พากันถือประเพณี บวชเรียนสืบมา อย่างในหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ก็ได้ทรง ผนวช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙

พวกเราที่มาบวชนี้ ก็ถือว่าได้ทำหน้าที่ของคนไทยอย่างทีกล่าวมาแล้ว เป็นเรื่องที่มีความหมายสำคัญอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวท่านเอง ที่ว่าในที่สุดก็เป็นการทำหน้าที่ต่อตัวเอง ในการที่ได้ศึกษา คือบวชเรียนนี้แหละ

บรรพชาออกมาจากบ้าน เข้าวัดบวชในพระธรรมวินัย

ที่นี้ก็มาศึกษาความหมายของคำว่าบวชกันนิดหนึ่ง คำว่า “บวช” นี้มาจากคำบาลี คือ “**ปวช**” (อ่านว่า ปะ-วะ-ชะ) เมื่อมาเป็นคำไทย ก็แผลง ป เป็น บ จึงเป็น **บวช**

“บวช” นี้ก็คำเดียวกับ “**บรรพชา**” นั่นเอง นี่เป็นเรื่องของภาษาบาลีและสันสกฤต ในที่นี้จะไม่แยกแยะลงไป ในรายละเอียด เอาสาระกันตรงที่ว่า “บวช” นี้มีความหมายว่า “เว้น” “ปลีกตัวออกไป” (เว้นรอบ, ไปได้ทั่ว) เว้น หรือปลีกตัวออกไปจากอะไร

๑. เว้นว่างจากสิ่งที่เป็นบาปอกุศล หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี ที่จะชักจูงจิตใจไปในทางที่ไม่ดี ปลีกตัวออกมาจากสิ่งเสียหาย เช่นว่า ถ้าสังคมมีอบายมุขมาก มีสิ่งชั่วร้ายมาก การบวชก็เป็นการเว้น การละ การสละ การปลีกตัวออกมาจากสิ่งเหล่านั้น ห่างไกลออกไปจากความเสื่อมเสียเศร้าหมอง ในขั้นพื้นฐาน
๒. ปลีกตัว เว้น ละ ออกมา จากความสับสนวุ่นวาย อย่างในสังคมสมัยนี้ มีผู้คนจอบแจ พลุกล่น ไม่มีควมสงบ เราก็สละ ละ เว้นออกมาจากความวุ่นวายนั้น มาอยู่กับบรรยากาศที่วิเวกสงบสงัด ทั้งสงัดกายและสงัดใจ ไน้มจิตไปสู่ความวิเวกที่จะได้ปฏิบัติ บำเพ็ญเพียรทางจิตใจ เช่น ทำสมาธิ ให้ได้ผลยิ่งขึ้น
๓. เว้น ปลีกตัวออกมา จากเครื่องพะรุงพะรังห้วงกัวงวลทั้งหลาย เช่น บรรดาวัตถุสิ่งของในครอบครอง ที่มีที่เกิดขึ้นมา ผ่านเวลานาน ได้สะสมไว้มากมาย พอบวช ก็ละเว้นสละมันไปเสียที ทำตัวให้ว่างให้โล่งให้โปร่งให้เบา พร้อมทั้งจะดำเนินไปในวิถีของความเป็นอิสระเสรี

ที่นี่ เมื่อเว้นเมื่อปลีกตัวออกมาให้โปร่งโล่งอย่างนี้ ก็ต้องทำใจให้โปร่งโล่งตามด้วย อย่าไปห่วงกังวล

ในการบวชนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ต้องทำตัวเองให้เป็นอิสระ มีจิตใจที่รู้สึกปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระจากบรรดาบาปอกุศล

แต่ความเป็นอิสระนี้ มิใช่เพื่อจะได้ไปทำอะไรตามชอบใจ ความเป็นอิสระ ความเป็นปลอดโปร่งโล่งเบา นี้ ก็เพื่อเปิดโอกาสแก่ชีวิตของเรา แต่ก่อนนี้ มัววุ่นวายกับเรื่องสารพัดแต่ละวันๆ ไม่มีโอกาสที่จะให้เวลาแก่ชีวิต ตอนนี้นำโอกาสแก่ชีวิตที่จะฝึกฝนตนในพระธรรมวินัย ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เวลาแก่ชีวิตที่จะได้ศึกษา ได้มาฝึกฝนตนเอง ได้มาพัฒนาชีวิตให้เจริญในกุศล จนเกิดมีปัญญาที่ทำให้เป็นอิสระอย่างแท้จริง

ที่ว่ามานี้เป็นความหมายของบรรพชา การบรรพชาทำให้เราเป็นอิสระ ทำให้เราได้โอกาส เรามีโอกาสแล้ว เราก็มาศึกษา ทั้งเล่าเรียนและปฏิบัติ ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นหลักแห่งพระธรรมวินัย เพื่อจะได้ถึงซึ่งความเป็นอิสระที่แท้จริง ก็จะสมกับที่เรียกว่าเป็นการบวชเรียน การที่บรรพชามาบวชเรียนก็คืออย่างนี้

เมื่อบรรพชาได้บวชเณรแล้ว จะบวชพระก็ต่อด้วยอุปสมบท

ในสมัยแรกของพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนาใหม่ๆ การบวชมีอย่างเดียว มีขั้นตอนเดียว คือพอบวชเข้ามา ก็เป็นพระภิกษุไปเลย บุคคลที่ออกมาจากบ้าน ซึ่งท่านรับให้บวชเข้ามาในสงฆ์ ล้วนเป็นผู้พร้อมดีแล้วที่จะเป็นบรรพชิต ผู้มีชีวิตแห่งบรรพชา

ต่อมามีพระอยู่กันมาก สังฆะขยายใหญ่โตขึ้น พระที่บวชตรงจากพระพุทธเจ้าก็มี พระที่พระสาวกบวชให้ก็มาก ผู้ที่บวชโดยพร้อมดีแล้ว ก็มี ผู้ที่บวชมาทั้งที่ยังไม่พร้อมดี ก็มาก ทำให้ต้องมีระเบียบวินัยกำกับมากขึ้นๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงจัดสรรระบบของสังฆะด้วยวินัยบัญญัติ มีการจัดลำดับขั้นตอนต่างๆ ให้วิถีชีวิตมีระบบเป็นระเบียบมากขึ้น

ว่าตามพระวินัยที่ยุติแล้ว การบวชในปัจจุบันนี้ แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ บวชเณรอย่างหนึ่ง บวชพระอย่างหนึ่ง

บวชเณร (พูดให้เต็มว่า บวชเป็นสามเณร) เรียกว่า “บรรพชา” ดังที่ผู้จะบวชซึ่งนั่งพร้อมกันอยู่นี้ ได้กล่าวคำขอบวชเมื่อคำว่า “บัพพัชชัง เทถะ เม ภันเต” (แปลว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้บรรพชา แก่ข้าพเจ้า”) นี้หมายถึงให้การบวชเป็นสามเณร

ที่นี่ เมื่อบวชเป็นเณรแล้ว ได้บรรพชาแล้ว ท่านทั้งหลายยังไม่พอใจ ยังประสงค์จะบวชให้สมบูรณ์เป็นพระภิกษุ ก็ต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน เช่นว่า มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ เป็นต้น เมื่อมีคุณสมบัติพร้อม ก็ถือว่ามีสิทธิ์สมัครขอบวชเป็นพระภิกษุได้ การขอบวชเป็นพระภิกษุนี้ เรียกว่าขอ “อุปสมบท” เมื่อสงฆ์ยอมรับ ก็เป็นอันได้อุปสมบท คือได้บวชเป็นพระภิกษุ

เป็นอันว่า การบวชในปัจจุบันนี้ แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ บวชเป็นสามเณร เรียกว่า “บรรพชา” แล้วบวชเป็นพระภิกษุ เรียกว่า “อุปสมบท”

สำหรับท่านที่จะบวชพระ (บวชเป็นพระภิกษุ ด้วยการอุปสมบท) ก็ต้องผ่านการบวชเณร (บวชเป็นสามเณร ด้วยการบรรพชา) ก่อน การบวชเณร คือบรรพชา จึงเป็นขั้นตอนเบื้องต้น จากนั้น เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ต่อไป

เมื่อบวชเข้ามาแล้ว ก็อยู่ในวัด มีวิถีชีวิตของพระเณร การเป็นพระเป็นเณร ก็คือ การที่จะเจริญอกงามในการเรียน อย่างที่บอกเรื่อยมาว่าบวชเรียนนั่นแหละ

ที่นี้ก็ต้องรู้ว่า ที่มาบวชแล้วจะเรียนนั้น เรียนอะไร และจะเรียนได้อย่างไร มีระบบการศึกษาเป็นอย่างไร จะได้ใครมานำพาให้เดินหน้าก้าวไปในการเรียน

พระรัตนตรัย เป็นดวงแก้วที่สูงค่าอย่างไร

ข้อที่ว่าจะเรียนอะไรนั้น รอสักนิด เริ่มแรก ขอให้รู้หลักที่เราจะต้องอาศัยในการที่จะเดินหน้าก้าวไปในการเรียนนั้น ที่สำคัญก็คือตัวหลักการและระบบการศึกษาของเรานั้นเอง เราจะต้องรู้เข้าใจหลักการและมองเห็นระบบของการศึกษา ที่เราจะก้าวเข้าไปใช้หรืออาศัยในการเดินหน้าพัฒนาชีวิตของตัวเอง

ถ้าพูดสั้นๆ ก็บอกว่า การบวชเรียนนั้น เป็นการก้าวไปในการศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามวิถีชีวิตแห่งไตรสิกขา ในระบบแห่งไตรสรณะของพระรัตนตรัย

พอพูดว่าหลักการ พูดถึงระบบ ก็ทำให้รู้สึกว่ายาก หรือชักจะงง เพราะเหมือนเป็นคำที่ตื่นได้ ไม่ว่าจะไตรสิกขา หรือพระรัตนตรัย หรือไตรสรณะก็เป็นหลักทั้งนั้น และทั้ง ๓ หลักนั้นก็ระบบที่ครบอยู่ในตัว แล้วไตรสิกขาก็เป็นระบบย่อยอยู่ในพระรัตนตรัย ที่เป็นระบบใหญ่ซึ่งครอบคลุม เจอคำว่าหลักตรงนี้ ระบบตรงโน้น ก็เลยจะงง

อย่างไรก็ดี ตอนนี้ไม่ต้องงง ตอนแรกฟังไว้ เดี่ยวพอได้เรียนรู้เข้าใจความจริง และมองเห็นคุณค่า ชาบซึ่งใจ ทราบซึ่งในปัญญา พอมองเห็นทางใหญ่น้อยที่โยงกันหมด ศรัทธาก็มา แล้วเกิดกำลังเรียวแรงที่จะเดินไป ก็จะมีกับตัวเองว่า พระรัตนตรัยนั้นเป็นสรณะ เป็นเครื่องนำทาง เป็นหลักยึดถือให้แก่เรา ที่จะพาเราให้เดินหน้าไปในพระพุทธานุภาพ ให้ก้าวหน้าไปในไตรสิกขา เจริญอกงามในพระธรรมวินัย เหมือนกับว่าเราจะได้โดยสารพระรัตนตรัยนำพาเราไป

พอรู้ชัดเจน และใจเอาแล้ว จะพูดคำว่าหลัก ว่าระบบ ไม่ว่าจะค่าไหนมา มองเห็น เชื่อมโยงส่งถึงกันไปหมด ก็ไม่ยุ่งไม่ยากอะไรแล้ว

เริ่มแรกก็มารู้จักพระรัตนตรัย ที่เรานับถือเป็นสรณะ อย่างที่ได้รับเอาไว้ตั้งแต่ต้น ว่า “พุทฺธ... ธมฺม... สฺงฆํ สรณํ คจฺจนามิ” ให้พอรู้เข้าใจความหมายของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และมองเห็นเหตุผลว่าทำไมจึงนับถือพระรัตนตรัยนั้น เป็นสรณะ แล้วก็จะได้ว่าด้วยว่าเราจะอาศัยท่านนำทางพาเราไปกับท่านได้อย่างไร

ก็มาคุยกันตั้งแต่ความหมายของถ้อยคำ ตอนแรก คำว่า “รัตนตรัย” ก็คือ รัตนะ ๓ อย่าง รัตนะ ก็คือสิ่งที่มีค่า หรือของดีมีคุณค่าสูง ที่สุดรักสุดถนอมสุดเชิดชูนับถืออย่างยิ่ง

แก้วในที่นี้ ไม่ใช่แก้วภาชนะอย่างแก้วน้ำ แต่หมายถึงแก้วเพชรนิลจินดาเป็นต้น ที่เรียกว่ารัตนะ อย่างพวกนพรัตนอะไรต่างๆ ที่คนถือกันว่าสำคัญ พากันแสวงหา และหวงแหนกันนักหนา

ที่นี้ มองลึกลงไป รัตนะต่างๆ ที่คนถือว่าเป็นของมีค่า อย่างเพชรนิลจินดาที่แท้ แล้ว ก็เป็นของมีค่าโดยสมมุติ โดยเรายึดถือกัน ตกลงกันว่าสวดสวดงดงามอย่างนั้นอย่างนี้ มีราคาเท่านี้เท่านี้ แต่พอเอาเข้าจริง มันมีค่าไม่แท้ เพราะว่ามันไม่ก่อเกิดผลส่งให้แก่ชีวิตของเราอย่างแท้จริง ไม่ช่วยให้ชีวิตเจริญงอกงามได้จริง ไม่ทำชีวิตให้ประเสริฐเลิศดีขึ้นมาได้ ไม่ทำทุกซีให้หมดสิ้นไป แม้แต่กินก็ไม่ได้

ลองดูสิ เราลงเรือไปในทะเล แล้วเกิดเรือล่มไปติดเกาะ เรามีเพชรตั้งเต็มกระสอบ ก็กินไม่ได้เลย ผู้ข่าวจวนตายก็ไม่ได้ ไซ้ไหม เพราะฉะนั้น พวกเพชรนิลจินดาอะไรต่างๆ ที่ว่ามีค่านี้ มันมีค่าโดยสมมุติ นิยมกันไปเท่านั้นเอง ไม่มีค่าอะไรแท้จริงเลย สิ่งที่มีค่าแท้จริง ก็ต้องทำให้ชีวิตของเราดีงามประเสริฐขึ้นได้ ที่นี้อะไรเล่าจะมีค่าแท้จริงอย่างนั้น

ที่นี้ ดวงแก้วทั้งสาม คือพระรัตนตรัยนี้ เป็นแหล่งที่รวมของบรรดาคุณค่าความดีงาม ก็แล คุณค่าความดีงามที่สำคัญนั้นมี ๒ อย่าง คือ **ปัญญา** กับ **บุญญ์**

ปัญญา คือความรู้เข้าใจ บุญญ์ ก็คือความดี เรียกสั้นๆ ง่ายๆ ว่าบุญ ความรู้และความดีงามนี้ เป็นสิ่งที่มีค่าแท้จริง

ดูง่าย ๆ ทรัพย์สินเงินทอง จนถึงรัตนะภายนอกที่ว่ามีค่านี้ เป็นภาวะ เราต้องเก็บ ต้องถือต้องแบกต้องหาม ต้องเก็บต้องรักษา ต้องห่วงต้องกังวล แต่ทรัพย์ภายใน คือ ความรู้และความดีงามนี้ ไม่ต้องหิวไม่ต้องถือ อยู่ในตัวเรา เราไปไหน มันก็ไปเอง ไม่ต้องห่วงไม่ต้องหวง แล้วทรัพย์สินเงินทองของมีค่าข้างนอกนั้น โจรลักได้ แต่ความรู้และความดีงามนี้ ไม่มีใครลักไปได้

ยิ่งกว่านั้น ทรัพย์ภายนอกยิ่งใช้ยิ่งหมด ยิ่งใช้ยิ่งเปลือง มีแสนหนึ่ง ใช้ห้าหมื่น เหลือห้าหมื่น ใช้อีกสองหมื่นห้า เหลือสองหมื่นห้า ใช้ไปใช้มา เหลือศูนย์ คือหมด แต่ทรัพย์ภายใน คือความรู้และความดีงามนี้ ใช้เท่าไร ก็ไม่หมด แต่ยิ่งใช้ ก็ยิ่งเพิ่ม

ความรู้นั้น เราใช้มัน เอาไปสอนเอาไปบอกคนอื่น เราก็อิงรู้ชัด ยิ่งชำนาญแจ่มแจ้งมากขึ้น ความดีงามก็เหมือนกัน เราทำอีกเมื่อไร ความดีงามนั้นก็ยิ่งมากขึ้น ชีวิตของเราก็อิงดีขึ้น เป็นอันว่า สิ่งมีค่าแท้จริง คือทรัพย์ภายในนี้ ใช้ไม่หมด ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่ม

แล้วข้อสำคัญที่สุดก็คือ ทรัพย์ภายนอกทำชีวิตของเราให้ดีงามประเสริฐไม่ได้ และทำให้เรามีความสุขแท้จริงก็ไม่ได้ ส่วนปัญญาคือความรู้ และบุญญ์ก็คือความดีงาม บุญกุศล ทำให้เรามีชีวิตดีงามประเสริฐแท้จริง จนในที่สุดพ้นจากทุกข์ได้จริงด้วย

เพราะฉะนั้น คนที่ฉลาดจริง เรื่องเงินทองทรัพย์ภายนอก อันนั้นไม่ใช่เป็นเนื้อเป็นตัวของชีวิต จะจัดการอย่างไร ก็ว่ากันไป ไม่ได้ทิ้ง เอาไว้ในชั้นเป็นเครื่องสนับสนุน อย่างที่เรียกตามภาษาพระว่า ให้เป็นปัจจัย

แต่จุดเป้าหมายตัวจริง อยู่ที่ทรัพย์ภายใน ซึ่งเป็นเนื้อเป็นตัวแท้ๆ ของชีวิตอย่างที่ว่าแล้ว คือจะต้องสร้างเสริมสะสมทรัพย์ภายใน ต้องเอาจริงเอาจังตรงนี้

บอกแล้วว่า ถึงจะมีทรัพย์ภายนอกมากมายเท่าไร ก็ไม่มั่นคงและไม่ใช่ของแท้ ถ้าไม่มีทรัพย์ภายใน ไม่มีความรู้ ไม่มีความดี ทรัพย์ภายนอกนั้น ยิ่งใช้ก็ยิ่งหมดไป ที่มีอยู่ก็ใช้หมด หายหมด ที่ไม่มี ก็หาเพิ่มไม่ได้ เพราะไม่มีความดี ไม่มีปัญญาที่จะสร้างจะหาทรัพย์นั้น

ตรงข้ามกับคนที่มีทรัพย์ภายใน มีปัญญามีความรู้ และมีความดี เช่นมีความขยันหมั่นเพียร ทรัพย์ภายนอกที่มีอยู่แล้ว ก็รักษาไว้ได้ และทำให้เพิ่มขึ้นด้วย ทรัพย์ภายนอกที่ยังไม่มี ก็ทำให้มีขึ้นได้ ทรัพย์ภายนอกหมดหรือหายไป ก็สร้างขึ้นใหม่ได้อีก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์” คนมีปัญญา ถึงไม่มีทรัพย์ ก็หาทรัพย์ได้ ทรัพย์ที่มีอยู่ ก็ทำให้เพิ่มขึ้นได้ และรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่คนมีทรัพย์ ไม่มีปัญญา แม้แต่ทรัพย์ที่มีอยู่แล้ว ก็รักษาไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทรัพย์ภายในจึงสำคัญที่สุด

ทรัพย์ที่มีค่าสูงสุด เรียกว่ารัตนะ และทรัพย์ภายในที่มีค่าสูงสุด ก็คือรัตนะ ๓ ที่เรียกว่าพระรัตนตรัยนี้แหละ เพราะเป็นทั้งทรัพย์ภายในที่มีค่า และเป็นแหล่งที่รวมไว้ เป็นที่อำนวยให้ซึ่งปวงทรัพย์ภายใน ทั้งบุญญ์ และปัญญา

พระรัตนตรัยเป็นแหล่งรวมไว้ และอำนวยให้ ทั้งบุญญ์และปัญญาอย่างไร ก็ค่อยๆ ดู ค่อยๆ ว่ากันต่อไป

พระรัตนตรัย เป็นสรณะให้แก่เราอย่างไร

ดังมาแล้ว ที่มาบวชนี้ พอเริ่มต้น ก็ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ หรือ ไตรสรณาคัมภ์ คือนับถือพระรัตนตรัย เป็นไตรสรณะ เราแปลเป็นไทยว่า ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก (จะเรียกสั้นๆ ว่า สรณคัมภ์ หรือ สรณาคัมภ์ ก็ได้)

ก็เลยขอบอกความหมายของถ้อยคำสำคัญแทรกไว้พอเป็นความรู้แบบผ่านๆ

สำหรับคำว่าพระรัตนตรัยนั้น ทราบกันแล้วว่าเป็น รัตนะ ๓ หรือดวงแก้ว ๓ ประการ (รัตน-แก้ว + ตรัย-สาม; เขียนอีกอย่างหนึ่งก็เป็น ไตรรัตน์ = ไตร-สาม + รัตน์-แก้ว) และได้อธิบายเรื่องแก้วในฐานะสิ่งมีค่าสูง ผ่านไปแล้ว

ส่วน “สรณะ” ตามปกติและโดยทั่วไปก็แปลกันว่า “ที่พึ่ง” และเพราะมี ๓ อย่าง ก็เป็นไตรสรณะ จะแปลง่ายๆ ว่า ที่ระลึก หรือที่คิดถึง ก็ได้

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ บอกให้ทราบเพิ่มเติมไว้พอประดับความรู้ว่า คำว่า “สรณะ” นี้ ในคัมภีร์ชั้นอธิบายความหมาย (อรรถกถา เป็นต้น) นิยมแปล ๒ แบบ

แบบแรก โดยวิเคราะห์ศัพท์ แปลว่า กำจัด คือกำจัดภัย ขจัดความกลัว กำจัดทุกข์ บำราศทุกคติ เช่น โดยพาไปในประโยชน์ และกันออกไปจากสิ่งเสียหายไม่เป็นประโยชน์

อีกแบบหนึ่ง โดยแสดงโวพจน์ว่า เป็นที่พึ่ง ที่พำนัก เป็นหลักที่ตั้งตัว เป็นที่คุ้มกันให้พ้นภัย เป็นคติ เป็นที่หมาย เป็นที่ให้ลู่จุดหมายหรือสำเร็จความมุ่งหมาย โดยกันออกไปซึ่งสิ่งเสียหายไร้ประโยชน์ กันจากบาปจากทุกข์ และให้สัมฤทธิ์ประโยชน์หรือความมุ่งหมาย

บอกแล้วว่า อันนี้พึ่งไว้แค่ประกอบหรือประดับความรู้ ยังไม่ต้องคิดพิจารณามากมาย และไม่ต้องลงลึกอย่างนักภาษา

ในที่นี้ มาดูอย่างพื้นๆ ว่าพระรัตนตรัยเป็นสรณะให้แก่เราอย่างไร จะมองในแง่เป็นหลักยึดถือ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ระลึก เป็นที่ช่วยแก้ปัญหา เป็นที่บำราศทุกข์ เป็นเครื่องช่วยให้พ้นภัย ก็ได้ทั้งนั้น คลุมได้ทั้งหมด ถ้าพูดง่ายๆ แบบชาวบ้าน ก็บอกว่าท่านมาช่วยเรา ก็มาดูกันว่า ท่านมาช่วยเราอย่างไร

พระรัตนตรัยมิใช่มาช่วยแบบดลบันดาลให้ พระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมการดลบันดาล ท่านไม่ให้หวังผลจากการดลบันดาล แต่ท่านให้ใช้เรี่ยวแรงทำการให้ตรงกับเหตุปัจจัย ท่านช่วยให้เรามีปัญญารู้เหตุปัจจัย แล้วเราก็จะได้จัดการทำการให้ตรงเหตุปัจจัย

ที่นี้ก็มาดูความหมายของพระรัตนตรัย ว่าเป็นสรณะของเราอย่างไร

๑. **พระพุทธเจ้า** เป็นหลักอัครบุคคล หลักนี้บอกว่า ก่อนนั้น แต่เดิมพระพุทธเจ้า ก็เป็นมนุษย์อย่างเรา แต่เพราะทรงฝึกฝนพระองค์เอง อย่างที่เรียกว่าบำเพ็ญบารมี พระองค์เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว เสียสละ มีความตั้งใจมั่นคงแน่วแน่ในการฝึกตน ที่จะทำความดีงาม สร้างเสริมเพิ่มพูนคุณสมบัติที่เป็นบุญญ์ทุกอย่างทุกประการ จนกระทั่งมีปัญญาตรัสรู้ ได้เป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าจึงเป็นหลักที่ระลึกซึ่งเตือนใจเราว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มนุษย์นี้จะดีจะประเสริฐจะเลิศได้ด้วยการฝึก แม้แต่จะฝึกจนเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ เรายังก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง จะต้องฝึกตัวให้ดีมีชีวิตดีงามสูงสุดให้ได้

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่น ที่อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ มันเกิดมาแล้ว แพบไม่ต้องฝึก ไม่ต้องเรียนต้องรู้อะไร เดียวมันก็เดินได้ กินได้ หาอาหารให้ตัวมันเองได้ แล้วมันก็อยู่ไปตามเรื่องของมัน

แต่คนเรานี่ ทุกอย่าง จะกิน จะนอน จะนั่ง จะดื่ม จะขับถ่าย จะพูด จะเดิน แม้แต่จะนอน แค่ง่ายๆ นี้ ต้องฝึกต้องเรียนทั้งนั้น ถ้าไม่ฝึกไม่เรียนแล้ว ไม่เป็นเลย อยู่ไม่รอด เพราะฉะนั้น มนุษย์นี้ จึงเป็นสัตว์ที่พระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก

อย่างไรก็ดี ที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก จึงอยู่ได้ แต่สัตว์ชนิดอื่นไม่ต้องฝึก ก็อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณนั้น ยังไม่จบ ต้องพูดต่อไปอีกว่า มนุษย์ไม่ใช่แค่เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก แต่เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ด้วย จึงมีใช้คำว่า ต้องฝึกจึงอยู่ได้ แต่มนุษย์นั้นฝึกได้ จนกระทั่งไม่ว่าต้องการจะเป็นอะไร จะทำอะไร ก็ฝึกให้ทำเป็นอย่างนั้นๆ ได้แทบทุกอย่าง จะฝึกให้ดีเลิศประเสริฐสุด อย่างที่ว่าแล้ว จนกระทั่งแม้แต่เป็นพระพุทธเจ้า ก็ได้

นี่คือตรงข้ามกับสัตว์ชนิดอื่นที่ไม่ต้องฝึก ก็อยู่ได้ แต่สัตว์ชนิดอื่นที่ไม่ต้องฝึกนั้น ก็ฝึกไม่ได้ด้วย สัตว์อื่นเหล่านั้นอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณอย่างไร ก็อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างนั้นไปจนตาย เรียกว่า เกิดมาอย่างไร ก็ตายไปอย่างนั้น ต่างจากมนุษย์ที่อยู่ไม่ได้ด้วยสัญชาตญาณ แต่ฝึกให้เก่งให้ดีเลิศประเสริฐแค่ไหนก็ได้ จนมีชีวิตที่อยู่ดีด้วยปัญญา

จริงอยู่ มีสัตว์บางชนิดที่ฝึกได้บ้าง อย่างช้าง ลิง สุนัข เป็นต้น แต่สัตว์เหล่านั้นไม่ใช่ฝึกตัวเอง ต้องอาศัยมนุษย์ฝึกให้ และฝึกได้ในขอบเขตหนึ่งที่จำกัด เช่น ลิงฝึกให้ขึ้นกับมะพร้าวได้ เล่นละครลิงได้ ช้างฝึกให้ลากขuong ให้ทำอะไรได้หลายอย่าง รวมทั้งละครสัตว์ สุนัขฝึกได้แสนเก่ง ทำอะไรได้มากมาย แต่ก็อย่างที่ว่า ต้องคนฝึกให้ และฝึกได้ในวิสัยที่จำกัด ต่างจากคนที่ฝึกตนเองได้ และฝึกอย่างไร ได้อย่างนั้น จนเลิศล้ำเหนือเทพเทวา

คนที่ฝึกดีแล้วนั้น เป็นนักปราชญ์ เป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นนักเทคโนโลยี เป็นนักประดิษฐ์ เป็นนักคิดนักทำต่างๆ สร้างวัฒนธรรม สร้างอารยธรรม จนกระทั่งเป็นมหาบุรุษก็มี ดังที่ว่า แม้ถึงเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ ความดีพิเศษของมนุษย์นี้ สำเร็จด้วยการฝึก

เป็นอันว่า คนเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และฝึกได้ จะให้เก่งให้ดีให้เลิศประเสริฐสูงเยี่ยมอย่างไร ก็ฝึกได้ฝึกเอา อยู่ที่ฝึก คือ เรียน เรียนรู้ ศึกษา ฝึก หัด พัฒนา ถ้าไม่ฝึก ไม่ศึกษาแล้ว คนนี้แย่ที่สุดยิ่งกว่าสัตว์ชนิดใดอื่น เพราะที่ไม่ฝึกไม่เรียนรู้แล้ว แม้แต่แคมีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้ ต้องตาย ไม่รอด ส่วนสัตว์พวกอื่นอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ นับว่าเก่ง แต่แล้วตลอดทั้งชีวิตก็อยู่แค่สัญชาตญาณนั้นแหละ เอาดีอะไรอีกไม่ได้

ท่านจึงสอนกันมาโดยย้านักย้าหนาวว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นี้ แสนยาก เป็นโอกาสที่ต้องไม่ให้พลาดไปเสีย เกิดมาแล้ว ต้องมีชีวิตที่ประเสริฐ ตั้งงามล้ำเลิศให้ได้

เพราะฉะนั้น ผู้บวช และทุกคน ใช้หลักสัจจะที่ ๑ นี้ โดยนับถือพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เราตั้งพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบว่า พระพุทธเจ้า ในกาลก่อนตอนเริ่มแรก ทรงเป็นมนุษย์ที่ฝึกศึกษาพัฒนาพระองค์เองอย่างต่อเนื่องจริงจัง ถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นพระโพธิสัตว์ โดยทรงเพียรพัฒนาคุณสมบัติสำคัญๆ ที่เรียกว่าบำเพ็ญบารมี ได้ทรงฝึกพระองค์จนบรรลุโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า เรายังก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ชีวิตของเราจะตั้งงามเลิศประเสริฐอย่างที่เราควรจะเป็นได้เต็มตามศักยภาพ ก็ด้วยการฝึก เราต้องฝึกเอา ถ้าเราไม่ถอยไม่ยอมหยุดในการฝึกแล้ว ก็จะสัมฤทธิ์ผลที่มุ่งหมาย แล้วเราก็ฝึกศึกษาเรื่อยไป

การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะเครื่องระลึกเตือนใจดังกล่าวนานี้ ทำให้เรามีความมั่นใจในความเป็นมนุษย์ว่า เรายังเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มีศักยภาพที่จะเป็นอย่างพระองค์ได้แล้วก็มีกำลังใจที่จะฝึกตนอย่างจริงจัง โดยถือพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง ที่จะฝึกตนให้มีคุณสมบัติความตั้งงามอย่างที่ได้ทรงสอน พร้อมกันนั้นก็เกิดมีจิตสำนึกต่อหน้าที่ของมนุษย์ในการที่จะต้องฝึกตนนั้น ซึ่งจะทำให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนอย่างเต็มที่ โดยไม่ปล่อยตัวให้ตกไปในความประมาท

นอกจากนี้ ถ้าพูดอย่างภาษาชาวบ้าน ในการฝึกนี้ เราได้เปรียบมาก ได้เปรียบอะไร? พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เริ่มต้น ต้องทรงค้นพบเอง พระองค์ต้องลองผิดลองถูก เพียรพยายามลำบากหนักหนากว่าสำเร็จจบการฝึก พอสำเร็จแล้ว พระองค์ก็ประมวลประสบการณ์ของพระองค์ที่ได้บรรลุธรรมนั้น นำมาเล่าไว้และวางเป็นหลักให้เรา เราก็ได้บทเรียนสำเร็จรูป นี่คือง่ายกว่าพระพุทธเจ้าเออะแยะ เมื่อได้เปรียบถึงอย่างนี้ บทเรียนก็มีการฝึกก็ง่ายขึ้นมามากมายอย่างนี้แล้ว เราก็ต้องรีบใช้ให้เป็นประโยชน์ และทำให้สำเร็จ

เมื่อเราถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกอย่างนี้แล้ว เราก็พร้อมใจที่จะเริ่มต้น และมันใจมีกำลังใจที่จะก้าวไปในการฝึก

แต่การที่เราจะฝึกฝนพัฒนาตนได้สำเร็จก้าวหน้าไปด้วยดีนี้ ในขั้นตอนของการปฏิบัติ เราจะต้องทำอะไรบ้าง และจะทำอย่างไร ตอนนี้อย่างไรมาถึงพระรัตนตรัยข้อที่สอง นี่คือ สรณะที่ ๑ คือพระพุทธเจ้า นำเราต่อไปยังสรณะที่ ๒ คือพระธรรม

๒. พระธรรม เป็นหลักคำสอน หลักนี้ชี้ถึงความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงเปิดเผย แสดง ประกาศ หรือทรงเทศนาแก่เรา ดังที่ว่า เมื่อเรามาถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงนำเราต่อไปยังข้อที่สอง คือพระธรรมนี้

ความหมายก็คือ พอเราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็ระลึกต่อไปว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี จนเป็นพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสูงสุดอย่างนี้ สำเร็จได้ก็เพราะตรัสรู้ธรรม พระองค์ปฏิบัติตามธรรม รู้แจ้งธรรม คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน เมื่อพระองค์ได้ทรงค้นพบความจริงนี้ด้วยปัญญาของพระองค์แล้ว ก็ทรงนำมาสั่งสอนเปิดเผยแก่พวกเรา

การที่เราจะมีชีวิตดีงาม ตามอย่างพระพุทธเจ้าได้ เราก็ต้องรู้เข้าใจธรรม และนำธรรมมาปฏิบัติ ให้ถูกต้องตรงตามธรรมนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประมวลมาจัดแสดงบอกแจ้งแก่พวกเราแล้ว พอเราเข้าใจธรรม ปฏิบัติถูกต้อง ชีวิตของเราก็ดีงาม พัฒนาจนเป็นอย่างพระพุทธเจ้าได้

พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม ธรรม คือความจริง ก็มีอยู่ตามธรรมดาของมันอย่างนั้น ธรรมนี้ ก็คือความจริงที่เป็นธรรมดาของธรรมชาติ

ถ้าเราไม่รู้จักความจริงของสิ่งทั้งหลาย เราก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง พอเราเจออะไร เราไม่รู้ มีดตื้อติดตัน ก็เกิดปัญหา เป็นความทุกข์ทันที และเมื่อไม่รู้ ก็ปฏิบัติไม่ถูก ก็เกิดความขัดข้อง ปีบคั้น อึดอัด ติดตัน เป็นปัญหา ทุกข์ก็มา อิศราภาพก็ไม่มี

แต่พอเรา รู้ความจริง คือรู้ธรรม รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร เพราะอันใด จะทำอย่างไร เราก็โล่งเป็นอิสระไปชั้นหนึ่งตั้งแต่ต้นแล้ว และพอรู้อย่างนั้นแล้ว เราไม่ติดขัด ก็ปฏิบัติได้ถูก ทำได้สำเร็จ ทำได้ดี ชีวิตของเราก็ดีงาม เราก็โปร่งโล่ง ปลอดภัย ปราศทุกข์ เป็นอิสระ

เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นองค์ธรรมหรือคุณสมบัติที่สำคัญยิ่ง ปัญญาก็คือความรู้ถึงธรรม ถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตามที่มันเป็นของมัน

อย่างที่ว่าแล้ว พอรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ก็ปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำให้เป็นไปได้ตามนั้น เช่นว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เราต้องการผลอย่างนี้ จะต้องทำเหตุปัจจัยอะไร เมื่อศึกษา แล้วรู้ และทำให้ถูกต้องตรงตามเหตุปัจจัย เรียกว่าทำถูกต้องตามธรรม ผลก็เกิดขึ้นโดยเป็นไปตามนั้น

เป็นอันว่า พอเราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เป็นการเตือนใจเราให้ระลึกและมองเห็นต่อไปถึงพระธรรม จึงบอกว่าพระพุทธเจ้านำเราต่อไปสู่พระธรรม เป็นการตรัสสอนบอกว่า เธอจะฝึกตนได้สำเร็จ จะเป็นผู้ประเสริฐ มีบุญญ์และปัญญา แก้ปัญหา ดับทุกข์ เป็นอิสระได้จริงนั้น ก็ต้องรู้ธรรม ปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรม

นี่คือ เรามาถึงธรรม ธรรมก็มาเป็นหลักยึดเหนี่ยวที่ใส่ใจคำนึงนึกของเรา เป็นข้อที่จะต้องเรียนรู้ ศึกษาให้หยั่งเห็นเข้าใจ ปฏิบัติให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป ยิ่งรู้ธรรมเท่าไร เราก็ยิ่งทำได้อย่างยิ่ง สำเร็จ ยิ่งดี ยิ่งมีความสุขความเจริญอกงาม และยิ่งมีความเป็นอิสระมากขึ้น

๓. **พระสงฆ์** เป็นหลักชุมชนประเสริฐ หลักนี้ชี้ถึงชุมชนซึ่งเป็นแหล่งที่ศึกษาสืบทอดธรรมจากพระพุทธเจ้า แผลขยายออกไป และนำธรรมส่งต่อให้กันมาจนถึงเรา โดยเป็นชุมชนของบุคคลที่ได้ฝึกตน เป็นอริยชน เป็นนาคูณ เป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่เป็นแบบอย่างแก่สังคม ซึ่งอยู่กันด้วยเมตตากรุณา ช่วยแนะนำสั่งสอนผู้รุ่นหลังตามมา เกื้อหนุนในการประพฤติปฏิบัติธรรม ให้เจริญอกงาม พัฒนาในทางแห่งพระพุทธจริยา และรักษาถ่ายทอดสืบต่อเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลก ผ่านกาลยาวนาน และขยายกว้างออกไป

เสริมความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว และมีธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้แล้ว ทีนี้ คนที่อยู่ห่างไกลออกไป และคนรุ่นหลังอย่างพวกเรา จะมีโอกาสได้รู้เข้าใจ ได้ปฏิบัติ และเจริญอกงามในธรรมนั้น ได้อย่างไร พุคส์นั้นๆ ว่า ธรรมะจะมาถึงเราได้อย่างไร

ธรรมมาถึงเราได้ ชั้นแรกก็เป็นธรรมดาว่าเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้า ทีนี้ เมื่อไม่ใช่เป็นที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ก็ต้องมีคนรับสืบทอดธรรมมาจากพระพุทธเจ้า ช่วยนำมาให้เราเวลานี้ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระธรรมที่พระองค์ทรงสอนนั้น มาถึงเราได้ก็ด้วยอาศัยพระสงฆ์นำต่อๆ กันมา ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นหมู่ชนที่รักษาสืบทอดธรรมของพระพุทธเจ้า

ในเรื่องนี้ ก็มีความหมายลึกลงไปซ้อนอยู่ด้วยอีกอย่างหนึ่งว่า พระสงฆ์ก็คือพระทั้งหมด ซึ่งบวชต่อๆ กันมาจากพระพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้ว ก็เข้ามาอยู่ในชุมชนสงฆ์นี้ อยู่ร่วมกันในวัดวาอาราม อาศัยสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น สงบสงัด มีวินัยอยู่ด้วยกันใน

ระเบียบ ก็ศึกษาทั้งเล่าเรียนและปฏิบัติ โดยมีพระสงฆ์รุ่นเก๋ารุ่นก่อน ตั้งแต่อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดจนเพื่อนสหธรรมิก เป็นกัลยาณมิตร มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ แนะนำสั่งสอนกัน ก็ช่วยเกื้อหนุนกันในการปฏิบัติให้เจริญก้าวหน้า และบรรดาพระสงฆ์ก็ให้ธรรมแก่ประชาชนที่มาวัดบ้าง ออกไปให้ธรรมข้างนอกในสังคมทั่วไปบ้าง

จะเห็นได้ว่า การบวชมาศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติ และแนะนำสั่งสอนให้ธรรมกันในหมู่พุทธบริษัท และแก่ประชาชนมาอย่างนี้ เมื่อตั้งใจทำให้ดีให้แท้ให้ถูกต้อง ก็เป็นการดำรงรักษาสืบทอดธรรมอย่างเป็นไปเองอยู่ในตัว ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ก็อยู่คู่มา กับพระสงฆ์ ยิ่งกว่านั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า

“ดูก่อนอานนท์! ธรรมและวินัยใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงลับไป”

ตามพุทธพจน์นี้ เมื่อพระสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติสั่งสอนธรรมวินัยกันถูกต้องดี พระสงฆ์ยังมี พระธรรมก็อยู่ด้วย กับทั้งพระศาสดาที่แทนองค์พระพุทธเจ้า ครบทั้งหมด

นอกจากนี้ พระสงฆ์ที่ศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติสั่งสอนธรรมวินัยกันมานั้น ท่านมีความรับผิดชอบ จะทำทุกอย่างให้ถูกต้องให้เป็นที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอนแสดงไว้ ท่านจึงเอาจริงเอาจังกับการรักษาคำสั่งสอนหรือพระธรรมวินัยนั้นให้แน่นอนมั่นคง ก็จัดวางระบบการสาธยายทรงจำไว้ เมื่อถึงยุคจาริกเป็นลายลักษณ์อักษร ก็จัดการเก็บรักษาพระไตรปิฎกกันจริงจัง ทั้งของหลวงของราษฎร์ แม้ตามวัดที่กระจายอยู่ทั่วไป ก็ตั้งหอไตรขึ้นไว้คู่วัดต่างๆ และมีการสังคายนาสอบทานกันมาเป็นงานใหญ่ของบ้านเมือง

หันมาดูตัวเราแต่ละคนๆ นี้ เมื่อออกจากบ้านเข้ามาบวชแล้ว ก็ได้เข้าร่วมสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสงฆ์ด้วย ตอนแรกก็เป็นสมาชิกของภิกษุสงฆ์ หรือสมมติสงฆ์ ต่อจากนั้นเมื่อศึกษาเล่าเรียนประพฤติปฏิบัติชอบเจริญก้าวหน้าในอริยมรรคา ได้บรรลุดูธรรมเป็นอริยบุคคล ก็เข้าร่วมสาวกสงฆ์ ที่เป็นอริยสงฆ์ นี้คือบรรลุดูจุดหมาย ซึ่งในที่สุดทุกคนควรเข้าร่วมอริยสาวกสงฆ์นี้ อันจะทำให้พระรัตนตรัย ที่เป็นไตรสรณะ ดำรงอยู่ครบสมบูรณ์

สังฆะก็คือสังคมของอริยชน อารยชน คนผู้เจริญที่แท้ เป็นสังคมดีงาม ที่เป็นอุดมคติ เมื่อตัวเราผู้บวชปฏิบัติถูกต้องตามที่กล่าวมานี้ ได้เป็นส่วนร่วมหรือสมาชิกของสังฆะนั้น แท้จริง เราก็ได้ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม ที่เป็นสังคมของอริยชน คนผู้เจริญจริง ที่ไม่มีการเบียดเบียนกัน อยู่กันด้วยความดีงามในธรรมวินัย มีความสงบสุข

เรามีหน้าที่ต้องร่วมสร้างสังฆะนี้ ถ้ายังไม่เข้าร่วมสังฆะ ก็ช่วยอุปถัมภ์ค้ำชูสังฆะนั้น แต่อย่างน้อยก็ขอให้ได้อาศัยสังฆะนี้ ช่วยทำให้เราเจริญงอกงามในธรรมยิ่งขึ้นไป

นี่คือพระรัตนตรัย เป็นอันว่าครบ ๓ ประการ

หนึ่ง พระพุทธเจ้า

สอง พระธรรม

สาม พระสงฆ์

พระพุทธเจ้า เป็นสภาวะ ที่ระลึกเตือนใจเราให้นึกถึงตัวเองว่า เราเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้ว จะดีจะรอดจะเลิศจะประเสริฐไม่ได้ แต่ถ้าเราตั้งใจฝึกจริงจัง จะเป็นอย่างไรพระพุทธเจ้าก็ได้ ก็ให้มีความมั่นใจ มีกำลังใจ และตระหนักในหน้าที่ที่จะฝึกตัว

พอตกลงว่าจะฝึกตนอย่างไรพระพุทธเจ้า ได้พระพุทธเจ้าเป็นแบบ ก็มาถึงธรรม เป็นสภาวะ ก็ต้องรู้ธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ และปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เป็นไปตามธรรม

แล้วก็อาศัยสังฆะ เป็นสภาวะ ที่จะมาเกื้อหนุนให้เจริญอกงามในการศึกษา ที่จะปฏิบัติได้ถูกต้องตามธรรม และเข้าร่วมสังฆะนั้น แผลขยายสังฆะออกไป ให้เยื้องอย่างของสังคมที่ดีงาม พร้อมทั้งกระจายธรรมให้นำความจริง ความดีงาม และสันติสุขไปทั่วทั้งโลก

ได้บอกแต่ต้นแล้วว่า เวลานี้ เราจะเข้าสู่บรรพชา ก็ต้องรู้ความหมายของการบวช และรู้หลักที่เราจะต้องอาศัยในการที่จะเรียนคือศึกษาปฏิบัติต่อไป

ถึงตอนนี้ เราได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการบวช และเรื่องพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นหลักนำสำคัญของพระพุทธศาสนา เมื่อรู้เข้าใจแล้ว ก็ก้าวเข้าสู่การทำหน้าที่ของเรา คือการบวชเรียน ซึ่งจะได้พูดต่อไป

ปรับใจเข้าในชีวิตแห่งวิเวก

เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ว่ามันนั้นแล้ว ก็ถือว่ามีพื้นฐานเพียงพอที่จะเข้าสู่การบรรพชาต่อไป ต่อแต่นี้ จึงจะให้การบรรพชาแก่นาค

ที่นี้ ท่านทั้งหลาย เมื่อบวชแล้ว เข้ามาอยู่ในวัด ก็จะมีวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง เริ่มต้นเมื่อยังไม่ได้เรียน ยังไม่รู้จักชีวิตแบบพระเณรในวัด พอมาบวช เปลี่ยนวิถีชีวิตทันที บางที่ตั้งหลักไม่ทัน ท่านก็เลยบอกว่า เริ่มต้นก็ให้มีหลักที่จะช่วยใจ ให้วางใจได้ก่อน เหมือนกับท่านบอกว่า ผู้ที่มาเข้าวัดนี้ บวชใหม่ๆ บางทีถ้าเป็นคนจิตใจชอบสงบสงัด ก็ดีไป เข้ากันได้เลย แต่บางที บางคนที่ไม่คุ้นไม่เคยหรือไม่ชอบความสงบ สงบ ใจก็อาจจะดิ้นรนฟุ้งซ่านแล้วเตลิดเพริดออกจากวัด ไปโน่นไปนี่ ก็จะเกิดปัญหา อย่างน้อยก็รำคาญ หรืออุนวายใจ

ท่านก็เลยบอกว่า ต้องหางานให้ใจทำ และท่านก็จึงบอกพระอุปัชฌาย์ให้ให้กรรมฐาน (กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้งของการทำงาน หมายถึงงานที่ใจจะทำ) คือเอางานให้ใจทำนั่นเอง

ที่นี่ เองงานอะไรให้ใจทำ จึงจะดี คนที่มาบวชใหม่ๆ นี้ เคยอยู่แต่ในบ้านในเมือง ในสังคม โดยมากใจจึงออกไปนอกวัด คิดไปถึงคนโน้นคนนี้ คนที่ชอบบ้าง คนที่เฉยบ้าง คนที่ชังบ้าง พอคิดถึงคนโน้นคนนี้ ใจก็วุ่นวายไปกับความรู้สึกต่อคนที่คิดถึงนั้น และ ฟุ้งซ่านไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับคนที่คิดนั้น ท่านจึงจัดวางไว้ให้ให้กรรมฐานที่ตรงเรื่องกัน

กรรมฐานที่ว่าตรงเรื่องกันนั้น เป็นกรรมฐานที่แสนจะง่าย ไม่ต้องคิดอะไรมากเลย คือ พอคิดถึงคน ก็มองเป็นผมนคนเล็บพื้นหนังไปเลย ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่ว่าใครคนไหน ตัวตนตามที่มองเห็นกัน ก็แค่ผมนคนเล็บพื้นหนังเท่านั้นเอง ท่านเรียกว่า **มูลกรรมฐาน** แปลว่า กรรมฐานชั้นมูล หรือ กรรมฐานเบื้องต้น

พอนึกถึงใครคนหนึ่ง ว่า “ผมน-ขน-เล็บ-พื้น-หนัง” ก็หมดแล้ว จบเท่านั้น พอนึกถึง คนไหนอีกคน ก็ “ผมน-ขน-เล็บ-พื้น-หนัง” จบ คนเรานั้นเห็นกันแค่ผมนคนเล็บพื้นหนังเท่านั้น พอบอกว่าผมนคนเล็บพื้นหนัง ก็ตัดตอนจบไปเลย

ที่นี่ กรรมฐานเบื้องต้น หรือกรรมฐานชั้นมูลนี้ มี ๕ ข้อ ท่านให้ว่าเป็นภาษาบาลี ซึ่งยิ่งช่วยให้ตัดความคิดฟุ้งซ่านออกไป

ผม ว่า “เกสา”, ขน ว่า “โลมา”, เล็บ ว่า “นขา” พื้น ว่า “ทนต์ตา” หนัง ว่า “ตโจ”

นี่ว่าไปตามลำดับ เกสา โลมา นขา (อ่าน-นะขา) ทนต์ตา ตโจ (อ่าน-ตะโจ) แต่บางทีว่าไปๆ คล่องปาก ใจไปอื่นเสียแล้ว ปากคล่อง ใจไม่อยู่ ท่านก็เลยให้ว่าย่อหน้าลำดับสลับ บ้าง ให้ว่ายากขึ้น จะได้ตั้งใจ เมื่อว่าย่อนกลับ ก็เป็น ตะโจ ทนต์ตา นะขา โลมา เกสา

ตอนนี้ก็จะให้ฝึกว่า โดยว่าตามก่อน ตอนแรก ว่าตามลำดับ เรียกว่า โดยอนุโลม เป็น “เกสา โลมา นขา ทนต์ตา ตโจ” ต่อนั้นว่าย่อหน้าลำดับ เรียกว่า โดยปฏิโลม เป็น “ตะโจ ทนต์ตา นขา โลมา เกสา” จำง่ายแค่นี้เอง เรียกว่า มูลกรรมฐาน คือ งานง่ายๆ ที่ให้ใจทำ

เวลาอยู่ว่างๆ ไม่มีกิจวัตร ไม่มีงานอื่นทำ ก็อาจจะนั่งว่าในใจ ถึงแม้ไม่ได้นึกถึงใคร ก็ว่าไปเฉยๆ เพียงแต่เป็นคำศัพท์ถ้อยคำที่ไม่ได้คิดถึงความหมายอะไร ใจว่าไปๆ บางทีได้ที่ จิตเกิดอยู่บนสนธิขึ้นมาก็เลยเป็นสมาธิได้ ของง่ายๆ เลยทำให้ได้ธรรมที่แสนดี

เอาละ นี่เป็นแนววิธีการเบื้องต้น ถ้าใจเกิดฟุ้งซ่าน ก็อย่างที่ว่าแล้ว นึกถึงใคร ก็มองแค่เป็นผมนคนเล็บพื้นหนัง จบเท่านั้น ก็เอาเป็นเครื่องฝึกใจในเบื้องต้น ใช้ประโยชน์ ก่อนที่จะเล่าเรียนอื่นต่อไป

บัดนี้ ถือว่า นาคพร้อมแล้วที่จะได้รับการบรรพชา ก็จะมีมอบผ้ากาสาหวัดสตรีให้ไปครองมา

ตอนที่

๒

ออกจากบ้าน พันเขตคาม สู่อาราม แदनรมณีย์

บัดนี้ นาคก็ได้รับสรณาคมน์ และทศศีลคือศีล ๑๐ สำเร็จการบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว แต่ยังประสงค์จะอุปสมบท เพื่อให้เป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ต่อไป จึงได้เข้ามากล่าวคำขอนิสัย ขอให้ข้าพเจ้าเป็นอุปัชฌาย์

ในเบื้องต้นนี้ ก็จะต้องทำความเข้าใจถึงความหมายของการขอนิสัย และความสัมพันธ์ที่เป็นอุปัชฌาย์ แก่ผู้ขอบวช

บวชแล้ว ถือนิสัย เป็นนิสิต เข้าสู่ชีวิตแห่งการศึกษา

คำว่า “นิสัย” (บาลีว่า “นิสุสย” บางท่านพอใจเรียกเต็มตามคำเดิมว่า “นิสสัย” เพราะไม่อยากจะสับสนกับนิสัย ที่แปลว่าความประพฤติกุศล (ชิน) แปลว่า ที่อาศัย หมายความว่า ท่านทั้งหลายได้เข้ามาขออาศัยข้าพเจ้า ให้ข้าพเจ้าเป็นที่อาศัยหรือเป็นที่พึ่งพา

เป็นที่พึ่งพาอย่างไร ก็คือพึ่งพาในการที่จะศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัยต่อไป เพราะว่า ผู้ที่บวชใหม่ยังไม่มีความรู้เข้าใจพระธรรมวินัยพอที่จะปกครองตนเองได้ จึงต้องอาศัยพระที่ได้เรียนรู้ธรรมวินัยมาแล้ว เคยมีชีวิตอยู่ในภิกษุภาวะมาก่อน ช่วยบอกเล่าอธิบายคำสอนเบื้องต้น ให้รู้จักวิธีครองตน และแนะนำในการที่จะศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่อไป จึงได้มีพุทธบัญญัติวางไว้ว่า ให้ผู้ที่บวชใหม่ไปอยู่อาศัยพระที่เป็นอุปัชฌาย์ ท่านทั้งหลายก็มาขอให้ข้าพเจ้าเป็นอุปัชฌาย์

อุปัชฌาย์ แปลว่า ผู้ฟังพินิจ ผู้คอยฟังดูอยู่ หรือผู้คอยดูอยู่ใกล้ๆ หมายความว่า คอยเอาใจใส่ดูแล ดูแลอะไร มองในแง่หนึ่งคล้ายๆ ปกครอง แต่ที่จริงยังไม่ตรงความหมายที่แท้ ปกครองเป็นเพียงความหมายประกอบเท่านั้น

ความหมายที่แท้คือ อุปัชฌาย์เป็นผู้คอยเอาใจใส่ดูแล เพื่อให้ท่านทั้งหลายมีความเป็นอยู่และการประพฤติปฏิบัติ อันจะเอื้ออำนวยให้มีการศึกษาสำเร็จตามความมุ่งหมาย ที่จะเป็นพระที่ดี รู้เข้าใจหลักพระธรรมวินัยพอที่จะดูแลปกครองตัวเองได้ มีศีล มีจิต มีปัญญา เป็นทุนพื้นฐานพอที่จะเจริญออกงามในพระธรรมวินัยต่อไป

ดังนั้น พระอุปัชฌาย์จึงมีหน้าที่ต่อท่าน โดยเป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอนขั้นพื้นฐาน และฝึกให้ได้เรียนรู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ที่จะเจริญในไตรสิกขาต่อไป

บัดนี้ ท่านทั้งหลายได้เข้ามาขอขานิสัย คือขอที่พึ่งพาอาศัย ขอให้ข้าพเจ้าให้นิสัย คือให้ความเป็นที่พึ่งพิงแก่ท่าน ด้วยการเป็นอุปัชฌาย์ โดยบอกว่า “อุปัชฌาโย เม ภันเต โหติ” (ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของกระผม)

เมื่อข้าพเจ้ารับ ท่านทั้งหลายก็กล่าวว่า “อัสสะตักเคทานิ เถโร มัยหัง ภาวโร” บอกว่า ในบัดนี้ นับแต่วັນนี้เป็นต้นไป ท่านพระเถระเป็นภาระของกระผม หมายความว่า ต่อแต่นี้ไป เมื่อข้าพเจ้ารับเป็นอุปัชฌาย์แล้ว ข้าพเจ้าก็เป็นภาระของท่านทั้งหลาย

เป็นภาระอย่างไร คือเป็นความรับผิดชอบที่ท่านทั้งหลายจะต้องเอาใจใส่ คอยสดับฟังคำแนะนำสั่งสอน ให้ความสำคัญ ไม่ปล่อยปละละเลย คอยดูว่าอุปัชฌาย์จะมีอะไรแนะนำบอกกล่าว เอาใจใส่ คอยสำเหนียก

พร้อมกันนั้น เพื่อให้เป็นการศึกษาจริงจัง เป็นชีวิตแห่งการศึกษา มีการเรียนด้วยชีวิตและการเรียนเป็นชีวิตอย่างแท้จริง ท่านก็ให้มีข้อวัตรปฏิบัติต่อกัน ที่จะได้อยู่ใกล้ชิดกัน ในฐานะเป็น *นิตย* คือผู้เป็นที่อยู่อิงอาศัย กับเป็น *นิตติ* คือผู้อยู่พึ่งพิง อยู่ด้วยกัน เหมือนเป็นพ่อลูก จะได้เรียนไม่เฉพาะฟังคำสั่งสอนเท่านั้น แต่เรียนวิถีชีวิตด้วย คือ เรียนทั้งความเป็นอยู่เป็นไป เรียนกิริยามารยาททุกอย่าง เรียนการทำกิจกรรมนานาหลากหลาย เรียนกันในชีวิตจริง และเรียนด้วยชีวิตจริง เรียนกันตั้งแต่ตื่นนอน จนกระทั่งไปนอนหลับ

เมื่อท่านทั้งหลายกล่าวแสดงความเต็มใจรับผิดชอบ ต่อข้าพเจ้าผู้เป็นอุปัชฌาย์ โดยบอกว่าอุปัชฌาย์เป็นภาระของท่าน ที่ท่านจะเอาใจใส่แล้ว ท่านก็กล่าวต่อไปว่า “อะหัมปิ เถรสสะ ภาวโร” แปลว่า แม้กระผมก็เป็นภาระของท่านพระเถระด้วย

นี้หมายความว่า ทุกท่านที่มาขอขานิสัยอยู่นี้ ก็จะเป็นภาระของข้าพเจ้า ที่เป็นอุปัชฌาย์ด้วย คือ อุปัชฌาย์ก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะเอาใจใส่คอยดูแลว่า ท่านที่มาขอขานิสัยอยู่ด้วยนี้ มีอะไรขาดตกบกพร่อง ในทางความเป็นอยู่ที่ดี ในการศึกษาที่ดี มีอะไรที่จะต้องแก้ไขปรับปรุง มีอะไรที่จะเรียนรู้เพิ่มเติมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็จะต้องเอาใจใส่ถือเป็นภาระในความรับผิดชอบ (ตามที่ว่านี้ ชัดว่าแต่เดิมอุปัชฌาย์มี *นิตติ* ได้รุ่นละไม่มาก)

โดยนัยนี้ ทั้งสองฝ่ายก็มีภาระรับผิดชอบต่อกัน จึงเกิดเป็นความสัมพันธ์ในการศึกษา ท่านก็เลยให้ชื่อไว้เรียกเป็นคู่กัน โดยที่ว่า ต่อไป ท่านทั้งหลายที่มาบวช ได้ชื่อที่คู่กับอุปัชฌาย์ ว่าท่านทั้งหลายเป็น **สัทธิวินาริก**

“อุปัชฌาย์” แปลว่า ผู้ใส่ใจคอยดูแลอย่างที่ว่าแล้ว ส่วน “สัทธิวินาริก” แปลว่า ผู้อยู่ด้วย นี่ก็แปลง่ายๆ หมายความว่า มาอยู่ด้วยกับอุปัชฌาย์ จะได้ให้อุปัชฌาย์เป็นที่พึ่งที่อาศัยในการศึกษาต่อไป แล้วก็ป็นธรรมดาว่า ในการดูแลนั้น ก็มีการปกครองพ่วงเข้ามา โดยที่การปกครองนั้นเป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็นเครื่องมือของการศึกษานั้นเอง

มีพุทธบัญญัติวางไว้ต่อไปว่า พระภิกษุบวชใหม่ต้องเล่าเรียนไปจนกว่าจะปกครองตนเองได้ ท่านให้เวลา ๕ ปี ถ้ายังไม่ฝึก ยังไม่ไปไหนเสีย ก็ต้องอยู่กับพระอุปัชฌาย์ เล่าเรียนศึกษาไปตลอดเวลา ๕ ปี ได้แค่นี้ ตามปรกติก็ถือว่าเพียงพอที่จะปกครองตนเองได้แล้ว ก็พินนีสัย ได้เป็น นิสัยมุตตกะ (หรือเขียนอย่างเต็มเป็น นิสัยมุตตกะ จะเรียกสั้นๆ ก็ได้ว่า **นิสัยมุตก** แปลว่า ผู้พินนีสัย)

อย่างไรก็ดี แม้เมื่ออยู่กับอุปัชฌาย์ได้ศึกษาครบ ๕ ปีแล้ว ถ้ายังไม่ปกครองตัวไม่ได้ อุปัชฌาย์ก็ต้องให้ถือนิสัยอยู่ต่อไป ยังไม่เป็นนิสัยมุตก จนกว่าจะปกครองตัวได้

แล้วก็มีพุทธบัญญัติอีกด้านหนึ่งว่า ผู้ที่บวชแล้ว ซึ่งเป็นสัทธิวินาริกนี้ ถ้าอยู่กับอุปัชฌาย์ยังไม่ครบ ๕ ปี ยังไม่พินนีสัย เกิดมีเหตุให้อุปัชฌาย์มีอันเป็นไป เช่นถึงมรณภาพไปเสีย หรือตัวผู้บวชเองมีเหตุจำเป็นต้องจากอุปัชฌาย์ไปอยู่ห่างไกล ผู้ที่บวชแล้ว ซึ่งเป็นสัทธิวินาริกนี้ ก็จะต้องถือนิสัย เพื่อมีที่อาศัยให้การศึกษาต่อไปจนครบ ๕ ปี

เพราะฉะนั้น ถ้าอุปัชฌาย์ไม่อยู่ หรืออยู่กับอุปัชฌาย์ไม่ได้ ก็จะต้องหาพระภิกษุที่มีคุณสมบัติในระดับใกล้เคียงกับพระอุปัชฌาย์ คือ เป็นพระเถระบวชมาแล้วอย่างน้อย ๑๐ พรรษา มีประสบการณ์ มีความรู้ความสามารถ แล้วไปขอนิสัยกับท่านผู้นั้น

เมื่อไปขอนิสัย ให้ท่านผู้นั้นทำหน้าที่แทนอุปัชฌาย์ ตอนนี้ไม่เรียกว่าอุปัชฌาย์ แต่เรียกว่า **อาจารย์** ก็ไปขอนิสัยอยู่กับอาจารย์ โดยวางจิตตั้งบิดากับบุตร

ตัวเองก็ได้ชื่อใหม่ ก่อนนี้ อยู่กับอุปัชฌาย์ เรียกว่าสัทธิวินาริก แต่พอไปอยู่กับอาจารย์ เรียกว่า **อันเตวาสิก** แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก และก็อยู่ต่อไปจนครบ ๕ ปี ที่จะปกครองตัวเองได้ ถ้ายังมีคุณสมบัติไม่พอ ก็ถือนิสัยต่อไป ทำนองเดียวกับที่พูดแล้วในเรื่องอุปัชฌาย์

ที่เล่ามานี้เป็นหลักทางพระวินัย เป็นเรื่องของภาระที่จะให้ชีวิตเจริญงอกงามในการศึกษา ในศีล สมภาณี ปัญญา ดังได้บอกแล้วว่า การบวชนี้ เป็นการบวชเรียน ชีวิตตั้งแต่นี้ไป เป็นชีวิตแห่งการศึกษาไปโดยตลอด

ถ้าศึกษาถูกทาง แค่ชั้นประถม ก็ไม่จมอยู่กับปัญหาการพัฒนาไม่ยั่งยืน

ดังได้บอกแล้วว่า ชีวิตพระนี่ต้องฝึกต้องศึกษาตลอดไป ทีนี้ ถ้าศึกษาได้ดี ปฏิบัติก้าวหน้า ก็ได้เป็นอริยบุคคลหรืออริยชน คือคนผู้เจริญที่แท้ เริ่มด้วยขั้นต้นๆ เรียกว่า **เสขะ** หรือ **เสกขะ** แปลว่า ผู้ยังต้องศึกษา หรือยังศึกษา

เสขะ หรือ **เสกขะ** มาจากคำว่า **สิกขา** (รูปบาลีของ “ศึกษา” ที่มาจากสันสกฤต) คือการศึกษา จะให้เป็นคน ก็แปลง อี เป็น เอ และทำ อา ให้สั้นเข้าเป็น อะ ก็เป็น **เสกขะ** ทางหลักภาษาอนุญาตให้เอาตัวสะกดคือ กุ ออกได้ (จะช่วยให้อ่านสะดวกขึ้นด้วย) จึงเป็น **เสขะ** คือผู้ศึกษา หรือคนที่ยังศึกษา

พูดให้ลึกลงไป **เสขะ** คือผู้ศึกษา หรือคนที่ยังศึกษา ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี และพระอนาคามี ท่านเหล่านี้เป็นอริยบุคคลหรืออริยชน ที่ยังไม่พ้นความเป็นนักศึกษา ยังต้องศึกษาอยู่ จนกระทั่งเมื่อใดเป็นพระอรหันต์ จึงเป็น **อเสขะ** หรือ **อเสกขะ** จึงเป็นผู้จบการศึกษา ไม่ต้องศึกษา จบการฝึก

เพราะฉะนั้น ในชีวิตของพระนี่ トラバไคยังเป็นพระภิกษุ ก็ต้องศึกษาในสิกขา ๓ หรือ **ไตรสิกขา** เรื่อยไป ท่านกำชับว่า พระภิกษุ แม้จะมีพรรษาตั้ง ๗๐-๘๐ อายุตั้ง ๑๐๐ ปีแล้ว ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังต้องศึกษาต่อไป ยังไม่จบ หยุดไม่ได้

แท้จริงนั้น ไม่เฉพาะพระภิกษุเท่านั้น ที่ต้องศึกษาเรื่อยไปจนกว่าจะเป็นอเสขะ ทุกคนที่เดียว เมื่อเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ต้องศึกษา ก็ต้องศึกษาตลอดเวลา จนกว่าจะจบไตรสิกขา จนเป็นอเสขะ

ชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา ยิ่งในพระธรรมวินัยซึ่งบ่งบอกความเอาจริงเอาจัง กับเนื้อหาสาระ นับแต่บวชเข้ามา อย่างที่ได้บอกแล้วว่าเป็นบวชเรียน พอบวชเสร็จ เดียวก็จะมี ย้ำจะเน้น โดยจะต้องบอกไตรสิกขาอีก คือบอกให้รู้ว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ชีวิตของท่านอยู่ในการศึกษาตามระบบไตรสิกขาตลอดไป จนตาย หรือจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์

สิกขานั้น แปลว่าเรียนนั่นเอง เรานิยมใช้รูปคำที่มาจากภาษาสันสกฤตเป็น “ศึกษา” จะแปลอย่างไทยนิยมสมัยนี้ว่าเรียนรู้ ก็ได้ แปลงง่ายๆ จะว่าฝึก หรือฝึกฝน หรือหัด หรือพัฒนา ได้ทั้งนั้น เรียนรู้-ศึกษา-ฝึก-หัด-พัฒนา คือความหมายของสิกขาทั้งสิ้น

เมื่อท่านรู้อย่างนี้แล้วว่า ชีวิตของท่านต้องศึกษา ก็มาทำความเข้าใจเรื่องสิกขากัน หน่อย ว่า ต่อแต่นี้ไป ทำอย่างไร ชีวิตของเราจึงจะเดินหน้าก้าวไปในไตรสิกขา

ศึกษา หรือศึกษา ที่แปลง่ายๆ ว่าการฝึกนั้น คือทำชีวิตของตนให้เจริญดังอกงาม ยิ่งขึ้น ดังได้บอกแต่ต้นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้ว ก็ทำไม่ได้ ไม่เป็น เอาดีไม่ได้ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึก ไม่เรียนรู้ ก็ไม่ประเสริฐ จะแย่มากที่สุด คืออยู่ก็ไม่รอด แต่ฝึกแล้ว จะเก่งจนกระทั่งเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้

ที่ย้ำไว้ ก็เพื่อให้เอาการฝึกนี้เป็นหัวใจ ถือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ที่นี้ จะเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาอะไรบ้าง ก็บอกว่า คนเรานี้มี ๓ แดนที่จะต้องฝึกศึกษาพัฒนาขึ้นไป คือ แดนสัมพันธ์ภายนอก (ศีล) แดนจิตใจ (สมาธิ) และแดนปัญญา (ปัญญา) เรียกรวมน่า *ไตรสิกขา*

แดนที่ ๑ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งของ และคน

ชีวิตของเราสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เราเป็นอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม และมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก ด้วยการให้ตาหูจมูกลิ้นกายใจ รับรู้ดูฟัง เป็นต้น แล้วก็สัมพันธ์ด้วยการเสพบริโภค โดยใช้สอยปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ จนกระทั่งเทคโนโลยีที่เป็นของเด่นในปัจจุบัน นั้นเป็นการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยดำเนินชีวิตเป็นอยู่ในสังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่น มีการติดต่อพูดจาสื่อสาร และทำอะไรๆ ต่อกันกับหรือเกี่ยวข้องกับกระทบต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย

ที่ว่ามานั้น เป็นการพูดแยกแยะจัดหมู่จัดประเภทให้มองเห็นรู้เข้าใจอะไรต่างๆ ชัดเจนขึ้น แต่ในการมีชีวิตเป็นอยู่จริง ๆ นั้น การสัมพันธ์ทำการต่างๆ เกี่ยวข้องโยงต่อถึงสิ่งทั้งหลาย โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ทั่วไปทั้งหมด เรามีศีลเพื่อเป็นหลักในการทำต่อกันและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายนั้น ให้เป็นไปด้วยดี ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ก่อความเสียหาย แต่ให้เป็นการเกื้อกูลกลมกลืนเป็นต้น ให้มีการเป็นอยู่ที่ดี พร้อมไปกับได้ฝึกฝนพัฒนาตัวให้มีชีวิตที่ดีขึ้น มีคุณสมบัติในตัวเพิ่มขึ้นที่จะช่วยให้พร้อมและสามารถทำอะไรๆ ที่เหนือหรือสูงขึ้นไปอีก จะว่าเพื่อมีชีวิตที่เป็นเลิศหรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป ก็ได้

เมื่อจัดแยกประเภทความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้แล้ว ก็วางศีลที่เป็นหลักในการสัมพันธ์และฝึกหัดพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นศีล ๔ หมวด ดังจะพูดพอให้รู้เป็นเขาเป็นแนวไว้

ก) อยู่ร่วมสังคมให้สุขให้ดี

ศีลหมวดที่ ๑ อันนี้ก็สอดคล้องกับที่พูดและเข้าใจกันอยู่ทั่วไปว่า คนเป็นสัตว์สังคม พระก็อยู่ร่วมรวมกันเป็นสังฆะ ที่เราแปลว่าสงฆ์ คนที่อยู่ร่วมรวมกันเป็นสังคม ก็ต้องมีกฎกติกา อย่างสังคมใหญ่ระดับประเทศ ก็ต้องมีกฎหมายใหญ่น้อยมากมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา และต้องมีระเบียบวิธีในการบังคับใช้ เช่นลงโทษผู้ทำผิด ฝ่าฝืน ละเมิด

พระภิกษุทั้งหลายนอกจากต้องขึ้นต่อกฎหมายของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ ในฐานะที่เขาถือว่าเป็นพลเมืองของเขาแล้ว ก็มีกฎหมายจำเพาะสำหรับชุมชนหรือสังคม คือสังฆะของตนอีกชั้นหนึ่ง ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้สำหรับสังฆะที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นนั้น กฎหมายนั้นเรียกกว้างๆ ตามภาษาพระว่าวินัย

ที่นี้ วินัยหรือกฎหมายของพระก็มีมาก ก็ต้องเริ่มที่บทบัญญัติ หรือวินัยบัญญัติหลักใหญ่ ที่ตั้งไว้เป็นแกนกลาง วินัยบัญญัติหลักใหญ่แกนกลางนี้มีชื่อเรียกว่า **ปาติโมกข์ (ปาฏิโมกข์ ก็ใช้)** มีบทบัญญัติ ๒๒๗ ข้อ เรียกว่า สิกขาบท (ข้อศึกษา) ๒๒๗ แต่มักเรียกกันรวบรัดเป็นภาษาชาวบ้านว่าศีล ๒๒๗ (ฟังสังเกตว่า ท่านเรียกว่า “สิกขาบท” คือข้อศึกษา เพราะมองว่าเป็นเครื่องฝึกพระ ไม่มองแค่ให้เป็นข้อบังคับ)

นอกจากสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ ที่อยู่ในปาติโมกข์แล้ว ยังมีข้อกฎหมายหรือวินัยบัญญัติหมวดต่างๆ สำหรับพระภิกษุอีกมากมายยิ่งกว่าในปาติโมกข์นั้น เรียกกว้างๆ ว่า สิกขาบทนอกปาติโมกข์

ปาติโมกข์ เป็นวินัยหรือกฎหมายหลัก ที่กำหนดว่าพระภิกษุต้องอยู่ร่วมสังฆะ หรือในระบบชีวิตของสังฆะ ขึ้นต่อสังฆะ ถือสังฆะเป็นใหญ่ โดยปฏิบัติตามสิกขาบท ๒๒๗ นั้น ซึ่งกำหนดว่าภิกษุจะเป็นอยู่อย่างไร จะทำอะไรเลี้ยงชีวิต ทำอะไรได้ ทำอะไรไม่ได้ ถ้าละเมิดจะเป็นความผิดสถานไหน มีโทษอย่างไร ตามระบบการบังคับใช้ที่ได้วางไว้

ว่าโดยหลักการทั่วไป เทียบเหมือนว่าจะถือเอา ศีล ๕ เป็นปาติโมกข์ของชาวบ้านทั่วไป หรือจะว่าเป็นปาติโมกข์ของพลโลก ก็ได้

แต่ศีล ๕ นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นหลักความประพฤติ ให้คนรู้เข้าใจผลดี ผลร้ายมองเห็นเหตุผลแล้วตกลงใจถือหรือสมัครใจขอรับเอาไปปฏิบัติเอง เป็นการศึกษาของประชาชน ซึ่งเขาจะได้รับผลดีหรือผลร้ายโดยเป็นไปตามเหตุผลของกฎธรรมชาติ ไม่ได้ทรงบัญญัติเป็นวินัยหรือกฎหมายที่จะมีผลบังคับใช้ทางสังคม เพราะคนทั่วไปนั้น ไม่ได้มอบตนให้เข้าอยู่ในความกำหนดของพระองค์ มิใช่อย่างที่เหล่าภิกษุได้แจ้งสมัครเข้าไปอยู่ใต้กติกาในสังฆะ

ในสังคมของชาวบ้านนั้น เมื่อเข้าใจหลักศีล ๕ ที่ท่านแสดงไว้เป็นหลักใหญ่แล้ว ผู้ฉลาดจะนำไปตกลงบัญญัติวางลงเป็นวินัย เป็นกฎหมายข้อบังคับ ที่มีข้อจำแนกแยกย่อยละเอียดลงไป เพื่อกำกับชุมชนหรือสังคมของตน ในระดับต่างๆ โดยมีระบบการบังคับใช้ เช่นลงโทษผู้ละเมิดต่างๆ เป็นรายละเอียดลงไป ก็ได้

ดังจะเห็นว่า กฎหมายอย่างของประเทศไทยนี้เอง ที่มีข้อบัญญัติมากมาย ละเอียดยิบนั้น ส่วนมากก็เหมือนกับเป็นข้อแยกย่อยของศีล ๕ นั้นเอง ที่ชอยออกไปในแง่ ด้านระดับต่างๆ ในระบบของการบังคับใช้ทางสังคม

แม้ในพระปาติโมกข์ของภิกษุสงฆ์ ก็มองเห็นระบบนี้ได้ทำนองว่า ศีล ๕ นี้เอง เป็นแกนของศีล ๒๒๗ (ลึกๆ คือมุ่งศีลที่เป็นองค์มรรค) เช่นว่า ในหลักศีล ๕ ข้อที่ ๑ ว่า เว้นจากการปลดปลงชีวิต ถือกันกว้างๆ ว่า ไม่ว่าจะฆ่าสัตว์คนไหนตัวใด ก็ผิดศีลข้อแรกนี้

แล้วที่นี้ ไปสำรวจในพระปาติโมกข์ ก็พบว่า การปลดปลงชีวิตมีบัญญัติแยกย่อยออกไปในระดับต่างๆ โดยมีความผิดและการลงโทษต่างกันออกไป เช่น ฆ่ามนุษย์ เป็นความผิดสถานหนักที่สุด เรียกว่าปาราชิก ฆ่าจากความเป็นภิกษุ ที่นี้ ฆ่ามนุษย์ นั้นแหละ ลงมือพยายามฆ่า แต่เขาไม่ตาย ถึงกระนั้น ก็ไม่พินิจ จะมีโทษลดหลั่นลงมา เช่นเป็นโทษที่เรียกว่าอุลลัจจัย ซึ่งต้องเป็นข้อพิจารณาตามระดับความผิด หรือถ้าปลงชีวิตสัตว์ดิรัจฉาน ถึงจะตาย ก็เป็นโทษเบาลงมา ในชั้นที่เรียกว่าปาจิตตีย์

แม้จะไม่ฆ่าโดยตรง แต่รู้ที่อยู่ว่า น้ำมีตัวสัตว์ บริโภคน้ำนั้น หรือรดน้ำนั้นลงไปบนดิน บนหญ้า ก็ต้องปาจิตตีย์ หรือมิได้ฆ่า เพียงเบียดเบียนทำให้เขาเดือดร้อนเจ็บช้ำลำบาก ดังที่ว่า ภิกษุโกรธเคืองภิกษุอื่น ชูดคร่าไล่ออกจากกุฎิสงฆ์ ก็ต้องปาจิตตีย์ หรือไม่ถึงกับฆ่าสัตว์ แต่ทำลายพืช ก็ต้องปาจิตตีย์ได้อีก

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในหลักศีล ๕ ข้อที่ ๒ ว่า เว้นจากการพูดเท็จ นี้ก็กว้าง ที่นี้ ดูในพระปาติโมกข์ พูดเท็จจำแนกความผิดออกไปหลายระดับ ภิกษุพูดเท็จโดยอวดคุณวิเศษ ที่ไม่มีจริงในตน เป็นความผิดถึงที่สุด คือปาราชิก ฆ่าจากความเป็นภิกษุ ที่นี้ รองลงมา ภิกษุโกรธเคืองหาเรื่องโจมตีภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ต้องอาบัติหนักมากในชั้นสังฆาทิเสส ภิกษุอีกรูปหนึ่งพูดเท็จในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ทั่วไป ก็มีความผิด ต้องอาบัติแต่ในชั้นปาจิตตีย์ ถึงจะไม่พูดปด แต่พูดไม่ดี ไปด่าภิกษุอื่น ก็ต้องปาจิตตีย์ บางที่ไม่ใช่ถึงขั้นทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นชัดออกมา แต่ไปในบ้านญาติโยม ตัวเป็นภิกษุ พูดเอะอะเสียงดัง ก็เป็นความผิด แม้จะเบาสักหน่อย นี่คือการฝึกให้เจริญอกงามในการศึกษา ฯลฯ

ในที่นี้ ไม่ต้องพูดยืดยาว บวชแล้ว เรื่องนี้จะได้เรียนรายละเอียดกันโดยตรง เอาเป็นว่า ศีลหมวดที่ ๑ นี้ เป็นการเคารพวินัย ฝึกในการรักษาหลักเกณฑ์กฎกติกาในการมีชีวิตเป็นพระ ที่อยู่ร่วมกันในชุมชนสังฆะ เรียกว่า **ปาติโมกข์สังวรศีล** แปลว่า ศีลคือการสำรวมในปาติโมกข์

ข) ดูแลถิ่นที่อาศัยให้งาม ใช้อินทรีย์สี่โอนำความงอกเงย

ศีลหมวดที่ ๒ เป็นการฝึกให้รู้จักใช้เครื่องมือหรือช่องทางติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ให้ได้ผลดี เกิดประโยชน์ เป็นการศึกษา ทำให้ชีวิตพัฒนาดียิ่งขึ้น

ในการติดต่อสัมพันธ์นี้ เรามีประตู ช่องทาง หรือทวาร สำหรับติดต่อ ๒ ชุด คือ

ชุดที่ ๑ ผัสสทวาร คือ ช่องทางรับรู้ มี ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ชุดที่ ๒ กรรมทวาร คือ ช่องทางทำกรรมทำการ มี ๓ ได้แก่ กาย วาจา ใจ

ชุดที่หนึ่ง คือ ตา หู เป็นต้น ซึ่งนิยมเรียกสั้นๆ ว่า “อินทรีย์” ใช้ติดต่อสัมพันธ์โดยดู ฟัง ดม ลิ้มแตะต้อง รับทราบ ให้ได้เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สีก รู้ทราบ

ส่วนชุดที่สอง คือ กาย วาจา ใจ ใช้สัมพันธ์ด้วยการกระทำ โดยทางกาย ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวใช้มือใช้เท้าทำการต่างๆ ทางวาจา ก็พูด แล้วทางใจ ก็ตรึกนึกคิดจางงใจ

พูดง่ายๆ ว่า สิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคมนั้น เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทั้งในสายรับเข้า และในสายแสดงออก เป็นแดนของรูปธรรมซึ่งอยู่ล้อมรอบทั่วไป เป็นพื้นฐานรองรับชีวิตและรองรับอีก ๒ แดนของการศึกษา ซึ่งเราจะต้องรู้จักสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรู้จักจัดรู้จักใช้

หลักการศึกษาคึกพัฒนาในแดนนี้ก็คือ ให้ชีวิตของเราที่ติดต่อสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำร้าย ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทั้งมนุษย์ทั้งธรรมชาติและบรรดาวัตถุ โดยไม่เบียดเบียนตนเองด้วย แต่พยายามให้เกื้อกูลต่อกัน ให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อมทั้งเพื่อนมนุษย์และสิ่งทั้งหลายทุกอย่าง และเกื้อกูลต่อชีวิตของตนเองให้ได้ให้เป็นประโยชน์ โดยไม่เสื่อมเสียหาย ให้พัฒนาขึ้นไปในสภาพที่ดีที่เกื้อกูลอย่างยั่งยืน

การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วยกรรมทวาร โดยทำการต่างๆ ด้วยการทำ พูด คิด ซึ่งเป็นภาคแสดงออก ที่ปรากฏชัดออกมาทางกาย และวาจา นั้น เห็นได้ง่ายว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก ศีลหมวดแรกก็ว่าด้วยเรื่องนี้และฝึกในแดนนี้เป็นสำคัญ แต่ถึงตอนนี้ จะฝึกอย่างเจาะลึก

ด้านที่ท่านเน้นย้ำอย่างยิ่งในตอนต้น คือการติดต่อสัมพันธ์ด้วยผัสสทวาร หรือด้วยอินทรีย์ คือ ใช้ตา หู ฟัง เป็นต้น และท่านมุ่งพิเศษที่ อินทรีย์ ๕ อย่างแรก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เพราะอันนี้เป็นจุดเริ่มหรือที่ตั้งต้นของการเรียนรู้ ต้องฝึกต้องศึกษาตรงนี้กันให้ดี เรียกว่า ถ้าเริ่มต้นดีที่นี้แล้ว ก็มีหวังมากกว่าการฝึกการศึกษาจะก้าวหน้าไปอย่างดี

เพื่อไม่ให้ยืดยาวนัก ขอบอกสั้นๆ ว่า เมื่อมีการรับรู้ด้วยอินทรีย์ ตา ดู-เห็น หู ฟัง-ได้ยิน เป็นต้นนั้น จะเกิดมีอาการ ๒ อย่าง คือ

ก) ความรู้สึก ว่า ชอบใจ ไม่ชอบใจ (ภาษาเก่าว่า ยินดี ยินร้าย) เป็นต้น

ข) ความรู้ ว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เป็นไปเป็นมาอย่างไร เป็นต้น

พูดรวบรัดว่า ถ้าอยู่แค่ความรู้สึกชอบใจ ไม่ชอบใจ ก็ไม่ได้เรียนรู้ ไม่ได้ศึกษา แกรม อาจจะไม่ดีไปกับความรู้สึกนั้น เช่น ชัดใจ วุ่นวายใจ ทุกข์เพราะสิ่งที่ไม่ชอบ หรือติดเพลิน ลุ่มหลงไปกับสิ่งที่ชอบ แล้วอาจจะเกิดปัญหาเรื่องราวขยายไปกันใหญ่

แต่ถ้าไปทางความรู้ ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร เพราะอะไร ฯลฯ ก็จะได้เรียนรู้ เป็นการศึกษา นำไปสู่การสืบค้นเป็นต้น ให้รู้ไปถึงเหตุปัจจัย เป็นต้น ความรู้ก็จะตามกันมา ขยายกว้างขวางออกไป ก็ก้าวหน้าไปในการศึกษา

ตรงนี้แหละเป็นจุดเริ่มสำคัญ ท่านจึงให้ฝึกการเรียนรู้ ให้การรับรู้เป็นการศึกษา คือ รับรู้ ดู ฟัง โดยมีสติกำกับ ให้มุ่งไปที่ความรู้เป็นหลัก ไม่ให้ติดไปกับความรู้สึกที่ชอบใจ ไม่ชอบใจ หรือชอบ-ชัง เป็นต้น และให้ความรู้มาค้ำมาปรับความรู้สึกได้

ถ้ารับรู้แล้ว ความรู้สึกเด่นขึ้นมา ก็มีสติทัน ไม่ถูกความรู้สึกนั้นลากจูงไปให้กลายเป็นทาสของมัน แต่ฝึกฝนหันเอาความรู้สึกนั้นเป็นสื่อ นำไปสู่ความรู้ เช่นเอามันเป็นจุดกำหนด หรือเป็นจุดสังเกต เพื่อตั้งคำถามที่จะหาความรู้ เราก็จะได้ศึกษา ไม่เสียท่ามัน

เป็นอันว่า จะดู จะฟังอะไร อย่างไร ก็ให้ได้ความรู้ ไม่ให้เกิดโทษ ดูฟังแล้วไม่ใช่ได้แค่เพียงลุ่มหลง ไม่ใช่ติดพันอยู่กับชอบใจไม่ชอบใจ แต่ดูฟังแล้วให้ได้ความรู้ ได้ประโยชน์ เอามาใช้แก้ปัญหา เอามาใช้พัฒนาชีวิตของตน เอามาใช้สร้างสรรค์ทำการต่างๆ ได้

ถ้าดูฟังลุ่มหลงเป็นต้นแล้ว ได้ความรู้ ได้ประโยชน์ ก็เรียกว่ามีสติ ถ้าดูฟังลุ่มหลงเป็นต้นแล้ว ติดอยู่กับความรู้สึกชอบใจไม่ชอบใจ ได้แต่ลุ่มหลงมัวเมา เกิดโทษ ก็ไม่มีสติ

การมีสติทัน คุณได้ รู้จักใช้ตามดูฟังเป็นต้น สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง ได้ผลดี นี่เป็นศีลหมวดหนึ่งที่เดียว และเป็นศีลในการศึกษาเริ่มแรกด้วย เรียกว่า **อินทริยสังวรศีล** แปลว่า ศีลคือการสำรวมอินทริย์ อาจจะแปลให้ง่ายขึ้นว่า ศีลข้อรู้จักใช้อินทริย์

ขอทำความเข้าใจเพิ่มอีกหน่อย ที่พูดข้างต้นว่าไม่ควรปล่อยตัวไปตามความรู้สึก แต่ให้ไปทางความรู้ นั่น ไม่ใช่หมายความว่า ความรู้สึกไม่ดีไปทั้งหมด หรือว่าท่านไม่ให้มีความรู้สึกเสียเลย มีใช้อย่างนั้น ความรู้สึกที่ดีนี้สำคัญ เป็นกุศล เป็นคุณธรรมใหญ่ทีเดียว

ความรู้สึกที่ว่าปัญหาหนั้น คือความรู้สึกที่เป็นไปแค่ตามแต่ผัสสะกระตุ้น เช่น พอเห็น พอได้ยิน ถ้าถูกใจ ก็ชอบใจ ไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบใจ แล้วก็ปรุงแต่งผลิตเพริดไปกับความยินดียินร้าย ชอบหรือชังนั้น ไหลเพลินไปในโมหะ อย่างนี้ก็เป็นอกุศล เกิดปัญหา

ที่นี้ ในเวลาที่รับผัสสะนั้น ถ้ามีสติ มีปัญญาครองใจอยู่ ใจก็จะไม่ผลิตไปตามความรู้สึกแค่ชอบชัง เช่น เมื่อพบเห็นคน หรือได้ยินเสียงคนพูด ใจมองเขาอย่างเป็นเพื่อนมนุษย์ ที่มีชีวิตจิตใจ มีสุขมีทุกข์ มีพื้นเพเป็นมาต่างๆ กัน ก็จะมีใจเห็นใจ รัก หรือสงสารตามแต่สถานการณ์ เกิดเมตตา กรุณา มีไมตรี ที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานต่อเพื่อนมนุษย์

นั่นเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม ส่วนในด้านสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและธรรมชาติ ก็ทำนองเดียวกัน เมื่อไปในถิ่นสถานที่ที่มีสิ่งทั้งหลายอยู่เป็นระเบียบเรียบร้อย สงบ สะอาด ปลอดภัย แวดล้อมด้วยธรรมชาติที่สบายแก่ชีวิต ปัญญาที่ละเอียดละเอียดละเอียดไม่เหมือนแฝงอยู่ ก็จะทราบซึ่งในสภาพที่เกื้อกูลต่อชีวิต จิตใจก็จะซาบซึ่งมีความสุขขึ้นจิตอันใจว่า เรืองสดใสปลอดโปร่งโล่งเบา สืบเนื่องจากการได้สัมผัสสภาพที่ดั่งามเกื้อกูลนั้น

ความรู้สึกสงบ เอิบอิม ชื่นบาน โปร่งโล่ง สดใสอย่างนี้ เป็นกุศล เป็นภาวะจิตใจที่ดีอันพึงให้มีอยู่เสมอเป็นประจำ แล้วสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและธรรมชาตินี้แหละเป็นที่รองรับชีวิตของเรา ซึ่งเราต้องอยู่ด้วย ต้องพึ่งพาอาศัยตลอดเวลา จึงเป็นแหล่งหลัก แหล่งสำคัญ ที่จะนำให้เราสภาพจิตอันดีซึ่งมีความรู้สึกที่เป็นกุศล ดังที่ว่านั่นหรือไม่

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นประเพณีทางธรรมตลอดมา ให้พระสงฆ์เอาใจใส่ที่จะมีที่อยู่ และอยู่ในถิ่นที่ เช่นอาราม ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและธรรมชาติ อันจะเกื้อหนุนให้เกิดความรู้สึกสงบ เอิบอิม ชื่นบาน โปร่งโล่ง สดใส เป็นกุศลดั่งว่านี้ ที่ท่านใช้คำเรียกสั้นๆ ว่าเป็น “*รมณีย์*”

ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ มีเหตุการณ์ที่ตรัสไว้เป็นข้อสำคัญซึ่งจารึกไว้ในหลายพระสูตรในพระไตรปิฎก คือการที่ทรงตัดสินพระทัยเลือกอรุณเวลาเสนาณิคม เป็นสถานที่บำเพ็ญเพียร ดังที่ทรงแสดงเหตุผลในการทรงเลือกไว้ว่า

“ภาคพื้นภูมิสถานถิ่นนี้ เป็น*รมณีย์* (ที่รื่นรมย์) จริงหนอ [รมณียะ วต] มีไพรศณท์ร่มรื่น น้ำชื่นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใส เย็นชื่นใจ ชายฝั่งทำน้ำก็ราบเรียบ ทั้งโคจรคามก็มีอยู่โดยรอบ เป็นสถานที่เหมาะจริงหนอที่จะบำเพ็ญเพียร สำหรับกุลบุตรผู้ต้องการทำความเพียร”

ภิกษุทั้งหลาย เรานั่นแล ไตนั่งลงแล้ว ณ ที่นั่น โดยตกลงใจว่า “ที่นี้ละเหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร”

(เช่น ม.ม. ๑๒/๔๑๓)

พุทธพจน์นี้ควรระลึกไว้เป็นจุดกำหนดพิเศษทีเดียว แม้เมื่อพระสงฆ์จะต้อนรับพระผู้แสดงธรรม จะต้อนรับพระอาคันตุกะ หรือต้อนรับท่านที่มาขอเข้าอยู่อาศัยภาวนา ก็แสดงความพร้อมด้วยการบอกที่นั่นเป็น*รมณีย์* ดังที่พระสารีบุตรกล่าวกะพระอานนท์ตามเรื่องราว

ท่านพระสารีบุตร ได้เห็นท่านพระเวระตะและท่านพระอานนท์กำลังเดินมา แต่ไกล ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า

“ท่านอานนท์ จงมาเถิด ท่านอานนท์ผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค ผู้อยู่ใกล้ชิดพระผู้มีพระภาค มาดีแล้ว ท่านอานนท์ ป่าโคสิงคสาถวันัน เป็น*รมณีย์* (ที่รื่นรมย์) ราตรีแจ่มกระจ่าง ต้นสาละผลิดอกบานสะพรั่งเต็มต้นหมดทั้งป่า ส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่ว ดุจดั่งกลิ่นทิพย์ก็ปานจะนั้น...”

(ม.ม. ๑๒/๓๗๐/๓๘๘)

เมื่อญาติโยมจะนิมนต์พระให้อยู่จำพรรษาที่วัดซึ่งตนอุปถัมภ์บำรุง ก็กล่าวให้ทราบว่าวัดนั้นเป็นรมณีย์ ดังตัวอย่างที่จิตตคฤหบดีนิมนต์พระอิสิทัตต์ ดังนี้

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพระคุณเจ้าอิสิทัตต์จงขึ้นชมอัมพวาฏวัน อันเป็น
รมณีย์ (ที่รื่นรมย์) ใกล้ราวป่ามัจฉิกาสณฑ์เถิด ข้าพเจ้าจักบำรุงด้วยจีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และศิลาณปัจจัยเภสัชบริวาร

(ส.สพ. ๑๘/๕๕๒/๓๑๓)

การดูแลรักษาวัดให้สะอาดเรียบร้อย เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ ดังเห็นได้ชัดในพุทธบัญญัติทั้งหลายทั่วไป ที่จัดไว้เป็นกิจจำเพาะก็มาก อย่างพวกวัตรต่างๆ เช่น เสนาสนวัตร และที่ปรากฏเด่นเห็นง่ายในเมืองไทยเรา นี้ เหมือนเป็นสัญลักษณ์ ก็คือการกวาดลานวัด ที่ได้จัดวางไว้ให้พระสงฆ์ปฏิบัติเป็นกิจวัตรสืบต่อกันมาแต่โบราณ

ที่ว่าการกวาดลานวัดเป็นสัญลักษณ์ของงานดูแลรักษาวัดให้เป็นรมณีย์นั้น คือมิใช่แค่กวาดลานวัดให้สะอาด แต่การกวาดนั้นเป็นตัวอย่าง ที่จะเตือนใจพระสงฆ์ ให้เอาใจใส่ทำกิจทั้งหลายในการดูแลรักษาจัดวัด จัดเสนาสนะ สิ่งของ บริเวณวัด ให้สะอาดเรียบร้อย มีธรรมชาติร่มรื่นชื่นใจ ให้วัดเป็นสถาน**รมณีย์** ที่รื่นรมย์ ที่จะโน้มนำจิตใจของพระเถรและประชาชนให้สงบ สดใส ชื่นบาน น้อมไปในกุศล ควรเป็นที่แสวงธรรม บำเพ็ญเพียร

พอญาติโยมชาวบ้านเข้ามาถึงในวัด ก็ได้สัมผัสบรรยากาศที่สงบ ร่มรื่น นำขึ้นชมเป็นรมณีย์ มีต้นไม้ดอกบ้าง ไม้ผลบ้าง ไม้ใบบ้าง แผ่กิ่งก้านออกไปชวนให้แหงนมองผ่อนคลายสบายสายตา และให้ร่มเงา มีแสงแดดส่องสว่างสดใส ถ้าร้อนไป ก็ได้อาศัยเข้ายืนผ่อนนั่งพักให้หายหรือคลายร้อนลงไป ยิ่งได้สายลมโชยพัดรำพายมา ก็ยิ่งสดชื่นพื้กำลังวังชา

มองทางไหน ก็เห็นแต่ความสะอาด ไม่เพียงบนพื้นถนนบริเวณวัดที่ได้กวาดไว้ แต่อะไรๆ รอบตัวสะอาดไปทั่ว ทั้งอากาศที่สดโล่งสบาย ท้องฟ้าที่แจ่มใสไร้หมอกควัน ในแม่น้ำ สระ คลอง ลำธาร ก็มีน้ำสะอาดเย็นใส ได้เดินดูได้เคลื่อนไหวเปลี่ยนย้ายอิริยาบถไปท่ามกลางความปลอดโปร่ง โล่งเบา ทั้งกายและใจ

ความสดชื่น เบิกบาน สบาย ผ่อนคลาย สงบเบา ที่มาพร้อมกับความเจริญอินทรีย์ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นภาวะจิตที่เรียกว่าเป็นกุศลธรรม อันเป็นพื้นฐานที่จะนำหรือทำจิตให้พร้อมเพื่อการเจริญภาวนา ทั้งสมาธิ และต่อไปสู่ปัญญา

ยิ่งได้เห็นได้พบปะพระสงฆ์ในวัด ห่มผ้าครองจีวรสะอาดเรียบร้อย มีอาการสำรวมอินทรีย์ ทั้งตา หู การเคลื่อนไหว อย่าง เยื้อง ยืน นั่ง เดิน และเอ่ยวาจา แสดงออกถึงการที่ได้ฝึกอบรมมาดี มีวินัย เจริญในศีล จิตใจสงบ มีความรู้ที่ได้เล่าเรียนพอจะเผื่อแผ่ธรรมแก่ทายกทายิกา นำเลื่อมใส ทั้งคนวัด คนถิ่น ผู้ช่วยงานวัด และบรรดาผู้มาวัด ก็เอื้อเพื่อเกื้อกูลร่วมมือกันด้วยดี โดยสามัคคี มีน้ำใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส ยิ่งทำให้เจริญศรัทธา

รวมทั้งหมดนี้ เป็นสภาพรมณีย์ ที่ทำให้ทั้งชาวถิ่นชนใน ทุกๆ คน และญาติโยม ประชาชนที่เดินทางมา พากันเจริญกุศล งดอกงามในธรรมยิ่งขึ้นไป

สภาพรมณีย์ที่พึงปองของอินทรียสังวร อันสัมพันธ์เสริมกันกับการเจริญอินทรียดัง วานี้ ขอให้เน้นย้ำความสำคัญกันไว้ เมื่อวัดเป็นรมณีย์แล้ว แม้แต่พระจะออกเดินไป บิณฑบาตทุกเช้าในแต่ละวัน ก็สำรวมอินทรียได้ง่าย และตัวพระองค์ก็ทำวัดให้ยิ่งเป็นรมณีย์

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การสำรวมฝึกอินทรีย รู้จักใช้อินทรีย เจริญอินทรียนี้ เป็นข้อปฏิบัติตั้งแต่เริ่มแรกของการศึกษาในพระธรรมวินัย คือ พอดั่งตัวไว้มั่นคงในพระ ปาติโมกข์ ที่ท่านจัดให้ว่ามีศีลแล้ว ก็ก้าวหน้าสู่จิตตภาวนาหรือสมาธิ โดยมีอินทรียสังวร นี้เป็นห่วงเชื่อมข้อแรก ท่านจึงจัด*อินทรียสังวรศีล* เป็นศีลหมวดที่ ๒ ต่อจาก*ปาติโมกข์สังวรศีล*

อย่างที่ว่าแล้ว เมื่อวัดเป็นรมณีย์ ก็เกื้อหนุนการสำรวมและเจริญอินทรีย ช่วย น้อมนำจิตใจของทุกคน ทั้งพระเถรและคนวัด ทั้งญาติโยมประชาชนที่มาวัด ให้รู้สึกสดชื่น ผ่องใส เบิกบาน โฉงเบา ผ่อนคลาย สงบสบาย ง่ายที่จะเกิดปราโมทย์ จนถึงปีสัสทธิ และความ สุข เป็นจิตกุศลนุ่มนวลเข้าในทางที่จะเป็นสมาธิ เจริญจิตตภาวนาได้ง่าย จึง ควรเอาใจใส่ทำวัดให้เป็นรมณีย์ ดังที่ได้ว่าข้างต้น

ขอให้นึกถึงชื่อของวัดเองด้วย เราใช้ชื่อไทยจนบางทีลืมนึกถึงชื่อเดิมจากคำบาลี แม้ ในภาษาบาลี วัดก็มีคำเรียกหลายอย่าง แต่เอาคำแท้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ “อาราม”

ให้ดูว่าเมื่อจะเกิดวัดขึ้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระมีวัดอยู่ ด้วยพระพุทธ ดำรัสว่า “อนุชานามิ ภิกขเว อาราม” (ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตอาราม, วินย.๔/๖๓/๗๑) และวัดแรก ก็คือ วัดเวฬุวัน ได้แก่ป่าไผ่ หรือสวนไผ่ อันเป็นพระราชอุทยาน ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวาย

ที่นี่ วัดที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษามากที่สุด และเป็นที่ตรัสพระสูตร ทรง แสดงพระธรรมเทศนามากที่สุดด้วย ก็คือวัดพระเชตวัน วัดนี้จึงมีชื่อปรากฏใน พระไตรปิฎกมากที่สุด หรือบ่อยที่สุด คือพบเห็นได้ทั่วไปหมด

คำเรียกชื่อวัดพระเชตวัน ในพระสูตรทั้งหลายในพระไตรปิฎก เหมือนกันหมด ว่า “เชตวัน อนาถปิณฑิกสุต อาราม” (ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี, ถ้าเป็น ประธานของประโยค ก็ว่า “เชตวัน อนาถปิณฑิกสุต อาราโม”) คำอื่นอย่าง เชตวันวิหาร หรือ เชตวันมหาวิหาร เป็นต้น ไม่มี (เป็นคำที่ใช้ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาลงมา)

(**กันเข้าใจผิด:** ในพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย บางทีพบ “เชตวันวิหาร” หรือ “เชตวันมหาวิหาร” ให้ทราบว่าเป็นคำที่ท่านผู้แปลใส่เข้าไป โดยใช้ตามที่ท่านเคยชิน หรือท่านสะดวกในเวลานั้น; ที่ วินย.๗/๒๕๖/๑๑๑ มี “เชตวัน วิหาร” นี้ไม่ใช่เชตวันวิหาร แต่ท่านเล่าเรื่องว่า อนาถปิณฑิกคหบดีสร้างวิหารทั้งหลาย ในพระเชตวัน; ในพระไตรปิฎกรุ่นอปทาน คือหลังพระสูตรแล้ว จึงเริ่มมีคำอย่าง “เวฬุวันมหาวิหาร”, ชุ.อป.๓๓๓/๑/๔๐๕)

“วัน” คือ วนะ ได้แก่ ปา หรือสวน และ “อาราม” ก็คือ สวน

แล้วก็ให้ทราบด้วยว่า คำว่า วัด คือ “อาราม” กับ “รมณีย์” นั้นมาจากรากศัพท์เดียวกัน คือ “รม” ซึ่งแปลว่า ชื่นชม, รื่นรมย์, ยินดี

นี่ก็เท่ากับบอกว่า ถ้าจะให้วัดมีความหมายตรงตามชื่อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ก็ต้องทำวัดให้เป็นอาราม (แปลตามรากศัพท์ว่า ที่ซึ่งทั้งพระและประชาชนพากันมาชื่นชม ยินดี) โดยทำอารามให้สมเป็นรมณีย์ (ที่นำชื่นชมยินดี หรือที่รื่นรมย์) ให้ *อินทรี* ได้มาเจอ *รมณีย์* แล้วก็ให้อินทรีได้อยู่กับรมณีย์เสมอตลอดไป

เป็นอันว่า ทั้งถ้อยคำ ทั้งเรื่องที่เป็นมาเดิม และหลักการทางธรรม สอดคล้องลงกันหมด

คำตรัสสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องการรับรู้ ดู ฟัง ลิ้ม ดม สัมผัส ด้วยอินทรีก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ โดยให้รู้จักใช้ มีสติคุมได้ ให้สังวร ให้ฝึกอินทรี รู้จักใช้อินทรี ให้เจริญพัฒนาอินทรี เรื่องอินทรีสังวร อินทรีภาวนา มีกระจายอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก มากมายอย่างยิ่ง

ในเมืองไทยก็มีร่องรอยพอให้เห็นว่า ธรรมข้ออินทรีสังวรนี้เคยมีการใส่ใจปฏิบัติกันจริงจังจนกลมกลืนเข้าในวิถีชีวิตชนิดเคยชินเป็นไปเอง แต่กลับเป็นเรื่องที่เหมือนว่าในเมืองไทยปัจจุบันละเลยกันอย่างยิ่ง โดยคงจะค่อยๆ เลื่อนกลางจางหายไปโดยไม่รู้ตัว

ถึงเวลาที่ควรตื่นตัวตระหนัก หันไปเอาใจใส่ นำมาใช้ และศึกษาปฏิบัติกันให้เห็นผลจริงจัง พื้นวิถีชีวิตด้านดีที่เลื่อนกลางจางหายไปนั้น ให้นำประโยชน์ที่พึงได้กลับคืนมา

อันนี้เป็นหลักทั่วไปของการศึกษา การพัฒนาคน พัฒนาสังคม ไม่ใช่สำหรับพระเท่านั้น แต่พระพึงเป็นผู้ทำให้เห็นตัวอย่าง จึงควรตั้งใจกันว่า จะต้องทำวัดให้เป็น *รมณีย์* สมที่จะเป็นอาราม สงบงาม สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย ร่มรื่น นำชื่นชม ควรแก่ความเป็นที่แสวงธรรมบำเพ็ญเพียร ให้ได้ และนี่เป็นหลักการเบื้องต้นทีเดียว ที่จะชี้ว่า การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้ายังอยู่ดี และจะก้าวต่อไปได้อย่างน่าไว้วางใจหรือไม่

พร้อมกันนั้น พระสงฆ์และผู้นำชุมชนพึงยกหลักสำคัญที่ละเลยหลงลืมกันไปนี้ขึ้นมาชี้แนะชาวบ้าน ให้ดูแลรักษาทำบ้านเรือนชุมชนถิ่นของตนให้เป็นรมณีย์ โดยให้รู้ตระหนักว่า นี่เป็นการพัฒนาพื้นฐาน ที่จะรองรับการพัฒนาอย่างอื่นให้มีได้เป็นได้จริง

ต้องย้ำกันให้หนักแน่นว่า ถ้าจะให้การพัฒนาทุกอย่างยั่งยืน ก็ต้องพัฒนาสภาพรมณีย์นี้ไว้ให้อยู่เป็นฐาน พึงถือการทำความดีแวดล้อมให้เป็นรมณีย์นี้ เป็นหลักปฏิบัติสำคัญ เคียงกับศีล & ที่เป็นดังปาติโมกข์ของชาวบ้าน

สำหรับพระสงฆ์ เรื่องอารามยังไม่หมดแค่นี้ คือ พระสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีชีวิตอยู่กับอารามทั้งหมดเลยทีเดียวก็ได้ ไม่เฉพาะอยู่ในอารามคือวัดที่เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกทางกายฝ่ายวัตถุเท่านั้น แต่ให้ชีวิตด้านในคือการศึกษปฏิบัติทั้งหมด ก็มีอารามด้วย เป็นอารามทางนามธรรม

บอกย่อๆ ว่า เมื่ออยู่ในวัดอันเป็นอารามที่รุ่มร่ามน่าชื่นชมยินดีด้านนอกแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงให้พระมีที่อยู่ประจำด้านในอีก ๒ อาราม คือ *ปหานาราม* และ *ภาวนาราม*

ไขความนิดหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าตรัส อาราม ๒ คือ ภาวนาราม และปหานาราม ไว้ในหลักที่พระอรหะปฏิบัติสืบสายกันมา เรียกว่าอริยวงศ์ (เช่น ที.ป.๑๑/๒๓๓/๒๓๖) ใจความว่า พระสงฆ์พึงสันโดษ ไม่มัวหมกมุ่นวุ่นวายอยู่กับเรื่องจิวร อาหาร และที่อยู่อาศัย แต่เอาเรื่องแรงเวลาไปอยู่ ไปไว้ ที่ *ปหานาราม* (ปหาน-อาราม) คือมีการกำจัดลดเลิกละอกุศล เป็นที่มาชื่นชมยินดี และที่ *ภาวนาราม* (ภาวนา-อาราม) คือมีการเพิ่มพูนพัฒนาเจริญกุศล เป็นที่มาชื่นชมยินดี มี ๒ อารามเท่านั้น ชีวิตพระสงฆ์ก็สมบูรณ์ รวมการศึกษปฏิบัติอยู่ในนี้หมด

อาราม ๒ นี้ จะขยายกว้างออกไปเป็นชุดอาราม ๖ ก็ได้ มีตรัสไว้ แต่พูดมากมายนานแล้ว พอเท่านั้นก่อน

เอาเป็นว่า ท่านทั้งหลายเมื่อได้บวชแล้ว เข้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมของวัด ก็มาร่วมในการทำอารามให้เป็นรมณีย์ การปฏิบัติในการบวชเรียนก็จะเริ่มก้าวไปและปรากฏขึ้นมาทันที

แดนที่ ๑ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งของ และคน (ต่อ)

ค) หากินให้เป็นสัมมา

ต่อไป ศีลหมวดที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องอาชีพ เป็นธรรมดว่า ทุกคนที่อยู่ในโลกต้องเลี้ยงชีวิต ต้องมีทางที่จะมีชีวิตเป็นอยู่ ให้อยู่รอด ให้อยู่ดี โดยต้องหาเลี้ยงชีพ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าต้องหากิน การหาเลี้ยงชีพจึงเป็นเรื่องหลักเรื่องใหญ่ในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ เมื่อไม่จัดการให้ดี ก็เป็นที่มาสำคัญของความทุกข์ความเดือดร้อนและการแย่งชิงเบียดเบียนกันแล้วก็มัวยุ่งนัวเนี่ย พาให้ก้าวต่อขึ้นไปในความดิ้นรนและการพัฒนาที่สูงขึ้นไปไม่ได้

ดังนั้น จึงต้องมีหลักปฏิบัติในเรื่องการหาเลี้ยงชีพนั้น ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือขั้นศีล โดยให้คนหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่เบียดเบียนกัน เรียกว่ามีสัมมาอาชีพะ หรือเรียกให้สั้นว่าสัมมาชีพ แปลง่ายๆ ว่า เลี้ยงชีพชอบ หรือหาเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ถูกต้อง

สำหรับพระสงฆ์ ก็มีหลักปฏิบัติในเรื่องนี้ ที่มีลักษณะเฉพาะของตน จัดเป็นศีลหมวดหนึ่ง ชื่อว่า อาชีพปาริสุทธิศีล แปลว่า ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพะ

สัมมาชีพของญาติโยมคฤหัสถ์ ไม่ใช่หัวข้ออันจะพูดในที่นี้ แต่เมื่อเอ่ยพาดพิงแล้ว ก็เห็นว่าควรบอกไว้คร่าวๆ พอเห็นแนว

ในขั้นสามัญ หรือขั้นพื้นฐาน สัมมาชีพ ได้แก่ อาชีพที่สุจริต ไม่ก่อการเบียดเบียน อย่างน้อยไม่ผิดกฎหมาย (กฎหมายคุมได้แค่ภายนอก คุมจิตใจไม่ได้ เช่น อาจคิดหลบคิด เลี่ยง หาแง่ให้ตัวได้ แต่กฎหมายจึงไม่แน่ไม่พอ จะเป็นศีลแท้จริง ต้องคุมถึงในใจ คือให้มี เจตนาสุจริต ไม่คิดทำอะไรที่ผิด คิดมุ่งไปแต่ว่าจะทำสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม เป็นประโยชน์)

หลักธรรมประกอบ เพื่อให้การหาเลี้ยงชีพได้ผลสมความหมาย-ความมุ่งหมาย คือ ชุดที่ ๑ ขยันหมั่นเพียรทำงานโดยไม่ประมาทและฉลาดคิดการด้วยปัญญา, รู้จัก เก็บรักษา, คบหากัลยาณมิตร, เลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือยไม่ฝืดเคือง; ข้อเน้นคือ **ต้องให้รายได้เหนือรายจ่าย**

ชุดที่ ๒ จัดสรรทรัพย์ (วางแผนการเงิน หรือจัดทำงานประมาท) ๔ ส่วน ว่างคร่าวๆ คือ ใช้จ่าย (เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัวพ่อแม่และคนที่ควรดูแลบำรุง ทำบุญบำเพ็ญประโยชน์) ๑ ส่วน เป็นทุนประกอบกิจการงาน ๒ ส่วน เก็บไว้เป็นประกันคราวจำเป็น ๑ ส่วน

มีชุดย่อยชุดพิเศษเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อทรัพย์อีก ๒-๓ ชุด ต้องข้ามไปก่อน

ในขั้นต่อขั้นสู่จิตตปัญญาภาวนา ให้ได้ฝึกศึกษาพัฒนาจิตใจและปัญญาไปด้วย โดย

- ศึกษาให้มันแน่ถึงความหมายและความมุ่งหมายของงานอาชีพของตน จะเป็น ครูอาจารย์ แพทย์ ตำรวจ หรืออะไรๆ ก็รู้เข้าใจว่าอาชีพนั้นมีขึ้นมีไว้เพื่อประโยชน์ ในการแก้ปัญหาสร้างสรรค์พัฒนาอย่างใดแก่ชีวิตและสังคม (คุณค่าแท้) และพยายามทำให้ได้ผลอย่างนั้น (มิใช่มุ่งเอาแต่ผลได้แก่ตน ซึ่งที่จริงเป็นคุณค่าฟุ้งพลอย)
- พลังงานและกาลเวลาครั้งก่อนหรือเกือบทั้งชีวิตของคนส่วนใหญ่ อยู่กับอาชีพะ คือการหาเลี้ยงชีพ เช่นทำงานวันละ ๘ ชั่วโมง (ยังไม่นับกิจที่เนื่องกับงานนั้น เช่นการเดินทาง)

ดังนั้น ถ้าจะเอาดีจากชีวิตนี้ให้ได้มากที่สุด ก็ใช้อาชีพะเป็นโอกาสและเป็นเวทีที่ฝึกศึกษาพัฒนาตน ซึ่งถ้าเข้าใจและตั้งใจ จะได้เต็มที่ เช่น ฝึกความ สัมพันธ์ทางสังคมในการพูดจาสื่อสาร ฝึกกิริยามารยาท การช่วยเหลือร่วมมือ ฝึกจิตใจในการพากเพียรทำงาน ขยัน อดทน ความมีน้ำใจ มีเมตตา ฝึกสติ-สมาธิ ฝึกความอ่อนน้อมถ่อม ร่าเริง สดชื่น พัฒนาปัญญาตั้งแต่วินิจฉัยงานของตน เท่าทันสถานการณ์ ทักษะในการแก้ปัญหา การคิดริเริ่ม ปรับปรุง พัฒนา ฯลฯ

- ในข้อหลังข้างบน ด้านการพัฒนาจิตใจ ขอแยกออกม้าย้ำเป็นพิเศษ คือ การพัฒนาความสุข จะต้องฝึกศึกษาให้มีความสุขพร้อมอยู่ในการทำงาน เพราะถ้าในเวลาทำงานไม่มีความสุข ก็คือมีทุกข์ไปครึ่งก่อนชีวิตแล้ว ข้อนี้ฟังฝึกให้ได้ แล้วการฝึกอื่นๆ ก็จะง่ายขึ้นด้วย

เรื่องอาชีพของคุณหัสถ์ญาติโยมว่าจะพูดน้อยๆ แต่ชักจะยาว ควรหยุดแค่นี้ก่อน

หันมาทางพระเถร การดำเนินชีวิตถูกต้องของพระสงฆ์ คือการทำหน้าที่ของพระเป็นสัมมาอาชีวะอยู่เองในตัว เป็นการรักษารวมไว้ให้แก่โลก เมื่อพระดำรงตนในธรรมวินัย สั่งสอนให้ชาวโลกมีธรรม รักษาธรรมไว้ให้แก่โลก ประชาชนรู้ว่าธรรมเป็นสิ่งจำเป็น ถ้าไม่มีธรรม ชีวิตก็อยู่ไม่ดี สังคมก็อยู่ไม่ได้ ก็จะต้องเกื้อหนุนแก่ผู้ที่รักษารวมไว้ให้แก่สังคม ต้องรักษาพระไว้ให้อยู่คู่สังคม

เมื่อประชาชนรู้เข้าใจเห็นคุณของพระสงฆ์ ก็มีศรัทธา แล้วก็อุปัฏฐากบำรุง โดยถวายปัจจัยสี่ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ที่เห็นชัดประจำวันคือบิณฑบาตได้แก่อาหาร ของที่ถวายนั้น เป็นอันว่าถวายด้วยศรัทธา

ที่ว่าถวายด้วยศรัทธานั้น คือเขาถวายหรือจัดมาเลี้ยงเอง เช่น พระเดินไปเพื่อบิณฑบาต ก็เดินไปอย่างสำรวมอินทรีย์ โดยมีอาการสงบ ญาติโยมรู้เข้าใจความต้องการเมื่อมีศรัทธา หรือเห็นแก่พระศาสนา ปวารณาจะช่วยดำรงธรรม ก็นำของบิณฑบาตมาถวาย พระไม่มีสิทธิ์ไปออกปากขอเขา

มีพุทธบัญญัติไว้ ถ้าภิกษุไม่อาพาธ ไม่เจ็บไข้ ไปบอกชาวบ้าน ขออาหารเพื่อตนฉัน ถ้าเขาไม่ใช่ญาติ หรือไม่ได้ปวารณาคือบอกเปิดโอกาสไว้ ต้องอาบัติ มีความผิด ขอจีวร ก็ทำนองเดียวกัน เว้นแต่หาย ถูกไฟไหม้ ถูกโจรลักไป เป็นต้น

รวมความว่า เมื่อญาติโยมชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา โดยรู้เข้าใจเห็นคุณค่าประโยชน์ จึงบำรุงด้วยปัจจัยสี่ เช่น ถวายภัตตาหาร ในขอบเขตที่พระจะฉันจะใช้ได้ ก็พูดรวมๆ ว่า พระมีอาชีวะที่บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นศีลอีกหมวดหนึ่งของพระภิกษุ

นี่พูดกันคร่าวๆ ที่จริง มีพุทธบัญญัติมากมายเกี่ยวกับอาชีวะของพระสงฆ์ ที่จะให้ท่านสันโดษ ทำตัวให้ประชาชนเลี้ยงง่าย ไม่แสวงหาลาภในทางไม่สมควร ซึ่งอย่างแรงถือเป็นมิจฉาชีพ ให้พระสงฆ์เป็นอยู่ง่าย มุ่งบำเพ็ญกิจหน้าที่ของตนในการเจริญไตรสิกขา และเผยแผ่ธรรมให้คนศึกษาพัฒนาในกุศลเพื่อประโยชน์สุขของตัวประชาชนเอง

มีพุทธพจน์ตรัสสอนพระไว้ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางหมู่ชนในโลกนี้ เหมือนอย่างแมลงผึ้ง แมลงผึ้งนั้น ขยัน บินไปตามหมู่ไม้ ไปเก็บน้ำหวานและเกสรดอกไม้

ท่านสอนคิดว่า ผีนั้นไปเก็บเอาน้ำหวาน โดยไม่ทำดอกไม้ให้ชอกช้ำ แม้แต่ผีและ
กลิ้งก็ไม่เสียหาย ช้อนี่ฉันใด พระภิกษุก็พึงเที่ยวไปในหมู่ชาวโลกฉันนั้น คือเป็นอยู่จาริก
ไปในโลก โดยไม่ทำให้ประชาชนชอกช้ำ ไม่ว่าจะด้านวัตถุ ทรัพย์สินเงินทอง หรือด้านจิตใจ
เริ่มแต่ศรัทธา แต่ไปบำรุงชีวิตจิตใจของเขา ให้เจริญธรรมพัฒนาบุคคลมีความสุขยิ่งขึ้นไป

นี่คือเหมือนกับแมลงผึ้งที่ไปเอาน้ำหวาน แต่กลายเป็นการไปช่วยให้ดอกไม้เจริญ
งอกงามแพร่พันธุ์ยิ่งขึ้นไปอีก

ตามพุทธพจน์ในพระคาถานั้น มุนีคือพระสงฆ์ที่ดีนี้ ก็อยู่ในโลกเหมือนอย่างนั้น
ท่านทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย มีชีวิตที่ขึ้นต่อวัตถุน้อย เอาวัตถุมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุน
การศึกษาสั่งสอนธรรม ก็เลยนำประชาชนให้ยิ่งเจริญพัฒนา

เป็นอันว่า พระสงฆ์ที่ดี มีอาชีพะบริสุทธิ์ โดยเป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย บริโภคปัจจัยที่เขา
ถวายด้วยศรัทธา ไม่แสวงหาลาภในทางที่ไม่ควร ดำรงตนในการทำหน้าที่เจริญไตรสิกขา
และสั่งสอนธรรม ทั้งให้ตนเองงอกงามในธรรมวินัย และให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน

ในศีลข้อนี้ จุดสำคัญอยู่ที่ว่า ปัจจัยสี่อันเป็นลาภที่จะเสพบริภคณั้น พระได้มา
อย่างไร ดังนั้น การแสวงหาปัจจัยสี่ หรือการแสวงหาลาภ จึงเป็นตัวตัดสินว่า อาชีพะของ
พระนั้นบริสุทธิ์หรือไม่ ท่านจึงให้หลักว่า อาชีพะบริสุทธิ์ศีลนี้ เป็นศีลซึ่งดูความบริสุทธิ์ด้วย
การแสวงหา (ภาษาพระเรียกว่า ปริเยฐฐิติ)

ยิ่งกว่านั้น แม้จะได้ปัจจัยสี่มาด้วยดีโดยถูกต้องแล้ว สุจริตและบริสุทธิ์ไปชั้นหนึ่ง
แล้ว ก็ยังไม่จบ

เมื่อได้ปัจจัยสี่มาแล้ว พอจะเสพบริภค พระสงฆ์จะต้องฉันต้องใช้ปัจจัยสี่
เหล่านั้น ด้วยปัญญาพิจารณาให้เกิดประโยชน์ถูกต้องตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริง
ของการเสพบริภคปัจจัยสี่อย่างนั้นๆ อีกด้วย จึงยังมีศีลอีกหมวดหนึ่งต่อไป

ง) กินอยู่ให้ถึงมัชฌิมา

ที่นี่ ก็ผ่านต่อมาถึงศีลหมวดที่ ๔ แต่ได้พูดเรื่องของศีลหมวดก่อนๆ ไปยืดยาวมาก
ถึงตอนนี้ ต้องรวบรัดพูดพอได้เขา แม้จะเป็นเรื่องสำคัญมากในการศึกษา

ศีลหมวดที่ ๔ เป็นการฝึกให้รู้จักสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในด้านการกินอยู่เสพบ
ริภคใช้สอยสิ่งของเครื่องใช้ พูดอย่างภาษาพระว่า การเสพบปัจจัย ๔ ตั้งแต่กินอาหาร
ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่มห่ม เป็นต้น ให้กินเป็น บริโภคเป็น กินพอดี บริโภคพอดี ที่จะได้ผลดี
ตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการเสพบริภคสิ่งนั้นๆ

บางที พวกเราสมัยนี้หลายคนก็มองว่า คนไทยสมัยก่อน โดยเฉพาะในชนบทหรือ บ้านนอก ห่างไกลการศึกษา คงไม่ค่อยรู้อะไร ทำอะไรไม่ถูก นี่ก็อาจจะจริงอยู่บ้าง แต่ มองอีกที ในหลายอย่าง คนโบราณเหล่านั้น ก็ทำอะไรได้ถูกต้องดีกว่าคนสมัยนี้ไม่น้อย

คนสมัยก่อนนั้น ถึงจะห่างไกลแหล่งความรู้ แต่พิธีกรรมและกิจกรรมมากมายที่ สืบกันมาเป็นประเพณี แม้หลายอย่างจะเหลือแค่รูปแบบ แต่นั่นก็เป็นวิธีการที่จะโดยรู้ตัว ก็ตาม ไม่รู้ตัวก็ตาม ได้ช่วยให้ชาวบ้านสมัยก่อนนั้น ปฏิบัติตามหลักพระศาสนามาได้ โดยหลายแห่งก็ได้เป็นอย่างดี

ที่ว่ำนั้น อย่างน้อยก็เหลือเขารูปไว้ให้คนรุ่นหลังนี้ บางคนก็คิดเอาจริง มีโอกาสยก หรือจับขึ้นมารื้อฟื้นหรือชำระสะสาง ถ้ารูปแบบและประเพณีไม่มีนั้นสิ อาจะหมดทั้งของ จริง และหมดทั้งโอกาสที่จะฟื้นขึ้นมา

ศีลหมวดต่างๆ นี้ เป็นรูปร่างของพระสงฆ์ที่ปรากฏแก่ชาวบ้าน หรือทำให้สังคม รู้จักว่าเป็นพระสงฆ์ เรื่องนี้คนสมัยก่อน ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ ก็มีรูปแบบและประเพณีที่ เขาบอกสืบกันมา ไม่ว่าจะคนที่รู้เข้าใจสาระดี หรือคนที่ไม่รู้เข้าใจก็ตาม ต่างก็เอาจริงเอาจัง ถือเป็นสิ่งสำคัญหรือสำคัญอย่างยิ่ง

ศีลหมวดที่ ๔ ที่กำลังจะพูด ก็เป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ สมัยก่อนโน้น ในแต่ละปี บ้านไหนมีบุตรที่อายุครบบวช พอหมดหน้าหนาว เดือนสี่เดือนห้า บิดามารดาก็พาบุตรคน นั้น ถัดดอกไม้ธูปเทียนไปวัด นำไปกราบหลวงพ่อบอกฝากลูกให้อยู่วัดเพื่อเตรียมตัวบวช

พอมายู่วัด กว่าจะได้บวช รออีกเป็นเดือนๆ ระหว่างนั้น ก็พร้อมกับหมู่พวกที่จะ บวชในรุ่นที่จะจำพรรษานั้น ทำกิจวัตรต่างๆ ฝึกหัดกิริยามารยาท

โดยเฉพาะท่องคำขานนาค และบทสวดมนต์ เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ตาม พระเถรไปทำวัตรสวดมนต์ ฟังคำสอนของหลวงพ่อบอก ตอนกลางคืน บางทีก็ผลัดกันที่ละ หลายๆ คน ไปปีบนวดหลวงพ่อบอก ได้ฟังท่านเล่าเรื่องเก่าๆ และพวกนิทาน รวมทั้งแนะนำสั่ง สอนไปตามสมควร

ในบรรดาบทสวดมนต์นั้น ที่เน้นมากอย่างหนึ่ง คือ บท “ปฏิสังขา-โย” หรือบท พิจารณาปัจจัยสี่ คือ คำพิจารณาที่จะใช้สอยเสพบริโภคปัจจัยสี่นั้นๆ แต่ละอย่าง โดยให้รู้ เข้าใจและกินใช้ให้ถูกต้องตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริง จึงมี ๔ บท สำหรับปัจจัยสี่แต่ละ อย่าง และเพราะคำพิจารณาทั้งสี่บทนั้น ขึ้นต้นว่า “ปฏิสังขา โยนิโส...” ก็เลยเรียกกัน ง่ายๆ ตามสะดวกปากว่า “ปฏิสังขา-โย”

หลวงพ่อกับรวมทั้งพระเก่า ก็บอกเน้นแก่คนเตรียมบวช และแก่พระใหม่ว่า ก่อนจะฉันจะใช้ปัจจัยสี่ ต้องพิจารณาก่อนตามบทพิจารณาที่ให้ท่องไว้ นั่น แต่บางที หรือไม่น้อย หรือแม้แต่ส่วนมาก ก็สวดหรือว่าบทบาลีที่ท่องไว้ นั่น ว่าไปตามถ้อยคำโดยไม่ได้คิดพิจารณาหรือนึกถึงความหมายอะไร ก็เลยเป็นแค่รูปแบบ (แต่ก็คียังมีเครื่องช่วยเตือนสติรออยู่ในตัว ที่บางทีอาจจะให้นึกขึ้นมาได้ หรือที่คนอื่นจะปลุกให้ได้ ดีกว่าไม่มีอะไรเลย)

บรรดาบทพิจารณาทั้ง ๔ คือ พิจารณาการเสพกินใช้ *จิวร-เครื่องนุ่งห่ม* *บิณฑบาต-อาหาร* *เสนาสนะ-ที่อยู่อาศัย* และ *ภตฺธิ-หญิงกา* นั้น แน่นนอนว่า บทที่เด่นที่สุดก็คือบทพิจารณาบิณฑบาต-อาหาร เพราะปรากฏเด่นชัด มีกำหนดเวลาจำเพาะ และมักจะเป็นกิจที่รวมพร้อมกัน คือฉันพร้อมกันทุกรูปในหอฉัน

ที่นี่ พ่อกจะเริ่มฉัน ตามที่สอนกันมาว่าให้พิจารณาก่อนจึงฉัน ตามบทที่ท่องไว้ นั่น บางวัดก็อาจจะให้สวดพร้อมกันก่อน จบแล้วทุกรูปก็ฉันของตนๆ แต่ในวัดส่วนมากก็ปล่อยให้แต่ละองค์ว่าในใจ พ่อกจะฉัน พระก็นั่งนิ่งเงียบกัน เพราะท่านกำลังสวดหรือว่าบทพิจารณานั้นอยู่ในใจ สักครู่ก็เริ่มฉัน

ตอนที่พระสวดหรือว่าบทพิจารณานิ่งกันอยู่นั้น บางทีก็กลายเป็นการทำตามๆ กันไป โดยไม่มีการบอกเล่าอธิบาย ไปๆ มาๆ ชาวบ้าน หรือแม้แต่ตัวพระองค์ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายและเหตุผล ก็เลยคิดกันและบอกกันว่า พระเสกข้าว (ก่อนฉัน) นี่คือเหลือแค่เป็นรูปแบบ เป็นพิธี แล้วก็ประเพณีที่มีแต่รูปแบบ

นอกจากนี้ หลวงพ่อกเอง และญาติโยมเก่าๆ บางทีก็คอยเตือนพระ โดยเฉพาะกะพระใหม่คล้ายจะขู่ บอกว่า จะฉันข้าว ต้องพิจารณาก่อนนะ หรือต้อง *ปฐิสฺสา-โย* ก่อน บางคนอาจจะบอกว่าต้องเสกข้าวก่อนนะ มิฉะนั้นจะเป็นหนี้ชาวบ้านเขา ตายไปแล้ว (ถึงมรณภาพไปแล้ว) จะไปเกิดเป็นกระป๋องให้เขาใช้ไถนา

สำหรับหลวงพ่อก ท่านอาจจะพูดเป็นเชิงสัญลักษณ์ เมื่อใดมีโอกาส ก็จะอธิบายความหมายให้ฟัง แต่บางคนก็พูดไปตามที่เชื่อกันมา หรือพูดตามกันไป เป็นการเตือนไว้ หรือขู่ โดยไม่รู้ว่าทำไมจะต้องเป็นอย่างนั้น แต่ไม่ว่าจะพูดโดยรู้หรือไม่ หรือด้วยเชื่อด้วยเข้าใจอย่างไร ตามปกติ ก็คือพูดด้วยความหวังดี ทั้งต่อพระใหม่ และต่อพระพุทธศาสนา

บอกว่าจะพูดรวบรัด แต่นี่ยาวอีกแล้ว เอลละ ก็พอกเป็นเขา ให้เห็นแนวทาง เป็นเงื่อนไขที่ช่วยให้เราได้มาจับจุดหรือใส่ใจที่จะฟื้นความรู้ความเข้าใจ ให้รู้ถึงหลักที่เป็นตัวจริง และเรื่องที่ถือที่เชื่อที่พูดต่อกันมานั้น ก็ไม่ต้องอธิบาย เดี่ยวรู้หลักแล้ว ก็คงมองออกเองว่าเรื่องมากับชาวบ้านดังที่ว่านั่นได้อย่างไร และมีความหมายที่แท้จริงคืออะไร

ได้ฟังคำอธิบายความหมายของศีลหมวดที่ ๔ นี้อย่างคร่าวๆ ตอนเริ่มต้นแล้ว ที่นี้ก็มาดูคำแปลบทพิจารณาปัจฉยข้อที่ ๒ หรือ *ปฏิสังข-โย* ข้อบิณฑบาต คือพิจารณาในการที่จะฉันอาหาร ดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดยแยกคาย (คือพิจารณาโดยใช้ปัญญาไตร่ตรอง) อย่างดีแล้ว คำนี้ถึงเหตุผลแล้ว) จึงฉันอาหารบิณฑบาต (โดยรู้ตระหนักรู้ว่า)

- มิใช่เพื่อจะสนุกสนาน เพื่อเห็นแก่เอร็ดอร่อยหลงมัวเมา เพื่อโอ้อำโก้โก้
- แต่นั่น เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ ให้ชีวิตดำเนินไป
- เพื่อระงับความหิว หรือการขาดอาหาร อันเป็นภาวะบีบคั้นเบียดเบียนร่างกาย
- เพื่อขบคุเคราะห์พรหมจรรย์ (เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่ดงามอันประเสริฐ คือการดำเนินอริยมรรค เพื่อมีกำลังเจริญไตรสิกขา เกื้อหนุนการฝึกฝนพัฒนาชีวิต) โดยการ (รับประทานด้วยพิจารณา) อย่างนี้ เราจะระงับเวทนาเก่า (แก้ความทุกข์ร้อนกระวนกระวายเนื่องจากความหิวได้) กับทั้งจะไม่ให้เกิดเวทนาใหม่ (เช่น ไม่อึดอัด ท้องเสีย เป็นต้น เนื่องจากรับประทานมากเกินไป หรือกินของไม่ดีมีพิษ)
- และเราก็จะมีชีวิตดำเนินไปได้
- พรหมทั้งจะเป็นการบริโภคที่บริสุทธิ์ ไม่มีโทษ ปราศจากข้อเสียหาย
- แล้วก็เป็นอย่างสุกด้วย”

นี่ยกมาให้ดูเฉพาะข้อ ๒ ข้อเดียว ส่วนอีก ๓ ข้อ ๓ ปัจฉย คือ ผ้ำจืด ที่อยู่อาศัย และยาแก้โรค ไม่ต้องยกมา เพราะจะยืดยาว เมื่อพูดกันในข้อนี้เป็นตัวอย่างเข้าใจดีแล้วก็ถึงกันหมด แล้วอีก ๓ ข้อ ก็หาเวลาไปอ่านเอง

ในข้อ ๒ นี้ ยกคำพูดส่วนสำคัญข้างต้นมาวางเทียบและทวนอีกที่ว่า “ศีลหมวดที่ ๓ นี้ เป็นการฝึกให้รู้จักสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในด้านการกินอยู่...เสพปัจฉย ๔...ให้กินเป็น กินพอดี ที่จะได้ผลดีตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการเสพบริโภคสิ่งนั้นๆ”

เมื่อเทียบกับคำพิจารณาที่แปลไว้ตรงนี้ จะเห็นว่าได้ความตรงกัน ดังนั้น เพื่อรวบรัดอย่างที่ว่าแล้ว จึงไม่ต้องอธิบายยืดยาว แต่แสดงสาระสำคัญเป็นจุดกำหนดไว้ดังนี้

ศีลหมวดที่ ๔ นี้ เรียกว่า **ปัจฉยสันนิสิตศีล** (ศีลเนื่องด้วยปัจฉย ๔) หรือ ปัจฉย-ปฏิเสวนศีล (ศีลในการเสพปัจฉย ๔) ในที่นี้ ยกการเสพปัจฉยที่ ๒ คืออาหาร เป็นตัวอย่าง

- เป็นการบริโภคด้วยปัญญา โดยพิจารณาเข้าใจความมุ่งหมายที่แท้จริงของการกินเสพบริโภคใช้สอยนั้น เช่นตอบได้ว่ากินเพื่ออะไร และบริโภคให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายนั้น เรียกได้ว่ากินเป็น บริโภคเป็น

- รู้จักประมาณในการบริโภค โดยสืบเนื่องและประสานกับข้อแรก ก็รู้ขอบเขตและปริมาณว่า กินแค่ไหนเท่าใดจึงจะได้ผลตามความมุ่งหมายที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาแล้วนั้น จึงกินพอดี บริโภคพอดี ดังที่ท่านย้ำเสมอให้มีโภชนาณมัตตัญญูตา ถึงกับบางที่ใช้คำนี้แทนปัจจัยสันนิสิตศีลเลยทีเดียว ก็คือมีศีลในการบริโภคนั่นเอง
- เป็นการกินเสพบริโภคเพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ให้ได้คุณค่าแท้ที่จะเกิดผลดีตรงตามความมุ่งหมายอย่างที่ว่าแล้วข้างต้น เช่นกินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี ไม่ใช่กินเพียงเพื่อจะสนองความต้องการของตัวตนของคน ซึ่งกลายเป็นการบริโภคด้วยโมหะและตัณหา ที่จะลุ่มหลงมัวเมา มุ่งเอาแค่ว่ากินให้หรรษา อวดโอ่แข่งข่มกัน หรือติดอยู่แค่ว่าเอาเอร็ดอร่อย เป็นต้น ที่เป็นเพียงคุณค่าหลอกๆ เทียมๆ ซึ่งกลายเป็นทำให้เกิดโทษ เช่น ยิ่งกินดี ยิ่งมีโรคเยาะ
- สืบเนื่องจากการสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิตนั้น ก็ย้ำต่อไปว่า กินใช้เสพบริโภคเพื่ออนุเคราะห์พรหมจริยะ คือเกื้อหนุนชีวิตที่ดีและการพัฒนาชีวิต ยิ่งขึ้นไป เป็นความหมายที่กว้าง จะว่าครอบคลุมก็ได้ คือสืบต่อกันไปเพื่อให้ชีวิตเป็นไปได้อย่างแข็งแรง มีสุขภาพดี ซึ่งก็คือเกิดประโยชน์พื้นฐานแล้ว ก็เอาร่างกายไปใช้ประโยชน์ต่ออีก โดยไปศึกษาเล่าเรียน ทำความดีงามต่างๆ พุดรวมๆ ว่า กินเพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่ดีงาม แล้วก็อยู่ผาสุกด้วย
- พร้อมกับที่ให้เกิดอุปการะประโยชน์ ก็ไม่ให้เกิดโทษ ตั้งแต่ต้นแต่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่ก่อปัญหาแก่ชีวิตร่างกาย เช่น กินแล้วเกิดโรคเสียสุขภาพ ใช้จ่ายเกินตัวจนขาดสน แล้วก็เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสังคม เช่น แย่งชิง เอาเปรียบ แสวงหาในทางทุจริตเนื่องจากฟุ้งเฟ้อ ไม่ก่อโทษภัย ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ด้วยการกินไม่เป็น กินเกินพอดี จนขณะมลาภาวะ มากล้นรวดเร็ว กำจัดชำระไม่ไหวไม่ทัน

ในที่สุด ตัวแท้ตัวจริงของศีลหมวดที่ ๔ นี้ ก็อยู่ที่การบริโภคด้วยปัญญา คือจะกินใช้เสพบริโภคอะไร แคไหน ก็พิจารณาให้รู้เข้าใจความมุ่งหมายที่จะได้คุณค่าแท้ที่สนองความต้องการของชีวิต ท่านจึงว่าเป็นศีลที่บริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา (ปัจจุเวกขณะสุทธิ)

สำหรับพระนั้น ศีลข้อนี้ท่านเน้นเป็นสำคัญ เพราะชีวิตของพระอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวายด้วยศรัทธา ถ้าพระเณรฉันโดยไม่ได้พิจารณาอย่างที่ว่ามา หากฉันโดยลุ่มหลงติดรสอาหาร ไม่รู้จักประมาณ ไม่ฉันเพื่อเกื้อหนุนการเจริญไตรสิกขา ถือว่าฉันโดยขาดปัญญา เป็นโทษของตัณหา พระพุทธเจ้าตรัสว่าบริโภคอย่างเป็นนี้ หรือฉันติดหนี้ (อินบริโภค) ชาวบ้านจึงได้เตือนพระใหม่อย่างที่ว่าข้างต้น

ในแง่หนึ่ง ศิลปหมวดที่ ๔ นี้ก็เป็นเรื่องของการใช้อินทรีด้วย ดังที่ว่า การเห็นแก่ความรู้สึกต่อ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกาย ที่รับรู้เข้ามาทางอินทรีทั้งหลายนี้แหละ ที่ทำให้คนผู้ตกไปได้อำนาจของตัณหา หลงเพลินมัวเมา สติหลุด ปัญญาหาย พลาดจากการกินเสพด้วยปัญญา และจึงไม่รู้จักประมาณในการบริโภค แล้วก่อปัญหาจากการกินเสพบริโภคต่างๆ นานา เนื่องจากติดหลงรสอาหาร เป็นต้น แต่อันนี้เป็นการใช้อินทรีจำเพาะเรื่องที่ใหญ่มาก กับทั้งมีวิธีปฏิบัติพิเศษ ก็เลยแยกออกมาเป็นอีกหมวดหนึ่งต่างหาก

อีกประการหนึ่ง ตามที่ว่านั่น เมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับอินทรีต่อเนื่องมา ศิลปนี้ก็ น่าจะจัดเป็นหมวดที่ ๓ ต่อจากการสำรวจอินทรี แต่นี่ท่านจัดเป็นหมวดสุดท้าย คือ หมวดที่ ๔ โดยไปต่อหลังศิลปหมวดที่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ ทั้งนี้ก็โดยเหตุผลซึ่งเห็นได้ไม่ยาก คือมองตามปกติว่า หาเลี้ยงชีพได้มาแล้ว จึงกินใช้เสพบริโภค

เป็นอันจบศิลป ๔ หมวด ซึ่งมีชื่อรวมว่า ปาริสุทธิศิลป ๔ เรียงดูให้ครบที่นี้ คือ

๑. ปาติโมกขสังวรศิลป ศิลคือการสำรวจในปาติโมกข์
(คฤหัสถ์เมื่อไม่จัดตั้งชุมชนจำเพาะให้ชัด ฟังถือศีล ๕ ดังปาติโมกข์)
๒. อินทรีสังวรศิลป ศิลคือการสำรวจอินทรี, ศิลข้อรู้จักใช้อินทรี
๓. อาชีวนปาริสุทธิศิลป ศิลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพะ
๔. ปัจจัยสันนิสิตศิลป ศิลเนื่องด้วยปัจจัย ๔

รวมศิลปทั้งหมดเป็น ๔ ประเภท นี้คือแดนที่เราติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทั้ง สิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม

ศิลปทั้งหมดนี้ เราไม่ค่อยรู้จักกัน เรามักรู้จักแต่ศิลป ๕ ส่วนศิลปในการบริโภคอาหาร ศิลในการดูฟังทีวี นี้ไม่มี เพราะฉะนั้น ก็ไม่รู้เข้าใจว่า ถ้าดูทีวี เมื่อดูไม่เป็น ก็เสียศิลป ถ้าดูเป็น ก็มีศิลป จึงต้องถามว่า ดูทีวีแล้ว ได้ความรู้ ได้คติ ได้ประโยชน์ไหม

เพราะฉะนั้น จะต้องฝึกกันตั้งแต่ในบ้าน เวลานี้ น่าเสียดายที่ใช้เทคโนโลยีกันไม่ค่อยเป็น ดูทีวีก็ไม่เป็น ใช้สื่อต่างๆ ไปทางลุ่มหลงมัวเมา เสียศิลปกันมาก

ถ้าเด็กมีศิลปอย่างที่ว่ามานี้ ประเทศไทยเจริญพัฒนาแน่นอน ส่วนพระนั้นแน่นอนอยู่แล้ว ท่านเน้นศิลปจริงจังมาก

เป็นอันว่า ศิล ๔ หมวดนี้ เป็นชีวิตแดนที่หนึ่ง แดนนี้ใหญ่มาก มิใช่แค่ กิริยามารยาท และความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคม ต้องฝึกต้องศึกษากันจริงจัง

ในที่นี้ก็มีผู้ฝึกพระสงฆ์ไว้เป็นตัวอย่าง ให้เห็นว่าทำอย่างไรคนจะอยู่กันดี ให้สังคมนี้สงบเรียบร้อย มีระเบียบ มีความสวยงามประณีต ผู้คนตั้งอยู่ในความสุจริต มีเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียน เคารพวินัยกฎกติกา พร้อมด้วยไมตรี ได้สัมผัสสภาพรมณีย์ทุกที่ทุกเวลา

แดนที่ ๒ ที่ ๓ พัฒนาลึกลงไปข้างใน เรื่องใหญ่ พุดแก่นำเรื่องไว้

ได้พุดเรื่องศีลมาเสียดยาว เพราะเป็นเรื่องชั้นเบื้องต้น ที่ท่านถือเป็นสำคัญในฐานะที่เป็นพื้น เป็นฐาน เป็นที่เหยียบยัน เป็นที่ตั้งตัว เมื่อตั้งตัวได้มั่นคงแล้ว จะทำอะไรหรือจะก้าวต่อไปข้างหน้า ก็มั่นใจว่าจะหนักแน่นได้แก่นได้เนื้อ แล้วก็กันไปด้วยดี

ศีล ๔ หมวดนี้ เป็นชีวิตแดนที่หนึ่ง อยู่กับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ข้าวของ เงินทอง ของกินของใช้ วัสดุอุปกรณ์ และเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่ในครอบครัวจนทั่วทั้งสังคม หรือตั้งแต่ในวัดจนทั่วทั้งสังฆะ เป็นเรื่องพื้น เป็นเรื่องฐาน เราต้องผ่าน ต้องพบ ต้องเกี่ยวข้อง ต้องอาศัย อยู่รอบตัว และตอนนี้ เรากำลังจะเริ่มต้น ก็จึงว่ากันในเรื่องนี้ให้ชัดมากสักหน่อย

ส่วนอีก ๒ แดนต่อไป คือ จิตใจ และปัญญา เป็นเรื่องนามธรรม อยู่ข้างใน เป็นเรื่องใหญ่มาก เป็นตัวแท้ตัวจริง ที่เราจะเข้าวัดให้ใกล้พระพุทธเจ้ายิ่งขึ้นไปอีก เพื่อจะได้ฝึกได้ศึกษากันจริงจังพัฒนาให้เต็มที่ แต่ตอนนี้เราอยู่ที่หน้าด่าน เตี้ยวบวชผ่านเข้าไปแล้ว จึงค่อยว่ากัน ตอนนี้ เหมือนปฐมนิเทศไว้ เป็นการเตรียมตัวในเรื่องพื้นฐาน

อย่างไรก็ดี ว่าที่จริงนั้น ในแดนศีล ที่เป็นเรื่องเบื้องต้นพื้นฐานนี้แหละ ตอนที่เราจะตั้งตัวให้มั่น เราก็ได้เริ่มจัดการข้างในตัวไปด้วย คือ ตอนฝึกข้างนอกนั้น ข้างในก็ฝึกไปด้วย ถึงจะไม่รู้ตัว ก็ได้พัฒนาไปแล้วไม่น้อยเลย

ที่นี่ ก็จะพุดถึงการศึกษานในไตรสิกขาต่อไป ว่าด้วยแดนจิตใจ ที่เป็นเรื่องของสมาธิ และแดนความรู้เข้าใจ รู้แจ้ง รู้จริง ที่เป็นเรื่องของปัญญา เป็นการนำเรื่องไว้ พอให้ได้เห็นแนว

แดนที่ ๒ จิตใจ เรื่องของ “สมาธิ”

เบื้องหลังแดนของการแสดงออกติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก ด้วยการรับรู้ดูฟังเป็นต้น และมีพฤติกรรมต่างๆ ดังได้ว่ามาแล้วนี้ ก็คือ จิตใจ

พอรับรู้ผ่านแดนที่ ๑ เข้ามาแล้ว ในใจก็มีความรู้สึกเชิงเสพแก่ตน เช่นว่า สบายใจ ไม่สบายใจ ถูกใจ ไม่ถูกใจ จากนั้นก็มีความรู้สึกตอบสนองต่อสิ่งนั้น เช่นว่า ชอบใจ ไม่ชอบใจ หรือชอบ ชัง รัก เกลียด อยากได้ อยากเอา อยากผลักไล่ หรืออยากทำลาย

จากนั้นก็ก้าวต่อไปสู่การคิด เช่นว่า จะทำอย่างไรให้ได้ จะทำอย่างไรให้พ้นมันไป หรือทำลายมันเสีย แล้วก็อาจจะต่อไปสู่การพูด และหรือการลงมือทำ

ที่นี่ พูดกว้างๆ ว่า เราจะทำอะไร จะดูอะไร จะฟังอะไร จะใช้ปากพูดอะไร จะใช้มือทำอะไร จะเดินไปไหน จะบริโภคอะไร ต้องมีความตั้งใจ (เจตนา) ความตั้งใจนี้ อยู่ในแดนของจิตใจ

ลึกลงไปอีก เราจะตั้งใจอย่างไร ก็ขึ้นต่อแรงจูงใจ ที่เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล ซึ่งชักนำผลักดันอยู่ข้างหลัง ถ้ามีแรงจูงใจชั่วร้าย เช่น มีความโลภ มีความโกรธ มีความริษยา อาฆาต ก็ตั้งใจไปทางหนึ่ง ถ้ามีแรงจูงใจดี เช่น มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีคุณธรรมความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ตั้งใจไปอีกทางหนึ่ง

พร้อมกันนี้ จิตใจยังมีเรื่องของความอ่อนแอ และความสามารถ เช่น ความเกียจคร้าน หรือเพียรพยายาม ความหดหู่ระย่อท้อแท้ หรือความเข้มแข็ง ความอดทน ความมีใจสู้ ความมีใจเลือนลอย หรือความมีสติทัน ตื่นตัว ยับยั้ง ควบคุมตัวเองได้ ความฟุ้งซ่าน กระวนกระวาย หรือความมีสมาธิ จิตใจสงบ ตั้งมั่น แน่วแน่ นี่ก็เรื่องของแดนจิตใจทั้งนั้น

นอกจากนั้น ก็ยังมีเรื่องของสุขและทุกข์ เช่นว่า มีจิตใจขุ่นมัว หม่นหมอง เหงาหงอย ละห้อยละเหี่ย เศร้าซึม สิ้นหวัง โหยหา ห่อเหี่ยว แห้งฤทัย ใจผาก ซอกซ้า ร้าวระทม ตรมตรอม หรือเอิบอิม สดชื่น ปรีดา ร่าเริง ฉ่ำชื่น เบิกบาน ผ่องใส ปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย

ทั้งหมดที่ว่ามานี้ เป็นเรื่องในแดนของจิตใจ ที่สมาธิเป็นเจ้าใหญ่ ซึ่งจะจัดปรับแก้ไข ทำให้ได้ดีได้ทั้งนั้น

เป็นอันเห็นได้ว่า แดนจิตใจเป็นเรื่องใหญ่สำคัญมาก แม้เมื่อเรามาสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแดนแรกนั้น ถ้าจิตใจไม่ดี ก็สัมพันธ์ไม่ดี เช่น ทำให้เกิดการเบียดเบียน ถ้าจิตใจดี เช่นตั้งใจดี ก็สัมพันธ์ได้ดี มีการช่วยเหลือร่วมมือกัน หรือทำบรรมการให้เป็นรมณีย์ เป็นต้น

ในทางกลับกัน เมื่อสัมพันธ์กับภายนอกดี ก็นำจิตใจให้พลอยดีไปได้ด้วย เช่น ถ้าได้พบได้เห็นหรืออยู่ในที่สะอาดเรียบร้อยงดงามเป็นรมณีย์ หรือรู้จักดูรู้จักฟังสิ่งที่ดี ก็เกิดผลแก่จิตใจในทางที่ดี เช่นมีความสดชื่นเบิกบาน ชวนให้คิดการที่ดีๆ

ที่พูดมาก่อนนี้ ในเรื่องทางรับรู้ คือ *ผัสสทวาร* หรือ *อินทริย์* เช่นว่า ดู ฟัง เห็น ได้ยิน ด้วยตา หู แล้วเกิดความรู้ และความรู้สึกลึกลงนั้น ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่จะให้สติมาทำหน้าที่

สำหรับด้านความรู้สึก เวลาที่มีผัสสะ ถ้ามีสติ รู้จักวางใจ คอยฝึกไว้ ไม่ให้เกิดความรู้สึกที่ร้ายๆ เช่น โกรธ เกลียด หดหู่ แต่เปลี่ยนเป็นรู้สึกสงสาร เห็นใจ อยากรู้เข้าใจ สงบ ตื่นตัว ใจเปิดพร้อม สงบ เข้มแข็ง มั่นคง ถ้าอยู่ในสถานการณ์ปกติ ก็สดชื่น ว่าง เบิกบาน ผ่องใส นี่คือสภาพจิตใจอันเป็นกุศล ที่จะพัฒนายิ่งขึ้นไปในแดนของสมาธินี้ ส่วนด้านความรู้ ก็อยู่ในแดนของปัญญา ที่จะว่าต่อไป

รวมแล้วก็เป็นปัจจัยแก่กันและกัน จิตใจก็เป็นปัจจัยแก่การสัมพันธ์ทางตาหูจมูก ลิ้นกาย จนถึงกายกรรมวจีกรรม และตาหูจมูกลิ้นกาย ตลอดถึงกายกรรมวจีกรรมนั้น เมื่อรู้จักใช้ ใช้ถูกต้อง ทำดี ทำเป็น ก็เกิดผลดีแก่จิตใจ ต่อออกไปสู่ด้านอื่นๆ ทั้งถึงกันหมด

เมื่อแดนจิตใจเป็นเรื่องใหญ่ดังที่ว่ามา จึงจะต้องพัฒนากันให้จริงจัง จะเห็นว่า แม้แค่จะให้ได้สมาธิที่เป็นแก่นนำในแดนของจิตใจนั้น ก็ยังจัดการฝึกสมาธิกันเป็น course บางทีจัด ๑๕ วัน หรือเดือนหนึ่งก็มี นี่คือเรื่องของแดนที่สอง คือแดนจิตใจ ที่ใช้สมาธิเป็นตัวแทน คือสมาธินี้เป็นคุณสมบัติหลักดังที่ว่าเป็นตัวแทน ก็เลยเอาชื่อเป็นตัวแทนของแดนจิตใจนั้น จะเรียกว่าแดนสมาธิ หรือแดนจิตใจก็ได้

แดนที่ ๓ ความรู้เข้าใจ รู้ให้แจ้ง รู้จนถึงความจริง คือเรื่องของ “ปัญญา”

ลึกลงไปในใจ คนเราต้องมีความรู้ เริ่มตั้งแต่สัมพันธ์กับภายนอก เราจะเคลื่อนไหวกายวาจา เราจะทำอะไร จะกินใช้เสพบริโภคอะไร เราต้องรู้ ถ้าเราไม่รู้ ก็ทำอะไรไม่ได้ หรือทำไม่ได้ผล ทำไม่ถูก ทำไม่เป็น คนไม่รู้ จะเคลื่อนไหวทำอะไร ก็ไปได้ ทำได้จำกัด ยิ่งรู้ชัดเจน รู้กว้างขวาง จะเคลื่อนไหวทำอะไร ก็ไปได้ทำได้สำเร็จทะลุโล่งไป และทำได้ละเอียดซับซ้อน ได้ผลดีดังที่ต้องการ

นี่ก็รวมไปถึงปัญญาในการสื่อสาร การเรียน การฟังคนอื่น ฟังแล้วรู้เข้าใจแค่ไหน จับประเด็นให้ถูก พูดให้เขาฟังแล้วเขาก็เข้าใจได้ดี อะไรต่างๆ เหล่านี้

ทางด้านจิตใจก็เหมือนกัน ถ้าเรามีปัญญามีความรู้เข้าใจ เราก็แก้ไขปัญหาจิตใจได้ง่าย จะฝึกจะปรับจะพัฒนาจิตใจอย่างไร จนถึงให้เป็นอิสระ ก็ทำได้หมด

เราเจอคนคุ้นใกล้ไม่ยิ้ม หน้าบึ้ง เราไม่ชอบใจ ก็โกรธตอบไป แล้วใจเราก็ทุกข์ เลยไม่สบายใจไปด้วยกัน

แต่พอเราใช้ปัญญาคิดขึ้นมาว่า เออ! เขาอาจมีอารมณ์ค้าง อาจจะถูกคุณพ่อคุณแม่ดูมานะ ไม่ใช่โกรธเราหรอก เขามีปัญหาของเขา เราน่าจะไต่ถามช่วยเหลือเขามากกว่า

พอมีปัญญา ได้ความคิดขึ้นมา ก็เปลี่ยนจิตใจเลย จากโกรธ จากทุกข์ เปลี่ยนเป็นสงสาร เกิดมีคุณธรรมคือกรุณา ใจเราก็ตี แล้วก็ช่วยเหลือเขาด้วย ช่วยให้เรามีความสุข

แค่ที่เราไปเจออะไร ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก็ทำอะไรไม่ถูก แล้วก็อัดอั้นตันใจ มีความทุกข์ พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะทำอย่างไรกับมัน ทีนี้ก็โล่ง นี่คือตัวอย่างง่ายๆ ที่ปัญญาทำให้เกิดอิสรภาพ คือความหลุดโล่ง ปลอดภัย หายติดขัด หรือพันทุกขนั้นเอง

เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นแสงสว่าง เป็นตัวชี้ช่อง บอกทาง เบิกวิสัย ขยายขอบเขต เคยทำได้เท่านี้ พอมีปัญญารู้เข้าใจมองเห็นมากขึ้น ก็ขยายขอบเขตทำได้มาก และได้ผลยิ่งขึ้น เคยติดตัน ก็หลุดโล่งเป็นอิสระด้วยปัญญา แดนปัญญาจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด มาควบคุม มานำทางในแดนของการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ชี้นำพฤติกรรม และปรับแก้พัฒนาจิตใจหมดเลย จนกระทั่งเป็นตัวตัดสินใจที่จะนำไปสู่การตรัสรู้

เพราะฉะนั้น สามแดนของการศึกษา คือไตรสิกขานี้ จึงครบจบสมบูรณ์ที่ปัญญา และทั้งสามแดนนั้นก็สัมพันธ์อาศัยส่งเสริมกันไปด้วยกันโดยตลอด

ตั้งแต่การรับรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ให้เป็นการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ด้วยพฤติกรรมการใช้ตา หู อย่างมีสติ ด้วยปัญญา ซึ่งเรียกว่ารู้จักใช้ หรือใช้เป็น พอใช้เป็น คือใช้ด้วยสติปัญญา ก็ได้ความรู้ ก็ทำให้เกิดปัญญาอีก

เมื่อจิตใจดีงาม มีความเข้มแข็งอดทน พอเจอปัญหา ก็ไม่ย่อท้อ สู้ปัญหา พยายามคิดพิจารณาโดยแยบคาย ก็เกิดปัญญาขึ้นมา นี่คือนิพพานก็อาศัยจิตใจ

ปัญญาเป็นแดนใหญ่ที่จะทำให้ชีวิตของเราเจริญออกงาม บรรลุจุดหมาย แดนที่หนึ่ง ศีล และแดนที่สอง สมาธิ เจริญไปได้ ก็เพราะอาศัยปัญญานี้ มาช่วยขยายขอบเขต และปรับแก้ แล้วก็ทำให้พัฒนายิ่งขึ้นไป

เป็นอันว่า ปัญญามีตั้งแต่การรู้จักรับรู้ให้ถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง การรู้จักพิจารณาคิดวินิจฉัยปัญหา โดยไม่เอนเอียงด้วยอคติ การรู้จักคิดวิเคราะห์แยกแยะสิ่งต่างๆ ให้กระจ่างชัด การรู้จักคิดค้นสืบสาวเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย การรู้จักคิดเชื่อมโยงเอาข้อมูลความคิดมาประมวลประกอบกัน สร้างความรู้ความคิดใหม่ อะไรต่างๆ เหล่านี้

ท่านจึงว่า ปัญญาเป็นยอดธรรม และแม้ว่าที่จริงนั้น ปัญญาจะเป็นบุญอย่างหนึ่ง แต่ท่านถือสำคัญ ถึงกับยกขึ้นตั้งไว้ให้เด่นต่างหาก แล้วก็เรียกว่า บุญญ์ กับปัญญา

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบุญญ์ จนกระทั่งปัญญาชัดแจ้งขึ้นมา แล้วก็เอาปัญญานำหน้าขบวนบุญญ์ ดำเนินไปสู่การตรัสรู้ ลุถึงอิสรภาพแห่งวิมุตติธรรม แล้วปัญญานั้นแหละก็กลายเป็นโพธิ์ คือการตรัสรู้ คือตรัสรู้ด้วยปัญญานั้นเอง

รวมความว่า ปัญญาเป็นเรื่องใหญ่มาก และเป็นแดนที่สาม ที่เรามาบวชเรียน

ถึงแม้จะไม่บวชเรียน ญาติโยมทั้งหลายก็อยู่ในสามแดนนี้แหละ คือ แดนที่ ๑ แดนติดต่อด้านสัมพันธ์กับโลกภายนอก ด้วยตาหูจมูกลิ้นกาย ตลอดจนจนด้วยพฤติกรรมกาย วาจา แล้วแดนที่ ๒ คือเรื่องของจิตใจ ทั้งด้านคุณภาพของจิต คือพวกคุณธรรม ทั้งด้านสมรรถภาพจิต และด้านความสุข แล้วก็แดนที่ ๓ คือเรื่องของปัญญา แดนของความรู้ ความเข้าใจ การคิดพิจารณา การที่จะได้ความสว่างให้เข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย

แม้จะเน้นกับพระ แต่โยมก็อยู่ในนั้น เราก็มาฝึกกันในเรื่องเหล่านี้ คือพัฒนากันไป ในไตรสิกขา

เป็นอันว่า ได้สรุปคำสอนที่จะไปปฏิบัติกันทั้งหมด ลงในหลักการศึกษาศึกษาที่เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งเราจะต้องเกี่ยวข้องโดยตรง ส่วนรายละเอียดก็จะได้ศึกษากันต่อไป

เมื่อทำความเข้าใจกันอย่างนี้แล้ว รู้ว่าชีวิตของเราคือไตรสิกขานี้ ท่านทั้งหลาย เมื่อได้บวชแล้ว ก็ขอให้ฝึกศึกษาพัฒนาตนให้เจริญงอกงามในแดนทั้งสามนี้ ยิ่งๆ ขึ้นไป

บวชไปแล้ว ก็ถามตนเองว่า ในด้านศีล การสัมพันธ์แสดงพฤติกรรมของเรา การใช้ตาหูจมูกลิ้นกาย การใช้กายวาจาทำกรรมต่างๆ ของเรานี้ ตั้งแต่การกินอยู่เสพบริโภค การใช้ปัจจัย ๔ สิ่งของเทคโนโลยีนี้ เรามีหลักมากขึ้นใหม่ ใช้ถูกใช้เป็นขึ้นใหม่ ในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่เพื่อนสหธรรมิก รู้จักเกื้อกูลกัน มีความสัมพันธ์ที่ดี รู้จักพูดจาดี ขึ้นใหม่ นี่เรื่องศีลทั้งนั้น อย่างน้อยก็ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายใคร

ด้านที่สอง ก็ดูว่า จิตใจของเราดีขึ้นใหม่ โดยคุณธรรม เช่น เมตตากรุณามุทิตา อุเบกขา โดยความสามารถ ตั้งแต่ความเข้มแข็งอดทน ขยันหมั่นเพียร โดยความสุข มีความร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

แล้วก็สาม ด้านปัญญา อย่างน้อยก็รู้เข้าใจหลักธรรม ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ เช่น หลักในการดำเนินชีวิต ตลอดจนฝึกในการคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ รู้จักมองโลกมองชีวิต รู้จักพลิกสถานการณ์ร้ายให้กลายเป็นดี ดังที่ว่า ทุกอย่างในโลกนี้ แม้แต่เลวที่สุด ถ้ามองเป็น ก็ได้ประโยชน์ อย่างน้อยก็ได้ความรู้ได้ความจริง เราก็ฝึกวิธีคิดที่จะเป็นการฝึกปัญญา

ทั้งหมดนี้ ก็ถามตัวเองว่า เราก้าวไปได้แค่ไหน ทดสอบและตรวจสอบไปเรื่อยๆ ทั้งสามแดน ก็เป็นอันว่า เรื่องไตรสิกขาก็มีหลักการดังที่ได้ว่ามา

บัดนี้ ท่านทั้งหลายได้รู้จักชีวิตพระเพียงพอ พร้อมทั้งจะบวชแล้ว ก็จะได้อุปสมบทต่อไป

ในการที่จะอุปสมบทนี้ บอกแล้วว่า ท่านได้เข้ามาขอนิสังข์ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นอุปัชฌาย์ การที่มาขอให้เป็นอุปัชฌาย์ ก็เพราะว่า ที่ประชุมสงฆ์นี้ เมื่อพิจารณาว่าจะรับท่านเข้าร่วมสังฆะหรือไม่ ต้องใช้มติส่วนรวม อย่างเป็นเอกฉันท์ โดยต้องดูว่าท่านมีคุณสมบัติครบถ้วนไหม และท่านปฏิบัติตามพุทธบัญญัติถูกต้องหรือไม่

พุทธบัญญัติในกรณีนี้ก็คือ มีอุปัชฌาย์ที่จะดูแล เป็นหลักประกันว่าท่านบวชแล้วจะไม่แว้งคว้างเลือนลอย โดยสงฆ์จะพิจารณาว่า เมื่อท่านผู้นี้บวชเข้ามาแล้ว จะมีผู้รับผิดชอบดูแล เอาใจใส่ให้การศึกษา เป็นที่อาศัย เพื่อจะได้มีการศึกษาที่จะเป็นฐานให้เจริญงอกงามในพระธรรมวินัยได้ต่อไป ถ้าไม่มีที่อาศัยนี้ ก็จะไม่ยอมให้บวช ท่านก็จึงมาขอนิสังข์ ให้ข้าพเจ้าเป็นอุปัชฌาย์ ผู้เป็นที่อาศัยนั้น

บัดนี้ ท่านได้อุปชฌาย์แล้ว ท่านก็เข้าไปแจ้งขอบวชกะที่ประชุมสงฆ์ แล้วที่ประชุมสงฆ์ก็จะมีพระอาจารย์ที่เป็นคู่สวดขึ้นมา ทำการซักถามท่าน ที่เรียกว่า **ขานนาค** คือตรวจสอบว่า ท่านมีคุณสมบัติที่จะบวชได้หรือไม่ เรียกว่าสอบถามอันตรายิกธรรม (เหตุขัดขวางการอุปสมบท, ข้อบกพร่องเสียหายที่ทำให้ขาดคุณสมบัติในการที่จะบวชเป็นภิกษุ)

เมื่อสอบถามอันตรายิกธรรมเสร็จแล้ว พระอาจารย์คู่สวด ก็บอกแก่ที่ประชุมโดยตั้งเป็นข้อเสนอ เรียกว่า **สวดญัตติ** คือตั้งญัตติ

(ญัตตินี้มาจากพระ แล้วสภาไทยก็เอามาใช้ คือ สภาของพระมีญัตติที่ใช้กันอยู่ก่อนแล้ว)

พระอาจารย์คู่สวด เป็นผู้ดำเนินการประชุม ก็ตั้งญัตติว่า ท่านผู้นี้ ชื่อนี้ มีพระเถระองค์นี้เป็นอุปัชฌาย์ มีคุณสมบัติที่ได้ตรวจสอบแล้วอย่างนี้ มีบาตรจีวรครบแล้ว แจ้งแก่สงฆ์ขอบวช ที่ประชุมสงฆ์จะเห็นชอบด้วยไหม

เมื่อที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบ ก็ขอมติ ถ้ามีใครคัดค้าน ก็บวชไม่ได้ ถ้าเห็นชอบพร้อมกัน ไม่มีใครคัดค้าน การบวชก็สำเร็จ ก็ประกาศมติ ๓ ครั้ง เรียกว่า **อนุสาวนา** แล้วก็จบ เป็นอันบอกว่า การบวชสำเร็จเสร็จสิ้น

ที่นี้ในการที่จะบวชนั้น เมื่อจะตั้งญัตติ ก็ต้องเอาชื่อของท่านไปแจ้งเสนอต่อที่ประชุม พร้อมทั้งนำชื่ออุปัชฌาย์ไปบอกด้วย ตอนนี้ก็เลยจะต้องให้ท่านเรียนรู้จักชื่อกันไว้

อย่างไรก็ตาม ในการตั้งญัตติ และสวดประกาศต่างๆ นั้น ท่านว่าเป็นภาษาบาลี แต่ชื่อของแต่ละรูปนี้เป็นภาษาไทย ไม่สะดวกในการสวดนั้น เพราะว่าภาษาบาลีมีไวยากรณ์ ต้องมีการผันรูปต่างๆ ก็เลยจะตั้งชื่อเงาให้ เอาไปใช้แทนชื่อตัว เรียกว่า **ฉายา**

(“ฉายา” ซึ่งแปลว่าเงา นี้ ท่านสันนิษฐานว่า เรียกตามที่เป็นชื่ออันมาในใบบอกฉายา คือเมื่อบวชเสร็จ ต้องบอกเวลาที่สำเร็จนั้น สมัยก่อนนั้นบอกเวลาโดยวัดฉายาคือเงาแดด และท่านก็จดชื่อนั้นลงไว้ในใบบอกรายการต่างๆ เกี่ยวกับการบวชของผู้นั้น เรียกว่าใบฉายา ก็เลยเรียกชื่อบาลีนี้ว่าชื่อฉายา คือชื่อในใบฉายา หรือใบวัดเงาอันบอกเวลา ในที่นี้พูดง่าย ๆ ว่า “ชื่อเงา”)

ก็ให้ฉายา หรือชื่อเงา แก่ทั้ง ๕ รูป ดังนี้

๑. สามเณรธรรมา ให้ฉายาว่า **จิตมโน** (แปลว่า มีใจมั่น, มีใจตั้งมั่น)

เมื่อพระอาจารย์ที่เป็นคู่สวดถามว่า

กินนาโมสิ? (ขอชื่ออะไร?)

ก็ตอบว่า **อะหัง ภันเต จิตมโน นามะ** (กระผม ชื่อว่า จิตมโน ขอรับ)

ที่นี้ ลองถามดู: **กินนาโมสิ**

ตอบ: **อะหัง ภันเต จิตมโน นามะ**

ต่อไป นอกจากถามชื่อตัวแล้ว ท่านก็จะถามชื่อพระอุปัชฌาย์ด้วยว่า

โก นามะ เต อุปัชฌายโ (อุปัชฌาย์ของท่านชื่ออะไร?)

ก็ตอบว่า **อุปัชฌายโ เม ภันเต ฮายัสมา ปยุตโต นามะ**

(อุปัชฌาย์ของกระผม ชื่อว่า ปยุตโต ขอรับ)

ที่นี้ ต่อไป

๒. สามเณรวินศวกโร ก็ให้ฉายาว่า **สุทฺธิกโร** (แปลว่า ผู้สร้างความเป็นสุทฺธิ)

...

๓. สามเณรจักรกฤษณ์ ให้ฉายาว่า **อริยจกโก** (แปลว่า ธรรมที่เหมือนล้อ ของพระอริยะ ซึ่งนำตัวเองไปสู่ความเจริญ และนำความเจริญไปแผ่ขยายให้เขา)

...

๔. สามเณรกำแหง ให้ฉายาว่า **สุทฺถมโน** (แปลว่า มีใจบริสุทธิ์)

...

๕. สามเณรธรรมรัตน์ ให้ฉายาว่า **วชิรรมโม** (แปลว่า มีธรรม ซึ่งมีค่าประดุจเพชร)

...

เป็นอันว่า ได้รู้เข้าใจสิ่งที่จะนำไปใช้ในที่ประชุมสงฆ์ ตอนทำสังฆกรรม คือการบวชแล้ว ก็ถือว่าทุกรูปพร้อม

เมื่อพร้อมอย่างนี้แล้ว ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือจะ**บอกบิหาร** พระภิกษุมีบิหาร คือ เครื่องใช้เพียงเล็กน้อยเท่าที่จำเป็น เพื่อให้ชีวิตโปร่งโล่งเป็นอิสระ จะได้ตั้งใจอุทิศตัวอุทิศเวลาให้แก่การศึกษาเต็มที่ ก็จึงมีบิหารที่จำเป็น แค่บาตร จีวร ตอนนี้ก็จะเป็นภาษาบาลี แนะนำให้รู้จักชื่อบิหารไว้ (บอกแก่ทีละรูป ซึ่งเข้ามาที่อุปัชฌาย์ ตามลำดับ)

พระอุปัชฌาย์: *ประฐะมัง อุปัชฌัง คาหาเปตัพโพ, อุปัชฌัง คาหาเปตวา ปัตตะจีวะรัง
ชาจิกขิตัพพัง* (พึงให้ถืออุปัชฌาย์ก่อน...แล้วพึงบอกบาตรจีวร)

เดินเขาเข้ามา ถือบาตรเข้ามาใกล้ๆ ให้จับถึง

พระอุปัชฌาย์:	<i>อะยันเต ปัตโต</i>	(นี้บาตรของคุณ)
ผู้ขอบวช:	<i>อามะ ภันเต</i>	(ขอรับ ท่านผู้เจริญ)
พระอุปัชฌาย์:	<i>อะยัง สังฆาฏี</i>	(นี้ผ้าสังฆาฏี ผ้าทาบ ผ้าซ้อน)
ผู้ขอบวช:	<i>อามะ ภันเต</i>	(ขอรับ ท่าน)
พระอุปัชฌาย์:	<i>อะยัง อุตตะราสังโค</i>	(นี้ผ้าห่ม [ที่ชาวบ้านเรียกกันว่าจีวร])
ผู้ขอบวช:	<i>อามะ ภันเต</i>	(ขอรับ ท่านฯ)
พระอุปัชฌาย์:	<i>อะยัง อันตะระวาสะโก</i>	(นี้ผ้าถุง, สบง)
ผู้ขอบวช:	<i>อามะ ภันเต</i>	(ขอรับ ท่านฯ)
พระอุปัชฌาย์:	<i>คัจฉะ อะมมहि โยกาเส ตัญฐาหิ</i> (ไปยืนที่โน่น [ไปนั่งรอในที่จัดไว้ก่อน])	

ตอนที่

๓

พอบวชเสร็จเป็นพระใหม่ อะไรทำได้ ทำไม่ได้ ต้องรู้ทันที

บัดนี้ การอุปสมบทสำเร็จเรียบร้อยแล้ว พูดอย่างทางการว่า สังฆกรรม คืองานของที่ประชุมสงฆ์ ได้จบลง และท่านทั้งหลายได้เป็นพระภิกษุ

มีพุทธบัญญัติว่า เมื่ออุปสมบทเสร็จ ให้อุปัชฌาย์รีบบอก อนุศาสน์ ๘ ทันทีก่อน จะออกจากโรงอุโบสถ

อนุศาสน์ ๘ คือคำสอนเบื้องต้น บอกเรื่องสำคัญ ๘ ข้อ จัดเป็น ๒ หมวด ได้แก่ **นิสัย ๔** ให้รู้ว่าพระจะเป็นอยู่อย่างไร จะดำเนินชีวิตในแง่ของปัจจัย ๔ อย่างไร กับ **อภรณียกิจ ๔** ให้รู้ว่า มีอะไรต้องห้ามสำคัญ ที่ทำไม่ได้เด็ดขาด ซึ่งทำแล้วจะขาดจากความเป็นพระภิกษุ ต้องรู้ไว้ก่อนแต่ต้น ส่วนเรื่องอื่นไปเรียนทีหลังได้ แต่ข้อห้ามสำคัญนี้ ต้องให้รู้ไว้ เพราะว่าถ้าไปผิดพลาดเข้า ตัวเองไม่รู้ตัว ก็หมดความเป็นพระภิกษุ

ต่อจากนั้น ก็จะบอก **ไตรสิกขา** เป็นการปิดท้ายการบวช เพื่อจะไปเริ่มต้นชีวิตของพระ เพราะฉะนั้น ที่จะบอกต่อไปนี้ แยกได้เป็น ๓ ตอน

ตอนแรก อนุศาสน์ หมวดที่ ๑: นิสัย ๔

ก่อนหน้านี้ ตั้งแต่ต้น ได้ยินคำว่า “นิสัย” บอกว่า **ขอนิสัย** ที่หนึ่งแล้ว คราวนี้ ถึงตอนท้าย มีนิสัยอีกแล้ว ว่าบอก **นิสัย ๔**

ตอนต้น ที่ขอนิสัยนั้น เป็นนิสัยอยู่ที่บุคคล คือไปขออาศัยพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้ท่านช่วยเป็นที่อาศัยในเรื่องการศึกษา ให้ท่านช่วยเกื้อหนุน นั่นเป็นบุคคลที่อาศัย ซึ่งจะช่วยเหลือหนุนการศึกษาของเรา

คราวนี้ บอกให้รู้ถึงนิสัย ๔ นี้ อันเป็นนิสัยซึ่งอยู่ที่วัตถุ คือปัจจัย ๔ นั้นเอง ช่วยเป็นที่อาศัยในการศึกษา โดยเป็นวัตถุที่อาศัย ซึ่งจะช่วยเหลือหนุนการศึกษาของเรา

ปัจจัย ๔ นี้ สำหรับพระภิกษุมีชื่อเรียกพิเศษว่า **นิสัย ๔** อย่างที่ว่าแล้ว คือเป็นนิสัยที่อยู่กับของกินของใช้วัตถุที่เราเสพบริโภค เราอาศัยมันค้ำจุนชีวิต ทำให้เรามีกำลังที่จะศึกษาเล่าเรียนเจริญพัฒนาไปได้

รวมความว่า ชีวิตของพระเรา นี้ ด้านหนึ่งก็อาศัยบุคคล คืออุปัชฌาย์ อาจารย์ และอีกด้านหนึ่ง ก็อาศัยวัตถุ คือปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเกี่ยวหนุนในการที่จะทำหน้าที่ศึกษา

เรื่อง**นิสัย ๔** นี้มีความหมายสำคัญ สอนให้เรามองว่า ของกินของใช้บรรดาวัตถุเสพบริโภคนั้น เป็นเครื่องอาศัย สำหรับเกี่ยวหนุนให้เราสามารถก้าวไปสู่จุดหมายเท่านั้น เราจะได้ว่า พุทธศาสนามองวัตถุ มองเรื่องเศรษฐกิจ ว่าเป็นปัจจัยเกี่ยวหนุน มิใช่เป็นจุดหมาย เป็น means มิใช่เป็น end คือเราเข้าใจจุดหมายที่ดี แล้วเราก็หากทำขึ้นมาให้มีกินใช้ ได้พอดีพอที่จะให้สำเร็จถึงจุดหมายนั้น นี่คือเศรษฐกิจเป็นปัจจัย เป็นเศรษฐกิจมัชฌิมา

เรามีใช้มีชีวิตอยู่เพื่อจะได้กินใช้เสพบริโภคเพื่อหาความสุขจากวัตถุ แล้วก็จบเท่านั้น แต่เรามีเราใช้กินเสพบริโภควัตถุ เพื่อให้มันเป็นที่อาศัย เป็นเครื่องเกี่ยวหนุน ให้เราสามารถทำความดี มีโอกาสฝึกฝนพัฒนาตนในไตรสิกขา ให้เจริญงอกงามขึ้น ให้ชีวิตดีขึ้นในด้านต่างๆ ไปสู่จุดหมายอย่างที่ว่ามาแล้วนั้น

ความรู้เข้าใจนี้ เป็นคติที่ทำให้พระมีสติ ซึ่งย้ำเตือนบอกตนให้เป็นคนอยู่ง่าย สันโดษ โดยรู้ว่าจำเป็นต้องมี แต่ให้พอดี แค่นี้สมควร ไม่หมกมุ่นวุ่นวายหรือลุ่มหลงมัวเมาทำเวลาให้หมดไปกับการหาความสุขจากการเสพวัตถุ แล้วก็จะได้เพียรพยายามมุ่งหน้าไปกับการศึกษาในไตรสิกขาได้เต็มที่ โดยอยู่กับอารามทั้ง ๒ คือ มีการละอกุศลเป็นที่มายินดี (ปหาน-อาราม) และมีการเจริญกุศลเป็นที่มายินดี (ภาวนา-อาราม) ดังที่ว่าข้างต้น

ทวนว่า **นิสัย ๔** คือปัจจัย ๔ ของพระภิกษุ มีคำเรียกดังนี้

๑. **บิณฑบาต** คือ ก้อนข้าว หรืออาหาร ที่เขาใส่ลงในบาตร เมื่อถือบาตรเที่ยวเดินไปรับในยามเช้า ต่อมา เมื่อคนมีศรัทธา ก็ไปฉ้นตามนิมนต์ได้
๒. **จีวร** คือ ผ้าถุงผ้าห่ม ในชั้นพื้นฐาน ก็ใช้ผ้าบังสกุล โดยที่ว่าพระไม่มีสิทธิ์ขอ (นอกจากญาติ และคนที่ปวารณา คือบอกเปิดโอกาสไว้) เมื่อไม่มีใครให้ ก็ไปเที่ยวเก็บเศษผ้าที่อนผ้า เรียกว่าบังสกุล แปลว่าคลุกฝุ่น ที่เขาทิ้งตามกองขยะ ตามป่าช้า เก็บมาได้พอแล้ว ก็เอามาต้ม ตาก แล้วตัดเย็บย้อมทำจีวรใช้ ต่อมา เมื่อมีคนเลื่อมใส พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้รับของที่เขามีศรัทธาถวายได้

๓. **เสนาสนะ** คือ ที่นั่งที่นอน ได้แก่ที่พักที่อาศัยนั่นเอง ถ้าไม่มีใครถวาย พระก็ไม่ มีสิทธิ์เข้าไปอยู่ในเรือน พระก็ต้องอยู่ตามโคนไม้ เพราะฉะนั้น ที่อยู่อาศัย พื้นฐานของพระจึงได้แก่ **รุกขมูล** คือโคนไม้ ต่อเมื่อประชาชนเลื่อมใส เขาสร้าง ถวาย พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตไว้ ๕ อย่าง แต่ก็คือไม่ให้ขอเขา (ที่พูดกันว่า “ภิกษุ” แปลว่าผู้ขอ นั้น ที่จริงท่านไม่ให้ขอ แต่ได้เมื่อเขาศรัทธาแล้ว เขาถวาย)
๔. **ภคัส** คือ ยา (คำเต็มว่า “คิลานปัจฉัยภคัสขบริหาร” คือ สิ่งเยียวยานำบำบัดโรคกับ การรักษาของหมอและเครื่องจุนเจือเกื้อหนุนชีวิต บางทีก็พูดสั้นๆ ว่า ทยุกยา) ใช้ยาดองน้ำมูตรเน่าเป็นพื้นฐาน และทรงอนุญาตสิ่งที่เขาถวาย พวก เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ตลอดจนยาต่างๆ
- เหล่านี้คือ นิสัย ๔ จำพวกวัตถุที่พระอาศัยเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เจริญในไตรสิกขา

ตอนสอง อนุศาสน์ หมวดที่ ๒: อกรณียกิจ ๔

ข้อที่ต้องห้ามเด็ดขาด ทำไม่ได้ ถ้าทำ ก็ขาดจากความเป็นพระภิกษุ ๔ อย่าง คือ

๑. เสพเมถุน
 ๒. ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ คือลักขโมยของ & มาสกขึ้นไป ถือกันว่า บาทหนึ่ง
 ๓. ซ้ำมนุษย์ แม้แต่ทำแท้ง
 ๔. ขอดอุทรมนุสสรธรรม คือขอดคุณวิเศษที่ไม่มีในตัวเอง เช่นว่า ไม่ได้สมาธิ ก็ว่า ได้สมาธิ ไม่ได้ฌาน ก็ขอดว่า ได้ฌาน ไม่ได้เป็นพระอริยะ ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ก็ขอดว่าเป็น อย่างนี้ขาดจากความเป็นพระภิกษุ
- เหล่านี้คือ อกรณียกิจ ๔ แปลว่า กิจอันไม่พึงทำ ๔ อย่าง ก็คือทำไม่ได้ ผิดแรงที่สุด

ตอนสาม หมวดแถม ปิดท้าย: ไตรสิกขา (สิกขา ๓)

ได้บอกแล้วบอกอีกว่า เรื่องานที่เป็นชีวิตของพระคือ **ไตรสิกขา** อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่อธิบายไปแล้ว

ถึงตอนนี้ ได้บวชแล้ว เมื่อมีปัจจัยสี่ เป็นนิสัย ที่อาศัย ๔ อย่างพร้อมแล้ว และ ประพฤติตัวถูกต้องดี ไม่ทำผิด ที่เป็นอกรณียกิจ ๔ แล้ว ที่นี่ ก็เข้าสู่ชีวิตพระ คือฝึกศึกษา พัฒนาตัวในไตรสิกขาต่อไป ท่านจึงนำมาบอกย้ำไว้ตรงนี้อีกที่ อย่างที่ว่า เป็นการปิดท้าย การบวช เสร็จพิธี แล้วก็ไปเริ่มต้นชีวิตไตรสิกขาของพระกันละนะในบัดนี้

เมื่อทำความเข้าใจอย่างนี้แล้ว ต่อไปนี้จะว่าเป็นภาษาบาลีให้ฟัง เป็นการว่าตามธรรมเนียม เพื่อจะได้รักษาแบบแผนไว้ (พระเถรวาท มีการบวชที่ไหนๆ ก็เหมือนกัน เป็นอย่างเดียวกันหมดทั่วทั้งโลก) ขอให้ตั้งใจสงบ ฟังโดยทวนระลึกตามที่ทำความเข้าใจกันไว้แล้ว ดังที่จะบอก โดยว่าเป็นสามตอน ดังต่อไปนี้ (ที่นี่ ละไว้... ไม่ลงเต็มทั้งหมด)

หมวดที่ ๑ นิสัย ๔

อนุญาติ โข ภควา อุปสมปาเทตวา จตตาวโร นิสฺสเย จตตาวโร จ อกรรมยานิ ธาจิกฺขิตฺติ:
 ปินฺทียาโลปโกชนํ...
 ปัสฺสูกจิวํ...
 รุกฺขมฺมูลเสนาสนํ...
 ปุตฺติมุตตภោสขุํ...

หมวดที่ ๒ อกรรมนิกจ ๔

อุปสมปนฺเนน ภิกฺขุณา เมถุนํ ฌมโม น ปฏิเสวิตฺตไฟ...ตฺนเต ยาวชีวํ อกรรมนีย์ ๗
 อุปสมปนฺเนน ภิกฺขุณา อทินนํ เถยฺยสงฺฆาตํ น ชาทตพฺพํ...ตฺนเต ยาวชีวํ อกรรมนีย์ ๗
 อุปสมปนฺเนน ภิกฺขุณา สณฺจิจฺจ ปาโณ น โวโรเปตฺตไฟ...ตฺนเต ยาวชีวํ อกรรมนีย์ ๗
 อุปสมปนฺเนน ภิกฺขุณา อุตฺตริมฺนุสฺสฌมโม น อุลลปิตฺตไฟ...ตฺนเต ยาวชีวํ อกรรมนีย์ ๗

หมวดปิดท้าย ไตรสิกขา

อนกปริยาเยน โข ปนฺ เตน ภควตา...สึลํ สมฺมทกฺขาตํ, สมฺมาธิ สมฺมทกฺขาโต, ปญฺญา
 สมฺมทกฺขาตา...

ตตฺถ สึลปริภาวิตฺโต สมฺมาธิ มหฺปญฺโถ ไหติ มหฺมานิสฺสํ, สมฺมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหฺปญฺธา ไหติ
 มหฺมานิสฺสา, ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว ชาตเวหิ วิมุจฺจติ, เสงฺยเถทํ กามาสะว ภาวสะว อวิชฺชาสะว
 ตสฺมาตฺติห เต อิมสฺมิ ตถาคตฺตปฺปเวทิตฺเต ฌมฺมวินฺเย สกฺกจฺจํ อธิสึลสิกฺขา สิกฺขิตฺตพฺพา, อธิจิตฺต-
 สิกฺขา สิกฺขิตฺตพฺพา, อธิปญฺญาสิกฺขา สิกฺขิตฺตพฺพา; ตตฺถ อปฺปมาเทน สมฺปาเทตพฺพํ ๗

เอาละ จบแล้ว คุณเข่า กราบ

ทีนี้ก็อย่างที่บอกแล้วว่า เมื่อบวชแล้ว ก็ตั้งใจ ให้เวลาที่มาบวชนี้ แม้จะน้อย ก็ให้
 ได้ประโยชน์มากที่สุด ท่านเรียกว่าให้ได้กำไร แล้วก็ให้ยอมพ่อแม่ได้บุญมากที่สุด

ตั้งใจทำให้ดีที่สุด โยมผู้ใหญ่ ปู่ย่าตายายก็จะได้บุญกับเราด้วย เมื่อตั้งใจอย่างนี้
 ก็จะเป็นกำลังใจแก่ตัวของทุกท่านเอง จะได้ปฏิบัติให้ดีที่สุด

ตอนที่

๔

พอเข้าวัดพบศาสนา ก็เห็นการบูชา จึงต้องรู้ว่า จะบูชาอย่างไรดี

ในระยะเริ่มแรก ก่อนจะเข้าสู่หลักการ มาคุยกันเกี่ยวกับเรื่องชีวิตประจำวัน เช่น กิจวัตรประจำวัน ความเป็นอยู่ สิ่งที่มีมองเห็น และสิ่งที่ต้องใช้ในการปฏิบัติกิจต่างๆ น่าจะดี

เมื่อกัณนี้ เริ่มพิธี เรามาทำการบูชา ก็จะพูดถึงเรื่องเครื่องบูชากันเลย พูดถึงรูป ถึงเทียน ถึงดอกไม้ ก็เอาเรื่องเกี่ยวกับการบูชามาพูดสักหน่อย

บูชาใคร? บูชาอะไร? บูชาทำไม? บูชาให้ได้อะไร?

การบูชาในภาษาไทย ความหมายออกจะสูงไปหน่อย ในภาษาบาลีของเดิม ไม่ได้สูงถึงอย่างนี้ คือก็สูงอยู่ แต่กว้างกว่า ในภาษาไทย “บูชา” มีความหมายอยู่ในระดับเดียวที่สูงมาก แต่ในภาษาบาลี “บูชา” มีความหมายคลุมกว้างออกไป

ในภาษาบาลีนั้น **บูชา** ก็คือ ยกย่อง ให้ความสำคัญ เทิดทูน เชิดชู ขอให้ดูในคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ที่เราสวดในมงคลสูตร ว่า

บูชา จ ปุชณียานั	เขตมมงคลมุตตมัม
“การบูชาคนควรบูชา	นี่เป็นมงคลอันอุดม”

คนที่ควรบูชา ก็คือคนที่ควรเคารพนับถือ ควรยกย่อง อย่างในสังคมไทย ถือกันว่า พระสงฆ์ ครูอาจารย์ เป็นปุชณียบุคคล พ่อแม่ก็เป็นปุชณียบุคคลของลูก แต่ไม่จบเท่านั้น

ที่ว่า “บูชา” คือ เคารพนับถือ ยกย่อง เทิดทูน เชิดชู นั้น ในภาษาบาลี เมื่อดูตัวอย่างเรื่องจริง จะเห็นความหมายกว้างออกไป

อย่างไรในสมัยโบราณ ครั้นพุทธกาล เขาก็ถือว่า คนที่เป็นเศรษฐีนั้น สำคัญมาก เป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ของแคว้นแคว้นหรือรัฐนั้นๆ ถ้าคนผู้ใด ขยันหมั่นเพียร หรือมีคุณธรรมความดีสูงส่ง ควรเป็นแบบอย่าง เมื่อเขามีเงินทองร่ำรวย ขึ้นมาอย่างน่านับถือ จากคนยากจน กลายเป็นคนมั่งมี ทางกรบ้านเมือง คือพระราชาก็จะทรงเชิดชู หรือยกย่อง ก็ทรงตั้งให้เป็นเศรษฐี

ดังที่ว่า ในเมืองใหญ่ๆ อย่างราชคฤห์ และสาวัตถี ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐ มหาอำนาจ เศรษฐีเป็นตำแหน่งของบ้านเมือง โดยมีการแต่งตั้ง บางที่บางรัฐมีเศรษฐี ใหญ่หลายคน อีกรัฐหนึ่งก็ขอเหมือนแบ่งเศรษฐีจากรัฐนั้นไปไว้ประจำในรัฐของตนบ้าง

ขอเล่าเรื่องหนึ่งที่แสดงการใช้คำว่า “บุชา” ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความหมายของคำ นี้ชัดขึ้น มีเรื่องว่า ที่พระนครสาวัตถี นายคนหนึ่งเป็นคนยากจนเข็ญใจ (ท่านใช้คำว่า เป็น “มหาทุดตะ” ซึ่งคงต้องแปลว่า แสนจะเข็ญใจ) อยู่ตามข้างถนน เขาเป็นคนเอาจริงกับบุญ กุศล และเกิดได้เงินมหาศาล “พระราชาก็โปรดให้เรียกนายคนแสนเข็ญใจมาแล้ว บุชาเขา ด้วยตำแหน่งเศรษฐี”

(คำบาลีว่า “ราชา...มหาทุดคต...เสฏฐิภูจจาเนน บุเชติ”, ฐา.อ.๒/๒๔๐; ในที่นี้ ไม่ได้มุ่งให้ สนใจเนื้อเรื่อง แต่ให้ดูการใช้คำ, ในเรื่องอื่นๆ โดยมากใช้คำว่าพระราชทานตำแหน่งเศรษฐี)

ที่ว่าราชา “บุชา” บุคคลนั้นด้วยตำแหน่งเศรษฐี ก็หมายความว่า ทรงยกย่องเขา นั้นเอง คือพระราชทานเกียรติยศอย่างสูง หรือทรงเชิดชูคุณความดีของเขาให้เป็น ตัวอย่าง โดยทรงตั้งให้เป็นเศรษฐี นี้ก็ช่วยให้เราเห็นความหมายของคำว่าบุชา ไม่ใช่ หมายความว่า จะต้องเอาเขาขึ้นมาขึ้นแท่น หรือขึ้นหิ้ง แล้วก็กราบไหว้ ถ้าเข้าใจอย่างนั้น เดียวจะกลายเป็นว่าพระราชาก็ต้องมาทรงกราบไหว้นายคนนี้ ที่เป็นเศรษฐี ไม่ใช่อย่างนั้น

การบุชา คือ ยกย่อง ให้เกียรติ เชิดชูนี้ ในทางพระศาสนาให้หลักไว้ตั้งได้บอกแล้ว ว่า บุชาคนควรบุชา โดยให้ถือว่าการบุชาคนที่ควรบุชา คือการรู้จักเชิดชูยกย่องคนดีนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีความหมายต่อสังคมมาก

ถ้าคนในสังคมมีค่านิยมที่บุชายกย่องให้เกียรติคนดี ก็จะนำทางสังคมนั้นขึ้นไปสู่ ความดีงาม แต่จะเห็นว่า บางทีสังคมก็ไม่เป็นอย่างนั้น สังคมไม่บุชาคความดี แต่กลับไป บุชาทรัพย์สินเงินทอง ยกย่องคนมั่งมีโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมความดี ซึ่งเป็นกันมาก ที่เดียว จนกลายเป็นค่านิยมที่เชิดชูความหรุหราวอดใจโง่เห็นแก่วัตถุ

ในทางพระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงย้ำเรื่องนี้ โดยนำมาจัดเข้าในหลักมงคล ๓๘ ประการด้วย และคาถาธรรมบทก็ย้ำเน้นการให้ยกย่องคนดีนี้ไว้ ดังในคาถาหนึ่งตรัสว่า

เอกณฺจ ภาวิตตตํ มุหุตตมปิ ปุชฺเชย
 สฺถ เยว ปุชฺชนา เสยฺโย ยณฺเจ วสฺสสฺสํ หุตํ

แปลได้ใจความว่า: บุคคลที่พัฒนาตนแล้วคนหนึ่ง แม้เพียงคนเดียว ยังดีกว่า การเช่นสรวงบุชชาเทพเจ้าร้อยปี จะมีสาระอะไร

ว่ากันขนาดนี้เลย ทำไมจึงว่า บุชชาคนดี คือคนที่ฝึกตนแล้ว ชั่วประเดี๋ยว แค่ครู่เดียวเท่านั้น ยังดีกว่าเช่นสรวงบุชชาเทพเจ้านานเป็นร้อยปี

คนที่เป็นเช่นสรวงเทพเจ้า ไปอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดา จากเจ้าพ่อเจ้าแม่ นั่นต่างคนต่างก็มัวแต่นึกไปข้างนอกตัว เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง มุ่งจะหาจะเอาให้แก่ตัว แล้วก็ไม่เอาใจใส่กัน สังคมมีอะไรไม่ดี มีอะไรเลวร้าย ควรจะแก้ไขปัญหาคะไรต่ออะไร ก็ไม่เอาใจใส่ ปล่อยเรื่อยเปื่อย มองข้ามไป สังคมก็สะสมปัญหา รอคิวมาช่วย มีแต่จะทรุดลงไปโดยไม่รู้ตัว คือจมอยู่ในความประมาทนั่นเอง

ที่นี่ เราพากันมายกย่องคนดี ใจเราก็มายู่กับเรื่องของมนุษย ที่จะต้องช่วยกันทำความดี ช่วยกันแก้ปัญหาคะไรต่างๆ จุดเน้นของความเอาใจใส่ ก็มาอยู่ในเรื่องของความดีงาม ความหมดจดใสสะอาด การมองเห็นปัญหา การที่จะทำอะไรๆ ให้มันดี นึกแต่เรื่องที่ว่ามนุษยพวกเรานี้จะต้องทำอะไร เมื่อใจมุ่งมาอย่างนี้ มันก็แก้ปัญหามาของสังคมมนุษยได้

ถ้ามัวแต่มองออกไปข้างนอก คิดหวังรอไปขอความช่วยเหลือจากเทพเจ้าอยู่ แล้วก็รอเทวดาไปสิ ใจไปอยู่กับความหวังความฝัน ไม่อยู่กับความเป็นจริง ตัวเองจะต้องแก้ไข จะต้องทำอะไรบ้าง ก็ไม่สำรวจตรวจตรา แล้วเมื่อไรจะได้แก้ปัญหาค่ะ เห็นปัญหาก็ยังไม่ได้แล้วในเวลาเดียวกันนั้น มนุษย์ก็ไม่เอาใจใส่กัน ไม่ดูแลกัน ไม่นึกถึงสิ่งดีงามที่รออยู่ให้ทำ

ที่ว่ามานี้เป็นแง่คิดสำคัญ ถ้าเราจะบุชชาเทวดา ท่านก็ไม่ว่า แต่ให้เคารพนับถือเทวดานั้นๆ ด้วยคุณธรรมความดีของท่าน เหมือนกับบุชชามนุษย์ด้วยกันนี้แหละ คือมองในแง่ความดีงาม แล้วก็มุ่งในการที่จะพัฒนาความดีงามให้ ออกเงยยิ่งขึ้นไป

หมายความว่า ท่านไม่ได้สอนให้นึกถึงเทวดา เพื่อจะไปขอให้เทวดาดลบันดาลผลให้แก่ตน แต่ให้นึกถึงเทวดา เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้พัฒนาตัวให้ได้อย่างเทวดา

ขอให้ดูหลัก *เทวดานุสติ* คือการระลึกถึงเทวดา (ข้อ ๖ ในอนุสติ ๑๐) ว่าท่านให้ระลึกอย่างไร

พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีปฏิบัติในเทวดานุสตินั้นว่า เป็นการนึกถึงเทวดาทั้งหลาย ที่ตนเคยรู้มา แล้วพิจารณาว่าเทวดานั้นๆ มีคุณธรรมอันนี้ๆ จะเป็น ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ หรือปัญญา ก็ตาม จึงไปเกิดอย่างนั้น แล้วก็มองดูในตนเอง

เมื่อมองเห็นว่า ในตนเองนี้ คุณธรรมนั้นๆ ก็มีอยู่เช่นกัน เมื่อหมั่นนึกระลึกถึง คุณธรรมเหล่านั้น ในเทวดา และในตนเอง ก็จะไม่มีการเกิดขึ้นมาครอบงำใจ จิตจะเดินตรงไป และได้ความรู้เข้าใจในอรรถในธรรม ตามมาด้วยปราโมทย์ เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ อิ่มใจ ปลื้มใจ ผ่อนคลาย ใจเป็นสุข จนเกิดเป็นสมาธิขึ้นได้ กระแสธรรมพรั่งพรูมา นี่คือนึกถึงเทวดาถูกวิธี คุณความดียิ่งพัฒนาขึ้นในตน

พูดมาถึงเทวดาแล้ว ก็ขอว่าต่ออีกนิดให้ครบแง่มุมสักหน่อย คือ ในศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะในอินเดีย แดนชมพูทวีปนั้น เขาว่ากันว่าเทวดากันเหลือเกิน หนักถึงขั้นบูชาัญญกันสารพัดพิธี

ในพุทธศาสนา ท่านมิใช่แค่ไม่มองข้ามเทวดา แต่ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องเทวดามากทีเดียว จุดสำคัญอยู่ที่เรานี้แหละต้องมองให้ถูก มองให้เป็นที่ แม้แต่ในเรื่องเดียวกัน หรือเทวดาองค์เดียวกัน ศาสนาเก่า พวกพราหมณ์เขาให้บูชาอย่างนั้น แต่พุทธศาสนาให้นับถือต่างออกไปอย่างนี้ ถ้าใครจับจุดต่างไม่ได้ ก็คือยังไม่รู้จักพุทธศาสนา

ในศาสนาพราหมณ์ คนอยากได้ลาภได้ยศได้ผลที่ปรารถนา ก็ไปเช่นสรวงอ้อนวอนขอจากเทพเจ้า อย่างที่ว่าถึงกับบูชาัญญกันต่างๆ นานา วุ่นวายมาก

แต่ในพุทธศาสนา เทวดาที่ดี ถือเป็นหน้าที่ของตนที่จะปกป้องคุ้มครองตลอดจนช่วยเหลือคนดี ดังนั้น เมื่อคนดีมีภัยตกอยู่ในอันตรายถูกเขาข่มเหงรังแก เป็นต้น ไม่ต้องไปเช่นสรวงอ้อนวอนอะไร พอมีนิมิตหมายให้รู้ เทวดาก็ขมิ้มมันมาช่วยเต็มที่ คนดีที่มีภัยเพียงแต่นึกถึงเทวดาที่ดีนั้น หรือมีสัญญาณอบอกขึ้นมา อย่างที่คนเก่าๆ เล่ากันมาว่า เวลาใดมีคนดีเดือดร้อน เช่นถูกคนมีอำนาจรังแก เกินกำลังที่เขาจะแก้ไขได้ พระอินทร์ก็จะอาสาหรือคน ลูกขึ้นมาสอดส่องว่าคนดีที่ไหนเดือดร้อน แล้วรีบไปช่วย

พระอินทร์คือท้าวสักกะนั้น ตั้งแต่มาเข้าพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มุ่งหน้าในการทำงานช่วยเหลือส่งเสริมคนดี ทำประโยชน์ต่างๆ จนพูดได้ว่า พระอินทร์เป็นหัวหน้านักบำเพ็ญประโยชน์ (ก่อนมาเกิดเป็นพระอินทร์ ก็เป็นหัวหน้านักบำเพ็ญประโยชน์มาแล้ว)

ในวรรณคดีไทย ก็มีเรื่องที่เราจำกันมาว่า เมื่อคนดีเดือดร้อน พระอินทร์ก็ “ทิพย์อาสาเนเคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ” นี่เป็นสัญญาณให้พระอินทร์ต้อง “สอดส่องทิพย์เนตรดูเหตุภัย” เมื่อทรงทราบแจ้งใจแล้ว ก็รีบไปช่วยทันที

นี่คือ พระอินทร์ไม่รอให้ใครอ่อนวอน พอรู้ว่าเขาเดือดร้อนเกินกำลังแก้ไขตัวเอง ก็ไปช่วยจัดการ เดียวนี้ มีคำใหม่่ว่าจิตอาสา นี่ก็น่าจะเป็นพวกวงศาวานของพระอินทร์

ที่ว่านี่ก็เป็นไปตามหลักธรรมดาคว่า เทวดาที่ดี ก็ยอมพัฒนาตนให้เจริญในธรรม มีความดีสูงขึ้นไป ส่วนพวกเทวดาร้าย พวกเทพเกเร เสเพล ก็มีว่ลุ่มหลงเมามากมาอำนาจต่ำลงในวิภูสงสาร อาจจะได้กับตกจากสวรรค์กลายเป็นชาวนรกไป

บางทีเทวดาร้ายก็มาข่มเหงรังแกคนดีที่ขวางทางของเขา คนที่รู้หลัก มีความเข้มแข็ง เมื่อมันใจในความถูกต้องว่าตนเป็นฝ่ายชอบธรรม ไม่ผิดธรรม ก็ตั้งมั่นในธรรมนั้น ไม่ยอมต่อการใช้อำนาจกลั่นแกล้งของเทวดา ในที่สุดเทวดาก็ต้องยอม หรือพ่ายแพ้ไป

รวมความว่า หลักของธรรมดามีอยู่แล้ว ระลึกไว้ว่า มนุษย์ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมนั้นสูงสุด ถึงใครจะนับถือเทพเทวดาใดๆ ยิ่งใหญ่แค่ไหน ก็ไม่เห็นถือธรรม ระลึกไว้เป็นประจำว่า **ธรรมต้องเหนือเทพ** แล้วจะทำอะไรๆ ได้ถูกทาง

นี่ก็พูดถึงเทวดาแทรกเข้ามา ชักจะยืดยาวเกินไป ที่จริง ตามปกติก็ไม่ต้องวุ่นวายกับเรื่องนี้ เป็นเรื่องง่ายๆ ท่านให้อยู่ร่วมโลกกับเทวดาโดยมีใจเมตตา มีน้ำใจไมตรี รวมอยู่ในการแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ แม้แต่เมื่อทำบุญต่างๆ ก็อุทิศแก่เทวดาด้วย จะฟังธรรม ก็ชวนเทวดาฟังด้วย เมื่ออยู่กันดีด้วยเมตตาโดยธรรมแล้ว โลกร่มเย็น มีบรรยากาศสดใสอยู่กันเป็นสุขดีแล้ว ก็ไม่ต้องไปเช่นสรวงอ่อนวอนเทวดาเพื่อขอผลดลบันดาลอะไร ให้เสี่ยงต่อการเสียนิสัย และเคยตัวกับความประมาทกันอีก

ในที่สุด สาระของเรื่องนี้ ที่ว่า บุญของคนดี หรือยกย่องเชิดชูบุคคลผู้ทรงคุณธรรมทำความดีต่างๆ หรือจะระลึกถึงเทวดาที่ดีโดยพิจารณาถึงคุณธรรมของเทวดานั้นๆ ไม่ว่าจะบูชาใครๆ จุดมุ่งหมายที่เป็นตัวแท้ตัวจริง ก็คือ บูชาธรรมนั่นเอง

ทำไมอย่างนั้น ก็เพราะว่า การที่เราบูชาคนดีนั้น ก็คือเราบูชาความดี คนดีนั้นดีขึ้นมาด้วยความดี ที่เขามี ที่เขาทำ คนดีเท่ากับเป็นแหล่ง เป็นที่รวม เป็นตัวแทน หรือเป็นสื่อแสดงออกของความดีนั่นเอง และเราเชิดชูบูชาคนดี ก็เพื่อเอาเขาเป็นตัวอย่าง เป็นต้นแบบให้คนอื่นมีความดี และทำความดีบำเพ็ญคุณประโยชน์อย่างนั้น จุดหมายก็อยู่ที่ตัวความดี คือธรรม เมื่อเราเชิดชูบูชาคนดี ก็คือเราเชิดชูบูชาธรรม

ชาวพุทธบูชาพระรัตนตรัยเป็นสูงสุด คือบูชาพระพุทธเจ้า โยงไปถึงพระธรรม และพระสงฆ์ ทั้ง ๓ อย่าง ที่นี้ ลีกลงไป พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ทรงเคารพธรรม (ธมฺมคฺรุภิกฺขเว ตถาคโต ธมฺมคารโว, อภ.ปญฺจก.๒๒/๙๙/๑๓๗) และพระสงฆ์ก็เป็นพุทธบุตร ซึ่งเกิดจากธรรม (เช่น ขุ.ธติ.๒๕/๒๘๐/๓๐๘) พระไตรรัตน์ ที่มี ๓ จึงโยงกันเป็นหนึ่งเดียว

บูชาอย่างไร?

ตัวแท้ตัวจริงของการบูชาก็อยู่ที่ใจ แต่คนก็ยอมมีการแสดงออก เฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคม ก็มีการจัดกันเป็นกิจกรรม และเมื่อนิยมทำกันจนเป็นแบบแผน ก็เกิดเป็นประเพณี เป็นวัฒนธรรมขึ้นมา

ในพระพุทธศาสนา การบูชาในชั้นแสดงออก หรือเป็นกิจกรรมทางสังคม ท่านก็ให้สบายๆ คือใช้วิธีปฏิบัติที่นิยมทำกันมาในสังคมนั่นเอง ซึ่งอาจจะมีมาแต่โบราณ ตามที่เขาบูชาอยู่แล้ว เช่น บูชาเทพเจ้า บูชาบรรพบุรุษ อันไหนที่ไม่ยุ่งยากวุ่นวาย เป็นสื่อเชื่อมโยงไปถึงใจ หรือช่วยโน้มนำใจให้ขึ้นบานผ่องใส อิ่มใจ ปลื้มใจ นำให้เกิดกุศลธรรมแล้วก็ไม่มีการเบียดเบียน ก็ตกลงกันหรือปรับเปลี่ยนปรับปรุงเอามาใช้ได้

วิธีปฏิบัติที่ว่่านั้น ก็ตั้งต้นแต่การยกมือไหว้ การกราบ แล้วเลยขึ้นไป ก็มีวัตถุสิ่งของมาแสดงออกให้มากยิ่งขึ้น เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน ซึ่งจัดเป็นของพื้นฐานที่สุด

อาหารก็เป็นเครื่องบูชาชนิดหนึ่ง ดังที่บางแห่งยังมีการถวายข้าวพระ แต่มาตอนหลังๆ นี้ บางคนเข้าใจเป็นว่า จะถวายให้พระพุทธเจ้าเสวย ที่จริงไม่ใช่หรอก ถือมาแต่โบราณว่าอาหารเป็นเครื่องบูชาชนิดหนึ่ง ก็เหมือนบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนนี้แหละ คือเราเคารพยกย่องใคร เราก็พยายามเอาสิ่งที่เราเห็นว่ามีความสำคัญสำหรับเรา เป็นของดีที่สุด เอาไปบูชาท่าน นำไปมอบให้ท่าน

บางทีคนเก่าๆ ได้อะไรดีๆ นำขึ้นออกชื่นใจมา เช่น ได้ลูกจันมา ลูกก็กลมเกลี้ยง ผิวเปลือกก็เหลืองละมุนสะอาดอ่อม กลิ่นก็หอม ชื่นใจจัง นึกถึงพระ ก็เอาไปบูชาพระ ก็เลยบูชาไม่เฉพาะดอกไม้ แต่ผลไม้สวยๆ งามๆ ดีๆ ที่นำชื่นใจ อะไรที่ดีที่สุด ก็เอาไปบูชาพระ การเอาสิ่งที่ดีไปให้ ไปถวายท่าน แสดงถึงความมีใจระลึกถึง และเป็นเครื่องหมายของการยกย่องเทิดทูนนั่นเอง รวมแล้วก็อย่างที่ว่าไม่ให้เป็นของที่มีการเบียดเบียน ไม่ให้เกินไปจนเป็นการเซ็นไหว้ แล้วเดี๋ยวก็จะกลายเป็นการบูชาัญญูไปเสีย

การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของทั้งหมดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็น **อามิสบูชา** คือการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

อย่างที่ว่าแล้ว อามิสบูชานี้ ปราภฏขึ้นและนิยมทำต่อกันมา โดยเป็นเรื่องของประเพณี มีความหมายทางสังคม เกิดเป็นวัฒนธรรมทางด้านรูปธรรม ซึ่งสื่อต่อไปถึงนามธรรม แต่ไม่แน่ว่าจะสื่อความหมายได้มากเท่าใด โดยขึ้นต่อการพัฒนาของจิตใจและปัญญา

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า อามิสบูชานั้นยังไม่มีผลมาก การบูชาที่จะมีผลมากแท้ คือ **ปฏิบัติบูชา** แปลว่า การบูชาด้วยการปฏิบัติ

คำสอนให้ทำปฏิบัติบูชา เป็นการนำทาง หรือชี้ทางให้ก้าวสูงขึ้นไป ให้เข้าสู่ธรรมมากยิ่งขึ้น แม้แต่ในขั้นอามิสบูชา เวลาเราบูชา ก็ต้องมีเจตนาออกมาจากจิตใจ ดังนั้น ถ้าจะให้ได้ผล ในจิตใจก็ต้องมีความตั้งใจด้วยความรู้สึกซาบซึ้ง และมีความเข้าใจทราบซึ่งถึงความหมาย พร้อมทั้งความมุ่งหมายว่า เราบูชาเพื่ออะไร

เราเห็นคุณค่าความดีของท่านแล้ว เราจึงเอาสิ่งของไปบูชา แค่นี้ก็ได้ขั้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้ได้ผลยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้มองเห็นว่า อามิสบูชา คือบูชาด้วยวัตถุสิ่งของนี้ ยังไม่สำคัญจริง ยังไม่ประเสริฐแท้ จะมีคุณค่าจริง ต้องบูชาด้วยการปฏิบัติ คือตัวเรานี้ลงมือทำความดีเองเลย

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็เพราะทรงหวังดี ทรงเลือกคัดสิ่งที่ดีมาให้เรา โดยทรงต้องการให้เราประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ตัวเราเอง และแก่สังคมที่เราอยู่ร่วมอาศัย ถ้าเราเคารพพระองค์จริง ก็จะไม่มองข้ามคำสอนของพระองค์ แต่จะนำไปปฏิบัติให้จริงจัง เมื่อเราปฏิบัติ ก็ถือว่าได้บูชาพระองค์ด้วยการบูชาที่สูงสุด

ถ้าเราทำอามิสบูชา เรานำเอาข้าวของไปถวายแด่พระพุทธเจ้า จะให้พระองค์ได้ข้าวของนั้น แต่พระองค์ตรัสกลับมากว่า เธอทำปฏิบัติบูชาโดยทำความดีงามประพฤติในทางที่เราบอกเราสอนให้ แล้วผลดีเกิดแก่เธอเองและแก่พวกเธอนั้นแหละ เป็นการบูชาอย่างแท้ ที่ดีเลิศประเสริฐกว่าทำอามิสบูชาแก่เรา นี่คือชัดว่าทรงปรารถนาดีต่อเรา และเมื่อเราทำให้ได้ให้จริง จึงจะแสดงว่าเราเคารพนับถือพระองค์จริง

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีการบูชา ๒ อย่าง คือ **อามิสบูชา** กับ **ปฏิบัติบูชา**

การบูชาอย่างแรก คือแสดงความเคารพเชิดชูด้วยวัตถุสิ่งของ เป็นการแสดงออกให้เห็นในขั้นต้น เป็นพื้นฐานก่อน คนเรานี้จะให้เข้าถึงเรื่องที่ลึกกลงไปเป็นนามธรรมเลยนั้น ออกจะยากสักหน่อย ก็เอาวัตถุเอารูปธรรมมาเป็นฐาน มาปูพื้นไว้ หรือเป็นสื่อให้ได้เข้ามาใกล้ชิดกันก่อน จะได้ถึงกันง่ายขึ้น แต่สิ่งที่ต้องการแท้จริง ก็คือการบูชาด้วยการปฏิบัติ คือทำจริง พออามิสบูชาพามาใกล้ชิด มาพบกันแล้ว ก็ทักทายพูดคุย แล้วก็พาต่อไป

พอไปถึงปฏิบัติบูชา ก็เกิดผลจริง คือเกิดผลดีแก่ชีวิตของเราผู้ทำผู้ปฏิบัติ แล้วธรรมที่พระพุทธเจ้าสอน ก็เกิดผลตามที่พระองค์ทรงต้องการ คือตัวเราเจริญอกงามในความคิด ทำให้ความดีงามแผ่ขยายสืบต่อไปในสังคม เมื่อใดสังคมเชิดชูมุ่งสู่ความดีนั้น “บูชาบูชา” นั่นคือได้ผลที่หมาย พระพุทธเจ้าทรงต้องการผลนี้ มิใช่ทรงต้องการของถวาย

แล้วอามิสบูชานั้น ถ้าไม่มีปฏิบัติบูชามาต่อหรือมากำกับ ในระยะยาวมันก็ค่อยๆ หมดความหมายไป ทำกันไปอย่างนั้นๆ พอขอไปที หรือเพี้ยนไป อาจจะถูกกลายเป็นความ ลุ่มหลง หรือเหลวไหล อย่างที่พอจะเห็นกัน ชาวบ้านอุตสาห์หลังไหลมาทำอามิสบูชาถึง ในวัด แต่พระไม่พูดจาพาต่อไปสู่ปฏิบัติบูชา ได้แต่วนเวียนหมกมุ่นอยู่แค่นั้น หรือบาง ทีพาเชออกไปทางอื่น อย่างนี้ก็ต้องเสื่อม ไม่เร็วก็ช้า

แต่ถ้ามีปฏิบัติบูชามาต่อหรือกำกับอย่างที่ว่า ธรรมก็ปรากฏอยู่และเป็นไปในหมู่ มนุษย์ คนยังเข้าหาธรรม ไปถึงความดีงาม แล้วอามิสบูชาที่พวกก็ห้อยไปด้วยเอง

ที่ว่ามานี้ เป็นหลักเกี่ยวกับการบูชา แต่ขอบอกแถมไว้เป็นความรู้ว่า ในพุทธพจน์ บทที่ตรัสเกี่ยวกับบูชา ๒ อย่างนี้ ที่จริง พระองค์ไม่ได้ทรงใช้คำว่า “ปฏิบัติบูชา” แต่ทรงใช้ คำว่า *หนึ่ง* อามิสบูชา *สอง* ธรรมบูชา (อง.ทุก.๒๐/๔๐๑/๑๑๗)

เพราะฉะนั้น คู่ที่แท้จริงเป็น อามิสบูชา กับธรรมบูชา คือ บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ กับ บูชาด้วย(การปฏิบัติ)ธรรม แต่ความหมายก็โยงเป็นอันเดียวกัน บูชาด้วยธรรม ก็หมายถึง เอาธรรมมาปฏิบัติ

เป็นอันว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายแท้จริง ก็คือ ให้พุทธศาสนิกชนตั้งใจ ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ คือเอาธรรมนั่นเองไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของ ตนเอง อันเนื่องไปด้วยกันกับสังคัม เพราะแท้จริงแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงต้องการวัตถุ สิ่งของอะไรที่เราเอาไปบูชาด้วยซ้ำ มันเป็นการแสดงน้ำใจของเราเอง แล้วมองให้ลึกลงไป การแสดงน้ำใจอย่างจริงจัง ก็คือ ต้องคิดได้ว่า พระองค์ทรงหวังดีต่อเราแล้วนี่ จึงทรงสอน ให้เราปฏิบัติ ให้เราทำความดีอันนั้นอันนี้ เราก็เอาความดีนั้นไปทำ นี่คือบูชาแท้จริง

ทำไมจึงบูชา ด้วยรูป เทียน ดอกไม้?

ที่นี่ เพื่อจะให้การบูชาด้วยอามิสนั้น มีความหมายขึ้น อย่างน้อยคนก็ทำอามิส บูชากันอยู่เรื่อย ท่านก็หาทางที่จะทำให้อามิสบูชาขึ้นไปเชื่อมกับปฏิบัติบูชาได้ง่ายขึ้น ก็ เลยมีการให้ความหมายสำหรับเครื่องบูชาแต่ละอย่างๆ นั้นด้วย

อย่างไรก็ตาม ความหมายเหล่านี้ ให้ถือว่าเป็นมติของนักปราชญ์ ซึ่งไม่ จำเป็นต้องตายตัว ให้ถือว่าเป็นเพียงการหาความหมายให้แก่สิ่งเหล่านี้ เพื่อจะได้มีทาง คิดเชื่อมอามิสต่อไปหาธรรม ที่จะทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติให้ได้

ที่นี่ เรานูชาด้วยรูป-เทียน-ดอกไม้ เป็นหลัก เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็มาดูความหมาย ของรูปเทียนดอกไม้กันหน่อย

มีมติหนึ่งท่านว่าไว้ดี นำเอาไปใช้สื่อกัน คือมติที่ว่า รูป-เทียน-ดอกไม้ ที่ใช้เป็นเครื่องบูชานี้มี ๓ อย่าง ตรงกับพระรัตนตรัย ซึ่งก็มี ๓ อย่าง แล้วก็จัดได้ว่า

๑. รูป ใช้บูชา พระพุทธเจ้า
๒. เทียน ใช้บูชา พระธรรม
๓. ดอกไม้ ใช้บูชา พระสงฆ์

แล้วก็ให้ความหมายต่อไป ที่ว่า รูป ใช้บูชาพระพุทธเจ้านั้น ตรงกันเลย รูปนั้นจะเห็นว่า มี ๓ ดอก แล้ว ๓ ดอกนั้น ก็ตรงกับพระคุณ ๓ ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธคุณ ๓ คือ

๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา ที่ทำให้ตรัสรู้
๒. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ เมื่อตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็ทรงบริสุทธิ์จากกิเลส เพราะปัญญาที่ตรัสรู้ ทำให้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดจากกิเลส และหลุดพ้นจากความทุกข์
วิสุทธิคุณนี้ อันเดียวกับวิมุตติคุณ จะเรียกวิสุทธิคุณก็ได้ วิมุตติคุณก็ได้ คือหลุดพ้นจากกิเลสและปวงทุกข์ เป็นพระคุณที่สอง
๓. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือมหากรุณา พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยมุ่งหมายไฝจะช่วยเหลือปวงสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ข้อนี้เป็นพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้พระองค์ทรงออกประกาศพระศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณมากมาย สรุปได้เป็นสาม เมื่อเราบูชาพระพุทธเจ้า ก็คือบูชาพระคุณ ๓ ประการนี้

อีกด้านหนึ่ง จะเห็นว่า รูปนี้มีกลิ่นส่งออกมาหอม กลิ่นหอมนั้นถือเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงการพึ่งขจรแห่งคุณค่าและกิตติศัพท์ของความดี เรียกว่าเป็นกลิ่นของความดี โดยนิยามว่าคุณธรรมความดี เริ่มตั้งแต่พระพุทธคุณนี้ มีกลิ่นหอม เหมือนกับว่าเมื่อเราได้ยินคุณความดีของคนผู้หนึ่ง ซึ่งคนพูดถึงกันมาก ก็เรียกว่าคนนั้นหอม

แต่กลิ่นของความดี หรือความหอมของคุณธรรมและการทำความดีนี้ ประเสริฐยิ่งกว่ากลิ่นหอมของรูป เพราะว่ากลิ่นหอมของรูปนั้น ไปทวนลมไม่ได้ แต่กลิ่นหอมของความดี ไปทวนลมได้ ท่านจึงให้นึกต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่า กลิ่นหอมของคุณธรรมความดีนั้น ประเสริฐยิ่งกว่ากลิ่นหอมของวัตถุ มีรูปเป็นต้น

เอาเป็นสรุปว่า บูชาพระพุทธเจ้าด้วยรูป และสามดอกของรูปนั้น หมายถึงบูชาพระคุณ ๓ ประการ ได้แก่ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ

ต่อไป เครื่องบูชาอย่างที่สอง **เทียน** เป็นเครื่องหมายของการบูชาพระธรรม จะเห็นว่า การบูชาด้วยเทียนนี้ ใช้เทียน ๒ เล่ม

ทำไมใช้เทียน ๒ เล่ม พระพุทธศาสนานั้นแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ธรรม กับ วินัย เราเรียกว่า พระธรรมวินัย เป็นชื่อแท้ของพระพุทธศาสนา

ธรรม กับ วินัย รวมกัน ทำให้เป็นพระพุทธศาสนาอยู่ได้ ถ้ามีแต่ธรรม ไม่มีวินัย ธรรมก็ดำรงอยู่ไม่นาน มีแต่วินัย ไม่มีธรรม วินัยก็ไม่ว่าจะสื่อไปถึงอะไร

วินัย เป็นเครื่องสื่อถึง **ธรรม** ขยายความหน่อยว่า วินัย มาช่วยสื่อให้ถึงธรรม โดยเป็นเครื่องฝึกคน เพื่อจะนำคนให้ถึงธรรม เป็นเครื่องมือของธรรมในการจัดสรรและจัดการสังคมของมนุษย์ และธรรมจะปรากฏเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ถึงขั้นที่มนุษย์จัดการให้เป็นไปได้ ก็ด้วยอาศัยวินัย ที่เป็นสมมุติ เป็นรูปแบบ

ธรรมเป็นของจริงในธรรมชาติ เป็นเนื้อหาสาระที่ต้องการ วินัยเป็นรูปแบบ เป็นการจัดตั้งวางระบบแบบแผนในสังคม ในหมู่ชน เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงธรรม เป็นไปตามธรรม ในทางที่จะได้ประโยชน์จากธรรม ทำให้ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ ปรากฏผลออกมาแก่หมู่มนุษย์ รวมแล้วก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา ๒ อย่าง คือ ธรรม กับ วินัย ด้วยเหตุนี้ เราจึงใช้เทียน ๒ เล่ม เป็นสัญลักษณ์ของ พระธรรม กับ พระวินัย

ที่นี่ เทียนนั้นจุดแล้วให้ความสว่าง ก็เหมือนกับธรรม รวมทั้งวินัย ที่เป็นเหมือนดวงประทีปส่องสว่าง ทำให้คนมองเห็น คือทำให้เกิดปัญญา มีความรู้เข้าใจ แล้วรู้จักดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง พัฒนาคุณความดีอะไรต่างๆ ตลอดจนถึงสัจธรรม นี่เป็นความหมายของเทียน ที่ใช้บูชาพระธรรม

ต่อไป **ดอกไม้** ใช้บูชาพระสงฆ์ ทำไมใช้ดอกไม้บูชาพระสงฆ์ จะเห็นว่า ดอกไม้ที่เรานำมาบูชา มีสีส่น เป็นประเภทและชนิดต่างๆ เรียกว่านานาพันธุ์ คือพันธุ์ต่างๆ ก็ได้ หรือนานาพรรณ หลากสีหลายประเภท ก็ได้ ดอกไม้นี้สารพัด เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง รูปปร่างแปลกๆ ผิดแผกกันไป

ที่นี่ ดอกไม้เหล่านั้น เวลามาบูชา จะเห็นว่ามิใช่เขาเอามาแล้ว ก็บูชาเลย แต่โดยมากเขาจะจัดก่อน ให้เป็นสัดส่วนงามตาน่าดู โดยทำเป็นพวงมาลามาลัยบ้าง จัดเป็นพุ่มพานบ้าง จัดใส่แจกันบ้าง ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ดอกไม้มากมายหลายเภทหลากพรรณ ที่จัดสรรอย่างดี มีสัดส่วนสีส่นงามตานี้ มีความหมายโยงไปหาพระสงฆ์

พระสงฆ์นี้เป็นหมู่ เป็นชุมชน อันประกอบด้วยภิกษุทั้งหลาย ที่มาจากชาติตระกูลต่างๆ มีภูมิหลัง มีการศึกษาอบรมต่างๆ กัน มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกอะไรๆ ต่างกันไปทั้งนั้น แต่ละบุคคลไม่เหมือนกันเลย แต่พอเข้าสู่สังฆะ มารวมกันเป็นสงฆ์ มีวินัยอันหนึ่งอันเดียวกัน ปฏิบัติเพื่อธรรม ตามแนวทางของธรรมอันเดียวกัน โดยเฉพาะมีวินัยเป็นเครื่องจัดตั้งวางระบบ ก็มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย งดงาม เหมือนดังดอกไม้ต่างสีต่างพันธุ์ ดอกเล็กดอกไม้ใหญ่มากมายนั้น ที่ช่างดอกไม้ได้จัดสรรให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม

เมื่อนึกถึงดอกไม้ ก็ทำให้นึกถึงพระสงฆ์ว่า อ้อ...นี่แหละ คนทั้งหลาย ไม่ว่าจะแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม เมื่อเข้ามาสู่พระธรรมวินัยแล้ว ก็มีระเบียบแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วก็มีความเรียบร้อยสวยงามน่าชื่นชมบูชา สังคมของเรา ถ้าได้มีการจัดตั้งวางระบบให้ดีด้วยวินัย คือกฎเกณฑ์กติกาที่วางไว้ดีแล้ว ก็รวมเข้าอยู่ในหลักการคือธรรมอันเดียวกัน ก็จะเป็นชุมชน เป็นสังคมที่งดงาม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสง่า น่าชื่นชมเช่นอย่างนั้น ด้วยเหตุฉะนั้น เราจึงบูชาสังฆะคือพระสงฆ์ ด้วยดอกไม้

ที่ว่ามาทั้งหมดนี้ ก็เป็นความหมายของเครื่องบูชา ๓ ประการ

เมื่อเรามองความหมายของเครื่องบูชาอย่างนี้แล้ว ก็จะเห็นทางปฏิบัติ โดยมีความรู้ความเข้าใจขยายกว้างออกไป แล้วจิตใจก็จะเปิดโล่งได้ ไม่ไปติดอยู่แค่วัตถุ มีสิ่งที่จะนำไปพิจารณาใคร่ครวญ นำทางชีวิตจิตใจให้ก้าวหน้าได้ และเป็นสื่อที่จะพาความคิดคำนึงให้ลึกซึ้งต่อไป ในการศึกษาพระธรรมวินัยอีกด้วย

วันนี้ก็เลยพูดเรื่องสั้นๆ นี้ขึ้นมา เพราะว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพวกเราชาวพุทธประจำวัน ตอนแรกๆ นี้ จะยกเอาเรื่องจำพวกที่มองเห็นทั่วไป มาพูดก่อนแล้ว ตอนหลังค่อยพูดเรื่องหลักการที่ลึกลงไป เพราะเรื่องหลักการนั้นอาจจะยากอยู่บ้าง

วันนี้ก็ได้พูดมาพอสมควรแล้ว มีอะไรสงสัยบ้างไหม?

ตอบบางคำถาม (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถามที่จะคัดลอก)

ป/จฉา: [สังคมเสื่อม เพราะกรรมที่สังคมเองทำ – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม ๑๐ นาที]

พระพรหมคุณาภรณ์: ความหมายที่ท่านต้องการนั้นกว้างมาก ที่พูดนี้ เป็นการยกมาให้ฟังกันเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น พ่อแม่ก็เป็นปูชนียบุคคลของลูก ครูอาจารย์ก็เป็นปูชนียบุคคลของลูกศิษย์ กว้างออกไป พระพุทธเจ้าก็เป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน หรือคนทั่วไป แต่สาระสำคัญก็คือ คนดีเป็นที่ดำรงธรรม เป็นที่สถิตของความดี จึงเป็นผู้ที่ควรบูชา

อย่างที่ว่าแล้ว แม้แต่คนยากจนที่ขยันหมั่นเพียรจนตั้งตัวได้ร่ำรวย พระราชาก็บูชาด้วยตำแหน่งเศรษฐี เกณฑ์ของเรื่องคือให้บูชาคนดี อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นคาถาว่า บูชาคนที่ฝึกตนแล้วแม้ครู่เดียว ประเสริฐกว่าบวงสรวงเทพเจ้าเป็นร้อยปี ว่าถึงอย่างนี้เลย เป็นการให้ความสำคัญแก่การยกย่องเชิดชูคนดี เพราะเป็นเรื่องใหญ่ เป็นคติของสังคม

ถ้าสังคมไม่ยึดหลักการนี้ สังคมก็จะเสื่อม อาจจะไปทางตรงข้าม คือหันไปบูชาทรัพย์สินเงินทองและอำนาจ แล้วเดี๋ยวนี้สังคมของเราเป็นอย่างนี้หรือเปล่า

ถ้าสังคมหันไปบูชายกย่อง โดยจับเอาที่ความมีวัตถุมาก มีทรัพย์สินเงินทอง อำนาจ คือลาภยศนี้ มันก็บอกอยู่ในตัวว่า ทางของสังคมนี้คือต้องไหลลง คุณธรรมความดีก็จะไม่ได้รับการนับถือ คนจะไม่เอาใจใส่ในเรื่องความดีความชั่ว จะทำอย่างไรก็ได้ เพื่อให้ได้มีทรัพย์สินมีอำนาจ เมื่อสังคมเสื่อมไปแบบนี้ จะไปโทษใคร เพราะเป็นค่านิยมของสังคมเอง ที่จะเอาอย่างนั้น ที่ว่าเป็นกรรมของสังคมเอง คืออย่างนี้

ปจวา: [*ทรมานเศรษฐี เกี่ยวอะไรกับการบูชาคนดี? – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม*]

พระพรหมคุณาภรณ์: ถึงจะเป็นเศรษฐีในพุทธกาล ก็มีคนที่ไม่ค่อยมีคุณธรรม อย่างน้อยบางคนรวยแล้ว ก็ขี้เหนียวเหลือเกิน จึงมีเรื่องในคัมภีร์ว่า พระมหาเถระ เช่นอย่าง พระมหาโมคคัลลานะ ต้องไปทรมานเศรษฐี

คำว่า “ทรมาน” นี้ ตัวจริงแท้แปลว่าฝึก คือมาจากคำว่า “ทมน/ทมนะ” (อ่านว่า ทะ-มะ-นะ) และทมนะ ก็มาจากทม/ทมะ แปลว่าฝึก

“ฝึก” หมายความว่า แก้ไขปรับปรุง หรือปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้น โดยทำให้รู้บาปบุญคุณโทษ รู้จักกุศล-อกุศล รู้จักเหตุผล รู้จักมองเหตุปัจจัย เข้าใจความจริง พัฒนาปัญญาขึ้นมา แล้วแปลงเป็นไทยตามรูปสันสกฤต “ทมน/ทมนะ” ก็มาเป็น “ทรมาน”

เป็นอันว่า “ทรมาน” คือฝึก เช่น เขาโง่ เขาพาล ก็ไปทำให้เขาเกิดความรู้ดีรู้ชั่ว เกิดปัญญาขึ้นมา แต่ภายหลังในภาษาไทย “ทรมาน” กลายเป็นว่า ทำให้เจ็บปวด ไปกันคนละเรื่องเลย เวลาเราไปอ่านหนังสือเก่าๆ ก็จะเจอคำนี้ อย่างที่ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานพกาพรหม อย่างนี้เป็นต้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานคนนั้นคนนี้ ไม่ใช่ไปทำให้เขาทุกข์ยากเจ็บปวด แต่คือเสด็จไปฝึกเขา ไปทำให้เขารู้เข้าใจเห็นความจริง เกิดปัญญา

ที่นี้ ในพุทธกาล และก่อนพุทธกาล ก็มีพวกเศรษฐีที่ขี้เหนียว ไม่รู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แม้แต่แก่ตัวเอง กินอยู่เหมือนเป็นคนอดอยากยากจน เพราะหวงทรัพย์สมบัติ กลัวจะหมด กลัวจะสิ้นเปลือง ก็เลยไม่กินไม่ใช้

ที่นี้ เศรษฐีที่ขี้เหนียวอย่างนี้ ก็เลยไม่เอาใจใส่ไม่บำรุงดูแลแม้แต่ครอบครัวและคนที่อยู่ใกล้ชิดของตัวเอง ไม่สละทรัพย์ออกไปบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม แก่เพื่อนมนุษย์

เศรษฐีที่ขี้เหนียวอย่างนี้แหละ ที่พระมหาเถระ เช่น พระมหาโมคคัลลาน์ไปทรมาน คือไปแก้ไข ไปปรับปรุง ไปเปลี่ยนใจ ไปพัฒนาเขา ดังมีเรื่องมาในคัมภีร์ เช่น อรรถกถาธรรมบท ทำให้เศรษฐีนั้นหายตระหนี่ ใจกว้างขึ้น แล้วก็รู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง เอาทรัพย์มาใช้เลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดูคนในความรับผิดชอบ ตั้งแต่ครอบครัวบุตรภรรยา เป็นต้นไป ให้มีความสุขตามควรแก่อัตภาพ แล้วก็นำไปทำประโยชน์ช่วยเหลือสังคม ไปช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก บำเพ็ญประโยชน์

เศรษฐีบางคนอาจจะมีคุณธรรมในแง่ที่ว่าขยันหมั่นเพียรตั้งเนื้อตั้งตัวดีจริง แต่อีกด้านหนึ่งก็มีความตระหนี่มาก อย่างนี้ก็คือเศรษฐีที่ขี้เหนียวนั้นแหละ พระอริยะเจ้าก็ต้องไปทรมานเขาอีก

รวมความก็คือว่า พระราชาแต่งตั้งคนขึ้นมาในตำแหน่งเศรษฐี แต่การที่จะแต่งตั้งได้คนดีแค่ไหน ก็อยู่ที่พระราชาด้วย ว่าพระราชานั้นมีคุณธรรมแค่ไหน มีค่านิยมอย่างไร แล้วก็ขึ้นกับมาตรฐานของสังคมอีกเหมือนกัน เพราะว่าค่านิยมของสังคมไปทางไหน คนแต่งตั้งถึงจะใหญ่ ถ้าไม่เข้มแข็งในธรรมจริง ก็มีหวังจะต้องอยู่ใต้อิทธิพลของสังคมนั้นด้วย

เป็นอันว่า ตัวสำคัญอันดับหนึ่ง ก็อยู่ที่ภาวะของสังคม เช่นว่า ถ้าในยุคนี้ คนเชิดชูทรัพย์และอำนาจ การแต่งตั้งก็มีหวังมากที่จะไม่เป็นไปตามความดี *เขาแต่ฉัน ไม่เอาฉันมาใช้ใหม่* (“ฉัน” คือ ธนะ หมายถึงทรัพย์ หรือเงินทอง, “ฉัน” คือ ธรรม ในรูปเดิมของบาลี)

แต่ไม่ว่าจะพูดกันไปถึงไหน ตอนนี้อยู่รวมแล้วก็อยู่ในคำว่าขุนานั้นแหละ คือ เท่าที่พูดที่เล่าเรื่องอะไรๆ มา ก็เพียงแต่จะให้เห็นความหมายของ “บูชา” ว่าคือ ยกย่อง เชิดชู ให้เกียรติ ให้ความสำคัญ ไม่ใช่หมายความว่าต้องเอาขึ้นหิ้งขึ้นโต๊ะหมู่บูชา แล้วไปนั่งกราบไหว้

หลักการสำคัญก็คือ พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้คนเราหันมายึดเอาความดีเป็นหลัก เชิดชูความดี เมื่อยึดความดีเป็นหลัก เชิดชูความดีแล้ว ก็เลยต้องเชิดชูกยกย่องคนดี และคนที่ทำความดี คนที่มีธรรม ตั้งอยู่ในธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่

มีอะไรสงสัยอีกไหม? ถ้าไม่มี วันนั้นก็เท่านี้ก่อน

ตอนที่

๕

ชีวิตพระใหม่ ได้เริ่มต้นอย่างนี้ ก็พอที่จะชื่นใจ ว่าเราได้บวชเรียนดี

ตอนนี้จะคุยกันเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ ซึ่งสืบเนื่องไปจากการบวช

ที่จริง ในแง่ของหลักการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้พูดไปแล้วตั้งแต่วันเข้าพิธีบวชในโบสถ์ แต่เวลานั้น ยังเป็นภาค อยู่ในพิธี บางทีก็ตื่นเต้น ใจแฉ่วไปกับเหตุการณ์ต่างๆ มากมาย จึงอาจจะจับความของหลักที่ฟังไม่ค่อยได้ดี พอบวชแล้ว ตอนนี้ถึงเวลาเรียน จึงต้องเอามาพูดกันอีก จึงควรทำให้ว่าจะฟังเรื่องเก่าซ้ำอีก ถ้ารู้เข้าใจแล้ว ก็ถือว่าเป็นการทบทวน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเอามาพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ สามารถย่อนไปอ่านเรื่องที่พูดในโบสถ์ได้ และเป็นการทบทวนอย่างครบถ้วน ดังนั้น ในตอนทำเป็นหนังสือ เรื่องราวในตอนนี้ ที่ซ้ำมากนัก จึงควรตัดออกไปเสียบ้าง

ว่าถึงการบวช ที่อยู่ในต้นเรื่องความเป็นอยู่ของพระนี่ หวนหลังไปในสมัยก่อน อย่างที่ได้เล่าแล้วว่า เมื่อใกล้เวลาที่จะบวช ต้องมาอยู่วัดกันก่อน

ตามสภาพชีวิตของคนไทยสมัยก่อนนั้น วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมมีเวลามาก เขามีวงจรชีวิตแบบที่ว่า ปีหนึ่งก็ทำงานรอบหนึ่ง อย่างการทำงานก็ทำกันครั้งเดียว ฤดูแล้งเป็นเวลาว่าง พอบวชแล้ว ก็อยู่เต็มพรรษาหนึ่งเลย เท่ากับว่าในปีนั้น เว้นจากงานการทั้งหมด

ดังที่ว่านั้น ในหน้าแล้งนี้ คนมีเวลาว่างอยู่แล้ว เพื่อให้การบวชมีการเตรียมอย่างดี ก็มีประเพณีว่า คนที่จะบวช มาอยู่วัดตั้งแต่น้ำแล้ง อาจจะเดือนสี่เดือนห้า คุณพ่อคุณแม่ก็นำลูกที่จะบวชมาฝากไว้กับหลวงพ่อก่อน ให้มาอยู่วัดเพื่อจะได้ดูกัน บอกเล่าแนะนำกัน ได้เตรียมฝึกอบรมในเรื่องต่างๆ ไป เป็นการศึกษาเบื้องต้นนั่นเอง

ในการเตรียมที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพระภิกษุสงฆ์ ก็มีการฝึกหัด กิริยามารยาทต่างๆ การท่องบทสวดมนต์ และเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี การเกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับผู้คน การต้อนรับแขก เป็นต้น อะไรต่างๆ ทัวไปหมด เตรียมกันเต็มที่ให้ดีที่สุด

เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นว่าพร้อมดีแล้ว ก็กำหนดนัดวันกับทางบ้าน แล้วจึงจัดพิธี อุปสมบท แต่สมัยก่อนนั้น บวชกันค่อนข้างไว ประมาณเดือนหกก็บวชแล้ว อยู่กันตลอด พรรษา แล้วก็รับกฐิน ถือเป็นประเพณีว่า รับกฐินก่อนแล้ว จึงจะสึก

เรื่องรับกฐินก่อนสึกนั้น สมัยก่อนนี้ค่อนข้างจะถือจริงถือจังมากสักหน่อย แต่เดี๋ยวนี้แทบจะไม่มีใครถือแล้ว เพราะมีเวลาจำกัด ทุกอย่างบีบรัด โดยเฉพาะเรื่องงาน การด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ผู้ที่ลาราชการมาบวช ก็มีเวลาจำเพาะ ถึงกระนั้นราชการก็ยังให้ โอกาสมากกว่า ธุรกิจเอกชนยิ่งให้เวลาน้อยลงไปอีก แล้วบางคนก็ถูกบีบรัดด้วยเรื่อง การศึกษาเล่าเรียนของตัวเอง วิถีชีวิตตามยุคสมัยจึงบีบรัดประเพณีบวชเรียนเข้าไปทุกที รวมแล้ว สภาพชีวิตปัจจุบันไม่อำนวยที่จะให้ปฏิบัติได้เต็มตามประเพณีบวชเรียนนั้น

ที่นี่ สมัยก่อน เมื่อรับกฐินแล้ว บางท่านก็อยู่ต่อไปอีก ถือว่าไม่มีความเร่งร้อน อะไร ก็อยู่ไปตามที่ตัวสมัครใจ บางทีก็พูดว่าอยู่ไปตามบุญบารมี พรรษาหนึ่ง ก็ได้เรียนได้ อบรมได้มีความรู้เท่านี้ ถ้าบวชต่อไปอีกพรรษาหนึ่ง ก็ได้เรียนรู้มากขึ้น หลายท่านก็อยู่ ต่อไป ทางบ้านก็ไม่ได้มีเหตุอะไรต้องมาเร่งรัด แต่ถ้ามีเหตุผลทางบ้าน ก็ออกไปช่วย

โดยความเป็นไปแบบเรื่อยๆ อย่างนี้ หลายท่านก็อยู่ต่อไป พอสองพรรษาแล้ว อ้าว เอาอีกพรรษาหนึ่งก็ได้ ก็เลยอยู่กันสามพรรษา สี่พรรษา ห้าพรรษา ไปๆ มาๆ บาง องค์ก็อยู่เรื่อยไป จึงมีพระที่อยู่สั้นบ้างยาวบ้างเยอะแยะไปหมด บางที่อยู่ ๒-๓ พรรษาก็ สึก บางที่อยู่ ๕-๖ พรรษาจึงสึก บางองค์อยู่ไปๆ กลายเป็นไม่สึก ระยะเวลาที่พระบวชอยู่ จึงกระจายกันไป ทำให้มีพระภิกษุอยู่สืบต่อพระศาสนา ดูแล้วดี รับผิดชอบกิจการของ สงฆ์ และทำหน้าที่ของพระต่อประชาชนมาได้เรื่อยๆ

ถึงแม้ว่าการบวชสมัยนี้จะสั้น แต่ถ้าเรามีการหมั่นเวียนนอยอย่างทีพุดมานั้น ก็เท่ากับ ว่ามีพระมาช่วยกันรับผิดชอบดูแลวัดสืบต่อพระศาสนาไปเรื่อยๆ เหมือนกัน แต่อาจจะ ได้ผลน้อยลงไป เพราะระยะเวลาบวชที่ไม่ชัดเจนจริงจึงอย่างหนึ่ง แล้วอีกอย่างหนึ่ง การ ฝึกอบรม การศึกษาเล่าเรียน ก็จะไม่หนักแน่น ไม่เต็มขีดเต็มขั้น พลอยอ่อนพลอยหย่อน ไปด้วย

พอเริ่มรู้จักกินใช้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนมีศีล

ที่นี่ย้อนกลับไปทีเรื่องการเตรียมบวช การเตรียมบวชนี้มีเรื่องที่จะตระเตรียมหลายอย่าง ดังที่พูดไปบ้างแล้ว เรื่องหนึ่งก็คือการทอภทสวดมนต์ สมัยนี้เตรียมกันได้แค่ทอฆานนาค เพราะเวลาไม่พอ ก็เลยเอาเฉพาะบทที่จะใช้ในสังฆกรรมของการบวชแท้ๆ แต่สมัยก่อนนั้นต้องทอทั้งเยอะเยาะ บางวัดให้ทอจบได้ ๗ ตำนานก่อนบวช

ในบรรดาบทสวดเหล่านั้น บทหนึ่งที่เกี่ยวข้องสำคัญนัก คือบทที่เรียกว่า *ปฏิสังขา-โย* เป็นการเรียกง่ายๆ ตามคำเริ่มต้นของบทสวดนั้น แต่ถ้าให้เป็นภาษาทางการ ก็เรียกว่า *ตั้งขณิกปัจจเวกขณะ* (เรียกเต็มว่า “ตั้งขณิกปัจจเวกขณะ”)

“ปัจจเวกขณะ” แปลว่า การพิจารณา “ตั้งขณิก” แปลว่า ในขณะที่นั้น ที่ว่าพิจารณาในขณะที่นั้น ก็คือพิจารณาปัจจุ ๔ ในขณะที่ใช้อยู่เป็นปัจจุบันเวลานั้นเอง

เมื่อเรามีชีวิตอยู่ ก็จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับอาศัยปัจจุ ๔ อันนี้เป็นเรื่องพื้นฐาน ข้อปฏิบัติของพระก็เริ่มตั้งแต่เรื่องพื้นฐานคือปัจจุ ๔ นี้ และการเกี่ยวข้องกับอาศัยใช้ปัจจุ ๔ นั้น ต้องทำหรือต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เป็นศีลด้วย

บางคนไม่เคยนึกคิดเลยว่าปัจจุ ๔ หรือของกินของใช้นี้ ก็ต้องมีการปฏิบัติให้เป็นศีลด้วย พุดง่ายๆ ว่า การกินใช้เป็น หรือกินใช้ให้ถูกต้องนี้แหละ เป็นศีลสำคัญข้อหนึ่ง

ในศีลข้อนี้ จึงมีการพิจารณาปัจจุ ๔ เริ่มตั้งแต่อาหารที่ฉัน ถ้าเป็นการพิจารณาในขณะที่กำลังฉัน คือเป็นการพิจารณาในขณะที่นั้นๆ ก็เรียกว่า *ตั้งขณิกปัจจเวกขณะ* (การพิจารณาในขณะที่นั้น)

แล้วท่านก็ให้โอกาสหรือแถมให้อีกว่า ในกรณีทีบางทีเผอไหล ลืมไป ปรมาทไปไม่ได้พิจารณาในตอนฉัน เวลาผ่านไปแล้ว เช่นถึงตอนคำฉัน ก็เอาไปพิจารณาอีกย้อนหลัง เป็นการทวนและเตือนตนเอง เรียกว่า *อดีตปัจจเวกขณะ* (เรียกเต็มว่า “อดีตปัจจเวกขณะ”) นี่คือการเปลี่ยน “ตั้งขณิก” เป็น “อดีต” แปลว่า การพิจารณาอดีตพิจารณาส่วนที่ล่วงไปแล้ว หรือพิจารณาย้อนหลัง รวมเป็นการพิจารณาสองวาระ อย่างน้อยให้ได้วาระหนึ่ง ถ้าจะให้ดีจริง ก็ต้องตั้งขณิก คือทันเวลาขณะนั้น เป็นปัจจุบันไปเลย

การพิจารณาส่วนอดีตนี้ นิยมจัดเข้าเป็นบทสวดมนต์ตอนคำ จะเห็นว่า ในวัดมากมาย เวลาคำมีการสวดบทอดีตปัจจเวกขณะ เป็นการทำให้แน่ใจว่าได้มีการพิจารณาการใช้การเสพปัจจุ ๔ นั้นแล้ว ไม่ได้ละเลยปล่อยผ่านไปเปล่าในแต่ละวัน

การพิจารณาปัจจัย ๔ นี้ต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าทุกคนต้องกินต้องใช้ ชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ จึงควรบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ นั้น ด้วยความรู้เข้าใจเหตุผล เช่นว่า กินเพื่ออะไร จะกินไปทำไม ต้องกินให้ได้ประโยชน์ ให้ตรงกับความประสงค์ของชีวิต ท่านจึงให้กินอย่างมีปัญญาพิจารณา พุดสั้นๆ ว่า บริโภคด้วยปัญญา ไม่ใช่บริโภคด้วยตัณหา

บริโภคด้วยปัญญา ต่างจากบริโภคด้วยตัณหาอย่างไร?

กินด้วยตัณหาคือ กินแค่เพื่อเสพรส มุ่งเอาแต่ความเอร็ดอร่อย เป็นการสนองความรู้สึกที่อยากที่ชอบ ติดอยู่ที่นั่น ไปได้แค่นั้น ความรู้สึกที่อยากที่ชอบในกรณีของอาหาร ก็คือเอาที่อร่อย จบแค่นั้น แล้วก็จืดที่นั่น นี่คือตัณหา

ความรู้สึกของตัณหา ที่อยากที่ชอบนั้น ก็หาทางจะบำรุงบำเรอตาหูจมูกลิ้นกาย เมื่อกี้นี้จะกิน ก็เอาแค่อร่อย มองได้ไม่ไกลกว่านั้น ถ้าเป็นของใช้ อย่างเครื่องนุ่งห่ม ก็มุ่งจะเอาความสวยงาม ความโก้ สนนอกค่านิยม อย่างสมัยปัจจุบันนี้ ก็มีค่านิยมที่จะเอาแต่สนุกสนานบันเทิง เอร็ดอร่อย แล้วก็โก้ ประกวดประชันแข่งฐานะกัน แม้กระทั่งเอาอาหารเป็นเครื่องแสดงฐานะ เอาเครื่องนุ่งห่ม เอาที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องแสดงฐานะ อย่างที่บางคนจะใส่เสื้อ จะซื้อกระเป๋า ต้องคุยหือ ว่ามาจากประเทศไหน ต้องเอากระเป๋าจากฝรั่งเศส ยี่ห้อไหน ราคาเท่าไร อาจจะเป็นพันเป็นหมื่นขึ้นไป

ที่นี้ ความรู้สึกของตัณหาที่มุ่งหมายโลดแล่นไปอย่างนั้น ท่านชี้ว่ามันไม่ตรงกับ ความมุ่งหมายของชีวิต ไม่เป็นความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ใช้คำสมัยใหม่ว่า มันไม่เป็นเครื่องแสดงถึงการมีคุณภาพชีวิต ไม่ใช่สภาวะอันดีที่ชีวิตต้องการ ไม่ใช่คุณค่าแท้จริง ที่ของกินของใช้หรือสิ่งเสพบริโภคนั้น จะพึงมีให้แก่เรา

การที่กินอาหารเพื่อเอร็ดอร่อย หรือนุ่งห่มเพื่อโก้เก๋นั้น ถึงจะกินใช้ของราคาแพง ก็ไม่ช่วยให้ได้คุณค่าอันแท้จริงที่เป็นความต้องการของชีวิต ไม่สนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิต แต่เป็นการบริโภคเพื่อสนองค่านิยม ที่เป็นของแปลกปลอมแก่ชีวิต ซึ่งเป็นไปตามความอยากความชอบของตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงกลายเป็นว่า พอบริโภคไปแล้ว บางที หรือบ่อยครั้ง เกิดโทษมากกว่าคุณ

ถ้าจะให้ดี เมื่อไรจะกินเมื่อละพ้นเมื่อละหมิ่น เพื่อเอร็ดอร่อย หรือเพื่อโก้ ก็รู้ตัวไว้ก่อนว่า การกินนั้นอาจทำลายสุขภาพ บางทีจะมีคุณค่าแท้จริงต่อชีวิต ที่จะส่งเสริมสุขภาพ หรือเกื้อหนุนคุณภาพชีวิต สู้อาหารเมื่อละร้อยบาทก็ไม่ได้ เตือนตัวเองไว้บ้างอย่างนี้ ก็จะมีทางถอนตัวขึ้นมาจากตัณหาและโมหันธ์ เพราะยังมีปัญญาแทรกตัวเข้ามาบ้าง

อาหารมีอยู่ระย้อยบาท หรืออาจไม่ถึงด้วยซ้ำ ถ้าจัดให้ดี โดยทำด้วยปัญญาที่เข้าใจความมุ่งหมายของการบริโภค ก็จะได้คุณค่าที่พอแก่ความต้องการของร่างกาย เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง แต่ถ้าไม่บริโภคด้วยปัญญา ไม่ได้พิจารณาว่าควรกินของประเภทไหน แคะไหน เอาแต่อร่อย เอาแต่โก้เข้าว่า ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า บางทีคนมีฐานะเศรษฐกิจดี มีอาหารการกินอย่างดี ที่เรียกว่ามีมาตรฐานการครองชีพสูง แต่คุณภาพชีวิตเสีย

มาตรฐานการครองชีพสูง แสดงถึงภาวะเศรษฐกิจที่ดี มีเงินมีทอง มีอาหารการกินบริบูรณ์ แต่เสร็จแล้ว จัดการชีวิตไม่เป็น ไม่ได้คุณภาพชีวิต เลยกลายเป็นว่า มาตรฐานการครองชีพสูง แต่คุณภาพชีวิตเสีย เป็นอย่างนั้นไป ดังนั้น การมีมาตรฐานการครองชีพสูง จึงไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี

สมัยก่อนที่ไม่นานนี่ คนมุ่งเน้นเรื่องมาตรฐานการครองชีพมาก พูดกันแต่เรื่องมาตรฐานการครองชีพ ที่ฝรั่งเรียกว่า standard of living ต่อมายุคหลังนี้เกิดมีคำใหม่คือ quality of life แปลว่าคุณภาพชีวิต ตอนนี้ได้ยินพูดกันเกร่อเลยว่า “คุณภาพชีวิต” ส่วนคำว่า “มาตรฐานการครองชีพ” นี้ คนพูดน้อยลง คล้ายๆ ชักจะเห็นแล้วว่า การมีมาตรฐานการครองชีพสูงนี้ ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะมีชีวิตที่ดี จึงต้องมาวัดกันใหม่ว่า ชีวิตที่ดีดูที่ไหน ก็เลยได้ศัพท์ใหม่ว่า “คุณภาพชีวิต” แต่ไม่รู้ว่าจะใช้จะนิยมคำใหม่กันไปได้ยืนยาวแค่ไหน เรื่องนิยมๆ ในสังคมนี้ มักจะได้แค่ตื่นตูมตื่นตามกันไปวูบๆ วาบๆ

เห็นกันอยู่ รู้กันทั่วว่า บางคนกินอาหารแพงๆ เป็นอยู่อย่างดี มาตรฐานการครองชีพสูง แต่เป็นโรคภัยไข้เจ็บเยอะ และโรคภัยไข้เจ็บนั้นก็เกิดจากอาหารที่เขากินนั่นเอง กินไม่ถูกส่วนบ้าง กินปริมาณมากเกินไปบ้าง กินประเภทอาหารที่ไม่ครบไม่สมดุลบ้าง อาหารปนเปื้อนของเสียสารพิษสิ่งแต่งสีแต่งกลิ่นแต่งรสบ้าง ตั้งแต่เรื่องหนักแบ่งหนัก ไขมัน ที่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องอ้วน เรื่องไขมันในเส้นเลือดมาก ตลอดจนความดันโลหิตสูง เส้นเลือดในสมอง หรือทางหัวใจ ตีบหรือตันหรือแตก อะไรพวกนี้

แล้วก็เกิดคำใหม่อีก มีโรคอารยธรรมขึ้นมา ในโลกแห่งอารยธรรม กลายเป็นว่า พวกอารยชน ในบรรดาอารยประเทศ มีความเจ็บป่วย จำพวกโรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูงกันมาก แต่ประเทศที่ยากจนกลับไม่ค่อยเป็น เพราะฉะนั้น การเป็นประเทศที่เจริญก็เลยไม่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้คนมีสุขภาพดี แต่บางทีกลับมีคุณภาพชีวิตที่เสีย

การกินใช้เสพบริโภคนี้เป็นเรื่องพื้นฐานที่สำคัญ ควรใส่ใจจัดให้ดี แล้วจึงจะหวังได้ว่าจะมีชีวิตที่ดี แล้วก็ไปทำอะไรให้ดีขึ้นๆ ไป แต่ถ้าเรื่องพื้นฐานแค่นี้ยังเอาดีไม่ได้ จะไปทำอะไร ให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจากที่ไหน

การกินใช้หรือเสพบริโภคนี้ รวมอยู่ในเรื่องของการดำเนินชีวิตเป็นอยู่เป็นไปกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม จึงเป็นเรื่องของศีล ซึ่งว่าด้วยการเป็นอยู่ปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคมที่ว่่านั้น

ศีลที่ชาวบ้านได้ยินเป็นประจำ คือ **ศีล ๕** ซึ่งเน้นเรื่องการดำเนินชีวิตเป็นอยู่เป็นไปกับสิ่งแวดล้อมด้านสังคม เฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ หรือการปฏิบัติต่อกันในหมู่มนุษย์ ขยายไปถึงสัตว์อื่นที่อยู่ร่วมโลก ให้อยู่กันได้โดยลดการเบียดเบียนให้เหลือน้อยที่สุด

เป็นธรรมดาว่า เราเป็นมนุษย์ ก็ต้องอยู่กับพวกมนุษย์ด้วยกันหรือกับเพื่อนมนุษย์ให้ดี จะว่าเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมมนุษย์ก็ได้ **ศีล ๕** จึงเป็นศีลหลัก หรือเป็นแกนกลาง อันจำเป็นที่จะรักษาสังคมมนุษย์ให้ดำรงอยู่ได้ ทำนองว่าเป็นธรรมบัญญัติของมนุษยชาติ

แต่นอกจากอยู่กับเพื่อนมนุษย์และเพื่อนสัตว์แล้ว คนยังต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุมากมาย ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่คนประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา ดังนั้นต่อจากศีล ๕ จึงมีศีลอื่นที่ควรเอาใจใส่รักษาด้วย

ได้บอกที่โบสถ์ในตอนบวชแล้วว่า พระมีศีลที่จะฝึกศึกษารวมได้ ๔ ชุด คือ

๑. ศีลหลักของสังคมสงฆ์ เรียกว่าปาติโมกข์ ๒๒๗ ข้อ เรียกกันง่ายๆ ว่า “ศีล ๒๒๗” เทียบกับชาวบ้านที่มีศีลหลัก ๕ ข้อ คือ “ศีล ๕” นี้ แล้วต่อจากศีลหลักนี้ พระยังมีศีลอีก ๓ หมวด คือ

๒. การรู้จักใช้อิทธิ (อิทธิยสังวรศีล)

๓. การเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ (อาชีวนปาริสุทธิศีล)

๔. การใช้ปัญญาพิจารณาการใช้ปัจจัยสี่ (ปัจจัยปัจเจกขณ)

ในศีล ๔ หมวดนี้ บอกแล้วว่าหมวดที่ ๔ คือปัจจัยปัจเจกขณนั้น ท่านให้ผู้ที่จะบวชท่องตั้งแต่ไปอยู่วัดก่อนบวชนานทีเดียว ถือว่าการฝึกศีลเบื้องต้นเริ่มที่ปัจจัย ๔ เพราะเป็นเรื่องของชีวิตประจำวันที่เห็นกันชัดๆ และพระก็เป็นอยู่ด้วยปัจจัยสี่ที่ญาติโยมถวาย พุดง่าย ๆ ว่าชาวบ้านเลี้ยง และมีหลักอยู่แล้วว่าให้พระเป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย เป็นอยู่เรียบง่าย อาศัยปัจจัย ๔ พอยังชีพ จะฉันจะใช้อะไร ก็ให้พอดีกับวัตถุประสงค์

ที่ว่าฉันให้พอดีตรงตามวัตถุประสงค์ นั่นก็คือฉันใช้ด้วยความรู้เข้าใจ ด้วยการใช้อย่างพิจารณา ตรงนี้แหละ จึงมีบทพิจารณาที่ว่าให้ท่องตั้งแต่มาอยู่วัดก่อนจะบวชที่เรียกว่าบทตั้งขณปัจจัยปัจเจกขณ พิจารณาการฉันการใช้ปัจจัยสี่ในขณะนั้นๆ และที่เด่นเห็นกันถนัดๆ ก็คือการฉันภัตตาหาร

เป็นอันว่า เวลาจะฉันก็มีการพิจารณาอาหาร เพื่อให้มีสติ และฉันโดยรู้ตัวว่าที่ฉันนี้ เพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิตนะ ไม่ใช่ฉันเพียงเพื่อเอร็ดอร่อยโก้เก๋ และว่าที่จริง สติจะต้องเป็นไปในเวลาฉันตลอดเวลา ไม่ใช่แค่ตอนจะเริ่มฉัน แต่จะเห็นว่าพระเก่าๆ ท่านทำเหมือนเป็นตัวอย่างว่า พอจะเริ่มฉัน ก็พิจารณาอาหารก่อน อันนี้ก็เพื่อเป็นการเตือนสติตัวเองให้ตั้งใจขึ้นมา ที่จะเอาจริงเอาจังตั้งแต่เริ่มฉันไปเลย

คำพิจารณานี้ ได้พูดให้ฟังแล้วที่โบสถ์ในวันบวช บอกแล้วว่าวันนี้เพียงเอามา ทบทวน เมื่อเป็นเล่มหนังสืออย่างนี้ ก็ย่อนไปอ่านเอง ตรงนี้จะข้ามไปเลย ไม่ต้องอ่านก็ได้

แต่บางองค์อาจอยากรู้ให้ชัด เพราะในโบสถ์บอกแค่ความหมายหรือให้คำแปลได้ แต่ในเวลาสวดหรือพิจารณาตามพิธี ว่าเป็นภาษาบาลี เมื่อว่าไปโดยไม่รู้ความหมาย เดี่ยวจะกลายเป็นเสกข้าวไป ที่นี้จะบอกให้ทั้งคำบาลีที่สวด และคำแปลภาษาไทย ใครสนใจอ่านให้หมด ก็จะได้รู้ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งไปเลย

คำพิจารณาอาหาร ทั้งคำบาลีที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ และคำแปล มีดังนี้

ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฑปาตํ ปฏิเสวามิ

ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดยแบบคาย (คือพิจารณาโดยใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างดีแล้ว คำนึงถึงเหตุผลแล้ว) จึงฉันอาหารบิณฑบาต (โดยรู้ตระหนักรู้ที่ฉันนี้)

เนว ทวาย น มทาย น มณฑนาย น วิสุทนาย

- มิใช่เพื่อจะเอาสนุกสนาน มิใช่เพื่อเห็นแก่เอร็ดอร่อยหลงมัวเมา มิใช่เพื่อเอาสวยเอางาม มิใช่เพื่อแต่งเนื้อหนังมังสาอวดโอ้โอ้อวดว่าง

ยาวเทว อิมสุตฺส กายสุตฺส จิตฺติยา ยาปนาย

- แต่นั่น เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ ให้ชีวิตดำเนินไป

วิหีสุปรตฺติยา

- เพื่อระงับความหิว หรือการขาดอาหาร อันเป็นภาวะบีบคั้นเบียดเบียนร่างกาย

พฺรหฺมจฺริยานุคฺคทาย

- เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ (เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่ดงามอันประเสริฐ คือการดำเนินอริยมรรค เพื่อมีกำลังเจริญไตรสิกขา เกื้อหนุนการฝึกฝนพัฒนาชีวิต)

ตรงนี้ถึงจุดสำคัญ เพราะว่าชีวิตของพระนี่ ก็เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ หรือบำเพ็ญพรหมจรรย์ อันมีความหมายกว้าง หมายถึงการดำเนินตาม

อริยมรรค หรือมรรคมืองค์ ๘ ด้วยการเจริญไตรสิกขา คือเพื่อการมีชีวิตที่ดีงามแห่งการทำกิจหน้าที่ โดยให้การรับประทานอาหารนี้มาเกี่ยวพันกันการเป็นอยู่ดำเนินไปของชีวิตที่ดีงาม ในการบำเพ็ญกิจหน้าที่ของตนที่จะเจริญไตรสิกขา ที่จะฝึกฝนตนให้พัฒนา ให้ดำเนินก้าวหน้าไปในอริยมรรคนั้น

ถ้าเราฉันเป็น ใช้อาหารให้ทำงานถูกต้องตามหน้าที่ของมัน อาหารก็จะมีคามหมายเป็นปัจจัย คือเป็นเครื่องเกี่ยวพัน ที่จะให้เราได้ทำกิจทำหน้าที่ ทำความดี ได้สมหมาย แต่ถ้าเราขาดอาหาร ไม่มีกำลัง ร่างกายอ่อนแอ เราก็ทำงานทำการ บำเพ็ญกิจหน้าที่ เจริญสมณธรรม บ่มภาวนา ฝึกฝนศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ได้ผล

ที่ว่า การฉันภัต รับประทานอาหาร เป็นปัจจัย ไม่ใช่เป็นจุดหมายนั้น ตรงนี้สำคัญ มิใช่ว่าการได้กินอาหารเป็นจุดหมาย พอได้กินอร่อย สมใจก็จบ แต่รับประทานอาหารเพื่อเป็นปัจจัย เป็นเครื่องเกี่ยวพันให้เรา พร้อมทั้งจะไปทำสิ่งที่ดีงาม และเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

อิติ ปุราณญจ เวทนี ปฏิหังขามิ นวญจ เวทนี น อุปปาเทศุสามิ

โดยการ (รับประทานด้วยพิจารณา) อย่างนี้ เราจะระงับเวทนาเก่า (แก้ความทุกข์ร้อนกระวนกระวายเนื่องจากความหิวได้) กับทั้งจะไม่ให้เกิดเวทนาใหม่ (เช่น ไม่อึดอัด ท้องเสีย เป็นต้น เนื่องจากรับประทานมากเกินไป หรือกินของไม่ดีมีพิษ)

ยาตรา จ เม ภวิสฺสตี

- และเราก็จะมีชีวิตดำเนินไปได้ เราจะสามารถยาตราไป ยาตราในที่นี้หมายถึงยาตราชีวิต ไม่ใช่ว่าจะยาตราทัพไปไหน

อนนฺทชฺชตา จ

- พร้อมทั้งจะเป็นการบริโภคที่ไม่มีโทษ บริสุทธิ์ ปราศจากข้อเสียหาย

ไม่มีโทษ หมายความว่า ถ้ากินถูกต้องพอดีด้วยปัญญานี้แล้ว ก็จะไม่เกิดข้อเสียหาย ไม่เกิดผลร้าย ไม่ก่อภัยอันตราย ไม่กลายเป็นการเบียดเบียนภายนอกด้วย แล้วก็ไม่มีเกิดโทษภายในแก่ชีวิตร่างกายของเราด้วย

ผาสฺสูหาโร จ(-าติ)

- แล้วก็จะเป็นอย่างผาสูกด้วย

นี่แหละคือวัตถุประสงค์ของการรับประทานอาหาร ลงท้ายว่ารับประทานแล้วให้เป็นอยู่ผาสุก ไม่ใช่รับประทานแล้วเป็นอยู่ด้วยทุกข์ พระจึงต้องพิจารณาทุกครั้งในเวลาฉัน ให้ตระหนักไปถึงวัตถุประสงค์ของการฉันภัตตาหาร

อย่างที่ว่าแล้ว บางทีพระเฝ้าว่าสื่บๆ กันมา หลวงพ่อหรือพระอาจารย์ให้ท่อง ก็ท่องตามไป ได้แต่ท่องคำบาลี โดยไม่รู้ความหมาย ท่านว่าเวลาฉันให้พิจารณา ก็ว่าไปตามนั้น นึกว่าเสกข้าว ก็เสกให้ศักดิ์สิทธิ์ นี่คือเลยเถิดไปแล้ว เป็นเพราะทำตามๆ กันไป ไม่ได้ศึกษาจริงจัง แล้วก็เข้าใจกันงุนงงว้ายสับสน

เมื่อศึกษาเข้าใจดีแล้ว จะได้ใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อจะรับประทานให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการกิน เพื่อคุณภาพชีวิต ให้มีสุขภาพดี

ถ้ากินด้วยตัณหา เอาอร่อยเข้าว่า ก็ไม่จบ กินจนท้องกางลูกไม่ขึ้น ก็ยังจะกินอีก ประเภทอาหารก็ไม่จัดสรร คาร์โบไฮเดรต โปรตีน ไขมัน ไม่ได้สัดส่วนกัน บางอย่างขาด บางอย่างเกิน บางทีปนสารเคมี ที่ใช้เสริมรส แต่งสี เอาสวย เอาอร่อยเข้าว่า แล้วก็ป็นพิษต่อร่างกาย

แต่ถ้ากินด้วยปัญญา ที่รู้จุดมุ่งหมายในการกิน มันก็จะตั้งจำกัดปริมาณอาหารให้พอดีกับความต้องการของร่างกาย ทั้งจัดประเภทอาหารให้ได้สัดส่วน กินของสะอาด ปราศสารพิษ การกินพอดีก็เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น การกินด้วยปัญญา จึงมีชื่อว่า กินพอดี ภาษาพระเรียกว่า **โภชนมัตตัญญูตา** แปลว่าความรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นสาระสำคัญของศีลหมวดหรือชุดที่ ๔ คือ บัณฑิตยั้งยั้งวินัยนี้

ผู้ที่บวชเข้ามาในนี้ เบื้องต้นต้องฝึกในเรื่องโภชนมัตตัญญูตา ให้มีความรู้จักประมาณในการบริโภค พุดง่ายๆ ว่า กินพอดี ซึ่งเป็นผลดีต่อชีวิตของตนเอง จัดเป็นการฝึกในขั้นศีล เป็นศีลเบื้องต้นของพระ จึงให้ฝึกกันตั้งแต่มาอยู่วัด โดยท่องบทพิจารณาที่ว่ามานั้น ให้ฝึกพฤติกรรมในการฉัน ในการบริโภค แล้วก็ขยายต่อไปถึงเครื่องใช้สิ่งเสพออย่างอื่นทั้งหมด ตั้งแต่เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ก็พิจารณาให้เข้าถึงคุณค่าที่แท้เช่นเดียวกัน

พระท่านถือปฏิบัติสืบทอดกันไว้เป็นแบบแผน เป็นเชิงตั้งสติ พอจะฉันข้าว ก็ตักข้าวขึ้นมาช้อนหนึ่งพิจารณาเป็นตัวอย่าง แล้วฉันข้าวเปล่าๆ ช้อนหนึ่งก่อน เดียวนี้ก็ยังปฏิบัติกัน เพราะท่านทำมาตั้งแต่เป็นเถรจนเคยชิน ทีนี้ เวลาจะหยิบจิวรมาห่ม ก็ต้องพิจารณาว่า “ปฏิสังขา-โย” เหมือนกัน ว่า

ปฏิสังขา โยนิโส จิวรั ปฏิเสวามิ

เมื่อกี้ ปฏิสงขา โยนิโส ปิณฑุทปาตฺ ปฏิเสวามิ คราวนี้เปลี่ยนเป็น ปฏิสงขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามิ ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดยแยกกาย มองเหตุของผล เห็นความมุ่งหมายชัด ดีแล้ว จึงใช้สอยหม้อจีวรนี้ อ้อ เพื่อจะได้กำหนด กันร้อน กันเหลือบยุ้งรินไร ตลอดไป จนกระทั่งป้องกันความละอาย

นี่ก็เพื่อให้เข้าใจความมุ่งหมายในการใช้สิ่งของว่าจะเอาคุณค่าที่แท้จริง เรารู้ว่าเราหม้อจีวรนี้ จุดมุ่งหมายเพื่ออย่างนี้นะ ที่นี้เวลาใช้จริง เราได้วัตถุประสงค์นั้นหรือเปล่า หรือว่าหลงเพลินไป กลายเป็นมองเสื้อผ้าแต่ในแง่เป็นเครื่องประดับตกแต่ง แล้วก็ใช้ของราคาแพงโดยใช้เหตุ รุกรุงรังอย่างไม่รู้ตัว โดยไม่ได้คุณค่าที่แท้ บางทีของที่ราคาแพงนั้น ไม่มีคุณค่าที่แท้จริงเลย แล้วจะเป็นการใช้ด้วยปัญญาได้อย่างไร

คนสมัยนี้เป็นกันเยอะ บอกว่ามีการศึกษา แต่ไม่เคยใช้ปัญญา แม้แต่ในการปฏิบัติต่อบัจฉยสี ทำอะไรๆ ไปตามความหลง ทำด้วยตัณหา ทำด้วยอวิชชา ไม่ได้รู้ไม่ได้คิด เรื่อยเปื่อยกันไปแม้แต่ในเรื่องบัจฉยสี แล้วลองคิดดูซิว่าการศึกษามีเนื้อมิแก่นอะไรได้ เพราะแม้แต่ในขั้นพื้นฐาน ก็ยังไม่ได้เข้าใจ ไม่ได้ใส่ใจเลย

อย่างที่ว่าแล้ว “มาตรฐานการครองชีพสูง แต่คุณภาพชีวิตเสีย” ฝั่ผ่อนใช้ของแพงๆ แค่ว่าได้พองๆ แต่มองไม่เห็นตัวประโยชน์ เช่น เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับเมืองนอก สำหรับอากาศหนาว เอามาใช้ในเมืองไทย ก็แค่ได้ครีมีใจไปที่ ของแพงโก้หรู เอาแค่ที่ตา ดูแต่ชีวิตไม่ดีขึ้นมา

เรายอมรับว่า มนุษย์ปุถุชนก็ต้องมีบ้าง ต้องยอมให้บ้าง ในเรื่องค่านิยม แม้จะเป็นคุณค่าเทียม ที่มาเสริมในด้านความรู้สึก ยอมตามความอยากความพอใจความชอบสวยงามเอร็ดอร่อย แต่อย่างน้อยต้องให้ด้านปัญญา ด้านคุณภาพชีวิต ด้านตัวประโยชน์ที่แท้ นี้ เป็นพื้นฐานที่ได้ไว้ก่อน แล้วส่วนประดับตกแต่งนั้นตามมาประกอบ และอย่าให้เกินไป อย่าให้มาทำลายส่วนที่เป็นคุณค่าแท้ อย่างน้อยต้องให้ดุลกัน

ส่วนของคุณค่าแท้ ที่เป็นคุณภาพชีวิต ต้องเป็นแกนอยู่ ไม่ใช่ไปเอาคุณค่าเทียมก่อน จนไม่คำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงเลย คุณค่าแท้หายไป ไม่ได้คุณภาพชีวิตเลย

เป็นอันยอมรับว่า สำหรับปุถุชนพวกชาวบ้าน เรายอมให้บ้างในเรื่องความสวยงามโก้เก๋ แต่ต้องมีหลักว่า

๑. ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้เป็นฐานไว้ก่อน อย่าให้เสียหลักนี้เด็ดขาด ถ้าเสียแล้วถือว่าดำเนินชีวิตผิด ไม่มีการศึกษา

๒. ส่วนที่มาประกอบเสริม ซึ่งเป็นคุณค่าเทียบมันนั้น อย่าให้เลยเถิดไป จนกระทั่ง กลายเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ตรงนี้สำคัญมาก

ที่ว่าเบียดเบียนตน เช่น เพราะเห็นแก่คุณค่าเทียบ มุ่งหาความเอร็ดอร่อย ใก้เก้ ฉันทอาหารแล้ว ทำให้เสียสุขภาพ และที่ว่าเบียดเบียนผู้อื่น คือ ทำให้ สังคมเดือดร้อน แย่งชิงกันมาก เอาจากผู้อื่นมากโดยใช่เหตุ ตลอดจนไป ทำลายทรัพยากรธรรมชาติมาก

ที่พูดมานี้เน้นเฉพาะข้อ ๒ คืออาหารอย่างเดียว เป็นตัวอย่างให้เข้าใจโยงต่อไปถึง กันทั้งหมดเอง

ถ้าปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้แล้ว ก็ได้หมด คุณภาพชีวิตของ ตนเองก็ดีขึ้น สังคมก็เบียดเบียนกันเบาลง แต่เผื่อแผ่กันมากขึ้น และไม่ทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติมากนัก เพราะฉะนั้นจะต้องเริ่มจากหลักความสัมพันธ์อยู่ร่วมกัน ที่ เรียกว่า “ศีล” นี้แหละ

ได้เห็นแล้วว่า ศีลนั้น ไม่ใช่แค่ศีล ๕ อันให้ไม่เบียดเบียนกันในสังคม หรือในหมู่มนุช คนและสัตว์ แต่ศีลครอบคลุมการอยู่ร่วมและปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง และใน เบื้องต้นที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ก็คือการปฏิบัติต่อบัจฉัย ๔ ก็เป็นอันว่า ท่านให้พิจารณา เวลาอันเวลาใช้ของ โดยเน้นมากในเรื่องอาหาร ที่เป็นจุดมุ่งสำคัญของคน

แล้วทีนี้ ถ้าในเวลาที่คุณที่ใช้ขณะนั้นๆ ไม่ได้พิจารณา ก็เลยไปพิจารณาย้อนหลัง โดยเปลี่ยนเป็นว่า

อชฺช มยา อปฺจุจเวกฺขิตฺวา

นี่ก็บอกว่า ในวันนี้ คือในเวลาอดีตที่ผ่านมาของวันนี้ อันใดข้าพเจ้าฉันแล้วโดย ไม่ได้พิจารณา ตอนนี้อยู่พิจารณาทวนย้อนหลังว่า อันนั้นข้าพเจ้าเข้าใจความมุ่งหมายที่ แท้จริง ด้วยปัญญาอย่างที่ว่ากันนี้ เป็นอันว่าได้เตือนทบทวนแล้ว พรุ่งนี้ก็จะกลับมามีสติ พิจารณาต่อไป รวมเป็นบทที่ใช้กับบัจฉัยสี่ ทั้ง ๔ อย่าง จึงมีบท “ปฏิสังขา-โย” ๔ บท แล้ว ก็บท “อชฺช มยะยา” ๔ บท

เวลานี้วัดที่เพิ่มขยายออกไป อย่างพระสงฆ์ไทยที่ไปอยู่ในอเมริกา ท่านตั้งเป็น สมัชชาฯ ขึ้นมา เพื่อให้เป็นองค์กรศูนย์รวมที่จะดูแลกัน ท่านก็นัดหมายกันในการปฏิบัติ ให้สม่ำเสมอ และได้มีมติอันหนึ่งคือ ในเวลาที่จะฉัน ให้สวด “ปฏิสังขา-โย” พร้อมกัน นี่ก็คือ อย่างน้อยให้ได้รูปแบบก่อน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะมีสาระ บางทีก็เอาถ้อยคำ เปล่าๆ มาว่ากันไปคล่องๆ ปาก แต่ใจไม่ได้มีสติพิจารณาเลยก็ได้ ถึงกระนั้น อย่างน้อย รูปแบบมันก็เป็นตัวรักษาไว้ ทำให้เกิดโอกาสว่าต่อไปข้างหน้า อะไรๆ ที่ว่าไปๆ นี้ มีบทมี คำอยู่ ท่านที่มีสติก็จะได้มาเตือนตัวเอง หรือเตือนสติกันว่า อันนี้มีสาระอยู่นะ ว่าอย่างนี้

สาระก็อยู่ในรูปแบบนั่นแหละ แต่บางทีติดแค่รูปแบบ สาระไม่เอา จึงต้องตื่น ตระหนักไว้ว่าจะเอาให้ได้ทั้งสองอย่าง รูปแบบก็ต้องให้ได้ เพราะมันรักษาเนื้อหาไว้ แล้ว เนื้อหาที่ถูกรักษาไว้ ก็ต้องเอามาใช้ให้ได้

บทสวดเหล่านี้ ต่อไปที่วัดนี้เอง เราอาจต้องมาพิจารณากันอีกทีว่า ตอนนี้อาจารย์ เริ่มมากขึ้น แต่ก่อนนั้นมีแค่สามองค์ ตอนนี้มีหลายองค์เพิ่มขึ้น เรื่องของหมู่คณะนี้อาจจะต้องมีรูปแบบมาช่วย เพื่อความเป็นระเบียบ แล้วก็เป็นสื่อที่โยงไปยังเนื้อหาสาระ ด้วย จึงอาจจะมาตกลงกันว่า วัดเราจะเอาใหม่ ก่อนฉันก็ “ปฏิสังขาร-โย” พร้อมกันนะ

ของฝรั่งเขามีการสวดก่อนรับประทานเหมือนกันนะ แต่เขาสวดขอบคุณพระเจ้า ว่าที่เขาได้อาหารมานี้ ด้วยพระผู้เป็นเจ้าของทรงมอบให้ แต่ของพระพุทธศาสนานี้ บอกให้ พิจารณาฉันอาหารด้วยปัญญา ให้เข้าใจความมุ่งหมายที่แท้จริงของการรับประทาน ถ้า จะขอบคุณ ก็ขอบคุณบิดามารดาเป็นต้น และอนุโมทนาญาติโยมที่ได้มีศรัทธามารับ รุง ให้มีฉัน และไม่ต้องห่วงกังวล จะได้มีปัจจัยที่จะเกื้อหนุนในการประพฤติพรหมจรรย์ บำเพ็ญกิจหน้าที่ได้

ถึงตรงนี้ ก็เลยขอพูดต่อไปว่า เรื่องการฉันนี้ก็โยงไปหาความสัมพันธ์กับญาติโยม ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะเอามาพูดกัน

เลี้ยงง่าย แต่ไม่กลัวความยาก

ตอนนี้จะพูดโยงไปถึงญาติโยมหรือชาวบ้านเฉพาะในแง่ของการฉันภัตตาหาร เรื่องนี้ง่าย มองเห็นอยู่ชัดๆ ว่า พระมีความเป็นอยู่โดยไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง หมายความว่า ไม่ไปประกอบการทำงานอาชีพ ไม่หากิน ไม่หาเงินหาทองอย่างชาวบ้าน อันนี้เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยไว้

แต่นั้นไม่ใช่แปลว่าพระไม่มีอาชีพนะ พระก็มีอาชีพเหมือนกัน การทำหน้าที่ของ พระหรือทำงานของตนเองนั่นแหละ เป็นการทำอาชีพอยู่ในตัว คือการดำรงชีวิตของตนเองให้ถูกต้องตามบทบาท

เมื่อพระดำรัสชีวิตทำกิจหน้าที่ทางธรรมวินัยของตนถูกต้องตามบทบาทแล้ว ประชาชนมีศรัทธา เขาต้องการให้ธรรมดำรงอยู่ในโลก เขาต้องการให้คนดีมีอยู่ในโลก เป็นหลักประกันความมั่นคงของสังคม เขาก็ต้องมาทำนุบำรุงพระสงฆ์ให้มีอยู่คงอยู่และให้ทำงานทำหน้าที่ของท่านได้

การที่ญาติโยมมาถวายภัตตาหาร ด้วยศรัทธา และด้วยจิตที่มุ่งหมายว่าจะช่วยรักษารักรวม โดยมาอุดหนุนท่านผู้ดำรงธรรม ประพฤติธรรม เผยแผ่ธรรม ให้มีชีวิตอยู่ได้ และทำกิจโดยสะดวก จึงเป็นอาชีพที่บริสุทธิ์ คือได้เครื่องเลี้ยงชีพมาโดยสุจริต ชนิดที่ไม่ต้องหากินเลย นี่คือนิยามอาชีพที่บริสุทธิ์ ที่เป็นศีลหมวดที่ ๓

ที่นี่ การที่คุุณหัตถ์ญาติโยมมาอุปถัมภ์บำรุงนี้ พระก็ต้องระลึกละเอียดเสมอว่า เราไม่ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพ ไม่ได้หาเงินหาทอง ไม่ได้ทำแม่แต่ปรุงอาหารด้วยตนเอง เราอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่ ดังที่ท่านพูดเป็นคำบาลีว่า “ปรปฐิพฺพธา เม ชีวิกา” แปลว่า “การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น” (ความเป็นอยู่ของเราผูกพันอาศัยผู้อื่น) เพราะฉะนั้น เราจะต้องทำตัวให้เป็น “ผู้ที่เลี้ยงง่าย” (คนเลี้ยงง่าย) ภาษาพระเรียกว่าเป็น “สุภโร”

สุภโร เป็นคุณนาม ภาวนามว่า *สุภรตา* แปลว่า ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญ พระต้องทำตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย

คุณสมบัตินี้ไม่เฉพาะสำหรับพระเท่านั้น เด็กๆ ลูกๆ อยู่กับพ่อแม่ ก็ควรทำตัวอย่างนี้ ควรมีคุณสมบัติข้อนี้ ควรนึกคิดว่า เรายังไม่มีความพร้อมที่จะหากินด้วยตนเอง จะกินจะใช้อะไรก็ต้องอาศัยหรือเอาจากคุณพ่อคุณแม่ เราจะไม่รบกวนคุณพ่อคุณแม่มากเกินไป เราจะเป็นคนเลี้ยงง่าย ทำตัวให้คุณพ่อคุณแม่เบาใจ ถ้าลูกคิดได้อย่างนี้ ก็แสดงถึงความเป็นผู้มีน้ำใจต่อคุณพ่อคุณแม่อย่างมาก

คุณพ่อคุณแม่อุทิศสำหรับลำบากลำบากในการประกอบอาชีพ ต้องเหน็ดเหนื่อยอย่างเหลือเกิน กว่าจะได้มา แล้วก็ตั้งใจเก็บไว้ให้ลูก นี่ก็เพราะรักลูก เห็นแก่ลูก แต่บางทีลูกก็ไม่ได้เห็นแก่พ่อแม่ เอาแต่ใจตัว เดียวจะเอาโนน เดียวจะเอานี่ ทำตัวให้พ่อแม่เลี้ยงยาก เหมือนจะไม่มีน้ำใจต่อท่านบ้าง จึงควรทำตัวให้มีคุณสมบัติข้อ *สุภรตา* หรือ *สุภรตา* นี้

แม้แต่ในขั้นต้น ถ้าลูกรู้จักกินอาหารอย่างพระ ก็เริ่มฝึกการใช้ปัญญา โดยรับประทานอาหารด้วยการพิจารณาว่า เออเนี่ย เรากินเพื่ออะไรนะ ออ ที่แท้ก็กินเพื่อเลี้ยงร่างกายนี้เอง ให้มันแข็งแรง มีสุขภาพดี แล้วก็จะได้อยู่ดี เรียบได้ดี เอาร่างกายไปใช้งานอะไร ก็ใช้ได้ดี ไม่ใช่กินเพื่อเอร็ดอรอยโก้เก๋ ไม่ต้องไปแข่งกับใครเลย ถ้าจะเอาการกินไปแข่งกับเขา เราก็ไม่เข้าเรื่อง เพราะไม่ได้ใช้ปัญญาเลย

ถ้าพิจารณาด้วยปัญญา ตัวเองรู้แล้วว่า การที่รับประทานอาหารนั้น ก็เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี เราก็มาดูว่าปริมาณอาหารแค่ไหน ประเภทอาหารอะไร ที่จะทำให้อาหารของเราดี นี่คือการกินด้วยปัญญา

พอกินด้วยปัญญา เราก็มีความภูมิใจมั่นใจในตัวเอง โดยไม่ต้องไปแข่งกับใคร เพราะเป็นความถูกต้อง ตรงกับความจริง เขากินนั้นกินนี้ มีของอร่อย มีเสื้อผ้าก็เก๋อย่างนั้นอย่างนี้ เราก็มองดูด้วยความรู้เข้าใจ บางทีก็เห็นใจ บางครั้งก็รู้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ ไม่แสดงถึงปัญญา ที่คำนึงและรู้ถึงวัตถุประสงค์

ถ้าไม่ใช้ปัญญา ก็กินไม่เป็น ใช้น้ำไม่เป็น ใช้น้ำแล้วกลายเป็นเหตุให้สิ้นเปลือง สูญเปล่า บางทีเสียคุณภาพชีวิต บางทีทำลายอะไรหลายอย่างโดยไม่รู้ตัว

เพราะฉะนั้น ไม่เฉพาะพระเท่านั้น เด็กก็เหมือนกัน ถ้ารู้จักบริโภคด้วยปัญญาแล้ว ก็จะเป็นคนเลี้ยงง่าย และเป็นผู้ที่มั่นใจต่อคุณพ่อคุณแม่ ทำให้คุณพ่อคุณแม่มีความสุขขึ้นอีกมาก

หันกลับมาเรื่องพระอีก ในกรณีที่พระทำตัวให้ประชาชนเลี้ยงง่ายนั้น มีหลักง่ายๆ อีกอันหนึ่งมาสนับสนุน คือ **สันโดษ** ซึ่งทำให้อยู่ง่าย

“สันโดษ” หมายถึงความพอใจอิมง่ายในปัจจุบัน ๔ คือ จีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย อะไรพวกนี้ ตามมีตามได้

หมายความว่า ญาติโยมเขาถวายของฉันของใช้เหล่านี้มาอย่างไร ก็พอใจ เอาแค่นั้น อิมได้แล้ว ไม่ไปเที่ยวเรียกร้อง ไม่ไปร่ำรอนรจนรจนรจนว่าจะเอาอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ไปร่ำรอนรจนกับเรื่องเอร็ดอร่อยหรูหรา มีอะไรก็แค่พอสมประโยชน์ ฉันก็พอใจให้เป็นอยู่ได้ ให้สนองความต้องการของชีวิต ให้เป็นไปตาม “ปฏิสังขทา-โย” อย่างที่ว่าแล้ว

เมื่อเราอยู่ได้ด้วยปัจจัยสี่ที่มีพอสมควร แค่นี้จำเป็น ที่เรียกว่าเท่าที่ได้มาเป็นของตน เราก็อยู่ง่าย พระที่สันโดษ ก็ไม่รบกวนชาวบ้าน นอกจากไม่จุกจิกรบกวนชาวบ้านแล้ว ใจก็ไปอยู่กับเรื่องที่เป็นกิจหน้าที่หรือภาระงานของตน ไม่ฟุ้งซ่านร่ำรอน ทำให้พร้อมที่จะไปทำไปอยู่กับกิจหน้าที่ของตนนั้น

พอเราสันโดษในปัจจุบันนี้ ความสันโดษก็มาช่วยเรา เริ่มตั้งแต่ไม่เกิดความทุกข์ทน กระวนกระวาย หรือทุนทุรกายเพราะเรื่องปัจจัยสี่ ว่าอันนั้นยังไม่มี อันนี้ยังไม่ได้ ทำไมอาหารอร่อยยังไม่มา จีวรที่เราได้มานี้ไม่ดีเหมือนขององค์โน้น ฯลฯ เมื่อพอใจตามที่ได้ ใจก็สบาย เรียกว่ามีความสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย ด้านวัตถุนั้น อิมแล้ว พอแล้ว

พอสุขง่ายแล้ว อิ่มพอแล้ว เราก็ไม่เอาเวลา เรี่ยวแรง และความคิดไปวุ่นวายกับการที่จะดิ้นรนแสวงหาอะไรอีก ก็เอาเวลา เรี่ยวแรง และความคิดไปทุ่มเทให้แก่งานภารกิจหน้าที่ของตัว มุ่งหน้าก้าวไปในไตรสิกขา ในอริยมรรคต่อไป

คนที่ไม่สิ้นโศกนั้น ไม่พอใจด้วยวัตถุบำรุงบำเรอที่ตนมี จิตใจก็ทะยานร่ำรอนหาของอันจะให้คุณค่าเทียมที่ตนยังไม่ได้ ก็ต้องใช้เวลา แรงงาน และความคิดสิ้นเปลืองไปกับการที่จะไปแสวงหาสิ่งเกินจำเป็นเหล่านั้น เวลาทั้งหมดไป แรงงานทั้งหมดไป ความคิดก็ครุ่นวน พຽ່ນนี้จะฉันอะไรให้มันอร่อย ถ้าเป็นชาวบ้านก็พร่ำว่าพຽ່ນนี้จะไปกินเหล้าไหน ภัตตาคารไหน อาหารชนิดไหน คิดแต่อย่างนี้ จะไปปรนเปรอตัวเองอย่างไร เวลาเรี่ยวแรงและความคิดก็หมดเปลืองไป ก็เลยไม่เป็นอันทำการทำงาน ละเลยกิจหน้าที่

เรื่องนี้ สำหรับพระสงฆ์ยิ่งสำคัญมาก เพราะวิถีชีวิตของพระนั้นตรงข้ามกับการแสวงวัตถุอยู่แล้ว ถ้าพระไม่สิ้นโศก ก็จะแหวกออกไปนอกทาง กิจหน้าที่ของพระจะเสียหายหมด แทนที่จะแสวงธรรม ก็กลายเป็นแสวงธัน แสวงอามิส

ที่นี่ พอสิ้นโศกแล้ว เราก็ขอมแรง สงวนเวลา เปิดความคิดไว้ได้หมด เมื่อเราสุขง่ายด้วยวัตถุเพียงน้อยแล้ว ทางวัตถุ เราอิ่มพอ สบายแล้ว ปลอดภัยโปร่งโล่งใจ ปิดทางเฉลไ้แล้ว แถมเวลา แรงงาน และความคิดของเราก็ไม่สูญเสียไปกับการทะยานหาสิ่งเหล่านั้น เราก็ขอมมั่นไว้พร้อมดีเต็มที่แล้ว เราก็เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้น มาทุ่มเทอุทิศให้กับการปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนเอง ถ้าเป็นพระ ก็บำเพ็ญไตรสิกขา ถ้าเป็นญาติโยม ก็ทำงานทำการที่เป็นบทบาทหน้าที่ของตนเองให้เต็มที่ เช่นจะพัฒนาประเทศชาติ ก็ลุยไป

ถ้าข้าราชการไทย ถ้าประชาชนชาวสยาม ไม่ทะยานร่ำรอนวุ่นวายกับการหาทางบำรุงบำเรอปรนเปรอตัวเองในการเสพบริโภค ด้านนั้นอิ่มพอแล้ว แต่หันมาเอาใจใส่มุ่งหน้าไปทำกิจหน้าที่ของตน การงานและกิจการทั้งหลายก็จะดำเนินก้าวหน้าเร่งรัดไปได้ สิ้นโศกก็มาอุดหนุนการพัฒนา

นี่คือตรงข้ามกับความเข้าใจผิดของคนจำนวนมากที่นึกว่า ถ้าสิ้นโศกแล้ว จะขัดขวางการพัฒนา เพราะเขาไม่รู้จักรู้ว่าสิ้นโศกคืออะไร ไม่เข้าใจว่าสิ้นโศกมีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตัวเขาก็เลยกลายเป็นคนที่เอาความขาดสิ้นโศกของตนมาขัดขวางการพัฒนา นี่คือนิวปัญหาที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม ถ้าเราปฏิบัติสิ้นโศกผิด ก็ขัดขวางการพัฒนาอย่างเขาว่าเหมือนกัน คือว่า สิ้นโศกพอใจด้วยวัตถุตามมีตามได้ จากนั้น พอสุขง่ายแล้ว แสนสบายก็นอนเลย อย่างนี้คือสิ้นโศกเพื่อขี้เกียจ ใช้ไม่ได้ ผิดหลัก ผิดความมุ่งหมาย

สันโดษนั้น เป็นตัวสร้างความพร้อมในการที่จะทุ่มใจพากเพียร จึงต้องย้ำว่า เราสันโดษเพื่อจะได้ออมเวลา ออมแรง ออมความคิดไว้ แล้วจะได้เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับการทำกิจหน้าที่

พระมีหน้าที่ของตนอยู่แล้ว โดยเฉพาะการบำเพ็ญไตรสิกขา ก็เอาเวลา แรงงาน และความคิดที่ได้ออมไว้ ไปฝึกในไตรสิกขา แต่ถ้าไม่สันโดษ มัวไปหาวัตถุ เวลา แรงงาน ความคิดก็หมดไปกับการหาเสพ เป็นอันว่าจบกัน ไตรสิกขาหายไป ไม่ได้บำเพ็ญ

ไม่ว่าพระหรือชาวบ้าน เมื่อสันโดษแล้ว หน้าที่การงานก็ทำได้เต็มที่

พระสงฆ์ก็ทำกิจหน้าที่ในการเล่าเรียนปริยัติ ในการปฏิบัติ ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน ได้เต็มที่ อย่างสบายใจไร้กังวล

ส่วนชาวบ้าน เมื่อสันโดษแล้ว ก็ไม่ต้องเบียดบังเวลาทำการงานไปแสวงหาสิ่งเสพ ไม่ต้องทำงานด้วยความทุกข์ทรมาน โดยที่ใจไม่อยู่กับงาน แต่ไหลไปอยู่กับสิ่งเสพที่ยังไม่ได้ แต่พอสันโดษ ก็กลายเป็นว่า มีความสุขกับวัตถุที่มีด้วย มีความสุขในการทำงานด้วย พร้อมกับตั้งใจทำการงานเต็มที่ด้วย

ตรงนี้ก็คือมาเข้าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *ให้สันโดษในวัตถุเสพ แต่ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม*

อันนี้เป็นหลักการสำคัญ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ เป็นคำสอนสำคัญของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ที่ตรัสรู้มานี้ เพราะไม่สันโดษ แต่อย่าเพิ่งเข้าใจผิด ไม่ใช่ไม่สันโดษในวัตถุ พระองค์ไม่สันโดษในกุศลธรรม

ถ้าพระพุทธเจ้าสันโดษในกุศลธรรมแล้ว พระองค์ไม่ตรัสรู้หรอก แต่พระพุทธเจ้าทรงไม่อึดไม่พอนในกุศลธรรม ถ้าเป็นสิ่งที่ดิ้งามแล้ว ต้องบำเพ็ญยิ่งขึ้นไป ก้าวหน้าไปเรื่อย

เมื่อไม่สันโดษในกุศลธรรม ไม่ว่าจะอะไรดี อะไรถูกต้อง เป็นกิจหน้าที่ ดิ้งาม เป็นคุณประโยชน์ ก็พยายามทำให้สำเร็จให้ได้ สู้เต็มที่ ไม่มีถอย คนที่สันโดษในวัตถุ แต่ไม่สันโดษในกุศลธรรม จึงเป็นคนที่เลี้ยงง่าย แต่ไม่กลัวความยาก

เป็นอันว่า ถ้าสันโดษแล้ว วัตถุก็ไม่จำเป็นต้องมากมาย ไม่สิ้นเปลือง เพราะอยู่ง่าย แล้วก็ออมเวลา ออมเรี่ยวแรง และออมความคิดมาทุ่มเทให้กับการทำกิจหน้าที่ เช่น บำเพ็ญไตรสิกขา โดยมีความไม่สันโดษในกุศลธรรม ก็จะปฏิบัติก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนา สันโดษก็มาหนุ่กันกับความไม่สันโดษ

ถือคติฝังเก็บน้ำหวานจากดอกไม้ จะห่างไกลมิัจฉาชีพ

นี่ก็พูดเลยไปถึงเรื่องสันโดษด้วย เพราะมันเกี่ยวกับเรื่องปัจจัยสี่ ย้อนกลับไปทีจุด ย้ำว่า ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน เมื่อพระสันโดษ ก็จะไม่รบกวนญาติโยม เพราะเป็นพระที่เลี้ยงง่าย ญาติโยมไม่ต้องวุ่นวายเดือดร้อน

ถ้าพระไม่สันโดษ ก็เอาแล้ว หาทางได้หาทางเอา เดียวก็ไปเที่ยวรบกวนญาติโยม ถ้าหาตรงๆ ไม่ได้ ก็ไปหาทางหลอกลวงชาวบ้าน หาแลกด้วยวิธีต่างๆ ตั้งแต่ไป ประจบประแจง ไปเอาแลกต่อแลก วิธีการมีเยอะ วิธีการลากอย่างนี้เรียกว่า **อนสนา** แปลว่า แสวงหาในทางที่ไม่สมควร คือแสวงหาในทางที่ผิด ถือว่าเป็นมิัจฉาชีพของพระ เพราะพระนี้ แม้แต่จะไปออกปากขออาหารกะชาวบ้าน ก็ไม่ได้ ท่านมีวินัยบัญญัติไว้

ภิกษุไปออกปากขออาหารกับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณา เพื่อตนฉัน เป็นอาบัติ ปาจิตตีย์ นี่ถือเป็นความผิด ท่านไม่มีสิทธิ์ไปเที่ยวบอกรอ ได้แต่เดินไปโดยสงบ เขารู้ ความต้องการ เขามีศรัทธามาถวาย จึงจะรับได้

ถ้าจะออกปากขอเขา คนนั้นต้องเป็น “ญาติ” ซึ่งมีกำหนดว่าอยู่ใน ๗ ชั้น คือ ชั้น ระดับตัวเองหนึ่ง ระดับสูงขึ้นไปสาม ลงไปสาม เท่านั้น

“ปวารณา” คือผู้ที่เขากล่าวเปิดโอกาสไว้ว่า ถ้าท่านต้องการอะไร ชาติอะไร นิมนต์บอกระ ฉันจะจัดถวาย คือบอกให้ท่านขอต่อข้าพเจ้าได้ อย่างนี้จึงจะมีสิทธิ์ไปขอ ถ้ามิฉะนั้นไปขอ ก็มีความผิด เรื่องพระไปออกปากขอเขานี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ป้องกันไว้มาก เพราะไม่ต้องการให้พระไปรบกวนชาวบ้าน และให้พระต้องทำตัวให้ตี ประพฤติตัวให้เหมาะสม

มีบทพุทธพจน์เป็นคาถาบทหนึ่ง ตรัสว่า แมลงภูแมลงผึ้งเที่ยวไปตามหมู่ไม้ ไม่ทำ ดอกไม้พร้อมทั้งกลิ่นและสีของดอกไม้ นั้น ให้ชอกช้ำ ฉนั้นใด มุนีคือพระภิกษุทั้งหลาย ก็พึง เที่ยวไปในหมู่ประชาชน ฉนั้นนั้น

นี่เป็นหลักสำคัญ ได้พูดในโบสถ์แล้ว ขอย้ำอีกที เป็นคติที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เตือนพระสงฆ์ หมายความว่า พระสงฆ์ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมนี้ ต้องถือคติอย่าง แมลงภูแมลงผึ้ง คือไม่ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองชอกช้ำ ไม่ว่าจะป็นศรัทธา หรือทรัพย์สิน เงินทอง ด้านวัตถุ ทรัพย์สินเงินทองเขา เราก็ไม่ทำให้เสียหาย ด้านจิตใจ ศรัทธาของเขา เราก็ไม่ทำให้เสื่อมถอย

ยิ่งกว่านั้น แมลงภูแมลงผึ้งนี้ นอกจากไม่ทำให้ดอกไม้ชอกช้ำเสียกลิ่นสีแล้ว ยัง ทำให้หมู่ไม้งามยิ่งขึ้น และแพร่พันธุ์ให้อีกด้วย

เหมือนกับพระสงฆ์นี้ ถ้าประพฤติตัวถูกต้องดี ก็เป็นที่เชิดชูจิตใจของประชาชน เมื่อปฏิบัติดี มีศีล ประพฤติตัวเหมาะสม ไปไหนก็ไม่เบียดเบียนชาวบ้าน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชน นำเอาความรู้สึกสงบ นำเอาธรรมะ นำเอาสันติสุขไปให้ แม้ความร่วมมือเป็นสุขไปให้ ประชาชนได้เห็นพระ ก็เบิกบานใจ เกิดศรัทธา มีปสาทะ จิตใจผ่องใส ได้ปิติ อิ่มใจ ทำให้ประชาชนงอกงาม เหมือนอย่างต้นไม้ที่ว่ามีหมู่ภุมรแมลงผึ้งไปชิตเซย

ในส่วนของตนเอง พระสงฆ์ที่ดำเนินจริยาอย่างพุทธคาถาอุปมาแมลงผึ้งนี้ ก็จะเป็นพระที่เลี้ยงง่าย และมีอาชีพะที่บริสุทธิ์

นี่เป็นคติอันหนึ่ง ก็นำมาบอกไว้ ถ้าปฏิบัติได้ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ก็จะได้รับปัญหา ที่ว่ามานี้เป็น การพูดถึงเรื่องการปฏิบัติเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พูดแล้วก็ขยายไปเรื่อย จนมาถึงแง่ที่เกี่ยวกับประชาชน ที่จริง เรื่องความสัมพันธ์กับประชาชนนั้น ยังต้องพูดต่างหาก มีเรื่องต้องพูดกันอีกมาก แต่ตอนนี้ พูดเรื่องศีลพอให้ครบก่อน

อยู่ในโลกเลือกได้ จะเป็นผู้กระทำ หรือเป็นเพียงผู้ถูกระทำ

ศีลที่พระพุทธเจ้าตรัสย้ำ ซึ่งผู้ที่เข้ามาบวช ต้องฝึกกันแต่เบื้องต้น อีกอย่างหนึ่งคือ อินทรีย์สังวร แปลว่า การสำรวมอินทรีย์ พูดง่ายๆ ว่ารู้จักใช้อินทรีย์ให้ถูกต้อง และเรื่องนี้ก็ได้พูดในวันบวชแล้วไม่ใช่น้อย ที่นี้ก็มาทบทวนศีลหมวดที่ ๒ นี้กันหน่อย

อินทรีย์ ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา เราอยู่ในโลก ชีวิตของเราที่เป็นอยู่ได้ ต้องมีการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก สิ่งที่จะช่วยสื่อสาร ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ที่นี้ ถ้าเราใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่เป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราก็กลับเป็นทางมาของโทษ ก่อความเสียหาย ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น

ที่ว่าใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่เป็น ก็คือใช้ด้วยโมหะ ดู ฟัง ดม ลิ้ม ชิม และต้องอะไรๆ ไปอย่างมีดๆ มั่วๆ ได้แค่ความรู้สึก ใช้แค่ความรู้สึก แล้วก็ไปแค่ตามความรู้สึก ถ้าได้แค่ความรู้สึก อยู่แค่ความรู้สึก ก็เรียกว่าใช้อินทรีย์ไม่เป็น ดูก็ไม่เป็น ฟังก็ไม่เป็น ลิ้ม ชิม ดม สัมผัส ไม่เป็นทั้งนั้น

ถ้าดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น ดูฟังแล้ว ก็อย่างที่ว่า คืออยู่แค่ความรู้สึกที่ถูกกระตุ้นเร้าไหลไปกับความรู้สึก ที่ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง วุ่นไปกับความรัก ชัง เกลียด กลัว แล้วก็ลุ่มหลงเพลิดเพลิดนัวเมา หมุนวนอยู่กับโลก โกรธ หลง ไม่รู้ตัวว่าใช้อินทรีย์ของตัวเองก่อโทษ ทำให้เกิดปัญหาแก่ชีวิต

บอกแล้วในโบสถ์ตั้งแต่วันบวชว่า เมื่อใช้อินทรีย์ดู ฟัง เป็นต้น อย่าอยู่แค่ด้านความรู้สึก ต้องไปให้ถึงด้านความรู้ อย่างดูทีวี ถ้าดูไม่เป็น ไปไม่ถึงความรู้ อยู่แค่ความรู้สึก ดูไปแทนที่จะได้ความรู้ ก็ได้แค่ความรู้สึก อยู่แค่ชอบใจไม่ชอบใจ แล้วก็เลื่อนไหลไปตามความเพลิดเพลิน แล้วก็ตกลงไปหรือจมลงในความลุ่มหลงมัวเมา ถ้าไม่มีสติหลงนานไป ก็พาให้เสียสุขภาพบ้าง เสียการศึกษาเล่าเรียนบ้าง ชีวิตไม่มีการพัฒนา

ที่นี่ ถ้าดูเป็น ก็ไม่ติดจมอยู่แค่ความรู้สึก แต่ขึ้นไปถึงความรู้ เมื่อดู ก็ได้ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร เพราะอะไร เป็นไปเป็นมาอย่างไร มีโทษหรือใช้ประโยชน์อะไรได้ นี่ดูโดยเน้นด้านความรู้

ต่อไปก็ดูเอาความรู้ หรือดูโดยมุ่งหาความรู้ ตามมาด้วยรู้จักเลือกดู แล้วก็ดูเป็น เมื่อดูเป็น แม้แต่รายการที่ไม่ดี รู้จักแยกแยะ เห็นแง่เห็นมุมต่างๆ หยั่งลงไปถึงเหตุปัจจัย ทั้งใกล้และไกล ดูไปก็ได้คติบ้าง ได้ความรู้ความคิด ตลอดจนมองเห็นช่องทางที่จะเอามาใช้ประโยชน์ได้ต่างๆ

จะเห็นว่า คนที่ใช้อินทรีย์รับรู้ และเสพอารมณ์ต่างๆ เช่น ดู ฟัง เห็น ได้ยินแล้ว ถ้าอยู่แค่ความรู้สึก เช่นว่า ชอบใจ ไม่ชอบใจ รัก ชัง เกียด กัด ก็คือเป็นผู้ถูกกระทำ หมายความว่า ถูกสิ่งที่พบเห็นเป็นต้นนั้นกระทำเอา ถูกชก ถูกจูง ถูกปลุก ถูกบั่น ให้เป็นไปต่างๆ เป็นเบี้ยล่าง ตกอยู่ใต้อิทธิพล หรือใต้การครอบงำของอารมณ์หรือของสิ่งเร้า นั้นๆ ตลอดจนของคนเป็นต้น ที่อยู่เบื้องหลังอารมณ์หรือสิ่งเร้า ที่เขานำเสนอนั้น

ถ้าอยู่แค่ความรู้สึกอย่างนี้ ก็คืออยู่ใต้โมหะ ก็ได้แค่เป็นผู้ถูกกระทำ จึงไม่พัฒนาไปไหน

แต่ถ้าไม่อยู่แค่ความรู้สึก พอขึ้นไปด้านความรู้ พอรู้ต่อสิ่งนั้น ก็เริ่มเป็นผู้กระทำขึ้นมาทันที เมื่อมองหาความรู้ เอาความรู้จากสิ่งนั้นๆ ก็ก้าวไปในความเป็นผู้กระทำ และพัฒนาในการกระทำขึ้นไปเรื่อยๆ

ยิ่งกว่านั้น การใช้อินทรีย์ด้านความรู้ ยังย้อนกลับมาปรับแก้และพัฒนาด้านความรู้สึกอีกด้วย ดังที่ยกตัวอย่างบ่อยๆ คุณหมอมหรือคุณพยาบาล มองคนเจ็บไข้หรือญาติของเขาเข้ามาหา เห็นเขาหน้าบึ้ง พุดจาภิรยาอาการไม่ดี

พอเจอสิ่งที่พระเรียกว่าอนิฏฐารมณ์อย่างนี้ ถ้าอยู่แค่ความรู้สึก คุณหมอมหรือคุณพยาบาลนั้นก็รู้สึกไม่ชอบใจ แล้วก็อาจจะแสดงอาการซึ่งเคียดบึ้งตึงพุดไม่เพราะ เป็นต้น เป็นปฏิกิริยาออกมา แล้วก็เกิดปัญหา ทั้งในใจ และในการสัมพันธ์กัน

ในทางตรงข้าม ถ้าคุณหมอหรือคุณพยาบาลนั้นไม่อยู่ได้ครอบงำของความรู้สึก แต่ขึ้นไปในขั้นใช้อินทรีย์เพื่อความรู้ ตาหูก็มุ่งเอาความรู้มาสนองโยนิโสมนสิการ ทำให้ สอบถามสืบค้นความรู้ เช่นว่า คนนั้นมีทุกข์อะไรลึกลงไปเบื้องหลัง มีความห่วงใยวิตก กังวลอะไร จึงทำให้หน้าตากริยาอาการและการพูดจาเหมือนจะไม่พอใจเรา

พอพูดจาไต่ถามได้ความรู้เข้าใจ ความรู้นั้นก็ปรับความรู้สึกของตัวเองให้ดี เกิด คุณธรรมความเกื้อการุณย์ที่จะช่วยเหลือเขา เกิดการแก้ปัญหา มีการพัฒนา คุณหมอ หรือคุณพยาบาลนั้นก็กลับเป็นเจ้าเหนือใจ และเป็นนายของสถานการณ์ นี่คือ ด้วย อินทรีย์ที่มากับความรู้ เราก็เป็นผู้กระทำ ไม่เป็นผู้ถูกกระทำ แล้วก็มีการพัฒนายิ่งขึ้นไป

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่องอินทรีย์สังวร เรื่องการรู้จักควบคุมการใช้ อินทรีย์ เป็นการศึกษาเบื้องต้น ในระดับของศีลอีกเหมือนกัน เป็นศีลเบื้องต้นใกล้เคียง กว่าศีล ๕ เสียอีก

เราไปเพ่งจ้องมองมากในเรื่องศีล ๕ เพราะเน้นด้านสังคม ให้คนว่างเว้นการ เบียดเบียนกัน ให้อยู่ร่วมกันได้ เป็นสังคมที่ทรงตัวอยู่ได้มั่นคง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญนักหนา แต่ในการพัฒนาชีวิตของแต่ละคนนั้น ศีลที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก ก็อยู่นี้แหละ คือศีล ข้ออินทรีย์สังวร และศีลข้อปัจฉัยปัจเจกขณัม ที่พาให้ได้โภชนมัตตัญญุตตา

พอบวชเข้ามา ก็บอกหลักง่ายๆ ว่าให้มีอินทรีย์สังวร สำรวมอินทรีย์ว่า เวลารับรู้ ดู ฟัง เห็นอะไรต่างๆ นั้น ให้เป็นไปโดยมีสติ แล้วก็ตามมาด้วยปัญญา เองง่ายๆ ว่า ไม่ให้อกุศลเข้ามาครอบงำจิตใจได้ อย่างที่ว่าไม่ให้เกิด โภคะ โทสะ โมหะ เอาแค่นี้

พูดง่ายๆ ว่า รับรู้โดยมีสติป้องกันตัว ทำให้อกุศลธรรมเข้ามาครอบงำจิตใจไม่ได้ ถ้ารู้จักใช้ตาหู ดู ฟัง เป็นอย่างนี้ การศึกษาก็เริ่มต้น เพราะการศึกษาเริ่มที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ของเรา ถ้าแค่นี้ทำไม่ได้ ก็แสดงว่าการศึกษานั้นพลาด การศึกษาปัจจุบันนี้น่าจะ พลาด เพราะไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้เลย

การศึกษาพื้นฐาน คือ เรื่องการบริโภคปัจฉัยสี่ กินใช้ให้พอดี กับเรื่องการใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็น นี่คือจุดเริ่มต้นของการศึกษา ถ้าได้จุดนี้แล้ว การศึกษาก็เริ่ม

เพราะฉะนั้น หลักเบื้องต้นของการฝึกอบรมพระ หรือการสอนพระใหม่ จึงเน้นที่นี้เป็นจุดเริ่มฝึกให้ชำนาญ แล้วก็ต้องใช้ไปตลอด พระเก่าก็ต้องใช้ตลอดไปในฐานะ ผู้ชำนาญการ พระเก่าก็ต้องมี โภชนมัตตัญญุตตา ต้องมีอินทรีย์สังวร แต่ที่นี้เราเน้นแก่ พระใหม่ เพราะว่าเมื่อพระใหม่มาเริ่มต้นชีวิตแบบพระนี้ ก็ให้รู้จุดว่าจะเริ่มกันที่ไหน

วิธีของนักเสพ-นักบริโภค กับ นักศึกษา-นักผลิต-นักสร้างสรรค์ แยกกันที่การใช้อินทรีย์

ที่นี้ อินทรีย์สังวรนั้น เพื่อให้การฝึกเป็นไปในชีวิตประจำวัน ก็เลยนิยมมาแต่โบราณให้แสดงออกมาในกิริยาอาการที่มีลักษณะของการสำรวมอินทรีย์เหล่านั้น

โดยเฉพาะตัวแรกคือตา ซึ่งปรากฏออกมาก่อนเขา ก็ให้มีการสำรวมตา เมื่อพระอยู่ในอินทรีย์สังวร ก็เดินไปอย่างสำรวม ทอดสายตาแค่พอประมาณ เมื่อไปในละแวกบ้าน นั่งที่อาสนะของตน ทอดตา “ชั่วแอก” (วาหนึ่ง) จะมองอะไรก็มองอย่างสงบ ไม่ส่ายหน้าหรือเหลียววอกแวกไปดูข้างโน้นข้างนี้ ทำอย่างนี้เรื่อยไปจนกลายเป็นอาการที่เป็นรูปแบบของพระ

ที่เท่านั้น อินทรีย์สังวร อยู่ที่มีการมีสติคุมตัว ว่ารับรู้ดูฟังเป็นต้นแล้ว ไม่ให้อกุศลครอบงำ (แต่ให้มีปัญญาที่จะมาพัฒนากุศล) อันนี้ต่างหากที่เป็นสาระ แต่เพื่อให้การฝึกดำเนินไป ก็เอารูปแบบมาช่วย เป็นการฝึกให้พระเดินไปโดยตาไม่สอดส่าย ไม่เที่ยวหันดูโน่นดูนี้ ดังที่ว่าทอดสายตาแค่พอประมาณ ในอัตราที่พอใช้ทำกิจ คือให้การเดินของตนดำเนินไปถูกต้องได้ผล

เมื่อฝึกฝนปฏิบัติกันไปๆ เป็นประจำ กาลผ่านมา อาการที่ปฏิบัตินั้นก็กลายเป็นลักษณะของชีวิตความเป็นอยู่ของพระไป พอพระเดินไปไหน ญาติโยมจะดูว่าท่านสำรวมไหม ก็ดูที่การเดินทอดสายตาเป็นต้น ถ้าพระเที่ยวเดินไปๆ ก้มๆ เงยๆ หันซ้าย หันขวา ดูอะไรๆ เรื่อยเปื่อยไป ญาติโยมก็บอกว่าท่านไม่สำรวม

เป็นอันว่าเอารูปแบบมาช่วย คือเอาอาการกิริยาที่ว่าตั้งงามมาตั้งวางไว้เป็นแบบ เพื่อจะฝึกให้ได้ให้เป็นอย่างนั้น แต่ต้องรู้ว่า สาระที่แท้จริงนั้น คือท่านต้องการให้เราฝึกที่สติ เอาสติมาคอยคุมใจในเวลาใช้อินทรีย์ ไม่ให้อกุศลธรรมเข้ามาครอบงำ แต่ให้รับรู้โดยมีสติ ที่ปิดกั้นอกุศลธรรมออกไป และเปิดช่องให้แก่ปัญญา ที่จะเข้ามาพาไปหากุศลธรรม และนำให้ได้สิ่งที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนก้าวขึ้นสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามสู่ความสมบูรณ์สืบต่อไป

อย่างน้อย ดูแล้ว ฟังแล้ว ให้ได้ความรู้ ไม่อยู่แค่ความรู้สึก นี่หนึ่งแล้วนะ ได้รับความรู้ก็คือได้ปัญญา ได้รับความรู้ความเข้าใจว่า เรื่องนี้มีความจริงหรือมีสาระเป็นอย่างไร ไม่ใช่ไปดูฟังไปเท่าไร ก็ได้แค่ชอบใจไม่ชอบใจ สนุกตื่นเต้นหรือเบื่อหน่ายซึมเซาผ่านไปๆ ไป โดยไม่ได้ศึกษา ไม่ได้สังเกต ไม่ได้สำเหนียกอะไรเลย

เด็กของเรา ถ้าเข้าโรงเรียนแล้ว ไม่รู้จักใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กายหาความรู้ ก็ยังไม่มี การศึกษา ยังไม่ได้เริ่มการศึกษา อย่างน้อยต้องดูฟังให้ได้ความรู้ ความรู้นั้นก็เพื่อเข้าถึง ความจริง เราอยู่ในโลก ต้องรู้จักเข้าใจสิ่งต่างๆ เมื่อรู้เข้าใจแล้ว จึงจะดำเนินชีวิตได้ด้วยดี จึงจะพัฒนาตัวเองได้ จึงจะสามารถทำการต่างๆ และดำเนินกิจการทั้งหลายให้สำเร็จ และจึงจะสามารถแก้ปัญหาได้ เพราะฉะนั้น ดูฟังแล้ว ต้องรู้ ให้เข้าไปถึงความจริง

เมื่อคืนนี้ พูดถึงขั้นตอนว่า หนึ่งได้ความรู้ ได้มองเห็นของจริง หรือเข้าถึงความจริง อย่างน้อยได้ข้อมูลแล้ว สืบเนื่องจากนั้น อาจจะได้คิด หรือได้แง่มุมความคิดบางอย่าง จากนั้น ก็นำเอาความรู้ไปใช้ดำเนินชีวิต ทำงานทำกิจการต่างๆ ตลอดจนใช้แก้ปัญหา คิดค้น ประดิษฐ์ ทำการผลิต และสร้างสรรค์นานัปการ รวมทั้งพัฒนาชีวิตของตนเอง

ที่พูดเรียงมาเรื่อยๆ นั้น แยกออกไป ก็เป็น หนึ่ง ได้ความรู้ สอง ได้ประโยชน์ หรือ เอาความรู้ที่ได้นั้นมาใช้มาทำประโยชน์

ทั้งสองขั้นตอนที่พูดมานั้น คือทั้งได้ความรู้ และได้ประโยชน์ ก็เป็นปัญญาทั้งคู่ คือ ปัญญาที่ได้ความรู้ และปัญญาที่ทำประโยชน์ได้

ที่ว่ามานี้เป็นเรื่องของการศึกษาโดยตรง และก็เป็นเรื่องง่าย ๆ ดูได้ ฟังได้ตั้งแต่ เป็นเด็ก ๆ เช่นดูว่า เด็กดูฟังทีวี ใช้ไอที เป็นใหม่ ได้ความรู้ ได้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น หรือว่าได้โทษ ติดอยู่แค่ชอบ-ไม่ชอบ สนุกสนาน-เบื่อหน่าย เอาแต่บันเทิงเพลิดเพลิน หลงไหล นี่ก็คือเป็นแค่นักเสพ ซึ่งไม่ต้องเรียน ไม่ต้องศึกษา เกิดมามี ตา หู จมูก ลิ้น มีความรู้สึก ก็เสพได้เรื่อย และเมื่อเป็นนักเสพ ก็จะต้องขึ้นมาเป็นนักบริโภค ไม่เป็นนักศึกษา ที่จะก้าวขึ้นไปเป็นนักผลิต หรือนักสร้างสรรค์

ถ้าเป็นนักศึกษา ก็คือใช้อินทรีย์เพื่อการเรียนรู้ ดูฟังในแง่ที่จะหาความรู้ คิดจะ ผลิต จะแก้ปัญหา จะสร้างสรรค์อันนั้นอันนี้ จึงใช้อินทรีย์ ตั้งแต่ตาตั้งแต่หู ไปค้นคว้าเสาะ แสวงข้อมูล หาความรู้ สะสมประสบการณ์ ที่จะนำไปใช้สนองความมุ่งหมายในการผลิต และการสร้างสรรค์นั้น ถ้าสังคมได้นักศึกษาที่ตรงตามความหมายนี้ ไม่ช้าไม่นานสังคม นั้นก็จะพัฒนาขึ้นไปเป็นสังคมของผู้ผลิต มีนักประดิษฐ์และนักสร้างสรรค์มากมายขึ้น

เดี๋ยวนี้ สังคมของเราได้นักเสพ มากกว่านักศึกษา แม้แต่คนที่ได้ชื่อว่าหรือเรียกตัว ว่านักศึกษา พอดูตัวให้ชัด ก็ไม่ใช่เป็นนักศึกษา แต่เป็นแค่นักเสพ เพราะฉะนั้น คนจึงเสื่อม จากการศึกษา และสังคมประเทศชาติจึงมีการศึกษาที่ตกต่ำ เป็นได้แค่สังคมบริโภคนิยม ซึ่งแปลว่าเป็นสังคมของคนเห็นแก่กิน เต็มไปด้วยนักเสพ รู้จักและนึกคิดอยู่แค่จะบริโภค ผลิตไม่เป็น ไม่ต้องพูดถึงการที่จะสร้างสรรค์ ควรตระหนักว่าสภาพนี้เป็นอันตรายมาก

อินทรีย์สังวร คือ การรู้จักใช้อินทรีย์ หมายถึงความสามารถควบคุมหรือปกครองตัวเองในการใช้อินทรีย์นี้ (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อินทรีย์คุปตี แปลว่าการคุ้มครองอินทรีย์) เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้เป็นนักศึกษา หมายความว่า เมื่อใช้ตาหูฟัง เป็นต้น หรือเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทุกอย่าง ต้องได้ปัญญา ไม่ว่าจะในแง่ข้อมูลความรู้ หรือการรู้เข้าใจคิดขึ้นได้ถึงประโยชน์ที่จะทำได้จากสิ่งเหล่านั้น

ก่อนจะผ่านไป ขอทวนย้ำอีกทีว่า เมื่อใช้อินทรีย์รับรู้ดูฟัง เป็นต้นนั้น เป็นธรรมดาว่า สำหรับคนทั่วไป จะมีความรู้สึกเกิดขึ้นเป็นตัวเด่นก่อน เช่นว่า ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ ชอบใจ หรือไม่ชอบใจ การฝึกด้วยอินทรีย์สังวรนี้ ในขั้นต้น ก็มุ่งว่าจะไม่ให้ไหลไปตามความรู้สึก หรือตกอยู่ใต้การครอบงำของความรู้สึก แต่ให้ได้ความรู้ขึ้นมาคู่กับความรู้สึกด้วย และเน้นให้ความรู้เป็นตัวเด่นเหนือความรู้สึก

การที่ความรู้จะเด่นเหนือความรู้สึกนั้น ในแง่หนึ่ง ความรู้สึกจะเหมือนกลายเป็นเครื่องมือของความรู้ เช่นว่า ความรู้เอาความรู้สึกเป็นตัวบ่งบอกหรือชี้ช่องว่าจะไรตรงไหน เป็นจุดที่ควรศึกษา ที่จะมุ่งไปเอาความรู้ให้ชัดเจนหรือจริงจัง เป็นต้น

ในการใช้อินทรีย์ ที่ความรู้ขึ้นมาคู่เคียงความรู้สึกนี้ ยังมีการพัฒนาต่อไปอีก คือการที่ความรู้จะมาปรับแปรหรือแก้ไขความรู้สึก เปลี่ยนหรือแทนความรู้สึกร้ายๆ ลบๆ ที่เป็นอกุศล ด้วยความรู้สึกดีงามหรือด้านบวกที่เป็นกุศล ดังได้ยกตัวอย่างมาบ้างแล้ว เช่นที่คุณหมอหรือพยาบาลรู้เข้าใจคนไข้แล้ว เปลี่ยนความรู้สึกซึ่งเคียด เป็นรู้สึกสงสารเห็นใจ

ในขั้นนี้ ถ้าจัดแบ่งเคร่งครัด ก็ถือว่าขยับจาก **อินทรีย์สังวร** คือการควบคุมอินทรีย์ขึ้นไปสู่ขั้นของ **อินทรีย์ภาวนา** คือการพัฒนาอินทรีย์ ซึ่งเป็นการฝึกหรือการศึกษาในขั้นตอนใหญ่เหนือขึ้นไปในระดับสูงสุด

เรื่องเหล่านี้เพียงเกริ่นไว้ พอให้เห็นแนวทางของการศึกษาที่จะพัฒนาชีวิตกันต่อไป

จัดหาจัดทำมณีนัย ให้อินทรีย์ได้ชื่นชม

ถึงตรงนี้ เห็นว่าน่าจะมีประมวลวิธีปฏิบัติสำคัญๆ เกี่ยวกับอินทรีย์ ที่โยงไปในด้านต่างๆ ของระบบการปฏิบัติไว้ จะได้เป็นแนวทางให้ผู้สนใจไปศึกษาต่อได้ทั่วตลอด

การปฏิบัติในเรื่องอินทรีย์ที่ควรยกมาตั้งเป็นหัวข้อไว้ให้ศึกษากัน คือ

ก) อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์ คือ การรู้จักใช้อินทรีย์ ควบคุมอินทรีย์ หรือปกครองอินทรีย์ หมายถึงการรับรู้อารมณ์ต่างๆ อย่างมีสติ จะดูฟังอะไร ก็มีให้ถูกความรู้สึกชอบ-ชัง และบรรเทาอกุศลธรรมครอบงำ (แต่เปิดช่องแก่ปัญญาที่จะนำเข้ามาซึ่งกุศลธรรม)

การฝึกพื้นฐานก็คือ การควบคุมตัวเอง ระวังหรือ **เลือกละ** เว้นการรับรู้ดูฟังสิ่งที่ไม่ดี เป็นโทษ ล่อเร้าให้เกิดอกุศล และ **เลือกรับ** รับรู้ดูฟังสิ่งที่ดีงาม นำมาซึ่งคุณประโยชน์

ถ้าปฏิบัติให้จริงจัง มีการฝึกศึกษามากขึ้น ก็เช่น ในการดูฟังชมใช้สื่อต่างๆ มีการ **เลือก** ข้อมูล รายการ เรื่องราวที่ดีงาม เป็นประโยชน์ ช่วยพัฒนาศีลวินัยและจิตปัญญา พร้อมกับ **เลือกห่าง** หรือเว้นห่างเรื่องราว รายการ ที่ชักจูงไปในทางเลื่อมเสีย ไร้คุณค่า เสียเวลาเปล่า ได้แค่หลงใหล หรือเหลวไหลไร้สาระ

ข) อินทรีย์ภาวนา การพัฒนาอินทรีย์ ในขั้นนี้ มิใช่แค่ดูแลควบคุมการปฏิบัติต่อสิ่งที่อินทรีย์รับรู้ว่าจะดูจะฟังอะไร หรือจะไม่ดูไม่ฟังอะไร และถ้ารับรู้ดูฟังเป็นต้นแล้ว ก็ไม่ให้มันครอบงำชักพาใจให้เกิดอกุศลธรรม ไม่ให้กลายเป็นโลกโกรธหลง แต่คราวนี้ก้าวหน้าขึ้นไปอีก ถึงขั้นปรับแก้และพัฒนากระบวนการรับรู้ของตัวอินทรีย์เอง

ที่จริง อินทรีย์สังวรก็เบิกทางให้แก่อินทรีย์ภาวนานี้ เหมือนเป็นขั้นเตรียมตัวให้แก่อินทรีย์ภาวนา แล้วอินทรีย์ภาวนาก็ก้าวต่อไป โดยที่มิใช่เพียงว่ารับรู้แล้ว ไม่ให้อกุศลธรรมครอบงำได้เท่านั้น แต่สามารถหรือมีอำนาจปรับแปรแก้ไขเปลี่ยนจากความรู้สึกที่เป็นอกุศล ให้เกิดความรู้สึกที่ดีงามเป็นกุศลขึ้นแทน

มีตัวอย่าง เช่นว่า เห็นคนโกรธ หน้าบึ้ง แสดงอาการไม่พอใจ แทนที่จะขัดเคือง ก็กลับมองดูเขาด้วยความเข้าใจ เห็นใจ และเกิดความสงสาร มีกรุณา, มองดูขมขมหวานที่เขาปรุงแต่งสีสันสวยงามมีกลิ่นชวนรับประทาน แต่ความรู้สึกไม่เลือนไหลไปตาม กลับมองเห็นสารเคมีที่ปนเปื้อนมีพิษเป็นภัยน่าเกลียดกลายเป็นปฏิภูมไป, ในทางตรงข้ามเห็นของเน่าเหม็นน่าเกลียดน่ากลัว มองด้วยความรู้เข้าใจถึงความเกิดขึ้นตั้งอยู่แตกสลายไปของบรรดาสังขาร หยั่งถึงอนิจจตา รวมทั้งความไม่เป็นไปตามความปรารถนาของผู้ใด ก็มองอย่างรู้เท่าทันเป็นธรรมดาไป, พระภิกษุแลเห็นผู้หญิงรูปร่างหน้าตาสวยงาม มองตามอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า พบสตรีชรารุ่นคุณย่าคุณยาย ก็มองเป็นยายาย พบสตรีคราวแม่ ก็มองเป็นดั่งแม่ พบสตรีรุ่นพี่หญิงน้องหญิง ก็มองเป็นพี่สาวน้องสาว พบสตรีรุ่นลูกสาว ก็มองอย่างเป็นบุตรหญิง พอมองได้อย่างนี้ แทนที่จะเกิดราคะ ก็กลายเป็นไมตรี เกิดมีเมตตาตามฐานะอย่างที่ว่านั้นๆ ฯลฯ

ค) รมณียภาพ (รมณียภาวะ) ภาวะที่เป็นรมณีย์ หรือสภาพอันน่ารื่นรมย์ เป็นคุณสมบัติอันพึงประสงค์ของสิ่งที่พบเห็น หรือสถานที่ สิ่งแวดล้อม และบรรยากาศทั่วไป ซึ่งพอสัมผัสอินทรีย์ ก็ชวนให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม เช่น สดชื่น เบิกบาน ใจสงบ อยู่ตัว ไร้กุศล

ดังได้พูดข้างต้น ในการใช้อินทรีย์รับรู้อารมณ์ต่างๆ นั้น ควรให้ดูฟังพบเห็นได้ยิน สิ่งที่ชวนให้เกิดความรู้และความรู้สึกที่ตึงามเป็นกุศล จึงได้สอนได้ฝึกให้ระวังและให้เลือกรับรู้ดูฟังสิ่งทั้งหลายที่ตึงามนำไปทางกุศล

ที่นี่ แทนที่จะต้องคอยรอหรือเลือกหาอารมณ์ที่ตึงามนำกุศลอย่างนั้นเรื่อยไป ก็มี การปฏิบัติในทางย้อนกลับ คือจัดหาจัดทำสภาพที่จะเป็นอารมณ์ตึงามนำกุศลนั้นให้มี ขึ้น ซึ่งจะมีอยู่เป็นอยู่ให้ประสบพบเห็นได้อย่างเป็นปกติทั่วไป หรือสม่าเสมอเป็นประจำ เฉพาะอย่างยิ่งก็ได้แก่ถิ่นที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมทั่วไป

สภาพของถิ่นอาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดี อันเป็นอารมณ์ตึงามเกื้อหนุนกุศลนี้ ท่านเรียกว่า “รมณีย์” แปลว่าน่ารื่นรมย์ ท่านให้ความสำคัญมาก รู้กันถือกันว่าเป็นที่พึงปรารถนาในการที่จะเข้าอยู่อาศัยเพื่อเริ่มการปฏิบัติหรือใช้เป็นที่ศึกษาภาวนา และถือ เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของความเป็นวัด อันมีชื่อเรียกดั้งเดิมว่า “อาราม”

อย่างที่ได้พูดได้เล่าแล้วตั้งแต่ในโบสถ์วันบวชว่า พระพุทธเจ้าทรงเริ่มบำเพ็ญเพียร ก็เมื่อทรงหาถิ่นที่เป็นรมณีย์พบแล้ว พระจะชวนท่านที่ต้องการศึกษาภาวนาให้อยู่ในถิ่นของตน ก็บอกว่าที่นั่นเป็นรมณีย์ ญาติโยมนิมนต์พระให้อยู่ในที่ที่ตนอุปถัมภ์ ก็บอกว่าที่นั่นเป็นรมณีย์ ทั้งหมดนี้บอกชัดแล้วว่า “รมณีย์” สำคัญอย่างไร

การจัดหาและจัดทำให้มีให้เป็นสภาพรมณีย์นี้ เป็นการปฏิบัติจัดการทางสังคม ต่อสิ่งแวดล้อม เป็นกิจสำคัญที่มีมาคู่กับชีวิตของพระสงฆ์ เพราะเนื่องมาจากพระพุทธบัญญัติที่เป็นวินัยของพระ เพราะฉะนั้นก็จึงมีมาคู่กับประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา

ตามพระวินัยนั้น พระสงฆ์มีหน้าที่ปิดกวาดเขตต์ถุทำวัดให้สะอาด ทุกอย่างตั้งแต่ในกุฏิของตน และเสนาสนะต่างๆ จนถึงบริเวณวัด หรือลานวัด ดังที่ “บริเวณสัมมัชชนะ” คือ การกวาดบริเวณ หรือกวาดลานวัด (พุทธบัญญัติว่า “บริเวณ สัมมุชชีตพพ”) เป็นข้อหนึ่งในเสนาสนวัตร (หน้าที่หรือข้อที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ ต่อที่นั้งที่นอนที่อยู่อาศัย)

มีใช่เพียงในเสนาสนวัตร ที่เป็นกลางๆ กว้างๆ เท่านั้น บริเวณสัมมัชชนะ คือ การกวาดบริเวณ จนถึงกวาดลานวัดนี้ ยังเป็นข้อหนึ่งในวัตรของลูกศิษย์ ต่ออุปัชฌาย์ หรือต่ออาจารย์ของตนๆ อีกด้วย (เช่น วินย.๗/๔๓๙/๒๕๐)

ก็เลยพูดได้ว่า บางที อุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ มีลูกศิษย์ (สัทธิวาสิก, อันเตวาสิก) มากมาย พระลูกศิษย์ไม่ค่อยมีโอกาสเข้าไปดูแลปฏิบัติท่าน ถ้าอย่างนั้นก็ไปกวาดลานวัดนี้แหละ ถือว่าเป็นการได้ดูแลรับใช้ปฏิบัติพระอุปัชฌาย์ หรือพระอาจารย์แล้ว เรื่องเป็นมาอย่างนี้ การกวาดลานวัด ให้อารามเป็นรมณีย์ ก็เลยกลายเป็นประเพณีที่เด่นอย่างหนึ่งไป

ตั้งที่ในวรรณคดีก็มีคำกล่าวแสดงความซาบซึ้งชื่นบานใจ ในบรรยากาศอันเป็น
รมณีย์ของวัดวาอาราม ที่พระสงฆ์ได้หมั่นแผ้วถางให้สะอาดงดงาม ขอยกโคลงบทหนึ่ง
ใน *นิราศนรินทร์* ของ นรินทร์วิเบศร์ มาให้ดู ท่านเขียนไว้ว่า

โบสถ์ระเบียงมรทพพัน	ไพหาร
ธรรมาสน์ศาลสถาน	พระแผ้ว
หอไตรระซังชาน	กายคำ
ไชประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพ็ญจันทร์

พอปิดกวาดกำจัดขยะมูลฝอยหมดไปจากที่ใด ทำให้เป็นที่สะอาดงามตา ก็
เรียกว่าทำที่นั่นให้เป็นรมณีย์ อันเป็นที่น่ารื่นรมย์ชมชื่นใจ

อย่างทีในคัมภีร์ชอบเล่าเรื่องมฆมาณพ หัวหน้าคณะนักบำเพ็ญประโยชน์สมัย
โบราณ ไปในที่ทำงาน ก็กวาดชำระจัดสถานที่นั้นให้สะอาดเรียบร้อยเป็นรมณีย์ คนอื่น
เห็นที่นั่นดี ชอบใจ ก็ให้ที่นั่นแก่เขา แล้วตัวก็ไปทำที่ใหม่ให้เป็นรมณีย์ ขยายไปเรื่อยๆ
หรือที่ไหนคนมาชุมนุมกัน อย่างกลางหมู่บ้าน ก็กวาดชำระทำสถานที่นั้นให้สะอาดเป็น
รมณีย์ จัดที่ทางบริเวณให้สะอาดสงบสบายแก่บรรดาผู้คน ถือว่าเป็นการให้ความสุขแก่
มหาชน (เช่น ที่.อ.๒/๓๒๕; ส.อ.๑/๓๓๐; ฐ.อ.๒/๙๗)

สถานที่สะอาด ถนนหนทางบริเวณเรียบรื่น ครอบคลุมแวดล้อมด้วยอากาศที่
บริสุทธิ์ สายลมสดชื่น แสงแดดส่องมองโล่ง ท้องฟ้าแจ่มใสไร้หมอกควัน มีแหล่งน้ำใส
สะอาด มีต้นไม้พืชพรรณสดเขียวสะพรั่ง ขึ้นตาชื่นหูใจสงบ ไม่พลุกพล่าน ไม่อัดแอ
ปลอดภัยใจช่างเอะอะอึกทึก ทำนองอย่างนี้คือที่พูดกันว่า เป็นรมณีย์

ไม่ใช่แค่ไปจัดไปทำถิ่นที่และสิ่งแวดล้อมข้างนอกให้เป็นรมณีย์ แต่ตัวคนเองนี้
แหละ เมื่อพัฒนาตนให้มีกาย มีศีลวินัย กับทั้งมีจิตใจและปัญญาประณีตงดงามแล้ว ก็
เป็นสภาพรมณีย์แก่คนทั้งหลายด้วย ดังที่ท่านว่าไว้ ท่านผู้ไกลกิเลสเป็นอริยชนอยู่ที่ไหน
ไปที่ใด ก็ทำที่นั่นให้เป็นรมณีย์ (ดู ขุ.ธ.๒๕/๑๗/๒๘)

ผู้ที่ศึกษาจะพัฒนาชีวิต เมื่อได้อยู่ใกล้ อยู่กับ อยู่ท่ามกลางสภาพรมณีย์ ก็ใช้
อินทรีย์เพื่อการศึกษาพัฒนาและเพื่อการมีชีวิตที่ดีงามได้เต็มที่ ไม่ต้องคอยระวังเลือก
ละเลือกรับอารมณ์ร้าย หรือเลือกหาเลือกหาง่ายการนำกุศลหรือบ้นอกกุศล อินทรีย์ก็จะ
ช่วยพาให้ก้าวหน้าไปในการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา ได้เป็นอย่างดี จึงเป็น
ประเพณีที่จะจัดทำวัดให้เป็นแบบอย่างของถิ่นแดนที่เป็นรมณีย์

ดังนั้น ทุกคนควรถือเป็นหน้าที่ที่จะจัดทำที่อยู่อาศัยถิ่นแดนของตนตลอดจน
บรรยากาศแวดล้อม ให้เป็นรมณีย์ ที่อินทรีย์ของทุกๆ คนจะได้ชื่นชมพาให้เจริญในกุศล

สภาพภรณ์นี้ จำเป็นต่อชีวิต ทั้งกายใจ ที่จะอยู่ได้และอยู่ดี มีความเจริญอกงาม และมีความสุข จึงเป็นฐานรองรับชีวิตที่ดี ไม่ว่าจะมนุษย์จะเจริญพัฒนาไปแค่ไหนอย่างไร ก็ต้องพึ่งต้องอาศัยสภาพภรณ์นี้ ขาดไม่ได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะสร้างความเจริญหรือพัฒนาอย่างไร ก็ต้องรักษาสภาพภรณ์นี้ไว้

ถ้าพัฒนากันไปๆ บอกว่าเจริญก้าวหน้ามากมาย แต่ไม่มีชีวิตที่ดี ขาดไร้สภาพภรณ์ มีความเจริญก้าวหน้าไกล แต่มีชีวิตไม่ดี ก็ไม่รู้อะไรจะพัฒนาไปทำไม พุทธนัยหนึ่งว่า ถ้าไม่มีสภาพภรณ์รองรับชีวิตที่ดีไว้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะมีมาจากที่ไหน

ในทางตรงข้าม เมื่อมีสภาพภรณ์รองรับไว้ ชีวิตก็อยู่ดีได้ การพัฒนาทั้งหลาย ก็จะมีจุดหมาย ช่วยให้ชีวิตยิ่งก้าวต่อไปในการเป็นอยู่ที่ดี พัฒนาด้านกายภาพให้ชีวิตอยู่ดีได้ โดยมีสุขภาพะทางกายแล้ว ก็พัฒนาศีลวินัย ตลอดจนถึงจิตใจและปัญญา จนลุล่วงภาวะที่เป็นอิสรภาพอันแท้จริงได้ สมความมุ่งหมายของการพัฒนาที่ดี

มารยาทในวัฒนธรรมไทย มากับน้ำใจที่คำนึงถึงส่วนรวม

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นอินทริยสังวร ตั้งแต่เริ่มแรก หนึ่งใน *อินทริยสังวร* ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็น แล้วก็ สอง *โภชนเนมัตตัญญูตา* รู้จักประมาณในการบริโภค กินเป็นบริโภคเป็น ตั้งแต่ฉันอาหารด้วยปัญญาให้ได้คุณค่าที่แท้จริง เพื่อคุณภาพชีวิต ไม่ใช่เพียงเพื่อสนองความต้องการเสพเท่านั้น อย่างน้อยให้ได้การปฏิบัติตัวในการอยู่ในโลก ดำเนินชีวิตโดยสัมพันธ์กับภายนอกให้ถูกต้องพอดีนี้เป็นฐานก่อน

ที่นี้ต่อไป ไม่ใช่เฉพาะว่าฉันโดยพิจารณาด้วยปัญญาเท่านั้น แต่กิริยามารยาทในการฉันก็ต้องฝึกด้วย ที่นี้ก็ให้ฝึกการใช้และการแสดงออกทางกาย วาจา ในความเป็นอยู่

ด้านนี้ก็เน้นในเรื่องการฉันอาหารนี้แหละก่อน เพราะเป็นเรื่องเด่นเรื่องใหญ่ในการเป็นอยู่ตั้งแต่ในชีวิตประจำวัน การฝึกพระด้านนี้ได้มาเป็นแบบอย่างในวัฒนธรรมไทย เป็นต้นกำเนิด เป็นต้นแบบ เป็นรากฐาน เริ่มแต่มารยาทในการกินการรับประทาน เช่นว่า เวลาจะฉันอาหาร ต้องห่มผ้า ครองผ้าให้เรียบร้อย

คุณสิ พระนี้ เวลาจะฉันภัตตาหาร ต้องห่มจีวรมาก่อน ไม่ใช่อยู่ๆ มาเห็นอาหารแล้วก็จะหยิบฉันตามชอบใจ แล้วก็ต้องนั่งให้เรียบร้อย ฉันอาหารไม่ให้มีเสียงดัง ไม่กินดังจับจับ-จับจับ ไม่พูดในขณะที่กำลังฉัน อาหารกำลังเต็มปากอยู่ ห้ามพูด ที่จริงท่านไม่ห้ามท่านให้ฝึก ฝึกไม่พูดในขณะที่กำลังมีอาหารอยู่ในปาก นี่คือฝึกหมด ฝึกให้มีสติ ฝึกให้ทำการโดยมีการรู้จักควบคุมตนเอง

เวลาฝึกพฤติกรรม ซึ่งเรียกว่าศีลนี้ ก็ได้ฝึกจิตใจไปด้วย เพราะเราจะควบคุมพฤติกรรมได้ เราก็ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง เราจะบังคับควบคุมกายวาจา เราก็ต้องมีสติ นี่คือการทำให้ได้ฝึกจิตใจไปด้วย และพร้อมกันนั้น ก็ต้องใช้ปัญญา ต้องรู้ว่าอะไรถูกอะไรไม่ถูก อย่างน้อยต้องเรียนรู้ระเบียบข้อกำหนดกฎเกณฑ์ รู้ว่าจะต้องมีกิริยามารยาทอย่างไร จึงจะถูกต้อง ปัญญาที่พัฒนาไปด้วย

เป็นอันว่าได้หมด เอาศีลมาตั้ง สมาธิก็มาจับมายึดทรงไว้ แล้วปัญญาก็พาไป เป็นการฝึกขั้นต้น เริ่มจากศีล เอาศีลมาเป็นฐานในการฝึก แล้วศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไปด้วยกัน

ที่นี่ เวลาฉัน ต้องระวังดูแลตั้งวางกายวาจา ให้เรียบร้อย อย่างในบางวัด เวลาฉันนี้ ฝึกกันเอาจริงเอาจังมาก พระเณรน้อยร้อย ฉันไม่มีเสียงเลย แม้แต่เสียงช้อนกระทบกัน และเสียงช้อนกระทบจาน ไม่มีเลย พร้อมกันนี้ ร่างกายก็ดำรงอยู่ในอาการที่สงบงาม เช่นไม่เอาศอกไปยันโต๊ะที่ฉัน ไม่โยกตัว นั่งไม่โคลงเคลง ฯลฯ ให้เรียบร้อยงดงามหมดทุกอย่าง เรียกว่าฉันด้วยความมีสติ ฉันด้วยความตั้งใจสงบ ฉันด้วยปัญญาที่ค้ำนึ่งตระหนักรู้ถึงหลักไตรสิกขา

การฝึกฝนอบรมพัฒนาตนในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้ทั้งพฤติกรรมทั่วไปที่พึงประสงค์ในการฝึกโดยตรง แล้วก็ได้ทั้งมารยาทในสังคม แล้วก็ได้รับความงามให้แก่สงฆ์ด้วย เพราะว่า เมื่อฉันนั้น ไม่ได้ฉันเพื่อตัวเองอย่างเดียว แต่ในการฉันนั้น เราคำนึงถึงประโยชน์แก่สงฆ์ด้วย เพื่อความดีงามความเรียบร้อยของสงฆ์ส่วนรวม

การคำนึงถึงส่วนรวมนี้เป็นข้อที่สำคัญมากในชีวิตของพระ กิจกรรมแต่ละอย่างที่ทำนี้ มิใช่เพื่อตนเองคนเดียว แต่เพื่อผู้อื่นด้วย

พระนั้น จะทำอะไร ก็คำนึงถึงผลที่จะตามมา ทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่สงฆ์ส่วนรวม เริ่มแรก ตนเองในฐานะพระภิกษุ เป็นส่วนร่วมอยู่ในสงฆ์ เป็นสมาชิกของสงฆ์ อยู่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว (จนกระทั่งคนไทยจับเอาพระแต่ละองค์เป็นสงฆ์ไปเลย) จะทำอะไร ก็คำนึงเป็นหนึ่งขึ้นมาเลยว่าจะรักษาสงฆ์ให้คงอยู่ในความงาม ให้สงฆ์เรียบร้อย

อย่างที่ท่านเปรียบว่า พระที่มาบวชอยู่ด้วยกันนี้ มาจากต่างชาติ ต่างตระกูล ต่างถิ่น ต่างที่ ต่างกันทุกอย่างในภูมิหลัง เหมือนดั่งดอกไม้ต่างขนาด ต่างสี ต่างพรรณ แล้วก็ต่างพันธุ์ด้วย เขาเอามาจัดเข้าแจกัน วางบนพาน หรือเป็นพวงมาลัย ก็เรียบร้อยสวยงาม พระที่ประพฤติดี ท่านเรียกว่า **สังฆโสภณ** แปลว่าผู้ทำสงฆ์ให้งาม นี่ถือเป็นหลักสำคัญ

ในการคำนึงถึงส่วนรวมนั้น นอกจากคำนึงถึงสงฆ์แล้ว ก็คำนึงถึงประชาชน จะทำอะไร แม้แต่แค่จะปรากฏตัว ก็ต้องให้ประชาชนได้ศรัทธาปสาทะ ให้เขาเกิดความพอใจของจิตใจ เห็นพระแล้วชื่นใจ เห็นกิริยามารยาทอาการที่มีวินัยของพระ ยามท่านปรากฏกาย แม้แต่ในเวลาบิณฑบาต เดินกันเป็นแถวสำรวจรวมเรียบริ้อย ญาติโยมเห็นก็ชื่นใจ ผ่องใส เบิกบาน สบายใจ ได้ความสุขแล้ว

วันนี้จะไปทำงานทำการ จะวุ่นวายกับเรื่องราวหลากหลายทั้งวัน แต่เริ่มต้นตอนเช้า ได้เห็นพระแล้ว ก็สบายใจ ใจผ่องใสได้กำลัง นี่ถือเป็นสิริมงคล เริ่มต้นวันด้วยจิตใจที่สดใส ชื่นบาน มีพลัง

เพราะฉะนั้น จึงมีหลักว่า พระนั้น ถ้าจะไปพบกับโยม ต้องทำให้ใจโยมเกิดปสาทะ กิริยามารยาท การฉัน การพูดจา ต้องให้เรียบริ้อยสงบงามตามพระวินัย โดยคำนึงว่าจะช่วยชูชูจิตใจ ให้โยมเกิดความสดชื่นผ่องใสเบิกบาน ไม่ใช่เห็นพระแล้วใจหงุดหงิด งุ่นง่าน ฟุ้งซ่าน ไม่สบาย จิตตกต่ำลงไป ไม่ใช่อย่างนั้น แต่เมื่อพบกับโยม ตัวเองมีศีล ก็ให้โยมได้ธรรม ตั้งแต่เกิดปสาทะชื่นในใจ

ถ้าเอาใจใส่ปฏิบัติกันให้ได้อย่างนี้อยู่เสมอ เป็นประจำ ถูกต้องตามหลักธรรมหลักวินัย บรรยากาศของวัด ของพระศาสนา ของบ้านเมืองไทย ก็น่าจะเป็นได้อย่างที่ท่านกล่าวไว้ในวรรณคดี ดังโคลงอีกบทหนึ่ง ที่นรินทรวิเบศร์เขียนแสดงปสาทะไว้ใน *นิราศนรินทร* ดังนี้

เรื่องเรื่องไตรรัตน์พัน	พันแสง
รินรสพระธรรมแสดง	คำเช่า
เจดีย์ระตะแซง	เสียดยอต
ยลยั้งแสงแก้วแก้ว	แก่นหล้าหลากสวรรค์

พระสงฆ์เป็นเครื่องบำรุงจิตใจของชาวโลก ทำให้สังคมมั่นคงงอกงามอยู่ได้ดี ด้านจิตใจนี้ ปสาทะเป็นองค์ธรรมที่สำคัญยิ่ง เมื่อพระปฏิบัติถูกต้อง จะช่วยสังคมได้มากมาย พระจึงต้องคำนึงถึงตลอดเวลา เจอกับญาติโยมเมื่อไร ก็ให้ได้ปสาทะขึ้นมาเลย

ถึงตรงนี้ ขอแทรกเรื่องที่ควรทำความเข้าใจให้ถูกให้ชัดอย่างหนึ่ง คือเรื่องการแต่งตัว หรือการนุ่งห่ม อย่างพระนี่ มิใช่ว่ามีหลักสันโดษ ให้เป็นอยู่ง่ายๆ ไร้ของน้อยๆ มีแค่บริวารที่จำเป็นแล้ว ท่านจะถือว่า จีวรนี้เรานุ่งห่มไป ไม่เอาหุฬาสวยงาม ก็ไม่ต้องซักมันละ เอาง่ายๆ นุ่งห่มผ้าขาดๆ เหม็นๆ ก็ได้ นี่ไม่ใช่ ท่านไม่ได้ถืออย่างนั้น

การอยู่ง่าย ๆ ใช้น้อย ๆ นุ่งห่มจีวรเก่า ๆ ขาด ๆ เหม็นสาบอย่างที่ว่านั้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงยินยอมให้พระทำ ไม่ทรงยอมรับ ไม่ทรงอนุญาต การอยู่ง่าย ๆ อย่างนั้น ไม่ใช่สันโดษ เป็นได้แค่เอาสันโดษมาอ้างเพื่อจะได้อยู่อย่างมั่งง่าย สันโดษไม่ใช่มั่งง่าย ซึ่งใกล้กับขี้เกียจ คำสมัยนี้ที่พอจะใกล้เคียงสันโดษ คือเป็นอยู่เรียบง่าย แต่ก็ไม่ขัดพอ

พระภิกษุต้องรู้ตระหนักรู้ว่า ท่านไม่ได้อยู่เพื่อตัวท่านองค์เดียว แต่ท่านอยู่เพื่อสงฆ์ และเพื่อประชาชนด้วย คือท่านมีความรับผิดชอบต่อสังฆะ และต่อประชาชน อย่างง่าย ก็ต้องช่วยให้สงฆ์งาม และให้ประชาชนได้ปสาทะ

เพราะฉะนั้น ผ้าจะเก่าก็ไม่ว่า นุ่งห่มผ้าปอน ๆ ก็ยอมรับได้ว่าอาจจะดีด้วย แต่จะให้สกปรกเหม็นสาบไม่ได้ ต้องซักให้สะอาด จะนุ่งห่มผ้าขาด ก็ไม่ได้ ถ้าจีวรฉีกขาด จะปล่อยให้ปละละเลยไม่ได้ วินัยกำหนดว่า ถ้าผ้าไตรจีวรขาดเป็นรูโหว่แค่เท่าหลังเล็บนิ้วก็ยกเท่านั้น ก็จะขาดอธิษฐาน กลายเป็นอดิเรกจีวรไป ต้องเย็บปะ (วินย.๑.๒/๑๖๘) แล้วอธิษฐานเสีย ถ้าปล่อยให้ เดียวก็เจออาบัติ จะเห็นว่า แม้แต่จีวรผืนหนึ่ง ๆ ก็ต้องดูแลรักษาให้ดี

บางที ชาวบ้านบางคนไม่รู้หลักนี้ นึกว่าตัวเองจะอยู่ง่าย ๆ ก็เลยไม่เอาใจใส่ในการเป็นอยู่ การกินการใช้ ข้าวของต่างๆ กลายเป็นปล่อยให้ปละละเลย แล้วก็เสียหลักในแง่ที่ว่าไม่คำนึงถึงผู้อื่น จะเรียกว่าขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ก็ได้

เราต้องคำนึงถึงประโยชน์ของสังคมส่วนรวมด้วยว่า เราจะแต่งตัวอย่างไร ก็ให้การปรากฏตัวของเรา เป็นส่วนร่วมในการบำรุงจิตใจของประชาชน ให้คนที่พบเห็นมีจิตใจสบาย ให้ตัวเราเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในสภาพรมณีย์ ให้แก่คนอื่นหรือแก่เพื่อนร่วมสังคมที่มาพบเห็น ที่จะช่วยโน้มนำจิตใจของเขาไปในทางกุศล เป็นการช่วยส่งเสริมเขาในการพัฒนาชีวิตของตนๆ เป็นภาวะที่เราไม่เมตตาต่อผู้อื่นและต่อสังคม พร้อมทั้งในภาพรวมก็เป็นความดีงามของชุมชน และของสังคม รวมเป็นสองด้าน ซึ่งทำไปได้พร้อมกัน

เพราะฉะนั้น ที่เราแต่งตัวนี้ ในแง่หนึ่ง ก็ใช้เสื้อผ้าให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ เพื่อป้องกันหนาว ป้องกันเหลือบยุงลิ้นไร กันความละอาย นี้ได้หนึ่งแล้ว สอง ก็เพื่อเกื้อกูลแก่จิตใจของคนอื่นที่อยู่ร่วมสังคมนี้อย่างที่เรียกว่าเป็นขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม แต่ที่แท้ก็คือเพื่อเกื้อกูลแก่จิตใจของคนที่อยู่ร่วมกัน ช่วยเป็นรมณีย์ที่เกื้อหนุนเขาให้พัฒนาในกุศลธรรม โดยมีความรู้สึกที่ดีงาม เช่น สดชื่น เบิกบานสงบ ผ่อนคลาย แล้วจะได้เจริญในกุศลธรรมอื่นๆ สูงขึ้นไป ไม่ใช่ไปทำลายความรู้สึกของเขา พอเห็นเราแล้ว กลายเป็นใจเสียไปทั้งวัน หรือเร้าอกุศลขึ้นมา ให้จิตใจยั่งตกต่ำลงไป

ในการปฏิบัติที่ว่ามานี้ เป็นการมองอะไรๆ อย่างมีความรู้เข้าใจ พร้อมทั้งมีคุณธรรมคือเมตตา ก็เลยเป็นการพัฒนาจิตปัญญาของเราเองไปด้วย

ที่เราแต่งตัวกันนี้ ทางที่จะพลาด มีทั้งสองด้าน ในด้านหนึ่ง ก็ทำนองว่าจะไปอวดเขา ถ้าอวดก็เสียอีก กลายเป็นการสัมพันธ์กับสังคมในทางหลงตามค่านิยม หรือตื่นตามกระแส ตัวเองไม่มีหลัก นี่ไม่ใช่แต่งไปอวดโก้ แล้วก็ไม่ใช่ว่าจะไปช่วยยวนใครนะ แต่เราจะช่วยรักษาและเกื้อกูลแก่จิตใจของคนอื่น ให้เขามีจิตใจสบาย ในคำที่ว่าคนเราอยู่ในสังคมนี้ ขอให้เมตตาต่อกัน เราทำแค่นี้ก็ได้แล้ว แค่ว่าช่วยรักษาจิตใจให้เขามีความเบาสบาย หรือสงบ ผ่อนคลาย หรือรำเริงเบิกบานผ่องใส นี่ก็เป็นความพอดีด้านหนึ่ง

อีกด้านหนึ่ง ก็พลาด เป็นการเอียงไปอีกข้างหนึ่ง ในทางที่เอาแต่ใจตัว ไม่คำนึงถึงใคร ไม่รับผิดชอบอะไร ได้แก่พวกที่บอกว่า ฉันไม่เอาอะไรทั้งนั้น เสื้อผ้าไม่ต้องมีก็ได้ ผมเผ้าไม่ต้องตัด น้ำไม่ต้องอาบ เสื้อผ้าไม่ต้องซัก อะไรอย่างนี้ สกปรกมอมแมมๆ เลยกลายเป็นอย่างพวกฮิปปีไป ก็ไม่ได้เรื่องอีกเหมือนกัน เรียกว่าเอียงสุดไปอีกทางหนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักมัชฌิมาปฏิปทาไว้ เป็นทางแห่งปัญญา ซึ่งให้ทำอะไรๆ ด้วยความรู้เข้าใจ มองเห็นความถูกต้อง-พอดี อันนี้สำคัญอย่างยิ่ง ชีวิตตนกับชีวิตผู้อื่นสัมพันธ์กันหมด สิ่งแวดล้อมก็รองรับเกื้อหนุน เราทำให้ประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันลงตัวพอดีไปหมด

ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง ก็คือทำด้วยปัญญานั้นเองแหละ ไม่ใช่ทำด้วย *ตัณหา* ที่ไม่รู้ไม่คำนึงอะไร นี่ก็ขึ้นมาว่าอยากเสพ ก็ไปเอา ก็ทำไป ไม่ใช่ทำด้วย *มานะ* ที่คิดว่าเราจะอวดโก้ เพื่อแข่งขัน เพื่อจะกดคนอื่น เพื่อจะยกตัว แล้วก็ไม่ได้ทำด้วย *ทวิฏฐิ* ที่ยึดถือแต่ความเห็น เอาความเห็นของตัวเองเข้าว่า ข้าจะทำของข้าละ แก่อย่ามายุ่ง เราอยู่ในสายกลางที่ปัญญาพิจารณารู้ตระหนักว่า อะไรจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความดีงามของชีวิต ของสังคม ของส่วนรวมร่วมกัน แล้วก็เพื่อทั้งโลกที่จะอยู่ได้อยู่ดีในวิถีแห่งธรรม

แล้วในวิถีนี้ ซึ่งก็คือวิถีแห่งไตรสิกขา พุทธอย่างชาวบ้านว่า วิถีของการศึกษา หรือทางของการพัฒนาชีวิตนั้น เราก็ฝึกฝนปรับปรุงตัวอยู่เสมอ ไม่ติดอยู่แค่เดิมที่เก่า เรียกว่าให้มีความเจริญอกงามในธรรมวินัย แม้แต่ในการเป็นอยู่ประจำวัน เรื่องที่เหมือนว่าเล็กๆ น้อยๆ ก็หัดก็จัดให้ดีขึ้นประณีตขึ้นไป

อย่างเช่นการตากจีวร ก็มีหลักด้วย จะตากอย่างไรไม่ให้ดูเกะกะ ไม่ให้ไหลออกมานอกตัวอาคาร มิฉะนั้นอาจจะทำให้ดูไม่งดงามแก่สงฆ์ เมื่อเราจะช่วยรักษาสงฆ์ เราจัดให้ดี เหมือนเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง แล้วก็จีวร ผ้าที่ใช้ ก็เก็บงาอย่างดี

ว่าไปก็หมดเลยทั้งนั้น แม้แต่เสนาสนะ ก็มีวินัยบัญญัติไว้ อย่างเก้าอี้หรืออาสนะ เอาออกมาใช้ในที่ของตัว หรือในที่กลางแจ้ง เสร็จแล้วต้องเก็บเข้าที่

ตกลงว่า การบวชนี่เป็นการฝึกทุกอย่าง มารยาทก็ฝึกไปด้วยในตัว พุทธศาสนาก็เลยเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยไปด้วย นอกจากการฝึกไตรสิกขาที่พูดรวมๆ มองเห็นเป็นหลักการใหญ่ๆ นั้น ที่จริง ไตรสิกขานี้แหละคลุมลงมาถึงแม้แต่มารยาท การเคลื่อนไหว การพูดจาในความเป็นอยู่ประจำวันหมดเลย เพราะฉะนั้น ไตรสิกขาจึงมีความหมายที่ต้องพูดกัน ทั้งในระดับหลักใหญ่ และระดับรายละเอียด

วันนี้ก็เลยพูดกว้างออกไปๆ เริ่มจากเรื่องชีวิตประจำวันของพระ โดยเฉพาะปรารภเรื่องการฉันอาหาร ซึ่งเป็นการฝึกที่มีมาแต่เดิม แล้วก็เลยโยงไปถึงเรื่องอะไรต่ออะไรหลายอย่าง ดังที่เคยบอกไว้แล้วว่า ไตรสิกขานี้เป็นทั้งหมดของชีวิตพระ เราก็มาเริ่มกันตั้งแต่ชีวิตประจำวันนี้ ถู่ว่า ไหนๆ พูดไปแล้ว ก็พูดให้ครบ

เป็นอันว่า ข้อปฏิบัติในการฝึกเบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นคือ *อินทริยสังวร* การสำรวมอินทริย์ การรู้จักใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็น ดูเป็น ฟังเป็น เป็นต้น แล้วก็ *โภชนเนมัตตัญญูตา* ความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักกินพอดี กินด้วยปัญญา

ได้ศีลเป็นพื้นแล้ว ทีนี้จะเอาจริงกับจิตใจและปัญญา

พอปฏิบัติในขั้นพื้นฐานของศีล เหมือนวางระบบชีวิตในความสัมพันธ์ภายนอก กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมชาติให้เป็นไปด้วยดี ในทางที่เกื้อกูลกันแล้ว จากนั้นในขั้นต่อไป ก็เชื่อมต่อเข้าในการปฏิบัติสูงขึ้นไป สู่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา ตอนนี่เรียกว่า *ชาคริยานุโยค* แปลว่า การหมั่นประกอบความดี

ข้อนี้หมายความว่าอย่างไร โบราณแปลกันมาว่า “การประกอบความเพียรเครื่องดีที่อยู่” หมายความว่า ไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ โดยเรามีสติตื่นตัวอยู่ ก็มาคำนึงระลึกว่า อะไรที่เราควรจะทำ ซึ่งเป็นกิจหน้าที่ในไตรสิกขา เป็นกิจหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระธรรมวินัย แล้วเราก็ทำกิจหน้าที่นั้นๆ โดยมีสติที่ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น พระนี้ เมื่อมีอินทริยสังวร และโภชนเนมัตตัญญูตา เป็นฐานแล้ว การดำเนินชีวิตทั่วไปก็อยู่ในขอบเขตที่พองามพอดี เกื้อหนุนต่อการที่จะพากเพียรบำเพ็ญกิจสูงขึ้นไป จึงมาต่อด้วยชาคริยานุโยค โดยเป็นผู้ตื่นตัวอยู่เสมอ ใช้เวลามุ่งหน้าทำกิจหน้าที่ของตน อย่างที่ท่านว่าไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน ทั้งหัวค้ำปลายคี่น เดินบ้างนั่งบ้าง ประกอบมนสิการในการเจริญภาวนา ก้าวไปในสมาธิ และปัญญา

การมีสติ ที่ตื่นตัว ไม่หลับ ไม่ซึ่มเซา ไม่เตลิดเพริดไป ไม่พินเพื่อน ไม่เลือนลึ้ม ไม่เลือนลอย ใจจ่อจับอยู่กับอารมณ์ที่มุ่งหมายนี้ เป็นการฝึกจิตอยู่ในตัวขั้นหนึ่งแล้ว ปัญญา ก็มาพาเดินหน้าไปในการจัดการกับจิตและอารมณ์ให้สมความมุ่งหมาย แคะนี้ก็เริ่มต่อเข้าสู่สมาธิ และปัญญาแล้ว เป็นอันว่า อินทรีย์สังวร และโภชนมัตตัญญูตา ที่เป็นศีล ช่วยเป็นฐานให้พร้อมที่จะก้าวไปในสมาธิ และปัญญา โดยตั้งต้นที่ชาคริยานุโยคนี้แหละ

แม้แต่ตัวโภชนมัตตัญญูตาเอง ก็ใช้ต่อศีลไปถึงสมาธิและปัญญาได้อยู่แล้ว อย่างที่ว่าเมื่อกี้ เวลาจะกิน พฤติกรรมในการกินจะพอดีได้ ก็ต้องมีปัญญารู้ไว้แล้ว โดยต้องรู้ เข้าใจความมุ่งหมายว่าจะเอาอะไรแค่ไหน นี่ก็คือฝึกปัญญาไปด้วยในระดับต้นๆ และพร้อมกันนั้น ก็ต้องควบคุมจิตของตัวเองได้ ให้จิตของเราเอาตัวตามที่เป็นปัญญาบอกให้ แล้วดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง จึงเกิดความพอดีขึ้นมา และจิตนั้นแหละก็เกิดความพอใจ ที่กินแล้วได้คุณภาพชีวิต เมื่อพอใจแล้วก็เต็มใจ แล้วก็ตั้งใจจะเอาจะทำอย่างนั้นต่อไป

คนพวกหนึ่งนั้นมีความสุข เมื่อได้กินสนองความต้องการในการเสพ พออร่อยก็สุข ที่นี้อีกคนหนึ่ง พอมีปัญญารู้ว่า เราควรกินเพื่อคุณภาพชีวิต พอได้กินอะไรที่ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต ก็มีความสุขจากการสนองความต้องการในคุณภาพชีวิต นี่ก็เป็นเศรษฐกิจอีกแนวหนึ่ง ในเศรษฐกิจของคฤหัสถ์ เขากินเพื่อสนองความต้องการในการเสพ แต่ของพระนี่ เป็นเศรษฐกิจที่มากับการกินโดยได้สนองความต้องการในการทำให้เกิดคุณภาพชีวิต วัตถุประสงค์ต่างกัน ทำให้เป็นระบบเศรษฐกิจคนละระบบ

การแยกแยะเศรษฐกิจโดยวัตถุประสงค์ของการบริโภคที่ต่างออกไปอย่างนี้ ลัทธิเศรษฐกิจทั่วไปไม่ได้คำนึง เขาไม่คิดไม่นึกถึงเลย เขาเอาเศรษฐกิจแบบที่มองไปแค่ว่ามีวัตถุกินใช้สนองความต้องการในการเสพ บอกว่า ทำอย่างไรจะได้สนองความต้องการเสพนั่น ให้เกิดความพึงพอใจ ที่ว่าพึงพอใจของเขาก็คือ ความพึงพอใจในการที่ได้เสพ

ที่นี้ ว่าตามหลักของพระศาสนา ถ้าได้กินสนองความต้องการในการทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เราก็จะมีความสุขเกิดขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความสุขทางปัญญา อันนี้เมื่อว่าตามหลักของการศึกษาพัฒนาดคน ก็คือเปลี่ยนจากตัณหา มาเป็นฉันทะ อยากกินเพื่อได้เสพให้สมใจ เรียกว่า *ตัณหา* อยากกินเพื่อให้ได้คุณภาพชีวิตสมดังที่ปัญญารู้เข้าใจ เรียกว่า *ฉันทะ* แยกกันไปคนละทิศ นี่ก็การศึกษาทั้งนั้น

ถ้าพบของดีที่ถูกต้อง ก็อย่าไปแยกเลยว่า ระบบเศรษฐกิจของคฤหัสถ์ กับระบบเศรษฐกิจของพระ ทุกคนควรพัฒนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจมัชฌิมาไปด้วยกัน

เอาละ วันนี้พูดเยอะยาวแล้ว เดี่ยวจะไปกันใหญ่ จากเรื่องหนึ่งก็แยกกระจาย ขยายไปเรื่อย เห็นจะพอสมควรแล้ว

ขอให้นึกว่า ที่เรามาบวชนี้ เริ่มตั้งแต่ชีวิตประจำวัน ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการที่จะฝึกฝนในไตรสิกขา จึงได้ยกเอาเรื่องของชีวิตประจำวัน ในการกินอยู่เป็นอยู่ ได้แก่การเสพบริโภคใช้ปัจจัยสี่ เช่นฉันภัตตาหาร แล้วก็เรื่องอินทริยสังวร การใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มาพูดกัน

เรื่องเหล่านี้คิดว่า ไม่เฉพาะพระเท่านั้นที่จะต้องฝึก ญาติโยมประชาชนก็ต้องฝึกด้วย โดยเฉพาะเด็กๆ ถ้าเด็กๆ ปฏิบัติตามหลักการนี้ ก็จะมีคามภูมิใจ และมั่นใจตนเอง เพราะเป็นการปฏิบัติที่เกิดจากปัญญา

คนที่มีปัญญา ทำอะไรๆ ด้วยความรู้ ทั้งรู้เข้าใจสิ่งนั้นเรื่องนั้น รู้หลักการ รู้เหตุผล รู้ความมุ่งหมาย รู้ว่าตนทำถูกต้องตรงความมุ่งหมายแล้ว เมื่อรู้ชัดแก่ใจ ก็จะมีคามมั่นใจในตัวเองอย่างจริงจัง ดีกว่าความมุ่งเล่นของใจที่เป็นไปแค่ตามความรู้สึก ที่ตนเองเป็นเพียงผู้ถูกกระทำ โดยถูกกระทำตามแรงกระตุ้นเร้าของผัสสะ หรือเดินไปตามค่านิยมของสังคม ต้องอาศัยผู้อื่น ขึ้นต่อคนอื่นที่จะเห็นว่าเราโก้เราเท่ พอเขาเฮด้วย เราก็ภูมิใจ

แต่ถ้าเป็นคนมีปัญญา อย่างที่ว่าแล้ว พอรู้ความมุ่งหมายของการกระทำนั้น มองเห็นชัดกับตนเองว่าเป็นความถูกต้อง เช่น กินเพื่อเลี้ยงร่างกาย ให้มีกำลังที่จะทำอะไรๆ ได้ เพื่อให้มีสุขภาพดี ก็มีความมั่นใจเลยว่าเรากินอาหารอย่างถูกต้องและตรงตามความจริงแน่นอน ก็ภูมิใจเองได้เลย ไม่ต้องไปอาศัยไปรอใครมายกย่องแล้ว มันเด็ดขาดในตัว

ฉะนั้น จึงเป็นความมั่นใจที่แท้จริง ไม่ใช่แค่ว่าปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระศาสนา แต่คือตรงตามความเป็นจริง ที่มันเป็นเช่นนั้น ฉะนั้น เด็กนักเรียน ลูกๆ หลานๆ ก็จึงต้องฝึกตามหลักการนี้เหมือนกัน พระเรานี่เพียงเป็นตัวอย่างให้

วันนี้ ขอบุติในเรื่องนี้ไว้เพียงเท่านี้ก่อน และให้รู้ไว้ด้วยว่านี่คือเข้ามัชฌิมาปฏิปทา เราพูดว่า มัชฌิมาปฏิปทานี้ใช้ได้และที่จริงพึงต้องใช้ในทุกอย่าง แต่บางที่ผู้ที่ฟังอาจจะไม่เห็นชัดว่า เป็นมัชฌิมาปฏิปทาอย่างไร ตามที่ได้อธิบายไปแล้ว จะเห็นว่าเป็นแลหะมัชฌิมาปฏิปทาเป็นอย่างไร นี่เป็นการปฏิบัติที่พอดีในการกิน ความพอดีในการกินเกิดขึ้นแล้ว ใช้ใหม่ นี่ก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทาเสร็จในตัวไปจุดหนึ่ง

มัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง ทางแห่งความพอดี ทางแห่งดุลยภาพ เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นบูรณาการ โดยมีศีล สมาธิ ปัญญา พากันมาครบ ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มาด้วยกัน ถ้าขาดอันใดอันหนึ่ง ก็ไม่มีบูรณาการ พอบูรณาการได้ ก็เป็นองค์รวม ที่องค์รวมสัมพันธ์กันเป็นระบบครบสมบูรณ์

ระบบที่ว่านี้ คือระบบอะไร? ก็คือระบบชีวิตของเรานี่ไง อ้อ... ชีวิตของเรานี้เป็นระบบนะ การดำเนินชีวิตนั้น ต้องมีทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มาประสานสัมพันธ์กันเป็นระบบ องค์รวมมาหนุนกัน พฤติกรรมดำเนินไปด้วยดีได้ ต้องอาศัยจิต เช่น มีความตั้งใจ ซึ่งก็อาศัยปัญญาความรู้เข้าใจบอกหรือชี้ทางให้ จึงตั้งใจไปตามนั้น และเสร็จแล้ว เมื่อพฤติกรรมดำเนินไปได้ด้วยดีแล้ว ก็ทำให้จิตพึงพอใจ สมใจ อิ่มใจ สุขสบาย ก็มีความมั่นคงมั่นใจ จากการที่ได้เกิดผลเกิดประโยชน์ตามความมุ่งหมายที่แท้จริง แล้วปัญญาที่มองเห็นผลอย่างนี้ ก็ยิ่งชัดเจนที่จะชี้แนะบอกแจ้งต่อไป

พฤติกรรมที่ดีที่ถูกต้อง ก็ไปหนุนปัญญา เช่นว่า เมื่อใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น เราก็ได้ปัญญา แต่ถ้าพฤติกรรมไม่ดี ก็เสริมโมหะเข้าไปอีก เช่น ดูทีวีไม่เป็น โมหะก็มา ดูทีวีเป็น มีพฤติกรรมในการดูดี ตั้งใจถูกทาง วางใจถูกต้องสอดคล้อง ก็ได้ปัญญา ใช้นิวไฮม์ พฤติกรรมก็ไปหนุนปัญญา ปัญญาที่มาหนุนพฤติกรรมที่เป็นด้านศีล แล้วจิตที่พอใจ ก็ตั้งเจตนาคือตั้งใจมาหนุนพฤติกรรม ปัญญาที่ไปนำไปหนุนจิตให้ไปกับพฤติกรรมนั้น หรืออย่างนั้น ก็เป็นระบบ นี่คือนิยามความสัมพันธ์ เป็นองค์รวม อย่างที่เขาชอบใช้คำเหล่านี้กันเวลานี้

ว่าไปว่ามา นี่แหละคือหลักที่แท้จริง เพราะว่าในที่สุดแล้ว ระบบความสัมพันธ์ องค์รวมอยู่ที่ไหน ก็ต้องมาจับได้ที่ชีวิตของเราก่อน เพราะว่าชีวิตของเราเป็นองค์รวม พื้นฐาน การดำเนินชีวิตของเรามี ๓ ด้านหรือ ๓ แดน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ก็มาเริ่มที่นี่ ต้องให้ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มาบูรณาการในกระบวนการของการพัฒนาตน เมื่อกระบวนการดำเนินไปได้ด้วยดี ชีวิตก็เจริญงอกงาม มันก็สัมพันธ์กันเป็นระบบ ก็เกิดดุลยภาพ ก็เกิดความพอดี ก็เป็นทางสายกลาง

แม้แต่กินอาหารก็เกิดความพอดี กินแล้วพอดี ก็เกิดผลดี ไม่เกิดโทษ พอดีอยู่ที่ไหน อยู่ที่ตรงไปสนองวัตถุประสงค์ สมความมุ่งหมาย นั่นคือ พอดีอยู่ที่สนองความต้องการคุณภาพชีวิต ดังที่ว่า จุดหมายที่แท้จริงของการกิน ก็คือ กินเพื่อคุณภาพชีวิต ที่จะให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ทำกิจหน้าที่ได้ เมื่อพอดี ตรงความมุ่งหมาย ทางสายกลางก็มา แล้วอย่างนี้แหละจึงเรียกว่า โภชนะมัตตัณฺณุตตา แปลว่า รู้จักประมาณในการบริโภค คือกินพอดี กินพอดีก็คือกินไปในทางสายกลาง เป็นวงกลมของล้อที่หมุนเดินหน้าต่อไป

ถ้ามันถูกแล้ว มันก็โยงกันได้เป็นอันเดียวกัน เพราะมันเป็นระบบ ถึงกันหมด เน้นเรื่ององค์รวม เรื่องคุณภาพ เรื่องบูรณาการ เรื่องเป็นระบบ เป็นอันว่า อยู่ในธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งหมด คือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่ระบบชีวิตประกอบด้วย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มาประสานเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

เมื่อเป็นมัชฌิมาปฏิปทาแล้ว ก็ทำให้ชีวิตของคน กับสังคม เกื้อหนุนกันด้วยบุคคลในสังคมก็เกื้อหนุนกัน

หนุนกันอย่างไร คือ เมื่อมัชฌิมาปฏิปทาในตัวคนเดินไปด้วยดี ตัวคนพัฒนาดีแล้ว พอตัวคนพัฒนา ก็กลับมาหนุนสังคม ให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยดี เพราะฉะนั้น บุคคลกับสังคมก็ประสานเกื้อหนุนกันดี แล้วก็ไปประสานกับธรรมชาติแวดล้อม เช่น การรับประทานพอดี ก็ไม่ทำลายธรรมชาติเกินไป ทำให้เกิดการประสานประโยชน์ ระหว่าง บุคคล สังคม และธรรมชาติแวดล้อม เป็นระบบใหญ่ออกไปอีก ก็เกิดสมดุลพอดีในองค์รวมใหญ่ บูรณาการในวงกว้างทั้งหมด

เป็นอันว่า ถ้าถูกต้องแล้ว ก็ถูกทางของมัชฌิมาปฏิปทา ประสานเกื้อกูลกันทั้งหมด

ตอนที่

๖

ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติก็เป็นรมณีย์ เมื่อพระสงฆ์มีธรรมให้แก่ประชาชน

เมื่อพูดถึงชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุ ก็มีส่วนที่ไปเกี่ยวข้องกับญาติโยมประชาชน โดยเฉพาะที่ปรากฏชัดก็คือเรื่องอาหารการขบฉัน การที่พระสงฆ์มีชีวิตเนืองด้วยผู้อื่น ผากท้องไว้กับประชาชนนี้เกี่ยวข้องกับหลักการของพระศาสนา ก็เลยจะพูดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ว่าพระนี่ไปเอาจากประชาชน มุ่งจะไปหาอาหารอะไรต่างๆ ฟังชาวบ้าน แค่นี้หรือ

คน คือบุคคลในสังคม และคือชีวิตในธรรมชาติ

เมื่อเข้าก็บอกทีหนึ่งแล้วว่า วัตถุประสงค์สำคัญของชีวิตของพระสงฆ์นั้น อยู่ที่จะทำประโยชน์อย่างสำคัญแก่ประชาชน ทีนี้ หลักการในเรื่องนี้มีอะไรเชื่อมโยงกันอย่างไร ก็ขอทำความเข้าใจกันก่อนว่า ที่จะพูดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนนี้ จะไม่จำกัดแค่ความสัมพันธ์กับประชาชนเท่านั้น แต่จะหมายถึงหลักการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของพระภิกษุแต่ละรูปกับส่วนรวม ซึ่งหมายถึงกับพระด้วยกันด้วย คือทั้งกับประชาชนกว้างออกไป และกับพระสงฆ์ด้วยกัน

ทีนี้ การสัมพันธ์กับส่วนรวม คือภายในชุมชนสงฆ์ที่เป็นส่วนของตัวเอง และกับประชาชนในวงกว้างนี้ ก็พูดรวมๆ ว่าเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม สำหรับพระพุทธศาสนานี้ หลักการทั้งหลายมีนัยทางสังคมตลอดเวลา ซึ่งคนทั่วไปมักมองไม่เห็น บางทีบางคนถึงกับมองไปว่า พระพุทธศาสนานี้ เป็นศาสนาที่เอาแต่เรื่องตัวบุคคล เป็นเรื่องของปัจเจกชน อะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นการมองที่ผิดพลาดอย่างยิ่ง ห่างไกลจากความรู้เข้าใจที่ถูกต้อง

ที่แท้นั้น หลักการต่างๆ ของพระพุทธศาสนามีความหมายทางสังคมแทรกอยู่หรือ
 พ่วงอยู่ด้วยเสมอ แม้แต่การพัฒนาตัวของแต่ละคนก็มีความหมายทางสังคม แต่นัยทาง
 สังคมของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ในที่นี้ก็มาดูแง่มุมกันพอให้เห็นเขาความ

อย่างไรก็ตาม การมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมของพุทธศาสนา
 อาจจะต่างจากวิชาการสมัยใหม่ คือ ศาสตร์สมัยใหม่เป็นศาสตร์จำพวกชำนาญพิเศษ
 เขาแยกเป็นด้านๆ ว่า **มนุษยศาสตร์** เป็นเรื่องของชีวิต จิตใจ ความคิด จินตนาการ เรื่อง
 ของคุณค่า สาระภายในของความเป็นมนุษย์ วัฒนธรรม วรรณคดี ปรัชญา อะไรต่างๆ
 เหล่านี้ แล้วก็ **สังคมศาสตร์** เรื่องของสังคมในสายตาอย่างวิทยาศาสตร์ การที่บุคคลมาเป็น
 เป็นสมาชิก เป็นส่วนร่วมของสังคม มีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างไร เรื่อง
 พฤติกรรมต่างๆ และปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งศึกษาด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ แล้วก็ไป
วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งศึกษาความเป็นจริงในโลกแห่งวัตถุ มองหากฎธรรมชาติ โดยที่
 วิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้น เท่าที่เป็นมา จำกัดตัวอยู่กับโลกของวัตถุ แต่ก็มีแนวโน้มของ
 วิทยาศาสตร์ใหม่ปัจจุบันที่กำลังก้าวย่างเข้ามาในแดนของจิตใจ อย่างพวกนิวฟิสิกส์

ที่นี้ ในเมื่อศาสตร์พวกนี้แยกต่างหากๆ จากกันออกไป เวลาเขาศึกษาทางด้าน
 สังคม ก็มองอะไรๆ โดยนัยของสังคมศาสตร์ แต่สังคมศาสตร์นั้น มองคนกับสังคม โดย
 มองคนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม แล้วไปๆ มาๆ ในความเป็นศาสตร์ชำนาญพิเศษที่
 จะเอาอย่างวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้น โดยไม่รู้ตัวก็แยกคนออกไปจากธรรมชาติ

แต่พุทธศาสนามองคนไม่แยกจากธรรมชาติ ตรงนี้เป็นฐานที่สำคัญมาก เพราะว่า
 พุทธศาสนามองคนทั้ง ๒ แง่ กล่าวคือ คนนั้น ในเวลาเดียวกัน เขาเป็นทั้ง ๒ อย่าง หรือ
 จะว่ามี ๒ ด้านก็ได้

ในด้านหนึ่ง โดยพื้นฐานทีเดียว ชีวิตของเขาเป็นธรรมชาติ ซึ่งเราไม่สามารถ
 ปฏิเสธ ไม่มีใครค้านความจริงนี้ได้ คือ ชีวิตของแต่ละคนเป็นธรรมชาติอยู่ในตัว เป็นส่วน
 หนึ่งของธรรมชาติ เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีความเป็นไปตามธรรมชาติ นี่คือ มองแง่หนึ่ง คน
 เป็น**ชีวิต** ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง คนเป็นสมาชิกของสังคม คนเดียวกันนี้ ในขณะที่เป็น
 ชีวิตในธรรมชาติ ก็เป็น**บุคคล** ที่เป็นสมาชิกของสังคม

ที่นี่ เราจะไปแยกคนที่เป็นบุคคลในสังคม ออกจากคนที่เป็นชีวิตในธรรมชาติ จะแยกอย่างจริงจังเด็ดขาด ไม่มีทางเป็นไปได้ แต่ศาสตร์ปัจจุบันนี้ไปศึกษาโดยมองเฉพาะเรื่องของบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคม เขาบุคคลแยกขาดออกไปจากชีวิต ก็ย่อมผิดพลาดขาดพร่อง ก็เลยมีแนวโน้มที่จะเป็นเรื่องของการเข้าใจผิดต่างๆ เช่นมองเพลินหนักไปด้านเดียวในแง่ที่ว่าคนเป็นผลผลิตของสังคม สังคมหล่อหลอม อย่างนี้เป็นต้น

มีความเป็นจริงมากที่ว่าคนเป็นผลผลิตของสังคม คนนั้นอยู่ใต้อิทธิพลของวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ค่านิยม และอะไรต่างๆ ที่เป็นปัจจัยทางสังคมที่จะหล่อหลอม แต่พร้อมกันนั้น คนก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ และถ้าบุคคลใดมีปัญญาเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เขาจะเป็นอิสระจากสังคมได้

ความรู้ความจริงของธรรมชาตินั้น อยู่เหนืออิทธิพลของสังคม เมื่อคนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติแล้ว เขากลับเป็นปัจจัยที่จะมาผันแปรสังคม สามารถเข้าใจสังคม วิวินิจฉัยสังคม และแม้แต่มาจัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสังคมให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ถ้าสังคมทำให้มนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติ คนแปลกแยกออกไปไม่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ สังคมนั้นก็จะวิปริตปรวนแปร

มนุษย์เป็นตัวกลาง แต่ละคนนี้เป็นตัวกลาง ที่เชื่อมระหว่างธรรมชาติกับสังคม คือ คนในฐานะเป็นชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ กับตัวคนนั้นในฐานะที่เป็นบุคคล เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อเป็นสองอย่างในเวลาเดียวกัน คนก็เชื่อมสังคมกับธรรมชาติ เข้าด้วยกัน บุคคลใดเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ สามารถเชื่อมความเป็นบุคคลของเขา เข้ากับความ เป็นชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ให้ประสานเกื้อกูลและกลมกลืนกันได้ นั่นคือเป็นพัฒนาการของมนุษย์ในขั้นสูงสุด

พระพุทธศาสนาไม่ทิ้งคนในส่วนที่เป็นธรรมชาติ และถือหลักการว่าจะต้องให้คนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา แล้วชีวิตทางสังคมของเขาจึงจะดีจริงได้ เขาจะต้องไม่เสียหลัก ไม่เขว ไม่เฉไฉออกไป จนกลายเป็นแปลกแยกจากธรรมชาติ

แต่พระพุทธศาสนาก็ระวังว่า ถ้าคนไม่เข้าถึงธรรมชาติจริง อาจจะไม่เคยเกิดไป กลายเป็นสุตต่าง กลายเป็นปลีกตัวจากสังคม แล้วก็ทั้งปลีกตัวและแปลกแยกจากสังคม ความเป็นชีวิตกับความเป็นบุคคลของเขาต่างห่างไม่ถึงกัน

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต้องอยู่ใกล้ประชาชน

มีลัทธิในสมัยโบราณ และในสมัยพุทธกาลมากมาย อยู่ได้ภาวะที่เป็นปัญหาี่ จะเห็นได้ตั้งแต่ก่อนใกล้พุทธกาล มีคนสองพวก พวกหนึ่งไหลไปตามกระแสสังคม ไปตามค่านิยม หลงไหลในวัตถุ หมกมุ่นวุ่นวายกับการหาสิ่งเสพบำรุงบำเรอ พวกนี้ได้แก่พวก กามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งมีความหมายในเชิงที่ไหลไปกับกระแสสังคม

ส่วนอีกพวกหนึ่งก็เบือนหน้าระอากระแสนิยมของสังคม เห็นว่าไม่มีความหมาย ไร้คุณค่า หาความสุขที่แท้จริงไม่ได้ ก็ละทิ้ง ปลีกตัวจากสังคมไปอยู่ตามธรรมชาติ ไปเป็นฤาษีชีไพร ไม่ยุ่งกับใคร ตัดขาดจากสังคมเลย กินเผือกกินมัน บางลัทธิก็ถือขนาดที่ว่าต้องเก็บกินแต่ผลไม้ที่หล่นเอง จัดเข้าเป็นพวก อุตตกิลมถานุโยค

พวกหลังนี้ไม่เอาเรื่องกับสังคม ไปบำเพ็ญฌาน ทำสมาธิ ให้มีความสุขทางจิตใจ เป็นดาบส เป็นฤาษี พอประสบความสำเร็จในสมาธิขั้นสูง ได้ฌานสมาบัติ ก็หาความสุขจากการเล่นฌาน มีศัพท์เรียกว่า *ฉานกัปปา* เล่นฌาน สนุกกับฌาน สบายมีความสุขไปทั้งวัน ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับใคร โลกนี้จะเป็นอย่างไรก็ช่างมัน นีลัทธิฤาษีชีไพร

บางคนไม่เข้าใจ นึกว่าพุทธศาสนาเป็นอย่างเดียวกับลัทธิฤาษีชีไพร แยกไม่ออก ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าไม่เพียงทรงแสดงหลักการทางธรรมเท่านั้น แต่ได้ทรงบัญญัติวินัยขึ้นมาบังคับเลยว่า ไม่ให้พระสงฆ์แยกตัวจากสังคม เริ่มตั้งแต่บัญญัติให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพระ เรื่องปัจจัย ๔ เรื่องชีวิตด้านวัตถุ ต้องอิงอาศัยอยู่ใกล้ประชาชน พระจึงปลีกตัวตัดขาดจากสังคมไม่ได้

แม้แต่พระที่จะไปอยู่ป่า ก็มีกำหนดว่าไปอยู่ได้ในป่าลึกเข้าไปเท่านั้นแค่นั้น ไม่ให้พ้นเขตบิณฑบาต ที่จะมาพบกับประชาชนได้ ดังที่ในพระวินัยปิฎกบอกไว้ว่า (วินย.๒/๑๖๖/๑๔๖; ๗๙๖/๕๒๘) เสนาสนะป่า (ต้อง) อยู่ห่างจากเขตหมู่บ้านอย่างน้อย ๕๐๐ ธนุ (=๕๐๐ วา คือ ๑ กม.) แต่ท่านแนะนำไว้ว่า ไม่ควรให้ไกลเกิน ๑ คาจตุต (=๑๐๐ เส้น คือ ๔ กม.) เพื่อจะได้ไปบิณฑบาตแล้วกลับมาถึงวัดทันเวลาฉัน

มองด้านพฤติกรรมภายนอก จะเห็นว่า พุทธศาสนามีความยืดหยุ่น โดยมีหลักการว่า ไม่ให้พระตัดขาดจากสังคมโดยสิ้นเชิง อย่างน้อยต้องมีความสัมพันธ์บ้าง ในการไปบิณฑบาตนี้ ก็จะได้พบประชาชน พบชาวบ้าน อย่างน้อยวันละครั้ง แม้ไม่ได้พูดจา ก็ให้มาพบปะกัน

แต่ตามปกติ การไปบิณฑบาตก็คือโอกาสที่จะได้พบปะปราศรัยได้พูดจากัน ในครั้งพุทธกาลนั้น ที่ว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จจาริกไปที่โนนที่นี้ ก็คลุมเวลาไปบิณฑบาตนั้นแหละ เวลาที่ว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จไปโปรดสัตว์ ก็คือไปเทศน์

ครั้งพุทธกาลนั้น พระไปเทศน์หรือให้ธรรมสั่งสอนชาวบ้าน เฉพาะอย่างยิ่งแก่คนใหม่คนนอกที่ยังไม่ได้เข้ามาในพระศาสนา ก็เทศน์ก็สอนในเวลาที่ท่านไปบิณฑบาต หรือพูดกลับกันก็ได้ว่า ไปบิณฑบาตในเวลาที่ท่านไปเทศน์ เพราะการบิณฑบาตไม่ได้เป็นกิจหน้าที่ต่างหาก เป็นเพียงว่า ท่านจะไปปฏิบัติกิจ ท่านจะจาริก เดินทางไป จะไปโปรดบางคน แต่ท่านต้องอาศัยอาหารด้วย เมื่อออกไปแต่เช้า ก็เป็นเวลาระหว่างอาหาร เพราะฉะนั้นก็ถือบาตรไปด้วย เป็นบริวารประจำตัว เมื่อได้อาหาร มีโอกาสแวะที่ไหน ก็ฉัน

การฉันอาหารไม่ใช่เป็นกิจที่ทำพิเศษ แต่เป็นเรื่องพ่วงไปกับการทำงานในชีวิตแห่งการจาริกของท่าน ไปๆ มาๆ เลยเรียกการไปบิณฑบาตว่าเป็นการไปโปรดสัตว์ ที่จริงที่จะโปรดสัตว์ ก็คือตอนเทศน์ แต่พูดแบบเหมารวมจนซักจะเข้าใจแคบเกินไป

พอตื่นเช้า พระจะออกจากวัด ก็ถือบาตร ครองจีวร มุ่งหน้าไปทำกิจหน้าที่ ขอให้ดูจากพุทธกิจ ตั้งแต่เช้ามีด พระพุทธรเจ้าทรงพิจารณาจนแล้ววันนี้จะเสด็จไปโปรดใคร แล้วก็ทรงมุ่งไปที่นั่น ระหว่างทางก็ต้องเสวยภัตตาหาร และต้องเสวยภายในเวลา อาจจะมีใครถวายก็ได้ แล้วในที่เหมาะสม ซึ่งอาจเป็นโคนไม้ ก็ไปประทับนั่งฉัน ฉันเสร็จแล้วก็เสด็จเดินทางต่อไป มุ่งสู่จุดหมายที่จะไปทรงเทศนา บางทีการไปรับบิณฑบาตนั้นแหละคือโอกาสที่ได้เทศน์ ก็ตรัสก็พูดกับคนที่ถวายอาหาร พระในยุคพุทธกาลก็เป็นอย่างนั้น

ครั้นมาในสังคมไทยแล้ว เมื่อคนไทยเป็นชาวพุทธกันทั่วไปแล้ว การที่จะต้องออกไปแนะนำสั่งสอนข้างนอก ก็เลยเหมือนกับไม่มีความจำเป็น เขาเป็นชาวพุทธอยู่แล้ว รู้ธรรมอยู่บ้างแล้ว เมื่อใดเขาต้องการ เขาอยากจะได้คลายสงสัยในเรื่องไหน เขาก็มาหาพระที่วัด พระก็เลยไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปเที่ยวจาริกสั่งสอนพ่วงไปกับเวลาบิณฑบาต

นี่ก็เป็นทำนองว่า ตอนนี้นำพระมาตั้งหลักอยู่ที่วัดแล้ว ไม่ต้องออกไปหาชาวบ้านเพื่อสอนเขา ให้เขามาหาพระที่วัด แต่ที่นี้เพื่อจะให้กิจวัตรเป็นไปด้วยดี แม้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงอนุญาตว่า คหบดีชาวบ้านจะถวายอาหาร มาถวายที่วัดก็ได้ แต่เพื่อรักษากิจวัตรที่เป็นเรื่องส่วนรวมให้ดำเนินไป ก็ให้พระได้ออกไปพบประชาชน โดยออกไปบิณฑบาตตอนเช้าเพียงเพื่อไปรับอาหาร แล้วคำว่า “โปรดสัตว์” ก็เลยมีความหมายแคบแค่ไปรับอาหาร ทั้งที่แท้จริง โปรดสัตว์ ก็คือการที่ท่านไปเทศนาสั่งสอน โดยที่การรับบิณฑบาตเป็นเรื่องพลอยพ่วงไปตามปกติในชีวิตของท่าน

รวมความว่า ชีวิตของพระ ท่านไม่ให้แยกตัวจากประชาชน ไม่ให้ตัดขาดจากสังคม โดยอย่างน้อยมีพระวินัยบัญญัติไว้ว่า ให้ปัจจัย ๔ ต้องอาศัยเนื่องด้วยประชาชน จะไปเที่ยวเก็บอาหารกินเอง ไปเที่ยวเก็บเผือกเก็บมันเก็บผลไม้หล่น อย่างลัทธิฤาษีชีไพรไม่ได้ เป็นอันว่าต้องได้พบกับชาวบ้าน โดยวิถีชีวิตที่วินัยบังคับไว้ แต่ดูต่อไป ไม่ใช่เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ที่ว่ามานั้นบอกแล้วว่าเป็นอย่างน้อย ทีนี้ อย่างมากก็มีขอบเขตว่าไม่ให้พระภิกษุคลุกคลีกับคฤหัสถ์ เมื่อสัมพันธ์กับชาวบ้านนั้น จะต้องระวังไม่ให้กลายเป็นการคลุกคลีกับชาวบ้าน ว่าตามภาษาปัจจุบันก็คือไม่ไปมั่วสุมกับเขา ไม่ไปมั่วกับชาวบ้าน ท่านให้ความหมายว่า เขาสนุกสุขก็สุขสนุกด้วย เขาร้องไห้ก็ร้องไห้ด้วย เขาหัวเราะก็หัวเราะด้วย คือไปสรวลเสเฮฮา สนุกสนาน มั่วสุมคลุกคลีกัน อย่างนั้นไม่ได้

บางคนอาจแย้งว่า ถ้าชาวบ้านมีทุกข์ เขาร้องไห้ พระไม่ทุกข์ร้อน ไม่โศกไปด้วย ประชาชนก็อ้างว่ามีพวงสิ ก็ต้องทำความเข้าใจให้ชัดว่า ที่พระไม่โศกานั้น ไม่ใช่ว่าพระทอดทิ้ง แต่พระต้องเป็นหลักให้เขา เวลาเขาทุกข์ พระก็รู้เข้าใจ เห็นใจเขา และช่วยแก้ไข อย่างน้อยพระก็จะได้ปลอบโยน ให้หลักให้ธรรมในการที่จะแก้ปัญหา ตั้งแต่แก้ความเศร้าโศกนั้นแหละ อย่างนี้คือเป็นหลัก ไม่ใช่ว่าเขาเศร้า ตัวเองก็เศร้า เขาร้องไห้ ตัวก็ร้องไห้ เป็นไปด้วยกัน ต้องรอรับการแก้ไขไปด้วยกัน ก็เลยหมดคนที่จะช่วย เพราะฉะนั้นพระจะต้องเป็นหลักให้กับประชาชน

เป็นอันว่า ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับประชาชนมีขอบเขตว่า อย่างน้อยไม่ให้แยกตัวตัดขาดไปเลย และอย่างมากอย่าให้เลยไปกลายเป็นคลุกคลีมั่วสุม พระสงฆ์ต้องเป็นหลักให้แก่สังคม

ส่วนในระหว่างอย่างน้อยกับอย่างมากรนี้ ท่านให้โอกาส แล้วแต่ความถนัด อธิษาศัย แม้แต่เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็มีแนวโน้มอธิษาศัย มีความถนัดไม่เหมือนกัน บางท่านชอบอยู่เงียบๆ สงัดวิเวก ท่านก็มาพบกับชาวบ้านแค่ตามวินัยบัญญัติ แล้วชีวิตส่วนใหญ่ก็ไปอยู่อย่างปลีกตัว แต่ไม่ถึงกับแยกตัวหรือตัดกันไป เช่นอย่างพระมหากัสสปะอยู่ป่าเป็นประจำ แต่ท่านก็ต้องดูแลรับผิดชอบหมู่คณะของท่าน แล้วสงฆ์ของท่านก็ต้องอยู่ด้วยอาศัยประชาชน ตัดไม่ได้ ถึงอย่างไรก็ไม่พ้น

ทีนี้ พระมหาสาวกบางท่าน อย่างพระสารีบุตร อยู่ในเมืองแทบตลอดเวลา ท่านเป็นอัครสาวก เป็นพระธรรมเสนาบดี ทำงานอยู่กับพระพุทธเจ้า ท่านสั่งสอนประชาชนมาก ในด้านอธิษาศัย ท่านเอาใจใส่เด็กๆ นำเด็กมาบวชเณรให้การศึกษา สามเณรเล็กๆ ที่มีความสามารถมากโดดเด่น เป็นลูกศิษย์พระสารีบุตรแทบทั้งนั้น

พระสารีบุตรไปพบเด็กกำพร้า เด็กขอทาน เด็กยากจน ท่านก็ชักนำมาบวช แล้วให้การศึกษาฝึกอบรม สามเณรของท่านที่อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์หลายองค์ เรียกแบบไทยได้ว่าเป็นวีรสยามเณร หลายเรื่องมาในอรรถกถาธรรมบท เป็นแบบอย่างเพื่อจะกระตุ้นปลุกใจเด็กๆ ให้เข้มแข็ง ตั้งใจ เอาจริงเอาจังกับการฝึกฝนพัฒนาตน

เป็นอันว่า พระมหาสาวก และพระสาวกที่สำคัญทั้งหลาย มีอัครยาศัย มีความถนัดไม่เหมือนกัน แล้วท่านก็ทำกิจหน้าที่และเป็นอยู่ในขอบเขตของสองปลายนี้ คือไม่ต่ำกว่าอย่างน้อย ไม่เกินอย่างมาก ยึดหยุ่นอยู่ในระหว่างนี้ รวมแล้วก็ให้ชุ่มชมสงฆ์เป็นที่ดำรงรักษารวมไว้ให้แก่สังคม ทั้งในแง่ที่ตัวบุคคลเป็นแบบอย่าง และเผยแผ่หลักธรรม ขยายความรู้เข้าใจในสังฆธรรม รักษาหลักความจริงความถูกต้องดีงามไว้ให้แก่สังคมต่อไป โดยเป็นแหล่งที่จะพัฒนาชีวิตของคนไปด้วย นี่ด้านที่เกี่ยวกับประชาชน

ความเคารพสงฆ์ ถือกิจการและประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่

นี่อีกด้านหนึ่ง ก็มาดูในแง่ของชีวิตที่อยู่ในหมู่สงฆ์ด้วยกัน เป็นพระภิกษุด้วยกัน คือความสัมพันธ์ของพระกับพระด้วยกัน ในสังฆะ

ระบบสังฆะที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นมานี้ ก็คือชีวิตหมู่ ที่บรรดาพระภิกษุมีความผูกพันอยู่กันเป็นชุมชน มิใช่ต่างองค์ต่างอยู่เป็นส่วนเฉพาะตัว

พระในพระพุทธศาสนาที่อยู่กันเป็นชุมชน อยู่เป็นหมู่นั้น ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังฆะ ต่อหมู่คณะของตน และต้องมีความรับผิดชอบต่อกัน

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระภิกษุมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เริ่มตั้งแต่มีส่วนร่วม เอาใจใส่ช่วยกันรักษาสังฆะไว้ อย่างน้อย ๑๕ วันครั้งหนึ่ง จะต้องมาร่วมประชุมกัน ที่ว่ามีการสวดปาติโมกข์ ซ้อมทบทวนในเรื่องของระเบียบแบบแผนกฎกติกาของชุมชน เพื่อให้ชุมชนคือสังฆะหรือสงฆ์นี้ ดำรงอยู่ด้วยดี ไม่เฉไฉพลาดออกไปจากหลักการ

ตามพุทธบัญญัตินั้น เมื่อมีงานส่วนรวม มีกิจอะไรเกิดขึ้น พระต้องมาร่วมกันทำเป็นสังฆกรรม คืองานของสงฆ์ งานร่วมกันของหมู่คณะ โดยมีภิกษุที่มาร่วมอย่างน้อย ๔ รูป จึงจะเป็นสงฆ์ได้ บางสังฆกรรม อย่างกฐินต้องมี ๕ รูปขึ้นไป สังฆกรรมบางชนิด เช่น บวชพระในถิ่นที่เจริญ ต้องมี ๑๐ รูปขึ้นไป สังฆกรรมที่ต้องมีถึง ๒๐ รูปขึ้นไป ก็มี

ที่กำหนดอย่างนั้น ก็คือองค์ประชุม หมายความว่า องค์ประชุมอย่างต่ำที่สุด ๔ องค์ ในสังฆกรรมบางอย่างต้อง ๕ องค์ บางอย่าง ๑๐ องค์ บางอย่าง ๒๐ องค์

อันนี้เป็นชีวิตชุมชนของการทำกิจกรรมร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน ตั้งแต่มีผู้มาสมัครขอบวชเป็นสมาชิกใหม่ ก็ต้องมาประชุมกันพิจารณาว่าจะรับบุคคลใหม่นั้นเข้ามาหรือไม่ ดังนั้นเป็นต้น จึงมีสังฆกรรมมากมายเยอะเยอะไปหมด โดยถือว่าชุมชนของพระสงฆ์อยู่ด้วยความรับผิดชอบร่วมกัน ทุกคนควรมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อสงฆ์ ถือเป็นหลักการแห่งความเคารพสงฆ์ ถือสงฆ์เป็นใหญ่

ตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม ทรงประดิษฐ์ฐานพระพุทธศาสนา แล้วก็ทรงเทศนาสั่งสอนไป เมื่อมีผู้ศรัทธา มีผู้รู้ตาม มาขอบวชอยู่ด้วยมากขึ้น ตั้งเป็นสังฆะขึ้นมา พระองค์ก็ทรงจัดวางระเบียบแบบแผนกฎกติกา เรียกว่าบัญญัติสิกขาบท (ข้อศึกษา) เป็นวินัย เพื่อดำเนินกิจการให้เป็นไป เมื่อพระศาสนาเจริญ สังฆะเติบโตใหญ่มั่นคง ก็ทรงบัญญัติให้สังฆะเป็นใหญ่ในกิจกรรมการงานต่างๆ ให้ทุกอย่างเป็นไปตามวินัย โดยวินิจฉัยกันในที่ประชุมสงฆ์

เป็นหลักใหญ่พื้นฐานว่า พระพุทธเจ้าทรงเคารพธรรม ถือหลักความจริง ความถูกต้องเป็นใหญ่ ที่นี้ต่อมาก็ตรัสว่า เมื่อสงฆ์เติบโตขยายโตใหญ่ขึ้น เราก็เคารพสงฆ์ นี่ก็คือพระองค์ทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ เช่น การบวชพระ ในระยะแรกย่อมเป็นธรรมดาว่าพระองค์ทรงบวชให้เอง แต่ต่อมา เมื่อมีสังฆะเข้ารูปดีแล้ว พระองค์ก็ทรงบัญญัติเป็นสังฆกรรม มอบให้สงฆ์บวช โดยเข้าที่ประชุมสงฆ์

จึงถือเป็นหลักว่า พระภิกษุต้องเคารพสงฆ์ ถือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ แม้แต่พระอรหันต์จะเข้านิโรธสมาบัติ ซึ่งเป็นสมาบัติขั้นสูงสุด โดยอยู่ในนิโรธสมาบัตินั้นเป็นเวลา ๗ วัน ในการนี้ สิ่งหนึ่งที่พระผู้เข้านิโรธสมาบัติจะต้องเตรียมพร้อมไว้ ก็คือจะต้องคำนึงถึงกิจของสงฆ์ว่า ถ้ามีงานของสงฆ์ และสงฆ์เรียกตัวเมื่อไร แม้แต่ในระหว่างเข้านิโรธสมาบัติ ๗ วัน ก็ต้องออกแล้วไปทันที

พระที่เข้าสมาธิ พระที่เข้านิโรธ ไม่ใช่ว่าท่านไม่มีสติ ไม่รู้เรื่องอะไร แต่ที่จริง เป็นผู้มีสติพร้อมอยู่ เมื่อสงฆ์เรียกตัวเมื่อไร ก็รับรู้ และไปทันที นี่ถือสงฆ์เป็นใหญ่ถึงขนาดนี้

กรรมในกฎธรรมชาติ กับกรรมในกติกาสังคม

ตามที่พูดมานี้ จะเห็นว่า คนเรา ที่เป็นชีวิต และเป็นบุคคลนี้ มีความรับผิดชอบ ๒ ด้าน หรือ ๒ ชั้น ในด้านหนึ่งก็มีความรับผิดชอบอยู่ในตัวเอง มีชีวิตของตัวเองที่ต้องรับผิดชอบต่อความจริงของธรรมชาติ ในแง่นี้ก็คือ แต่ละชีวิตนั้นแหละขึ้นต่อกฎธรรมชาติ พูดให้ง่ายว่า ในชีวิตส่วนตัว แต่ละคนรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติ อันนี้ปฏิเสธไม่ได้

ที่เด่นคือกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ เมื่อทำเหตุปัจจัยดี ผลดีก็เกิดขึ้นมา เจตนา หรือเจตจำนงของเราเป็นอย่างไร เราก็รับผลแห่งเจตนาหรือเจตจำนงของเรานั้น นี่เป็นกฎธรรมชาติ ที่แต่ละคนในฐานะเป็นชีวิต ต้องรับผิดชอบต่อกกรรมของตัวเอง เรียกว่า รับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติ

แต่อีกด้านหนึ่งคือ ในฐานะเป็นบุคคล ก็มีความรับผิดชอบทางสังคม เมื่อเป็นภิกษุ ก็รับผิดชอบต่อสงฆ์ โดยสงฆ์มีกรรมที่เป็นของสมมุติขึ้นมา ให้ภิกษุรับผลแห่งการกระทำของตน

กรรมจึงมี ๒ แบบ คือ กรรมแบบธรรมชาติ ที่เป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง และกรรมแบบสมมุติ ตามบัญญัติของสังคม อย่างหนึ่ง

ในกรณีที่เป็นกรรมของสงฆ์ ก็คือกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นสำหรับกำหนดความรับผิดชอบในการมีชีวิตร่วมกัน โดยเป็นสังฆกรรม ดังจะเห็นชัดในการลงโทษ เป็นนิคหกรรม หลายอย่าง หลายชื่อ เช่น บัพพชาณียกรรม อุกเขปนียกรรม ปฏิสารถนียกรรม ซึ่งเป็นชื่อกรรมของสงฆ์ ที่ใช้ลงโทษพระ อย่างนี้เป็นต้น

ในกรณีนี้ ถ้ามีพระทำความผิด เราไม่รอกกรรมตามกฎธรรมชาติ แต่สงฆ์จัดการทันที เพราะฉะนั้น ถ้ามีคนมาพูดว่า ถ้าพระทำความผิด ก็ปล่อยให้ท่านรับผลกรรมไปเอง การพูดอย่างนี้แสดงว่าไม่รู้หลักพระศาสนา สงฆ์หรือสังฆะนี้ไม่มีการรอก เมื่อพระทำความผิด ก็ต้องรับกรรมของสงฆ์ตามวินัย สงฆ์จัดการเลย เพราะว่าสงฆ์มีกรรมตามกฎของสงฆ์ที่จะทำ ไม่ต้องไปรอกกรรมของกฎธรรมชาติ

อนึ่ง ต้องรู้ถึงความเชื่อมต่อดัวยว่า เมื่อสงฆ์ทำกรรมที่เป็นของสงฆ์ตามสมมุตินั้น ก็คือเราเอากฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ตรงนี้ขอให้ทำความเข้าใจให้ชัด

คนที่ปล่อยไปตามกรรมนั้น ก็คือมองเรื่องกรรมอย่างคลุมเครือ แสดงว่าไม่รู้จักใช้กฎธรรมชาติ การฝึกหัดพัฒนาคนอะไรต่างๆ นี้ คือการรู้จักเอากฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ คือเอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้ในปฏิบัติการของมนุษย์ เป็นการเอาตัวเราที่เป็นคน ซึ่งก็เป็นธรรมชาตินี้ เข้าไปเป็นปัจจัยร่วมในกฎธรรมชาตินั่นเอง

เพียงแต่ว่า ในกรณีอย่างนี้ คนเราเข้าไปเป็นปัจจัยในทางที่ดี เพื่อหนุนให้กระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติเป็นไปในทางที่จะเกิดผลดี สมความต้องการของมนุษย์ เพราะมนุษย์มีปัญญาที่เป็นธรรมชาติอันยอดเยี่ยม พร้อมด้วยเจตนาที่มุ่งให้ถึงจุดหมายที่เล็งเห็นด้วยปัญญานั้น ก็ทำกรรมให้เป็นปัจจัยร่วมเข้าไปในกฎธรรมชาติ ไม่ต้องรอกปล่อยไปตามลำพังธรรมชาติส่วนอื่น

พูดสั้นๆ ว่า มนุษย์มีปัญญา ก็เอาปัญญาพาการกระทำของตนเข้าไปเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในธรรมชาติ

การนำเอาการกระทำของเราเข้าไปเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการของธรรมชาตินั้น ก็เป็นการทำให้กิจการต่างๆ แม้แต่ของสังคมนี้ ดำเนินไปตามกฎธรรมชาติอย่างได้ผลดีแก่หมู่มนุษย์นั่นเอง

ตรงนี้เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างด้านของธรรมชาติ กับด้านของสังคม เราารู้อยู่ว่า เรื่องกรรมโดยพื้นฐานแล้วเป็นกฎธรรมชาติ คือเป็นเรื่องของชีวิตของแต่ละคน หรือพูดให้ตรงว่าเป็นเรื่องของแต่ละชีวิต ที่ต้องรับผิดชอบตามกระบวนการของเจตจำนงในตัวเอง เป็นเรื่องเฉพาะตัว พูดในสำนวนของคนว่า แต่ละคนรับผิดชอบต่อชีวิตของตนตามกฎหมายธรรมชาติ ความรับผิดชอบต่อชีวิตตามกฎหมายธรรมชาตินี้ เรียกว่า “ธรรม”

เพราะฉะนั้น เมื่อมองในแง่ธรรม คนก็รับผิดชอบต่อตัวเอง

แต่ถ้ามองในแง่ “วินัย” คือการที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งวางระบบในสังฆะ ซึ่งอยู่ในสังคมมนุษย์ โดยมีการบัญญัติต่างๆ ที่เป็นเรื่องสมมุตินี้ ก็กลายเป็นว่า คนแต่ละคนหรือบุคคลนี้ รับผิดชอบต่อสังคม รับผิดชอบต่อกฎกติกาต่างๆ ที่บัญญัติจัดตั้งวางเป็นระบบขึ้นมาในสังฆะ

เมื่อมองในด้านนี้ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติจัดให้มีกรรมที่เป็นของสมมุติสำหรับสงฆ์ ในทางวินัย ที่จะใช้จัดการกับพระภิกษุได้เลย สังฆกรรมต่างๆ มีมากมายอย่างที่กล่าวเมื่อกี้แล้ว เช่นอุปสมบทกรรมคือการบวชเป็นพระนี่แหละ รวมทั้งกรรมในการลงโทษ ที่กำหนดว่า เมื่อมีพระภิกษุทำความผิด ก็ไม่ต้องไปรอ ไม่ต้องปล่อยให้เป็นไปตามกรรมของกฎธรรมชาติ ก็จัดการให้เขารับผิดชอบต่อสมมุติไปเลย

คนที่รอ บอกว่าปล่อยให้เป็นไปตามกรรมของกฎธรรมชาติ อย่างนี้แสดงว่าคนนั้นไม่รู้ไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาทั่วพอ บอกแล้วว่า มนุษย์เองก็เป็นธรรมชาติ และในตัวมนุษย์นั้นก็มียุติธรรมที่เป็นธรรมชาติอันวิเศษ รวมทั้งปัญญาที่รู้จักเอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ จึงไม่ต้องรอให้ผลเป็นไปตามกฎธรรมชาติของเหตุปัจจัยส่วนอื่น แต่เราที่เป็นธรรมชาติอยู่แล้ว เข้าไปเป็นส่วนร่วมในปฏิบัติการของกฎธรรมชาติเสียด้วยเลย

นี่ก็คือ มนุษย์เข้าไปเป็นเหตุปัจจัยในกระบวนการของกฎธรรมชาติ โดยเอาปัญญาของเรานี้แหละเข้าร่วมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการของกฎธรรมชาติ เฉพาะอย่างยิ่ง ปัญญาที่เอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ มาจัดการสังคม มาจัดตั้งวางระบบในสังฆะ มาทำกิจการของส่วนรวม

ย้ำว่า นี่คือการที่คนเข้าไปเป็นส่วนร่วมของกระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติ นี่เป็นความฉลาดของมนุษย์ ที่ทำให้มนุษย์สามารถได้รับผลดีจากกฎธรรมชาติ นั้น ทั้งในระดับบุคคล และในระดับสังคม เราจึงสามารถพัฒนาตัวเอง พัฒนาสังคมให้ เป็นไปด้วยดีได้ แต่ทั้งนี้ ต้องโยงให้ถึงกฎธรรมชาติตลอดเวลา

ในเรื่องนี้ รวมแล้ว ข้อสำคัญก็คือว่า ต้องโยงให้ครบ ๓ ด้าน ทั้งธรรมชาติ คน และ สังคม ให้ถึงกันหมด แล้วคนก็เป็นศูนย์กลางอย่างที่ว่าเมื่อกี้ เพราะคนนี่เข้าถึงธรรมชาติ ด้วย แล้วก็มาเป็นส่วนร่วมในสังคมด้วย

การโยงที่ว่านี้ ก็ทำได้ที่ตัวคนเองนั่นแหละ คือโยงคนที่เป็นชีวิตในธรรมชาติ กับ คนที่เป็นบุคคลในสังคม โดยพัฒนาปัญญาขึ้นมาให้สามารถเชื่อมโยงคนสองด้านนั้น ให้ ประสานเกื้อกูลกลมกลืนกัน ดังได้วามา

ที่นี้ การที่ตัวคนเข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ นั่นคือหัวใจของการที่เขาจะ มาสร้างสรรค์สังคมได้ เมื่อมนุษย์ไม่เข้าใจจุดสำคัญนี้ ก็ไปแยกคนกับสังคมให้ต่างหากกัน ก็ เลยจบที่นั่นแค่นั้น ตัวไปแต่ละด้าน เห็นไม่ถึงองค์รวม ไม่ทั่วตลอดระบบสัมพันธ์ของ องค์รวมและเหตุปัจจัย

เพราะฉะนั้น ชาวศาสตร์สมัยใหม่ในปัจจุบัน จึงถูกเรียกว่าเป็นพวก reductionist เป็นพวกแยกส่วน พวกแบ่งซอย พอแบ่งซอยไปแล้ว โยงไม่ได้ ก็ดันอยู่ที่นั่น ก็เลยมองคน หนักไปทางเดียวในแง่เป็นผลผลิตของสังคม ว่าสังคมหล่อหลอมคน ดังนี้ เป็นต้น

ย้ำไว้อีกว่า ถ้าคนเข้าถึงกฎของธรรมชาติแล้ว เขาจะสามารถเป็นอิสระจากสังคม ได้ แล้วเขาจะกลับเอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้พัฒนาสังคมให้ดีได้อย่างถูกต้อง และ อย่างยั่งยืน

ที่พูดมานี้ เป็นการพูดขยายออกไปให้เห็นว่า การมองเห็นเข้าใจเรื่องนี้สำคัญมาก เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา แม้จะให้ความสำคัญแก่สังคม ก็เน้นด้วยว่าจะต้องโยงไป ให้ถึงกฎธรรมชาติตลอดเวลา

แล้วชีวิตมนุษย์ที่ดีนั้น ในที่สุดมันก็เป็นชีวิตของเขาเอง ซึ่งเป็นพื้นฐาน คือเป็น ของธรรมชาติ ไม่มีใครปฏิเสธได้ ถ้าเขาไม่สามารถเอาประโยชน์จากความจริงในกฎ ธรรมชาติ ไม่ทำให้ชีวิตที่อยู่ในธรรมชาตินี้ เข้าถึงประโยชน์ที่แท้จริงแล้ว ก็ไม่มีทางที่ชีวิต จะสมบูรณ์ ไม่ว่าเขาจะไปเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในสังคมอย่างไรก็ตาม

ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ต้องอาศัย แต่อยู่เกื้อกูลกัน ไม่ทอดทิ้งไป

ได้พูดมาแล้วว่า ชีวิตของพระมีความสัมพันธ์ทางสังคม กับส่วนรวม ไม่ว่าจะมองในแง่ของในหมู่สงฆ์ด้วยกันเองก็ตาม หรือในแง่ความสัมพันธ์กับประชาชนก็ตาม

ที่นี่ ในการสัมพันธ์กับประชาชนนั้น ทำไมพระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์ผูกพันชีวิตไว้กับประชาชน อันนี้ก็เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกัน เพราะว่าพระเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ต้องการพัฒนาชีวิต มีความตั้งใจเอาจริงเอาจังในการศึกษาให้ครบไตรสิกขา จนกระทั่งเข้าถึงธรรม คือความจริงของกฎธรรมชาติ สามารถเอาความจริงในกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์กับชีวิต

เมื่อได้รับประโยชน์จากประสบการณ์ของตนเองในขั้นในระดับต่างๆ แล้ว พระก็นำเอาประสบการณ์นั้น นำประโยชน์ที่ได้จากธรรม มาเผื่อแผ่แก่ประชาชน

การเผื่อแผ่ธรรมแก่ประชาชน ก็โดยที่มีการพบปะกัน แล้วก็ได้ทักทายปราศรัย บอกเล่าแสดงธรรมนั้น อย่างน้อยแม้แต่การเห็นบุคคลที่ได้ถึงธรรม ได้ประโยชน์จากธรรม มีชีวิตจิตใจที่ปลอดโปร่งผ่องใสสุขบริสุทธิ์ ก็เป็นความดีงาม เป็นแบบอย่าง เป็นเครื่องเตือนสติแก่หมู่มนุษย์เหล่านี้ ที่มีวแต่ลุ่มหลงเพลิดเพลินเตลิดไปหรือมัวประมาทอยู่ ให้ถูกใจ ได้คิด ตื่นขึ้นมา มองหาธรรม มาเข้าสู่ทาง อย่างน้อยได้สำนึกรู้ว่าชีวิตที่ดีงามเป็นอย่างไร เราไม่จำเป็นต้องมัวหวังความสุขจากการเสพวัตถุเกินไป หรือหลงระเริงกันอยู่

อย่างน้อยผู้ที่มีชีวิตอยู่ในความลุ่มหลงมัวเมา โดยไม่เคยเห็นโทษ ก็มีเครื่องกระตุ้นเตือนสติ วันหนึ่งอาจจะมองเห็นโทษว่า สิ่งที่ตนทำดำเนินอยู่นั้น ไม่ถูกต้อง ชีวิตที่ดีงามควรจะเป็นอีกอย่างหนึ่ง แล้วนึกถึงทางออก หรือทางเลือกใหม่

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ต้องฝากชีวิตไว้กับประชาชน ก็เป็นการผูกพันไม่ให้พระหลบหนีสังคมนอกไป ผูกพันอย่างไร?

ธรรมดาคนเรานี้ ที่มาอยู่ในสังคม อย่างที่เรียกว่าเป็นสัตว์สังคมอะไรๆ นี้ ส่วนมากก็อยู่ในสังคมเพราะต้องอาศัยสังคม เขายังหวังประโยชน์จากสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อตัวเขา เขาพึ่งพาผู้อื่น เขาหวังประโยชน์จากคนอื่น จะเขาจะได้จากคนอื่นจากทั้งสังคม แล้วก็มักจะคิดในทางที่จะได้จะเอาให้มากด้วย

ที่นี่ คนพวกนี้ พอเกิดเบื่อหน่ายสังคมขึ้นมา ไม่มีอะไรที่อยากจะเอาจากสังคมตัวเองไม่ต้องพึ่งคนอื่นแล้ว ก็จะเป็นไปในทางตรงข้าม คือมีความโน้มเอียงที่จะปลีกตัวไม่เอาเรื่องเอาราวกับชาวบ้าน จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับใครแล้ว ออกไปเป็นฤาษีซีไพร่เสียเลย

เพราะฉะนั้น คนที่พึ่งสังคมาอยู่ พอจะไม่ต้องเอาจากสังคม ไม่ต้องพึ่งสังคม ก็กลายเป็นว่า จะตัดจากสังคมออกไป ฉะนั้นจะไปอยู่คนเดียว จะไปหาความสุขของตัวเอง นี่ก็คืออย่างพวกฤาษีชีไพร พวกนี้มีชีวิตเป็นอิสระจากสังคมได้พอสมควรแล้ว เขาไม่หวังความสุขที่จะต้องได้ต้องเอาจากสังคม สามารถอยู่ตัวคนเดียวได้ ไปหาความสุขทางจิตใจ ก็ไม่ไปทางตรงข้าม คือจะผละทิ้งไป ไม่เอาเรื่องทางสังคม

ที่นี้ คนที่เราต้องการให้มาอยู่กับสังคมนี้นี้ ที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคม ก็คือคนที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัย ไม่ต้องการเอาจากสังคมนี้นี้แหละ แต่เขาสามารถเอื้อประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ คนอย่างนี้สิ ที่เราต้องการให้มาสัมพันธ์กับสังคม แล้วถ้าคนพวกนี้ พอมีโอกาสกลับหลบออกจากสังคมไปเสีย ไม่เอาเรื่องด้วย ก็ไม่ถูกเรื่อง

หันมาดูพระพุทธศาสนา ท่านให้เราพัฒนาชีวิตที่เป็นอิสระจากสังคมได้มากที่สุด จนจิตใจเป็นอิสระจากสังคมได้โดยสมบูรณ์ แต่เสร็จแล้วท่านไม่ยอมให้ออกไปจากสังคม ท่านกลับให้เราพึ่งสังคม แต่ไม่ใช่ให้ใจต้องพึ่ง ไม่ใช่ให้ปัญญาต้องพึ่ง แต่พึ่งอาศัยในชีวิตด้านนอก เช่นในการเลี้ยงกาย

นี่ก็คือว่า พระนั้นพัฒนาตัวเองขึ้นไปในขั้นจิตปัญญา จนกระทั่งมีความสุขอยู่ในตนเอง เมื่อมีความสุขของตนเอง ภายในเป็นอิสระ ก็ไม่ต้องขึ้นต่อความสุขจากภายนอก ในแง่หนึ่งก็คล้ายฤาษีชีไพร ก็อาจมีความโน้มเอียงที่จะแยกตัวปลีกออกไป จะตัดขาดจากสังคม แต่คติในหลักของพุทธศาสนาก็มาบอกว่า เราต้องการให้คนแบบนี้ ที่เป็นอิสระที่ไม่ต้องเอาจากสังคมแล้วนี้แหละ กลับมาเอื้อประโยชน์ต่อสังคม ให้มาสัมพันธ์กับสังคมแล้วจะเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์แก่หมู่ชน แก่สังคมมากที่สุด

ที่ว่ามานี้คือหลักการของพระพุทธศาสนา ดังที่ได้บอกว่ามีนัยทางสังคมาอยู่ตลอดเวลา เรื่องของการประพฤติปฏิบัติ ชีวิตของพระ ครรลองธรรม ระบบวินัย มีแห่งความหมายอย่างนี้ทั้งนั้น

มองลึกลงไป เรื่องนี้ซับซ้อนมากเหมือนกัน ที่ว่ามานั้น เป็นการพูดกว้างๆ ทั่วๆ ไป เรียบอกว่า คนจำนวนมากยังพึ่งพาสังคม หวังได้หวังเอาจากสังคม จึงอยู่ในสังคม แต่ที่ว่าซับซ้อน อย่างในชมพูทวีปครั้งโบราณ คนไม่น้อยที่หวังเอาประโยชน์แก่ตัว แต่แทนที่จะหวังได้หวังเอาจากมนุษย์ด้วยกันในสังคมนั้น แต่เขาหวังได้จากเทพเจ้า คนพวกนี้เลยกลายเป็นพวกที่แยกตัวไปจากสังคม ไปบูชาเทวดาอยู่ในป่า นี่ก็คือจะเอาผลประโยชน์จากคนอื่นข้างนอก แต่คนอื่นนั้นเป็นเทวดา ไม่ใช่คน ก็เลยไม่เอาที่สังคมอีกเหมือนกัน

ลองหวนนึกถึงพุทธภาศิตที่ยกมาให้ฟังตั้งแต่วันแรกในโบสถ์ ที่พูดถึงเรื่องการบูชา ก็มาเสริมหลักการนี้ กล่าวคือ คนสมัยเก่าตั้งแต่ก่อนพุทธกาลนั้น เขาหวังพึ่งเทพเจ้า อยากให้เทพเจ้าบันดาลโน่นบันดาลนี่ ก็ไปบวงสรวง อ้อนวอน บูชาเทพเจ้า ใช้เครื่องเซ่นต่างๆ มากมาย ถึงกับบูชายัญ บ้างก็ไปบูชาไฟอยู่ในป่าตลอดชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสว่า

เขกณฺจ ภาวิตตตานํ มุหุตตมปิ ปุชฺเช
 สฺมา เยว ปุชฺชานา เสยฺโย ยญฺเจ วสุสฺสตี หุตํ

(ขุ.ภ.๒๕/๑๘/๒๙)

คาถานี้บอกว่า “บูชาคนที่พัฒนาตนแล้ว คนหนึ่ง แม้แต่เพียงครู่เดียว การบูชานั้นก็ดีกว่าเช่นสรวงเทวดาตลอดเวลา ๑๐๐ ปี” ว่าถึงอย่างนี้ ทำไมพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้น

คนยุคนั้นพวกนั้นหวังพึ่งเทพเจ้า อยากได้ผลประโยชน์ที่เทวดาจะบันดาลให้ ก็ไปมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับเทพเจ้า โดยหวังประโยชน์แก่ตัวเอง คราวนี้ก็ไม่เอาใจใส่เลยว่าตัวเองจะต้องทำอะไร ไม่เอาใจใส่กันและกันในหมู่คนที่อยู่ร่วมสังคม ไม่นึกที่จะมารับผิดชอบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่มาคิดการที่จะร่วมกันแก้ปัญหา ก็ไปฝากปัญหาให้เทวดาแก้ให้ รอท่านบันดาลผลได้ให้แก้ตัว โดยไม่ต้องทำ

เมื่ออะไรๆ ก็อยู่ที่เทวดา ขึ้นต่อเทพเจ้า มนุษย์ก็ไม่เพียรพยายามทำให้สำเร็จด้วยตนเอง ไม่ต้องเอาใจใส่กัน ไม่ต้องมาร่วมกันแก้ปัญหา มัวแต่หวังพึ่งสิ่งอื่น จะเอาอำนาจภายนอกมาช่วย ด้านหนึ่งก็ไม่พัฒนาตัวเอง มีแต่อ่อนแอลงไป แล้วอีกด้านหนึ่ง ในหมู่มนุษย์เอง ก็ไม่เอาใจใส่ดูแลกัน สังคมก็แย่

คาถาเมื่อก็จี้จุดลงไป ให้คนไม่มัวคำนึงถึงผลได้แก่ตัวเอง โดยเอาใจไปอยู่กับการหวังพึ่งอำนาจจากภายนอกและรอคอยการดลบันดาล แต่ให้เอาใจมาอยู่ที่มนุษย์ด้วยกันหันมาเอาใจใส่ดูแลกันในสังคมนี ช่วยกันยกย่องคนดี คนผู้ใดทำดีงามทำถูกต้อง อยู่ในธรรม เจริญงอกงามในศีลวินัยจิตปัญญา ก็ยกย่อง ช่วยกันส่งเสริม

เมื่อคนไม่มัวไปหวังพึ่งรอคอยอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้า แต่ละคนก็ต้องเพียรพยายามทำการให้สำเร็จด้วยเรี่ยวแรงกำลังของตน ทำให้ตนเองได้ฝึกฝนพัฒนาเข้มแข็งสามารถขึ้น ไม่ป้อแป้รอให้เทวดามาอุ้ม พร้อมกันนั้นก็เอาใจใส่ดูแลกัน ก็มาร่วมมือกันในการแก้ปัญหา และใครเก่งในการทำดี ก็ยกย่องสนับสนุน สังคมก็ก้าวหน้าไปอย่างถูกต้อง

เป็นอันว่า ได้มาเอาใจใส่ดูแลหมู่มนุษย์ มาร่วมมือกันแก้ปัญหา แต่ละคนก็พัฒนาตัวเอง และสังคมก็ตั้งงามเข้มแข็งมั่นคง

ให้ทาน ให้ธรรม นำปสาทะ พาผ่องใจ ไปถึงผ่องปัญญา

มาดูเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนกันต่อไป ในเมื่อเรื่องราวเป็นอย่างไรก็ได้พูดโดยลำดับมา ความสัมพันธ์ก็เป็นเรื่องของการให้แก่กัน

การให้ ก็คือทาน และทาน คือการให้ นั่น แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. **อามิสทาน** การให้อามิส คือให้วัตถุสิ่งของ

๒. **ธรรมทาน** การให้ธรรม คือให้ความรู้เข้าใจในความจริงความถูกต้องดีงาม

เวลาพูดกันเรื่องทาน เรามักนึกถึงแค่อามิสทาน แล้วก็นึกว่าชาวบ้านต้องถวายทานแก่พระสงฆ์ ลืมไปว่า ที่จริงนั้น พระสงฆ์ก็ต้องให้เหมือนกัน พระสงฆ์ก็ต้องบำเพ็ญทานแก่ประชาชน

เราไปมองว่า ชาวบ้านถวายอาหาร ถวายปัจจัย ๔ พระสงฆ์ก็เป็น **ปฎิคาหก** คือเป็นผู้รับ พร้อมกับเรียกชาวบ้านที่ถวายว่าเป็น **ทายก** และ **ทายิกา** เมื่อมองกัน นึกกันอย่างนี้ นานเข้าก็ชักชิน พระก็เลยนึกว่าตัวเองเป็นผู้รับ มีหน้าที่รับ

แต่ที่จริงนั้น คือมีหน้าที่ต่อกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “อุโฆ อถโณณณนิสสิตา” แปลว่า ทั้งสองฝ่ายอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างให้ ชาวบ้านให้วัตถุปัจจัย ๔ ที่เรียกว่า **อามิสทาน** ทางฝ่ายพระภิกษุก็ให้ธรรม ที่เรียกว่า **ธรรมทาน**

ตามหลักนี้ หน้าที่ของพระคือให้ธรรม ถ้าปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักการนี้ ก็คือให้แก่กันและกัน ก็จะทำให้ชีวิตร่วมโลกร่วมธรรมกันนี้ เป็นไปด้วยดี แต่ละคนก็พัฒนาตนเองขึ้นไป โดยต่างก็เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ทีนี้ เมื่อชาวบ้านถวายอามิส คือวัตถุสิ่งของปัจจัยสี่ ก็มีหลักพระวินัยกันไว้อีกว่าไม่ให้พระรับมาก นี่คือท่านระวางว่าจะไม่ให้พระไปเบียดเบียนทำให้ประชาชนเดือดร้อน พระรับเอาแค่ตัวเองอยู่ได้ ให้ร่างกายอยู่ได้ ชีวิตเป็นอยู่ได้

รวมความว่า จุดหมายของพระอยู่ที่การพัฒนาตนเอง โดยศึกษาในไตรสิกขา ส่วนเรื่องวัตถุปัจจัยสี่ก็เพียงอาศัยเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ พอเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ เมื่อชีวิตเป็นไปอยู่ก็ไปพัฒนาชีวิตของตนเอง แล้วก็มาเอื้อธรรมแก่ประชาชน เมื่อได้ประสบการณ์จากการปฏิบัติ จากการเรียนรู้ ก็นำมาเผยแพร่ให้แก่ประชาชน มาสั่งสอน มาแนะนำการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เพราะฉะนั้น การให้ธรรมจึงเป็นหน้าที่ที่แท้ของพระสงฆ์ในการสัมพันธ์กับประชาชน อันนี้ต้องถือเป็นหลักใหญ่

การให้ธรรมนั้น เรามักมองในแง่ว่า ต้องไปพูดไปสอน ที่จริง ไม่จำเป็น การให้ธรรมนั้น ให้โดยพูดก็ได้ ให้โดยไม่ต้องพูดก็ได้ พระไม่ได้มีความสามารถในการพูดเหมือนกันหมดทุกองค์ บางองค์ที่บรรลุธรรมสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็สอนไม่เป็น เป็นคล้ายอย่างพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งสอนคน พูดไม่ค่อยได้ผล นี่หนึ่งละ

ที่นี้สอง นอกจากนั้น พระบางองค์บวชมาไม่นาน ยังไม่ได้เรียนรู้เท่าไร ยังไม่มีประสบการณ์ ก็ไม่รู้จะเอาอะไรไปสอน แล้วจะให้ธรรมได้อย่างไร

ตรงนี้ก็มาแยกแยะทำความเข้าใจกันให้ชัดว่า ธรรมะนั้น หนึ่ง หมายถึงธรรมที่เป็นความรู้ความเข้าใจเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือ สอง ธรรมะคือตัวกุศลธรรม ความดีงามที่เกิดขึ้น แม้แต่ในจิตใจของตัวเอง สภาพจิตใจที่เอิบอิม่องใสเป็นบุญเป็นกุศล ไม่มีความเศร้าหมอง ความอิมใจ ศรัทธา ที่เกิดขึ้นมาในใจ ก็คือกุศลเกิดขึ้นแล้ว นี่ก็คือธรรม

ถ้าพระมาแล้ว พระพบกับโยม หรือโยมเห็นพระแล้ว ทำให้โยมเกิดมีกุศลธรรมในใจ แม้ไม่ได้พูด ก็เป็นการให้ธรรมแล้ว เพราะฉะนั้น จึงเน้นว่า ให้พระสงฆ์มีลักษณะที่ว่า แม้เพียงปรากฏตัวขึ้นที่ไหน ก็บำรุงจิตใจประชาชน ทำให้ในใจเกิดกุศล

อย่างที่ได้อธิบายไปแล้วว่า กุศลธรรมสำคัญในจิตใจของประชาชน ที่พระต้องพยายามให้เกิด คือ *ปสาทะ* ความเลื่อมใส ความผ่องใสของจิตใจ ซึ่งเป็นสภาวะที่ดีอย่างยิ่ง เป็นสุขภาพจิตพื้นฐาน พอจิตใจผ่องใส บันเทิง ชุ่มฉ่ำ สดชื่นแล้ว ก็ดีไปหมด ความสุขก็มา กำลังกายก็มี กำลังใจก็มี

ฉะนั้น เวลาพบเห็นพระ ลักษณะของพระที่ดีก็จะทำให้ญาติโยมเกิดปสาทะ ความชื่นชมผ่องใสของจิตใจ ที่แปลกันมาว่าความเลื่อมใส *ปสาทะ* ที่เลื่อมใส ผ่องใส ชื่นชมนี้ มี ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ เกิดความชื่นชม ชื่นใจ ผ่องใส เลื่อมใส เป็นภาวะในจิตใจขึ้นมา ซึ่งเป็นภาวะที่ดี เป็นกุศล

ขั้นที่ ๒ เกิดความสัมพันธ์กับพระภิกษุ หรือบุคคลที่เป็นต้นแหล่งของสภาพจิตอันดีที่เกิดขึ้นในตัวเองนี้ ที่เป็นผู้ทำให้ตนเกิดปสาทะ ก็จะทำให้เกิดมีความรู้สึกอยากเข้าไปหา เข้าไปพบ ความรู้สึกนี่จะเป็นตัวต่อโยงให้เขาเข้าไปหาเพื่อไต่ถามหรือขอฟังธรรม ถ้าเฝ้ารู้ชอบศึกษาอยู่แล้ว เขาก็จะไปถามปัญหา ไปปรึกษาขอให้ช่วยแก้ข้อสงสัยในเรื่องนั้นเรื่องนี้ หรือแม้แต่เพียงเขาเข้าไปหา ไปทักทายปราศรัย พระภิกษุก็ได้โอกาสที่จะสอน ที่จะอธิบายธรรม

ขั้นที่ ๓ แสดงอาการของผู้เลื่อมใส หมายความว่า เมื่อเลื่อมใส เขาก็อยากแสดงออกถึงความรู้สึกชื่นชม นั่นคือทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธา เมื่อท่านเป็นพระ เขาก็มักจะเอาข้าวของมาถวาย เอาอาหารมาถวาย อันนี้เรียกว่าแสดงอาการของผู้เลื่อมใส

ขอให้สังเกตว่า คนมักจะมองเรื่องของปสาทะ ความเลื่อมใสนี้ ไปที่แง่ของขั้นที่ ๓ บางทีพระบางองค์ก็เพิ่งจับหรือจ้องที่จุดนี้ ซึ่งจะกลายเป็นเรื่องเสียหาย คือกลายเป็นว่า พระนั้นมองว่าเราจะได้อีกแล้ว ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น

จุดสำคัญที่ควรฟัง ควรเน้น คือที่สภาพจิตของเขา ว่าทำอย่างไรจะให้เขาเกิดสภาพจิตใส่องที่ดีอันนี้ ซึ่งเป็นกุศลเป็นคุณประโยชน์แก่ตัวเขาเอง เพียงเขาเกิดปสาทะ ใจเขาดีอย่างนี้ ก็เป็นบุญใหญ่และเป็นคุณค่าที่ประเสริฐยิ่งแล้ว ต่อจากนั้น ถ้าเขาจะเข้ามาหามาถามอะไร เขาก็จะได้ธรรม นี่ก็ยิ่งดีมากขึ้นไป ส่วนเขาจะแสดงอาการเลื่อมใสถวายอาหารถวายอะไรหรือไม่ นั่นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งไกลออกไป ไม่ควรไปคำนึง อย่าไปเพ่ง อย่าไปติดที่ตรงนั้น

เป็นอันว่า พระนี้สามารถให้ธรรมแม้โดยไม่ต้องพูด คือปรากฏตัวอย่างพระ เมื่อพระประพฤติดี มีอกาภิริยางาม ก็เป็นที่ชื่นชม น่าเลื่อมใส เห็นแล้วก็ชื่นใจ

อย่างพระอัสสชิ ที่เป็นองค์หนึ่งในพระเบญจวัคคีย์ ที่เป็นสาวกชุดแรกของพระพุทธเจ้า ได้บรรลุอรหัตผล แล้วท่านก็ออกจาริกไป วันหนึ่ง ท่านเดินทางไปในเมืองราชคฤห์ ฝ่ายอุบติสสบริพาชก ซึ่งต่อมาเป็นพระสารีบุตร เป็นนักบวชอยู่ในสำนักของอาจารย์สญชัย กำลังแสวงหาโมกขธรรม หมายความว่าต้องการหาทางหลุดพ้น ต้องการจะรู้ธรรมให้ถึงความจริงแท้ พยายามค้นคว้าแสวงหามา ก็ไม่เจอสักที

วันนั้นก็เผชิญว่า ท่านอุบติสสะนี้ได้เห็นท่านพระอัสสชิเดินมา แต่ว่าพอมองเห็นพระอัสสชิเดินนี้ ท่านอุบติสสะก็เกิดมีปสาทะขึ้นเลย ก็เกิดความชื่นชมเลื่อมใส จิตใจ่องแผ้ว เอิบอึม ชื่นบานขึ้นมา ก็มองว่า ท่านผู้นี้ต้องมีอะไรดี นี่คือความสัมพันธ์เกิดขึ้นแล้ว พอชื่นชมเลื่อมใส ก็อยากเข้าไปหา อยากเข้าไปถาม ตอนนั้นสื่อंनाเกิดขึ้นแล้ว โดยผู้ที่บรรลุธรรม ซึ่งฝึกอบรมตนดีแล้ว ได้ทำให้เกิดสภาพจิตที่ดีงาม ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นแก่ท่านผู้อื่นแล้ว แม้โดยไม่ต้องพูด

จากนั้น อุบติสสบริพาชกได้เข้าไปหาพระอัสสชิ แล้วก็ถามว่า ท่านบวชกะใคร เป็นลูกศิษย์ใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน ศาสดาของท่านสอนว่าอย่างไร พระอัสสชิก็ยกหลักธรรมมาพูดให้ฟังสั้นๆ ด้วยความถ่อมตน ทำให้พระสารีบุตรบรรลุโสดาปัตติผล

เรื่องก็เป็นมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงเน้นความสำคัญว่า พระภิกษุนี้ เมื่อจะถือการุณย์ต่อชาวโลก ก็ถือภูตตั้งต้นแต่แก่สภาพจิตของเขา โดยประพฤติปฏิบัติตนให้ดี อยู่ในศีล อยู่ในภาวะของบุคคลที่ได้ฝึกอบรมตนดี เมื่อปรากฏตัวขึ้นที่ไหน เมื่อไร ก็ให้ธรรมเกิดขึ้นในใจของคนที่ได้พบ เป็นการให้ธรรมแก่เขา แม้โดยไม่ต้องพูด เพราะฉะนั้นประชาชนเห็นพระเมื่อไร ก็ให้เขาได้ความสบายใจ ความชื่นบาน ความผ่อนคลายของจิตใจ

การที่พระทำให้ญาติโยมประชาชนพบเห็นแล้ว เกิดปสาทะ ก็เพราะพระตั้งอยู่ในศีล มีธรรม เป็นสมณะ คือผู้สงบ ไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร เป็นผู้ไม่มีภัย พระอยู่ที่ไหน ที่นั่นก็อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าเป็นพระแท้ ที่นั่นก็เป็นรมณีย์ เป็นที่รื่นรมย์ใจ สงบสบาย สดชื่น ปลอดภัยโล่งใจ จนกระทั่งอย่างน้อยพระก็เป็นเครื่องหมายของความปลอดภัย คือเห็นพระที่ไหน ที่นั่นไม่มีภัยอันตราย หายใจได้ทั่วห้อง ปลอดภัย

เพราะอย่างนี้ จึงเหมือนเป็นประเพณีที่ติดมาในใจ แต่ก่อนแต่ไรก็รู้กันถือกันว่าเห็นพระเถรที่ไหน คือเห็นสมณะ ที่นั่นไม่มีภัย ญาติโยมเดินทางไปในป่า ซึ่งสมัยก่อนถือว่าเป็นถิ่นอันตราย ทั้งสัตว์ร้าย คนร้าย โจรร้าย อาจจะไปแอบแฝงซ่อนอยู่ มักรู้สึกระแวงหวาดหวั่น เสียวสยของ แต่พอไปเจอพระสงฆ์เข้า ก็โล่งใจ ใจชื่น หายใจทั่วห้อง ลงนั่ง ยกมือทวมศีระะไหว้พระ เพราะวาสบายใจ โล่งใจ รู้สึกว่าเราปลอดภัยแล้ว นี่ก็เป็นอาการหนึ่งของปสาทะ

นอกจากเวลาบิณฑบาตแล้ว โอกาสที่ญาติโยมจะได้พบกับพระบ่อยที่สุด ก็คือในพิธีกรรม เวลาไปในพิธีนั้น ได้เน้นสืบกันมาแต่โบราณ ให้พระสำรวจตนให้มาก การปรากฏตัวก็ตาม การสวดมนต์ การประกอบพิธีในส่วนต่างๆ ในลำดับขั้นตอนทั้งหลาย ก็ปฏิบัติด้วยดี ให้เป็นสื่อแห่งปสาทะ ตั้งใจว่า เราจะทำทุกอย่าง ให้การแสดงออกของเรา การพูดจา การสวดของเรา น้อมนำสภาพจิตที่เป็นกุศลให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ให้ปสาทะให้ปิติปราโมทย์เกิดขึ้นในจิตใจของประชาชน ไม่ใช่สวดเป็นเล่น ไม่ใช่สักแต่ว่าสวด ไม่ใช่สวดเรื่อยเปื่อยไป ต้องสวดโดยตั้งใจ โดยมีมุ่งหมายให้เกิดกุศลอย่างที่ว่านั้น

เป็นอันว่า ในความสัมพันธ์กับประชาชน ถ้าพระทำได้แบบนี้ พระสงฆ์ก็จะเป็นแหล่งที่ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม เป็นที่บำรุงจิตใจของประชาชน เป็นหลักให้แก่สังคม เป็นศูนย์กลางที่จะนำเสนอข้ออำนวยการความสุข ความรื่นรมย์ ความเบิกบานใจ ความผ่อนคลายให้แก่สังคมได้ตลอดเวลา อย่างคำเก่าในโคลงของนรินทรวิเบศร์ ที่พูดถึงวัดวาอารามแว่วเสียงระฆังฆาน พระภิกษุกวาดแผ้วลานโบสถ์ศาลา อย่างที่ได้ยกมาให้ดูแล้ว

คนในเมืองนั้นร่วนวาย ยุ่งกับการทำมาหากิน ธุรกิจการงาน การดำเนินชีวิตที่แข่งขันบีบรัด จุกจิกจอบแจกระทบกระทั่งกับผู้คนที่มีต่างจิตต่างใจ บางทีก็ว่าวุ่นซุ่มมัว เมื่อได้เห็นพระสงฆ์ที่ทรงศีลทรงธรรมงามจริยาที่หนึ่ง ก็ค่อยผ่อนคลายได้ชื่นใจ พระสงฆ์ควรจะเป็นที่เชื่อมโยงคนและสังคมให้ถึงกันกับธรรมชาติอยู่เรื่อยๆ เพราะว่ามันขยับในสังคมนี่มีเรื่องราวที่ชักพาให้เลือนลึมห่างเหินจากธรรมชาติอยู่เสมอ อย่างน้อยให้พระสงฆ์เป็นสื่อที่เตือนคนให้ระลึกถึงธรรมชาติ แล้วโยงให้ประสานกลมกลืนกันไว้ ไม่ให้ถึงกับแปลกแยก

อีกด้านหนึ่ง พระก็เป็นสื่อประสานระหว่างรูปธรรมหรือด้านวัตถุ กับด้านนามธรรมคือจิตใจ อย่างน้อยก็เป็นภาพที่ปรากฏขึ้นมาคอยเตือนไว้ ให้สังคมนี่ไม่หลงไปกับเรื่องวัตถุจนเกินไป ช่วยเร้าเตือนสื่อโยงคนเข้ามาหาคุณค่าสาระที่แท้จริงของชีวิต ให้ถึงด้านนามธรรม จนกระทั่งในที่สุดก็คืออนำปัญญามาให้แก่เขา ให้เขาตระหนักรู้ถึงความจริงของกฎธรรมชาติ อันจะเป็นการนำประโยชน์อย่างสูงสุดมาให้แก่ประชาชน พระภิกษุจะทำหน้าที่สูงลึกไปถึงอย่างนี้ได้ โดยเริ่มจากความสัมพันธ์ที่นำปสาทะขึ้นมาอันนี้

พระผู้พัฒนาครบจบศีลวินัยจิตใจและปัญญา มีความดีงามความสามารถปรากฏชัดในศาสนิกอย่างหมดจดมั่นคง ที่คนมีความรู้สึกชื่นชมเลื่อมใสอย่างสนิทมั่นใจ เฉพาะอย่างยิ่งพระอรหันตสาวกผู้ใหญ่ จะมีลักษณะที่เรียกว่าเป็น *มโนภาวนีย์* แปลว่า ผู้เป็นที่เจริญใจ คือใครได้พบเห็นก็ชื่นจิตสุขใจพาให้จิตปัญญาเจริญงอกงาม จึงเป็นผู้ที่ชนทั้งหลายมากมาย ทั้งผู้เฝัธรรมและคนทั่วไป ไปปรารถนาจะเข้าไปพบเข้าไปหาเข้าไปสนทนาและแม้เพียงได้เข้าไปเห็น

ในครั้งพุทธกาล เหตุหนึ่งที่ทำให้พวกเขาชาวบ้านไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ไปวัด ไปหาพระสงฆ์ ก็เพราะเขาปรารถนาจะได้ไปพบไปปรึกษาสนทนากับพระเถระพระสาวกผู้เป็นมโนภาวนีย์ ดังที่ในท้ายพุทธกาล มีอุบาสกผู้ใหญ่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลแสดงความรู้สึกสูญเสียขาดหายว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว โอกาสที่เขาจะได้มาเฝ้าพระองค์แล้วได้พบพระมหาสาวกทั้งหลายที่เป็นมโนภาวนีย์ ก็จะหมดไป

นั่นก็หมายความว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมของพระสาวกมหาสาวก พระเถระใหญ่่น้อยก็มาที่พระพุทธเจ้า โดยยึดเอาพระองค์เป็นศูนย์กลาง ตั้งแต่พระอัครสาวก ทั้งพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลาน์ ก็มาทำงานอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เมื่อประชาชนมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ก็ได้มาพบพระมหาสาวกและบรรดาพระเถระผู้ใหญ่เหล่านี้ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เรียกว่าได้พบมโนภาวนีย์บุคคล ได้พบท่านผู้เป็นที่เจริญใจ เขาก็ได้ความสนใจชื่นใจสุขใจ

แต่เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เขาก็จะขาดโอกาสอันนี้ นอกจากไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะได้ไม่ได้พบเหล่าพระเถระผู้เป็นมโนภาวนีย์ ผู้เป็นที่เจริญใจ พลอยหายพลอยขาดไปด้วย

ตามที่ว่ามานี้ ลักษณะของพระสงฆ์ที่ดี นอกจากทำหน้าที่ให้เกิดปสาทะแล้ว ก็พัฒนาตนเองให้เป็นมโนภาวนีย์ ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญใจ

โดยฐานะตามปกติ พระภิกษุก็ดำเนินตามพระพุทธจริยา ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ต่อประชาชน ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายผู้ตกอยู่ใต้อำนาจความเกิดแก่เจ็บตาย โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส คือ บรรดาทุกข์ทั้งหลาย ก็พ้นจากทุกข์เหล่านั้นได้ (ดู ส.ส.๑๕/๓๔๓/๑๒๘) เมื่อพระเจริญงอกงามในคุณสมบัติขึ้นจนเป็นมโนภาวนีย์ ก็จะเป็นกัลยาณมิตรที่ดียอดเยี่ยม

ในหลักธรรมเกี่ยวกับคฤหัสถ์ จะเห็นว่า ท่านให้พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นมิตรแท้ของประชาชน ทั้งนี้ได้ง่ายๆ จากพุทธพจน์ในสังคัลลสูตร (ที.ปา.๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗) ขอให้โยงหลัก**มิตรแท้-มิตรเทียม** กับหลัก**ทศ ๖** ก็ให้เห็นชัดขึ้นมา

ในหลัก**มิตรแท้-มิตรเทียม** พระพุทธเจ้าทรงสอนให้หลีกเลี่ยงมิตรเทียม ซึ่งก็คือศัตรูที่มาในร่างมิตร ผู้จะชักพาเราไปสู่ความเสื่อมเสียหาย แล้วก็ให้รู้จักเลือกคบมิตรที่ดี ที่เป็นมิตรจริงแท้ด้วยหัวใจ

ที่นี้ ในบรรดามิตรแท้ที่มีอยู่ ๔ ประเภท มิตรแท้ประเภทที่ ๓ เรียกว่ามิตรแนะนำประโยชน์ คือผู้ที่คอยยับยั้งห้ามปรามจากความชั่ว ชวนให้เราตั้งอยู่ในความดี ช่วยให้เราได้รู้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง ให้เราได้ประโยชน์ทางปัญญา แล้วก็บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

ที่นี้ก็ไปดูในหลัก**ทศ ๖** ที่ทศสุดท้าย เรียกว่า อุปริมทศ ทศเบื้องบน คือสมณพราหมณ์ ซึ่งแสดงหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อกุลบุตร หรือต่อประชาชน จะเห็นชัดว่า ตรงกันกับลักษณะของมิตรแท้จำพวกแนะนำประโยชน์ แต่เพิ่มเข้ามาอีก ๒ ข้อ เป็น ๖ ข้อ ดังนี้

๑. ยับยั้งห้ามปรามชาวบ้านจากความชั่ว
๒. ให้ชาวบ้านตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้เขาได้รู้ได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่ได้รู้ไม่ได้ฟัง (จากนี้เพิ่ม ข้อ ๔ และ ๕)
๔. ทำสิ่งที่เขาฟังแล้ว ให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง
๕. อนุเคราะห์ด้วยจิตปรารถนาดี
๖. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

นี่คือหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อประชาชน ขอให้สังเกตว่า ข้อ ๕ ที่แทรกเข้ามาว่า “อนุเคราะห์ด้วยจิตปรารถนาดี” อันนี้ท่านอธิบายว่า คอยนึกถึงชาวบ้านว่า ญาติโยมคนนี้ ทำอย่างไรเขาจะเจริญขึ้นในธรรม ในความดีงาม เขาจะได้ประสบสิ่งที่เป็นประโยชน์และความสุข คอยนึกอยู่เสมอ หาทางให้เขาได้พัฒนาตัวเอง ให้เขามีชีวิตที่ดีงามมีความสุข ขวนขวายช่วยเหลือเกื้อหนุนในทางธรรม

ท่านยกตัวอย่าง เช่นว่า มีพระองค์โน้น ที่มีคุณธรรมความดี วัตรสูง ก็แนะนำชาวบ้านว่า โยม ถ้ามีโอกาส ก็ไปหาท่านองค์โน้นบ้างนะ ท่านจะได้ช่วยบอกธรรม ถ้าเป็นเดี๋ยวนี้ก็แนะนำได้กว้างออกไปอีก นอกจากให้ไปหาพระองค์นั้นองค์นี้แล้ว อาจแนะนำว่า นี่โยม มีหนังสือธรรมดีๆ ไปอ่านสิ หรือหามาให้ อะไรอย่างนี้ เรียกว่าอนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี รวมแล้วก็คือหวังดีต่อชาวบ้าน ไม่คิดเอาจากเขา ไม่ใช่คิดว่า ทำอย่างไรเราจะไปเรียไรเขาได้ เราจะไปหาไปเอาให้ได้เท่านั้นเท่านี้ แต่คิดในแง่ว่า จะอนุเคราะห์ให้เขาศึกษาพัฒนาเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป นี่ก็คือหน้าที่ของกัลยาณมิตรนั่นเอง

ตกลงว่า หน้าที่ของพระภิกษุต่อประชาชนนั้น ตรงกับหน้าที่ที่เป็นลักษณะของมิตรแท้ประเภทแนะนำประโยชน์ แต่เพิ่มให้หนักแน่นขึ้น โดยเฉพาะข้อที่ว่าอนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี แต่รวมแล้วก็คือ ทำหน้าที่ตามอย่างพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นกัลยาณมิตรแบบอย่าง พระสงฆ์ก็ทำหน้าที่อย่างนี้ โดยเกื้อหนุนแก่ประชาชน ชักนำชาวบ้านให้ทำความดีงามศึกษาพัฒนาต่างๆ ขึ้นไป

ที่ว่ามานี้ คือความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับประชาชน ที่ว่าพระสงฆ์เอาประโยชน์จากประชาชนน้อย ว่าโดยหลักการ พระสงฆ์เป็นผู้พร้อมที่จะไม่เอาอะไรจากประชาชน ไม่ต้องการเอาอะไรจากสังคม ท่านจะไปอยู่ป่ากินเผือกกินมันก็ได้ แต่อย่างที่บอกแล้วแต่ต้น คนโดยทั่วไปนั้น ที่อยู่ในสังคมนี้ ที่ยุ่งกันอยู่นี้ ก็เพื่อจะเอาจะได้จากสังคม หรือยังต้องพึ่งพาอาศัยสังคมอยู่ เมื่อมีคนที่เป็นอิสระ ไม่ต้องการเอาจากสังคม คนอย่างนี้แหละที่ควรจะมาอยู่กับสังคม มาให้แก่สังคม ท่านจึงวางหลักธรรมวินัยผูกมัดพระสงฆ์ไว้ให้ผูกพันกับสังคม ไม่ให้ละทิ้งไป แต่ให้ทำประโยชน์ต่อกัน ตามหลักเอื้ออาเมิส กับเกื้อธรรม

เมื่อปฏิบัติตามหลักการนี้ พระก็จะมีลักษณะอย่างที่พูดไปเมื่อเช้านี้ แต่เมื่อเข้าบอกแต่คำแปล ไม่ได้บอกคำบาลี ทีนี้ก็เลยบอกให้ครบว่า (ช.ธ.๒๕/๑๔/๒๑)

ยถาปี ภมโร ปุပ္ผิ	วณฺณคณฺธิ อฺหลยํ
ปเลติ รสฺมาทาย	เฮวํ คามมฺ มฺนึ จเร

พระศาสดามีความว่า แมลงภูแมลงผึ้งเที่ยวไปในหมู่ไม้ ไม่ทำดอกไม้พร้อมทั้งกลิ่น และสีให้ชอกช้ำ นำเอาแต่น้ำหวานและเกสร บินไป ฉันทิ มุนีคือพระสงฆ์ พึงจาริกไปใน หมู่ประชาชนชาวบ้าน ฉันทินั้น

หลักการนี้สำคัญมาก ถ้าเรายึดถือหลักการดังที่พูดมาแต่ต้น เมื่อปฏิบัติตามนี้ได้ พระสงฆ์ก็จะไม่ทำให้สังคมเดือดร้อนเสียหาย ไม่ทำให้ประชาชนชอกช้ำ ไม่ว่าทาง รูปธรรม วัตถุ เงินทอง ก็ตาม หรือทางนามธรรม ด้านจิตใจ ก็ตาม แต่เป็นผู้บำรุงหล่อเลี้ยง จิตใจและชูชูปัญหาของประชาชน ทำให้เขาองงามยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนแมลงผึ้งที่ว่ พาเอาแต่น้ำหวานบินไป แต่กลับขยายพันธุ์หมู่ไม้ให้ยิ่งเจริญงอกงาม

จิตสำนึกต่อสังคม

ที่นี่ พูดถึงพระผู้บรรลุลหรรณอย่างสูงแล้ว ก็มีเรื่องที่ต้องเข้าใจให้ชัด ตามหลัก เมื่อ บรรลุลหรรณจบแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยอะไรในการที่จะฝึกตนต่อไปอีก ยกตัวอย่างเช่น พระที่ไปอยู่ป่า วัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็คือเพื่ออาศัยบรรยากาศของป่าที่สงบสงัดนั้น น้อมจิตไปสู่วิวถก แล้วจะได้เอื้อต่อการที่จะบำเพ็ญสมาธิ เจริญจิตภาวนา ทำให้จิต พัฒนาขึ้นไป แต่พอได้เป็นพระอรหันต์แล้ว เสร็จ-จบ-พ้นการฝึกแล้ว ท่านก็ไม่จำเป็นต้อง บำเพ็ญต่อไปอีก นิมองกันตามหลัก

ที่นี่ บางทีก็จะมีบางคนอ้างขึ้นมาว่า ท่านผู้นี้เป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านไม่ต้องฝึก แล้ว การถือบัญญัติปฏิบัติตามข้อวินัย ก็ไม่จำเป็นแล้ว ไม่ต้องถือข้อวินัยบทบัญญัติ เหล่านี้แล้ว ท่านหมดความยึดมั่นถือมั่นแล้ว บางคนไปพูดอย่างนั้น อย่างที่เคยได้ยินญาติ โยมมาเล่าถึงวัดหนึ่ง บอกว่ามีพระอายุสูงมากแล้ว ก็มีสาว ๆ ไปนวดไปบีบ เขว่่าก็นวดได้ สิ เพราะท่านไม่ยึดติดถือมั่นอะไรแล้ว ไม่เป็นไรหรอก อย่างนี้จะว่าอย่างไร

เรื่องนี้ตอบง่าย ๆ สั้น ๆ ก่อนว่า วินัยเป็นเรื่องของบัญญัติ ไม่มีการยกเว้นให้ใคร ถ้า จะยกเว้นให้ใครในกรณีใด ก็เป็นไปตามบัญญัติที่นั่นแหละที่จะบอกไว้แล้ว นี่หนึ่งละ แล้ว สอง พระอรหันต์ประพฤติวินัยไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง ท่านหมดความจำเป็นต้อง พัฒนาตัวฝึกตนแล้ว แต่ท่านมีคติของพระอรหันต์ ที่ทำให้ท่านปฏิบัติต่อไป ก็มาด้วยกัน

ขอให้ดูตัวอย่างก่อน กรณีที่หนึ่ง เช่นพระมหากัปปินะ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ สังฆกรรมในการทำ อุโบสถ คือการฟังปาติโมกข์ ว่า ทุก ๑๕ วัน พระต้องไปประชุมกัน ชักข้อมวินัยพื้นฐานแม่บท

ที่นี่ พระมหากัปปินะ (พระมหาสาวกองค์หนึ่ง เป็นกษัตริย์สละราชสมบัติมาบวช) ท่านรำพึงว่า เราเป็นอรหันต์ เป็นผู้บริสุทธ์แล้ว จำเป็นต้องไปหรือไม่ พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงตัวท่านเลย ตรัสว่า ถ้าเธอผู้บริสุทธ์ไม่ไป แล้วใครจะไป ต้องเป็นแบบอย่าง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ชัดมาก พระมหากัสสปะ เป็นพระมหาสาวกที่ถืออุตงค์ตลอดชีวิตมากหลายข้อ

ขอแทรกหน่อยว่า อุตงค์มีหลายข้อ ชาวบ้านมักเข้าใจกันผิดนึกว่าอุตงค์คือเดินทางไป แต่ที่จริง ไม่ต้องเดินทางก็เป็นอุตงค์ และอุตงค์ส่วนมากก็ไม่ต้องเดินทางเลย เช่น ถือบิณฑบาตเป็นประจำ ไม่รับนิมนต์ ฉันทมื้อเดียว ใช้จีวรเพียงไตรจีวรชุดเดียว ๓ ผืน ถือใช้เฉพาะผ้าบังสกุล คือเอาแต่ผ้าที่เขาทิ้ง ไปเก็บมาต้มมาซักมาเย็บซ่อมเอง ไม่รับจีวรจากคหบดี ฯลฯ รวมหม่อมมี ๑๓ ข้อ อุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส “อุตตะ” ขัดเกลากิเลส “อังคะ” แปลว่า องค์ประกอบหรือคุณสมบัติ ในที่นี้คือข้อปฏิบัติของท่านผู้ขัดเกลากิเลส

บอกแล้วว่า พระมหากัสสปะถืออุตงค์หลายข้อ โดยเฉพาะข้ออยู่ป่าเป็นประจำ อยู่ป่าตลอดชีวิต รวมทั้งถือไตรจีวร ถือบ้างสกุลด้วย อ้าว พระอรหันต์ไม่ต้องขัดเกลากิเลสแล้วนี่ จะต้องขัดเกลาอยู่อีกทำไม ถือบ้างสกุลต่อไปทำไม

ที่นี่ ต่อมาท่านแก่เฒ่าลง ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ตรัสแก่ท่านว่า มหากัสสปะ เธอนี้ก็แก่เฒ่าอายุมากแล้ว จีวรบังสกุลนี้ เนื้อผ้าหยาบ เป็นของหนัก เธอก็แก่แล้ว ผ้าเนื้อหยาบหนักๆ พระแก่เฒ่าไปห่ม ก็หนักตัว (ทำให้ทรงตัวไม่ค่อยดีด้วย) หรืออย่างน้อยก็รู้สึกไม่สบาย เธอผ่อนปรนกับตัวเองบ้างก็ได้ หันมาใช้จีวรที่คหบดีถวาย รับนิมนต์ฉันภัตตาหารอยู่กับพระองค์ก็ได้ พระมหากัสสปะก็กราบทูลขอปฏิบัตินั้นต่อไป

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามเหตุผล พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ตัวท่านเองก็พอใจมีความสุขกับการเป็นอยู่อย่างนั้น และเพื่อเห็นแก่พระหรือคนรุ่นต่อไปที่จะตามมาข้างหลัง จะได้ “ทิฏฐฐานุคติ” แปลตามตัวอักษรว่า “การดำเนินตามสิ่งที่ได้เห็น” พุดง่าย ๆ ว่า เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้แบบอย่าง หรือเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง ตามคำของท่านที่เป็นภาษาบาลีว่า “ปจฺฉินฺมา ชนตา” คือชุมชนหรือหมู่ชน คือชาวประชา ผู้จะเกิดตามมาภายหลัง ก็คืออนุชนนั่นเอง

ที่ว่ามานี้ ก็คือจิตสำนึกที่มุ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ของสังคม ประโยชน์แก่ผู้อื่น จะเห็นชัดว่า ท่านไม่ได้ถือวินัยเพื่อประโยชน์ของตนเอง แต่ท่านมองไปทีว่าจะทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เฉพาะอย่างยิ่ง คำนึงถึงอนุชน

ลงท้าย คติของพระอรหันต์ทั้งหมดทุกองค์ ก็คืออันเดียวกับคติที่หมายของพระพุทธานุสสาห์ทั้งหมด ที่พระพุทธานุสสาห์ประกาศไว้ว่า พุทฺชนฺทิตายะ พุทฺชนฺสุขายะ โลกานุกัมปายะ

แปลว่า เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก อันนี้เป็นจุดหมายทางสังคมของพระพุทธานุสสาห์ ถือได้ว่าเป็นอุดมคติที่ชาวพุทธทุกคนควรจำได้ และก็เป็นจิตสำนึกทางสังคมอยู่ในตัว

เมื่อพระมหากัสสปะถือธุดงค์ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ชนรุ่นหลัง ก็รวมอยู่ในคตินี้ด้วย คือเป็นส่วนหนึ่งของการทำกิจเพื่อประโยชน์สุขของชนจำนวนมากนั่นเอง ดังที่ว่า ในเรื่องนี้เอง ลงท้าย เมื่อพระพุทธานุสสาห์ได้ทรงสดับเหตุผลของพระมหากัสสปะแล้ว ก็ตรัสว่า

สาธุ สาธุ กัสสปะ เป็นอันว่า เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อการุณย์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เหล่าพระภิกษุทั้งหลาย ดูกรกัสสปะ ฉะนั้นแล เธอจงทรงผ้าป่านบั้งสุกฏ ที่ใช้มาจนเก่า จงเที่ยวบิณฑบาต และจงอยู่ในป่าเถิด. (ส.น. ๑๖/๔๘๒/๒๓๙)

ที่พูดถึงพระสาวกผู้ใหญ่ที่เป็นแบบอย่างนี้ แท้จริงต้นแบบก็คือพระพุทธานุสสาห์นั่นเอง และ ก็เลยจะดูย้อนขึ้นไปให้เห็นว่าหลักการนี้ พระพุทธานุสสาห์ได้ทรงปฏิบัติไว้เอง ขอเล่าย่อๆ ไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พราหมณ์ชื่อชาณูโสณิเข้าไปเฝ้าพระพุทธานุสสาห์ สนทนาเรื่องการที่พระเข้าไปอยู่ปฏิบัติฝึกตนในป่าเปลี่ยวที่นากลัว พระพุทธานุสสาห์ตรัสเล่าว่าก่อนตรัสรู้ พระองค์ก็ได้เสด็จไปประทับบำเพ็ญเพียรในป่าเปลี่ยวมาอย่างไร ตอนท้าย พระองค์ตรัสว่า

ณะพราหมณ์ ท่านอาจจะมีความคิดว่า แม้ถึงวันนี้ แน่ขนัดว่า พระสมณโคตมก็ยังไม้ปลอดพ้นราคะ ยังไม้ปลอดพ้นโทสะ ยังไม้ปลอดพ้นโมหะ เพราะฉะนั้น จึงยังเสพเสนาสนะห่างไกล ทั้งที่เป็นป่าเปลี่ยวและป่าใหญ่ดงทึบอยู่. ณะพราหมณ์ ช้อนนี้ ท่านไม้พึงเห็นอย่างนั้น.

ดูกรพราหมณ์ เรามองเห็นอำนาจประโยชน์สองอย่าง จึงยังเสพเสนาสนะห่างไกล ทั้งที่เป็นป่าเปลี่ยวและป่าใหญ่ดงทึบอยู่ คือ มองเห็นความสุขเป็นสุขในปัจจุบันของตน และเกื้อการุณย์แก่ประมุขชนผู้จะเกิดมาภายหลัง. (ม.ม. ๑๒/๕๑/๔๑)

คำสำคัญคือ “เกื้อการุณย์แก่ประมุขชนที่จะมีมาภายหลัง” ตามวลีบาลีว่า “ปัจฉิมณฺจชนตฺถ อณุกมฺปมาโน” ซึ่งรวมตั้งเป็นคำหนึ่งเดียวว่า **ปัจฉิมณฺจชนตฺถ** คือความมุ่งหวังประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง หรือพูดสั้นๆ ว่า การเห็นแก่อนุชน อันนี้เป็นจิตสำนึกทางสังคมที่เน้นอยู่เสมอในพระไตรปิฎก ซึ่งก็รวมอยู่ในสำนึกใหญ่ คือ **โลกานุกัมป** ที่ว่าแล้วข้างบน

จิตสำนึกทางสังคมนี้สำคัญมาก และมาโยงกับตัวบุคคลในแง่ที่ว่าจะต้องพัฒนาตัวเองขึ้นไป แล้วจึงจะสามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้จริง ไม่ใช่อยู่ๆ ก็จะไปบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม โดยไม่ได้รู้เข้าใจความจริง ไม่เข้าถึงสภาพปัญหา ไม่ได้เล็งเห็นว่าภาวะที่แก้ปัญหานั้นได้แล้วควรเป็นอย่างไร อันจะพึงถือเป็นจุดหมาย ได้แค่คิดเอาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ และตัวเองก็ไม่ได้พร้อมจริง เป็นผู้ที่ยังต้องเอาจากสังคมอยู่เรื่อยตลอด เสร็จแล้วการบำเพ็ญประโยชน์ก็เลยไม่เป็นของจริง

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการทำเพื่อสังคม ทำเพื่อมนุษยชาติจริง จะต้องพัฒนาตัวเองจนถึงขั้นที่ว่า แม้แต่ทางด้านจิตใจก็ไม่ต้องพึ่งสังคม แม้แต่ความสุข ก็มีความสุขที่เป็นอิสระ ซึ่งไม่ต้องพึ่งอาศัยสังคม

ชนชาวปุถุชนนั้นยังต้องหวังความสุขจากวัตถุเสพ จากสิ่งบำรุงบำเรอ ความสุขยังขึ้นต่อวัตถุภายนอก หรือขึ้นต่อการชื่นชมยอมรับของสังคม ยังต้องหาความสุข มีความสุขที่ยังพึ่งพา ไม่มีความสุขภายในเป็นหลักเป็นแกน มีความสุขที่ไม่เป็นอิสระ พุดรวมๆ ก็คือยังต้องพึ่งพา ยังต้องได้ต้องเอาจากสังคมเพื่อความทุกข์ของตน

แต่พอพัฒนาตัวเต็มที่ เป็นพระอรหันต์ ก็เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนเต็มที่แล้ว มีความสุขอยู่ภายในตัวเองแล้ว ความสุขนี้ไม่ขึ้นต่อวัตถุภายนอก และแม้ต่อสังคม เป็นอิสระ เมื่อมีความสุขเป็นประจำ เป็นคุณสมบัติของตัวเอง ตัวเองพัฒนาเต็มอิมบริบูรณ์แล้ว ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ท่านเรียกว่าเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว เมื่อบรรลุประโยชน์ตนแล้ว ก็ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป คนที่ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป พร้อมทั้งรู้เข้าใจโลกเข้าใจชีวิตนี้ จึงจะเป็นพร้อมที่สุดที่จะไปทำเพื่อผู้อื่น

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน หรือเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกได้เต็มที่ตามอุดมคตินั้น เพราะพัฒนาตนเต็มที่แล้ว ประโยชน์ตนก็ได้บรรลุสูงสุดแล้ว จึงหันไปทำเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้เต็มที่ เพราะไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตัวเองต่อไปอีกแล้ว ได้ผ่านประสบการณ์ของตนที่รู้ว่าคนมีปัญหากันอย่างไร ที่ตรงไหน อะไรที่คนต้องการและพึงต้องการแท้จริง ภาวะไร้ปัญหาเป็นอย่างไร อย่างน้อยต้องมีอะไรรวมอยู่ คนอย่างนี้แหละที่จะทำประโยชน์แก่สังคมได้ดีที่สุด

พึงสังเกตต่อไปว่า คนทั่วไปนั้น เมื่อจะทำเพื่อสังคม หรือเพื่อผู้อื่น มักต้องอาศัยการเสี้ยมสอน แต่พระพุทธเจ้าและบรรดาพระอรหันต์ท่านไม่ต้องเสี้ยมสอน ท่านบำเพ็ญประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน โดยเป็นไปตามธรรมชาติของท่านเอง

คนที่ยังต้องเสียสละ ก็แสดงว่ามีอะไรที่ตัวเองจะพึงได้ แล้วไม่เอา และจึงยังมักต้องพึ่งพาอาศัยการยกย่องกันอยู่ แม้ว่าแท้จริงก็ควรจะยกย่องแน่นอน แต่ก็พึ่งตระหนักรู้ความจริงนี้ไว้ ส่วนบรรดาพระอรหันต์ท่านไม่ต้องเสียสละแล้ว เพราะท่านเต็มแล้ว มันเป็นอัตโนมัตติของท่านอย่างนั้นเอง

การเสียสละอย่างจริงจังหรืออย่างสูง อาจทำได้ด้วยการตั้งเป็นปณิธาน ตัวอย่างที่ยิ่งใหญ่ของผู้บำเพ็ญความดีงามและความเสียสละอย่างสูงยิ่ง ก็คือ พระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ทำความดีด้วยปณิธาน คือ ตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่าเราจะทำความดีอันนี้ โดยไม่มีการระย่อท้อถอย แม้แต่จะสละชีวิตของตนเพื่อคนอื่นก็ได้ แต่ต้องตั้งใจ ต้องมีปณิธาน เพราะพระโพธิสัตว์ก็ยังมีประโยชน์ของตนเพื่อคนที่ต้องการอยู่ ท่านยังไม่บรรลุประโยชน์ตน ยังบำเพ็ญบารมีเพื่อจุดหมายคือการบรรลุโพธิญาณ ยังต้องทำตัวเองให้สมบูรณ์ ท่านจึงบำเพ็ญบารมี ทำความดีอย่างเยี่ยงมยอดยวดยิ่ง ที่ไม่มีใครอื่นทำได้เลย โดยทำด้วยปณิธาน ต้องตั้งใจ ต้องเสียสละ นี่คือสูงเยี่ยงมยอดยวดของมนุษย์ปุถุชน

แต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ไม่อย่างนั้น ท่านทำความดีอย่างเป็นอัตโนมัตติของท่านเอง ดังที่ว่าแล้ว เพราะท่านเป็นบุคคลที่ได้บรรลุประโยชน์ตนจบไปแล้ว ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก นี่คือความต่างระหว่างพระอรหันต์ รวมทั้งพระพุทธเจ้า กับปุถุชน จนถึงพระโพธิสัตว์

เป็นอันว่า พระโพธิสัตว์ที่ว่าเป็นสุดยอดของคนดีแล้วนั้น ก็ยังเป็นผู้ต้องเสียสละ และทำการด้วยปณิธาน ต้องอาศัยปณิธาน ต้องตั้งใจ มุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว เพื่อจะทำความดี พุทธภาษิตอย่างสมัยนี้ ก็ทำนองว่าต้องมีอุดมการณ์ อะไรทำนองนี้ นี่แหละ คือเรื่องของการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีหลักการอย่างที่ว่าไปแล้ว

รวมความว่า ในหลักพระพุทธศาสนานี้ มีเรื่องของจิตสำนึกทางสังคมพ่วงหรือเชื่อมชาบอยู่ด้วยตลอดเวลา ซึ่งแสดงออกมาทั้งในหลักธรรมคำสอนทั่วไป และในระบบแห่งพระวินัย โดยที่ท่านค่านึงถึง ๓ ส่วน ที่ต้องประสานถึงกันอย่างเกื้อกูลและกลมกลืนกัน มิให้แปลกแยกจากกันเป็นอันขาด กล่าวคือ คน ธรรมชาติ และสังคม

ทั้งนี้ โดยมีความตระหนักพร้อมไปด้วยว่า คนนั้นมี ๒ ด้าน คือ คนด้านที่เป็นชีวิต ซึ่งเป็นส่วนของธรรมชาติ และคนด้านที่เป็นบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม อันจะต้องโยงถึงกันได้อย่างเป็นพื้นฐานโดยธรรมชาติ

คนนั้น ไม่ว่าจะมองในแง่สังคม หรือในแง่ตัวบุคคลก็ตาม ที่แท้แล้วก็พัฒนาไปตามกฎธรรมชาตินั่นเอง เมื่อพัฒนาตามกฎธรรมชาติสมบูรณ์แล้ว เข้าถึงธรรมชาติจริงแล้ว ก็มีความเป็นอิสระ แม้แต่ในความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสังคม แล้วเขาก็มาเชื่อมต่อกับสังคมได้เต็มที่ และเมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า จึงจะไม่จำเป็นต้องฝึกตนอีกต่อไป ก็จะปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้อย่างเป็นไปเอง โดยมีใช้เพื่อตัวเอง แต่ในทางส่วนรวมเพื่อเป็นแบบอย่าง โดยมีใช้ถือตนเป็นใหญ่ จึงมีความเคารพสงฆ์ แล้วมองในบรรยากาศกว้างออกไป ก็ไปเข้าคติอีกประการหนึ่ง ที่ว่า (ส.ส.๑๕/๙๒๑/๓๔๑)

คาเม วา ยทิ วารณญเณ นิเนเน วา ยทิ วา ถล
 ยตถ อรหันโต วิหรนติ ตํ ภูมिरามเณยยกํ

แปลเอาความว่า “ไม่ว่าที่บ้าน หรือในป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน ท่านผู้ไกลกิเลส อยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้ไร คือภูมิสถาน อันรื่นรมย์”

ธรรมดาว่า สถานที่ทั้งหลาย อันเป็นรมณีย์ ที่รื่นรมย์ โดยเฉพาะที่รื่นรมย์โดยธรรมชาติ ก็คือป่าเขา หรือที่ร่มรื่น สงบสงัด แต่บางที่หรือบ่อยๆ ป่าก็ไม่เป็นที่รื่นรมย์ เพราะเป็นที่แฝงตัวของผู้ร้าย มีสัตว์ร้าย กลายเป็นที่มีความน่ากลัว นำหวาดระแวงภัย

อย่างไรก็ตาม ในหมู่มนุษย์นี้ ในที่สุดแล้ว ความรื่นรมย์นั้นไปอยู่ที่บุคคล ขึ้นต่อตัวบุคคล คนที่กำลังฝึกตนอาจต้องไปหาที่รื่นรมย์ หรือพระที่กำลังปฏิบัติก็อาจจะต้องไปหาที่วิเวก ที่สงบสงัดด้วย ปลอดภัยด้วย จึงจะรื่นรมย์ ครั้นออกมาในที่จอแจ ในย่านชุมชน ก็ไม่รื่นรมย์

แต่สำหรับพระอรหันต์ ท่านผู้ห่างไกลจากกิเลส ดังในพระคาถาข้างบนนั้นว่า คาเม วา ยทิ วารณญเณ ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้ไร เป็นภูมิสถานอันรื่นรมย์ เป็นสถานที่รมณีย์ไปหมด เพราะว่าตัวพระอรหันต์เอง ไม่มีเหตุที่จะไม่รื่นรมย์แล้ว และตัวท่านเองที่สงบ เป็นที่น่าปลาทะ หรือถึงขั้นเป็นมโนภาวนีย์ ก็พาให้สถานที่นั้นๆ พลอยเป็นที่รมณีย์ไปด้วย เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นก็กลายเป็นภูมิสถานอันรื่นรมย์ไปหมด ดังที่ว่านั้น

เรื่องจึงย้อนกลับมาเป็นว่า พระอรหันต์ ท่านผู้ไกลไร้กิเลส นั้น ไม่ว่าไปที่ไหน หรือออกมาในหมู่ชน ก็มาช่วยให้สังคมนี้รื่นรมย์ แม้แต่ในที่ที่ผู้คนวุ่นวาย ท่านก็มาช่วยให้เกิดความดีงาม ความสดชื่นรื่นรมย์ขึ้นมาได้ เป็นการกลับย้อนทาง

เมื่อแรกนั้น คนที่ยังฝึกตน ต้องหลบจากความวุ่นวาย ไปหาที่รื่นรมย์ แต่พอบุคคลนั้นบรรลุจุดหมายแล้ว ก็กลับมาสว่างความรื่นรมย์ให้ แม้แต่แก่ที่ที่วุ่นวาย

ได้พูดมาในเรื่องของการมองพุทธศาสนาในแง่ของสังคม เริ่มแต่ชีวิตของพระที่ว่า มีความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในชุมชนของตัวเอง คือในสงฆ์ และกับประชาชน โดยความสัมพันธ์นี้เป็นไปทั้งในเชิงของบทบัญญัติแห่งพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ เป็นรูปแบบ และทั้งในเชิงธรรม คือหลักการที่เป็นไปสอดคล้องกับความจริงของกฎธรรมชาติ

นี่ก็พอสมควรแล้ว ที่นี้มีอะไรสงสัย ก็นิมนต์ถาม

ตอบข้อสงสัย

ป/จฉว: ในกรณีถ้าเป็นฆราวาสจะทำตนอย่างไรครับ ในลักษณะที่ว่าบรรลุประโยชน์ตนให้สูงสุดครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็เอาหลักการนี้แหละไปใช้ แต่ต้องยอมรับความจริงว่า สภาพแวดล้อมของชีวิตฆราวาสนี้ไม่ค่อยเอื้อ ต่างจากชีวิตของพระภิกษุที่เอื้อ และมีขึ้นเพื่อสร้างสภาพเอื้อนั่นเอง ดังคำบาลีที่พบบ่อยในพระไตรปิฎกว่า “สมุพาโธ ชรราวาโส” ฆราวาส (ชีวิตครองเรือน) คับแคบ “อพฺโลกาโส ปพฺพชฺชา” บรรพชาเป็นเหมือนที่โล่งแจ้ง

ที่ว่านี้หมายถึงการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักการนะ ว่าตามสภาพ ชีวิตคฤหัสถ์นี้ พระรุจพระรัง มีภาระบีบรัดตัว มีความผูกพันยึดติดกับวัตถุ ยุ่งกับเรื่องทรัพย์สินเงินทอง วุ่นวายและห่วงกังวลกับเรื่องเหล่านี้ ก็เลยคับแคบติดขัด

ส่วนพระนั้น ที่มาบวชก็คือทำตัวให้เป็นอิสระปลอดโปร่งโล่งไปจากเรื่องเหล่านี้ ลดการพึ่งพาวัตถุให้เหลือน้อยที่สุด ถ้าพระปฏิบัติตามหลักการนี้ ก็อย่างที่บอกแล้ว คือจะเริ่มมีชีวิตที่ว่า เป็นเหมือนนกที่มีแต่ปีกสองปีก จะบินไปไหนเมื่อไร ก็บินไป อันนี้เป็นความปลอดโปร่งด้านรูปธรรม หรือรูปแบบ ส่วนความปลอดโปร่งที่แท้ ที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง อยู่ในจิตใจ ที่พ้นจากกิเลส

ถึงแม้ว่าเราจะมาอยู่ในภาวะที่แทบไม่มีอะไรผูกมัด แต่ถ้าจิตยังไปผูกมัดตัวอยู่กับอะไรที่ไหน มันก็ไม่โปร่ง ไม่โล่ง ไซ้ใหม่ ความยึดติดทางจิตนี้ยิ่งหนักเข้าไปอีก จะทำให้พ้นจากความทุกข์ทรมานบีบคั้นต่างๆ ไปไม่ได้

ป/จฉว: แล้วในบางบทบาทที่พระอาจจะไม่เหมาะกับฐานะนั้นล่ะครับ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นในสังคม ก็ต้องประกอบไปด้วยอาชีพต่างๆ นะครับ และในฐานะที่พระนี่เหมาะที่จะพัฒนาหาประโยชน์ส่วนสูงสุดได้ล่ะครับ แต่ว่าในบทบาทในทางสังคมอย่างอื่น ท่านอาจจะผิดในข้อวินัย

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ เรื่องของยุคสมัย ก็มาแบ่งบทบาทกันดี คล้ายๆ ว่า บทบาททางนามธรรมสูงสุดนี้ ไม่มีใครทำแทนพระได้ เหมือนกับว่าสภาพชีวิตของพระที่เป็นไปตามวินัยนี้เอง สงวนบทบาทนั้นไว้โดยอัตโนมัติ หมายความว่า ให้มีพระไว้ทำบทบาทนั้นมีฉะนั้นจะไม่มีใครทำ

ส่วนบทบาทที่รองลงไป ในเมื่อพุทธบริษัทมี ๔ ก็ให้พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ไปทำบทบาทระดับรองลงไป ที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสังคมมากหน่อย เมื่อถึงยุคสมัยที่เปลี่ยนไปต่างออกไป ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับกาลเทศะ ที่จะต้องมีการปรับตัว ก็จัดให้เหมาะให้พอดี

แต่ก็น่าจะคิดกันว่า ชาวพุทธเราออกจะเฉื่อยหรือซิมไปหน่อย เราจึงไม่เคยมีการพิจารณาเหตุปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนไป หรือที่แปลกใหม่เหล่านี้ เพื่อจะวางแผน เพื่อจะจัดตั้งวางระบบของเราให้ได้ผลดี

อาจจะช่วยกันพิจารณาว่า ในพุทธบริษัทที่มีกัน ๔ กลุ่มนี้ เราจะจัดตั้งวางระบบให้เหมาะกับยุคสมัยอย่างไร เพื่อให้หลักการและจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา เป็นไปได้คล่องขึ้นและสำเร็จผลด้วยดี ก็ต้องรู้จักปรับตัว

พูดได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักวางแผน ทรงจัดตั้งวางระบบไว้ให้แล้ว ซึ่งได้ประสบความสำเร็จมาแล้วอย่างดี แต่เหมือนว่าพระสงฆ์รุ่นหลังมานี้ไม่ได้ชัดในแบบอย่างของพระองค์

พระพุทธเจ้า นอกจากทรงค้นพบธรรมแล้ว ยังทรงเป็นนักจัดตั้งวางระบบที่เยี่ยมยอด ระบบที่ทรงจัดตั้งวางไว้เป็นหลักฐานสำคัญ ก็คือ สังฆะ หรือสงฆ์นี้แหละ ที่คนข้านอกชาวตะวันตกต่างอารยธรรมเขียนยอมรับว่า สังฆะในพระพุทธศาสนา เป็นองค์กรที่มีอายุยืนยาวดำรงอยู่ได้ยั่งยืนที่สุดในโลก ไม่เคยมีองค์กรจัดตั้งอะไรที่ไหน ยืนยงคงอยู่ได้ยาวนานอย่างสังฆะในพระพุทธศาสนา

ป/จฉว: ถ้าเป็นรูปธรรมนะครับ อย่างในกรณีของพระนักพัฒนาอย่างนี้ นะครับ ในการจัดองค์กรครั้งแรกนี้ พวกชาวบ้านนี่จะไม่ค่อยเข้าใจพระ เราทำได้แค่นั้น เช่น เราเข้าไปช่วยเขาให้มากที่สุดนะครับ แล้วโดยเฉพาะอย่างเรื่องบัญชี เรื่องพวกตัวเลข อะไรนี้ เขาไม่ชำนาญแน่ เราทำได้แค่นั้นครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: งานบางอย่างถ้าไม่ผิดวินัย ก็ทำ แต่ต้องมีเป้าหมายขอบเขตไว้ โดยมีขั้นตอนว่า เราจะฝึกชาวบ้านขึ้นมารับภาระนี้ไปนะ ไม่ใช่เราจะทำเรื่อยไป ไม่ใช่ให้พระทำตลอดไป นี่สำคัญมาก เพราะมีฉะนั้นแล้ว จะกลายเป็นว่าพระยี่นลึกลงไปเกินเลย หรือมากเกินไปในขอบเขตบทบาทของคฤหัสถ์

ป/จฉา: ถ้าอย่างนั้น คือเข้าช่วยคลุกคลีใช้ใหม่ครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: คลุกคลีนี้ก็ต้องระวังอยู่แล้ว ถึงแม้ยังไม่ถึงขั้นคลุกคลี ก็ต้องระวัง ต้องคำนึงว่าบทบาทอันใดควรจะเป็นบทบาทของพระ บทบาทอันใดควรเป็นของคฤหัสถ์ แต่ในเมื่อคฤหัสถ์ตกอยู่ในความประมาทมานาน ขอพูดว่าอย่างนั้นก็แล้วกันนะ

เมื่อชาวพุทธคฤหัสถ์ปล่อยปละละเลย ไม่ได้เอาใจใส่ อยู่ในภาวะเสื่อมโทรม ไม่รู้ไม่เข้าใจอะไรทั้งนั้น แล้วจะเริ่มต้นอย่างไร เมื่อพระมีความรู้เข้าใจดีกว่า มีเจตนาดีกว่า ก็เข้าไปช่วย อย่างน้อยก็ดึงเขา นำทางเขา และในตอนที่เป็นผู้นำทางดึงเขานี้ อาจจะต้องไปทำอะไรบางอย่างเพื่อให้เขาได้รู้จัก แล้วเขาจะได้เรียนรู้ และทำต่อไป

แต่เราควรตั้งใจไว้เลยว่า บทบาทเหล่านี้ เราต้องการให้เขามารับไป เราจึงฝึกเขาพอเขาเป็นแล้ว ก็ให้เขาจัดการ โดยวางระบบแบบแผนขึ้นมา

ที่ว่ำนี่สำคัญ เพราะมิฉะนั้นแล้วพระจะเพลินไปอยู่กับบทบาทที่เลยขอบเขตของตัวเองมากเกินไป เพราะเวลานี้ การพัฒนานี้ เป็นดาบสองคม มีทั้งแง่ดี และแง่เสีย

ป/จฉา: ไม่คว่าเราไปเป็นการรับใช้หรือ

พระพรหมคุณาภรณ์: เราก็ต้องระวัง อย่าไปรับใช้ดี งานนี้ถือว่าเป็นการทำเรื่องของส่วนรวมนะ ไม่ใช่ไปรับใช้คฤหัสถ์คนใดคนหนึ่ง หรือพวกนั้นพวกนี้ แต่ทำเพื่อชุมชน ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ใจต้องตั้งว่าอย่างนั้น เมื่อทำอย่างนี้ ก็เป็นการทำกิจเพื่อส่วนรวม ก็รู้ตัวอยู่เนี่ยว่าเรามาฝึกคนเข้าไปรับใช้ส่วนรวม ไม่ใช่รับใช้เขานะ ทำให้ถูกทำให้ดีโดยตระหนักรู้ อย่าถึงกับไปทำบทบาทที่ว่าไปเป็นคนของเขา ที่เขาจะใช้งาน อะไรอย่างนั้น

ป/จฉา: ต้อง plan เลยใช้ใหม่ครับถ้าอย่างนั้น ถ้าในลักษณะที่ว่าไปทำแทนหน้าที่นั้นเลย อันนี้ก็คงจะไม่ใช่หน้าที่ของพระ

พระพรหมคุณาภรณ์: จะเรียกว่าทำแทน บางทีก็พูดยาก หมายความว่า หน้าที่นี้ยังไม่มีใครทำ แต่เราไปริเริ่มขึ้น เพื่อให้งานเป็นไปได้ ถ้าไม่มีการทำงานอันนี้ เรื่องของชีวิตดีงามของเขา ประโยชน์ส่วนรวมของเขา ก็ไม่เกิด เราก็เลยต้องไปเริ่มให้

แล้วก็ไปสอนเขา บอกว่า เขาละนะ นี่ฉันทำให้ดูนะ บอกแนะนำให้เข้าใจกันได้ ก่อน การชี้แจงพูดให้เข้าใจชัดเจนอย่างนี้ ก็จะทำให้มีความกระจ่างในเรื่องขอบเขตของบทบาท เขาจะมาเข้าใจเอามองเราว่าไปรับใช้ไม่ได้เป็นอันขาด

ป/จฉว: ไม่ ผมหมายถึงว่า... พระกันเองจะไม่ปรับโทษนะครับว่า ถ้าทำแบบนี้ น่ากลัว พระองค์นี้ไปปรับใช้ชุมชนนี้เพื่อ...

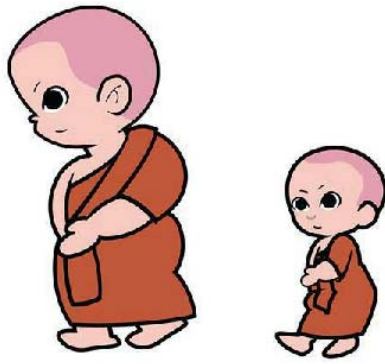
พระพรหมคุณาภรณ์: ก็ต้องทำตรงนี้ให้ชัดว่า นี่เรากำลังนำประชาชน เพื่อไปสู่ จุดหมายนี้ บทบาทของพระนี่ เป็นการนำประชาชนไปสู่งานของเขา ที่เขา จะต้องรับทำต่อไป ไม่ใช่กลายเป็นผู้ไปทำให้เขา ถ้าอย่างนั้น เขาก็ว่าเอาได้ ก็กลายเป็น ว่า อ้า... นี่ท่านไปปรับใช้เขาแล้ว ต้องให้ชัดในเรื่องการเป็นผู้นำทาง พระเป็นผู้นำ นำในเรื่องสติปัญญา นำในเรื่องจิตใจ ก็ให้ความรู้ความเข้าใจ พัฒนาเขาขึ้นมา ให้ชัดตรงนี้

ป/จฉว: อย่างพระไปเห็นชาวบ้านเขาทำทาง ก็ทำด้วย ใส่สบง ไปทีเดียว แบกหาม รวม กับเขา

พระพรหมคุณาภรณ์: ตรงที่คาบเส้นนี้ ถ้าระวังไม่ดี ก็จะผลอๆ เพลินๆ แล้วก็เลย ออกไป ต้องระวัง

ป/จฉว: ที่ผมปฏิบัติอยู่ก็คือ ผมจะสอนวินัยด้วย อย่างบางทีให้โยมไปช่วยปลูกต้นไม้ อะไรอย่างนี้ ก็บอกว่า ที่จริงพระนี่ ขุดดินอะไรก็ได้ แต่จะปล่อยไว้อย่างนี้ มันก็ไม่มี ต้นไม้ ถ้าโยมอยากได้ต้นไม้ ให้เป็นป่าเป็นอะไร ก็ต้องช่วยกัน แต่พระเองทำไม่ได้

พระพรหมคุณาภรณ์: อย่างนี้แหละ ก็บอกให้เขาชัด คือพระเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาณะ พระไม่ต้องไปทำอะไรหรอก ไปนั่งอยู่เท่านั้นแหละ ประชาชนก็มีกำลังกันขึ้นมาเลย ก็ รวมกันได้แม้โดยไม่รู้ตัว มาทำงานทำการ ช่วยกันขุดถนน ทำอะไรต่ออะไรกันไปให้สำเร็จ ได้ พระเพียงแต่ไปนั่งเป็นประธานให้

ภาค ๒

แค่ดูเปลือก ถ้ามองเป็น
ก็เห็นพระพุทธศาสนา

หน้าว่าง

ตอนที่

๗

ตัวมีชื่อว่าเป็นพระ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติให้ถูก ก็แค่คือกันกับหมอผี

เมื่อวานนี้คุยกันมาถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน รวมไปถึงบทบาททางสังคมของพระภิกษุ ทั้งในแง่ของการเป็นส่วนร่วมในสังคม และในสังคมใหญ่

ที่นี่ ในการสัมพันธ์กันนั้น สิ่งหนึ่งที่จะมีความหมายมาก ก็คือ ภาพของพระ ในสายตาของประชาชน เพราะว่าเมื่อมีภาพอย่างไรแล้ว ก็โยงไปถึงบทบาทด้วย คนก็จะคาดหวังจากภาพที่เขามีนั่นว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไร ควรทำหน้าที่อย่างไร หรือคงจะให้อะไรแก่เขาอย่างนั้นๆ การที่เขาคาดหวังและสร้างภาพอย่างนี้ บางทีก็เกิดย้อนมาจากบทบาทของพระองค์ ที่ได้ทำ หรือได้แสดงออกมา

ถึงตรงนี้ เราก็ต้องมาโยงดูว่า แล้วอะไรล่ะ เป็นบทบาทที่แท้จริงของพระ ภาพอะไรที่คนควรจะมีต่อพระสงฆ์ โดยเฉพาะจุดที่เป็นหัวใจก็คือ ความหมายของการเป็นพระภิกษุนี้อยู่ที่ไหน

นักบวช คือใคร คือผู้ทำอะไร ในความเข้าใจของประชาชน

เมื่อคนมองพระสงฆ์ รวมทั้งนักบวชทั่วไป ก็มองไปที่บทบาทหน้าที่ แล้วก็เกิดภาพและความหมายหลายอย่าง ซึ่งเป็นเรื่องสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ อย่างในอินเดียก็มีศาสนามากมายและหลากหลาย แล้วศาสนาโดยทั่วไปก็มีวิวัฒนาการ ซึ่งเห็นได้ว่า จากวิวัฒนาการของศาสนานั้นๆ ก็มีบทบาทของนักบวชเกิดขึ้น นักบวชก็ทำบทบาทที่เป็นไปตามแนวทางหรือตามวัตถุประสงค์ของศาสนานั้น ซึ่งกลายเป็นความหมายของนักบวชต่อผู้คน หรือต่อหมู่มนุษย์

ยกตัวอย่างเช่นว่า ในความหมายหนึ่ง นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ เป็นผู้ที่ยื่นบอกความต้องการของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เร้นลับ ว่าพระผู้เป็นเจ้าหรืออำนาจเร้นลับนั้น ต้องประสงค์อะไร

นักบวชอาจจะอ้างแม้แต่ถึงขั้นที่บอกว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างนี้นะ พวกเราต้องประพฤติปฏิบัติอย่างนี้ ต้องทำอย่างนี้ พระผู้เป็นเจ้าจึงจะโปรด ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้ พระผู้เป็นเจ้าจะลงโทษ

จะเห็นได้มากกว่า ในศาสนาที่เป็นมาแต่โบราณนั้น นักบวชมักมีบทบาทอย่างนี้ ก็เลยเกิดความหมายขึ้นมาว่า นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้าหรือสวรรค์ กับโลกมนุษย์ นักบวชก็เลยเป็นตัวแทนของพระเจ้า หรือเป็นตัวแทนของเทพเจ้าไป

ที่นี้ อีกความหมายหนึ่ง นักบวชอย่างฤาษีซีไฟร เป็นผู้ปลีกตัวออกไปจากสังคม สละละทิ้งหมดทุกอย่าง ทรัพย์สินเงินทองข้าวของทั้งหลาย ไม่เอาอะไรทั้งนั้น เพราะเบื่อวัตถุ เบื่อสังคม ก็ไปอยู่กับเรื่องของ การหาคุณค่าทางจิตใจ หาความสุขจากความสงบ จากบทบาทที่ว่านี้ ก็จึงมีภาพของนักบวชว่าเป็นคนพวกที่ปลีกตัวออกจากสังคม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เมื่อก็อ้างไป ก็คือ ในเมื่อเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ แล้ว นักบวชก็เลยกลายเป็นผู้ที่สามารถสนองความต้องการของประชาชน ในการที่จะทำ ให้เขาได้รับผลประโยชน์ที่ต้องการ ด้วยการทำพิธีกรรม เพราะฉะนั้นก็จึงเกิดความหมายของนักบวชขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้ประกอบพิธี

การประกอบพิธีคืออะไร พิธีกรรมก็คือช่องทางสื่อสาร ทั้งสื่อความต้องการ และสื่อสนองความต้องการ โดยมีฐานที่ลึกลงไป คือมีอำนาจเร้นลับของเทพเจ้า หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ ที่จะอำนวยผลประโยชน์ให้แก่มนุษย์ โดยผ่านพิธีกรรมนั้น เช่น การบูชาัญญุพราหมณ์ก็เลยถูกถือว่าเป็นนักบวชผู้ทำพิธีบูชาัญญุให้ แล้วพราหมณ์ก็เลยเด่นในแง่ของความเป็นนักประกอบพิธี และก็จะเห็นได้มากกว่า นักบวชมีความหมายเป็นคนพวกที่ประกอบพิธีกรรม

นอกจากนั้น พอนักบวชได้เป็นตัวแทนของเทพเจ้า ก็อาจจะได้รับมอบอำนาจจากพระองค์ หรือไปมุ่งมั่นกับการบำเพ็ญเพียรทางจิต บางทีประสบความสำเร็จ ได้เข้าถึงภาวะที่ลึกซึ้ง ดึงอำนาจเร้นลับต่างๆ ออกมาใช้ได้ เกิดมีพลังจิตขึ้นมา เลยเป็นผู้มีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์ ก็กลายเป็นผู้วิเศษ

พอเจอแบบนี้ คนก็จะมองว่านักบวชนี้คือผู้วิเศษ เป็นผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ เป็นคนศักดิ์สิทธิ์ หรือไม่ก็เป็นผู้สื่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งถ้าเข้าไปหาแล้ว เขาจะได้ผลประโยชน์ ได้ลาภ ได้ความสำเร็จ สมหวังอย่างที่ปรารถนา ก็กลายเป็นความคาดหวังของคนขึ้นมา

ภาพเหล่านี้จะเห็นได้ว่ามีทั่วไป ครั้นมามองพระในพระพุทธศาสนา คนก็มองพระสงฆ์ในภาพของนักบวชอย่างที่ว่ามานั้นด้วย เพราะว่าผู้คนที่ทั้งหลายมีความเข้าใจต่อศาสนาและบุคคลในศาสนาคือนักบวชในความหมายต่างๆ อย่างที่ว่ามานั้นเป็นพื้นฐานอยู่ แม้มานับถือพระพุทธศาสนา ความเข้าใจแบบนี้ก็มาครอบงำนำจิตนำไปให้คิดหมาย ให้คาดหวัง และให้เห็นไปอย่างนั้น

ที่นี่ เราก็คมาตรวจสอบกันดูว่า ความหมายไหนจึงจะถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา อันไหนเป็นความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงต้องการ

ความหมายที่ว่ามาแล้วนั้น ยังไม่ถูกต้อง ยังไม่ชัด แต่ก็มิใช่จะผิดไปหมด ก็เป็นภาพที่มีประโยชน์อยู่ เพราะว่าอย่างน้อยมันก็เป็นเรื่องที่ทำให้คนหันไปสนใจอะไรๆ อีกด้านหนึ่ง ที่ไม่ใช่จมอยู่กับเรื่องของความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่วุ่นวายของเขา แล้วก็อาจจะเห็นช่องทาง หรือเป็นสื่อที่จะนำคนออกไปค้นหาสิ่งๆ ที่ประณีตลึกซึ้งกว่าเรื่องที่เขาจำเจหรือสละสลวยกันอยู่นั้น

ที่ว่ามามีประโยชน์อยู่บ้าง ก็เห็นว่า นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างโลกแห่งรูปธรรม กับโลกแห่งนามธรรม ที่มองไม่เห็น

อย่างไรก็ตาม นามธรรมที่วุ่นๆ มักจะคิดกันไปถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ที่กุมอำนาจเร้นลับเสียมากกว่า ไม่ใช่นามธรรมในความหมายของคุณธรรมความดีงามหรือสัจธรรมอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น ที่ว่าเป็นจุดเชื่อมต่อนี้ จึงไม่แน่ว่าจะนำไปหานามธรรมที่เป็นความจริงแท้ ที่เป็นความดีงาม ความสมบูรณ์ ได้หรือเปล่า เพราะว่าแทนที่จะเข้าถึงด้วยปัญญา ก็กลายเป็นต้องอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นสื่อ หรือมาสั่งการ กำหนดมา หรือเรียกร้องมาอย่างนั้นอย่างนี้

ที่นี่ ถ้านักบวชเป็นคนดี ก็จะอ้างอำนาจลึกลับ หรืออำนาจยิ่งใหญ่ของเทพเจ้ามาสั่งการกำหนดให้สิ่งคมประพุดดีงาม อย่างที่ว่าให้มีศีลธรรมหรือจริยธรรม โดยเรียกร้องจากพวกมนุษย์นี้ว่า เทพเจ้าทรงมีอำนาจดลบันดาลนะ พวกเธอจะต้องประพฤติดี ต้องเว้นจากความชั่ว ถ้าพวกเธอเว้นจากความชั่ว และประพฤติดีตามคำสอนของพระองค์ เทพเจ้าก็จะโปรด แต่ถ้าพวกเธอละเมิดฝ่าฝืน พระผู้เป็นเจ้าก็จะพิโรธ แล้วก็จะทรงลงโทษ

ด้วยการอ้างอำนาจเร้นลับนี้ นักบวช หรือพูดกว้างๆ ว่าศาสนา ก็สามารถตั้งข้อกำหนดเรียกช่องทางศีลธรรมได้ ศาสนาจึงมาช่วยตรงนี้ คือตรงที่ว่าเป็นสื่อยึดตั้งไว้ไม่ให้คนตกจมลงไปในความชั่วร้าย หรือเหนียวขึ้นไปสู่สิ่งที่ตึงมยั้งขึ้น อย่างน้อยเมื่อคนมาหานักบวช ด้วยการที่มีความเข้าใจว่าศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจเร้นลับยิ่งใหญ่ โดยที่นักบวชเป็นสื่อกลาง หรือแม้แต่ตัวนักบวชเองมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้พิเศษนี้ นักบวชหรือศาสนาแบบที่ว่านั้น ก็ช่วยได้ตรงนี้

พร้อมกันนั้นก็ได้อีกอย่างหนึ่ง คือ คนมีทุกข์ร้อนมีภัยอันตราย มีความหวาดกลัว มีความกลุ้มกังวลอะไรต่างๆ มาหาแล้ว ก็ได้สิ่งที่ช่วยปลดปล่อยจิตใจ ให้สบายใจ หายทุกข์ หายร้อน หรือเบาบางลง ถ้านอนไม่หลับก็หลับนอนได้ดีขึ้น นี่คือได้เครื่องกล่อมใจไป

เครื่องกล่อมใจนี้ก็มีประโยชน์อยู่พอสมควร เหมือนอย่างคนนอนไม่หลับ ก็อาศัยยากล่อมประสาทช่วย ยานี้ก็มีประโยชน์ แต่ในการที่เขาอาศัยพวกสิ่งกล่อม หรือเครื่องปลดปล่อยใจมาช่วยนี้ เขาอาจจะต้องจ่าย อย่างที่เรียกว่าบางทีก็ไม่คุ้ม บางทีจ่ายหนักเกินไป ต้องมีสิ่งที่เขาเอาไปแลกเพื่อให้ได้อันนี้มา คนนอนไม่หลับ มีทุกข์ จิตใจวุ่นวายนั้น แยกแยะๆ พอได้ยานอนหลับ ก็สบาย หายเดือดร้อน มีกำลังวังชาขึ้นมา พร้อมจะเดินหน้าต่อไป แต่ถ้าต้องพึ่งพาต้องติดอยู่กับยากล่อม ก็แยกไปอีกด้าน และอีกชั้นหนึ่ง

การแก้ปัญหาแบบยากล่อมนี้ จึงต้องระวังให้ดีว่า ทำอย่างไรจะให้ได้ประโยชน์จากยากล่อม เพียงเป็นจุดช่วยให้ได้พักนอน จะได้มีกำลังสดชื่น แล้วเดินหน้าต่อไป ไม่มัวมาติดงอมแงม ไม่มาจมแช่อยู่ จุดนี้แหละสำคัญ

นี่คือเรื่องของศาสนาในประเภทที่ว่ามาแล้ว ที่ว่านักบวชเป็นสื่อกับสิ่งที่มีอำนาจเร้นลับ ที่จะช่วยเหลือให้เขาได้อะไรต่างๆ มาปลุกปลอบประโลมใจให้เกิดความหวัง ถึงแม้ถ้าเขาต้องมาจ่ายเพื่ออันนี้ เขาก็ได้จริงไปอันหนึ่ง คือ ความสบายใจ มีกำลังใจ แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้เขามาติดจมอยู่ กลายเป็นผู้พึ่งพา คือหวังพึ่ง หรือขึ้นต่อสิ่งเหล่านี้ ตัวเองก็อยู่แค่นั้น ไม่ได้พัฒนา ถึงจะพัฒนาบ้าง ก็อาศัยเขากำหนดให้พัฒนาอย่างนั้นแค่นั้น พัฒนาตัวเองไม่ได้ อยู่ดีมีอิสรภาพด้วยปัญญาไม่ได้

ในแง่ที่ว่ามาตรงนี้ จะกลายเป็นการจ่าย หรือการแลกเปลี่ยนที่ไม่คุ้ม อาจจะได้เสียมากกว่าได้ เพราะพื้นใจก็คือภาวะที่ตกอยู่ในความประมาท ตัวเองไม่คิดทำอะไร ไม่แก้ไข ไม่สู้ปัญหา ไม่หาทางแก้ปัญหา ก็อ่อนแอหลง นี่คือการตกอยู่ในความประมาท ไม่พัฒนาตนด้วยสำนึกของสติ ให้ไปในทางที่สว่างด้วยปัญญา

ยิ่งกว่านั้น ปัญหาอย่างอื่นยังตามมาอีก นอกจากว่า *หนึ่ง* ในชีวิตส่วนตัว ตนเองไม่สำนึกที่จะพัฒนา ก็มาข้อ *สอง* ในสังคม คนไม่เอาใจใส่ดูแลกัน ไม่หันเข้ามาช่วยกันแก้ปัญหา ไม่ร่วมกันทำการที่ควรช่วยกันทำ เพราะมัวหันไปมองความสัมพันธ์ระหว่างตนกับอำนาจเร้นลับที่อยู่ภายนอก ก็เลยไม่สนใจในหมู่ผู้คนด้วยตนเอง อย่างที่ว่าเราจะมาช่วยกันแก้ปัญหาอย่างไร ก็เลยเสียทั้งชีวิตและสังคม

ทีนี้ ถ้าหากว่าคนนั้น *หนึ่ง* มีความเข้มแข็งสักหน่อย ใจสู้ แล้วหาทางแก้ปัญหา ก็อาจจะผ่านจุดนี้ไปได้ โดย *สอง* เรียนรู้ แล้วพัฒนาตนไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องมาพึ่งสิ่งล่อลอม หรือถ้าเขายังไม่เข้มแข็งพอ แต่มีนักบวชที่ดี ซึ่งปรารถนาดี และมีปัญญา คือ ด้านเจตนา ก็ดีต่อเขา โดยมีเมตตา แล้วด้านปัญญา ก็รู้เข้าใจ หยั่งถึงความจริง มองเห็นสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์สูงขึ้นไป ก็จะสามารถที่เขาเข้ามาหา นั่น ชักนำเขาขึ้นสู่สิ่งที่สูงขึ้นไปได้

ในเรื่องนี้ แม้แต่พระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก็อาจจะใช้เป็นเทคนิคในการที่ว่า เพราะคนเขายังอ่อนแอ เขามาโดยหวังพึ่ง ก็ให้เขาได้ความปลุกปลอบประโลมใจไป ก็ถือว่าได้ไปขั้นหนึ่ง แต่พระต้องไม่让他ติดหรืองันหรือตันหรือจมอยู่แค่นั้น แต่ต้องแนะนำ ต้องนำทางให้ไปถึงปัญญา ที่จะให้เขาพัฒนาตัวเองต่อไปได้ นี่ก็เหมือนเป็นบันไดที่ช่วยพาตพาให้เขาเดินต่อขึ้นไป ไม่ให้จบลงด้วยปัญหาที่กลายเป็นว่ามาทำให้ติดจมอยู่ตรงนั้น อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่าได้แค่หวังพึ่ง แล้วพอมีเครื่องล่อลอมใจให้สบายได้ ก็หยุด แล้วก็รอคอยผลที่ทำงานจะดลบันดาลให้ นี่คือตกอยู่ในความประมาท ไม่แก้ไขปรับปรุง ไม่พัฒนาตัวเอง

ถ้าช่วยได้แค่ล่อลอมใจ การลงทุนนั้นก็คงไม่คุ้ม คือได้ไม่คุ้มเสีย เมื่อมองในแง่สังคม ก็เป็นการสูญเสียมากด้วย ถ้ามนุษย์ในสังคมส่วนใหญ่มาจมอยู่กับการหวังพึ่งสิ่งเร้นลับอำนาจภายนอกเหล่านี้ เอาแค่ได้เครื่องปลอบประโลมใจ สบายใจไปที่หนึ่งๆ อยู่ด้วยความหวังมากขึ้น แล้วก็รอคอยไป แต่แล้วความหวังนี้ก็มากล่อมตัวเอง ทำให้ไม่เร่งแก้ไขสิ่งที่ควรแก้ไข ไม่เร่งทำการที่ควรทำ ปล่อยปัญหาให้ค้างคา ก็คือตกอยู่ในความประมาทอย่างที่ว่าแล้ว ซึ่งเป็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่มาก

แต่ในทางตรงข้าม ถ้ามีความเข้มแข็งทนสู้ ถึงจะทุกข์ยากลำบากตอนนี้หน่อย แต่เมื่อผ่านไปได้แล้ว ก็ได้เรียนรู้ ยิ่งเข้มแข็งขึ้น ได้พัฒนากาย พัฒนาศีลวินัย พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาต่อเนื่องไป แล้วก็จะเดินหน้าได้ดีขึ้นๆ

ความหมายของการเป็นพระภิกษุ อยู่ที่ไหน

ที่นี้ก็มาดูว่า ภาพ บทบาท และความหมายของนักบวช อย่างไหนที่พระพุทธศาสนา ต้องการ เราถือว่าพระสงฆ์มีความหมายและบทบาทอะไร ที่ถูกต้องแท้จริง

บทบาทของนักบวชที่ว่ามาข้างต้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงพบผ่านมามากแล้ว โดยเฉพาะพราหมณ์ที่ชัดเจน คือเป็นผู้บูชาัญญ การบูชาัญญก็ทำให้คนมีความหวัง คนที่ถือพราหมณ์นั้น หวังพึ่งเทพเจ้า เช่น พระพรหม พระอิศน์ พระประชาบดี ฯลฯ ก็คิดว่าท่านคงจะมาช่วย จึงหาเครื่องเซ่นไป ที่นี้ก็เป็นการหาผลประโยชน์ของพราหมณ์ด้วย พราหมณ์ก็บอกสิว่า เทพเจ้าองค์นี้เก่งในทางบันดาลเรื่องนี้ๆ องค์นี้เก่งทางลาภ องค์นี้เก่งทางยศตำแหน่ง องค์นี้เก่งทางคู่ครอง อะไรอย่างนี้ แล้วก็บอกต่อไปว่าเทพเจ้าองค์นี้ชอบเครื่องเซ่นอย่างนั้น องค์นั้นชอบเครื่องเซ่นอย่างนี้

เมื่อเป็นอย่างนี้ คนที่จะเซ่นสรวงบูชาัญญ จะไปทำอะไรได้อย่างไร เมื่อไม่รู้ ก็ต้องมาหาผู้เชี่ยวชาญ คือพราหมณ์สิ พราหมณ์ท่านจะได้จัดให้ เป็นอันว่า คนก็ต้องมาหาพราหมณ์ พราหมณ์ก็จัดพิธีให้ทีหนึ่งๆ ก็ได้สวดคัมภีระ เลยกกลายเป็นระบบผลประโยชน์ขึ้นมา แล้วก็เกิดผลเสียแก่สังคมในแง่ต่างๆ จุดสำคัญก็อยู่ที่ว่าคนมัวจ้องมัวจมอยู่กับการหวังพึ่ง อยู่กับเครื่องกล่อม อยู่กับสิ่งประโลมใจ ได้มีความหวัง แต่ลงทุนสูญเสียมาก ไม่คุ้มกัน เพราะมันขัดขวางการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคม เสียไปหมด

สภาพอย่างนี้เป็นของเด่นในอินเดีย ที่สมัยนั้นเรียกว่าชมพูทวีป พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบ ก็จึงได้ทรงดึงคนจากเทพมาสู่ธรรม ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป โดยให้มาอยู่กับความเป็นจริง ความเป็นเหตุเป็นผล ตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ให้ใช้ปัญญาศึกษา แม้ว่าอาจจะเหนื่อยหน่อย ไม่ง่ายเหมือนไปหาพราหมณ์ แล้วก็โยนภาระไปเลย คือ พอไปหาพราหมณ์ เราไม่ต้องทำอะไร มันก็สบาย คนก็ชอบ ตัวเองไม่ต้องทำอะไร จะขอจากพระเป็นเจ้า ต้องทำพิธี ก็เอาเครื่องเซ่นไป แล้วก็ยกภาระให้แก่พราหมณ์ ซึ่งเป็นเจ้าพิธี พราหมณ์ก็จัดการให้ ด้วยการทำพิธีบูชาัญญ ตัวเองก็มานอนฝันสบาย ก็รอดไป แต่ตัวเองไม่ได้ทำอะไรที่เป็นของแท้จริง เอาสาระไม่ได้

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ก็บอกว่า ความจริงเป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย ที่เป็นไปโดยสัมพันธ์กัน มนุษย์ต้องการผลใด ก็ต้องทำเหตุปัจจัยของผลอันนั้น และการที่จะทำเหตุได้ตรง ให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะรู้เข้าใจเหตุปัจจัย จึงต้องศึกษา แล้วท่านก็เอาความรู้ในความจริงนั้นมาวางเป็นหลักให้มองเห็นจับได้ง่าย โดยถือการศึกษา การพัฒนาตน การเรียนรู้ฝึกตนนี้ เป็นหน้าที่หลักในชีวิตของเรา

การฝึก การศึกษา การพัฒนากาย พัฒนาศีลวินัย พัฒนาจิตใจ และพัฒนา ปัญญาที่แหละ ที่จะทำให้ชีวิตดีงามมีแก่นสารอย่างแท้จริง ได้สิ่งที่เป็นสาระ ได้แก่นได้ เนื้อจริงๆ ไม่ใช่ได้เพียงสิ่งกลมๆ พอให้สบายใจไปชั่วคราว เพราะฉะนั้น เราจะต้องอดทน เอาหน่อย ต้องเข้มแข็ง พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงปลุกใจคนให้ลุกขึ้น ดังที่ตรัสเป็นคาถา ธรรมบทว่า (ขุ.ธ.๒๕/๓๒๗/๓๘๙)

อฏฺฐสฺส นิสฺสิตถ ทฬฺหํ สิกฺขถ สนฺตียา

แปลว่า: ลุกขึ้นเถิด เธอทั้งหลายมานั่งกันเถิด จงศึกษาเพื่อสันติให้จริงจังเถิด

ย่ำว่า คนเราที่มีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอ ชอบตามใจตัว อยากร่างกายๆ แต่คนที่ จะฝึกตัว จะพัฒนาตนนี้ มันยากหน่อย ต้องเข้มแข็ง ต้องสู้ อย่างน้อยต้องเริ่มใช้ปัญญา ต้องรู้คิด ต้องคิดโดยมีความรู้ พอเจอปัญหาแล้ว ต้องคิดว่าจะแก้ไขอย่างไร ต้องสืบสาว ค้นหาเหตุปัจจัย นี่มันยาก ไม่เหมือนอย่างที่ว่า เจอปัญหาแล้ว โยนปัญหาไปให้เทวดาแก้ อย่างนี้สบายกว่า แต่อย่าเอาเลย ไปไม่ไกล ไม่มีอิสรภาพ

พระพุทธเจ้าทรงมาปลุกใจคนว่า เธอต้องเข้มแข็งนะ มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ การที่จะมีชีวิตดีงามได้ เราต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน ก็ปลุกใจกันหนัก

พระพุทธเจ้าต้องทรงวางพระองค์เป็นตัวอย่างว่า จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ต้อง บำเพ็ญบารมี ต้องทำความดีที่เป็นคุณธรรมอย่างสูงสุด อย่างที่ไม่มีใครอื่นทำได้ ต้อง เข้มแข็งจริงๆ แต่ขนาดปลุกใจกันอย่างนี้ ชาวพุทธยังถอยเลย อ้าว! ไปเสียแล้ว ไปๆ มาๆ เดี่ยวเอาพระพุทธเจ้าไปเป็นที่ขอลาก ไปขอหวยเสียแล้ว นี่เป็นอย่างนี้ คนมีความโน้ม เอียงที่จะอ่อนแอลงเรื่อย มักตามใจตัวเอง ชอบสบาย รอให้เขาเอาอะไรมากล่อม นี่แหละ ลัทธิกลมก็เลยอยู่ได้เรื่อยไป

ที่นี่ พระของเรานั้น ที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางสภาพอย่างนี้ ก็เหมือนทวนกระแสรอ อยู่แล้ว พระพุทธเจ้าต้องทรงสร้างภาพใหม่ ตั้งความหมายใหม่ให้แก่พระสงฆ์

ในการนี้ ความหมายเก่าบางอย่างก็เอาเข้ามาได้บ้าง ในบางแง่ ดังที่เราจะเห็นว่า ภาพของพระสงฆ์นี้ มีความหมายบางอย่างของเดิมติดมา เช่น ความหมายว่าเป็นผู้สละ เช่น สละทรัพย์สินสิ่งของ สละละห้อยเรือน เดินไปในทางที่จะเป็นผู้ไม่ยึดติดถือมั่นในสิ่ง ทั้งหลาย นี่ก็คือความหมายอย่างที่เราคุ้นเคยแล้ว แต่ไม่ได้ยอมรับไปถึงความหมายเดิมของ เขา ที่ว่าตัดขาดจากสังคม ปลีกตัว ไม่เอาเรื่องเอาราวกับใคร อย่างนี้พระพุทธศาสนาไม่ เอาด้วย ดังที่ได้อธิบายไปแล้วในครั้งก่อน

ที่นี้ อะไรละคือภาพที่ต้องการสำหรับพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง อย่างในหลักที่เรียกว่า **โอวาทปาฏิโมกข์** ที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ทรงแสดงในวันมาฆบูชา นั่นก็ชัด มีลักษณะของบรรพชิต หรือสมณะ ด้วย ขอยกมาให้ดู

ในโอวาทปาฏิโมกข์นั้น เมื่อทรงประกาศหลักการและจุดหมายของพระพุทธศาสนา (ที่ว่า *ชนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา, นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา*) เสร็จแล้ว ก็ตรัสต่อไปว่า

น หิ ปพฺพชิตํ ปฺรฺบฺรฺชชาติ ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่ใช่บรรพชิต
สมฺมโน โหติ ปรี วิหะยนฺโต ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่เป็นสมณะ

นี่ใช่ไหม ตรงนี้แหละคือลักษณะของบรรพชิต ความหมายของการเป็นบรรพชิต และเป็นสมณะ ก็คือ เป็นผู้สงบ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายใคร

ภาพของพระอย่างหนึ่งที่ได้ตรงนี้ คือ เป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย หรือปลอดภัย อย่างที่เคยพูดแล้วว่า เห็นพระที่ไหน ปลอดภัยที่นั่น อันนี้เป็นภาพที่มีมาในสังคมไทย เป็นวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งคนไทยสร้างมาได้สำเร็จดีทีเดียว ถ้าเห็นพระที่ไหน ก็สบายใจได้เลย ต้องให้ได้เช่นนั้น

ความไม่มีภัยนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง อย่างคำที่ฝรั่งชอบพูดกันนั่นว่า security อันนี้ถือเป็นศัพท์สำคัญเลยนะ พอเห็นพระแล้วควรมีความรู้สึกอันนี้ ซึ่งถ้าจะใช้คำไทยให้ตรง ควรพูดว่า มีความเกษม

คำว่า security นี้ ที่จริงควรแปลว่า “เกษม” แต่เราแปลกันมาว่า ความมั่นคง ความจริงไม่ได้ความหมายที่แท้ของฝรั่ง ศัพท์แท้ว่า “เกษม” นี้มันยิ่งกว่าปลอดภัย ของฝรั่งว่า security ก็ใกล้กันนี้ คือนอกจากไม่มีภัยแล้ว ยังมีความรู้สึกที่ปลอดภัยโปร่งโล่งใจ ด้วยว่าจะไม่มีภัยเข้ามาถึงได้ เหมือนคนที่อยู่ในน้ำ ถ้าเป็นถิ่นที่มีจระเข้ ก็กลัวหรือหวาด แต่ถ้าเขาอยู่ห่างจากบริเวณที่ต้องห้าม หรือว่ายน้ำเก่ง ก็นับว่าปลอดภัย นั่นเป็นขั้นหนึ่ง แต่เมื่อไรเขาขึ้นฝั่งแล้ว ยืนบนฝั่งนั้นได้ นั่นคือเกษม トラบไดยังอยู่ในน้ำ ถึงแม้จะเก่ง จะห่างออกไป ปลอดภัยได้ แต่ก็ไม่เท่ากับขึ้นไปยืนบนฝั่ง ภาวะอย่างนี้คือเกษม

พระเป็นเครื่องหมายของความไม่มีภัย เป็นผู้ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายใคร ทำให้ที่นั่นถิ่นนั้นเป็นแดนเกษม เพราะฉะนั้น เห็นพระที่ไหนก็จึงรู้สึกปลอดภัย สบายใจ เป็นคุณลักษณะพื้นฐานอย่างหนึ่งที่สำคัญ อันเสริมสร้างสภาพจิตที่ดี และมีความหมายสำคัญต่อสังคมพร้อมไปด้วย โดยเป็นแบบอย่าง และนำทางสังคม ไปสู่ภาวะที่ไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีเวรภัย

บอกแล้วว่า ในสังคมไทยที่สืบต่อกันมา ชาวบ้านเดินทางไปไหน พอเห็นพระก็รู้สึกเป็นสิริมงคล เพราะพระเป็นเครื่องหมายของความปลอดภัย คนเข้าไปในป่า ไม่รู้ว่าโจรผู้ร้ายจะดักรออยู่ที่ไหน แต่พอไปเจอพระเข้า ก็สบายใจ ใจที่นี้ไม่มีภัยแน่ สบายใจได้แล้วก็ลงนั่งยองๆ ยกมือท่อมหัว โดยมีความโล่งใจ ปลื้มใจ เป็นความสุข เป็นอันว่าลักษณะที่เป็นภาพของพระอย่างหนึ่ง คือเป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย

ที่นี้ พอไม่มีภัยแล้ว จิตก็โปร่งโล่ง เข้ากับเรื่องที่ถูกไปแล้ว คือต่อเข้ากับขั้นของการสร้างปสาทะ ถ้าเป็นพระดี พอพบพอเห็น นอกจากรู้สึกปลอดภัยแล้ว ก็ชื่นใจ มีจิตผ่องใส เลื่อมใส เป็นกุศลเกิดขึ้นในใจ พอสภาพจิตอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว จิตนั้นก็พร้อมที่จะเดินหน้า ก้าวขึ้นสู่ความดีงามทางจิตใจและองกามทางปัญญาสูงยิ่งขึ้นไป โดยเป็นจุดที่ทำให้มีการสื่อสารสัมพันธ์ เข้ามาหากัน แล้วพระก็จะได้แสดงธรรม เพื่อแก้ปัญหาชีวิต หรือทำให้มีการเรียนรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง พุดง่ายๆ ก็คือ ทำให้เขาได้ปัญญาต่อไป เป็นอันว่าได้ทั้งคุณค่าทางจิตใจ และทางปัญญา ที่จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ดีงามยิ่งขึ้น นี่คือการโอกาสที่นำไปสู่บทบาทของพระในการให้ธรรม

บทบาทของพระในขั้นที่ถูกต้องตรงแท้ตามหลักพระพุทธศาสนา มีความหมายที่สำคัญในเชิงนี้ ซึ่งไม่ติดอยู่กับความหมายที่ว่าเป็นผู้วิเศษ เป็นผู้มฤตยูปาฏิหาริย์ แม้ว่าความหมายเหล่านั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเลวร้ายเสมอไป แต่อย่างที่ว่าแล้ว อันนั้นได้ประโยชน์ที่คลุมเครือ แต่มีโทษสำคัญที่ทำให้คนมาฝากความหวังพึ่งไว้

เมื่อเจอกับพระแล้ว ถ้าได้ความปลอดภัยโปร่งสบายใจ แต่ยังคิดหวังพึ่งให้ท่านทำนั่นทำนี่ให้ ก็ยังเป็นจิตที่ผูกมัด ไม่เป็นอิสระ ดังนั้น เมื่อทำให้เขามีความรู้สึกปลอดภัยจิตใจผ่องใส ซึ่งเป็นคุณภาพที่เกิดขึ้นในตัวของเขาเองแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปที่จะให้เขามีปัญญา จะได้เป็นอิสระในตัวเขาเอง พระพุทธศาสนาไม่ต้องการให้คนมาติดจมอยู่กับการพึ่งพา เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการก้าวต่อไปในขั้นของปัญญาดังที่ว่าแล้ว

รวมแล้ว ภาพของพระที่เราสร้างกันมาในสังคมไทย ก็ได้ผลสำเร็จพอสมควร แต่เวลานี้สังคมไทยกำลังถอยกลับ คนจำนวนมากกำลังมองพระในฐานะเป็นสื่อของอำนาจเร้นลับ เป็นผู้วิเศษ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเข้าไปหวังพึ่ง เป็นแหล่งให้เครื่องกล่อมใจ ปลุกปลอบประโลมใจ แล้วก็ให้อยู่ด้วยความหวัง ลงท้ายก็ตกอยู่ในความประมาท ไม่พัฒนาตนเอง เข้าสู่สภาพที่เป็นลักษณะของนักบวชในศาสนาโบราณ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามปลดเปลื้องออกไป และพ้นออกมา

ถอยจากวันนี้ (ใน พ.ศ. ๒๕๓๙) ย้อนหลังไปสัก ๒๐ ปี มีหนังสือประกอบการเรียนของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ในเมืองไทยเรานี้แหละ เขียนอธิบายเรื่องศาสนา ถึงตอนหนึ่งว่าด้วยเรื่องพระสงฆ์ ก็ว่าไป สรุปได้ว่า พระนี้ก็มีบทบาทเหมือนกับหมอผี

นี่ก็คือ ท่านผู้เขียนหนังสือหรือตำรานั้น คงจะมองพระด้วยความเข้าใจอย่างที่ว่าแล้ว คือมองพระในลักษณะของผู้วิเศษ แล้วก็บทบาทอย่างที่ว่า ใครมีเคราะห์ มีเรื่องราวเดือดกายร้อนใจ ก็มาหา มาขอให้ช่วย หมอผีก็เข้าพิธีห่มหมึบๆ แล้วบอกว่า เธอมีเคราะห์นี่เพราะผีตัวนั้นมันทำ ข้าจับมันเอาใส่ในหม้อนี้แล้ว แกสบายใจเกิด กลับไปบ้านได้

ที่ท่านผู้เขียนนั้นเข้าใจและมองอย่างนั้น ส่วนหนึ่งก็อาจจะมาจากตัวพระนี่เอง จำนวนหนึ่ง หรือไม่น้อยเลย ไม่รู้จักว่าความเป็นพระอยู่ที่ไหน แล้วก็ทำตัวเองให้ปรากฏเป็นภาพออกมาแก่เขาอย่างนั้น เขาก็เลยมองพระเหมือนเป็นหมอผีไป

เรื่องนี้ ถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถแก้ไขลักษณะที่บิดเบนและบทบาทที่เขวเพี้ยนไป และนำเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนาได้ ก็พูดอย่างชาวบ้านว่าพุทธศาสนาเสื่อมนั่นเอง คือแค่มืดซึ้ง แต่ตัวหลักการไม่อยู่ ก็กลายเป็นเหมือนศาสนาเก่าๆ ทั้งหลาย แล้วไปๆ มาๆ คนก็จับหลักไม่ได้ มองไม่ออกว่าของจริงคืออะไร แม้แต่พระสงฆ์เองก็จับหลักไม่ถูกว่า บทบาทของตัวเองอยู่ที่ไหน

ทวนความว่า บทบาทนั้นโยงไปสู่การที่ตัวเองมีหน้าที่มีความหมายอย่างไรต่อสังคม ภาพของตัวเองในสายตาของประชาชนเป็นอย่างไร ตัวเองเป็นสัญลักษณ์ของอะไร แล้วก็ได้คำตอบว่า พระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย แล้วก็ป็นสื่อนำปสาทะ ที่จะพาคนให้ก้าวไปในไตรสิกขา โดยที่พระสงฆ์นั้นเป็นแบบอย่างของชีวิตแห่งการพัฒนาดน

ที่นี้ก็ลำดับว่า *หนึ่ง* ไม่มีเวรภัย *สอง* ทำให้คนมีจิตขึ้นบานผ่องใส พร้อมทั้งจะรับกุศลธรรมยิ่งขึ้นไป โดยตัวพระเองมีธรรมที่จะให้ *สาม* แล้วก็ป็นแบบอย่างของชีวิต ที่บำเพ็ญไตรสิกขา ที่เจริญองกงามในการฝึกฝนพัฒนาดนเอง โดยมีความสุขสงบอิมเต็มอยู่ภายใน ซึ่งจะชักนำประชาชนให้เจริญยิ่งขึ้นไปในไตรปิฎกุกิริยา และในไตรสิกขาด้วย นี่คืภาพพระที่พึงต้องการ

แล้วทำอย่างไรจะไปถึงจุดหมายนี้ การที่มาพบปะเจอเจอกัน ไม่มีภัย แล้วทำให้เกิดความเลื่อมใสใจผ่องนั้น เป้าหมายก็อยู่ที่ว่า จะได้ชักนำเขาให้เจริญในไตรสิกขา เช่นให้เกิดปัญญาขึ้น จึงต้องให้ธรรม ก็เกิดเป็นธรรมทานขึ้นมา

เมื่อทำอย่างนี้ คนก็จะมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยมีไซ่มาหวังพึ่งติดอยู่กับตัวพระ

มีใช่เป็นอย่างในศาสนาโบราณ ที่คนมาหาอายุใกล้ตัวพระ โดยหวังให้ท่านช่วยบันดาลอะไรต่ออะไรให้ หรือเป็นสื่อไปถึงอำนาจเร้นลับ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าที่จะมาช่วยบันดาลให้ ได้แต่หวังพึ่งผูกตัวติดพันยึดกันอยู่อย่างนั้น ต้องขึ้นต่อเจ้าของอำนาจยิ่งใหญ่ นั่นไม่เป็นอิสระสักที

แต่พอเราปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา คนก็เป็นอิสระของเขา เขาได้รับความรู้เข้าใจแล้ว ก็เดินทางของเขาเองได้ พระก็เพียงเป็นกัลยาณมิตรให้ คนก็พัฒนาตัวเขาเองต่อไป

“พระ” ที่ชาวบ้านเรียก ทำไมมีชื่อว่า “ภิกษุ”

มาดูศัพท์กันบ้าง นักบวชในพระพุทธศาสนา มีชื่อหลักเรียกว่า “ภิกษุ” แต่บางครั้งก็เรียกว่า “สมณะ” บางครั้งก็ใช้คำว่า “มุณี” บางทีเรียกว่า “ยติ” ก็มี ฯลฯ

ในบรรดาคำเรียกเหล่านี้ บางศัพท์ท่านสงวนไว้ใช้สำหรับพระคือภิกษุ ในระดับที่เป็นผู้ได้พัฒนาไปมากแล้วในไตรสิกขา เช่นคำว่า “มุณี”

“มุณี” เป็นคำเก่าที่เขาใช้กันอยู่ก่อนแล้วในชมพูทวีป มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “ผู้หนึ่ง” และตามที่เขาใช้กันมาก่อนนอกพระพุทธศาสนานั้น บางทีก็ไปจับเอาแค่ความหมายตามตัวหนังสือ นักบวชบางศาสนาก็ยึดถือสำคัญที่รูปลักษณะและอาการ แล้วมีลักษณะที่ไม่พูดไม่จากับใคร นั่งนิ่ง คนก็ติดในรูปแบบ ถือว่ามุณีคืออย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ความเป็นมุณีไม่ได้อยู่ที่ความเป็นผู้หนึ่งนึ่ง หรือตั้งท่าทำทิวาอาการว่าเป็นผู้หนึ่ง แต่อยู่ที่ความมีปัญญาเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย และเมื่อรู้เท่าทันแล้ว ก็ทำให้วางใจลงตัวพอดี มีจิตใจสงบ คือนิ่งโดยมีปัญญา ที่พาใจให้สงบ มั่นคง คำตรัสอย่างนี้เป็นการปลุกคนให้ตื่นขึ้นมา การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาก็มาในลักษณะอย่างนี้

ที่นี้ คำหลัก หรือคำสามัญที่ใช้เป็นพื้น คือ “ภิกษุ” ก็มีความหมายตามรูปศัพท์หลายอย่าง เช่น อย่างง่าย ๆ ภิกษุ แปลว่าผู้ขอ คือ ภิกษุ มีรากศัพท์เดียวกับ ภิกษา เคยได้ยินไหม ภิกษาจาร หมายถึงความว่า เทียบไปขอภิกษา ภิกษาก็คืออาหารที่ขอเขาได้มา ภิกษา-ภิกษุ ภิกษา-ภิกษุ โดยนัยนี้ ภิกษุก็จึงเป็นผู้ขอ นี่เป็นความหมายง่าย ๆ พื้น ๆ ตามรูปแบบ เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิต มองแค่นี้ก็เป็น ภิกษุ

แทรกนิดหนึ่งว่า “ภิกษุ” ที่แปลมาเป็นภาษาไทยว่า “ผู้ขอ” นั้น ขอให้สังเกต คำไทยว่า “ขอ” นี้ มีความหมายกว้างจนอาจทำให้เข้าใจผิดได้

ดูง่าย ๆ คำจากภาษาบาลีอีกคำหนึ่ง คือ “ยาจก” ถ้าแปลตรง ๆ ก็ว่า “ผู้ขอ” เหมือนกัน (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ไม่แปลตรง ๆ แต่แปลเอาความหรือเสียงไปว่า “คนขอทาน”) นี่ก็กลายเป็นว่า “ภิกษุ” กับ “ยาจก” แปลเหมือนกันว่า “ผู้ขอ” คำแปลในภาษาไทยจึงชวนให้เข้าใจผิด

แท้จริงนั้น เมื่อดูให้ชัด “ภิกษุ” กับ “ยาจก” ที่แปลเป็นไทยเหมือนกันว่า “ผู้ขอ” นั้น มาจากธาตุคือรากศัพท์ต่างตัว ซึ่งมีความหมายไม่เท่ากัน “ยาจก” มาจาก *ยาจ* แปลว่าขอ “ภิกษุ” มาจาก *ภิกข* ก็แปลว่าขอ

ยาจ เป็นคำสามัญหรือพินันท์ ใช้สำหรับการขอทั่วไปหมด รวมทั้งบอกขอ ร้องขอ อ้อนวอนขอ ส่วน *ภิกข* เป็นคำที่ใช้จำเพาะในขอบเขตจำกัด ในภาษาบาลีเอง ก็บอกความหมายของ *ภิกข* ด้วย *ยาจ* คือบอกว่า “*ภิกข* แปลว่า *ยาจ*”

แต่ *ภิกข* ถึงจะแปลว่า ขอ ก็ใช้ในความหมายจำเพาะที่มีขอบเขตจำกัด คือใช้สำหรับการขออาหาร ขอของกิน (ดังที่อาหารซึ่งขอเขามา เรียกว่า ภิกขา หรือภิกษา) และมีนัยที่บ่งบอกถึงอาการแสดงออกในการขอด้วยว่า ขอโดยอาการของนักบวช จนถึงว่าขออย่างพระอรหันต์ คือถือภาชนะเดินไปแล้วยื่นส่งบิณฑบาตตามธรรมเนียมของนักบวช ที่เป็นอันให้รู้กันว่าต้องการอาหาร ซึ่งไม่เหมือนกับยาจ ที่เป็นผู้ขอ โดยไม่จำกัดสิ่งที่ขอ และไม่จำกัดอาการแสดงออกในการขอ พจนานุกรมก็เลยแปลว่า คนขอทาน

อย่างไรก็ตาม ถึงจะขออย่างงาม ก็ยังคือขอนั่นแหละ ถ้ามองพระตามความหมายอย่างนี้มากไป ก็จะได้กลายเป็นว่า บทบาทของพระอยู่ที่การขอนี้เอง ดูท่าจะไม่ดีแน่ แต่ที่จริง ก็ไม่ต้องมัวถือสาหาสาระอะไรกับเรื่องนี้ให้มากเกินไป คำเรียกนี้ก็ใช้ไปตามที่คนพูดกันมาในสังคมสมัยนั้น เป็นเรื่องของสมมติบัญญัติพื้นๆ พอหมายรู้อันนั้นพูดถึงอะไร

เหมือนอย่างพูดว่า “ภูเขานี้” คนก็พอรู้เข้าใจแล้ว ไม่ต้องไปคิดมาก เต็มจะไปกันใหญ่ เช่นบอกว่า “ภูเขานี้” อ้อ ก็คือ เขาของภู ภูแปลว่าแผ่นดิน ก็เป็นเขาของแผ่นดิน หมายถึงเขาที่งอกขึ้นบนแผ่นดิน ธรรมดาว่า เขาย่อมงอกบนหัว เช่นเขาวัว ถ้าอย่างนั้นแผ่นดินตรงที่มีภูเขานี้ ก็เป็นหัวหรือศีรษะของแผ่นดิน อย่างนี้ก็ไปกันใหญ่ เลยเถิดไปแล้ว

อีกด้านหนึ่ง ความหมายที่ว่าภิกษุแปลว่าผู้ขอนั้น เป็นความหมายโดยพยัญชนะหรือตามตัวอักษร สืบเนื่องจากสมมติบัญญัติที่ถือกันมา แต่ในคัมภีร์บาลี ท่านนิยมวิเคราะห์ศัพท์ที่สำคัญ ให้มองเห็นสาระในแง่ต่างๆ กระจายออกไป ให้ความหมายของคำนั้นๆ เป็นเหมือนคำสอนที่จะช่วยกำกับความประพฤติปฏิบัติ และสำหรับคำว่า “ภิกษุ/ภิกษา” นี้ ก็จึงมีความหมายที่ท่านวิเคราะห์ออกไปอีกหลายอย่าง

ในที่นี้ นำความหมายแบบวิเคราะห์ ซึ่งมีมาก มาเล่าให้ฟังเป็นความรู้ประกอบ คงจะเหมาะแก่ผู้ที่ใฝ่รู้ โดยเฉพาะในทางภาษา แต่ผู้ไม่สนใจ จะเข้าไปเสียก็ได้

ก่อนจะไปดูความหมายตามวิเคราะห์หนัยต่างๆ นั้น มาดูคำจำกัดความ “ภิกษุ” ในพระไตรปิฎกกันก่อน เริ่มที่วินัยปิฎก ซึ่งแสดงความหมายของภิกษุด้วยคำจำกัดความอย่างที่ใช้กันในกฎหมาย คือ ชี้ลงไปว่า “ภิกษุ” ที่กล่าวถึงในพระวินัย โดยเฉพาะในลักษณะทั้งหลาย ซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินั้น หมายถึงใคร ได้แก่บุคคลผู้ใด ดังนี้ (วินย.๑/๒๖/๔๒)

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นผู้ขอภิกษา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า ดำเนินภิกษาจริยา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า ครองผืนผ้าที่ตัดฉีก

ชื่อว่า ภิกษุ โดยสมัญญา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยปฏิญา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นเอหิภิกษุ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นผู้อุปสมบทแล้วด้วยไตรสรณคมน์

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นผู้เจริญงตงาม

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นผู้ทรงสาระ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นพระเสขะ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นพระอเสขะ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยขรรธว่า เป็นผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ

ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกัน

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุ ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ

ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันนี้ ชื่อว่า “ภิกษุ” ที่ทรงประสงค์ ในขรรธนี้.

ข้อความนี้บอกว่ ในพระวินัย ซึ่งว่าตามบัญญัติ ยึดถือรูปแบบ รักษาแบบแผน “ภิกษุ” หมายถึงผู้ที่สงฆ์อุปสมบทให้ด้วยสังฆกรรมที่เป็นญัตติจตุตถกรรม เท่านั้น ไม่นับผู้ที่เรียกว่าเป็นภิกษุในความหมายอื่น นี้เรื่องของวินัย หรือกฎหมาย ต้องให้แน่ชัด ตายตัว

ในพระอภิธรรมปิฎก ท่านบอกรวจนต์ถ์ คือความหมายของคำว่า “ภิกษุ” ไว้คล้ายกับในพระวินัยปิฎก ดังนั้น ก่อนจะไปที่พระสูตรต้นตปิฎก จึงดูความหมายในคัมภีร์ฝ่ายพระอภิธรรมเสียก่อน แต่ฟังทราบว่ข้อความจากพระอภิธรรมนี้ อยู่ในภาคสูตรต้นตปิฎกนี้ (แจ้งความแบบพระสูตร)

จะเห็นว่า ในพระอภิธรรมปิฎก บอกความหมายต่างๆ โดยไม่ได้จำกัดหรือระบุเจาะจงลงไปว่าจะต้องใช้ความหมายใด ขอยกมาให้ดู ดังนี้ (อภิ.วิ.๓๕/๖๐๑/๓๓๐: หลายข้อ เหมือนกับในพระวินัยปิฎกข้างต้น แต่ที่นี้แปลโดยใช้สำนวนต่างออกไปบ้าง)

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า
 เพราะเป็นสมัญญา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะการปฏิบัติญา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะขอภิกษา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะเป็นผู้ขอภิกษา จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะดำเนินภิกษาจาร จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะครองผืนผ้าตัดฉีก จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะกำลังทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะละกิเลสจำเพาะส่วน จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะละกิเลสไม่จำเพาะส่วน จึงชื่อว่าภิกษุ
 พระเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 พระอเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ไม่ใช่พระเสขะและไม่ใช่พระอเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ถึงธรรมอันเลิศ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้เจริญงตงาม ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ผู้ด่งอง ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ทรงสาระ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่
 พร้อมเพรียงกัน ชื่อว่าภิกษุ

ในพระสุตตันตปิฎก หรือพูดสั้นๆ ว่า ในพระสูตร ซึ่งแสดงธรรมมีคำสอนทุกระดับ ทั้งสมมุติและปรมาตถ์ อันจัดปรับให้เหมาะกับพื้นเพภูมิธรรมจิตอัธยาศัยของผู้ฟัง ความหมายของ “ภิกษุ” มีทั้งแบบสั้นๆ ตามหลักการทั่วไป และแบบปลุกให้ตื่น ยกมาดูพอเห็น

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า
 ชื่อว่า ภิกษุ เพราะได้ทำลายธรรม ๗ ประการ คือ ทำลายสัทธิกายทิฐิ
 วิจิกิจฉา สัตถ์พตปรามาต ราคะ โทสะ โมหะ และมานะ.

ภิกษุ นั้นได้ทำลายบาปอกุศลธรรม อันก่อความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และ มรณะต่อไป.

(พ.ม.๒๙/๘๖/๘๒)

ตั้งที่ว่าแล้ว ในพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับบุคคล และ สถานการณ์ ความหมายของ “ภิกษุ” แม้จะคงอยู่ตามหลักใหญ่ แต่มีรายละเอียดและ แง่มุมยักเยื้องต่างกันไป ขอเล่าบางเรื่องเป็นตัวอย่าง (ส.ส.๑๕/๗๑๗/๒๖๗)

ที่เมืองสาวัตถี พรหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลว่า

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นผู้ขอภิกษา พระองค์ก็เป็นผู้ขอภิกษา ในภาวะนี้ เราจะต่างอะไรกัน

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลจะชื่อว่าเป็นภิกษุ เพียงเพราะขอภิกษากะคนอื่น ก็หาไม่ ตราบเท่าที่ ยิ่งสมาทานธรรมอันเป็นพิษ จะเป็นภิกษุหาได้ไม่ ผู้ใดในโลกนี้ ถอยบุญถอยบาป แล้ว ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในโลกด้วยปัญญา ผู้นั้นแท้จึงเรียกได้ว่าเป็นภิกษุ

ดังได้พูดแล้ว คนจำนวนมากติดรูปแบบ ถือนักษณะอาการภายนอกเป็นมาตรฐาน จนไปๆ มาๆ มองแค่รูปลักษณะ ไปไม่ถึงสาระ หรือลึ้มสาระไปเลย เอาแค่ว่า จะเป็นฤๅษี ก็ เกล็ดมทรงชฎา จะเป็นพระ ก็โกนศีรษะนุ่งเหลืองห่มเหลือง เพราะการยึดติดอย่างนี้ บางทีพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนแบบเปิดตาปลุกให้ตื่น ดังที่ตรัสครั้งหนึ่งว่า (พ.ธ.๒๕/๒๐/๓๓)

ผู้ใด ถึงจะตกแต่งกาย สวมใส่อาภรณ์ แต่หากประพฤติชอบ เป็นผู้สงบ ฝึกอบรมตนแน่นหนา เป็นผู้ประพฤติธรรมอันประเสริฐ เลิกละการเบียดเบียน ปวงสัตว์ทั้งหมดแล้ว ผู้นั้นแท้ จะเรียกว่าเป็นพรหมณ์ เป็นสมณะ หรือเป็น พระภิกษุ ก็ได้ทั้งสิ้น

ฟังพุทธพจน์นี้แล้ว ผู้ที่ไม่ได้บวชพระ ก็สบายใจได้ว่าโอกาสทางธรรมไม่ได้หายไป ไหน ในพระสูตร พุทธพจน์ที่ตรัสแสดงความหมายของ “ภิกษุ” ยังมีอีก ใครสนใจก็ไปค้นดู ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕

ความหมายที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกเหล่านี้ ในคัมภีร์ยุคต่อมา ตั้งแต่อรรถกถา ลงไป ได้ยกขึ้นมาย้ำเน้นบ้าง อธิบายขยายความต่อบ้าง โดยเฉพาะนิยมนิยามความหมาย ของศัพท์ ด้วยวิธีวิเคราะห์ให้เห็นรากศัพท์ ที่เรียกว่า “ธาตุ” ก็เอามาให้ดูพอเห็นแนว ใคร ไม่อยากยุ่งกับเรื่องภาษา จะข้ามไปได้

คำว่า “ภิกขุ” นี้ ตามปกติก็ถือกันว่ามาจากธาตุคือ “ภิกฺข” (+ ฐ บัญญัติ) ดังที่วิเคราะห์ศัพท์ได้ว่า

ภิกฺขตีติ ภิกฺขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะขอภิกษา)

แต่ท่านบอกนัยอื่นว่า มาจาก “อิกฺข” ธาตุ ก็ได้ คือ ภย+อิกฺข+ฐ =ภิกฺขุ ตามวิเคราะห์ที่ว่า

ภย อิกฺขตีติ ภิกฺขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย)

ทีนี้ ก็จะไม่ขัด จะถามได้ว่า ภัยอะไร ภัยที่ไหน ท่านจึงบอกไว้ด้วยว่าภัยอะไร ตรงนี้ ในคัมภีร์ส่วนใหญ่ เรียกได้ว่าแทบทั้งนั้น บอกว่าภัยในสังสารวัฏ ดังวิเคราะห์ที่ว่า

ลัสสาเร ภย อิกฺขตีติ ภิกฺขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย ในสังสารวัฏ)

แต่บางคัมภีร์บอกต่างออกไป กลายเป็นวิเคราะห์ว่า

สงฺขาเร ภย อิกฺขตีติ ภิกฺขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย ในสังขาร)

ที่ว่าเห็นภัยในสังสารวัฏนั้น เข้าใจง่าย แต่ที่ว่าเห็นภัยในสังขาร ดูเหมือนว่าเป็นความหมายที่ลึกเข้าไปอีกหน่อย พุคให้สั้นว่า เมื่อภิกษุเห็นภัยในสังขารแล้ว ก็พยายามที่จะประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรม เพื่อให้พ้นจากสังขาร ไปสู่วิสังขาร (คือนิพพาน) ความหมายอย่างนี้ ก็เป็นแก่นามธรรม

ทีนี้ก็มีอีกวิเคราะห์หนึ่ง ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม คล้ายๆ กับที่ว่ามาจาก “ภิกฺข” คือ ชื่อว่าภิกษุ เพราะขอภิกษา เป็นเรื่องอาหาร คราวนี้เป็นเรื่องของเครื่องนุ่งห่ม ท่านว่า ภิกษุนั้นมาจาก “ภิก” (ธาตุ-รากศัพท์นี้ มีรูปกริยาช่องสามเป็น “ภินฺน”) ซึ่งแปลว่าทำลาย เช่น ตัด ฉีก ทูบ ผ่า ก็ได้ ดังวิเคราะห์ว่า

ภินฺนปฏฺชโรติ ภิกฺขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะครองผืนผ้าที่ตัดฉีกแล้ว)

นี่คือเป็นผู้ทรงหรือครองผ้าที่ฉีกๆ ขาดๆ เอามาตัดต่อ เย็บติดกัน เต็มไปด้วยรอยตะเข็บ ไม่สวยไม่งาม ไม่เรียบไม่รื่น อย่างบังสุกุลจิวร ที่เคยเล่าว่า พระไปเที่ยวเก็บเอาผ้าที่เขาทิ้ง เป็นเศษเป็นชิ้นมา แล้วก็มาตัด มาเย็บ มาย้อม ทำเป็นจีวร เพราะฉะนั้นผ้าของท่านจึงเป็นชิ้นเป็นแผ่น คือมาจากเศษผ้า หรือมีลักษณะอย่างเศษผ้านั่นเอง

ทีนี้ “ภิก” ธาตุ ที่แปลว่าทำลายนั้นแหละ เมื่อกี้ใช้ในความหมายที่เป็นรูปธรรม คือทำลายผืนผ้า ทีนี้ ท่านให้ความหมายทางนามธรรมบ้าง แทนที่จะทำลายตัดฉีกผ้า ก็เปลี่ยนเป็นทำลายกิเลส ดังวิเคราะห์ว่า

ภินฺนตตา ปาปกานํ อุกฺสฺถานํ ฐมนานํ ภิกฺขุ.

(ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายบาปอกุศลธรรมแล้ว)

ว่าตามวิเคราะห์นี้ ภิกษุต้องเป็นพระอริยะตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป จึงมีอีกวิเคราะห์หนึ่ง ซึ่งแสดงความหมายผ่อนลงมาว่า

ภิกษุติ ปาปเก อกุสเส ธมเมติ ภิกษุ. หรือสั้นๆ ว่า: กิเลส ภิกษุติติ ภิกษุ.
(ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายบาปอกุศลธรรม, ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายกิเลส)
ถ้าอย่างนี้ แค้กำลังทำลายกิเลส ก็หมายถึงพระที่ยังอยู่ในอริยมรรค

ความหมายแบบนี้ มุ่งเอาคุณสมบัติในระดับสูง บ่งชี้ว่าต้องบำเพ็ญไตรสิกขาได้ผลก้าวหน้า จึงทำลายกิเลสได้

หันมาดูด้านพระวินัย ท่านไม่วิเคราะห์ศัพท์ไม่พูดถึงคุณสมบัติภายในอะไรทั้งนั้น ท่านให้ความหมายในทางปฏิบัติ ว่าไปตามรูปแบบที่มองเห็น ซึ่งเกี่ยวข้องจัดการได้ในชีวิตประจำวัน ในสังคม ดังนั้น เมื่อว่าตามคำจำกัดความในทางวินัย ภิกษุก็คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทเท่านั้นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวินัยจะเอาความหมายแค่รูปธรรมตามรูปแบบที่มองเห็นกันง่ายๆ แต่ก็ต้องใช้ถ้อยคำที่แสดงความหมายนั้นตรงจำเพาะ แน่นนอน ชัดเจน ไม่ให้ตีกันได้นั้น ท่านจึงมิได้บอกเพียงแค่ว่า ภิกษุคือผู้ที่อุปสมบทแล้ว แต่ท่านใช้ถ้อยคำที่ชี้ชัดจำกัดจำเพาะ จึงกลายเป็นข้อความที่ยาวหน่อย ดังได้ยกมาให้ดูข้างต้นแล้ว ที่ว่า “ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกัน ชื่อว่าภิกษุ”

ที่ว่าอุปสมบทนั้น หมายถึงว่า ได้เข้าสู่สังฆกรรม โดยที่ประชุมสงฆ์มีมติพร้อมกันรับเข้ามา เป็นความหมายตามวินัย ซึ่งเป็นรูปแบบ เมื่ออุปสมบทแล้ว ก็เป็นภิกษุที่มาอยู่ในสงฆ์ เป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ ที่เรียกว่า สมมุติสงฆ์ ว่าในเชิงสังคม ก็เท่านี้ คือ ยึดถือตามรูปแบบเคร่งครัด เช่น จะแต่งตั้ง หรือจะลงโทษ ก็ว่าไปตามบทบัญญัติกฎกติกา

อย่างไรก็ตาม เมื่อจะเอาสาระกันจริงๆ ความเป็นภิกษุไม่ได้อยู่เพียงแค่รูปแบบที่ว่า ปลงผม ห่มเหลือง อย่างที่พูดกันว่า โคนหัวนุ่งเหลือง ได้อุปสมบทมาแล้วเท่านั้น แต่ในความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระ ยังต้องว่ากันต่อไปอีก

ในวินัย ถึกรูปแบบสำคัญ ยึดตามที่สั่ง ที่นี้พอเข้ามาในพระสูตร ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม คราวนี้เป็นการสอน ทรงสอนคนไม่ให้อยู่แค่รูปแบบ แต่ให้ก้าวไปในสาระ

ถึงตอนนี้ เราก็จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าตรัสตักเตือนแนะนำต่างๆ เช่นตรัสว่า ความเป็นภิกษุไม่ได้อยู่ที่การโคนหัวนุ่งห่มเหลืองเข้าพิธีบวชมาเท่านั้น แต่อยู่ที่การปฏิบัติตามหลักการ ได้แก่การบำเพ็ญไตรสิกขา เริ่มตั้งแต่การที่ได้ประพฤติห่างไกลจากการเบียดเบียน

อย่างที่ได้ยกพุทธพจน์ ที่เป็นคาถาธรรมบท มาให้ดูที่หนึ่งแล้ว ซึ่งบอกว่า แม่จะแต่งกายสวมใส่อาภรณ์ แต่ถ้าประพาศติสงบ เป็นผู้ที่ฝึกตน เป็นผู้แน่วแน่ต่อมรรคาแห่งชีวิตที่ดั่งงาม ดำเนินชีวิตประเสริฐ เป็นผู้วางอาชญาแล้วในสัตว์ทั้งปวง คือไม่เบียดเบียนใคร คนอย่างนี้ จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ เป็นภิกษุ เป็นสมณะ ก็ได้ทั้งสิ้น

นี่คือไม่ถือรูปแบบกันละ เอาสาระกันเลย ถึงจะไม่ได้บวช ทั้งที่เป็นชาวบ้าน แต่งตัว ประดับกาย มีเสื้อผ้าอาภรณ์นี้แหละ แต่ถ้าเขามีจิตใจอย่างที่ว่านี้ ประพาศติตัวอย่างที่ว่านี้ จะเรียกเขาเป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ หรือเป็นภิกษุ ก็ได้ทั้งสิ้น

เรื่องแบบนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพวกพราหมณ์มาก เฉพาะอย่างยิ่งที่ตรัสว่า ความเป็นพราหมณ์ ที่ถือว่าเป็นคนประเสริฐเลิศกว่าใครนั้น ไม่ใช่อยู่ที่การได้เกิดในวรรณะพราหมณ์ คนมิใช่เป็นพราหมณ์ มิใช่เป็นคนเลิศประเสริฐ โดยชาติกำเนิด ความเป็นพราหมณ์ ไม่ใช่อยู่ที่การถือพรตปฏิบัติตามแบบแผนของวรรณะ อย่างที่พราหมณ์บัญญัติกันไว้ แต่ความเป็นพราหมณ์อยู่ที่การกำจัดสิ่งชั่วร้ายในตัว ละกิเลสได้แล้ว

พราหมณ์ถือว่าพวกตนเป็นผู้ลอบบาปแล้ว เวลาจะลอบบาป เขาก็ลงไปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำคงคา เดียวนี้ก็ยังไม่อาบกันอยู่ ลงไปอินเดีย ไปดูที่เมืองพาราณสี จะเห็นคนอินเดียมากมายลงไปอาบน้ำลอบบาป ล้างบาปกันในแม่น้ำคงคา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าท่านลงไปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แล้ว บาปมันลอบไปได้ แต่ปลามันคงหมดบาปไปก่อนพวกท่าน และตรัสด้วยว่า ถ้าแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์พาเอาบาปของพวกท่านหลุดลอยหายไป มันก็ต้องพานุญชของพวกท่านหลุดลอยหายไปได้ด้วยเหมือนกัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การจะลอบบาปล้างบาปได้จริง ไม่ใช่มาลอบมาล้างในแม่น้ำอย่างนี้ แต่ต้องลอบหรือล้างด้วยน้ำแห่งธรรม คือการชำระล้างตัวเอง ด้วยการฝึก การศึกษาพัฒนาตน ชัดเกลากิเลสของตัวเอง ละเลิกบาปกรรม เพิ่มพูนกุศลธรรม บำเพ็ญบุญกุศล หรือเจริญไตรสิกขา

พระพุทธเจ้าจึงประทานความหมายของการลอบบาปให้ใหม่ ไม่ใช่ไปลอบในแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงลอบบาปด้วยการกำจัดออกไปจากตัวเอง เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นพราหมณ์ เป็นการสร้างความหมายเชิงสาระ ไม่เอาแค่รูปแบบ นี่คือการที่ตรัสว่า คนไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม คือการกระทำ

ตกลงว่า ของแท้ที่ต้องการคือเนื้อหาสาระ แต่เนื้อหาสาระนั้นจะดำรงอยู่ได้อย่างไร และจะเข้าถึงได้อย่างไร และทำอย่างไร เมื่อเข้าถึงสาระแล้ว จะรักษาสาระนั้นไว้ได้ พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงสังขารแล้ว ทำอย่างไรจะรักษาความจริงที่ตรัสรู้ไว้ได้ ก็สร้างรูปแบบขึ้นมาห่อหุ้มสาระนั้นไว้ รูปแบบจึงมีประโยชน์ คือ สังขะ กับชีวิตภิกษุ ที่ดำรงอยู่ในระบบแบบแผนของวินัย ได้ห่อหุ้มรักษาสาระคือธรรมที่พระองค์เข้าถึงและตรัสแสดงนี้ไว้

ต่อไปอีก นอกจากรักษาไว้ให้ได้แล้ว ทำอย่างไรจะสื่อสำแดงออกไป ให้ความจริงอันเป็นสาระที่ปรากฏขึ้นแล้วนี้ เป็นประโยชน์แก่คนกว้างขวางออกไป ก็ต้องอาศัยรูปแบบอีก เพราะฉะนั้นการมีสังขะ มีพระภิกษุ มีวิถีชีวิตนิกายแบบนั้นขึ้นมา ก็เพื่อจะได้มาสื่อสาระอันนี้ออกไป ไม่ใช่ว่าจะเอาแต่สาระไว้อย่างเดียว บางคนบอกว่าจะเอาแต่สาระ นั้นยังไม่พอ พระพุทธศาสนาถือว่าสำคัญทั้งคู่ สาระจะดำรงคงอยู่รักษาไว้ได้ และได้รับการสื่อออกไปเป็นประโยชน์แก่คนจำนวนมาก ก็ด้วยอาศัยรูปแบบ

เพราะฉะนั้นจึงต้องมีรูปแบบไว้ช่วย แต่รูปแบบที่ไม่มีสาระ ก็เป็นโมฆะ ว่างเปล่าไร้ประโยชน์ จึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยรู้ตระหนักว่า สิ่งที่ต้องการแท้จริง คือสาระ

ในเมื่อสิ่งที่เป็นเป้าประสงค์ ที่ต้องการแท้จริง คือสาระ ส่วนรูปแบบเพียงมาช่วยเพื่อจะรักษาสาระนั้นให้คงอยู่ได้ยั่งยืน พร้อมทั้งสื่อออกไปให้เป็นประโยชน์แก่คนจำนวนมากอย่างได้ผล พระภิกษุจึงมีทำหน้าที่สำหรับตัวเองที่จะต้องพยายามเข้าถึงสาระ พร้อมทั้งเป็นรูปแบบที่ดีให้ได้ผลด้วย จะได้สามารถรักษาสาระ พร้อมทั้งสื่อสารแผ่ขยายสาระออกไปให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์จำนวนมาก

นี่คือมาเข้าในหลักใหญ่ที่ว่า สาระเป็นเรื่องของ**ธรรม** รูปแบบเป็นเรื่องของ**วินัย** ซึ่งเป็นองค์ประกอบใหญ่ของพระพุทธศาสนาทั้งสองอย่าง ขาดไม่ได้ด้วยกันทั้งคู่ ถ้าเมื่อไรหมดไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ถือว่าพระพุทธศาสนาหมดไป คือตัวพุทธศาสนาที่แท้ก็อยู่ด้วยธรรม แต่ในทางสังคม ลำพังธรรมเท่านั้นชู้ตัวปรากฏอยู่ไม่ได้ ต้องมีรูปแบบ เช่นสถานะของสถาบัน อันเป็นไปตามวินัย มาช่วยรักษาไว้

เป็นอันว่า ที่พูดมานี้คือเรื่องความหมายของพระภิกษุ หรือความเป็นพระสงฆ์ หรือนักบวชในพุทธศาสนา ซึ่งไปสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของศาสนา ดังที่กล่าวมานี้ก็คือ การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีประสบการณ์ในเรื่องของนักบวชต่างๆ มากมาย แล้วทรงต้องการจะนำคนให้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นขั้นที่ยาก คือขั้นที่ว่า มนุษย์จะต้องยอมรับตระหนักถึงธรรมชาติของตนเอง ที่เป็นสัตว์ผู้ต้องฝึกฝนพัฒนา จะมีชีวิตดีงามได้ด้วยการศึกษาฝึกฝนพัฒนา และมีความเพียรที่จะดำเนินการศึกษาฝึกฝนพัฒนานั้น

จุดที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเน้นในการแก้ไข อยู่ตรงที่ว่า มนุษย์จำนวนมากอ่อนแอ อยากรู้ได้ อยากมีสิ่งปลอบประโลมใจ ชอบอยู่ด้วยความหวังรออำนาจดลบันดาลจากข้างนอกมาทำให้ โดยตัวเองไม่ต้องหนักต้องเหน็ดเหนื่อย ก็เลยเอาแต่คอยฟังสิ่งอื่น แล้วก็เลยอยู่กับการหวังพึ่ง เทียวหาเครื่องปลอบประโลมใจ พอให้สบายใจ เอาแค่ความสุขเฉพาะหน้า ให้ผ่านเวลาไปทีหนึ่งๆ นอนรอผลไปเรื่อยๆ แล้วก็ตกอยู่ในความประมาท ไม่แก้ไข ปรับปรุงพัฒนาตนเอง หยุดนิ่ง ไม่มีแรงที่จะก้าวไป

ที่ว่ามานี้ เป็นปัญหาใหญ่มากในสังคมไทยจนกระทั่งปัจจุบัน หรือเวลานี้ยิ่งหนักลงไปอีก

ปัญหาหนักนี้จะแก้ไขได้อย่างไร พระจะทำได้ไหม พระจะสามารถปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพื่อนำประชาชนให้ก้าวต่อไปได้หรือไม่ ขอให้ไปตอบคำถามนี้

ตอบข้อสงสัย (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถามที่บันทึกเสียงไว้ จึงคัดลอกไม่ได้)

ป/จฉว: แต่ก่อนจะได้ยินแต่ว่า พระภิกษุก็แปลมาว่า เห็นภัยในสังสารวัฏ

พระพรหมคุณาภรณ์: ให้เข้าใจไว้ก่อนว่า อันนี้เป็นการหาความหมายที่จะให้เป็นประโยชน์ ทีนี้ต้นศัพท์ก็อยู่ที่ว่า “เห็นภัย” (ภย อิกฺขตฺติ) ทีนี้จะเห็นภัยในอะไร อย่างที่ว่าแล้ว พระโบราณจารย์ส่วนมากนิยมกันว่า เห็นภัยในสังสารวัฏ (สังสาเร ภย อิกฺขตฺติ ภิกฺขุ) แต่บางคัมภีร์ไม่เอาอย่างนั้น โดยเฉพาะในคัมภีร์อภิธานปิปปิกาสุจ เปลี่ยนไป บอกว่า เห็นภัยในสังขาร (สงฺขारे ภย อิกฺขตฺติ ภิกฺขุ) ในเรื่องของภาษา พวกศัพท์เหล่านี้ ท่านก็ยกเยื้องกันไป หากธาตุ หากปัจจัยที่จะเข้ากับรูปศัพท์ บางทีเป็นการเล่นศัพท์ก็มี

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๔๑.๐๖)

พระพรหมคุณาภรณ์: การที่ยกเยื้องไปนิดหนึ่งนี้ ก็อยู่ในขอบเขตเดียวกัน เป็นแง่มุมของการปฏิบัติในเรื่องศัพท์แสง บางทีศัพท์นี้ สมัยหนึ่ง ของเดิมที่จะเอามาใช้ มีความหมายอย่างนี้ ต่อมาวิวัฒนาการ เจอว่าความหมายเดิมนั้นไม่จริงแล้ว แต่ตัวศัพท์ก็ยังใช้อยู่ ทั้งที่ความหมายที่แท้จริงไม่ตรงตามรูปศัพท์เดิมแล้ว และเมื่อใช้ศัพท์นั้นต่อไป ก็นิยามความหมายกันใหม่ นี่คือใช้กันอย่างรู้เข้าใจเท่าทัน เรื่องของภาษาก็อย่างนั้น

เหมือนอย่างคำฝรั่งว่า atom/อะตอม ที่ไทยแปลว่าปรมาณูนี้ ความหมายเดิมของต้นศัพท์ไม่ได้ตรงกับปรมาณูเลย และเป็นความหมายที่ไม่ตรงกับความจริงด้วย คือ ตัวศัพท์ว่า atom/อะตอม นั้นแปลว่า ตัดผ่าหรือแบ่งแยกออกไปอีกไม่ได้ คือตอนที่จะใช้คำนี้ เดิมที่เขาเข้าใจว่าอย่างนั้น เขาก็เลยเรียกมันว่า atom/อะตอม

แต่ต่อมาได้รู้ขึ้นว่าเจ้าอะตอมนี้แยกได้ แต่ก็เรียกมันไปแล้ว และเดี๋ยวนี้ก็ยังเรียกว่าอะตอมอยู่ ถ้าไปเถียงเอาจริงกันในเรื่องศัพท์ ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าเราไปเถียงอย่างนั้นก็กลายเป็นว่าเรานี้ยังไม่เข้าใจเรื่อง อันนี้เป็นเรื่องของศัพท์ เป็นเรื่องของภาษา ก็ใช้ด้วยความรู้เข้าใจเท่าที่สนใจ เมื่อใช้เป็น ก็ได้ประโยชน์ จะได้ความรู้เกี่ยวกับประวัติของคำนั้นเอง ที่เป็นประวัติของวิทยาศาสตร์ด้วย

เป็นอันว่า เมื่อเป็นเรื่องของความเป็นมาในอดีต บางทีก็กลายเป็นว่าได้ประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาทางความคิด หรือวิวัฒนาการของสิ่งนั้น

ถึงแม้ศัพท์ว่าภิกษุ หรือพระภิกษุนี้ ถ้ามองในแง่ของประวัติศาสตร์ ก็มีเพียงว่า อ้อ ก็เป็นนักบวชประเภทหนึ่ง ที่เขาเรียกกันมาว่าภิกษุ ซึ่งมีอยู่แล้วก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงใช้คำเรียกนักบวชคือบรรพชิต คณะใหม่ ที่พระองค์ได้ทรงตั้งขึ้น ก็ต้องทรงเลือกเอาศัพท์ใดศัพท์หนึ่ง ที่น่าจะสื่อความหมายที่ประชาชนเข้าใจได้ ใกล้เคียงดีที่สุดในบรรดาศัพท์ที่มีอยู่ และพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเลือกศัพท์นี้ คือ “ภิกษุ”

แต่ถึงอย่างไร ก็ไม่ได้ความหมายที่พระองค์ทรงต้องการแท้จริง เพราะสภาพที่เป็นอยู่เวลานั้น ไม่ตรงกับที่พระองค์ทรงประสงค์แน่นอน เพราะว่าถ้าพระองค์ทรงเห็นด้วยกับสภาพเดิม พระองค์ก็ไม่ต้องตั้งพระพุทธศาสนา

นี่ก็คือว่า เมื่อพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับของเดิมแล้ว เมื่อเกิดมีภิกษุในพระพุทธศาสนา ความหมายก็ย่อมไม่เหมือนของเดิม แต่เพื่อสื่อกับประชาชน ก็ต้องอาศัยถ้อยคำในภาษา เป็นอันว่า ทรงเลือกเอาคำที่สื่อได้ดีที่สุด ใกล้เคียงที่สุด แล้วพระองค์ก็ทรงสร้างความหมายให้แก่ศัพท์นี้ให้ชัดเจนต่อไป ให้ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา อันนี้เป็นเรื่องของศัพท์ ของถ้อยคำ ไม่ต้องไปติดไปยึดอะไรนัก

ขอลงท้าย ที่อภิธานปิฎกที่ปิณฑุจิก ว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเห็นภัยในสังฆารนั้น อย่างน้อยก็มีคัมภีร์เนตติวิภาวินีฎีกา (ฉบับอักษรพม่า หน้า 107) เป็นเพื่อน คือที่นี้บอกกว่า “สงฆตมเม ฎยาทีโต อิกขตตีติ ภิกษุ.” (ชื่อว่าภิกษุ เพราะมองเห็นสังฆตมม/สังฆารทั้งหลาย โดยความเป็นภัยเป็นต้น)

ป/จฉา: ต้องวิเคราะห์ด้วยใจใหม่คะ

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ นี่เป็นความรู้เชิงภาษาศาสตร์บ้าง เป็นความรู้เชิงประวัติศาสตร์บ้าง ก็ว่ากันไปตามเรื่องที่เขาเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมาในแง่ไหน ก็ให้ได้ประโยชน์ในแง่ไหน บางอย่างเป็นเพียงความรู้ประกอบ หรือเสริม ไม่ต้องไปเคร่งเครียด

ป/จฉา: ท่านคะ ผู้มองเห็นภัยในสังขาร ท่านพระครูบอกว่าเป็นผู้มองเห็นภัยในสังสารวัฏนี้จริงๆ บาปมันมาจากคำว่าอะไรคะ

พระพรหมคุณาภรณ์: ที่จริงบอกไปแล้ว ว่าอีกที่สั้นๆ นะ “เห็นภัยในสังขาร” มาในวิเคราะห์ว่า *สงขารเว ภัย อิภขตติ ภิกขุ* ส่วน “เห็นภัยในสังสารวัฏ” มาในวิเคราะห์ว่า *สังสารเว ภัย อิภขตติ ภิกขุ* ย้ำว่า ตัวศัพท์อยู่ที่ “เห็นภัย” คือ *ภัย อิภขตติ*

ภัย ได้ตัว *ภ* มาแล้ว, *อิภขตติ* ก็ได้ *อิภข* มา, เป็น *ภิกข* แล้วก็เติม *ฐ* บัจฉัย เข้าไป จึงเป็น *ภิกขุ* แล้ว *สงขารเว* หรือ *สังสารเว* ก็มาเป็นตัวประกอบ จะเห็นว่า สังขาร ก็ดี หรือสังสาร หรือ สงสาร ก็ดี ไม่มีตัวอักษรใดติดเข้าไปในคำว่าภิกขุเลย

รวมความว่า ไม่ต้องไปยุ่งอะไรนักในเรื่องความหมายเชิงศัพท์ ที่ว่ามานี้เป็นการประดับความรู้ ทำให้เราได้แง่มุมที่จะเอามาพูดกันเพื่อสื่อความหมาย ที่อาจจะไปใช้ประโยชน์ให้เป็นจุดเริ่มต้นในการสนทนา เพื่อแนะนำการปฏิบัติ เป็นต้น อย่าไปติด

ป/จฉา: ท่านเจ้าคุณอาจารย์คะ เราเห็นในพิธีหลวง เวลาพิธีทางการ มีพระภิกษุสวดมนต์ ให้พร อะไรต่ออะไรแล้วนี้ เราจะเห็นมีพิธีพราหมณ์ไปเกี่ยวข้องด้วย ทีนี้ ท่านเจ้าคุณพูดในแง่ของพิธีการต่างๆ เหล่านี้คะ ท่านเจ้าคุณบอกว่า จริงๆ นี้ ทั้งที่เรามีประวัติความเป็นมาอย่างไรแล้ว ก็พูดไปในแง่ของการทำให้เกิดการประสานกลมกลืน ระหว่างความเชื่อและลัทธิต่างๆ กัน แต่ว่าจริงๆ แล้ว พอมาวิเคราะห์ดูอีกทีหนึ่ง การที่เราประสานโดยที่ไม่มีหลัก คนเริ่มถอยห่างจากสาระนี้ มันได้ผลไม่คุ้ม เราเห็นทีวี พอมีพิธีพราหมณ์เราก็มีความรู้สึกว่ามันทำให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ชลิ่งขึ้น เราก็มืด

พระพรหมคุณาภรณ์: พราหมณ์ก็เป็นสื่อกับอำนาจเร้นลับในเทพเจ้า หรือไสยศาสตร์อะไรพวกนั้น

ป/จฉา: ทีนี้ คำถามของหนูต่อไป ก็คือว่า เมื่อเป็นข้อที่เราเห็นผลอย่างนั้นแล้ว ทำไมเราไม่ตัดพิธีพราหมณ์ออกล่ะคะ

พระพรหมคุณาภรณ์: นี่เป็นเรื่องมาในราชสำนัก คือ เดิม ในราชสำนักนี้ สายพราหมณ์มีอิทธิพลมาก แรงมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ป/จฉา: มันเป็นวัฒนธรรม แต่ถ้าเราเห็นอย่างนี้แล้ว ทำไมไม่พัฒนาหรือตัดทิ้งบ้าง เมื่อสาระมันหายไปแล้วนี้ ก็จะไปจับสาระผิด

พระพรหมคุณาภรณ์: นั่นก็เป็นเรื่องที่บุคคลผู้มีความรับผิดชอบร่วมกันในสังคมนี้ จะต้องมาช่วยกันถกเถียง ใครที่จะเป็นผู้ทำให้เกิดผลนี้ อย่างน้อยต้องเข้าใจหลักการก่อน

ในราชสำนักของเราเนี่ย อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เคยมีมาก โดยเฉพาะอยุธยา ที่รับอิทธิพลมาจากสายขอม เพราะว่าอาณาจักรขอมเป็นอาณาจักรที่นับถือศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยพุทธศาสนาแบบมหายานกับฮินดู ก็แข่งกันมา

ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทเนี่ยเข้ามาในหมู่ประชาชน มีการสันนิษฐานว่า ต่อมาอาณาจักรขอมล่มสลาย ศูนย์กลางอำนาจหมดไป ตอนนั้น ศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธมหายาน อยู่กับราชสำนัก อยู่กับศูนย์กลางอำนาจ พอศูนย์กลางอำนาจล่ม ศาสนาฮินดูกับพุทธมหายานก็ล่มไปด้วย ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทเนี่ยอยู่ในหมู่ประชาชน ฉะนั้น เมื่อเมืองหลวง เมื่อราชสำนักล่มสลาย พุทธศาสนาเถรวาทก็ไม่ล่มไปด้วย อันนี้เป็นเรื่องเดิม

ทีนี้ตอนหลัง แม้ว่าขอมจะล่มสลายแล้ว แต่อิทธิพลขอมเนี่ยมาก ครอบง้าววัฒนธรรมประเพณีอะไรต่างๆ หมด ราชสำนักไทยทางฝ่ายอยุธยา ก็ได้รับอิทธิพลของพราหมณ์มาก มีบุโรหิต มีพิธีกรรม มีหลักกฎหมาย มีการลงโทษ อะไรต่างๆ ตามแนวศาสนาพราหมณ์หมด เพราะฉะนั้น ศาสนาพราหมณ์ก็อยู่ในราชสำนักตลอดมา มีแม้กระทั่งพราหมณ์ประจำราชสำนัก

ทีนี้ พุทธศาสนาดังบอกแล้วว่า เป็นของประชาชน แล้วอิทธิพลของประชาชนก็มาก เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา ก็เข้ามาสู่ราชสำนักด้วย พระมหากษัตริย์บางทีก็นับถือไปด้วยกันกับแนวคิดความเชื่อของพราหมณ์ ก็เลยคู่กันมา

เพราะฉะนั้น เราอาจจะมองไปได้ในแง่คล้ายๆ ว่า ถ้าจะเอาพุทธ ทำไม่ไม่จัดการ ให้เป็นพุทธให้หมดเลย ก็รู้อยู่แล้วว่าพุทธไม่ไปบังคับใคร แล้วอิทธิพลของพราหมณ์ก็ลึกลับมาก แล้วมันไปเกี่ยวกับเรื่องของพระราชอำนาจอะไรต่างๆ ด้วย เพราะว่าในเรื่องการลงโทษอะไรต่างๆ เป็นต้นเนี่ย ศาสนาพราหมณ์เขาว่ากันหนักๆ แต่พุทธศาสนาไม่มีการลงโทษแบบนั้น ในศาสนาพราหมณ์เนี่ย เขาลงโทษกัน ชนิดฆ่ากัน เอาตาย ถึงที่สุดเลย ใช่มั้ย แต่พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นมิให้มีการเบียดเบียน จะมาหาบทบัญญัติในเรื่องการลงโทษจากพระพุทธศาสนา ไม่อาจจะได้อะไรที่รุนแรงอย่างนั้น เองง่ายๆ ลองไปอ่านหนังสือไตรภูมิ ที่เรียกว่าไตรภูมิพระร่วงดูก็ได้ มีแต่จะให้ลดหย่อนผ่อนเบาโทษลงไป

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๕๐:๓๐)

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๕๒:๐๐)

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็อย่างที่ในรัชกาลที่ ๔ ทรงนำเข้ามาเนี่ย เช่น พิธีพีชมงคล แรกนาขวัญ แต่เดิมนั้น มีเพียงพิธีพราหมณ์ คือแรกนาขวัญอย่างเดียว มีเรื่องของพราหมณ์เท่านั้น แล้วรัชกาลที่ ๔ ก็ทรงเพิ่มพิธีพุทธเข้าไป โดยนิมนต์พระเข้าไปเจริญพระพุทธมนต์ เรียกว่าเป็นพิธีพีชมงคล ก็เลยเกิดมีพิธีพุทธ กับพิธีพราหมณ์ เป็นคู่กัน

อย่างนี้ก็เป็นแนวนโยบายของรัฐเหมือนกัน ที่จะเอาพุทธศาสนาเพิ่มเข้าไป แต่ในเรื่องตัวบทกฎหมาย อย่างกฎหมายไทยก็เอาแบบมาจากมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายของอินเดีย มนุธรรมศาสตร์นี้ไม่เบาแน่ แต่ว่าชาวเราซึ่งเป็นพุทธ ก็เลือกเอามา เราไม่ใช้หมด มนุธรรมศาสตร์นี้ก็อยู่ในระบบวรรณะ อย่างที่เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ ที่เขาบัญญัติไว้ เช่นว่า ถ้าคนวรรณะศูทรมาพึ่งสาธยายพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหูมัน ถ้ามันสาธยายพระเวท ให้ตัดลิ้นมันเสีย ถ้ามันเรียนพระเวท ให้ผ่ากายมันเป็นสองซีก อย่างนี้มาในสายของมนุธรรมศาสตร์ แต่ของพุทธไม่มีทางเป็นอย่างนั้นได้เลย

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่หน้าที ๕๓.๑๓)

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้าว ก็ศาสนาพราหมณ์เขาแยกคนเป็นชั้นวรรณะนี่ เขาก็ต้องผูกขาดการศึกษา ผูกขาดคัมภีร์พระเวท เพื่อว่าพราหมณ์จะได้รักษาสถานะของเขาไว้ได้ พราหมณ์เป็นชนวรรณะสูง เขาบอกว่าเขานี้แหละเกิดจากพระโอรสของพระพรหม

เรื่องก็คือว่า ในอินเดียเวลานั้น คนถูกแบ่งเป็นสี่วรรณะ ใครเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องอยู่ในวรรณะนั้นตลอดชาติ ไม่มีทางเปลี่ยนได้ แล้วก็มีสิทธิ มีวิถีทางดำเนินชีวิต ตามบัญญัติของศาสนา ในระบบนี้ คนวรรณะพราหมณ์มีอภิสิทธิ์สูงสุด เป็นผู้ที่คนอื่นต้องเคารพ โดยชาติกำเนิด เขาเกิดมา ก็เป็นผู้ประเสริฐทันที แต่พระพุทธเจ้ามาตรัสบอกว่า คนเรานี้ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดหรอกนะ คนจะเลิศหรือเลว อยู่ที่การกระทำ ถ้าคุณประพฤติไม่ดี คุณก็เป็นคนถ้อย ทรงว่าเอาแรงๆ

ศาสนาพราหมณ์เขายกบัญญัติไว้เข้มงวด เช่น เขาไม่ให้คนวรรณะศูทรมีสิทธิ์เรียนเลย เพราะถ้าศูทรเรียนพระเวท เกิดมีปัญญาขึ้นมา เดียวก็จะยุ่ง พอไปเรียน ก็โดนลงโทษเลย นี่ไม่ใช่แค่การปกครองหรอก แต่เป็นเรื่องของสถานะด้วย เรื่องผลประโยชน์ด้วย

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็นั่นนะสิ ข้อสำคัญอยู่ที่นี้ คือผู้ที่เกี่ยวข้องนี้ จะต้องเข้าใจหลักการ แล้วก็รู้จักโยงเข้ามาสู่แนวทางของพุทธศาสนา ที่จะดึงคนขึ้นไป

อย่างที่เอาตมาเคยพูดบ่อยๆ ว่า ศาสนานั้นไม่ใช่เป็นเพียงที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และถ้าเราใช้คำว่าที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็มี ๒ แบบ คือ **หนึ่ง** ยึดเหนี่ยวแล้ว ดึงลง กับ **สอง** ยึดเหนี่ยวแล้ว ดึงขึ้น

ที่นี้ จะเห็นได้ว่า ศาสนามากมายนั้น เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ แบบที่ว่าเหนี่ยวแล้ว ดึงให้จมลงไปเลย หรือจมอยู่นั้นแหละ โดยหลงจมอยู่ในโมหะ ความลุ่มหลง งามาย ความเพลิดเพลีน การปลอบใจตัวเอง ความประมาท การไม่พัฒนาตัวเอง

สำหรับพระพุทธศาสนา ถ้าเราจะใช้เป็นที่ยึดที่เหนี่ยวที่เกาะ ก็ต้องหมายความว่า ยึดเหนี่ยวเกาะแล้ว ดึงขึ้น คือ พอให้เขาได้ที่เกาะ มีหลักยึดแล้ว เราก็ถือโอกาสนำเขาขึ้นไป ให้เขาพัฒนาในศีล ในวินัย ในจิตใจ ให้ไปถึงสมาธิ และให้มีปัญญากำกับทุกอย่าง ให้ดีงามขึ้นไป แต่ถ้าเราไม่ดึงขึ้น คนก็จมอยู่นั่นแหละ จมอยู่ด้วยความหวังในอำนาจเงินลับ ที่จะดลบันดาล ที่จะมาช่วย

ข้อสำคัญก็อย่างที่ว่า ปล่อยให้คนไม่ทำการด้วยความเพียร ไม่ฝึกฝนพัฒนาตน ไม่เรียนรู้การแก้ปัญหา ตกอยู่ในความประมาท ปล่อยเวลาให้ล่วงไป งอมืองอเท้า อยู่ด้วยความหวังและการรอคอย แล้วก็ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นภายนอก ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง ฟุ้งตนเองไม่ได้ นี่คือเสียหลักการสำคัญไปเลย

เรื่องที่ถามเกี่ยวกับเทวดานี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงปฏิเสธ และเป็นเรื่องที่จะพูดกันอยู่แล้ว แต่แยกไปเป็นอีกเรื่องหนึ่ง วันนี้เราต้องการพูดในแง่ของความหมายของความ เป็นพระเท่านั้นเอง แต่ตอนนี้ชักจะงอกออกไปในเรื่องอื่น

เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องพูด พระพุทธเจ้าไม่ปฏิเสธเทวดา ไม่ปฏิเสธไสย ศาสตร์ แต่เรามีหลักการชัดเจนเลยว่าไม่ต้องมัวมาเถียงกัน คุณเถียงกันพันปี คุณตกลงกันไม่ได้ หัวพันปีก็ตกลงกันไม่ได้ เทวดามีหรือไม่มี ไสยศาสตร์เป็นจริงไหม ฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เป็นจริงไหม มันผลุบๆ โผล่ๆ ถ้ามัวไปเถียงกัน และไปร้อพิสูจน์ก่อน แล้วจึงมา ประพฤติปฏิบัติได้ ก็เลิกกัน

พระพุทธศาสนาไม่ให้อ้อ เรามีทำที่ที่ชัดเจนอยู่แล้ว เทวดาจะมี ก็มีไป ไสยศาสตร์ จะมี ก็มีไป ฤทธิ์จะเป็นจริง ก็เป็นจริงไป แต่เราไม่หวังพึ่ง นี้ พุทธศาสนาเด็ดขาดตรงนี้ ชัดเจน ไม่ต้องไปรอเสียเวลา ไม่ต้องมัวพะว้าพะวัง ไม่ใช่อย่างบางคนที่ว่า เอ เราต้องรอสิ ถ้ามันจริง เราก็จะเอา อะไรอย่างนี้

ฯจฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: อภัยกตปัญหา เป็นปัญหาที่ลึกลงไปถึงสภาวะที่มีหรือไม่มี เช่นเรื่องอิตตาอะไรพวกนี้ ที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะมิใช่เป็นสิ่งที่จะยุติได้ ด้วยการพูดจากถกเถียง บางอย่างก็ไม่ต้องไปตอบ แต่ฟังไว้และอยู่ไปได้ตามที่ว่ากันมา ไม่ต้องไปปฏิเสธ เพราะฉะนั้นไม่เป็นปัญหากับเรื่องนี้

อย่างเรื่องเทวดานี้ ไม่ต้องมัวเถียงกันว่ามีหรือไม่มี พระพุทธเจ้าตรัสวิธีปฏิบัติเลย ให้อยู่ด้วยกันด้วยเมตตา แผ่เมตตาให้เทวดา ทำบุญอุทิศให้เทวดาด้วย จะเจริญพุทธมนต์ สภาขยายธรรม ก็เชิญเทวดามาฟังด้วย เทวดาจะได้เอาไปใช้ประโยชน์ เอาไปพัฒนาตนเอง

แต่ทั้งหมดนี้ เรามีทำที่ที่ชัดเจนที่สุดคือ ไม่ไปมัวหวังพึ่ง ไม่มัวรอคอยอำนาจดลบันดาลจากเทวดา ซึ่งจะมีหรือไม่มี ขณะที่เขาเถียงกันหาความรู้ที่ยังไม่แน่ เราปฏิบัติได้แน่ๆ แทนที่ โดยที่เราไม่ต้องรอ เราไม่ต้องมัวหวังพึ่ง เราใช้ปัญญาพยายามแก้ปัญหา พวกกันทำไป ตรงนี้เป็นจุดที่เด็ดขาด ที่จะทำให้เป็นชาวพุทธได้

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: แต่ต้องชี้ให้เขาเห็นโทษ ว่าเพราะอะไรจึงไม่ให้ไปมัวหวังพึ่ง เพราะหวังพึ่งแล้ว ได้ไม่คุ้มเสีย เราไม่ปฏิเสธว่าคุณได้ คือได้ความปลอดภัยสบายใจ เหมือนได้ยากล่อม แต่สบายแค่ชั่วคราว ไปนอนฝันหวาน แต่คุณจะสูญเสียมากกว่า จะลงทุนไม่คุ้มกับการที่จะสูญเสีย คุณจะตกอยู่ในความประมาท คุณจะไม่ได้แก้ปัญหา คุณจะไม่ได้พัฒนาตนเอง ทั้งชีวิตส่วนตนและทั้งสังคมก็เสีย แยกไปด้วยกันหมด มันไม่คุ้ม มันเป็นการลงทุนที่มากเกินไป คุณอาจจะสูญเสียชีวิตของคุณทั้งชีวิตเลย โดยเหมือนกับยกชีวิตของเราไปให้กับสิ่งเหล่านี้ แล้วก็คือการทำลายคุณค่าที่ชีวิตควรจะมีได้ทั้งหมด ที่ว่านี้ ต้องพูดให้เขาเข้าใจด้วยปัญญา

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: เมื่อกี้นี้บอกว่า เราไม่ได้ลบหลู่ แต่เราจะลบล้าง แต่คำนี้แรงไป ความหมายไม่ถึงอย่างนี้หรอก คือเป็นการพูดที่เล่นที่จริง หรือพูดเป็นสำนวน

ที่ว่าลบล้าง ก็คือลบล้างความเชื่อที่ผิด โดยต้องการให้เขาเรียนรู้ เราอาจจะพูดให้เบาลงว่า ไม่ลบหลู่ แต่ต้องการให้คุณเรียนรู้ เพื่อจะได้ช่วยกันแก้ปัญหาสังคม คือเราไม่ไปมัวถกเถียง ว่ามีหรือไม่มี หรือเพื่อจะเอาชนะอะไรกัน แต่เราต้องการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม และสังคมที่ดีงาม เพราะเราเห็นอยู่ว่า ถ้ามีวมาหมกมุ่นกันอยู่ หลงจมอยู่กับสิ่งเหล่านี้ จะมีอันตรายมาก

จับจุดของปัญหาด้วยว่า โดยมากคนไม่ค่อยชัดกันในเรื่องเหตุผลว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่ให้เรามัวหวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ เมื่อจุดนี้ไม่ชัด ก็ทำให้คนไปอยู่แค่ทางเลือกสองแพร่ง ระหว่างจะเอา หรือจะไม่เอา จับตัวเหตุผลที่แท้ไม่ได้ ก็ไปเถียงกันอยู่แค่ว่า มีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง ก็เลยเสียเวลามาก

บอกแล้วว่า ท่านจะมีหรือไม่มี จะจริงหรือไม่จริง เขาเถียงกัน อีกห้าพันปี ก็ปล่อยให้เถียงไป เราไม่ว่าและไม่ยุ่งด้วย เราไม่รอที่จะขอพึ่งใคร แต่เราจะทำเรื่องที่มีมนุษย์ต้องทำกันไป ด้วยความพากเพียร ด้วยเมตตาาร่วมกายร่วมใจร่วมวาจา อย่างเต็มกำลังสติปัญญาที่จะพัฒนาไปได้

ตอนที่

๘

สวดมนต์เป็นเรื่องใหญ่ สวดกันทำไม ต้องรู้ให้ชัด

ตอนนี้ มาคุยกันในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน จะเห็นว่า เรื่องหนึ่งในชีวิตประจำวันของพระ ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไปด้วย ก็คือการสวดมนต์ ที่เรามาทำวัตรเช้า และทำวัตรค่ำนี้ ก็อยู่ในเรื่องสวดมนต์นี่แหละ

นอกจากทำวัตรเช้า และทำวัตรค่ำแล้ว เวลาที่มีพิธีกรรม ไม่ว่าจะทำบุญในวัดก็ตาม นอกวัดก็ตาม ก็มีการสวดมนต์เป็นหลัก ถ้าเป็นงานมงคล ก็เรียกว่า **เจริญพระพุทธมนต์** ถ้าเป็นงานอวมงคล คืองานเกี่ยวกับคนตาย เกี่ยวกับงานศพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องล่วงแล้ว หรือเรื่องปัจจุบัน ก็เรียกว่า **สวดพระพุทธรูปมนต์** แต่ถ้าเป็นเรื่องการสวดมนต์ทั่วไป ก็ใช้คำว่า “สวดมนต์”

สวดมนต์ เริ่มต้นจากการสาธยายรักษาพุทธพจน์

ในพระพุทธศาสนา เดิมทีนั้น การสวดมนต์เป็นเรื่องของการสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้า ตามวิธีทรงจำด้วยปากเปล่า เพราะว่าสมัยก่อนในยุคเริ่มแรกนั้น การรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ยังไม่ใช้วิธีเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใช้วิธีท่อง แล้วก็มาสาธยายพร้อมกัน ซึ่งเป็นวิธีรักษาคำสอนที่แม่นยำมาก

ที่ว่าแม่นยำมากก็เพราะว่า ในการสวดพร้อมกัน ซึ่งว่าเป็นทำนองนั้น ใครสวดผิดตัวเดียวก็ไม่ได้ ถ้าใครสวดผิดคำใดคำหนึ่ง ก็ขัดกับเขา เข้ากับพวกไม่ได้ ตกหล่นก็ไม่ได้ เกินก็ไม่ได้ ต้องเท่ากัน ตรงกัน เหมือนกัน จึงจะสวดพร้อมไปด้วยกันได้โดยดี จึงเป็นวิธีรักษาคำสอนอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่าแม่นยำมาก ยิ่งกว่าใช้ตัวหนังสือ

สมัยก่อนนั้น ยังไม่มีการพิมพ์ ต้องเขียนคัดลอกตัวหนังสือ พอคัดลอกทีหนึ่ง ก็มีการตกหล่นพลังเปลืองบ้างทุกครั้งที่ไป อย่างค่าเท่าที่พูดกันมาถึงการคัดลอกตำรายาว่า “ลอกสามที กินตาย”

ขอยกตัวอย่างยาไทย ไม่ต้องถึงขนานหนึ่งหรือหก แค่วะฝีกหนึ่ง หรือครึ่งขนาน ตามที่ฟังคนเก่าพูดไว้ เช่นว่า “ลูกประคำดีควาย รากขี้กาแดง”

ชาวบ้านหรือชาวเมืองก็ตาม ที่ไม่มีความรู้อย่างหมอยา ไม่รู้จักสมุนไพร ไม่รู้จักต้นไม้เพียงพอ เมื่อคัดลอกชื่อตัวยาช้างบนนี้ ก็ยอมเขียนไปได้เท่าที่ตนรู้ เมื่อไม่รู้จริง ก็เขียนไปตามที่ตนคิดได้จากความรู้ของตัว เช่น คนหนึ่งเขียนคัดลอกออกมาว่า “ลูกประคำ ดีควาย ราก ขี้ กาแดง” อีกคนหนึ่งคัดไปว่า “ลูกประคำ ดี ควายราก ขี้กาแดง”

แค่หากาแดงอย่างเดียว ก็แยแล้ว อาจจะไม่ทันคนไข้ตายไปเสียก่อน ถึงจะตกลงตัดสินใจเอาอย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้ครบตามนี้ พอให้คนไข้กิน ถึงว่าถ้าไม่ตาย ก็อาจจะปางตาย ไม่ต้องสามทีหรือหก แค่ออกทีเดียว ก็พอจะตายได้แล้ว

ที่จริงนั้น “ประคำดีควาย” เป็นต้นไม้อย่างหนึ่ง ก็เอา “ลูก” คือผลของมันมา “ขี้กาแดง” เป็นชื่อของไม้เถาชนิดหนึ่ง ก็เอา “ราก” ของไม้เถานี้มา นี่ก็ต่อต้องมีความรู้เป็นพื้นฐานอยู่ก่อน ดังนั้น การจะเขียนคัดลอกอะไร จึงต่อต้องมีความรู้ หรือมีผู้รู้จริงมากำกับ หรือตรวจสอบให้แน่ใจ งานการสำคัญจึงไม่เอาแค่มีการเขียนคัดลอกมา แต่ต้องมีการกำกับหรือตรวจสอบให้แน่ชัด

โดยเฉพาะการรักษาพุทธพจน์จะต้องแม่นยำที่สุด ท่านจึงวางระบบไว้ ให้มีท่านที่รู้เชี่ยวชาญเป็นหัวหน้ารับผิดชอบเป็นขั้นตอน และการรักษาสืบต่อก็ใช้การสาธยายคือ สวดพร้อมกัน อันเป็นการรักษาไว้แม่นยำกับตัวของแต่ละคน และสวดตรวจสอบซึ่งกันและกันให้ถูกต้องตรงตัวแม่นยำเป็นอย่างเดียวกันทุกเวลา

การที่ท่านถืองานสาธยายเป็นเรื่องสำคัญมาก ต้องเอาใจใส่และระวังอย่างยิ่งนั้น ก็เพราะว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นหลักของพระศาสนานั้น ก็คือ ธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้บัญญัติไว้ ซึ่งจะต้องคงอยู่เป็นพระศาสดาของมวลพุทธบริษัท

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว สิ่งที่เป็นตัวแทนของพระองค์ ก็คือสิ่งที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ เพราะฉะนั้น เมื่อจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ทรงตั้งใครเป็นหัวหน้า เป็นประธาน เป็นประมุขของคณะสงฆ์ สืบแทนพระองค์ แต่ตรัสว่า

“เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ธรรม และวินัย ที่เราแสดงไว้ บัญญัติไว้ นั้นแล จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”
(ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗๘)

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสไว้เองอย่างนี้ ก็ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญ พระเถระสมัยนั้นจึงเอาใจใส่อย่างยิ่งในการที่จะรักษาพุทธพจน์ คือพระธรรมวินัย อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้แม่นยำที่สุด พร้อมทั้งถือว่าการทำธรรมวินัยให้คลาดเคลื่อน เป็นเรื่องร้ายแรงมาก

ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสงฆ์ก็เอาใจใส่ติดตามเก็บ คอยสาธยาย และรักษาพุทธพจน์อยู่แล้ว แต่ละองค์ใฝ่ใจสดับว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไรใหม่ๆ เพราะต้องใช้เป็นหลักในการศึกษาเล่าเรียน พิจารณาในธรรมวิสัย ทบทวน นำทาง ตรวจสอบการปฏิบัติของตน และแนะนำสั่งสอนผู้อื่น แต่เมื่อต่างคนต่างหมู่ต่างรักษา ก็ยังกระจายกระจาย เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงต้องชวนกัน รวมตัวกัน มาประชุมกัน เพื่อรวบรวมประมวลตั้งเป็นหลักไว้ให้ครบถ้วนบริบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ดังที่เรียกว่าสังคายนา

“สังคายนา” แปลว่า การสวดพร้อมกัน คือ มาประชุมกัน เพื่อรวบรวมประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นำมาทวนทวนกันในที่ประชุม และเมื่อตกลงกันแล้ว ก็สวดสาธยาย เป็นการยอมรับและวางไว้เป็นหลัก เรียกว่า **สังคายนา** หรือ **สังคีติ** (ในภาษาบาลี นิยมใช้ “สังคีติ” มากกว่า ซึ่งก็แปลว่าการสวดพร้อมกันนั่นแหละ)

การสวดพร้อมกันอย่างที่ว่ามานี้ ทำให้พุทธพจน์คงอยู่อย่างเดิมแน่นอน จะเปลี่ยนแปลง จะทำให้คลาดเคลื่อน ตกหล่น หรือเพิ่มเติมอะไร ไม่ได้ทั้งนั้น

ที่นี่ เพื่อให้รัดกุมมั่นใจยิ่งขึ้น ก็จัดเป็นคณะแบ่งงานกัน เช่นว่า พระเถระองค์นี้เป็นผู้ใหญ่ และมีลูกศิษย์มาก เชี่ยวชาญในส่วนของที่มณีกาย ก็ได้รับมอบหมายว่า ท่านเป็นผู้ชาญฉลาด ได้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนนี้มาซ้ำของ แดกฉาน อธิบายได้แม่นยำชัดเจน ก็ขอให้ท่านรับผิดชอบนำหมู่คณะของท่านในการทรงจำที่มณีกายนี้ไว้ ส่วนองค์นั้นซ้ำของในมัชฌิมนิกาย ก็ให้เป็นหัวหน้ารับผิดชอบมัชฌิมนิกาย ส่วนองค์นั้นซ้ำนาฏนิกายนั้น ก็รับผิดชอบส่วนนั้นต่อไป แล้วคณะของแต่ละท่านก็สวดสาธยายส่วนที่ตนรับผิดชอบนั้นๆ พร้อมกันอย่างนี้ เป็นประจำสม่ำเสมอต่อไป

เรื่องเป็นมาอย่างนี้ จนกระทั่งถึงประมาณ พ.ศ. ๔๕๐ ที่ลังกาทวีป (ปัจจุบันเรียกว่า “ศรีลังกา”) จึงมีการจารึกพุทธพจน์ลงเป็นลายลักษณ์อักษร ต่อจากนั้น การสวดรักษาพุทธพจน์ก็เป็นเรื่องเหมือนกับหมดความจำเป็น ไม่ถือเป็นกิจจำเป็นอีก การสวดมนต์สาธยายคำสั่งสอนจึงค่อยๆ น้อยลงไป ก็มาเน้นกันในการรักษาคัมภีร์ ซึ่งเป็นเรื่องของลายลักษณ์อักษร

ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า การจารึกพุทธพจน์ลงเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งนั้น เป็นงานที่ท่านถือว่าจำเป็นต้องทำด้วยความจำใจ คือไม่ได้เต็มใจทำโดยมองเห็นว่าเป็นวิธีที่ดีขึ้นกว่าวิธีเดิมที่สาธยายกันมา แต่ท่านปรารถนาว่า ในสภาพชีวิตและสถานการณ์บ้านเมือง นับแต่เวลานั้นต่อไป จะหาบุคคลที่ชาญฉลาดชำชองและใส่ใจในการศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยได้ยากขึ้น จึงจำเป็นต้องหันไปพึ่งการจารึกเป็นตัวหนังสือ ซึ่งเป็นวิธีที่ดีลงไป

ในการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ก็ต้องกำชับกันว่า จะคัดลอกอย่างไรไม่ให้ผิดพลาด มีคติที่ถึงกับถือกันว่า การได้จารึกพระธรรมอักษรหนึ่ง มีค่าเท่ากับได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ในสมัยโบราณท่านให้ถือกันอย่างนั้น แสดงว่าท่านให้ความสำคัญมาก และถ้ามองในมุมกลับก็หมายความว่า ใครทำค่าจารึกพุทธพจน์ให้ผิดเพี้ยนเสียหายหนึ่งอักษร ก็เท่ากับทำลายพระพุทธรูปหนึ่งองค์ นี่ก็คือเป็นค่าเตือนที่ทำให้ระมัดระวังตั้งใจในการรักษาพระธรรมวินัยอย่างยดยิ่ง

ที่นี้ก็มาเน้นให้มองในแง่บวกว่า ใครสร้างพระธรรมหนึ่งอักษร เท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ คือได้บุญมาก เดียวนี้ น่าจะยกคตินี้ขึ้นมาเน้นมาย้ำมาปฏิบัติกันให้มาก เพราะในยุคนี้ คนหันไปสร้างพระพุทธรูปกันบางทีมากเกินไป ไม่ค่อยเอาใจใส่จนจะลืมสร้างพระธรรม ที่มีค่าอักษรหนึ่งเท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

ต้องย้ำกันว่า พระธรรมนี้แหละคือตัวพุทธพจน์ที่เป็นพระศาสดาของชาวพุทธ พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมไว้ เรามีความรู้จากพระธรรมนั้นแล้ว จึงสร้างพระพุทธรูปได้ พระธรรมมาจากพระพุทธเจ้า แล้วจากพระธรรมจึงมีพระพุทธรูป และพระธรรมนั้นแหละเป็นตัวของจริงที่พระพุทธเจ้าให้เราเอามาใช้ เอามาปฏิบัติ

สวดมนต์ ได้เป็นทำวัตร

การสวดมนต์สาธยายธรรมนี้ เราได้รักษาสืบต่อกันมา จนเกิดมีประเพณีในการสวดมนต์ แม้ว่าในสมัยหลังนี้ ความหมายในเชิงรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าจะลดน้อยลงไป เราก็เอามาใช้ในความหมายอื่น เช่นว่า ใช้การสวดมนต์ในความหมายว่าเป็นเครื่องสำรวมจิต หรือโน้มนำจิตเข้ามาสู่ความสงบ ช่วยให้เกิดสมาธิ หรือเป็นเครื่องนำศรัทธาปสาทะ

แต่ในประเพณีที่ว่านั้น ในแง่หนึ่งก็ยังมีความหมายเป็นการสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ประชาชนได้ฟัง เท่ากับว่า ในเวลามีงานพิธี ก็ให้มาฟังคำสอนของพระพุทธเจ้ากันด้วย ได้ฟังได้ทบทวนบางส่วนก็ยังดี โดยเป็นสิริมงคลพร้อมไปด้วย

แต่ในการสวดอย่างนี้ ส่วนสำคัญจะมุ่งไปในแง่เป็นเครื่องโน้มนำจิตใจ ให้เกิดศรัทธาปสาทะ ให้มีปีติ เกิดความอิมใจ ผ่อนคลาย น้อมไปสู่ความสงบ เป็นสมาธิง่ายขึ้น โดยอาจใช้เป็นส่วนนำสู่สมาธิ คือ ก่อนจะเจริญจิตภาวนา หรือจะนั่งสมาธิกัน ก็มาสวดมนต์กัน ให้ใจห่างความวุ่นวาย หายฟุ้งไปชิ้นหนึ่งก่อน

จิตของเราที่วุ่นวายกับเรื่องต่างๆ ถ้ามาถึง จะนั่งสมาธิทันที ใจนั้นยังคิดครุ่นวุ่นวายในเรื่องที่ติดค้างมาจากข้างนอก เรื่องที่ผ่านพบมา จากที่ทำงานบ้าง จากถนนหนทางบ้าง จากการพูดจากับคนนั้นคนนี้บ้าง ยิ่งคาใจ จิตยังฟุ้ง ก็ตัดตอนเสียด้วยการสวดมนต์นี้แหละ เปลี่ยนบรรยากาศใหม่ พอเข้ามาในที่ที่นิ่งกันพร้อมเพรียงสงบเบา เรียบกาย เจียบวาจา โน้มนำจิตใจเข้ามาอยู่กับคำสวดที่เป็นพุทธพจน์ หรือคำบาลีที่ท่านร้อยกรองไว้เป็นอย่างดี จิตมาสัมผัสกับความงดงามของถ้อยคำ คล้อยไปตามจังหวะทำนองที่สละสลวยรื่น ได้ชื่นจิตชื่นใจ พาให้จิตใจนั้นผ่อนคลายสงบสบาย จึงเป็นวิธีปฏิบัติเบื้องต้นของการที่จะเจริญสมาธิ

ที่นี่ การสวดมนต์สาธยายธรรมนั้น ในแง่ที่ปฏิบัติกันมาเป็นกิจกรรมร่วมกัน ก็เลยมีความหมายในเชิงว่าเป็นกิจกรรมของหมู่คณะหรือของชุมชนด้วย คือกลายเป็นโอกาสที่จะได้มาพบปะพร้อมเพรียงกัน ซึ่งควรทำให้เป็นประจำสม่ำเสมอ ก็เลยเกิดเป็นวัตรขึ้นมา

วัตร คือข้อปฏิบัติประจำ หรือหน้าที่ ในที่นี้ก็ถือเป็นกิจหรือหน้าที่ประจำวัน ต่อมาการประชุมพร้อมกันสวดมนต์ ก็จึงกลายเป็นกิจวัตร มีการทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ หมายความว่า มาปฏิบัติกิจพิธีหรือทำกิจกรรมของส่วนรวมประจำวัน ในภาคเช้า และภาคค่ำ โดยมีการสวดมนต์นี้ เรียกว่า “ทำวัตร”

ดังที่กล่าวแล้ว วัตร แปลว่ากิจประจำ หรือข้อปฏิบัติประจำ เมื่อการสวดมนต์ด้วยกันกลายเป็นวัตร ก็เป็นโอกาสให้พระภิกษุสามเณรได้มาประชุมพร้อมกัน เพราะพระสงฆ์อยู่ในวัดเดียวกัน ก็ควรมีโอกาสได้มาพบปะพร้อมกัน ตามหลักที่ว่าประชุมกันสม่ำเสมอ หรือมาพบรักพร้อมกันเนื่องนิത്യ ในบางวัดที่ไม่ได้ฉันภัตพร้อมกัน แต่ก็มาสวดมนต์พร้อมกัน โดยมีสัตตัญญาณตีระฆังว่า เอาละนะ มาพร้อมกันสักที ในวันหนึ่งก็ได้พบกัน ๒ ครั้ง เช้า-ค่ำ

เมื่อพระเณรมาพร้อมกัน นอกจากสวดมนต์แล้ว ก็เกิดเป็นโอกาสที่ว่า ประธานคือเจ้าอาวาส มีเรื่องอะไรจะบอก จะแจ้งข่าว จะเล่าความเป็นไปของหมู่คณะ ก็จะได้บอกกล่าวแล้วแจ้งในตอนนี้เลย และถ้ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นไปในวัด ที่ควรที่จะแก้ไขปรับปรุง หรือจัดดำเนินการ ก็จะได้ยกขึ้นมาปรึกษาหารือ ตลอดจนมอบหมายกัน หรือว่าถ้ามีเรื่องอะไรเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเกิดขึ้นในวัด ที่จะเป็นความเสื่อมเสีย หรือไม่เหมาะสมหรือไม่ควร ก็จะได้แนะนำสั่งสอน ให้ความรู้ความเข้าใจ บอกหลักบอกวิธีปฏิบัติต่อไป

นอกจากเรื่องราวต่างๆ ไปแล้ว ก็ควรมีส่วนที่เป็นสาระเชิงลึกอยู่ในรายการด้วย เช่น อธิบายธรรมวันละข้อ แสดงหลักธรรมสำหรับแก้ปัญหาเด่น หรือสำหรับปฏิบัติต่อเหตุการณ์ความเป็นไปในสังคม อย่างน้อยก็อาจจะเล่าชาดกให้ฟัง แล้วก็เปิดโอกาสที่จะสอนจะฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วย มากหรือน้อย ตามแต่จะพิจารณาจัดให้เหมาะ

รวมแล้ว อย่างที่ว่ามานี้ ก็เป็นโอกาส เป็นเวลาที่จะมีกิจกรรมของหมู่คณะ เป็นเครื่องสร้างความสามัคคี ทำให้เกิดมีความคุ้นเคยสนิทสนมของพระที่อยู่ร่วมกัน เป็นเรื่องของกิจกรรมทางสังคม ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง

แต่นอกจากในหมู่พระเองแล้ว ญาติโยมก็อาจจะมาร่วมด้วย ประชาชนจะมีโอกาสได้รับผลอย่างเดียวกับที่พระได้รับดังว่ามานั้น ทั้งในแง่ของการได้มาพบปะมีกิจกรรมร่วมกัน ได้มาใกล้ชิดกับพระสงฆ์ ได้มาร่วมสวดมนต์ ได้ทำจิตให้สงบ เป็นฐานเป็นบาท เป็นเครื่องเตรียมจิตใจให้พร้อมเพื่อสมาธิ แล้วก็นั่งสมาธิกันบ้าง มากหรือน้อย ก็แล้วแต่จะจัดกัน เป็นอันว่าได้ประโยชน์แก่บรรดาพุทธบริษัททั้งหมด

บทสวดมนต์ รู้จักไว้ แค่ออกแยกได้ใน ๓ ประเภท

ที่นี้ก็พูดถึงเรื่องบทสวดมนต์ คือ ถ้อยคำข้อความที่นำมาสวดเป็นมนต์ หรือคำความอันถือเป็นมนต์ ที่นำมาสวด บทสวดมนต์โดยทั่วไปที่รู้จักและใช้กันในปัจจุบันนี้ จำแนกได้ ๓ ประเภท คือ

๑. บทสวดที่สืบมาแต่เดิม คือ พระพุทธพจน์ คำสอนของพระพุทธเจ้า และเรื่องราวคำกล่าวที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก เมื่อสิ้นยุคของการรักษาพระธรรมวินัยไว้โดย “มุขปาฐะ” คือโดยทรงจำด้วยการสาธยายและบอกเล่าด้วยปากเปล่า แล้ว ความคุ้นชินและพอใจในการสาธยายด้วยการสวดเป็นทำนองก็ยังมีต่อมา เมื่อไม่ต้องสวดหรือสาธยายทั้งหมดอย่างแต่ก่อน ก็คงเหลืออยู่เฉพาะบทที่นิยม หรือคัดเลือกพระสูตร เลือกบทธรรมคำสอนที่เห็นว่าน่ารู้ น่าจำ หรือเข้ากับแนวทางของประโยชน์ที่ประสงค์ไว้สวดเป็นประจำ อย่างที่เรายังมีมงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร เป็นต้น

แล้วต่อมาก็ประมวลจัดบทสวดเหล่านี้ ให้เป็นแบบเป็นระบบ คำสอนหรือพระสูตรบางบท ยาวมาก บางทีก็นำมาเรียบเรียงใหม่ให้สั้นลงเหมือนย่อความไว้ ดังที่ได้รวบรวมกันไว้เป็นบทสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ตลอดจนจนสวดมนต์ฉบับหลวง

๒. บทสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คือ สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เช่นบทที่คุ้นกันมากกว่า “อิติปิ โส ...”

บทสวดมนต์ที่จัดไว้สำหรับการทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ โดยตรง อย่างที่รู้จักกันอยู่ ดังที่สวดกันอยู่ทั่วเมืองไทยเวลานี้ว่า “โย โส ภควา อรหิ สมมาสมพุทฺโธ...” นั้น เป็นบทสวดประเภทสรรเสริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ซึ่งทำนนำถ้อยความในพระไตรปิฎกมาตั้งเป็นแกน แล้วจัดเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะกับโอกาสสำหรับกิจนี้โดยเฉพาะ

บทสวดประเภทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยอย่างนี้มีมากพอสมควร เป็นเครื่องน้อมจิตเข้าสู่พระพุทธคุณ เป็นต้น นำเอาพุทธคุณเป็นต้นนั้นมาเป็นอนุสติ เมื่อระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ก็น้อมจิตไปสู่ความดีงาม ผู้การสนใจใฝ่ศึกษาปฏิบัติธรรมกว้างลึกขยายออกไป หรือแม้แต่จะใช้เป็นเครื่องระลึกในการเจริญสมาธิ ก็ได้

๓. ส่วนบทสวดประเภทที่ ๓ ได้แก่คำอวยชัยให้พร หรือการตั้งจิตมีเมตตาปรารถนาดีให้เขามีความสุขความเจริญ หรือให้ประสบโชคชัยสวัสดิ์ ก็เป็นการเจริญกุศลธรรม ให้จิตก้าวไปในพรหมวิหาร อันน้อมน้อมต่อไปสู่สังคหธรรม และสามัคคีธรรม ที่จะนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุขด้วยกันในสังคม

บทสวดประเภทนี้ มักเป็นบทประพันธ์ที่เรียบเรียงขึ้นภายหลังในยุคสมัยต่างๆ อย่างเช่นบทหนึ่งที่เราสวดกันมากที่สุดว่า “ภวตุ สพุพมฺงคฺลฺ รกฺขณฺตุ สพุพเทวตา...” นี้ เวลาถึงงานพิธีอะไรๆ ก็สวดกันแทบทุกครั้งเลย บทนี้เป็นตัวอย่างของคำสวดที่เกิดภายหลัง ไม่มีในพระไตรปิฎก

แล้วก็น่าสังเกตไว้ด้วยว่า ตอนหลังๆ นี้ นอกเหนือจากบทสวดอวยชัยให้พร หรือตั้งจิตปรารถนาดีแล้ว ชักจะมีคำสวดที่เลยไปในทางที่คล้ายๆ หรือใกล้ๆ เกือบจะเป็นคำอ้อนวอนไปเสีย บทสวดประเภทนี้เกิดขึ้นมาภายหลังเมื่อปล่อยเพลินๆ ไป ก็แต่งกันขึ้นมาๆ

ก็เป็นอันว่าครบแล้ว ๓ ประเภท ขอทวนว่า *หนึ่ง* ประเภทพระพุทธพจน์ และคำสอนธรรม ส่วนมากมาจากพระไตรปิฎก *สอง* ประเภทคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ซึ่งน้อมนำเชื่อมต่อกับการศึกษาปฏิบัติธรรม แล้วก็ *สาม* จำพวกคำอวยชัยให้พร ที่เป็นการเจริญเมตตาธรรม นำให้เพิ่มพูนกุศลได้ แต่ควรระวังไว้บ้าง โดยรู้เข้าใจเท่าทันว่า ส่วนมากเกิดขึ้นภายหลัง พระอาจารย์ภายหลังเรียบเรียงจรรยาขึ้น

ถ้าเป็นบทสวดประเภทพุทธพจน์ หรือข้อความจากพระไตรปิฎก โดยมากก็จะพูดถึงเรื่องการประพฤติปฏิบัติดีงาม อันเป็นเรื่องของคำสอน ซึ่งก็อาจจะบอกด้วยว่า การประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จะนำไปเกิดผลดีอย่างนั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องของผลดีที่เกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติตาม เป็นเรื่องของพระพุทธรศาสนาโดยตรง

แต่จำพวกบทสวดอวยชัยให้พรนั้น เป็นการตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งก็เป็นไปตามหลักพระศาสนา ที่สอนให้แสดงความปรารถนาดี ตั้งจิตเมตตาต่อกัน ต่อมวลชาวโลก ทั้งทั้งสรรพสัตว์ อันนี้ก็ดีแล้ว ใช้ได้ แต่อาจจะต้องระวังไว้บ้างว่า ถ้าไม่เตือน ไม่คุมกันไว้ บางทีก็จะเผลอออกไปได้ จะไปเฉียดๆ เข้ากับศาสนาโบราณบางพวก เดี่ยวจะใกล้หรือจะกลายเป็นลัทธิไหว้วอนเอาแต่อ้อนเอาแต่ขอไปเสีย เอาละ นี่แค่เป็นความรู้ทั่วไป

หนังสือสวดมนต์ของวัด จัดไว้เพื่อใช้ฝึกและทบทวน

ทีนี้ก็มาพูดถึงหนังสือสวดมนต์ของวัดญาณเวศกวัน อันนี้ไม่มีอะไรมาความสำคัญอยู่ที่ว่าเป็นหนังสือสวดมนต์ ส่วนที่ว่าเป็นของวัดญาณเวศกวัน ก็เพียงบอกให้รู้ว่าเป็นฉบับที่เลือกคัดจัดเรียงลำดับไว้สำหรับใช้สวดและใช้ฝึกสวด เพื่อความสะดวกและเป็นระเบียบที่วัดญาณเวศกวัน เท่านั้นเอง คือสำคัญที่เป็นหนังสือสวดมนต์ ไม่ใช่สำคัญที่วัดญาณเวศกวัน ถ้าวัดญาณเวศกวันจัดแล้ว ช่วยให้การสวดมนต์ได้ผลดี ก็ใช้ได้

หนังสือสวดมนต์ที่ใช้ประจำของเราได้ จัดกลุ่มและเรียงลำดับให้เป็นบทสวดประจำวัน ดังได้บอกข้างบนแล้ว ขอให้เข้าใจว่า บทสวดประจำวันนี้ จัดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในสำนัก ไม่ใช่ว่าเขาสวดประจำวันกันอย่างนี้ทั่วไปทั้งหมด

หมายความว่า บทสวดมีมากมาย ทีนี้ บางบทนั้นพระสงฆ์ไทยเราใช้สวดกันอยู่เป็นประจำ ที่วัดเราก็ควรจะทบทวนไว้ให้แม่นยำให้คล่อง และอีกด้านหนึ่ง บางบทไม่ค่อยได้ใช้ ก็ควรจะจำไว้ให้ได้ด้วย เผื่อไปในงานที่มีการสวดขึ้นมา ก็จะได้ไม่ติดขัด

เมื่อบทสวดมีมากมาย จะสวดให้หมดในวันเดียว ก็ไม่ไหว ทำอย่างไรดี ในวัดเก่าๆ ที่สวดมนต์กันมากมายสืบมายาวนาน ท่านก็หาหลักมาจัดของท่านให้ลงตัวไปได้ตามสมควร ทีนี้ สำหรับของเรา เราก็จัดให้เข้ากับเหตุผลและวัตถุประสงค์ที่มองเห็น เมื่อนับเวลาเป็นสัปดาห์ มี ๗ วัน ก็มาจัดกันใน ๗ วันนี่ เอาบทสวดมนต์ที่จำได้แล้วมาทบทวนกันบ้าง เอาบทที่ไม่คุ้นมาจัดกลุ่มไว้ให้มีโอกาสสวดบ่อยๆ จะได้จำให้แม่นยำ

การสวดบทสวดมนต์ประจำวันนั้น ก็เหมือนเป็นประเพณีที่ทำกันมาหลังทำวัตรค่ำ ซึ่งมีเวลาเปิดว่างเป็นช่วงยาว ไม่เหมือนทำวัตรเช้าที่มีเวลาจำเพาะกระชั้นกับกิจอื่นๆ

ย้อนหลังไปคูเวเวลานั้น วัดญาณเวศกวันเพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ตอนนั้น พระมีไม่กี่องค์ พระที่มาเริ่มต้น ก็เป็นพระเก่าซึ่งสวดบทสวดมนต์ต่างๆ ได้มากมาก่อนแล้ว ก็เอาข้อนี้มาเป็นหลักในการจัดด้วย

ตกลงก็จัดกันว่า **วันอาทิตย์** และ**วันจันทร์** ใช้สำหรับบทสวดในงานมงคลทั่วไป ซึ่งเป็นบทสวดที่ใช้มาก และมีปริมาณมาก จึงต้องใช้ถึง ๒ วัน

ที่นี้ก็แบ่งว่า วันอาทิตย์นี้สำหรับบทสวดที่ใช้มากที่สุด สวดกันเป็นประจำเลย อย่างเช่น มงคลสูตร แต่ตอนนั้นเป็นระยะแรกๆ ก็อย่างที่ว่าแล้ว มีพระน้อยองค์ ซึ่งเป็นพระเก่าๆ ทั้งนั้น เมื่อบทสวดมีเยอะ หลายบทที่ใช้กันประจำบ่อยมาก สวดคล่องอยู่แล้ว ก็ตัดออกเสียบ้าง เพราะฉะนั้น บทสวดวันอาทิตย์นี้ ที่จริงไม่ครบ บทสวดที่ใช้ประจำยังมีอีก แต่เพราะเห็นว่าพระที่สวด เป็นพระเก่า หลายบทนั้นคล่องกันเหลือเกิน ไม่จำเป็นต้องมาสวดอีก ก็เลยไม่เอามาใส่ เพราะฉะนั้น เรื่องก็จึงยังค้างอยู่ว่าบทสวดเหล่านี้ไม่ครบ อันนี้เป็นเรื่องความเป็นมาของสำนัก ซึ่งเน้นบทที่ใช้บ่อยหน่อย ขอให้อ่านไว้

ต่อไป สำหรับวันจันทร์ ก็สวดบทที่อยู่ในประเภทเดียวกับวันอาทิตย์นั่นแหละ คือบทที่ใช้ในงานมงคล แต่เป็นบทที่ใช้บ่อยลงมาหน่อย หรือน้อยกว่า

ต่อจากนั้น สำหรับ**วันอังคาร** เป็นบทสวดพิเศษ เช่น บทสวดงานมงคลในพระราชพิธี ในวัง ก็อยู่ในประเภทเดียวกับสองวันก่อนนั่นเอง ต่างแต่ว่าใช้เฉพาะในวัง ข้างนอกไม่ใช่ เช่นบท “อรหํ สมมาสมพุทฺโธ โลกานํ อนุภมฺปิโก...” และบท “ยํ ยํ เทวมนุสฺสานํ...”

แต่ที่นี้ บทสวดพิเศษเฉพาะในพระราชพิธีนี้มีน้อย เวลาเหลือ ก็เลยเพิ่มบทที่น่าเอาใจใส่พิเศษเข้ามา คือบท “ปัพพชิตตอภินทปจฺจเวกขณํ” ข้อที่บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นของเหมาะสำหรับพระสงฆ์ เพราะเป็นข้อพิจารณาชีวิตของตนเอง ไว้เตือนใจในการเป็นอยู่และการประพฤติปฏิบัติ ในบางวัดท่านสวดเป็นประจำทุกวันเลย ที่นี้เราเอามาแทรกไว้ในวันอังคาร จัดเป็นบทสวดพิเศษด้วย

ต่อไปก็จะเพิ่มอีก ที่คิดไว้นั้น จะเพิ่มอีกเยอะ เช่น บทสวดเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ซึ่งก็เป็นบทสวดพิเศษ ซึ่งทั่วไปเขาไม่ได้สวดกัน

ต่อไป**วันพุธ** ก็เปลี่ยนมาเป็นงานอวมงคล ในวันพุธ จึงเป็นบทสวดสำหรับงานศพ งานระลึกถึงและอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับ เช่น บทสวดมาติกา บทสวดอภิรรม ๗ คัมภีร์ แต่เราไม่ต้องไปถืออะไร

ที่จริง การที่ท่านเลือกเอาบทพระอภิธรรมไปใช้สวดในงานศพนี้ เพราะต้องการหลักธรรมคำสอนที่สำคัญสูงส่ง เพราะว่างานศพนี้นับเริ่มที่งานศพบิดามารดา และสำหรับคนที่จัดงานศพนั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือจัดงานศพเพื่ออุทิศกุศลแก่บิดามารดา ซึ่งเป็นยอดของผู้มีพระคุณ จึงต้องจัดให้ดีที่สุด

โบราณถือกันว่า พระอภิธรรมนี้เป็นคำสอนที่ยอดสุด นี้ว่าตามที่โบราณถือกันมา จึงเหมาะสำหรับใช้ตอบแทนคุณบิดามารดา ดังที่ว่า เวลาสร้างคัมภีร์ ก็นิยมสร้างพระอภิธรรมนี้เป็นเครื่องตอบแทนคุณบิดามารดา เพราะฉะนั้น เวลาในงานศพ ก็สวดคัมภีร์หรือบทสวดที่ถือว่าเยี่ยมยอด คืออภิธรรมนี้

นอกจากนั้น อีกแง่หนึ่ง อภิธรรมก็เป็นธรรมกว้างๆ ที่ท่านประมวลไว้อย่างครอบคลุม ว่าด้วยเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ สำหรับไว้มองหรือพิจารณาความจริงของธรรมชาติ อันรวมทั้งชีวิตด้วย

เป็นอันว่าได้ทั้งสองแง่ ทั้งแง่ตอบแทนพระคุณ กับทั้งในแง่เป็นเวลาที่จะได้มาสดับฟังเพื่อทบทวนพิจารณาหลักธรรมที่แสดงสัจจะ คือความจริงของธรรมชาติและชีวิต

ต่อไป**วันพฤหัสบดี** ก็ต่อเนืองมา คือยังเป็นบทสวดที่ใช้ในงานศพ หรืองานอวมงคล ที่ว่าต่อเนืองมา คือ บทสวดวันพุธ ได้แก่พระอภิธรรมนั้น ใช้ในตัวพิธีโดยมุ่งไปที่ศพ หรือผู้ที่ล่วงลับจากไป เช่น สวดมาติกา และสวดพระอภิธรรมตอนกลางคืน อะไรอย่างนี้ แต่ที่นี้สืบเนืองจากนั้น ก็จะมีการสวดพระพุทธรมณต์สำหรับงานอวมงคล ที่เข้าคู่กับการเจริญพระพุทธรมณต์สำหรับงานมงคล

ถึงตอนนี้ งานพิธีจะมุ่งไปที่การทำบุญของตัวเจ้าภาพ คือคนที่ยังอยู่ นอกจากให้คนที่ยังอยู่ทำบุญโดยอุทิศแก่ผู้ที่จากไปแล้ว บทสวดต่างๆ ก็จะเป็นคำสอนคำเตือนใจแก่ผู้อยู่ในการปฏิบัติต่อชีวิตของตน เป็นต้น

ที่ว่าเข้าคู่กัน ก็โดยเทียบเคียง ดังที่ว่า ในงานมงคล มีการเจริญพระพุทธรมณต์ ฉันทเพล แล้วในงานอวมงคล ก็มีการสวดพระพุทธรมณต์ ฉันทเพล ถึงตรงนี้ก็เลยมีบทสวดอีกชุดหนึ่ง คือบทสวดพระพุทธรมณต์สำหรับงานอวมงคล และชุดนี้ก็จัดมาไว้ใน**วันพฤหัสบดี**

ใครขอศึกษา ก็ลองไปตรวจสอบเทียบกันดู บทสวดสำหรับเจริญพระพุทธรมณต์ในงานมงคล ที่จัดไว้สำหรับวันอาทิตย์นั้น เช่น มงคลสูตร สอนหลักการเป็นอยู่ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้มีความสุขความเจริญ ตั้งแต่ว่าไม่คบพาล แต่คบบัณฑิต บุชชาคนที่ควรบูชา หาความรู้ให้มาก เอาใจใส่ดูแลพ่อแม่ เลี้ยงดูบุตรภรรยา ทำงานให้เสร็จจริงจังเรียบร้อย ฯลฯ

แต่บทสวดสำหรับสวดพระพุทธรูปในงานอวมงคล ที่จัดไว้สำหรับวันพฤหัสบดีนี้ เช่นบท “ยถาปิ เสลา...” มาอีกแนวหนึ่ง คือ เตือนใจให้ระลึกถึงความจริงของชีวิต ที่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา บอกว่าเปรียบเหมือนภูเขาหิน สูงใหญ่ กิ่งมาจากทิศทั้งสี่ บดขี้สรวรพัสตร์ ไม่มีทางลอดหนี่ที่จะรอดไปได้ ฉันทัด ความแก่ และความตาย ก็บดขี้ผู้คนสัตว์ทั้งหลาย ฉันทัน เพราะฉะนั้น ควรจะมีศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย ทำความถูกต้องให้ชีวิตนี้ได้ประโยชน์ โดยประพตติธรรม ทั้งด้วยกาย วาจา และจิตใจ

แล้วก็มีบทสวดอื่นๆ ที่แนะนำตักเตือนในการปฏิบัติต่อชีวิตแ่งต่างๆ เช่นว่า คนใดเจริญธรรม & ประการ มี ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ก็เรียกได้ว่ามีชีวิตไม่ว่างเปล่า เท่ากับบอกว่า คนที่ตายไปแล้ว ถ้าได้มีธรรมเหล่านี้ ก็เป็นชีวิตที่มีค่า และให้เราทั้งหลาย ประพตติปฏิบัติเจริญธรรมเหล่านี้ ต่อไปเราก็ต้องตายเหมือนกัน จะได้มีชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า เกิดมาไม่เป็นโมฆะ อะไรอย่างนี้

รวมแล้วก็เป็นบทสวดเตือนใจ ให้รู้เท่าทันความจริงของชีวิต ให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ให้สร้างสรรคคุณงามความดี ให้บำเพ็ญคุณประโยชน์ อะไรๆ ในทำนองนี้ นี่เป็นบทสวดที่จัดไว้บทพวกกันและทำให้ مطمئنในวันพฤหัสบดี ใช้สำหรับสวดพระพุทธรูปในงานอวมงคล โดยปรกติจะสวดมนต์ในชุดนี้จบแล้ว ก็นิมนต์ฉันเพลต่อ

ต่อไป**วันศุกร์** จัดไว้เป็นที่รวมของบทสวดอนุโมทนา รวมทั้งอวยชัยให้พร คือ ในงานพิธีต่างๆ หลังจากพระสวดมนต์ และฉันเสร็จแล้ว ก็จะมีการอนุโมทนา ไม่ว่าจะในงานมงคล หรือในงานอวมงคล เราก็เอาบทสวดอนุโมทนาไปรวมอยู่ด้วยกันในวันศุกร์ จะเห็นว่ามีหลายบท แต่ที่จริงยังไม่หมด เอาไว้เท่าที่ควรจะใช้ก่อน เพราะว่ามากมายแล้ว แต่ต่อไปข้างหน้า อาจต้องพิจารณากันอีก อย่างตอนนี้ ที่นี้เป็นวัดโดยสมบูรณ์แล้ว และมีพระมากขึ้นๆ มีโยมเกี่ยวข้องมากขึ้นๆ ในวันหนึ่ง อาจจะต้องใส่ให้เต็มให้ครบ

ถึงตรงนี้ บทสวดที่ใช้ประจำทั่วไปครบพอแล้ว แต่ยังเหลือ**วันเสาร์** อยู่อีกวันหนึ่ง ก็เลยเป็นโอกาสสำหรับบทสวดพิเศษขนาดใหญ่ แต่บทสวดพิเศษขนาดใหญ่ก็มีหลายบท ในที่นี้ ได้ตกลงเลือกเอาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สำหรับสวดในวันเสาร์ บทเดียวก็พอแล้ว เพราะเป็นบทที่ยาวมาก

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ นิยมให้สวดในงานวันเกิดใหญ่ๆ ซึ่งเป็นงานมงคลที่สำคัญ โดยแทรกเสริมเข้าไปนำหน้าบทสวดชุดที่ได้จัดไว้สำหรับวันอาทิตย์ อย่างที่ว่าแล้ว บทสวดวันอาทิตย์ใช้เจริญพระพุทธรูปในงานมงคล ซึ่งรวมทั้งวันเกิดอยู่แล้ว แต่มีพิเศษว่า สำหรับงานวันเกิดใหญ่ๆ นิยมสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเพิ่มเข้าไปด้วย

ความจริง ในงานศพก็มีบทสวดใหญ่ๆ เช่นนิยมกันมาว่า ทำบุญ ๗ วันให้สวดบทนี้เพิ่มเข้ามาด้วย ทำบุญ ๕๐ วัน เพิ่มบทนี้ ทำบุญ ๑๐๐ วัน เพิ่มบทนี้ แต่มาถึงปัจจุบันตอนนี้ คงเป็นเพราะยากจะหาพระที่สวดบทใหญ่ๆ ซึ่งนานที่จะมีโอกาสใช้ ก็เลยสวดบทพิเศษกันแค่ธัมมนิยามสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญ แต่ค่อนข้างสั้น ที่จริง ยังมี อาทิตตปริยายสูตร และอนัตตลักขณสูตร ซึ่งยาวมากหน่อย ซึ่งเดี๋ยวนี้แทบจะไม่มีการสวดแล้ว ก็สวด ธัมมนิยามสูตร ที่มีอยู่แล้วในชุดของวันพฤหัสบดี เป็นพื้น

ขอแทรกแง่ศึกษาหน่อยว่า การที่มีประเพณีนิยมให้สวดพระสูตรใหญ่ๆ ที่ยาวมากๆ ในงานพิธีที่สำคัญ ดังเช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อาทิตตปริยายสูตร และอนัตตลักขณสูตร นั้น เหตุผลอย่างหนึ่งนอกเหนือจากเรื่องของการงานบุญเองแล้ว น่าจะเป็นทำนองอุบายวิธีของพระเถระแต่โบราณว่า ในกาลยาวไกลห่างจากท่านไปข้างหน้า ถึงแม้การศึกษา การทรงจำและสาธยายพุทธพจน์จะเสื่อมลงไป สาระจะจางหาย แม้จะเหลือแต่รูปแบบจำพวกพิธีกรรม ประเพณีการสวดมนต์ที่ท่านนำทางวางไว้ จะเป็นเหมือนเครื่องบังคับให้พุทธบริษัทยังต้องเอาใจใส่ทรงจำพุทธพจน์ที่สำคัญๆ เอาไว้ (แม้ถึงว่าในขั้นที่ทรุดลงไปมากแล้ว จะสวดได้ แต่หารู้ความหมายแต่อย่างใดไม่) นี่ก็เท่ากับผูกสาระให้พ่วงติดไปกับรูปแบบสืบต่อไป

เป็นอันว่า ได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องบทสวดในหนังสือสวดมนต์ที่เรานำมา สวดกันประจำวัน ในตอนว่าด้วยบทสวดมนต์ต่อท้ายทำวัตรค่ำ นับว่าเป็นเรื่องของชีวิตประจำวันส่วนหนึ่ง จึงเอามาเล่าถวายให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งที่เราเกี่ยวข้องประจำวัน เพราะมีฉะนั้น เดี่ยวผ่านเวลาไปแล้ว ได้แต่สวดจบกันไป โดยไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร แล้วก็ไม่ได้เข้าใจสิ่งที่ตนทำ

ตอนนี้ ถ้าสงสัยอะไร ก็นิมนต์ถามให้รู้กันไป นี่เป็นตัวอย่างของการบอกสิ่งที่เราเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน แต่บางที่มีบางอย่างที่ผมไม่ทันนึก ท่านก็เก็บหรือยกมาถาม

ตอบเรื่องสวดมนต์แล้วแต่ถาม (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถาม)

ป/จวา: [การขมนุมเทวดา – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ เมื่อจะเจริญพุทธมนต์ในงานมงคล จะมีการขมนุมเทวดา อันนี้อยู่ในรายการของบทสวดวันอาทิตย์ และวันจันทร์ แม้ในวันอังคารที่เป็นบทสวดพิเศษในวัง ก็ยังอยู่ในงานมงคล ก็มีการขมนุมเทวดาด้วย

แต่บทสวดของวันพุธ และวันพฤหัสบดี ไม่ต้องมีการชุมนุมเทวดา เพราะเป็นงานอวมงคล ส่วนในวันศุกร์นั้นเป็นบทสวดอนุโมทนา ซึ่งเนื่องอยู่กับงานมงคลเป็นส่วนมาก ก็เลยเอาชุมนุมเทวดารวมไว้ด้วย ถึงแม้จะมีบทสวดอนุโมทนาในงานอวมงคลอยู่ด้วย ก็แทรกอยู่นิดเดียว คือบท “อทาสิ เม...” ต่อจากนั้นก็ไปวันเสาร์ ซึ่งมีธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อันนี้ก็เป็นที่สวดในการเจริญพระพุทธรูปมนต์ ที่ว่านิยมสำหรับวันเกิดใหญ่ๆ ก็อยู่ในงานมงคลเหมือนกัน จึงมีการชุมนุมเทวดาด้วย

ชุมนุมเทวดานั้น เคยอธิบายแล้วนะ ว่าเป็นการให้โอกาสแก่เทวดา โดยเชิญชวนเทวดามาฟังธรรมของพระพุทธเจ้าด้วย เทวดาจะได้เอาธรรมไปประพฤติปฏิบัติ ชัดเกลากิเลสของท่านเอง เป็นการพัฒนาชีวิตของท่านให้ดีขึ้น

ปจฺฉา: [บทสวดชุมนุมเทวดา และบทสวดอื่นที่นิยมกัน – จับความ ไม่สามารถได้ยืมคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: การชุมนุมเทวดานั้นทำกันมาเป็นประเพณี บทสวดชุมนุมเทวดาก็เป็นของแต่งขึ้นภายหลัง เป็นของยุคหลังพุทธกาลคงจะนานมาก เวลานี้ ที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี ก็มีความซับซ้อนอยู่บ้าง คือในวัฏบทที่มีอยู่นั้น มีการสวดมากสวดน้อยไม่เท่ากัน ตามความพิเศษของงานพิธีที่ใช้ สำหรับพระใหม่และคนทั่วไปยังไม่ควรพูดตอนนี้ เดี่ยวจะสับสน เอาแค่ตามที่ใช้กันทั่วไปก่อน (ถ้าต้องการทราบ ก็ดูได้ใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*)

บทสวดมนต์ และคาถาศักดิ์สิทธิ์ที่นิยมกันมากมาย เป็นของแต่งในยุคหลังๆ ห่างพุทธกาลนาน แต่มักยากที่จะบอกได้ว่าใครแต่งขึ้น เมื่อไร ได้แค่พอจะสันนิษฐานได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เพราะไม่มีระบบการตรวจสอบและรักษาอย่างคัมภีร์ โดยเฉพาะพระไตรปิฎก

คาถาชินบัญชรที่ท่านถามถึงนั้น แม้จะแต่งไว้นานแล้ว และอาจจะเคยนิยมกันมาแล้วในอดีต แต่ก็เจี๊ยบๆ ไปนานแล้ว เพิ่งจะเด่นขึ้นมาใหม่ไม่นานนี้เอง ตอนแรก กล่าวขานกันในเชิงที่คล้ายๆ ว่ามาค้นพบกันใหม่ หลังจากเลือนรางไปนาน แถมมีการเข้าใจกันว่าเป็นของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังฯ แต่ต่อมาปรากฏว่า มีการไปเจอเข้าที่หลังว่า ในลังกา (ปัจจุบันเป็นศรีลังกา) มีของเดิมเก่ากว่า แสดงว่าคาถาชินบัญชรนี้เข้ามาจากลังกาที่หนึ่งก่อน แต่ก็ไม่ทราบว่าจะแต่งเมื่อไร

สำหรับบทสวดในงานศพ ก็ยังมีบทสวดพระมาลัย ซึ่งเคยนิยมสวดกันมากสืบมาเป็นประเพณี แต่เรื่องพระมาลัยนี่ก็เป็นเรื่องหลังพุทธกาลนานมาก เกิดขึ้นในลังกา ในถิ่นที่เรียกว่า มลยชนบท หรือเรียกให้ง่ายขึ้นอีกว่ามาลัยชนบท ในลังกาทวีป ในเมื่อไม่ชัดเจนในทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ก็นับว่าเป็นตำนาน

ปจฉา: [เรื่องคาถาพาหุง – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: คาถาพาหุง หรือ พาหุง ๘ บท มีชื่อเรียกเป็นภาษาทางการว่า *ขยมังคลัญจกคาถา* แม้จะเป็นบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นภายหลัง ก็มีชื่อเป็นเรื่องราวใหม่ๆ หรือใส่เนื้อหาจากข้างนอก แต่เป็นการนำเอาเนื้อความและเรื่องราวในสมัยพุทธกาล คือความเป็นไปในพุทธประวัติ รวบรวมมาเรียบเรียงไว้ เหมือนเขาเล่าเรื่องในประวัติศาสตร์

พาหุง ๘ บทนี้ ก็เป็นการประมวลแบบสรุปเรื่อง โดยกล่าวถึงเรื่องราว ๘ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงผจญผู้มุ่งร้าย ไม่ว่าจะเป็นคน เป็นยักษ์ มาร พรหม หรือแม้แต่สัตว์นากลัว ที่เป็นผู้ร้าย หรือมุ่งร้ายเข้ามา ทรงมีชัยชนะด้วยพระพุทธานุคุณ เช่นด้วยพระปัญญาคุณ เปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี โดยทำให้เขาหันมาเป็นมิตร หรือกลับตัวกลับใจ เลิกละอธรรม หันมาถือธรรมต่อไป จึงถือเป็นบทสวดแห่งชัยชนะ

พาหุง ๘ บทนั้น (มีคาถาสรุอีก ๑ คาถา รวมเป็น ๙ คาถา) เรียกกันง่ายๆ ว่า “พาหุง” เพราะคาถาแรกเริ่มต้นด้วยคำว่า พาหุง นำหน้า พอสวด เสียงก็ขึ้นมาให้ได้ยินว่า “พาหุง” ก็เลยเรียกว่าบทพาหุง

คาถาพาหุงเป็นส่วนหลักส่วนแกนของบทสวด*ถวายพรพระ* คือ ในงานทำบุญเลี้ยงพระ เมื่อจะไม่เจริญพระพุทธานุคุณแบบเต็มพิธี เนื่องจากไม่มีพิธีพิเศษจำเพาะ หรือว่าได้เจริญพระพุทธานุคุณแบบเต็มพิธีเสร็จไปในวันก่อนนั้นแล้ว (เช่น เจริญพระพุทธานุคุณไปเมื่อเย็นวันก่อนแล้ว วันนี้ก็นิมนต์มาฉัน) เพื่อจะให้สั้น ก็สวดถวายพรพระโดยมีบทพาหุงนี้เป็นหลัก จบแล้วก็ถวายภัตตาหารเลย

บทสวด*ถวายพรพระ* ที่ว่าสั้น คือมีจำกัดไม่กี่บท และเป็นบทที่สวดคุ้นกันอยู่แล้ว เรียงลำดับให้นำไปใช้ได้ง่าย คือ

- นโม ตสฺส...
- อิติปิ โส... สุวากขาโต... สุปฏิปนฺโน...
- พาหุํ สหสฺส...
- มหาการุณิกो... ชยฺโนโต...
- ภวตุ สพุทฺมฺงคฺล...

พูดแค่พอเข้าใจ และใช้งานได้ เท่านั้นก่อน (ถ้าต้องการทราบมากอีกหน่อย ก็ดูใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*)

พระสวดมนต์ ต่างอย่างไรกับคนร้องเพลง

ได้ฟังคำถามหลายเรื่องเกี่ยวกับการสวดมนต์ แต่โดยมากเป็นเรื่องของบทสวดมนต์ และประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการสวด ที่จริง ควรเอาใจใส่ให้มากสักหน่อยในด้านคุณประโยชน์ที่เป็นสาระของการสวดมนต์นั้น

อย่างที่ว่าแล้ว เดิมที การสวดคือสวดมนต์นั้นมุ่งเพื่อเป็นการรักษาพุทธพจน์ รักษาคำสอน และเรื่องราวที่สืบมาจากพระพุทธเจ้า แต่เมื่อเลิกรักษาพระคัมภีร์ด้วยการท่องจำ และสวดมนต์แล้ว การสวดมนต์ได้มาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในกิจพิธีของส่วนรวม และบรรดาพิธีกรรม

อย่างที่ว่าแล้ว บางที เราใช้การสวดมนต์เป็นส่วนนำก่อนเจริญสมาธิ หรือเป็นบุพภาคในการฝึกจิตภาวนา ให้การสวดมนต์นั้นเป็นเครื่องช่วยเปลี่ยนอารมณ์ของจิต หักหันหรือชักพาจิตให้หยุดและหลุดออกมาจากอารมณ์ของเรื่องวุ่นวายภายนอก อย่างน้อยก็มาร่วมอยู่ในบรรยากาศใหม่ ที่สงบเย็นผ่อนคลาย และนุ่มนวลให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม อันเป็นกุศล ทำให้สบายใจ เิบอิมปลาบปลื้มใจ หรือเจริญศรัทธาปสาทะได้

ถึงแม้ไม่ได้สวดเอง เช่น ในเวลาฟังพระเจริญพระพุทธรูปมนต์ในพิธีต่างๆ ถ้าได้บรรยากาศเหมาะ เมื่อฟังไป จิตใจก็จะเกิดมีความรู้สึกซาบซึ้ง อิมใจ ปลื้มใจ เจริญศรัทธาปสาทะ ได้ความรู้สึกต่างๆ ที่ดีงาม อันเป็นกุศล ยิ่งถ้ารู้สาระเข้าใจความหมายของบทสวดนั้นด้วย ฟังไป ฟินใจเนื้อความไป นอกจากเจริญจิตใจแล้ว ก็จะได้เจริญปัญญาด้วย

เหตุที่การสวดมนต์โน้มนำความรู้สึกที่ดีงาม ทำให้เิบอิมยินดี ปลาบปลื้ม เจริญศรัทธา ตลอดจนสงบเย็นสบายผ่อนคลาย ก็เพราะการสวดเป็นการใช้เสียงเปล่งถ้อยคำออกมาอย่างรื่นไพเราะเสนาะหูและเป็นจังหวะเป็นทำนอง อันจูงจิตกระตุ้นใจให้เกิดความรู้สึกคล้อยตามหรือน้อมไปตามเสียงที่รับสัมผัสเข้ามานั้น เทียบได้คล้ายกันกับการขับร้อง หรือร้องเพลง

การสวดมนต์และการร้องเพลงมีลักษณะร่วมในแง่ที่โน้มนำชักจูงและกระตุ้นใจให้เกิดความรู้สึกได้ลึกๆ แรงๆ อาจเป็นความซาบซ่านกระจาย หรือความรื่นสงบซึ่งสำรวจกันได้

แต่มีความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่าง ๒ อย่างนั้น คือ การร้องเพลงเป็นของคาดติบที่เปิดปล่อยสุดแต่จะปลุกเร้ากระตุ้นความรู้สึกได้แรงๆ ตามปรารถนา ซึ่งบ่อยที่เดี๋ยวมุ่งให้เกิดความรู้สึกของสภาพจิตที่เป็นบาปอกุศล

ส่วนการสวดมนต์เป็นการขับร้องหรือจะว่าเป็นการร้องเพลงอย่างหนึ่ง ที่อยู่ในขอบเขตของการสวดมนต์ที่เป็นกุศล โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์สวดมนต์ได้เฉพาะในอาการอันถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ที่จะเสริมสร้างกุศลธรรม

ที่ว่าการสวดมนต์และการร้องเพลงมีลักษณะร่วมกันนั้น จะเห็นว่าการสวดมนต์มีที่มาที่ไปคู่เคียงเทียบใกล้กับการร้องเพลงนั่นเอง

เริ่มตั้งแต่ตัวถ้อยคำ ก็ใช้ศัพท์เดียวกัน คีตยะ แปลว่า เพลง ร้องเพลง ขับร้อง แต่ก็แปลว่าสวดด้วย อีกรูปหนึ่งเป็นคำนามแท้ คือ คีติ แปลว่า เพลง การขับร้อง การร้องเพลง และก็แปลว่าคำสวด การสวด แล้วคำตรงสำหรับการสวด และการร้องเพลง ก็คือ คายนา

คำที่เมื่อนำมาวางเทียบให้ดู จะเข้าใจได้ง่าย คงได้แก่คำว่า สังคายนา ซึ่งเป็นคำพระที่คนไทยใช้กันจนคุ้นแล้ว แต่คนไทยใช้คำว่าสังคายนากันไปกันมา นานเข้าก็ไม่รู้ตัวว่าความหมายที่ตนเข้าใจนั้นอาจจะเพี้ยนไปเสียแล้ว คือไม่ตรงกับความหมายเดิมที่แท้จริงของ “สังคายนา”

“สังคายนา” คำพระเดิม ซึ่งมาจากภาษาบาลี แปลตรงตัวตามรูปศัพท์ว่า “การสวดพร้อมกัน” หมายความว่า เมื่อนำข้อความที่เป็นพระพุทธพจน์มาบอกเล่าแสดงแก่ที่ประชุมแล้ว ถ้าที่ประชุมตรวจสอบทวนทานแล้ว ตกลงยอมรับว่าใช่ เป็นพุทธพจน์ คือ คำตรัสคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ประชุมทั้งหมด คือพระทั้งหมดที่ประชุมกันนั้น ก็สวดข้อความที่ยอมรับว่าเป็นพุทธพจน์นั้นพร้อมกัน

ดังนั้น “สังคายนา” จึงหมายถึงการตกลงยอมรับเรื่องราวข้อความข้อมูลที่น่าเข้ามาตรวจสอบ ด้วยการสวดข้อความนั้นพร้อมกัน เป็นการแสดงว่าที่ประชุมถือร่วมกันอย่างนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสืบไป

เมื่อใช้คำนี้ลงตัวแล้ว ความหมายของสังคายนาก็ครอบคลุมถึงกรณการดำเนินการให้สำเร็จตามนี้ตลอดทั้งกระบวนการ การสวดพร้อมกันก็คือการจบหรือเสร็จสิ้นงานทั้งกระบวนการนั้น เวลาแปล แม้ว่าตัวศัพท์คือแค่สวดพร้อมกัน แต่ก็รู้สึกว่าจะไม่คลุมความ ก็เลยหาคำมาใช้ เช่นนิยมแปลกันมาว่า “ร้อยกรอง” อย่างที่ว่าร้อยกรองพระธรรมวินัย หรือไม่ก็ทับศัพท์อย่างที่นิยมในเมืองไทยว่า “สังคายนา”

สังคายนา ในภาษาพระ หรือในคัมภีร์บาลี นิยมใช้อีกรูปหนึ่งบ่อยกว่า คือใช้คำว่า “สังคีติ” ซึ่งก็คือคำเดียวกัน แต่ต่างรูป เช่นสังคายนาครั้งที่ ๑ จะเขียนว่า ปฐมสังคายนา ก็ได้ แต่ของท่านนิยมใช้ว่า “ปฐมสังคีติ” (ในเมืองไทย ไม่นิยมใช้คำว่า “สังคีติ”)

ที่นี้ สังคีต คือการสวดพร้อมกัน หรือสังคายนานั้น มีรูปกริยาเป็น “สังคีต” แปลว่า สวดพร้อมกันแล้ว หรือสังคายนาแล้ว ขอยกตัวอย่างคำบาลีของจริงมาให้ดู เช่นท่านเล่าว่า

...อาทิมเนกวิธึ ตีสุ ปิฏฺเฐสุ สนฺทิสฺสmani สงฺคหฺบปฺเภทํ วฏฺฏจฺเปตฺวาว
สฺตตฺตฺหิ มาเสหิ สังคีต.

วินย.อ.๑/๒๙; ที.อ.๑/๒๕; สงฺคณี อ.๒๐/๒๘

[แปล: ท่านสังคีต (สังคายนา/สวดพร้อมกัน/ร้อยกรองแล้ว) โดยเวลา ๗ เดือน จัดวางกำหนดลงไป ทั้งรวมหมวดหมู่และแยกประเภท ดังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก มีเนกประการ เช่นว่า...]

หันไปดูความหมายด้านการร้องเพลง ก็ใช้ “สังคีต” คำเดียวกันนี้แหละ ขอยกมาให้ดูเทียบกัน แต่เล่าเรื่องให้รู้ที่มาที่ไปเสียก่อนว่า ครั้งหนึ่ง ธิดาของท้าวเวสสุวรรณ (ไทยนิยมเรียกว่าท้าวเวสสุวัณ) เกียวกันว่าใครร้องรำเก่งกว่ากัน ไม่ยอมกัน จึงพากันไปหาพระบิดาขอให้ตัดสิน ท้าวเวสสุวรรณตรัสว่า

...คฺจฺณถ อิตฺโร ขนฺตตฺตฺทหฺตีเร เทวสฺมาคฺเม สังคีต ปวตฺเตถ, ตตฺถ โว วิเสโส
ปากโฏ ภาวิสฺสตี.

วิมาน.อ.๑๔๙

[แปล: ไปเถิด ลูกหญิง ไปแสดงสังคีต (การร้องรำ) ในเทวสมาคม ที่ฝั่งสระอินดาต แล้วความพิเศษของเธอจะปรากฏให้เห็นกันที่นั่น]

ในเมืองไทย เรานำคำว่า “สังคีต” มาใช้กันจนถือเป็นคำไทยสามัญไปแล้ว และ *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒* ก็ได้แสดงความหมายให้ว่า “น. การร้องรำทำเพลง เช่น สังคีตศิลป์.” (เราไม่แปลว่า “สังคายนาแล้ว”)

ที่พูดมานี้ คงช่วยให้มีความเข้าใจพอมองเห็นได้กว้างๆ แล้ว ที่นี้ก็มาดูให้ชัดเจนลงไปว่า สวดมนต์ของพระ กับร้องเพลงของโยม จะแยกกันตรงไหน อย่างไร และอันนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องที่มุ่งเฉพาะสำหรับพระใหม่ แต่เป็นความรู้ให้แก่ญาติโยม และพระทั่วไป เพราะเกี่ยวข้องกับความเป็นอย่างอยู่และการปฏิบัติในวงกว้าง จะยกพุทธบัญญัติในเรื่องนี้มาให้ดูกันเลย แล้วจะเข้าใจได้เอง

เรื่องมาในพระวินัยปิฎก (วินย.๗/๑๙-๒๑/๘-๙) ว่า

[๑๙] สมัยนั้นแล ที่พระนครราชคฤห์ มีมหรสพบนยอดเขา พระจันท์พัคคียได้ไปเพื่อดูมหรสพ ชาวบ้านแพ่งโทษ ตีเตียน โปนทะนาว่า ใฉนพระสมณะเหล่า ศากยบุตร จึงไปเพื่อดูการฟ้อนรำ การขับร้อง และการประโคมดนตรี เหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม ภิกษุทั้งหลาย...กราบพูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาค...ตรัสว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงไปเพื่อดูการพ้อนรำ (นัจจะ) การขับร้อง (คีตะ) หรือการประโคมดนตรี (วาทิต), รูปใดไป ต้องอาบัติทุกกฏ’

[๒๐] สมัยนั้นแล พระจันทร์พักคีย์สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเขื่อนยัตยาว ชาวบ้านแพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า พระสมณะเหล่าสาวกยบุตรพวกนี้ สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเขื่อนยัตยาว เหมือนที่พวกเราร้องเพลง ภิกษุทั้งหลายได้ยิน... กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาค ... ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชาวว่า ... จริงหรือ?’ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ‘จริง พระพุทธเจ้าข้า’

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตีเตียน ... ครั้นแล้วทรงทำกรรมิกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเขื่อนยัตยาว มีโทษ ๕ ประการนี้ คือ-

๑. ตนเองติดใครในเสียงนั้น
๒. คนอื่นก็ติดใครในเสียงนั้น
๓. ชาวบ้านก็ตีเตียน
๔. สมาธิของผู้ครุ่นใคร่ก้าวแต่งเสียง ก็จะเสียไป
๕. ชุมชนชั้นหลังจะถือเป็นเยี่ยงอย่าง

‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเขื่อนยัตยาว มีโทษ ๕ ประการนี้แล

‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวดธรรม ด้วยเสียงขับร้องเขื่อนยัตยาว (น ภิกษเว อายตเคน คิตฺตฺสเรน ธมฺโม คายิตฺตฺโพ) รูปใดสวด ต้องอาบัติทุกกฏ’

[๒๑] สมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายรังเกียจในการสวดสรรภัญญะ... กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการสวดสรรภัญญะ’

ในพุทธบัญญัตินี้ มีคำบาลีที่แปลให้เข้าใจกันได้ยาก คือ “ आयตเคน คิตฺตฺสเรน ” โดยเฉพาะคำที่ต้องจับความหมายให้ตรงคือ “ आयตก ” พระไตรปิฎกแปลต่างฉบับ ก็แปลต่างกันไปบ้าง และแปลแล้วก็ยังจับความลำบาก เมื่อสำรวจจรรยาธิบายของคำนี้ ในอรรถกถา-ฎีกาต่างๆ ทั้งคำอธิบายในกรณีนี้ และในกรณีอื่นๆ พอจะพูดเชิงอธิบายว่า สวดด้วยเสียงขับร้องที่เขื่อนแบบวูบลงไปวาบหายอย่างตกเหว วิดขึ้นไปเหมือนนกบกระโดด ผิดทำนองสวดที่เป็นแบบแผน ทำอักษรให้เสีย (ฟังไม่ออกไม่ชัดว่าเป็นตัวอักษรใดกันแน่)

ส่วน สรภัญญะ แปลว่า การกล่าว(ธรรม)ด้วยเสียง ไม่ต้องคิดเรียบเรียงพูดอธิบายก็ได้ แค่ใช้เสียงเปล่งว่าตามข้อความที่ท่านประพันธ์ไว้ออกมาให้คนได้สดับธรรมเกิดประโยชน์แก่จิตใจและปัญญาของเขา โดยมีลักษณะของการออกเสียงที่กลมกล่อมดำเนินไปอย่างเหมาะสมแก่สมณะ ไม่ทำวิการคืออาการผิดแปลก ไม่ทำอักขระคำและความให้เสียหาย เป็นไปตามทำนองที่เป็นแบบแผน (ท่านว่ามี ๓๒ ทำนอง ชื่อว่า ตรังควัตร โธตควัตร และคลิตวัตร เป็นต้น)

ขอปิดท้ายว่า ในภาษาบาลี ถึงแม้การสวดมนต์ กับการร้องเพลงจะมีต้นศัพท์เดียวกัน แต่โดยทั่วไป คีต และคีติ ใช้สำหรับเพลง และการร้องเพลงอย่างของชาวบ้าน ส่วนของพระ นิยมใช้ในรูปศัพท์สำหรับการสวดร่วมกันพร้อมกัน เป็นสังคีต สังคีติ และสังคายนา ในความหมายที่เป็นงานเป็นการอย่างที่ว่ามาแล้ว

ดังที่รู้จักดี ทั้งการสวดและการร้องเพลง ก็มุ่งความไพเราะ แต่การร้องเพลงของชาวบ้าน ในหลายกรณีเป็นการร้องเพื่อยั่วชวนล้อเร้าในเรื่องกามารมณ์ ต่างกับบทสวดของพระ ที่มุ่งเพื่อโน้มนำจิตใจให้คิดถึงความดีงาม น้อมใจไปสู่ความสงบ

อย่างไรก็ดี แม้แต่ในพวกเพลงของชาวบ้านเอง ก็มีเพลงซึ่งมีลักษณะที่โน้มน้อมจิตใจมาสู่ความสงบ หรือทำให้ระลึกถึงธรรม คำนี้ถึงความจริงของธรรมชาติ ตระหนักรู้ในสัจจะของชีวิต ทำให้คิดถึงสิ่งที่ดีงาม หรือชวนให้คิดในทางที่ประณีตสูงขึ้นไป

จึงเหมือนมีเพลง ๒ พวกมาเข้าคู่เทียบกัน หรือจะว่าดูกันก็ได้ คือ ด้านหนึ่งก็มีเพลงร้องในทางกาม เพลงปลุกกิเลส เร้าอกุศล ยั่วยุราคะ หรือโลภะ แล้วก็โทสะ และโมหะ และอีกด้านหนึ่งก็มีบทสวดบทเพลงที่มุ่งความสงบ ความดีงาม ที่เร้ากุศล ซึ่งปลุกจิตเตือนใจให้เกิดความรัก มีเมตตา ใฝ่ปรารถนาจะช่วยเหลือกัน เสริมศรัทธา เกิดความไว้คิดหรือคิดได้ เจริญปัญญา หรือโน้มนำให้สงบเย็นปลอดภัยไปรุ่งโรจน์สบายผ่อนคลาย

เพลงบางบทมีเนื้อหามองชีวิตในทางที่ดงาม หรือชวนให้คิดในทางที่ดีงาม โดยมาผสานกับธรรม ถึงแม้ยังมีความคิดใฝ่ปรารถนาในเชิงกาม แต่ผูกโยงไว้กับความดีงามชวนจิตสูงใจให้นึกถึงธรรม นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างบทเพลงใหญ่บทหนึ่งในพระไตรปิฎก อยู่ในพระสูตรสำคัญ ชื่อว่า สักกปัญหสูตร (ที.ม.๑๐/๒๔๗-๒๗๒/๒๙๕-๓๒๓)

เพลงนี้เป็นคำดีดพิณขับร้องของคนธรรมเทพบุตร ชื่อว่า ปัญจสิขะ เพื่อส่งเสียงเป็นคำกราบทูลพระพุทธเจ้าขอเข้าเฝ้า เนื้อเพลงเป็นคำพรรณนาความรักของตนต่อเทพธิดานามว่า สุริยวิจฉสา บอกความใฝ่ปรารถนาทางกาม โดยอิงธรรมโยงถึงพระรัตนตรัย เป็นบทนำให้ท้าวสักกะ คือ พระอินทร์ ได้เข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า

ในพระพุทธศาสนา คัมภีร์ต่างๆ มีเรื่องราวเกี่ยวกับการร้องเพลงฟังเพลงอยู่มาก แห่ง เช่นในอรรถกถาธรรมบท (ธ.อ.๖/๙๖) ท่านเล่าเรื่องราว ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแต่ง เพลงคาถาธรรมให้แก่มาณพที่จะไปตอบเพลงปริศนาธรรมที่นคราษาให้ธิดาขับร้อง ครั้ง นั้น มาณพก็เห็นแจ้งธรรม นคราษาก็ได้รู้ข่าวการอุปติของพระพุทธเจ้า

พระบ้าง โยมบ้าง บางที่เดินทางผ่านไปโน่นไปนี่ ได้ยินคนร้องเพลง มีเนื้อความ เตือนใจให้มองเห็นความจริงของชีวิต หลายท่านหลายคนได้บรรลุธรรม บางทีก็ได้เป็น พระอรหันต์ เช่นที่ท่านพูดถึงพระนักวิปัสสนา ๖๐ องค์เดินทางผ่านไป ได้ยินหญิงรับใช้ที่ ดูแลนาข้าวร้องเพลงซึ่งพูดถึงการเกิดแก่เจ็บตายแล้ว ได้บรรลุอรหัตผล พระองค์หนึ่งใน ระหว่างเดินทาง ได้ยินเสียงเพลงของคนเก็บดอกบัวในสระน้ำ ก็ได้บรรลุอรหัตผล (พระ ไม่ได้เจตนาจะไปฟังไปดูรายการที่เขาจัดเพื่อการบันเทิง จึงไม่ได้ผิดวินัย) แม้แต่เอก พุทธกาล คนได้ฟังเพลงแล้วบรรลุธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็มี (ธ.อ.๑/๒๕๙)

แม้แต่ในเรื่องกามารมณ์ ก็อย่างในเพลงของคนธรรพเทพบุตรที่เล่าข้างต้น ควร นำเอาธรรมะเข้าไปแทรก เพื่อจะดึงจิตใจคนเข้ามาสู่ความดีงาม อย่างน้อยมีสติใน เรื่องกามบ้าง ไม่เช่นนั้นคนก็จะถูกดึงลงไปอย่างเดียว มีแต่ล่อเร้าช่วยวนกัน แล้วเรื่อง กามารมณ์ก็หยาบลงไป

ในทางพุทธศาสนา ท่าทีในเรื่องนี้ก็คือการที่เราต้องไปพบกับคนในจุดที่เขาเย็นอยู่ เป็นอยู่ แล้วใช้วิธีปฏิบัติที่จะช่วยเขาด้วยเมตตา โดยมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน คือ ทำ อย่างไรจะดึง จะนำเขาขึ้นมาสู่ความดีงาม สู่การรู้เข้าใจ มีธรรม ประพฤติปฏิบัติธรรม ยิ่งขึ้น ถ้าเราไม่ไปพบกับเขา ณ จุดที่เขาเย็นอยู่ เขาก็ไม่ยอมกระโดดข้ามคูข้ามเขามาหา เราเหมือนกัน

การพัฒนาคน การสอนคน การที่คนจะฝึกตนนั้น ก็ขึ้นต่อสภาพแวดล้อม ขึ้นต่อ พื้นฐานของคนเหล่านั้นๆ แล้วก็ขึ้นกับความสามารถของผู้สอนเองด้วย ผู้สอนบางท่าน สามารถมาก อาจจะพูดนิดเดียว ทำให้คนก้าวกระโดดจากจุดที่เขาเย็นอยู่ ข้ามเครื่องกีด กันมาถึงตัวผู้สอนได้เลย แต่เราจะมองให้เป็นอย่างนั้นทั้งหมดไม่ได้ จะว่านั่นคือน้อยนักก็ ได้ พระหรือผู้สอนมีความสามารถไม่เท่ากัน ต้องนึกเอาไว้ อย่าเอาตัวเองคนเดียวเป็น ประมาณ ไม่ใช่จะต้องให้เขาทำอย่างฉันเท่านั้น เราต้องนึกถึงวิสัยของผู้อื่นด้วย

คนที่ฟังมีอุปนิสัยแตกต่างกัน เป็นความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝ่ายผู้สอนก็ เช่นเดียวกัน ก็มีความสามารถไม่เหมือนกัน

เมื่อมองกว้างๆ อย่างนี้ ก็จึงต้องมีความยืดหยุ่น มีความหลากหลาย แต่ก็มีขอบเขตอย่างที่เคยพูดมาแล้ว คือที่ว่า โดยเกณฑ์อย่างต่ำ จะต้องไม่เลยลงไปกว่านี้ แล้วอย่างสูง ก็มีจุดหมายที่มองเห็นได้ แล้วภายในขอบเขตของเกณฑ์อย่างต่ำอย่างสูงนี้ ก็จะยืดหยุ่น ให้ใช้ความเหมาะสมที่จะให้ได้ผล โดยขึ้นต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งหมายถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้ฟังฝ่ายหนึ่ง และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้สอนฝ่ายหนึ่ง องค์ประกอบเหล่านี้ ต้องนึกถึงว่า ทำอย่างไรจะให้บรรจบกันลงตัวพอดี เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้มาลงตัวพอดี ก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ผลสำเร็จก็เกิดขึ้น

เวลานี้ เรามักได้เห็นแต่เรื่องของการที่จะเอาอย่างใดอย่างหนึ่งตายตัว จะเอาแต่มาตรฐานของตัวเข้าว่า ซึ่งทำให้เกิดปมขัดแย้งด้วย แล้วก็อาจทำให้เสียผลที่ควรจะได้ไปด้วย

ที่จริงไม่ได้ตั้งใจพูดเรื่องนี้ แต่การที่พูดถึงเรื่องของบทสวดเหล่านี้ ก็ด้วยมีความประสงค์จะโน้มน้าวจิตใจคนเข้ามาสู่ธรรม ดังที่ได้เห็นกันแล้วว่า แม้แต่การสาธยายธรรมที่เป็นการรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยังมาเป็นการสวดสังคีติ ซึ่งใช้ศัพท์เดียวกับการขับเพลง แต่ก็ต้องมีระบบการระวางอย่างที่ว่าแล้ว ที่ว่าทำนองจะต้องอยู่ในลักษณะที่จะโน้มน้าวจิตมาสู่ความดีงาม สู่ความสงบ โดยต้องทำด้วยความตั้งใจที่เป็นกุศล คือมีสติมั่นเอง

สำหรับพระนั้น ความตั้งใจเมื่อสวดในพิธี ก็คือความตั้งใจปรารถนาดีต่อผู้ฟัง สวดมนต์โดยคิดมุ่งจะให้ญาติโยมประชาชนได้รับผลดี ได้เกิดความผ่องใสของจิตใจ ให้ใจสงบ น้อมไปสู่ธรรม ไม่ใช่สวดเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

ถ้าพระเราตั้งใจปรารถนาดี มีเมตตาอย่างนี้อยู่เสมอ การสวดที่เป็นการกระทำก็จะดีไปด้วย มิฉะนั้นก็อาจจะไปคิดแค่ว่า เอ้อ เราไปสวด ไปทำพิธี ก็สวดไปเป็นพิธี อะไรอย่างนี้ ไปๆ มาๆ คำว่าเป็นพิธี ก็จะมี ความหมายแค่ว่าทำ โดยไม่ได้ตั้งใจ ทำพอให้เสร็จๆ ไป ไม่มีกุศลที่มุ่งหมาย แล้วผลดีก็เลยไม่เกิดขึ้น เอละ ขอบเขตเรื่องนี้ไว้ก่อน

ปิดท้าย ย้อนย้ายไปย่ำข้างต้น

ก่อนจะเลยมาถึงเรื่องนี้ ได้พูดถึงเรื่องบทสวดที่นำมาจัดลงในวันเสาร์ว่า คือ ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นบทสวดที่ใหญ่ยาวทีเดียว

ธรรมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ได้บอกแล้วว่า นิยมใช้สวดในงานวันเกิดใหญ่ๆ แต่ในที่นี้ไม่เพียงเข้าใจว่า เหตุผลในการที่เราจัดเข้ามาให้พระสวดในวันนี้ เพราะเป็นบทสวดในพิธีวันเกิดเท่านั้น ที่จริง ไม่ได้มุ่งแค่ว่าเพราะใช้สวดในวันเกิดใหญ่ๆ แต่ที่จัดเข้ามาในการสวดนี้ คือมุ่งที่ความสำคัญของตัวพระสูตรนี้เอง

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ที่ว่าเป็นพระสูตรสำคัญมาก ก็เริ่มตั้งแต่ว่า เป็นปฐมเทศนา คือ เป็นพระธรรมเทศนาครั้งแรกของพระพุทธเจ้า

แล้วการที่มีชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็ด้วยมีความหมายสำคัญ ตามคำแปลที่ว่า พระสูตรแห่งการหมุนธรรมจักร หรือหมุนวงล้อธรรม หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงเริ่มประกาศพระศาสนา หรือประดิษฐานอาณาจักรธรรมก็ได้ นี่คือการเริ่มแรก

เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมีความสำคัญ ทั้งในแง่ของเหตุการณ์ และในแง่ของเนื้อหา เป็นการประกาศหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง แล้ววกโยงเข้าไปหาหลักการที่ใหญ่กว่านั้น ซึ่งครอบคลุมหมด กล่าวคือหลักอริยสัจ ๔

ตามลำดับความในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นที่ **มัชฌิมาปฏิปทา** นี่คือเป็นจุดที่ทรงเชื่อมต่อและหักเหเข้าสู่ระบบคำสอนของพระองค์ คือทรงตัดตอนจากลัทธิแนวความคิดข้อปฏิบัติของยุคสมัย หรือหลักการและระบบที่รู้จักและทำกันอยู่ถึงเวลานั้น อันเรียกได้ว่าเป็นของเก่า เข้ามาสู่หลักการและระบบใหม่ที่พระองค์ทรงประกาศขึ้นมา และกำลังจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไป

ที่ว่าตัดตอน หักเห และขึ้นต้นใหม่ คือ เริ่มแรก พระพุทธเจ้าทรงทำ ความเชื่อมโยงมาจากสภาพความเป็นจริงของยุคนั้นว่า นักบวชนักคิดคนผู้เป็นใหญ่เจ้าอิทธิพล ในยุคนั้นเวลานั้น มีความคิดความเชื่อการปฏิบัติและการดำเนินชีวิตกันอยู่ ๒ แบบ ซึ่งพระองค์ตรัสว่าเป็นสุดโต่ง คือ สุดสายด้านหนึ่งก็เป็นพวกที่หมกมุ่นในกามสุข มุ่งหาความสุขความพรั่งพร้อมด้วยเครื่องบำรุงบำเรอปรนเปรอทางวัตถุ เรียกว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** แล้วที่ สุดสายอีกด้านหนึ่ง ก็คือพวกที่มุ่งไปแต่ในเรื่องของจิตใจ จนสุดขีดถึงชั้นละทิ้งเรื่องวัตถุ เรื่องทางกาย แม้แต่ทรมานร่างกาย เพื่อหวังจะปลดปล่อยจิต เป็นที่สุดแห่งการทำตนเองให้ลำบากเปล่า เรียกว่า **อัตตกิลมถานุโยค**

นี่เป็นสภาพของความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติ และลัทธิความเชื่อ ในยุคพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาขึ้นมาท่ามกลางสภาพชีวิตและสังคมที่ว่านี้ คือท่ามกลางข้อปฏิบัติและแนวความคิดความเชื่อที่ สุดทาง ๒ อย่าง คือ **กามสุขัลลิกานุโยค** กับ **อัตตกิลมถานุโยค** นั้น

พอเริ่มต้น พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิเสธระบบชีวิตความคิดความเชื่อที่มีอยู่ต่อหน้าคนทั้ง ๒ แบบนั้น โดยตรัสเรียกว่าเป็นสุดโต่ง เป็นสุดทาง ๒ ข้าง ที่ต้องไม่ข้องแวะ ไม่พึงเกี่ยวข้อง จะต้องหลีกเลี่ยงละเลิกไปให้พ้น แล้วก้าวเข้าสู่ทางสายกลาง คือ **มัชฌิมาปฏิปทา**

จากนั้นก็ทรงประกาศทางสายกลาง ที่ตัดตอนจากที่สุด ๒ อย่างนั้น เป็นจุดเริ่มที่ตั้งต้นใหม่ เกิดเป็น**มัชฌิมาปฏิปทา** อันเป็นข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

พอตัดแยกออกมาจากทางเก่า เข้าสู่**มัชฌิมาปฏิปทา**เป็นจุดเริ่มที่ตั้งต้นใหม่แล้ว ทีนี้ ก็เข้าไปหาหลักการใหญ่ที่ครอบคลุม กล่าวคือ **อริยสัจ ๔**

ถึงตอนนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงโยงจาก**มัชฌิมาปฏิปทา** เข้าไปยัง**อริยสัจ ๔** แล้วก็ทรงประกาศให้รู้เข้าใจกันว่าที่พระองค์ตั้งระบบ**มัชฌิมาปฏิปทา**ขึ้นมา ก็มากับการได้ตรัสรู้**อริยสัจ ๔** นี้ ซึ่งทำให้พระองค์ทรงตื่นสว่างขึ้นมาเป็น **“พุทธะ”** คือ พระพุทธเจ้า

ถ้าพระองค์มิได้ตรัสรู้**อริยสัจ ๔** นี้ โดยครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว พระองค์ก็จะปฏิญาณพระองค์ไม่ได้ว่าตรัสรู้ ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

เป็นอันว่า **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**นี้ (เรียกแบบรู้จักง่าย ๆ ว่า “ธรรมจักร”) เป็นพระสูตรที่ประกาศหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ทั้งหลักการใหญ่ และประมวลข้อปฏิบัติ พร้อมทั้งเป็นเครื่องยืนยันพระสัมมาสัมโพธิญาณ กับทั้งบอกให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร

จึงได้นำมาจัดเข้าเป็นบทสวดสำคัญ โดยมาประสานเข้ากับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน คือเป็นบทสวดในวันเกิดใหญ่ๆ อย่างที่ว่าไปแล้ว

เป็นอันได้ความหมายทั้งสองด้าน

ตามประเพณีนั้น แม้แต่ที่เอาธรรมจักรไปจัดเป็นบทสวดในวันเกิดใหญ่ๆ ท่านก็คงจะมองความหมายในแง่นี้ด้วย คือมองว่าเป็นพระสูตรที่สำคัญยิ่ง การนำพระปฐมเทศนามาสวด ต้องนับว่าเป็นมงคลอันยิ่งใหญ่ นี่ก็เป็นเรื่องของเหตุผลที่พอจะมองเห็น จะถือว่าเป็นเรื่องเก๋ๆ หรือปลื้ยกย่อย ก็พูดได้ ก็เอามาเล่าถวายไว้

ตอนที่

๙

พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา

ใช้ว่าพิธีกรรมจะไร้ความหมาย

เรื่องต่อไปที่อยากจะพูดวันนี้ เป็นหัวข้อใหญ่หน่อย โยงกับเรื่องที่เราพูดกันมาหลายครั้งแล้ว เช่น เรื่องการบูชา เครื่องบูชา การสวดมนต์ อะไรต่างๆ เรื่องเหล่านี้ ว่าโดยหลักใหญ่ ก็อยู่ในเรื่องพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน และพระเราก็เกี่ยวข้องกับมาก เพราะฉะนั้น ก็เอามาพูดกัน แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว วันนี้อยากจะพูดน้อยๆ จึงคงจะแค่พูดนำเรื่องไว้เท่านั้น ยังไม่จบในวันนี้

พิธีกรรม มีเพื่ออะไร? เริ่มแรกก็อยากจะฟังทัศนะของพระนวกะก่อน อยากจะฟังท่านสุรเดชว่ามองพิธีกรรมอย่างไร มองแล้วเห็นความหมาย หรือมีความเข้าใจอย่างไร หรือมีทัศนคติอย่างไรต่อเรื่องพิธีกรรม

พระสุรเดช: เป็นรูปแบบที่จะน้อมนำให้เกิดความเลื่อมใส... (ฟังเสียงขลุ่ยทักไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็เข้ากับนัยที่เคยพูดกันมาแล้ว แม้ว่ายังไม่ได้พูดเรื่องพิธีกรรมโดยตรง ที่นี้ ท่านจักรพันธ์ละ

พระจักรพันธ์: (ฟังเสียงขลุ่ยทักไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: เป็นการแสดงศรัทธาอย่างหนึ่ง แล้วท่านไอร์ส ว่าอย่างไร

พระไอร์ส: ... เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ... แล้วก็สอง เพื่อโน้มนำเข้าสู่ธรรมะ (ฟังเสียงขลุ่ยทักไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: พุดยาก ลองมองดูในสายตาของประชาชนทั่วไปสิ อย่างชาวบ้านนี้ มีความเข้าใจต่อพิธีกรรมอย่างไร ว่าเป็นอะไร ยังไม่ต้องเอาตัวเองละ เพราะว่าถ้าเอาตัวเอง เราก็จะพยายามพุดให้เป็นเหตุเป็นผล เอาความเข้าใจของชาวบ้านเถอะ ว่าเขารู้สึกนึกคิดอย่างไร ในเวลาที่เขามาหาพระ หรือมาทำพิธีอะไรอย่างนี้

พระนวกะ: (ฟังเสียงขันทีไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: เหรอ! ...ปลอบประโลมใจ คลายทุกข์ อันนั้นคล้ายๆ เป็นจุดหมาย เอาอย่างนี้ได้ไหม พิธีกรรมนี้ มักจะเข้าใจความหมายกันว่า เป็นการทำให้ขลัง ให้ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับคนจำนวนมากทั่วๆ ไปนะ พิธีกรรมจะมีความหมายในเชิงนี้หรือเปล่า คือว่า พอได้ทำพิธี พอมีพิธีกรรมขึ้นมา ก็ทำให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ทำให้ขลัง ทำให้ศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็นั่นใจ หรือเข้มแข็งขึ้นมา ทีนี้ พอรู้สึกว่าเกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาแล้ว มันใจ หรือเข้มแข็งขึ้นมาแล้ว ก็ได้ผลละ ใช่ไหม?

ที่ว่าได้ผล ก็อยู่ตรงนี้ ตรงที่ใจฟูขึ้นมา อาจจะต้องกับปลื้มขนลุกขนพองว่า โอ้... ขลังนะ ศักดิ์สิทธิ์นะ เอาละ ทีนี้ก็จะมียานาจดลบันดาล จะทำให้เราพ้นจากความทุกข์ จะมาแก้ปัญหา มาแก้เคราะห์ของเราได้ จะทำให้เรามีโชคได้ลาภ ได้นั่นได้นี่ นี่คืออำนาจที่เกิดจากความขลัง ตามที่วานี้ พิธีกรรมก็เป็นเรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการทำให้ขลัง ให้ศักดิ์สิทธิ์ ความหมายที่มองกันทั่วๆ ไป คืออย่างนี้ ใช่ไหม?

สืบเสาะเจาะลึก “พิธีกรรม”

ในตัวพิธีกรรมเอง ที่จริง คำว่า “พิธีกรรม” มาจากคำว่า “วิธี” + “กรรม” สำหรับ “วิธี” เมื่อแผลง ว เป็น พ มันก็เป็น พิธี

แล้ว “วิธี” แปลว่าอะไรละ วิธีนั้น จะเห็นได้ในคำว่า วิธีการ ซึ่งเป็นเรื่องของปฏิบัติการ ที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ต้องการ ส่วน “กรรม” ก็แปลว่า การกระทำ

เพราะฉะนั้น วิธีกรรม ที่แผลงเป็น พิธีกรรม ก็คือการกระทำที่เป็นวิธีการ หรือเป็นแนวทางของปฏิบัติการที่จะนำไปสู่ผลหรือจุดหมายที่ต้องการ

ตามความเป็นมา ดังได้เห็นได้รู้กันอยู่ พิธีกรรมก็มากับศาสนา ที่นี้จุดหมายที่มีมาในศาสนาต่างๆ ตั้งแต่เดิมนั้น มักจะเป็นเรื่องของผลในเชิงอำนาจดลบันดาล เมื่อเป็นอย่างนั้น พิธีกรรมก็เลยมุ่งที่จะไปสนองจุดหมายนั้น เมื่อไปสนองจุดหมายในเรื่องอำนาจดลบันดาล ก็ต้องมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เพราะฉะนั้น ความหมายของพิธีกรรมก็จึงเป็นเรื่องของการทำให้ขลังให้ศักดิ์สิทธิ์ อย่างที่ว่าแล้ว

ที่นี้ต่อมา เมื่อไม่นานนักนี้ ความหมายของพิธีกรรมในทางขลังศักดิ์สิทธิ์ ชักจะเลื่อนลงหรือเสื่อมลงไป เฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่ความนิยมวิทยาศาสตร์เฟื่องฟูมาก บางคราว คนถึงกับดูถูกเรื่องพิธีกรรม เรื่องของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องศาสนาทั่วไปหมด หันไปในทางตรงข้าม ถึงขั้นที่เรียกว่า “คลังวิทยาศาสตร์”

ในยุคคลังวิทยาศาสตร์นั้น คนไม่เห็นความสำคัญของพิธีกรรม แถมมองไปในเชิงเหยียดๆ พิธีกรรมที่เหลือติดมากับประเพณี ซึ่งยังต้องทำสืบต่อกันมา ก็มีความหมายแค่เป็นเรื่องที่สักว่าทำ จนกระทั่งไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า คนสมัยใหม่มองพิธีกรรมใน ความหมายว่าเป็นเรื่องสักว่าทำๆ กันไป จนถึงกับมีคำพูดจำพวกที่ว่า “ทำพอเป็นพิธี” เพราะเป็นเรื่องที่ทำต่อๆ ติดกันมาแต่เดิม ยังทิ้งไม่ได้ ความหมายที่ว่าขลัง ศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่สำคัญอะไรแล้ว บางทีเลยไปในทางตรงข้าม ออกจะเยาะๆ เย้ยๆ ไปด้วยซ้ำ

เรื่องความนิยมวิทยาศาสตร์ อะไรๆ ก็ต้องให้เป็นวิทยาศาสตร์ ต้องพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ ถึงกับเป็นอาการคลังวิทยาศาสตร์ขึ้นมา นี้ นักศึกษา ใครสนใจ ก็ไปค้นดู เรื่อง “scientism”

ที่เป็นอย่างนี้ จะว่ามนุษย์ไปสู่ดโ่ง ๒ ข้างก็ได้ สมัยหนึ่ง มองความหมายของพิธีกรรมว่าเป็นเรื่องขลัง ศักดิ์สิทธิ์ เวลาจะเข้าพิธี ต้องเตรียมใจ ต้องทำให้หนักแน่น เอาจริงเอาจัง กลัวด้วยว่า ถ้าทำผิดพิธีไป เดี่ยวเทพเจ้าจะมาหักคอ หรือจะเกิดเคราะห์ร้ายอะไรต่างๆ ไม่ได้ละ ต้องตั้งใจทำให้ดีเต็มที่ แม่นเปี้ยบ นั่นก็สุดโ่ง หรือเฉไปข้างหนึ่ง

อีกสมัยหนึ่งก็มองความหมายของพิธีกรรมว่า เป็นเรื่องเหลวไหลมงาย ไม่มีสาระอะไร สักว่าทำไปอย่างนั้น จนกระทั่งว่าแม้แต่คำว่า “พิธี” ก็ถึงกับกลายเป็นคำที่ไม่มีคุณค่า ถูกเอาไปใช้ในทางหยามเหยียด อย่างที่ว่าข้างต้น คือ เวลาจะทำอะไร ถ้าทำไม่เอาจริงเอาจัง ก็บอกกันว่า ทำพอเป็นพิธีนะ นี่ก็ไปสู่ดโ่ง หรือเฉไปอีกข้างหนึ่ง ตรงข้ามกับข้างแรกที่เป็นเรื่องขลัง ศักดิ์สิทธิ์ หนักแน่น จริงจัง แรง คราวนี้กลายเป็นเหลวไหล ไม่มี ความสำคัญ ก็สุดโ่งทั้งสองอย่าง

ความหมายสุดโ่งสองอย่างนี้ น่าจะไม่ใช่ความหมายที่แท้ที่ต้องการในพระพุทธานุภาพ ในพระพุทธานุภาพนั้น หลักการก็บอกแล้วว่า เราไม่ได้มุ่งในแง่อำนาจ ดลบันดาลของสิ่งเร้นลับภายนอก ไม่ได้หวังพึ่งอำนาจภายนอก ที่จะมาดลบันดาลช่วยเหลือ แต่ในพระพุทธานุภาพ ก็มีพิธี มีพิธีกรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีสาระ มีความหมาย หนักแน่นจริงจัง ต้องตั้งใจทำ ไม่ใช่เรื่องเหลวไหล หรือสักแต่ว่าทำพอให้เสร็จๆ ผ่านๆ ไป

หันไปตั้งต้นกันที่คำถามแรกเลยว่า ในพุทธศาสนามีพิธีกรรมหรือเปล่า? ก็ปรากฏว่ามีนักปราชญ์หลายท่าน อย่างฝรั่งที่ไม่เกี่ยวข้อง ไม่เคยเห็นวัฒนธรรมไทยในหมู่ชาวพุทธ เขาศึกษาพุทธศาสนาโดยตรงจากคำสอนในคัมภีร์ หลายคนบอกว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่มีพิธีกรรม ว่าไปโน่นเลย

บางคนก็เลยไปอีก ถึงกับบอกว่า พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนา คือไม่ใช่ศาสนาในความหมายของพวกเขา หรือในความหมายตามแบบในอารยธรรมของเขา คือในความหมายของตะวันตก ที่มองศาสนาในความหมายของศัพท์ที่เขาใช้ว่า "religion" ซึ่งมีความหมายตามแนวคิดและสถาบันของเขา ซึ่งแม้แต่ตัวเขาเองก็จำกัดความยากเต็มที่ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังหาหลงกันได้ไม่

แต่นี่อย่างหนึ่ง ที่พอจะเป็นแกนร่วม หรือเป็นส่วนยืนตัวอยู่ในความหมายของศาสนา ที่ฝรั่งเรียกว่า หรือใช้คำว่า religion นั้น คือ ฝรั่งทั้งหลายมองศาสนา คือ religion ตามความหมายของเขาว่า มีความผูกพันกับสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ ที่เขาใช้คำว่า supernatural ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ อยู่นอกเหนือความสามารถของมนุษย์ เมื่อมนุษย์นับถือศาสนา ก็ต้องไปผูกพันกับสภาวะที่เร้นลับเหนือธรรมชาติอันนั้น ที่นี้ พุทธศาสนาไม่มีความผูกพันกับสภาวะที่ว่านั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นศาสนา (แบบของเขา)

นี่คือ ศาสนาในความหมายของเขาละ ในความหมายของคำว่า religion ไม่ใช่ความหมายของเรา เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่ ถกเถียงกันจบได้ยาก

แต่ที่สำคัญตรงจุดนี้ก็คือ พอมีสภาวะเร้นลับเหนือธรรมชาติ เห็นอภินิหารของมนุษย์เป็น supernatural แล้ว ก็ต้องมีพิธีกรรม ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่จะสื่อให้สภาวะนั้นถึงกันกับมนุษย์ได้ อย่างของฝรั่งนั้น ที่เป็นมาในคริสต์ศาสนาก็มี sacraments ต่างๆ ซึ่งก็ชัดเลยว่า พิธีกรรมมีสาระอยู่ที่ความศักดิ์สิทธิ์ มุ่งการทำให้ศักดิ์สิทธิ์

ถึงตรงนี้ เราก็กลับมาที่เรื่องพิธีกรรมอีก หันไปดูศาสนาโบราณต่างๆ ก็มีพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญ อย่างที่บอกเมื่อได้แล้วว่า ความหมายอย่างหนึ่งที่สำคัญ หรือจะเป็นความหมายหลักของพิธีกรรม คือการทำให้เกิดความ(รู้สึก)ขลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องปฏิบัติด้วยความตั้งใจทำจริงจังอย่างถูกต้อง

ยกตัวอย่าง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ วันหนึ่งตอนเช้าตรู่ ขณะเสด็จจะเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ได้ทอดพระเนตรเห็นมาณพคือหนุ่มน้อยแห่งวรรณะพราหมณ์ ออกมาจากเมืองราชคฤห์ ลงอาบน้ำจนเปียกทั้งตัว ทั้งผ้าก็เปียก ผมงก็เปียก แล้วมายืนไหว้ทิศทั้งหลาย (ที.ป.๑.๑๑/๑๗๒/๑๙๕)

มาณพยานไหว้ทิศ เริ่มด้วยทิศตะวันออก คือทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น ซึ่งเรียกว่าทิศเบื้องหน้า แล้วก็ต่อไปทิศเบื้องขวา คือทิศใต้ แล้วก็ทิศเบื้องหลัง คือทิศตะวันตก ต่อด้วยทิศเบื้องซ้าย คือทิศเหนือ แล้วก็ทิศเบื้องล่าง จบสุดท้ายที่ทิศเบื้องบน รวมเป็น ๖ ทิศ

พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปทักทายเขา ตรัสถามว่า นี่เธอไหว้ทิศนี้ทิศนั้น ทำอะไรกัน เขาก็ทูลตอบว่า บิดาของข้าพเจ้า เมื่ออยู่บนเตียงนอนที่จะตาย คือเมื่อนอนใกล้จะสิ้นใจ ได้ฝากฝังสิ่งเสียบอกข้าพเจ้าไว้ว่า เมื่อพ่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ให้ไหว้ทิศทั้ง ๖ ข้าพเจ้านั้น ด้วยความรักเคารพบิดา จึงปฏิบัติตามคำสั่งของท่าน ด้วยการมาไหว้ทิศ หมายความว่า ถึงจะไม่เข้าใจความหมาย ก็ทำตามอย่างตั้งใจจริงจัง เพราะเคารพบิดา นี่เห็นไหม พิธีกรรม

พิธีกรรมจึงเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อแสดงความตั้งใจอย่างจริงจังที่จะสื่อความหมาย และความมุ่งหมายไปถึงอำนาจอะไรอย่างหนึ่งที่เร้นลับเหนือวิสัย ซึ่งยิ่งใหญ่ศักดิ์สิทธิ์ แต่เรามองไม่เห็นความหมายปรากฏชัดออกมาในตัวรูปแบบของการกระทำที่แสดงออกเป็นรูปธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ใช้สอย หรือเป็นเรื่องของเหตุผลในชีวิตประจำวัน

อย่างในกรณีนี้ เรามองไม่เห็น ว่าทำไมมาณพยานจึงไปอาบน้ำมาเปียกทั้งตัว แล้วก็มายืนไหว้ทางโน้นที ทางนี้ที ไหว้ทิศตะวันออก ไหว้ทิศใต้ ทิศเหนือ ถ้าคนต่างพวกต่างวัฒนธรรมมามอง ก็เห็นเป็นเรื่องแปลก อาจจะไปเลยก็ได้ ขณะที่คนพวกอื่นมองเห็นว่าไม่มีความหมาย แต่คนพวกที่ทำพิธีนั้น เขาจริงใจจริง ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

เป็นอันว่า ความขลังความศักดิ์สิทธิ์นี้แหละเป็นความหมายหลัก เป็นแกน เป็นพื้นฐาน และความเชื่อต่อความขลังศักดิ์สิทธิ์นี้ก็เป็นตัวยึดโยงคนไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือวิสัย พร้อมกับรักษาระบบนั้นไว้ ทั้งๆ ที่ความขลังศักดิ์สิทธิ์นั้น เขาไม่เห็นความเป็นเหตุเป็นผลในเชิงของชีวิตจริงประจำวัน หรือเหตุผลที่จะเข้าใจได้ แต่เขามองไปที่ความอาจจะเป็นไปได้ว่ามีเหตุผลที่ซ่อนแฝงอยู่เบื้องหลัง เป็นของซ่อนเร้น ซึ่งรวมแล้วในที่สุดก็คือจะเป็นอำนาจหรืออานุภาพที่บันดาลผลดีหรือผลที่ปรารถนาให้แก่ผู้ทำพิธีหรือผู้ที่ปฏิบัติตาม

เรื่องนี้ ในเมื่อเป็นการยากที่จะให้ยึดถือไว้ในระยะยาวตามที่บอกเล่า ถ้าฟังความเชื่อก็ไม่พอ เพื่อจะให้ข้อปฏิบัติจำพวกพิธีกรรมนี้คงอยู่ได้นานๆ ก็ให้ทำต่อๆ ตามๆ กันไป หรือกำหนดเป็นแบบแผน แล้วก็ถ่ายทอดสืบต่อกันไปจนกลายเป็นประเพณี โดยเอาความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเร้นลับเป็นตัวอ้างอิงที่ผูกมัดจิตใจคน แม้แต่ทำให้ต้องทำ เพราะกลัว เป็นต้น เหมือนมีคำขู่แฝงอยู่ว่า ถ้าไม่ทำตามนี้ จะมีเคราะห์เกิดผลร้ายต่างๆ แต่ถ้าทำแล้ว จะได้ผลดีมีโชคลาภ นี่ก็มาสนองกิเลสของคน ก็เลยเป็นการเอากิเลสของคนมาช่วยผูกมัดไว้ด้วย

ในทางตรงข้าม ถ้าขึ้นไปอธิบายกันอยู่ พิธีกรรมและข้อปฏิบัติประกอบปลีกย่อยก็ เยอะแยะไปหมด อธิบายกันไม่หวาดไม่ไหว และคนก็ไม่เอาใจใส่ ยากที่จะโน้มน้าวใจ ก็ต้อง รวบรวมเอาเข้ามาในเรื่องของอำนาจเร้นลับ เธอทำไปก็แล้วกัน แล้วเธอก็จะได้โชคได้ลาภ ไม่มีภัยไร้เคราะห์ แต่ถ้าเธอไม่ทำ จะเกิดเคราะห์ร้าย คนก็ตั้งใจทำกันไปทั้งที่ไม่รู้เรื่องหรือ มั่วๆ ไม่ชัดเจน

ไปๆ มาๆ ศาสนามากมายแต่โบราณก็เลยสืบทอดกันมาในลักษณะนี้ โดยเกิดเป็น dogma คือข้อยึดถือ ข้อปฏิบัติ ความเชื่อที่ตายตัว การที่ต้องยึดถือต้องทำอย่างไรอย่างหนึ่งตายตัว โดยห้ามสงสัย ไม่ให้ถาม ลงท้าย ศาสนาพวกที่ถือตามศรัทธา ก็จะอยู่มาใน ลักษณะนี้ และพิธีกรรมก็ฟุ้งมาในลักษณะนี้ด้วย

ที่นี้ หันมาดูพระพุทธศาสนา เป็นที่สังเกตมานานแล้ว ตั้งแต่เมื่อชาวตะวันตกเพิ่ง เจอพระพุทธศาสนา ในยุคที่ยังตื่นหรือคลั่งไคล้วิทยาศาสตร์ ตอนนั้น พวกผู้รู้ของฝรั่งที่มา เจอมาดูพระพุทธศาสนา แปลกใจหรือตื่นเต็นบอกว่า พุทธศาสนานี้ เรียกกันเป็นศาสนา แต่ไม่มี dogma ไม่มีข้อกำหนดที่บังคับความเชื่อแบบนั้น แล้วก็มองต่อไปในแง่ว่าพุทธ ศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์ได้ บ้างก็ชื่นชมกาลามสูตร แล้วอะไรๆ ก็ว่ากันไป

เมื่อไม่มี dogma ไม่บังคับความเชื่อ ไม่มีข้อกำหนดให้ต้องเชื่อ ก็ใช้ปัญญาเป็น ตัวทำงาน พุทธศาสนาถือปัญญาเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปัญญาเป็นเยี่ยมยอด (ปณฺณุตฺตฺรา สพฺเพ ธมฺมา - ธรรมทั้งปวง มีปัญญาเป็นยอดเยี่ยม, *อัง.นวก.๒๓/๒๑๘/๔๐๐*) ปัญญา ปลอดปล่อยมนุษยให้เป็นอิสระ

ที่นี้ถ้าคนไม่ศึกษา ไม่ใช้ปัญญา ก็รักษาพระพุทธศาสนาไม่อยู่ ไม่เหมือนอย่าง ศาสนาที่มีข้อกำหนดตายตัว เอาศรัทธาเข้าว่า ไม่ต้องถาม เธอเชื่อไปก็แล้วกัน ทำไปเกิด แล้วก็ปรากฏว่า ศาสนาที่เอาศรัทธาเข้าว่าอย่างนี้ กลับอยู่ได้ดี อยู่ได้ง่ายเลย เอ้อ... พอ ลูกเกิดมา พ่อแม่ก็บอกว่าทำอย่างนี้ๆ ก็แล้วกัน ตามไปวัดนะ แล้วทำอย่างนี้ๆ ถึงจะไม่ ต้องถาม มันก็อยู่ได้ เชื้ออย่างนี้ และปฏิบัติอย่างนั้น ก็แล้วกัน ก็อยู่กันไป อยู่ได้เรื่อย แต่ สำหรับพระพุทธศาสนา แค่นั้นไม่พอที่จะคงอยู่ได้

อย่างที่ว่าแล้ว พุทธศาสนานั้นต้องอาศัยปัญญา ถ้าไม่มีปัญญา ไม่ใช้ปัญญา ไม่ รู้ไม่เข้าใจ ต่อไปหลักธรรมก็เพี้ยนหมด ลองเอามาตรวจตราพิจารณากันจริงๆ สิ เดียวนี้ ธรรมวินัยเพี้ยนไปเท่าไรแล้ว อย่างน้อยพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นอย่างศาสนาโบราณ หรือศาสนาแบบอยู่แค่ศรัทธา ซึ่งไม่ใช่พระพุทธศาสนาตัวจริง

พระพุทธศาสนาจะอยู่ได้ ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา ต้องมีการตรวจสอบความเชื่อ ตรวจสอบพัฒนาความรู้ความเข้าใจและการทำกรปฏิบัติ ไม่เหมือนศาสนาทั่วไปที่ถือศรัทธาเป็นใหญ่ เมื่อเอาข้อกำหนดความเชื่อและการปฏิบัติ มายื่นให้แล้ว ก็กำกับหรือบังคับลงไปบอกว่าให้ถือตายตัวอย่างนั้น ก็เป็นอันว่าอยู่ได้เลย

แต่ในพระพุทธศาสนา เมื่อไม่กำหนดให้ถือตายตัว ไม่บังคับลงไป พอว่าไปๆ เดี่ยวก็ต่างคนต่างว่าบ้าง คนเดียวว่าไปต่างๆ บ้าง ไม่นานก็เลือน ก็เพี้ยน ขนาดวินัยซึ่งเพี้ยนยาก ก็ยังไกล ไม่ต้องพูดถึงธรรมที่เข้กันไปไกลๆ จึงต้องคอยทบทวนตรวจสอบกันเรื่อยๆ พูดสั้นๆ ว่าคือต้องศึกษานั้นเอง อันนี้ ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็กลายเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่ง จะว่าเป็นข้อดีหรือข้อเสียของพุทธศาสนาก็แล้วแต่ แต่ก็ทำให้พระพุทธศาสนา รักษาได้ยาก

ไม่ว่าจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรม

พูดไปๆ คอยจะเลยเรื่อยออกไปเรื่องข้างนอก ย้อนกลับมาที่เรื่องพิธีกรรมอีก ศาสนาต่างๆ กำหนดข้อปฏิบัติเป็นพิธีกรรมกันมากมาย หลายเรื่องก็จัดวางเป็นแบบแผนที่ซับซ้อน เช่น พราหมณ์บอกว่า นั่นนะ ทุกคนต้องบูชาไฟ ไฟที่จะบูชามีเท่านั้นๆ ชนิด ไฟชนิดนั้นๆ มีพิธีบูชาอย่างนั้นๆ ไฟชนิดนี้ต้องบูชาเป็นประจำตลอดเวลา ต้องดูแลอย่าให้ดับ รักษาต่อๆ ไปชั่วลูกชั่วหลาน จากพ่อแม่ส่งต่อให้ลูก แล้วลูกก็ส่งต่อไป

นั่นไฟขนาดย่อย ยังมีไฟบูชาใหญ่ขึ้นไปอีก จนถึงไฟในพิธีบูชายัญ ซึ่งมีหลายระดับ แล้วก็มีข้อกำหนดของพิธีต่างๆ กันไป เช่น บูชายัญชนิดนี้ เอาสัตว์ชนิดนี้ เช่นว่า แพะ ๗๐๐ ตัว วัว ๗๐๐ ตัว แกะ ๗๐๐ ตัว มาช่าบูชายัญ โดยมีการเตรียมการฆ่าอย่างนี้ๆ ตัวคนที่เข้าพิธี เช่น สามเณรภรรยา สามเณรจะต้องแต่งตัวอย่างนั้น ภรรยาจะต้องแต่งตัวอย่างนี้ จะต้องมาอยู่ในที่ที่กำหนดไว้ แล้วก็นอนอย่างนั้นๆ เป็นเวลาเท่านั้นๆ ฯลฯ

ข้อกำหนดเหล่านี้แบบนี้ เป็นพิธีกรรมซึ่งสำหรับเราเองไม่เห็นเหตุผลออกมา ก็คล้ายอย่างที่ว่าเมื่อกี้ การไหว้ทิศก็เหมือนกัน เราก็ไม่เห็นอะไรเป็นเหตุผลออกมา แต่ไหว้ทิศก็ยังดีกว่าบูชายัญ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ทำร้ายทั้งคน ทั้งสัตว์ ถ้าว่าในแง่อย่างนี้ ก็จะเป็นเหตุเป็นผลได้

ที่นี้เหตุผลอย่างหนึ่งก็อย่างที่พูดเมื่อกี้ คืออาจจะจะเป็นความปรารถนาดีของผู้ที่ริเริ่มจัดตั้งขึ้นมา คิดดีแล้วก็บอกให้ทำไปเลย ไม่ต้องมัวเสียเวลาอธิบาย ให้เขาได้ประโยชน์ไปเลยด้วยการปฏิบัติโดยไม่ต้องเข้าใจเหตุผล ก็เป็นอันให้เป็นข้อปฏิบัติที่สืบๆ กันมาแต่โบราณ โดยไม่ต้องถามเหตุผล ถึงจะมองสืบหา ก็ไม่เห็นเหตุผลในเชิงปฏิบัติ ที่ผู้คนจะเข้าใจได้ ก็เลยเป็นเหตุผลพิเศษที่เร้นลับ เรียกว่าเป็นอุบาย

อย่างไร้เหตุผลที่ว่ามัน อาจเกิดจากความปรารถนาดีของผู้ที่วางขึ้นมา ซึ่งมีได้ในแง่ต่างๆ แต่อย่างง่ายๆ ก็อาจจะทำให้ต้องตื่นแต่เช้า ให้ทันพระอาทิตย์ขึ้น อย่างนี้เป็นต้น นี่ก็คือว่าฉันไม่ต้องบอกให้เสียเวลา เธอปฏิบัติไปก็แล้วกัน ถ้าฉันบอก ถึงจะมีเหตุผลแถมอธิบายอย่างดี แต่แล้วเธอก็ไม่ปฏิบัติ ผู้สั่งหรือผู้ด้วยความซึ้งศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ บอกไปเลย ให้ไว้ทิศ แล้วนี่ เพื่อจะให้ไว้ทิศให้ถูกให้ทัน ก็ต้องไหว้ตอนพระอาทิตย์ขึ้น ไม่ใช่ไปไหว้ตอนเที่ยง ที่ไม่ชัดว่าทิศไหนอยู่ตรงไหน เข้มทิศก็ยังไม่ดี เขาเป็นว่า จะให้ทันพระอาทิตย์ขึ้น แล้วไว้ทิศได้ตรง ก็ต้องรีบตื่นก่อนรุ่ง ก็เลยได้ลุกขึ้นแต่เช้า อย่างนี้เป็นต้น

ในทางตรงข้าม อาจจะเป็นเหตุผลที่เป็นความปรารถนาร้ายของผู้ที่วางก็ได้ เช่น เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง พรหมมณีอาจจะวางข้อกำหนดขึ้นอย่างนั้นๆ เพื่อจะได้ลาภมากๆ ก็ทำให้มีอะไรซับซ้อนมากขึ้น นี่ก็เป็นไปได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันไป จะให้เหตุผลอะไรก็ตาม รวมแล้วแล้วก็ไม่ปลอดภัยและไม่ดีจริง ไม่ดีงามอย่างยั่งยืน ถ้ามนุษย์จะพัฒนากันจริงๆ ก็ต้องรู้เหตุรู้ผล ให้ไปถึงเหตุผลที่แท้จริง และก็ต้องฝึกต้องพัฒนาคนให้ต้องไม่ขี้เกียจ ไม่ขี้คร้านจนเกินไป ต้องหัดให้คนรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาและตั้งใจศึกษา แล้วปฏิบัติกิจการด้วยความตระหนักรู้ และมีความเพียรพยายาม ให้เจตนาที่ดี ปัญญาก็มี นี่ก็จะมาถึงพระพุทธศาสนา

อย่างเรื่องของมาณพที่มาไหว้ทิศนี้ เขาชื่อว่าสิงคาลกะ พระไตรปิฎกเล่าเรื่องบอกที่มาที่ไปขึ้นต้นไว้แค่นั้น แต่อรรถกถาคือคัมภีร์หรือหนังสือที่อธิบายพระไตรปิฎก ช่วยเล่าเพิ่มเติมว่า ความจริงนั้น บิดาของมาณพคนนี้เป็นพรหมมณีที่ได้มาเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว แดมเป็นโสดาบันด้วยซ้ำ

นี่ตอนที่ท่านพรหมมณีนั่งมีชีวิตอยู่ ก็เอาใจใส่อยากจะให้ลูกรู้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่จะชักนำอย่างไร ลูกก็ดื้อ ไม่เอาใจใส่ บอกให้ไปวัดบ้างสิ เขาก็ไม่ยอมไป เขาบอกว่าไปแล้วต้องไปไหว้พระ ต้องไปนั่งหลังซดหลังแข็ง ก็เมื่อย แล้วเดี๋ยวไปรู้จักกับพระเข้าอีก คุณเคยกันขึ้นมา ก็อาจจะต้องนิมนต์ไปบ้าน เดียวก็ต้องถวายอาหาร สิ้นเปลือง แล้วก็ยุ่ง วุ่นวาย ไม่ยอมไปวัดสักที เป็นอันไม่ได้เข้ามาใกล้ชิดพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

ท่านพรหมมณีอยู่มาแก่ชราจะถึงแก่กรรม ก็คิดห้วงว่า เอ... ทำอย่างไรเราจะช่วยให้ลูกได้รู้จักธรรมะ ได้รู้จักพระสงฆ์ ได้ไปวัด ก็เลยทำเป็นอุบาย สั่งลูกให้ไปทำพิธีไหว้ทิศนี้ เมื่อเขาไปไหว้ทิศที่หน้าประตูเมืองตอนเช้า เดียวก็ต้องเจอกับพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะต้องตรัสถาม แล้วก็ทรงสอน ก็จะเป็นอุบายนำลูกเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ นี่อรรถกถาเล่าณะ จะอย่างไรก็แล้วแต่ พระอรรถกถาจารย์ท่านว่าไว้อย่างนั้น

ไม่ว่าจะอย่างไร ก็เป็นอันว่า ตัวการไหว้ทิศเองนี้ เราเห็นได้ว่ามันไม่มีเหตุผลชัดเจนในตัว ทีนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบกับมาณพนี้ที่มาไหว้ทิศอยู่ ได้ตรัสถาม และเขาทูลตอบอย่างที่ว่าแล้ว พระองค์ก็ตรัสว่า การไหว้ทิศอย่างนี้ ไม่ใช่การไหว้ทิศในอริยวินัย คือในระบบแบบแผนของอริยชน ก็คงทำนองว่าชาวอารยันแท้ไม่ทำอย่างนี้

พอมาณพได้ยินคำนี้ ก็สะดุดใจ กระทบความคิดขึ้นมาเลย เอ... อะไรนะ มีด้วยหรือ การไหว้ทิศในระบบแบบแผนของอริยชน อย่างที่ข้าพเจ้าทำอยู่อย่างดี ตั้งใจเต็มทีนี้ ไม่ใช่เป็นการไหว้ทิศแบบอารยันเสียแล้ว เขาก็เลยทูลถามว่า แล้วอย่างไรล่ะที่จะเรียกว่าเป็นการไหว้ทิศในระบบแบบแผนของอริยชน

พออย่างนี้ ก็ได้จังหวะ ถึงโอกาส พระพุทธเจ้าก็จึงตรัสแสดงว่า ทิศต่างๆ ที่คลุมครอบรอบตัวเรานี้ ก็คือผู้คนที่อยู่ในสถานะต่างๆ กันในสังคม ซึ่งเราต้องมีความสัมพันธ์ด้วย เมื่อเราดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม เราจะต้องมีความสัมพันธ์กับคนที่อยู่ในสถานะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆ กัน ซึ่งจัดแยกได้เป็น ๖ กลุ่ม ๖ จำพวก การปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลเหล่านั้นให้ถูกต้อง นั้นแหละเรียกว่าการไหว้ทิศ

จากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสถึงความหมายของทิศทั้งหมดนั้นๆ ไปตามลำดับ คือ ที่ ๑ ทิศตะวันออก เป็นทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา มีหลักการปฏิบัติต่อกันระหว่างบิดามารดา กับบุตรอย่างนั้นๆ เมื่อทำถูกต้องอย่างนี้ เรียกว่าไหว้ทิศที่ ๑ แล้วก็ตรัสไปเรื่อยๆ จนครบ ๖ ทิศ ซึ่งจะไม่ยกมาพูดกันในที่นี้ เพราะที่นี้จะอธิบายเรื่องพิธีกรรม

เป็นอันว่า พิธีกรรมในการไหว้ทิศได้เกิดมีความหมายขึ้นมา เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความหมายใหม่แก่เรื่องทิศ ๖ และการไหว้ทิศ ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นการปฏิบัติที่เกิดเป็นประโยชน์ในชีวิตและสังคมมนุษย์ ไม่ใช่แค่วิธีกรรมในความหมายเดิม ซึ่งเป็นเรื่องของความขลังศักดิ์สิทธิ์ อันเร้นลับ มองไม่เห็นเหตุผล อาจจะมีเหตุผลอยู่เบื้องหลังที่โยงไปยังประโยชน์บางอย่างที่ไม่ตรงไปตรงมา หรือเป็นเหตุผลที่ไม่จริงไม่จัง หรืออาจจะเป็นเหตุผลที่พ้นสมัยไปแล้วก็ได้

ที่ว่านี้หมายความว่า ตอนที่บัญญัติจัดตั้งพิธีกรรมนั้น อาจมีเหตุผลที่เป็นประโยชน์แท้จริงอยู่เบื้องหลัง แต่ด้วยปัจจัยอันไม่เอื้อของยุคสมัยเช่นการที่ไม่อาจสื่อสารถึงกันให้เพียงพอได้ ก็ใช้วิธีที่จะให้มีการปฏิบัติขึ้นได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อการสื่อสารมากนัก จากนั้นเมื่อยอมรับทำกันมาแล้ว ก็ทำกันโดยไม่รู้ชัด สักว่าทำตามๆ สืบกันมา โดยที่เหตุผลนั้นอาจจะเหมาะสมเข้ากันได้สำหรับชีวิตในยุคสมัยก่อน ซึ่งถึงสมัยนี้อาจไม่เกี่ยวกันแล้ว ก็เลยกลายเป็นว่าถือปฏิบัติกันไปตามความเชื่อ ที่อาจจะจะเป็นความหลงงมงายไปแล้ว

ที่นี้ ที่นักปราชญ์สมัยใหม่จากข้างนอกเขาศึกษาแล้วบอกว่า พุทธศาสนาไม่มีพิธีกรรมนั้น ก็คือเขาพูดถึงพระพุทธศาสนาในยุคเดิม ในสมัยของพระพุทธเจ้า หรือตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังที่ว่าหลักคำสอนเดิมตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น ตรัสถึงการปฏิบัติในเรื่องที่รู้เข้าใจมองเห็นเป็นประโยชน์ ซึ่งซึ่งด้วยใจ ถึงด้วยปัญญา อย่างจะแจ้งจริงจัง ว่ากันเป็นเหตุเป็นผลชัดเจนไปเลย

ตามที่ว่านี้ เมื่อมาเทียบกับยุคปัจจุบันก็จะเห็นว่า ในสมัยพุทธกาลไม่มีพิธีกรรมอย่างยุคนี้ อย่างพระฉันข้าวเวลานี้ สมัยนี้ มีการจัดพิธี อาจจะเป็นพิธีทำบุญ ที่วางลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นแบบเป็นแผน เริ่มตั้งแต่มีการจุดธูปจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย มีการไหว้การกราบ แล้วก็มีการอาราธนาศีล วัชศีล ที่เรียกว่าสมาทานศีล หรือรับศีลกัน แล้วก็มีการเจริญพระพุทธมนต์ อะไรต่างๆ

จะเห็นว่า ญาตีโยมนิมนต์พระไปฉัน กว่าจะได้ฉัน ว่ากันตั้งครึ่งค่อนชั่วโมง ฉันเสร็จแล้วก็มีการอนุโมทนาให้พร สวดอนุโมทนาให้พรเสร็จ ก็กลับ บางที่แทบไม่ได้พูดได้จากกันเลยทีเดียว กลายเป็นเรื่องของกิจกรรมที่เรียกว่าพิธีกรรมไปหมด

แล้วความหมายของการทำพิธีนั้นๆ แม้แต่ทำบุญอย่างที่ว่า ก็ไปอยู่ที่ ๒ อย่างดั่งว่าแล้ว *หนึ่ง* เรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ที่มักจะโยงไปยังอำนาจเร้นลับอะไรบางอย่าง ที่จะบันดาลผลสำเร็จ ให้โชคลาภ หรือปัดเป่าภัยอันตรายเคราะห์กรรม เป็นต้น หรือไม่ก็ *สอง* มองเป็นเรื่องของการที่สักแต่ว่าทำเป็นพิธี ก็มักมองกันอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แค่นี้

ที่นี้ ความหมายที่แท้อยู่ที่ไหน หรือควรไปให้ถึงไหน เราหันกลับไปดูครั้งพุทธกาล เมื่อมีผู้นิมนต์พระพุทธรูปเจ้าไปบ้าน ก็จะไม่มีการพิธีกรรมมากมายหมุ่หมิมเหล่านี้ แต่จะเห็นได้ตามเรื่องที่เราเล่าไว้ในพระไตรปิฎกว่า เมื่อเขานิมนต์ไปฉัน พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปเสวยภัตที่บ้านของเขาแล้ว

พอฉันเสร็จ ก็มีข้อความลงทำยให้รู้ว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธรรมกถา ยังบุคคลนั้น *สนทสเสตวา* - ให้มองเห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง *สมาทเปตวา* - ให้เขาพร้อมใจรับเอาคำสอนของพระองค์ไปใช้ไปปฏิบัติ *สมุตเตเสตวา* - ทำให้เขามีจิตใจแก่กล้า เกิดกำลังใจ คึกคักคิดเอาจริงเอาจังที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ แล้วก็ *สมปหเสตวา* - ทำให้เขาร่าเริงยินดี มีจิตใจสดชื่นเบิกบาน ทั้งนี้ก็ *ธมฺมมฺยา กถาย* - ด้วยธรรมีกถา ถ้อยคำที่ทรงอธิบายหรือแสดงธรรม แล้วจึงเสด็จกลับ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยคือฉันเสร็จ ก็มีข้อความนี้ลงท้าย เหมือนเป็นคำสรุป บอกผลของการเสด็จไปตามที่นิมนต์ให้ไปฉัน คือลงว่า *ธมฺมียา กถาย สันทุสเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมฺมุเตเชตฺวา สมฺบหฺเสตฺวา* แล้วก็ *อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ* ทรงลุกจากอาสนะ เสด็จกลับออกไป

ไม่เฉพาะเสด็จไปตามที่เขานิมนต์ฉันเท่านั้น ถึงแม้เขามาเฝ้าที่วัด หรือพบปะที่อื่น ๆ เรื่องราวก็จะมีสาระไปจบลงตรงที่ว่า ทรงแสดงธรรมกถา ให้เขามองเห็นเข้าใจธรรมที่ให้ชัด ชวนใจให้ปฏิบัติ เฝ้าให้กล้า ปลุกให้รำเริง หรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แก้วกล้า รำเริงถึงแม้นิมนต์พระเถระทั้งหลายไปฉัน หรือไปหาท่าน ท่านก็ปฏิบัติตามอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงนำไว้ไว้อย่างนี้

จะพูดรวม ๆ กว้าง ๆ ก็ได้ว่า จะไปเฝ้า ได้พบพระพุทธเจ้า ได้พบพระ ไม่ว่าจะที่ไหนเมื่อไร ก็เป็นอันว่าจะได้ฟังธรรมกถา ที่แจ่มแจ้ง จูงใจ ทำให้แก้วกล้า รำเริง เพราะไม่ว่าใครจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรมอยู่นั่นเอง

เป็นอันได้เห็นแล้วว่า ไม่ว่าพิธีจะมีหรือไม่ หรือจะมีอย่างไร สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติก็อยู่ในส่วนของเนื้อหาสาระ คือไปรวมหรือสรุปลงที่การแสดงธรรม แนะนำชี้แจงสั่งสอน ให้เขาได้ศึกษา ได้เรียนรู้ ให้เกิดความเข้าใจชัดเจน แจ่มแจ้ง อยากจะทำ และมีกำลังใจที่จะประพฤติปฏิบัติธรรม โดยมีจิตใจรำเริง เบิกบาน แล้วจึงเสด็จออกไป

ที่นี้ เรามาดูว่า พระสมัยปัจจุบันนี้ไปประกอบพิธี สวดมนต์เสร็จ ฉันแล้ว สวดให้พรแล้วก็กลับ แล้วดูว่า เมื่อเทียบกับแบบของพระพุทธเจ้า ในสองอย่างนี้ อย่างไหนมีคุณค่าในเชิงประโยชน์ เริ่มแต่คุณค่าทางจิตใจ มากน้อยต่างกันอย่างไร หรือว่าสองอย่างนั้นสื่อถึงกันอย่างไร อันนี้คือสิ่งที่อยากจะพูดต่อไป ตอนนี้ก็มาเริ่มหรือเกริ่นเรื่องไว้

ที่ว่าคราวนี้มาเริ่มเรื่องไว้ คือมาชี้หรือมาสะกิดให้ดูกันว่า ปัจจุบันนี้ พิธีกรรมได้เข้ามามีในพระพุทธศาสนาจนมากมายเคลื่อนทั่วไปแล้ว ถ้าดูในยุคพุทธกาล ไม่เห็นพระพุทธเจ้าทรงประกอบพิธีกรรมอะไรเลย มีแต่เรื่องการปฏิบัติจริงๆ ให้เห็นประโยชน์ชัดเจนกันไปเลย

แต่มาในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนาชักจะหรือทำท่าจะไปคล้ายกับศาสนาทั่วๆ ไป ที่มีพิธีกรรมเป็นกิจหน้าที่สำคัญอันใหญ่ แล้วก็มีความหมายไปทางหลังศักดิ์สิทธิ์อย่างที่ว่าแล้ว ทำให้คนไปนึกถึงอำนาจเร้นลับอะไรไม่ชัด ที่จะมาบันดาลผลให้เขาตามที่ต้องการทั้งในเชิงปัดเป่าภัยอันตราย และในเชิงที่จะบันดาลผลสำเร็จที่ต้องการ

เวลานี้ ในพระพุทธศาสนาเอง ไม่ว่าจะทำอะไร ก็เน้นเรื่องพิธีกรรม จะมึงงานมงคล ก็นิมนต์พระไปเจริญพระพุทธมนต์ มีการทำน้มนต์ มีสายสิญจน์ แถมบางที่ยังต้องกำหนดอีกว่า จะต้องเอาใบเงินใบทองใบนาคมาใส่ด้วย สำหรับคนที่เคร่งพิธี ก็อาจจะมีรายละเอียดเรื่องหมุ่หมิมอีกเยอะ

ดูง่าย ๆ อย่างงานวางศิลาฤกษ์ เดียวนี้พระก็เข้าไปเกี่ยวข้อง ที่จริง เรื่องนี้เป็นพิธีพราหมณ์ เขามีข้อกำหนดเกี่ยวกับเรื่องไม้ และอะไรต่างๆ เช่นว่า ไม้ชนิดไหนที่จะเอามาใช้ เอามาตอก คล้ายๆ เป็นเสา หรือเป็นหลัก แล้วมีก้อนอิฐ ทั้งอิฐทอง อิฐเงิน อิฐนาค อะไรพวกนี้ อย่างที่ว่าแล้ว ในเรื่องพิธีกรรม มีข้อกำหนด มีวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งเรามองไม่เห็นเหตุผลชัดเจน

ในเมื่อถึงเวลานี้ พิธีกรรมได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในวงการพุทธศาสนา เราก็ควรมาศึกษาว่า พิธีกรรมมีความหมายอย่างไร อะไรควรเป็นความหมายแท้จริงที่ต้องการในพระพุทธศาสนา ขอฝากไว้ เป็นเรื่องที่จะพูดกันต่อไป นี่คือพูดเกริ่นนำไว้

แล้วก็ต้องพิจารณาดูด้วยว่า ความหมายแบบของศาสนาโบราณที่ติดเข้ามา กับความหมายแท้จริงที่ต้องการในพระพุทธศาสนา จะโยงกันได้ จะมาประสานเข้าด้วยกันได้ไหม อย่างไร ถ้าเราไม่สามารถโยงไปถึงจุดที่พึงประสงค์ คือความหมายแท้ที่เป็นของพระพุทธศาสนานั้นได้ ความรู้เข้าใจพระพุทธศาสนาก็จะต้องคลาดเคลื่อน จะต้องเพี้ยนออกไป เพราะไม่สามารถรักษาสาระไว้ได้

เวลานี้ น่าเป็นห่วงพอสมควร เพราะว่าการทำพิธีกรรม เป็นเพียงการกระทำในความหมายแบบศาสนาโบราณไปเสียมาก แล้วคนก็มีสายตาที่มองพิธีกรรมกันได้แค่ ๒ อย่างที่ว่า คือ มองไปในเชิงขลังศักดิ์สิทธิ์ หรือมิฉะนั้นก็ถือว่าเป็นเรื่องของการทำสืบๆ กันมา พอให้เป็นธรรมเนียม ตามวัฒนธรรมประเพณี แค่นี้แต่ที่ว่าทำ ไม่ได้มีความหมายและเหตุผลอะไรพิเศษ

เราจึงต้องมาดูว่า อะไรคือสาระที่ต้องการของพิธีกรรม สำหรับวันนี้ก็คิดว่า เอาไว้แค่นี้ก่อน

ตอนที่

๑๐

ถ้าไม่ถือแบบงมงาย

ก็อาจใช้พิธีกรรมมาสื่อธรรมให้ถึงคน

จะพูดเรื่องพิธีกรรมที่ค้างไว้ ได้พูดมาถึงตอนที่ว่า ไปๆ มาๆ เวลานี้ สำหรับคนส่วนใหญ่ พิธีกรรมหันหลังกลับไปมีความหมายอย่างศาสนาโบราณ คือ มองในแง่ลัทธิศักดิ์สิทธิ์ โดยสื่อกับอำนาจลับที่มองไม่เห็น ส่วนคนอีกพวกหนึ่งก็ได้แค่มีความรู้สึกในเชิงปฏิกิริยา แล้วก็มองพิธีกรรมในแง่เป็นเรื่องที่สักแต่ว่าทำๆ ให้แล้วๆ กันไป ไม่มีสาระ

มีเปลือกหุ้มไว้ เนื้อจึงอยู่มาได้ แต่ถ้าติดอยู่ที่เปลือก ก็อดได้เนื้อ

ไม่ว่าจะมองพิธีกรรมตามความหมายโบราณ หรือมองแบบปฏิกิริยา ก็ทำให้ไม่ได้ประโยชน์จากพิธีกรรม แล้วหลายคนก็เลยมองพระพุทธศาสนาแค่เปลือกผิว บางทีก็เลยสรุปว่า พุทธศาสนานี้ไม่เห็นจะมีเนื้อหาสาระอะไร เป็นเพียงเรื่องของพิธีกรรม เมื่อมองอย่างนี้ นอกจากไม่รู้จักใช้พิธีกรรมให้เป็นประโยชน์แล้ว พิธีกรรมก็เหมือนกับเป็นเครื่องหมายบอกว่าพุทธศาสนาเสื่อมแล้ว จะหมดแล้ว ถ้าพิธีกรรมไม่มีความหมายที่จะสื่อเนื้อหาสาระออกมาได้ ก็คงถึงเวลาที่พระพุทธศาสนาจะเสื่อมจริงๆ

อย่างไรก็ตาม มองในทางกลับกัน แม้แต่เมื่อพิธีกรรมกำลังจะหมดความหมายไปนี้แหละ ในแง่หนึ่ง มันก็ยังเป็นรูปแบบที่แสดงว่าพระพุทธศาสนายังไม่ถึงกับหมดสิ้นไปเสียทีเดียว เหมือนกับเปลือกผิวที่ห่อหุ้มเนื้อตัว แม้ว่าคนส่วนมากจะมองผิวเผินเห็นแค่เปลือกนอก มองไม่ถึงเนื้อใน หรือยอมให้เปลือกบังตาตัวเขาเอง แต่ตราบดีเปลือกยังหุ้มเนื้อในไว้ ก็ยังมีโอกาสรอคนตาดีหรือคนมองเป็น ที่จะมาเห็นเนื้อในและเอาสาระไปใช้ได้

แยกว่านั่น แม้แต่เมื่อเหลือแต่เปลือก ถึงแม้เนื้อตัวข้างในจะแห้งเหือดหดเหี่ยวยับยั้งยับเยินไป จับไม่ติดแล้ว แต่ตราบไต่ยังมีเปลือกเหลือไว้เป็นรูปแบบที่หุ้มห่อรักษาเนื้อใน ก็ยังมีโอกาสให้เราจับเค้าสืบค้นที่จะฟื้นฟูเนื้อหาสาระนั้นขึ้นได้

ลองคิดดูสิว่า ถ้าแม้แต่รูปแบบคือพิธีกรรมก็ไม่เหลือแล้ว จะยิ่งแย่ใหญ่ เพราะถ้าเนื้อหาสาระหมดไปแล้ว รูปแบบก็หมดไปเสียอีกด้วย ทีนี้แหละจะลำบาก พื้นยาก เหมือนกับว่าไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ไม่รู้จะตั้งต้นที่ไหน ไม่รู้จะเอาอะไรมาจับมาจัดให้ได้เนื้อขึ้นมา

เหมือนว่าเรามีน้ำดีบริสุทธิ์อยู่ขวดหนึ่ง แต่คนขี้เมามาเอาขวดนั้นไปใส่สุราแทนขวดน้ำกลายเป็นขวดเหล้า ถ้าไม่ได้ขวดคืนมา ก็เป็นอันว่าเสียหมดทั้งน้ำทั้งขวด เจอน้ำก็ไม่มีที่ใส่ แต่ถ้าได้ขวดคืนมา เราก็เทเหล้าทิ้งไป เอาขวดมาใช้ใส่น้ำบริสุทธิ์ได้อีก

ดังนั้น การที่ยังมีพิธีกรรมเป็นรูปแบบหรือเปลือกหุ้มเหลืออยู่ แม้เนื้อในจะหายไปจากตา ก็ยังเป็นโอกาสว่าเรายังไม่สูญเสียหมดสิ้นเชิง เราก็เอาพิธีกรรมที่เป็นซากเป็นส่วนเหลือนี้ มาใช้เป็นรูปร่างช่องทางที่จะฟื้นตัวพระพุทธศาสนากลับมา ก็คือฟื้นเอาเนื้อหาสาระกลับมาใส่ในรูปแบบนี้ใหม่ ไม่ใช่เรามองไม่เห็นเนื้อ เหลือแต่พิธีกรรม ก็จะทิ้งรูปแบบที่เป็นเปลือกนี้เสียอีก ก็เท่ากับว่าไม่รู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์

พิธีกรรมเหมือนกับว่าเป็นป้อมปราการสุดท้ายของพระพุทธศาสนา เราถอยร่นถึงพื้นที่ออกมาแล้ว จะทิ้งป้อมปราการสุดท้ายนี้เสียอีกด้วยหรือไม่ ควรทำอย่างนั้น เราควรจะเอามันมาใช้ประโยชน์ในการตั้งหลักฟื้นกำลังรุกกลับเข้าไปเอาพื้นที่หรือเนื้อตัวกลับมาเป็นอันว่า ถ้าใช้เป็น พิธีกรรมก็มีคุณค่า น่าจะเอามาใช้ให้ได้ประโยชน์

ท่ามกลางระหว่างสองปลาย พิธีกรรมให้ประโยชน์เยอะเยอะ

ทีนี้ พิธีกรรม ที่ว่าเป็นรูปแบบที่สื่อสาระเป็นอย่างไร? ถ้าเราติดอยู่กับความหมายของพิธีกรรมในแง่ที่ว่าเมื่อใด คือแบบศาสนาโบราณ ที่เป็นเรื่องของความขลังศักดิ์สิทธิ์ พอไม่เห็นความหมายในแง่ นั้น ก็เกิดปฏิกิริยามองพิธีกรรมเป็นเรื่องของการสักว่าทำไปเสีย นี่ก็กลายเป็นสุดโต่งสองข้าง ผิดทั้งนั้น

ความจริงนั้น พิธีกรรมมีความหมายของมันเองอยู่แล้ว ถ้าเรามองกว้างออกไป เราจะเห็นว่า เรื่องราวกิจการส่วนรวมที่เป็นเรื่องการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เป็นกิจกรรมทางสังคม ตามปรกติต้องมีพิธีกรรมทั้งนั้น

แม้แต่จะประชุมกัน ก็ต้องมีพิธี เริ่มตั้งแต่ว่า เออ เราจะมีการประชุมนะ พอพูดว่าจะประชุม ก็คือการที่ว่าเราต้องจัดกิจกรรมเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมา ไม่ใช่ว่าต่างคนก็อยู่เรื่อยๆ เชื่อยๆ กันไป และต่างคนจะทำอะไรๆ อย่างไรๆ ก็แล้วแต่ตัว การที่นัดหมายจัดเป็นเรื่องเป็นราวเป็นแบบแผนขึ้นมานั้น ก็คือการจัดทำขึ้นให้เป็นพิธี แค่นี้ก็ต้องมีพิธีกรรม

“พิธี” ก็คือ “วิธี” นั่นเอง วิธี แผลง ว เป็น พ ก็เป็น พิธี ส่วนกรรม ก็คือ การกระทำ ได้แก่ กิจกรรม หรือกิจการ ดังนั้น พิธีกรรม ก็คือกิจกรรมอันเป็นวิธีการ ที่จะนำไปสู่ผลที่ต้องการ

ถ้าเราจะให้คนหลายๆ คนมาพูดกันฟังกันในเรื่องอะไรสักอย่างหนึ่งให้ได้ผลที่ต้องการแก่กิจการหรือแก่ส่วนรวม ก็ต้องมาประชุม ซึ่งทำให้ได้ปรึกษาหารือกัน ถ้าไม่มีการประชุม ก็ยากที่จะพูดกันให้ได้เรื่องได้ราว ไปพูดกับคนโน้นที กับคนนี้ที เรื่องราวกระจัดกระจาย ไม่มีที่รวม หาข้อมูลไม่ได้ ไม่จบ จึงให้มีการพบปะพูดกันฟังกันพร้อมทีเดียวกัน แล้วก็ตกลงกัน

การจัดให้มีการพบปะพูดคุยพร้อมที่เดียวกัน นั้นเป็นพิธีแล้ว มีวิธีปฏิบัติเป็นแบบแผนที่จะให้ได้ผลที่ต้องการขึ้นมาแล้ว เริ่มต้นก็บอกว่า เราจะมีการประชุมนะ วันที่เท่าไรเวลานั้น ให้เรามาร่วมพบปะพูดคุยกัน พอพบปะกัน ก็ต้องมีวิธีปฏิบัติจัดการอีกว่า จะจัดที่จัดทางอย่างไร มานั่งล้อมโต๊ะกันนะ นั่งตามลำดับอย่างนั้นๆ ต้องมีประธานที่ประชุมอยู่ตรงนั้น จะเริ่มประชุม ก็มีการเปิดประชุม จัดลำดับการพูด ให้พูดทีละคน ไม่พูดแข่งแย่งกัน

ถ้าเป็นกิจการงานใหญ่ๆ คนมาประชุมกันหลายร้อยคน ก็ต้องมีกิจกรรมที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า เออละนะ เราจะเริ่มประชุมกันแล้วนะ คนที่เป็นประธานอาจจะต้องกล่าวเปิด แล้วก็อาจจะมีการพูดแนะนำ บอกความมุ่งหมายของการประชุม หรือยกประเด็นที่จะพิจารณาขึ้นมาระบุให้บรรดาคนที่มาร่วมประชุมจับใจให้ชัดเจนๆ ทั้งหมดนี้เป็นพิธีทั้งนั้น เต็มไปด้วยพิธีกรรม

รวมความมาย้ำอีกทีว่า พิธีกรรม เป็นกิจกรรมอันเป็นวิธีการที่จะให้การปฏิบัติกิจของส่วนรวม ดำเนินไปอย่างได้ผล นำไปสู่ผลที่ต้องการร่วมกัน เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องหมายให้ทำการอย่างพร้อมกัน

พอบอกว่าจะมีกิจกรรมอันนี้ ก็จะต้องมีการปฏิบัติที่คล้ายกับเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นมา ตั้งต้นแต่เป็นจุดนัดหมายให้คนมาพบร่วมกัน ที่นั้นๆ แล้วกิจกรรมของส่วนรวมหรือของหมู่ชน ก็ดำเนินไปเป็นลำดับตามระเบียบวิธีปฏิบัติขึ้นมาทันที

พิธีกรรมเป็นจุดนัดหมาย หรือเป็นข้อกำหนดหมายให้หมู่ชนหรือคนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องสามารถทำกิจกรรมทั้งหลายได้เป็นลำดับอย่างพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันช่วยให้กิจกรรมนั้นสำเร็จผลสัมฤทธิ์ประโยชน์แก่คนที่เข้าร่วมให้ได้ผลที่หมายได้ดีที่สุด อย่างที่ว่าแล้ว ตั้งต้นแต่ได้รู้ว่าจะไปทำอะไรเมื่อไร เป็นการนัดพบพร้อมกัน พอไปในที่นั้นแล้ว ก็มีจุดนัดหมายต่อไปว่า เอละนะะ ถึงตอนนี่ๆ จะทำกิจกรรมส่วนนี้ๆ ทำให้ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งจิตใจ และความรู้เข้าใจ ของทุกคนที่มาร่วมสงบเข้ามาสมานรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว แค้นีการปฏิบัติธรรม หรือการเจริญกุศล ก็เริ่มต้นขึ้นแล้ว

ในทางพระศาสนา ถ้าตัดความหมายในเชิงศักดิ์สิทธิ์แบบลึกลับออกไปเสีย เรายังจะเห็นความหมาย คุณค่า และประโยชน์ที่ว่ามานี้ ซึ่งเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่มองเห็นได้

ดูง่าย ๆ เมื่อญาติโยมมาประชุมพร้อมกัน เพื่อทำกิจกรรมของส่วนรวม เช่น ที่เรียกว่าพิธีทำบุญ หรืองานทำบุญ พอถึงเวลาเริ่มพิธี เรามีบุคคลที่เรียกว่าประธาน นี่ก็เป็นจุดนัดหมาย พอประธานเคลื่อนไหวทำอะไร คนก็จะเอาใจใส่ตามดูตามรู้ พอประธานไปจุดธูป ก็เป็นจุดกำหนด ซึ่งบอกความนัดหมายกันว่า เอละนะะ งานทำบุญเริ่มต้นแล้ว ผู้คนที่พูดคุยกันจ้อกแจ้ก จอแจ และเดินกันพล่าน ก็หยุด มานั่งสงบอยู่กับที่ คนที่คุยกัน ก็หยุด สงบปากสงบคำ สายตารวมจ้องไปที่เดียวกัน เกิดความจริงจังในการเริ่มต้นกิจกรรมแล้ว เป็นการนัดหมายว่าเราจะได้ร่วมกิจกรรมของส่วนรวมพร้อมด้วยกัน เริ่มตั้งแต่ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยนั้นทีเดียว

ตามที่พูดมาถึงตรงนี้ จะเห็นว่า “พิธีกรรม” ตามความหมายที่ตรงไปตรงมาของมันเป็นเช่นนั้น สรุปได้ว่า

พิธี เป็นการนัดพบ ให้หมู่ชนมาร่วมกิจกรรมพร้อมกัน

สง เป็นเครื่องนัดหมาย ในการดำเนินกิจกรรมของส่วนรวม

สาม สร้างความรู้สึกเป็นจริงเป็นจังว่า เรายุบรวมกันระดมมุ่งทำเรื่องนี้กันอยู่นะ

ต่อไป *สี่* เป็นส่วนของการทำความพร้อมหรือเป็นจุดเริ่มที่นำเข้าสู่งานที่ต้องการ

ตามที่ว่าในข้อสี่นั้น ขอให้ดูที่เรื่องของพระสงฆ์ อย่างการสวดปาติโมกข์ ซึ่งเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง คือเป็นงานของส่วนรวม เมื่อจะเริ่มต้น ต้องมีการจัดเตรียมต่างๆ เมื่อจัดเตรียมเสร็จพร้อมแล้ว เวลาเริ่มสวดก็ยังมีกรซึกซ้อมทวนถามให้แน่ชัดว่าการจัดเตรียมทุกอย่างครบถ้วนแน่จริงไหม ดังที่พระท่านทวนถามกันก่อนในแต่ละรายการตามลำดับว่า “สมมุชชี ปทีไป จ อุกกั อาสเนน จ...”

“สมมุขุชนิ” การทำความสะอาดปิดกวาดสถานที่ ทำแล้วหรือ?

“ปทีโป จ” การจัดตั้งจุดดวงประทีป เช่น เทียน หรือไฟส่อง จัดไว้แล้วหรือ?

ข้อนี้ ถ้าเป็นเวลาค่ำคืน ก็ต้องตอบยืนยันได้ แต่ถ้าสวดปาติโมกข์ตอนกลางวัน พอถามตรวจสอบมาถึง “ปทีโป จ” ท่านที่ตอบ ก็จะต้องบอกว่า “อิทานิ สุริยาโลกัสส อตติตาย ปทีปิกิจฺจ นตฺถิ” บัดนี้ กิจที่จะต้องใช้ดวงประทีป ไม่มี เพราะมีแสงจากดวงอาทิตย์ อย่างนี้เป็นต้น

พระมาอยู่ร่วมกัน เมื่อมีกิจกรรมร่วมกัน อย่างน้อยในเวลาสวดปาติโมกข์ที่ต้องทำเป็นประจำแน่นอนทุกครึ่งเดือน ถ้าทำในยามค่ำคืน ก็ต้องอาศัยดวงประทีป และนี่ก็อาจจะเป็นที่มาของประเพณีถวายเทียนพรรษา ที่ประชาชนอยากจะช่วยให้พระสงฆ์ปฏิบัติกิจตามพระวินัยได้จริงจัง ทีนี้ ต่อไป

“อุทกั” น้ำละ จัดไว้แล้วหรือ? น้ำฉันน้ำใช้ ต้องเตรียมไว้ให้พร้อม ก่อนการประชุม จะเริ่มต้น

“อาสนเนน จ” อาสนะละ ปลูกจัดไว้พร้อมแล้วหรือ? ไม่ใช่ว่าพระมากันเต็ม จะประชุมอยู่แล้ว ยังร่วนวาย ทำโน่นทำนี่ ยังจัดสถานที่เตรียมการไม่เสร็จ ใช้ไม่ได้

การจัดเตรียมการเบื้องต้นก่อนสวดปาติโมกข์อย่างนี้ ท่านเรียกว่า “บุพการณ” เป็นสิ่งที่ต้องทำก่อน ก่อนจะถึงตัวการประชุมจริง คือสวดปาติโมกข์

นี่แสดงว่า ในพระศาสนานี้ ต้องเอาใจใส่ให้ความสำคัญกับการทำกิจส่วนรวม ต้องเตรียมการให้พร้อม เพื่อให้พิธีให้การประชุมดำเนินไปด้วยดี ไม่ใช่มาร่วนวายกันตอนเริ่มประชุมแล้ว

จะเห็นว่า พิธีกรรมนี้เป็นการเตรียมการเพื่อให้กิจกรรมหรือการงานของหมู่ ของสงฆ์ ของสังคม ของส่วนรวม ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยมีความพร้อม และทำให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง ทำให้คนที่มาร่วมเห็นความสำคัญ

ทีนี้ ประโยชน์ที่ตามมาก็คือ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย พอจัดเป็นพิธีกรรมอย่างที่ว่า คนมามากมายตั้ง ๒๐๐ - ๓๐๐ - ๔๐๐ - ๕๐๐ พอเริ่มพิธี มีสัญญาณว่า เริ่มต้นละนะ ต่อจากนี้เอาจริงละ ทุกคนต้องอยู่ในระเบียบ นั่งอยู่กับที่ของตัวเอง สงบปากสงบคำ จะไปเที่ยวคุยอะไรกันร่วนวายไม่ได้ ต้องตั้งใจทำกิจกรรมร่วมกันนี้ให้เสร็จ ก็เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากความเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วอะไรตามมา ก็กลายเป็นการฝึกวินัยไปในตัว แล้วลี ไซ่ใหม่ ในแง่หนึ่ง พิธีกรรมนี้ใช้เป็นวิธีฝึกคนได้ เป็นวินัยเบื้องต้นเลยทีเดียว

แล้ววินัยนำไปสู่อะไร ก็นำไปสู่ศีลที่เราต้องการอย่างสำคัญ ในพระศาสนานี้ ข้อปฏิบัติสำคัญรวมอยู่ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเบื้องต้น ได้แก่การรู้จักควบคุมกายวาจาของตนได้ เราเอาวินัยมาฝึกคนในการใช้กายวาจา เมื่อสามารถทำให้กายวาจาอยู่ในวินัย ตั้งอยู่ในความดีงามความเรียบร้อยได้ ก็เป็นศีลขึ้นมา

พอมีพิธีกรรมขึ้นมา อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า การเคลื่อนไหวกายวาจาต้องอยู่ในระเบียบ ไม่เที่ยวเดินกันร่วนวาย หรือแม้แต่จะนั่ง ก็ให้นั่งโดยอาการสงบเรียบร้อย การใช้คำพูด เมื่อไม่ถึงโอกาส หรือไม่มีเหตุผลที่จะต้องใช้ ก็สงบนิ่ง เกิดเป็นวินัยที่ทำให้คนต้องดูแลปกครองตัวเอง แล้วก็รู้จักที่จะควบคุมตัวเอง จึงเป็นการฝึกกายวาจา เมื่อฝึกกายวาจาของตนให้ได้ผลอยู่ตัวเป็นจริงได้จริงขึ้นมา ก็เป็นศีล

เป็นธรรมดาในสังคมมนุษย์นี้ เมื่อคนมาอยู่ร่วมกัน ก็ต้องรู้จักสำรวมกายวาจาของตนเอง ไม่ให้ไปเบียดเบียนรุกรานก่อความเดือดร้อนหรือแม้แต่รบกวนทำความรำคาญแก่ผู้อื่น จึงจะอยู่ร่วมกับคนทั้งหลายในสังคมได้ด้วยดี การฝึกการใช้กายวาจา และควบคุมดูแลการแสดงออกทางกายวาจานั้น จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เป็นการปกครองตนเองได้ในขั้นพื้นฐานทีเดียว

ที่นี้ ในการฝึกกายวาจานั้น ถ้าปุบปับไปฝึกในเรื่องใหญ่ๆ โดยไม่เคยฝึกขั้นเตรียมในเรื่องเล็กน้อยไว้ก่อน ก็ฝืนหนัก ทำได้ยาก

ในสังคมที่เจริญดีจึงมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบสานกันมา ซึ่งทำให้เกิดเป็นระบบพฤติกรรมการปฏิบัติแสดงออกทางกายวาจาที่เป็นบรรยากาศ เป็นสภาพแวดล้อม ซึ่งทำให้คนในสังคมนั้น พอเกิดขึ้นมา หรือเริ่มต้นเข้ามาอยู่ร่วมสังคมนั้น ก็ได้ฝึกหัดกายวาจาของตน เริ่มแต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นพฤติกรรมที่เคยชินอยู่ตัวโดยไม่ต้องรู้ตัว ตัวอย่างง่ายๆ ก็เช่นการเข้าแถวหรือเข้าคิวเดินไปรับอะไรๆ ตามสิทธิของตนโดยลำดับ อันนี้เป็นการฝึกวินัย ให้เกิดศีล ที่พึงสังเกตไว้ ไม่ควรมองข้ามไป

พิธีกรรมต่างๆ ก็เป็นระบบพฤติกรรมย่อยๆ เมื่อมันเป็นกิจกรรมของชุมชน ที่มีบ่อยๆ หรือทำกันเป็นประจำ จึงเป็นโอกาสให้ทุกคนที่เข้าร่วม ได้ฝึกพฤติกรรมกายวาจาของตนไปเรื่อยๆ โดยไม่ต้องรู้ตัว ในแง่นี้จึงถือว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวินัย และเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของวินัย ก็คือเป็นเครื่องฝึกคนให้มีศีล คือมีกายวาจาที่ได้รับการฝึกนั่นเอง

จับจุดตรงนี้ว่า ให้เราฝึกทำฝึกเว้นฝึกบังคับควบคุมตัวเองหรือปกครองตัวเองให้ได้ แม้แต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ จนกระทั่งเคยชิน โดยพิธีกรรมที่รู้จักใช้รู้จักปฏิบัติ ก็เป็นวิธีฝึกอย่างดีในความหมายนี้

แล้วก็เพิ่งเข้าใจด้วยว่า การที่เราจะรู้จักควบคุมกายวาจาของตนเองได้นั้น ก็หมายถึงการบังคับจิตใจของตนเองได้ด้วย ดังนั้น แม้แต่การฝึกจิตใจให้มีความสงบและเข้มแข็งเป็นต้น เราก็ได้โดยไม่รู้ตัวไปด้วย

จากนั้น เมื่อเรารู้จักบังคับควบคุมตัวเองได้ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ มันก็เป็นพื้นฐานในการที่จะฝึกในวงกว้างออกไป ในเรื่องใหญ่ๆ ได้ด้วย จึงพูดได้ว่า พิธีกรรมเป็นส่วนเบื้องต้นของการฝึกวินัย ให้เกิดมีศีล

ต่อไป เราได้อะไรอีกจากพิธีกรรม เมื่อใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องฝึกในแดนศีลแล้ว สิ่งหนึ่งที่พ่วงตามมา ก็คือ ความเรียบร้อยงดงาม ความน่าเลื่อมใส ความรู้สึกซาบซึ้ง น่าประทับใจ

โดยเฉพาะในทางพระศาสนา จะเห็นได้ว่าผลด้านนี้มีมาก เพราะว่าประชาชนนั้นมีศรัทธาเป็นพื้นอยู่แล้ว อะไรๆ ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระศาสนา ก็ทำให้จิตใจโน้มมน้อมไปในทางของความยินดีและดีงาม ที่นี่ พอมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิธีกรรมเข้ามาเสริม เช่นว่าพระสงฆ์ แม้เพียงว่ามานั่งพร้อมกันจำนวนมาก เป็นแถวเป็นแนวเป็นระเบียบ แค่นี้แหละ คนเห็นก็เกิดปีติ มีความปลาบปลื้มประทับใจได้แล้ว

ต่อจากนั้น พอพระสวดพร้อมกัน เสียงออกมามีทำนองเรียบเรียงตามที่ฝึกไว้อย่างดี คนฟังก็เกิดปีติปลาบปลื้มใจ บางทีถึงกับร้องไห้ตาไหลเลย นี่คือได้ผลทางจิตใจด้วย ไม่ใช่ได้แค่ศีล แต่ได้ผลลึกเข้าไปในจิตใจ ทำให้จิตใจซาบซึ้ง ได้ปีติ ได้ความผ่องใสของจิตใจ นี่คือได้ผลมากขึ้น

อันนี้ก็จะเห็นชัดขึ้นมาในเวลาที่มีเหตุการณ์พิเศษ เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ ซึ่งคนที่มาร่วมพิธีมีจิตใจที่เหมือนกับได้เตรียมพร้อมที่จะรับจะชื่นชมอยู่แล้ว เมื่อมีพิธีกรรมที่ทำอย่างดี คนจะได้รับความรู้สึกนี้มาก จะเกิดความรู้สึกชื่นฉ่ำหรือขนลุกขนชันเลยทีเดียว

ผมเคยเล่าบ่อยๆ ว่า เมื่อไปอเมริกาครั้งแรกนานมาแล้ว ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ พระไปคณะเล็กๆ ๓ รูป เวลานั้น อเมริกาเพิ่งเริ่มต้นกำลังเตรียมสร้างวัดแห่งหนึ่งที่เมืองลอสแอนเจลิส (Los Angeles) เมื่อเราไปเยี่ยมเยือนที่นั่น สถานที่ที่พระพักอาศัยยังเป็นเพียงบ้านเล็กๆ หลังหนึ่งเท่านั้น ส่วนที่อื่นนอกจากลอสแอนเจลิส ยังไม่มีวัดหรือที่พักสงฆ์เลย คนไทยที่ไปอยู่ในอเมริกาเวลานั้น จึงแทบไม่มีโอกาสเห็นพระ โดยเฉพาะหลายคนที่นั่นมาหลายสิบปี โดยไม่ได้กลับมาเมืองไทยเลย

เมื่อพระคณะ ๓ องค์นั้น เดินทางไปในแถบตะวันออก ตรงข้ามกับแถบของ
ลอสแอนเจลิส คือ ไปทางนิวยอร์ก บัลติมอร์ ฟิลาเดลเฟีย วอชิงตัน ดี.ซี. อะไรพวกนี้ ก็ได้
พบญาติโยมคนไทยมากมาย ญาติโยมเห็นพระก็ดีใจ บางคนตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี ไม่ได้เห็น
พระเลย พอได้ยินข่าว ก็ดีใจ มาหาพระกันใหญ่ แล้วท่านที่แข่งขันและรู้พิธี ก็จัดงานให้
ญาติโยมทั้งหลายมาทำบุญร่วมกัน

ในบางเมือง อย่างชิคาโก ญาติโยมคนไทยไปเช่าไปขอใช้สถานที่ของวัดญี่ปุ่น
เป็นที่จัดงานทำบุญ แล้วก็นิมนต์พระไปเลี้ยงภัตตาหาร และฟังธรรม นี่ก็เป็นพิธีกรรม
ตามแบบของประเพณีบ้านเรา

พอเริ่มพิธีเดี่ยวหนึ่ง ก็ปรากฏว่าเวลาพระสวดมนต์ ญาติโยมร้องไห้ น้ำตาไหลกัน
สะอึกสะอื้น นี่เพราะอะไร ก็เสียงพระสวดมนต์นี่แหละ มันซึ่งลงไปถึงจิตไร้สำนึกเลย
ทีเดียว มันพาจิตใจของญาติโยมคนไทยที่นั่นมาเชื่อมโยงถึงกันกับพ่อแม่พี่น้องและ
ดินแดนแผ่นดินไทยทั้งหมด

จิตที่มีความรู้สึกหยั่งโยงถึงขั้นนี้ ลงไปถึงสิ่งที่ฝังลึกในจิตไร้สำนึก ตามปกติเรา
อยู่ด้วยจิตระดับสำนึก แล้วก็ว่าไปตามเคยชิน ออกมาแค่ว่ารับรู้ตามที่รู้เห็นต่อหน้า
เรื่อยๆ เรื่อยๆ ไป ทีนี้พอหยั่งลงไปถึงจิตไร้สำนึก มันก็สื่อโดยไม่รู้ตัวออกมาเอง ให้เกิด
ความตื่นตันใจ เพราะเสียงสวดมนต์นั้น ทำให้นึกถึงบ้าน นึกถึงถิ่นเดิม นึกถึงประเทศไทย
นึกถึงพ่อแม่ นึกถึงบรรพบุรุษ ปู่ย่าตายาย ฯลฯ

เสียงสวดมนต์นั้น เป็นสื่อ เป็นตัวแทน เป็นสัญลักษณ์ โยงไปยังทุกสิ่งทุกอย่าง
หมดเลย แล้วแสดงออกมาเป็นความตื่นตันใจที่พรั่งขึ้นมาในทันที โดยไม่ต้องอธิบาย
เป็นอันว่า พิธีกรรมนั้นมีความหมายมาก มันสื่อมันโยงไปถึงอะไรต่างๆ มากมาย

พิธีกรรมซึ่งเป็นเรื่องของวัฒนธรรมนี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่เราเรียกว่าเอกลักษณ์ มันเป็น
ลักษณะและอาการที่แสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นแบบหนึ่งของตน ของชาติ
ของประเทศ ที่ต่างหากจากคนอื่นพวกอื่น ไม่เหมือนเขา เพราะฉะนั้น เวลาไปทำไปร่วม
พิธีกรรมแบบชาวพุทธของไทย มันก็สื่อความหมายอันนี้ ที่เป็นอันหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากคน
อื่น ไม่มีใครเหมือน ถ้าไม่มีลักษณะและอาการอันนี้ ก็ไม่มีสิ่งที่จะมาสื่อได้ เพราะฉะนั้น
ในแง่นี้ พิธีกรรมก็มีความสำคัญมาก

ในแง่ของความซาบซึ้ง ความรู้สึกประทับใจ ต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย
งดงาม มีจังหวะ ทำนอง อะไรพวกนี้ ก็มีผลมาก ขอเล่าอีกเรื่องหนึ่งว่า ลูกโยมท่านหนึ่ง มี
เพื่อนเป็นคริสต์ วันหนึ่งเพื่อนคนนั้นแต่งงาน ลูกก็เลยเข้าไปร่วมพิธีในโบสถ์คริสต์ด้วย

ลูกมาเล่าให้พ่อแม่ฟังว่า ได้ไปร่วมพิธี ได้ร่วมรับเห็นรับฟังพิธีกรรมในการแต่งงาน นั้นแล้ว เกิดความรู้สึกประทับใจมาก จนแทบอยากจะเปลี่ยนศาสนาไปเข้าคริสต์เสียเลย ในกรณีนี้ ก็เห็นชัดว่า พิธีกรรมนั้น ถ้ารู้จักจัดให้ดี จะมีอิทธิพล มีผลมากมาย เพราะฉะนั้น การจัดพิธีกรรมตามความหมายแง่นี้ จึงต้องมุ่งไปที่ผลต่อจิตใจของญาติโยม หรือ ผู้เข้าร่วมพิธี และผู้ที่พบเห็น ไม่ใช่จัดโดยมุ่งไปที่ความใหญ่โต สิ้นเปลือง ใช้เงินทองมาก

เวลานี้ จะเห็นว่า ความหมายและจุดหมายของพิธีกรรมอย่างที่จะฟังได้นี้ ไม่ค่อย มี คือ ความหมายที่แท้จริงได้เลื่อนรางจางหายไป กลายเป็นว่า มันเพี้ยนออกไปในแง่ที่มุ่ง เอาความใหญ่โต คิดจะจัดให้ใหญ่โตเข้าว่า ถึงกับแข่งขันว่างานของใคร พิธีของใครจะ ใหญ่กว่ากัน ให้ลือลั่นไปทั่วเมืองทั้งจังหวัดเลยว่า ที่วัดนั้นมีพิธีกรรมใหญ่โตมโหฬาร โดย หมายถึงการใช้เงินสิ้นเปลืองมากๆ ด้วย นี่แหละความเพี้ยน

ดังนั้นจึงควรได้สติตื่นกันขึ้นมา หันกลับมาคำนึงถึงคุณค่า และผลดีงามทางด้าน จิตใจ ว่าเราจัดงานนี้ มีพิธีกรรมนี้ จะทำให้คนเกิดปสาทะ เกิดศรัทธา เกิดความซาบซึ้ง เกิดปีติ น้อมจิตไปสู่คุณงามความดีได้มากเท่าใด ถ้าเราจัดพิธีกรรมได้ดี ทั้งช่วยฝึกคน โดยไม่รู้ตัว ให้พัฒนาวินัย เจริญขึ้นในศีล และสามารถน้อมใจคนไปสู่ความดีงาม กระตุ้น เตือนใจให้คนอยากจะทำความดียิ่งขึ้นไป ก็แสดงว่าได้ผล เริ่มสื่อความหมายได้แล้ว

เป็นอันว่า ถึงตอนนี้ พิธีกรรมมีความหมายเพิ่มขึ้นมาอีก นอกจากฝึกวินัย ให้ได้ ศีลแล้ว ก็ได้ความเรียบร้อยงดงาม และนำไปสู่ผลที่เป็นคุณค่าทางจิตใจอีกด้วย

ถ้าพิธีกรรมทำถูกต้อง กายวาจาก็ได้ฝึกวินัย จิตใจก็ได้สื่อไปถึงธรรม

ยังไม่หมด พิธีกรรมยังมีคุณค่าข้อต่อไปอีก คุณค่าอะไร ก็คือผลในแง่ว่า พิธีกรรม ทางพระศาสนานั้น เป็นการเตรียมโอกาสสำหรับการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ เริ่มตั้งแต่ สร้างโอกาสและเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พบกับญาติโยม ต่อจากนั้น เมื่อโอกาสเปิดแล้ว พระสงฆ์ก็จะได้สื่อสอนแสดงธรรมแก่ญาติโยม นี่คือการทำหน้าที่ของพระ

เมื่อพระพบกับโยม ก็คือได้หรือเกิดมีโอกาสขึ้นแล้ว พระก็ใช้โอกาสนั้นทำหน้าที่ หรือทำกิจของพระ ตามบทบาทของตนเอง ก็คือได้โอกาสที่จะให้ธรรม ตั้งแต่ได้พูดจา ทักทาย ปราศรัย ไถ่ถาม ถ้าเขามีข้อสงสัยทางธรรม ก็ตอบชี้แจงอธิบายให้เขาฟัง

เคยบอกแล้วว่า เมื่อพระพบกับญาติโยม หน้าที่ตามบทบาทก็คือ การให้ธรรม เมื่อยังไม่ได้พูด ก็ให้ธรรมโดยไม่ต้องพูด

ให้ธรรมโดยไม่ต้องพูดนั้นง่าย เริ่มด้วยให้โดยการปรากฏตัวของพระองค์ ที่ถูกต้องตามลักษณะของความเป็นสมณะ โดยมีความสงบ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้จิตใจของญาติโยมประชาชน เกิดความเข้มแข็ง เบิกบาน น้อมนําใจให้นึกถึงเรื่องทางพระศาสนา ให้นึกถึงธรรม ระลึกถึงพระรัตนตรัย ให้จิตใจตั้งงามเจริญในกุศล แค่นี้ก็ให้ธรรมแล้ว โดยไม่ต้องพูด

นี่ต่อไป เมื่อมีโอกาสที่จะพูด และตนเองมีความสามารถ พระก็อธิบายธรรมให้เขาฟัง นี่คือ พิธีกรรมกลายเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พบกับญาติโยม และจะได้ทำหน้าที่ตามบทบาทของพระสงฆ์ ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน

สมัยนี้ ถ้าไม่มีพิธีกรรม โอกาสที่พระจะพบกับญาติโยม ก็หายาก จะเห็นว่าญาติโยมมาวัดด้วยเรื่องพิธีกรรมเป็นส่วนมาก ส่วนที่จะมาโดยไม่ขึ้นไม่อิงพิธีกรรมนั้นน้อย พิธีกรรมจึงเป็นโอกาสให้พระได้พบญาติโยมที่มาวัด ส่วนนอกวัดนั้น โอกาสที่พระจะพบกับโยมแทบไม่มีเลย ก็มีแต่พิธีกรรมนี้แหละที่จะช่วยให้ได้พบ เช่น มีงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญแต่งงาน ที่จัดขึ้นมาโดยเป็นประเพณีของสังคม

ถึงตรงนี้ก็อยู่ที่พระจะใช้โอกาสหรือไม่ แต่โอกาสนั้นมีแล้ว โดยพิธีกรรมเตรียมโอกาสไว้ให้พระ ถ้าพระรู้จักใช้โอกาสนั้น ก็ทำหน้าที่ตามบทบาทของตน ในการที่จะให้ธรรมแก่ประชาชน

ดูต่อไป พิธีกรรมยังมีประโยชน์ที่เป็นข้อปลุกย่อยอีก คือ สำหรับคนหมู่ใหญ่ ธรรมะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน คนจำนวนมากหรือประชาชนทั่วไปเข้าถึงยาก พอเจอเรื่องนามธรรมที่ลึกซึ้ง ก็ไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ มีน้อยคนที่จะมาพบพระเพื่อหาธรรมะ แถมบางทีก็มีน้อยพระที่จะให้ธรรมะ ในสภาพการณ์อย่างนี้ พูดในวงกว้าง เราก็ได้อาศัยพิธีกรรมเป็นช่องทางสื่อสารกับคนหมู่ใหญ่ พอจะดึงหรือตรึงเอาไว้ก่อน อย่างน้อย เมื่อมองไม่ถึงเนื้อใน ก็ดูเปลือกสวยๆ ไปพลางๆ ยังพอมีเยื่อใย ไม่ถึงกับเลิกราทิ้งกันไป

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นการยากที่พระจะสื่อสารกับคนหมู่ใหญ่ ด้วยการให้ธรรมะในขั้นที่เป็นเนื้อหาสาระ เป็นนามธรรม พูดกันยาก เขาไม่ค่อยเข้าใจ หรือไม่สนใจจะฟัง ก็เอากิจกรรมมาช่วย โดยสื่อสารกันในขั้นรูปแบบ

พิธีกรรมนั้นเป็นกิจกรรม และเป็นเรื่องของรูปแบบ ก็อยู่ที่ว่าเราจะจัดกิจกรรมอย่างไร ที่จะให้คนเข้าไปถึงสาระที่ต้องการซึ่งเป็นธรรมะ ด้วยการพัฒนาพิธีกรรมที่จะสื่อความหมายถึงความสนใจของเขาได้ ไม่ใช่ปล่อยไปเรื่อยๆ สักแต่จะทำตามๆ กันมา จนไปเข้าความหมายอย่างที่ว่าพิธีกรรมก็คือเรื่องที่สักว่าทำพอเป็นพิธี ถ้าจัดพิธีกรรมให้เป็นกิจกรรมที่มีความหมายได้ ก็เป็นประโยชน์ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนั้น พิธีกรรมยังมีประโยชน์อีก โดยเป็นส่วนเบื้องต้นที่จะนำไปสู่สิ่งที่ลึกซึ้งหรือสูงขึ้นไป ยกตัวอย่างง่ายๆ เราจะให้คนปฏิบัติธรรม อย่างจะบำเพ็ญสมาธิ แม้แต่จะนั่งสมาธิเพียงแค่ทำจิตใจให้สงบ ท่านก็พัฒนาวิธีปฏิบัติขึ้นมา ให้เป็นขั้นเป็นตอน โดยมีการเตรียมกายเตรียมจิต เพื่อทำจิตใจให้พร้อม

จะเตรียมจิตทำจิตใจให้พร้อมอย่างไร เช่น ที่วัดจัดที่นัดหมายให้คนมาเจริญสมาธิกัน คนมาจากบ้านบ้าง มาจากที่ทำงานบ้าง หลายคนวุ่นวายกับเรื่องราวหลากหลายมาทั้งวัน ใจคิดเรื่องโน้นเรื่องนี้ ยิ่งผ่านมาในท้องถนน พบอารมณ์ต่างๆ ที่ทำให้ใจวุ่นวายทั้งนั้น พอมาถึงวัด ถ้าจะเข้านั่งสมาธิทันที ใจก็ไม่พร้อม อารมณ์ที่ติดที่ค้างมาจากบ้าน จากที่ทำงาน จากท้องถนน ก็ตามเข้าไปรบกวน ตรงนี้เป็นจุดชั่วต่อที่สำคัญ

ตรงจุดเปลี่ยนสำคัญที่ว่านั้น ท่านก็จัดให้มีขั้นตอนที่จะเตรียมจิตให้พร้อมขึ้นมา ก่อน เพื่อให้ใจโน้มเข้ามาสู่ความสงบ ด้วยการจัดให้มีกิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมขึ้นมา ที่ทำกันมากก็เริ่มด้วยพิธีสวดมนต์ มาประชุมสวดมนต์พร้อมกันก่อน

การสวดมนต์นั้นก็เป็นขั้นตอนของการเตรียมจิต ด้วยการเปลี่ยนย้ายอารมณ์ คำสวดมนต์ เสียงสวดมนต์ บรรยากาศใหม่ของที่สวดมนต์ เข้ามาครองใจแทน ทำให้อารมณ์ที่ติดค้างมาจากข้างนอกหายไป จิตก็โน้มเข้ามาสู่ความสงบ ทำให้พร้อมที่จะนั่งสมาธิได้

ยิ่งกว่านั้น เมื่อจะมีการเจริญสมาธิกันอย่างเอาจริงเอาจังมากขึ้น บอกว่าจะเข้าปฏิบัติเป็นช่วงยาว หลายคนมาพร้อมกันแล้ว แต่ที่จริงข้างในจิตใจยังพะวักพะวนอยู่ บางทีก็ยังมีเคลือบแคลงอยู่บ้าง เอ... เราจะมาอยู่นี่ตั้ง ๑๐ วัน หรือเดือนหนึ่ง จะได้ผลอะไรจริงหรือ เสียเวลามากนะ ใจคิดโน้นคิดนี้ หวังโน้น กังวลนี้ หวาดนั้น กลัวนี้

ถึงตรงนี้ ท่านก็ให้จัดพิธีกรรมขึ้นมาช่วย ดังที่มีพิธีถวายตัวแด่พระพุทธเจ้า หรือมอบตัวแก่พระอาจารย์ เป็นการมอบกายถวายชีวิตกันเลย นี่ก็เป็นอุบาย เป็นประเพณีวิธีปฏิบัติที่ในคัมภีร์บางแห่งบอกไว้ ในสำนักต่างๆ หรือหลายสำนัก เมื่อใครจะมาเข้ากรรมฐาน ก็ให้มาทำพิธีมอบตัว โดยเปล่งวาจา กล่าวคำมั่นออกมาเลย

ถ้าถวายตัวแด่พระพุทธเจ้า ก็บอกว่า “อิมาหิ ภควา อดตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ” แปลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่พระองค์”

ถ้ามอบตัวแก่พระอาจารย์ ก็บอกว่า “อิมาหิ ภนฺเต อดตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ” แปลว่า “ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่ท่าน”

การที่ถวายตัวหรือมอบตัวอย่างนี้ มิใช่จะเป็นประโยชน์อะไรแก่พระพุทธเจ้า หรือแก่พระอาจารย์แต่อย่างใดเลย แต่เพื่อตัวของผู้นั้นเอง จะได้มันแนวมุ่งไปเต็มที่ ไม่ต้องไปพุดถึงเรื่องอื่นแล้ว ขอกังวลอะไรต่างๆ ที่เรียกว่าปลิโพททั้งหลาย ไม่เอามาคิดแล้ว ตัดได้หมดเลย ถึงตอนกลางคืน ไปอยู่ในที่เปลี่ยวเดียวดาย น่านกลัว เคยตัวสั้นกลัวผี คราวนี้ไม่กลัวแล้ว ก็ขนาดชีวิตยังสละได้ ถวายหรือมอบให้ท่านไปแล้ว นี่คือการเตรียมจิตใจให้มุ่งมั่นเต็มที่ ทำให้รู้สึกเอาจริงเอาจัง

พอเตรียมจิตอย่างนี้ เริ่มต้นโดยมีความมุ่งมั่น ถวายตัวให้ท่านแล้ว มีใจพุ่งdingไปแล้ว ก็พร้อมที่จะเดินแนวไปเป็นสมาธิ แต่ถ้าปล่อยให้จิตมัวกังวล พะวัคพะวน หวาดนั้นกลัวนี้ ห่วงหน้าห่วงหลังอยู่ ก็อาจจะได้ผลอะไรเลย

เป็นอันว่า พิธีกรรมอย่างนี้ เป็นตัวทำการที่มาตัดตอน ยกเอาอะไรๆ ที่จะเข้ามารบกวนจากข้างนอกทิ้งไปเสีย แล้วก็ทำให้พร้อมที่จะเดินหน้าไปทำหรือเข้ามาอยู่กับสิ่งที่ต้องการ อย่างเต็มตัวเต็มที่

เพราะฉะนั้น ว่าโดยสาระ พิธีกรรมจึงเป็นกิจกรรมเบื้องต้น เป็นส่วนบุพภาคที่จะนำเข้าสู่สิ่งที่ป็นเนื้อหาสาระ ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป แล้วมันก็เป็นรูปแบบ ที่ช่วยห่อหุ้มไว้ซึ่งเนื้อหาสาระ แล้วก็ช่วยสื่อสาระนั้นด้วย คือได้ทั้งในแง่ห่อหุ้ม ทั้งในแง่เป็นสื่อ

ห่อหุ้ม ก็คือรักษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นเนื้อหาสาระเอาไว้ เพราะว่ามันมีรูปแบบช่วยเป็นกรอบเป็นเชือก จะรักษาไว้ได้ยาก โดยเฉพาะสำหรับคนหมู่มาก สำหรับสังคม ต้องอาศัยรูปแบบมาช่วย

เหมือนอย่างเนื้อมะม่วง เนื้อกล้วย เนื้อผลไม้ จะอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องอาศัยเปลือก ถ้าไม่มีเปลือก เนื้อก็อยู่ได้ยาก แต่ถ้าเปลือกไม่มีเนื้อ ก็หมดความหมาย เหมือนกับพิธีกรรมที่ว่า ถ้ามันไม่รักษา ไม่ห่อหุ้มสาระไว้ ไม่มีเนื้อหาอยู่ข้างใน มันก็ไม่มีความหมาย กลายเป็นของรกรุงรัง เป็นขยะไป เพราะฉะนั้นจึงต้องสัมพันธ์อาศัยกันและกัน ให้เนื้อหาอาศัยเปลือกช่วยรักษาไว้ และข้างในเปลือกต้องมีสาระที่เราจะเอาประโยชน์ได้

การที่พระพุทธศาสนา หลักคำสั่งสอน พระธรรมวินัย มาถึงเราในปัจจุบันนี้ได้ ก็อาศัยรูปแบบทั้งนั้น ตั้งแต่มีวัดวาอาราม มีพระภิกษุสงฆ์ แล้วก็มิกิจกรรมของชุมชน ที่เป็นประเพณี เป็นวัฒนธรรม รักษาตัวพระศาสนาไว้ อย่างที่บอกแล้วว่า เมื่อรูปแบบยังอยู่ แม้ว่าเนื้อหาสาระจะมองแทบไม่เห็นแล้ว เราก็อย่าเพิ่งด่วนทิ้งรูปแบบ หรือทิ้งเปลือกไปเสีย แต่เราต้องรู้จักใช้ประโยชน์ และมันเป็นจุดเริ่มให้เราได้ ถ้าไม่มีเหลือแม้แต่เปลือกนั้นดี เราจะแยะ ไม่รู้จะไปจับไปเริ่มที่ไหน

ที่นี่ เมื่อรู้ตัวแล้วว่า เนื้อจะไม่มีแล้วนะ เหลือแต่เปลือก ก็ต้องรีบเอาเนื้อกลับมาใส่ พระพุทธรูปศาสนาปัจจุบันนี้ ถึงเวลาแล้วใช้ใหม่ ที่จะต้องพยายามเอาเนื้อกลับมา แต่ก็อย่าด่วนทิ้งเปลือก อย่างมองข้ามประโยชน์ของมัน

ทวนอีกทีว่า เปลือกนั้น *หนึ่ง* ห่อหุ้มรักษา *สอง* เป็นสื่อ ที่ว่าสื่อ ก็คือ ทำให้เนื้อหาสาระปรากฏ แพร่ออกมาสู่ประชาชน อย่างที่ว่าไปแล้ว

ถ้าฟังเนื้อหาสาระอย่างเดียว สำหรับคนหมู่มาก เขาไม่ค่อยเข้าใจ และไม่ค่อยสนใจ เวลา มีพิธีกรรม ก็เป็นช่องทางให้เราสื่อกับคนหมู่มากนั้น ให้ไปถึงเนื้อหาสาระ คือ หลักธรรมคำสอน การที่จะเป็นสื่อให้ได้ผลดี ก็อยู่ที่ว่าเราจะจัดอย่างไร

เราต้องคำนึงถึงคนหมู่มากด้วย อย่าคิดถึงแค่คน สองคน สามคน บางทีเรามัวมองแต่สาวรุ่นที่สนใจอยู่แล้ว แต่แค่นั้นไม่พอ พระศาสนามีเพื่อพหุชน คือคนส่วนใหญ่ ฉะนั้นเราจะต้องหาทางสื่อ แต่เพื่อประโยชน์แก่เขา ไม่ใช่เพื่อเอาจากเขา และพระผู้ทำหน้าที่สื่อ นั้น ต้องรู้เข้าใจว่าจุดมุ่งหมายอยู่ที่ไหน อย่าติดอยู่แค่เปลือก หรือสิ่งห่อหุ้ม อย่าติดอยู่แค่พิธีกรรม หรือรูปแบบที่เป็นสื่อ โดยไม่ใช่สื่อให้เป็นประโยชน์

พิธีกรรมนี้ นอกจากเปรียบเทียบว่าเหมือนกับเปลือกผลไม้แล้ว อีกอย่างหนึ่งก็เหมือนกับแก้วน้ำ แก้วน้ำมีประโยชน์อย่างไร แก้วน้ำก็มีประโยชน์ที่บรรจุน้ำ แก้วน้ำมีประโยชน์เพราะว่ามีน้ำ สิ่งที่เราต้องการคือน้ำ เราไม่ได้ต้องการแก้ว แต่ถ้าเราไม่มีแก้ว เราจะใช้ประโยชน์จากน้ำได้ยาก จะกินน้ำที่หนึ่ง เราต้องเดินไปที่แหล่งน้ำ เช่น ไปที่บ่อ ไปที่สระ และแม้จะไปที่บ่อที่สระแล้ว ถ้าไม่มีแก้ว ไม่มีเครื่องตัก เราก็ต้องวิกน้ำ หรือก้มตัว เอาหัวลงไป ใช้ปากดูดน้ำ หรืออะไรทำนองนั้น อันแสนจะยากเย็น

ที่นี่ ถ้าเรามีแก้ว ก็เริ่มตั้งแต่การที่จะตักน้ำ เอามาดื่ม เอามาฉัน ก็ง่าย เสร็จแล้วยังสามารถเอามาเก็บมาวางไว้รอใช้ได้อีกตามที่ต้องการ จะตักน้ำเมื่อไร ก็ใช้ได้เมื่อนั้น และจะใช้แก้วเล็กหรือแก้วใหญ่ ก็จัดเอาได้ ทำรูปแบบให้เหมาะกับประโยชน์ที่ต้องการ แต่เนื้อหา ก็คือน้ำนั่นแหละ

เพื่อวัตถุประสงค์ที่ต่างๆ กันไป ในกิจกรรมอย่างนี้ เราต้องการแก้วในรูปลักษณะ อย่างนี้ๆ เช่นว่า แก้วใหญ่ แก้วเล็ก หรือแก้วปากบาน แก้วปากเล็ก แก้วก้นตื้น แก้วผอมสูง ฯลฯ เราก็จัดให้สนองความต้องการเฉพาะกรณี ยักเยื้องไปได้

ในที่สุด ไม่ว่าจะอย่างไร เนื้อหาก็คือน้ำ เราจะเอาน้ำ แต่ถ้าไม่ได้รูปแบบ เราก็ใช้ประโยชน์จากน้ำได้ยาก และไม่ได้ตามที่ต้องการ ฉะนั้น รูปแบบจึงมีประโยชน์มาก น้ำเป็นสาระที่ต้องการ แต่ถ้าไม่มีแก้ว ก็ใช้ประโยชน์ยาก แต่ถ้าแก้วไม่มีน้ำ ก็หมดความหมาย

นี้พูดวนแล้ว เป็นอันว่า รูปแบบ คือพิธีกรรมนี้ เป็นตัวที่ทั้งห่อหุ้มรักษาเนื้อหาสาระไว้ แล้วก็ยังเป็นสื่อที่จะทำให้เนื้อหาสาระปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป เรียกว่า สื่อสาร คือสื่อไปถึงสาระ นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของพิธีกรรม

ประโยชน์ของพิธีกรรมมีเยอะ ต้องค่อยๆ นึก ความจริงมีมากกว่านี้ แต่ตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน ข้อสำคัญอยู่ที่จับหลักให้ได้ คือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาสาระ กับรูปแบบ เมื่อใดรูปแบบพิธีกรรมไหนสื่อสาระไม่ได้แล้ว ก็ต้องพิจารณาชำระสะสาง

กิจกรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนานี้ เดิมก็คือใช้เป็นเครื่องสื่อสาระ เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พิธีไม่ต้องมีมาก แต่ก็มีนั่นแหละ เพราะเป็นธรรมดาของการประชุม การชุมนุมพบปะกันเป็นเรื่องเป็นราว ก็ต้องมีพิธี

แต่อย่างที่บอกแล้วว่า พิธีนั้นเป็นเพียงกิจกรรมส่วนที่จะนำไปสู่เนื้อหาสาระ ในเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่มีความสามารถพิเศษในการสอน ตรัสอธิบายแม้แต่เรื่องนามธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งให้เวไนยเข้าใจได้ กิจกรรมเป็นรูปแบบที่จะต้องใช้ ก็น้อย พระที่มีความสามารถ ก็ไม่จำเป็นต้องเรียกรูปแบบมาก

แต่สำหรับพระทั่วไป ท่านไม่ได้มีความสามารถมากอย่างนั้น และยิ่งพูดกว้างไปถึงพระศาสนารวมๆ ทั้งหมด การที่ดำรงมาได้ยั่งยืนนาน เป็นเรื่องของคนหมู่มาก การที่จะต้องเอากิจกรรมพิธีที่เป็นรูปแบบ มารักษาเนื้อหาสาระ ก็ยังมีความจำเป็นมากขึ้น เพราะชุมชน ตลอดจนทั้งสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นเครื่องยึดโยงและบุกเบิกทาง

ในภาพรวมของสังคม แม้จะมีการสั่งสอนธรรมกันไม่น้อย แต่คนเพียงนิดหน่อย จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาในระดับปัญญา คนส่วนใหญ่ยังต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ในการพัฒนาสติปัญญาจิตใจ และสำหรับคนส่วนใหญ่นี้ การศึกษาอบรมก็มาจากการมีชีวิตที่เจริญเติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตตั้งแต่ในครอบครัว ซึ่งสืบทอดกันมาและเป็นบรรยากาศล้อมรอบตัว โดยเป็นไปเองไม่ต้องรู้ตัว เหมือนคนเกิดมาในสังคมที่มีธรรมเนียมเข้าคิวอยู่ตัวแล้ว ก็ได้วินัยนี้จากการทำตามคนรุ่นก่อนๆ โดยไม่ต้องอบรมสั่งสอน พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตอย่างที่ว่านี้ ซึ่งถ้าจัดทำโดยตระหนักในความหมาย ก็จะได้เครื่องพัฒนาคนทั้งทางวินัยและทางจิตใจขึ้นมาทันที

ถ้ามองออกนื้ก็ได้ว่าพิธีกรรมไม่ใช่สำคัญที่ใหญ่โตหรูหรา แต่เป็นเครื่องสื่อธรรมซึ่งมีคุณค่าในการพัฒนาวินัยให้งามในศีล ช่วยให้เจริญปีติศรัทธาปสาทะที่จะผูกใจคนไว้กับศีลธรรม และพัฒนาจิตใจให้งามในกุศลธรรม เมื่อตระหนักอย่างนี้แล้ว การมีพิธีกรรมก็จะมี ความหมาย และเป็นเครื่องแสดงความเจริญของพระพุทธศาสนาได้จริง

ตอนที่

๑๑

วัตุมงคล

ต้องใช้ผูกใจประชาชนไว้กับธรรม

“วัตุมงคล” เกือบขึ้นมา “เครื่องรางของขลัง” ซาๆ หายไป

ได้พูดเรื่องพิธีกรรมมา ๒ ครั้งแล้ว ถือว่าจบ อย่างที่ว่าแล้ว พิธีกรรมเป็นเรื่องรูปแบบ เป็นด้านรูปธรรม ที่มาสื่อนามธรรม สื่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

ทีนี้ ในเรื่องรูปธรรมนั้น นอกจากพิธีกรรมที่เป็นด้านกิจกรรมแล้ว ยังมีสิ่งที่เป็นรูปธรรมชัดยิ่งกว่ากิจกรรมอีก คือเป็นวัตถุโดยตรง คืออะไร ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันปัจจุบันนี้ว่า “วัตุมงคล”

ในเมื่อได้พูดถึงเรื่องพิธีกรรม ที่เป็นรูปธรรม ในด้านกิจกรรมแล้ว ก็จะพูดเรื่องวัตุมงคล ที่เป็นรูปธรรม ในด้านวัตถุต่อไปเลย โดยถือว่า วัตุมงคลก็เป็นรูปธรรม ซึ่งควรจะต้องธรรมะ ที่เป็นนามธรรม

คำว่า “วัตุมงคล” นี้เป็นคำค่อนข้างใหม่ และก็ค่อนข้างแปลกด้วย ไม่รู้ว่าใครเป็นคนต้นคิดบัญญัติขึ้นมา เพิ่งมีไม่นานนี้เอง สมัยที่ผมยังเป็นเถรว นึกไม่ออกว่ามีคำนี้ สมัยนั้นพูดกันว่าเครื่องรางของขลัง ซึ่งมีหลายอย่างเยอะเยอะ แต่ที่เด่นมากก็คือ พระเครื่อง

เมื่อคำว่าวัตุมงคลเกิดขึ้นและติดปากคนแล้ว ก็ไม่ค่อยได้ยินใครพูดว่าเครื่องรางของขลัง และพระเครื่องก็มารวมอยู่ในคำว่าวัตุมงคล

ปัจจุบันนี้ คนมีทัศนคติต่อเรื่องพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังอย่างอื่นๆ ที่เรียกรวมกันว่าวัตุมงคลนี้ ต่างกันไปเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญเอาจริงเอาจัง เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ช่วยคุ้มครอง ให้โชคให้ลาภ บันดาลผลสำเร็จที่ต้องการ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ตีเถียน คัดค้าน บางทีถึงกับดูหมิ่นเหยียดหยามว่าเป็นเรื่องเหลวไหลมงาย

ที่จริงยังมีพวกที่ ๓ คือผู้ที่มีมองกว้างๆ พยายามเข้าใจ และบอกทำให้รู้จักใช้ประโยชน์ แต่ว่าโดยทั่วไป คนจะอยู่ในสองฝ่าย ที่ไปสู่ดชั่วสองข้างเสียแหละมาก

ก่อนจะพูดเรื่องนี้ต่อไป ขอตั้งข้อสังเกตไว้หน่อยหนึ่งว่า ถอยหลังไปครึ่งศตวรรษ คือราว ๕๐ ปีก่อนโน้น เมื่อกระแสนิยมวิทยาศาสตร์ยังแรงมากนั้น เห็นได้ชัดว่า คนสมัยใหม่ หรือคนหัวใหม่ที่ถือตัวว่าเจริญแล้ว ส่วนมากอยู่ในฝ่ายที่ติเตียนและดูถูกเหยียดหยามการนับถือเครื่องรางของขลัง ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลลงมลาย

แต่มาถึงเวลานี้ กระแสนิยมวิทยาศาสตร์อ่อนกำลังลงไปจนแล้ว คนสมัยใหม่ กลับหันมาเชื่อถือเรื่องไสยศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น หรือไม่ก็เผื่อใจให้

เรื่องวัตถุมงคล โดยเฉพาะพระเครื่องนี้ มีมาแต่โบราณ เป็นเรื่องเก่าแก่ ถ้าเราบอกว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ดี ไม่ถูกต้อง เป็นโทษ คนสมัยก่อนโน้นถือผิด โง่เขลาลงมลาย ก็เท่ากับว่าเราติเตียนคนโบราณข้างเดียว ทั้งที่ว่าแท้จริงนั้น เราคิดเอาเอง คนโบราณนั้นอาจจะไม่ได้โง่ และเขาอาจจะมีปัญญาบางอย่างที่จะให้แก่เราด้วย

การที่จะคิดจะว่าอะไรต่อเรื่องนี้ เราน่าจะได้ศึกษาความคิดความเข้าใจและพฤติกรรมของคนโบราณต่อเรื่องนี้ก่อน มิให้เป็นการติเตียนว่าเขาจากความไม่รู้ของเราเอง และตัดสินลงโทษเขาโดยไม่เป็นธรรม

เป็นอันว่า เราควรจะได้ศึกษาให้รู้จักคนสมัยเก่าชัดมากขึ้น มองหาความจริงให้เห็น ภูมิธรรมภูมิปัญญาของคนเก่าๆ เหล่านั้น ไม่ใช่ว่าจะตั้งหน้าตั้งตาตำหนิโทษเดียว และการที่มองให้เห็นและเอามาบอกเล่ากันนี้ ก็ไม่ใช่หมายความว่าจะไปยกย่องคนโบราณ แต่เป็นการหาความเข้าใจ ซึ่งอาจจะมองเห็นคติที่เป็นประโยชน์

ในการหาความเข้าใจนั้น

หนึ่ง เราดูความเป็นมาในอดีตเท่าที่จะหาได้ ว่าคนสมัยเก่าโน้นมองและปฏิบัติต่อเรื่องนี้กันมาอย่างไร แล้วก็

สอง เรามีหลักการของพระพุทธศาสนาที่จะใช้วัดใช้เทียบอยู่แล้ว ในคัมภีร์ทั้งหลาย โดยเฉพาะพระไตรปิฎกที่จารึกพุทธพจน์ไว้นี้ เราสามารถเข้าไปดูหลักการได้เลย

จากการศึกษาบรรจบกันสองด้านนี้ จะทำให้เราสามารถพิจารณา เกิดความรู้อย่างเข้าใจ และได้แนวทางได้คติอะไรต่างๆ ดีขึ้น ชัดขึ้น

ต้นโพธิ์นำหน้า ก่อนพระพุทธปฏิมาจะมี

เริ่มด้วยพระเครื่องก่อน ในสมัยก่อนนั้น พระเครื่องมีมาก และมีความสำคัญสำหรับชาวพุทธ เหนือกว่าวัตถุมงคลอย่างอื่น มีหลายขนาด ทั้งขนาดใหญ่โต จนถึงพระเครื่ององค์เล็กๆ ในความเป็นมาแต่เดิมนั้น ก็อย่างพระพุทธรูปนั้นแหละ คือคนทำพระพุทธรูปในขนาดต่างๆ ตามความมุ่งหมายที่จะให้เป็นที่ระลึกแทนองค์พระพุทธเจ้า

ตั้งแต่เดิมทีเดียว ในสมัยพุทธกาล คนที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อยังเป็นปุถุชน เริ่มต้นก็ศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า เมื่อศรัทธาแล้ว ก็จะมีความรู้สึกผูกพัน จนกระทั่งเป็นความรัก

ตามเรื่องที่มีบันทึกไว้ หลายท่านเคารพรักพระพุทธเจ้ามาก เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสบรรยายแสดงความเคารพรักต่อพระพุทธเจ้าอย่างเป็นทางการเป็นเรื่องราว เป็นเหตุเป็นผล จนเป็นพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่าธรรมเจติยสูตร (ม.ม.๑๓/๕๕๙-๕๗๐/๕๐๖-๕๑๖,เรียกง่าย ๆ ก็ได้ว่า ธรรมเจติยสูตร) คุุหนบดีสูงอายุมากคนหนึ่ง ชื่อ นกุลบิดา และนกุลมารดา รักพระพุทธเจ้าเหมือนลูก ก็มีความสนิทสนมกับพระพุทธเจ้ามาก

พระพุทธเจ้าตรัสเสมอว่า ไม่ให้ติดในตัวบุคคล เป็นการเตือนสติว่าอย่าให้กลายเป็นการมาติดอยู่แค่นี้ เพราะว่าวัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนานั้น ต้องการให้คนหลุดพ้น พึ่งตนเองได้ เป็นอิสระ พระพุทธเจ้าทรงมาช่วยเป็นกัลยาณมิตร แต่บางทีคนก็มาติดในกัลยาณมิตรเสีย

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความเคารพรักที่ฟุ้งมากับศรัทธานี้ ก็มีประโยชน์มากในระดับหนึ่ง ทำให้มาเอาใจใส่ พาโน้มใจสู่ธรรม คอยสดับคำสอน แล้วก็ศึกษาจริงจัง เป็นทางให้เดินหน้าต่อไป ความเป็นกัลยาณมิตรที่ผูกพันไว้ด้วยศรัทธา ก็เป็นประโยชน์อย่างนี้ คือเป็นเหมือนบันไดที่จะไต่ขึ้นไปสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไป

ศรัทธาที่ถูกต้อง ทำให้เกิดปัญญา แล้วก็หลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นแต่เพียงว่า ต้องระวัง คอยเตือนไว้ไม่ให้มาติดอยู่แค่นี้ และไม่ให้เป็นหลง การที่พระพุทธเจ้าทรงเตือนไว้นั้น ไม่ได้หมายความว่า ไม่ให้มีศรัทธา แต่ให้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และนำไปเกิดปัญญา ศรัทธาเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ช่วยเป็นตัวนำในเบื้องต้น ที่จะให้เดินหน้าไปได้ อย่างมีพลัง และทำให้เอาจริงเอาจังด้วย

ความเคารพรักผูกพันด้วยศรัทธานี้ ทำให้อยากพบเห็นอยู่ใกล้ชิด เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนห่างไกล เหล่าผู้ศรัทธาก็คิดถึง จึงอยากมีอะไรเป็นองค์แทนที่จะพบเห็นไปเฝ้าได้

เรื่องเป็นอย่างไร จึงได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเป็นตัวอย่าง ดังความที่เล่ามาว่า ที่วัดพระเชตุวัน พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษามากที่สุด และชาวเมืองสาวดีก็มีโอกาสใกล้ชิดพระองค์โดยมาเฝ้าบ่อยๆ แต่เป็นธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าย่อมเสด็จออกจาริกไปบำเพ็ญพุทธกิจในถิ่นแดนแคว้นต่างๆ ในเวลาที่เสด็จออกจาริกไปอย่างนั้น ชาวเมืองสาวดีที่มาหวังจะเฝ้า เมื่อไม่พบพระองค์ก็ไม่อึดอ้อมใจ

อนาถปิณฑิกเศรษฐีมองเห็นปมข้อนี้ จึงไปปรึกษาพระอานนท์และเสนอแนะว่า น่าจะมีปูชนียสถานสักแห่งไว้ที่พระเชตุวันนั้น เป็นที่เฝ้าถวายเครื่องบูชาแทนพระองค์ ใครมาเมื่อไร ก็เหมือนได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อพระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้า และได้รับพระพุทธดำรัสแนะนำแล้ว ก็นำเมล็ดจากต้นโพธิ์ตรัสรู้มาปลูกที่ประตูดวัดพระเชตุวัน โพธิ์ต้นนั้นจึงเป็นที่ประชาชนมาเข้าถึงและถวายเครื่องบูชา เหมือนดังว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่เป็นประจำ และด้วยเหตุที่พระอานนท์เป็นผู้ปลูก ก็จึงได้ชื่อว่า “อานันทโพธิ์”

คติโบราณก็มีอยู่ว่า บุคคลที่ทำความดียิ่งใหญ่ หรือเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงของประชาชน เมื่อท่านจากไปแล้ว คนก็เก็บสิ่งของที่เกี่ยวกับตัวท่าน ไว้เป็นองค์แทน เป็นที่ระลึก โดยเฉพาะก็คืออัฐิ ซึ่งนำไปสร้างสถูปบรรจุไว้ โดยปรกติ ก็จะสร้างไว้ที่ทางสี่แพร่ง ซึ่งเป็นจุดที่คนทั้งหลายเดินมาพบปะมองเห็นอยู่เสมอ จะได้กราบไหว้บูชา เป็นที่ระลึกเตือนใจให้นึกถึงท่านที่เคารพบูชาท่านนั้น แล้วจิตใจจะได้โน้มไปสู่คุณความดี และการที่จะถือเป็นแบบอย่าง

คติการสร้างสถูปบรรจุอัฐิ ก็เด่นชัดในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกว่าพระธาตุ สำหรับพระพุทธเจ้าเราเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธคุณและคำสอนของพระองค์ คือเมื่อระลึกถึงพระองค์แล้ว ก็นึกถึงคำสอนของพระองค์ด้วย พร้อมทั้งเตือนใจให้เรามั่นมุ่งไปในคุณธรรมความดีงาม

ดังที่มีเรื่องมาตั้งแต่ในพระไตรปิฎกว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กษัตริย์เมืองต่างๆ พากันส่งทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะไปบรรจุสถูปไว้แทนพระองค์ในเมืองของตนๆ ให้เป็นที่สักการะเคารพบูชาของประชาชน นี่ก็เป็นไปตามคติแต่โบราณ

นอกจากพระอัฐิ หรือพระสรีรธาตุของพระองค์แล้ว แม้แต่สิ่งทีพระองค์เคยทรงใช้ และสถานที่เคยเสด็จไปประทับ คนก็ถือเอาเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วย พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสว่า สถานที่ ๔ แห่ง เป็นสังเวชนียสถาน คือสถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช

สังเวชนีย์ หมายความว่า เป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดพลังสำนึก ที่เรียกว่าสังเวช คำว่า “สังเวช” นี้ ในภาษาไทยสมัยนี้ มีความหมายเพี้ยนไป พาให้เข้าใจผิด กลายเป็นสลดหดหู่ ถ้าสลดหดหู่ก็เป็นอกุศลไปเสีย กลายเป็นของเสียในใจจำพวกนิรวรณ์ นั่นคือผิดแล้ว

“สังเวช” นี้ มาจากค่านามว่า สังเวค ประกอบด้วย เวค/เวคะ แปลว่า พลัง กำลัง แรง หรือความรวดเร็ว มี ส/สัง นำหน้า ซึ่งแปลว่า พรั่งพร้อม พร้อมพร้อม

หมายความว่า เมื่อไปเห็นไปชมสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับมาก่อน คือที่เกี่ยวข้อกับพระองค์ เริ่มตั้งแต่สถานที่ประสูติ ที่ลุมพินีวัน สถานที่ตรัสรู้ ที่พุทธคยา โดยเฉพาะที่ต้นโพธิ์ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วก็สถานที่ปริณิพพาน ที่กุสินารา พอนึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เกิดพลังสำนึกพร้อมพร้อมพร้อมขึ้นมา จึงเรียกว่าเป็น **สังเวชนียสถาน**

พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า สถานที่นั้นเป็นที่ที่ชาวพุทธควรจะได้เห็นได้ดูให้ระลึกถึงว่า พระพุทธเจ้าของเราเคยเสด็จมาประทับที่นี่ เคยใช้สถานที่นี้ แล้วจะได้ปลุกเร้าเตือนใจให้นึกถึงพระองค์ นึกถึงคำสอนของพระองค์ ทำให้เกิดพลังใจมีสำนึกโลดแล่นไปในการเอาจริงเอาจังที่จะสร้างสรรค์กุศลธรรม อันจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

ย้ำว่า ในคำว่าสังเวชนียสถานนั้น อย่างที่กล่าวแล้ว สังเวค/สังเวช แปลว่า เกิดกำลังในใจพร้อมขึ้นมา ไม่ใช่แปลว่าสลดหดหู่ใจ แต่เป็นที่ปลุกใจ ให้เกิดพลังโลดแล่นไปในการทำความดี คือ ไปเห็นสถานที่นั้นแล้ว ก็นึกขึ้นมาว่าพระพุทธเจ้าเคยประทับที่ตรงนี้ นี้เราได้มาเห็นด้วยตนเองแล้ว เกิดปีติปลาบปลื้มชุ่มซาขึ้นมา ใจมีพลังโลดแล่นไปว่า เราจะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เต็มที่ เราเคยปล่อยตัวตกอยู่ในความประมาท คราวนี้จะไม่ประมาทแล้ว อะไรอย่างนี้

นอกจากสถานที่แล้ว สิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อาจจะเป็นบาตร หรือเป็นอะไรก็แล้วแต่ ก็ถือว่าเป็นเครื่องระลึกแทนพระองค์เหมือนกัน สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ท่านใช้คำว่า “เจดีย” เจดีย สำหรับชาวพุทธ คือสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึงองค์พระพุทธเจ้า หรือเจดียที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ก็เป็น **พุทธเจดีย** มี ๔ ประเภท คือ

๑. **ธาตุเจดีย** เจดียที่บรรจุพระธาตุ คือ พระอัฐิของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระสถูปต่างๆ
๒. **ธรรมเจดีย** เจดียบรรจุพระธรรม ที่เอาพุทธพจน์ เช่น คำจารึกปฏิจจสมุปาบท “เอ ธมมา เหตุปภวา...” ไปบรรจุไว้

๓. **บริโภาคเจดีย์** เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงใช้สอย แม้แต่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ก็เป็นบริโภาคเจดีย์หมด บริโภาคไม่ใช่แค่ฉันทน์ บริโภาคในภาษาบาลี หมายถึงใช้สอย

๔. **อุทเทสิกเจดีย์** เจดีย์ที่สร้างอุทิศ หมายความว่าสร้างขึ้นเจาะจงมุ่งหมายไปถึงพระพุทธรูปเจ้า เป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้า ได้แก่พระพุทธรูป

อุทเทสิกเจดีย์ คือพระพุทธรูปนี้ เกิดหลังสุด เพราะว่าสมัยก่อนนั้น เขาถือกัน ไม่กล้าทำรูปแทนท่านที่เคารพนับถือสูงสุด ก็เลยไม่มีพระพุทธรูป (มีตำนานเล่าเรื่องว่ามีการทำพระพุทธรูปตั้งแต่ในพุทธกาล แต่ไม่เป็นที่ยอมรับในทางประวัติศาสตร์ จึงไม่เอามาเล่าที่นี่)

ที่ว่าสมัยก่อนนั้น คนไม่กล้าสร้างพระพุทธรูป จะเห็นได้ชัดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ. ๒๑๘-๒๖๐ คือหลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานแล้ว ๒๐๐ กว่าปี

พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงนับถือพระพุทธรูปเจ้าและอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธรูปศาสนาอย่างยอดเยี่ยม แล้วก็ได้สร้างถาวรวัตถุ เป็นหลักเป็นฐานไว้ โดยใช้หิน ใช้ศิลา ทำให้โบราณวัตถุยุคพระเจ้าอโศก คงเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันมากมายอย่างยิ่ง เช่น ศิลาจารึก ทั้งหลักศิลาเสาศิลาจารึก และจารึกบนโขดหินแผ่นหิน การที่เรารู้จักพระพุทธรูปศาสนาในอินเดียยุคหลังพุทธกาล ก็ได้จากการขุดค้นแล้วไปเจอโบราณวัตถุโบราณสถาน ในสมัยพระเจ้าอโศกนี่แหละมาก

ส่วนในยุคอื่นๆ ที่สร้างอะไรๆ ด้วยไม้ เป็นต้น ก็ผุพังไปหมด ไม่มีเหลือ แต่ก็ยังมีบางยุคในสมัยหลังๆ ที่อาจจะเอาอย่างพระเจ้าอโศก ได้ทำสิ่งก่อสร้างด้วยศิลาบ้าง ซึ่งทำให้อยู่ได้ยืนนานถาวร

ที่นี้ พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงเคารพรักพระพุทธรูปเจ้ามาก ก็โปรดให้แกะสลักทำรูปภาพในศิลาไว้ ตั้งแต่เรื่องราวในพุทธประวัติ ทั้งตอนพระพุทธรูปเจ้าประสูติ ตอนตรัสรู้ ตอนแสดงพระธรรมจักร ตอนปรีนิพพาน มีทั้งนั้น แต่รูปภาพในเหตุการณ์เหล่านั้น ไม่มีองค์พระพุทธรูปเจ้าเลย ทำว่างไว้ โดยทำเป็นเครื่องหมาย หรือเป็นสัญลักษณ์ ให้รู้ว่า อ้อ อันนี้คือเหตุการณ์ตอนนั้นๆ

ขอยกตัวอย่าง เช่นว่า ถ้าเป็นภาพเหตุการณ์ตอนประสูติ ก็มีรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืนพระหัตถ์เหนี่ยวกิ่งไม้สาละ อย่างนี้คนดูก็รู้ว่า อ้อ... นี่เป็นตอนประสูติ แล้วก็เห็นรูปดอกบัวเปล่าๆ เรียงกันไป ๗ ดอก เหมือนกับรองรับพระบาทที่เหยียบย่างไป ๗ ก้าว แต่ไม่ทำองค์ไว้ พอเห็นรูปดอกบัวอย่างนี้ คนก็รู้ทันทีว่านี่คือสิทธัตถกุมารประสูติ

ที่นี้ ตอนตรัสรู้ ก็ทำรูปต้นโพธิ์ไว้สี่ มีพระแท่นที่ประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์นั้น แล้วก็ทำรูปอื่นประกอบ ให้รู้ว่าเป็นคือเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ส่วนตอนปรินิพพาน ก็มีพระแท่นไสยาสน์ใต้ต้นสาละ แคนี่ก็รู้กัน แล้วตอนทรงแสดงปฐมเทศนา ก็มีรูปกวางหมอบอยู่ใต้พระแท่น อย่างนี้พอดูก็รู้ว่า คือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นที่อยู่ของพวกหมู่เนื้อหมู่กวาง อย่างนี้เป็นต้น

ภาพพุทธประวัติในศิลปะสมัยพระเจ้าอโศกอย่างที่ว่ามานี้ บอกชัดเจนเลยว่าเวลานั้น ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป นั่นคือก่อน พ.ศ. ๓๐๐

เวลาผ่านมานานจนใกล้ พ.ศ. ๕๐๐ จึงได้เกิดมีพระพุทธรูปขึ้น และการที่เกิดมีพระพุทธรูปขึ้นได้ ก็เพราะมีชนชาติที่มีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาอยู่ในชมพูทวีป คือพวกกรีก

พวกกรีกนี้เข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยอเล็กซานเดอร์มหาราชายกทัพมาถึงชมพูทวีป ในช่วง พ.ศ. ๑๕๖-๘ แล้วมีอาณาจักรของพวกกรีกเกิดขึ้นในแดนโยนก ลงมาถึงคันธารรัฐ เมื่อชนชาติกรีกอยู่ในดินนั้นนานมา ก็หันมานับถือพระพุทธศาสนากันมาก รวมทั้งพระเจ้ามิลินท์ (Menander) ปันโยนก ผู้ครองสาครนคร ในช่วง พ.ศ. ๕๐๐ ที่เรารู้จักกันดี

ตามวัฒนธรรมกรีก เขานิยมสร้างปฏิมากรรม คือทำรูปปั้นสวยงามใหญ่โต ของเทพเจ้าทั้งหลายของเขา เช่น Zeus (ได้แก่ Jupiter ของพวกโรมัน) Aphrodite (ได้แก่ Venus ของพวกโรมัน) เมื่อมานับถือพระพุทธศาสนา เขาก็พอใจที่จะสร้างพระพุทธรูป ก็จึงเกิดมีพระพุทธรูปแบบคันธาระของพวกกรีกขึ้นมา เริ่มแต่ราว พ.ศ. ๕๐๐ ดังที่ว่า

กรีกมา กรีกหมด พระพุทธรูปยังมีสืบมา

เพื่อให้จับต้นชนปลายพอได้บ้างในทางประวัติศาสตร์ ขอเล่าความเป็นไปในชมพูทวีปราว ๕๐๐ ปี ต่อจากสิ้นพุทธกาล มาจนถึงยุคที่เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป ราว พ.ศ. ๕๐๐ ในสมัยใกล้พญามิลินท์

ความจริง ตั้งแต่ในพุทธกาลก็มีชนชาติกรีกอยู่ในชมพูทวีปแล้ว เนื่องจากอยู่ในมหาชนบท ๑๖ ของชมพูทวีป เรียกรวมกับกัมโพชะ เป็น “โยนกกัมโพชะ” (ม.ม.๑๓/๖๑๗/๕๖๐) อยู่สุดด้านตะวันตกเฉียงเหนือ แต่เป็นกรีกแห่ง Ionia จึงเรียกว่า “โยนะ” หรือ “โยนก” แล้วต่อจากนั้น ไม่ว่าจะกรีกพวกไหน เขาก็เรียกเป็นโยนกหมด

ต่อมา ในศตวรรษที่ ๒ หลังพุทธกาล อเล็กซานเดอร์มหาราชา กษัตริย์กรีกแห่งมาซิโดเนีย ยกทัพแผ่อำนาจรบชนะดินแดนต่างๆ มาจนจดชายแดนอินเดีย ตั้งทัพที่ตักสิลา (เขียนอย่างสันสกฤตเป็น “ตักษศิลา”) ใน พ.ศ. ๑๕๔ (325 B.C.) เตรียมบุกเข้าตีอินเดีย

เวลานั้น อาณาจักรมคธรุ่งเรืองเป็นใหญ่ในชมพูทวีป อาณาจักรอื่นๆ ที่เคยยิ่งใหญ่ในสมัยพุทธกาลตกอยู่ใต้อำนาจของมคธหมดแล้ว ราชธานีแห่งหนึ่งอยู่ในราชวงศ์นั้นแหละ แต่ก็มีพวกหัวหน้าเผ่าเจ้าเมืองย่อยย่อยที่อยากแย่งชิงอำนาจขึ้นครองมคธ

โดยเฉพาะที่สำคัญมีเจ้าระดับหัวหน้าเผ่าผู้หนึ่ง ชื่อว่าจันทรคุปต์ อยู่ในวงศ์ที่ภาษาบาลีเรียกว่าโมริยะะ สันสกฤตเรียกว่าเมารยะ ตามที่สืบความกันได้ว่า โมริยะวงศ์หรือเผ่าเมารยะนี้ เป็นตระกูลพระญาติวงศ์สายหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งคู่มากับศากยวงศ์ และก็คงถูกกวาดล้างหมดไปจากแคว้นโกศลพร้อมในคราวเดียวกัน ในรัชกาลของพระเจ้าวิฑูทกะ ที่ต่อจากพระเจ้าปเสนทิโกศล

ต้องย้อนไปเล่าเรื่องเก่าในสมัยพุทธกาลหน่อยหนึ่ง กษัตริย์ในศากยวงศ์นั้นมีความหวงแหนถือตัวในเรื่องวรรณะเป็นอย่างมาก ยิ่งแม้ว่าในพุทธกาลแคว้นศากยะจะได้ตกอยู่ใต้อำนาจของแคว้นโกศลแล้ว แต่ในด้านพงศ์เผ่าก็ยังยึดถือรุนแรงมาก

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนากว้างขวางออกไปแล้ว ราชธานีแห่งแคว้นโกศล คือพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เคารพนับถือพระพุทธเจ้ามาก ถึงกับมีพระทัยปรารถนาจะเป็นญาติของพระพุทธเจ้าในทางชาติวงศ์ จึงได้ทรงส่งทูตนำพระราชสาส์นไปขอพระราชธิดาของกษัตริย์ศากยะ มาเป็นพระมเหสี

กษัตริย์ศากยะนั้นเป็นเผ่าที่หวงแหนสกุลวงศ์เป็นอย่างมาก จะไม่ยอม แต่เพราะแคว้นโกศลมีอำนาจมาก ก็ต้องยอม แต่ใช้วิธีหลอก โดยส่งนางवासภขัตติยา ซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ แต่เกิดจากนางทาสีไปให้ ก็ไปเป็นมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล

ต่อมา นางवासภขัตติยาก็มีโอรส ชื่อว่าวิฑูทกะ เมื่อเจ้าชายวิฑูทกะเติบโตขึ้นมา ก็ขอไปเยี่ยมญาติวงศ์ฝ่ายพระมารดา แม้จะได้รับการต้อนรับ แต่ได้ล่วงรู้โดยบังเอิญว่าที่จริงนั้นเขาเหยียดหยาม ก็เลยผูกอาฆาตว่าจะต้องล้างเผ่าศากยะ

พอเจ้าวิฑูทกะได้ขึ้นครองแคว้นโกศล ก็ยกทัพไปทำลายแคว้นศากยะ ล้างเผ่าศากยะหมดสิ้น แต่ก็มีบ้างที่หนีไปได้ แคว้นศากยะก็อยู่ใกล้ๆ เขิงเขาหิมาลัยอยู่แล้ว พวกที่หนีรอดไปได้ ก็เข้าไปลี้ภัยมากขึ้นอีกทางเขิงเขาหิมาลัยนั้น

ตามเรื่องต่อมา หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วมีการแจกพระธาตุ ในบรรดาเมืองที่ส่งทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุ ก็มีเจ้าศากยะที่กบิลพัสดุ์ และเจ้าโมริยะะที่รามคามอยู่ในรายการด้วย แสดงว่าพระญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้าก็ยังมียุทธ์รอดอยู่ และก็สืบเค้ากันว่าโมริยะกษัตริย์ได้สืบเชื้อสายต่อกันมาจนถึงจันทรคุปต์นี้

หันกลับมาดูอเล็กซานเดอร์มหาราชที่ตั้งทัพเตรียมจะเข้าตีมคธของกษัตริย์ราชวงศ์นั้นทะ นั้นเป็นกองทัพจากข้างนอก ในเวลาเดียวกันนั้น ด้านข้างในเอง เจ้าจันทรคุปต์ก็กำลังหาทางโค่นราชวงศ์นั้นทะ

มีเรื่องเล่าว่า อเล็กซานเดอร์มหาราชกับจันทรคุปต์วางแผนจะร่วมกันบุกตีมคธ ฝ่ายอเล็กซานเดอร์ก็คิดว่า ศึกครั้งนี้ยิ่งใหญ่แน่ ถ้าเราได้กำลังจากพวกในถิ่นของเขาเองนี้ มาช่วย ก็จะทำให้การได้ง่ายขึ้น ก็จึงคิดจะหาชนเผ่ารอบนอกของแคว้นมคธมาเป็นกำลังยกเข้าตี ฝ่ายจันทรคุปต์ก็คิดว่า ถ้าเราได้อเล็กซานเดอร์มาเป็นกำลัง เราก็จะตีมคธได้ง่ายขึ้น

เมื่อสองพวกคิดกันอย่างนี้ ก็มาประสานกันได้ แล้วก็มีการนัดพบกัน จันทรคุปต์ก็ไปพบที่ค่ายของอเล็กซานเดอร์มหาราช แถวชายแดน

พอพบกัน ต่างฝ่ายก็มีขีตติยมานะ เอาละสิ ใครจะแสดงความเคารพก่อน อเล็กซานเดอร์มหาราชก็ถือตัวว่าเราเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ รบที่ไหนก็มีแต่ชนะปราบมาตลอดหมด ตั้งแต่กรีกจนกระทั่งประชิดอินเดีย แสนเกรียงไกร ไฉนจะมายอมคารวะแก่กษัตริย์แค่ชั้นหัวหน้าเผ่า ฝ่ายจันทรคุปต์ก็คิดว่าเราเป็นเจ้าคนแห่งแดนชมพูทวีปที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่ ไฉนจะไปอ่อนน้อมแก่ชนพวกที่มาจากดินแดนภายนอก เป็นอันว่าต่างคนต่างไม่ยอมแสดงคารวะก่อน พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อเห็นเช่นนั้น ก็ทรงพระพิโรธ จึงสั่งจับจันทรคุปต์ขัง ไมตรีก็ขาดสะบั้น แทนที่จะมาช่วยกันรบ ก็เลยจบเท่านั้น

เมื่อจันทรคุปต์ถูกจับแล้ว ก็มีเรื่องราวต่อมาว่า ในที่สุด จันทรคุปต์หนีไปได้ ส่วนทางฝ่ายอเล็กซานเดอร์มหาราช ต่อมา จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ก็เลิกทัพกลับกรีก

บ้างว่า แม่ทัพนายกองของอเล็กซานเดอร์ซึ่งผ่านศึกสงครามมายาวนานถึง ๑๐ ปี บุกตะลุยข้ามดินแดนมากมายมาค่อนหมื่นกิโลเมตร ฝ่ายภยธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเลมานักหนา พวกกันอ่อนล้าเหนื่อยหน่ายต่อการรบราฆ่าฟัน ไม่มีใจจะรบต่อไป

บ้างว่า อเล็กซานเดอร์สืบได้ตัวเลขกำลังพลของมคธ เช่น กองทัพข้างที่ใหญ่ยิ่ง (ชาวตะวันตกไม่รู้จัก) เป็นต้น เห็นว่าหนักหนานัก ไม่น่าเสี่ยง

แต่ไม่ว่าจะอย่างไร อเล็กซานเดอร์มหาราชก็ถอนทัพกลับไป ไม่เข้าตีมคธ (อเล็กซานเดอร์เสด็จกลับทางเรือ ไปสวรรคตที่บาบิโลน)

เมื่ออเล็กซานเดอร์มหาราชตกลงไม่เข้าตีอินเดีย และเดินทัพกลับนั้น ก็ทิ้งให้แม่ทัพที่ติดตามมา ครอบครองดินแดนที่ได้รับชนะไปแล้ว ก็จึงมีกษัตริย์กรีกปกครองดินแดนที่ต่อจากชายแดนอินเดียออกไป เทียบปัจจุบันตั้งแต่ปากีสถาน อัฟกานิสถาน และอิหร่าน เรื่อยไป ก็จึงมีชนชาติกรีกตั้งถิ่นฐานอยู่กันมามากในแคว้นเหล่านี้ (เมื่อจันทรคุปต์ขึ้นเป็นใหญ่แล้ว ก็มาเอาดินแดนแคว้นนี้ไปรวมเข้าในมหาอาณาจักรของตนมากมาย)

ฝ่ายเจ้าจันทรคุปต์ก็ดำเนินการตามแผนของตนต่อไป พอลึกว่ามีกำลังพร้อม ก็ยกเข้าตีเมืองหลวง แต่พ่ายแพ้ และหลบหนีซอกซอนไปแทบจะเอาชีวิตไม่รอด

มีเรื่องเล่าว่า ขณะที่จันทรคุปต์หนีผ่านเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้ยินยายแก่ด่าหลาน คือคุณยายทำขนมเบี๊องให้หลานกิน พอเสร็จจากเตา เอาให้หลาน อารามอยากกินให้ร่อยเต็มที หลานก็กัดกรั้วมลงไปตรงกลางที่มีเนื้อขนมมาก ขนมกำลังร่อนเต็มที ก็ลวกปาก หลานร้องให้จ้า คุณยายก็ด่าหลานว่า เอ็งมันโง่เหมือนไอ้เจ้าจันทรคุปต์ กินเข้าไปได้อย่างไรที่ตรงกลาง ขนมร่อนๆ เพิ่งเอาลงจากเตา เขาก็ทะะเต็มเข้ามาจากขอบก่อนสิ

จันทรคุปต์ได้ยินคำด่านี้ ก็ได้ความคิด จึงใช้ยุทธวิธีใหม่ ค่อยๆ รวมบ้านเล็กเมืองน้อย ตีโอบล้อมเข้ามา จนในที่สุด ๔ ปีหลังจากอเล็กซานเดอร์มหาราชถอนทัพไปแล้ว คือใน พ.ศ. ๑๖๒ (321 B.C.) จันทรคุปต์ก็เข้าตีแคว้นมคธได้สำเร็จ แล้วก็ขึ้นเป็นราชาผู้ยิ่งใหญ่ เริ่มต้นราชวงศ์โมริยะ หรือเมารยะ

พระเจ้าจันทรคุปต์มีโอรสพระนามว่าพินทุसार ไม่ใช่พิมพิสารนะ พิมพิสารนั้นสมัยพุทธกาล นี่พินทุसार เป็นโอรสของพระเจ้าจันทรคุปต์ ต่อจากพระเจ้าจันทรคุปต์ พินทุสารก็ขึ้นครองราชย์ ทรงมีโอรสมากถึงร้อยเอ็ด องค์หนึ่งชื่อว่าเจ้าชายอโศก

พระเจ้าพินทุสารทรงส่งเจ้าชายอโศกไปเป็นอุปราชครองแคว้นอวันตี อโศกนี้ดูร้ายมาก พอพระเจ้าพินทุสารสวรรคต อโศกกุมารจะเอาราชสมบัติไว้กับตัว ก็บุกจับพี่น้องฆ่าหมด เหลือไว้แต่น้องร่วมครมร์มารดาองค์เดียว พอขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ยกทัพออกรุกโจมตีดินแดนต่างๆ จนกระทั่งถึงศึกครั้งใหญ่ที่ไปตีแคว้นกสิงคะ ซึ่งเป็นแดนนักรบเก่งกล้า แม้จะชนะ แต่จากการที่ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนในสงครามนั้น ก็ทำให้พระเจ้าอโศกสลดพระทัยอย่างยิ่ง และได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา

ถึงตอนนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชเปลี่ยนนโยบายใหม่โดยสิ้นเชิง เลิกการแสวงชัยชนะด้วยสงคราม มาเป็น “ธรรมวิชัย” คือชนะด้วยธรรม เปลี่ยนจากการรบราฆ่าฟัน มาสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ สร้างถนนหนทาง ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ปลูกพืชสมุนไพร สร้างโรงพยาบาลคน สร้างโรงพยาบาลสัตว์ สร้างวิหารคือวัดวาอาราม เป็นที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน

สมัยนั้น ยังไม่มีกระดาษใช้กัน พระเจ้าอโศกก็ให้เขียนศิลาจารึกไว้ในที่ต่างๆ ให้หัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ปกครองท้องถิ่น มาเรียนรู้อ่านแล้วนำไปบอกแจ้งเผยแพร่ เพื่อสั่งสอนแนะนำข้าราชการและประชาชน ให้ประพฤติดีมีศีลธรรม อยู่ร่วมกันในสังคมที่ดี รู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องตามนโยบายของบ้านเมือง

ขอเล่ารวบรัดว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา มากมาย และได้ทรงเผยแผ่ขยายพระพุทธศาสนาออกไปในดินแดนแคว้นแคว้นต่างๆ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก แต่หลังจากพระองค์สวรรคตแล้วไม่เต็มครึ่งศตวรรษ พวกพราหมณ์มีปุชยมิตรเป็นหัวหน้า ก็ได้ยึดอำนาจ จักรราชาแห่งราชวงศ์โมริยะของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ ปลงพระชนม์เสีย แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ ชื่อว่าราชวงศ์ศุงคะ เป็นราชวงศ์ของวรรณะพราหมณ์ แล้วก็กำจัดพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่

แต่ราชวงศ์ศุงคะไม่สามารถครองอำนาจยิ่งใหญ่อย่างสมัยพระเจ้าอโศกได้ แคว้นแคว้นได้แตกกระจัดกระจายออกไป และแคว้นแคว้นที่แตกออกไปเหล่านี้ก็รักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ และราชวงศ์ศุงคะเองอยู่ได้ประมาณศตวรรษเดียว ก็สิ้นอำนาจ

ที่นี่ ในบรรดาแคว้นแคว้นที่แตกออกไปเหล่านั้น ก็มีแคว้นที่สืบสายมาจากกษัตริย์กรีก ที่เคยเป็นแม่ทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราชด้วย แคว้นเหล่านี้ได้มาอยู่ใต้อำนาจของพระเจ้าอโศก หลังสิ้นพระเจ้าอโศก และต่อมาราชวงศ์ศุงคะขึ้นครองเมืองแล้ว แต่คุมแคว้นเหล่านี้ไว้ไม่อยู่ พวกนี้ก็ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นมา

กษัตริย์สายกรีกนี้ก็สืบทอดกันมา และกษัตริย์กรีกองค์หนึ่งมีกำลังอำนาจเรื่องเกียรติยศในระยะ พ.ศ. ๕๐๐ พระนามว่าพระเจ้าเมนานเดอร์ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า พระเจ้ามิลินท์ (ตำราฝรั่งบ้างว่า เมนานเดอร์ ร่วมสมัยกับปุชยมิตร ราว พ.ศ. ๓๐๒)

พระเจ้า Menander หรือมิลินทรราชานี้ มีเรื่องราวว่าเป็นนักปราชญ์ นิยมถกเถียงเรื่องทางปรัชญาตามแบบของพวกกรีก ได้ทำพระดานักปราชญ์นักบวชมาได้วาทะ ทำให้วงการศาสนาปรัชญาสันตะเพื่อนไปทั่ว จนกระทั่งได้มาพบกับพระนาคเสน แล้วทรงเลื่อมใส ทรงประกาศนับถือพุทธศาสนา และได้บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ แล้วยังแน่นอนว่า เมื่อพระราชาเป็นพุทธศาสนูปถัมภกใหญ่แล้ว ราษฎรก็นับถือกันมากมายทั่วไป

เป็นธรรมดาว่า ในแคว้นแคว้นของชาวกรีกที่มีกษัตริย์กรีกนั้น ก็มีวัฒนธรรมกรีกสืบกันมา และอย่างที่ว่าแล้ว พวกกรีกนั้นชอบปั้นรูปเคารพ ในเมืองกรีกจึงมีรูปเทพเจ้าอะไรต่ออะไรต่างๆ เยอะแยะไปหมด

ครั้งมานับถือพระพุทธศาสนา พวกกรีกก็อยากปั้นรูปพระพุทธรูปเจ้าไว้เคารพ ไปๆ มาๆ ในเวลาใกล้ๆ สมัยของพระเจ้าเมนานเดอร์ พวกกรีกก็ถือตามแนวคิดความนิยมในวัฒนธรรมของกรีกนั้น ดำเนินการปั้นพระพุทธรูปขึ้นมา ก็จึงเกิดมีพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกจากชนเชื้อสายกรีก ที่มาเป็นผู้ปกครองและเป็นประชาชนอยู่ในอินเดีย

เพราะฉะนั้น พระพุทธรูปในยุคแรกๆ นี้ จึงเป็นศิลปะที่อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย เพราะว่าพวกกษัตริย์กรีกปกครองอยู่แถบนั้น โดยเฉพาะก็เป็นศิลปะคันธาระ

คันธาระนั้น เป็นชื่อแคว้นของอินเดีย หรือชมพูทวีป ที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสืบมาแต่สมัยพุทธกาล อยู่ถัดใต้ลงมาจากแคว้นโยนกของพระเจ้าเมฆวรรคก็ คือ อยู่ในแถบเดียวกัน เรียกรวมนๆ ว่าเป็นดินแดนของพวกกรีกด้วยกันนั่นเอง

ประวัติศาสตร์แห่งชมพูทวีปดำเนินต่อมา ผ่านกาลเวลาอีก ๒,๐๐๐ ปี มีการรุกรานและศึกสงครามมากมาย ถึงบัดนี้ ชนชาวกรีกหายหมดไปแล้ว เช่นเดียวกับแคว้นโยนกและคันธาระที่สิ้นชื่อไป เหลือไว้แต่ร่องรอยในประเทศปัจจุบันที่ชื่อว่าอัฟกานิสถาน

ที่เล่าเรื่องราวมาชั่วยาวนี้ ก็ต้องการเพียงจะบอกถึงการเกิดขึ้นของพระพุทธรูปเท่านั้นเอง ก็เป็นอันว่า พวกชาวพุทธกรีกได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อจะได้เคารพกราบไหว้ เป็นที่ระลึกแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า

จากนั้น คติการสร้างพระพุทธรูป เพื่อไว้เป็นองค์แทนที่ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า ก็มีเรื่อยมา คนที่มีกำลังมาก ก็สร้างองค์ใหญ่ๆ คนที่มีกำลังน้อย ก็สร้างองค์เล็กๆ หรือคนที่มีกำลังมากอยากจะทำแก่คนหลายๆ ก็สร้างองค์เล็กๆ จำนวนมากแจกกันไป เวลาผ่านไป ก็เกิดเป็นความนิยมในการสร้างพระพุทธรูป จนแพร่หลายมีจำนวนมากมาย

ใครจะอยู่บันไดขั้นไหน ก็ช่วยทั้งนั้น แต่ทุกคนต้องไต่ต่อให้สูงขึ้น

ต่อมา เหมือนเป็นวิวัฒนาการ ความคิดความมุ่งหมายในการสร้างพระพุทธรูปก็ คืบหน้าขยายออกไป พุทธศาสนิกชนบางคนบางกลุ่มก็มาคำนึงว่า ในอนาคตกาลเบื้องหน้าที่ถิ่นของพวกเรา พระพุทธศาสนาอาจจะสูญสิ้นไปก็ได้ เราจะต้องทำอะไรเป็นเครื่องหมายให้คนในกาลเบื้องหน้ารู้ว่า ในกาลก่อนโน้น ดินแดนนี้ได้เคยมีพระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอยู่ แล้วก็ตกลงว่า เราต้องสร้างสถูปแล้วบรรจุพระพุทธรูปไว้ ทั้งองค์ใหญ่ และองค์น้อย ที่เราเรียกว่าพระเครื่อง หรือพระพิมพ์แบบต่างๆ

ถึงตอนนี้ ก็จึงเกิดมีคติการสร้างสถูปบรรจุพระพุทธรูปใหญ่ๆ เพื่อไว้เป็นหลักฐานเผื่อกาลอนาคต เมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมสูญสิ้นไป จะได้แสดงว่าได้เคยมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่ในดินแดนนี้

เป็นอันได้มีเหตุผลขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งที่พึงรู้ว่า ทำไมจึงมีการสร้างพระเครื่องกันมากมายนักหนา และเหตุผลข้อนี้ได้กลายเป็นความมุ่งหมายใหญ่ข้อเด่นของการสร้างพระเครื่องบรรจุในสถูปเจดีย์ ที่ทำให้คนยุคไม่นานนักนี้ได้ตื่นตื่นกันบ่อยๆ เดียวเจอกุพระเครื่องที่โน่น เดียวกุพระที่นั่นแตก (ที่ยังไม่แตก ก็ไปทุบให้แตกเสียเลย)

ตอนนี้ก็ได้วัตถุประสงค์ของการสร้างพระพุทธรูป ๒ อย่างแล้ว คือ

หนึ่ง เป็นที่เคารพบูชาแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมคำสอนของพระองค์ เป็นเครื่องเจริญศรัทธา ทำให้มีกำลังใจ เกิดปีติ อิมใจ น้อมจิตไปสู่ความสงบ

ในข้อนี้ แม้จะใช้ในทางสมาธิก็ได้ เมื่อเราจะเริ่มบำเพ็ญสมาธิ ทำจิตใจให้สงบ ตั้งมั่น แน่วแน่ แต่ใจยังฟุ้งยังแกว่ง นึกเรื่องโน้นเรื่องนี้ เมื่อเรามีพระพุทธรูปที่เราตั้งใจผูกใจเคารพอยู่กับตัว พอมองไปที่พระพุทธรูป ใจก็รวมมานึกถึงแต่พระพุทธรูปอย่างเดียว แล้วนึกถึงพระคุณของพระองค์ ใจของเราก็โน้มเข้าสู่ความสงบ แน่ว ตั้งมั่น เป็นสมาธิได้ง่าย จึงมีประโยชน์เยอะแยะ แล้วก็

สอง เกิดมีคติที่ถือว่า เรามาสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่องค์น้อยกันไว้ให้มากมาย แล้วใส่สถูปเจดีย์บรรจุไว้ เพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่าพระพุทธรูปศาสนาเคยมีที่นี้ แล้วก็นิยมทำตามกันมา ครั้นเวลาผ่านไป อาจจะหลายๆ ร้อยปี คนรุ่นหลังเจอสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระอย่างนี้ ก็เรียกว่ากุพระบ้าง กุพระเครื่องบ้าง

เรื่องนี้ ไม่ว่าจะไปอย่างไร จะมาอย่างไร จะยอมรับหรือไม่ ในที่สุด ก็ไม่พ้นที่จะต้องสนองความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนในขั้นพื้นฐาน วัตถุประสงค์ข้อนี้ จะเอาหรือไม่เอา ก็มาได้เอง อยู่ที่ว่าจะต้องรู้เข้าใจ และปฏิบัติให้พอเหมาะพอดี แล้วหาทางว่าจะจัดการให้ดีขึ้นไปอย่างไร

อะไรคือความต้องการตามธรรมชาติขั้นพื้นฐานของปุถุชน คนเรานี้มีชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติ และดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติด้วยอาศัยความรู้ แต่ธรรมชาติล้อมรอบชีวิตของเขานั้น มีทั้งที่มนุษย์รู้และไม่รู้ ส่วนที่รู้ เขาก็พอจะปฏิบัติจัดการได้ แต่ส่วนที่ไม่รู้ เขาก็อับจนไม่สามารถปฏิบัติจัดการได้

ธรรมชาติส่วนที่เขาไม่รู้ไม่เข้าใจนั้น ก็กลายเป็นว่าอยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งที่จริงก็คือธรรมชาติที่เหนือที่เกินที่เขาจะรู้จะเข้าใจนั่นเอง เมื่อเขาไม่รู้ไม่เข้าใจไม่สามารถปฏิบัติจัดการได้ เขาก็หวาดหวั่นกลัวเกรง

เมื่อไม่สามารถปฏิบัติจัดการเองได้ เกิดความหวาดหวั่นกลัวเกรง มนุษย์ก็หาพวกหาที่พึ่งซึ่งจะมาช่วยให้ปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติที่เกินหรือเหนือความรู้เข้าใจ ที่เรียกว่าเหนือธรรมชาตินั้น ตรงนี้เรียกกันว่ามนุษย์หาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยว แล้วก็เรียกกันว่าเป็นความต้องการพื้นฐานทางศาสนา ซึ่งก็ยอมมีอยู่ทั่วไปเป็นธรรมดา

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ได้มุ่งมาสนองความต้องการของมนุษย์ในขั้นนี้ขึ้นนี้ คือพระพุทธศาสนาเกิดมีขึ้นเพื่อให้มนุษย์พัฒนาเข้าถึงจุดหมายที่สูงขึ้นไป แต่พระพุทธศาสนาก็ยอมไม่มองข้ามความต้องการพื้นฐานอันนี้ คือต้องช่วยมนุษย์ในขั้นนี้ด้วย เพียงแต่ว่าไม่ติดอยู่แค่จะสนองความต้องการขั้นนี้ และไม่หาผลประโยชน์จากความต้องการของมนุษย์ในขั้นนี้ แต่พาเขาขึ้นสู่จุดหมายที่เป็นอิสระสูงเหนือกว่านั้นขึ้นไป

เรื่องก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้แหละ การมีพระพุทธรูป การนับถือรูปภาพแทนองค์พระพุทธรูป สำหรับคนจำนวนมากทีเดียว ตามธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชน ซึ่งยังมีความหวั่นไหว มีความหวาดกลัวอะไรต่างๆ ที่มองไม่เห็น ที่ลึกลับ จะว่าเหนือธรรมชาติหรืออย่างไรก็ตาม คือเกินวิสัยที่เขาจะจัดการได้ เมื่อมีสิ่งทีละเล็กแล้ว ได้อะไรที่เชื่อว่าจะเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวแล้ว ก็ทำให้จิตใจเกิดกำลังขึ้นมา มีกำลังใจ หายหวาดหายกลัว หายสั่นสะท้านพรันพริ้ง พอจะตั้งตัวตั้งหลักได้บ้าง นี่คือช่วย หรือสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน

เรื่องทำนองนี้ พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสไว้ แม้ว่าตอนนั้นยังอยู่ในพุทธกาล ยังไม่มีพระพุทธรูป แต่โดยสาระก็คือ มีที่พึ่งทีละเล็ก ขอยกตัวอย่างพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่าธชัคคสูตร

ในพระสูตรนั้น (ส.ส.๑๕/๘๖๓/๓๒๐) พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้หลักว่า เมื่อพระภิกษุไปอยู่ในป่า ไปอยู่ตามโคนไม้ จะบำเพ็ญสมณธรรม หรือเจริญภาวนาตามเรื่องของท่าน ถ้าเกิดความกลัว ขนลุกขนชัน ตัวสั่นขึ้นมา ใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ไม่เป็นอันปฏิบัติ ก็ให้ระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ยกขึ้นมาชูเป็นธงชัยเป็นหลักใจของตน ก็จะหายหวาดหายกลัวได้ นี่คือมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ ไม่ให้ขวัญเสียเตลิดไป

นี่ก็เป็นที่พึ่งทีละเล็ก ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่จะสนองความต้องการในขั้นพื้นฐาน แต่ก็จะต้องพูดกันอีกกว่ายึดเหนี่ยวอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน เพราะว่าเดี๋ยวนี้พูดกันมากกว่า ศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งก็ถูกในขั้นหนึ่ง แต่ถ้ามีศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้นละก็ พุทธศาสนาก็ไม่ต้องมีหรอก เรื่องนี้เดี๋ยวจะอธิบายกันทีหลัง

หันกลับไปทีธชัคคสูตร พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า “ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว” ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พระองค์ทรงเล่าตำนานในอินเดียว่า เทวดากับอสูรยกทัพมารบกัน

ที่นี่ เทวดาก็มีทั้งเทวดาหัวหน้า ชั้นแม่ทัพ จนถึงเทวดาลูกน้อง พวกพลทหาร ฝ่ายอสูรก็เช่นเดียวกัน มีทั้งอสูรหัวหน้า จนถึงอสูรลูกน้อง เมื่อทำสงครามห้าพันกัน เทวดาลูกน้อง พวกพลทหาร ก็มีความหวาดกลัวเหมือนกัน เพราะพวกอสูรนี่ก็ไม่ใช่อย่อย พวกอสูรนี่เป็นบุพเทวดา คือเทวดาเก่า ก็เป็นนักรบกล้าหาญเหมือนกัน

ที่นี่ ในเวลารบกัน เมื่อเกิดความหวาดกลัว พวกเทวดาที่เป็นรี้พลก็จะมองดูธงของแม่ทัพ เช่น ธงของพระอินทร์ ธงของพระประชาบดี หรือธงของพระอะไรก็ได้แล้วแต่ ที่เป็นแม่ทัพใหญ่ๆ พอมองดูเห็นธงแล้ว ก็เกิดความฮึกเหิมใจสู้ขึ้นมา มนุษย์ปุถุชนก็อย่างนี้ ต้องมีอะไรมาเชียร์ แคนักกีฬาไปแข่งไปสู้ในสนาม ก็ยังต้องอาศัยกองเชียร์ปลุกใจ

ที่นี่พวกทหารเทวดาก็เช่นเดียวกัน พอมองดูธงของแม่ทัพ ก็เกิดใจฮึกเหิม มีกำลังสู้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสต่อไปว่า นี่นะ ที่จริงนั้น แม้แต่ตัวพระอินทร์เอง ตัวเทพประชาบดีเอง แล้วก็ประดาเทพอื่นๆ ที่เป็นแม่ทัพทั้งหลายนี้ ตัวเขาเองก็ยังมีกิเลส ยังมีความกลัว มีความหวาดเสียว มีความสะดุ้ง แล้วพวกทหารไปนึกถึงเทวดาแม่ทัพเหล่านี้ ก็ยังมีกำลังใจฮึกเหิม หายหวาดกลัว หรือบรรเทาความกลัวลงไปได้

แต่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นี้ หמדกิเลสแล้ว ไม่หวาด ไม่เสียว ไม่สะดุ้ง ไม่มีความกลัวเหลืออยู่เลย เด็ดขาดยิ่งกว่าพวกเทวดาชั้นแม่ทัพเหล่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านไปอยู่ในป่า ถ้าเกิดความหวาดกลัว ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งไม่มีกิเลส ไม่มีความหวาดกลัวเลยนี้ ก็จะมีกำลังใจ หายหวาดหายกลัว เด็ดเดี่ยว มั่นใจ ได้ยิ่งกว่านั้น

วิธีปฏิบัตินี้เป็นเครื่องช่วยเพื่อให้พระภิกษุที่ไปปฏิบัติธรรมในป่า ในที่เปลี่ยวเปลี่ยว มีความมั่นใจ หายกลัว เพราะพระที่ไปปฏิบัตินี้ก็ยังเป็นปุถุชนอยู่ แม้แต่จะไม่มีผี ไม่มีเทวดามาหลอก พอไปอยู่ในป่าลึกๆ ไกลๆ อย่างนั้น บางทีก็กลัวขึ้นมาเอง จะกลัวผี หรือกลัวอะไรก็ได้แล้วแต่ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า ตามความหมายแบบนี้ ก็มีความหมายในเชิงชูกำลังใจ ให้หายหวาดกลัว เข้าในแบบที่เรียกว่า เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะในยามที่ขวัญเสีย ยามที่เสียงภัยอันตราย อันนี้แค่ระลึกถึงพระพุทธคุณ โดยไม่มีวัตถุให้เห็น ให้จับต้อง ไม่มีพระพุทธรูป ใจต้องนึกเอา ก็เป็นหลักยึดเหนี่ยวให้แก่วิตถุใจได้แล้ว

ที่นี่ ถ้าเรามีสิ่งยึดเหนี่ยวที่ระลึกเป็นวัตถุ เป็นรูปร่าง เป็นของที่มองเห็น ก็ยังถือได้ชัด วัตถุเป็นของหยาบ มีสัมผัสเป็นรูปธรรมเด่นขึ้นมา ทำให้มีที่เกาะที่จับของจิตได้หนักแน่นขึ้น พอใจนึกถึง ก็ได้จุดเริ่มที่เด่น ทำให้ใจมั่นแล้วเกิดกำลังใจอย่างที่ว่ามานั้น

อันนี้เป็นความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญของพระพุทธรูป ของพระเครื่อง ซึ่งชักจะใกล้กับความหมายที่ใช้กันมากในปัจจุบันนี้ แต่ต้องระวัง ต้องแยกได้ ว่าความหมายที่ใช้ในพระพุทธรูปศาสนายูอยู่ในขอบเขตแค่ไหน และความหมายที่จะเกินเลยผิดพลาดอยู่ตรงไหน ตรงนี้ต้องทำความเข้าใจให้ดี นี่คือเรามาถึงจุดที่เฉียดกันแล้ว

ขอแทรกเรื่องเทวดาอีกหน่อย ต้องจับหลักการของพระพุทธรูปศาสนาในเรื่องนี้ไว้ให้ชัด คือ พระพุทธรูปศาสนาถือว่า ธรรมสูงสุด ไม่ใช่เทพสูงสุด ธรรมต้องเหนือเทพ ไม่ใช่เทพเหนือธรรม เทพต้องไม่เหนือธรรม แล้วก็ต้องระลึกไว้ให้มั่นใจว่า ธรรมเหนือเทพ ถ้าเราอยู่ในธรรม เราไม่ต้องกลัวเทพเทวา ไม่ต้องกลัวอะไรทั้งนั้น

มีเรื่องราวบ่อยๆ ว่า เทวดามาแกเล้งมนุษย์ แม้แต่เอาเรื่องกับพระสงฆ์ เช่นที่ว่า พระไปปฏิบัติธรรมในป่า บางทีเทวดาก็ไม่พอใจ โกรธ เช่นเทวดาเคื่องซุนใจขึ้นมาว่า เธอ... เราอยู่ที่นี้สบายดี แต่เวลานี้มีพระเข้ามาอยู่ในถิ่นนี้ ที่นี้เราจะทำอะไรตามใจ ก็ไม่สะดวก คล้ายๆ ว่าต้องเกรงใจพระ เพราะพระที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบตั้งอยู่ในธรรมนี้ เราต้องระวังตัวขึ้น ชักจะอึดอัด เทวดาก็เลยแกเล้งต่างๆ เช่นมาหลอกหลอน เนมิตรูปอะไรต่างๆ ที่น่ากลัวให้พระอยู่ไม่เป็นสุข จะได้ไปเสียจากที่นั่น พระจึงต้องมีวิธีปฏิบัติในการเจริญเมตตา เป็นต้น ที่จะให้เทวดามาเป็นมิตร แล้วอยู่ใกล้ชิดกันได้อย่างเป็นสุข

เทวดานั้นมีทั้งที่ดีทั้งที่ร้าย แม้ว่าโดยเฉลี่ยแล้วถือว่าเทวดามีคุณความดีในระดับที่สูงกว่ามนุษย์ แต่ก็ยังอยู่ในระดับที่มีกิเลส ดังที่เทวดาโดยทั่วไปยังแสดงกิเลสให้เห็นอย่างที่เราคุ้นเคย เช่นชอบยกทัพมารบกัน มาแย่งชิงอะไรๆ กัน ลงไปคูสิ เทวดาในตำนานหรือในเทพนิยาย ไม่ว่าจะกรีก ว่าฮินดู ในอินเดีย หรือในประเทศไหนๆ มีแต่เรื่องเทวดาสู้กัน ยกทัพรบกัน ปราบปรามกัน มีโลภะมาก โทสะแรง โมหะเยอะ เทวดาก็กิเลสเหมือนมนุษย์นี่เอง เมื่ออยู่ในระดับที่มีกำลังมีอำนาจ โอกาสมาหนุน ก็ทำให้ยิ่งฮึกเหิม

สำหรับชาวพุทธ หลักมีอยู่ชัดแล้วว่า ธรรมเป็นใหญ่ ธรรมสูงสุด เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับเทวดา หรือมีเรื่องกับเทวดา ก็ถือธรรมให้มัน เอาธรรมตัดสิน

ที่ว่ามานี้ เป็นหลักการทั่วไปที่ชาวพุทธทุกคนควรมั่นใจที่จะใช้จะปฏิบัติ และแถมอีกหลักหนึ่งว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ตามหลักนี้ ในเวลาหนึ่งเวลาเดียวกัน จะให้ทุกคนเป็นอย่างเดียวกัน ย่อมไม่ได้ แต่จะปล่อยให้คนหนึ่งคนใดอย่าอยู่กับที่เดิมที่เดียว ไม่พัฒนาตัวขึ้นไป ก็ไม่ได้ จึงได้บอกข้างต้นว่า พระพุทธรูปศาสนามุ่งมองข้ามความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติของปุถุชน ที่ยังหวั่นไหว หวาดกลัวภัยลึกลับที่มองไม่เห็น ท่านจึงช่วยมนุษย์ในขั้นนี้ด้วย แต่ท่านไม่อยู่แค่สนองความต้องการขั้นนี้ ท่านพาเขาพัฒนาให้มีจิตใจและปัญญาที่จะขึ้นไปอยู่พ้นเหนือความต้องการขั้นนั้นต่อไปด้วย

โบราณทำพระไว้บอกคนข้างหน้า คนยุคใหม่ทำพระให้ได้เงินมาบัดนี้

ขอย้อนกลับไปพูดถึงความเข้าใจ และการปฏิบัติต่อเรื่องพระพุทธรูป โดยเฉพาะในสมัยโบราณ ที่สืบกันมาในเมืองไทยนี้

จะเห็นว่า ในความหมายที่พูดมาเมื่อกี้ เวลาที่มีการศึกสงครามใหญ่ๆ แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงนำพระพุทธรูปไปออกบูชาให้ปรากฏแก่บ้านเมืองเป็นกำลังใจ หรือแม้แต่จะออกทัพ ก็นำเหล่าทหารเข้ามาในพระอุโบสถ มากกราบไหว้สักการะพระพุทธรูปองค์สำคัญ นี่คือนิยามศึกสงคราม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ในชั้นความเป็นความตายของประเทศชาติบ้านเมือง ที่ผู้คน ถ้าไม่มีหลักยึดเหนี่ยวให้มันแน่น จิตใจก็จะวอกแวกหวั่นไหว เกิดความหวาดกลัว จึงต้องทำการที่จะให้จิตใจเข้มแข็ง เกิดมีกำลังใจให้มากที่สุด

ส่วนการบรรจุพระใส่สถูปเจดีย์ไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายของการมีพระพุทธศาสนา ที่นั่นในอดีต ก็เป็นคติมาแต่โบราณที่แพร่หลาย แต่คนรุ่นหลังที่พบพระในกรุ ดูเหมือนว่าแทบไม่มีใครมองถึงความหมายในแง่ นั้น

เรื่องนี้ ผมมีประสบการณ์ของตัวเอง ก็จะทำให้ฟังระดับความรู้ไว้ เป็นเรื่องในระยะใกล้ๆ นี้ ถอยหลังไปราวร้อยปี คือหลวงพ่อดำบ้านกร่าง เจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร ที่เป็นอุปัชฌาย์ตอนที่ผมบวชเณร ท่านเป็นพระที่เลื่องลือกันว่าขลังมาก ถึงมรณภาพไปเมื่ออายุราว ๙๐ ปี ถึงตอนนี้ก็เกินร้อยปีมานานแล้ว (นับถึง พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ ๑๒๖ ปี)

หลวงพ่อดำบ้านกร่างเล่าถึงชีวิตในวัยเด็กของท่าน ท่านเล่าว่า วัดบ้านกร่างที่ผมบวชเณรนี้ เป็นวัดที่มีชื่อในเรื่องพระขุนแผน เคยได้ยินไหม พระ “ขุนแผนวัดบ้านกร่าง” มีชื่อในทางขลังมาก หลวงพ่อเคยเป็นเด็กวัด อยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เล็ก เราฟังท่านเล่า ก็จะได้เห็นว่า คนสมัยก่อนนั้นเขามองพระขลังของคนสมัยปัจจุบันนี้อย่างไร

ที่วัดบ้านกร่างสมัยนั้น มีเจดีย์บางองค์เป็นกรุพระเครื่อง อยู่มาๆ ตอนที่หลวงพ่อดำเป็นเด็ก กรุพระเครื่องบางกรุก็แตก มีพระเครื่องวัดบ้านกร่าง มีพระขุนแผนออกมามากมาย หรือเต็มไปหมด แต่เวลานั้น ไม่มีใครเอาใจใส่ พระขุนแผนที่เรามานิยมกันในสมัยนี้นั้น ในสมัยที่หลวงพ่อดำยังเป็นเด็กวิ่งเล่นกันอยู่นั้น ไม่มีใครเอาใจใส่

พระเครื่องที่เต็มอยู่ในกรุมากมาย ไม่มีใครสนใจนั้น เขาทำอย่างไรกัน วัดบ้านกร่างนี่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน ตามธรรมดาของสมัยโบราณ วัดก็อยู่ริมน้ำทั้งนั้น เพราะว่าการชุมนุมสมัยนั้นย่อมตั้งอยู่ในที่ใกล้น้ำ เนื่องจากการคมนาคม การทำมาหาเลี้ยงชีพ การกินอยู่ ปัจจัยสี่ โดยเฉพาะน้ำ ต้องอาศัยแม่น้ำ เด็กๆ สมัยนั้น จึงเป็นนักเล่นน้ำกันทั่วไป

หลวงพ่อดอนเป็นเด็กวัด ก็ชอบไปวิ่งเล่นกับเพื่อนเด็กๆ แล้วก็ชอบเล่นน้ำอย่างที่ว่า ถึงแม้ไม่ลงเล่นน้ำ ก็หาทางสนุกอย่างใดอย่างหนึ่งกับแม่น้ำ เมื่อวัดบ้านกว้างมีกรุแตก มีพระเครื่องกองอยู่มากมาย พวกเด็กๆ ก็มีของเล่น ที่จะไปสนุกกันที่แม่น้ำได้เป็นประจำ

วิธีเล่นสนุกนี้ก็คือ เวลาเช้าๆ เย็นๆ หรือตอนใดตอนหนึ่ง พวกเด็กๆ ก็พากันไปที่กรุพระ หลังวิหาร เอามือกอบพระเครื่องจากกรุที่แตกนั้นมาคนละกอบ แล้วก็วิ่งไปที่ริมฝั่งแม่น้ำ วางพระเครื่องกองลงไปแถวๆ นั้น แล้วเด็กแต่ละคนก็หยิบพระเครื่องขึ้นมาคนหนึ่งที่ละองค์ ยืนเรียงแถวกันที่ริมฝั่ง แล้วก็ขว้างพระแข่งกันออกไปกลางแม่น้ำ ว่าใครจะขว้างได้ไกลกว่ากัน ขว้างกันได้ไม่อัน เพราะพระมากเหลือเกิน ไม่ต้องกลัวหมด จนเหนื่อยหรือเบื่อพอแล้ว ก็เลิกกันไปทีหนึ่ง แล้วพอจะสนุก ก็มาขว้างแข่งกันใหม่

ตอนที่ฟังหลวงพ่อบอกเรื่องนี้ ผมเป็นสามเณรเล็กๆ อยู่ห่างเหตุการณ์สมัยหลวงพ่อบเป็นเด็กที่เล่นแข่งขว้างพระกันนั้น ราวครึ่งศตวรรษ เห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษนั้น คนไทยมองความหมายของพระเครื่องต่างออกไปมากทีเดียว

ผมเป็นเณรเล็กๆ เมื่อได้ฟังหลวงพ่อบอกเรื่องอย่างนั้นแล้ว และเรื่องราวก็คือความเป็นไปที่วัดบ้านกว้างที่ผมบวชอยู่นั่นเอง แม้แต่กรุพระที่แตกก็มีให้เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ แต่จะเป็นกรุเดียวกับที่หลวงพ่อบอกว่าไปขว้างเล่นหรือไม่ ก็ไม่ทราบแน่ ดังนั้น บางครั้งในเวลาที่ยี่สิบๆ ผมก็เดินไปทางหลังวิหาร ไปดูเจดีย์องค์ที่กรุแตกซึ่งเป็นที่รู้จักในเวลานั้น

กรุพระนั้นอยู่ใต้เจดีย์ คือข้างในเจดีย์นั้น ขุดลึกลงไปใต้ดิน และด้านนอกที่ฐานเจดีย์ที่ระดับเหนือพื้นดินเล็กน้อย มีช่องคล้ายประตูหรือหน้าต่างพอตัวคนเข้าไปได้ ช่องนั้นแหละเดิมคงปิดไว้ แล้วช่องนั้นถูกทำลายด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็เลยกลายเป็นกรุแตก ผมเข้าไปที่ช่องนั้นแล้ว ต้องโดดหรือปล่อยตัวตกลงไปบนพื้นใต้ฐานเจดีย์ ลึกลงไปพอสมควร แต่ไม่ถึงกับไต่กลับขึ้นมายากนัก

ในสมัยที่ผมเป็นเณรเล็กๆ นั้น คนตื่นพระเครื่องกันในความหมายว่าเป็นของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว และพระขุนแผนวัดบ้านกว้างก็ขึ้นชื่อลือเลื่องอย่างที่ว่าแล้ว คนจึงหากันนัก คนที่ชอบในแง่ขลังก็มาเอาไปก่อน เมื่อผมลงไปในกรุนั้น ห้องกรูว่างโล่ง แม้ว่าบนพื้นกันเจดีย์ยังมีพระเครื่องอยู่ไม่น้อยเลย แต่เป็นเศษเป็นชิ้นแตกๆ หักๆ ทั้งนี้ พระเณรเด็กชอบลงไปค้นหากัน เผื่อจะพบองค์ดีองค์เต็ม แต่ไม่ได้ยินว่ามีใครได้อย่างที่หวัง

ที่นี่ ที่หลวงพ่อบอกว่าท่านกับเพื่อนเด็กวัด เอาพระจากกรุไปขว้างแข่งกันที่ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ในสมัยหลวงพ่อบเป็นเด็ก แม่น้ำสุพรรณคงยังไม่มีประตูน้ำที่โพธิ์พระยา หน้าน้ำขึ้น แม่น้ำก็กว้างใหญ่ แต่หน้าแล้ง น้ำลด เหลือน้ำน้อย จนบางแห่งคนเดินข้ามได้

พระณเรเด็กที่นึกถึงคำเล่านี้ ก็มองเห็นวิธีหนึ่งที่จะหา คือไปเดินตามริมฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง น้ำลด ตลิ่งต่ำลงและฝั่งลาดลงไปทางกลางแม่น้ำ ปราภาฏว่าหลาย คนได้พระขุนแผนชนิดเต็มองค์ เพราะว่าในน้ำเป็นพวกโคลนเลน พระก็จึงไม่แตกไม่หัก แต่อยู่ในสภาพเดิมหรือสภาพที่ดี

ผมเอง เวลานั้น ที่ว่าเป็นณเรเล็กๆ ก็เคยไปเดินเลียบตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำ แล้วก็ บังเอิญเจอได้มาองค์หนึ่ง นับได้ว่าเป็นองค์เต็ม มีรั้วรอยตำหนิปรึช่างๆ นิดเดียว ก็ต้อง เป็นองค์ที่หลวงพ่อกหรือไม่กี่เพื่อนๆ ของท่านนั้นแหละขว้างไว้ จำได้ว่าเป็นพระที่งาม ที่เดียว อ่อนช้อย เนื้อละเอียด สีสันดูหนักแน่น ต่างจากพระที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งก็เป็นพิมพ์ จากแม่แบบของเดิมนั้นแหละ แล้วก็ใช้เนื้อเดิมจากพระที่แตกๆ หักๆ ก้นกรู เอามาปั้น แต่ ก็ไม่ได้ประณีตงามเหมือนของเดิมแท้ๆ นั้น

พระขุนแผนที่ได้มาจากริมฝั่งแม่น้ำที่เวลานั้น ตัวผมเองเป็นณเรเล็กๆ ก็ไม่ได้ติดใจ อะไรนัก คงเป็นเพียงเรื่องของความอยากรู้อยากเห็นตามประสาเด็ก ต่อมาก็ให้แก่ท่านที่ เป็นผู้ใหญ่กว่าไป และเวลานี้ก็ไม่มีพระเครื่องอยู่กับตัวหรืออยู่ในยามแม้แต่องค์เดียว

นี่เป็นเรื่องเก่า ที่เล่าไว้จะให้เห็นว่า ในสมัยหลังๆ นี้ ความนับถือพระเครื่องในแง่ ของความขลังมีมากขึ้น และความเชื่อกวามเพี้ยนบางที่ก็มากขึ้นด้วย

ประมาณครึ่งศตวรรษหลังจากเด็กวัดแข่งกันขว้างพระเครื่องที่ริมฝั่งแม่น้ำทำเงิน พระเครื่องได้เริ่มมีความหมายในแง่เป็นของขลังแล้ว และตัวหลวงพ่อกก็ได้ขึ้นมาเป็น หลวงพ่อก โดยได้เป็นที่นับถืออย่างกว้างขวางในด้านของความขลังนี้ด้วย แต่มีข้อน่า สงเกตว่า ไม่เห็นท่านสนใจใส่ใจอะไรกับเรื่องพระเครื่องหรือของขลังทั้งหลาย และน้อย นักที่ท่านจะให้พระเครื่องแก่ใคร นานๆ นักหนาจะให้แก่ลูกศิษย์บางคนที่ท่านดูแล้วว่า เป็นคนดี ในโอกาสพิเศษจริงๆ เดียวผมจะเล่าปฎิบัติของหลวงพ่อก ที่คนเขาเลื่องลือว่า เป็นพระขลังมาก ว่าตัวท่านเองปฏิบัติต่อเรื่องนี้อย่างไร เป็นเรื่องที่เราควรจะเข้าใจ

แต่ในยุคต่อมา สมภาร คือเจ้าอาวาสหลังจากหลวงพ่อกแล้ว ชอบทำพระเครื่อง ออกเผยแพร่ให้แก่ผู้คน โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาสองค์ถัดมาต่อจากหลวงพ่อก เอาจริงเอา จังมาก ท่านไปหาองค์ที่สมบูรณมา แล้วก็ทำเป็นแม่แบบไว้ ตอนแรกก็ขนเอาพระที่แตกๆ หักๆ ที่อยู่กับกรูก่อนนั้น เอามาบัด แล้วก็ใช้พิมพ์ตามแม่แบบนี้ มีทั้งขุนแผนพิมพ์เดียว และขุนแผนพิมพ์คู่ ทำออกมามากมาย ไม่ทราบว่ามีกี่อันไปอย่างไร ได้เห็นคนมาหาพระที่ ท่านนั้น ว่ามาจากแถวมาเลเซีย (หรือสิงคโปร์?) ก็มี

ก็เป็นอันว่า พระวัดบ้านกร่าง พิมพ์แท้มองค์ และเนื้อดินเก่าจากองค์เดิมซึ่งเป็นของแท้มือกัน แต่เป็นองค์ที่แตกๆ หักๆ นำมาผลิตจากพิมพ์นี้ ต่อมา รุ่นเนื้อดินเก่าของแท้มือกันหมดไป ท่านต่อๆ มาจะใช้ดินอะไร หรือมีวิธีอย่างไร หรือว่าหมดดินแท้แล้วก็เลิกทำ อันนั้นก็ว่ากันไป ตอนหลังนี้ ห่างเรื่อง ผมไม่ทราบอะไรแล้ว

ที่ว่ามานี้เป็นเรื่องที่เล่าจากประสบการณ์ของตนเองตามที่พอได้รู้ได้เห็นมา โดยสรุปจะเห็นว่า ในสมัยของครุ่นก่อนไม่นานนัก ชาวบ้านไม่ค่อยเห็นความสำคัญของเรื่องพระเครื่องของขลัง แต่ครุ่นต่อมาสมัยหลังนี้ หันมานิยมในเรื่องความขลังกันมากขึ้น แล้วก็ตื่นเที่ยวแสวงหากันมากมาย

เมื่อคนตื่นหากันมาก ก็มีการผลิตขึ้นมา ทำขึ้นใหม่ แล้วก็มีความเป็นราคา ถึงกับตั้งราคากันว่า พิมพ์อย่างไหน เนื้ออย่างไหน ขนาดไหน ราคาเท่าไร จนกระทั่งชักจะกลายเป็นการซื้อขาย แล้วก็มีการตั้งศัพท์ใหม่ขึ้นมาคำหนึ่งเรียกว่า “พุทธพาณิชย์” นี่เป็นศัพท์ยุคหลัง เป็นคำเกิดใหม่ ไม่มีในยุคสมัยก่อน น่าจะบันทึกเป็นประวัติคำไว้ว่า คำนี้เกิดขึ้นเมื่อปีไหน

เป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าเป็นมาอย่างไร จากจุดที่ว่าหลวงพ่อก็ยังเป็นเด็ก เขาพระเครื่องไปขว้างเล่นกัน ครั้นถึงสมัยต่อๆ มา เวลาผ่านไปๆ ไปอย่างไรมาอย่างไร จึงพัฒนามาถึงขั้นที่กลายเป็นเรื่องของการซื้อขาย แม้กระทั่งว่าไม่ต้องเอาของเก่าในกรุ แต่ทำกันขึ้นใหม่ ผลิตเป็นอย่างอุตสาหกรรมไปเลย

จากเรื่องเท่าที่พอระลึกความหลังได้ นับจากที่ผมบวชมา ก็ลองจับความมาเชื่อมต่อและลำดับเรื่องดู ในยุคแรกๆ นั้น น่าจะเป็นว่า เมื่อกรุแตกแล้ว ผู้คนเห็นพระที่คนโบราณทำไว้ มีความสวยงาม และมีรูปร่างต่างๆ ขนาดต่างๆ ก็อยากได้ จะเก็บไว้ดู อย่างน้อยก็ไว้ดูสวยงาม หรือมีไว้เป็นที่ระลึก

ตอนแรก ใครอยากได้ยังไงไหนเท่าไร ก็มาเลือกเอาไปตามสบาย ในสมัยที่หลวงพ่อยังเป็นเด็กนั้น พระมีมากเหลือล้น จะมาเอาเมื่อไรก็ได้ จากความรู้สึกที่ว่าจะมาเอาเมื่อไรก็ได้ ก็เลยไม่เอาใจใส่ ปล่อกองที่ตั้งอยู่อย่างนั้น เด็กๆ ก็เอาไปขว้างเล่นอย่างที่ว่า

ทีนี้ เมื่อคนนั้นไปเอามาบ้าง คนนี้มาเอาไปบ้าง เวลาผ่านไปๆ นานๆ กองพระก็ชักจะยุบ เหลือน้อยลง ชักจะเริ่มหายาก ทีนี้พอของน้อยเข้า หายากขึ้น คนก็ชักจะเห็นคุณค่า แม้แต่จะไม่มองในแง่ขลังศักดิ์สิทธิ์ ก็มองในแง่ที่ว่า พระเครื่องนี้เป็นที่ระลึกแทนองค์พระพุทธเจ้า มีรูปร่างลักษณะงดงาม เป็นของมีค่า น่าจะมีเก็บไว้บ้าง เดียวหายากขึ้น เราก็จะอด ที่ว่านี้ พูดอย่างกว้างๆ มองทั่วๆ ไป ไม่เฉพาะที่วัดบ้านกร่าง

พอของน้อยเข้า ชักจะหายาก คนก็อยากได้ แต่ชักจะได้อันยาก พระที่อยู่วัด ดูแลวัด ก็ชักจะต้องเอาใจใส่ที่จะมาจัด เพราะพระอยู่กับวัด สามารถไปนำเอาพระเครื่องเหล่านั้นมารวมไว้ อาจจะต้องจัดเก็บให้เป็นที ที่นี้ คนที่มาวัด ใครอยากได้ ก็แจกๆ กันไป

ต่อมา พระจากกรุเหลือ่น้อยลงไปอีก พระที่อยู่วัดก็มานึกว่า เออเนี่ย ถ้าเราแจกเรื่อยเปื่อยไป ของมีน้อย เดียวก็หมดสิ เราจะแจกใครดี ก็หาทางแจกให้มีเหตุผล หรือให้ได้ประโยชน์มากขึ้น ก็มานึกว่า เอาอย่างนี้ดีกว่า ใครที่เป็นคนดี เป็นคนมีศรัทธา นั่นแหละน่าแจก นี่คือชักจะมีเกณฑ์ขึ้นมาแล้ว

ต่อมาของน้อยลงไปอีก ก็นึกอีกว่า เอ... ควรเอาไว้ให้เฉพาะแก่คนที่ศรัทธามาก อ้าวจะรู้ได้อย่างไร บางคนเป็นที่รู้จักอยู่แล้ว ก็ให้ได้เลย แต่คนอื่นละ ง่ายๆ เวลาเขา มาบารุงวัด เขามาถวายปัจจัยสี่ หรือว่ามาบริจาคสร้างโน่นสร้างนี่ เราก็แจกให้เขาไป เป็นการอนุโมทนาด้วย แล้วก็เป็นการรู้จักเลือกคนที่ควรจะให้

ถึงตอนนี้ พบบอกว่าให้แก่คนที่ศรัทธา แล้วไปดูที่การบริจาค ก็ชักจะมีเรื่องเงินๆ ทองๆ เข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นการตอบแทนนะ คือว่าเราจะแจกอยู่แล้ว แต่ของมีน้อย ควรเลือกคนที่แจก จะแจกให้ใครดี ก็เลือกแจกแก่คนที่ดีมีน้ำใจ ศรัทธา นี่ก็สมเหตุสมผล

ต่อมาจากนั้น พระน้อยลงไปอีก ก็แจกลำบากยิ่งขึ้น อาจจะต้องมีการแยกว่า เออนะ ... คนนี้ศรัทธามาก ควรให้อะไรบ้าง หน้อย คนนี้ศรัทธาน้อย ให้แค่องค์ธรรมดาๆ ไปๆ มาๆ จะแจกจะมอบให้ องค์ใหญ่ องค์เล็ก รูปทรงแบบไหน ก็ต้องแยกเกณฑ์แจกขึ้นเรื่อยๆ

แต่ที่นี้ที่สำคัญก็คือ ชักจะกลายเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้วสิว่า ถ้าบริจาคเงิน จึงให้พระ ถ้าไม่บริจาค ก็ไม่ให้ เอาละสิ ความรู้สึกในเชิงเป็นของตอบแทนชักจะเกิดขึ้นแล้ว

ต่อมา พระของเดิมจากกรุที่แจกไปๆ หมดแล้ว จะทำอย่างไร และค่านิยมอยากได้พระในเวลาบริจาคของ ก็ชักจะติดขึ้นมาแล้ว ชักจะรู้สึกที่ว่า เวลาบริจาคอะไร ก็จะได้ หรือจะต้องได้ของตอบแทนด้วย ถึงตอนนี้ ก็เกิดเป็นค่านิยม เป็นความรู้สึก หรือเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้ว

ที่นี้ เคยมีพระเครื่องแจก แต่ตอนนี้พระหมดกรุแล้ว ธรรมเนียมก็มีขึ้นแล้วว่า คนบริจาคมา ก็ต้องมอบให้พระไป จะทำอย่างไร พระเก่าหมดไป ก็ทำพระใหม่ขึ้นมาสิ ตามแบบของเก่านั้นแหละ ที่นี้ ก็ทำพระใหม่แจก ทำไปๆ ก็เลยกลายเป็นธรรมเนียมใหม่ขึ้นมา คนโบราณทำพระเครื่องใส่กรุบรรจุเจดีย์ไว้เพื่อให้คนภายหลังได้เห็น แต่คนสมัยนี้ทำพระเครื่องขึ้นมาสำหรับแจกมอบตอบแทนการบริจาค เป็นของสมนาคุณ

ถึงตอนนี้ คนที่จะไปบริจาค ชักจะไม่ไปบริจาคจริงแล้ว แต่กลายเป็นว่าต้องมีแรงจูงใจด้วย คือต้องมีแรงจูงใจแฝงอยู่เบื้องหลังข้างในว่า เออ... ท่านจะแจกท่านจะให้ อันนี้ละ เราไปบริจาคกันเถอะ หรือว่า เราไปบริจาคที่โน่นนะ จะได้พระเครื่องรุ่นนั้นมาด้วย นี่คือไม่ใช่บริจาคด้วยจิตสละให้ ไม่ชัดว่าบริจาคด้วยศรัทธาเสียแล้วใช่ไหม แต่กลายเป็นให้ด้วยหวังผลตอบแทน หรือมีแรงจูงใจอยากได้อันนั้น จึงไปบริจาคอันนี้ ว่าเป็น แต่ก็คือไม่ใช่การบริจาค่นั่นเอง

นี่ก็คือเพี้ยนแล้ว ความเสื่อมเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ต่อมา พอชักจะเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้ว แม้แต่พระที่ดี โดยไม่ได้รู้ตัว ก็แจกแบบนี้ตามไปกับเขาด้วย แต่พระไม่ดีไปไกลกว่านั้น คราวนี้ก็จะหาเงินละ คนเขานิยมอยากจะได้อะไร เราก็ทำอันนั้นแจก สมณาคณะผู้บริจาค เป้าอยู่ที่เอาเงิน

นานไปนานมา การบริจาคทำบุญ ก็กลายเป็นเรื่องซับซ้อนมากขึ้น ลึกเข้าไปในการบริจาค มีทั้งบุญมีทั้งบาปซ้อนกันไป บอกว่าทำนี่เพื่อเอาเงินเข้าวัด พระที่ดีก็อาจจะไม่ได้คิดมาก เห็นว่าเป็นธรรมเนียมเขาทำกันมาอย่างนั้น ก็คิดในแง่ว่า เออ... เราจะทำประโยชน์ส่วนรวม มาสร้างวัดวาอารามกัน ก็มีของแจก เป็นของสมณาคณะให้แก่ญาติโยมที่บริจาค ก็สร้างพระเครื่องขึ้นมา หรือแม่แต่หล่อพระพุทธรูปแล้วแต่ ก็ทำไป แต่ถ้าจะให้บริสุทธิ์ ก็ไม่ถูกต้องอยู่นั้นแหละ

ฝ่ายพระที่ไม่ได้คิดดื้ออย่างนั้น ไม่ได้คิดจะเอาเงินเข้าส่วนรวม เข้าวัด หรือเอาไปสร้างกุฏิ วิหาร เสนาสนะอะไรให้วัดเลย คิดแต่จะหาเงินเข้าตัวอย่างเดียว แสดงออกมาข้างนอก ก็เหมือนๆ กัน เรื่องที่เรียกว่าเป็นงานบุญงานกุศลก็เลยซับซ้อน ยิ่งไปกันใหญ่

ในด้านตัวพระเครื่องเอง มาถึงเดี๋ยวนี้ ก็ถึงขนาดเป็นไปโฆษณา ลงหนังสือพิมพ์ เป็นหน้าๆ ก็มี บรรยายสรรพคุณว่า พระนี้ เนื้ออย่างนี้ ขนาดอย่างนี้ ชลิ่งในทางนี้ นะ ราคาเท่านั้นนะ อะไรต่างๆ กลายเป็นสินค้าชัดเลย นี่ก็เรียกได้ว่าพุทธพาณิชย์จริงๆ

ที่เล่ามานี้ จะเห็นว่า ความเสื่อมได้เกิดขึ้นมาตามลำดับ เรื่องพระเครื่อง เรื่องบุญกุศล เป็นเรื่องนามธรรม เป็นเรื่องทางจิตใจ สมัยก่อนไม่มีมูลค่า ไม่ได้ตีราคาเป็นเงินเป็นทอง ถ้าเราไม่มองดูความหมายและการปฏิบัติของคนโบราณบ้าง เราอาจจะนึกว่าคนโบราณเขาก็ทำกันมาอย่างนี้ แต่ที่จริง เรื่องที่จะเอาพระมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินเป็นทองนี้ ไม่มีหรอก ผมเล่าความเป็นมาเท่าที่รู้ เพื่อให้เห็นว่า เรื่องนี้มีความเป็นมาอย่างไร เข้าใจว่าคงจะพอเห็น

เอาละ สำหรับวันนี้ จะเล่าไว้แค่นี้ก่อน เพราะว่าได้ใช้เวลาไปมากแล้ว คราวหน้าเราจะค่อยมาโยงเข้าหลักอีกทีหนึ่ง ว่ามีหลักปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างไร สำหรับคราวนี้ ขอตัดตอนเล่าอดีตแค่นี้ก่อน มีอะไรสงสัยเฉพาะช่วงนี้ใหม่ครับ

ตอบบางคำถาม (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถามที่จะตัดออก)

ป/จฉา: [ใช้พระเครื่องสี่ธรรม เหมือนอย่างหนังสือธรรม – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ ถ้าจะใช้พระเครื่องสี่ธรรมะนี้ ก็อาจจะมีความหมายบ้าง แต่จะได้เฉพาะแง่ แค่บางจุด และถ้าทำในแง่นี้ จะแจกพระเครื่องบ้างก็ได้ และท่านก็ทำกันมา คราวต่อไปจะคุยกันเรื่องนี้ด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ไม่เหมือนหนังสือธรรมหรอก

หนังสือธรรมนี้เป็นของจำเป็นในการที่จะเอาตัวหลักคำสอนไปถึงคนได้ทั่วไป อย่างกว้างขวาง ทีนี้ ในการที่ไม่ขายนี้ ทำได้เฉพาะเราที่เป็นต้นเรื่อง แต่สำหรับชาวบ้าน เขามีอาชีพการงาน เขาต้องลงทุน ถ้าไม่ร่ำรวยมากจริงๆ เขาไม่สามารถจะอยู่ได้ ต้องแยกแบ่งตอนกันไป คือ ในตอนของเรา เราให้เปล่าไป ไม่เอาอะไร ส่วนในตอนของเขา ก็เพียงว่าให้เขาไปทำในทางการงานอาชีพที่เป็นสุจริต เราไม่ตามไปยุ่งด้วย

เรื่องว่าคนที่ขออนุญาตไปพิมพ์ จะยอมให้เขาขายหากำไรได้ใหม่นั้น ก็อยู่ที่ว่าเราจะคิดเข้าใจมีนโยบายอย่างไร จะมองจะเห็นอะไรอย่างไร ของบางแห่ง ใครจะเอาไปพิมพ์ ท่านไม่ยอมให้ขายเด็ดขาด ให้ไปพิมพ์แจกอย่างเดียว แต่ถ้าเรามองในแง่ที่จะให้เป็นประโยชน์กว้างขวาง การแจกไปนี้ จะวนอยู่ในวงแคบอย่างยิ่ง อยู่ในหมู่คนที่คบกันทางธรรมอยู่แล้ว หรือคนที่สนใจอยู่แล้ว คนจำนวนมากทีเดียวจะไม่ได้รับหนังสือเหล่านี้เลย

ทีนี้ การเผยแพร่ธรรมนั้น ต้องการให้ไปถึงคนข้างนอกด้วย ต้องการให้คนที่ไม่รู้ ให้คนที่ไม่สนใจ ได้หันเข้ามาหาธรรมะบ้าง ให้คนที่ไม่มาวัด ไม่มาหาพระ บางจังหวัด หรือโดยบังเอิญ ก็ได้เจอธรรมะจากหนังสือตามร้านข้างนอก ในที่ไกลวัด คนพวกอย่างนี้แหละ น่าจะเอาใจใส่เขาด้วย ทีนี้ก็ต้องอาศัยกิจการของยุคสมัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ข้อสำคัญก็อยู่ที่เจตนาของเราเอง อย่างที่ว่าเราเป็นต้นเรื่องต้นทาง ก็รักษาเจตนาให้บริสุทธิ์ไว้ เมื่อเราไม่มีเจตนาหาผลประโยชน์ เราไม่เอาผลประโยชน์อะไรเลยแล้ว เรายอมใหม่ที่จะให้คนข้างนอกที่เขาทำกิจการค้าขาย ได้ประโยชน์ไปตามทางแห่งอาชีพของเขา

สำหรับตัวเราเอง ถ้าหาผลประโยชน์ ก็ไม่ถูกต้อง แต่ทีนี้ ถ้าเป็นเรื่องของการที่ว่าการในการเผยแพร่ เราจะได้อาศัยมือหรือกิจการของชาวบ้าน ก็มาพิจารณาดูกัน

ชาวบ้านเขาเป็นอยู่ด้วยอาชีพ ถ้าเราแบ่งต่อนกัน ในตอนของเรา เราชัดแล้วว่า เราไม่เอาอะไร ส่วนในตอนของเขา เราให้โอกาสแก่เขา คุณไปทำชัดๆ ตรงๆ ตามวิถีของ อาชีพะที่สุจริตก็แล้วกัน เราเอาแค่นั้น

ที่ว่านี่ก็คือ เราต้องระวังด้วยว่า ถ้าเขาตั้งใจมุ่งจะหาผลประโยชน์จริงๆ เกินเลย จากการทำสัมมาอาชีพะตามปกติ เราก็ไม่เอาด้วย

เคยมีบางแห่งมาติดต่อขอพิมพ์หนังสือ แบบที่ให้เราได้ค่าลิขสิทธิ์ อย่างนี้เราไม่เอา เพราะเมื่อมีค่าลิขสิทธิ์แล้ว เราก็ถูกจำกัดหรือถูกผูกมัด เขาจ่ายค่าลิขสิทธิ์มา เราก็เสียสิทธิ์ไป แต่เมื่อเราอนุญาตฟรี ไม่ว่าจะเราจะพิมพ์เอง เราจะอนุญาตแก่ใครๆ อีกเมื่อไร ก็ได้ทั้งนั้น เพราะเราไม่เอา เราไม่ได้อะไร เราก็เป็นอิสระ

ตกลงว่า หนังสือที่นี้ ใครใคร่พิมพ์แจก ก็แจก ใครใคร่พิมพ์ขาย ก็ขาย ไม่มีค่าลิขสิทธิ์ ขอให้ทำกันโปร่งๆ โล่งๆ ก็แล้วกัน แต่เราก็ตามดูบ้าง อย่าให้เห็นแก่ผลประโยชน์เกินไป

เมื่อเราไม่มีค่าลิขสิทธิ์ ญาติโยมอยากจะพิมพ์เรื่องไหนเมื่อไร ก็พิมพ์ได้ง่าย พิมพ์แจกเป็นการทำบุญงานศพ อันนี้ละมากที่สุด แล้วก็วันเกิด วันแต่งงาน ก็พิมพ์กันตามสบาย แต่การพิมพ์เฉพาะงานศพ หรืองานจำเพาะอันใดก็ตาม หนังสือจะกระจายไปได้เฉพาะในขอบเขตหนึ่ง ซึ่งจำกัดอยู่ในวงของคนกลุ่มนั้นๆ ที่นี้คนที่เขาตามอ่านหนังสือ ก็ไม่มีโอกาสตามไปทุกงาน ถ้าขึ้นเราไปใช้วิธีแค่นี้ คนที่สนใจจริงๆ ก็ไม่มีโอกาส แล้วเขาจะไปที่ไหน เขาจะพรั่งมาที่นี้อย่างเดียว เราก็ตามพิมพ์ให้ไม่ไหวเหมือนกัน แล้วเราก็ไม่มีเวลาที่จะยุ่งด้วย แล้วอีกอย่างหนึ่ง หนังสือที่พิมพ์แจกจำเพาะงาน อย่างเช่นงานศพนั้น คนไปงานนั้นอาจจะได้ทุกคน แต่คนที่สนใจต้องการอ่านหนังสือที่ได้รับแจกไป อาจจะไม่มีคน แต่แน่ๆ ไม่ใช่ทุกคน ว่าในแง่นี้ ก็เหมือนกับว่ามีความสูญเสียเปล่าพวงมาด้วย

จุดหมายแท้ๆ ควรอยู่ที่ว่า จะให้คนที่ต้องการอ่าน หรือคนที่ควรอ่าน ได้อ่าน ก็เลยมาลงที่ว่า เราก็ปล่อย อย่างที่ว่าแล้ว ใครอยากพิมพ์แจก ก็พิมพ์แจกไป ใครอยากพิมพ์ขาย ก็พิมพ์ขายไป ใครจะหากำไรบ้างตามสมควร เพื่อกิจการของกุศลก็ทำไป ข้อสำคัญ ขอให้มันเป็นโอกาสแก่คนที่ต้องการศึกษา ให้เขามีโอกาส ให้เขาตามหาตามอ่านได้

ส่วนเรื่องพระเครื่องนี้ ถ้าจะให้ถูกต้อง ก็ต้องทำแจก เพราะว่าครั้งโบราณนั้น อันนี้ไม่มีมูลค่าเป็นเงินเป็นทอง ถ้าจะมีเป็นเงินเป็นทอง เกี่ยวกับการบริจาคนั้น ก็อย่างที่ว่า ต้องระวัง โดยเฉพาะเจตนา ต้องให้ถูก ตรง บริสุทธิ์

เอาวัตถุมงคลมาเป็นบันได พัฒนาคนขึ้นไปให้เห็นวัตถุมงคล

คุยกันต่อเรื่องวัตถุมงคล หรือเรื่องรูปธรรมที่ว่า ถ้าใช้ถูกต้อง ก็สื่อธรรมะได้ ทีนี้ก็ไปนึกถึงที่ท่านจักรพันธ์ถามเมื่อเช้า เรื่องระหว่างหนังสือกับพระเครื่อง ท่านถามว่าอย่างไร ลองถามอีกที

ปจว: [ใช้พระเครื่องสื่อธรรม เหมือนอย่างหนังสือธรรม – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าจะใช้พระเครื่องสื่อธรรมะนี้ ก็มีแง่มุมที่จะใช้ได้บ้าง แต่ไม่มาก ถึงอย่างไรก็ไม่เหมือนหนังสือธรรมะหรือ หนังสือธรรมะโดยตรง ตั้งแต่โดยวัตถุประสงค์ โดยหน้าที่ของมัน โดยบทบาทของมัน แต่พวกพระเครื่องนี่สื่อโดยอ้อม ต้องผ่านผู้นำแสดงอีกทีหนึ่ง แล้วบางทีถ้าสื่อไม่ถูก ก็ไปสื่ออย่างอื่นออกไปนอกเรื่อง นอกกราวเลย จึงต้องระวังมาก

ทีนี้ในกรณีที่ไม่ได้แจก แม้แต่จะเอาไปเป็นสินค้า โดยมีกรแลกเปลี่ยนเป็นเงินทองขึ้นมา เราจะเห็นได้ว่าพวกหนังสือธรรมะนั้น ถึงจะออกไปสู่กิจการของร้านค้าที่เขาทำเป็นธุรกิจ มันก็ยังเป็นได้แค่สินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยน ตามอัตราส่วนของการทำกำไรที่อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค เหมือนกับหนังสืออื่นๆ แกรมหนังสืออื่นๆ อย่างหนังสืออ่านเล่น อาจจะขายได้ราคาดีกว่าด้วย

แต่ถ้าเป็นพวกวัตถุมงคลนี่ละก็ ลงทุนนิดเดียว ได้กำไรมหาศาล พวกทำหนังสือธรรมะขายนี่ เสี่ยงต่อการขาดทุนมาก คนซื้อก็น้อย แล้วราคาก็ต้องจำกัด แต่ถ้าเป็นวัตถุมงคลพระเครื่องนี่ละ ลงทุนสิบบาท อาจจะขายพันบาท หรือยิ่งกว่านั้น อาจจะลงทุนร้อยบาท ขายห้าหมื่นหรือห้าแสนบาทไปเลย ฉะนั้นจึงได้บอกว่าคุณกำไรมหาศาล

ทีนี้ ถ้ามีเจตนาร้าย ไม่เป็นบุญไม่เป็นกุศล ไม่ได้คิดจะเอาเงินมาใช้เพื่อสร้างสวรรค์ ทำประโยชน์สาธารณะ หรือทำอะไรเพื่อส่วนรวม มุ่งจะหาประโยชน์ส่วนตัว ก็กลายเป็น การค้ากำไรอย่างหนักที่สุดเลย คงไม่มีการค้ากำไรเกินควรอันใด จะได้กำไรมากเท่านี้

มีอาจารย์ฝรั่งท่านหนึ่ง มาศึกษาพระพุทธศาสนาในเมืองไทยเวลานี้หลายสิบปีแล้ว พุดแบบตั้งข้อสังเกตขึ้นมาว่า ทั้งทั้งโลกนี้ ไม่เคยเห็นของอะไรลงทุนน้อยที่สุด แล้วขายได้ ราคาแพงที่สุด เหมือนอย่างพระเครื่องในเมืองไทยนี้เลย อย่างที่ว่าแล้ว ลงทุนร้อยบาท อาจจะขายได้กำไรห้าแสนบาท (ลงทุนดินห้าบาท กำไรมาห้าล้านบาท ก็อาจจะได้)

อ้าว ชักจะออกไปนอกเรื่องเสียแล้ว ขอย้อนกลับมาเรื่องของเรา รวมความแล้วก็คือว่า ถ้าใช้ให้ถูก พระเครื่องวัตถุมงคลนี้ก็สี่ธรรมะได้ แต่สี่ได้ในขอบเขตจำกัด ได้ในระดับศีลคือความประพฤติ ก็แสนจะดีแล้ว เช่นว่า มาช่วยกำกับให้ต้องยึดถือข้อปฏิบัติ เช่นการงดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ให้ละเมิดศีล หรืออะไรก็แล้วแต่พระอาจารย์จะสั่ง แล้วก็สี่ทางจิตใจ ทำให้ปลาบปลื้ม เอิบอímใจ อบอูนใจ รู้สึกปลอดภัย มีความแกล้วกล้ามั่นใจ เป็นต้น แต่สี่ไปถึงปัญญาได้น้อย ต่างจากหนังสือธรรมะที่สี่ไปถึงปัญญาโดยตรงได้เลย

หนังสือธรรมะที่สี่ไปถึงปัญญานั้นสำคัญมาก เมื่ออ่านหนังสือธรรมะก็เหมือนมา ฟังคำสอนเอง และเมื่อเข้าไปถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้ว ก็มาเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ต่อได้ด้วย

แต่ทีนี้ หนังสือที่ว่าเป็นสี่โดยตรงนั้น ก็มีการเอาไปใช้ประโยชน์ซ้อนให้เป็นเงื่อนปมขึ้นมาได้อีก คือมีการเอาหนังสือไปใช้เป็นสื่อหนุนวัตถุมงคลอีกทีหนึ่ง

วิธีการอย่างที่ว่านั้น เดียวนี้มีการใช้กันเยอะ คือไม่ใช่เอาหนังสือมาสี่ธรรม แต่เอาหนังสือไปใช้เป็นสื่อโฆษณาหรือโปรโมตวัตถุมงคลพระเครื่อง หรือทำคล้ายๆ เป็นหน้าม้า ออกมาโฆษณาคุณภาพสาธยายสรรพคุณของพระเครื่อง วัตถุมงคล อาจารย์ขลัง เลยกลายเป็นการใช้หนังสือเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ไม่ใช่เป็นสี่ธรรมะตรงไปตรงมาแล้ว

นี่เป็นเรื่องของความซับซ้อนในสังคมปัจจุบัน ที่ต้องพิจารณากันต่างแง่ต่างมุม หลายชั้นหลายตอน

ถ้าจะมีพระเครื่อง ก็ใช้ให้ได้เต็มคุณค่า ดังได้ว่าที่นี้

ขอย้อนกลับมาพูดกันต่อไปในเรื่องของความหมาย ประโยชน์ และการปฏิบัติต่อวัตถุมงคล โดยเฉพาะพระเครื่อง ที่พูดมาแล้ว เป็นเรื่องในแง่ของประวัติความเป็นมา เพื่อให้มองเห็นบทบาทและการปฏิบัติของคนในสมัยโบราณ สืบมาตั้งแต่พุทธกาล จนถึงยุคใกล้ปัจจุบันนี้ ดังที่ได้เล่าเรื่องบางอย่างเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านกร่าง

ที่นี้ก็เลยอยากจะเล่าต่ออีกนิดหนึ่ง ว่าถึงวัตรปฏิบัติของตัวหลวงพ่อกเอง อย่างที่เล่าไปทีหนึ่งแล้วว่า หลวงพ่อบ้านกร่างนี่เป็นที่เลื่องลือระบือไกลทั้งในเรื่องความเคร่ง และในด้านความขลัง ประชาชนเลื่อมใสศรัทธากว้างขวางมากมาย อิทธิพลในทางศรัทธานี้ จะเห็นได้ง่าย ในเวลาที่หลวงพ่อกหรือที่วัดมีกิจธุระงานการอะไร ซึ่งต้องการกำลังคน ประชาชนจากถิ่นใกล้ถิ่นไกลที่รอบจะมาถวายกำลังกันอย่างคับคั่งพร้อม

คราวหนึ่ง ที่วัดบ้านกร่างนี้ มีการย้ายเสนาสนะหมดทั้งวัด ทั้งกุฏิ หอระฆัง ศาลา มาจนถึงหอสวดมนต์ โดยเฉพาะหอสวดมนต์นั้นใหญ่มาก ที่นี้จะย้ายอย่างไรจึงจะได้เร็วไวและไม่ต้องเปลืองเงิน สำหรับเสนาสนะบางอย่าง เช่นพวกกุฏินี้ ก็ไม่จำเป็น เอาเฉพาะหลังสำคัญๆ ที่เป็นหลัก ส่วนนอกนั้นก็รื้อเอาไปสร้างใหม่ แต่เสนาสนะบางอย่างทั้งใหญ่โต และอยากจะรักษารูปลักษณะไว้ให้คงอยู่อย่างเดิม จะย้ายจากจุดนี้ ไปตั้งอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งห่างออกไปมากพอสมควร เช่นหอสวดมนต์ ก็ต้องใช้วิธียกไปทิ้งหลัง แต่จะยกย้ายไปได้อย่างไร เวลานั้นยังไม่มีเครื่องมือแบบเทคโนโลยียุคปัจจุบัน ก็ใช้กำลังศรัทธา

วิธีใช้กำลังศรัทธาทำอย่างไร หลวงพ่อกก็แจ้งข่าวออกไปนัดหมายชาวบ้านว่า วันที่เท่า่นั้น เวลานั้นนะ ให้ญาติโยมมาพร้อมใจกันยกย้ายเสนาสนะในวัด แล้วระหว่างนั้น ก็ให้ช่างไปนำไม้ไผ่มาจำนวนมาก เอาเชือกผูกลำไม้ไผ่มัดไว้กับเสาหอสวดมนต์ (เสาไม้ของหอสวดมนต์สมัยโบราณ ต้นใหญ่มีมา) ยึดระหว่างเสาทุกต้นขนานทั้งสองข้างถึงกันหมด เว้นที่ว่างที่คนจะเข้าไปยืนเป็นช่องๆ แล้วเลื่อยตัดเสาให้ตรงเสมอกันทุกต้น ในเวลาเดียวกัน ก็ไปทำแท่นปูนซีเมนต์เป็นตอม่อ เตรียมรอรับเสาลงตั้งในที่ใหม่

พอถึงวันนัด ประชาชนก็มากันมากมาย คับคั่งเต็มไปหมด ไม่รู้ว่าเท่าไรละ แล้วท่านให้จัดคนเข้าประจำที่ พอถึงเวลา หลวงพ่อกให้สัญญาณ ทุกคนก็พร้อมกันยกลำไม้ไผ่ขึ้นเดินหน้าไป หอสวดมนต์ก็ค่อยๆ เดินไปช้าๆ อย่างสบายๆ เหมือนคนเดินนั้นแหละ พอถึงที่หมาย เสาทุกต้นตรงกับตอม่อที่ทำเตรียมรอไว้แล้ว ก็วางลงไป หอสวดมนต์ก็มาตั้งอยู่ในที่ใหม่อย่างเรียบร้อย ไม่มีอะไรซ้ำ เพราะเหมือนกับว่าหอสวดมนต์นั้นเดินมาเฉยๆ

เรื่องคนยกหอสวดมนต์พาเดินย้ายไปตั้งในที่ใหม่นี้ เป็นเครื่องแสดงถึงพลังศรัทธาของประชาชน อันมีพระสงฆ์ที่เขาคเณรเป็นศูนย์กลาง ว่ามีผลในทางความสามัคคี ทำให้เกิดเรี่ยวแรงกำลังอันยิ่งใหญ่ ให้ทำการอะไรๆ ก็สำเร็จ

ที่นี่ มาดูว่าในขณะที่หลวงพ่อบุญเป็นที่เลื่องลือในความเคร่งขมวดและเป็นที่เคารพนับถืออย่างนี้ ท่านปฏิบัติต่อเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์ เรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลทั้งหลายอย่างไร

ดูง่าย ๆ ในชีวิตประจำวัน ปรากฏว่าท่านไม่พูดถึงเรื่องพระเครื่องของขลัง ไม่มีอะไรที่แสดงว่าท่านสนใจใส่ใจกับการทำอะไร ในทางศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชอย่างใดเลย ท่านพูดถึงแต่เรื่องหลักธรรมคำสอน สอนพระในวัดให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ให้ทำหน้าที่ของพระให้ถูกต้อง สอนธรรมให้ชาวบ้านรู้เข้าใจว่าควรดำเนินชีวิตอย่างไร เช่น ให้ขยันหมั่นเพียรในการทำมาหาเลี้ยงชีพ อยู่ร่วมกันด้วยดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สอนเด็กสอนนักเรียนให้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียน และประพฤติดีงาม

เฉพาะอย่างยิ่งท่านเน้นมากในเรื่องการศึกษาของเด็ก เอาจริงเอาจังในการช่วยท้องถิ่นให้มีที่เรียนของเด็กให้มากให้พอ ขวนขวายในการสร้างโรงเรียน ให้เด็กในชนบทมีโอกาสเล่าเรียน เรื่องนี้ท่านเอาจริงมาก

พระเครื่องพิมพ์ต่างๆ ตลอดจนเครื่องรางของขลังทั้งหลายนั้น คนก็เชื่อกันว่าท่านมีอย่างดีอย่างวิเศษ แต่ก็ได้แค่พูดกันไป เพราะท่านเองไม่ได้เอาใจใส่แม้แต่จะพูดถึง บางทีลูกศิษย์บางคนก็มาบอกกระซิบกันว่าได้เห็นพระเครื่องนั้นๆ ในกุฏิของท่าน ก็ได้แต่เล่ากันเบาๆ ไม่กล้าพูดดังๆ

เมื่อเป็นอย่างที่ว่านี้ แล้วคนจะเชื่อจะเลื่องลือกันไปได้อย่างไรว่าท่านขลัง พูดได้ว่าคนยอมรู้จักกันไปเองโดยเป็นไปตามเหตุ ซึ่งทำให้ยิ่งมั่นใจ คือ ถ้าเมื่อไร ใครมีเรื่องเดือดร้อน เช่น มีคนถูกผีเข้า หรือถูกกระทำ ถูกคุณ ถูกไสยอะไรต่างๆ ไม่รู้จะไปพึ่งใคร คนในครอบครัว หรือคนข้างเคียงก็มาหาท่านให้ช่วย หรือมานิมนต์ไปแก้ไข ท่านก็แก้ไขให้เสร็จเรียบร้อยไป เฉพาะรายนั้นๆ กรณีนั้นๆ เสร็จแล้ว ก็แล้วไป จบแค่นั้น ไม่ต้องพูดไม่ต้องโฆษณา ความเชื่อมั่นก็เลยค่อยๆ เป็นไปเองอย่างมั่นคง

ส่วนพระเครื่อง และของขลังทั้งหลาย ซึ่งท่านเองไม่ได้เอาใจใส่แม้แต่จะพูดถึงนั้นก็มิเหตุการณที่ทำให้รู้กันได้ว่าท่านมีดี อย่างที่ว่าแล้ว ในชีวิตประจำวัน ท่านไม่พูดถึงเรื่องเครื่องรางของขลัง ท่านไม่แจกไม่ให้แก่ใคร คนอยากจะได้ ท่านก็ไม่ให้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ให้เสียเลยทีเดียว ควรพูดว่า ใครจะได้จากท่านนั้น ยากมาก

นี่หมายความว่า มีบางกรณีที่ท่านให้ และท่านให้เองด้วย โดยคนนั้นไม่ต้องขอกรณีอย่างนี้ก็เช่นว่า ลูกศิษย์คนนี้ท่านเป็นอุปชฌาย์บวชให้ และท่านได้เห็นว่าเขาเป็นคนดีจริง ประพฤติดีตลอดมา เมื่อเขาเติบโตขึ้น ถึงเวลาหนึ่งเขาจะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ท่านก็เรียกเขามา หรือในเวลาที่เขามากราบลา ท่านก็บอกแก่เขาว่า คราวนี้เธอจะย้ายถิ่นไปอยู่ในที่ใหม่ หลวงพ่อจะให้ของดีไปรักษาคู่มครอง ตอนนั้นหลวงพ่อก็ตอนกำกับไปว่า เธอไปตั้งต้นตั้งตัวในต่างถิ่นครั้งนี้ เป็นคราวสำคัญนะ ขอให้ตั้งหน้าตั้งตาทำงาน ขยันหมั่นเพียร หาเลี้ยงชีพโดยสุจริต อย่าได้ประพฤติเสียหาย พระท่านจะได้คุ้มครอง นี่คือกำกับไปเสร็จในเรื่องของศีลธรรม ทั้งในเรื่องที่ควรเว้น และในเรื่องที่ควรประพฤติ

เป็นอันว่า โอกาสที่ท่านจะให้พระเครื่องนี้มีน้อยนัก และเมื่อให้น้อยให้ยากในเวลาที่สำคัญอย่างนี้ การให้นั้นก็มีความหมายอย่างสูง ทำให้เกิดผลหลายอย่าง ทั้งคนที่ได้รับก็จะจดจำระลึกถึงคำสั่งสอนที่ท่านให้ครั้งนั้นอย่างที่จะต้องถือหรือทำตามอย่างจริงจัง ควบไปกับความผูกพันกับพระคุณที่ท่านมีเมตตาต่อตนเอง แล้วก็ทำให้คนอื่นที่อยากจะได้ ก็ต้องเอาตัวอย่างการทำความดีของคนที่ได้นั้น ทำให้ตัวเองต้องประพฤติดีด้วย คือ ถ้าไม่ประพฤติตัวให้ดี หลวงพ่อก็ไม่ให้ ถ้าอยากได้ของดี ก็ต้องประพฤติตัวให้ดี

ตรงนี้แหละ ที่พระเครื่องวัตถุมงคลจะสื่อธรรมะได้ คือในเวลาที่จะมอบของดีให้ ก็เป็นโอกาสที่หลวงพ่อก็จะได้สอนธรรมะ ถ้าจับที่จุดนี้ พระเครื่องวัตถุมงคลก็เป็นเครื่องมือสื่อธรรมะได้ แต่จะสื่อได้อย่างดีแค่ไหน ก็อยู่ที่จะรู้จักใช้อย่างไร แต่ที่ขาดไม่ได้ เป็นแกนเลยทีเดียว ก็คือเจตนาซึ่งสุจริต มุ่งไปที่ธรรม

เท่าที่พูดกันมาถึงตรงนี้ ก็พอจะตั้งเป็นบทสรุปให้เราไว้ทบทวนว่า พระสมัยก่อนที่ท่านมีปฏิปทาตามหลักกรรม มีลักษณะของการปฏิบัติต่อเรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลอย่างไร ก็พอสรุปได้ว่า *หนึ่ง* ไม่มีราคา ไม่มีค่าเป็นเงินทอง ท่านไม่เอาเงิน เพราะว่าต้องให้เปล่า *สอง* ไม่ใช่ให้ง่ายๆ ไม่ใช่ของกลาดเกลื่อน กว่าจะได้มานี้ แแสนจะยาก เราต้องประพฤติตัวให้ดี กว่าจะได้ เรียกว่าต้องสะสมบารมีมาเยอะ แล้วก็ *สาม* มีชื่อเรียกช่องทางศีลธรรมกำกับไปอีก นี่ ฉันทมอบให้นะ เธอได้พระไปนี่นะ พระจะคุ้มครองต่อเมื่อเธอประพฤติตัวดีอย่างนั้นๆ ถ้าเธอประพฤติเสียหายอย่างนั้นๆ พระจะไม่คุ้มครอง ฯลฯ

สมัยก่อนนั้น มีการถือข้อห้ามข้อกำหนดทางศีลธรรมแม้แต่ที่ละเอียดหุยมหุยมิ เช่นถือว่ามีพระคลังอยู่กับตัวนี้ อย่าไปด่าแม่เขานะ พระจะไม่คุ้มครอง

สมัยผมเป็นเด็กเล็กๆ ที่สุพรรณ ในอำเภอศรีประจันต์ มีท่านขุนท่านหนึ่ง เรียกกันว่า “ขุนศรี” เป็นมือปราบผู้ร้าย ที่เลื่องลือมากกว่าหนังเหนียว โดนยิงก็ไม่เป็นไร ชื่อดังนัก

ที่นี้ ขุนศรี ซึ่งมีชื่อเต็มว่า “ขุนศรีประจันต์รักษา” นี้ ก็อยู่ยงคงกระพัน แล้วท่านก็ไปปราบโจรเรื่อยมา แต่คราวหนึ่ง มีข่าวมา คนคงเล่าต่อกันลัน เราเป็นเด็กเล็กๆ จึงพลอยได้ยินไปด้วยว่า ขุนศรีถูกโจรยิงตายแล้ว ชาวบ้านโจษจันกันว่า โจรมันทำอะไรก็ไม่รู้ ท่านขุนก็เลยโกรธ แล้วก็ด่าแม่มัน พอด่าแม่มันเท่านั้นแหละ ลูกปืนก็ปัง ยิงเข้าเลย ท่านขุนศรีก็ตายคราวนี้เอง

นี่แหละเป็นตัวอย่างว่า เรื่องของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ โบราณถือนัก ต้องมีศีลมีธรรม มีข้อถือกำกับมาด้วย

ข้อที่ควรยำให้มาก ก็คือเรื่องคุณค่าทางจิตใจ ที่เป็นสื่อโยง ระหว่างตัวผู้ นั้น กับบุคคลที่มีพระคุณความดี อย่างที่ว่า หลวงพ่ออุปัชฌาย์จะให้แก่ลูกศิษย์ ท่านก็ต้องเลือกผู้ที่ประพฤติดี และเลือกเวลาที่จะให้ เช่น ให้ในยามที่จะจากถิ่นไปทำมาหากิน หรือไปตั้งหลักตั้งฐาน อะไรอย่างนี้

ที่นี้ พอให้พระไปแล้ว และให้ไปอย่างยวดยาก ในยามที่สำคัญยิ่งอย่างนี้ เมื่อลูกศิษย์ไปอยู่ในถิ่นไกล พระองค์นี้ก็เป็นพระลี้กแทนองค์หลวงพ่อ พอมองดูเห็นพระ หรือนึกถึงพระ อันดับหนึ่งก็นึกถึงพระพุทธเจ้าว่า นี่เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าที่เรานับถือสูงสุด เป็นสรณะ แล้วต่อนั้นทันที คือสอง ก็นึกถึงหลวงพ่อบุชฌาย์ ที่ให้พระนั้นมา

ตอนนั้นแหละ ความเคารพรักนับถือเอิบอิมซาบซึ่งใจ ก็แล่นซ่านซาไปหมดทั้งตัว ทั้งนึกถึงพระคุณความดีของท่าน ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อหนุนอนุบรมสั่งสอนมา แล้วก็ระลึกถึงคำสอนของท่านที่สั่งกำกับเรามาว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไร

ต่อไปอีก ในเมื่อพระเครื่ององค์นี้ เป็นที่ระลึกแทนองค์หลวงพ่อบุชฌาย์ ทำให้เรามีใจผูกพันตลอดเวลา เราก็รักเคารพบูชาท่านอย่างลึกซึ้งหนักแน่นจริงจัง และถนอมรักษาท่านไว้เป็นอย่างดีที่สุด

ที่นี้ ตัวเองก็มีลูกเป็นทายาท ต่อมา พอตัวเองแก่เฒ่าลง ลูกที่รักก็เติบโตขึ้นแล้ว พอถึงวัยที่เขาจะตั้งตัวเป็นหลักฐาน พ่อก็เรียกลูกที่รักมา แล้วก็บอกว่า นี่นะลูก พระองค์นี้ พ่อได้มา หลวงพ่อบุชฌาย์ท่านให้ พ่อรักพระองค์นี้อย่างชีวิตของพ่อเลยทีเดียวนะ จึงรักษาไว้อย่างดี ลูกเป็นที่รักของพ่อ เวลานี้ลูกโตแล้ว พ่อก็จะมอบพระหลวงพ่อนี้ให้แก่ลูก ขอให้ลูกเก็บรักษาบูชาท่านให้ดี ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวอยู่ในศีลในธรรม สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ทำประโยชน์ตามคำพระสอน พระจะได้คุ้มครองหนุนนำให้เจริญอกงาม

คราวนี้ลูกก็ได้รับพระไป ในการที่ลูกรับพระไปนั้น ลูกก็รู้ว่าพระหลวงพ่อก็คือ เป็นของที่พ่อรักที่สุด แล้วพ่อก็รักเรามาก พ่อจึงตั้งใจมอบให้แก่เรา นี่ก็คือคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์โยงระหว่างลูกกับพ่อ เข้ามารวมอยู่ในองค์พระหลวงพ่อนี้ แล้วก็โยง ต่อไปหาหลวงปู่อุปัชฌาย์ของพ่อ ต่อไปจนถึงพระพุทธเจ้า ที่เดียวตลอดหมดเลย

เห็นได้ชัดว่า คุณค่าทางจิตใจอันลึกซึ้งมากมาย รวมอยู่ที่พระเครื่ององค์เดียวนี้ ซึ่งห้อยคอเราอยู่ พ่อมองเห็นหรือนึกถึงหลวงพ่อก็คือที่ไร ก็ระลึกถึง ทั้งพระพุทธเจ้า ทั้ง พ่อของเรา ทั้งอุปัชฌาย์ของพ่อ พร้อมทั้งความมุ่งหวังและคำสั่งสอนของท่านด้วย มา ที่เดียวกันพรั่งพร้อม นี่ก็คือคุณค่าทางจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปหมด ซึ่งมีคุณค่าสูงอย่างยิ่ง

แล้วหันมาดูปัจจุบันบ้าง จะเห็นว่า คุณค่าที่พูดมาเหล่านี้แทบจะไม่มีเหลือเลย *หนึ่ง* มันกลายเป็นของที่ซื้อได้ด้วยเงินทอง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ซื้อขายได้ไปเสียแล้ว ใช่ไหม? *สอง* มันเกลื่อนกลาดดาษดา หาได้แสนง่าย *สาม* มันไม่มีชื่อเรียกร่องทางศีลธรรมเลย แต่ กลายเป็นเรื่องของการหาลาภ หาเงิน หาทอง อย่างเดียว เป็นที่ตั้งของความโลภ อย่าง ที่ว่าเป็นกิจการพาณิชย์ นี่ในแง่สังคม

ส่วนในแง่บุคคล สำหรับเจ้าตัวคนนั่นเอง ก็นึกคิดอยู่แค่ว่า เรามีพระเครื่องนี้ เรา จะได้ปลอดภัย ใครจะทำอะไรเราไม่ได้ ไม่ต้องกลัวใคร แล้วก็กลายเป็นยั่วหัวใจในทางที่ จะฮึกเหิม จนกระทั่งหันไปกล้าทำความชั่วก็มี บางทีก็ไปในทางล่อเจ้าความเห็นแก่ตัว มุ่ง จะให้ได้โชคได้ลาภส่วนตัว โดยไม่มีชื่อเรียกร่องทางศีลธรรม ไม่มีคุณค่าทางจิตใจที่ เชื่อมโยงอย่างที่ว่าแล้ว คือความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกับท่านผู้มีพระคุณ ตั้งแต่พ่อแม่ ปู่ย่าตา ยาย ครูอาจารย์ ขึ้นไปจนถึงพระพุทธเจ้า อันนี้ไม่ได้นึกถึงเลย นึกแต่ในแง่ว่าเป็นวัตถุ มงคลที่จะช่วยให้ตัวได้ลาภได้ผลเท่านั้นเอง ตกลงคุณค่าเหล่านี้หายหมดเลย

เพราะฉะนั้น ไม่ควรจะด่วนไปดูถูกคนสมัยโบราณ ไม่ควรนึกว่าคนโบราณก็นับ ถือพระเครื่อง ดิดเครื่องรางของขลัง หาวัตถุมงคล เหมือนพวกเรสมัยนี้แหละ ไม่ควรเอา ตัวเราไปเทียบง่าย ๆ ขอให้พิจารณาก่อนว่า ในเรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลนั้น คนสมัยนี้ ไม่ได้มีหลักอะไรในการนับถือ แล้วก็ใช้ในทางเสียหายมาก ในทางพาณิชย์ ในทางเห็นแก่ ตัว ในทางสนองกิเลส ใช่ไหม ถ้าใช่ ก็อย่านึกว่าคนโบราณจะเป็นอย่างพวกตัวในสมัยนี้ คนโบราณไม่ได้ไกลไปมากถึงขนาดนั้น ในวิถีชีวิตของคนโบราณนั้น พระเครื่องที่คนสมัย นี้จัดเป็นวัตถุมงคลนั้น เป็นรูปธรรมที่เขาใช้ศีลธรรมได้จริง

คุณค่าและความหมายในเรื่องนี้ มิใช่มีแค่นี้ ก็มาดูกันต่อไป

ปิดช่องหัวใจ ได้ช่องให้ธรรม

ก่อนจะพูดด้านอื่นแง่อื่นต่อไป ขอแถมหรือเติมในส่วนที่พูดจบไปเมื่อก็อีกหน่อย คือที่ว่าเอาอย่างคติโบราณ พอถูกรักโตแล้ว จะแยกครอบครัว พ่อแม่อาจจะมอบพระเครื่องหรือพระพุทธรูปที่สืบทอดกันมาในตระกูลให้แก่ลูกนั้น อาจพูดแยกแยะอีกนิดว่า ในเวลามอบทรัพย์สินให้ หรือมอบให้ทรัพย์สินมรดก อาจจะมอบให้พระเครื่องหรือกำกับพร้อมไปด้วย นอกจากพระเครื่องจะมีคุณค่าทางจิตใจอย่างบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเครื่องระลึกผูกพันที่สนิทแนบแน่นยิ่งย่นกว่าพวกทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งอาจจะชักพาใจเข้าไปในทางอื่นแล้ว พระนั้นก็จะเป็นเครื่องเตือนใจลูก เตือนใจเหล่าทายาท ให้ปฏิบัติหรือจัดการทรัพย์สินเหล่านั้น ให้ถูกต้องชอบธรรมด้วย อย่างน้อยไม่ให้ทรัพย์สินกลายเป็นเหตุก่อบาปกรรม

ที่นี้ก็มาว่าในแง่อื่นกันต่อไป พระพุทธศาสนานั้นอยู่ท่ามกลางลัทธิศาสนาอื่นๆ มากมาย ตั้งแต่ศาสนาพราหมณ์ พวกลัทธิผีสงเววดา ไสยศาสตร์ พวกนักพรตนักบำเพ็ญตบะ อะไรต่างๆ มีอยู่เกลื่อนกลาด แล้วหลายพวกหลายลัทธิก็มีอยู่แล้วก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เมื่อคนเขานับถือสิ่งเหล่านี้อยู่ และทำกันมาแล้ว เดียวคนนั้นถูกคุณ ถูกไสย ถูกเขาเสกหนังเข้าท้อง หรืออะไรทำนองนี้ พระก็ต้องพบ ต้องเจอ หรืออย่างเรื่องความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเดชปาฏิหาริย์ เรื่องอำนาจเร้นลับที่เขาว่าเหนือธรรมชาติ ที่มีอยู่เกลื่อนกลาด ถึงพระจะไม่ไปเจอ ก็ต้องมีเรื่องให้เขามาเจอกับพระ

จุดหมายของพระพุทธศาสนาก็ชัดว่าจะให้คนเป็นอิสระ หลุดพ้น ไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อเรื่องพวกนี้ หลักการก็ชัดว่าพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอนแนะนำประชาชนให้ฝึกตัวพัฒนาตนจนเป็นอิสระหลุดพ้นจากเรื่องพวกนี้ แต่วิธีการในภาคปฏิบัติว่าทำอย่างไรจะให้คนพัฒนาขึ้นไปได้อย่างนั้น อันนี้ขึ้นต่อปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายอย่าง

ในสภาพที่เป็นจริงนั้น พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่กับประชาชนท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ แต่ประชาชนมีระดับของการพัฒนาชีวิตจิตใจไม่เท่ากัน บางพวกอยู่กับความเชื่อเหลวไหลหวังผลจากอำนาจดลบันดาลของสิ่งเหล่านี้ ห่างไกลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่รู้เรื่องธรรมะเลย บางพวกพูดกันง่าย บางพวกพอจะรับฟัง บางพวกไม่ยอมฟังเลย บางพวกเข้าใจง่าย บางพวกเข้าใจยาก บางพวกฟังไม่รู้เรื่อง แล้วตัวพระองค์ที่จะสอนเขาก็มีความสามารถไม่เท่ากัน บางองค์เก่งพอจะสอนให้เขาเข้าใจด้วยปัญญาได้เร็วไวง่ายดาย บางองค์ไม่มีความสามารถในการสอน แถมบางองค์ก็ไม่มีความรู้พอ เมื่อมองกว้างๆ เห็นสภาพที่แตกต่างหลากหลายอย่างนี้ การที่พระสงฆ์จะนำพระพุทธศาสนาไปช่วยพัฒนาประชาชน ก็ต้องเป็นไปในระดับและรูปแบบที่แตกต่างหลากหลาย

พระที่สามารถในการสอน และรู้หลักธรรมดีด้วย อย่างที่ว่าเข้าถึงคนระดับที่มีปัญญา ก็อาจจะสอนแบบพุ่งตรงเจาะจุดทีเดียวได้ผลเสร็จไปเลย แต่พระองค์เดียวกันนั้นแหละ ไปสอนคนที่ไม่มีปัญญา หรือคนที่ไม่รู้เรื่องเลย ก็อาจจะต้องใช้อีกวิธีหนึ่ง เปลี่ยนไป

ทีนี้ อีกกรณีหนึ่ง ตัวพระที่ไปสอนไม่ค่อยมีปัญหา แล้วก็ค่อยๆ ฝึกความสามารถในการสอน แกมรู้หลักธรรมก็น้อยด้วย แต่ใจดีมีเมตตากรุณา อยากจะช่วยเหลือชาวบ้านแบบนี้จะทำอย่างไรดี จะใช้วิธีไหนจึงจะสื่อพระพุทธศาสนากับชาวบ้านได้ กรณีอย่างนี้เป็นตัวอย่างให้เราต้องมองกว้าง คิดเผื่อให้พอสมควร คือ อย่าเอาแต่ตัวเองคนเดียวเป็นประมาณ เมื่อตนเองอาจสามารถในการสอน ก็ไม่ใช่คิดว่าต้องให้พระอื่นพระองค์ต้องทำอย่างฉัน แล้วเขาทำไม่ได้ ก็เอาแต่ตีแต่ตำว่าเขา อย่างนั้นจะสำเร็จผลขึ้นมาอีกหาไม่ และก็มีใช้จะดีแก่พระศาสนาและแก่ประชาชน

ในสังคมกว้างๆ รวมๆ นั้น คนเราอยู่ในระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน มีความแตกต่างหลากหลาย แต่เรามุ่งหวังให้ทุกคนได้ประโยชน์จากพระพุทธศาสนาเท่าที่จะทำได้ แล้วจะทำอย่างไร เริ่มแรกก็ต้องไม่ลืมหลักที่ว่า ในการไปเป็นสื่อที่จะนำทางดึงเขาขึ้นมา ให้เขาพัฒนาขึ้นนั้น ก็ต้องมีจุดที่จะพบกับเขา

จุดที่จะพบกันนั้น เราจะเอาจุดที่ตัวเรายืนอยู่ แล้วตะโกนบอกไป สั่งไป หรือรอให้เขากระโจนมาหาเรานั้น ทำได้ยาก แต่เราควรจะไปพบหรือไปหาเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ ใช่ไหม แล้วจากจุดที่พบกันตรงที่เขาอยู่นั้นแหละ พูดกันให้เข้าใจเรื่องกัน เมื่อเขาเข้าใจและใจเขาเอาแล้ว เราก็นำหรือพาเขาเดินออกมา หรือตามเราขึ้นไป

ตอนนี้ เรามองไปที่คนส่วนใหญ่ ดูว่าในสังคมวงกว้าง คนต่างๆ ไปส่วนมากเป็นอย่างไร ยืนอยู่ตรงไหน หรือเดินมาแล้วถึงไหน ก็เห็นสภาพที่ว่า เวลาที่สังคมยังเต็มไปด้วยความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ นับถือผีสงเทวดา เกรงกลัวอำนาจเร้นลับ ติดในไสยศาสตร์

เมื่อดูลึกลงไป แกนของเรื่องเหล่านี้ ก็อยู่ที่ความ “กลัว” นั่นเอง กลัวอำนาจเร้นลับที่มองไม่เห็น อย่างที่พูดว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ ถึงแม้จะบอกว่าสมัยนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญมาก ถึงแม้ว่าวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของความรู้ ไม่ใช่แค่ความเชื่อ แต่คนต่างๆ ไป ก็พัฒนาได้แค่ “ความเชื่อวิทยาศาสตร์” ซึ่งเวลานี้ได้กลับเสื่อมลงไปมาก ส่วนเทคโนโลยีนั้นช่วยแก้ไขอะไรในเรื่องนี้แทบไม่ได้เลย แกมจะมาสอนหรือรับใช้ไสยศาสตร์หนักลงไปอีก

คนในยุคที่ว่าเจริญนักแล้วนี้ ก็ยังเต็มไปด้วยความไม่รู้ ลึกลงไปในใจจึงยังกลัวอำนาจเร้นลับเหล่านี้ แล้วความกลัวนี้ก็ทำให้คนหวั่นไหว ถึงแม้จะเห็นกันอยู่ว่า พระพุทธศาสนาสอนเป็นเหตุเป็นผล แล้วก็พูดกันว่า พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่อเรื่องเหลวไหลงมงาย แต่พอเอาเข้าจริง ความกลัวในระดับที่ลึกลงไป ความหวาดกังวล อย่างน้อยความหวั่นใจ ก็ยังมีอยู่ เมื่อเอาตามหลัก ถึงจะบอกว่าเป็นชาวพุทธ ก็ต้องขึ้นโศดาบันนั้นแหละจึงจะพ้นเรื่องนี้ไปได้จริง ตอนนี้อย่างนอกเจริญด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ข้างในคนยังห่างไกลจากความเป็นโศดาบัน

ไม่ต้องพูดถึงพวกที่หลงงมงายหรอก แม้แต่ชาวพุทธชั้นค่อนข้างดี พูดออกมาชัดว่าเชื่อในเหตุในผล แต่ความหวั่นใจว่าอาจจะมีอำนาจเร้นลับบางอย่างซึ่งมองไม่เห็น การที่ไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร ก็ยังไม่หมดไป ในเมื่อตัวเป็นมนุษย์ปุถุชน ก็ยังมีความหวาด มีความหวั่น มีความพร้อใจอยู่ในเวลาที่ไม่มีเหตุการณ์อะไร ก็ไม่เป็นไร แต่พอเกิดอะไรขึ้นกับตัว บางทีก็ชักจะเริ่มแกว่ง บางคนสำหรับตัวเองไม่เป็นไร แต่พอถึงคนใกล้ชิด บุตรภรรยา คนที่รักเป็นดวงใจ เอาละสิ ชักจะอยู่ไม่ได้แล้ว ทั่วๆ ที่รู้ที่อยู่ว่า พระพุทธศาสนาสอนธรรมะไว้ หลวงพ่อก็สอนให้เอาเหตุเอาผล แต่มันชักจะเอาไม่อยู่

พอมีเรื่องขึ้นมา แม้แต่มาหาหลวงพ่อก็ หลวงพ่อก็สอนเป็นเหตุเป็นผล ท่านว่าเธออย่าไปเชื่ออะไรงมงายไป มันเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นเรื่องการกระทำของเรา เราต้องมีสติปัญญา ท่านก็อธิบายให้ฟัง ก็เห็นตามหลวงพ่อก็เอาละ ว่าตามหลวงพ่อนะ

บางรายกลับไปแล้ว เข้มแข็งจริง ก็อยู่ได้ แต่บางรายไม่อย่างนั้น พอลกลับไปบ้านชักไม่แน่ใจอีกแล้ว อยากรู้ว่า มันก็ยังหวั่นใจอยู่ ถ้าอย่างนั้นก็ปลอดภัยไว้ก่อนดีกว่า

เอาละสิ ทีนี้ทำอย่างไรจะเผื่อปลอดภัยไว้ก่อน ในสังคมของเรานี้ เรื่องพรรคนี้มีอยู่เกลื่อนกลาด มีไสยศาสตร์ มีหมอผี มีคนทรง จะปลอดภัยไว้ก่อน ก็เลยดอดไปหาแล้ว ไปหาพวกหมอผี ไปหาคนทรง

ทีนี้พอไปหาแล้ว เขาทำพิธีให้ใจได้รู้สึกว่าจะปลอดภัยไว้ก่อนแล้ว แต่ทีนี้มันมักจะไม่หยุดแค่นั้น ถึงตอนนี้ โอกาสที่จะถูกชักจูงก็มีขึ้นมาแล้ว และคนที่เข้ามาในสถานภาพอย่างนี้ ก็มักถูกชักจูงง่าย ทีนี้ พวกที่ว่านั่น เมื่อเขาจะหาลาก จะเอาให้มาก ก็อาจจะพูดต่อความยาวออกไปอะไรต่างๆ เช่นว่า นี่... คุณถูกเขาทำนะ ใจคนนั้นมันแก่ง คคุณเอาไหม ผมจะทำแก้ให้ แก่แค่น เอมันให้หนักเลย ว่างั้น ทีนี้ก็ต้องเสียเงินเสียทองมากขึ้นๆ แล้วก็เป็นเรื่องของกิเลส โลกะโทสะมาแล้ว ออกไปนอกพระพุทธศาสนาแล้ว

อย่างกรณีี่พูดมานี้ ก็คือถึงขั้นที่หลวงพ่อกำลังไม่อยู่แล้ว ใช้ใหม่ แล้วปัญหาแบบนี้ เมื่อพระอยู่กับชาวบ้าน ก็ต้องเจอแน่

อย่างผมอยู่ที่นี้ ที่วัดญาณเวศกวันนี่แหละ ก็เจอแล้ว มีมาแล้ว วันหนึ่ง ชาวบ้าน รายหนึ่งมาหา บอกว่า เมื่อคืนนี้ ฉันฝันร้าย มีปีศาจ หรืออะไรไม่รู้ ตัวใหญ่เหลือเกิน ดำทะมึน ตรงเข้ามาหาฉัน พอมาถึง ก็กระซากลูกออกไปจากอก

ไอ้โฮ ลองคิดดูสิ ลูกนี่เป็นสิ่งที่รัก พอเจอฝันร้ายอย่างนี้ ใจก็ไม่อยู่แล้ว คุณให้มันไม่ได้ หวั่นไหวไปหมด ตัวเองยังพอว่านะ แต่ลูกที่แสนรัก ยิ่งไงๆ ก็ต้องเอาไว้อก่อน ต้องปลอดภัยไว้อก่อน แต่ไม่รู้จะไปพึ่งใครที่ไหน ก็ไปหาพระก่อนละ ยิ่งไงๆ ก็ต้องให้มันใจว่า ลูกปลอดภัย

คนที่มาถึงขั้นนี้ พูดได้ว่า ใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว จะพูดจาอะไรเป็นเหตุเป็นผล ก็ยึดขาดนอกเรื่องไปหมด ไม่ฟังแล้ว ฟังไม่รู้เรื่อง ถ้าพระขึ้นพูดมาก ฉันก็ไปก่อนละ พระจะทำอย่างไร ตอนแรกก็ต้องหาทางใช้วิธีที่จะทำให้เขาสงบก่อน ให้ใจมาอยู่กับเนื้อกับตัว อย่างน้อยให้พอพูดกันรู้เรื่อง ให้ยอมเจียไสตกลงมาสดับ

เรื่องอย่างนี้แหละที่พระอย่างหลวงพ่อดำ วัดบ้านกร่าง ท่านเจอกันมานานแล้วแต่ครั้งโบราณ จะเรียกว่าหนามยอก เอาหนามบ่ง หรืออะไรก็แล้วแต่ ความกลัวนั้น จะแก้ได้จริง ก็ด้วยตัวแก้โดยตรงของมัน คือความรู้ พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะทำกับมันอย่างไร ความกลัวก็หมดไปหายไป แต่เมื่อไม่รู้ ยังไม่รู้ ก็เอาความเชื่อมาตั้งยันไว้อก่อน เป็นการแก้ไปขั้นหนึ่ง ยิ่งเชื่อมันเท่าไร ก็ยิ่งสู้กลัวได้ดีเท่านั้น อย่างน้อยก็เรียกสติคืนมา เกิดมีกำลังใจขึ้น

ที่ว่าหนามยอก เอาหนามบ่งนั้น ก็คือ จะแก้ความกลัวอำนาจเร้นลับ สิ่งที่ไม่มองเห็น ก็เอาความเชื่อความมั่นใจในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งที่เคารพบูชาหนักเข้ามาข่มหรือมาขับไล่ไปเสีย ถ้าเป็นชาวพุทธที่เข้าขั้นแก้หนอย ก็พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณนี่แหละ พอศรัทธา ความเชื่อจับเอาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เอาอานุภาพของพุทธคุณเข้ามา ความเชื่อมาแทนที่ความกลัว ความกลัวก็หายไป เรียกขวัญคืนมา ใจก็มั่นแน่ว คนก็สงบนิ่งได้

ตอนนี้ก็ต้องมีวิธีการกันหนอย จะเรียกว่าเป็นอุบายก็ได้ วิธีง่ายๆ ที่พระทำกันมาแต่โบราณ ก็คือทำพิธี หรือมีพิธีกรรมกันหนอย ตอนแรก พระฟังเรื่องราวของเขาแล้ว ก็ยังไม่พูดไม่อธิบายอะไรละ เอาแค่พูดปลอบใจให้กำลังใจนิดหน่อยแล้ว หลวงพ่อก็บอกว่า เออ ไม่เป็นไร หลวงพ่อจะช่วยบอกพิธีให้ มานี่นะ เธอมาจุดธูปเทียนบูชาพระก่อน เสร็จแล้ว หลวงพ่อก็อาจจะเลือกบทสวดมนต์สั้นๆ บทหนึ่งหรือ ๒-๓ บทมาบอกเขาว่าบทสวดมนต์นี้ ดีแฉ่งนั้นๆ ใช้แก้ใช้กันอันนั้นๆ มีเรื่องราวมาอย่างนั้นๆ แล้วนำหรือให้พระนำเขาสวด จนพอสมควรแล้ว ก็ให้เขาแผ่เมตตา กรวดน้ำอุทิศกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร เป็นต้น

พอได้ทำพิธีอย่างนี้เสร็จแล้ว คนนั้นก็ส่งบลง ใจเขามาอยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว เป็นพิธีเรียกขวัญอย่างหนึ่ง ก็คือเขาได้ศรัทธามาจับมายึดหลักให้มีที่ยืนที่ตั้งตัว ทรงตัว ขึ้นมาได้ มั่นคงมั่นใจ

พอเขาสงบเย็นเบาสบายขึ้นมาแล้ว ทีนี้ก็ไม่มีอะไรมาดึงมากวนใจให้วุ่น พระจะพูดอะไร เขาก็พร้อม ฟังได้หมด นี่คือพิธีนี้เป็นบุพภาค เป็นขั้นของการเตรียมตัว เตรียมใจของเขาให้พร้อมที่จะรับธรรมะ

เมื่อเขาพร้อมอย่างนี้แล้ว พระก็พูดคุยธรรมะได้ อธิบายหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ อาจจะเล่าชาดก หรือเล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงเผชิญและทรงจัดการปัญหาแบบนี้ อธิบายไปได้ทั้งขั้นศีล ขั้นจิตใจ จนถึงขั้นปัญญา อาจจะถือโอกาส สอนหลักธรรมสำหรับการเลี้ยงลูก สอนวิธีเลี้ยงลูก ให้รู้จักมีพรหมวิหาร ให้ใช้เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ใดๆ ใดๆ อย่างน้อยบอกวิธีประพฤติปฏิบัติตัวแก่เขาในยามที่ประสบเหตุการณ์ร้ายอย่างนี้ ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา แก่ครอบครัว แก่สังคมสืบต่อไป

เสร็จแล้ว เขาจะลากลับ เมื่อหลวงพ่อกับพระในทางส่งเสริมกำลังใจเป็นต้น นอกจากอวยชัยให้พรแล้ว บางทีก็พรมน้ำมนต์ให้ แถมบางทีมอบพระให้ไปบูชากำกับอีก เพื่อช่วยให้จิตใจเข้มแข็งยิ่งขึ้น มั่นใจยิ่งขึ้นว่า ไม่ต้องเกรงกลัว ไม่ต้องกังวลแล้วว่าญาติ พี่สาวที่ไหนจะมากล้ากราย อันนี้ก็เป็นเรื่องของส่วนประกอบเสริมไป และตอนนี้แหละ พระจะต้องวางจิตให้ตรง ทำทั้งหมดด้วยเมตตากรุณย์เพื่อประโยชน์แก่เขาจริงๆ ไม่ถือโอกาสทำนาหาผลประโยชน์บนหลังชาวบ้าน

แล้วมองให้ดี มองอีกที จะเห็นว่า เรื่องราวเหตุการณ์ในชีวิตของชาวบ้าน ของ ชุมชน ของสังคมอย่างนี้แหละ ที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชาวบ้านมาหาพบพระ และเป็นโอกาสให้พระได้แสดงธรรม คนจำนวนมากนั้น ถ้าเขาไม่มีเรื่องจำเป็น ไม่เจอเหตุการณ์อย่างนี้ เขาไม่เคยถามถึงพระ เขาจะไม่มาหาพระ เมื่อเกิดมีเรื่องขึ้น จึงได้เป็นโอกาสให้พระได้แสดงธรรม ก็เป็นสื่ออย่างหนึ่ง และนี่ก็อยู่ที่พระว่าจะใช้โอกาสนี้หรือไม่ใช้ ถ้าพระไม่ใช้เป็นโอกาสในการสื่อธรรม โยมมา ก็ได้แต่ทำพิธี พระก็อาจจะนึกแค่จะได้ปัจจัย ก็คือไม่ได้ทำอะไรที่เป็นหลักเลย ชาวบ้านก็หลงไปตามเดิม หรือหลบหนักเข้าไปอีก

ที่ว่ามาตอนนี้ ก็เป็นการที่พระใช้พิธีกรรม ตลอดไปถึงวัตถุมงคลต่างๆ มาเป็น รูปธรรมที่ช่วยสื่อธรรม อย่างที่ว่าเป็นบุพภาค คือการเตรียมการเบื้องต้นเพื่อให้เขาพร้อมที่จะตั้งจิตสดับธรรม เข้าสู่ศีล เจริญจิต เจริญปัญญา ต่อไป

รวมความแล้วก็เป็นอย่างนั้นว่า ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับความจริงว่า ในหมู่ มนุษย์ปุถุชนนี้ ความหวาดหวั่นเกรงภัยกลัวอำนาจที่มองไม่เห็นนั้น มีอยู่ตลอดเวลา แผ่ แทรกอยู่ในชีวิตของคนและในชุมชน จึงเป็นธรรมดาที่พระเจ้าตั้งแต่ครั้งโบราณต้อง เกี่ยวข้องต้องประสบ แล้วก็ต้องหาทางช่วยเหลือ และก็ต้องยอมรับว่าท่านทำได้ดีทีเดียว

วิธีปฏิบัติที่พระเจ้าใช้กันมาแต่ครั้งโบราณ ขอใช้คำว่าเป็นการ “ปิดช่องความหวั่นใจ” เพื่อเตรียมการและเป็นช่องทางที่จะนำธรรมเข้าไปให้แก่คน

อย่างที่กล่าวแล้วว่า สำหรับมนุษย์ปุถุชนที่หวาดระแวงต่ออำนาจลึกลับเหล่านั้น จะต้องปิดช่องความหวั่นใจของเขาให้ได้ก่อน เขาจึงจะมีใจที่จะรับธรรมได้ ถ้าไม่ปิดช่อง ความหวั่นใจ ใจเขาไม่อยู่กับตัว ก็ไม่เป็นอันฟังธรรม หรือฟังไปแล้ว ยังเข้าไม่ถึง พอ ออกไปแล้ว ก็ไม่แน่ ไม่มั่นคง เขาก็จะตกอยู่ในวังวนของการหวังพึ่งอำนาจภายนอกต่อไป

ถ้าพระเจ้าปิดช่องความหวั่นใจของชาวบ้านได้ คนมาหาพระแล้วก็ได้หมด ทั้งพ้นไป จากความหวั่นกลัว ใจสงบสบายได้ โดยไม่ต้องไปหาหมอผี ไม่ต้องไปหาคนทรง แล้วก็ได้ พัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญาขึ้นไปด้วยการได้สดับธรรม และทางที่จะเปลี่ยงพลังาไกล ออกไปในด้านกิเลสให้ถูกล่อเร้าโลภะ ยั่วยุโทสะ ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ท่านจึงยอมให้นำเอา วิธีปฏิบัติในทางที่เป็นกุศลต่อสิ่งเหล่านี้ เข้ามาอยู่ในครอบคลุมของพระพุทธศาสนาด้วย เพื่อให้ประชาชนมาหาพระแล้ว ทั้งพ้นภัย และได้ธรรมได้ปัญญา ทุกอย่างครบจบไปที่นี้เลย

จากที่พูดมาตรงนี้ จะได้ความชัดเจนอีกอย่างหนึ่งด้วย คือการแยกได้ระหว่าง บทบาทของพระ กับบทบาทของหมอผีและประดาเจ้าพิธีของลัทธิศาสนาทั้งหลาย

บทบาทของหมอผีเจ้าพิธีศาสนาโบราณทั้งหลาย คือทำพิธีสื่อกับพวกผีศาจ เทวดาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ลึกลับต่างๆ เพื่อช่วยให้ชาวบ้านผู้มาหาสามารถปฏิบัติตามได้ใน การที่จะพ้นภัยและได้ผลที่ปรารถนาจากอำนาจเร้นลับนั้น แล้วก็พ่วงด้วยความสัมพันธ์ ระหว่างชาวบ้านกับหมอผีในเชิงซื้อขายหรือตอบแทนบริการ

ส่วนบทบาทของพระในพุทธศาสนา ในกรณีแบบนี้ แบ่งได้ ๒ ขั้นตอน คือ ช่วยให้ ชาวบ้านพ้นภัยจากอำนาจเร้นลับนั้นแล้ว จะได้มีความสงบมั่นใจ พร้อมทั้งจะสดับรับธรรม คำสอนเพื่อการพัฒนาในศีลในวินัยในทางจิตใจและในปัญญาสูงขึ้นไป โดยให้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านดำเนินไปด้วยศรัทธาและเมตตา มิใช่ซื้อขายหรือ ตอบแทนบริการ

ถ้าพูดให้ตรงแท้ บทบาทของพระมีอย่างเดียว หรือชั้นเดียว คือการแจกจ่ายให้ธรรม ส่วนการช่วยให้พ้นภัยจากอำนาจเร้นลับ เป็นส่วนที่แทรกเพิ่มเข้ามาในกรณีที่ต้องช่วยให้เขาเตรียมตัวพร้อมหรือตั้งตัวขึ้นได้ ในการศึกษาที่จะสดับรับธรรมคำสอน คือจะได้ศึกษา

บทบาทของพระที่แยกต่างหากกับหมอมณีนี้ พระนี้แหละจะต้องขัดกับตนเอง มิฉะนั้น ถ้าหลงเพลินไป พระเองแยกไม่ถูก แล้วก็เลยทำตัวให้คนข้างนอกมองไปว่า พระกับหมอผี ก็คือกันนั่นเอง อย่างที่เคยเล่าให้ฟังมาครั้งหนึ่งก่อนนี้แล้ว

ให้เขาได้ที่ยึดแล้ว ก็ดึงยกเขาขึ้นมา

เมื่อถึงจุดที่เป็นสาระสำคัญในการที่พระสงฆ์ปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเร้นลับว่า เป็นการที่ท่านช่วย “ปิดช่องหัวใจ” ให้แก่ชาวบ้าน อันนี้เป็นเป้าหมายหลัก อย่างที่ว่าแล้ว เป็นการเตรียมคนให้พร้อมที่จะเจียไสตกลงสดับธรรมต่อไป

ที่นี้ พร้อมกับการช่วยปิดช่องหัวใจให้แก่ชาวบ้านนั้น การปฏิบัติที่ถูกต้องของพระสงฆ์ยังปิดกั้นโทษหรือข้อเสียของลัทธิสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ภายนอกอีก ๒ ชั้น คือ

๑. ไม่ไหลออกไปในเรื่องของกิเลส พวกราคะ โลกะ โทสะ โมหะ ที่พ่วงอยู่กับลัทธิผีสางเทวดา เรื่องลึกลับ ไสยศาสตร์
๒. แล้วก็ไม่ต้องอำนาจกิเลสเหล่านั้น ขยายออกไปสู่การหาผลประโยชน์ เช่นที่ว่าการตอบแทนบริการ การชวนให้แก้แค้น ไม่มีเรื่องการทำร้ายผู้อื่น จะไปทำร้ายกัน มีแต่พระคุณ การมีเมตตาการุณย์

สำหรับพวกผีสางเทวดานั้น มีทั้งพวกที่ร้ายและพวกที่ดี อย่างที่พูดไปแล้วเมื่อเข้านี้ว่า พวกเทวดาในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนั้น มีเรื่องแผลงฤทธิ์รบราฆ่าฟันกันนักหนา แสดงอำนาจข่มกัน ยกทัพปราบกัน แล้วมาในเรื่องไสยศาสตร์ก็ทำนองเดียวกัน มีเรื่องของกิเลสมาก เอามาใช้ในการทำร้ายกัน หาผลประโยชน์กัน พวกหมอผีหรือพวกทำไสยศาสตร์ข้างนอก มักมีข้อเสียด้วยเรื่องพวกนี้ อย่างที่ได้ยินบอกกันแม้แต่ในปัจจุบันนี้ว่า หมอเขมรนี่เก่งนักในเรื่องอาถรรพณ์ ทำคุณไสย ทำร้ายคนโดยใช้ไสยศาสตร์

ที่นี้ในสมัยโบราณนั้น พระสงฆ์ก็อยู่กับชาวบ้าน ท่ามกลางสภาพและเรื่องราวอย่างที่ว่านั้น พระนั้นเป็นผู้นำ เป็นที่พึ่งที่หวังของชาวบ้าน ถ้าเขามีทุกข์จากเรื่องพวกนี้ขึ้นมา มาหาพระก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ไม่เป็นที่มั่นใจ ไม่โล่งใจ พอไปหาพวกหมอผีหรือพวกชำนาญทางคุณไสย ก็พาเขวออกไปให้หลงงุ่นกับการแก้ การทำตบ แล้วก็บอกว่าไม่ยอมไปหาพระแล้ว ช่วยอะไรไม่ได้

ในสภาพสังคมที่เป็นมาอย่างนี้ เมื่อพระจะต้องเป็นที่พึ่งช่วยชาวบ้านได้ เรื่องก็ค่อยๆ เป็นไปเอง บางทีหมอมผีหมอคุณไสยเก่าก็มาบวชบ้าง มีพระที่ได้เรียนรู้เรื่องนี้บ้าง แต่เมื่อเป็นพระรู้และทำได้ในเรื่องเหล่านี้ ก็เปลี่ยนมาทำในทางของพระ เรียนแก้ได้แล้ว ไม่ทำในทางของพวกไสยศาสตร์ ก็เอามาใช้เพื่อปิดช่องความหวั่นใจอย่างที่ว่าแล้ว

เป็นอันว่า มีพระที่ทันกับหมอมผีและพวกทำคุณไสยแล้ว คราวนี้ พอชาวบ้านเดือดร้อนถูกรักษา เขามาหาพระ พระก็แก้ให้ แล้วจบแค่นั้น ไม่ต่อเรื่องยาวออกไปทางไสยศาสตร์ข้างนอก พระทำแต่ส่วนที่เป็นคุณอย่างเดียว จบด้านไสยศาสตร์แล้ว ก็ดึงเข้ามาในพุทธศาสนา คือให้ธรรม นำเข้าสู่การศึกษา ที่จะพัฒนาศีล วินัย จิตใจ และปัญญาของคนและชุมชนของเขาต่อไป

มองในแง่หนึ่ง การที่พระช่วยแก้ไขด้านไสยศาสตร์อย่างนี้ ก็เป็นการเอาความขลังศักดิ์สิทธิ์มาใช้เป็นทางหรือเป็นสื่อ นำเข้าสู่พระพุทธานุภาพ เป็นจุดเชื่อมต่อกับศาสนาภายนอกเข้าสู่พระพุทธานุภาพ โดยตัดส่วนปลายของพวกไสยศาสตร์ในการหาลาภหาผลประโยชน์ สนองความต้องการในทางเห็นแก่ตัว การแก้แค้น การทำร้ายซึ่งกันและกัน ออกไปเสีย

แต่ถ้าพระไม่ตัดแยกออกมาสู่การให้ธรรม ก็อย่างที่ว่าแล้ว พระก็จะแค่คือกับหมอมผี อย่างที่มีอาจารย์นักสังคัมภีรวิทยาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในประเทศไทยนี้ ไม่บอกกล่าวมหาวิทยาลัยอะไร ได้เขียนตำราไว้ ที่เคยเล่าให้ฟังแล้ว ผมไปอ่านเจอเข้า ท่านเขียนสรุปลงไปเลยว่า โดยความหมายทางศาสนาแล้ว พระกับหมอมผีนี้เหมือนกัน

นักวิชาการที่ไม่รู้ไม่เข้าใจเพียงพอ ก็มองศาสนาทั้งหลายเหมือนกันหมด เขาบอกว่าศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคน เวลาที่มีความหวาดหวั่นเกรงภัยอันตราย ก็ไปหานักบวชนักทำพิธีศาสนา เขามองพระเหมือนกับนักบวชหรือผู้ประกอบพิธีในศาสนาโบราณ จึงบอกว่าพระกับหมอมผีมีบทบาทเหมือนกัน เมื่อไปหา ไม่ว่าจะพระหรือหมอมผีก็ทำพิธีให้ ได้ปลอบประโลมใจแล้ว ก็หายหวาด หายกลัว สบายใจโล่งใจไป เขาก็เลยมองว่าพระนี้มีบทบาทหน้าที่อย่างเดียวกับหมอมผี

แม้ว่าอาจารย์ท่านนี้จะพูดไม่ถูกไม่ดี แต่ก็ดีในแง่ที่จะเอามาใช้ประโยชน์ คือเอามาเตือนพระ เอามาย้ำ เอามาพูดให้บ่อย เพื่อให้พระระวังรักษาตัวไว้ไม่ให้เป็นที่แค่มหมอมผี

เป็นอันว่ามองได้ ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* นักสังคัมภีรวิทยานั้นไม่เข้าใจเรื่องศาสนาเพียงพอ ไม่รู้จักพระพุทธานุภาพ จึงสรุปเอาเองง่ายๆ *สอง* เมื่อนักสังคัมภีรวิทยาเองไม่เข้าใจเพียงพอ อยู่แล้ว พระก็ไปทำให้เขาเห็นอย่างนั้นเสียอีก อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นเพราะพระทำเสียเอง

ในกรณีที่พระองค์เองไม่ได้ทำหน้าที่ของพระองค์ให้ถูกต้อง ไม่ได้ดึงคนขึ้นมาสู่ความดีงามที่สูงขึ้น ได้แค่ให้เขามีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ปลอดภัยประโลมใจให้สบายไปได้เท่านั้น พระก็ได้แค่เหมือนหมอมือ แต่ถ้าพระองค์ทำหน้าที่ถูกต้อง การให้ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก็เป็นจุดเชื่อมต่อจากศาสนาญาติเป็นต้น ขึ้นมาสู่พระพุทธศาสนา

พระเจ้าต้องใส่ใจคำนึงว่าทำอย่างไรเราจะดึงคนขึ้นได้ ถอนคนขึ้นมาให้พ้นจากความหมกมุ่นอยู่ในความหลง จากความหวาดกลัวต่างๆ นี่คือ พอให้เขาได้ที่เกาะที่ยึดเหนี่ยวแล้ว เราก็ดึงเขาขึ้นมา ด้วยการสอนธรรม ให้เขาพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จุดสำคัญอยู่ตรงนี้ ถ้าพระองค์ไม่ทำหน้าที่นี้ ก็เสียความเป็นพระ บทบาทของพระก็หายไป พระก็แค่หมอมืออย่างที่ว่ามานั้น พอเขายึดเหนี่ยวแล้ว เราจึงต้องดึงเขาขึ้นมา

ที่นี้ ในเรื่องทั้งหมดนี้ คำเด่นที่สำคัญมาก คือ “ศักดิ์สิทธิ์” เราจะต้องเข้าใจความหมายของคำนี้ให้ชัด

จะเห็นว่า ชาวพุทธทั่วไป ที่ว่าเคารพนับถือพระพุทธเจ้า ไปบูชาพระพุทธรูป ก็นึกไปถึงความศักดิ์สิทธิ์ มองพระพุทธรูปในความหมายว่าศักดิ์สิทธิ์ด้วย

แต่ความศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา กับในศาสนาทั่วไปที่ใช้ความเชื่อเป็นหลักนั้นต่างกันชัดเจน เพราะว่าในศาสนาทั่วไปนั้น ความศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ความเก่งกาจ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ อย่างที่พูดไปแล้ว เช่น เทพเจ้าฮินดู ที่ว่ามีความสามารถกำจัดคู่ปรปักษ์ โดยมีฤทธิ์เดช แสดงโทษได้รุนแรง

จะเห็นว่า เมื่อทางศาสนาฮินดูเขาสร้างเทวรูปนั้น ไปดูเถอะ จะต้องสร้างในลักษณะที่ให้เห็นว่าเก่งกาจ ดูร้าย โหดเหี้ยม มีกำลังมหาศาล กำจัดศัตรูได้อย่างรุนแรง

เพราะฉะนั้น เทพเจ้าฮินดูจะมีท่าทางฮึกเหิม ผาดโผน โจนทะยาน ยกแขน ยกขา หน้าตาถมึงทึง มีแขนมีขามีบาทมาก อาจจะมีมือมีแขนถึงพันหนึ่งเลย ที่จริงนั้น พันมือพันแขนนี้จะไปทำอะไรได้ มันคงตีกันวุ่นหมด แต่เขาเอาให้มีมากเข้าว่า

แค่ศกัณฐ์ สิบคอ สิบหน้า ยี่สิบแขน ยี่สิบมือ ก็ยุ่งแล้ว สงสัยว่า เวลาแก้ไขจริงคงใช้แค่สองสามมือเท่านั้นแหละ ถ้าใช้ยี่สิบมือ มันก็คงตีกันเอง แล้วไปมีถึงพันมือ จะไปทำอะไร มันมากเสียเปล่า ไร้ประโยชน์

รวมความว่า เทวรูปของฮินดูจะเป็นอย่างนั้น ผาดโผน โจนทะยาน มีอาวุธที่ร้ายแรงที่สุด ชนิดที่เหลือระอา เหนือกว่าอาวุธธรรมดา เป็นฟ้าผ่า เป็นอสูรบาต เป็นจักร เรียกว่าสร้างกันขึ้นมาจะให้เห็นว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีอำนาจยิ่งใหญ่ สามารถกำจัดศัตรูได้อย่างยิ่ง เป็นอันว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของเขามากกับฤทธิ์เดชที่ฟุ้งด้วยกิเลส

ที่นี่ เมื่อมาถึงพระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นสู่พระคุณ และกลายเป็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดมาอยู่ที่ความบริสุทธิ์ ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ใดสู่ความบริสุทธิ์ได้ ดังที่ว่าในพระพุทธศาสนามีตำนาน มีคัมภีร์ที่พูดถึงสังขาริฏฐาน หรือสัตตยาธิษฐาน เอาความบริสุทธิ์เป็นที่อ้างอิง เอาความจริงเป็นที่ตั้ง แล้วขณะพวกฤทธิเดช พวกที่ใช้กิเลส

ความศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงอำนาจที่บันดาลให้เกิดผลสำเร็จ “ศักดิ์” แปลว่าอำนาจ “สิทธิ์” แปลว่าความสำเร็จ ศักดิ์สิทธิ์จึงแปลว่า อำนาจที่บันดาลผลสำเร็จให้เกิดขึ้น

ถามว่าอำนาจอะไร ของเขาบอกว่า พลังที่กำจัดศัตรู ของเขาบอกว่าความบริสุทธิ์ พ่วงมาด้วย พลังแห่งเมตตากรุณา ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น คิดจะช่วยเหลือ และสาม พลังปัญญา

อย่างที่รู้กันว่า พระพุทธเจ้าของเรานี้มีพระคุณ ๓ ประการ *หนึ่ง* พระปัญญาคุณ *สอง* พระวิสุทธิคุณ *สาม* พระมหากรุณาคุณ นี่คือนิยามของความศักดิ์สิทธิ์

ที่นี่ เราสร้างพระพุทธรูปที่แสนจะศักดิ์สิทธิ์ เป็นอย่างไร ขอให้นึกเทียบกับเทวรูปอินเดียที่ผาดโผน โจนทะยาน ถมิ่งทึงนั้น พระพุทธรูปของเรา อย่างปางมารวิชัย พระพิฆิตมาร ที่สู้กับมารนี้ ประทับนั่งสงบ ไม่แสดงอาการว่าจะไปกำราบข่มใคร หรือจะไปทำร้ายใครเลย ประทับนั่งสบายสงบเรียบร้อย แดมน้อยๆ อีกด้วย นี่คือนิยามเมตตากรุณา รอบแต่จะช่วยมวลมนุษย์ แล้วก็บริสุทธิ์ และมีปัญญาสูงสุด นี่คือพระคุณ เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้

จึงเห็นได้ชัดว่า แม้แต่จะใช้คำว่าศักดิ์สิทธิ์ ในพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องของคุณ คือความดีงามอย่างเดียว ไม่มีเรื่องของโทษ หรือความร้าย แต่อย่างใดเลย

ตกลงเราก็ดึงคนจากความหมายของความศักดิ์สิทธิ์แบบรุนแรงในศาสนาอื่น เข้ามาสู่ความหมายแบบสงบงามในพระพุทธศาสนา

เอาละ ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เขามีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเดช เหล่านี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มองข้าม และก็มาช่วยคนในเรื่องเหล่านี้ด้วย โดยดึงเขาเข้ามาในความหมายที่ขัดเกลามาให้ประณีต

ต้องยอมรับความจริงอย่างที่พูดไปแล้วว่า มนุษย์ปุถุชนนั้นใจยังหวั่นไหว ยังมีกิเลส ยังมีความหวาดความกลัว ถ้าไม่ได้ฝึกจิตมาแล้วอย่างดี พอเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่เลวร้ายรุนแรงขึ้นมา ก็ตั้งตัวไม่ทัน ยืนตัวไม่ติด ถ้าตั้งตัวไม่ติด จิตก็เตลิด แล้วก็เสียขวัญ พอขวัญหนีดีฝ่อแล้ว เร็วแรงกำลังที่มีอยู่ ก็ไม่รู้ว่าหายไปไหน แล้วทำอะไรก็ไม่ถูกด้วย เพราะใจไม่มีที่จับที่ยึด สติหาย สมาธิตั้งไม่ได้ ถ้าอย่างนี้ ถึงจะเป็นชาวพุทธ ก็กลายเป็นแพคนพวกอื่นที่มีศรัทธารุนแรง

ถ้ามีศรัทธาลงดังแรงกล้าจะ ไม่ว่าจะเชื่ออะไร จะเอาอะไรมายึด จะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นลัทธิอุดมการณ์อะไรๆ ก็ใจอยู่ใจมั่นได้ แม้แต่เอาบเอาเขียดมายัดใส่ปาก โดยไม่รู้ ก็สู้ไปได้จนตลอด ดังจะเห็นว่า ในศาสนาโบราณ บางทีไปเอาสัตว์อะไรต่ออะไร มานับถือ เอาอะไรก็ได้ ให้มันมีศรัทธาแรงกล้าขึ้นมา พอเชื่อลงจิตไว้สำนึกแล้วละก็ จิตก็มั่นเต็มที่เลย ฮึกเหิม เด็ดเดี่ยว มุ่งไปอย่างเดียว

ที่นี้ ไม่ว่าจะเป็ศาสนาอะไรที่ไหนก็ได้ เพราะที่จริงมันเป็นธรรมชาติของธรรมชาติ อย่างนั่นเอง ตัวสำคัญ สาระนั้นอยู่ที่นี้ คือศรัทธาที่ดังลงไปถึงจิตไว้สำนึกนี่เอง

เมื่อคนมีศรัทธาลงลึกดังแล้ว ศรัทธาที่รุนแรงก็ทำให้จิตมีกำลัง แล้วจิตก็พุ่งมุ่ง แน่วไปสู่วเป้าหมาย พอจิตพุ่งมุ่งแน่ว มันก็เกิดสมาธิสิ ถึงจะเป็นมิชฌสมาธิ มันก็คือแน่ว นั่นแหละ ที่นี้ ถ้าเกิดเหตุร้ายขึ้นมาโดยฉับพลันทันทีปัจุบันนี้ คนที่มีความเชื่อเต็มสุดเต็มที่ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว นี่คือจิตมีจุดที่รวมพร้อมอยู่แล้ว มันก็พุ่งจุดรวมปัไปตั้งเต็มตัว พร้อมอยู่ที่นั่น ไม่มีกระจัดกระจายไปไหนเลย มันก็เข้มแข็งขึ้นมาทันที ไซ้ใหม่

พอจิตเข้มแข็งมั่นแน่วอยู่กับจุดที่ยึดอย่างเดียว ใจก็เป็นสมาธิ สติก็ตั้งอยู่ได้ ที่นี้ จะสู้อะไร จะทำงานอันไหนที่ต้องการ ก็ไปได้ ถึงไหนถึงกัน

ส่วนคนที่ไม่มี ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ ไม่เอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ไม่ได้ฝึกจิตของตัวเองมาให้ดี พอเกิดเหตุร้ายขึ้นมา จิตไม่มีที่ยึดที่จับ ใจเตลิดเพริดไป ตั้งสติก็ไม่ได้ไม่อยู่ ความคิดก็พร่าหมด ทำอะไรไม่ถูก ก็เลยแยะไปเลย ไซ้ใหม่

อย่างนี้แหละ พวกที่เอาเหตุเอาผลตึ๊ง ก็เลยกลายเป็นกลับไปแพ้วพวกที่ว่า มีศรัทธางมมาย เชื่ออะไรไม่เข้าเรื่อง เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูก ถ้าจิตยังฝึกไม่พอ ปัญญา ยังไม่ถึงจริง ก็ยังไม่พ้นอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ให้จิตจับ เมื่อยังเป็นปุถุชน ยังไม่ถึงโสดา ก็ยังมีสี่ลัทธิพตปรามาส ยังไปไม่พ้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ที่นี้ เราจะฝึกคน จะให้เขาพัฒนาขึ้นไปในศีลในวินัย ในจิตใจ ในปัญญา สูความ เป็นอิสระหลุดพ้น ไม่ใช่มัดติดอยู่แค่ศรัทธาในผีสางเทพเทวาสักดิ์สิทธิ์ประดาดลัทธิ ความเชื่อ ที่ต้องยึดมั่นถือมั่น โดยตัวเองก็ไม่ได้รู้แจ้งจริง ไม่เป็นอิสระ แล้วก็ทำให้ตีกัน ทะเลาะกันข่มเหงรังแกบราฆ่าฟันทำสงครามกัน เราก็เริ่มด้วยศรัทธาแบบใหม่ โดยดึง เข้ามาหาพุทธคุณ เข้ามายึดพระรัตนตรัยไว้เป็นหลัก เป็นจุดตั้งต้นตั้งตัวที่จะดึงมนุษย์ขึ้นไป ให้พ้นจากความชั่วร้าย พ้นจากโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สั๊กแต่ว่าอยู่ด้วยความเชื่อแล้วก็ ต้องติดยึดพึ่งพาตลอดไป โดยทำมนุษย์ให้พัฒนา ให้ประณีตขึ้นไป ให้สามารถอยู่ด้วยจิต ปัญญาที่เป็นอิสระจากตัว และแผ่เมตตาการุณย์ให้แก่คนอื่นได้ทั่วทั้งมวล

ตรงนี้มาแยกแยะกันนิดหนึ่ง คือ ศรัทธาความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรๆ นั้น เมื่อปักใจตั้งแน่วลงไป ก็ได้ผลมากอย่างที่ว่ามานั้น แต่มีโทษที่ทำให้ติดอยู่แค่นั้น เชื่อก็กแล้วกัน ไม่ต้องถาม หรือถึงกับห้ามถาม แล้วก็ต้องติดแน่นอยู่กับมัน จึงบอกว่าไม่เป็นอิสระ

ที่นี้เราก็ก็นำมาหาศรัทธาอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ซึ่งเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ส่งเสริมให้ถาม ให้ตรวจสอบ โดยศรัทธามาช่วยจับจุดที่จะถามจะตรวจสอบ ซึ่งทำให้เราพัฒนาขึ้นไปในปัญญา จนในที่สุดก็ไม่ต้องติดไม่ต้องยึดอยู่ด้วยศรัทธา เป็นอิสระไปได้เลย

เป็นอันว่า เราไม่ได้หยุดอยู่แค่ศรัทธา ไม่หยุดอยู่แค่สิ่งที่เชื่อที่ยึดเหนี่ยว การที่มีศรัทธาในพระรัตนตรัย นอกจากศรัทธาโดยมีปัญญารู้เข้าใจแล้ว เราไม่ได้ให้เขามีพระรัตนตรัยยึดเหนี่ยวแล้วหยุดแค่นั้น แต่เราจะอาศัยพระรัตนตรัยนั้นดึงเขาให้ก้าวต่อขึ้นไป ในการพัฒนาชีวิตสู่อิสรภาพที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่ติดไม่ไข่มอมอยู่แค่นั้น

ตรงนี้ ขอแทรกเรื่องจิตไร้สำนึกหน่อย เรื่องความเชื่อ เรื่องความกลัวนี่ อิงอยู่กับความไม่รู้ แสดงอาการจากจิตไร้สำนึกครอบงำข้ามจิตสำนึกออกมาชนิดที่รวดเร็วและรุนแรงจนนึกไม่ถึง ตั้งตัวไม่ทัน

เอาตัวอย่างในทางร้าย สมมุติว่าเราเข้าไปในป่า ขณะที่เดินกันไปเป็นกลุ่ม มีคนหนึ่งตะโกนขึ้นมา บอกว่า เสือมาแล้ว เถานี้แหละ หลายคนตัวสั่นงันงก ตั้งสติไม่อยู่ ขาสั่นพับๆๆ ทำอะไรไม่ถูกเลย และเป็นกันไปต่างๆ ที่เกิดอาการต่างๆ ขึ้นมาอย่างนี้ ต้องคิดใหม่ ว่า เสือมีรูปร่างอย่างนั้นนะ มันน่ากลัวอย่างนั้น มันเป็นอันตรายต่อเราได้อย่างนั้นๆ ต้องใช้เวลาคิดใหม่ในการที่จะเกิดอาการตัวสั่นงันงก ไม่ต้องเลย ไข้ใหม่ ในเรื่องของจิตไร้สำนึกนั้น อาการออกมาเอง มันทันที พรีบพรีบ พรั้งพรุ ไม่ต้องมีเวลาคิดเลย

ไม่ต้องถึงขั้นเจอเสือหรือก เออแคว่ว่าจะพูดในที่ประชุม บางคนที่ยังใหม่ ไม่คุ้นขาดความมั่นใจ แล้วเกิดอาการประหม่า ต้องคิดใหม่ที่เราจะประหม่า มีไหม มันมาเอง แล้วก็ห้ามไม่ได้ด้วย เรื่องเหล่านี้มีเยอะ อย่างที่เคยเล่าว่า คนหนึ่งแข็งแรงมาก เป็นนักมวยหรือนักกีฬา คราวหนึ่งไปสอบครั้งสำคัญ ถึงวันประกาศผล ก็ไปดูผลสอบ พอดูประกาศไม่มีชื่อเท่านั้นแหละ เข่าอ่อน ขาพับ ยืนไม่อยู่ เดินไม่ได้ อาการที่ออกมาจากจิตไร้สำนึกนี้ ไม่ต้องคิดหรอก มันเป็นเองและทันทีเลย ไม่เหมือนเรื่องของจิตสำนึก ในระดับของจิตสำนึกนั้น ต้องคิดก่อนว่า จะเอาอย่างไร จะทำอย่างไร แต่ไม่ต้อง

ที่นี้มีอะไรที่จะทำให้จิตใจของคนมีตัวลู่ที่กันที่แก้กันนี้ มันก็ต้องถึงกับจิตไร้สำนึกเหมือนกัน ต้องแรงพอและทันกัน พอได้ยินว่าเสียมาแล้วนี้ ถ้าเรามีหลักประกันที่ยันความเชื่ออยู่ในใจซึ่งแรงมาก ตัวยึดจับของความเชื่อนี้ก็ยันเต็มอยู่ในตัว ก็ขึ้นมาดูเองบีบเลยอยู่ได้ ไม่ตัวลู่ ไม่ขวัญหาย ไม่เตลิด อันนี้เราสามารถไปถึงได้ด้วยตนเอง โดยฝึกจิตให้ตั้งมั่นเข้มแข็งอยู่กับความรู้ธรรมอย่างถึงกัน อันนี้เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์

แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชนที่ยังดิบอยู่นี้ อาศัยอะไร เมื่อไม่มีความรู้แจ้งชัด ก็อาศัยสิ่งที่เชื่อ อย่างของศักดิ์สิทธิ์ เอามาผูกกับตัวการที่ตรงข้ามกันในระดับจิตไร้สำนึกนี้ ที่จะแก้กันไปเองในทันใดโดยไม่ต้องใช้ความคิด ต้องถึงขั้นนี้ จึงจะแก้กันได้ ไม่ใช่ไปมัวคิดตามเหตุผลว่า มันคืออะไร มันเป็นอย่างไร ไม่ทันกัน เพราะฝ่ายกลัวตัวลู่ของมันไม่ต้องคิด พอได้ยินเท่านั้น ก็ไปแล้ว เป็นเรื่องที่ต้องแก้กันให้ถึงขั้นจิตไร้สำนึก

เอาละนะ ก็เป็นอันว่า นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องเข้าใจเหตุผล ว่าความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องถึงระดับจิตไร้สำนึกที่ไม่ขึ้นต่อการคิดเหตุผล เมื่อมันมีผลต่อการก่อทุกข์แก้ปัญหาของคน มันก็เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา มีการนำมาใช้ประโยชน์น้อยบ้างมากบ้างตามกาลเทศะของยุคสมัย แต่ต้องระวังมาก ต้องไม่ประมาททั้งในการใช้ และในตัวของผู้ใช้ ที่จะต้องตั้งตัวอยู่ในธรรมให้หนักแน่นมั่นคง

หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ มัวประมาท จึงไม่พ้นความเสื่อม

ได้พูดมามากแล้วในแง่ที่ว่า เรื่องพระเครื่อง ของขลัง วัตถุมงคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ก็มีผลดีบางอย่าง ในการทำให้เกิดกำลังใจ ทำให้เกิดมีความเข้มแข็งมั่นใจ ใช้แก้ปัญหากันทุกข์บางระดับ โดยเฉพาะในระดับของจิตไร้สำนึกที่เป็นเรื่องรุนแรงฉับพลัน เกี่ยวกับสัญชาตญาณความกลัวเป็นต้น แต่ต้องรู้จักใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่ไม่เสียหาย อย่างที่ว่าพระพิฆเนศใช้อย่างไม่ประมาท เพียงเพื่อปิดช่องหัวใจของชาวบ้าน โดยให้เป็นขั้นตอนหรือเป็นบันไดที่จะก้าวต่อขึ้นไปสู่การให้ธรรม เพื่อการศึกษาพัฒนาคน

การที่ต้องไม่ประมาทนั้น ก็เพราะอาจเผลออาจเพลिनอาจพลาด แล้วทำให้เกิดความเสื่อมและผลร้าย ไม่ประมาท ด้านแรกคือ ต้องระวังไม่ทำผิดพลาดให้เสียหลักการของพระพุทธศาสนา ด้านที่สองคือ ต้องป้องกันและให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่พาดนถล้าไกลตกลงไปในความเสื่อม ไม่ให้คนสูญเสียการพัฒนาตัวของเขา

ด้านแรกนั้นเป็นอันว่าได้พูดไปพอสมควรแล้ว ทีนี้ ที่ต้องระวังมากคือผลเสียแก่ชาวบ้าน แก่ชีวิต แก่สังคมของเขา

ข้อแรก เมื่อเราเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ เชื่ออำนาจดลบันดาล ซึ่งเป็นอำนาจภายนอกที่จะมาช่วยเรา เราก็มีความอุ่นใจ ความมั่นใจและกำลังใจก็เกิดขึ้น แต่ที่นี้ ถ้าเพลินๆ ปลื้มใจให้เคยชินกับความรู้สึกแบบนี้ ต่อไปก็จะติดนิสัยกลายเป็นคนที่หวังจะได้รับความช่วยเหลือจากอำนาจภายนอก กลายเป็นคนที่หวังพึ่ง แล้วก็รอความช่วยเหลือ ไม่ชวนชวน เยื่อใย พุดต่างๆ ว่า ไม่ได้รอนชวนช่วยเพียรพยายามด้วยตนเอง

ขอให้คิดดู การที่เราหวังความช่วยเหลือจากอำนาจดลบันดาลภายนอก ยังต้องพึ่งสิ่งภายนอกอยู่ ที่ว่ามีผลดีทำให้มีความอุ่นใจเป็นต้น แต่เป็นความอุ่นใจ เป็นกำลังใจ ที่มาจากการที่เชื่อว่าจะมีคนอื่นพลังอื่นมาช่วยนี้ กับการที่เรามีกำลังความสามารถที่จะทำได้ด้วยตนเอง ช่วยตัวเองได้นั้น อันไหนดีกว่ากัน

การที่อุ่นใจมั่นใจว่า ถ้ามีภัยอันตราย ท่านจะมาช่วยเรา กับการที่เราพร้อมที่จะแก้ไขภัยอันตรายได้ด้วยตนเอง อันไหนดีกว่า จะเอาอันไหน คงตอบได้ว่าอันหลังดีกว่า

ถ้าวางเป็นหลักขั้นต้น ก็บอกว่า เราไม่ควรจมอยู่กับความอุ่นใจสบายใจจากการหวังพึ่ง รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก แต่เราควรพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้ สามารถแก้ไขปัญหามาปัญหาได้ด้วยตนเอง

ที่นี้ เราลองแบ่งคนเป็น ๓ พวก

พวกที่ ๑ คือ คนที่ช่วยตัวเองก็ไม่ได้ ไม่มีความสามารถ แล้วก็ไม่มีที่พึ่งเลย ไม่มีความหวังว่าใครจะมาช่วย ขาดความหวัง ขาดความอุ่นใจ ขาดกำลังใจ

พวกที่ ๒ คือ คนที่มีความหวัง เชื่อว่าอำนาจภายนอก คนอื่น หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะมาช่วย อุ่นใจ มีกำลังใจ

พวกที่ ๓ คือ คนที่มีความสามารถ พร้อมที่จะแก้ไขปัญหา กำจัดภัยอันตรายได้ด้วยตนเอง พึ่งตนเองได้

สามพวกนี้ ลองวัดดูสิ พวกไหนดีที่สุด (ตอบว่า: พวกที่ ๓) แล้วพวกไหนรองลงมา (ตอบว่า: พวกที่ ๒) พวกนี้ยังมีความอุ่นใจ แล้วที่แย่ที่สุด (ตอบว่า: พวกที่ ๑)

ว่าโดยทั่วไป ใครๆ ก็จะตอบอย่างนี้ แต่อย่าเพิ่ง บางทีก็ไม่แน่นอนนั้นนะ ที่นี้ เอาละ ว่าโดยมาตรฐานสามัญ ก็ต้องว่าอย่างนี้ สำหรับพวกที่ ๒ การมีที่พึ่ง ช่วยให้มี ความอุ่นใจ ก็ยังได้บ้าง แต่พวกที่ ๑ ไม่ได้อะไรเลย อ้างว่ามีแต่ความหวาดกลัว มีแต่ทุกข์ นี้คือมองกันง่าย ๆ แต่ที่จริง ไม่แน่หรอก ยังไม่เด็ดขาด มองให้ลึก มองหลายๆ ชั้น พวกที่ ๑ ที่ว่าแย่นั้น อาจจะ “แน่” คือดีกว่า ก็ได้

มาคิดว่า พวกที่ ๑ คนไม่มีที่หวังว่าจะมีใครมาให้พึ่งให้ช่วยอะไรเลย กับพวกที่ ๒ คนมีที่หวังให้ผู้อื่นใจว่าจะมีผู้มาช่วยนี้ ใครดีกว่า ที่ว่าไม่แน่ ไม่เด็ดขาดนั้น เป็นอย่างไร

ดูก่อนว่า พวกที่ ๒ คนมีที่หวังพึ่ง เชื่อว่าจะมีคนมีเทวดามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยนี้ มีจุดอ่อนอย่างน้อย ๒ ประการ

พึ่ง การที่หวังพึ่งผู้อื่น ทำให้รอคอย ก็เลยไม่ดิ้นรนชวนขวาย ไม่เพียรพยายาม ไม่เอาเรื่องแรงไม่เอาปัญญาของตัวเองออกมาใช้แก้ไขบำบัดปัญหา อุ่นใจแล้ว ก็นอนรอ งอมืองงอเท้า ก็ทำให้อ่อนแอ มัวแต่หวังพึ่งเขา ก็เลยไม่ได้พัฒนาตัวเอง รวมแล้วก็คือตกอยู่ในความประมาท ปล่อยเวลาเสียไปเปล่า ปัญหาที่รอเขามาแก้ไข ตัวเองก็ไม่พัฒนาสติปัญญาความสามารถไม่มีอะไรดีขึ้นเลย

สอง คือความไม่ชัดเจน ทั้งยังไม่รู้ว่าท่านจะช่วยได้จริงหรือเปล่า และถ้าช่วยได้จริงถึงเวลาที่ต้องการ จะมาช่วยจริงหรือเปล่า แล้วเมื่อท่านมาช่วย ตัวเราเองนี่ท่านจะให้ต้องทำอะไรแค่ไหนบ้างไหม ความไม่ชัดเจนเหล่านี้เป็นอันตรายมาก มนุษย์นี้ ถ้าไม่มีความชัดเจนว่า เขาจะช่วยจริงไหม ช่วยแค่ไหน ตัวเองต้องทำอะไรบ้าง และแค่ไหน อย่างนี้อันตราย ทำให้รีๆ ราวๆ หนรีหนขวาง ไม่ทำการอะไรให้จริงแน่ชัดชัดเจนลงไป นานไปก็เคยชินในทางเสียนิสัย ไม่เข้มแข็ง ไม่มุ่งมั่น ไม่เด็ดเดี่ยว ไม่มีวินัย ไร้ระเบียบ

ที่นี้เอาไปเทียบกับคนที่ไม่มีที่หวัง ไม่มี ความหวังเลย พวกนี้ถ้าอ่อนแอ ไม่ดิ้นรนต่อสู้ ก็ย่อยยับไปเลย หรือมิฉะนั้น ถ้าไม่ยอมแพ้ ก็หันหน้าเผชิญเข้าผจญ ดิ้นรนสู้เต็มที่ อาจจะทำย่อยยับไปก็ได้ แต่อาจจะชนะภัยหรือรอดไปก็ได้ ถ้ารอดหรือชนะ ก็จะเข้มแข็งยิ่งขึ้นๆ และจากการดิ้นรนหาทางชนะภัยพยายามแก้ไขปัญหานั้น ก็ได้พัฒนาตัว ให้มีความสามารถทั้งกาย ทั้งพฤติกรรม ทั้งจิตใจและปัญญา รวมทั้งมีวินัย และพัฒนาระเบียบระบบขึ้นด้วย พวกที่ ๑ ที่พัฒนาอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นพวกที่ ๓ ที่ว่าข้างต้น

คนที่รู้ว่าไม่มีใครช่วยแน่นอนแล้ว ถ้าไม่อ่อนแอยอมสยบย่อยยับไปเสีย ก็ต้องดิ้นสุดฤทธิ์ และอย่างที่ว่า ถ้าชนะหรือรอดไปได้ ก็จะเก่งกล้าสามารถยิ่งขึ้นไปอีก นี่ก็คือการอยู่รอดแบบธรรมชาติดิ้นๆ ก็ขอให้พิจารณาดูว่าคนพวกที่ ๑ อย่างนี้ กับพวกที่ ๒ ที่หวังพึ่งความช่วยเหลือจากข้างนอกนั้น พวกไหนแน่ พวกไหนแน่กว่ากัน

คนพวกที่ดิ้นรนชวนขวายเพียรพยายามสู้ภัยแก้ไขปัญหา โดยไม่มัวหวังพึ่งพาอำนาจภายนอก ไม่มัวรอความช่วยเหลือนั้น ต่อไปวิถีชีวิตและสังคมก็จะมีลักษณะที่ว่าเมื่อภัยยังไม่มา ปัญหายังไม่เกิด ก็ไม่ประมาท พอภัยเกิด ปัญหา มา ก็ฟันฝ่าสุดแรง แล้วเขาก็พัฒนาขึ้นไปๆ ทำให้มีวิถีชีวิตและสังคมที่มีคุณภาพดีกว่า เลยหน้าพวกที่ ๒ แน่ๆ

เป็นอันว่า การหวังพึ่งมัวรอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ดลบันดาลนี้มีโทษอย่างที่ว่า ๒ ประการ ทั้งทำให้ตัวบุคคลอ่อนแอลงไป แล้วความไม่ชัดเจนไม่เห็นกระบวนการ ทำให้เห็นรันทรวง รึๆ รอยๆ ก็ทำให้มีวิถีชีวิตวิถีสังคมที่ไร้ระเบียบระบบ

มองต่อไปอีก เรื่องนี้เป็นปัญหาไม่เฉพาะการหวังพึ่งความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเงินลับเท่านั้น เรามาทำความเข้าใจกันว่า อำนาจที่เราจะหวังพึ่งจากภายนอกมี ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* จากมนุษย์ด้วยกัน *สอง* จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเงินลับที่มองไม่เห็น ที่ได้พูดไปนั้นว่าด้วยอย่างที่สองคืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่อย่างแรกก็ต้องพูดด้วย

แม้แต่การหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากมนุษย์ด้วยกัน ก็มีโทษ ชั้นแรก ว่าโดยพื้นฐาน ในสังคมใด ในชุมชนใด มนุษย์ช่วยเหลือกันดี ก็ช่วยกันได้ดีกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีก เพราะช่วยเหลือกันได้จริงจัง แน่นนอนกว่า และเป็นกรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งทุกคนช่วยคนอื่นด้วย ไม่ใช่รอให้คนอื่นช่วยตนเองข้างเดียว การช่วยกันอย่างนี้ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามัคคี มีสุข มีข้อดีมากกว่าเสีย

แต่ข้อเสียเป็นโทษจะเกิดขึ้นเมื่อมีการหวังพึ่ง แล้วก็รอความช่วยเหลือ คือจะมีบางคนที่ไม่มองในแง่ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะไม่มองที่ว่า สำหรับตัวเองของแต่ละคนนั้น ให้เน้นการช่วยเหลือผู้อื่น โดยตนเองตั้งตัวให้ดีที่จะพึ่งตนให้ได้ ก็เป็นอันว่าตามปกติคือ แม้จะอยู่ในสังคมที่คนช่วยเหลือกันดี แต่แต่ละคนก็พยายามพึ่งตนให้ได้ ไม่ได้หวังพึ่ง มัวรอความช่วยเหลือจากใคร นี่คือการให้เป็นกันอย่างนี้

แต่ในสังคมที่ช่วยเหลือกันดีนั้นแหละ เมื่อคนพึ่งกันได้แล้ว ก็จะมีคนพวกหนึ่งที่คิดข้างเดียวว่าไม่เป็นไรนะ ถ้าเราทุกข์ยากลำบาก ก็มีจะคนมาช่วย หรือเราก็จะไปขอความช่วยเหลือได้ที่นั่นที่นี้ จากคนนั้นคนนี้ พอคิดอย่างนี้แล้ว ก็อยู่ด้วยความหวังพึ่งผู้อื่น รอคอยความช่วยเหลือ ก็เลยไม่ดิ้นรนขวนขวาย ไม่ขยันหมั่นเพียร บอกว่า “สบาย” แต่ก็คืออยู่ในความประมาท แล้วก็อ่อนแอ ถ้าคนเป็นอย่างนี้กันมาก และมัวแต่จะช่วยเหลือคนแบบนี้กันนัก ก็เป็นเหตุให้ทั้งสังคมอ่อนแอลงไปด้วยกันหมด นี่ก็แง่หนึ่งละ

ทีนี้ ไกล่การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาลเข้าไปอีก ก็คือ การหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากคนข้างนอก จากผู้มีอำนาจ ไม่ว่าจะอำนาจเงินตรา หรืออำนาจความใหญ่โต และแม้แต่จากรัฐบาล อันนี้ก็เป็นที่ฤทธิ์อำนาจดลบันดาลอีกแบบหนึ่ง จึงมีโทษทำนองเดียวกับการหวังพึ่งแล้วรอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาล โดยมีความซบซ้อมากขึ้น เนื่องจากมีเจตนาของผู้ที่ว่าจะมาช่วยนั้นบัญชาอยู่ข้างหลังด้วย ทั้งนี้เว้นแต่จะช่วยเหลืออย่างถูกต้อง ถูกวิธี จากใจที่มีธรรม มีปัญญา

ที่ว่าช่วยเหลืออย่างถูกหลัก ถูกวิธี จากใจที่มีธรรม มีปัญญา จึงจะเป็นการช่วยเหลือที่ดี ไม่มีโทษนั้น เป็นอย่างไร

บอกแล้วว่าโทษของการหวังพึ่งรอความช่วยเหลือนั้น อยู่ที่ทำให้เกิดความประมาท ขาดความกระตือรือร้นขวนขวาย ได้แต่รอได้แต่พึ่งพาขึ้นต่อเขา ไม่พัฒนาตัวเอง อ่อนแอ หมดความสามารถ กลายเป็นคนด้อยคุณภาพ ถ้าหนักมากก็ถึงขั้นทำอะไรไม่เป็น

จึงต้องช่วยโดยไม่เปิดช่องให้เกิดโทษที่ว่ามานั้น นั่นคือ ช่วยให้เราช่วยตัวเองได้ ให้เขาตั้งตัวขึ้นมาที่จะพึ่งตนเองได้ต่อไป ถ้าให้ดีจริง ก็ช่วยด้วยการที่ให้เราต้องทำ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือที่ทำให้คนเข้มแข็งขึ้นมา ให้เขาได้พัฒนาตัวเอง ได้ฝึกตนให้พึ่งตัวเองได้ นี่แหละคือถูกหลักถูกวิธี

แล้วว่า จากใจที่มีธรรม มีปัญญา ก็คือเข้ามาช่วยเขาโดยสุจริตใจ บริสุทธิ์ใจ ด้วยปรารถนาดีมีเมตตากรุณาจริงๆ ไม่ใช่หวังจะเอาโนนเอานี้ เช่นจะได้เขาไว้เป็นเครื่องมือ เป็นทุนมนุษย์ที่จะทำการส่วนตัวอะไรสักอย่าง และที่ว่าปัญญา ก็โดยตระหนักรู้ในการที่จะดำเนินความช่วยเหลือให้เป็นไปอย่างถูกหลักถูกวิธีที่ว่ามานั้น รู้เท่าทันที่จะแก้ปัญหา ปิดกั้นโทษ และทำให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์

รัฐบาลจัดบ้านเมืองดี ให้ประชาชนมีโอกาสพัฒนาตัวเต็มที่

จุดที่ต้องย้ำหรือว่ากันให้ชัดอีกหน่อย ก็คือ ในระดับรัฐกับราษฎร์ หรือรัฐบาลกับประชาชนทั้งประเทศ เพราะคนถือหรือมองกันอยู่แล้วว่ารัฐบาลเหมือนมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือประชาชน

ที่นี้เรามามองที่พระพุทธศาสนาบ้าง หน้าที่ของพระนั้นบอกแล้วว่าเป็นต้องให้ธรรมแก่ประชาชน ให้ธรรมนี้ก็คือสั่งสอนแนะนำต่างๆ พูดสั้นๆ ว่า เป็นการให้การศึกษ (ตามพุทธพจน์ว่า “ปุณณเมว โส สิกฺขะเยย” พุ.อิตติ.๒๕/๒๐๐/๒๔๑; “คนนั้นพึงศึกษาบุญ” คือฝึกให้ดีงามมีคุณภาพสูงขึ้น) หรือให้ประชาชนชาวบ้านก้าวไปในการศึกษานั้นเอง คือพัฒนาคน ให้เจริญงอกงามขึ้นไปในทานศีล ในวินัย ในจิตใจ และปัญญา

ที่นี้ เมื่อมองในแง่ของพระ ในแง่ของธรรม หน้าที่หลักของรัฐบาลก็คือ จัดการดินแดนสังคมของประเทศชาตินี้ ให้มีสิ่งแวดล้อม บรรยากาศ ความอยู่ร่วมกันของคนและบริการต่างๆ ให้เป็นสภาพที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเป็นอยู่ได้ดี อย่างที่จะให้บรรดาประชาชนพร้อมสะดวกสบายเป็นสัปปายะที่จะพัฒนาตัว พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีงาม สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป พูดสั้นๆ ว่าให้เขาเจริญบุญในตัว หรือให้ตัวเขาเจริญขึ้นในบุญ ก็ได้

ดูให้ดี จะมองเห็นความมุ่งหมายของการปกครองอยู่ตรงจุดที่ว่านี้ พูดภาษาชาวบ้านว่า การที่รัฐบาลจัดการประเทศชาติให้เจริญ ให้ประชาชนอยู่ร่มเย็นเป็นสุขนั้น เป็นการสร้างสภาพเอื้อให้แก่การพัฒนาตนพัฒนาชีวิตของประชาชน การอยู่ดีมีสุขไม่ใช่เป็นจุดหมาย แต่เป็นมรรคา เป็น means ไม่ใช่เป็น end คือรัฐจัดให้ประชาชนได้สบายๆ ที่จะพัฒนาชีวิตของเขา อย่างนี้จึงจะเป็นการสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา และรัฐกับพระก็จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างสอดคล้องรับช่วงต่อหรือเติมเต็มด้านกัน เหมือนดังผู้ปกครองรัฐที่เป็นอริยชน (พระเจ้าพิมพิสารผู้ใสดาดับ) อนุศาสน์พระราชาราชฎี ในทฤษฎีนี้มีกัตต์แล้ว ก็ส่งพวกเขาไปรับอนุศาสน์ในสัมปรายภพจากพระพุทธเจ้า (ดูเรื่องใน วินย.๕/๑/๒)

นี่ถือได้ว่าเป็นหลักการในการทำหน้าที่ของรัฐ กับของพระ ในการสร้างสรรคประโยชน์สุขของประชาชน เป็นระบบแยกรัฐกับศาสนา ที่คนไทยถือมาแต่โบราณ

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนนี้จะต้องย่ำให้มาก โดยเฉพาะที่ว่ารัฐบาลจะช่วยเหลือประชาชนอย่างไร ประชาชนหรือพวกชาวบ้านเอง ต้องตั้งหลักให้ดี แล้วก็ต้องดูออกดูเป็นด้วยว่าที่รัฐบาลช่วยนั้นถูกหลักหรือไม่ ไม่ตามใจตัวเอง แล้วก็อย่าปล่อยให้รัฐบาลทำผิดพลาด เพราะถ้าช่วยเหลือกันไม่ถูกหลักถูกวิธีอย่างที่ข้างต้น ในที่สุด ประชาชนไม่พัฒนา ด้อยคุณภาพ ความเสื่อมก็มาตกที่ประเทศชาตินั่นแหละ

บอกแล้วว่างานของรัฐคือการจัดการบ้านเมืองให้เป็นสบายๆ โดยรวมเกื้อหนุนประชาชนให้ทำสภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูล เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยปลอดภัยไม่มีโจรผู้ร้าย ติดต่อสื่อสารเดินทางกันได้สะดวก บังคับพร้อมดีแล้ว ประชาชนก็ทำมาหากินกันไป พึ่งตัวให้ได้ และพัฒนาชีวิตให้ดี แล้วอย่างนี้รัฐบาลจะต้องไปช่วยเหลืออะไร ก็ไม่ต้องช่วย ้วยามจำเป็นมีภัยพิบัติจึงช่วย

ดังนั้นหน้าที่ของรัฐไม่ใช่การช่วยเหลือประชาชน ถ้าจะช่วย ก็คือช่วยให้เขามีโอกาสที่จะทำ ช่วยให้เขาสามารถที่จะทำ ถ้าเขาทำไม่เป็นผล เพราะติดอุปสรรค หรือมีภัย หรือเกิดความวิบัติ จึงจะช่วยเหลือ และช่วยให้ตรงจุด

ถ้าคิดว่ารัฐบาลมีหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน แล้วรัฐบาลให้ความหวังแก่ประชาชนว่าจะช่วยเหลือ แต่ไม่ได้ทำความชัดเจนว่ารัฐบาลจะช่วยแค่ไหน ประชาชนจะต้องทำอะไรเท่าไร ถ้าอย่างนี้ ประชาชนก็จะรีๆ รอๆ จะทำอะไรก็ไม่ทำ หันรีหันขวาง ไม่แนไม่ชัด ก็เหยาๆ แหยๆ มีแต่อ่อนแอลงไป

หนักกว่านั้นอีก คือจะช่วยแบบหยิบบิ้นให้ ทำแบบจะเอาออกเอาใจประชาชน แล้วประชาชนก็หวังพึ่งรอดความช่วยเหลือจากรัฐบาล ก็เลยไม่เป็นอันทำอะไร เป็นอย่างที่ว่าข้างต้นคือ ประชาชนก็จมอยู่ในความประมาท ไม่กระตือรือร้นชวนขวาย พึ่งตนเองไม่ได้ ไม่พัฒนาตัวเอง ก็เสื่อมถอยด้วยคุณภาพ ประเทศชาติก็ยิ่งอ่อนแอ

ถ้าจะช่วยแบบนี้ ไม่ช่วยเลย ดีกว่า ถ้าไม่ช่วยเลย ให้รู้กันแน่นอนเด็ดขาดลงไป คนก็จะตื่นสุดฤทธิ์อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าคนเรารู้ว่าไม่มีใครเอาด้วย ไม่มีใครช่วย เราต้องทำเองแน่แล้วนะ เขาก็จะตื่น จะลงมือทำ และมีความเข้มแข็งขึ้นมา ถ้าไม่ตาย ก็ก้าวหน้าแน่

เป็นอันว่า การหวังพึ่งผู้อื่นนี้ ไม่เฉพาะในการสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้แต่การหวังพึ่งมนุษย์ด้วยกันเอง ก็มีโทษภัยทั้งสองสถาน *หนึ่ง* การหวังพึ่งรอดคอยความช่วยเหลือ ทำให้ตกอยู่ในความประมาท และอ่อนแอ *สอง* ความไม่ชัดเจนว่าจะช่วยจะต้องทำแค่ไหน ก็ทำให้มัววิีๆ รออๆ หันรึหันขวาง จะทำอะไรก็ไม่ทำให้เด็ดขาดลงไป

ถ้าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ก็ทำให้ประมาท อ่อนแอ เสื่อมถอย ด้วยพัฒนา หย่อนคุณภาพกันลงไปทั่วประเทศ

ประชาชนต้องเพียรพึ่งตน ให้ผลที่หมายสำเร็จด้วยการกระทำของตน รัฐบาลดูแลประชาชนไม่ให้เสียโอกาสและเกื้อหนุนส่งเสริมให้ทำได้ดีให้ได้ ไม่ต้องมัวรอกันเอาใจกัน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนหลักธรรมว่า ในหมู่มนุษย์นั้น อย่าอยู่กันแค่มेटตา กรุณา มุทิตา ต้องถึง อุเบกขา ด้วย จึงจะเกิดความพอดี ที่จะปลอดพ้นจากปัญหาที่ว่ามานั้น เรื่อง “ต้องไปให้ถึงอุเบกขา” นี้ จะต้องเข้าใจให้ชัด และต้องปฏิบัติให้ได้ ถ้ามีโอกาสข้างหน้า คงจะได้ว่ากันอีกที

เอาละ ได้ความแล้ว ไม่แน่ว่าพวกที่ ๑ กับพวกที่ ๒ นี้ใครจะดีกว่ากัน อย่าไปนึกว่าคนที่ไม่มีที่หวัง พึ่งใครไม่ได้ จะแยกว่าคนที่มื้ที่หวังพึ่ง เพราะว่าความหวังพึ่งรอดความช่วยเหลือนั้น มีโทษอย่างร้าย ที่ทำให้ตกอยู่ในความประมาท แล้วก็วิีๆ รออๆ ไม่แน่นอนเด็ดขาดลงไปในการที่จะต้องดิ้นรนชวนขวายทำให้ได้ด้วยตนเอง แล้วก็ทำให้อ่อนแอ พึ่งตนเองไม่ได้ ไม่พัฒนา เลยแย่ที่สุด

ในเรื่องที่พูดมาทั้งหมดตอนนี้ ขอให้จับหลักใหญ่แก่นกลางให้ได้ ไม่ว่าจะพูดไปถึงไหน ก็ต้องมาลงที่แก่นธรรมอันนี้ อันนี้อันไหน คือหลักว่า *ต้องทำเอา พึ่งให้สำเร็จด้วยการกระทำ* เดี่ยวคุยกันต่อไป จะเห็นหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ชัดยิ่งขึ้น

ได้ความมั่นใจให้ทำกิจเต็มที่ กับหวังได้ผลล้นดลโดยไม่ต้องทำ

ที่นี้ บางคนก็จะถามว่า พระพุทธเจ้าไม่หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือคอยความช่วยเหลือจากอำนาจล้นดลบันดาลนอกตัว แล้วทำไมจึงมีการสวดมนต์ มีบทสวดพระปริตร มีการขออำนาจคุณพระรัตนตรัยให้คุ้มครอง

ขอพูดอ้อมๆ และนอกเรื่องบ้าง ไม่ต้องใจร้อน ที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ แต่ในพระพุทธศาสนาก็มีการที่เหมือนกับขอพรขอความคุ้มครองจากพระรัตนตรัยบ้าง จากเทวดาบ้าง มีการสวดมนต์ต่างๆ นั้น ตอนนี้อง่ายๆ ก่อนว่า ในเรื่องนี้มีจุดแยกที่สำคัญ

ในทางพระพุทธศาสนา การสวดมนต์ การระลึกคุณพระรัตนตรัยมาคุ้มครองนั้น จำกัการช่วยไว้เฉพาะให้ความเข้มแข็งมั่นใจในด้านความมั่นคงปลอดภัย แล้วเกิดกำลังใจมุ่งไปในการกระทำที่เป็นกิจหน้าที่ หรือเป็นจุดหมายของตน

อย่างเรื่องพระไปปฏิบัติธรรมในป่าที่พูดไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้หลักว่า ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าแล้วจะได้หายกลัว พอหายกลัวแล้วก็มีกำลังใจ ที่นี้ก็มุ่งหน้าไปในการปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนเอง ซึ่งชัดเจนอยู่แล้ว เช่นว่าสมณะและวิปัสสนา โดยไม่มีความหวาดหวั่นระแวงกังวล ก็จะทำการปฏิบัตินั้นได้เต็มที่

จุดสำคัญอยู่ตรงนี้ คือ การที่มาช่วยให้กำลังใจมั่นใจหายกลัวนี้ ไม่ไปขัดขวางการที่ท่านจะปฏิบัติกิจหน้าที่ แต่ไปส่งเสริมกำลังใจให้ทำยิ่งขึ้นไป หรือทำได้เต็มที่ ไม่ใช่จะมาบันดาลผลสำเร็จที่ต้องการจากสมณะและวิปัสสนานั้นให้เราโดยไม่ต้องทำไม่ต้องปฏิบัติ

แต่ถ้าการเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หวังพึ่งนี้ มาทำให้เราคิดหวังไปว่าอำนาจอื่นจะมาช่วยบันดาลผลที่ต้องการให้ แล้วเราก็เลยไม่ต้องทำ นี่ก็แสดงว่ามันเป็นการหวังพึ่งแล้วรอความช่วยเหลือ การเกิดกำลังใจมั่นใจคราวนี้ไม่ไปสนับสนุนการกระทำของตนแล้ว อย่างนี้ผิดทันทีเลย เพราะมันกลายเป็นการไปยังหยุดการกระทำ ยังหยุดความเพียร นี่ก็จุดตัดสินใจ

การนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต้องเป็นตัวหนุนความเพียร ช่วยให้อำนาจจริงจังมากขึ้นเท่านั้น จึงจะใช้ได้ ถ้าเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หวังพึ่ง แล้วไปมัวรอท่านบันดาลให้ ไม่พึ่งตัว ไม่พัฒนาตนเอง หรือยังหยุดความเพียร ไม่เร่งทำกิจทำการ นั่นคือผิดแน่นอน

ขอให้นึกถึงปมสำคัญที่ต้องทำให้เป็นจุดผ่าน ต้องทำตรงนี้ให้โล่งก่อน ชมพูทวีปที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นนั้นอยู่ในบรรยากาศของความเชื่อผีสาวมมนุษย์เทวดามารพรหมเต็มไปหมด คนกลัวอำนาจवादเกรงความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชเหล่านี้ ถึงคนนอกชมพูทวีปก็เกิด ความवादเกรงอำนาจมองไม่เห็นที่เรียกว่าเหนื่อธรรมชาตินี้ มีไปทั่ว จนปัจจุบันนี้

ที่นี่ เมื่อเข้ามาในพระพุทธศาสนาใหม่ๆ ยังไม่เข้าถึงธรรมพอ ความเชื่อความเกรงกลัวหวาดระแวงเก่าๆ ก็ยังตามมารังควาน พอเข้าป่าเป็นต้น นึกถึงผีสางอมนุษย์ขึ้นมา ก็ใจหวั่นตัวสั่น ระแวงโน่นระวางนั่น ตั้งสมาธิไม่ได้ ไม่เป็นอันจะก้าวไปในการปฏิบัติ หรือชาวบ้านก็ใจคอไม่ดี หวั่นไหวระทึกใจ ไม่เป็นอันทำงานที่มุ่งจะทำ ห่วงลูกห่วงหลาน จะต้องให้เขาคลายปมนี้ออกไปได้ก่อน พอผ่านไปได้แล้ว เข้าสู่การปฏิบัติและความรู้เข้าใจธรรมก้าวไปแล้ว ปมนี้ก็หายไปเอง ไม่ต้องห่วง แต่จะคลายปมที่จุดเริ่มต้นนี้อย่างไร

ตรงนี้แหละที่เรื่องการระลึกคุณพระรัตนตรัย การสวดมนต์ บทสวดพระปริตรต่างๆ เข้ามา ให้พระและประดาญาติโยมคลายปมและสลัดเครื่องถ่วงดึงรั้งใจออกไปได้ ให้ตั้งตัวได้มันแน่แล้ว ก็ก้าวแน่วมุ่งไปได้เต็มที่ในการทำงานการปฏิบัติกิจของตนต่อไป เอาแค่นี้

ขอให้ดูเถิดอย่างง่ายๆ คำว่า “ปริตร” แปลว่า เครื่องคุ้มครองป้องกัน” คือบทสวดที่นับถือเป็นพระพุทธรูปมนต์ ที่จัดว่าเป็นคำขลัง หรือคำศักดิ์สิทธิ์ ก็ตรงที่คุ้มครองป้องกัน ช่วยให้พ้นจากภัยอันตรายและทำให้เกษมสวัสดิ หรือดูตัวอย่างคำสวดที่พระให้พรบ่อยที่สุดตอนลงท้ายว่า “สัพพพุทธานุภาเวน... สัพพชฎามานุภาเวน... สัพพสงฆานุภาเวน... สทาโสติ ภาวนตุ เต” แปลสบายๆ ว่า “ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งปวง... พระธรรมเจ้าทั้งปวง... พระสังฆเจ้าทั้งปวง... ขอความสวัสดิ/มั่นคงปลอดภัย จงมีแก่ท่าน ทุกเมื่อ” นี้ชัดแล้ว ไม่มีที่ไหนบอกว่าจะบันดาลโน่นบันดาลนี่ให้ โดยไม่ต้องทำอะไร

เรื่องนี้ก็ยอมโยงไปถึงเทวดาด้วย ทั้งในแง่ที่คนอยากขอผลประโยชน์ให้ท่านบันดาลให้ และในแง่หวาดกลัวอำนาจที่จะมาทำร้ายลงโทษเพราะไม่รู้ว่าตนจะได้ไปละเมิดล่วงเกินท่านเข้าเมื่อไรอย่างไร พระปริตรที่เอามาสวดคุ้มครองป้องกันก็จึงให้ชาวบ้านมั่นใจในด้านของเทวดาด้วย ขอยกมาให้ดูท่อนหนึ่งจากรตนปริตร (รตนสูตร, ขุ.ขุ. ๒๕/๖/๕) ท่อนนี้มี ๒ คาถา แต่แค่นี้ก็ยาวมาก จึงให้ดูเพียงเริ่มต้น และลงท้าย

ยานิธ ภูตานิ สมากตานิ...

ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา ฯ

คำแปล: บรรดาภูตผีเทวดาที่มาชุมนุมกันในที่นี้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างผู้อยู่บนภาคพื้น หรือผู้อยู่ในเวหา ขอประดาทุกท่านทุกตนจงมีใจยินดี แล้วจะได้ตั้งใจฟังภาษิต

ฉะนั้นแล ขอให้ปวงภูตผีเทพพรหมจงตั้งใจฟัง ขอให้ท่านทั้งหลายทำใจรักเมตตาแก่ประชาชาวมมนุษย์ (เมตตํ กโรถ มาณูสิยา ปชาย) พวกมนุษย์พากันนำพละกรรมไปบูชาทั้งกลางวันกลางคืน เพราะเหตุฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงไม่ประมาทดูแลรักษาประชาชาวมมนุษย์เหล่านั้น

ขอให้เข้าใจว่า คาคานี้เป็นคำแนะนำสอนธรรมของพระแก่เทวดา คือในพระพุทธานุภาพ พระมีหน้าที่ให้ธรรมแนะนำสั่งสอนทั้งแก่มนุษย์และเทวดา

เรามองตามคาคานี้ได้ว่า เทวดานั้นรู้จักกันอยู่ว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากมาย แล้วหลายท่านก็ชอบใช้อำนาจ พระจึงบอกในนี้ว่า ขอให้เทวดามีเมตตาแก่มนุษย์ คือให้คิดไปในทางที่จะช่วยเหลือ แล้วก็ให้ระลึกถึงความดีของพวกมนุษย์ ที่นำพละกรรมไปให้บูชาเทวดากันทั้งวันทั้งคืน (ประเพณีในอินเดียสมัยนั้นเอาจริงเอาจังเรื่องนี้ เทวดาอย่าเอาแต่จะรับของเช่นไหว้ อย่าคิดแต่จะเอาอย่างไร ถ้าเขาทำไม่ถูกใจก็จะลงโทษ) ขอให้เทวดาดูแลรักษาพวกมนุษย์เหล่านั้นโดยไม่ประมาท

จะเห็นว่า ท่านไม่พูดถึงเรื่องที่จะให้เทวดาดลบันดาลให้นั่นให้นี้ แต่เอาในแง่ที่ให้เทวดาดูแลรักษาให้ผู้คนอยู่กันอย่างมั่นคงปลอดภัย (เขาจะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำงานกันไป ได้เต็มที่ ไม่มีห่วงกังวล) นี่ก็ทำนองเดียวกับการคุ้มครองของพระรัตนตรัยที่ว่ามาแล้ว

มาถึงตรงนี้ น่าจะเอาเรื่องความช่วยเหลือของรัฐบาลแก่ประชาชนที่พูดไปแล้ว ก่อนหน้านี้ นำมาสรุปเทียบกันได้

ได้บอกแล้วว่า หน้าที่ของรัฐบาลนั้น ที่จริงไม่ใช่การไปช่วยเหลือชาวบ้านในความหมายว่าเขาความช่วยเหลือไปหยิบยื่นให้ ซึ่งจะกลายเป็นว่าเป็นการทำให้ชาวบ้านหวังพึ่งพาขอความช่วยเหลือจากข้างนอก แล้วก็ประมาท ขาดการพัฒนา ฟุ้งตนเองไม่ได้ รัฐบาลไม่ใช่ทำตัวเป็นผู้ดลบันดาล ถ้าจะใช้คำว่าช่วย ก็คือรัฐช่วยจัดตั้งไปจะจัดบริการ และปัจจัยเครื่องเกื้อหนุนความมั่นคงปลอดภัยที่จะให้ชาวบ้านมั่นใจ ไม่มัวพะว้าพะวังหวาดระแวง แล้วเขาจะได้มุ่งมั่นแน่วไปในการทำงานของตนได้เต็มที่

นี่ก็เหมือนกับในทางพระพุทธศาสนา ที่มีการขอพรพระรัตนตรัย มีการสวดมนต์ สวดพระปริตรอะไรต่างๆ นั้น ไม่ใช่ที่ท่านจะดลบันดาลลาภผลให้โดยไม่ต้องทำ แต่ท่านคุ้มครองป้องกันภัยให้ เธอจะได้มั่นใจ แล้วก็ตั้งหน้ามุ่งหน้าทำกิจการไปให้เต็มที่ ให้ผลที่หมายสำเร็จด้วยการกระทำและความเพียรพยายามของพวกเขา

นี่ก็คือหลักการเดียวกัน แล้วก็มาบรรจบกัน ถ้าอย่างนี้ ก็ได้ครบถ้วน ทั้งด้านรูปธรรม และด้านนามธรรม ทั้ง material และ spiritual คือ ที่ว่าช่วยนั้น ไม่ใช่ไปดลบันดาลให้ แต่ไปหนุนในการที่เขาจะทำ รัฐบาลก็ไปเกื้อหนุนความมั่นคงทางวัตถุธรรม พระก็มาเกื้อหนุนด้านความมั่นคงทางนามธรรม พอรวมกันพร้อมทั้งสองทางอย่างนี้แล้ว ประชาชนชาวบ้านก็มุ่งมั่น แน่ว ไม่วอกแวก ตั้งหน้าตั้งตาทำกิจการที่ทำงานกันไปได้เต็มที่

ขออย่าปิดรายการตอนนี้ไว้หนอย่ ว่า อันนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักใหญ่ที่คลุมและคุมเรื่องทั้งหมด และที่จะพูดต่อไปในตอนนี้อย่างหนึ่ง คือหลักที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็น *กรรมวาท* ถือหลักการกระทำ *กิริยวาท* ถือหลักว่าต้องให้สำเร็จด้วยการกระทำ *วิริยวาท* ถือหลักว่าต้องเพียรพยายาม

นี่แหละหลักเป็นอย่างนี้ จึงต้องมองเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์เทวดา เป็นต้น ให้ถูกต้อง ไม่ให้พลาดไปจากหลักใหญ่นี้ อย่าเลยเถิดไปกลายเป็นเรื่องดลบันดาลให้ โดยไม่ต้องทำ

แล้วก็ขอแถมไว้หนอย่ ตามหลักใหญ่นี้ มองดูเกิด ในเมืองไทยนี้แหละ เราเห็นคนไทยมากมาย หรือแทบจะพูดได้ว่าส่วนมากหรือส่วนใหญ่ เป็นนักไหว้วอน ชอบไปกราบไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันเหลือเกิน ไปที่พระใหญ่ พระโต หลวงพ่อโน้น หลวงปู้้น เจ้าแม่โน้น เจ้าพ่อนั้น แม้กระทั่งเทพเจ้านอกพระพุทธศาสนา คนที่มองดู มักจะเห็นแค่ผืนๆ แล้วก็เหมารวมว่าคนเหล่านั้นเป็นอย่างเดียวกันไปหมด

แต่ที่จริง ถ้ารู้หลัก จะเห็นว่า คนเหล่านั้นต่างกันเป็น ๒ พวก อย่างชัดเจน

พวกหนึ่งไหว้ขอพรแบบขอให้ท่านดลบันดาลให้ แล้วตัวเองก็ไปนอนหวังนอนคอยรอโชครอลาภเรื่อยไป

ส่วนอีกพวกหนึ่งนั้นทำงานทำการเอาจริงเอาจังอยู่แล้ว มาขอพรขอความคุ้มครองสำหรับเข้าไป เติมความมั่นใจ แล้วกลับไปบ้าน ก็ไปมุ่งหน้าทำงานของเขาต่อไป

ขอให้เอาหลักใหญ่ที่บอกเมื่อกี้นั้นมาเป็นมาตรฐานตรวจสอบ ก็จะมองเห็นว่า ทำไมคนกลุ่มนั้นพวกนั้นจึงเจริญก้าวหน้าเช่นมั่งคั่งร่ำรวย แต่อีกพวกหนึ่งก็ป้อแป้ ปวกเปียก บางทีชี้ให้ล้มเหลวของเขาต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้แต่พวกหลังที่ว่าขยันหมั่นเพียรทำงานทำการอยู่ตลอดเวลาของเขา แล้วมาวอนไหว้ขอพรกำกับสำหรับเข้าไป ให้หนักแน่นมั่นใจแน่วแน่มากขึ้นนั้น เขาทำตรงหลักแค่กึ่งหนึ่ง ใจยังมัวๆ มีนๆ ด้วยโมหะ และไหว้วอนขอด้วยแรงโลภะมาก ไม่เป็นไปด้วยปัญญารู้เข้าใจหลัก ที่จะตระหนักถึงผลตามเหตุปัจจัย ที่จะเกื้อกูลแก่ส่วนตัว และแก่สังคมอย่างไร เป็นต้น

เมื่อมองเห็นและเข้าใจตามหลักนี้แล้ว ก็ช่วยกันแก้ไขปรับปรุงสังคมไทยให้เข้าที่เข้าทางที่จะเจริญก้าวหน้าพัฒนาอย่างถูกต้องและอย่างแน่วใจกันต่อไป

ตอนที่

๑๓

นับถือเทวดายังพอฟัง

แต่ถ้ามัวหวังฟังขอผล ก็หล่นจากหลักพุทธไม่เหลือดี

ถึงธรรมจริงด้วยปัญญา จึงยังสอนด้วยกรุณา

ได้พูดกันมาถึงเรื่องสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันทั่วไป สภาพแวดล้อมที่ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตสัมพันธ์อยู่เรื่อยๆ โยงมาถึงเรื่องสภาพความเชื่อถือทางศาสนาที่มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัตถุบ้าง เรื่องพิธีกรรมบ้าง ความเชื่อต่างๆ บ้าง ในเมื่อพระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านั้น ซึ่งรวมทั้งเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผีसाงเทวดาเทพเจ้าต่างๆ ด้วยนี้ พระพุทธศาสนาจะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร

พระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างหนึ่งที่ถือว่า มนุษย์นั้นจะต้องเรียนรู้ต้องฝึกฝนพัฒนาตน ในการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนนี้ สิ่งสำคัญก็คือต้องให้เกิดปัญญา ปัญญาเป็นตัวแกนกลางสำคัญที่สุด ที่จะทำให้มนุษย์พัฒนาตนขึ้นมา คือ ในที่สุด มนุษย์จะต้องรู้นั่นเอง ต้องรู้เข้าใจความจริงของสิ่งต่างๆ

ที่นี้ ปัญญานั้น โดยธรรมชาติเอง เป็นสิ่งที่ขัดแย้งบังคับให้กันไม่ได้ เป็นเรื่องที่แต่ละคนจะต้องเรียนรู้ฝึกตน พัฒนาตัวขึ้นไป แต่ผู้อื่นก็ช่วยเหลือหนุนได้ โดยมาบอกเล่าสั่งสอนแนะนำ และช่วยจัดสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล เป็นต้น

ในเมื่อปัญญาซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของนักศึกษา เป็นสิ่งที่บังคับขัดแย้งให้กันไม่ได้แบบนี้ โดยธรรมชาติเอง หลักการของพระพุทธศาสนาจึงต้องเป็นหลักการที่ให้เสรีภาพ ไม่อาจบังคับได้

นอกจากนั้น หลักพระพุทธศาสนาก็โยงต่อไปถึงการที่ว่า เมื่อมนุษย์มีปัญญารู้แจ้งเข้าใจความจริงโดยสมบูรณ์แล้ว จิตใจเป็นอิสระ ก็เข้าใจผู้อื่นถูกต้อง

การเข้าใจผู้อื่นตามความเป็นจริง ก็ทำให้รู้ถึงสุขถึงทุกข์ของเขา แล้วก็เกิดความเห็นอกเห็นใจ ก็เกิดคุณธรรมตามมา มีเมตตา กรุณา เป็นต้น กระบวนการนี้ก็จะไปเอง เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว อย่างนั่นเอง

อีกอย่างหนึ่ง ที่ว่ารู้ความจริง เข้าใจผู้อื่นถูกต้องแล้ว จะมีความรู้สึกที่ดีงามปรารถนาดีต่อผู้อื่นนั้น สำหรับท่านที่พ้นเป็นอิสระปราศจากจากทุกข์แล้ว เข้าถึงสัจธรรมแล้ว มองเห็นมนุษย์ผู้อื่นที่ยังตกอยู่ใต้อำนาจกิเลสและความทุกข์ ก็เกิดความกรุณา ฉะนั้น ท่านที่เข้าถึงความจริงสูงสุด มีปัญญาสูงสุดแล้ว ก็จึงมีกรุณาสูงสุดด้วย

ที่นี้ กรุณาที่เกิดสูงสุดสืบจากปัญญานี้ ก็เท่ากับมาเป็นตัวนำทางให้ไปช่วยเหลือผู้อื่น และก็บอกอยู่ในตัวเองว่า การที่จะไปช่วยเหลือผู้อื่นนั้น จะทำด้วยการบังคับ ก็เป็นไปได้ไม่ได้ เพราะว่าโดยธรรมชาติเอง ปัญญาบังคับให้ไม่ได้ แล้วท่านผู้เข้าถึงความจริง มีปัญญาแล้ว อยากจะให้ผู้อื่นมีปัญญาด้วย แม้ท่านจะมีกรุณาสูงสุดด้วย แต่จะไปบังคับเขาให้มีปัญญาได้อย่างไร ก็ต้องประพฤติต่อเขาโดยดี โดยที่ไปช่วยทำอะไร จะให้เขาได้เรียนรู้ ได้ฝึกตน ได้มีปัญญาขึ้น ก็จึงต้องไปเที่ยวแนะนำสั่งสอน ด้วยเมตตากรุณานั้น ก็เลยกลายเป็นกัลยาณมิตร

ที่นี้ คนเขาอยู่ในภาวะที่ยังไม่รู้เรื่องรู้ราว แล้วก็สติปัญญา มีอินทรีย์ต่างๆ กัน มีความสามารถในการเรียนรู้ต่างๆ กันนี้ เราจะทำอย่างไร วิธีปฏิบัติที่สำคัญก็คือ ต้องยอมรับความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์เหล่านั้น แล้วโดยทั่วไปก็ต้องไปพบกับเขา ในจุดที่เขาอยู่นอยู่ จะไปเรียกร้อง จะไปบังคับ ให้เขากระโดดมาหาตัว ย่อมทำไม่ได้

ถ้าตนมีความสามารถมากในการสอน และถ้าเขามีปัญญาดีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว มีศักยภาพสูง เรียกว่ามีลูสีในดวงตาน้อย ก็แสดงธรรมให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างที่ต้องการได้เลย แต่ถ้าเขามีปัญญาน้อย ด้อยศักยภาพ มีลูสีในดวงตามาก ก็สอนให้รู้เข้าใจได้ยาก เป็นสัมพัทธ์ตามอัตรา

ความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ย้ำว่ารวมทั้งระดับความสามารถของผู้สอนเองด้วย คือขึ้นต่อตัวผู้สอนเองอีก ถ้าผู้สอนมีปัญญาเข้าใจความจริงแล้ว แต่มีความสามารถในการสอนน้อย จะทำอย่างไร ก็ต้องมีวิธีปฏิบัติยกย่องกันไปมากมาย

แต่รวมแล้ว หลักการก็คือว่า ต้องการช่วยให้เขาฝึกฝนพัฒนาตนขึ้นมา แล้วจุดหมายก็คือให้เขาเข้าถึงความจริงด้วยปัญญา เช่นเดียวกับที่ท่านผู้ไปสอนเขานั้นได้ถึงแล้ว พร้อมกันนั้น ก็ต้องเข้าไปสัมพันธ์ด้วยเมตตา กรุณา ไปช่วยเหลือเขา โดยต้องอดทน ต้องพยายามค่อยๆ แนะนำ ค่อยๆ นำ ตามความแก่อ่อนแห่งอินทรีย์ของเขา

บางที่เขาคินทรีย์ยังไม่พร้อม อย่างเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสอน พระองค์ก็ต้องรอให้คินทรีย์เขาสุกงอม บางที่คินทรีย์ของเขายังไม่ยอมสุกงอม พระองค์ก็ทรงแสดงวิธี การจะเรียกว่าเทคนิคก็ได้ ที่จะให้เขาได้บ่มอินทรีย์ โดยมีวิธีปฏิบัติเพื่อบ่มอินทรีย์ของเขาให้พร้อม แล้วจึงจะสามารถสอนสิ่งที่เขาพึงต้องการได้

ดังนั้น เรื่องการที่จะไปสอนผู้อื่นนี้ ก็จึงเป็นเรื่องใหญ่เหลือเกิน เป็นเรื่องที่จะต้องมีความรู้วิธีการมากมาย ต้องดูว่าคุณสมบัติของผู้สอนเองด้วย ที่จะต้องพัฒนาตนเอง พัฒนาความสามารถในการสอน ต้องรู้จักตัวผู้ที่เราจะไปสอน ว่าเขาแค่นั้นเพียงไร ในแง่ไหนด้านใด ทั้งรู้จักใช้วิธีการสอนให้เหมาะที่จะได้ผล ข้อแลกเปลี่ยนยกเยื้องต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องใหญ่อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นด้านหนึ่งของพระพุทธคุณ ที่ว่าพระพุทธเจ้า นอกจากตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ทรงมีความสามารถในการสอนอย่างเยี่ยมยอดด้วย

ที่นี้ มาถึงจุดที่ต้องการพูดในวันนี้ ก็คือว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนพระพุทธศาสนาท่ามกลางสภาพแวดล้อม ซึ่งในสมัยนั้น ก็คือสังคมอินเดียที่อยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างนั้น ทรงเห็นมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางสภาพอย่างนั้น พระองค์จะต้องทรงไปเกี่ยวข้องกับ ทั้งกับตัวคนและกับสภาพแวดล้อมของเขา พระองค์จะทรงปฏิบัติต่อบุคคลและสิ่งเหล่านั้นอย่างไร อีกทั้งในเมื่อไม่ใช่วิธีบังคับและไปพบกับเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ ก็ต้องยอมรับเขาตามที่เป็นจริง การที่จะปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ ก็จึงเกิดมีวิธีการต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งทำให้มองเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนพระภิกษุแม้กระทั่งว่า จะพึงปฏิบัติหรือสอนประชาชนอย่างไร ในสภาพหรือในกรณีที่เขา มีพิธีกรรมบ้าง มีความเชื่อเทพเจ้าเทวดา มีการบูชา มีการเซ่นสรวงอะไรต่างๆ ที่ได้เป็นมาและเป็นอยู่ของเขา อย่างนั้นๆ

ดังที่ว่านั้น พระองค์จะทรงปฏิบัติอย่างไร โดยที่ว่าจะไม่เสียหลักการของพระพุทธศาสนา โดยยังรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วย พร้อมกันนั้นก็ถือเป็นจุดเชื่อมต่อเพื่อนำเขาเข้าสู่พระพุทธศาสนา หรือว่าเพื่อดึงเขาให้พัฒนาตัวของเขาเองได้ยิ่งขึ้นไป อันนี้เป็นจุดที่สำคัญ

ที่นี้พอดีว่า บทสวดมนต์ในวันนี้ เป็นบทสวดประเภทอนุโมทนา ได้เคยบอกไว้แล้วว่า บทสวดมนต์วันศุกร์ภายในสำนักที่วัดญาณเวศกวันจัดไว้นี้ เป็นประเภทบทอนุโมทนา ซึ่งมีการอวยชัยให้พรแก่ญาติโยม

ในบรรดาบทอนุโมทนาเหล่านี้ บางบทเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเทวดา มีการอุทิศกุศลให้แก่เทวดา แม้แต่พูดถึงเทวดาให้มาคุ้มครองหมู่มนุษย์อะไรต่างๆ ด้วย ถ้าไม่พิจารณาให้ดี และถ้าไม่รู้หลักการของพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน จะมองไปว่าบางบทนั้นเหมือนจะเฉียดๆ ไปทางศาสนาเก่า คล้ายกับว่าจะให้ชาวบ้านไปเช่นสรวงบูชาเทวดาด้วย หรืออะไรทำนองนี้ ถ้าเราไม่รู้หลักการไว้ก่อน แล้วมาอ่านบทอนุโมทนาเหล่านี้ บางทีก็ชักจะสับสนเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น จึงขอให้ตระหนักถึงหลักความเข้าใจและหลักการปฏิบัติในเรื่องเทวดา เป็นต้น ที่ได้พูดได้ย้ำไปแล้ว เช่นที่ว่า พระพุทธศาสนาให้อยู่ร่วมโลกกับเทวดา อย่างญาติมิตรด้วยเมตตา และถ้าจะมีอะไรทำนองจะคล้ายขอรับรองขอพร ก็คือเตือนให้เทวดาทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองรักษาคนให้มีความมั่นคงปลอดภัย เพื่อความมั่นใจในการที่ตัวคนเองจะได้มุ่งหน้าปฏิบัติกิจหน้าที่ทำการทั้งหลายไปให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายามของตัวเองอย่างเต็มที่ มิใช่จะให้มีการหวังพึ่งอันนอน แล้วรอผลดลบันดาล

หลักการเหล่านี้ ได้พูดได้ย้ำไปแล้ว ในที่นี้ ก็เหมือนได้ผ่อนคลาย มาดูตัวอย่างการปฏิบัติตามหลักการนั้น เล็กๆ น้อยๆ เป็นการทำความรู้ความเข้าใจให้แน่นแฟ้นชัดเจนยิ่งขึ้นไป

บทสวดมนต์ กับเทวดา

อย่างที่ว่าเมื่อกี้ บทสวดอนุโมทนาบางบทคล้ายๆ ว่าชักจะเฉียดการเช่นสรวงบูชาเข้าไป พอคิดว่า ในเมื่อวันนี้เรามีบทสวดอนุโมทนาที่ไปเกี่ยวข้องกับเทวดาด้วย ก็เลยคิดว่าจะนำบทสวดสำหรับวันนี้บางส่วนมาแปลและฟังกัน

แต่ขอให้ตั้งข้อสังเกตเป็นพิเศษสำหรับบทที่เกี่ยวข้องกับเทวดานั้น โดยโยงกับความเข้าใจในเรื่องที่เคยพูดไปแล้ว ที่ว่าพระพุทธศาสนานั้นไปเกี่ยวข้องกับประชาชน ที่เขาอยู่ในสภาพแวดล้อม ในความเชื่อทางศาสนา ในการทำพิธีกรรม ตลอดจนวัตถุข้าวของต่างๆ ตามที่เขามีเขาเป็นของเขาอยู่แล้ว ในสภาพอย่างนั้น พระพุทธศาสนาจะปฏิบัติอย่างไร ทำอย่างไรจะดำรงรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ในเมื่อเราไม่มีการบังคับใคร หรือแม้แต่จะใช้สิ่งเหล่านั้นมาเป็นสื่อเพื่อจะค่อยๆ นำเขาขึ้นมาสู่ความตั้งงามสู่การศึกษาพัฒนาที่สูงขึ้นไป คือให้เขาเจริญในไตรสิกขา สู่อริยสัจธรรม ให้พัฒนาในพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ยิ่งขึ้นไป

นี่ก็พูดน่าไว้ เพื่อจะได้เป็นเครื่องสังเกต พร้อมทั้งจะได้ย้ำทวนความเข้าใจ แล้วเราก็มาดูบทสวดมนต์กันต่อไป ดังที่บทต่อไปนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาชัดมาก

เพื่อไม่ให้ใช้ทีมาก และฟังยาก ตัวบทคำบาลีจะยกมาเฉพาะขึ้นต้น-ลงท้าย ส่วนคำแปลก็ดูกันเต็มๆ เลย (ปาฐกถิตามิมยสูตร, เฉพาะคาถาเทวดาทิสสัททกจินานูโมทนา, พ.อุ.๒๕/๑๗๓/๒๒๑) ดังนี้

ยสฺมี ปเทเส กปฺเปติ วาลํ ปณฺทิตชาติโย...
 เทวดานุกมฺปิโต โปโส สทา ภทฺรานิ ปสฺสตี ฯ

คำแปล: บุคคลบัณฑิตชาติ ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด ก็ให้ท่านผู้มีศีล ผู้สํารวม ผู้เป็นพรหมจรรย์ได้บริโภคน (เลี้ยงดู) และฟังอุทิศทักษิณาเพื่อเทวดาในที่นั้นด้วย เทวดาเหล่านั้นได้รับการบูชาแล้ว ก็จะถูกบูชาตอบ ได้รับการนับถือแล้ว ก็จะถูกนับถือตอบ แล้วแต่นั้น เทวดาทั้งหลายก็จะเอื้อเอ็นดูเขา ประดุจมารดาที่เอื้อเอ็นดูบุตร ที่เป็นลูกในอก คนที่เทวดาเอื้อเอ็นดู ก็จะพบเห็นสิ่งที่ดีงาม ทุกเมื่อ

นี่ก็คือ ในสังคมอินเดียเวลานั้น คนต้องเตรียมเครื่องเช่นไหว้ทำการบูชาญแก่เทวดากันอยู่เรื่อยทุกวัน (การบูชาญมีมากมายหลายอย่างหลายระดับ บางอย่างต้องบูชาประจำทุกวัน) เมื่อมาในพระพุทธศาสนา ท่านก็ให้คนกับเทวดาอยู่กันด้วยไมตรีมีเมตตา แต่ท่านให้คนเอาใจใส่คนด้วยกันเป็นหลัก เริ่มแต่คำจุนทานผู้ให้ธรรมที่สังคมจะต้องบำรุงไว้

เมื่อบำรุงท่านผู้ทรงศีลทรงธรรม ได้ทำบุญแล้ว ก็ไม่ต้องไปจัดเตรียมเครื่องเช่นถวายเทวดาอีก ก็อุทิศบุญให้แก่เทวดาด้วยเลย ส่วนเทวดาก็ไม่ต้องรอเครื่องเช่น และไม่ต้องคิดจะบันดาลโน่นบันดาลนี่ให้แก่คนที่อ่อนวอน เพียงแต่มีเมตตาเหลือวแลมนุษยเอื้อเอ็นดูคนให้เขาปลอดภัยโปร่งโล่งสบายใจ เหมือนพ่อแม่ผู้ใหญ่เอ็นดูเหลือวแลลูกๆ เด็กๆ

นี่คือจัดวางระบบความสัมพันธ์กันใหม่กับเทวดา ให้อยู่ในหลักการของพระพุทธศาสนา อยู่กันด้วยดีให้สบายโล่งโปร่งใจ แล้วต่างฝ่ายก็ทำกิจหน้าที่ของตนๆ ไปไม่ต้องมามัววขลุขลุอยู่กับการขอลาภขอยศ และรอผลดลบันดาลกันให้วุ่นวายนัวเนีย

น่าจะตรวจสอบดูด้วยว่า ชาวพุทธปัจจุบันปฏิบัติตามหลักการนี้กันคืออยู่หรือเปล่า จบไปหนึ่งละ ทีนี้ ครั้งที่แล้ว ได้ยกคาถาหนึ่งมาแปลให้ฟังแล้ว คาถาจากรัตนสูตรซึ่งบอกกล่าวเตือนเหล่าเทวดาว่า คนเขาเอาของมาบูชากันทั้งคืนทั้งวัน ขอให้เทวดาเอาใจใส่ดูแลรักษาเขาให้ดีนะ ทีนี้ คาถานั้นสั้น (ที่จริงก็พออยู่ในตัวแล้วแหละ) ปราภกฺวํ พระอาจารย์สมัยหลังๆ คงอยากกำชับเทวดาให้ชัดเจนหนักแน่นมากขึ้น ก็เลยได้แต่งคาถาชุดใหม่ขยายคาถาดั้งเดิมนั้นยืดออกไป แล้วก็ตั้งชื่อขึ้นมาว่า *เทวดาทิสสมันตนคาถา* (คราวนี้ไม่ใช่ในพระไตรปิฎกละ) แล้วก็ใช้สวดกันมาจนปัจจุบันนี้

เทวตาทิถัมมันตนาถาคา คือคาถาที่พระ หรือคนที่สวด กล่าวเรียกเทวดา หรือว่า พูตจาปริรักษากับเทวดา พุดง่าย ๆ ก็คือเตือนนั่นแหละ (ยกบาลีแค่ขึ้นต้น-ลงท้าย) ว่าดังนี้

ยานิธ ภูตานิ สมากตานิ...

ตสุมา หิ เน รกขถ ฆปฺปมตฺตา ฯ

คำแปล: บรรดาภูตผีเทวาที่มาชุมนุมกันในถิ่นแดนนี้ ไม่ว่าจะเป็นเหล่าผู้อยู่บนภาคพื้น หรือผู้อยู่ในเวหา ขอประดาทุกท่านทุกตนจงมีใจยินดี แล้วจะได้ตั้งใจฟังภาสิต

พวกข้าพเจ้าจะกล่าวสุภาสิตนิดหน่อยแก่ท่านทั้งหลาย อันเป็นถ้อยคำที่ทำให้เกิดมีสติอยู่ใน ความดี มีใช้เป็นคำชั่วร้ายเสียหาย หากเป็นถ้อยคำอ้างอิงหลักธรรม สำหรับผู้ทำการเกือหนุ่นเหล่าชน

เพราะฉะนั้น ขอให้พวกท่านคุมเหล่าประดาภูตผีเทวาให้สงบไว้ ขอให้ท่านทั้งหลายทำ ใจรักเมตตาแก่ประชาชาวมมนุษย์ (เมตต์ กโรธ มานุสฺสียา ปชาย)

พวกมนุษย์พากันนำพลีกรรมไปบูชาทั้งกลางวันกลางคืน ด้วยความรักภักดียิ่งนัก ต่อเหล่าภูตผีเทวา โดยหวังจะได้ความช่วยเหลือตอบแทน

เหล่ามนุษย์นั้นเป็นผู้มีกำลังอำนาจน้อย ส่วนพวกท่านเหล่าภูตผีเทวา เป็นผู้มืฤทธาคักดา เดชยิ่งใหญ่อย่างวิเศษ พวกท่านไม่ล่าแดงกาย พวกมนุษย์ก็รู้เข้าใจ ฉะนั้นไซ้ ขอให้ท่านทั้งหลาย จงไม่ประมาทดูแลรักษาประชาชาวมมนุษย์เหล่านั้น

ดูสิว่า คาถานี้แสดงว่าพระพุทธานามุ่งหมายให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับเหล่า ผีศาจเทวาจนถึงประดาพระพรหมอย่างไร ในขณะที่ชาวชมพูทวีปคืออินเดียเวลานั้น เขานับถือเทวดากันอยู่ และเขาก็หวังความช่วยเหลืออะไรต่างๆ เรื่องนี้มองได้หลายอย่าง เรา จะมองอย่างไร

ที่ยกมาดูกันนี้ เป็นคราถาที่พระพุทธานาพูดกับเทวดา ซึ่งเป็นตัวแทนของ ความคิดความเชื่อในศาสนาเก่า ในตอนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสกับเทวดา หรือพวกเราชาว พุทธนี้ก็ได้ โดยเฉพาะก็คือพระ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สอนธรรม พุดกับเทวดา โดยเอาพื้นฐาน ประเพณีเดิมที่เชื่อกันมาในสังคมของเขานั้นแหละ เป็นหลัก แล้วก็มากำหนดหน้าที่ของ เทวดาให้ชัด เพราะในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาที่เป็นมาแต่เดิมนั้น ก็รู้กันอยู่ แล้วว่า มนุษย์นั้นหวังความช่วยเหลือจากเทวดา จึงไปอ้อนวอน ไปบวงสรวง ไปบูชายัญ

พวกเขาเชื่อว่า เทวดาช่วยเหลือมนุษย์ได้ เพราะมีอำนาจมาก สามารถบันดาลให้ แต่ที่เป็นมานั้นไม่แน่ เทวดาอาจไม่ช่วยก็ได้ เพราะเทวดาท่านรอเครื่องเซ่น เพราะฉะนั้น พระพุทธานาก็เข้ามาใช้ฐานความเชื่อเดิมนั้น กำหนดให้ชัดเลยว่าเป็นหน้าที่ของ เทวดาจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแลมนุษย์ ซึ่งเคารพบูชาพวกเขาอยู่แล้ว เทวดาควรเป็นอย่าง ผู้ใหญ่ที่ต้องดูแลเด็ก อย่างคนมีกำลังที่ต้องช่วยคนที่อ่อนแอกว่า

ท่านเตือนเทวดา เป็นการพูดอย่างสอนผู้ใหญ่ว่า พวกมนุษย์นั้นเขาดีด้อยกว่า เขาอ่อนแอกว่าพวกท่าน แล้วเขาก็อุทิศสัพพะพยายามาเช่นสรวงบุชาพวกท่านกันอย่างเอาจริง เอาจิ้งนักษณา เขาก็หวังความช่วยเหลือจากพวกท่านนี่แหละ ในเมื่อเทวดามีฤทธานุภาพ ยิ่งใหญ่ มีอำนาจที่จะช่วยเหลือ ท่านเป็นผู้ใหญ่ ก็ขอให้พวกท่านนี้เอาใจใส่ อย่าได้ประมาท จงดูแลรักษาเขา นี่ก็เป็นทำนองกำหนดให้ชัดเลยว่า เป็นหน้าที่ของเทวดาจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือมนุษย์ ไม่ต้องรอลเคื่องเช่น ไม่ต้องไปบันดาลอะไรให้เขา

อันนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่ยกระดับขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง อย่างน้อยก็ให้มีขอบเขตที่ชัดขึ้นมา เป็นทำที่ของการมีเมตตาต่อกัน ระหว่างมนุษย์กับเทวดา และการที่พูดกับเทวดาอย่างนี้ ก็เป็นการทำให้พวกมนุษย์มองเทวดาใหม่ด้วย เพราะว่าเมื่อพระสอนเทวดา มนุษย์ก็มองบทบาทของเทวดาชัดขึ้นมา ว่าเทวดาควรทำตัวอย่างไร พร้อมทั้งก็เป็นการสอนมนุษย์ให้ตระหนักถึงบทบาทของตนเองในความสัมพันธ์นั้นด้วย

คาถาที่ว่ามานี้จะเป็นคำกล่าวของเทวดาด้วยกันก็ได้ แต่เป็นเทวดาที่นับถือพุทธศาสนา ก็เอาหลักธรรมคำสอนไปบอกแก่พวกเทวดาด้วยกัน อย่างใน *ชาฎานาฎิยสูตร* (ที่.ป.๑๑/๒๐๗/๒๐๘) ทั้งสูตรเลย เป็นถ้อยความที่เทวดากล่าว คือเป็นคำของท้าวจตุโลกบาล

ชาวชมพูทวีปนับถือท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเป็นเทวดาที่รักษาทิศทั้งสี่ ที่นี้ตามเรื่องในพระสูตรว่า วันหนึ่งท้าวจตุโลกบาลนี้ก็มาเฝ้าพระพุทธรเจ้า แล้วก็กราบทูลว่า พระภิกษุหรืออุบาสกอุบาสิกาพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เมื่อไปอยู่ในที่ต่างๆ เช่นตามป่าตามเขา ในสถานที่เหล่านั้นก็มีพวกภูตผีสงเทวดา ที่อยู่ในสังกัดของท้าวจตุโลกบาล เป็นยักษ์บ้าง เป็นกุมภภัณฑ์บ้าง เป็นเทวดาเหล่านั้นเหล่านั้น ซึ่งก็อาจจะมีพวกที่ยังไม่รู้จักพระ ไม่รู้จักศีล & หรือว่าธรรมะ ต่างกับตัวท้าวจตุโลกบาลเอง ที่ได้มาเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว นับถือพระรู้ธรรมะ แต่ลูกน้องเหล่านั้น เมื่อไม่รู้จัก บางทีเขาก็จะมากรวนมาแกล้ง พวกข้าพเจ้าก็จึงคิดว่า พวกเราเอาคำนี้มากล่าวถวายไว้ เพื่อว่าถ้าพระหรือชาวบ้านได้กล่าวคำนี้ ที่เป็นคาถาออกมาจากพวกเราที่เป็นหัวหน้าของเขา พวกผีสงยักษ์อมมนุษย์อะไรเหล่านั้น ก็จะได้มีใจเป็นมิตร เพราะได้ฟังคำของหัวหน้าแล้ว อย่างน้อยก็จะบอกอย่างนึกเลงว่า เฮ้... นี้เราพวกเดียวกันนะ ชาวพุทธจะไปไหนอยู่ไหน ก็เลยไม่มีภูตผีอมมนุษย์ตนใดที่ต้องกลัว

เป็นอันว่า ท้าวจตุโลกบาลเอาคำของตนเอง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้านี้ เอามาถวายพระพุทธรเจ้าไว้ แล้วที่นี้เมื่อพระหรือชาวพุทธนำเอาคำเหล่านี้ไปกล่าวที่ไหนก็ตาม พวกผีสงเทวดาก็จะได้ยินได้ฟัง ด้วยความเคารพยำเกรงหัวหน้าของพวกตน ก็จะต้องตั้งใจดี เป็นมิตรต่อชาวพุทธ รวมแล้วเรื่องนี้ก็มีสาระแบบเดียวกันกับคาถาที่ว่ามาแล้ว

มนุษย์พัฒนา ตีกว่าเทวดามีฤทธิ์

เล่าไปเล่ามา ก็ซ้ำไปซ้ำมา พูดแล้วพูดอีก ถ้าเห็นว่าชักจะน่าเบื่อ ก็ข้ามตอนนี้ไปเลย แต่จะถืออย่างเมื่อก็ ที่บอกว่าเป็นการทวนย้ำให้แม่นยำให้ชัด ก็คงพอรับได้ แต่มองให้ดี เรื่องนี้ก็ควรพูดให้มาก ให้สมกับที่ว่า พวกเราเป็นชาวพุทธกันมา เรื่องที่พูดจากันเหมือน เป็นชีวิตของสังคมนี้แล้ว ปานนี้ก็ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ปฏิบัติกันผิดๆ พลาดๆ จะเป็นลูกศิษย์ของพราหมณ์อินเดียกันไปเสียแทบหมด ถ้าคิดอย่างนี้ได้ ก็มาพูดกันต่อไป เดี่ยวก็จบ

บอกแล้วนะ ว่าหลักการและการปฏิบัติที่พูดมานี้ คือการที่พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์กับลัทธิความเชื่อถือเก่าๆ ที่สืบๆ มา และยังแพร่หลายครอบงำสังคมชมพูทวีปในสมัยนั้น เราต้องยอมรับความจริงว่า คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างนั้น เมื่อเข้ามานับถือพระพุทธเจ้าแรกเริ่ม จำนวนมากที่เดียวยังไม่เข้าใจอะไรชัด หรือแม้มีความรู้เข้าใจบ้าง แต่ความหวาดหวั่นพรันใจต่อสิ่งที่ตัวเองเคยเชื่อถือมาก่อน จำพวกอำนาจเร้นลับต่างๆ นี้ และการที่สังคมเขาเชื่อถือและพูดจาแสดงออกทำการต่างๆ เป็นบรรยากาศครอบคลุมไปทั่ว ก็ยังครอบครองจิตหรือหลอนหลอกใจตลอดเวลา

ดังที่พูดแล้วว่า เมื่อความหวาดหวั่นยังมี พระพุทธศาสนาก็เอาเจ้าอำนาจเจ้าอิทธิพลเหล่านี้เข้ามาอยู่ในร่มธรรมของพระพุทธศาสนาให้หมด อย่างเรื่องทำวจตุโลกบาลที่ว่าแล้ว เขาใหญ่ในอินเดียอยู่ เราจะข้ามเขาไปได้อย่างไร ก็ให้มาเป็นมิตร เป็นลูกศิษย์กันไปเสีย อย่างน้อยก็ทำให้ชาวพุทธไม่ต้องไปหวาดหวั่นต่อผู้ยิ่งใหญ่เหล่านั้น อย่างที่เรียกแล้วว่า “ปิดช่องความหวั่นใจ” เสีย เสรีจแล้วก็ได้ไม่ต้องกังวลกับสิ่งเหล่านั้น จะได้หันมาศึกษาธรรม ฟินิจพิจารณาวิัจยธรรมได้โดยสมบูรณ์ มิฉะนั้นก็จะยังก้าวๆ กิ่งๆ ใจหนึ่งก็จะศึกษาพระพุทธศาสนา จะเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตน จะปฏิบัติตามคำสอน แต่อีกใจหนึ่งก็ยังหวั่นว่า ถ้าพวกเทพเจ้าเหล่าเทวดาภูตผีสาวยักษ์อมมนุษย์มารังแกรังควาน จะทำอย่างไร ก็เกิดมีอาการก้าวๆ กิ่งๆ ขึ้น ก้าวมันแนวไปไม่ได้

ปรากฏว่า ตั้งแต่พุทธกาลนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เก่งกล้าสามารถ ได้ทำสำเร็จเสร็จสิ้นในเรื่องนี้ แก่ปัญหาขั้นแรกนี้เรียบร้อยโล่งไปแล้ว อย่างที่ว่าได้เอาเจ้าอำนาจเจ้าอิทธิพลเหล่านี้เข้ามาอยู่ในร่มธรรมของพระพุทธศาสนาจนหมด โดยเฉพาะที่ยิ่งใหญ่ขั้นสุดยอด ไหลลงมาหมดทุกชั้นเลย ตั้งแต่พระพรหมลงมา ได้มานับถือพระพุทธเจ้ากันทั่ว มากราบมาไหว้ พระอินทร์ก็มาเป็นลูกศิษย์สำคัญใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เวลาพระพุทธเจ้าประสูริ ด้วยความเคารพรักพระพุทธเจ้ามาก พระอินทร์นี้แหละมาเฝ้าปฏิบัติ ขอบกัยเถอะ อรรถกถาบอกไกลถึงว่าทำวสัฏกะก็มาเทกระโถนมูตรอุด

ตั้งที่รู้จักกันอยู่แล้วว่า พระอินทร์นี่เป็น “เทวราชา” เป็นจอมราชาแห่งประดาเทพ หรือ เทวดาทั้งหมด แล้วพระพรหมที่อยู่ในระดับสูงสุด พระพุทธเจ้าและพระมหาโมคคัลลาน์ ต้องไปผจญ เรียกว่าทรมานพระพรหม เรื่องมาเป็นพระสูตรๆ กันเลย

มาถึงพวกทำวาจตุโลกบาลนี่เป็นระดับต่ำลงมาแล้ว เป็นระดับที่ใกล้คนและมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตลอดเวลา ทำวาจตุโลกบาลก็มานับถือพระพุทธเจ้าอีกเช่นกัน และยัง แถมไปประชุมกันเรียบเรียงคำบอกกล่าวแก่บรรดาลูกน้องของตน เสร็จแล้วก็เอามาถวาย ไว้กับพระพุทธเจ้า โดยบอกว่าเป็นห่วงพุทธศาสนิกชน จึงมาถวายคำนั้นไว้ให้รู้ว่าหัวหน้า เทพจตุมข ได้พูดได้บอกหรือสั่งไว้ว่าอย่างนี้

นี่ก็ฝากให้อ่านพระสูตรอย่างนี้ แล้วแปลความหมายมาด้วยกัน

ตกลงว่าบรรยากาศแห่งความสัมพันธ์ที่ตีนั้นครอบคลุมไปทั่วแล้ว ก็ให้ชาวพุทธ สบายโล่งใจ เวลามาสวดมนต์ฟังธรรม ทั้งที่เดี๋ยวนี้นี้เป็นพวกเดียวกันแล้ว แต่ใจอาจจะยัง หวั่น ก็เชิญเทวดามาฟังธรรมฟังสวดมนต์ด้วยกันเสีย ใจก็อุ่นว่า เทวดาเป็นพวกเรานะ มา ฟังธรรมด้วยกันกับเราอยู่ที่นี้ แถมเมื่อเทวดาใหญ่ๆ มาอยู่ที่นี่ พวกผีศาจอมนุษย์อะไรๆ ก็ เติลิตเปิดเปิงไปลิบลิบ ก็สบายใจ ทีนี้ก็ไม่ต้องไปห่วงไปกังวลอะไรแล้ว ต่อไปนี้จะได้ มุ่งมั่น มีสมาธิ ตั้งใจสวดฟังธรรม แล้วก็ปฏิบัติธรรมกันให้จริงจังเต็มที่ เรื่องก็เป็นอย่างนี้

ข้อสำคัญที่ต้องย้ำอยู่ที่ว่า ความสัมพันธ์กับเหล่าเทพเทวา หมดเรื่องการไหว้วอน หวังพึ่งรอคอยผลดลบันดาล ไม่มีแล้ว เอาแต่ในแง่ที่แต่ละท่านแต่ละคนจะได้หายสะดุ้ง หวาดกลัว แล้วมุ่งหน้าดำเนินไปในหลักการที่จะทำผลให้สำเร็จด้วยการกระทำ ก็เจริญ สมณธรรม บำเพ็ญกิจกรณีย์ได้อย่างเต็มที่ต่อไป

บางทีบางท่านไปมองว่า พระสูตรเหล่านี้คงไม่ใช่ของพระพุทธศาสนา ว่าเป็นคำ สอนข้างนอกเข้ามา มีเรื่องเทพเทวาของศาสนาเก่าๆ เลยคิดว่าพระไตรปิฎกนี้อาจจะมีสิ่ง แปลกปลอมเข้ามามาก นี่แหละบางทีก็อาจจะจับเลยจุด ก็เทพเทวาเหล่านี้เข้ามาอยู่ใน ร่มพระพุทธศาสนากันแล้ว บุคคลเดิมเก่าๆ แต่จิตใจได้เปลี่ยนมาเป็นพุทธแล้วนี่ ความคิด คำพูดอะไรก็ใหม่ เป็นไปตามพระพุทธธรรม ไม่แปลกปลอมออกนอกไปไหน

พระสูตรที่มากในพระไตรปิฎก ย่อมมีเนื้อหาสาระและจุดมุ่งหมายต่างๆ กัน ทั้งโดย ระดับของธรรมเอง และความเหมาะสมกับหมู่ชนที่หลากหลายในต่างระดับมากมาย แล้วจุด หนึ่งที่สำคัญอันต้องไม่ลืม ก็คือต้องยอมรับตระหนักถึงความจริงที่ว่า พระพุทธศาสนา เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมอะไร แล้วจะไปโยงกับสิ่งเหล่านั้นให้ได้ผลในทางที่ดีในการที่ ธรรมจะอำนวยผลแก่ทุกคนเท่าที่จะเป็นไปได้อย่างไร

หลักการที่พูดมาเมื่อีกว่า พระพุทธศาสนานี้ถือว่ามนุษย์ต้องศึกษาพัฒนาฝึกฝนตนเอง แล้วการที่มนุษย์จะฝึกฝนพัฒนาตนเองนี้ จะไปบังคับใส่ปัญญาให้ก็ไม่ได้ จึงต้องไปพบกับเขาในจุดที่เขาอยู่นอยู่ ยอมรับมนุษย์ตามที่เขาเป็น แต่ที่ยอมรับนั้น ไม่ใช่ยอมปล่อยให้เขาเป็น เขาอยู่แค่นั้นอย่างนั้น แต่ยอมรับ คือรู้เขาตามที่เขาเป็น แล้วก็พยายามไปช่วยรังช่วยดึงเขาขึ้นมา

ที่นี้ การที่จะดึงเขาขึ้นมา ก็ต้องเริ่มจากจุดที่เขาอยู่นั้นแหละ อย่างน้อยให้เขาเกิดความมั่นใจ และเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนท่าทีต่อสิ่งที่เขาเคยมี เพราะฉะนั้น เมื่อเขาเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา เรื่องเทวดาเรื่องอะไรก็ไม่เหมือนของเดิมแล้ว อย่างในพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องเทวดา สาระสำคัญก็ไม่เหมือนกับของศาสนาพราหมณ์แล้ว ห่างไกลกัน ท่าทีความสัมพันธ์ ความรู้สึก อะไรต่างๆ ต่างกันหมด

เทวดาของพราหมณ์สีแดงคักดาเดช เก่งกาจยกทัพไปรบไปห้าห้ากัน เอาอาวุธนั้นอาวุธนี้มา พอเข้ามาในพระสูตรของพระพุทธศาสนา เทวดามาประชุมกัน มีแต่เรื่องดี ๆ พูดถึงคุณธรรม เรื่องธรรมะ เรื่องเมตตา บอกว่าให้ช่วยเหลือกัน ให้ญาติพี่น้องมีใจดีคิดดีต่อมนุษย์

อย่างที่ว่ามนุษย์นี้ นี้ว่าตามประเพณี ตามพื้นฐานเดิม เขาอุทิศสำหรีใส่ใจมาเช่น สรวงบูชา หากลัทธิกรรมมาสังเวทไฟทั้งกลางคืนกลางวัน ก็เพราะเขายังอ่อนแอ เขาก็หวังให้ท่านช่วยเหลือตอบแทนเขา เพราะฉะนั้น พวกท่านต้องเอาใจใส่ช่วยรักษาเขาด้วย เมื่อเทวดาผู้ใหญ่สอนเทวดาลูกน้อง ก็สอนตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอน จะว่าไปก็คล้ายว่าเอาปากเทวดาด้วยกันไปพูด เทวดาใหญ่ว่า เทวดาน้อยก็ต้องฟัง

ยิ่งกว่านี้ เทวดาก็ดี พระพรหมก็ดี ในที่สุดก็ยังกลัวมาร มารนี่เป็นตัวรังควานอยู่เรื่อยแก่เทพไฟไปจนถึงพระพรหม จะเห็นได้ชัดตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ นี่ก็เป็นหัวต่อของศาสนาเดิมกับพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ก็มีเรื่องที่เราเอามาตีความเป็นบุคลาธิษฐาน

เรื่องก็มีว่า พระโพธิสัตว์ไปประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ บนโพธิบัลลังก์ ตอนจะตรัสรู้ก็ต้องทรงผจญมาร ไข้ไหม พระองค์ต่อสู้กับมาร แล้วก็พิชิตมาร

มารนี่เป็นเทพพวกปรณิมิตวสวัตติ เรียกว่า วสวัตติมาร คือมารผู้ยังสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปในอำนาจของตน เขาอยู่ในชั้นกามาวจรของเหล่าสัตว์ที่ว่ายวนอยู่ในกามประดาสัตว์เหล่านี้จะต้องติดอยู่ในกาม จะพ้นไปไม่ได้ ถ้าพ้นไปได้ก็คือพ้นจากอำนาจของมาร เพราะฉะนั้น มารก็ต้องขัดขวาง

เมื่อพระโพธิสัตว์มาดำเนินในทางแห่งการตรัสรู้ มารจึงไม่พอใจ มาคิดว่า ถ้าพระองค์ตรัสรู้ ก็จะไม่พ้นจากอำนาจของเขา อย่างนี้มารยอมไม่ได้ ต้องรวีกันเต็มที่ แล้วมารก็ยกทัพมา ตามตำนานที่ท่านพรรณนา กองทัพมารครั้งนี้ใหญ่หลวงที่สุด มีเสนาทุกชนิดทุกประเภท ยกทัพกันมา

ตอนนั้นนะ พวกเทวดาดีจนถึงพวกพระพรหม ด้วยดีใจว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ได้พากันมาเฝ้าห้อมล้อมพระโพธิสัตว์อยู่เต็มไปหมด แน่นเลย

ที่นี่ พวกเทพพวกพรหม พอได้ยินว่ามารมาเท่านั้นแหละ ก็แตกกระจายหนีกระเจิงกันไปสุดขอบจักรวาล เป็นอันว่ามารนี้มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด ทำให้เทพพรหมหนีกันสุดกู่ ก็เลยเหลือพระพุทธเจ้าประทับอยู่องค์เดียว

เป็นอันว่าไม่มีใครช่วยแล้ว เพราะว่าพระพรหมยังหนีเตลิดเปิดเปิง แล้วเมื่อทัพมารมาเต็มไปหมด และพระโพธิสัตว์อยู่พระองค์เดียว ก็ถึงตอนที่จะต้องพิชิตมาร ในที่สุดก็ทรงชนะมารพร้อมทั้งเสนาทั้งหมด และคืนนั้นก็ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระพิชิตมาร ชาวพุทธก็สร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แปลว่าพิชิตมาร ชนะมาร แต่ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรมาอย่างไร คนไทยชอบเรียกว่าพระสะดุ้งมาร เห็นไหม ที่เราพูดธรรมกันอยู่นี้ พระปางมารวิชัย ก็อย่างองค์ที่ประทับนั่งอยู่ข้างหลังเรานี่เอง

ตอนที่พิชิตมารนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอ้างบารมีที่ได้บำเพ็ญมา นางธรรณีก็แสดงตัวออกมาเป็นพยาน แล้วบีบมวยผม น้ำก้นองท่วมทัพมารหมดสิ้น นี่หมายถึงคุณความดีที่ได้ทรงบำเพ็ญมามากมายไม่รู้เท่าไร เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยแห่งโพธิญาณที่ได้ทรงสร้างสมบำเพ็ญมา กำลังแห่งคุณความดีที่ได้สร้างมามากมายนี้ ก็พิชิตความชั่วร้ายหมดไป

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าไม่ต้องมีอาวุธ ไม่ต้องออกกราวี ทรงใช้พระบารมี และมีพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ ก็ทรงชนะมาร เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องไปกลัว ไม่ว่าจะเทพ มาร พรหม พระพุทธคุณชนะหมด พวกเราก็ควรพัฒนาคุณสมบัติทั้งสามอย่างนี้ขึ้นมา ตามอย่างพระองค์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชนะมารโดยพระคุณอย่างนี้ ก็ไม่ต้องทรงมีพระอาการดุเดือดอย่างเทวรูปฮินดู ที่จะต้องผาดโผนโจนทะยาน ลูกขึ้น ยกแข้ง ยกขา แล้วก็ถืออาวุธร้ายมากมาย ใช้ยี่สิบมือ พันมืออะไรทั้งนั้น ไม่ต้องเลย อย่างที่เคยว่าแล้ว พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพิชิตมารนี้ชนะมารในพระอาการสงบที่สุดเลย แล้วก็เมตตากรุณาอิมแย้มพร้อมที่จะเกื้อหนุนให้ธรรมความดีงามถึงปัญญา แก่มวลประชาสรรพสัตว์

นี่คือยอดสุดของฤทธาพลาณภาพ อยู่ที่คณาณภาพขึ้นไปถึงพระปัญญาพระกรุณา และความบริสุทธิ์เหล่านี้ ไม่ใช่อยู่ที่โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งยกออกมาชูแสดงกันเต็มที่ เป็นการเปลี่ยนจากพลังอำนาจกิเลส มาเป็นพลังคุณธรรม

อย่างในคาถาเช่นว่า *มนุสฺสสฺสภูตํ สมฺพุทฺทํ อดตทนต์ สฺมาหิตํ... เทวาทิ ตํ นมสฺสนติ* (อง.ปญจก.๒๒/๓๑๔/๓๘๖) ว่าพระสัมพุทธเจ้านี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ แต่ทรงฝึกอบรม พัฒนาพระองค์เองแล้ว เป็นผู้มิพระหฤทัยที่ได้อบรมถึงที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ ในคาถาอื่นที่พระพรหมบ่นอ้อมก็มี เอาละแค่นี้ก่อน

ที่ว่าพระพุทธรูปหรือบุคคลที่ได้ฝึกตนหรือพัฒนาตนดีพร้อมแล้ว แม้เทพพรหมก็เคารพบูชา ก็หมายความว่า เมื่อฝึกตนแล้ว มนุษย์กลับเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด ความประเสริฐอยู่ที่คุณความดี มีปัญญา มีกรุณา มีความบริสุทธิ์ อย่างที่ว่ามา

ความจริง ในคาถาอนุโมทนา ยังมีบทที่ยกพระพุทธรูปมาให้พร ที่เราใช้สวดกันตลอดทุกครั้ง แต่ไม่เอามารวมด้วยเพราะว่าง่ายเกินไป

บทสวด *ภวตุ สฺพพมฺกคฺ...* นี่เป็นของในยุคหลัง ไม่มีในพระไตรปิฎก ก็เป็นการโยงเชื่อมต่อจากความเชื่อในศาสนาเก่าเข้าสู่พระพุทธศาสนา

แต่ต้องระวังให้ดีนะ พระยุคหลังๆ บางทีก็ชักเกินเลยไปเหมือนกัน บางทีชักจะกลายเป็นอ่อนหวานไปเสีย แต่ในของเดิมยุคเก่า แนวทัศน์นี้ชัดมาก

ทำที่ต่อเทวดาอะไรต่างๆ ที่พูดมานี้ ก็คิดว่าคงจะให้ได้แนวคิดที่เสริมปัญญา แล้วก็เป็นเครื่องมายืนยันหรือมาย้ำเสริมสิ่งที่พูดไปแล้ว

บทสวดวันศุกร์ยังมีอีก แต่ในที่นี้กำลังมุ่งเอาเรื่องเกี่ยวกับเทวดา ก็ขอข้ามไปก่อน เพียงแต่บอกคร่าวๆ ไว้สักหน่อย ให้ทราบว่าเป็นคำอนุโมทนาในเรื่องอะไร

คาถาสวดอนุโมทนาบทต่อไป มาจากพระไตรปิฎก เป็นคาถาสรูปทำย *ชาทียสุตร* (อง.ปญจก.๒๒/๔๑/๔๘) ซึ่งบอกให้เรารู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ ว่าทำงานสุจริตอย่างขยันหมั่นเพียร ได้ทรัพย์มาแล้ว จะใช้ในเรื่องอะไร ทำอะไรบ้าง

จุดสำคัญ เมื่อมาคำนึงว่า ทรัพย์ที่ได้มา เราได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ดีแล้ว ได้เลี้ยงตัวเองเลี้ยงครอบครัวแล้ว คนที่ควรดูแลเลี้ยงดู เราก็ได้เลี้ยงแล้ว ใช้ทำความดีบำเพ็ญประโยชน์แล้ว ไม่ได้ใช้ก่อความเดือดร้อน ให้ถูกต้องตามหลักของการใช้จ่ายทรัพย์แล้ว เมื่อระลึกทบทวนกับตัวเองอย่างนี้ ก็เกิดปีติปลาบปลื้มไม่เดือดร้อนใจ ใครๆ ก็ชื่นชม ถึงตายก็ไปได้

ต่อไป สุดท้ายคือ *วิหารทานคาถา* (วินย.๗/๒๐๓/๘๗) คือ คาถาอันสงฆ์ในการถวายวัด ถวายที่อยู่กุฏิเสนาสนะ นี้มาจากพระวินัยปิฎก

ในเวลาถวายวัด ถวายกุฏิ ฯลฯ ก็จะใช้บทนี้อนุโมทนา แต่บางที่พระก็สวดโดยไม่รู้ ความหมาย สวดไปอย่างนั้นเอง ถ้ารู้ความหมายที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ ก็จะทำให้เรา ปฏิบัติได้ถูกต้อง บอกให้รู้ว่า การสร้างวัดถวาย มีเหตุผลอะไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร สร้างเพื่อใคร มีประโยชน์อย่างไร ควรปฏิบัติอย่างไร ตั้งแต่กันร้อน หนาว แดด ลม ฝน เหลือบยุงไร้น้ บรรดาสัตว์ร้าย ฯลฯ เป็นที่บำเพ็ญกุศลและวิปัสสนาก็ได้

วิหารเว การเย รุมเม พึ่งสร้างกุฏิที่อยู่อาศัยให้เป็นรมณีย์ แล้วก็นิมนต์ท่านผู้เป็น พุทฺธ ผู้รู้ธรรม รู้วินัย มาอยู่อาศัย ท่านเหล่านั้นก็จะแสดงธรรม ที่บรรเทาสรรพทุกข์ ให้ พังแล้ว หมัดทุกข์หมดร้อน ร่มเย็นสุขสบาย

เอาละนะ สองบทท้ายนี้ เอาแค่จับความมาบอก ก็เป็นอันว่าจบ หมดแล้ว บท สวดสำหรับวันศุกร์ ที่นี้สวดไปแล้วก็ได้รู้ความหมายด้วย ก็คงจะพอแล้ววันนี้

เหนือฟ้า ยังมีธรรม

มาพูดเรื่องนี้นั้นต่อไป แต่คงจะมีอะไรๆ ที่พูดแล้วพูดอีก ซ้ำมาก เพราะเรื่องนี้มา จากการพูดคุย พอมีอะไรโยงกับเรื่องเก่า ก็เล่าก็อธิบายอีก พอเอามาทำเป็นหนังสือ ความซ้ำก็ปรากฏขึ้นมา อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าไม่อยากซ้ำ ก็ข้ามไป มิฉะนั้นก็ถือเป็นการย้ำ ทวน และที่สำคัญแน่ก็คือ จะได้ใจแง่ใหม่ แล้วก็จะได้หลักเพิ่มอีก อ่านไม่เสียเวลาเปล่า

ดำเนินความต่อไป พระพุทธรเจ้าไม่ได้ทรงถกเถียงว่า เทวดามีจริงหรือไม่มี ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ มีหรือไม่มี แต่พระองค์ไม่ทรงปฏิเสธ ทรงรับเลย เทวดาก็มี อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ก็มี ไม่ไปเสียเวลาเถียง เพราะเถียงไปก็ไร้ประโยชน์

เทวดามีหรือไม่มี เเถียงกันไปร้อยปีพันปี ก็ไม่จบ ไม่มีวันชนะกัน อีกห้าพันปี ก็ เเถียงไม่จบ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มีจริงไหม ไสยศาสตร์ทำได้จริงไหมนี้ เเถียงอีกหมื่นปีก็ไม่ จบ วิทยาศาสตร์กระเดื่องขึ้นมาจากจะหงอยลงไป ไสยศาสตร์ก็ยังคงอยู่ได้

แล้วถ้าบอกว่าต้องเถียงกันให้เสร็จไปว่ามีจริงหรือไม่มี แล้วจึงจะปฏิบัติได้ ก็ไม่มีวัน ยุติ ไม่มีวันที่จะได้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาไม่ให้อ้อ การปฏิบัติของพระพุทธศาสนาไม่ต้อง ไปขึ้นต่อ ไม่ต้องไปรอกการเถียงเหล่านี้ ไม่เป็นไร ฉันทยอมรับก็ได้เลย มีก็มี เป็นไรไป เทวดา มี ก็มี ฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไสยศาสตร์มี ก็มี แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ฉันทไม่ฟัง ไม่เด็ดคือ ฉันทไม่ขึ้น ต่อความเชื่อเรื่องเหล่านี้ ฉันทจะทำด้วยเรี่ยวแรงของตัวเอง

นี่ พระพุทธศาสนาเด็ดขาดตรงนี้ เทวดามี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง ฤทธิ์ปาฏิหาริย์มี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง คุณจะได้เลย ก็เลยกันไป ฉันทไม่ต้องรอ ฉันทปฏิบัติได้ทันที ขอให้จับจุดนี้ให้ได้

ย้ำอีกทีว่า พระพุทธศาสนาไม่ต้องไปเถียง มันเด็ดขาดอยู่แล้ว ถึงมี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง แล้วจะไปยุ่งอะไรอีกล่ะ ไซ้ใหม่ ก็เด็ดขาดหมดเรื่องไปแล้ว แต่เดี๋ยวนี้คนยังจับจุดนี้กันไม่ค่อยได้ ก็ไปเถียงกันอยู่นั่นแหละ คล้ายกับว่า ถ้าเถียงกันแล้วรู้หรือตกลงว่ามี ก็ต้องหวังพึ่งสิ ก็เลยรออยู่นั่นเอง ไม่เป็นอันจะได้ปฏิบัติจัดการกิจหน้าที่สิ่งที่ควรทำให้เสร็จสิ้นไป

เอาละนะ พุทธศาสนาเด็ดขาดแล้วตรงนี้ ฉะนั้น เราไม่ต้องไปขึ้นกับการถกเถียงของใคร พระพุทธเจ้ามีฤทธิ์มาก ไซ้ใหม่ แต่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ทำอะไรบ้าง ในพุทธประวัติมีไหมตลอด ๔๕ พรรษาแห่งพุทธกิจ พระพุทธเจ้ายอดของคนมีฤทธิ์ เคยใช้ฤทธิ์บันดาลอะไรให้แก่ลูกศิษย์คนไหน มีไหม ไม่มี ไซ้ใหม่

ทำไมพระพุทธเจ้าผู้ยอดมีฤทธิ์จึงไม่ใช้ฤทธิ์ที่มีนั้นบันดาลผลที่ใครอยากได้ใครขอให้แก่ลูกศิษย์สาวกชาวพุทธ ชาวพุทธคนนี้มีเรื่องอยากได้นี้ ก็ไปหาพระพุทธเจ้าช่วยบันดาล คนนั้นอยากได้นั้น ก็ไปหาพระพุทธเจ้าช่วยบันดาล มีไหม? ไม่มี นี่ก็เพราะว่าหลักการของเราชัด ทั้ๆ ที่ท่านมีฤทธิ์ ท่านทำได้ เราก็ไม่เอา เราไม่ไปหวังพึ่ง เราจะเพียร

เทวดา เรายอมรับว่ามี แต่ให้อยู่กันด้วยเมตตาอย่างมิตร มนุษย์ไม่ต้องไปอ้อนวอน ไม่ต้องไปหวังพึ่ง ไม่ต้องไปขอความช่วยเหลือ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนไป

ที่นี้ ในยามที่มนุษย์ประสบทุกข์ภัย ถ้าเทวดามีคุณธรรม จะช่วย ก็มาช่วยด้วยคุณธรรมของเทวดา ไม่ต้องรอให้มนุษย์ไปเซ่นไหว้อ้อนวอน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องเป็นมาอย่างนี้

ถ้าเทวดาไม่มีคุณธรรม ก็ต้องรอให้คนไปอ้อนวอนให้เครื่องเซ่น ถ้าเทวดารอเครื่องเซ่น คนดีไม่ทันได้เซ่น ก็ไม่ช่วย แต่คนร้ายไปเซ่น เทวดาก็ช่วย อย่างนี้จะถูกต้องหรือ ต่อไปศีลธรรมก็เสียหาย ระบบสังคมของมนุษย์เสียแล้ว ระบบสวรรค์ของเทวดาก็ซ้ำเข้าไปอีก

แม้แต่ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน คนมีอำนาจมีทรัพย์ เราก็ไม่ควรไปรอหวังพึ่ง เราควรทำหน้าที่ของเราไปให้ดีที่สุด เมื่อเราทำดีอยู่แล้ว เกิดมีทุกข์ยากติดขัด คนที่มีทรัพย์มีอำนาจนั้น ถ้าเขามีคุณธรรม เขาก็ต้องเอาใจใส่มาช่วยคนดี ไม่ใช่ต้องรอให้ไปอ้อนวอน ถ้าต้องรอให้ไปอ้อนวอน ก็แสดงว่าคุณธรรมไม่มี คนอ่อนแอก็หวังพึ่ง แล้วก็ต้องใช้การยกย่องสรรเสริญบอชมหรือต้องสนองกิเลสด้วยเครื่องเซ่นไหว้ให้ผลตอบแทน แล้วอย่างที่ว่าแล้ว ระบบสังคมมนุษย์ก็เสีย

ที่นี้ที่ว่า เมื่อไปสัมพันธ์กับเทวดาในแบบนั้น สังคมเทวดาจะเสียด้วย เพราะว่าตัวเทวดาเองก็ยังมีกิเลส ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ แทนที่จะได้ขัดเกลากิเลสนั้น เทวดาก็ไม่เป็นอันได้ปฏิบัติธรรมพัฒนาตนเอง แทนที่จะดูว่าคนดีที่ไหนตกทุกข์แล้วจะไปช่วย ก็มีวแต่สอดส่องมองว่ามนุษย์คนไหนจะเซ่นฉัน คนไหนจะเอาเครื่องเช่นมาให้มาก เราจะไปช่วยคนไหน แล้วนี่ก็เป็นการซ้ำเติมสังคมมนุษย์ให้เลอะเทอะหนักขึ้นไปอีก

ส่วนเทวดาในพระพุทธานุศาสนานี้ไม่ร้อรับเครื่องเช่น หลักการก็อย่างเดียวกับในสังคมมนุษย์ที่ดี คือต้องช่วยด้วยคุณธรรม ถ้าคนดีที่ไหนเดือดร้อน เทวดาต้องอาสาหรือตนเอง ไม่ต้องมีการไปเซ่นไหว้ขอร้องเลย หลักข้อนี้ต่างจากของฮินดูชัด แต่ชาวพุทธเองก็ไม่เคยสังเกตว่าต่างกันอย่างไร

ก็ขอให้สังเกตว่า เทวดาของฮินดูนั้น มนุษย์ต้องไปบูชาขัญญ โดยไปหาพราหมณ์ขอให้ช่วยทำพิธีให้ พราหมณ์รู้ดีติดต่อได้ อาจจะไม่เลือกให้ว่าเทวดาองค์นี้มีฤทธิ์เก่งในทางบันดาลลาภ องค์นี้เก่งทางบันดาลยศ องค์นี้เก่งทางบันดาลลูก... แล้วเทวดาองค์นี้ชอบเครื่องเช่นแบบนี้ องค์นั้นชอบเครื่องเช่นแบบนี้ ใครอยากได้อะไร ก็ต้องไปหาพราหมณ์

พราหมณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญ เมื่อไปหาพราหมณ์บอกให้แล้ว ก็จัดเครื่องเช่นตามที่แกบอกให้ พราหมณ์ก็สบาย ได้ค่าตอบแทนในการจัดพิธี ได้เงินได้ทองข้าวของมากมาย แก่ก็กุมอำนาจในการติดต่อกับเทพเจ้าไว้

ที่นี้เมื่อมนุษย์สัมพันธ์กับเทพเจ้า ด้วยการเอาเครื่องเช่นมาบูชาขัญญ เพื่อให้ตัวเองได้ผลที่หวัง เมื่ออยากได้มากๆ ก็เอาใจเทวดาหนักเข้าๆ ไปๆ มาๆ ก็ถึงกับต้องฆ่าสัตว์ใหญ่ๆ จำนวนมากมาย จนถึงขั้นฆ่าคนบูชาขัญญ อย่างนี้ก็ไม่มีการสิ้นสุด นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในแบบของศาสนาพราหมณ์

แต่ในพระพุทธานุศาสนาไม่ต้องใช้เครื่องเช่น จะทำอะไร เมื่อเกรงใจเทวดา โบราณทำกันมาโดยใช้วิธีบอกกล่าว อย่างที่ว่าแล้ว ท่านให้เราอยู่กับเทวดาอย่างญาติมิตร เราก็ให้ความเคารพ เราไม่เหยียดหยามดูถูกเทวดา เราไปไหน ก็แผ่เมตตาให้เทวดา ความสัมพันธ์ตรงนี้ต้องจับให้ชัดให้ตึนะ อันไหนพุทธ อันไหนพราหมณ์

พราหมณ์สัมพันธ์กับเทวดา โดยต้องไปอ้อนวอน แล้วก็คอยหวังพึ่ง เอาเครื่องเช่นไปให้ แล้วร้อรับผลประโยชน์ที่หวังว่าจะได้ แต่ในพุทธานุศาสนามีความสัมพันธ์แบบเมตตา ถือว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก อยู่ด้วยกันโดยมีเมตตาไมตรี ติดต่อกัน แต่เราไม่หวังพึ่งพารอความช่วยเหลือเหลือจากท่าน ต่างฝ่ายก็ยังต้องพัฒนาตนในหิ้งอกงามสูงขึ้นไป ต่างก็ต้องทำหน้าที่ของตนให้ดี เราหวังผลสำเร็จจากการกระทำด้วยความเพียรพยายามของเราเอง

อย่างที่ว่าแล้ว เวลาไปไหน เราก็แผ่เมตตาให้เทวดาด้วย ขอให้ท่านเป็นสุข เมื่อทำบุญ เราก็อุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา แม้แต่จะสวดมนต์ เราก็ชุมนุมเทวดา บอกให้เทวดามาร่วมฟังธรรมด้วย เป็นการแผ่แผ่จิตใจให้ นี่คือการอยู่กันฉันญาติมิตร

ทีนี้ถ้าคนดีตกต่ำเดือดร้อน ที่ว่าเทวดาอาสน์ร้อน หมายถึงพระอินทร์อาสน์ร้อน เคยได้ยินไหมในวรรณคดีไทย เรื่อง สังข์ทอง ที่ว่า “ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดังศิลาประหลาดใจ” อันนี้ตามคติพุทธ หมายความว่าเทวดาเดือดร้อนเอง ไม่ใช่ว่าคนจะต้องมาถวายเครื่องเซ่น แต่เทวดาต้องคอยคำนึง คอยพิจารณา คอยสำรวจตรวจตรา คนดีที่ไหนใครตกต่ำเดือดร้อน ต้องไปช่วย โดยช่วยด้วยคุณธรรมของตัวเอง มนุษย์ไม่ต้องไปร้อขอพึ่ง แล้วอย่างนี้มนุษย์เองก็จะดี ธรรมะก็อยู่ในสังคมได้ สังคมนีโลกนี้ก็มิหลั๊ก แล้วเทวดาเองก็จะอยู่ในธรรม ก็จะได้ด้วย

หลักการที่ว่านี้สำคัญมาก ทำให้มนุษย์ต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ถูกต้อง ยกตัวอย่างชาดกเรื่องมหาชนก ที่ในหลวงทรงนำมาเรียบเรียงเป็นพระราชนิพนธ์ ก็แสดงคตินี้ชัดเจน เรื่องพระมหาชนกโพธิสัตว์บำเพ็ญวิริยบารมี

มหาชนกนั้นไปค้าขาย เดินทางไปในเรือเดินสมุทร ออกไปในทะเลใหญ่ ทางแสนไกลมองไม่เห็นฝั่ง พอดีเกิดมีมรสุมมารุนแรง เรือจะแตกแน่นอน คนทั้งหลายที่ไปในเรื่อนั้น พอรู้ว่าเรือจะแตก จิตไร้สำนึกก็สำแดงเดช เกิดความกลัวขึ้นมา ตัวสั่นงันงก ไม่มีสติ

พวกหนึ่งก็ร้องไห้เพื่อรำพันถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องซึ่งอยู่ที่บ้าน พวกหนึ่งก็รำคาญรำไรในชะตากรรมยามเคราะห์ร้ายที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นมาแก่ตัวของตน อีกพวกหนึ่งก็กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาให้มาช่วย อะไรต่างๆ คนมีอาการวิปริต เป็นกันไปนานา

ส่วนมหาชนกนี้ตั้งสติได้ ใจอยู่กับตัว ไม่พิไรรำพัน ไม่ร้องไห้ ไม่คร่ำครวญ ไม่อ้อนวอนเทวดา ไม่เอาทั้งนั้น แต่ใช้ปัญญาพิจารณาคิดแก้ไขสถานการณ์ว่า เรือจวนล่มแล้ว เราเตรียมตัวอย่างไรจะดีที่สุด อย่างน้อยเมื่อเรือแตกลงไปอยู่ในมหาสมุทรแล้ว ถึงแม้ถ้าจะตายก็ให้อยู่ได้นานที่สุด แต่ถ้าว่าในขณะที่อยู่ได้นานนั้นมีโอกาส อาจจะรอดก็ได้ เช่นว่าอาจมีเรือผ่านมา หรือเมื่อเราว่ายน้ำไป อาจจะมีกำลังพอ ถ้าไม่ไกลนัก ก็ไปถึงฝั่งได้

เอาละ เตรียมตัวให้เต็มที่เต็มโอกาส เริ่มตั้งแต่คิดการเตรียมหาจุดที่ดีที่สุดในเรือตรงที่ว่าเมื่อไปอยู่แล้ว พอเรือล่มลง เราจะไม่ถูกเรือดูดหรือถูกเรือครอบเสีย แล้วก็หาท่อนไม้มาเตรียมไว้ เตรียมตัวอย่างดีที่สุด พอถึงตอนที่เรือล่มคว่ำลงจริงๆ มหาชนกก็ดำรงค์ตัวได้ดีที่สุด ลงไปอยู่ในน้ำอย่างดี มีท่อนไม้เกาะ แล้วก็ใช้ความเพียรว่ายน้ำพยายามไปไม่ได้รำพึงรำพัน ไม่ได้หดหู่ถอยท้อแท้ใจ

เมื่อมหาชนใช้กำลังเท่าที่มีจะว่ายน้ำไป ก็คิดว่าทิศไหนดีที่สุดที่น่าจะมีฝั่ง ก็ทุกทิศแหละไม่เห็นฝั่ง ดังนั้นก็ต้องลงไปทิศหนึ่งละ เสี่ยงไปดู ถ้าอยู่เฉยๆ ก็ตายเปล่า แต่ถ้าว่ายน้ำ อาจะตายก็ได้ อาจะรอดก็ได้ คิดแล้วก็ว่ายน้ำไปเรื่อยๆจนถึงวันที่ ๗

ที่นี่ เทวดาก็มีหน้าที่ของตนเองเหมือนกัน ครั้งนั้น เทพธิดาที่ดูแลมหาสมุทร ชื่อ นางมณีเมขลา มาตรวจดู ก็เห็นมหาชนกว่ายน้ำอยู่ เธอนึกยืมเยาะในใจว่า ตาคณนี้ จะต้องตายแน่ๆ อยู่แล้ว ไม่มีทางเลย ทั้งที่ไม่เห็นฝั่งแล้ว จะมาว่ายอยู่ทำไม ก็ไปปรากฏกายสีแดงตัวให้เห็น แล้วก็กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดเป็นบพชนทนาขึ้นมา

เทพธิดามณีเมขลา ก็กล่าวเริ่มต้นขึ้นว่า นี่ ท่านจะมาว่ายน้ำอยู่ทำไม ทั้งที่มองไม่เห็นฝั่ง ก็จะตายเสียเปล่า มหาชนก็ตอบไปว่า เราเกิดมาแล้ว เมื่อกำลังยังมีอยู่ เป็นคนก็ต้องพยายามเรื่อยไปจนถึงที่สุด ถ้าจะตายก็ไม่มีหนีใคร ก็เป็นบพชนทนาว่ากันไป ในที่สุด นางมณีเมขลาชื่นชมความพากเพียรของมหาชน ก็เลยอุ้มเข้าฝั่งพาไปยังที่หมาย

ในเรื่องนี้ คติก็คือว่า มหาชนนั้นทำความเพียรด้วยเรี่ยวแรงของตนเอง ใช้สติปัญญาคิดหาทาง ไม่ไปหวังพึ่งอ้อนวอนนอกรใคร ส่วนเทพธิดามณีเมขลาที่มาช่วย ก็ช่วยด้วยเมตตา ด้วยการพิจารณาเหตุผล บนฐานแห่งคุณธรรมของเธอเอง

นี่เป็นคติสำหรับมวลมนุษย์ด้วยเหมือนกัน ในสังคมนมนุษย์ก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ มนุษย์ที่มีกำลัง มีอำนาจ ก็ควรจะช่วยเหลือผู้อ่อนแอกว่าด้วยคุณธรรมในใจของตัวเอง ไม่ใช่จะรอให้เขามาเช่นหนู มาขอความช่วยเหลือ

ส่วนตัวของคนที่อ่อนแอ หรือเดือดร้อน ไรที่พึ่ง ก็ต้องพากเพียรช่วยตัวเองเต็มที่ และร่วมมือกันในหมู่พวกตัว ไม่มัวหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากผู้อื่นข้างนอก อย่างนี้สังคมจึงจะเข้มแข็ง มั่นคง พัฒนา คนมีคุณภาพ แล้วก็อยู่ดีได้

พูดเรื่องเทวดามายืดยาว ก่อนนี้ก็พูดไปมากแล้ว อาจะซ้ำบ่ไปหน่อย แต่เรื่องนี้ซ้ำไว้บ้างก็ดี เป็นการย้ำ เพราะคนพูดถึงเทวดากันนัก ชาวพุทธนี้แหละไม่เบา แต่พอว่าจะเอาอย่างไรกับเทวดา ก็จับหลักอะไรไม่ได้ มักจะเขวไปเป็นพราหมณ์กันเสียเรื่อย

เพื่อให้หนักแน่นสมเป็นเรื่องใหญ่ ขอสรุปหลักสำคัญของชาวพุทธ ในการสัมพันธ์และปฏิบัติต่อเทวดา ดังนี้

- อยู่กับเทวดา และปฏิบัติต่อเทวดา ด้วยเมตตาไม่มีตรีอย่างญาติมิตรที่นานับถือ
- ไม่หวังพึ่ง ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากเทวดา แต่มุ่งหน้าทำกิจหน้าที่ของตน ทำผลที่มุ่งหมายให้สำเร็จด้วยการลงมือทำ ด้วยความเพียรพยายามของตนเอง

- ที่คนนับถือกันว่าเทพเทวามีฤทธานุภาพยิ่งใหญ่ นั้น ต้องรู้ต่อไปว่า เหนือกว่าเทวดานั้น ธรรมเป็นใหญ่สูงสุด ชาวพุทธต้องถือธรรมเป็นใหญ่ แม้แต่ถ้ามีภรรณีขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับเทวดา ก็ให้เอาธรรมมาตัดสิน
- พระมีหน้าที่สอนเทวดา พระบอกว่าเทวดาที่มนุษย์เกรงกลัวและหวังพึ่งกันมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์นั้น ขอให้เมตตาแก่มนุษย์ ไม่ควรไปรบกวนเช่นไหว้โดยล่อด้วยการที่จะดลบันดาลอะไรๆ ให้ การช่วยมนุษย์นั้น ขอให้มุ่งเอาใจใส่คอยดูแลเขาให้อยู่ดีมีมั่นคงปลอดภัย ให้เขาตั้งหน้าตั้งตาทำงานทำการกันไปได้เต็มที่

ควรย้ำกันไว้ว่า พระพุทธศาสนาเน้นนักในเรื่องการหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ และทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ในชาดกบอกให้เราผู้ตงนี้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนจุดย้ายออกจากศาสนาเก่าที่เขาสยบต่อเทพเจ้า เอาแต่ไหว้วอนรอกเทวดา เมื่อมาถึงพระพุทธศาสนา ท่านยืนยันให้เลยว่า “ความเพียรของคนไม่ลดละ ถึงเทวดาก็กีดกันไม่ได้” (เทวา น อิสสนติ ปุริสปรกฏมถัส, ๒๗/๕๐๕/๑๒๘)

ท้ายเรื่องในตอนี้ ก็ขอย้ำหลักการใหญ่ที่ได้พูดมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง คือหลักที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็น *กรรมวาท* เป็น *กิริยวาท* เป็น *วิริยวาท* หมายความว่า ถือหลักการกระทำ ถือหลักว่าต้องให้สำเร็จด้วยการกระทำ ถือหลักว่าต้องเพียรพยายาม

จับหลักนี้ได้แล้ว เรื่องพระเครื่อง วัตถุมงคล ความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์เทวดา ก็เข้ามาอยู่ในกรอบที่จะไม่ก่อปัญหา

จับหลักชัดแล้ว ใครไปทางดี ใครไปทางร้าย จับได้ทั้งหมด

เอาละนะ เป็นอันว่า ในพระพุทธศาสนานี้ มีคติเรื่องนี้ชัดเจนแล้ว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีฤทธิ์ เป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ ก็ไม่ใช่ฤทธิ์มาบันดาลผลที่ต้องการให้ใคร แต่ทรงใช้ฤทธิ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภพเดียว คือจะปราบผู้เอาฤทธิ์มาใช้แก่พระองค์ ปราบเสร็จ ก็เลิกใช้ฤทธิ์ เป็นการย่อนความเชื่อของสังคมยุคนั้น ที่เชื่อนักหนาว่าใครจะเป็นพระอรหันต์ ต้องมีฤทธิ์ หรือถือว่าคนมีฤทธิ์เป็นพระอรหันต์

ในสภาพสังคมที่เป็นอย่างนี้ ซึ่งมีค่านิยม มีภาพ มีทิวทัศน์อยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา ก็ไปเจอพวกที่ว่ามีฤทธิ์มากมาย ทีนี้ ถ้าพระองค์ไม่มีฤทธิ์ คนพวกนั้นก็ไม่นับ เขาถือว่าเขาแน่กว่า ตัวอย่างที่ชัด คือพวกชฎิล พอพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในสำนักของเขา จะขอพัก พวกชฎิลก็ออกพิชเฉย เขาดูถูกว่า นักบวชหนุ่มคนนี้ ท่าทางสงบอย่างนี้ ไม่ได้ความหรรอก เดี่ยวเราจะแก๊ง

พอเริ่มพัก ก็เอาเลย คืบแรกชฎิลก็แก้ง แต่พระพุทธานุเจ้าก็ผ่าน คืบที่ ๒ ก็ผ่าน คืบที่ ๓ ก็ผ่าน ชฎิลก็แก้งแรงขึ้นทุกที แต่พระพุทธานุเจ้าก็ผ่านทุกคืบ จนกระทั่งในที่สุดชฎิลไม่มีอะไรจะแก้ง แล้วก็สู้ไม่ได้ ก็เลยยอม เมื่อเขารู้แน่ว่ามีฤทธิ์สู้พระพุทธานุเจ้าไม่ได้ เขาแพ้ ก็จึงยอมฟัง ไซ้ใหม่ ถ้าพระพุทธานุเจ้าไม่มีฤทธิ์เหนือเขา เขาก็ไม่ฟัง จะพูดจาอะไร เขาก็ไม่ฟัง แต่พอแพ้ฤทธิ์ แก้กัฟัง พอฟัง พระพุทธานุเจ้าก็จึงทรงสอนธรรมได้ และเมื่อเขาเข้าใจแล้ว ก็จบ พระพุทธานุเจ้าก็ไม่ทรงใช้ฤทธิ์อีกเลย

อย่างที่ว่านี้ จึงเรียกว่าใช้ฤทธิ์ปราบฤทธิ์ เพื่อจะได้สอนธรรม คือเป็นวิธีการในการที่จะให้คนยอมรับฟังคำสอน ฉะนั้นฤทธิ์ก็เลยกลายเป็นสื่อธรรม เพื่อจะสยบคนมีฤทธิ์ให้สงบพร้อมที่จะมาเข้าสู่ธรรม

นี่เป็นคติที่บอกเราให้ปฏิบัติในแบบเดียวกัน คือการใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่างๆ นี้ เพื่อเป็นสื่อเข้าสู่ธรรม แต่ความมุ่งหมายนี้จะต้องชัดเจน แน่นนอน ที่จะนำเขาไปสู่ธรรม ไม่ใช่ไปทำให้เขาจมอยู่ ต้องให้กำลังใจที่ได้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เป็นกำลังใจที่หนุนในการทำความเพียร อย่าให้เป็นกำลังใจที่จะทำให้หวังพึ่ง แล้วก็เลยหยุดรอความช่วยเหลือ แล้วก็อ่อนแอ ตกอยู่ในความประมาท

ที่นี้ ลัทธิหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ไสยศาสตร์ ส่วนมากนั้นมีผลร้ายที่ทำให้หวังพึ่งและรอคอย ฉะนั้นก็จะทำให้คนอ่อนแอหลงไปทุกที จึงขัดต่อหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา อย่างน้อย ๔ ประการ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องจำไว้ให้ดี

การเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ไสยศาสตร์ สิ่งเร้นลับ หรืออะไรก็ตาม ถ้าขัดหลักการ ๔ อย่างต่อไปนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ในพระพุทธศาสนา คือ

๑. หลักทำการด้วยความเพียร หลักพุทธศาสนาข้อนี้ชัดเจน ได้แก่หลักกรรมและหลักความเพียร ตรงกับที่พูดมาก่อนแล้วว่า กรรมวาท กิริยวาท และวิริยวาท พูดสั้นๆ ว่า ถือหลักการที่จะต้องทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ถ้าเราไปเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วหวังพึ่ง มัวรอความช่วยเหลือ ก็ทำให้เราไม่ทำการด้วยความเพียร นี่คือแสดงว่าผิดหลักการของพระพุทธศาสนาข้อที่ ๑ นี้
๒. หลักการพัฒนาตน เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า คนเรานี้จะดีเลิศประเสริฐได้ ด้วยการฝึก ด้วยการศึกษาดำเนินตน คนเรานี้ต้องฝึกฝนตนเอง ให้ดียิ่งขึ้นๆ ให้มีความสามารถยิ่งขึ้นๆ ให้มีศีลดีโดยมีวินัย แล้วก็เจริญในจิตใจ ในปัญญา ที่นี้ ถ้าไปเจอปัญหา ไปเจออุปสรรค ไปเจอสิ่งที่ต้องทำ แล้วมัวไปหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ได้แต่รอให้ท่านช่วย คนก็ไม่พัฒนาตัวเอง

เจอปัญหา ไม่คิดแก้ มัวอ่อนนอนนอนรอให้ท่านแก้ไข ตัวเองก็อยู่เท่าเดิม ปัญญาก็ไม่พัฒนา แต่ถ้าเราเจอปัญหา เราคิดแก้ไข เราใช้ปัญญา ปัญญาของเราก็พัฒนาขึ้นมา เราก็ดีขึ้นๆ

ที่นี่ การเชื่อแล้วหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ก็ขัดขวางการพัฒนา ทำให้ไม่ฝึกฝนตนเอง เรามีชีวิตอยู่ชาติหนึ่งแค่วันๆ โดยมากไม่เกินร้อยปี เวลานี้มันน้อย แล้วเรามาเสียเวลารอคอยความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านี้ เราไม่พัฒนาตนเอง ก็เสียเวลาไปเปล่า แล้วทั้งชีวิตก็หมดไป ไม่คุ้มเลย

การหวังพึ่งอ่อนนอนนอนรอที่ได้แค่ความอุ่นใจสบายใจ จึงเป็นการลงทุนที่แพงมาก ที่เราอาจจะต้องเอาชีวิตไปทุ่มให้หมดทั้งชีวิต แล้วชีวิตก็เลยหมดสิ้นไปกับการจมอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ชีวิตที่ควรจะได้พัฒนาได้ ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในช่วงร้อยปีนี้ ก็เลยมาเสียเวลาหมดไปๆ เป็นความสูญเปล่า

เพราะฉะนั้น อย่าไปลงทุนที่ไม่คุ้มค่า ที่ซื้อมาด้วยราคาแพงเกินไป เราอาจจะได้ความอุ่นใจ ความมีกำลังใจ ได้ความสุขแบบกลมมใจ พอให้สบายใจ แต่มันคุ้มหรือเปล่า เราสูญเสียเท่าไร สูญเสียการที่จะให้ชีวิตได้พัฒนา เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม ที่ประเสริฐอีกเยอะแยะ แต่ที่เราต้องสูญเสียไปหมด เราได้แค่การกลมมใจให้สบายเท่านั้นเอง ชีวิตเราจะเอาแค่นี้หรือ คุ้มไหมที่เราจะลงทุน ที่ได้ไม่เท่าเสีย เพราะฉะนั้น อย่าเสียหลักการพัฒนาตนเอง

๓. **หลักความไม่ประมาท** หลักนี้พระพุทธศาสนานั่นนัก พระพุทธเจ้าตรัสย้ำแล้ว ย้ำอีกว่า ให้เราอยู่ด้วยความไม่ประมาท ถ้าเราหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ก็รอไปสิ ที่นี้ก็ไม่ต้องทำอะไรแล้ว ไม่ได้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เวลาผ่านไปๆ อะไรที่ควรทำก็ไม่ได้ทำ ตกอยู่ในความประมาท ได้แต่อ่อนแอลงไปๆ

๔. **หลักมีอิสรภาพพึ่งตนได้** ถ้าเราหวังพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะให้ท่านบันดาลให้ อะไรๆ จะสำเร็จหรือไม่ ก็อยู่ที่ท่าน ไม่ได้อยู่ที่เรา เราก็ขึ้นต่อท่าน ไม่มีทางเป็นตัวของตัวเอง ก็ต้องขึ้นต่อผู้มีฤทธิ์ ขึ้นต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็สูญเสียอิสรภาพ ต้องหวังพึ่งผู้อื่นเรื่อยไป ก็พึ่งตัวเองไม่ได้ ขัดหลักพึ่งตนเอง

พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตนเอง แล้วก็ให้มีอิสรภาพ มนุษย์ต้องพึ่งตนเองได้ โดยทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ คือฝึกให้ทำได้ด้วยตนเอง แล้วพึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ ก็เป็นอิสระ ถ้าไม่ทำตนเองให้เป็นที่พึ่งได้ ก็พึ่งตนเองไม่ได้ เมื่อพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ต้องขึ้นต่อผู้อื่น ก็ไม่มีอิสรภาพ

พุทธศาสนาเน้นนักให้คนเป็นอิสระ พระพุทธเจ้าทรงมาสอนเรา ก็เพื่อให้เราช่วยตัวเองได้ ฟุ้งตนเองได้ เป็นอิสระ พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้ใครมาขึ้นต่อพระองค์ พระองค์มีฤทธิ์เต็มที่มีความสามารถเต็มที่ แต่พระองค์ไม่ยอมให้ใครมาเกาะติดพึ่งพระองค์ ที่ฉันมาช่วยนี้ คือมาสอนให้คุณพึ่งตนเองได้

ก่อนจะพึ่งตนเองได้ คุณต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ก่อน ไม่ใช่อยู่ๆ จะพึ่งตนเอง คนที่จะพึ่งตนเอง ต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ ด้วยการพัฒนาตัวเองขึ้นมา

ที่ว่าพระพุทธเจ้ามาช่วยเรา ก็คือมาช่วยโดยสอนเราแนะนำเรา เพื่อให้เราพัฒนาตัวเอง ให้พึ่งตนเองได้ ให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ เสร็จแล้วเราก็เป็นอิสระ ไม่ต้องขึ้นต่อพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้ใครมาขึ้นต่อพระองค์ ไม่เหมือนศาสนาเป็นอันมากที่สอนว่าต้องฝากชีวิตจิตใจ ต้องมอบชีวิตจิตใจไว้ในองค์เทพเจ้านั้น เทพเจ้านี้ อย่างสุดจิตสุดใจ แต่ในพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น พุทธศาสนามาสอนให้คนพึ่งตนเองได้ พระพุทธเจ้าที่มาทรงสอนนั้น ก็คือเมื่อทรงค้นพบธรรมแล้ว ก็มาเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย โดยมาแสดงธรรมนั้น มาบอกให้ เมื่อท่านเรียนรู้ปฏิบัติ ท่านก็จะเห็นได้ด้วยตนเอง ทำได้ด้วยตนเอง ก็เป็นอิสระ

ถ้าเราหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาลภายนอก ก็ขัดหลัก ๔ ประการนี้ เพราะฉะนั้นเราจึงตกลงใจว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ถึงมี ถึงจริง เราก็ไม่ไปหวังพึ่ง เพราะอะไร เพราะว่าเมื่อเสียหลักการ ๔ อย่างนี้แล้ว ก็ได้ไม่เท่าเสีย แต่ถ้าเราพากเพียรทำตัวเราเอง ให้เข้มแข็งขึ้นมาแล้ว เราจะได้มากกว่าที่จะได้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นอีกมากมาย

แม้แต่ในหมู่มนุษย์เอง ในสังคมที่คนหวังพึ่งกันได้ ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็จะไม่พัฒนา เพราะเต็มไปด้วยคนที่อ่อนเปลี้ย ผู้สังคมที่ทุกคนต้องดิ้นรนช่วยตัวเองไม่ได้ เพราะแทบทุกคนต้องเข้มแข็งจึงอยู่ได้ แต่ไม่ใช่มาให้ช่วยกันเลยนะ มนุษย์ต้องช่วยกัน แต่ต้องช่วยอย่างมีหลัก เช่นที่ว่าช่วยด้วยการทำให้เขาช่วยตัวเองได้ ช่วยให้เขาพึ่งตัวเองเป็น การช่วยกับการไม่ช่วย ต้องมีดุลยภาพ พระพุทธเจ้าจึงสอนหลักพรหมวิหารที่จะเรียนกันต่อไป

การพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะไม่ให้เสียหลักการ ๔ อย่างนั้น ก็มีทางอยู่เหมือนกัน ท่านยอมให้ แถมแนะนำไว้ด้วย คือการนับถือเพื่อความคุ้มครองป้องกันภัย ช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคง มั่นใจ หายหวั่นหายหวาด หายระแวงกังวล แล้วจะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำงานภารกิจหน้าที่ของตนมุ่งแน่วไปได้เต็มที่

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบที่ท่านแนะนำนี้ ต่างกับแบบก่อนโน้นอย่างตรงข้ามกันเลย การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบที่ท่านห้าม ซึ่งเสียหลักการทั้ง ๔ นั้น เป็นการเชื่ออำนาจดลบันดาล จะให้ท่านทำให้ แล้วตัวเองก็เลยไม่ต้องทำ

แต่การนับถือแบบหลังที่ท่านยอมให้นี้ เป็นการเชื่ออำนาจคุ้มครองปกป้องรักษา ที่มาช่วยหนุนให้เราทำการนั้นๆ อย่างมุ่งมั่น เป็นหลักประกันให้เราเดินหน้าไปอย่างสุดกำลัง ไม่ระแวงข้างหลัง ไม่กังวลข้างหน้า (แต่ก็อย่าให้ถึงกับประมาท) แล้วตัวเราก็ยังทำเต็มที่เลย คิดว่านี่คงชัดแน่แล้วนะ

ที่นี่ เรื่องของขลัง วัตถุมงคล พระเครื่อง อะไรต่างๆ นี้ พุทธมาเยอะเยอะ ยาวยืด เราลองมาสรุปกันอีกทีว่า ใช้อย่างไรถูก ใช้อย่างไรผิด ลองสรุปสิว่ามีอะไรบ้าง

ในบรรดาสິงศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวพุทธนั้น พระเครื่องนี้นับว่าเฟื่องที่สุด จึงยกขึ้นมาตั้งเป็นหลัก สรุปได้ว่า พระเครื่องนั้น

หนึ่ง คนโบราณทำไว้เป็นเครื่องหมายว่าเคยมีพระพุทธศาสนาเจริญที่นั่น คือเป็นวัตถุที่เป็นเครื่องสำแดง เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า แล้วก็ เป็นองค์แทนของพระพุทธศาสนา ต่อไปถ้าพระพุทธศาสนาสูญสิ้นแล้ว กรูแตก คนไปเจอโบราณวัตถุเหล่านี้ ก็จ้ะรู้ว่าเคยมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่ที่นั่น

สอง ใช้คุ้ม และกันให้อยู่ได้ดี และพอดี ในท่ามกลางความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชดลบันดาล และในความสัมพันธ์กับศาสนาโบราณต่างๆ

ที่ว่า “คุ้ม” คือให้อยู่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา ในขอบเขตของคุณความดี ให้อยู่ในความหมายของการเชื่อถืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขอบเขตที่เป็นคุณเป็นความดีงาม ให้ความมั่นใจในความมั่นคงปลอดภัยแล้วจะได้มุ่งหน้าทำมุ่งหน้าปฏิบัติกิจหน้าที่ให้สำเร็จ และใช้แค่พอเป็นเครื่องปิดช่องของความหวั่นใจ ดังที่ได้พูดข้างต้น แล้วยก “กัน” ไม่ให้ถูกชักจูงไปด้วยลัทธิภายนอกที่จะพาให้เขว เช่นไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาล กันไสยศาสตร์ เช่นไม่ให้หมอผีมาจูงไปในทางร้าย ทั้งกันออกไป แล้วยกคุ้มไว้ได้

สาม คนโบราณใช้เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า โดยเป็นองค์แทน เพราะว่าปฤชุนนี้ ถ้าไม่มีวัตถุ จะให้ระลึกด้วยนามธรรมล้วนๆ ก็นึกได้ยาก จึงใช้วัตถุเป็นสื่อ แม้แต่จะทำสมาธิ ก็เอามาช่วยจูงจิตได้

สำหรับชาวบ้าน เอาพระเครื่องไว้ใกล้ๆ เช่นอยู่ที่คอก ก็จะได้เตือนใจให้ระลึกถึง พระพุทธเจ้าอยู่เรื่อยๆ บ่อยๆ (ถ้าไม่มีพระเครื่องที่เป็นวัตถุนี้ บางทีหรือบางคนก็ลืมพระ ไปเลย) แล้วก็โน้มใจโยงไปหาคุณค่าหรือผู้สูงค่าทางจิตใจ เช่นที่เล่าไปแล้วว่า โยงไปถึง พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ไปถึงอุปัชฌาย์อาจารย์ ที่ว่าเป็นของรักที่ท่านรักษาไว้ และได้มอบให้ ต่อๆ กันมา เป็นคุณค่าสำคัญของชีวิตนี้ มีความหมายซึ่งได้ผลมากทางคุณความดี ทาง ศีลธรรม ทางจริยธรรม อะไรต่างๆ กว้างไกลมากมาย คนเดียวกันอ้างอ้างขาดคุณค่าอันนี้ กันมาก ควรเข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้อง

สี่พอใช้เป็นสื่อ ก็เป็นอันว่ามาเป็นเครื่องเตือนใจระลึก พอเตือนใจระลึกก็โยง ต่อไปยังความหมายที่สาม คือเป็นสื่อเข้าสู่ธรรม คือนำมาใช้เป็นสื่อในการเรียกร่องธรรม จะเอาคุณธรรม เอาศีลธรรม เอาจริยธรรม ก็ว่าไป บอกเขาว่า ถ้าเธออยากให้พระ คຸ້ມครอง เธอจะต้องประพฤติตัวอยู่ในศีลในธรรม ต้องเว้นจากการประพฤติชั่วอย่างนั้น อย่างนี้ และต้องทำความดี ต้องขยันหมั่นเพียรทำการงานหน้าที่ให้ดี แล้วพระจะคຸ້ມครอง นี่คือเรียกร่องศีลธรรมแล้ว แล้วเวลาจะให้ ก็สอนธรรม อธิบายให้รู้เข้าใจดีขึ้น นี่คือนำสื่อ เข้าสู่ธรรมแล้ว

โดยเฉพาะเด็กๆ นี้ พระอาจารย์น้อยองค์จะมีความสามารถสอนให้สนใจ ให้ เข้าใจ เรื่องนี้เราต้องยอมรับ เราอย่าเอาตัวเก่งคนเดียวไปเทียบ จริงอยู่ พระอาจารย์องค์ นี้มีความสามารถสอนเด็กได้เก่ง แม้แต่สอนด้วยนามธรรม สอนด้วยคำสอนล้วนๆ เด็กก็ เข้าใจ แล้วเด็กก็ศรัทธา แต่ที่นี้พระต่างๆ ไป ท่านไม่ได้มีความสามารถอย่างนั้นนี้ แต่ท่านก็ หัวงดี และท่านก็มีหน้าที่ที่จะสอน

ที่นี้ทำอย่างไรละ เป็นธรรมดาว่า เด็กก็สนใจพวกวัตถุ ชอบของสวยๆ งามๆ แทนที่จะให้ของเล่น พระมีพระเครื่ององค์เล็กๆ สวยๆ ก็เอามาให้เด็ก แต่อย่าให้ง่ายนัก เอา อย่างคนโบราณ ก็ต้องมีน้อยๆ หาได้ยาก เด็กก็อยากได้ ก็ยอมเอามาให้ ไว้เป็นที่ระลึกนะ องค์นี้ชอบไหม ท่านเก่งเยี่ยมยอด มีปัญญามากอย่างนี้ๆ ถ้าเราอยากมีปัญญา ก็ทำอย่าง นี้ๆ เอาไปนะ ให้น้องให้หนูพยายามมีปัญญาอย่างท่านนะ ก็สื่อธรรมะไปสิ นี่ก็อยู่ที่ จะ รู้จักใช้เทคนิคสื่อ นำเข้าไป

ต่อมาอีกอาจจะค่อยๆ โยงไปหาธรรมที่เป็นหลักสำคัญๆ ใช้เป็นสื่อสอนธรรมะว่า นี้ นะ เธอจะให้พระคຸ້ມครอง ก็รักษา ๕ ข้อนี้พอแล้ว ไม่ต้องเอามาก ให้เด็กมีสิ่งระลึก เตือนใจอยู่กับตัวว่า ฉันเป็นชาวพุทธนะ อยู่ใกล้พระพุทธเจ้า นึกถึงพระพุทธเจ้าแล้ว เรา จะทำอันนี้ๆ อย่างนี้ๆ ให้ได้

การมีสิ่งเตือนใจอยู่กับตัวนี้ สำหรับเด็กๆ มีประโยชน์มาก เพราะว่าเด็กต้องอยู่กับสิ่งที่เป็นวัตถุ สิ่งที่เป็นรูปธรรม จึงจะสื่อไปหนามธรรมได้ ถ้าเด็กไม่มีพระ แกก็ไปหาอะไรต่ออะไรอื่นมาติดตัว หาสิ่งสวยงาม ของประดับ ที่จับต้นอยู่แค่ความสวยงามต่อหน้า หรือมีราคาทีพากิเลสไข่ ทำไมเราไม่เอาพระพุทธรูปเล็กๆ ให่ละ ดีกว่า มีคุณค่าลึกซึ้งกว้างไกลกว่าการที่จะเพียงสวยงามเอาไปทอดทิ้ง ยังมีคุณค่าทางคุณธรรม ทางจิตใจ เป็นเครื่องผูกพันกับบิดามารดาอีก พ่อแม่จะให้ก็ได้ ไม่ต้องให้พระให้ เมื่อใช้เป็น ก็มีประโยชน์

รวมความว่า นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง พุดสั้นๆ ว่า ใช้สื่อธรรม

ตกลงว่า *หนึ่ง* เป็นหลักฐานแสดงถึงการเคยมีพระพุทธรศาสนา *สอง* ใช้คุณความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้อยู่ในหลักพระพุทธรศาสนา กันไม่ให้ถูกชักพาออกไปในลัทธิและวิธีปฏิบัติที่เป็นโทษ *สาม* เตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรเจ้า พระรัตนตรัย โยงคุณค่าทางจิตใจไปถึงบิดามารดาเป็นต้น *สี่* เป็นสื่อธรรมตั้งแต่ช่วยนำจิตเข้าสู่สมาธิ ทำให่วรมจิตใจได้ง่าย แล้วก็เป็นทางให้พระได้สอนธรรมะ เอาไปเรียกร้องจริยธรรม รวมเป็น ๔ ประการ

ที่นี่ ถ้าใช้ไม่เป็น ใช้ผิดไป ก็กลายเป็นโทษ

หนึ่ง ทำให้ติดจมหลงเพลิน อยู่แค่ในความหมายว่าศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้ที่พึ่งพำนักแล้ว มีกำลังใจ กล่อมใจให้สบาย หายทุกข์ หายร้อน หายเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่ต้องดิ้นรนขวนขวาย ติดเพลินอยู่แค่นั้น นอนสบาย

สอง ก็หวังพึ่ง รออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าท่านจะมาช่วย ทำให้อ่อนแอ ตกอยู่ในความประมาท ไม่ทำการด้วยความเพียร แล้วก็พึ่งตนเองไม่ได้ ได้แต่นอนคอยความช่วยเหลือ

สาม ถ้าผู้ใช้ เช่นพระนี่แหละ ไม่เข้าใจหลักการของพระพุทธรศาสนา หรือมีเจตนาไม่ดี หรือไม่มีปัญญาที่จะนำคนให้พัฒนาต่อไป อาจะกลายเป็นผู้ดึงคนออกจากพระพุทธรศาสนาไปเลย เป็นผลร้ายที่ตรงกันข้าม

คนที่ไม่รู้จริง ไม่เข้าใจหลักพระพุทธรศาสนา มองไม่เป็น แยกไม่ออก ก็คิดนึกได้แค่ ว่า สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกพระพุทธรศาสนา เป็นเรื่องไสยศาสตร์ หรืออย่างเดียวกับเรื่องเทพเจ้า เมื่อเอาความหมายนี้มาใส่ในพระพุทธรศาสนา ก็กลายเป็นดึงคนออกจากพระพุทธรศาสนาไปโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นไปได้มากด้วย นี่คืผลที่กลับตรงข้ามแทนที่จะดึงคนเข้าสู่ธรรม เข้าสู่พระพุทธรศาสนา ก็กลายเป็นดึงออกไปเลย

สี่ อาจจะเป็นช่องทาง หรือเป็นเครื่องมือของการหลอกลวง และหลาภ คนที่มีเจตนาไม่ดี อาจจะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ส่วนตัว ให่ได้ลาภได้สักการะต่างๆ มากมาย

ถ้า ผลต่อสังคม คือ จากการที่มนุษย์อยู่ด้วยความหวังพึ่งสิ่งภายนอก แล้วมัวงอมืองอเท้า ก็กลายเป็นคนอ่อนแอกันไปทั่ว แล้วผลรวมก็มาลงที่สังคม ทำให้เป็นสังคมที่อ่อนแอ พัฒนาไม่ไป

ผลเสียต่อสังคมไม่ใช่แค่นั้น ยังมีอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมาก คือว่า มนุษย์ที่หวังพึ่งอำนาจเร้นลับภายนอกมาช่วยนี้ จุดสัมพันธ์ของเขาก็คือสิ่งเร้นลับที่เขาองไม่เห็น ความสัมพันธ์ของเขาไปอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อความสัมพันธ์ไปอยู่ที่นั่นแล้ว เขาก็จะไม่ค่อยเอาใจใส่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่เหลียวแลกัน มีอะไรเกิดขึ้น ก็มองไปที่อำนาจเร้นลับข้างนอก มองข้ามเพื่อนมนุษย์ในสังคมไป ไม่สนใจ ไม่ดูแล อันนี้มีผลร้ายต่อสังคมมนุษย์มาก

สังคมจะเข้มแข็ง ต้องไม่คลุมเครือ

ที่พูดขึ้นมาเมื่อกี้ในเรื่องที่ว่า เมื่อมนุษย์ไปหวังพึ่งอำนาจเร้นลับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาช่วยตัว ก็หันไปสัมพันธ์กับสิ่งเร้นลับนอกสังคม แล้วก็เลยไม่เอาใจใส่เหลียวแลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสังคม มองข้ามคน มองข้ามสังคมไป ได้แต่คิดถึงเทวดา อันนี้จะมีผลร้ายต่อสังคมมนุษย์มากนั้น เรื่องความเชื่อและการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กับผลในระดับสังคมนี้เป็นเรื่องที่ควรสนใจให้มากด้วย

มนุษย์ที่มาอยู่รวมกันและเกิดเป็นสังคมขึ้นมาี้ เหตุผลสำคัญก็คือเพราะมนุษย์เหล่านั้นต้องพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อต้องพึ่งกัน ก็มีการหวังพึ่งคนอื่น แล้วก็ทำให้คนต้องไปร่วมมือกับคนอื่น ต้องสนใจช่วยคนอื่น

ตรงนี้ก็กันไปตามธรรมชาตินั่นเอง เมื่อต้องหวังพึ่งผู้อื่น แต่ละคนก็ต้องไปร่วมมือกับคนอื่น แล้วก็ทำการต่างๆ ให้ดำเนินไป ยามเกิดปัญหา ก็ต้องช่วยกันร่วมกันแก้ไข เมื่อทำไปตามธรรมชาติแค่นี้ มนุษย์ก็ขับเคลื่นสังคมของตนให้ดำเนินเดินหน้าไปได้แล้ว

ยิ่งเมื่อทางด้านจิตใจ มีเรื่องของคุณธรรมเข้ามาหนุนมานำด้วย สังคมก็ยิ่งเข้มแข็งมั่นคงสงบสุข คนก็อยู่กันดี มีการสนใจกัน เหลียวแลกัน พร้อมทั้งจะช่วยกันร่วมมือกันจริงจังเต็มจิตสนิทใจ

ที่นี้ ว่าตามกระบวนการแบบธรรมชาตินั้น เมื่อเกิดเหตุร้ายเป็นปัญหาร่วมกันที่สำคัญ มนุษย์รู้อยู่ว่าพวกเขาจะต้องแก้ปัญหากันเอง ด้วยตัวของพวกเขา มนุษย์ก็จะมาร่วมกันหาทางคิดแก้ปัญหาก็ทำการแก้ปัญหของสังคมเสร็จไปได้

แต่ที่นี้ พอมนุษย์หันไปหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ คราวนี้ จุดมุ่งในการสัมพันธ์ของเขาเบนออกไปอยู่ที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชเหล่านั้นเสียแล้ว เขาก็มองไปที่นั่น คอยรอวิแวจจากท่าน พร้อมกันนั้นเขาก็ไม่คิดหวังพึ่งเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่หันไปดูผู้คนที่อยู่ในชุมชนเดียวกับเขา ในสถานะระดับเดียวกับเขา ที่เป็นเพื่อนร่วมท้องถิ่น ร่วมสังคม เขามองข้ามไปเลย

เมื่อเป็นอย่างนั้น ในสังคมที่คนเป็นอย่างนี้ การร่วมมือ การช่วยเหลือกัน การร่วมกันคิดแก้ปัญหาเป็นต้น ก็จะมีได้ยาก มีน้อย หรือแทบไม่มี แล้วสังคมอย่างนี้ก็จะพัฒนาได้ยาก และก็จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย หรือแม้ต่อการที่จะมีประชาธิปไตยด้วย เพราะประชาธิปไตยต้องอาศัยมนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นชุมชนสังคมนั้น มาพึ่งพาอาศัยกัน และร่วมมือกัน ในการสร้างสรรค์และแก้ปัญหา นี่คือผลเสียในสังคม เป็นผลเสียที่จุดสำคัญ เป็นอันใหญ่ ตรงกลางเลย

ในขั้นพื้นฐาน เมื่อมีหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำหรับแต่ละคนก็สูญเสียอยู่แล้ว หลายอย่างดังว่าแล้ว เช่น ทำให้ไม่ขวนขวายเร่งทำการด้วยความเพียร ทำให้ไม่คิดที่จะพัฒนาตัวเอง ทำให้ตกอยู่ในความประมาท ทำให้ไม่พึ่งตนเอง สูญเสียอิสรภาพ เสรีแล้วในระดับสังคมก็สูญเสียอีก คือการที่ว่าคนจะไม่มาร่วมกันช่วยกันแก้ปัญหา ไม่ร่วมกันทำการทั้งหลาย แล้วสังคมแบบนี้ จะเข้มแข็งมั่นคงทรงตัวอยู่ได้และไปได้ได้อย่างไร

ถ้าไม่มีการหวังพึ่งใดๆ จากภายนอก ไม่ว่าจะจากมนุษย์ หรือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เทวดา ในสังคมที่หวังพึ่งใครไม่ได้แล้ว คนก็จะต้องดิ้นรนด้วยตนเองกันสุดฤทธิ์ นี่ทางหนึ่ง หรือไม่ก็สอง คนจะต้องพึ่งกันเอง คือมาช่วยกันคิดร่วมกันทำการแก้ปัญหา แล้วสังคมหรือชุมชนก็จะพัฒนาขึ้นมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังของคน

เพราะฉะนั้นจึงพูดว่า การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ต้องระวังมาก อาจจะได้ไม่คุ้มเสีย ผลได้คือทำให้จิตใจสบาย ผ่อนคลายทุกข์ หลบทุกข์ หลบปัญหา กล่อมใจ ปลอดภัย ปลอดภัยจิตใจ ชุ่มฉ่ำไปที่หนึ่ง แต่แค่นี้พอไหม ไม่พอหรอก เพราะไม่ได้แก้ปัญหาจริง ปัญหาก็อยู่อย่างนั้น นี่คือการกลายเป็นตกอยู่ในความประมาท ยิ่งหนักเข้าไปอีก

แม้แต่ที่ช่วยกล่อมใจให้สบายไปได้นั้น ก็ทำให้พลาดได้ คือว่า พอสบายได้แล้ว ก็เลยไม่ดิ้นรนอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ก็ประมาท อ่อนแอ แ่ระยะยาว

การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งกล่อมชนิดหนึ่ง อันนี้ทำให้นึกถึงคาร์ลมารกซ์ที่มองศาสนาว่าเป็นยาฝิ่น แต่ที่จริงต้องพูดว่า ศาสนาที่คาร์ลมารกซ์รู้จักเป็นยาฝิ่น เพราะคาร์ลมารกซ์ไม่รู้จักศาสนาเพียงพอ โดยเฉพาะเขาไม่รู้จักพุทธศาสนาเลย ไปเห็นศาสนาต่างๆ เป็นอย่างนั้น ก็บอกว่าศาสนาเป็นยาฝิ่น เป็น opium เหมามาหมด

เมื่อคาร์ลมาร্কซ์ไม่รู้จักรัฐพระพุทธานุชา เขาก็ไม่รู้หลักการที่ว่ามาเหล่านี้ ควรจะพูดว่า พระพุทธานุชาครอบคอบกว่ามาร์กซิสม์ คนสมัยใหม่ที่ไปขึ้นชมมาร์กซ์ก็ไปเข้าใจว่า นี่เขาว่าถูกแล้ว แต่ที่จริงไม่พอ จริงอยู่ ที่เขาว่าก็ตรงบ้าง ศาสนาที่เป็นอย่างไร ก็เป็นยาฝิ่น เสพแล้วก็ติด งอมไปเลย ที่นี้ก็กล่อม ได้กล่อมก็เพลิน ที่นี้ก็สบายใจแล้ว เช่นไปหาหมอผี ก็มานอนสบาย

ตอนก่อนนี้ มีทุกข์ มีภัย หวาดกลัว หวั่นใจ นอนไม่หลับ พอไปหาหมอผีมาเสร็จแล้ว ได้กล่อมใจ ก็นอนหลับได้ นี่คือยาฝิ่นไปปฏิบัติเสียเลยนะ สำหรับมนุษย์ที่พัฒนาในระดับต่างๆ กันนั้น สิ่งกล่อมหรือตัวกล่อมนี้ก็มีประโยชน์อยู่บ้าง แต่ต้องทำให้เป็น

อย่างตอนนี้นั่นคนตื่นก็ฟุ้งกันมาก ก็ฟุ้งก็เป็นสิ่งกล่อมชนิดหนึ่ง ซึ่งรู้กันดีว่าเป็นประโยชน์ แต่บางทีเลยเถิดไปบางแง่เกิดเป็นโทษ ก็ดูเหมือนจะปิดซ่อนกันไว้ ดนตรี ก็ฟุ้ง บันเทิง อะไรเหล่านี้เป็นสิ่งกล่อมทั้งนั้น ก็ใช้กล่อมกันนักหนา บางอย่างก็ใช้อย่างเป็นโทษไม่น้อย ยิ่งในยุคที่ธุรกิจครอบงำ มีความเคลือบคลุม ก็ยิ่งแยกโทษแยกประโยชน์ได้ยาก

คนเรานี้เวลาเหน็ดเหนื่อยกายใจ มีความร้อนรนกระวนกระวาย ชีวิตบีบคั้น บางทีก็ต้องไปหาอะไรที่จะช่วยกล่อมจิตใจ พักใจบ้าง ร่างกายก็ต้องการการพักผ่อน จิตใจก็ต้องการการพักผ่อน ก็มาอาศัยสิ่งกล่อมเหล่านี้

บางคนใจไม่สบายวุ่นวาย ฟุ้งดนตรี ก็กล่อมใจสบายไป มีเรื่องราวในชีวิตประจำวันวุ่นวาย ก็มาดูกีฬาสบายไปที หรือดูรายการบันเทิงทางทีวี ก็กล่อมใจเพลินเพลินไปได้ยาวๆ มีปัญหาใหญ่ของชีวิต เชื้อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หวังพึ่งท่าน ไปไหว้วอน ก็กล่อมใจสบายไป อะไรต่างๆ เหล่านี้ มีอำนาจที่จะเป็นตัวกล่อม ทำให้คนได้พักจิตใจสบาย บางทีก็เกิดมีความสดชื่นขึ้นมา ทำให้มีพลังที่จะเดินหน้าไปอีก

แต่ที่นี้ด้านร้ายก็มี คู่มากับตัวกล่อม ก็คือการติด และทั้งการติด รวมทั้งเพลินและความประมาท ก็รออยู่ข้างหน้าการกล่อม

สิ่งกล่อมนี้มักจะจูงกายจูงใจไปในการที่จะติด แล้วถ้าเกิดไปติดสิ่งกล่อมเมื่อไร ผลร้ายก็จะติดมาด้วย พอติดก็เพลิน คราวนี้ผลร้ายก็เริ่มมา ทำให้เฉื่อยเฉื่อย ไม่ตื่นนอน ไม่ชวนชวน ไม่อยากทำการต่างๆ ความประมาทก็ไหลหน้า แล้วผลในทางลบก็เกิดขึ้น

เป็นอันว่า เราจะต้องใช้สิ่งกล่อมให้เป็น ถ้าจะใช้ ก็ใช้แค่พอว่า จิตที่ตื่นรนกระวนกระวายเร้าร้อนนี้ ให้มันได้สงบเย็นลงบ้าง แต่อย่าอยู่แค่นี้ ให้ถือว่าเป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อม โดยได้พักให้มีกำลังและเรี่ยวแรงแล้ว จะได้เดินหน้าทำการทั้งหลายต่อไป ตรงนี้แหละที่สำคัญ

เพราะฉะนั้น ศาสนายากล่อมยามีนต่างๆ ก็ไม่ใช่ไม่มีประโยชน์ อย่างน้อยก็ช่วยให้คนผ่อนคลายหายทุกข์ จิตใจสบาย กลับฟื้นคืนชีวิตชีวาขึ้นมาได้บ้างคราวหนึ่งพักหนึ่ง พอจะตั้งตัวขึ้นมาทำอะไรได้บ้าง มิฉะนั้น จิตใจที่เราร้อนกระวนกระวายกระสับกระส่ายไปหมด จะปิดกั้นให้ทำอะไรไม่ได้เลย นี่ก็อมันช่วยได้บ้าง แต่พร้อมกันนั้นก็ก็มีผลเสียที่พูดไปแล้ว คือ พอสบายผ่อนเบาขึ้น แทนที่จะใช้โอกาสหันไปทำการ ก็มัวติด มัวเพลิน นี่ก็คือจมอยู่ในความประมาท กลายเป็นโทษแล้ว ก็อยู่กับการหวังพึ่งต่อไป ไม่ทำเอง ก็อ่อนแอลงไป คือมีโทษที่พูดไปแล้วทั้งหมดนั้นแหละ ฉะนั้น จึงต้องใช้เป็น ใช้ให้ถูกต้อง

แม้กระทั่งสมาธิ ถ้าใช้ไม่เป็น ก็เป็นสิ่งที่ล่อม อย่างฝรั่งที่มีจิตใจเร่าร้อน เพราะอยู่ในสังคมที่บีบคั้น เป็นระบบแข่งขัน มุ่งหาวัตถุเสพ และเสพวัตถุแล้วก็ไม่ได้ความสมาธิ มาถึงจุดหนึ่งก็เบื่อหน่ายชีวิต ไม่มีความสุข ไปๆ มาๆ มาเจอสมาธิ ฝรั่งก็ชอบใจ มานั่งสมาธิ ก็สบาย หายเครียดหายเร่าร้อน ใจสงบ นี่เอาสมาธิเป็นตัวล่อม ก็ติดเพลินอีก ทำให้หลบลี้ ไม่แก้ปัญหาก็ผิดอีก เพราะฉะนั้น ถ้าใช้ไม่เป็น สมาธิก็เป็นสิ่งที่ล่อม แล้วจะใช้ให้ถูกอย่างไร เป็นเรื่องที่จะต้องเอามาพูดกันต่อไปทั้งนั้น แต่ตอนนี้เพียงกล่าวไว้ให้เห็นแง่มุมในเบื้องต้น ว่าอะไรๆ หลายอย่างมีแง่ขวยอยู่ตลอดเวลา แม้แต่การปฏิบัติธรรม

พูดมาเยอะเยาะ สรุปลงแล้วก็ไม่จบสักที สรุปลงแล้วก็มาขยายออกไปอีก มีเรื่องเยอะและเรื่องเหล่านี้มีแง่มุมมากมาย ฉะนั้นจึงควรจับหลักพระพุทธศาสนาไว้ให้ดี อย่าให้พลาด อย่าให้เพี้ยนพลั้ง ว่าเราจะใช้สิ่งเหล่านี้ๆ ได้แค่ไหน แล้วก็ไม่ต้องไปดูถูกดูหมิ่นแล้วก็อย่าไปติดไปหลง ใช้ให้ถูกให้พอดี เพราะว่าเดี๋ยวนี้มีแนวโน้มที่จะไปสุดขีด พวกหนึ่งก็ปฏิเสธ คำว่าดีเตียนไปเลย อีกพวกหนึ่งก็หลงมกมาย ติดงอมไปเลย

มีคำที่ขอบพูดกันว่า ไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ อ้ากันนักเชียว ท่านฟังเขาแล้วจะตอบว่าอย่างไร เราบอกว่า ไม่ใช่ไม่เชื่อ แต่ฉันอยากจะได้เรียนรู้ อย่างนี้ใช้ไหม เราไม่ได้ลบหลู่พระพุทธศาสนาไม่เคยสอนให้ลบหลู่ใคร แต่ท่านไม่เอาแค่ที่ไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ แล้วจะต้องยอมอยู่อย่างนั้น ซึ่งกลายเป็นว่าไม่ลบหลู่แล้วก็หยุด ก็คือต้องยอมสยบ

พระพุทธศาสนาไม่เอาอย่างนั้น บอกว่าไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ นี่จบไปด่วนๆ หยุดเฉยไปโดยไม่รู้เรื่องรู้ราว ต้องบอกว่า ฉันไม่ลบหลู่ แต่ฉันไม่ยอมสยบ ฉันจะต้องเรียนรู้ เพราะฉะนั้น คุณให้เหตุให้ผลมา เราต้องการเรียนรู้ ให้ฉันได้ปัญญา

พระพุทธศาสนาไม่เอาเลยเรื่องกล่อมของศาสนาหวังพึ่ง ในเรื่องนี้พระพุทธศาสนาสอนให้เราพัฒนาตัวก้าวหน้าต่อไป ให้ทำการด้วยความเพียร ให้มีความเข้มแข็ง การที่จะได้ความหายเหนื่อยจากสิ่งล่อมมาช่วยให้สบายไปชั่วประเดี๋ยวหนึ่ง ยังเป็นทางของความติดเพลิน และความประมาท เราไม่เอา

ในทางตรงข้าม ถ้าเรามีความเข้มแข็ง ทุกข์ที่บีบคั้นกลับเป็นแรงขับเคลื่อนให้เราเร่งก้าวไปหาความสำเร็จ ถ้าจำเป็น เรายอมเผชิญและผจญทุกข์ ทุกข์นั้นเป็นตัวบีบคั้น ทำให้มนุษย์ไม่ประมาท

เป็นธรรมดาตามธรรมชาติว่า มนุษย์ปุถุชนนั้น เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม ก็จะลุกขึ้นดิ้นรนชวนชวาย แล้วก็เจริญงอกงามได้ แต่ยามใดสบายมีความหวัง ก็จะลงนอนเสพเสวยสุข แต่เมื่อมีทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม แทนที่จะลุกขึ้นดิ้นรนชวนชวาย กลับไปหาสิ่งกลม่อม พอได้สบายมาคั่นหน่อย ก็ลงนอนหรือหยุดเฉยเสียนี้ ก็เลยไม่ไปไหน เพราะฉะนั้นจึงต้องระวัง จับจุดให้ได้ และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง ด้วยความรู้เข้าใจ เท่าทันถึงหลักถึงธรรม

แต่หย่อนลงมาระดับหนึ่ง ถ้าคนอื่นเขายังจะใช้สิ่งกลม่อม ก็บอกเขาว่ากลม่อมพอให้ได้พักจิตให้สดชื่นขึ้น แล้วเดินหน้าต่อไป และต้องใช้สิ่งกลม่อมนั้นให้เกิดกำลังใจในทางสนับสนุนความพากเพียร ไม่ใช่ทำให้เราสยบความเพียรพยายาม เอาแต่รอคอยความช่วยเหลือ ต้องใช้ให้ถูกต้องอย่างนี้ แล้วเมื่อมีกำลังเข้มแข็งขึ้น ก็ให้อยู่ได้ด้วยตนเอง

อย่างที่ว่าแล้ว ไม่ต้องหาสิ่งกลม่อมเลยดีกว่า เอาทุกข์ภัยที่เป็นของจริงนั้นแหละมาเป็นตัวเร่งตัวเองให้ไม่ประมาทยิ่งขึ้น เพราะว่าคนที่ไม่ยอมสยบ ก็ใช้ทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามมาทำให้ตนยิ่งเร่งรัดในการดิ้นรนชวนชวายมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้ การปฏิบัติในเรื่องอย่างนี้ย่อมยืดหยุ่นและหลากหลายไปตามความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยความถนัด อธิษฐานบ้าง โดยระดับการพัฒนาบ้าง แล้วยังไปสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ อีก เช่นปัจจัยในฝ่ายผู้สอน ที่มีความแตกต่างในระดับความสามารถ สติปัญญา เป็นต้นด้วย

เพราะฉะนั้น การที่จะพูดถึงสิ่งเหล่านี้ จะตัดสินใจไปเป็นอย่างไรไม่ได้ ต้องแจกแจงแยกแยะให้เห็นคุณ และโทษ และทางออกให้ครบถ้วนบริบูรณ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ต่อประชาชน ต้องชัดเจนในเรื่องนี้

ขอโอกาสพูดถึงตัวเองว่า ตอนนี้อย่างนักเวลาไปพูดในที่ประชุมว่า เวลานี้ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ ความเชื่อเจ้าพ่อเจ้าแม่ อะไรต่างๆ นี้ มันเกลื่อนกลาดครอบงำสังคมไทย แล้วเราก็ไม่มีความชัดเจนต่อสิ่งเหล่านี้ มีดๆ มีวๆ สลัวคลุมเครือ สังคมที่ไม่มีความชัดเจนนั้น เป็นสังคมที่มีอันตราย เพราะฉะนั้น จะต้องริบสร้าง ความชัดเจน โดยมีท่าทีที่ว่าเอาอย่างไร ให้แน่ชัดลงไป

โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำประเทศ ผู้บริหาร หรือพระสงฆ์ นักการศึกษา พวกนี้จะต้องชัดเจนแน่ลงไปว่า ท่าทีต่อสิ่งเหล่านี้จะเอาอย่างไร แต่ที่เป็นกันอยู่นี้คลุมๆ เครือๆ สังคมที่เต็มไปด้วยความพวามัวสลัวคลุมเครืออย่างนี้ พัฒนายาก

แล้วผู้บริหารประเทศชาติ เมื่อไม่มีความชัดเจน ขาดความรู้ความเข้าใจจริง ก็ไม่มีความเข้มแข็ง ขาดความกล้าหาญ พอไปเจอสิ่งเหล่านี้หน่อย ก็หวั่นไหว กลัวเขา ต้องทำตาม เขาบอกเรื่องโซคกลาง อันนั้นไม่ดี ต้องแก้ ต้องเปลี่ยนเสาใหม่ ต้องย้ายโนนย้ายนี้ ก็โอเคเนน ผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง บอกว่าฉันจะยืนหยัดในหลักการ ถ้าได้คนอย่างนี้ ก็ไม่ต้องกลัวแล้ว เทวดาก็ต้องยอม อย่างที่ได้นำพุทธพจน์มาให้ฟังแล้ว เทวดาต้องยอมแก่มนุษย์ที่เข้มแข็งยืนหยัดในธรรม แล้วจะเล่าให้ฟังอีก

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนามีเรื่องเยอะ แต่เราจับจุดกันไม่ถูกเลย พอบอกว่าเทวดามี ก็ไปนับถือเทวดาแบบพราหมณ์ พุทธศาสนาท่านสอนมานักหนา ในคัมภีร์ว่าไว้และให้ตัวอย่างเยอะแยะ ก็ไม่เอามาใช้ อันไหนแบบพุทธ อันไหนแบบพราหมณ์ ตัวรับผิดชอบเป็นผู้นำสังคมขนาดนี้ ก็ยังแยกไม่เป็น

ผมยกหลักอันหนึ่งมาอย่าแล้วอย่าเล่า พระพุทธศาสนาสอนว่า **ธรรมต้องเหนือเทพ** แล้วก็มีตัวอย่างในเรื่องที่มนุษย์เกิดกรณีพิพาทกับเทวดา ต้องตัดสินกันด้วยธรรม เรื่องอะไรต่างๆ เหล่านี้ มีในคัมภีร์ทั้งนั้น แล้วมนุษย์ที่เข้มแข็งจริงๆ ก็ต้องเข้มแข็งโดยมีหลักที่ว่าตนเองตั้งอยู่ในธรรม ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม เทวดาก็ต้องยอม

เพราะฉะนั้น ผู้นำประเทศของเรา ผู้บริหารบ้านเมือง ต้องเข้มแข็ง มั่นใจเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าฉันตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติถูกต้องแล้ว เทวดาก็เทวดาเถอะ จะมาว่าอย่างนี้ๆ ไม่เอาทั้งนั้น ยันหน้าเทวดาเลย ต้องขนาดนั้น และด้วยความเข้มแข็งนี้แหละ จะสู้ได้ และจะนำประชาชนได้ด้วย

ประชาชนรอความเข้มแข็ง ประชาชนของเรามีจิตใจอ่อนแออยู่แล้ว ผู้นำก็ไปอ่อนแออีก แล้วจะไปได้อย่างไร ทีนี้ ถ้าผู้นำเข้มแข็ง เป็นหลักให้ ประชาชนก็จะได้เข้มแข็งขึ้นมาบ้าง สังคมก็จะอยู่ได้

เพราะฉะนั้น เวลานี้เราต้องการผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ที่เอาธรรมมายืนหยัด และสู้กับเทวดาได้ จนกระทั่งเทวดาต้องยอม ตามคติพระพุทธศาสนา ที่มีมาในประวัติของบุคคลผู้มีธรรม ที่ท่านยืนหยัดมาแล้ว และเทวดาต้องยอม ชาวพุทธต้องเป็นอย่างนั้น

แต่ไม่ได้หมายความว่าเราดูถูกเทวดานะ บอกแล้วว่าเราไม่ลบหลู่เลย เราให้เกียรติเทวดา เราถือว่าเทวดาโดยทั่วไป ว่าโดยเฉลี่ยแล้ว อยู่ในระดับที่มีคุณธรรม มีภูมิธรรมสูงกว่ามนุษย์ เรายันถือเทวดาอย่างท่านผู้ใหญ่ ให้ความเคารพ และต่างก็มีเมตตาต่อกัน อย่างที่ว่าแล้ว มนุษย์ทำบุญ ก็อุทิศกุศลแก่เทวดาด้วย

อย่างไรก็ตาม ถ้าเทวดาไม่ตั้งอยู่ในธรรม มนุษย์ก็ต้องยื่นหยัดในธรรม แล้วมนุษย์ที่ยื่นหยัดตั้งอยู่ในธรรมนั้น ก็จะเป็นหลักให้แก่สังคมมนุษย์ และเป็นหลักให้แก่เทวดาด้วย

เวลานี้ สังคมของเรามีปัจจัยที่จะสร้างความอ่อนแอมาก และกระแสปัจจัยของความอ่อนแอนี้กำลังไหลแรงมา เพราะฉะนั้นจะต้องจับหลักให้ได้ให้ชัด แล้วตั้งตัวยืนขึ้นมา ในหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็ง ก็จะไปได้ สังคมไทยก็จะอยู่ และก็จะดี

เอาละครับ วันนี้พูดมาบอกว่าจะจบหลายหนแล้ว ไม่จบสักที ตอนนี่จบแน่ ก็ขออนุโมทนาทุกองค์ ถ้าไม่มีอะไร ก็กราบพระพร้อมกัน

ตอนที่

๑๔

ถ้ารัฐภูมิหลังของอินเดียเล็กน้อย จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา

อารยันเข้าครอง ชมพูทวีปได้คำ “อริยะ/อารยะ”

คุยกันมาเยอะแล้วในเรื่องต่างๆ ไปว่าจะเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนาเสียที แต่คราวนี้ก็ยังนึกว่า ควรจะพูดไปเชื่อมโยงย้อนไปถึงความเป็นมาก่อนเกิดพระพุทธศาสนา ซึ่งที่จริงก็พูดไปในเรื่องราวที่ผ่านมาไปแล้ว เช่นเรื่องภูตผีเทวดา แต่นั่นเป็นส่วนย่อยที่แยกเป็นเรื่องๆ คราวนี้ก่อนจะเข้าเรื่องหลักคือตัวพระพุทธศาสนา ก็ควรมาทบทวนและจัดให้เป็นลำดับนิดหน่อย เพราะฉะนั้นก็จะไปเข้ากับเรื่องที่เราพูดไปแล้วบ้าง

พระพุทธศาสนานั้นเกิดในประเทศอินเดีย หรือเรียกภาษาเก่าว่า “ชมพูทวีป” ก็แลชมพูทวีปนั้นเป็นดินแดนที่เจริญด้วยอารยธรรมมาแต่โบราณ ตามที่นักประวัติศาสตร์สืบค้นกันมา เขาบอกว่า เคยมีอารยธรรมเก่าแก่ในอินเดีย ตั้งแต่สัก ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว คืออารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งยังมีซากทางโบราณคดีเหลืออยู่ เขาจึงเริ่มเรื่องอินเดียกันที่นี้

ที่นี้ ต่อมาก็มีชนเผ่าเร่ร่อน เป็นนักรบบนหลังม้า ที่เก่งกล้าในการสงคราม ได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ ก็สู้รบกัน แล้วพวกที่เข้ามาใหม่นี้ชนะ

พวกที่เข้ามาใหม่ทางตะวันตกเฉียงเหนือนี้ เรียกว่าพวกอารยัน (Aryans) ภาษาบาลีเรียกว่า “อริยะกะ” ต่อมาพวกนี้ก็ใช้ศัพท์นี้ในความหมายว่าเป็นผู้เจริญ คือเรียกพวกตัวเองว่าเป็นผู้เจริญ เป็นอริยะ

คำว่า “อริยะ” คืออริยะนี้ แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้เจริญ เป็นภาษาสันสกฤตว่า “อารุย” คืออารยะ ฝรั่งเรียกว่า อารยัน ก็เป็นชนเผ่าหนึ่งนั่นเอง

ส่วนชนพวกเก่าที่อยู่มาเดิมในกลุ่มแม่น้ำสินธุ นั้น ที่จริงเขามีอารยธรรมรุ่งเรืองกว่า เขาตั้งบ้านตั้งเมือง มีสถาปัตยกรรม มีศิลปกรรม มีวิถีชีวิตอะไรต่างๆ ที่พัฒนาไปมากแล้ว แต่ในการรบราทำสงครามกับพวกอารยันที่เข้ามานั้น พวกเจ้าถิ่นเดิมนี่แพ้

ในสมัยโบราณ เรื่องราวเป็นกันเช่นนี้มาก ที่ว่าพวกที่มีอารยธรรมเจริญ ตั้งบ้านตั้งเมืองแล้ว ต่อมาก็แพ้พวกคนป่าเถื่อนที่บุกรุกเข้ามา

ก็เป็นอันว่า พวกชาวชมพูทวีปที่ตั้งหลักฐานอยู่เดิมในกลุ่มแม่น้ำสินธุ นั้น ได้พ่ายแพ้แก่พวกอารยัน แล้วพวกอารยันก็เข้ามาครอบครองดินแดน แล้วก็รับเอาความเจริญของพวกเก่านี้เข้าไปด้วย

คนพวกเก่า นั้น เมื่อแพ้ ก็ถูกลดฐานะลงไป อาจจะถูกจับเป็นทาส กลายเป็นคนชั้นต่ำ อันนี้ก็อาจจะเป็นเบื้องหลังของการที่เกิดเป็นชนวรรณะต่างๆ ด้วย ที่ว่าพวกอารยันที่เข้ามา ก็ยกตัวสูงขึ้นไป แล้วก็มีการแบ่งชั้นวรรณะ พวกคนในถิ่นเดิมนี่ก็กลายเป็นคนชั้นต่ำชั้นต่ำ เรียกว่ามิลักกะ (ในภาษาบาลี ปกติเรียกว่า “มิลกุกกะ” คือมิลักกะ) พวกตัวเอง คืออารยัน ก็กลายเป็นคนชั้นสูง

พวกอารยันมีวัฒนธรรมที่สืบมาโดยศาสนา จัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมตามหลักศาสนาพราหมณ์ ถือเอาพวกอารยัน เป็นคนวรรณะสูง ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ และ แพศย์ ส่วนพวกวรรณะศูทร ไม่เป็นอารยัน ไม่เป็นอริยกะ แต่เป็นมิลักกะ นี้ก็คือได้เกิดมีวรรณะ ๔ ตามที่พวกเราลำดับกันมาว่าคือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร

ตามที่ว่ามานี้ก็จะเห็นว่า คำว่า อริยกะ หรืออารยกะนี้ ได้เกิดมีมาแล้วก่อนที่จะเกิดพระพุทธศาสนา แต่ความหมายเดิมในครั้งนั้น ของคำว่าอริยกะ หรืออารยกะนี้ เป็นเรื่องของชนชั้น ตามหลักศาสนาพราหมณ์ หรือที่จริงก็คือตามวัฒนธรรมของพวกอารยันที่เข้ามาจากภายนอกนั้น

เรื่องราวในแง่ประวัติศาสตร์ยุคแรกนี้ เป็นการสันนิษฐานเท่าที่เขาค้นคว้าได้ ในที่นี้ก็จะไม่พูดต่อไปอีก

ที่นี่ เราจะมาพูดกันในแง่ของความเชื่อถือและการถือปฏิบัติสืบกันมาทางศาสนา โดยที่ว่า เรื่องราวเหล่านี้ด้านนี้จะขัด เพราะมันได้เข้าไปอยู่ในบทบัญญัติของศาสนา แล้วก็เป็นเรื่องของการถือปฏิบัติสืบกันมาในชีวิตจริง ฉะนั้น ถึงตรงนี้ก็ตัดตอนเรื่องประวัติศาสตร์แค่นั้น เราจะไม่ค่อยเข้าไปเกี่ยวข้องกับ นอกจากจะพูดถึงในเมื่อมันเกี่ยวโยงเข้ามาบ้าง

พวกอารยันนี้ก็อยู่ในอินเดียมา แล้วก็เจริญขึ้น และสร้างบ้านสร้างเมืองกัน จนกระทั่งมาถึงยุคพุทธกาล

เมื่อถึงยุคพุทธกาลนั้น สังคมชมพูทวีปหรืออินเดียนี้ ก็อยู่ภายใต้ความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาที่พวกอารยันนำเข้ามา ดังที่ว่าแล้ว ศาสนาพราหมณ์นั้นก็ถือหลักหรือตั้งหลักขึ้นไว้ ให้แบ่งคนเป็นวรรณะ เป็นชนชั้นต่างๆ ซึ่งที่จริง คำว่าวรรณะ ก็แปลว่าสีผิวนั่นเอง แสดงว่าเดิมนั้น เรื่องแบ่งวรรณะคงเกิดจากการแบ่งสีผิวกัน หรือว่าสีผิวเป็นเครื่องกำหนดว่า พวกที่เข้ามาใหม่มีสีผิวอย่างหนึ่ง แล้วพวกที่อยู่เดิมในอินเดียก็มีสีผิวอย่างหนึ่ง ก็แยกสีผิวกัน แยกกันเป็นชนชั้นวรรณะ

แทรกนิดหนึ่งว่า พวกอารยันที่บุกเข้ามานี้ รกรากเดิมของพวกเขายู่ในแถบทะเลแคสเปียน (Caspian Sea) ทางตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นไปแสนไกล วัตมาถึงแค่เขตแดนอินเดียด้านตะวันตกเฉียงเหนือสุด ก็กว่า ๒,๐๐๐ กิโลเมตร แถวๆ ใต้ประเทศรัสเซียปัจจุบัน (Russia) ด้านยุโรป (จากกรุงมอสโก/Moscow แทบจะตรงลงมาพันกว่ากิโล) ซึ่งอยู่ในเขตที่อากาศหนาว แล้วผิวก็คงจะขาว ตัวโต ต่างจากคนอินเดีย เวลานั้นหมายถึงพวกมีลักษณะ ที่อยู่ในเอเชียใต้ ซึ่งในฤดูร้อน แสงจะร้อน จึงคงมีผิวดำ ตัวเล็ก (ฮิตเลอร์/Hitler ผู้ยิ่งใหญ่แห่งเยอรมนี ถือว่าคนเยอรมันเป็นชนอารยัน/Aryans อันเป็นเผ่าของพวกยอดมนุษย์ ไม่มีพวกอื่นใดจะมาเทียบได้) การแบ่งวรรณะก็คงว่ากันตามสีผิวที่ว่านี้

พวกอารยันอพยพลงมาจนราวปี 2000 ก.คศ. ก็ถึงอิหร่าน/Iran แล้วบุกเข้าครอง (ฝรั่งสืบค้นแล้วบอกว่า Iran ก็เพี้ยนมาจากอารยันนั่นเอง ดังที่เขาว่า Iran แปลว่าดินแดนของอารยัน/land of Aryans) แล้วจากอิหร่านพวกหนึ่งก็มาบุกเข้าอินเดียดังที่ว่ามาแล้ว

ที่นี่ ศาสนาพราหมณ์ก็ได้วางบทบัญญัติลงไป บอกว่าการที่แบ่งเป็นชนชั้นวรรณะต่างๆ เหล่านี้ เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ นั่นคือ พระพรหม ที่เป็นเทพสูงสุด พระพรหมทรงสร้างคนมาให้เป็นอย่างนั้น

เล่าย้อนไปนิดหนึ่งว่า เดิมทีเดิมนั้น ตอนที่พวกอารยันเร่ร่อนอพยพลงมา พวกเขาก็นับถือเทพเจ้า เช่นเดียวกับพวกคนสมัยโบราณ แห่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งก็ย่อมนับถือเทพเจ้าเหมือนกัน เมื่อสองเผ่านี้เข้ามาอยู่ด้วยกันแล้ว เรื่องของเทพเจ้าต่างๆ ก็อาจจะเข้ามาผสมกลมกลืน หรือเข้ามาปะปนกันบ้าง

เมื่อที่ว่าจะไม่พูดเรื่องประวัติศาสตร์ ก็อดพูดไม่ได้ เดิมเขาสันนิษฐานว่า เดิมนั้น ตอนที่พวกอารยันเร่ร่อนอยู่นี้ พระอินทร์น่าจะเป็นเทพเจ้าสูงสุด แต่เขาก็นับถือเทพเจ้ามากมาย จนกระทั่งมาอยู่ในอินเดียแล้ว ก็พัฒนาความเชื่ออะไรต่างๆ ขึ้นมา จนในที่สุดก็มีเทพเจ้าสูงสุดผู้เดียว คือพระพรหม ที่เป็นผู้สร้างโลก เทพเจ้าอื่นๆ ก็ต่ำลดหล่นลงมา

(สมัยหลังอีกนาน มีพระศิวะใหญ่ขึ้นมาด้วย และเขาก็สู้บอีกว่า พระศิวะนั้น น่าจะมาจากเทพเจ้าของพวกชาวอารยธรรมเดิมในกลุ่มแม่น้ำสินธุ หรือพวกมิลักเซ, ในพระพุทธศาสนา ศิวะ/สิวะ เป็นคำสูง หมายถึงสภาวะที่สุขเกษมเยียมยอด บางทีก็ใช้เป็นไวพจน์ของนิพพาน นี่ก็คงเอาคำศัพท์ที่ดีที่สุดไปใช้เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกตน)

พระพรหมสร้างโลก ให้คนแบ่งเป็นวรรณะสี่ มีสิทธิ์เสรีไม่เท่ากัน

ที่นี่ พระพรหมก็เป็นผู้สร้างสรรพคัมภีร์โลกและทุกสิ่งทุกอย่าง พระพรหมก็บอกว่าที่มนุษย์แบ่งกันเป็นวรรณะต่างๆ นี้ ก็มาจากการสร้างของพระพรหม พระพรหมท่านสร้างมาเรียบร้อยแล้ว ให้ใครๆ เกิดมาในวรรณะไหน ก็แบ่งคนเป็นวรรณะสี่ ดังว่าแล้ว

พวกพระพรหมเรียงวรรณะสี่เป็น พระพรหม กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่ทางพวก กษัตริย์ก็พยายามถือว่าวรรณะกษัตริย์สูงสุด แล้วก็เรียงลำดับเป็น กษัตริย์ พระพรหม แพศย์ ศูทร สองวรรณะแรกจึงสูงสุด คล้ายว่า อาจจะมีการแย่งอำนาจกันเอง อย่างไรก็ตาม พระพรหมนั้นเป็นพวกปัญญาชน เป็นพวกศึกษาคัมภีร์ เป็นเจ้าหน้าที่ศาสนา เป็นเจ้าพิธีกรรม ตอนนั้น ความเป็นนักบวช ความเป็นนักวิชาการ ความเป็นปัญญาอะไรต่างๆ นี้ รวมอยู่ในคนพวกเดียว ซึ่งสมัยโบราณก็เป็นมาอย่างนั้น

เป็นอันว่า ศาสนาได้เป็นที่มาของความเจริญด้านปัญญา มีการศึกษารัฐธรรมนูญ เพราะพวกพระพรหมนี้มีเวลา ไม่ต้องไปยุ่งกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ อยู่กับการประกอบพิธี ทำให้มีเวลาคิดพิจารณาต่างๆ ก็เลยมีปัญญามากกว่าพวกอื่น แล้วก็เป็นผู้รักษาสืบต่อหลักคำสอนสืบกันมา พระพรหมก็เป็นปัญญาชน เป็นเจ้าพิธี เป็นเจ้าหน้าที่ศาสนา แล้วก็ลำดับให้พวกตนเป็นวรรณะสูงสุด ก็บอกว่าพระพรหมทรงสร้างพระพรหมขึ้นมาจากพระโอษฐ์ของพระองค์ จึงมีหน้าที่กล่าวแนะนำสั่งสอนบอกพิธี จัดอะไรต่างๆ แม้แต่วางหลักความประพฤติปฏิบัติในสังคม ทำให้วรรณะทั้งหลายมีวิถีชีวิตของตนๆ ต่างกันไป

ที่นี่ อีกวรรณะที่สูง คือ กษัตริย์ (สันสกฤต) หรือชัตตียะ (บาลี) พวกนี้ก็เป็นนักรบ เป็นนักปกครอง ก็ถือกันว่า พระพรหมสร้างกษัตริย์จากพระพามา คือแขนของพระองค์ การใช้แขนก็เป็นเรื่องของการใช้กำลัง การต่อสู้ การรบ สงคราม

ต่อไปก็ว่า พระพรหมทรงสร้างวรรณะที่ ๓ คือแพศย์ บาลีเรียกว่าเวสสะ จากตะโพก ต้นขาที่ใช้เดิน เพราะฉะนั้น พวกนี้ก็เป็นพ่อค้าวาณิช เดินทางไปค้าขาย

สมัยก่อนนั้น พวกพ่อค้าเดินทางค้าขายจากเมืองนี้ไปเมืองโน้น โดยกองเกวียน ที่ภาษาฝรั่งเรียกว่า คาราวาน/caravan มีเรื่องในคัมภีร์พุทธศาสนามากมาย กองเกวียนที่มากท่านก็จะบอกว่า ๕๐๐ ตัวเลข ๕๐๐ นี้ใช้กันนัก แสดงว่ามาก

ต่อไป วรรณะสุดท้าย ที่ต่ำสุด เรียกว่า ศุทร บาลีเป็น สุททะ หมายถึงพวกคนชั้นกรรมกร คนรับใช้ คนรับจ้างเป็นแรงงานต่างๆ พวกนี้ พรหมณ์ก็บอกว่า พระพรหมเป็นเจ้าของสร้างจากพระบาทของพระองค์ เพราะฉะนั้นก็มีหน้าที่รับใช้เขา คนไหนเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้นจนตาย

แล้วพรหมณ์ก็บอกว่า พระพรหมเป็นเจ้าของได้ทรงบัญญัติมาเสร็จว่า พรหมณ์เป็นผู้ที่สูง เป็นผู้บริสุทธิ์ จะต้องได้รับความเคารพนับถือยกย่อง มีฐานะเป็นที่เคารพบูชา แล้วก็เป็นผู้สื่อสารกับพระพรหม จึงบอกความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของได้ ว่าพระองค์จะเอาอย่างไร เพราะฉะนั้นคนพวกอื่นจึงต้องเชื่อฟัง และพรหมณ์ก็ผูกขาดคัมภีร์ ที่เขาสืบต่อกันมา เป็นที่รักษาคำสั่งสอนอะไรต่างๆ ของพระพรหม ที่ท่านสื่อสารมา เรียกว่า พระเวท ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ส่วนสำคัญ เรียกว่า ไตรเพท แล้วก็ยังมีคัมภีร์เพิ่มขึ้นมาจากไตรเพท เรียกว่า อาถรรพณเวท ว่าด้วยเรื่องอาถรรพณ์ พวกไสยศาสตร์ สิ่งลึกลับ เป็นที่สี่ เป็นพระเวทอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ แต่เขาไม่นับเข้า ก็เรียกเป็นหลักว่าไตรเพท

หลักการข้อบัญญัติ เกี่ยวกับชีวิตคนในวรรณะต่างๆ ก็ถือตามกันมา ถือว่ามาจากพระพรหมทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พวกวรรณะเหล่านั้นก็ต้องปฏิบัติตาม จะประพฤติผิดออกไปไม่ได้ ใครเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องยึดมั่นในบัญญัติสำหรับวรรณะของตน ต้องทำตาม ถ้าไปทำอะไรผิด ก็เป็นบาป พรหมณ์เป็นผู้คอยบาปแล้ว ส่วนคนพวกอื่นก็ไปอาบน้ำล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำคงคา

แล้วใครไปแต่งงานกับคนต่ำต่างวรรณะ มีลูกออกมา ก็เป็นคนนอกวรรณะเรียกว่า “จัณฑาล” เป็นคนแสนจะต่ำ ถูกดูถูกหนักเข้าไปอีก เรียกว่าเป็นพวกที่แตะต้องไม่ได้ คำว่าแตะต้องไม่ได้ในที่นี้หมายความว่า เป็นเสนียดจัญไร ใครแตะต้องก็เป็นบาป อย่าว่าแต่ถูกตัวเลย คนจัณฑาลเดินผ่าน เจามาพาดที่งานข้าว ต้องขว้างทิ้งหมด กินไม่ได้ ไปอยู่เหนือลมเขา ก็ไม่ได้ แม้แต่มองเห็น เขาก็ไปล้างตา ต่อมาจึงเรียกว่าพวก Untouchables ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมอินเดีย ก็เป็นอันว่า คนพวกนี้ถือเรื่องวรรณะรุนแรงมาก

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้เลิกฉัฏฐวรรณะ และได้ตั้งสังฆะ (สงฆ์) ขึ้นมาให้เป็นชุมชนหรือสังคมไว้วรรณะ ใครมาบวชก็สลัดทิ้งวรรณะไปโดยอัตโนมัติ ในพระไตรปิฎกมีเรื่องมากมายที่พระพุทธเจ้าทรงพบสนทนากับพวกพรหมณ์เสด็จไปบ้าง เขามาเฝ้าบ้าง ก็ทรงติเตียนระบอบวรรณะอย่างแรง โดยเฉพาะพรหมณ์ที่ถือว่าพวกตนเหนือคนพวกอื่น บางเรื่องก็เป็นพระสูตรขนาดใหญ่ อย่างอัสนสลายนสูตร (ม.ม.

พราหมณ์ติดต่อพระพรหมได้ ใครอยากรวยอยากใหญ่ก็ไปบูชาัญญ

ที่นี้ นอกจากว่าพระเจ้าจะสร้างคนมาแยกเป็นวรรณะต่างๆ แล้ว ในเมื่อพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์บันดาลโลก เป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด อะไรๆ จะเป็นอย่างไร ก็สุดแต่พระองค์ เพราะฉะนั้นก็เกิดมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ในเมื่อทุกอย่างแล้วแต่พระเจ้า เราจะได้ดีมีสุข หรือจะประสบความทุกข์ ก็เป็นเพราะเรามีความสัมพันธ์ไม่ดีต่อพระผู้เป็นเจ้า หรือเทพเจ้า ที่นี้ถ้าเราทำไม่ดี พระผู้เป็นเจ้าไม่โปรด เราก็แย่ ถ้าเราทำให้ท่านโปรดพอพระทัย เราก็ได้ประสบผลดีที่ปรารถนา

อ้าว ถ้าอย่างนี้ เราจะทำอย่างไร มนุษย์นั้นก็มึนเรื่องดีๆ ร้ายๆ ประสบเหตุการณ์ผันผวนเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งในชีวิตของตนเอง และในธรรมชาติแวดล้อมที่ตัวบังคับควบคุมไม่ได้ เช่น ภัยธรรมชาติ น้ำท่วม แผ่นดินไหว อะไรต่ออะไร

คนพวกนี้ก็ถือว่า เราต้องไปอ่อนนวยชนเช่นสรวงบูชา เอาใจเทพเจ้า ถ้าจะมีภัยอันตราย หรือกลัว ก็ไปอ่อนนวยชนขอให้ท่านช่วยป้องกันขัดเป่าภัยอันตราย ถ้าต้องการผลที่ปรารถนา ก็ไปอ่อนนวยชนเอาอกเอาใจ ซึ่งก็เป็นแนวเดียวกับศาสนาโบราณทั้งหลายอื่น ที่พวกนักปราชญ์ นักวิชาการบอกว่าศาสนาเกิดมาจากความกลัว กลัวจะพบภัยธรรมชาติ ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว น้ำท่วม ลมพายุใหญ่ แล้วก็เรื่องร้ายๆ ในชีวิตของตัวเองและพวกตัว

คนเหล่านี้หวาดกลัว เมื่อไม่รู้เหตุรู้ผล ไม่รู้ไปมาอย่างไร ก็นึกก็มองในแง่ที่เทียบ กับในสังคมมนุษย์ว่า เราจะเป็นอย่างไร ก็มีคนที่ใหญ่กว่าเรา ซึ่งอาจจะมาทำร้ายเรา มาใช้อำนาจจัดการกับเราได้ นี่ในธรรมชาติ ก็คงจะมีผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจ มาบันดาล เราก็ต้องไหว้อ่อนนวยชนเอาอกเอาใจ เพราะฉะนั้น มนุษย์ก็เลยสร้างเทพเจ้าขึ้นมา

ถ้ามองในแง่ของเรา ก็คือมนุษย์สร้างเทพเจ้าขึ้นมาจากภาพของมนุษย์ด้วยกัน คือภาพของมนุษย์ผู้ยิ่งใหญ่ ให้มีเทพเจ้าที่มีอำนาจ ที่บันดาลทุกอย่าง ที่มนุษย์จะไปเช่น สรวงอ่อนนวยชน ทำให้เกิดศาสนา

ศาสนาพราหมณ์ก็มีความสัมพันธ์แบบนี้ โดยพราหมณ์เป็นผู้ติดต่อกับพระพรหม เป็นเจ้าได้ คนเกรงกลัวอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งมาจากพระผู้เป็นเจ้า ก็ต้องไปติดต่อพราหมณ์ พราหมณ์ก็บอกว่าจะต้องทำอะไร จะอ่อนนวยชนอย่างไร พราหมณ์มีเวลาก็คิดพิธีขึ้นมา พวกเทพเจ้านี้มีมากมาย ตั้งแต่เทพสูงสุดลงมา แล้วก็เทพเล็กๆ น้อยๆ มากมาย ก็เป็นไปได้ที่พราหมณ์จะบอกว่า เทพเจ้าองค์นี้นะเก่งในด้านนี้ องค์นั้นเก่งในด้านลาภ องค์นั้นเก่งในด้านยศ องค์นี้เก่งในด้านให้ผลตามปรารถนาในเรื่องครอบครัว เรื่องการมีลูก หรืออะไรต่างๆ ก็ว่ากันไป

ที่นี้เทพเจ้าแต่ละองค์ ก็อาจจะชอบเครื่องเช่นสรวงอันนวนอนไม่เหมือนกัน องค์นี้ชอบอย่างนี้ องค์นั้นชอบอย่างนั้น พราหมณ์ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญ เหมือนว่ารู้ใจเทพเจ้า รู้วิธีติดต่อ พิธีกรรมที่จะติดต่อ พิธีกรรมก็กลายเป็นเครื่องมือ เป็นวิธีการ เป็นระเบียบปฏิบัติ ในการสื่อถึงเทพเจ้า แล้วพิธีกรรมก็มีความหมายในเชิงศักดิ์สิทธิ์เร้นลับซลับอย่างที่ว่า อย่างที่ได้พูดมาถึงเรื่องความหมายของพิธีกรรม แบบที่ชาวบ้านเข้าใจกันเยอะ ที่นี้ชาวบ้านต้องการผลในทางที่บิดเป่าเคราะห์ร้าย หรือว่าต้องการผลในทางโชคลาภอะไร ก็ไปหาพราหมณ์ พราหมณ์ก็ประกอบพิธีกรรมให้ ซึ่งเขาเรียกว่ายัญ ก็ไปเช่นสรวงบูชา

ที่นี้การเอาใจเทพเจ้าที่เรามองไม่เห็น เราไม่รู้ใจท่าน ก็เอาใจยาก มนุษย์ก็ต้องทำอย่างดีที่สุดของตัวเอง สมมุติว่าไปอันนวนอนบูชาเช่นสรวงครั้งนี้ ไม่ได้ผลสำเร็จ มนุษย์มีความเชื่ออยู่แล้วว่า เทพเจ้าเป็นผู้บันดาลผล ก็ยอมนี้กว่าเราทำไม่ถูกพระทัยท่าน เขาไม่นึกเป็นอย่างอื่น เขาไม่นึกว่ามีหรือไม่มี แต่เขาไปนึกในแง่ว่าเราทำไม่ถูกพระทัยพระองค์

คนก็คิดว่าเราอาจจะถวายเครื่องเช่นสรวงบูชาน้อยไป ก็ไปหาพราหมณ์ แล้วพราหมณ์ก็บอกอย่างนั้นอย่างนี้ บอกว่าเธอนี้ทำไม่ถูกพิธี ผิดอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ต้องเอาใจ ก็ไปทำเพิ่มอีก พอเพิ่มแล้ว เกิดมันจำเพาะไปได้ผลบางอย่าง ถึงจะนิดๆ หน่อยๆ คนก็มองเข้าข้างตัวเองว่า เออ ดูท่าจะเข้าที่แล้ว แต่ยังได้น้อยไป ก็นึกว่า ถ้าเราเพิ่มเครื่องเช่น ทำให้ใหญ่โตขึ้นอีก ท่านก็จะโปรดมากกว่านี้ ก็ยิ่งเพิ่มใหญ่ คราวนี้ได้มาบ้างแล้ว ต่อไป จะให้ได้มากที่สุด ก็ยิ่งเพิ่ม เรื่องการเช่นสรวงก็พัฒนาไปๆ

จะเห็นได้ว่าการเช่นสรวงสังเวชนียิ่งใหญ่ขึ้นทุกที การเช่นสรวงบูชาเป็นรูปแบบต่างๆ ก็เรียกว่า “ยชญ์” (สันสกฤตเป็น “ยชุ”) คือการบูชายัญ ฉะนั้น การเช่นสรวงต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ ก็รวมอยู่ในคำว่า “ยัญ” เราเรียกเป็นภาษาไทยว่า บูชายัญ

การบูชายัญก็เป็นเรื่องสำคัญที่ว่า พราหมณ์จะเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมที่มนุษย์จะติดต่อกับเทพเจ้า โดยการเอาอกเอาใจ บูชายัญ ถวายเครื่องเช่นสรวงสังเวชนียิ่ง เพื่อให้ท่านโปรดปราน แล้วก็บันดาลผลที่ต้องการให้ การบูชายัญก็วิจิตรพิสดารขึ้นมา มากมาย เพราะเอาใจไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งเมื่อพวกที่มาบูชายัญนั้น เป็นผู้มั่งอานาจ เป็นเศรษฐี ก็ยังมีพิธีกรรมใหญ่โต จนกระทั่งกษัตริย์ที่ต้องการจะแผ่อานาจ อยากจะรบชนะ ก็ต้องเอาใจเทพเจ้าอีก ก็มาหาพราหมณ์ๆ ก็ว่าการรบครั้งนี้ยิ่งใหญ่แน่ ต้องประกอบพิธีบูชายัญให้ใหญ่ยิ่ง จะได้รบชนะ

ต่อมา ก็เกิดมีภัยใหญ่ อย่างอัศวเมธ ชำม่านุชาลัยณ์ ที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด เมื่อจะ
 อนุชาลัยณ์ ก็ปล่อยม้าอุปการ และเลือกคัดเจ้าชายที่เป็นนักรบเก่งกล้า ๑๐๐ องค์ พร้อมทั้ง
 ทหารบริวาร ให้ไปกับม้าอุปการนี้ แล้วก็เดินทางไป ๑ ปี ผ่านดินแดนไหน ดินแดนนั้น
 ต้องเปิดให้ผ่าน ถ้าไม่ให้ผ่าน ก็รบกัน จนครบ ๑ ปีแล้ว ก็กลับมาถึงดินแดนของตัวเอง

พอกลับมา ก็จัดพิธีใหญ่โตเลยคราวนี้ ฉลองกันเต็มที่ แล้วก็ชำม่านั้น จึงเรียกว่า
 อัศวเมธ คือการชำม่านุชาลัยณ์ ซึ่งก็เป็นการฉลองชัยชนะไปด้วย นี่เป็นตัวอย่าง ภัยอื่น ๆ
 ก็มีมากมาย ภัยที่ใหญ่พอสมควร จะเห็นว่ามีในพระไตรปิฎกบ่อย คือเรื่องที่ว่ากษัตริย์
 หรือพราหมณ์ผู้ใหญ่นำการอนุชาลัยณ์ ซึ่งมีระเบียบพิธีในการอนุชาลัยณ์นั้นมากมาย

ในพิธีอนุชาลัยณ์ใหญ่ ๆ สัตว์ที่เอามาฆ่าที่ได้ยินแทบเป็นแบบ ได้แก่ วัว ๕๐๐ แพะ
 ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ อย่างพระเจ้าปเสนทิโกศลก็มีเรื่องที่ทำพิธีมหาลัยณ์ ฆ่าโคผู้ ๕๐๐ ตัว
 ลูกโคผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัว แพะ ๕๐๐ ตัว แกะ ๕๐๐ ตัว (ส.ส.๑๕/๓๔๙/๑๐๙)
 บางพิธีก็มีจำนวนมากกว่านี้ ที่เหมือนเป็นแบบอีกชั้นหนึ่ง ก็ฆ่าอย่างละ ๗๐๐ ตัว เช่น
 พราหมณ์กุกุทนต์ ก็เตรียมมหาลัยณ์ ฆ่าโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ
 ๗๐๐ แกะ ๗๐๐ (ที.ส.๙/๒๐๐/๑๖๒) นอกจากสัตว์ต้องตายแล้ว พวกข้าทาสก็เดือดร้อน
 วุ่นวาย ที่ว่านี้พูดถึงภัยพิธีใหญ่ ภัยที่ทุกบ้านต้องทำทุกวันก็มี

พระพุทธเจ้าบางทีก็ตรัสสอนหรือสนทนาจนเจ้าพิธีเลิกล้มพิธีอนุชาลัยณ์ เกิดเป็น
 พระสูตร เช่น ในกุกุทนต์สูตร (ที่มา อ้างแล้ว) พระพุทธเจ้าตรัสเล่าแก่พราหมณ์ใหญ่ นามว่า
 กุกุทนต์ ตรัสบอกวิธีอนุชาลัยณ์ โดยไม่มีการฆ่าสัตว์ อย่างถ้าเป็นราชาก็เตรียมการ
 ด้วยการจัดการบ้านเมืองให้ดี ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีการงานอาชีพทั่วกัน

จากนั้นก็ทำบ้านเมืองให้ปลอดภัย กำจัดโจรผู้ร้ายด้วยวิธีที่จะไม่มีคนไปเป็นโจร
 ผู้ร้าย ด้วยการจัดให้พันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองที่ขยันหมั่นเพียรในอาชีพเกษตรกรรม
 และการเลี้ยงสัตว์ เพิ่มทุนให้แก่พลเมืองที่ขยันในพาณิชย์กรรม จัดให้เบี้ยเลี้ยงและ
 เงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันในกิจการบ้านเมือง ให้ประชาชนอยู่กันร่มเย็นเป็นสุข
 ปลอดภัย มีความสุขในครอบครัว

เมื่อบ้านเมืองดีมีความพร้อมแล้ว ก็ทำการอนุชาลัยณ์ ด้วยการบำเพ็ญนิตยทาน
 บำรุงบรรพชิตที่มีศีล สร้างวัดวาอาราม แล้วบำเพ็ญศีลบำเพ็ญธรรม และก้าวหน้าขึ้นไป
 ในศีลในธรรม จนกระทั่งถึงออกบวช

ลงท้าย พราหมณ์ภูทันทะก็ล้มเลิกพิธีบูชาัญญของตน ปล่อยัว ลูกวัว แพะ แกะ ที่เตรียมจะฆ่าทั้งหมด แดงได้มาเป็นชาวพุทธอีกด้วย

ที่นี่ ว่าถึงัญญของพราหมณ์ต่ออีกหน่อย เขาเอาใจเทพเจ้าถึงขั้นฆ่าคนบูชาัญญ และฆ่าอย่างอื่นๆ ให้เต็มที เรียกว่า สรรพเมธ (จากสันสกฤต สรวเมธ) คือฆ่าครบหมดทุกอย่าง

เรื่องก็เป็นมาอย่างนี้ ทำกันไปๆ ก็กลายเป็นสภาพของสังคม เป็นวิถีชีวิตของสังคม เราก็มองว่า การที่เขามีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าด้วยการบวงสรวงอันวอนนุชาัญญนี้ เป็นเพราะมนุษย์ได้แต่มองออกไปนอกตัว และนึกถึงแค่ตัวเองว่าต้องการผลอย่างไร แทนที่จะคิดว่า ตัวเราเองจะต้องทำอะไรบ้าง เมื่อบูชาัญญไปแล้ว ไม่ได้ผลดีอย่างที่ต้องการ แทนที่จะคิดว่า ตัวเราจะต้องปรับปรุงแก้ไขตัวเองและการกระทำของตนอย่างไร ก็ไม่เอา คิดแต่ในแง่ว่า เราจะไปให้เทพเจ้าองค์ไหนบันดาลให้ ถ้าไม่ได้ผลดีมาก แทนที่จะคิดปรับปรุง ก็ไปบูชาัญญให้ยิ่งใหญ่อีก ใจคนออกไปข้างนอก ไม่พัฒนาตนเอง แล้วก็มุ่งหวังผลสำเร็จจากการดลบันดาลของเทพเจ้า

ฝรั่งผู้รู้คึกคักแล้วบอกว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว การบูชาัญญก็ซบเซา ต่อมา ถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๑๘-๒๖๐/271-232 BC) ทรงประกาศห้ามการฆ่าสัตว์บูชาัญญทั่วทั้งมหาอาณาจักร แต่ต่อมาอีกราว ๔๒ ปี พราหมณ์ปุชยมิตรได้สังหารกษัตริย์พุทธที่ทรงเป็นหลานเหลนของพระเจ้าอโศก ล้มราชวงศ์โมริยะ/เมารยะ แล้วขึ้นครองแผ่นดินซึ่งหดลง ตั้งราชวงศ์คุงคะขึ้น ราว พ.ศ. ๓๐๒/185 BC แล้วก็ทำการบูชาัญญอศิวเมธอย่างยิ่งใหญ่ ฟื้นฟูการบูชาัญญขึ้นมา และให้คำหิวแก่คนๆ ไปฆ่าชาวพุทธมาได้ การครั้งนี้คงเป็นเหตุสำคัญให้อินเดียกลับเป็นดินแดนแห่งการบูชาัญญ พร้อมกับเป็นแดนเทวดาเรื่อยมา (ดู **"India."** Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2014.)

วัดคือสถานศึกษาของปวงชน เปิดแก่ทุกคน ไม่เลือกวรรณะ

ที่ได้เล่ามา คือสภาพของสังคมอินเดีย ที่มีมนุษย์ก็มีวรรณะ แบ่งแยกกันไปหมด และมนุษย์ก็ต้องอยู่ในสภาพอย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แล้วเรื่องนี้ก็มีผลต่อไปอีก

ดังที่ว่า พราหมณ์เป็นผู้สื่อสารกับเทพเจ้า คัมภีร์พระเวทมาจากพระพรหม เป็นที่บรรจุนของพัฒนาการทางความคิด ความเข้าใจ ความเชื่อของมนุษย์ พราหมณ์ถือตัวเป็นผู้รู้ แล้วก็ผูกขาดการศึกษา ไม่ให้คนชั้นต่ำเล่าเรียน

คนวรรณะศูทรถูกห้ามเรียนพระเวท แล้วคัมภีร์มีนุธรรมศาสตร์ก็พยายามทำระบบวรรณะให้มันคงยิ่งขึ้น ถึงกับบัญญัติว่า คนวรรณะศูทร ถ้ามาฟังพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหูมัน ถ้ามันสาธยายพระเวท ให้ตัดลิ้นมันเสีย ถ้ามันมาเรียนพระเวท ให้ผ่ากายมันเป็นสองซีก ก็คือตายแน่ๆ เป็นอันว่าคนวรรณะศูทรก็ไม่มีการศึกษา นี่คือการผูกขาดการศึกษา ให้คนชั้นต่ำไม่มีทางเจริญขึ้นในสังคม และก็ไม่ได้เรียนภาษาสันสกฤต ที่เป็นภาษาของคนชั้นสูง ซึ่งสืบทอดมาโดยชัดเอกจากภาษาพระเวท ที่เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ดังมาในวินัยปิฎก ห้ามมิให้ยกพุทธพจน์คำสอนของพระองค์ขึ้นมาใช้ภาษาสันสกฤต เพราะเป็นการกีดกันคนชั้นล่างไม่ให้มีการศึกษา พร้อมกับทรงอนุญาตให้เรียนพุทธพจน์ด้วยภาษาของตนเอง (วินย.๗/๑๘๐/๗๐) ซึ่งที่นั่นก็คือภาษาสามัญที่ชาวแคว้นมคธใช้สื่อสารพูดจากัน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีการศึกษาได้ทั่วกัน

เมื่อวัด ซึ่งเรียกตามบาลีว่า “วิหาร” (ที่อยู่, เริ่มแรกเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์มีวัดอยู่ เรียกว่า “อาราม” - วินย.๔/๖๓/๗๑) เป็นสถานศึกษาสำหรับคนทั่วไป ต่อมาอีก ๒๐๐ ปีเศษ พระเจ้าอโศกได้ทรงสร้างวัด/วิหารขึ้น ๘๔,๐๐๐ แห่ง ทั่วมหาอาณาจักร เพื่อให้ประชาชนได้เล่าเรียนกันได้ทุกคน ทุกวรรณะ ทั้งหญิงและชาย

ต่อมา วัด/วิหารเหล่านี้ก็ได้เจริญใหญ่โตมากขึ้น บางแห่งใหญ่มากจนเรียกว่าเป็น “มหาวิทยาลัย” ฝรั่งแปลกันว่า university ที่คนไทยเรียกว่ามหาวิทยาลัย เริ่มด้วยราว พ.ศ. ๖๐๐ ก็เกิดนาลันทามหาวิหาร เป็น university แล้วต่อๆ มากี่มีอีกหลายมหาวิทยาลัย แต่นาลันทาก็ยิ่งใหญ่ที่สุด ได้เป็นมหาวิทยาลัยนานาชาติ มีนักศึกษามาจากประเทศต่างๆ เช่น จีน และทิเบต ดังเช่นพระถังซำจั๋ง ซึ่งไปศึกษาจนจบแล้วได้เป็นอาจารย์ที่นั่น ก่อนจะนำพระไตรปิฎกเดินทางกลับไปประเทศจีน

หันกลับไปดูพราหมณ์กันต่อ เป็นอันว่าการศึกษาได้ถูกจำกัดอยู่ในหมู่คนวรรณะสูง พวกคนวรรณะต่ำนั้นถูกจำกัดสิทธิอะไรต่างๆ อยู่แล้ว ยิ่งเมื่อโอกาสในการศึกษาไม่มี ก็ไม่มีทางที่จะพัฒนาตัวเอง ก็จมอยู่อย่างนั้น พวกศูทรก็แยกอยู่แล้ว คนจัณฑาลยิ่งไม่มีทางได้เล่าเรียน

สมัยนั้น คนชั้นสูงอย่างพวกราชกุมารไปเรียนกันที่เมืองตักสิลา ซึ่งมีอาจารย์เป็นทิศาปาโมกข์ ซึ่งแปลว่า อาจารย์ผู้เป็นประมุขในทิศ หมายความว่ามีความวาม่ามีชื่อเสียงลือลั่นยิ่งใหญ่อไปทั่วทิศ

ที่นี่ เมื่อราชามหากษัตริย์ และเศรษฐี ส่งราชกุมารส่งลูกไปเรียนที่ตักสิลา สมัยนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องเดินทางกันแสนไกล ฝ่าแดนทิวกันดาร ผจญภัยอันตราย ไปเรียนที่ตักสิลา (อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย) ก็มีเรื่องราวการผจญภัยของพวกเจ้าชายหรือพวกลูกเศรษฐีเหล่านี้บ้าง หมอชีวกก็ได้มีโอกาสไปเรียนที่นั่นจนจบ แล้วในขากลับสู่เมืองราชคฤห์ ระวังทางก็รักษาผู้ป่วยคนเจ็บมาเรื่อยๆ

ที่นี่ มีเรื่องมาในชาดกว่า ครั้งหนึ่ง มีสองคนลูกพี่ลูกน้อง เป็นคนจัณฑาลอยากจะศึกษา แต่ตั้งที่ว่าการศึกษาสมัยนั้นถูกผูกขาด ไม่ให้คนวรรณะต่ำและคนวรรณะเล่าเรียน เมื่อสองคนนั้นไม่ศึกษา จะเรียนที่ตักสิลา ก็เลยต้องปลอมตัว คือไปเข้าเรียนโดยไม่เปิดเผยวรรณะของตัวเอง เท่ากับปลอมตัวเป็นคนวรรณะสูง จึงเข้าไปเรียนได้ เป็นอันว่าได้เข้าเรียนในสำนักของอาจารย์ทศปาโมกข์

แต่อย่างที่ว่าข้างต้น ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในวรรณะสี่นั้นแตกต่างกันอยู่แล้ว และก็ไม่มีโอกาสที่จะได้มาเกี่ยวข้องกับสังสรรค์กัน คบหากันไม่ได้ ดังนั้นคนวรรณะต่ำก็ไม่รู้เรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชั้นสูง เมื่อปลอมตัวเข้าไปอย่างนั้น อยู่ไปๆ ก็ปิดไม่ได้ เมื่อสองคนนั้นเข้าไปเรียนกับเพื่อนๆ ซึ่งเป็นชนวรรณะสูงๆ ก็ปิดไม่อยู่ เพราะสภาพการประพฤติปฏิบัติ แม้แต่ถ้อยคำที่แสดงออกก็ต่างจากพวกคนชั้นสูง

สองพี่น้องนั้น คนหนึ่งเรียนได้จนจบ แต่อีกคนหนึ่งยังไม่ทันจบ ก็เจอเหตุร้ายเสียก่อน คือ คราวหนึ่ง พวกเพื่อนๆ จับได้ว่า สองคนนี้มาจากวรรณะต่ำ พอจับได้ ทั้งๆ ที่เป็นเพื่อนกัน อยู่ใกล้ชิดกันมาตั้งนาน ก็ข้อมกบ้อมเสียไม่มีดี แล้วไล่ออกไป (ชา.อ.๗/๒๓)

เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นตัวอย่างแสดงถึงสภาพของคนวรรณะต่ำ ที่ถูกกีดกันการศึกษา เนื่องจากการผูกขาดการศึกษา ซึ่งเราควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้

สังคมเจริญมากขึ้น คนเปื้อนสังคมก็มากขึ้น

มาดูสภาพบ้านเมืองสมัยนั้นกันอีกหน่อย ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรือง เป็นใหญ่ทั่วทั้งชมพูทวีปอยู่นี้ ในด้านการเมืองก็มีราชามหากษัตริย์ต่างๆ แยกเป็นแว่นแคว้น หรือรัฐต่างๆ เป็นอันมาก

ธรรมดากษัตริย์ ก็ย่อมมีการแย่งชิงดินแดน รบราฆ่าฟันทำสงครามกัน และในที่สุดก็จะมีแว่นแคว้นหรือรัฐบางรัฐใหญ่ขึ้นๆ มีอำนาจมาก แต่ก่อนนั้น มีแว่นแคว้นใหญ่น้อยเป็นอันมาก ในสมัยพุทธกาลว่ามี ๑๖ ประเทศ เรียกว่ามหาชนบท

รัฐใหญ่ ๑๖ ประเทศที่มีชื่อกันมา ได้แก่ อังกฤษ มคธ กาสี โกลล วัชชี มัลละ เจติย วังสะ กุรุ ปันฑจาละ อัชสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ แต่พอถึงพุทธกาล ปรากฏว่า บางแคว้นก็ถูกปราบปรามรวมเข้าในแคว้นใหญ่อื่น เช่น อังกฤษเข้าไปรวมอยู่ในมคธ อังกฤษ เทียบเดี่ยวนี่ ก็คือแถบเบงกอล (Bengal) กาสีซึ่งมีเมืองพาราณสีเป็นเมืองหลวง ก็มี ประวัติการรบราฆ่าฟันกับโกลลยาวนานมาก แต่มาถึงพุทธกาล แคว้นกาสีก็ได้ถูกรวมเข้า ในแคว้นโกลลไปแล้ว แล้วยังมีแคว้นอื่นๆ อีก ที่เป็นไปทำนองนี้

รวมแล้ว รัฐที่ใหญ่จริงๆ ในสมัยพุทธกาล มีสัก ๕-๖ แคว้น มคธนั้นยิ่งใหญ่มาก คู่ กับโกลล เคียงบ่าเคียงไหล่กันเลย ต่อมาหลังพุทธกาล ไม่ช้า โกลลก็สลาย แล้วอีกแคว้น หนึ่งที่ใหญ่มาก เป็นมหาอำนาจ แข่งความยิ่งใหญ่กันกับมคธ เป็นศัตรูที่เข้มแข็งและ เตรียมความพร้อมอยู่เสมอที่จะสู้รบกับมคธ ได้แก่วัชชี แต่พอสิ้นพุทธกาลไปไม่ทันไร มคธก็ปราบวัชชีได้

มคธยิ่งใหญ่ขึ้นๆ จนกระทั่งในที่สุด ในแถบกลางที่เป็นถิ่นเจริญอย่างสูง มคธนี้ แหละเหลืออยู่เป็นแคว้นเดียว แต่ไกลออกไปมาก ทางตะวันตกเฉียงใต้หน่อยๆ แคว้น อวันตีก็ใหญ่เหมือนกัน แล้วยังมีแคว้นวังสะ ซึ่งไกลออกไปทางตะวันตกตอนกลาง ในระดับ ที่แทบจะตรงกับมคธ รัฐพวกนี้ถึงจะใหญ่จะเก่ง ต่อมาก็ถูกรวมเข้าไปอยู่ในมคธจนหมด

ในเวลายาวนานที่กษัตริย์ในรัฐเหล่านี้แย่งชิงอำนาจกันนั้น แคว้นทั้งหลายก็มีความเจริญ มีการพัฒนาบ้านเมืองกันใหญ่โต การเดินทางระหว่างแคว้นต่างๆ ก็ มากขึ้น มีพ่อค้าวานิชเดินทางไปค้าขายกันมากมาย แล้วคนกลุ่มนี้ก็มั่งคั่งร่ำรวยมีทรัพย์สินสมบัติมากและมีอิทธิพลมากขึ้น กลายเป็นเศรษฐี เป็นคหบดีมหาศาล

การมีเศรษฐีใหญ่ๆ ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะหมายถึงความเจริญทางวัตถุ ทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองนั้น จนกระทั่งว่าพวกกษัตริย์ในรัฐต่างๆ ต้องพยายามให้มี เศรษฐีในบ้านเมืองของตน บางแคว้นมีเศรษฐีน้อยคน ก็ขอเศรษฐีใหญ่จากอีกแคว้นหนึ่ง มา บ้านเมืองก็ให้ความสำคัญ มีการตั้งตำแหน่งเศรษฐี โดยพระราชา บางทีเรียกว่าบุชา ด้วยตำแหน่งเศรษฐี ได้ตำแหน่งแล้ว เศรษฐีก็มีหน้าที่ไปเฝ้าพระราชาวินละสองหน เมื่อ เงินทองสะพัดสะพรั่ง คนมีความเป็นอยู่ดีสะดวกสบาย ก็หันมาหมกมุ่นในเรื่องของกาม สุขมากขึ้น มีการบำรุงบำเรอต่างๆ นี่ก็เป็นสภาพด้านหนึ่งของบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรือง

แต่อีกด้านหนึ่ง บางคน เมื่อบ้านเมืองเจริญ ตัวเองมีความร่ำรวยทางวัตถุ มีการบำรุงบำเรอมาก ไปๆ ก็มองเห็นว่าไม่ได้มีความสุขอย่างแท้จริง ก็มีคนที่เบื่อหน่ายโลก ของกามนี้ แล้วยังสละโลกออกไปหาความสุขทางจิตใจ ไปอยู่ป่า เป็นฤาษีชีไพร ตัดขาด จากสังคม ไม่เอาเรื่องเอาราวกับใคร ไม่ยุ่งเกี่ยวกับชาวบ้าน

สภาพที่เป็นไปเช่นนี้ได้มีสืบมาเรื่อยๆ แต่เมื่อถึงยุคพุทธกาล ชีวิตแบบนี้ก็ปรากฏเด่นชัด อย่างที่ว่าแล้ว ได้มีพวกคนที่เบื่อ काम เบื่อโลก ไปอยู่ป่า ตัดขาดจากสังคม พวกนี้ก็ไปเก็บเปลือกเก็บมันกิน เก็บผลไม้มากิน ถึงตอนนี้จึงนับได้ว่ามีชีวิตสองแบบ คือ ชีวิตแบบที่หมกมุ่นในกามารมณ์ หาความสุขทางวัตถุ เสพพามิส กับชีวิตของพวกที่ตัดขาดปลีกตัวจากสังคม ไปหาความสงบทางจิตใจ เป็นฤๅษีชีไพร ได้ฌานสมาบัติ แล้วก็เล่นฌานเป็นฌานกีฬา นอกจากนั้นยังมีพวกแสวงหาสังฆธรรม แสวงปัญญา โดยเป็นนักบวชเร่ร่อนอย่างพวกปริพาชก ที่เที่ยวเดินทางไป ทำคนได้วาที แลกวาทีกัน เพื่อให้รู้สังฆธรรม

ที่ว่ามานี้เป็นสภาพในพุทธกาล ซึ่งแสดงถึงความเจริญของอารยธรรม แต่ท่ามกลางสภาพอย่างนี้ ผู้คนก็มีความสับสนทางความรู้ ความคิดกันมาก มีความคิดเห็นมีความเชื่อถือต่างๆ กันไป สงสัยกันว่าอะไรคือความจริงความแท้

ในด้านความรู้ความคิดนี้ ก็มีหลายคนที่ได้รับการเชื่อถือนับถือ ต่างก็ตั้งตัวหรือได้รับยกย่องขึ้นมา เป็นหัวหน้าหมู่คณะ เป็นศาสดา เป็นเจ้าลัทธิอะไรต่างๆ ซึ่งมีมากพอสมควร อย่างในพุทธกาล นอกจากพวกพราหมณ์แล้ว เราพูดถึงศาสดา ๖ ลัทธิ

ฝ่ายพวกพราหมณ์เอง ซึ่งเป็นวรรณะสูง มีอิทธิพลมากที่สุด จนกระทั่งศาสนาพราหมณ์ได้ครอบงำสังคมอินเดียทั้งหมด ตัวพราหมณ์เองนั้น เป็นเจ้าพิธี เป็นนักวิชาการ เป็นปัญญาชน บางทีดูคล้ายเป็นนักบวช แต่ที่จริงไม่ใช่ เขาครองเรือน มีครอบครัว อยู่บ้าน มีบัญญัติของวรรณะที่เข้มงวดมาก เพื่อจะรักษาวรรณะของตนในความสูงส่ง ไม่ให้เทียบเทียมปะปน เขาถือว่าพราหมณ์ที่สูงที่แท้ที่สุด จะต้องบริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย ทั้งบิดาก็เป็นพราหมณ์ มารดาก็เป็นพราหมณ์ ตลอดมาเท่านั้นเท่านั้นชั่วอายุคน

พราหมณ์ได้มีอำนาจมากขึ้น บางคนก็ครอบครองดินแดน บางคนก็ได้รับมอบอำนาจจากกษัตริย์ให้ปกครองดินแดนส่วนนั้นส่วนนี้ ก็เลยเป็นทั้งพราหมณ์ เป็นทั้งผู้ปกครอง

เข้าสู่ทางสายกลาง เป็นมัชฌิมา

ในสภาพอย่างนี้ พระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ในแคว้นสาเกต พระองค์ก็ให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน สภาพความเชื่อถือการปฏิบัติ ต่อมาพระองค์ก็เสด็จออกผนวช ซึ่งตามเรื่องบอกว่าพระองค์ได้พิจารณาเห็นว่า คนทั้งหลายเกิดมาแล้ว ก็ตกอยู่ใต้อำนาจคติธรรมตา ตามกฎธรรมชาติเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วก็อยู่กันแค่นี้ ชีวิตเวียนวน ไม่มีทางออก ไม่เป็นอิสระ ชีวิตอย่างไรจะมีความหมายกว่านี้ แล้วพระองค์ก็ทรงคิดแสวงโมกขธรรม สู่ความเป็นอิสระ

ตามเรื่องมีมาว่า พระองค์ได้เสด็จออกไปนอกพระราชวัง แล้วได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ ซึ่งที่จริงคือนิมิต ๔ ในคัมภีร์ท่านไม่เรียกว่า เทวทูต ๔ แต่เรียกว่า นิमित ๔ คือเทวทูต ๓ (คนแก่ คนเจ็บ คนตาย) กับสมณะ แล้วเอามาเรียกรวมกัน ความจริง อย่างที่สี่ คือสมณะ ไม่ได้เป็นเทวทูต

เทวทูตนี้มีความหมายว่าเป็นสื่อ เป็นสื่อของเทพเจ้าคือยมเทพ และยมเทพก็คือ ความตาย หมายความว่า เทวทูต ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย นี้ เป็นสื่อ เป็นทูต ของ พญายม คนแก่ แล้วก็เจ็บ แล้วก็ตาย จึงเป็นทูตของพญายม เหมือนมาเตือนให้ตระหนักรู้ ความตาย อันจะต้องมาถึง มองในแง่คติธรรม ก็คือ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงกฎ ธรรมชาติที่ว่า คนเกิดมาแล้ว จะต้องแก่ ต้องเจ็บ แล้วในที่สุดก็ต้องตาย เหมือนว่าไปหา พญายม เรียกได้ว่าเป็นทูตพญายม

ส่วนสมณะ เป็นทางออกที่จะให้พ้นจากคติธรรมดานี้ อย่างน้อยก็เป็นความหวัง ที่จะหลุดออกไป ไม่เรียกว่าเทวทูต เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพญายม ครั้งนั้น พระ โภทิสัตว์ก็ได้ไปเห็น เทวทูต คือทูตพญายมทั้ง ๓ พร้อมทั้งสมณะ

ขอนอกเรื่องอีกนิดหนึ่ง เทวทูตนี้มีชุด ๓ กับชุด ๕ ที่เป็นชุด ๕ คือเพิ่มเกิดด้วย จึง ได้แก่ คนเกิด คนแก่ คนเจ็บ คนถูกลงราชทัณฑ์ (คนถูกลงทัณฑ์ทรมกรณ) และคนตาย เทวทูตที่ ๔ ได้แก่คนที่ทำความผิด พระราชาให้เอาไปขังคุก ใส่เครื่องจองจำ ทรมานด้วย ประการต่างๆ ตามวิธีลงโทษในหลักศาสนาพราหมณ์ เป็นการลงโทษที่รุนแรงมาก เมืองไทยเราก็รับเอาประเพณีการลงโทษแบบนี้จากของฮินดูเข้ามาใช้ในสมัยโบราณ โดย รับมาจากอินเดียเยอะ เข้าใจกันว่าในสมัยอยุธยา นี้เทวทูตชุด ๕ ส่วนเทวทูตชุด ๓ ก็ตัด คนเกิด และคนถูกลงโทษออก เหลือ ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย

พระโภทิสัตว์ คือเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสด็จไปในเมืองกบิลพัสดุ์ แล้วทอดพระเนตร เห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย พระองค์ทรงมานึกถึงเรื่องนี้ว่า มนุษย์เกิดมา ก็มาอยู่ใต้คติ ธรรมดา เกิดแล้วก็แก่เจ็บตาย หายไป ไม่มีอะไร ชีวิตไม่มีความหมาย

ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง ได้เสด็จไปเห็นสมณะ ซึ่งมีลักษณะ อากัปกริยา ที่น่าเลื่อมใส มี ชีวิตสงบ แล้วก็โยงมาหาความค้ำของพระองค์ว่า นี่น่าจะเป็นทางออก ที่จะทำให้เราไป ค้นหาให้ได้ค้นพบสิ่งที่ดีมีความหมายแท้จริง ที่เป็นทางรอด ทางหลุดพ้น จากเรื่องของการเกิดแก่เจ็บตาย อันเป็นความทุกข์ของเหล่ามนุษย์ แล้วก็เป็นที่ให้พระองค์คิดจะ ออกไปมีชีวิตอย่างสมณะนั้น

นี่เป็นเรื่องตามพระประวัติในคัมภีร์ แต่ท่านเล่าไว้เพียงสั้นๆ แบบสรุปลำดับเหตุการณ์ ในนั้นจึงไม่ได้อธิบายถึงเรื่องของชีวิตที่กว้างออกไป เราจะต้องไปอ่านไปค้น เยอะแยะ เป็นอันว่า มนุษย์ที่เกิดมาเหล่านี้ ที่ว่าวนอนอยู่ในเกิดแก่เจ็บตายนี้ ไม่ใช่แค่แก่เจ็บตายเฉยๆ ต้องมองรวมไปถึงสภาพที่เขาอยู่ในสังคมมนุษย์ ที่มีความเชื่อ มีความประพฤติปฏิบัติประเพณีอย่างที่ว่ามานั้น

การที่พระพุทธเจ้าจะทรงแก้ปัญหาของชีวิตของสังคม ก็รวมไปถึงการแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องความเป็นอยู่ ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ อะไรต่างๆ เหล่านี้ด้วย ดังที่ว่าแล้ว

ในที่สุด หลังจากทอดพระเนตรเห็นเทวทูต พระโศภิตสัตว์ก็ได้เสด็จออกบรรพชา เพื่อไปแสวงหาความจริง หาทางออกให้แก่ชีวิต และแก้ไขทุกข์ภัยของมนุษย์ทั้งหลาย ที่เรียกว่าสังคม ไปค้นหาวิธีการที่มีความหวังว่าจะเป็นไปได้

คนสมัยนั้น อย่างที่เล่ามาแล้ว มีคนที่หาทางออกกันอยู่แล้ว อย่างที่ว่า บางพวกก็ตัดขาดจากสังคมไปเป็นฤาษีชีไพร

บางพวกเห็นว่า การบำรุงบำเรอตนด้วยกาม อามิส วัตถุ สิ่งของ สิ่งเสพต่างๆ เหล่านี้ มีแต่ทำให้ลุ่มหลงเพลิดเพลิน ไม่ได้ทำให้ได้ความหมายที่แท้จริง ความหมายที่แท้จริงน่าจะอยู่ที่จิตใจ ที่นี้ ร่างกายนี้ เราไปปรนเปรอมัน ก็มาครอบคลุมบดบังความหมายที่แท้จริงที่จะได้จากจิตใจ เพราะจิตใจมัวไปลุ่มหลงกับสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นก็ต้องตัดสิ่งลุ่มหลงเหล่านี้ออกไป เมื่อกายต้องการสิ่งเสพอะไรต่างๆ บำรุงบำเรอ ก็เป็นการชดชว้าง ทำให้จิตใจพรั่มัว จึงต้องไม่ตามใจมัน ไม่บำรุงบำเรอ อาจจะต้องถึงกับบังคับมันเลย ไปๆ มาๆ ก็เลยเกิดการบำเพ็ญตบะ ทรมานร่างกาย

พวกลัทธิที่บอกว่า ร่างกายนี้อย่าไปตามใจมัน เดี่ยวมันจะทำให้จิตใจของเราหมกมุ่น ลุ่มหลง พรั่มัว จึงต้องทรมานมัน ที่ว่าบำเพ็ญตบะ ก็เช่นว่า นอนสบาย ปรนเปรอมีความสุข ไม่ดี กินนอนบนหนาม

ถ้าตามใจมัน เวลาเย็น ก็ต้องการอุ่น เวลาร้อนก็ต้องการเย็น เราอย่าตามใจมัน เพราะฉะนั้น เวลาแดดร้อนๆ ก็ไปยืน ไปนอนกลางแดด เวลาหนาวก็ลงไปแช่ตัวในแม่น้ำ

เดี๋ยวมันอยากไปนอน ก็นอน อยากนั่งก็นั่ง มัวไปพักผ่อน ก็ตามใจมัน ยืนสองขา ก็สบายเกินไป เพราะฉะนั้นก็ไปยืนขาเดียว ถ้ายืนขาเดียวกลางแดด ยิ่งดีใหญ่

ที่นี้ เรากินอาหาร ก็คือตามใจตัวเอง ก็อย่าไปกินมัน อดเสียเลย ถ้าไม่ไหวจริงๆ ก็กินนิดหน่อย เพราะถ้าอดโดยสิ้นเชิง ก็ตายแน่ เอาแค่พยายามอดให้ได้มากที่สุด อดเท่าที่อดได้ ก็กินน้อยๆ อย่างที่ว่า แล้วก็มีการบัญญัติว่าต้องกินครั้งละแค่นั้นๆ จำกัดปริมาณต่อไปก็มีการอดวอดกัน แข่งกัน ใครจะเก่ง ใครจะกินได้น้อยกว่ากัน ใครจะอดได้นานกว่า

นอกจากนั้น เราหายใจนี้ ก็ตามใจมันมากไป เพราะฉะนั้นก็กลั่นลมหายใจเสียเท่าที่จะทนได้

ที่นี่ คนพวกหนึ่งก็ไปบำเพ็ญสมาธิ ได้ฌานสมาบัติ มีจิตตัมถัมภ์ มีความสุขทางจิตใจ ก็วนอยู่กับการหาความสุขจากฌาน เกิดเป็นศัพทว่าฌานกีฬา พวกฤาษีก็เล่นฌานกีฬาอย่างที่ว่า อีกพวกหนึ่งก็ว่าได้เข้าไปรวมกับภาวะอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งเป็นสุดยอด เข้ารวมเป็นหนึ่งเดียว บ้างก็คิดว่านั่นคือพรหมัน คือปรมาตมัน เป็นอันว่าสารพัด

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสวงหาทางออก ทางพ้น ทางอิสระ ก็ไปในสำนักของลัทธิต่างๆ เหล่านี้ เหมือนว่าเป็นการทดลอง เขาบำเพ็ญโยคะ ก็ไปบำเพ็ญกับเขา ไปนั่งสมาธิ ได้ฌานสมาบัติ อย่างที่เคยเล่าแล้วว่า ไปเข้าสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร พระองค์ก็ได้ถึงอภิญญาญาณตนสมาบัติ เป็นอรุณสมาบัติขั้นที่ ๓ จบความรู้้อาจารย์แล้ว ก็ออกไปสู่สำนักของอุททกดาบส รามบุตร ก็ได้จบเนวสัจญยานาสนัญญายตนะ ครบสมาบัติ ๘ จบ อรุณสมาบัติครบถ้วน จบความรู้้อาจารย์

ตอนนั้น อาจารย์ก็ชวนให้สอนในสำนัก พระองค์เห็นว่ายังไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง มันอยู่แค่จิตตัมถัมภ์ ไปทำให้จิตสงบได้ เหมือนกับเราไปคุมมันไว้ แต่ความจริงมันก็คือจิตนั้น ซึ่งออกจากฌาน จากสมาบัติแล้ว ก็ยังเป็นอย่างเดิม นี่คือจิตยังมีกิเลสนอนอยู่ ถ้าไปประสบอารมณ์อะไรต่างๆ เหตุการณ์เข้ามาจากภายนอก ก็จะมีจิตหวั่นไหวไปตาม เพราะไม่รู้แจ้งความจริงของสิ่งต่างๆ พระองค์จึงเสด็จออกไปแสวงหาต่อ ต่อมาก็มีการไปบำเพ็ญทุกรกิริยา บำเพ็ญตบะอย่างที่เขาเมื่อกี้ ซึ่งพระองค์ได้บำเพ็ญให้ถึงที่สุด อดอาหารเต็มที กลั่นลมหายใจ อะไรต่างๆ พระองค์ทดลองหมด จนกระทั่งในที่สุดก็สรุปได้ว่า การปฏิบัติแบบเหล่านี้ มีใช่ทางที่ถูกต้อง ก็ละเลิก

หลังจากเลิกบำเพ็ญตบะ ก็ทรงเสวยภัตตาหารอีก ให้อารมณ์กายมีกำลัง ให้อารมณ์กายอยู่ในสภาพอันเหมาะที่จะใช้สติปัญญาได้ดี แต่ไม่ใช่หมายความว่าจะไปปรนเปรอมัน การปฏิบัติอยู่ตรงจุด ตรงกลาง ไม่ใช่ไปตามพวกหนึ่งไปปรนเปรอร่างกายให้มีความสุข หาความสุขจากการเสพ กินอร่อย และไม่ไปทำตามอีกพวกหนึ่งไปทรมานร่างกาย ไม่กิน ซึ่งเป็นสุดทาง ที่จริง ชีวิตที่ดีได้นั้น ต้องอาศัยร่างกายที่พร้อมพอดี ให้มีกำลังที่จะไปแสวงหาค้นหาต่อไป อย่างที่ว่าแล้ว พระองค์จะให้ร่างกายมีกำลังแข็งแรง ก็เปลี่ยนเป็นมาเสวยภัตตาหารพอดีๆ เพื่อจะได้ใช้ร่างกายนี้ไปทำประโยชน์ คือไปแสวงหาความจริงต่อไป

ถึงตอนนี้พระองค์ก็มาถึงทางสายกลาง อันเป็นการปฏิบัติที่พอดี คือ ข้ามพ้นจากการคิดวนอยู่แต่ด้านร่างกาย มองจุดหมายขึ้นไปจากเรื่องวัตถุและร่างกาย มองแค่ที่ว่าเมื่อไม่เอาวัตถุเสพพรรณเปรอร่างกายหมกมุ่นอยู่ในกามแล้ว ก็ต้องหันตรงข้ามไปบีบคั้นทรมานร่างกายนั้น และพร้อมกันนั้น ก็ข้ามพ้นความหมกมุ่นเอาแต่ด้านจิต ที่คิดว่า เมื่อไม่ตามใจกายแล้ว ก็ต้องมามุ่งที่การอบรมจิต จะทำให้จิตเข้าถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ภาวะนั้นภาวะนั้น ด้วยสมาธิ ให้จิตมีพลังใช้ทำสิ่งที่ต้องการ ให้มีฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ นึกว่าการสร้างพลังจิตจะทำให้เก่งกาจหลุดพ้น พระองค์ตัดสินได้แล้วว่าไม่ใช่ แต่ทั้งสองแนวทางนั้น เป็นสุดโต่งทั้งคู่

เมื่อละเลิกข้ามพ้นวิถีสุดโต่ง ๒ ทางนั้นแล้ว ก็มาเข้าสู่วิถีที่ ๓ ขึ้นไปให้ถึงปัญญา ก็เข้าสู่มัชฌิมาปฏิปทา ทางที่พอดี โดยบูรณาการทั้งกาย จิต และปัญญา ว่าให้ใช้กายที่มีกำลังดีอย่างเป็นประโยชน์ในขอบเขตที่ถูกต้องของมัน และพัฒนาจิตให้เข้มแข็งมันคงพร้อมที่จะทำประโยชน์ให้พอ แค่ว่าพอแก่การที่จะไปถึงที่หมาย แล้วมาประสานกับปัญญา ให้รองรับและหนุนปัญญา ที่พาไปสู่ความหลุดพ้นเป็นอิสระ จึงจะสมบูรณ์ เกิดเป็นมัชฌิมาปฏิปทา แล้วพระโพธิสัตว์ก็ดำเนินตามมรรคานี้ และได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

จากเทพมาสู่ธรรม อยากได้อะไรก็ต้องพยายามทำ

ถึงตรงนี้ก็ทวนความซ้ำอีกว่า ประวัติที่เล่ามา พอจะให้เห็นสภาพภูมิหลังของชีวิตและสังคมชมพูทวีป แต่สิ่งที่ต้องการนั้นอยู่ที่จะทำให้เห็นอิทธิพลครอบงำของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะว่าคนทั้งหลาย สังคมทั้งหมด ดำเนินชีวิตภายใต้ความเชื่อและการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาพราหมณ์ ดังได้เห็นแล้ว ในเรื่องวรรณะ ความสัมพันธ์กับเทพเจ้า มีพระพรหมเป็นต้น ด้วยการบูชาัญญู หวังอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้ามาให้ผลที่ต้องการ ทั้งในการที่จะช่วยให้พ้นภัย และในการที่จะให้สมปรารถนา

พระพุทธเจ้าได้ประสบสภาพเหล่านี้ เริ่มตั้งแต่เรื่องวรรณะ พระองค์ก็ทรงไม่เห็นด้วย เมื่อออกประกาศพระศาสนา พระองค์ก็ให้เลิกล้มวรรณะ สอนไม่ให้คนยึดติดอยู่ในวรรณะ และตั้งสังฆะขึ้นมา รับคนจากทุกวรรณะ แม้แต่คนจัณฑาลก็ได้ศึกษาเล่าเรียน

ทุกคนมีโอกาสที่จะได้ศึกษาเท่ากัน โดยให้ถือว่าภาวะประเสริฐสูงสุดอยู่ที่การพัฒนาตนเอง เมื่อศึกษาแล้ว จะเป็นผู้ที่สูงที่สุด คือเป็นผู้ที่พัฒนาตนแล้วได้บรรลุธรรมสูงสุด เป็นอริยะ หรือ อารยะ ที่แท้จริง เป็นพระอรหันต์ หมดกิเลสหมดความทุกข์ด้วยปัญญาที่ได้พัฒนาเต็มที่ โดยเป็นบูรณาการของศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

อีกด้านหนึ่ง ชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าด้วยการอ้อนวอนบูชาัญญ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไป เมื่อพบกษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง ทำการบูชาัญญ พระองค์ก็ทรงสอนให้เห็นว่า การกระทำ การดำเนินชีวิต การปฏิบัติที่ถูกต้องต่างหาก จึงจะจะนำผลที่ปรารถนาแท้จริงมาให้ ก็สอนให้เขาเลิกล้มการบูชาัญญ

ที่นี่สำหรับประชาชนทั่วไป ทำอย่างไรจะให้เราเข้ามาเข้าสู่แนวทางดำเนินชีวิตที่ไม่ไปมัวหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้า ซึ่งได้ทำให้ระบบการดำเนินชีวิตและสังคมวิปลาสไป อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า คนไม่คิดว่าตัวเองจะต้องทำอะไรบ้าง เมื่อต้องการอะไร ก็มองแต่เพียงว่า จะไปขอจากเทพองค์ไหน จะให้องค์ไหนบันดาลให้ ไม่คิดว่าเรานี้แหละจะต้องทำอะไร และเมื่ออยากได้มากขึ้นๆ ก็ยิ่งพัฒนาพิธีบูชาัญญให้ยิ่งใหญ่ แทนที่จะคิดว่าเราจะต้องพัฒนาตัวเอง แก้ไขปรับปรุงพัฒนาการกระทำของเราเอง

ในสภาพนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนหลักการใหญ่อันใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นการแย้งกันกับแนวความคิดของยุคสมัยนั้น ทวนกระแสของยุคสมัยที่ถือว่า ความเป็นไปในโลกและสังคมมนุษย์ขึ้นต่อเทพเจ้าสูงสุด ที่ทรงอำนาจดลบันดาล มนุษย์จึงสัมพันธ์ด้วยการไปอ้อนวอนให้ท่านโปรดปรานบันดาลผลที่ต้องการให้ เป็นการหวังจะใช้อำนาจภายนอก

พระพุทธเจ้าทรงสอนใหม่ บอกผู้คนทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายอย่ามัวไปแหงนมองเทพเจ้าและไปหวังพึ่งอำนาจของเทพให้ สิ่งทั้งหลายมีความจริงของมันเอง คือมันเป็นไปตามธรรมดาธรรมชาติ ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ผลจะเกิด ก็เกิดจากเหตุ เหตุให้เกิดผล ความเป็นจริงอันนี้มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่า “**ธรรม**”

ธรรม ก็คือความจริงของสิ่งทั้งหลาย คือการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยธรรมดา ไม่ได้ขึ้นต่อเทพเจ้า หรืออะไรๆ เห็นธรรมดา ความเป็นจริงตามกฎธรรมชาตินี้สิ ที่พวกท่านจะต้องเอาใจใส่ เพราะว่า ท่านจะดำเนินชีวิตถูกต้อง ท่านจะทำการได้ผล ก็อยู่ที่ท่านต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นี้

เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลจะเกิด ก็เกิดตามเหตุปัจจัย เมื่อท่านต้องการผล ท่านก็ต้องดูว่าเหตุปัจจัยมีไหม พอไหม ตรงไหม ที่จะให้เกิดผลนี้ ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดผลนี้ ท่านก็ต้องทำเหตุปัจจัยนั้นเอา

ตอนนี้ก็เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนหลักการพื้นฐานเลยทีเดียว คือหลักของพราหมณ์ที่ว่า มีเทพเจ้าสูงสุดสร้างสรรคบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง เราต้องการอะไร ก็ต้องให้ท่านบันดาล เปลี่ยนมาเป็นว่า เป็นความจริงในกฎธรรมชาตินี้เอง ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้าต้องการผล ก็ต้องทำเหตุ อันนี้จึงเรียกว่า *ดึงจากเทพสู่ธรรม*

เดิมเขาถือเทพเจ้า ถือหลักการแห่งเทพเจ้า แต่พระพุทธเจ้ามาสอนธรรม คือหลักความจริงของธรรมชาติเอง เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่าเปลี่ยนหลักการพื้นฐาน จากเทพมาสู่ธรรม งานใหญ่ของพระพุทธเจ้า คือดึงคนจากเทพมาสู่ธรรม

เมื่อดึงคนจากเทพมาสู่ธรรมแล้ว คนก็ต้องเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ เดิมเขาสัมพันธ์กับเทพเจ้า เมื่อหวังในอำนาจบันดาลของเทพเจ้า ก็ต้องไปอ่อนวอน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์กับเทพ ก็อยู่ที่ไปอ่อนวอน ขออำนาจช่วยเหลือ

ที่นี่ เมื่อคนมีความสัมพันธ์กับธรรม ที่เป็นความจริง เป็นกฎธรรมชาติ จะทำอะไร ความจริงก็คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของตนเอง มนุษย์จะไปสัมพันธ์กับมันอย่างไร ก็ทำไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัยที่ว่า ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเราต้องการผล เราก็ต้องทำเหตุปัจจัย

เมื่อท่านต้องการผล ถ้าเป็นเทพเจ้า ท่านต้องไปอ่อนวอนให้เทพช่วย แต่ถ้าสัมพันธ์กับธรรม ท่านต้องทำเอา โดยทำให้ตรงเหตุปัจจัย เป็นอันว่า ต่อจากธรรมก็มีคำว่า ท่านต้องทำ การกระทำนี้เรียกว่า “กรรม”

สรุปลงไปว่า ไฉนที่มนุษย์มาสัมพันธ์กับธรรม จากหลักการแห่งธรรม จึงเกิดมีหลักการแห่ง “กรรม”

ย้ำว่า **กรรม** คือหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน เมื่อมนุษย์ไปสัมพันธ์กับความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา คือมนุษย์ต้องการผลสำเร็จ มนุษย์ก็ต้องทำ การกระทำนี้เรียกว่า **กรรม**

นี่แยกกันแล้วนะ ด้านเทพ ความจริงความเป็นไปทุกอย่างขึ้นอยู่กับเทพ มนุษย์ไปสัมพันธ์โดยการอ่อนวอนเช่นสรวงบุชายัญ ที่นี้มาถึงพระพุทธศาสนา หลักการใหญ่มีอยู่ทุกอย่างเป็นไปตามธรรม เมื่อทุกอย่างเป็นไปตามธรรม มนุษย์ก็สัมพันธ์กับธรรม โดยการทำกรรม ถ้าท่านทำกรรมดี ก็คือมีการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลดี จึงได้ผลดี ถ้าท่านทำกรรมไม่ดี ก็คือมีการกระทำที่เป็นเหตุปัจจัยร้าย ที่ทำให้เกิดผลร้าย ถึงตอนนี้ มนุษย์ก็ต้องทำกรรมที่ดี

ถ้าไปอ่อนวอนเทพเจ้า ท่านอ่อนวอน ท่านก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะต้องขึ้นต่อเทพเจ้า ท่านกินนอน ไข้ไหม ก็เลยไม่ได้ทำอะไร แต่ถ้าท่านสัมพันธ์กับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ท่านต้องทำ ความสำเร็จอยู่ที่การกระทำของท่าน ท่านจึงต้องมีความเพียร ถ้าเป็นเทพเจ้า คนกินนอนรอไป แต่ถ้าเป็นกรรม คนต้องเพียรพยายามทำเอา คนจะทำการใดๆ ให้ได้ผล ก็ต้องมีความเพียร หลักคำสอนว่าด้วยการกระทำ กับหลักคำสอนว่าด้วยความเพียร ต้องมาด้วยกัน ถึงตอนนี้ หลักกรรมก็โยงมาหาหลักความเพียร คือ “**วิริยะ**”

พระพุทธเจ้าเป็น **กรรมวาที** แปลว่า ผู้ประกาศหลักแห่งการกระทำ (ผู้ถือหลักกรรม) เป็น **วิริยวาที** แปลว่า ผู้ประกาศหลักแห่งความเพียรพยายาม (ผู้ถือหลักความเพียร) กรรมวาที วิริยวาที คู่กัน

ยิ่งกว่านั้น ขยายชัดเจนไปอีก พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรา...เป็นกรรมวาที เป็นกิริยวาที เป็นวิริยวาที” (อง.ติก.๒๐/๕๗๗/๓๖๙) มี “กิริยวาที” เพิ่มอีกคำหนึ่ง แปลว่า ถือหลักการแห่งการต้องทำ เป็นการล้าทับเข้าไป ก็เลยมี ๓ คำว่า ผู้ถือหลักการกระทำ ผู้ถือหลักว่าต้องทำ ผู้ถือหลักความเพียร

จะทำจะพัฒนาจะแก้ปัญหาให้ได้ผล ก็ต้องศึกษาครบองค์รวมที่มี ๓

เอาละนะ ได้พูดให้มองเห็นลักษณะและหลักการของพระพุทธศาสนาพอสมควร แล้ว ทีนี้ว่ากันต่อไป เมื่อเราทำการ และทำด้วยความเพียรพยายามแล้ว เอ... ไม่ได้ผลขึ้นมา จะว่าอย่างไร อ้าว... บอกแล้วว่า ที่เราจะทำนี่ เราต้องทำเหตุปัจจัยให้ตรงตามกฎธรรมชาติ ทีนี้ถ้าเราทำแล้ว แต่ไม่ตรงเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลที่ต้องการ อุตส่าห์ทำเหนื่อยยาก มีความพากเพียรจริง ก็ไม่สำเร็จ เหนื่อยเปล่า ไซ้ใหม่

เพราะฉะนั้น การทำกรรมยังไม่เป็นหลักประกัน ต้องทำกรรมที่ดีที่ถูกต้อง แล้วอย่างไรจะทำกรรมที่ดีที่ถูกต้อง ให้เกิดผลที่ต้องการได้ นี่แหละจึงต้องบอกต่อไปว่า จะเอาเพียงแค่นี้ ความเพียรแล้วก็ทำๆๆ ไป ไม่ได้หรอก ไม่ได้ผล เหนื่อยยากลำบากเปล่า บอกแล้วว่าต้องทำให้ตรงเหตุปัจจัย แล้วทำอย่างไรจึงจะตรงเหตุปัจจัย ตอบบงายๆ ว่า ก็ต้องรู้เหตุปัจจัยดี

นี่ก็ต่อไปอีกก้าวหนึ่งละ การจะ**ทำกรรม** ด้วยความเพียรให้สำเร็จผลได้ ก็มีข้อเรียกร้องมาจาก**กรรม** ว่า ก็ต้องรู้ธรรมนะดี นี่ก็คือต้องรู้ถึงเหตุปัจจัย ต้องรู้เหตุปัจจัยแล้วจึงทำ เมื่อรู้เหตุปัจจัย ก็ทำให้ตรงเหตุปัจจัยได้ดี เมื่อทำตรงเหตุปัจจัย ก็ได้ผล เมื่อเหตุปัจจัยดี ก็ให้เกิดผลที่ต้องการที่ดี เมื่อเหตุปัจจัยร้าย ไปทำเข้าก็เกิดผลร้าย เพราะฉะนั้น เราจึงต้องพัฒนาตัวด้วยการรู้เหตุปัจจัย ต้องพัฒนาตัวขึ้นไปให้รู้ได้ถึงเหตุปัจจัย ความรู้คืออะไร ก็คือ **ปัญญา** เพราะฉะนั้น คนจะต้องมีปัญญา

แต่คนจะมีปัญญาได้อย่างไร ก็ต้องมีความอยากรู้ ต้องมีพฤติกรรมถูกต้อง ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง มีความเพียร มีใจสู้ มีใจแน่ว มองให้ชัด ดูให้ตรง เช่น เจอปัญหาที่สู้ มีความเข้มแข็งที่จะสู้ คิดสู้ปัญหา เดินหน้าขวนขวาย ตั้งใจแน่ว มองพินิจ คิดแยกคาย จนได้ความรู้ ก็เป็นปัญญา พอ**ปัญญา** มา ก็แก้**ปัญหา** หมดไป จะสร้างสรรค์ทำอะไร ก็สำเร็จได้ ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า “**ศึกษา**” พระเรียกว่า “**สิกขา**” จะแปลว่าเรียนรู้อีกก็ไม่ว่า

ความอยากรู้นี้เป็นตัวสำคัญ เป็นตัวเริ่มที่จะขับเคลื่อน มีชื่อว่า “ฉันทะ” มันผลักดันตัวอื่นๆ ที่เข้ามา เช่น ความเพียรถูกต้อง ความตั้งใจถูกต้อง มองให้ถูกต้อง ให้เดินหน้าทำหน้าที่ของตนๆ และทุกตัวเหล่านี้ เรียกว่าเป็น “กุศล” แปลว่าฉลาด ชอบแปลกันว่าดี หมายถึงดีอย่างมีความฉลาด

คุณสมบัติเหล่านี้มันต้องมาประกอบประสานสามัคคีกัน ให้ไปถึงจุดหมายคือได้ปัญญาที่รู้เหตุปัจจัย เป็นอันว่าต้องมีปัญญา อย่างที่ว่าแล้ว ปัญญาจะเกิดได้อย่างไร ก็ต้องเรียนรู้ดังที่ว่าแล้ว เป็นอันว่าเราต้องการปัญญา แต่ปัญญาจะเกิดมาได้อย่างไร ก็ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ ดังที่ว่ามา เพราะฉะนั้นก็ตกลงว่า สิ่งที่มีมนุษย์ต้องทำคือ “ศึกษา” ที่ภาษาบาลีเรียกว่าสิกขา สิกขาก็เลยเป็นหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา ที่ว่ามนุษย์ต้องทำอะไร ก็มาจบที่ศึกษา/ศึกษานี้

ย้อนกลับไปหาหลักการใหญ่พื้นฐาน คือ “ธรรม” ที่ว่าเป็นความจริงมีอยู่ในธรรมชาติตามธรรมดา ไม่ว่ามนุษย์จะรู้ หรือไม่รู้ จะทำ หรือไม่ทำ มันก็อยู่ของมันอย่างนั้น ไม่ไปกระทบกระเทือนมันได้

ที่นี้มีมนุษย์จะมาสัมพันธ์กับธรรมตัวนี้ได้อย่างไร ก็สัมพันธ์โดยที่ว่า ท่านต้องทำเหตุปัจจัย นี่คือ *กรรมเรียกก่อกรรม* แล้วท่านจะทำกรรมลุล่วงได้ ก็ต้องใช้ความเพียร นี่คือ *กรรมเรียกก่อวิริยะ* แล้วท่านก็ต้องทำให้ตรงเหตุปัจจัย ด้วยการที่ได้รู้เหตุปัจจัย นี่คือ *กรรม กรรม ความเพียร เรียกก่อปัญญา* ของคน

ทำอย่างไรเราจะมีปัญญา เราก็ต้องอยากรู้ ต้องขวนขวายฝึกฝน ต้องพัฒนาตน คือต้องศึกษา ต้องศึกษา ในที่สุดก็มาจบที่ศึกษา พระจึงบอกว่า ชีวิตมนุษย์นี้ จะดี จะงาม จะเลิศ จะประเสริฐ จะเป็นชีวิตที่ได้ผล จะเป็นอยู่อย่างดี ก็ต้องศึกษา

ตกลงว่า *สิกขา/ศึกษา* ก็มาเป็นหลักการปฏิบัติทั้งหมดของพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการปัญญา แต่พูดเมื่อที่ว่าปัญญาจะเกิดได้อย่างไร

ปัญญาจะเกิดมาได้ ก็ต้องอาศัยทุกด้านของชีวิตมาร่วมกัน ได้แก่ *พฤติกรรม* ที่แสดงออกและสัมพันธ์ ต้องถูกเรื่องถูกที่ถูกทาง *จิตใจ* ต้องเข้มแข็ง มีความขยัน มีความอดทน มีสติ มั่นแน่ว และ *ปัญญา* เอง ที่รู้คิดเข้าใจเจริญงอกงามถูกต้องตรงแจ้งชัดยิ่งขึ้นๆ ปัญญาต้นๆ ก็เป็นปัจจัยหนุนปัญญาที่ต่อๆ ขยายขึ้นไป

พฤติกรรมที่ถูกเรื่องถูกที่ถูกทาง ซึ่งเรียกให้สั้นว่าศีล แล้วก็จิตใจที่สงบสุขสดใส เข้มแข็งเข้าที่อยู่ที่มั่นแน่ว และปัญญาที่รู้เข้าใจแจ้งชัดยิ่งขึ้นๆ ทั้งสามอย่างนี้ จะต้องมาประสานหนุนเสริมกัน

ปัญญาต้องอาศัยจิตใจ จะเจริญปัญญาต้องพัฒนาจิตใจ ปัญญาทำงานในจิตใจ พัฒนาขึ้นในจิตใจ เมื่อจิตชุ่มมัว ก็มองอะไรไม่ออกไม่ชัด ใจวุ่นวายเดือดร้อนสับสน ก็คิดอะไรไม่ออก เมื่อจิตใสสงบมันแนวเป็นสมาธิ ก็คิดออกมองเห็นหยั่งรู้ได้ นี่คือปัญญาอาศัยจิตใจที่เป็นสมาธิ

ในจิตใจนั้น สมาธิเองก็มีตัวทำงานตัวอื่นๆ ที่ประสานช่วยงานกัน มีสมาธิสงบดีมีความสุข ถ้าไม่มีตัวอื่นมารวมด้วยช่วยกัน ก็ชวนให้เพลินเฉื่อยติดอยู่หนึ่ง แม้กระทั่งขี้เกียจ จึงให้มีสติ ซึ่งตื่นตัวตรวจตราคอยเตือน ระวังสิ่งที่น่าใช้ประโยชน์ นึกถึงจุดหมาย ให้ไม่ลืมน ไม่เลือนหาย และมีวิริยะ ซึ่งกระตือรือร้นขยันหมั่นเพียรมุ่งจะไปข้างหน้าๆ พากันที่มีสมาธิ ให้ออกเดินหน้าทำการอย่างเรียบสงบเข้มแข็งมั่นคง เมื่อมีวิริยะ สติ สมาธิพร้อม ปัญญา ก็ทำงานได้ดี พัฒนาได้ดี เพราะฉะนั้น ด้านจิตก็สำคัญ จึงต้องพัฒนาจิตขึ้นมาด้วย เพื่อให้ปัญญาพัฒนาและทำงานบนฐานของจิตอันพร้อมดี ที่ควรแก่งาน เป็นกัมมณีย์

จิตใจก็ต้องอาศัยพฤติกรรม ซ่อนง่าย แพบไม่ต้องอธิบาย แคใจอยากจะไปไหน ก็ต้องใช้ขาเดิน อยากกินอะไร อยากดื่มอะไร อยากเห็นอะไร อยากให้บ้านสะอาด อยากจะนั่งสมาธิกับเขา ฯลฯ ก็ต้องใช้ปาก ใช้ตา ใช้ขา ใช้มือ เป็นต้น ทำพฤติกรรมนั้นๆ ถ้าพฤติกรรมไม่ดี ไม่น่าดู ไม่คล่อง ไม่ถนัด ไม่ทั่วถึง ไม่ครบ ฯลฯ ก็เสียหาย ไม่ได้ผลดี จึงต้องฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมให้ให้ดีงาม ให้เป็นศีล ให้มีวินัย ให้คล่อง ให้สอดคล้องตามวิธี

ปัญญาก็ต้องอาศัยพฤติกรรม เราจะเรียนรู้ เราจะมีปัญญา เราก็ต้องใช้ขาเดิน ใช้ปากพูด ใช้มือจับฉวยหยิบยื่นจัดทำสิ่งต่างๆ เช่น เราจะทดลองอะไร หรือมีข้อมูลที่จะให้เราเกิดปัญญาอยู่ที่ไหน เราก็ต้องเดินไป ไปค้นไปหาเก็บรวบรวมข้อมูล ถ้าเราต้องการรู้อะไรอย่างหนึ่ง มีคนที่รู้เรื่องนั้นเชี่ยวชาญ นอกจากเดินทางไปหา ก็ต้องรู้จักใช้ปากพูด รู้จักพูดให้เขาเข้าใจความประสงค์ของเรา จะถามอะไร ถ้าถามไม่เป็น พูดไม่เป็น เขาฟังไม่รู้เรื่องเลยไม่ได้ความรู้นั้น ถ้าพูดไม่ดี แทนที่เขาจะพูดด้วย เขาอาจจะเดินหนีไปเลย

เพราะฉะนั้นจึงต้องปรับปรุงพฤติกรรมและวิธีการในการพูดจาสื่อสาร พูดให้เขาเข้าใจได้ดี และใช้ถ้อยคำที่น่าฟัง ชวนให้คนอยากพูดด้วย ถ้ารู้จักพูด พูดดี รู้จักโต้ตอบสนทนา ก็ได้ข้อมูล ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ตัวเองก็พัฒนาปัญญาได้ดี เรื่องพฤติกรรมจึงเป็นข้อสำคัญ ที่จะทำให้คนพัฒนาปัญญาได้

รวมความว่า จะพัฒนาปัญญา ต้องอาศัยทั้งพฤติกรรมและจิตใจ และเมื่อพัฒนาปัญญาดีแล้ว ปัญญารู้สภาวะ เข้าใจเหตุผลความมุ่งหมายในเรื่องนั้นๆ ก็มาช่วยเราให้พัฒนาพฤติกรรม และจิตใจ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไปอีก

ในด้านจิตใจ เมื่อมีปัญญา ก็ทำให้จิตใจพัฒนา อย่างง่ายๆ เราเจอปัญหา เจอทุกข์บีบคั้น ติดขัด พอเรามีปัญญาคิดออกว่าจะทำอย่างไร ก็หายทุกข์ หลุดพ้น โลงสบาย มีความสุข หรือว่า เรามีเรื่องมีงานที่แต่เดิมไม่อยากทำ ไม่เต็มใจทำ พอเกิดปัญญามองเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะทำ เห็นประโยชน์ ก็เปลี่ยนเป็นพอใจ มีความสุขในการกระทำ นี่คือปัญญากลับมาเป็นปัจจัยแก้จิต

คุณค่าเยี่ยมยอดของปัญญา อยู่ที่ทำให้เกิดอิสรภาพ คือทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระ เมื่อไม่รู้ ไม่มีปัญญา ไม่ว่าจะพฤติกรรม หรือจิตใจ ก็ยึดติด ติดขัด บีบคั้น เป็นทุกข์ แต่พอเกิดปัญญา รู้ว่าจะทำพฤติกรรมอะไร อย่างไร จะไปทางไหน จะแก้ปัญหานั้นเรื่องนี้อย่างไร พอรู้ ก็โล่ง พ้นความยึดติดติดขัด เป็นอิสระไปได้ เรื่องนี้ถ้ามีโอกาสข้างหน้า ก็จะพูดกันอีก

รวมความว่า ต้องพัฒนาไปด้วยกัน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา แยกเป็น

พัฒนาพฤติกรรม คือด้านกายวาจาที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะทางสังคมของหมู่มนุษย์ หรือทางวัตถุสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การกินใช้ปัจจัยสี่ พัฒนาหมด การพัฒนาพฤติกรรม เรียกว่า “ศีล” แล้วก็

พัฒนาจิตใจ โดยอาศัยสมาธิเป็นแกน เพื่อให้จิตใจอยู่ในภาวะที่ดีที่สุด เรียบสงบ ชัด มีพลังมันแน่น ได้ที่ ซึ่งเหมาะแก่การใช้งาน เรียกตามศัพท์ว่า “กัมมณี” เป็นเครื่องหนุนเสริมทำให้พร้อมที่จะ

พัฒนาปัญญา ที่จะรู้ความจริง รู้เหตุปัจจัย กระบวนการ และความสัมพันธ์ของมัน อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาก็ได้ ทำการทั้งหลายให้สำเร็จ หมดความบีบคั้นยึดติดขัดข้อง หลุดพ้น โลง เป็นอิสระ

ระบบทั้งหมดนี้เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ การศึกษาสามด้าน จัดได้เป็นสามขั้น ประสานเสริมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว

พอถึงนี้ ก็พอมองออกได้ว่า พระพุทธศาสนาก็อยู่ตรงนี้เอง คืออยู่ที่ไตรสิกขา หมายถึงระบบการมีชีวิตเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ทั้งหมด ที่ดำเนินไปในการพัฒนา ให้เป็นชีวิตดีงาม สร้างสรรค์สังคมให้เป็นอุดมสถาปายะ นำไปสู่จุดหมายแห่งความปลอดทุกข์ปราศปัญหา เป็นอิสระ โดยมีสันติสุขเป็นส่วนร่วมพ่วงพร้อมไปด้วยตลอดกระบวนการปฏิบัติ

วันนี้คิดว่าพอเท่านี้ก่อน เป็นจุดบรรจบ ที่ว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาแล้ว อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร และมาแก้ไขปัญหาอย่างไร

ครูคู่ปัญญา มีกรุณากระตุ้นเตือน ขับเคลื่อนด้วยสำนึกที่บริสุทธิ์

มีจุดหัวเลี้ยวหัวต่ออยู่นิดหนึ่ง คือว่า เมื่อพระพุทธศาสนาสอนหลักการใหม่นั้น เราต้องยอมรับความจริงว่า มนุษย์ทุกๆ ไป ส่วนใหญ่ยังอยู่ ณ จุดที่เราเรียกได้ว่ายังไม่รู้ ไม่พัฒนา หรือไม่ก็หลงผิดไป ติดในทิฏฐิ ทฤษฎี แนวความคิด ความเชื่อต่างๆ เราจะให้คนเหล่านั้นกระโดดพรวดขึ้นมาสู่จุดที่ต้องการทันที เป็นไปไม่ได้

เมื่อเป็นอย่างนี้ ในแง่ของการอยู่กับหมู่มนุษย์จำนวนมาก ซึ่งมีการพัฒนาในระดับต่างๆ ไม่เหมือนกันนี้ เราจะทำอย่างไร ตอนนี่ เริ่มต้นก็เป็นเรื่องของความสามารถของผู้สอนละ พระพุทธเจ้าจะต้องทรงใช้ความสามารถในการสอน ในฐานะพระศาสดาว่าจะทำอย่างไรให้มนุษย์เดินเข้ามาสู่หลักการนี้

ในเมื่อหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งสิกขา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนให้เกิดปัญญา ดังได้บอกแล้วว่า ตามหลักการนี้จะบังคับกันไม่ได้ จะจับเอาสมาธิใส่เข้าไปในใจคนก็ไม่ได้ จะเอาปัญญาไปยึดเยียดใส่เข้าไปในหัวคนก็ไม่ได้ มนุษย์จะต้องพัฒนาตัวเอง โดยอาศัยท่านที่มีความรู้กว่าพัฒนากว่า เริ่มแต่พระพุทธเจ้ามาแนะนำสั่งสอน ด้วยความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา มาเกื้อหนุนให้ค่อยๆ พัฒนาขึ้นไป

เพราะฉะนั้น ในการสั่งสอนที่จะช่วยคนทั้งหลายให้พัฒนา จึงเกิดมีหลักสำคัญที่เป็นคุณสมบัติของตัวผู้สอนขึ้นมา ๒ ประการ คือ **ปัญญา** กับ **กรุณา**

ย้ำว่า การที่ไปสอนนั้น เราต้องการให้เขาเกิดปัญญา ซึ่งเป็นตัวตัดสินใจที่จะให้บรรลุธรรม หรือจะให้รู้จักดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง แต่ปัญญาจะเกิดขึ้นแก่เขาได้อย่างไร ดังที่ว่าแล้ว เราจะไปบังคับเขาไม่ได้ เพราะเอาปัญญาไปยึดเยียดใส่สมองไม่ได้ ก็ต้องไปช่วยเหลือเขา โดยไปแนะนำสั่งสอน และหาทางเกื้อกูล เช่น จัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อหนุนที่จะให้เขาฝึกฝนพัฒนาตนได้เรียนรู้ขึ้นมาอย่างได้ผล เพราะฉะนั้น ตัวผู้สอนเองจึงต้องมีจิตใจที่มากด้วยกรุณา คิดจะช่วยเหลือส่งเสริมให้เขาขึ้นสู่ความดีงามได้ปัญญา จึงมีหลักการใหญ่ว่าด้วยคุณสมบัติหลักของพระศาสดา และของบรรดาผู้สอน ๒ ประการ ได้แก่ **ปัญญา** กับ **กรุณา** ดังที่วามานั้น

ข้อแรก **ปัญญา** ก็ต้องพร้อมทั้ง ๒ ด้าน เรายกพระพุทธเจ้าเป็นแบบ ก็คือ ทั้งทรงมีพระปัญญารู้แจ้งธรรมด้วยพระองค์เอง กับทั้งทรงมีพระปัญญาที่สามารถสอนคนอื่นให้รู้ธรรมตามได้ด้วย โดยรู้จักเข้าใจผู้เรียน และรู้จักจัดวิธีสอนเป็นต้น จึงวางลงได้ว่า *หนึ่ง* ในตนเองมีปัญญารู้ความจริงรู้สิ่งที่จะสอนเขาเป็นอย่างดี *สอง* มีปัญญาที่สามารถสื่อสารสั่งสอนความรู้ความจริงนั้นให้คนอื่นรู้เข้าใจได้ประโยชน์จริง

ถ้ามีพระปัญญาเพียงขั้นที่หนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ทรงได้ประโยชน์เฉพาะพระองค์ได้ เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่เพราะพระพุทธเจ้ามีพระปัญญาอย่างที่ ๒ คือปัญญาที่สามารถเอาความรู้ความจริงนั้นมาสื่อสารสั่งสอนให้คนอื่นเข้าใจได้ ให้เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ก็จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่นี่ ต่อไป พระคุณสมบัติตัวที่อยู่ข้างหลัง ที่จะกระตุ้นเตือนให้พระองค์นำเอาธรรมเอาความจริงเสด็จออกไปสื่อให้เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ก็คือคุณธรรมที่เรียกว่า *กรุณา* ที่อยากจะไปช่วยเขาให้พ้นออกไปจากความไม่รู้ จากความทุกข์

ความปรารถนาจะช่วยคนอื่นนี้ ต้องมีอย่างมากรจริง ๆ จึงเสด็จไปทรงสั่งสอนมวลประชาทั้งชาวป่าดงแดนเขาชาวบ้านเมืองทุกถิ่นทุกทิศตลอดเวลายาวนานหลายสิบปี มิได้มีที่จะทรงถดถอย เราก็จึงบอกว่าพระองค์ทรงมีพระคุณที่เรียกว่า “มหากุณา”

ที่นี่ ย้อนหลังไป ในส่วนของพระองค์เองที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ก็คือทรงมีพระปัญญาด้านแรก ที่ทำให้พระองค์ทรงค้นพบรู้เข้าถึงธรรมความจริง บรรลุจุดหมายกลายเป็นผู้พ้นจากกิเลสและความทุกข์ นั่นเป็นตอนสำคัญที่เป็นพื้นฐานเลยทีเดียว ที่นี้ภาวะที่พ้นจากกิเลสและความทุกข์นั้นเรียกว่า “วิมุตติ” นี่แหละคือตอนที่บรรลุจุดหมายแห่งพระโพธิญาณ

เมื่อถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์แล้ว ก็ชัดเจนว่าย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด เรียกว่ามี *วิสุทธิ* ซึ่งเราก็นับเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า หรือคุณสมบัติอีกข้อหนึ่ง นี่แหละที่ว่าเป็นพื้นฐาน

ขยายความว่า ในการที่พระพุทธเจ้าทรงอาศัยพระมหากุณา ทำให้เสด็จออกไปแล้วทรงใช้พระปัญญาความสามารถสั่งสอนประชาชนให้ได้ประโยชน์พ้นโทษทุกข์ภัย ที่เราเรียกว่าบำเพ็ญพุทธกิจนั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจคือทำงานบนฐานแห่งความบริสุทธิ์หมดจด คือวิสุทธินี้แหละ จึงทรงมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง พูดอย่างสำนวนไทยว่า ไม่มีนอกไม่มีใน ไม่มีเบื้องหลังเบื้องหน้า มุ่งหวังประโยชน์สุขแก่มวลประชาอย่างแท้จริง

แล้วเราก็นับพระคุณสมบัติแห่งความบริสุทธิ์ที่เป็นพื้นฐานรองรับการทำงานการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า จัดเป็นพระคุณอีกข้อหนึ่ง รวมกับพระปัญญา และพระมหากุณาที่ว่าไปแล้ว ก็จึงเป็น พระคุณ ๓ แล้วเราก็เรียงลำดับตามแบบของเราว่า *พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากุณาคุณ* นี้ก็บอกเป็นความรู้ไว้ หรือได้ทบทวนกัน

เรื่อง พุทธคุณ ๓ นี้ ขอให้จับระบบสัมพันธ์ให้ถนัดให้ชัดให้ดี เดี่ยวจะมองความหมายได้เพียงพอว่า เราได้เห็นแล้วว่า เมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้ ก็ทรงถึงวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ จึงทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดที่เรียกว่าวิสุทธิ พระวิสุทธินี้จึงมีเป็นพื้นประจำอยู่ในพระองค์เป็นลักษณะตามปกติ ไม่ว่าจะพูดถึงหรือไม่

ที่นี่ ในคัมภีร์สำคัญที่รักษากันมา ท่านนิยมย่อพุทธคุณลงมาเป็น ๒ ข้อ ได้แก่ พระปัญญา กับพระกรุณา โดยแบ่งไปที่ภาคปฏิบัติการ คือ พระปัญญา เป็นพระคุณหลักในด้านผลสัมฤทธิ์ของพระองค์เอง ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป และทำให้ทรงงานทำหน้าที่ในการสั่งสอนโปรดสัตว์ได้สำเร็จ กับ พระกรุณา เป็นพระคุณหลักด้านผลสัมฤทธิ์ให้เกิดมีพุทธกิจเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันได้แก่มวลประชาชาวโลก

บางที่เราเรียกพระพุทธรูปว่าทรงเป็นพระบรมครู เมื่อเป็นเช่นนี้ ครูอาจารย์ทั้งหลายก็ควรบำเพ็ญปฏิบัติพัฒนาตนให้มีคุณสมบัติและการปฏิบัติตามอย่างพระบรมครู หมั่นพิจารณาสำรวจและปรับปรุงตนเอง ด้านปัญญา ก็ให้รู้จักในสิ่งที่จะสอนเขารู้จักเข้าใจผู้เรียน และรู้จักสอนด้วยวิธีการที่จะได้ผล และด้านกรุณา ก็มีน้ำใจเปี่ยมด้วยความปรารถนาดีต่อศิษย์ ต่อนักเรียน ที่จะให้เขาเรียนรู้ได้ผลและพัฒนาก้าวหน้าไปในการศึกษา ให้สำเร็จเป็นคนดีมีคุณภาพให้ได้

เมื่อด้านปฏิบัติการดำเนินไปตามนี้ด้วยดี ก็หมั่นตรวจสอบตนเองลึกลงไปในขั้นพื้นฐานที่รองรับการทำงานทำหน้าที่นั้นอีกขั้นหนึ่ง คือ ด้านวิสุทธิ ดูความสะอาดหมดจดว่าเราดำรงภาวะและปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นครูอาจารย์อย่างถูกต้องสะอาดบริสุทธิ์ โดยมีสำนึกในภาวะความเป็นครูอาจารย์และการทำหน้าที่ของครูอาจารย์นั้น โดยชื่อตรงต่อหลักการและวัตถุประสงค์ของผู้มีหน้าที่นำพาคนให้ศึกษาอย่างแท้จริง

จัดตั้งสังคมดีได้แค่ครึ่งกลาง เพราะเข้าไม่ถึงธรรมชาติ แม้แต่ของคน

ที่นี่ ในความเป็นพระศาสดา ซึ่งหมายถึงการสื่อนำการศึกษาแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์ในวงกว้างให้ไพศาลทั่วถึงกัน พระปัญญาที่จะดำเนินการประกาศสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ก็ขยายงานตามความเติบโตใหญ่ของจำนวนผู้เข้ามาเป็นสาวก ที่เกิดเป็นสังฆะ ทำให้มีชุมชนใหม่ ต้องดำเนินการจัดตั้ง วางระบบ จัดระบบการเรียนการสอน จัดสภาพแวดล้อม จนพัฒนาเป็นสถาบันในสังคมขึ้นมา

การจัดตั้งวางระบบต่างๆ เหล่านี้ เรียกว่า “วินัย” ก็เลยเกิดมีคำใหม่คือวินัยนี้ขึ้นมาเป็นคู่กับคำใหญ่คำแรกคือ “ธรรม”

ย้อนกลับไปดูธรรมกันอีกที “ธรรม” คือความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อย่างที่ได้พูดถึงปัญญาในแง่แรก ที่ว่ารู้ความจริงของธรรมดาธรรมชาติ เรียกว่ารู้ธรรม ตรัสรู้ธรรม แล้วจึงนำธรรม คือความจริงนั้น มาใช้ปัญญาในงานที่ ๒ ที่จะแสดง บอกแจ้ง สั่งสอน

ธรรม คือความจริงของธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น ไม่ว่าจะเกิดหรือไม่เกิด ก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน คำเดิมว่าเป็นธาตุ ดังที่พระองค์ตรัสบอกว่า

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานิ อนุปปาทา วา ตถาคตานิ จิตาว ส่า ธาตุ
 ธรรมภูจิตตา ธรรมนิยามตา “สพเพ สงฆารวา อนิจจา”ติ... (อง.ติก.๒๐/๕๗๖/๓๖๘)

พระองค์ตรัสว่า ตถาคต คือพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ตรัสรู้ เข้าถึงความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผย แสดง (เทศิต) ชี้แจง ทำให้ง่าย ให้เข้าใจกันได้ นี่คือนานที่พระพุทธเจ้าได้ทำ จึงเป็นอันว่า

๑. ธรรม คือความจริงมีอยู่ตามธรรมดาของมัน ไม่ขึ้นต่อการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า

๒. พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม เมื่อค้นพบแล้ว ก็นำมา “แสดง” โดยพระองค์ทำให้เป็นเรื่องที่คนเข้าใจกันได้ ด้วยการชี้แจงอธิบายช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย

ขอให้สังเกตนะ คำหลักคือ “แสดง” ทรงค้นพบแล้ว ก็นำมาบอก มาแสดง ทรงใช้คำว่าแสดง เพราะธรรมเป็นความจริงของมันเองอย่างนั้น ไม่เกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ พบแล้วก็เอามาบอก แสดง วางให้ดู

ยกคำมาดูให้ครบว่า “...อภิสมมุชฌิตวา อภิสมเมตวา อาจิกขติ เทเสติ ปญญาเปติ ปญฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตตานิกรโธติ...” แปลว่า “ครั้นตรัสรู้ ครั้นค้นพบแล้ว ก็จึง บอก แสดง วางแผ่ ตั้งให้ดู เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย ว่า...”

สำหรับธรรม ท่านใช้คำว่าแสดงเป็นคำยืน หรือเป็นคำหลักอย่างที่ว่า ตลอดมา อย่างที่ว่า “แสดงธรรม” ที่คนไทยนิยมใช้ทับศัพท์ว่า “เทศน์” แต่ควรเข้าใจความหมายให้ตรงกับของท่านด้วย ไม่ใช่บอกว่าเทศน์ แต่กลายเป็นคิดเอาเดาเองขึ้นมาก็ว่าไปๆ

ที่นี่ ถ้านำธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบ เช่น จัดรูปวาง ลำดับเป็นหมวดเป็นหมู่ เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า “บัญญัติ” (ปญญาเปติ) เมื่อทรงแสดงธรรมนั้น ในบางส่วน พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติจัดตั้งวางระบบของธรรมด้วย เป็นการนำเสนอในรูปแบบและลักษณะที่จะให้มองเห็นง่ายเข้าใจสะดวก

แต่ที่บัญญัติจัดตั้งวางระบบอย่างจริงจังก็คือ เอาความรู้ธรรมนี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์จำนวนมาก ด้วยการจัดระเบียบชีวิต จัดระบบชุมชน จัดตั้งองค์กร วางแบบแผน ตลอดจนวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ขึ้นมา เพื่อให้การ แสดงธรรม การสั่งสอน การศึกษาธรรม การฝึกตนพัฒนาคน เป็นไปด้วยดี มี ประสิทธิภาพ ที่จะให้ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ นั้นเข้าถึงชนจำนวนมากเหล่านี้ ให้คนเหล่านั้น เข้าถึงธรรม และได้ประโยชน์มากขึ้นไปๆ จนสูงสุด

การนำเอาความรู้ธรรม มาจัดตั้งวางระเบียบชีวิต วางระบบสังคม จัดตั้งชุมชน และกิจการเป็นต้น ให้เป็น “สังฆะ” ที่จะอำนวยผลสมตามความมุ่งหมายที่ว่ามานั้น เรียกว่า **วินัย** ถึงตอนนี้ แม้ธรรมจะยังยืนพื้นอยู่เป็นฐาน แต่การบัญญัติได้ออกมาสู่ชั้น ของสังคมที่ยอมรับและถือตามสมมติ

เมื่อมาถึงขั้นของวินัย ที่จัดการสังคม ทำกับหมู่ชนแล้ว ก็ไม่ใช่การบอกแสดงความจริงของธรรมหรือธรรมชาติว่าจะอะไรเป็นอย่างไร แต่กลายเป็นการสั่งการกำหนดว่า จะเอาอย่างไร ให้ทำอะไร จะจัดการอย่างไร ว่ากันในขั้นของสมมติ/สมมุติ แล้วก็บัญญัติ ข้อกำหนด กฎ กติกา ขึ้นมา ดังนั้น การปฏิบัติในขั้นของวินัยนี้ จึงรวมอยู่ในการบัญญัติ

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงทำ ๒ อย่าง *หนึ่ง* แสดงธรรม *สอง* บัญญัติวินัย การ บัญญัติวินัย เป็นเรื่องทางสังคม ที่จัดการกับสังฆะที่ตั้งขึ้นมา ดังที่ทรงบัญญัติข้อกำหนด เป็นสิกขาบทมากมายของวินัย ที่จะจัดการให้สังฆะนี้เป็นชุมชนที่มีระบบจัดตั้งอันอำนวย สภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกื้อหนุนต่อการที่คนผู้อยู่ในชุมชนนั้น จะได้ ประโยชน์จากธรรม ตามธรรม และให้ชุมชนนี้เป็นที่แผ่ขยายประโยชน์สุขออกไปแก่สังคม ใหญ่ จนถึงชนชาวโลกทั่วทั้งมวล

เพราะฉะนั้น สองอย่างนี้จึงต้องประสานกัน คือหลักการแห่งธรรม กับ วินัย ซึ่ง โยงธรรมชาติ ให้ถึงกันสอดคล้องเกื้อกูลหนุนกันกับมนุษย์ในสังคมของเขา

ถึงจุดนี้ พระพุทธศาสนาก็จึงประกอบด้วยองค์ ๒ คือ **ธรรม** กับ **วินัย** ธรรมเป็น ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา พระองค์จะเกิดหรือไม่เกิด มันก็มีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็เพียงแต่ค้นพบแล้วนำมาแสดง แต่เพื่อให้ธรรมนี้เกิดประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ พระองค์จึงมาจัดตั้งวางระบบ จัดระเบียบชีวิต จัดระบบสังคม จัดตั้งองค์กร จัดตั้งสังฆะ ขึ้นมา การจัดทำนี้เรียกว่า **วินัย** ซึ่งเป็นการจัดให้สอดคล้องกับธรรมนั้น เพื่อให้มนุษย์ เหล่านี้ได้ประโยชน์จากธรรม ที่พระองค์ตรัสรู้ ด้วยการดำเนินตามธรรมนั้น

ฉะนั้น วินัยจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม โดยมีธรรมเป็นจุดหมาย แต่วินัยนี้ มิใช่มีความหมายแคบๆ ว่าเป็นระเบียบอะไรต่างๆ อย่างในภาษาไทย แต่หมายถึงการจัดตั้งวางระบบระเบียบ ทั้งระเบียบชีวิต ระบบสังคม ทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง หรือระบบอะไรๆ ที่เป็นฝีมือของมนุษย์ รวมอยู่ในวินัยทั้งนั้น

เราจะหาจะใช้ปัจจัยสี่กันอย่างไร จะกินจะอยู่กันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร ใครจะมีสิทธิมีหน้าที่อะไรๆ จะสืบต่อมอบหมายถ่ายทอดทรัพย์สินบริหารกันอย่างไร จะพัฒนาคนใหม่ que เข้ามาต่อรุ่นกันอย่างไร จะจัดสรรอำนาจให้มีการเล่าเรียนศึกษากันอย่างไร จะปกครองกันอย่างไร จึงจะเป็นชุมชนที่ดี ได้ประโยชน์จากความจริงของธรรมชาติ ที่จะยั่งยืนอยู่ด้วยดีบนฐานแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติ ให้ชีวิตเจริญอกงาม โดยมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อเกื้อหนุนต่อการที่แต่ละคนจะได้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าขึ้นไปในไตรสิกขา ให้แต่ละชีวิตนั้นได้บรรลุจุดหมายหรือคุณค่าสูงสุดแห่งชีวิตของเขา สาระก็อยู่ตรงนี้เอง เพราะฉะนั้น วินัยก็จึงจัดสรรระเบียบชีวิตและระบบสังคม เพื่อให้คนในชุมชนนั้นได้โอกาสที่จะพัฒนาในไตรสิกขาอย่างดีที่สุด

อย่างง่าย ๆ คนมีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ร่างกายของเขาก็เป็นธรรมชาติ จิตใจก็เป็นธรรมชาติ ปัญญาจะรู้จริงก็ตั้งรู้อย่างเข้าถึงสภาวะของธรรมชาติ ทั้งสังคมก็ตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ ในวงล้อมของธรรมชาติ เมื่อจะจัดตั้งวางระเบียบชีวิตระบบสังคม ถ้าไม่รู้จักความจริงของธรรมชาติ หยั่งไม่ถึงธรรมชาติของมนุษย์ จะให้เป็นสังคมที่ดีแท้จริงย่อมไม่อาจเป็นไปได้ เพราะไม่อาจเป็นสังคมที่ดีแท้แก่มนุษย์ และไม่สามารถเป็นสังคมของมนุษย์ที่ดีแท้จริง

เป็นอันว่า ด้วยความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ ก็มีการประสานกันระหว่างธรรมกับวินัย ที่เป็นหลักการใหญ่สองอย่างของพระพุทธศาสนา

ถ้ารู้แต่ธรรมอย่างเดียว เข้าถึงธรรมชาติ ก็เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่เพราะสามารถมาสื่อธรรมให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์จำนวนมากได้ ด้วยการจัดตั้งวางระเบียบชีวิตระบบสังคมให้แก่มนุษย์ ที่เรียกว่าวินัย จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่คือนักการใหญ่ที่ได้พบมา

ในหมู่มนุษย์ที่มีมากมายนั้น คนที่หูตาเริ่มสว่าง มองเห็นกว้างไกลได้เข้าใจมากขึ้น พอชุมชนสังคมนี้นี้ขึ้นมา ก็สนใจปรารถนา มีศรัทธาพากันมาร่วม บ้างก็เข้าอยู่ข้างใน บ้างก็มาๆ ไปๆ แต่คนส่วนใหญ่ที่เหลื่ออยู่มากหลาย จะทำอย่างไร

รู้เรื่องเก่า ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา

ที่ได้พูดมา คงเห็นชัดแล้วว่าสังคมชมพูทวีปครั้งนั้นเป็นอย่างไร ผู้คนมีความเชื่อถือเป็นอยู่กันอย่างไร เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร แตกต่างกับเขาออกไปอย่างไร ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ทุกท่านคงบอกว่าแตกต่างห่างไกลกันลิบลับ หลายอย่างตรงข้ามกันเลย และหลายอย่างก็ได้เปลี่ยนมา แต่ไปๆ มาๆ พระพุทธศาสนานั้นเองกลับต้องหมดไปจากชมพูทวีป แล้วอินเดียก็หันเข้าหาระบบวรรณะ อยู่กับเทวดา ได้นุชาลัยัญกันจนถึงปัจจุบันสืบมา

ตอนนี้ก็เหมือนมาสรุปเรื่องราวกันอีกครั้ง สรุปแล้วสรุปเล่า เพราะเป็นเรื่องที่พูดคุยกัน ก็ว่าไปเรื่อยๆ

ที่พูดเมื่อีกว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น มีวัดมีพระสงฆ์แล้ว คนที่มีภูมิลีในดวงตาน้อยหน่อย ก็ตามทัน พวกกันหันมาบวชมาเรียน มาวัดฟังธรรม แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังไม่ยอมอยู่ในความลุ่มหลงมกมาย ยังหวังอำนาจดลบันดาล ฟังปัจฉัยภายนอก ยังอ่อนแอทางปัญญา จะทำอย่างไร

นี่แหละเรื่องของ การปฏิบัติต่อคนส่วนใหญ่ ก็คือต้องมีวิธีปฏิบัติหลายระดับ บอกแล้วว่าไม่มีการบังคับในพระพุทธศาสนา เพราะความจริงของธรรมชาติในการพัฒนาคน เป็นของบังคับกันไม่ได้ เหมือนอย่างที่เราได้ยินได้ฟังเรื่องข้างนอกมากมาย เขาบังคับกันว่า แก่ต้องเชื่อนะ ไม่งั้นแกตาย ทั้งที่ไม่เชื่อ ก็ต้องบอกว่าเชื่อ ก็เลยมีแต่คนที่เชื่อ เพราะคนที่ไม่เชื่อ ไม่มีเหลือ ตายไปหมดแล้ว แต่ที่นี้เราไม่บังคับ เขาก็ยังไม่รู้ แล้วจะทำอย่างไร

เมื่อไม่บังคับ ก็ต้องช่วยเขา โดยเอาเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง ต้องไปพบกับเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ นี่ก็กลับไปสู่สิ่งที่เคยพูดมาแล้ว เมื่อเขายังมาไม่ถึง หรือเริ่มเข้ามานิดหนึ่ง ย่างเหยียบเข้ามานิดหน่อย ทำหนึ่งเข้ามาแล้ว แต่อีกทำหนึ่งยังอยู่ข้างนอก ข้างหนึ่งก็ยังห่วงใจตามความเชื่อเก่าว่า เรามาอย่างนี้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าจะเอาอย่างไรกับเรา อีกด้านหนึ่งก็อยากจะทำเข้ามาในพระพุทธศาสนา เราก็หาจุดพักจุดเชื่อมต่อไปให้

จะเชื่อมต่อไปอย่างไร ก็อาศัยกรุณา บางทีก็ต้องผ่อนให้เขาบ้าง เออ... คุณเชื่อมาอย่างไร ก็เชื่อไปก่อน แต่ขออย่างเดียวนะ อย่าทำให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา เช่น อย่าให้มีการฆ่า อย่าให้มีการทำร้าย นี่คุณยังอยากบูชาัญญ พระสอนไม่ให้ฆ่า ไม่ให้ทำลายชีวิต คุณจะบูชาัญญโดยไม่ต้องมีการฆ่าสัตว์ได้ไหม คิดดูสิ พอเขาคิดได้ เขายอมเอาส่วนที่มีการฆ่าสัตว์ออกไปแล้ว พระก็ยอมให้เขาบูชาัญญ

ยิ่งกว่านั้น พระก็บอกวิธีบูชาัญญ์ให้ใหม่ เออ... เรามานูชาัญญ์กันด้วยวิธีใหม่จะดีกว่า พระบอกว่า การบูชาัญญ์ชนิดที่ไม่ต้องไปขออำนาจดลบันดาลของเทพเจ้า ก็มี แล้วพระก็สอนวิธีชนิดที่เป็นการทำกิจกรรมทางสังคม ที่ออกผลมาเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมหาัญญ์ ที่เป็นการบำรุงบ้านเมืองและประชาราษฎร์ แก่กฎทันตพรหมณ์ ไปๆ มาๆ ความหมายของการบูชาัญญ์ ก็กลายเป็นการทำทาน การบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือคนยากไร้ อะไรต่างๆ เหล่านี้

นี่เป็นตัวอย่างของการมีจุดเชื่อมต่อ ซึ่งมีขึ้นมาเพราะว่าคนยังไม่พร้อม เขายังอยู่ที่รอยต่อระหว่างความเชื่อเก่ากับพระพุทธศาสนา เขายังติดในการปฏิบัติตามประเพณีในสังคมของเขา ตามวัฒนธรรมที่มีมาเดิม และสำหรับคนอินเดียยั้ง เรื่องอย่างนี้เขาแน่นเหนียวนัก ท่านไปดูสิ เขาทำมาหลายพันปี เคยอย่างไร เดี่ยวนี้ก็ยังทำอยู่อย่างนั้น เราจะเอากำลังแรงที่ไหนไปปลดปล่อยเขาออกมา ทั้งอย่างนี้ ทำไมพระพุทธเจ้าทำได้ พระมหาสาวกทำได้

ในเมืองไทย คนที่เหม่อๆ มีนๆ ก็มีอย่างนั้น แต่ไม่เห็นจะแน่นเหนียวเหมือนในอินเดีย เราน่าจะเอาเขาออกมาได้ง่ายกว่า แต่ดูเหมือนมันจะกลับกันว่า แทนที่จะปล่อยเขาออกมา บางทีพระกลับพาตัวเขาเอาไปตอกติดเข้าไปเสียนี้

เมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็ขอให้มองบรรพบุรุษคนโบราณของเราด้วยความระมัดระวังขึ้นสักหน่อย อย่าด่วนว่าเขาโง่ ขอให้มองโดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นทุนไว้ใช้พิจารณา เช่นดูว่า ในพระศาสนาของเรานี้ อยู่กันมาโดยไม่มีการบังคับนะ เราจะเอาอย่างไรเราไม่ได้ การปฏิบัติอย่างนี้ เช่นที่เกี่ยวกับผีสิงเทวดา ที่เราเห็นเขาทำอยู่นั่น เป็นการหลงใหลมกาย หวังผลดลบันดาล หรือว่าเป็นปฏิบัติการที่ประณีตขึ้นมาแล้ว ไม่ก่อความเสียหาย ไม่เกิดโทษ แล้วก็ไม่ได้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา เช่นไม่มีการฆ่า ไม่มีการเบียดเบียน แล้วก็มีการทำความดี มีอะไรที่ดีงามประกอบครบอยู่ เออ... ถ้าได้ตามหลักพิจารณานี้ ก็เอาละ ปล่อยเขาทำกันไปก่อน แต่ก็ต้องไม่ประมาท คอยตรวจสอบไว้

เพราะฉะนั้นจึงได้เกิดมีเรื่องราวประเพณีวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะของการเชื่อมต่องระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาเก่า ที่สืบกันมายาวนาน เช่นที่ว่า แม้แต่เดี๋ยวนี้ ก็มีการสวดมนต์ มีสายสิญจน์ มีการทำน้มนต์ อะไรต่างๆ แต่ได้ขัดเกลามาแล้วให้ประณีต เข้ามาอยู่ในขอบเขตแห่งหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ก็อย่างที่ว่า ต้องไม่ประมาท ไม่ให้พลาดเลยเถิด และพระ รวมทั้งบรรดาชาวพุทธ จะต้องมีการศึกษาที่จะนำจะคุมการปฏิบัติให้อยู่ในทาง โดยเฉพาะต้องสอนชักนำไปให้เชื่อมโยงเข้าสู่คุณธรรมให้ได้ แล้วเขาจะได้เดินหน้ามากับเราต่อไป

เรื่องราวในพุทธกาลก็มีเป็นตัวอย่าง เป็นเครื่องนำทางให้ อย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าเคยบัญญัติเรื่องไม่ให้พระเหยียบผ้าปูลาดในที่นิมนต์ ที่นี้ต่อมา มีคุณผู้หญิงคนหนึ่งนิมนต์พระไป แล้วเอาผ้ามาให้เหยียบ ขอให้เป็นมงคล พระไม่ยอมเหยียบให้ เขาเสียใจ ก็โทษกันว่า พระนี้ ขอแค่นี้ ทำไมทำให้ไม่ได้ กลายเป็นเสียใจและเสียศรัทธา

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบ ก็ทรงแก้ไข ทรงวางอนุบัญญัติขึ้นมาว่า (วินย.๗/๑๒๔/๕๐) พวกชาวบ้านยังถือมงคล ถ้าคุณหัสถ์ขอร้องให้เหยียบเพื่อให้เป็นมงคล ก็อนุญาตให้เหยียบได้

นี่ก็เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติในระยะเชื่อมต่อ เขาขอเพื่อให้เป็นมงคล หรือบางคนก็ขอทานองเป็นที่ระลึก ก็เขาไม่ได้ขอผลดลบันดาลอะไรนี้ ก็ยอมรับเขาตามที่เขาเป็น เป็นการพบกับเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ พบกันดี ๆ แล้ว ก็จะเริ่มต้น หรือเดินต่อไปได้

ย้ำว่า จุดที่ชัดเจนคือ อย่าให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา *ซึ่ง* หลักกรรม บอกว่า คุณจะไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไรก็ตาม ต้องอย่าให้ขัดหลักการ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราเป็น *กรรมวาท* เป็น *กิริยวาท* เป็น *วิริยวาท* คือ ต้องทำการให้สำเร็จด้วยความเพียร นี่หนึ่งละนะ

สอง หลักศึกษา อย่าให้เสียหลักศึกษา คือการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป แล้ว *สาม* อย่าให้เสียหลักความไม่ประมาท จะปล่อยตัวให้กลายเป็นคนประมาท เรื่อยเรื่อย ผัดเพี้ยน ใช้ไม่ได้ แล้วก็ *สี่* อย่าให้ขัดหลักการพึ่งตนเอง เราต้องพึ่งตัวเองได้ ต้องมีความเป็นอิสระ ไม่ต้องเอาชีวิตเอาอนาคตอะไรของตัวไปแขวนไปฝากไว้กับสิ่งวิเศษเหล่านั้น ให้ไม่เป็นตัวของตัวเอง ให้เสียอิสรภาพ

นี่ก็เป็นการบอกว่า ถ้าเราปฏิบัติแล้ว ไม่ขัดกับหลักการเหล่านี้ หรือเอามาหนุนหลักการนั้นได้ ก็ไม่ว่า เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่องแม่แต่พระเจ้าไปในป่า คงเป็นพระที่ยังใหม่ เมื่อไปบำเพ็ญสมณธรรม ก็เกิดหวาดกลัวพวกผีสงฆ์เทวดา ว่าจะมาหลอกมาแกล้ง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จะได้หายกลัวสิ่งเหล่านี้ แล้วปฏิบัติเต็มที่

การปฏิบัติที่ว่านี้ ถึงจะไปเกี่ยวข้องกับเทวดา แต่ตรงกันข้าม ไม่ใช่เป็นการหวังพึ่งขอผล ไม่ได้ขอให้ดลบันดาลอะไร แต่ขอเพียงความมั่นคงปลอดภัย เพื่อให้เราทำงานของเราได้อย่างมั่นใจ แล้วก็ทำได้อย่างมุ่งมั่นเต็มที่ นี่คือการกลายเป็นมาหนุนหลักการที่จะทำให้สำเร็จด้วยความพยายามของตนเอง บทสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเอาที่จุดนี้

หรืออย่างอาณานิคมที่ไล่แล้วทำร้ายคนทั่วโลกมาเข้าพระพุทธรูป กราบ ทูลว่า เพื่อเดี๋ยวพวกชาวบ้านไปอยู่ที่ต่างๆ เหล่าปีศาจยักษ์ภูตผีพวกที่ไม่รู้จัก พระพุทธศาสนา อาจจะมีมากขึ้นแก่ง ก็ให้พวกชาวบ้านเอาคำของเทวดาหัวหน้าเหล่านี้ ไปกล่าว พวกตัวร้ายนั้นจะได้ไม่กล้ามาทวง หรือมันจะได้เคารพ แล้วจะได้ไม่รังแก ไม่มารังควาน

นี่ก็เห็นได้เลยว่า เป็นเรื่องของการปฏิบัติไปตามสภาพความเป็นจริงที่ชาวพุทธอยู่ท่ามกลางความเชื่อเหล่านั้น แต่ก็นั่นแหละ ต้องไม่ให้เสียหลักการของชาวพุทธ

เป็นอันว่า จุดที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนา คือ เมื่อไปสัมพันธ์กับความเชื่อเหล่านี้ ซึ่งจะเรียกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิปาฏิหาริย์ ฝีมืองูเทพเจ้า อำนาจเร้นลับ อะไรก็ตาม ก็ไม่ให้หยุดยอมนั่นคืออยู่แค่นั้น หรือถูกชักพาชวนไป แต่จะต้องเดินหน้าไปสู่อะไรสักอย่างให้ได้ ถ้าไปยอมนั่นหวังพึ่ง หมกอยู่ ก็เป็นอันว่าตัน

เพราะฉะนั้น ถ้าใช้สิ่งเหล่านั้นแล้ว มั่นใจที่จะทำ ที่จะเพียรพยายาม มุ่งเดินหน้าไปสู่อะไรสักอย่าง หรือมาเป็นสื่อในการตั้งขึ้นไป ก็ยอมให้ นี่ก็คือการเชื่อมต่อไป

ที่นี้ ต่อไป การหวังอำนาจเร้นลับเหล่านั้น การใช้สิ่งเหล่านั้น จะต้องไม่เป็นไปในทางร้าย ให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา คือ ไม่ให้เป็นการสนองกิเลส ไม่ให้มุ่งไปในทางของความเห็นแก่ตัว การแย่งชิงผลประโยชน์กัน การทำร้ายผู้อื่น ใช้โลกะโทษะที่เป็นเรื่องของไสยศาสตร์ เรื่องของศาสนาเก่าภายนอก ที่มีการทำคุณทำโทษ แก่งกัน หรืออ้างเทวดามาบันดาลทำร้ายศัตรู หรืออะไรก็แล้วแต่ ในทางร้าย พุทธศาสนาไม่เอา

มองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัย เริ่มเข้าใจพระพุทธศาสนา

เพื่อคุณเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ไว้ในความหมายที่เป็นความดีงาม คุณธรรม และความบริสุทธิ์ ท่านก็ตั้งหลักให้ใหม่ อะไรล่ะที่จะมาเป็นที่ตั้งให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในความหมายอย่างนี้ แน่นนอน ที่ดีที่สุดก็คือพระรัตนตรัย เข้ามาแทนพวกนั้นได้เลย

พระรัตนตรัยก็มีความหมายสำหรับคนทั่วไป ในเชิงศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจได้ ที่นี้การมองความหมายของพระรัตนตรัย ก็แยกเป็น ๒ ความหมาย

สำหรับคนทั่วไป ก็เป็นเรื่องของจิตใจ ที่ว่าจะมาเป็นจุดเชื่อมต่อกับคนที่นับถือสรณะที่พึ่งแบบเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องของอำนาจดลบันดาลภายนอก ชาวพุทธที่อยู่ในจุดหัวต่อนั้น ก็จะมองสรณะที่พึ่งในความหมายแบบโบราณ ก็เอาพระรัตนตรัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่เป็นไร นี่จะเป็นการก้าวขั้นหนึ่งของเขา

พระรัตนตรัยที่นับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ จะปิดกั้นช่องทางเสียหายได้ เพราะเมื่อมานับถือพระรัตนตรัยแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ย้ายจากอำนาจความดูร้าย และความรุนแรงของกิเลส โดยเฉพาะโทสะ มาอยู่ที่คุณธรรมความดี สัจจะ ปัญญา เมตตากรุณา ความบริสุทธิ์ อย่างที่พูดแล้วข้างต้น

แล้วต่อไป ซึ่งก็ได้พูดแล้วเช่นเดียวกัน คือชาวพุทธขออำนาจพระรัตนตรัยที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เอาเลยที่จะให้มาดลบันดาลอะไรให้ ซึ่งจะทำให้มีหวังพึ่งรอความช่วยเหลือนอนงอมืองอเท้า อย่างนั้นชาวพุทธรังเกียจ ชาวพุทธขออำนาจพระรัตนตรัยเพื่อคุ้มครองให้มีความมั่นคงปลอดภัย เพื่อจะได้มุ่งหน้าพยายามทำกิจทำการได้อย่างจริงจังเต็มที่ โดยไม่มีความหวั่นหวาดเสียวะสะดุ้งกลัวภัย ในขณะที่ก็ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามที่ว่านี้ พระรัตนตรัยแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มาเป็นจุดตั้งหลักให้พร้อม ก่อนที่จะย้ายออกจากสภาพจิตที่ยังมีความหวั่นกลัวไม่แน่ใจในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อะไรเหล่านี้ ไปเข้าในหลักการและปฏิปทาของพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ นั่นคือเมื่อเป็นอริยชน ตั้งแต่ขั้นโสดาบัน ถึงต่อนั้น เรื่องศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่อยู่ในความสนใจอีกต่อไป

ต่อไป อย่างที่ ๒ เป็นความหมายสำหรับชาวพุทธแท้ ที่จะเดินหน้าไปในไตรสิกขา คือความหมายที่ว่า พอระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เตือนใจให้นึกขึ้นมาว่า อ้อ... นี่คือพระองค์ผู้เป็นตัวแทนแสดงศักยภาพของมนุษย์ ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้จนถึงที่สุด เป็นบุคคลประเสริฐเป็นแบบอย่าง เราก็มีศักยภาพนี้

เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เตือนใจเราว่า เราก็เป็นมนุษย์ เราก็มีศักยภาพนี้ ก็มีความมั่นใจ เรียกว่ามีศรัทธาเชื่อมั่นใน *ตถาคตโพธิ* คือเชื่อในปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะได้ ซึ่งมีเป็นศักยภาพอยู่ในมนุษย์ทุกคน แล้วก็จะได้ตระหนักในหน้าที่ว่า เราจะต้องมีชีวิตที่ดีด้วยการพัฒนาศึกษาเรียนรู้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องพัฒนาตน ต้องเดินหน้าไปในไตรสิกขา เป็นการเกิดกำลังใจที่ได้แบบอย่าง ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป แต่รวมแล้ว การระลึกถึงพระพุทธเจ้าในความหมายที่แท้ นี้ จะพุ่งเข้าสู่ไตรสิกขา จนไปถึงอริยสัจ

ไม่ว่าจะอย่างไร เมื่อนับถือพระรัตนตรัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นสื่อ เป็นจุดเชื่อมต่อนำเข้าสู่การพัฒนาตนพัฒนาชีวิต ตอนแรกมองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัยที่พระคุณานุภาพ แล้วก็ก้าวต่อมาที่ความหมายแท้่อีกชั้นหนึ่งที่จะเดินหน้าไปในไตรสิกขา มีแต่ก้าวหน้าไป พ้นไปจากโทษตัวร้าย คือความหวังพึ่งรอความช่วยเหลือ ที่ทำให้เขาจมอยู่

พอนับถืออย่างนี้แล้ว ก็ปิดกั้นการว่ายนหมกตัวจมอยู่ในความหลงความประมาท เป็นต้น ก็หมดปัญหา แถมกลายเป็นเครื่องเสริมกำลังใจ ทำให้มีเรี่ยวแรงความมั่นใจในการปฏิบัติยิ่งขึ้น เหมือนพระที่ไปอยู่ป่าเขา ถ้ามีวัถกัวมัวหวาดอยู่ ก็ไม่เป็นอันปฏิบัติ ใจเป็นสมาธิไม่ได้ แต่พอหายกลัว กำลังใจมา ใจดี มีจิตมั่นคงแล้ว หน้าที่ของตัวจะต้องทำที่มีอยู่ ก็ทำได้ปฏิบัติไปเต็มที่ ก็กลับเป็นดีไป อย่างที่ย่ำมาบ่อยแล้ว

สรุปว่า พระรัตนตรัยนี้ แม้จะยังนับถือในความหมายแบบศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อเป็นจุดเชื่อมต่อไปจะให้คนตั้งหลักเพื่อย้ายออกไปให้พ้นจากการหมกจมอยู่ในสภาพจิตที่หวังพึ่งรอดผล เปลี่ยนมาเป็นการระลึกให้เกิดกำลังใจในการกระทำในการปฏิบัติยิ่งขึ้นไป และช่วยเตือนช่วยเสริมให้ก้าวหน้าต่อไปในไตรสิกขา ก็เป็นอันว่ากันผลเสียออกไปได้

การเปลี่ยนย้ายสภาพจิตอย่างนี้ ทำให้ศาสนามีความหมายเพียงเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่ว่าพอไปพึ่งไปยึดเหนี่ยวเกาะติดแล้ว ก็ดึงให้จมลงไป แต่ตรงข้ามศาสนาก็จะมีความหมายในแง่ที่ว่า เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ ที่ยึดเหนี่ยวแล้ว เกาะแล้ว จะดึงขึ้น พาให้สูงขึ้นไป คือทำให้คนเดินหน้าในการพัฒนาชีวิตของเขา เจริญออกงามในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญายิ่งขึ้นไป

ฉะนั้น หลักการใหญ่ในการที่พระจะไปสัมพันธ์กับชาวบ้าน เมื่อมีเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์เข้าไปเกี่ยวข้อง พระก็ต้องใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องดึงคนให้ก้าวไปในการพัฒนาชีวิตของเขา อย่างน้อยให้มีความเข้มแข็งมุ่งมั่นในการเพียรพยายามทำกิจหน้าที่มากยิ่งขึ้น ทำให้เขาเจริญพัฒนาขึ้นมา ไม่ใช่ดึงเขาไว้ให้จมอยู่เท่าเดิม

ถ้าพระทำได้แค่ปลอบประโลมจิตใจ ทำให้เขามีขวัญดี อยู่กับที่ได้สบาย ก็เป็นได้แค่เหมือนศาสนาโบราณ อย่างที่นักสังคมวิทยาบางท่านว่าพระก็เหมือนหมอผี ที่ไปขอให้ทำพิธีเสร็จแล้ว ก็สบายใจ ชุ่มฉ่ำประโลมใจให้อยู่ได้ด้วยความหวังต่อไป ได้เท่านั้นเอง

ถ้าศาสนามีความหมายเท่านี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ต้องเกิด เพราะศาสนาพราหมณ์อย่างเดียวก็นองความมุ่งหมายข้อนี้ได้ดีอยู่แล้ว แต่เรามองเห็นว่านั่นคือการทำให้คนจมลง จึงต้องให้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวเชื่อมตัวหนุนให้คนพัฒนา ให้คนเกิดความเพียรพยายามมุ่งมั่นในการกระทำกรรมที่ดีให้ได้ พระต้องทำอันนี้ให้ได้ ถ้าทำอันนี้ไม่ได้ ก็บกพร่องในการทำหน้าที่ของพระ

การเชื่อความศักดิ์สิทธิ์แบบดึงคนขึ้นมา นี้ เป็นอันว่ายังรับได้ และเมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นพระรัตนตรัย ก็ได้ความศักดิ์สิทธิ์ที่กันกิเลสความชั่วร้ายออกไป ไม่มีเรื่องของการสนองโลกะ สสนองโทษะ การทำร้ายอะไรกัน มีแต่เรื่องของคุณความดี

ในความหมายใหม่นี้ พระพุทธรูปซึ่งมีพุทธลักษณะสงบ งาม ฉายพระเมตตา เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่สูงที่สุด ว่าอยู่ที่ความบริสุทธิ์ คุณธรรม เมตตากรุณา ปัญญา มิใช่จะต้องเหี้ยมหาญดูร้ายอย่างเทพเจ้า ที่สำแดงภาพของเทวรูปทั้งหลาย

ควรเน้นความสำคัญของเรื่องนี้ว่า เมื่อเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นความต่างที่จุดเริ่มต้นเลยทีเดียว เหมือนเป็นทางแยก ที่คนจะออกจากความเชื่อที่ผิด เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา จึงจะต้องเข้าใจความแตกต่างให้ชัด และปฏิบัติให้ถูกต้อง

ในการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ ถึงอย่างไรเราก็ต้องยอมรับความจริงว่า มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน และก็เป็นธรรมดาว่า คนที่ยังพัฒนาน้อยก็คือคนส่วนใหญ่ ซึ่งยังไม่พ้นสิ่งเหล่านี้ อันนี้แหละเป็นจุดที่ว่าจะต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ด้วยความรอบคอบ บางทีเรามองแค่ขั้นเดียว แล้วตัดสินใจว่าต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้บ้างก็ได้แต่คำว่าดีเดียน กลายเป็นการใช้วิธีหักด้ามพร้าด้วยเข่า กลายเป็นเหมือนไล่ตีคนเหล่านี้ให้ออกจากพระศาสนา หรือไม่ก็ไม่ได้ทำให้เขาพัฒนาแม้แต่เข้าใจอะไรดีขึ้น

เพราะฉะนั้น ชาวพุทธตั้งแต่โบราณ ซึ่งยอมได้ผ่านปัญหาในการสัมพันธปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ต่อกันมายาวนาน จึงได้มีวิธีปฏิบัติสืบกันมา ซึ่งเมื่อมาถึงปัจจุบัน วิธีปฏิบัติเหล่านั้นก็ย่อมมีความเหมาะสม ความไม่เหมาะสม ความได้ผลดีหรือไม่ ซึ่งเปลี่ยนแปลง และต่างกันไป บางอย่างก็เห็นได้ว่าดิงามแยบคาย ก็ควรช่วยกันพิจารณาจัดสรรด้วยความเข้าใจโดยไม่ประมาท ให้สมที่จะได้ผลตามหลักการที่พูดมา

คิดว่าสังคมไทยได้ประสบความสำเร็จพอไปได้ในเรื่องนี้ แม้ว่าบางครั้งจะเพี้ยนพลั่วไปบ้าง บางยุคสมัยก็เปิดช่องใหญ่ให้แก่ความเชื่อถือภายนอก ลัทธิพาเหียรแทรกปนเข้ามา บางทีก็ถึงกับเสื่อมทรุดไป แต่รวมแล้วก็ยังสามารถรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ถึงแม้จะเสื่อม ก็ยังอยู่ในขั้นมีทางที่พอจะฟื้นขึ้นได้

ในขณะที่ต้องยอมให้ประชาชนยังยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ก็ให้อยู่ในหลักการที่ว่า *หนึ่ง* ดิ่งขึ้น *สอง* อยู่ในกรอบของความดีงาม ไม่สนองโลภะ โทสะ โมหะ ให้ได้แค่นี้ พระพุทธศาสนาก็ยังพอจะรักษาตัวอยู่ได้

การที่จะทำอย่างนั้นได้ ผู้ที่เป็นสำคัญก็คือผู้นำของสังคม โดยเฉพาะผู้ปกครองประเทศ แล้วก็พระสงฆ์เอง ที่นับว่าเป็นศูนย์กลาง เป็นผู้ที่ดีวางหลักการของพระศาสนา ถ้าพระสงฆ์ยังยึดหลักการนี้ได้ ก็ยังไม่เพี้ยนพลั่ว คือ ไม่ใช่ว่าตัวเองก็ไม่เข้าใจหลักการของพระศาสนา แล้วยังแถมไปจูงประชาชนออกจากพระศาสนาไปอีก ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ก็กลายเป็นแบบศาสนาโบราณไปเสีย

ผู้นำประเทศก็สำคัญ จะเห็นว่า อย่างในรัชกาลที่ ๑ คนไทยก็เจอปัญหาหนัก หลังกรุงศรีอยุธยาถูกเผา บ้านเมืองระส่ำระสาย แล้วยังต้องสู้รบกับพม่า ภูบ้านเมือง ฟื้นฟูประเทศกันอีกนาน ประชาชนในยุคนั้น เห็นได้ชัดจากประกาศของรัชกาลที่ ๑ ว่า ทั้งพระและชาวบ้านห่างเหินจากการศึกษาพระพุทธศาสนา มีความเชื่อลุ่มหลงเหลวไหลในเรื่องเหล่านี้ และหลอกลวงกัน ใช้เป็นวิธีหากินกันนักหนา

ครั้งนั้น ในหลวง ทั้งที่พระราชภารกิจในการสงครามป้องกันประเทศและดูแลบ้านเมืองทั่วไปจะหนักยิ่งอยู่แล้ว ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่ให้ความสำคัญในการแก้ไข ปัญหาและฟื้นฟูใหม่ในด้านนี้ เฉพาะอย่างยิ่งด้วยการศึกษา ซึ่งตรงจุด เป็นหัวใจ ดังที่ได้ ทรงมีประกาศทำนองกฎพระสงฆ์ทยอยออกมา อย่างเช่นในกฎพระสงฆ์ฉบับที่ ๔ ตอนหนึ่งว่า “ห้ามอย่าให้มีภิกษุโกลเด... มิได้ร่ำเรียนธรรมาทั้งสองฝ่าย อย่าให้มีได้เป็นอันขาดทีเดียว”

เรื่องนี้แสดงว่าผู้นำของเราครั้งนั้นทรงรู้หลักพระศาสนาอย่างดี ควรถือเป็นข้อเตือนใจว่า ไม่ว่าจะประชาชนจะเสื่อมโทรมอ่อนแอเฉไปทางไหนอย่างไร ก็ขอให้ผู้นำตั้ง การศึกษาปฏิบัติของพระเถรและประชาชนไว้ให้ได้ จะได้เป็นหลักที่จะทรงสังคมไว้

เพราะฉะนั้น การที่ในหลวงรัชกาลที่ ๑ ทรงมีประกาศออกมา ที่แสดงว่าพระองค์ ได้ทอดพระเนตรเห็นประชาชนไปหมกมุ่นกับความเชื่อเหล่านี้ จนถูกชักจูงออกนอกพระ ศาสนา ไปสู่ความเหลวไหล ก็ทรงมีประกาศออกมาเพื่อดำเนินการปรับปรุงแก้ไข อย่างนี้ สังคมก็ยังมีหลักให้รักษาตัวอยู่ได้ น่าจะถือเป็นแบบอย่างให้แก่ักการเมืองนักปกครองที่ จะนำประชาชนในทางสติปัญญาอย่างถูกต้อง ไม่ใช่พาเขวเฉไปเสียเอง

โดยเฉพาะพระสงฆ์นี้แหละ เป็นแกนกลางโดยตรง จะต้องเข้าใจและรักษา หลักการไว้ให้ได้ให้ดี ส่วนสังคมข้างมาก ชาวบ้านทั่วไปนั้น เราจะไปหวังให้เขามาเข้าถึง หลักการของพระศาสนาอย่างใจนั้น เป็นไปไม่ได้ เอาแค่ให้เขาปฏิบัติอยู่ในกรอบขอบเขต ไม่เสียหลักการ ให้พระศาสนาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนเวลานั้น แล้วก็ไม่ประมาทที่จะ พัฒนากันขึ้นไป เพราะในที่สุดแล้ว พระศาสนาที่มีขึ้น ก็เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนนั่นเอง

เรามุ่งจะให้ประชาชนเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม แต่ชีวิตที่ดีงามไม่ใช่เกิดขึ้นได้ฉับพลัน ก็ ต้องมีการพัฒนา ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา ต้องมีสิกขา และเราต้องยอมรับความแตกต่าง หลากหลายของมนุษย์ แล้วก็ทำการด้วยปัญญา โดยมีคุณธรรม คือกรุณา ที่จะเป็ นแรงจูงใจให้ปฏิบัติสำเร็จ คิดว่าพูดมาบัดนี้ถึงสิบโมงแล้ว ก็พอสมควร

ภาค ๓

เปิดประตูชีวิต

ก้าวไปในการศึกษา

หน้าว่าง

ตอนที่

๑๕

ธรรมชาติของมนุษย์อยู่ตรงนี้ คือ จะดี จะเลิศจะสุดประเสริฐ ด้วยการศึกษ

วันนี้คิดว่าจะพูดให้สืบเนื่องจากครั้งก่อน คือ ในครั้งก่อนนั้น ได้พูดถึงหลักการของพระพุทธศาสนา โดยเทียบเคียงกับสภาพภูมิหลังของสังคมอินเดีย ในเวลาที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น

ได้พูดให้เห็นแล้วว่า หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนารวมอยู่ที่ “สิกขา” คือ การศึกษา นั่นเป็นการพูดในแง่หนึ่ง ที่นี้ เมื่อพูดในแง่หนึ่งแล้ว ก็ควรจะพูดอีกแง่หนึ่งเข้ามาบรรจบกันด้วย เพื่อเป็นการย้ำถึงเหตุผลว่าทำไมพระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องสิกขา หรือพูดให้เต็มว่า ไตรสิกขา ที่ว่าเป็นหลักการสำคัญ

ธรรมชาติของคนบอกว่า จะเก่งจะดี ก็ฝึกเอา ไม่มัวรอเขามาทำให้

ย้อนกลับไปมองในแง่ของภูมิหลังที่ได้พูดผ่านมา การที่สิกขาคือการศึกษาเป็นหลักการใหญ่ นั้น ก็เทียบกับศาสนาพราหมณ์ ที่เขามีหลักการนับถืออันวอนเทพเจ้า ที่นี้ ก็มาดูว่า ที่จริง หลักการแห่งสิกขานี้ เป็นการสอนตามธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง พูดง่ายๆ ว่า ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์บอกว่า คนเรานี้จะได้ดีมีความสำเร็จเป็นคนวิเศษได้ด้วยเทพเจ้าโปรดประทานบันดาลให้ แต่พระพุทธศาสนาสอนว่า คนเรานี้จะเอาดีมีความสำเร็จเป็นคนเลิศประเสริฐได้ ด้วยการศึกษฝึกฝนพัฒนาตัวเองขึ้นไป

นี่ก็หมายความว่า เหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการแห่งไตรสิกขานี้ เป็นเหตุผลที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ คือ พระพุทธเจ้าทรงยกหลักสิกขาคือการศึกษขึ้นมาสอน โดยทรงถือเอาธรรมชาติของมนุษย์เองเป็นพื้นฐาน

ธรรมชาติของมนุษย์คืออะไร ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์นั้น ตามหลักพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก

คำว่า “ที่จะพึงฝึก” หรือ “ต้องฝึก” นี้ คำบาลีว่า “ทมฺม” (ทัมมะ) เราฟัง ได้ยิน เหมือนกับ “ธมฺม” (ธัมมะ) คือ ธรรมะ ที่หมายถึงหลักธรรมคำสอน แต่ที่จริงเป็นคนละคำ “ธัมมะ” คือธรรมะ ที่เป็นหลักธรรม คือหลักความจริงของธรรมชาติ เขียนด้วย “ธ” ธง เราก็เพียงเปลี่ยน “ธ” ธง ของธัมมะนั้น มาเขียนด้วย “ท” ทหาร ก็เป็น “ทัมมะ” ที่แปลว่าอันจะพึงฝึก หรือต้องฝึก อันบ่งชี้ถึงธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และจะต้องฝึก

ธรรมชาติของมนุษย์นี้เห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับสัตว์ทั้งหลายจำพวกอื่น สัตว์ชนิดอื่นนั้น ตามปกติถือว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกไม่ได้ คือฝึกได้น้อยนัก ไม่ใช่ว่าฝึกไม่ได้เลย แต่ฝึกได้น้อยนิด จนกระทั่งว่าการฝึกนั้นแทบไม่มีความหมาย หรือแทบไม่มีความสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของเขา

ถามว่า เมื่อสัตว์จำพวกอื่นไม่เป็นอยู่ด้วยอาศัยการฝึก แล้วเขาอยู่ได้ด้วยอะไร ตอบด้วยภาษาปัจจุบันว่า สัตว์จำพวกอื่นนั้นอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ เมื่อเกิดมาแล้ว มันอาศัยสัญชาตญาณ ก็อยู่ได้ มันมีการเรียนรู้บ้าง ฝึกตัวน้อย จะเห็นว่าสัตว์หลายอย่างที่เรามองเห็นอยู่ใกล้เรา นี้ พอออกจากท้องแม่ชั่วคราวได้ ก็เดินได้ วิ่งได้ ว่ายน้ำได้ บางชนิดก็อาจจะต้องหลายวันหน่อย รวมแล้วก็คือ มันอยู่ด้วยสัญชาตญาณ เรียนรู้น้อย ฝึกได้น้อย

ส่วนมนุษย์นี้ไม่เหมือนสัตว์เหล่านั้น มนุษย์เกิดมาแล้ว ช่วยตัวเองไม่ได้ ยังไม่สามารถดำเนินชีวิต แต่ต้องอาศัยพ่อแม่เลี้ยงดู โดยใช้เวลานานมาก เป็นเวลาหลายปีที่เดียว อาจจะมี ๑๐ ปี หรือกว่านั้น จึงจะสามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

ที่นี้ ระหว่างที่คนอื่นเลี้ยงดูเขานั้น เราลองมองที่ตัวเขาว่าเขาทำอะไร ระหว่างที่พ่อแม่เป็นต้น เลี้ยงดูนั้น ตัวเขาเองก็ศึกษา คือ เรียนรู้ ฝึกตัว ฝึกหัด พัฒนาตนเอง ในการที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นอยู่ได้ เขาต้องศึกษา ฝึกหัด เรียนรู้ ในแทบทุกเรื่องทุกอย่าง แม้แต่เรื่องง่ายๆ ในการเป็นอยู่ประจำวัน ตั้งแต่ กิน นอน นั่ง ยืน ขับถ่าย สารพัด ต้องฝึก ต้องหัด ต้องเรียนรู้หมดทั้งนั้น ไม่ได้มาเอง ทำไม่เป็นขึ้นมาเอง แม้แต่จะเดิน จะพูด ก็ต้องรอให้พร้อม จนกระทั่งเกิดมาแล้วปีหนึ่ง จึงหัดเดิน หัดพูด ต้องเรียนรู้เรียนทำ นี้คือ การฝึก

ในภาษาพระ การฝึก ใช้คำว่า **ทมะ** เมื่อเป็นคนที่จะถูกฝึก ก็ช้อน ม เข้าไปอีกตัวหนึ่ง เป็น **ทัมมะ** แปลว่า สัตว์ที่ต้องฝึก

คำว่า **ทมะ** คือการฝึกนี้ เป็นศัพท์ที่ใช้แทนกันได้ หรือใกล้เคียงกันกับคำว่า **“สิกขา”** คือศึกษา ซึ่งก็แปลว่า เรียน ทั้งเรียนรู้อ่าน เรียนทำ คือฝึกเหมือนกัน แล้วก็ใช้เข้าชุดกัน หรือแทนกันได้ กับคำว่า **“ภาวนา”** ที่แปลว่าทำให้เป็นให้มี หรืออบรม หรือ **“พัฒนา”** ที่แปลว่า ทำให้เจริญขึ้น เพราะฉะนั้นเราจึงพูดรวมๆ กันไปว่า เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้ ต้องหัดทำ ต้องฝึกฝนพัฒนา อย่างที่ว่ามา เมื่อเขาศึกษาฝึกหัดพัฒนา เขาก็มีชีวิตเป็นอยู่ดำเนินไปได้ และสามารถทำชีวิตของเขาให้มีคุณสมบัติต่างๆ มากมายหลากหลายเพิ่มพูนงอกงามขึ้นมาจนยิ่งล้ำเหนือปกติวิสัยเกินกว่าที่จะคาดหมายได้ นี่แหละเป็นธรรมชาติพิเศษที่แตกต่างออกไปและเหนือกว่าประดาสัตว์อื่นๆ

ย้ำอีกทีว่า เมื่อเทียบกับสัตว์อื่น มนุษย์ไม่ได้รับการดำเนินชีวิตมาง่ายๆ เปล่าๆ แต่ต้องลงทุนด้วยการศึกษาเรียนรู้หัดทำฝึกฝนเอา จะเก่งจะดีจะมีสุขได้จริงแท้แค่ไหน ก็อยู่ที่รู้จักฝึกหัดให้มีให้เป็นขึ้นมา ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่นที่การรู้จักดำเนินชีวิตของเขาส่วนใหญ่ได้มาเองด้วยสัญชาตญาณ ไม่ต้องลงทุนด้วยการศึกษา เขาเป็นอยู่ได้ง่ายๆ โดยเรียนรู้ฝึกหัดนิดหน่อยเท่านั้น พอเกิดมาแล้ว ประเดี๋ยวก็ว่ายน้ำได้ เดินได้ รู้จักหากิน ช่วยตัวเองได้

เมื่อมองในแง่ของธรรมชาติพื้นฐานอย่างนี้ มนุษย์ก็สู้สัตว์ชนิดอื่นไม่ได้ แต่แล้วสัตว์ชนิดอื่นเหล่านั้นก็ได้แค่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ เกิดมาแค่นั้น ก็ตายไปแค่นั้น ส่วนมนุษย์นี่ที่ต้องศึกษาเรียนรู้หัดทำ ต้องฝึกฝนพัฒนา จึงจะมีชีวิตอยู่ดำเนินไปได้นั้น พอเข้าสู่วัยการศึกษาแล้ว เขาไม่จบแค่มีชีวิตเป็นอยู่ได้เท่านั้น แต่เจริญพัฒนางอกงามขึ้นสู่ความเป็นสัตว์ประเสริฐ มีความวิเศษเป็นเลิศหลากหลายที่ล้ำเลยเหนือปกติวิสัย

มีสัตว์บางชนิดที่เรียกว่าฝึกได้ นั่นคือเรียกโดยที่ว่า เมื่อเทียบกับสัตว์ชนิดอื่นแล้วนับว่าฝึกได้มากหน่อย เช่น ช้าง ม้า ลิง ปลาโลมา เป็นต้น สัตว์พวกนี้สามารถเรียนรู้ได้เยอะ แต่ก็มีขีดจำกัด ไปไม่ได้ไกล ควรจะเรียกแค่ว่าฝึกได้บ้าง

แล้วข้อสำคัญก็คือ สัตว์บางชนิดที่เรียกว่าฝึกได้นั้น มันฝึกตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยมนุษย์ฝึกให้ กลายเป็นว่า การฝึก คือตัวความสามารถนั้นมาอยู่ที่มนุษย์ ที่ไปฝึกให้สัตว์อีกทีหนึ่ง จึงทำให้ช้างสามารถไปลากซุงได้ ไปรบ ไปทำสงครามได้ ม้าก็เอามาใช้เป็นพาหนะ ลิงก็เอาไปเก็บมะพร้าวให้เจ้าของสวน หรือไปเล่นละครลิง เป็นต้น แต่ในที่สุดรวมแล้ว ก็มนุษย์นี่เองฝึกให้ทั้งนั้น ตัวมันเองเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้น้อย ที่จะได้มากสักหน่อย ก็ต้องอาศัยมนุษย์ฝึกให้ และถึงจะฝึกอย่างไร ก็มีขอบเขตจำกัด ไปไม่ได้ไกล ก็จบแค่ว่ามนุษย์จะใช้งาน เอาไปเล่นละครสัตว์ ไม่ได้ดีไปกว่านั้น

มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐขึ้นมาเองก็หาไม่ แต่ประเสริฐได้ด้วยการฝึก

มนุษย์นี้เสียเปรียบในขั้นพื้นฐานที่ว่า ถ้าไม่ฝึก ไม่ศึกษา ไม่เรียน ไม่หัด ก็ไม่สามารถเป็นอยู่ได้ จึงเรียกว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และในการที่ต้องฝึกนี้ ก็เป็นสัตว์ซึ่งมีศักยภาพหรือมีวิสัยที่จะฝึกได้อย่างแสนดีแสนวิเศษด้วย

ที่ว่าฝึกได้นี้ จุดสำคัญมาอยู่ตรงที่ว่า พอฝึกแล้ว ก็ประเสริฐ เก่ง สามารถยิ่งกว่าสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ที่ว่าสามารถอยู่ได้เองด้วยสัญชาตญาณ แต่แล้วก็อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างนั้นไปตลอดชีวิต อยู่อย่างนั้นแค่นั้นเองตลอดชาติ เกิดมามีเท่าไร จนกระทั่งตายไป ก็ได้เท่านั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงให้วิเศษขึ้นไป โลกของสัตว์ทั้งหลายจึงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ตามพื้นฐานเดิมของมัน

ส่วนมนุษย์ที่เป็นสัตว์ซึ่งฝึกได้นั้น เพราะความที่ฝึกได้ เรียนได้ พัฒนาได้ ก็เลยฝึกกันเรื่อยไป ฝึกไม่รู้จักจบ เรียนรู้ถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษก็ได้ แล้วตัวเองก็เรียนรู้ฝึกตัวเองให้ทำอะไรต่างๆ ได้ เพิ่มขึ้นขึ้นไปอีก จนเรียกได้ว่าแทบไม่มีขีดจำกัด

มนุษย์เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาไป จนสามารถประดิษฐ์ สร้างสรรค์วัตถุต่างๆ ทำเครื่องมือเครื่องใช้ จนถึงขั้นเป็นเทคโนโลยีขั้นสูง ทำให้โลกมนุษย์เจริญก้าวหน้า แล้วก็มีการจัดสรรความเป็นอยู่ จัดระบบและกิจการของสังคม เกิดเป็นวัฒนธรรม เป็นอารยธรรม เป็นโลกของมนุษย์ขึ้นมาต่างหาก

กลายเป็นว่า เวลาเราพูดถึงคำว่า “โลก” ก็เลยต้องแยกออกไปว่า เป็นโลกตามที่มีอยู่ของธรรมชาติ เป็นโลกธรรมชาติ หรือเป็นโลกที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา ซึ่งมีความพิเศษแปลกไปจากโลกของธรรมชาติ เรียกว่าโลกมนุษย์ เป็นอีกโลกหนึ่งเลย

ที่นี่ ที่ว่ามนุษย์ฝึกฝนพัฒนาได้วิเศษเลิศล้ำนั้น ก็มีใช่แค่ในเรื่องของวัตถุด้านรูปธรรมอย่างที่ว่ามา แต่ในทางจิตใจ ก็พัฒนาให้มีคุณธรรมอย่างประเสริฐเลิศล้ำ จนกระทั่งเป็นมนุษย์ที่ดั่งมียอดเยี่ยมสูงสุดได้

แล้วที่สำคัญที่สุด ก็คือปัญญา มนุษย์มีปัญญาที่พัฒนาได้ จนกระทั่งสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันเป็นการฝึกตนของมนุษย์ด้วยการศึกษาพัฒนาอย่างสูงสุด เราจึงตั้งพระพุทธเจ้าเป็นแบบ ให้มนุษย์มีความมั่นใจว่า บุคคลนี้พัฒนาสูงสุดจนเป็นพระพุทธเจ้าได้

ที่พูดมานี้ก็คือบอกว่า ความวิเศษของมนุษย์อยู่ที่ฝึกได้ และความประเสริฐของมนุษย์ก็อยู่ที่ว่าได้ฝึก เพราะอย่างนี้ เราจึงเรียกมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ

ที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐนั้น ไม่ใช่ประเสริฐขึ้นมาเองลอยๆ แต่ประเสริฐที่ฝึกได้ แล้วก็ฝึก และเมื่อฝึกแล้ว จึงประเสริฐ พูดให้เต็มว่า *มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก* จะเติมต่อไปก็ได้ว่า ถ้าไม่ฝึก ก็ไม่ประเสริฐ ถ้าไม่ฝึกไม่ศึกษาไม่หัดไม่เรียนไม่พัฒนาแล้ว จะด้อยยิ่งกว่าสัตว์ชนิดอื่น ไม่มีสัตว์ชนิดใดแยกว่ามนุษย์ เพราะว่าสัตว์ชนิดอื่นอาศัยสัญชาตญาณอยู่ได้ แต่มนุษย์นี้มีเพียงสัญชาตญาณอยู่ไม่ได้

เพราะเป็นสัตว์ที่ฝึกได้นี่แหละ ก็เลยกลายเป็นว่า เมื่อฝึกแล้ว มนุษย์จึงประเสริฐอย่างยิ่ง ประเสริฐจนกระทั่งพระพุทธเจ้าตรัสเหมือนให้กำลังใจไว้แก่พวกมนุษย์นี้ว่า มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้วนั้น ประเสริฐยิ่งกว่าเทวดาและพระพรหม แม้แต่เทวดาและพระพรหมก็มาเคารพบูชามนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว

พระพุทธเจ้าคือบุคคลที่พัฒนาฝึกตนสูงสุดแล้ว ที่ประดาเทพมวลพรหมมาน้อมนมัสการ เราจึงถือพระพุทธเจ้าเป็นแบบฉบับ แล้วก็มีความแสดงความประเสริฐของมนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้วนี้มากมาย อย่างคาถาหนึ่งในธรรมบทที่ว่า

วรมสฺสตรา ทนฺตา อาชาเนีย ๑ ลินธวา
กฺุณฺชรา ๑ มหานครา อตฺตทนฺโต ตโต วรํ

แปลว่า: ม้า ทั้งอัสดร อาชาไนย และลินธพ ช้าง ทั้งประดากุญชร กระทั่งเหล่าช้างหลวง ฝึกแล้ว เป็นสัตว์ดีเลิศ แต่คนที่ฝึกตนแล้ว ประเสริฐกว่าทั้งหมดนั้น

บรรดาสัตว์ที่ฝึกแล้วดีสุดยอด ก็มาจบที่มนุษย์ ตรงที่ว่ามนุษย์นี้แหละฝึกได้มาก และประเสริฐจริงๆ จนถึงขั้นที่ตรัสในคาถาว่า

มนุสฺสญฺญตํ สฺมพฺพุตฺตํ อตฺตทนฺตํ สฺมาหิตํ...
เทวาปิ ตํ นมสฺสนฺติ...

แปลว่า: พระสัมพุทธะนี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ ฝึกพระองค์ดีแล้ว มีพระเหตุยกอบรมถึงที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ

คาถาที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ชี้บอกธรรมชาติของมนุษย์ด้วย แล้วก็ให้กำลังใจแก่มนุษย์ด้วย ว่าคนเรานี้สามารถฝึกตนให้ดีเลิศ ให้ประเสริฐเยี่ยมสุดยอดได้

ในเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแสดงหลักความจริงเน้นไว้ถึงอย่างนี้แล้วว่า มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีที่เลิศได้ ก็ต้องฝึกฝนพัฒนาตัวเอง และถ้าตกลงว่าจะฝึกตัวพัฒนาตนแล้ว ก็เหมือนกับว่าฝึกอย่างไร ก็จะได้เช่นนั้น จนกระทั่งเป็นผู้ประเสริฐที่สุด

เมื่อได้มองเห็นธรรมชาติของตนเป็นอย่างนี้ และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเน้นไว้ถึงอย่างนี้ บรรดาชาวพุทธควรจะต้องตั้งใจเอาจริงเอาจังกับการศึกษาการฝึกตัวพัฒนาชีวิตของตน นำเอาความจริงของธรรมชาตินี้มาใช้ประโยชน์ในการที่จะทำชีวิตของตนเองให้ดีงามประเสริฐขึ้น มิฉะนั้นก็จะได้แค่ฝึกหรือเรียนรู้ไปเพียงเพราะความจำเป็นบังคับในการเป็นอยู่เฉพาะหน้าเท่าที่พอจะมีชีวิตอยู่ได้ แบบไม่ตั้งใจ ไม่รู้ตัว แล้วก็เอาดีอะไรไม่ได้

บอกแล้วว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่ได้มาเปล่าๆ แต่ต้องลงทุนด้วยการศึกษา เรียนรู้ ฝึก หัด พัฒนา แค่นี้เรื่องง่ายๆ จะเดิน จะพูด ก็ไม่ใช่ว่าจะเดินได้ จะพูดได้ขึ้นมาเองเลย แต่ต้องหัดเดิน จึงเดินได้ ต้องหัดพูด จึงพูดได้ แม้แต่แค่นี้ ก็ต้องฝึกต้องหัด แล้วก็ลงทุนลงแรงหัดกันนานน่าเหนื่อยมากทีเดียว

ทีนี้ เมื่อหัดไป ฝึกไป พอพูดได้ เดินได้ พอให้เป็นอยู่และใช้งานในชีวิตประจำวันได้ แค่นี้พอแก้ความจำเป็นในการมีชีวิต ให้อยู่รอด ให้เป็นอยู่ได้แล้ว คนจำนวนมากคิดว่าเรากินได้ เดินได้ พูดได้แล้ว ก็หยุดเรียน หยุดฝึกแค่นั้น นี่คือ เขาไม่สำนึก ไม่ตระหนักในธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า จะดีได้ด้วยฝึกเอา ยิ่งฝึกก็ยิ่งดี ถ้าฝึกยิ่งขึ้นไปอีก ก็จะมียิ่งเชี่ยวชาญชำนาญประณีต จนเป็นเลิศประเสริฐเยี่ยมยอด เมื่อเขาหยุดฝึกแค่นั้น ก็เอาดีไม่ได้ ศักยภาพที่มีอยู่ ก็เสียเปล่า ไม่สัมฤทธิ์ผล ไม่ออกผลเต็มที่ หรือเท่าที่ควร แม้แต่เดินก็แค่เดินได้ แต่เดินไม่ดี เดินไม่งาม พูดได้ แต่พูดไม่ดี พูดไม่เป็น พูดให้สำเร็จผลไม่ได้

ทีนี้ ถ้าเราฝึกต่อไป ไม่หยุดเสีย พุทธกิจกรรมต่างๆ ในการเป็นอยู่ ในการเคลื่อนไหว ในการพูด และในการทำการทำงานทั้งหลาย ก็จะชำนาญเชี่ยวชาญประณีตยิ่งขึ้น แล้วก็จะมีประสิทธิภาพ ได้ผลดียิ่งขึ้น ไม่ใช่แค่เดินได้ พูดได้ แต่คราวนี้ เดินเป็น เดินนำดู เดินอย่างสง่างาม พูดเป็น พูดนำฟังนำเชื่อนำเลื่อมใส ฯลฯ รวมแล้วก็คือทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

การที่เรามีวัฒนธรรม เช่นแบบแผนมารยาทอะไรต่างๆ ก็เป็นเรื่องของการฝึกให้มีพฤติกรรมที่ประณีตยิ่งขึ้น นอกจากมีพฤติกรรมประณีตขึ้นแล้ว จิตใจก็ประณีตขึ้น มีคุณธรรมมากขึ้น ฯลฯ แต่อย่างที่ว่าแล้ว ที่สำคัญที่สุดก็คือการฝึกปัญญา ทำให้เฉียบคมมองเห็นเข้าใจอะไรๆ ลึกซึ้ง กว้างขวาง ละเอียดลออยิ่งขึ้น ตั้งแต่รู้เข้าใจความจริงของสิ่งต่างๆ รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้จักสัมพันธ์เชื่อมโยงเหตุปัจจัย ให้สามารถแก้ปัญหา คิดการใหม่ๆ สร้างสรรค์ประดิษฐ์อะไรต่างๆ พัฒนาบรรดาศาสตร์และศิลป์ พาการยธรรม ให้เจริญก้าวหน้า ตลอดจนหยั่งรู้สัจธรรมเข้าถึงความจริงรวบยอดของสรรพสิ่งสรรพธรรม

เป็นนักศึกษาเต็มระบบ ครบไตรศึกษา จึงเป็นอารยชนได้จริง

เป็นอันว่า ถ้าเราไม่หยุดฝึก ไม่เลิกศึกษา ไม่ละเลยการพัฒนาชีวิต ความสามารถตามธรรมชาติในการฝึกตนนี้ก็จะทำให้เราเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐได้จริง เพราะฉะนั้น ด้วยความรู้ตระหนักในธรรมชาติพื้นฐานของตนเองนี้ เราจะต้องเรียนรู้เรียนทำพยายามฝึกตัวพัฒนาตนตลอดเวลา

ชีวิตของเราที่อยู่มาได้นี้ ก็ด้วยการเรียนรู้ฝึกพัฒนาตนเองเรื่อยมาจนเคยชินเรื่อยเปื่อยไม่รู้ตัว ต่อไปนี้เราจะศึกษาจะตั้งใจฝึกตั้งใจพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง ให้เลิศให้ประเสริฐให้สำเร็จอย่างเยี่ยมยอด แล้วก็จะเลิศเป็นสุดยอดได้จริงๆ

สรุปว่า ชีวิตมนุษย์นั้น เป็นชีวิตที่ต้งามประเสริฐเลิศได้ ด้วยการเรียนรู้ฝึกพัฒนา ที่เรียกว่า **สิกขา** คือการศึกษา หรือตามศัพท์พื้นฐานว่า **ทมะ** พระพุทธศาสนานำหลักความจริงตามธรรมดาของธรรมชาตินี้มาใช้ บอกให้มนุษย์ฝึกฝนพัฒนาตนเองเรียนรู้ให้แจ่มชัด และหัดทำให้ได้จริง ให้ถูกให้ดียิ่งขึ้นไปจนกว่าจะสมบูรณ์บริบูรณ์

หลัก **สิกขา** คือการศึกษานี้ เป็นการพัฒนาตนพัฒนาคนให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และ ปัญญา เรียกรวมกันทีเดียวเต็มระบบทั้ง ๓ สิกขา ว่า **ไตรสิกขา**

เคยบอกแล้วว่า การฝึกพัฒนาในด้านพฤติกรรม เรียกว่า **ศีล** โดยเน้นให้ใช้ **วินัย** ขอย้ำว่า คำว่าพฤติกรรมนี้ใช้ไปพลางก่อนเท่านั้น เพราะความหมายอาจจะแคบเกินไป แต่ก็หาคำที่ตรงจริงไม่ได้ คือหมายถึงการพัฒนาตัวเองในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตั้งแต่เพื่อนมนุษย์คือคน จนถึงสัตว์อื่นๆ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทางวัตถุ ทั้งที่มีชีวิตเช่นพืชพรรณ และที่ไม่มีชีวิตเช่นข้าวของเครื่องใช้ปัจจัยสี่ ให้กินอยู่สัมพันธ์กันอย่างได้ผลดี ให้เกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน ให้ชีวิตความเป็นอยู่มีสภาพที่พร้อมจะเอื้อเกื้อหนุนการพัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญา เรื่องนี้เคยพูดไว้มากแล้ว ไม่ควรต้องซ้ำเกินไป

การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ ให้เป็นจิตใจที่ต้งามมีคุณธรรม เป็นจิตใจที่เข้มแข็ง มุ่งหน้าแน่วแน่มั่นคง และเป็นจิตใจที่สดชื่นเบิกบานมีความสุขสงบ ซึ่งพร้อมที่จะใช้ปัญญาและรองรับการพัฒนาปัญญาได้ดีที่สุด เรียกสั้นๆ ว่า **สมาธิ**

แล้วในขั้นคลุมยอด คือการฝึกพัฒนาในด้านปัญญา ให้รู้จักคิดรู้จักใช้ความคิดนำพาเข้าในทางแห่งการรู้เข้าใจจนถึงความจริงแท้ รู้ตรง รู้ถูกต้อง รู้ทัน รู้ทั่วตลอด รู้แจ่มชัด รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ระบบความสัมพันธ์ หยั่งถึงความจริง เรียกสั้นๆ ว่า **ปัญญา**

เมื่อฝึกหัดพัฒนาการดำเนินชีวิต จิต ปัญญาอย่างนี้ก้าวหน้าไป มนุษย์เจริญงอกงามประเสริฐยิ่งขึ้น ก็เปลี่ยนจากมนุษย์ที่เรียกว่า ปุถุชน คือคนหยาบหนา ไปเป็นมนุษย์ที่ประณีตขัดเกลาดีขึ้น เป็นผู้มีการศึกษา หรือกำลังศึกษา เรียกว่า **เสขะ** หรือ **เสกขะ**

“เสขะ” หรือ “เสกขะ” นั้น ก็มาจาก **สิกขา** นั่นเอง “สิกขา” เป็นนาม ที่แสดงภาวะของการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา ที่นี้พอมาเป็นคน เปลี่ยน อี เป็น เอ สิกขา ก็เป็น เสกขา แล้วเอา อา เป็น อะ ก็เป็น เสกขะ ตัด ก ก็เป็น เสขะ แปลว่าคนที่กำลังศึกษา หรือคนที่มีการศึกษา

ที่นี้ก็แยกหรือจำแนกผู้มีการศึกษานี้เป็นระดับต่างๆ ขึ้นต้นเรียกว่าเป็น “โสดาบัน” แล้วสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า “สกทาคามี” แล้วสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า “อนาคามี” ทั้ง ๓ ระดับนี้เรียกว่าเป็น **เสกขะ** หรือพูดให้สั้นเข้า ก็เป็น **เสขะ** ย้ำอีกทีว่า เสขะ หรือ เสกขะ แปลว่า ผู้ยังศึกษา หรือกำลังศึกษา จะเรียกว่านักศึกษา ก็ได้

บางครั้งท่านยอมลดหย่อนให้ ปุถุชนชั้นดี ท่านมีศัพทให้ เรียกว่า “กัลยาณปุถุชน” ซึ่งอนุโลมให้เป็น เสขะ หรือ เสกขะ ได้ คือนับว่าหรือจัดว่าเป็นผู้มีการศึกษา อยู่ในระดับที่กำลังศึกษา เป็นนักศึกษาได้

แต่คนทั่วไป เรียกว่า “ปุถุชน” เฉยๆ แปลว่าคนที่ยังหนา “หนา” หมายความว่ายังมีกิเลสมาก ถ้าเป็นปุถุชนที่มีกิเลสหนามาก ก็ถือว่าเป็นคนมีเดบอดเลย เรียกว่า “อันทพาล ปุถุชน” แปลว่า ปุถุชน คือคนกิเลสหนา ชนิดอันทพาล ที่โง่เขลาอย่างมีเดบอด เมื่อพัฒนาดีขึ้นมา ก็เป็น กัลยาณปุถุชน ซึ่งเริ่มจัดเข้าในระดับของคนที่มีการศึกษา

แม้จะพัฒนาขึ้นไปจนเป็น โสดาบัน สกทาคามี จนกระทั่งอนาคามี ทั้งหมดนี้ก็ยังอยู่ในระดับของผู้ศึกษา ซึ่งยังต้องศึกษาต่อไปอีก

ที่นี้ พอศึกษาจบ ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป ก็เรียกว่า **อเสขะ** หรือ **อเสกขะ** ได้แก่ พระอรหันต์ รวมทั้งพระพุทธรเจ้าด้วย เป็นบุคคลระดับเดียวที่ไม่ต้องศึกษา หรือจบการศึกษา

เป็นอันว่า ใครก็ตามที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังต้องศึกษาเรื่อยไป อย่างพระที่บวชมานี้ ก็เข้ามาเพื่อจะเรียน จะศึกษา จะหาความรู้และฝึกหัดขัดเกลาพัฒนาตนเอง ตราบใดยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังต้องศึกษา

แม้จะบวชมา ๕๐-๖๐ ปี หรือแม้แต่ ๑๐๐ ปี จนกระทั่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ เป็นมหาเถระ อาจจะมีอายุถึง ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี ก็ยังต้องศึกษาอยู่นั่นแหละ ไม่จบ เป็นเรื่องของชีวิตของเรา ที่เป็นมนุษย์ ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น เพราะเป็นธรรมชาติของคนที่ว่า เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก คือต้องศึกษา เมื่อยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ต้องศึกษา คือต้องเจริญไตรสิกขา

บอกแล้วว่า ชีวิตที่ดีงาม คือชีวิตแห่งการศึกษา แห่งการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา เป็นคน ก็ต้องเรียนรู้เรื่อยไป ถ้าใครไม่ศึกษา ถึงจะบวชเข้ามาเป็นพระอยู่นานถึง ๗๐-๘๐ ปีแล้ว ถ้าถือว่าตัวบวชนาน ไม่ศึกษา ไม่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาตัวเองต่อไป ก็ถือว่าตกอยู่ในความประมาท ผิดธรรม โดยผิดธรรมชาติของตัวเอง

เดี๋ยวนี้เรามีคำพูดเหมือนกับเป็นของใหม่ว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” เพิ่งมาตีกัน ในระยะหลังนี้ นิยมกันขึ้นมาใหม่ว่าให้คนต้องมีการศึกษาตลอดชีวิต ศึกษากันไปเรื่อยๆ แต่ที่จริงนั้น พระพุทธศาสนาสอนมานานแล้ว ท่านถือว่าเป็นอย่างนั้นเอง คือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ที่ว่าต้องศึกษากันไปจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์

เดี๋ยวนี้เรามาบอกกันว่า ให้สังคมนี้เป็นสังคมแห่งการศึกษา หรือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ แต่ที่จริง พระพุทธศาสนาสอนมานานักหนา ท่านว่าอย่างนี้มาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่เดิมเลยที่เดี๋ยวว่า คนทุกคนจะต้องศึกษาเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา ฉะนั้น สังคมมนุษย์จึงต้องเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ศึกษาพัฒนา โดยเป็นไปตามธรรมชาติที่จะต้องเป็นเช่นนั้นเอง มิฉะนั้นก็จะเป็นสังคมที่เอาดีไม่ได้

ยิ่งกว่านั้น ท่านยังเน้นต่อไปอีกว่า เมื่อคนมีการศึกษาพัฒนาอย่างนี้ จนได้เป็นพระโสดาบันขึ้นไป กระทั่งถึงเป็นพระอรหันต์นั้นแหละ จึงถือว่าเป็น **อริยะ** คือ อริยชน หรืออารยชนที่แท้จริง ความเป็นอริยะ หรืออารยะ เป็นผู้เจริญ เป็นผู้ประเสริฐนั้น อยู่ที่การได้ศึกษา ในสังคมใด คนไม่ฝึกไม่ศึกษาไม่พัฒนาตน สังคมนั้นก็ขาดไร้อารยชน

นี่คือจุดสังเกตสำคัญ ให้มองว่า พระพุทธศาสนาทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่ คือ จากแนวคิดของพวกอารยัน หรือตามภาษาบาลีเรียกว่า ชนชาติอริยกะ ที่เคยพูดไปแล้ว ซึ่งถือตัวเองว่าเป็นผู้เจริญ เป็นชนพวกที่ประเสริฐ โดยเป็นเผ่าพันธุ์ของเขา แล้วเอามากำหนดวรรณะ ว่าวรรณะชั้นสูง คือ ตั้งแต่วรรณะแพศย์ ได้แก่พวกพ่อค้าวาณิชขึ้นไป แล้วก็พราหมณ์ และกษัตริย์ จึงเป็นอริยะ เป็นอารยชน ส่วนพวกศูทร พวกจัณฑาล เป็นคนชั้นต่ำทรมาน ไม่มีทางเป็นอริยะ คืออารยชนได้

ที่ว่านั้นคือความคิดเก่าของศาสนาพราหมณ์ ที่ว่าความเป็นอารยชนกำหนดโดยชาติกำเนิด แต่พระพุทธศาสนาสอนใหม่ตามหลักความจริงของธรรมชาติว่า ความประเสริฐของมนุษย์ อยู่ที่การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน ที่เรียกว่า ศึกษา คือการศึกษา นี่เพราะฉะนั้น ผู้ใดได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนดีขึ้นแล้ว ก็เป็นผู้ประเสริฐ เป็นอริยะ เป็นอารยชนที่แท้จริง

ทวนความว่า ตามที่พระพุทธศาสนาบอกไว้ ความเป็นอริยะ หรืออารยชนนั้น ย้ายจากเรื่องเผ่าพันธุ์ หรือชาติกำเนิด กลับมาอยู่ที่ความเป็นจริงในคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ คือว่า คนที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี เป็นอนาคามี เป็นอรหันต์ อย่างน้อยเป็นกัลยาณบุุณชน นี้แหละคืออริยะ หรืออารยชน ที่แท้จริง

“อริย” ที่เราเรียกว่าอริยบุคคล เป็นภาษาบาลี ถ้าเป็นภาษาสันสกฤต ก็เป็น อารยะ นี่คือเทียบกับในศาสนาพราหมณ์ ที่แบ่งคนในสังคมอินเดียสมัยนั้น เป็น ๔ วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ถือว่า ๓ วรรณะแรก เป็นคนชั้นสูง เป็นอารยะ หรืออารยชน แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า ความเป็นอารยชนไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่ การศึกษา ซึ่งทำให้คนรู้จักทำกรรมที่ดีงามเป็นกุศล

คนที่จะเป็นอารยชน จะมาจากชนชั้นไหน มีกำเนิดอย่างไรก็ได้ ขอให้พัฒนาตน ขึ้นมาแล้ว เราก็แบ่งระดับโดยถือเอาการพัฒนา หรือการศึกษานี้เป็นมาตรฐานในการวัด โดยจัดบุคคลที่ได้พัฒนามาจนกระทั่งมีคุณธรรมความดี มีสติปัญญา มีพฤติกรรมในระดับหนึ่ง เรียกว่า โสดาบัน สูงขึ้นไปเรียกว่า สกทาคามี สูงขึ้นไปอีก เรียกว่า อนาคามี แล้วสุดท้ายเรียกว่า อรหันต์ คนที่เป็นอย่างนี้ จะเป็นใครก็ได้ ก็คือเป็นอารยชน เป็น อริยบุคคลที่แท้จริง

เมื่อมองอย่างง่าย ๆ ก็คือ พระพุทธศาสนาเอาศัพท์เก่าๆ ของศาสนาพราหมณ์มาใช้ในความหมายใหม่ที่ตรงตามธรรมชาติ แม้แต่คำว่า “พราหมณ์” เองที่เขาบอกว่า เป็นผู้ ประเสริฐ พระพุทธศาสนาก็เอามาใช้เรียกพระอรหันต์ว่าเป็นพราหมณ์

พราหมณ์ของเขา แปลว่าผู้ลอบบาปแล้ว แต่เขาไปลอบบาปในแม่น้ำคงคา โดย ลงไปในแม่น้ำคงคา แล้วบอกว่าแม่น้ำคงคาล้างบาปได้ พาบาปไปหมด

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าแม่น้ำคงคาล้างบาปได้ บรรดาหอยเต่าปูปลาที่อยู่ใน แม่น้ำคงคาก็หมดบาปก่อนพวกพราหมณ์ดี พระพุทธเจ้าตรัสว่า น้ำพาเอาบาปไปไม่ได้ หรือถ้าน้ำพาบาปไปได้ มันก็พาเอาบุญไปได้ด้วย แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า การลอบบาป อยู่ที่นี่ คืออยู่ที่การฝึกฝนพัฒนาตน เมื่อเรามีการศึกษา เราพัฒนาตนดีขึ้นมาแล้ว เราก็ เป็นผู้หมดบาป แถมก็สามารถเป็นผู้หมดบุญได้ด้วย ลอยทั้งบุญทั้งบาปไปได้ทั้งหมดเลย

พราหมณ์คิดลอบแต่บาป แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ต้องไปลอบเฉพาะบาปหรือ ลอยให้หมด ลอยทั้งบาปทั้งบุญเลย เพราะฉะนั้น เมื่อพัฒนาด้วยการศึกษาจนเป็นพระ อรหันต์แล้ว ก็พ้นทั้งจากบุญทั้งจากบาป พ้นได้หมดเลย สู่อริยธรรมที่แท้จริง

เราก็จึงบอกว่า พราหมณ์ที่แท้คือพระอรหันต์ ซึ่งจะเป็นใครก็ได้ จะอยู่ในวรรณะไหนก็ได้ ขอให้ปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนแล้ว ก็เป็นพราหมณ์ได้ทั้งนั้น แล้วก็ เป็นพราหมณ์ที่แท้จริงด้วย

วันนี้คิดว่าพูดกันเท่านี้ก่อน ให้เห็นว่า หลักการของพระพุทธศาสนา คือไตรสิกขา นี้ เป็นคำสอนที่อยู่บนฐานแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติ คือธรรมชาติของมนุษย์นี้เอง ที่ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา จึงจะมีชีวิตที่ดียิ่งไปได้

ถ้ามนุษย์มาตระหนักรู้ มาสำนึกในธรรมชาติของตนนี้ ก็จะปฏิบัติตัวได้ถูกต้องตรงตามธรรมชาติของตนเอง จะรู้จักใช้ความจริงตามธรรมชาตินี้ให้เป็นประโยชน์ แล้วก็ทำให้ชีวิตของตนนี้ดียิ่งประเสริฐอย่างทีกล่าวมา

วันนี้ ขอพูดกันเพียงเท่านี้

ตอนที่

๑๖

“ธรรม” มีความหมายมากมาย รู้ไว้แค่ ๔ เริ่มที่ ธรรมชาติ กับ ธรรมดา

“ธรรม” คำยิ่งใหญ่ ที่แปลยากที่สุด

พูดไปเยอะแล้ว ทีนี้มีเรื่องหนึ่งที่ควรพูดไว้ด้วย คือที่ว่าพระพุทธศาสนาสอนหลักการพื้นฐานสำคัญใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรม หรือ ธรรมะ ดังที่ว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ตั้งคนจาก **เทพ สุธรรม**

“ธรรม” เป็นคำที่ใหญ่ มีความหมายกว้างขวางเหลือเกิน เป็นคำที่ให้ความหมายยาก หากำแทนที่จะเอามาแสดงความหมายให้พอแก่ใจไม่ได้ เวลาจะแปลเป็นไทย เราก็ไม่มีคำที่จะแปลให้คลุมความได้ ต้องอธิบายกันยืดยาว ต้องหาถ้อยคำมาแสดงความหมายในแง่ต่างๆ มากมาย แล้วอย่างไรๆ ก็ไม่ชัดเจนเพียงพอ

เมื่อฝรั่งเขาไปศึกษากัน จะเขียนบอกเป็นภาษาอังกฤษ พอคิดแปลออกไป ก็ไม่รู้จะหาคำไหนมาแทนได้เหมือนกัน เป็นคำที่มีความหมายกว้างเหลือเกิน ไม่มีใครหาคำศัพท์ที่สื่อตรงแท้ได้สำเร็จ พยายามกันมาหลายสิบปี เป็นร้อยปีแล้ว ในที่สุดก็ต้องเขียนทับศัพท์แบบเดียวกับคนไทย เดียวนี้ฝรั่งก็รู้จักคำนี้กันมากแล้ว จนกระทั่งความจำเป็นในการแปลแทบไม่มีเหลือ ฝรั่งก็เข้าใจกันพอจะพูดได้ว่าทั่วไปแล้ว

ในหนังสือภาษาอังกฤษ เวลาพูดถึงธรรม เดียวนี้ส่วนมากหรือโดยทั่วไปก็ทับศัพท์เลย โดยเขียนแบบสันสกฤตบ้าง เขียนแบบบาลีบ้าง ถ้าเขียนแบบบาลี ก็เป็น Dhamma (ธัมม/ธัมมะ) ถ้าเขียนแบบสันสกฤต ก็เป็น Dharma (ธรรม/ธรรมะ)

ในภาษาไทย โดยมากหรือตามปกติ เราเขียนแบบสันสกฤตกันมาก คือ ธรรม หรือธรรมะ ที่จริงนั้น รูปที่แท้ของสันสกฤตเป็น “ธฺรม” ส่วนรูปคำบาลีคือ “ธฺมฺ” เราเขียนเป็นธัมม หรือธัมมะ แต่คนไทยเรานิยมใช้รูปสันสกฤตกันเรื่อยมา โดยเขียนแบบไทยเอา “รุ” เป็น “รว” ได้คำว่า ธรรม/ธรรมะ เป็นอันว่าใช้ทับศัพท์อย่างเป็นที่รู้ทั่วกัน

ในเมื่อ “ธรรม” มีความหมายกว้าง หาถ้อยคำมาจำกัดความไม่ได้เต็มใจ และยากที่จะพูดจาอธิบายให้ชัดเจนได้ ก็ต้องมาสร้างความสำเร็จใจพอให้เห็นเค้าเห็นแนวเป็นหลักไว้ก่อน

ในภาษาบาลีเอง ท่านก็พยายามให้ความหมายของคำว่า “ธรรม” โดยเฉพาะในชั้นอรรถกถา มีคัมภีร์ที่พยายามแสดงความหมายของธรรมไว้หลายแห่ง แสดงไว้มากบ้าง น้อยบ้าง มีอยู่แห่งหนึ่งให้ไว้มากถึง ๑๑ ความหมาย

ในที่นี้ ถ้าเราจะมาพูดทั้ง ๑๑ ความหมาย ก็จะทำให้คนเรียนใหม่ยิ่งสับสน ทั้งจำไม่ไหว แล้วก็อาจจะสับสนปะปนกัน ตอนนี้อยู่ในขั้นต้น ต้องมองกว้างๆ และจับหลักให้ได้ ในที่นี้จะพูดกันแค่ ๔ ความหมายก็พอ

“ธรรม” ไม่ว่าจะมากมายก็ความหมาย รู้ไว้ ๔ ก็ครบ

ถ้าเข้าใจ “ธรรม” ใน ๔ ความหมายนี้แล้วละก็ ไม่ต้องห่วง ความหมายที่เหลือก็กลายเป็นความหมายปลีกย่อยไป เราจับให้ได้หลัก จับสาระให้ได้ ให้ตรงจุดสำคัญก่อน

ธรรม ในความหมายสำคัญ ๔ อย่าง อะไรบ้าง

๑. บอกแล้วว่า “ธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุด ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรไม่เป็นธรรม เมื่อไม่มีอะไรไม่เป็นธรรม แล้วธรรมจะเป็นอะไรก็ได้แก่ **ธรรมชาติ** คือสิ่งที่มีที่เกดขึ้นตามธรรมชาติของมัน

ธรรมในความหมายนี้ ไม่ว่าจะจำแนกแจกแจงอย่างไร ก็ให้ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง เช่นบอกว่า ธรรม แยกเป็น ๒ อย่าง เป็น รูปธรรม กับ อรูปธรรม (ตามนิยมของเราว่า รูปธรรม กับ นามธรรม) สิ่งทั้งหลายบรรดามี ก็คือ รูปธรรม กับ อรูปธรรม มีอยู่เท่านั้น

ถึงไม่แบ่งอย่างนั้น จะจำแนกอย่างอื่นก็ได้ มาดูที่ท่านจัดเป็นหลักไว้ เช่น อีกอย่างหนึ่งแบ่งเป็น โลกียธรรม กับ โลกุตระธรรม ไม่ว่าจะอะไรก็อยู่ในธรรม ๒ นี้ หรือจะแยกเป็น สังฆตธรรม กับ อสังฆตธรรม หรือสังฆารธรรม กับ วิสังฆารธรรม ทุกคู่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง

หรือไม่อย่างนั้น จะแยกเป็น ๓ ก็ได้ คือเป็น กุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยาคตธรรม กุศลธรรมพูดอย่างง่าย ๆ คือฝ่ายดี อกุศลธรรมเป็นฝ่ายร้าย แล้วก็อัปยาคตธรรม ได้แก่ที่เป็นอัปยาคต เป็นกลางๆ ไม่ใช่ดีไม่ใช่ร้าย ไม่พูดว่าดีหรือร้าย

ที่ว่ามานี้เป็นการจำแนกให้เห็นว่า คำว่า “ธรรม” นี้ครอบคลุมหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ดีก็เป็นธรรม ชั่วก็เป็นธรรม วัตถุก็เป็นธรรม ร่างกายก็เป็นธรรม นามธรรมหรือเรื่องจิตใจก็เป็นธรรม ตลอดจนนิพพานก็เป็นธรรม ไม่ว่าจะอะไรเป็นธรรมหมดทั้งนั้น

ธรรมในความหมายนี้ บางทีฝรั่งก็แปลว่า thing ไทยก็แปลว่าสิ่ง ใกล้เคียงกันมาก คำว่า “สิ่ง” ในภาษาไทยกับ “thing” ในภาษาอังกฤษนี้ บังเอิญว่าเสียงใกล้เคียงหรือคล้ายกันมาก แล้วก็มี ความหมายเหมือนกัน

มองดูทีแรก ทั้ง “สิ่ง” และ “thing” ให้ความรู้สึกว่าเป็นจำพวกวัตถุหรือรูปธรรม ถ้าอย่างนั้นก็ถือว่าไม่ครอบคลุม อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะในภาษาไทยก็ตาม ในภาษาอังกฤษก็ตาม เวลาจะหาคำมาแทนสิ่งที่ตัวพูด แล้วจะให้ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ก็ไม่รู้จะหาคำอะไรมาแทน ไปๆ มาๆ ถึงจะไม่เต็มใจ ก็ต้องใช้คำว่า “สิ่ง” กับ “thing” นี้แหละ

ขอให้นึกกันดู แม้แต่เรื่องนามธรรม ในภาษาไทยนี้ พวกเราบางครั้งจะหาคำพูดมาสื่อแทนอะไรบางอย่างที่เป็นความรู้สึกนึกคิดซึ่งเป็นนามธรรม ก็หาไม่ได้ แล้วก็ต้องใช้ “สิ่ง” และในภาษาอังกฤษก็เหมือนกัน ฝรั่งก็ต้องใช้ “thing”

เอาเป็นว่า ในที่สุดเ็นทางภาษานั้น เราต้องการคำพูดอะไรคำหนึ่ง ที่หมายรวมทุกสิ่งทุกอย่าง แทนทุกสิ่งทุกอย่าง แทน everything ได้ทั้งหมด และในภาษาบาลี หรือในคำพระ ท่านมีอยู่แล้ว ก็คือ “ธรรม” นี้เอง

รวมความว่า “ธรรม” ในความหมายที่หนึ่งนี้ สื่อความหมายว่าได้แก่ธรรมชาติ แต่เวลานี้ เราก็มายกอีกว่า ธรรมชาติคือไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์หรือจัดสร้างขึ้น สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นไม่ใช่ธรรมชาติ ตรงนี้ก็ยุ่งอีก เพราะคำว่า “ธรรม” นี้หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่รถมอเตอร์ไซค์ ก็ไม่พ้นเป็นธรรม คอมพิวเตอร์ก็ไม่พ้นเป็นธรรม

ลองมองให้ตลอดสิ ถึงจะว่ากันไปอย่างไรแค่นั้นก็ตาม ในที่สุดเอาเข้าจริงให้ถึงตัวแท้ รถมอเตอร์ไซค์ก็ดี คอมพิวเตอร์ก็ดี เนื้อตัวของมันก็เป็นสิ่งที่เกิดที่มีอยู่ตามธรรมดา ในธรรมชาติ ไม่ได้เอามาจากที่ไหนอื่นเลย ถึงจะแปรกรุปไปตามการประดิษฐ์แต่งสรรของมนุษย์ ก็เป็นเพียงสภาพซึ่งมีรูปร่างลักษณะการที่แปรไป แต่สาระเนื้อแท้ของมันก็ยังเป็นของธรรมชาติ เป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ แล้วมันก็ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่พ้นจากภาวะที่เป็นธรรมชาติไปได้ ที่ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ มันก็คือธรรมชาติแปรรูปซึ่งก็ไม่พ้นเป็นธรรมชาติ

ก็เอาละ ความหมายที่หนึ่งของ “ธรรม” ก็คือ ธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งทั้งหลายบรรดามี ไม่ว่าจะ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม ก็ตาม เป็นเรื่องวัตถุก็ตาม จิตใจก็ตาม เป็นเรื่องดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม ไม่ดีไม่ร้ายก็ตาม เป็นโลกีย์ก็ตาม เป็นโลกุตระก็ตาม หมดยุติ ไม่มีเหลือ นี้คือความหมายที่หนึ่ง

๒. “ธรรม” ในความหมายที่สอง ก็อยู่ด้วยกัน หรือต่อกันกับความหมายที่หนึ่งนั่นแหละ คือว่า สิ่งทั้งหลาย หรือธรรมชาตินี้ มีความเป็นอยู่เป็นไปของมัน ซึ่งเป็นความจริงของมันว่า มันจะต้องเป็นอย่างนั้น มันจะต้องเป็นอย่างนี้ มันมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป มันมีการเจริญเติบโต แล้วมีการเสื่อมสลาย มันเกิดขึ้นมา โดยมีกระบวนการเกิดอย่างนั้นๆ แล้วจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างนี้ๆ เหมือนกับมีกฎเกณฑ์กำกับอยู่ เรียกว่า ความเป็นจริงของมันที่มันจะเป็นไปต่างๆ หรือความเป็นไปของมันที่เป็นความจริงอยู่ในตัวมันเอง เรียกว่า ธรรมดาของมัน ที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นๆ หรือว่าธรรมชาตินี้มีธรรมดาของมันอย่างนั้น ซึ่งบางทีเราก็มักเรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งถ้าเราเข้าใจ มองไปถึง เราจึงจะเข้าใจมันชัดเจน ถ้าเราไม่เข้าใจถึงความจริงความเป็นไปของมันอันนี้ เราก็มารู้จักมันจริง

นี่ก็คือ “ธรรม” ในความหมายว่า **ธรรมดา** คือธรรมดาของธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมชาติ ที่เป็นของมันอย่างนั้นๆ หรือจะเรียกว่ากฎธรรมชาติ ก็เข้าใจตรงกันได้

ธรรมดา คือความจริงของธรรมชาติ ความเป็นไปที่แน่นอนของมันนี้ ถ้าเรารู้แล้ว นอกจากจะรู้จักตัวมันแล้ว เราจะสามารถถึงกับจัดการกับมันได้

ยกตัวอย่าง เช่นว่าต้นไม้มันแรก เราไปเห็นว่ามันมีรูปร่างลักษณะหน้าตาส่วนประกอบต่างๆ ที่เป็นอย่างนี้ๆ เรารู้จักมัน นี่คือธรรมในความหมายที่หนึ่ง คือที่เป็นธรรมชาติ ที่นี้ลึกกว่านั้น เรารู้ว่าต้นไม้นั้น มันเกิดมาอย่างไร มันเกิดจากอะไร ที่มันเป็นอย่างนี้นั้น มันมีความเป็นมาอย่างนั้นๆ เช่นต่อมาเรารู้ไปจนกระทั่งว่า ต้นไม้นี้เดิมมันเป็นเมล็ดอยู่ แล้วต่อมา มันงอกมันงามมันเติบโตขึ้นมาจนเป็นต้นไม้อย่างนี้ เราตามดูมันจนในที่สุดเรารู้กระทั่งว่า การที่มันมีการเจริญเติบโต จากที่เป็นเมล็ดนั้นมันโตขึ้นมา มันต้องอาศัยน้ำ อดายนี้ มีดิน มีน้ำ มีปุ๋ย มีไอชะไนดิน มีอุณหภูมิเหมาะ ฯลฯ เป็นเหตุปัจจัยต่างๆ แล้วมันจึงเจริญเติบโตขึ้นมา นี่คือรู้ธรรมในความหมายที่สอง คือธรรมดาของมัน

พอเรารู้กระบวนการเจริญเติบโตอะไรต่างๆ รู้เหตุปัจจัยของมัน รู้ความเป็นไปของมัน ว่ามันเป็นไปอย่างไร เรียกว่ารู้ธรรมดาของมัน หรือรู้กฎธรรมชาติของมันแล้ว เราก็สามารถจัดการกับต้นไม้นี้ได้ เช่นว่า ถ้าเราต้องการกินผลของมัน คราวนี้เราไม่ต้องไปเที่ยวหามันละ เราสามารถปลูกลงมันได้แล้ว แค่ออเมล็ดมาเท่านั้นเอง แล้วก็จัดการให้มันเป็นไปตามธรรมดาของมัน

แต่ก่อนนี้ เราจะกินผลของมันที่หนึ่ง เราต้องไปตามหามันที่ต้น แต่พอรู้ความจริงที่เป็นธรรมดาของมันแล้ว เราก็เอาเมล็ดของมันมาปลูกที่หลังบ้านเลย ต่อมาก็ไม่ต้องเดินไปไกลแล้ว แคไปหลังบ้าน ก็เก็บเอาผลที่ต้นไม่มากินได้ง่ายๆ สบายไปเลย

ยิ่งรู้มากมายลึกซึ้งละเอียดลออ ก็ยิ่งสามารถจัดการกับมันได้ตามปรารถนามากขึ้น ถึงขั้นตัดแปลงแก้ไขเปลี่ยนแปลงมันก็ได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ความเป็นจริงที่เป็นธรรมดาของมัน โดยจัดการให้ตรงกับเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ของมัน

สรุปว่า ความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปที่แน่นอนเป็นนิยามของธรรมชาติ ที่มีอาการเป็นกฎเป็นเกณฑ์อันนี้ เป็นความหมายของ “ธรรม” ในแง่ที่ ๒ ถ้าพูดเป็นภาษาบาลีเดิม เทียบเคียงกับคำว่าธรรมชาติ ก็ได้แก่คำว่า **ธรรมดา**

ธรรมดา ก็คือความเป็นไปของธรรมชาติ ธรรมชาติ ก็คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมดา ก็ว่ากลับกันไปกลับกันมา ถ้าถามว่า ธรรมชาติคืออะไร ก็ตอบว่า ธรรมชาติ คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมดา แล้วถามว่า ธรรมดาคืออะไร ก็ตอบว่า ธรรมดา คือความเป็นไปของธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมชาติที่เป็นของมันอย่างนั้น ธรรมดานี้แหละสำคัญนัก ถ้ารู้ธรรมดาแล้ว ก็ก้าวไปถึงขั้นที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ เอาละ ได้สองความหมายแล้ว

๓. สืบเนื่องจากความหมายที่ ๒ ก็ต่อถึงความหมายที่ ๓ เหมือนตามกันมาเอง ขอให้นึกง่ายๆ ว่า ในเมื่อสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งตัวเราด้วย มีอยู่เป็นธรรมชาติอย่างนี้ แล้วมันก็เป็นไปตามความจริงแห่งธรรมดาของมันที่เป็นอย่างนั้นๆ สุดแต่เหตุปัจจัยทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน ในเมื่อชีวิตของเราจะต้องเป็นไปอย่างนั้น เราอยากมีชีวิตที่ดี อยากมีความสุข อยากมีสุขภาพดี อยากมีความสุข อยากมีสติปัญญา ฯลฯ ทำอย่างไรจะสำเร็จล่ะ ก็ต้องปฏิบัติตัว ต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมดานั้น ตามธรรมดานั้น ปฏิบัติให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลที่ดีนั้นๆ จึงจะได้ผลอย่างที่ต้องการ

ถ้าทำไม่ถูกต้องตามธรรมดา ตามความเป็นจริงของมัน ตามกฎของธรรมดานั้น ที่เรียกว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัย เราไปทำผิดเหตุปัจจัย มันก็ไม่เกิดผลดีที่ต้องการ แต่เกิดผลร้าย เสียหายแก่ตัวเอง

เช่นอย่างร่างกายของเรานี้ ซึ่งเป็นธรรมชาติ ถ้าเรารู้ว่ามันเจริญเพราะอะไร มันแข็งแรงเพราะอะไร มันต้องการอาหาร เราก็ต้องกินอาหาร มันต้องการอาหารอย่างไหนมาบำรุงที่จะเป็นเหตุปัจจัยช่วยให้ร่างกายดีในด้านนี้ด้านนั้น เราก็เลือกหาอาหารอย่างนั้นๆ รู้กระทั่งว่าจะกินปริมาณแค่ไหน ให้ตรงตามที่มันต้องการ

รวมความว่า ยิ่งรู้ธรรมชาติของสิ่งนั้นตรงซัด รู้เต็มตามกฎธรรมชาติ รู้ถูกรู้ตรง เหตุปัจจัยจริงๆ ก็ยิ่งปฏิบัติได้ถูกต้องให้เกิดผลที่ดีนั้นๆ นี่คือการปฏิบัติที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ เพื่อให้เกิดผลดีแก่เรา

ข้อที่เราจะต้องประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นไปโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ที่เป็นธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ เพื่อให้เกิดผลดีแก่ตัวเรานี้แหละ เรียกว่า “ธรรม” ในความหมายที่ ๓

“ธรรม” ในความหมายที่ ๓ นี้ เรานิยมเรียกให้ง่ายให้สะดวกว่า ความประพฤติดีงาม หรือข้อปฏิบัติที่ดีงามของมนุษย์ แต่ที่จริงก็คือ ข้อที่มนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติ เช่น ดำเนินชีวิต ให้สอดคล้องกับความจริง หรือธรรมดาของธรรมชาติ ในทางที่จะให้เกิดผลดีตามความประสงค์ (หรือจะไม่ประสงค์ ก็ตาม) ของมนุษย์ ให้ชีวิตเข้าถึงภาวะดีงามที่พึงต้องการ

“ธรรม” ในความหมายที่ ๓ คือ การปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามธรรมดาที่มนุษย์จะต้องทำต้องดำเนินเพื่อให้เกิดผลดีแก่ตนนี้ เรียกชื่อได้ต่างๆ ถ้าจะเลียนศัพท์ให้คล้ายๆ เข้าชุดกับ หนังสือ-*ธรรมชาติ* สอง-*ธรรมดา* ข้อ ๓ นี้ก็ใช้คำว่า

ธรรมจริยา

ในการสัมพันธ์กับความเป็นจริงของธรรมชาติที่มันเป็นไปตามธรรมดานั้น ก็เป็นธรรมดาที่ว่ามนุษย์จะต้องการให้ตนเองได้รับผลดี หรือเกิดผลที่ดีแก่ตน คือต้องการมีชีวิตที่ดีมีความสุข เราต้องการแต่ส่วนที่ดี ที่ตรงกับความปรารถนาของเรา เราไม่อยากจะส่วนที่ไม่ดี ที่จะเกิดผลร้ายแก่ตน เมื่อมนุษย์ต้องปฏิบัติให้ถูกให้ตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาติที่จะให้เกิดผลดี คือธรรมจริยา และต้องละเว้นการปฏิบัติที่จะให้เกิดผลร้าย คือที่ผิดธรรมจริยา “ธรรม” ในความหมายที่ ๓ คือธรรมจริยานี้ จึงเกี่ยวข้องใกล้เคียงติดตัวมนุษย์มากที่สุด

จะเห็นว่า “ธรรม” ในตอนที่ เป็นความหมายที่ ๓ คือธรรมจริยานี้ เป็นข้อที่มนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติ และมีข้อที่ตรงข้ามกับมัน ที่จะต้องละต้องเว้นต้องไม่ปฏิบัติ พอถึงตอนนั้นแหละ ก็มีดี กับไม่ดี มีเรื่องของความดี กับความชั่ว ขึ้นมาละ คือ ส่วนหรือข้างที่จะปฏิบัติให้เกิดคุณเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ ก็เป็นข้อปฏิบัติที่เราเรียกว่าดี คือข้อที่จะทำให้เกิดผลดีที่เราต้องการ แล้วตรงข้าม ส่วนหรือข้างที่ว่าถ้าเราปฏิบัติ ก็จะทำให้เกิดโทษเกิดผลร้ายแก่มนุษย์ จัดเป็นข้อปฏิบัติที่เราเรียกว่าชั่วร้าย ไม่ดี ซึ่งเราก็จึงไม่ควรปฏิบัติ ควรละ ควรเว้น

เพราะฉะนั้น ถึงตอนนี้ คือในความหมายที่ ๓ ก็มีเรื่องความดี-ความชั่ว โดยที่ “ธรรม” ก็มีความหมายเป็นความดี แล้วก็เรียกภาวะที่ตรงข้าม หรือตัวไม่ดี เป็น “อธรรม”

แต่ที่จริง ในความหมายที่หนึ่ง ได้บอกแล้วว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นธรรมหมดทั้งนั้น ดังได้บอกต่อนั้นแล้วว่า “ธรรม” จำแนกออกไปเป็น กุศลธรรม ก็ธรรมนั้นแหละที่เป็น กุศล และอกุศลธรรม ก็ธรรมที่เป็นอกุศล แล้วยังมีอัพยากตธรรม คือธรรมที่ไม่เป็นกุศลไม่เป็นอกุศล นั่นคือ “ธรรม” ในความหมายที่ ๑ ซึ่งกว้างที่สุด ดีก็เป็นธรรม ชั่วก็เป็นธรรม ไม่ดีไม่ชั่วก็เป็นธรรม เพราะฉะนั้น ก็มีธรรมที่ดี ธรรมที่เลว ธรรมที่เป็นบุญ ธรรมที่เป็นบาป มีบุญธรรม มีบาปธรรม มีกุศลธรรม มีอกุศลธรรม มีอัพยากตธรรม

พอมาเป็นเรื่องของมนุษย์ มนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ธรรมก็มีความหมายที่ ๓ ขึ้น โดยเอาเฉพาะดีเท่านั้นเป็นธรรม ถ้าไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าธรรม แต่เป็นอธรรม

ถึงตอนนี้ เมื่อเราเข้าใจหลักการอย่างนี้แล้ว เราก็แยกได้ว่า ทำไมบางครั้ง แม้แต่ที่ไม่ดี เราก็พูดว่าธรรม

เราเรียนมาตั้งแต่เป็นเด็กๆ พ่อแม่สอน ครูอาจารย์สอนให้เรารู้จักกรรม เราก็รู้เราก็เข้าใจธรรมว่าเป็นเรื่องดีๆ ทั้งนั้น อยู่มาๆ เรามาฟังพระ ท่านว่ามีธรรมอันเป็นบาป เอ... อย่างไรก็ตาม ธรรมอันเป็นบาป ธรรมเป็นเรื่องดี มิใช่หรือ ธรรมจะเป็นบาปได้อย่างไร แต่พอเข้าใจหลักนี้แล้ว เราก็ไม่สับสน ทั้งความหมายที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ แสดงตัวของมันเองให้เราเห็นความหมายชัด พอรู้หลักแล้ว ก็ชัดไปถึงความหมายที่ ๔ ต่อไปด้วย

๔. มาถึง “ธรรม” ในความหมายที่สี่ ซึ่งไม่มีอยู่ด้วยตัวของมันเอง แต่กลับมาครอบคลุม “ธรรม” ทั้งในความหมายที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ที่เป็นของมันอย่างนั้น

ในความหมายที่ ๑ สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่เป็นธรรมชาติ มันก็เป็นของมัน อย่างนั้น มนุษย์จะรู้ จะไม่รู้ จะหลับตา จะลืมตา มันก็เป็นของมันอย่างนั้น ที่นี้ ในความหมายที่ ๒ ความเป็นจริงของมันที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นต้น ที่เรียกว่าธรรมดา ก็อีกนั่นแหละ มนุษย์จะรู้หรือไม่รู้ จะเกิดหรือไม่เกิด มันก็เป็นของมันอย่างนั้น แล้วในความหมายที่ ๓ สิ่งที่มีมนุษย์จะพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนเอง สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เป็นธรรมชาติของ ธรรมชาติ มนุษย์จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ มันก็เป็นของมันอย่างนั้น ถ้ามนุษย์รู้แล้วปฏิบัติตาม ก็ได้ผลดีแก่ตนเอง ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ก็เกิดผลร้ายเสียหายไปเอง โดยที่ว่ามันก็มีอยู่เป็นอยู่ของมันอย่างนั้น

ในเมื่อ “ธรรม” ในความหมายทั้ง ๓ อย่างนั้น มันมีอยู่ของมันอย่างนั้น ถ้ามนุษย์ไม่รู้ ตัวมนุษย์เองก็ไม่ได้ประโยชน์จากมัน ถ้ามนุษย์รู้เข้าใจปฏิบัติได้ สอดคล้อง ก็เกิดประโยชน์แก่ตนเอง แต่อยู่ๆ จะให้มนุษย์ทั่วทั้งหมดยุติเข้าใจ ธรรมอย่างที่ว่านั้น ก็เป็นไปไม่ได้ จึงต้องมีผู้ที่ทรงปัญญา ที่เราเรียกว่า พระพุทธเจ้า มารู้เข้าใจรู้แจ้งชัดธรรม ทั้งในความหมายที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ แล้วทรงนำเอาความจริงที่รู้แจ้งชัดนี้ มาบอกเล่า มากล่าว มาสั่งสอน ชี้ให้ดู ให้มนุษย์ทั้งหลายรู้เข้าใจและรู้จักใช้รู้จักปฏิบัติธรรมในความหมายทั้งสามนั้น

คำสอน คำบอกเล่า ของท่านที่เรียกว่าพระพุทธเจ้านี้ เป็นสื่อให้พวกเรา เหล่ามนุษย์รู้เข้าใจรู้จักใช้รู้จักปฏิบัติธรรมในความหมายทั้งสามอย่างแรก คำบอกเล่ากล่าวสอนของท่าน ก็เป็นสื่อ เป็นตัวแทน เป็นคำที่แสดงออกมาของ ธรรมทั้งสามความหมายนั้น บอกเล่ากล่าวแสดงครอบคลุมทั้งหมด

ในเมื่อคำสอนของท่านเป็นสื่อเป็นตัวแทนที่แสดงธรรมใน ๓ ความหมายแรก เมื่อเราเล่าเรียนสดับฟังคำสอนนั้น เราก็รู้เข้าใจเข้าถึงธรรมในทั้งสามความหมายนั่นเอง คำสอนของพระพุทธเจ้าก็เลยเรียกว่า “ธรรม” ด้วย โดยเป็น ธรรมในความหมายที่ ๔ ซึ่งเมื่อเรียกให้เป็นศัพท์ที่เรียงเข้าสู่ชุด ต่อจาก ๓ คำแรก หึ่ง-*ธรรมชาติ* สอง-*ธรรมตา* สาม-*ธรรมจริยา* ข้อ ๔ นี้ ก็เรียกว่า **ธรรมเทศนา**

เป็นอันว่า “ธรรม” ก็เกิดมีความหมายที่ ๔ ขึ้นมา คือหมายถึง คำสอนที่แสดง ธรรมใน ๓ ความหมายก่อนข้างต้นให้เรารู้จักเข้าใจ

เมื่อเป็นอย่างนี้ “ธรรม” ในความหมายที่ ๔ นี้ก็เลยกลายเป็นจุดเริ่ม เหมือนกับว่า เราพบกับธรรมในความหมายที่ ๔ นี้ก่อนความหมายอื่นๆ ดังที่เมื่อมีใครถามว่า “ธรรมคืออะไร?” เราก็ตอบว่า “ธรรม คือคำสอนของพระพุทธเจ้า” นี่คือการรู้ธรรมในความหมายที่ ๔ คือคำสอนของพระพุทธเจ้านี้ ที่จะสื่อแสดงธรรมที่เป็นตัวยืนในสามข้อแรก เหมือนเป็น ตัวแทนของธรรมตัวยืนในสามความหมายแรกนั้น

ย้าว่า มนุษย์มารู้เข้าใจเข้าถึงธรรมในสามความหมายแรกซึ่งเป็นตัวยืนได้ ด้วยอาศัยธรรมคือคำสอน ซึ่งจำเพาะว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ได้ตรัสรู้ธรรมในสามความหมายนั้นแล้ว และมีใช้แสดงอะไรอื่น แต่หยิบยกธรรมในความหมายสามอย่างแรก นั้นมาแสดง มาสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ให้คนทั้งหลายรู้เข้าใจได้ประโยชน์

รวมความว่า ได้ความหมายของ “ธรรม” ที่สำคัญ ๔ อย่าง เรียงศัพท์เข้ากันเป็น ชุดว่า *ธรรมชาติ ธรรมตา ธรรมจริยา* และ *ธรรมเทศนา*

ปจฉา: [ขอสรุป และโยงให้ชัดอีกที – ไม่สามารถได้ยินคำถาม จับความตามคำตอบ]

พระพรหมคุณาภรณ์: ทวนอีกทีหนึ่งว่า “ธรรม” มีความหมายมากมาย ในที่นี้ เราจับเฉพาะความหมายที่เป็นหลัก ๔ อย่าง คือ

๑. **ธรรมชาติ** คือ สิ่งทั้งหลายบรรดามี ที่เกิดที่มีตามธรรมดาของมัน
๒. **ธรรมดา** คือ ภาวะความเป็นไปของธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ

๓. **ธรรมจริยา** คือ ข้อที่มนุษย์ต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดา คือ สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมดานั้น เพื่อให้เกิดผลดีที่พึงประสงค์

๔. **ธรรมเทศนา** คือ คำสอนที่แสดงธรรม คือธรรมชาติ ธรรมดา และธรรมจریانัน

ตามที่ว่านี้ จะเห็นว่า ผู้ที่เข้าถึงธรรมที่เป็นธรรมดาในความหมายที่ ๒ ก็คือเข้าถึงความจริงที่เป็นแก่นแท้ของธรรมชาติในความหมายที่ ๑ แล้วจากการที่เข้าถึงธรรมในความหมายที่ ๒ นั้น ธรรมจริยาซึ่งเป็นความหมายที่ ๓ ก็จะตามมาด้วย และเมื่อรู้แจ้งชัดธรรมในความหมายทั้ง ๓ นั้น โยงรวมเป็นอันเดียวกัน จึงจะสามารถแสดงธรรมเทศนา ในความหมายที่ ๔ ที่จะสื่อถึงธรรมใน ๓ ความหมายแรกนั้นได้

เมื่อเข้าใจความหมายของธรรมอย่างทีพุดมานี้แล้ว ต่อไปก็ไม่ต้องงง ถ้าใครมาพุดถึงธรรมที่ดี ธรรมที่ไม่ดี หรือพุดว่า จงประพฤติธรรม อย่าประพฤติสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ก็ไม่ต้องเถียงว่า ไหนว่าทุกอย่างเป็นธรรม ไม่มีสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม แล้วท่านมาพุดทำไมว่า จงอย่าประพฤติสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม สิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ก็เป็นอธรรม ท่านพุดอย่างไรกัน มันขัดกันนี้ เมื่อรู้ความหมายอย่างนี้แล้ว ก็ไม่ขัดกัน หมดปัญหาไป

ธรรมดี ธรรมเลว หรือธรรม และอธรรม อะไรต่างๆ เราแยกได้ถูก พอเขาพุดมา ในใจของเรารู้ทันว่า อ้อ นี่เขากำลังพุดถึงธรรมในความหมายที่ ๑ นี่...ธรรมในความหมายที่ ๒ นี่...ธรรมในความหมายที่ ๓ นี่...ธรรมในความหมายที่ ๔

ผู้เรียนพุทธศาสนา ตามปกติก็เจอธรรมในความหมายที่ ๔ ก่อน พอเริ่มก็เจอว่า ธรรมคืออะไร? ธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความหมายนี้อยู่ท้ายสุด แต่เป็นจุดเริ่มของผู้เรียน เพราะเป็นธรรมตัวสี่ตัวแทนตัวแสดง ที่จะนำผู้เรียนไปเข้าถึงธรรมตัวอื่น ในความหมายที่ ๑-๒-๓ เพราะอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ธรรมก็เป็นอยู่มีอยู่ตามปกติธรรมดาของมัน แต่มนุษย์ทั่วไปไม่รู้ไม่เข้าใจ จนกระทั่งมีท่านผู้รู้เข้าถึงความจริงนั้น แล้วนำมาบอกมาสอนมาแนะนำมาอธิบาย คนอื่นจึงเข้าใจ คนอื่นต้องอาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสื่อที่จะพาตัวเองไปเข้าถึงธรรมที่แท้จริง เพราะฉะนั้น เราก็ต้องมาเจอกับธรรม ที่หมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก่อน เพื่อช่วยสื่อให้เราไปเข้าถึงธรรมตัวจริง

ตอนที่

๑๗

การศึกษาเริ่มที่ตาหู จะดูฟังได้แค่ค้นหา หรือไปถึงปัญญา ก็มาลุ่นกัน

เกิดมากับอวิชชา ก็เป็นธรรมดาจะเจอหน้ากับทุกข์

เรื่องของการเรียนรู้ ก็หมายถึงการศึกษา แล้วก็หมายถึงการที่จะได้เจริญออกงาม หรือพัฒนาชีวิต จับที่จุดสำคัญว่าจะเกิดมีสติปัญญาที่จะนำพาชีวิตให้เจริญออกงามไป ได้ด้วยดี

การศึกษาเริ่มมาตั้งแต่เกิด ไม่ต้องพูดถึงเรื่องของชีวิตให้ยืดยาว ไม่ต้องไปสืบจนกระทั่งถึงชาติก่อนชาติหน้า เอาแค่นี้ในชาติปัจจุบันนี้ โดยพิจารณาความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เริ่มตั้งแต่เกิดมานี้ พอเกิดปุ๊บ เราก็ต้องดำรงชีวิตที่เรียกว่าอยู่ให้รอด อยู่รอดแล้วก็ดำเนินชีวิตที่จะอยู่ให้ดี

มนุษย์จะมีชีวิตเป็นอยู่ได้อย่างไร แค่นี้จะมีชีวิตอยู่รอดไปได้ ก็ต้องมีวิธีที่จะทำให้เป็นอยู่ได้ มนุษย์เกิดมา มีแต่ตัว ก็ออกมาอยู่ท่ามกลางโลกนี้ที่ยังไม่รู้เรื่องอะไรเลย แม้จะมีตาและลิ้นตา ก็เห็นอะไรยังไม่ชัด แล้วก็รู้ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วจะอยู่ได้อย่างไร ก็อย่างที่ว่าแล้ว คือต้องอาศัยผู้อื่นเลี้ยงดู

ที่นี้ขอตัดผ่านเรื่องผู้อื่นเลี้ยงดู ที่พูดไปแล้ว รวมความก็เป็นอันว่า ผู้อื่นช่วย เช่น พ่อแม่ช่วยเลี้ยงดู และในระหว่างนั้นก็เรียนรู้ไป ฝึกตัวเองไป จึงเป็นอยู่ได้

ที่นี้เรามาดูเรื่องการเรียนรู้ของมนุษย์นี้ เมื่อมนุษย์เกิดมา ยังไม่รู้จักอะไร จากการที่ไม่รู้นี้ ก็มีผล คือ เมื่อไม่รู้อะไร ก็ทำอะไรไม่ถูก เมื่อไม่รู้ว่าเป็นอะไร มีความสัมพันธ์กับตัวเองอย่างไร เป็นคุณเป็นโทษอย่างไร ก็ติดขัดไปหมด เพราะไม่รู้อะไรจะวางตัว และจะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร

พอเกิด มนุษย์ก็ออกมาอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมรอบตัวเต็มทั่วไปหมด การที่จะมีชีวิตเป็นอยู่ได้ อยู่ให้รอด ก็คือต้องเอาชีวิตของตัวเองนี้ดำเนินเดินหน้าไปในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมนั้น ชีวิตของเราจะเป็นอยู่ไปได้ได้อย่างไร คือเราจะดำเนินชีวิตไปได้อย่างไร ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมนั้น

ที่นี้ สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นตัวก็ไม่รู้จักเลย เมื่อไม่รู้จัก ก็ติดขัดไปหมด ปีบคั้นขัดข้องไปทุกอย่างทุกทาง อย่างที่เราเรียกในภาษาไทยว่าเป็นปัญหา ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา

ที่จริง “ปัญหา” ที่แปลว่าขัดข้องนี้ เป็นความหมายที่พัฒนาขึ้นมาจนซักจะแปรไปกลายเป็นเรื่องของความปีบคั้นติดขัด ซึ่งเป็นความหมายใหม่

แต่เดิมนั้น ในภาษาพระ คำว่า “ปัญหา” แปลว่า “คำถาม” ที่นี้ พอเป็นคำถามที่ตอบยาก ต้องขบคิดมาก ก็ข้องจิตคาใจติดค้างอยู่ในความคิด เรียกว่าคิดไม่ออก ขบไม่แตก ไปๆ มาๆ ถึงแม้ไม่เป็นคำถาม อะไรๆ ที่ข้องขัด ก็เรียกว่าปัญหา แต่ที่จริงก็คือไม่ใช่เป็นคำเดิม ที่เป็นเจ้าของความหมายนี้

ที่เท่านั้น ภาวะที่เกิดขึ้นมา เป็นความติดขัด ปีบคั้น กดดัน ขัดข้อง เพราะไม่รู้จะทำอย่างไร เรียกว่า “ทุกข์” นี่คือตัวศัพท์ที่แท้

แต่สมัยนี้มาเรียกว่าเป็นปัญหา โดยที่ว่าเรื่องราวข้อติดขัดนั้น เกิดเป็นคำถามขึ้นมาแก่ตัวเอง ไม่ต้องมีคนอื่นมาถาม แล้วบางทีบางแง่ก็เลยทำให้เกิดความสับสน ทำให้คนไม่ค่อยเข้าใจหรือเข้าใจผิดพลาดไปในความหมายของคำว่าทุกข์

เป็นอันว่า ชีวิตที่เป็นอยู่กันนี้ พอเกิดปุ๊บ ก็โผล่ออกมาอยู่ท่ามกลางโลกของสิ่งแวดล้อมรอบตัว แล้วก็เริ่มติดขัดทีเดียวนี่ว่า จะเป็นจะอยู่ได้อย่างไร การที่จะเป็นจะอยู่ได้ อย่างที่ว่าแล้ว ก็ต้องรู้จักสิ่งต่างๆ เพราะชีวิตจะดำเนินไปได้ ก็ต้องรู้ว่าสิ่งนั้นๆ เป็นอะไร และรู้ว่าจะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร เมื่อไม่รู้อะไร ก็ไม่รู้ว่าจะทำตัว จะปฏิบัติตัวอย่างไร จะสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้นอย่างไร ก็ติดขัดคับข้อง นี่คือเกิด “ทุกข์”

ถึงตอนนี้ก็ได้ความว่า **หนึ่ง** ไม่รู้ เกิดมาด้วยความไม่รู้ หรือเกิดมาโดยมีความไม่รู้ มีสิ่งมีภาวะที่เรียกว่า **“อวิชชา”** สอง เมื่อไม่รู้ ก็ทำอะไรไม่ถูก สัมพันธ์กับอะไรไม่ถูกไปหมด จึงเกิดความติดขัด ปีบคั้น ขัดข้อง กับตัวเอง เป็นภาวะที่เรียกว่า **“ทุกข์”**

ไม่ว่าจะรู้ดีทุกข์ หรือไม่รู้ดีทุกข์ มันก็คือทุกข์ ซึ่งเป็นภาวะตามธรรมดาธรรมชาติของมัน

ได้ตัณหามา นำพาชีวิต ก็ต้องติดเอาตาสันไปด้วย

ตกลงว่า มีอวิชชาเกิดมา ก็มีทุกข์ ได้คู่ละ คือ **อวิชชา** กับ **ทุกข์** เพราะไม่รู้ จะเป็นอะไรอยู่ จึงติดจึงขัด ทีนี้ทำอย่างไรจึงจะดำเนินชีวิตไปได้

มนุษย์เกิดมา มีแต่ตัว ก็จริง แต่ตัวนี้มีอะไรติดมาด้วย ไม่ใช่ตัวเปล่าๆ แต่ตัวนั้นมีเครื่องมือที่จะเอามาติดต่อกับสิ่งแวดล้อมนั้นแหละ

ตรงนี้สำคัญนัก ย้ำว่า เกิดมาไม่รู้ จึงติดขัด ก็ต้องหาทางรู้ ทำอย่างไรจะรู้ได้ละ อ้อ สิ่งที่จะช่วยให้รู้ก็ติดตัวมาแล้ว คือคนเกิดมามีเครื่องมือที่จะรู้และติดต่อกับสิ่งแวดล้อมติดตัวมาด้วยแล้ว การรู้จักโลกรู้จักสิ่งแวดล้อมก็เริ่มที่นี้แหละ เครื่องมือที่ติดตัวมาด้วยนี้ ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วลึกเข้าไปในตัวก็คือ ใจ ที่จะประมวล ที่จะปรุง ที่จะจัดสรรสิ่งที่รู้เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น และทางกายนั้น ให้ได้ให้เป็นไปอย่างที่ต้องการ

เครื่องมือสำหรับรู้และติดต่อกับสิ่งแวดล้อมที่ติดตัวมานี้ เรียกว่า “อายตนะ” แปลว่า แคน คือแคนที่ติดต่อนั่นเอง ตาของเราเป็นแคนที่ติดต่อกับโลก โดยดู-เห็น หูของเราก็เป็นแคนที่ติดต่อกับโลก โดยฟัง-ได้ยิน ฯลฯ เป็นอันว่า เรามีเครื่องมือติดต่อกับโลกหรือสิ่งแวดล้อมติดตัวมาด้วย ตรงนี้แหละที่สำคัญ มันจะเป็นตัวไขปัญหา ที่จะมาแก้ทุกข์ ทำลายความติดขัดขั้นต้น เพื่อจะให้ดำเนินชีวิตไปได้

“อายตนะ” นี้ ที่ว่าเป็นแคนที่ติดต่อ คือเป็นแคนรับแคนส่งแคนสื่อสารติดต่อ เป็นทางผ่านของการติดต่อกับสื่อสาร เป็นคำที่มีความหมายอย่างที่เราเรียกว่าเป็นเชิง passive ไม่ค่อยนิยมใช้ แต่มีคำเรียกอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนิยมใช้ทั่วไป มีความหมายเชิง active คือคำว่า “อินทริย์” แปลว่า เจ้าการ หรือเจ้าหน้าที่ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า **อินทริย์** ในฐานะเป็นอวัยวะที่เป็นเจ้าหน้าที่ เป็นเจ้าการ เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ติดต่อรู้จักโลก ๖ ตัว อยู่ข้างนอก ๕ ตัว คือ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย** และข้างใน ๑ ตัว คือ **ใจ**

ตา เป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อในงานดู-เห็น **หู** เป็นเจ้าการเจ้าหน้าที่ในงานฟัง-ได้ยิน เป็นต้น เป็นอันว่าเรามี อายตนะ เครื่องมือสื่อสาร หรืออินทริย์ เจ้าหน้าที่ติดต่อกับโลกติดตัวมา ๖ อย่าง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้แหละจะทำให้เราได้ความรู้เกี่ยวกับโลก รู้จักสิ่งแวดล้อมรอบตัว เมื่อรู้จักแล้ว เราก็จะปฏิบัติต่องานนั้นได้ เราก็จะดำเนินชีวิตไปได้

แต่ต้องเข้าใจให้ชัดอีกหน่อยว่า พอเกิดมาใหม่ๆ ทันทีที่รู้ แค่เห็น แค่ได้ยิน ฯลฯ นั้นยังไม่พอ แค่เห็น แค่ได้ยิน คนยังไม่รู้ขึ้นมาทันทีว่ามันคืออะไร เป็นอย่างไร มันมีคุณสมบัติอย่างไร แค่นี้ให้เห็นว่า อันนี้สีเขียว นี่เป็นอะไร ก็ต้องใช้เวลาบ้างแล้ว เพราะฉะนั้น การรู้จัก การรู้เข้าใจนี้ ไม่ใช่ได้ปุ๊บปั๊บทันที ต้องรู้ด้วยการเรียนรู้ ต้องมีการ **เรียนรู้**

ที่นี่ การที่จะอยู่รอดเป็นอยู่ได้นั้น มันรอช้าไม่ได้ การที่จะรู้ไปถึงขั้นที่ว่าเป็นอะไร เป็นอย่างไร มีคุณมีโทษอย่างไร แล้วจะปฏิบัติอย่างไร ทำอย่างไร ที่ต้องรู้โดยเรียน หรือ ต้องมีการเรียนรู้นั้น ต้องใช้เวลาบ้าง แต่ถ้าได้เรียนรู้แล้ว ก็จะค่อนข้างแน่นอน คือรู้ว่า จะทำตัวอย่างไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร นี่คือการปฏิบัติได้ต้องอาศัยความรู้ แม้ว่าบางที่รู้น้อย รู้ไม่พอ หรือรู้ผิด แล้วก็อาจจะปฏิบัติไปถูก แต่ในที่สุดก็จำเป็นต้องอาศัยรู้ จนกระทั่ง ต้องรู้จริง รู้เพียงพอ และทั้งหมดในการที่จะรู้อย่างที่ว่านี้ ต้องอาศัยเวลา

ที่นี้บางที่จะอาศัยเวลา จะรอให้รู้ จะรู้ให้พอ ก็ไม่ได้ บางกรณีเป็นเรื่องเฉพาะหน้า จับพลันทันใด แล้วจะทำอย่างไร

ตอนนี้ก็มาถึงอีกด้านหนึ่ง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นมันไม่ใช่สื่อให้ “รู้” อย่างเดียว ไม่ใช่แค่นั้น ตานี้ไม่ใช่ดูแล้วก็รู้เขี้ยวรู้แดงรู้เหลือง รู้กลมรู้แบนรู้เหลี่ยม อะไรเท่านั้น มันมีอีกอย่างหนึ่ง คือ “รู้สึก” ด้วย ตรงนี้แหละสำคัญมาก

อินทรีย์ – ตา หู จมูก ลิ้น กาย – ทำหน้าที่นอกจากสื่อให้รู้ ก็สื่อให้รู้สึกด้วย พอเห็น พอได้ยินอะไรต่างๆ ก็มีความรู้สึก คือสบาย ถูกหูถูกตา น่าชอบใจ หรือไม่สบาย ชัดตา แสงหู น่าเกลียดน่ากลัว ซึ่งมีผลเป็นปฏิกิริยาออกไปได้จับไวทันที เมื่อยังไม่มีความรู้ หรือก่อนจะรู้ ความรู้สึกจึงช่วยมนุษย์ได้มาก หรืออาศัยความรู้สึกช่วยตัวเองไว้ก่อน เช่น ได้ยินเสียงดังสนั่นหวั่นไหว อย่างฟ้าผ่า หรือเห็นอะไรใหญ่โตดำทะมึนเคลื่อนเข้ามา รู้สึกหวาดกลัว ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร มีภัยหรือไม่ ก็หลบ หรือหนีไปก่อน ช่วยให้ปลอดภัยได้

แต่ถ้าอยู่แค่อาศัยหรือใช้ความรู้สึก ก็มีชีวิตอยู่แค่ในระดับของสัญชาตญาณ เหมือนบรรดาสัตว์ชั้นต่ำทั้งหลาย (และในระดับนี้ ก็ที่ถือถืออาดซ้ำกว่าสัตว์พวกนั้น แพ้มันด้วย) ไม่พัฒนาปัญญาที่เป็นความรู้อันประเสริฐอย่างวิเศษของมนุษย์ขึ้นมา ซึ่งจะแก้ปัญหาคับทุกข์ภัย ทำการทั้งหลายอีกมากมายให้สำเร็จได้อย่างกระจ่างแจ้งแท้จริง แถมน่ากว่านั้น บางที่ยังไม่ได้ความรู้ชัด เอาความรู้สึกไปเป็นเชื้อของความคิด เลยปรุงแต่งเตลิดเปิดเปิงไปเหมือนอย่างกระต่ายตื่นตูม กลายเป็นอันตรายได้มากมายใหญ่หลวง

เป็นอันว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรานี้ ทำหน้าที่สองด้าน เหมือนกับทางแยกสองทาง ด้านรู้เป็นของจริงของแท้ เป็นงานสำคัญที่จะทำให้เราดำเนินชีวิตได้ดี แต่มันไม่ค่อยได้มางายๆ ต้องเรียน ต้องใช้เรี่ยวแรง ใช้เวลา ต่างจากด้านความรู้สึกที่เหมือนว่า ง่ายๆ ไร เกิดทันที อันไหนได้ยินได้เห็นแล้วไม่สบายตา ไม่สบายหู ไม่ถูกกัน ก็รู้สึกในทางผละผลักขัดแย้ง แล้วก็เกิดปฏิกิริยาซิงซังไม่ชอบใจ พอไม่ชอบใจซิงซัง ก็ไม่เอา ก็หนี หรือถ้าตัวใหญ่กว่าเหนือกว่า จัดการกับมันได้ ก็อาจจะทำลายมันเสีย แต่ถ้าได้ยินได้เห็นแล้ว รู้สึกสบาย ก็อยากได้อีกเอา ก็เข้าไปหา เข้าไปเอา

ด้วยเหตุที่ว่า ด้านรู้สึกนี้มันไว มันมีปฏิกิริยาออกมาในใจตัวเอง กำหนดการตัดสินใจได้ทันที คนก็จึงอยู่ใต้อิทธิพลของความรู้สึกกันมาก ด้านรู้สึกก็จึงมักขึ้นหน้ามาเป็นตัวชักนำหรือนำพาการดำเนินชีวิตก่อน ตั้งต้นแต่ว่า จะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร จะเอาหรือไม่เอา จะไปทางไหน อย่างไร ก็ขึ้นต่อความรู้สึก เอาความรู้สึกเป็นตัวกำหนดก่อน

ความรู้สึกนั้น ที่เป็นพื้นเบื้องต้น ศัพท์ทางการเรียกว่า “เวทนา” ซึ่งก็อย่างที่ว่าแล้ว รวมทั้งหมดมี ๓ อย่าง คือ

๑. รู้สึกสบาย เรียกว่า สุข

๒. รู้สึกไม่สบาย เรียกว่า ทุกข์ หรือถ้าไม่ใช่ทั้งสองอย่างนั้น ก็คือ

๓. รู้สึกเฉยๆ (อุเบกขา) จะว่าทุกข์ ก็ไม่ใช่ สุข ก็ไม่ใช่ (อทุกขมสุข)

แต่ทางพระบอกลึกลงไปอีก ที่ว่าไม่สุขไม่ทุกข์ หรือเฉยๆ นี้ ท่านว่าที่จริงมันเป็นสุขอ่อนๆ คือเพลينا

พูดกันง่ายๆ ว่า ความรู้สึก คือเวทนา มี ๓ อย่างนี้ เป็นความรู้สึก สุข ทุกข์ และเฉยๆ คืออุเบกขา หรืออทุกขมสุข คือไม่ทุกข์ไม่สุข เรียกสั้นๆ ง่ายๆ ว่า สุข ทุกข์ อุเบกขา

พอรับรู้ปั๊บ ก็มีความรู้สึก คือ สุข หรือทุกข์ หรือเฉยๆ ที่นี้ ถ้าอยู่ใต้อิทธิพลของความรู้สึก เป็นไปตามความรู้สึกอย่างที่ว่าเมื่อไหร่ ถ้ารู้สึกสุข ก็เกิดมีปฏิกิริยา คือชอบใจ ถ้ารู้สึกทุกข์ ก็เกิดมีปฏิกิริยาไม่ชอบใจ ถ้ารู้สึกอุเบกขา เฉยๆ ก็เรื่อยๆ เฉื่อยๆ เพลينا

ปฏิกิริยาต่อจากความรู้สึกสุขหรือทุกข์ ที่เป็นการชอบใจ หรือไม่ชอบใจนี้ เรียกว่า “ตัณหา” นี้คือ ต่อจากเวทนา ที่เป็นความรู้สึก ก็ตามมาด้วยตัณหา ซึ่งเป็นการสำแดงปฏิกิริยาหรืออาการตอบสนอง ว่าชอบใจ หรือไม่ชอบใจ พูดตามภาษาเก่า ที่ว่าชอบใจ-ไม่ชอบใจ หรือชอบ-ชังนี้ เขาใช้คำว่า ยินดียินร้าย

เป็นอันว่า คนเรานี่ โดยพื้นของมนุษย์ปุถุชน ที่ยังไม่มีการศึกษา ไม่ได้เรียนรู้ ไม่ได้ฝึก ไม่ได้พัฒนา ก็จะอยู่กับความรู้สึก และปฏิกิริยาต่อความรู้สึกนั้น ดังได้พูดไปแล้วที่ว่า ถ้าเวทนาเป็นสุข ก็ชอบใจ อยากได้ออยากเอา ถ้าเวทนาเป็นทุกข์ ก็ไม่ชอบใจ เกลียดชัง อยากจะหนี อยากจะพ้นไป หรือแม้กระทั่งอยากทำลาย นี่คือ ความชอบใจหรือไม่ชอบใจนั้นเป็นตัวกำหนดว่าจะเอาหรือไม่เอา จะเข้าหาหรือหลีกเลี่ยง อย่างไรที่ว่าแล้ว

พอชอบใจ ตกลงว่าจะเอา ที่นี้ก็คิด เริ่มตั้งแต่คิดว่าทำอย่างไรจะได้สิ่งนี้ เมื่อตกลงแล้ว ก็ลงมือทำ ตั้งแต่เคลื่อนไหว หาทางให้ได้มา ถ้าเกิดกรณีว่าคนอื่นก็อยากได้ ก็แย่งชิงกัน กลายเป็นเรื่องราวขยายกว้างขวางยืดยาวออกไป

อย่างที่ว่านี้ก็หมายความว่า คนที่เกิดมาในความไม่รู้คืออวิชชานั้น ปล่อยตัวจมอยู่ในความไม่รู้ การเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต การทำกิจการอะไรๆ ทั้งหลายของเขา เป็นไปตามกระแสของความรู้สึกแห่งเวทนา แล้วก็ถูกนำพาไปได้อำนาจของความชอบใจหรือไม่ชอบใจแห่งตัณหา เมื่อเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่า ตัณหาเป็นตัวการที่ครอบงำชีวิต โดยที่ว่าตัณหา นั้นดำเนินไป โดยไม่ต้องมีความรู้ คืออยู่กับอวิชชา

เพราะฉะนั้นก็จึงเข้าชุดกัน คือ เมื่อไม่มีความรู้ อยู่กับอวิชชา ตัณหา ก็เข้ามากำกับบงการ เมื่อความรู้ไม่มี ก็อาศัยตัณหา นำพาไป เอาแค่ปฏิบัติต่อความรู้สึกที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ เป็นตัวกำหนดว่าจะเอาอย่างไร แล้วก็ดำเนินชีวิตไปในความมืดๆ มัวๆ นี่คือสภาพพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ปุถุชน ซึ่งดำเนินไปตามตัณหา ที่ว่าชอบใจ ไม่ชอบใจ ซึ่งเป็นไปตามความรู้สึก คือเวทนา ที่เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือไม่ก็เฉยๆ เชื่องๆ ซึมๆ เป็นอยู่กันแค่ว่า พอมีเวทนากระตุ้นไหว ก็วิ่งเล่นโลดไปตามแรงขับของตัณหา

การมีชีวิตที่ดำเนินไปตามความรู้สึก ไม่เป็นไปด้วยความรู้ นั้นมันไม่แน่นอนว่าสิ่งนั้น การที่ทำนั้น ดีหรือไม่ จะเกิดประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่ เอาแน่ไม่ได้ แต่จะทำได้ละ เมื่อยังไม่รู้ แต่จะให้ชีวิตอยู่ไปได้ ก็อาศัยตัณหาไปก่อน นี่คือชีวิตของมนุษย์ปุถุชน

แต่ที่จริง ไม่ใช่ตัณหาอย่างเดียว ตัณหาเป็นแรงขับเคลื่อน และตัณหา นั้นก็มากับกิเลสอื่น ๆ เยอะแยะไปหมด ซึ่งไม่ต้องสาธยาย แต่ที่เป็นจุดสังเกตอย่างสำคัญ ซึ่งควรพูดไว้ในที่นี้ คือ บนพื้นของความไม่รู้ ที่อาศัยความอยากตามชอบใจไม่ชอบใจของตัณหา เป็นตัวขับเคลื่อนชี้นำตัดสินใจนั้น อวิชชาก็ให้กำเนิด “ความกลัว” ขึ้นมาเป็นตัวยังแรงขับของตัณหา เป็นคู่กันด้วย ความกลัว มิใช่เป็นตัวยังแรงขับเคลื่อน ไปเอา ไปหาเท่านั้น แต่เป็นตัวโหมการทำลายด้วย

“ความกลัว” นี้ ภาษาบาลีว่า “ภย” คือ ภย นั่นเอง แต่ในภาษาไทย พอพูดว่าภย แทนที่จะนึกถึงความกลัวในใจ คนก็มองไปที่อันตรายข้างนอก ดังนั้น สำหรับความกลัวในที่นี้ ถ้าใช้คำว่า “ภย” คนไทยก็จะสับสน อย่างน้อยก็ไม่ชัด จึงหาคำอื่นมาแทน ในที่นี้ขอใช้คำว่า “ตาสะ” (“ตาสนะ” หรือ “ตาสัน” ก็ได้, = ความเสียวสะดุ้ง หวาดสยอง) ซึ่งใช้ประกอบกันบ้างแทนกันบ้าง กับภยะ เป็นอันว่า **ตัณหา** (ความอยากตามที่ชอบไม่ชอบ) มาคู่กับ **ตาสะ** (= **ตาสัน**, ความหวาดกลัว)

เมื่อไม่รู้ว่าจะเจอ จะดีหรือจะร้าย ถ้าเจอที่ชอบใจ ก็ไม่เป็นไร ถ้าเจอที่ไม่ชอบใจที่ร้าย เป็นอันตราย เราก็จะแย้ เห็นได้ยิบสิ่งที่คุณความ มันจะทำร้าย แต่ไม่รู้ว่าจะกัน จะแก้ได้อย่างไร เมื่อไม่รู้ ก็กลัว ก็หวาดหวั่น ความกลัวที่พ่วงมากับความไม่รู้นี้ จึงครอบงำจิตใจ

ความอยากสนองชอบใจไม่ชอบใจ และความกลัวนี้ เข้ามาครอบงำชีวิตของปุถุชน เมื่อไม่รู้ ก็อยู่กับไปด้วยแรงขับของตัณหา ทำไปตามความอยากอย่างที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ถ้าชอบใจ อยากได้ ก็ดิ้นรนไปหาไปเอา ถ้าไม่ชอบใจ อยากพ้นไป ก็หนีหรือทำลายมันเสีย แต่พร้อมกันนั้น เพราะไม่รู้ ก็หวาดก็กลัวอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ต้องยังต้องระวังตัว เมื่อไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร ถ้าเข้าไป อาจเกิดอันตรายต่อชีวิต ก็ไม่ยอมเข้าไปหา หรือไม่ก็หลีกเลี่ยงหนีไปเสีย

เป็นอันว่า สำหรับมนุษย์ปุถุชน ผู้ยังไม่มีความรู้ ยังไม่ได้พัฒนาปัญญา *ตัณหา* กับ *ตาสน* ได้เป็นเครื่องช่วยนำพาและคุ้มกันชีวิตของเขา

ชีวิตที่ดี ในวิถีแห่งปัญญา มีสติให้ไม่ประมาท

อย่างไรก็ดี ก็เป็นอันต้องรู้ตระหนักไว้ว่า วิถีทางของ *ตัณหา* กับ *ตาสน* นี้ไม่ใช่ของดีจริง ไม่ปลอดภัย เพราะว่าของชอบใจ เป็นโทษก็มี ของไม่ชอบใจ เป็นคุณก็มี

ยกตัวอย่างได้ไหมครับว่าจะอะไรที่ชอบใจนั้นไม่แน่ บางที่เป็นโทษแก่ชีวิตของตัวเอง

ปุจฉา-สนทนา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม-ตอบ]

วิสัยชนา-ต่อ: ของอร่อย ชอบกิน เป็นอันตราย มีเยอะ ถ้าคนเอาแต่ชอบใจไม่ชอบใจ ก็โดนหลอกง่าย พอรู้สึกสบาย ชอบใจ ก็เอา เขาก็หลอกได้ เพราะไม่มีปัญญาที่จะรู้ความจริง รวมแล้วก็คือเสี่ยง เมื่ออยู่ด้วยตัณหา เอาความชอบใจไม่ชอบใจเข้าว่า ก็มีความเสี่ยงในการดำเนินชีวิต ถ้าไปเจอของชอบใจที่เป็นคุณ ก็ดีไป แต่ถ้าไปเจอของชอบใจ แต่เป็นโทษ ก็แย่ไปเลย แล้วบางทีของที่ชอบใจเป็นโทษร้ายถึงขั้นเสียหายไปทั้งชีวิตก็มี หรืออาจจะถึงกับตายไปเลยก็ได้ ตกลงว่า ในการจะมีชีวิตที่ดี ถ้าอยู่ด้วยความอยากตามที่ชอบใจไม่ชอบใจนี้ ไม่ปลอดภัย

ที่ว่านี้ก็รวมไปถึงเรื่องความกลัวด้วย ฐานของความกลัวนั้นก็คือความไม่รู้ เช่นเดียวกัน คือ ทั้งความอยากตามที่ชอบใจไม่ชอบใจ และทั้งความกลัวนั้น มันตั้งอยู่บนฐานของอวิชชา คือความไม่รู้ มีอวิชชาเป็นตัวเอื้อ เป็นวิถีที่ไม่พ้นทุกข์ ไม่ปลอดภัย

เอาละ ทีนี้ทำอย่างไรจึงจะมีชีวิตที่ดีได้ ก็ต้องใช้ด้านรู้ อย่างที่พูดกันมาแล้ว เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ติดตัวมา แต่เมื่อไหร่ คนอยู่แค่ความรู้สึก ยังไม่ทันรู้อะไร ก็ไปตามความรู้สึก แล้วโลดแล่นไปในกระแสตัณหา จึงเป็นวิถีของอวิชชา-ตัณหา แล้วก็คลุกเคล้ามอมแมมอยู่กับทุกข์ พ้นทุกข์ไปไม่ได้

ตั้งที่พูดเมื่อก็แล้วว่า เมื่อไม่รู้ ก็ติดขัดอึดอัด คืออวิชชากับทุกข์นั้น คู่กัน เมื่อติดขัดไม่รู้ว่าจะทำอะไรอย่างไร ดันหาที่มาบอกให้ มานำมาพาไป ดันหาที่อาศัยอวิชชานั้นแหละเป็นช่องว่างให้เข้ามา ก็เลยเป็นพวกเดียวกัน ไปด้วยกัน เพราะไม่มีความรู้ ก็ไปตามความรู้ดี แต่จะไปอย่างไร ก็ไม่สามารถพ้นจากทุกข์ได้ อวิชชา-ดันหา ก็จึงอยู่ในวิถีของทุกข์

ที่นี้ นอกจากด้านรู้สึก ก็มีด้านรู้ เราหันไปใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในด้านรู้ด้วย ด้านรู้นี้ มีการเรียนด้วย การเรียนมาช่วยพัฒนาความรู้ ทำให้รู้มากมาวกว้างขวางละเอียดลึกซึ้งซับซ้อนแยกแ่งแตกมุมออกไป เข้าถึงความจริงของโลกแห่งสิ่งแวดล้อมทั้งหลายรวมเข้ามาทั้งตัวเราเองด้วย ตั้งต้นแต่ว่า อ้อ นี่สี่เหลี่ยมสีแดง รูปร่างยาวสั้นกลมแบน เรียนรู้ว่าอันนี้เป็นต้นไม้เนาะ ต้นไม้ชนิดนี้มีลักษณะอย่างนี้ๆ เรียกว่าอะไร มีคุณสมบัติอย่างไร มีผลกินได้หรือกินไม่ได้ ฯลฯ

การเรียนรู้อันนี้ ทำให้เราปลอดภัยได้จริง เพราะว่าเมื่อรู้แล้ว ก็ตอบปัญหาได้ตรงปฏิบัติได้ถูกต้อง ก็หายติดขัด หายอึดอัด พ้นทุกข์โล่งไปได้ ดังนั้น การจะมีชีวิตอยู่ได้ดีอย่างแท้จริง จึงต้องอาศัยต้องใช้ความรู้ และความรู้ที่โยงจิตใจของเราออกไปเข้าถึงเนื้อตัวที่เป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายนี้ เรียกว่า **“ปัญญา”**

เพียงแค่ว่า มันคืออะไร มันเป็นคนหรือเป็นโทษ เราก็เริ่มปฏิบัติต่อมันได้ถูกต้อง เราก็พ้นจากความติดขัด บีบคั้น ขัดข้อง คือพ้นจากทุกข์ ในที่นี้ เพื่อให้กลมกลืนกับการใช้ภาษาของคนไทยปัจจุบัน ก็จะยอมให้คำว่า “ทุกข์” กับคำว่า “ปัญญา” ใช้แทนกันได้ เมื่อเรามีความรู้คือปัญญา เราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ได้ถูกต้อง ทุกข์ที่เราเรียกว่าปัญญา ก็ไม่เกิดคือหมดความติดขัดอึดอัดบีบคั้น นี้คือ *ปัญญา* *ปัญหาหมด* เราก็ดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องการด้านตรงข้ามกับไม่รู้ คือต้องการรู้ อะไรคือสิ่งที่ตรงข้ามกับความไม่รู้ ก็คือความรู้ ที่เมื่อก็บอกไว้เรียกว่าปัญญา นั่นคือคำเรียกอย่างทั่วไปเป็นคำกว้าง แต่ที่นี้ เราได้บอกกันไว้ว่า ความไม่รู้ เรียกว่า **“อวิชชา”** ก็มีคำจำเพาะที่ใช้เรียกให้เป็นคู่ตรงข้ามกัน คือเรียกความรู้ว่าเป็น **“วิชา”**

มาถึงนี้แล้ว ก็เป็นอันสรุปรวบยอดว่า เราต้องการ **“วิชา”** ที่จะทำให้เราพ้นไปจากทุกข์ ความพ้นไปจากทุกข์ ซึ่งเป็นด้านตรงข้ามกับทุกข์นี้ เรียกว่า **“วิมุตติ”** แปลว่า ความหลุดพ้น จะแปลอย่างไรๆ ว่าเป็นอิสระ ก็ได้ พอรู้-เกิดวิชา ก็หลุดพ้นจากทุกข์-เป็นวิมุตติ เป็นอันว่าได้อีกสายหนึ่ง คือ วิชาความรู้ วิมุตติก็พ้นทุกข์ ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นอีก วิชาแล้วก็วิมุตติ เป็นอันว่าได้ ๒ สาย คือ *อวิชชา-ทุกข์* กับ *วิชา-วิมุตติ*

ที่นี้ วิชาที่นั่นหมายถึงรู้จริงแจ่มแจ้ง มนุษย์นี่ก็จะเรียนรู้อันนี้ไปจนถึงรู้จริง ๆ รู้แจ้งเลยนี้ ไม่ใช่ง่าย ๆ ท่านก็เลยสงวนคำว่าวิชาไว้ใช้สำหรับความรู้แจ้งจริงจบเด็ดขาดไปเลย ส่วนความรู้ชัดแจ้งในระหว่างนี้ ตั้งแต่เล็กๆ น้อยๆ เพิ่มเติมไปเรื่อยๆ จนกระทั่งจบสิ้น ท่านให้ศัพท์ที่ใช้ได้กว้างๆ มาคำหนึ่งว่า “ปัญญา” ดังที่ได้บอกเมื่อกี้ที่หนึ่งแล้ว

ทวนความว่า ปัญญาเป็นความรู้เข้าใจที่พูดกันได้ทั่วไป ในระหว่างที่ยังไม่ถึงวิชา-ความรู้แจ้ง ก็เป็นปัญญาไปเรื่อยๆ จึงเป็นอันว่า ในระดับทั่วไปนั้น เราต้องการปัญญา เมื่อมีปัญญาเกิดขึ้น ก็จะทำให้ความบีบคั้นติดขัดคับข้องเบาบางลงไป คือทุกข์เบาบางลดน้อยลง เมื่อเป็นวิชา คือปัญญานั้นเป็นวิชาเต็มที่ ก็จะถึงวิมุตติโดยสมบูรณ์ ในระหว่างนี้ก็เท่ากับว่า ปัญญามาทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ที่น้อยลงไปเรื่อยๆ บรรเทาเบาบางลงไป

ขอสรุปตอนนี้นะ เป็นอันว่า เราเกิดในโลก ก็มาอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อม ที่ชีวิตจะต้องดำเนินไป เรามาแต่ตัว แต่การที่ชีวิตจะดำเนินไปได้ จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้อง โดยที่ต้องรู้จักมัน ต้องมีความรู้ ถึงแม้ว่าตัวเองยังไม่มีความรู้ แต่ก็มีเครื่องมือติดตัวมา ที่จะติดต่อกับโลก ที่จะเรียนรู้บรรดาสิ่งแวดล้อมได้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ต่อเข้ามาถึงใจ เรียกว่า อายตนะ หรือ อินทรีย์

แต่ที่นี้ การเรียนรู้ นั้น นอกจากเพิ่มพูนพัฒนาคืบหน้าไปโดยต้องผ่านกาลเวลา เร็วบ้าง ช้าบ้าง ในระหว่างนั้น เมื่อยังขาดแคลนความรู้ มีความรู้ไม่พอ อายตนะ หรือ อินทรีย์ก็ช่วยสื่อให้แก่ชีวิตอีกด้านหนึ่งด้วย ซึ่งก็มาช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ชีวิตในการที่จะดำเนินไปในโลกนั้น คือ นอกจากให้ได้รับความรู้แล้ว ก็ให้มีความรู้สึกด้วย ความรู้สึกนี้ก็มีบทบาทชักนำชีวิต โดยที่มันเรียกร้องให้ชีวิตมีปฏิกิริยาต่อสิ่งที่ได้พบในสิ่งแวดล้อมต่างๆ นั้น ในอาการของความชอบใจ-ไม่ชอบใจ ไปตามความรู้สึกนั้นๆ

ถ้ามนุษย์ไม่มีความรู้ หรือไม่ใช้ความรู้ แต่เป็นทาสของความรู้สึก แล้วดำเนินชีวิตไปตามแรงของความชอบใจ-ไม่ชอบใจนั้น ก็เป็นสายหรือวิถีที่เรียกว่า อวิชา-ตัณหา-ทุกข์ หรือสั้นๆ ว่า อวิชา-ทุกข์ แล้วก็จะพบประสบทุกข์รำไป ไม่พ้นจากทุกข์ไปได้

ที่นี้ อีกสายหนึ่งก็คือ ใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ต่อถึงใจนั้น ในด้านรู้ ได้แก่เรียนรู้ เมื่อเรียนรู้ไป มีความรู้เข้าใจจริง ก็จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง แม้แต่เอาความรู้มาปรับแปรแก้ไขความรู้สึกให้พัฒนาขึ้นด้วย เช่นเปลี่ยนความรู้สึกโกรธเป็นรู้สึกเห็นใจ ทำให้ดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี ก็เป็นสายหรือวิถีที่เรียกว่า วิชา-วิมุตติ คือ มีวิชา รู้แจ้งความจริงแล้ว ก็วิมุตติ หลุดพ้นจากทุกข์ ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นมาบีบคั้นขัดข้องได้เป็นอิสระแท้จริง

แถมทำยนิตหนึ่ง เมื่อกันี้ ในวิถีของอวิชา-ตณหา-ทุกข์ ได้บอกไว้ว่า บนฐานของอวิชาความไม่รู้ันั้น *ตณหา* ซึ่งนำพาบงการให้เอาให้ทำอะไรง่างๆ ด้วยความอยากตามชอบใจและไม่ชอบใจ มีตัวทำงานควบคู่พวงกันมา คือ *ภะ* หรือ *ตาสัน* ได้แก่ความกลัว ซึ่งตามปกติมาทำหน้าที่เป็นตัวยับยั้งหรือห้ามตณหา และบางครั้งก็เป็นตัวโหม (เช่น เพราะกลัวว่าคนอื่นพวกรื่นจะมีกำลังใหญ่ขึ้นมากดขมตัว จึงรีบกำจัดหรือทำการรุนแรง่างๆ)

ที่นี้ ในวิถีของวิชา-วิมุตติ หรือพุด่างๆ ว่าวิถีของปัญญา มนุษย์ที่มีความรู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา นอกจากทำการทั้งหลายให้สำเร็จอย่างดีด้วย *ปัญญา* แล้ว ก็มี *สติ* ที่ทำให้เป็นอยู่ดำเนินชีวิตกิจการทั้งปวงด้วยความ *ไม่ประมาท* ซึ่งเป็นทั้งความตื่นตัวระวังป้องกัน ไม่ให้เผลอ ไม่ให้ปล่อยปลละเลย และเป็นตัวเร่งรัดให้ทำกิจและให้ทันการเหมือนเป็นตัวเรียกปัญญาให้มาทำงาน โดยเป็นไปในวิถีของการดับปัญหา ข้ามพ้นทุกข์ตรงข้ามกับวิถีเพิ่มทุกข์ก่อปัญหาของตณหา

เป็นอันว่า ตอนนี้ได้หลักทัวไปแล้ว ก็คิดว่าจบเท่านี้ก่อน แล้วค่อยมาขยายความให้ละเอียดต่อไป มีอะไรสงสัยไหม?

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: กันี้แหละ จากชั้นไม่รู้ ก็มาถึงตอนรู้ครั้งไม่รู้ครั้ง ในชั้นนี้ก็จะมีความไม่ชัดเจนว่า มันเป็นอย่างไรงันแน่ แล้วถ้าไม่ระวังให้ดี ก็จะมีเกิดมีภาวะที่เรียกว่าการปรุงแต่งขึ้นมา แต่อันนั้นเป็นสิ่งที่ลงไปในรายละเอียด ตอนนี้อาเอาแค่หลักการทัวไปก่อน

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: ในการรับรู้ทางอายตนะ หรือเมื่ออินทริย์รับรู้ันั้น มีความรู้สึกทันที เช่น ทันทีที่ตาเห็น ก็รู้สึกสบายตา หรือไม่สบายตา หรือเรื่อยๆ เฉยๆ ทันที ส่วนด้านรู้ ก็ได้แค่เห็น แต่ยังไม่รู้จักว่าเป็นอะไร เอาละว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำงานรับรู้ เห็น ได้ยิน เป็นต้นนั้น ด้านรู้สึกมาทันที แล้วการปรุงแต่งก็ต้องอาศัยความรู้สึกนี้ด้วย

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: ตณหาก็เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในกลุ่มสังขาร จะพุดว่าตณหาเป็นสังขารตัวหนึ่ง ก็ถูกต้อง คือสังขารเป็นชื่อรวม ดังที่เรียกว่าสังขารขันธ ได้แก่เจตสิก ๕๐ ตัว ตณหาก็เป็นเจตสิกตัวหนึ่งในนั้น คือได้แก่ โลกเจตสิก เอาละพุดไว้แค่นี้ เป็นเรื่องนอกขอบเขตที่ควรรู้ในตอนนี เดี่ยวจะงง

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: อ้อ สงสัยเรื่องสังขาร คำว่า “สังขาร” นี้เจอบ่อย

ในไตรลักษณ์ ก็เจอ “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา” บอกว่า **สังขาร** ทั้งปวงไม่เที่ยง **สังขาร** ทั้งปวงคงทนอยู่ไม่ได้

ในชั้นที่ ๕ ก็เจอ คือ บรรดาสังขารที่จัดรวมเป็นหมวดเรียกว่า **สังขารชั้นที่**

ในปฏิจสมุบาท หรือ ปัจจยการ ๑๒ ก็เจอ ในตอนที่ว่า อวิชชาปัจจุยา **สงฺขารา** (เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย **สังขาร** จึงมี)

นักเรียนเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดไว้แต่แรก จะได้พื้นฐานที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาธรรมต่อไป

สังขาร ในหมวดธรรม ๓ อย่างนี้ มีความหมายที่ต่างกันแยกได้เป็น ๒ พวก คือ **สังขาร** ในไตรลักษณ์ มีความหมายต่างหากแยกออกไปเป็นพวกหนึ่ง คือหมายถึง สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะรูปธรรมหรือนามธรรม ที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา

ส่วน **สังขาร** ในชั้นที่ ๕ กับ **สังขาร** ในปฏิจสมุบาท เป็นสังขารชุดเดียวกัน ได้แก่ ประदानามธรรม ที่เป็นคุณสมบัติ เป็นเจตสิก อันมีเจตนาเป็นหัวหน้า หรือเป็นตัวนำ ซึ่งปรุงแต่งจิตใจให้เป็นไปต่างๆ

ความแตกต่างระหว่าง **สังขาร** ในชั้นที่ ๕ กับ **สังขาร** ในปฏิจสมุบาท เป็นเพียงรูปแบบของการนำเสนอ คือ

ในชั้นที่ ๕ **สังขาร** ถูกเอามานำเสนอหรืออธิบายในความหมายที่มองแบบหยุดนิ่ง โดยแยกให้เห็นองค์ประกอบ เหมือนอย่างเอารถยนต์มาจอดหรือมาตั้งให้อยู่นิ่งๆ แล้วจัดแยกจับวางให้ดูส่วนประกอบ เป็นชิ้นๆ เป็นพวกๆ ว่ามีอะไรๆ บ้าง มีลักษณะหน้าที่ต่างกันไปอย่างไรๆ

ส่วนในปฏิจสมุบาท เป็นเรื่องของปฏิบัติการ คือให้ดู **สังขาร** เหล่านั้น ในขณะที่กำลังทำหน้าที่อยู่ในกระบวนการว่า ทำงานสัมพันธ์ ต่อเนื่อง รับช่วง ส่งผลต่อองค์ประกอบอื่นๆ อย่างไรๆ เป็นการพูดในเชิง function คือการทำหน้าที่ ต่างจากในชั้นที่ ๕ ที่มองในแง่องค์ประกอบว่ามีส่วนย่อยอะไรบ้าง เป็นการพูดคนละแบบเท่านั้นเอง คือ **สังขาร** ในชั้นที่ ๕ นี้แหละ ขณะทำงานอยู่ในกระบวนการ ก็เป็น **สังขาร** ในปฏิจสมุบาท

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: อ้อ วิญญาณเกิดมีในการรู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ที่อายตนะทุกครั้ง คือเมื่ออินทรีย์ทำหน้าที่ทุกครั้ง ก็มีวิญญาณเกิดขึ้นทุกครั้ง พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่ออินทรีย์ทำงานรับรู้นั้น การรู้นั้นแหละคือวิญญาณ ถ้าพูดเป็นภาษารูปธรรมก็คือ วิญญาณมีอยู่เป็นแกนของการรับรู้นั้นตลอดเวลา วิญญาณอยู่ในการรับรู้ ในการทำหน้าที่ของอายตนะทั้ง ๖ ทุกครั้งไป มันเป็นการรู้ โดยที่ตัวมันเองก็เป็นกลางๆ แล้วแต่ตัวประกอบที่จะมีคุณสมบัติอย่างไร พวกตัวดีตัวร้าย อย่างเช่น ตัณหา และปัญญา อะไรรันนั้น อยู่ในจำพวกสังขาร

เรื่องพวกนี้ค่อยไปดูรายละเอียดกันอีกที ตอนนี้อาหลักการใหญ่แค่นี้ก่อน จับเอาตรงที่ว่า เมื่อชีวิตเริ่มต้น คนเกิดมาแล้ว จะมีชีวิตเป็นอยู่รอดไปได้อย่างไร มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตกันอยู่นี้ ก็ไปจากจุดเริ่มที่ ตา หู จมูก ลิ้น... แล้วก็แยกเป็น ๒ สาย เป็น สายอริชชา-ตัณหา-ทุกข์ กับ สายวิชชา-วิมุตติ ที่เรียกก่ายๆ ว่า วิถีแห่งปัญญา

ถ้าไม่มีอะไร ก็เท่านี้ก่อน

ตอนที่

๑๘

ถ้าอยู่แค่รู้สึก ก็เป็นคนพาล

เอารู้มาประสานสู่ปัญญา บัณฑิตจึงมา อารยธรรมจึงมี

บททวน เรื่องรู้สึกสู่ค้นหา กับรู้สู่ปัญญา

มาคุยกันต่อในเรื่องเก่า เรื่องนี้สำคัญ เมื่อจะพูดคุย ก็บททวนกันหน่อย ถ้าเป็นการอ่านหนังสือ ถือว่าผ่านมาแล้ว จะเข้าไปโดยก็ไม่ว่า แต่ถ้าทวนซ้ำไหว ก็ได้ประโยชน์เพิ่ม

ได้พูดไปถึงเรื่องธรรมชาติของคนเรา เริ่มตั้งแต่ว่าเกิดมาอยู่ในโลกต้องดำเนินชีวิตไปท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ทำอย่างไรจะเป็นอยู่ได้ แล้วก็เป็นอย่างนี้ให้ดีขึ้น

ในเมื่อเกิดมายังไม่รู้จักอะไร ก็ปฏิบัติต่อชีวิตของตนเอง และต่อสิ่งแวดล้อมไม่ถูก เมื่อไม่รู้ว่าจะทำจะปฏิบัติอย่างไร ก็เกิดความติดขัดกดดันบีบคั้นในตัวเอง เรียกสั้นๆ ว่าเกิดทุกข์หรือเกิดปัญหา จึงได้บอกว่า เพราะไม่รู้ จึงทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าทุกข์หรือปัญหา ฉะนั้นความไม่รู้หรืออวิชชา จึงเป็นตัวเหตุต้นตอของทุกข์

พร้อมกันนั้น มันก็เป็นเหตุผลที่บอกว่ามนุษย์ต้องการความรู้ เพราะว่า เมื่อรู้แล้วก็ดำเนินชีวิตไปได้ เพราะรู้ว่าทำอะไรอย่างไร จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างไร ความรู้จึงเป็นตัวสำคัญที่ทำให้พ้นทุกข์ พ้นปัญหา เป็นอันว่า เราต้องการสิ่งที่ตรงข้ามกับความไม่รู้ คือต้องการความรู้ เมื่อมีความรู้ ก็พ้นหายความไม่รู้ แล้วก็พ้นจากปัญหา พ้นทุกข์

ความไม่รู้เรียกว่า “อวิชชา” ความรู้ก็เรียกว่า “วิชา” แต่คำว่าวิชานี้ สมองไว้สำหรับความรู้แจ้งธรรมชาติของธรรมชาติได้ชัดเจนจริงๆ ส่วนความรู้เข้าใจชัดมากขึ้นมาๆ ระหว่างนี้ ตั้งแต่ยังรู้ไม่แจ้งจริงเต็มที่ ช่วยให้เป็นอยู่ได้ดีขึ้นๆ ให้ใช้ศัพท์กว้างๆ ว่า “ปัญญา” เมื่อรู้แล้ว พ้นปัญหา ปลอดทุกข์ เรียกว่า “วิมุตติ” เป็นอันว่าไม่เกิดปัญหา ไม่เกิดทุกข์

นี่ก็จับคู่ได้แล้ว อวิชชา คู่กับ ทุกข์ ส่วน วิชา ที่ในระดับทั่วไปเรียกว่าปัญญา ก็คู่กับ วิมุตติ พูดสั้นๆ ในขั้นเด็ดขาดสูงสุดทีเดียวว่า วิชา คู่กับ วิมุตติ

ระหว่างที่ความรู้อยังไม่แจ้งเด็ดขาดเป็นวิชา แต่ยังอยู่ในขั้นของการพัฒนา ที่เรียกว่าปัญญา ก็ทำให้เราลดทุกข์ลงเรื่อยๆ เหลือทุกข์น้อยลงๆ เป็นระดับที่เรียกว่าสัมพัทธ์ โดยมีทุกข์น้อยลง มีสุขมากขึ้น อันนี้เป็นหลักการทั่วไป

ที่นี้ย้อนหลังลงไป ในการที่จะมีความรู้ เพื่อให้เป็นอยู่ดำเนินชีวิตไปได้ นี้ เรามีเครื่องมือที่จะสื่อหาความรู้ติดมากับตัวตั้งแต่เกิดแล้ว ดังนั้น ที่พูดกันว่าคนเราเกิดมามีแต่ตัวนั้น ที่จริง ไม่ใช่มีแค่ตัวเปล่าๆ แต่ตัวนั้นมันไม่เปล่า มันมีเครื่องมือพิเศษสำหรับใช้สื่อสารกับโลกแห่งสิ่งแวดล้อม คือมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่า **อายตนะ** (แดนติดต่อเชื่อมต่อกับโลก) หรือ **อินทริย์** (อวัยวะที่เป็นเจ้าหน้าที่ทำการนั้นๆ เช่น ทำการเห็น ทำการได้ยิน ฯลฯ) ติดตัวเตรียมพร้อมมาแล้ว

ที่นี้ อายตนะ หรืออินทริย์นี้ เมื่อสื่อสารกับโลก มันทำหน้าที่ ๒ อย่าง หรือ ๒ ด้าน คือ

๑. “**รู้**” ว่าอะไรเป็นอะไร สีเขียว สีแดง สีเหลือง เสียงสัตว์ เสียงแมว เสียงคน ฯลฯ
๒. “**รู้สึก**” ว่าสุขสบาย หรือทุกข์ไม่สบาย หรือไม่ก็เฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์

ด้านรู้นั้น อย่างที่ว่าแล้ว คือเป็นเรื่องของการดับทุกข์แก้ปัญหาโดยตรง ที่จะทำให้มนุษย์เป็นอยู่ดำเนินชีวิตไปได้ แต่การที่จะรู้ แล้วก็รู้ให้มาก ให้พอ ให้แน่ให้จริงให้ตรงแท้ นั้น มักไม่ได้ทันทีทันใด แต่ต้องใช้เวลา กว่าที่จะมีความรู้มาได้ ชีวิตต้องทำงานต่อกันในระบบการรับรู้-เรียนรู้หลายขั้น และในระหว่างนั้น แม้แต่เมื่ออินทริย์รับรู้เข้ามาทางตาเป็นต้นและเข้าไปในใจแล้ว ก็ต้องรู้จักคิดเชื่อมโยงสืบค้นตรวจสอบความรู้อีก จึงจะได้จึงจะเกิดเป็นปัญญา ที่จะเอามาใช้ประโยชน์ สำหรับดำเนินชีวิต หรือทำอะไรต่างๆ ได้ เพราะฉะนั้น กระบวนการที่จะเกิดความรู้ชัดเป็นปัญญานี้ จึงมีความซับซ้อนพอสมควร พูดง่ายๆ ว่าต้องมีสติจับ มีความเพียรเร่งรัด ต้องใช้เวลา นี่นะด้านความรู้ (ที่จะศึกษา)

ส่วนอีกด้านหนึ่ง คือความรู้สึกนั้น เกิดขึ้นทันที และมีผลต่อการดำเนินชีวิตในทันที เช่น พอเห็นพอได้ยิน ก็รู้สึกที่สุขสบายหรือทุกข์ไม่สบาย แล้วถ้ารู้สึกสุขสบาย ก็ชอบใจ ต่อด้วยอยากได้ออยากเอา ถ้ารู้สึกทุกข์ไม่สบาย ก็จิตใจไม่ชอบใจ ต่อด้วยเกลียดชัง อยากหลบ อยากหนี อยากทำลาย เป็นปฏิกิริยาขึ้นมาในทันที (ถ้ารู้สึกเฉยๆ ก็เพลินๆ ไป ไม่เอาเรื่องด้วย) ในขั้นพื้นฐาน คนก็ดำเนินชีวิตกันไปอย่างนี้ อยู่กับการหาความรู้สึก (ที่จะเสพ)

ดังที่ว่านี้ ด้านความรู้สึกเข้ามาชักนำการดำเนินชีวิตของเราก่อน เป็นตัวเด่นตัวนำหน้าในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ขั้นต้น คือเมื่อยังไม่ได้เรียนรู้ ยังไม่มีหรือไม่ใช่ปัญญา ก็ว่าตามความรู้สึกกันไป

ขอออกแทรกไว้ก่อนว่า ต่อจากความรู้สึกขั้นต้นที่เป็นภาครับ (passive) คือรู้สึก สุขสบาย หรือทุกข์ไม่สบายแล้ว ความรู้สึกตอบสนองเป็นปฏิกิริยา ซึ่งเป็นภาคแสดงหรือภาคทำการ (active) เช่น ชอบใจ-ไม่ชอบใจ อยากเอา-อยากทำร้าย ขั้นนี้เมื่อมีความรู้ขึ้นมาเป็นปัญญาและรู้จักใช้ปัญญา ก็สามารถปรับแก้แปรผันพัฒนาให้เป็นความรู้สึกที่สร้างสรรค์เกื้อกูล หรือพูดสั้นๆ ว่าให้เป็นกุศลได้ คือด้านรู้จะมาพัฒนาด้านรู้สึก ซึ่งก็เป็นเรื่องสำคัญ แต่ในขั้นนี้ขอข้ามไปก่อน ต่อไปข้างหน้า ถ้ามีเวลา ค่อยเอามาว่ากัน

ที่นี้ ความรู้สึกขั้นต้น ซึ่งเป็นภาครับ ที่รู้สึกสบาย หรือไม่สบาย หรือเฉยๆ นั้น ศัพท์พระเรียกว่า **เวทนา** (แปลกันว่า การเสพอารมณ์ หรือเสวยอารมณ์) ถ้าเป็นเวทนาที่รู้สึกสบายเป็นสุข เรียกว่า **สุขเวทนา** ถ้าเป็นเวทนาที่รู้สึกไม่สบายเป็นทุกข์ เรียกว่า **ทุกข์เวทนา** ถ้าเป็นเวทนาที่รู้สึกเฉยๆ เรื่อยๆ หรือพอเพลิดๆ คือ จะว่าทุกข์ก็ไม่ใช่ จะว่าสุขก็ไม่ใช่ เรียกว่า **อทุกขมสุขเวทนา** หรือเรียกให้สั้นว่า **อูเบกขา**

ที่จริง เวทนา ความรู้สึกภาครับนี้ ที่แบ่งเป็น ๓ ว่า สุข ทุกข์ เฉยๆ นั้น เป็นการแบ่งอย่างง่าย ถ้าแยกละเอียด ก็แบ่งเป็น ๕ คือ แบ่งเป็น สุขกาย ทุกข์กาย แล้วก็ สุขใจ ดีใจ เรียกว่า โสมนัส แล้วก็ ทุกข์ใจ ไม่สบายทางใจ เรียกว่า โทมนัส แล้วจึงถึงเฉยๆ ที่เรียกว่า อูเบกขา การที่แบ่งละเอียดเป็น ๕ นั้น ก็แค่เอากายกับใจมานับแยกออกไป ถ้าเราไม่แยกกายแยกใจ ก็เรียกรวมๆ ว่า สุข ทุกข์ แล้วก็เฉยๆ เป็น ๓ ก็มีแค่นี้

มีแค่สุข แล้วก็ทุกข์ (เฉยไม่ต้องพูดถึง) เท่านั้นแหละ มันมีอิทธิพลยิ่งใหญ่เหลือเกิน อย่างที่เห็นกันอยู่ว่า มนุษย์ที่เป็นอยู่ดำเนินชีวิตกันไปตลอดวัน-เดือน-ปี สิบปี ร้อยปีนี่ ก็แค่จะหาความสุข แล้วก็หลีกเลี่ยงความทุกข์เท่านั้นเอง เรื่องเวทนานี้ มองง่ายๆ ผ่านๆ ไป เหมือนกับว่ามโนนิดหน่อย มีแค่สามหรือห้าเท่านั้นแหละ แต่มันมีอิทธิพลต่อชีวิตของแต่ละคน ต่อโลกทั้งหมด ต่อสังคมของมวลมนุษย์ มากมายเหลือล้น

ที่จริง เวทนานั้นเป็นเพียงฝ่ายรับ คือ มันเป็นเรื่องที่เกิดแค่ตามธรรมชาติ เมื่อเราไปพบปะเจออะเจอะสัมผัสสิ่งต่างๆ ตั้งแต่เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู เป็นต้น ก็เกิดความรู้สึกขึ้นมา ไม่สุข ก็ทุกข์ หรือเฉยๆ ที่นี้ เริ่มจากเวทนานี้แหละ เมื่อมนุษย์ต้องการจะเอาแต่ที่ สุขสบาย หลีกหนีทุกข์ที่ไม่สบาย เขาก็วุ่นวายอยู่กับปฏิกิริยาตอบสนองที่ว่า มีความชอบใจ หรือไม่ชอบใจ แล้วก็อยากได้อยากเอา หรืออยากหนีอยากทำลาย ตรงนี้แหละ คือเจ้าตัวสำคัญที่เรียกคำเดียวให้สั้นว่า **“ตัณหา”** ซึ่งโดยไม่ต้องมีความรู้เลย เอาแค่ชอบใจ-ไม่ชอบใจ อยากได้อยากเอา-อยากหนีอยากทำลาย ก็มาทำงานรับกันกับเวทนา แล้วขับเคลื่อน บงการ บัญชา นำพาชีวิตและสังคมมนุษย์ไป

บอกเมื่อก็แล้วว่า เวทนาซึ่งเป็นฝ่ายรับ เป็นเรื่องที่เป็นไปตามกระบวนการของธรรมชาติ ส่วนที่จะเป็นเรื่องของเราเอง ก็ตอนมีปฏิกริยาชอบใจ-ไม่ชอบใจ ที่เรียกว่า ตัณหาขึ้นมาชักพาบังการบัญญัติชีวิต เวทนานั้นถึงจะมีอิทธิพลมาก แต่คนก็ไม่จำเป็นต้องยอมหรือต้องปล่อยตัวให้ไหลไปตามกระแสของมัน ยิ่งเมื่อด้านรู้พัฒนาไปดีมีปัญญามากขึ้น คนก็ยังสามารถปกครองตัวเอง เป็นอิสระ และกลับเป็นนายที่จะนำพาบังคับบัญชาชีวิตของตนไปด้วยปัญญาที่มองเห็นธรรม และใช้ธรรมให้เป็นประโยชน์สูงสุด

จับจุดสำคัญไว้ว่า ตอนที่เรามีปฏิกริยาต่อเวทนา คือปฏิกริยาต่อความรู้สึกนี้แหละที่สำคัญ เพราะอะไร เพราะว่าเวทนาความรู้สึกนั้นยังไม่เป็นการกระทำของเรา มันเป็นเพียงกระบวนการของธรรมชาติ เช่น เมื่อเราไปสัมผัสกับแสงสว่างที่จ้าเกินไป เราก็รู้สึกไม่สบายตา มันเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่พอเรามีปฏิกริยาขึ้นมาว่าชอบใจ-ไม่ชอบใจ นี่คือการเกิดตัณหาขึ้นมา ว่าชอบใจ-ไม่ชอบใจ แล้วอยากเอา-อยากไม่เอา ก็คือเริ่มเป็นการกระทำของเราเอง การกระทำของเรานี้เริ่มต้นตอนที่ชอบใจ-ไม่ชอบใจ แล้วก็อยากเอาอยากได้ ที่เป็นตัณหา ไม่ใช่ตอนรู้สึก ซึ่งเป็นเวทนา

ลำดับเรื่องราว พอตตา-หู กระทบอะไร-ถูกอะไรกระทบ รู้สึกสบาย-ไม่สบาย นี่เป็นภาครับ ตามกระบวนการของธรรมชาติ เรายังไม่ได้ทำ ยังไม่เป็นการกระทำของเรา ที่นี้พอรู้สึกสบายแล้ว เราชอบ เราเอา หรือพอรู้สึกไม่สบายแล้ว เราไม่ชอบ เราไม่เอา นี่คือการกระทำของเราละ เป็นขั้นของการกระทำทางใจ ต่อจากชอบใจ-ไม่ชอบใจ ที่เป็น การกระทำทางใจแล้ว ก็อาจตามมาด้วยการทำต่อๆ ไป ทางกายและทางวาจา ถ้าชอบใจก็จะเอา ถ้าไม่ชอบใจ ก็จะเสียดึงจะไล่จะหนีจะทำลาย

ถ้าเรามีชีวิตอยู่แต่มีปฏิกริยาชอบใจ-ไม่ชอบใจไปตามเวทนา ยอมให้ความชอบใจไม่ชอบใจเข้ามาทางชีวิต แล้วทำไปตามความอยาก เราก็วนอยู่กับความคิดที่ว่าทำอย่างไรจะได้สิ่งนี้ ทำอย่างไรจะหนีสิ่งนั้นไป หรือทำลายมันได้ จากกรคิดก็ออกมาสู่การเคลื่อนไหว ใช้เท้าเดินไปหาไปเอา หรือพาเราวิ่งหนี ใช้มือหยิบจับเอา หรือผลักไล่ทำลายแล้วแต่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ นี่คือการต่อจากเวทนา ที่รู้สึกสุขสบายหรือทุกข์ไม่สบาย ก็ต่อด้วยตัณหา ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ อยากได้อยากเอาหรืออยากหนีอยากทำลาย

ถึงตอนนี้ก็คือ แทนที่จะหาจะเอาความรู้ความเข้าใจซึ่งจำเป็นสำหรับการเป็นอยู่ที่ดีมาใช้ดำเนินชีวิต ก็กลับปล่อยให้ตัณหานำพาชีวิตไป ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องราวความเป็นไปในด้านความรู้สึก โดยไม่ต้องใช้ความรู้ จึงบอกว่าอยู่ด้วยอวิชชา เมื่ออยู่กับอวิชชาก็เป็นช่องว่างให้ตัณหาเข้ามาเป็นตัวนำทางชีวิต จึงบอกว่าอวิชชานี้เป็นปัจจัยแก้ตัณหา

คำว่า เป็นปัจจัยนี้ มิใช่มีความหมายเจาะตรงอย่างคำว่า “เหตุ” คือมิใช่หมายความว่า จะต้องเป็นตัวการที่ทำให้อันนั้นอันนี้เกิดขึ้น แต่มีความหมายกว้าง แม้เพียงเป็นตัวเปิดช่องให้ ก็เป็นปัจจัย หรือเป็นตัวเกี่ยวพัน เป็นตัวให้โอกาส เป็นตัวเชื่อมต่อส่งต่อสืบเนื่อง เป็นต้น ก็เป็นปัจจัย

ที่นี่ เมื่อมีเวทนา รู้สึกสุขหรือทุกข์แล้ว ถ้าไม่ก้าวไปหา รู้ ก็คือมีอริชชาเป็นช่องว่าง โหวตเปิดโอกาสให้ตัณหาซึ่งรู้สึกชอบใจหรือไม่ชอบใจ อยากได้ อยากเอา หรืออยากหนี อยากทำลาย เข้ามาเกาะกุมใจ พร้อมทั้งจะบงการบัญชา นำพาชีวิตไป

เมื่อตัณหาซึ่งชอบใจอยากได้ อยากเอา หรือเกลียดชังอยากหนีอยากทำลายเข้ามา เกาะกุมใจแล้ว ถ้ายังไม่มีความตั้งใจจะเอาปัญญา มามองดูรู้เข้าใจ เห็นความจริงให้รอบด้าน หรือมีใจมืดมัวจับเอาความรู้แค่ว่าจะรับใช้สนองงานตามบัญชาของตัณหา ก็คือปล่อยให้ตัณหาเข้ามาบงการ นำพาชีวิตนี้ ถ้าตัณหาเข้ามาเป็นตัวบงการ นำทางชีวิตของเรา เราก็จะทำอะไรๆ ลงไปบนพื้นฐานของอริชชา โดยไม่มีความรู้ชัดพอ ก็ไม่ปลอดภัย เพราะตัณหาจะพาไปไหนจะเอาอย่างไร ก็แล้วแต่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ โดยขึ้นต่อเวทนาที่ได้รับเข้ามาว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็จะพาให้เกิดปัญหาทั้งหลายอย่างที่คิดว่าแล้ว

นี่ก็คือที่ได้บอกแล้วว่า อริชชาเปิดช่องแก่ตัณหา แล้วปัญหาก็ตามมา เป็นความติดขัดบีบคั้นเรียกว่าทุกข์ อริชชากับทุกข์ ก็เข้าคู่ตามกันมา

ที่ว่ามานี้เป็นด้านที่ว่าตัณหาเป็นตัวบงการ ตัณหานั้นมุ่งไปที่เวทนาความรู้สึก โดยจงจะเอาเวทนาที่เป็นสุข แล้วก็หลีกเลี่ยงเวทนาที่เป็นทุกข์ เป้าหมายของตัณหา มุ่งไปที่เวทนาที่จะหนี ที่จะเอา ที่นี้อย่างที่ว่าแล้ว เวทนานั้นก็คือความรู้สึกทางตาหูจมูกลิ้นกาย ตัณหาก็มุ่งจะให้ตาได้เห็นสิ่งที่สวยงาม หูได้ฟังเสียงที่ไพเราะ จมูกได้ดมกลิ่นที่หอมๆ ลิ้นได้ลิ้มรสที่อร่อย กายได้สัมผัสสิ่งที่มีนุ่มนวล ชุ่มชื้น อะไรต่างๆ จำพวกนี้ เรื่องจึงกลายเป็นว่า ใจเจ้าตัณหานั้นก็จะมาบงการให้เราใช้ตาหูจมูกลิ้นกาย เพื่อจะหาเพื่อจะได้เวทนาที่มันชอบใจ

สำหรับการกระทำอย่างนี้ เราใช้คำว่า “เสพ” เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า ตัณหา มุ่งใช้ตาหูจมูกลิ้นกายเพื่อการเสพ และนี่ก็จึงเป็นลักษณะการดำเนินชีวิตของคน ที่เรียกว่า เป็นปุถุชน ที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายโดยมุ่งไปที่การเสพ มุ่งที่จะบำรุงบำเรอตาหูจมูกลิ้นกายของตนให้ได้เสพสิ่งที่หวานชื่นเป็นสุขแบบสนุกสนานเอร็ดอร่อย มีชีวิตที่กระเสือกกระสน ร่ารอนกันไปเหมือนอย่างสัตว์โลกอื่นๆ ทั้งหลายที่ได้ดูได้เห็นกันอยู่นั้นแล

นักเสพ เป็นนักล่าสุข-หลบทุกข์ แต่นักศึกษาสุขทุกเมื่อทุกเวลา

ที่นี้หันไปดูอีกด้านหนึ่ง ที่พูดไว้แล้วแต่ต้น คือด้านความรู้ ที่มากับความหลุดพ้น เป็นอิสระ จากทุกข์ จากปัญหา

ด้านรู้นั้นก็ใช้ตาหูจมูกกลิ่นเหมือนกัน แต่รู้เห็นได้ยินในแง่ที่ว่าอะไรเป็นอะไร ตาก็ดู ก็เห็น เริ่มตั้งแต่เขียวแดงขาวเหลือง รูปร่างกลมแบนยาวเหลี่ยม ใหญ่เล็ก รู้ทรวดทรง วัสดุฐาน หูกก็ได้ยินเสียง เสียงทุ้มเสียงแหลม เสียงเบาเสียงดัง เสียงนกเสียงกาเสียงเสื่อ เสียงกระต๊อเสียงแหวด เสียงฟ้าร้องเสียงฟ้าผ่า อะไรต่างๆ ก็ทั่วไป

ถ้าเอาความรู้ เราก็จะตอบสนองได้ถูกต้อง โดยไม่ใช่แค่มีปฏิริยาชอบใจ-ไม่ชอบใจไปตามเวทนา แล้วทำไปตามความอยาก แต่ในด้านความรู้นี้ เมื่อรู้แล้ว มันจะเชื่อมโยงต่อเนื่องไป คือพอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว มันก็จะโยงต่อไปหาสิ่งที่เรียกว่าข้อมูลอื่นๆ พอข้อมูลเชื่อมต่อกัน ก็เกิดความรู้มากขึ้น และนี่ก็คือความรู้จาก*ความสัมพันธ์* ของสิ่งต่างๆ

พอเราตระหนักว่าสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์กัน ก็รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเพิ่มขึ้นไปทุกที จากเห็นใบไม้ ก็เห็นต่อไปที่กิ่งไม้ มันมีก้าน อยู่กับกิ่งไม้ แตกออกมาจากต้นไม้ ฯลฯ แล้วต้นไม้นี้มาอย่างไร ต่อมาก็รู้ว่า อ้อ.. มันมาจากเมล็ด อยู่ในดิน แล้วงอกขึ้นมา โตขึ้นไป ในท้องฟ้า ฯลฯ เริ่มจากรู้จักสิ่งเหล่านั้น ต่อมาก็รู้เห็นความเป็นไปในความสัมพันธ์ของมัน กับสิ่งทั้งหลายขยายกว้างออกไป ตอนแรกเรียกว่าเห็นธรรมชาติ หรือสิ่งที่เห็นธรรมชาติ เสร็จแล้วก็เห็นความจริงของธรรมชาติ คือเห็นตัวธรรม คือธรรมดาของมัน แต่ในขั้นต้นทั่วๆ ไปนี้ มนุษย์เราจะรู้ความจริงแค่ในระดับที่ผิวเผิน พอใช้ในการดำเนินชีวิตต่างๆ เท่านั้น ยังไม่ได้รู้ลึกซึ้งอะไร ถ้ารู้ลึกซึ้ง ก็ยิ่งได้ประโยชน์มาก

คนที่แม้จะมีปัญญาความรู้ในระดับของการเป็นอยู่ประจำวัน ที่ไม่ลึกซึ้งเท่าไรนี้ ก็ยังพึงพาตัวเองให้อยู่ดี ช่วยผู้อื่นได้เยอะ และช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญได้มาก

วิทยาการต่างๆ ก็มาจากการสังเกตปรากฏการณ์ และรู้ความสัมพันธ์ เห็นเมฆมา แล้วมีฝนตก ต่อมาก็รู้ว่า เมื่อเมฆมาแล้ว ก็มีหวังว่าฝนอาจจะตก บางทีตกบางทีไม่ตก อย่างน้อยก็รู้ว่าอาจจะตก ต่อมาก็เห็นปรากฏการณ์อื่นที่แทรกเข้ามา อ้อ.. ก่อนฝนจะตก พอเมฆมา มักจะมีลมมาด้วย หรือลมมา แล้วเมฆก็มา ฯลฯ การที่ได้รู้ได้เห็นปรากฏการณ์เหล่านี้แล้วเชื่อมโยงความสัมพันธ์ได้ ก็ทำให้มนุษย์เกิดปัญญา แล้วก็รู้ว่าจะปฏิบัติต่ออะไรๆ ได้อย่างถูกต้อง ทำให้ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น นี่คืออีกด้านหนึ่งที่สำคัญ คือการใช้ตาหูจมูกกลิ่นกายของเรา สำหรับรับรู้ รับรู้ แล้วก็เรียนรู้ เมื่อรู้ก็เป็นทางมาของปัญญา

ที่ว่ามานี้ก็อยู่ที่วิธีปฏิบัติในการรับรู้ และในการเรียนรู้เป็นสำคัญ ตั้งต้นแต่ที่ว่าเมื่อรับรู้ก็ไม่ไหลไปตามเวลาที่รู้สึกสุขสบายหรือทุกข์ไม่สบาย แล้วเฉออกไปอยู่กับความชอบใจไม่ชอบใจอยากได้อะไรหรืออยากทำอะไร แต่ให้ความรู้สึกเป็นตัวกระตุ้นในการหาความรู้ เช่นช่วยให้จับจุดจับแง่ของความรู้ได้ถนัด แล้วก็เรียนรู้โดยใช้วิธีเชื่อมโยงในระบบความสัมพันธ์ ซึ่งอาศัยการทำงานของอายตนะหรืออินทรีย์ที่สำคัญคือจิตว่าจะสามารถเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ได้อย่างไร ซึ่งอันนี้ก็คือการคิดนั่นเอง

ถ้ามีวิธีคิดที่แยบคาย ก็สามารถเอาข้อมูลความรู้ต่างๆ มาเชื่อมโยงกันในลักษณะของการสืบสาวเหตุปัจจัย ด้วยการวิเคราะห์แยกแยะสิ่งที่ได้เห็นได้ยินเป็นต้น ออกเป็นองค์ประกอบต่างๆ แล้วสืบสาวให้เห็นความสัมพันธ์ในความเป็นเหตุปัจจัยแห่งนั้น เป็นต้น เป็นวิธีคิดที่ทำให้คนได้ปัญญาและพัฒนาปัญญายิ่งขึ้นไป

ก็เป็นอันได้บอกว่า การใช้อายตนะหรืออินทรีย์ในด้านสำคัญ ก็คือด้านความรู้ เมื่อใช้ตาหูจมูกลิ้นกายจนถึงใจมารับรู้เรียนรู้ให้ความรู้ข้อมูลและความสัมพันธ์มา ก็เกิดปัญญา ทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้ดี อันนี้แหละที่เป็นตัวแก้ปัญหา ถ้าพูดโดยใช้ถ้อยคำไทย ก็เท่ากับบอกว่า ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เมื่อปัญญามา ปัญหาก็หมดไป

ตอนแรกเรายังขาดไร้ความรู้ ไม่มีปัญญา ก็คือ มีอวิชชา ปัญหาก็มาครอบงำเรา และเมื่อถูกปัญหาครอบงำ ก็คือเป็นทุกข์นั่นเอง นี่คือการต้องการปัญญา เมื่อปัญญามา ก็แก้ปัญหาได้ หรือว่า **ปัญญามา ปัญหาหมด** ถ้าใช้ศัพท์พระก็บอกว่า เมื่อปัญญามา ก็พ้นทุกข์ได้ ในที่นี้เราพูดกันอย่างง่าย ๆ ว่า ทุกข์ก็คือปัญหานั้นแหละ ปัญญา ก็คู่กับปัญหาหรือทุกข์ เราได้ปัญญามา ก็แก้ปัญหาไป แก้ทุกข์ไป จนกระทั่งเป็นอิสระ ปลอดภัยจากทุกข์ได้

ในด้านความรู้นี้ พอเรารู้ขึ้นมา ก็ได้ประโยชน์ทันที ยิ่งถ้าสามารถเชื่อมโยงความรู้ หรือจับความสัมพันธ์ได้ มองเห็นระบบปัจจัยสัมพันธ์ ก็ทำให้เราเห็นทางที่จะทำโน่นทำนี่ ทั้งในการแก้ไขปัญหา และในการสร้างสรรค์มากมาย เรามองเห็นประโยชน์ และก็จะมีความสุขจากการได้การมีความรู้นั้น

เพราะฉะนั้น คนที่รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในการที่จะรู้ ก็ได้รับการเรียนรู้ การรับรู้ก็เป็นการเรียนรู้ไปด้วย หรือรู้ไปก็เรียนไป แล้วมันก็มาเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเรานั้นเอง โดยมองเห็นประโยชน์ของความรู้ ที่จะมาแก้กฏอุคตานุการดำเนินชีวิต เอาความรู้มาใช้ประโยชน์กับชีวิต ด้วยการที่ว่าจะทำอะไรอย่างไร

ทั้งนี้ก็ตั้งต้นแต่ว่า พอเรารู้ว่ามันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว เราก็จะทำอย่างนั้นอย่างนี้ได้ และเมื่อเราทำไป เราก็ทำได้ทำเป็น โดยทำสิ่งนั้นได้ถูกต้องและเกิดผลเป็นจริง เช่นเรารู้ว่า ต้นไม้เกิดมาจากเมล็ด เราก็หาเมล็ดมา เม็ดอยู่ในลูก อยู่ในผลไม้ ซึ่งอยู่บนต้นไม้ เมื่อผลไม้แก่ มันหล่นลงมา เราก็เอาเมล็ดของมันไปปลูกที่บ้านของเรา แล้วต้นไม้ก็ขึ้นมา นี่คือการที่เราได้เรียนรู้แล้ว และเราก็ทำได้แล้ว ปัญหาความทุกข์ความติดขัดก็ไม่มี

ต่อไปอีก การปลูกต้นไม้ มันขึ้นบ้างไม่ขึ้นบ้าง เราก็อยากรู้ว่ามันเป็นเพราะอะไร ก็เลยได้เรียนตลอดเวลากว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อ้อ มองดูส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องของดิน อาจจะไม่ได้ หรือเอาลงดินลึกเกินไป ตื้นเกินไป หรือว่าขาดน้ำ เราเอาไปปลูกเฉยๆ มีแต่เมล็ดใส่ลงไป ในดิน นี้ก็ว่ามันจะขึ้น เปล่า มันไม่ขึ้นหรอก มีแต่ดินเฉยๆ แล้วก็ถูกแดดทั้งวัน ร้อน ดินมันแห้ง ไม่มีน้ำเลย มันจึงขึ้นไม่ได้ ก็เลยรู้ว่าต้องมีน้ำด้วย อะไรต่างๆ ทำนองนี้ ก็เรียนรู้ไปๆ แล้วก็ได้ฝึกฝน ต่อมาก็ชำนาญ

ไม่ว่าจะปลูกต้นไม้เป็น ทำอะไรๆ ได้เก่ง หรือดำเนินชีวิตไปด้วยดี ก็มาจากการเรียนรู้ฝึกฝน การที่ได้เรียนรู้ได้ฝึกได้หัด ก็ทำให้พัฒนา ดีเก่งชำนาญขึ้นเรื่อยๆ การเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนานี้ เรียกว่า “**ศึกษา**” ตอนนี่จึงเป็นอันว่า เราใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจในความหมายและเพื่อวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง คือใช้เพื่อศึกษา หรือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา และเพราะว่าเรามองเห็นประโยชน์จากการที่ได้รู้ เราก็จึงมีความสุขจากการที่ได้รู้ได้เรียน เราก็ชอบที่จะเรียนรู้ และเกิดความใฝ่รู้

ยิ่งอยากรู้แรงเข้มข้น ในเวลาที่เรียนรู้ ก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้น และความใฝ่รู้นั้นก็จะมันลึกมากขึ้น จนทำให้เป็นคนที่มีมุมจะรู้ความจริงของสิ่งต่างๆ เจออะไรก็ไม่สนใจในแง่ที่จะเสพ สนใจแต่ในแง่ที่จะหาความรู้ แล้วก็มีความสุขจากการสนองความใฝ่รู้ ก็เลยไม่ติดใครใส่ใจที่จะหาความสุขจากการเสพ ไม่ลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุ ทำให้มีจิตใจที่มีคุณภาพ มีสภาพชีวิตและวิธีการดำเนินชีวิตที่ประณีต อย่างน้อยก็มีวิถีชีวิตสองด้านที่คู่กัน ด้านหนึ่งก็ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายในการเสพ แต่ไม่หมกมุ่น ส่วนอีกด้านหนึ่งก็ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อเรียนรู้ โดยมีความใฝ่รู้มากขึ้น และมีความสุขจากการได้สนองความใฝ่รู้นั้น

บอกแล้วว่า เมื่อเราใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อเรียนรู้ แล้วฝึกฝนพัฒนาไป ก็พูดง่ายๆ ว่า ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อศึกษา ตอนนี่จึงเท่ากับมีทางแยกสองทาง ทางหนึ่งนั้นใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อ**เสพ** ส่วนอีกด้านหนึ่งใช้เพื่อ**ศึกษา** พวกนักเสพก็จะต้องการเสพมากขึ้นๆ แล้วก็สนองความต้องการเสพ เขาก็สุขจากการเสพ ส่วนพวกศึกษาก็พัฒนาความใฝ่รู้มากขึ้น แล้วก็มีความสุขจากการศึกษา คือการที่ได้สนองความใฝ่รู้

ที่ว่านี่ก็เป็นลักษณะที่ต่างกันสองด้านของคน ๒ พวก คือ พวก **นักเสพ** กับ พวก **นักศึกษา**

พวก **นักเสพ** นั้นมีความสุขที่ขึ้นต่อสิ่งที่ชอบใจ ถ้าไปเจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ เพราะเขามุ่งเอาเวทนาที่สุขสบาย จึงเอา เสพแล้วก็สุข ที่นี้ถ้าเจอเวทนาที่ไม่สบาย ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ ยังไม่ทันได้เสพเลย ก็ทุกข์แล้ว เพราะพอเจอมันเข้า อาศัยความจำเดิมที่ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ทันที นี่คือความสุขความทุกข์ของเขาขึ้นต่อสิ่งที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ เจอสิ่งชอบใจก็สุข เจอสิ่งไม่ชอบใจก็ทุกข์

ที่นี้คนเรานั้น เมื่อมีชีวิตอยู่ดำเนินชีวิตไป ก็เป็นธรรมดาว่าต้องเจอแน่ ทั้งสิ่งชอบใจไม่ชอบใจ เพราะฉะนั้นคนพวกนักเสพที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อเสพ ก็จะมีสุขทุกข์วนเวียนอยู่กับสิ่งชอบใจไม่ชอบใจ วันหนึ่งๆ ก็อยู่กับความชอบใจไม่ชอบใจ ได้เห็นสิ่งที่สบาย ชอบใจ ก็สุข เจอสิ่งไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ มีความสุขเป็นเพียงซีกหนึ่งของชีวิต แล้วก็ยังมีชีวิตที่วนเวียนอยู่กับ ๒ ซีกของสุขและทุกข์ เป็นสังสารวัฏอยู่อย่างนี้แค่นี้

หันไปดูฝ่ายพวก **นักศึกษา** (แท้) ที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อเรียนรู้ เพื่อศึกษา การเรียนรู้นี้ใช้ได้กับทุกอย่าง อะไรก็ตามที่เข้ามากระทบอินทรีย์ ตั้งแต่ตาหูเป็นต้นไป ที่เราเรียกว่าประสบการณ์นั้น เราเรียนรู้ได้หมด ไม่เกี่ยวกับความชอบใจหรือไม่ชอบใจ

หมายความว่า การเรียนรู้ไม่ขึ้นต่อความชอบใจ-ไม่ชอบใจ เราเจอของชอบใจ ก็ได้เรียนรู้ เจอของไม่ชอบใจ ก็ได้เรียนรู้ (ในมากหลายกรณี ของไม่ชอบใจ เราเรียนรู้ได้มากกว่า หรือได้ประโยชน์ในการเรียนรู้มากกว่า) นี่ก็เพราะว่า เราได้ความสุขจากการเรียนรู้ ความสุขของเราจึงไม่ขึ้นต่อเวทนา ไม่ขึ้นต่อตมหา ไม่ว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจ เราเรียนรู้ได้จากทุกอย่างที่เข้ามาทั้งหมด ดังนั้น ในเมื่อเรามีความสุขจากความใฝ่รู้ จากการศึกษา เราก็เลยสามารถมีความสุขจากทุกสิ่งทุกอย่างที่เราได้ประสบ ซึ่งเราได้เรียนรู้หมดทั้งนั้น พูดเป็นสำนวนว่าพ้นจากสังสารวัฏของการเวียนวายเป็นในสุขทุกข์ของการเจอเจอประสบสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ นี่เป็นจุดต่างที่สำคัญอย่างยิ่ง

เป็นอันว่า พวกที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นเพื่อเสพ เป็นนักเสพ ก็สุขทุกข์หมวนเวียนอยู่กับเรื่องชอบใจไม่ชอบใจ ฝ่ายผู้ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อศึกษา เป็นสุขทุกสถานการณ์ เรียกว่าพ้นสังสารวัฏไปได้ระดับหนึ่ง แล้วต่อจากนั้นเขาก็พัฒนามากขึ้นไปอีก เมื่อความใฝ่รู้มากขึ้น เขาก็เป็นอิสระจากการเสพมากขึ้นทุกที ไม่ว่าจะเจอปัญหา หรือเจออะไร ถ้าเป็นเรื่องที่จะได้เรียนรู้มาก ความใฝ่รู้ก็ยิ่งมาก ก็จึงทำให้ปัญหากลายเป็นสิ่งที่ช่วยให้ได้สนองความต้องการในความใฝ่รู้ยิ่งขึ้น เพราะว่ายิ่งเป็นปัญหา ก็ยิ่งได้ฝึกได้คิดพิจารณา แล้วก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก เพราะฉะนั้นก็เลยกลายเป็นว่าเขาไปชอบและได้สุขจากสิ่งที่คนไม่ชอบใจ

นี่แหละก็ได้เห็นกันแล้วว่า อะไรที่พวกนักเสพไม่ชอบใจ แต่พวกนักไฝ่ศึกษากลับชอบ เพราะจะได้เรียนรู้เยอะ เช่นชอบสิ่งที่ยาก หรือชอบเรื่องที่เป็นปัญหา พุดให้ถึงสำนวนภาษาก็ว่า เขาพ้นจากสังสารวัฏขั้นที่หนึ่ง คือ พ้นจากสุขทุกข์ที่ขึ้นต่อสิ่งชอบใจไม่ชอบใจ โดยสามารถมีความสุขได้จากการเรียนรู้ในทุกสถานการณณ์

เอาละนะ เราได้วิถีชีวิตสองอย่าง และคนสองพวกแล้ว ฝ่ายหนึ่งดำเนินชีวิตไปโดยใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อเสพ เป็นนักเสพ แล้วก็สุขทุกข์อยู่ที่ชอบใจไม่ชอบใจ พวกนี้เมื่อสาละวนอยู่กับการหาเสพ ก็ขาดการพัฒนาปัญญา วิถีชีวิตของเขาก็เข้าทางที่จะเป็นคนที่คำพระเรียกว่า “พาล” (คนอ่อนปัญญา) กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจเพื่อศึกษา แล้วก็มีสุขจากการศึกษาที่ได้เรียนรู้ โดยมีความสุขได้จากทุกสิ่งที่ประสบ ในทุกสถานการณณ์ คนพวกนี้แหละเมื่อพัฒนาไปๆ ก็เป็น “บัณฑิต” (ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา)

จากเสพ พัฒนาไปเป็นศึกษา แล้วมาถึงสร้างสรรค์

ตามที่ว่ามานี้ สำหรับพวกนักเสพ เรื่องจบ วนเป็นสังสารวัฏอยู่อย่างนั้น แต่สำหรับพวกนักศึกษา ยังไม่จบ ไม่หยุดแค่นั้น เพราะว่าความรู้นั้นพัฒนาได้ มันยังพัฒนาต่อไป หมายความว่า ในเรื่องของความรู้นี้ เราเห็นอะไร ได้ยินอะไร ก็รู้ว่าอันนี้เป็นอย่างไร อันนั้นเป็นอย่างไร นี่คือรู้แล้ว แต่มันไม่จบแค่นั้น พอมองอีกที เช่น ดูสิ่งนั้นเทียบกับสภาวะที่จริงแท้หรือที่สมบูรณ์ของมัน หรือเทียบกับสิ่งอื่นในสภาวะนั้น ก็เห็นได้ว่าในขณะนี้ มันอยู่ในภาวะที่ดีที่ถูกต้องที่เต็มสมบูรณ์ มีภาวะที่ควรจะเป็นตามสภาวะที่จริงแท้ของมันหรือไม่

ยกตัวอย่าง เช่นมองเห็นต้นไม้ ก็รู้นั่นเป็นต้นไม้ต้นหนึ่ง เห็นต้นไหนๆ ก็รู้อย่างนั้นทั้งหมด แต่ดูอีกที เอ.. ต้นไม้ต้นนั้นสดชื่นแข็งแรงดี แต่ต้นนี้มันแห้งมันเหี่ยวไม่สมบูรณ์ พอรู้อย่างนี้แล้ว ความรู้ก็ก้าวไปในความคิดว่า ตามภาวะที่มันควรจะเป็น มันควรจะมีสภาวะที่สดชื่น มันควรจะมีสมบูรณ์อย่างนี้ๆ การที่มันเหี่ยวแห้งนั้นไม่ถูกต้อง พอรู้พอเห็นอย่างนั้น ปัญญาก็รู้ก็บอกว่าต้นไม้ควรจะเป็นอย่างนั้น มันไม่ควรจะเป็นอย่างนี้แล้วถึงตอนนี้ ก็เกิดความอยากขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งว่า อยากให้มันเป็นอย่างนั้นๆ ต่อด้วยอยากทำให้มันเป็นอย่างนั้นๆ ต้นไม้ที่ห่อเหี่ยวโทรมนี้ อยากจะให้มันสมบูรณ์แข็งแรง

ที่ว่าอยากให้มันสมบูรณ์ ให้มันแข็งแรง ก็คืออยากให้มันมีภาวะที่เต็มสมบูรณ์ตามสภาวะที่แท้ของมัน พุดให้เป็นภาษาง่ายๆ ว่า “อยากให้มันดี” เมื่อมันยังไม่ดี ทีนี้พออยากให้มันดี แล้วจะว่าอย่างไร ก็ต้องทำให้มันดีสิ ถึงตรงนี้ก็เกิดความ “อยากทำให้มันดี” คืออยากทำให้มันอยู่ในภาวะที่ดีที่สมบูรณ์เต็มตามสภาวะที่แท้จริงของมัน ความอยากทำที่ว่านี่ก็คือความต้องการอย่างหนึ่ง พอมีความอยากทำนี้ขึ้นมา เมื่อได้ทำก็เป็นการสนองความต้องการนั้น แล้วก็ทำให้เกิดความสุข

ทวนอีกทีว่า ตอนแรกเรารู้ว่าอันนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร พอรู้แล้ว ก็อยากให้มีมันดี ให้มันอยู่ในภาวะที่ดีที่สมบูรณ์เต็มตามสภาวะที่แท้ของมัน เมื่อมันยังไม่เป็นอย่างนั้น ก็อยากทำให้มันดีอย่างนั้น พอทำให้มันดี ได้สนองความอยากทำให้มันดีนั้น ก็มีความสุข

ความอยากทำให้มันดี อยากทำให้สิ่งนั้นๆ สมบูรณ์เต็มสภาวะของมันนี้ เรียกตามคำพระว่า “**ฉันทะ**” ดังที่ว่าแล้ว เมื่อต้องการให้มีมันดี อยากทำให้มันดี คือมีฉันทะแล้ว พอทำตามนั้นคือ **ได้สนองฉันทะ ก็มีความสุข** โดยที่ว่าตลอดเวลาที่ทำอยู่นั้น เป็นการค่อยๆ ก้าวไปสู่ภาวะที่ต้องการมากขึ้นทุกทีๆ คนจึงมีความสุขในการกระทำนั้นเรื่อยไป จนกระทั่งทำเสร็จ ก็มีความสุขเต็มเปี่ยม ในการที่ได้สนองความต้องการโดยสมบูรณ์ จนลุล่วงจุดหมาย

การทำให้มันดีนี้ เรามาใช้ศัพท์สมัยใหม่ เรียกว่า **การสร้างสรรค** คือเป็นการทำที่ไม่ใช่ทำลอยๆ แต่เป็นการทำเพื่อให้มีมันดี ที่นี้ ถ้าคนมีความอยากทำการสร้างสรรค์อยู่ในใจ เวลาเขาทำการสร้างสรรค์นั้น เขาก็มีความสุข

ถึงตอนนี้ คนที่เป็นนักเรียนรู้ เป็นนักศึกษา ก็ก้าวต่อไป โดยมีคุณสมบัติเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ ชั้น คือ **หนึ่ง** ความอยากสร้างสรรค์ หรือความใฝ่สร้างสรรค์ หรือพูดสั้นๆ อย่างที่ทางพระเรียกว่า “**ฉันทะ**” ที่แปลง่ายๆ ว่า **อยากทำ** คืออยากทำให้มันดี แล้วก็ **สอง** มี “**ความสุข**” จากการทำให้มันดีหรือการสร้างสรรค์นั้น นี่เป็นการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง

ตามที่ว่ามานี้ การศึกษาจึงสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์ จากการศึกษา ก็ก้าวมาสู่การสร้างสรรค์ จากความ**ใฝ่รู้** ก็ก้าวสู่ความ**ใฝ่ทำ** หรือ**ใฝ่สร้างสรรค์** ที่ว่านี้

จุดนี้ตรงข้ามกับฝ่ายนักเสพ พวกนักเสพนั้นมีสุขมีทุกข์วนเวียนอยู่กับสิ่งที่ชอบใจ ไม่ชอบใจ ในการที่จะบำรุงบำเรอตาหูจมูกลิ้นกายของเขา เมื่อสิ่งเสพมาบำเรอตาหูจมูกลิ้นกายของเขา เขาก็ชอบใจสบายเป็นสุข เขาต้องการแค่เอามันมาบำเรอตาหูจมูกลิ้นกายนั้นให้สุขสบาย แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร พวกนักเสพนี้จะมีมีความสุขจากการเสพโดยได้รับการบำรุงบำเรอ ที่จะไม่ต้องทำอะไร ที่นี้ ถ้าต้องทำอะไร ก็คือทุกข์ เพราะฉะนั้น สำหรับพวกนักเสพนี้ การทำคือการทำการสร้างสรรค์อย่างที่พูดมานั้น กลายเป็นความทุกข์

แยกอีกทีว่า ฝ่ายพวก**นักศึกษา** ซึ่งเดินหน้ามาสู่การสร้างสรรค์นี้ การกระทำเป็นการสนองความต้องการที่จะให้ลุล่วงจุดหมาย เพราะฉะนั้น **การกระทำจึงเป็นความสุข** เขาจึงมีความสุขจากการกระทำ แต่ฝ่าย**นักเสพ**นั้นตรงกันข้าม คนพวกนี้**มีความทุกข์จากการกระทำ** นี่คือจุดแยกของการเสพความรู้สึก กับการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งเริ่มที่ตาหูจมูกลิ้นกายใจของเรา

นี่คือการศึกษาที่ตั้งต้นแล้ว และชีวิตก็ได้เริ่มพัฒนา ในขณะที่พวกนักเสพไม่พัฒนา มัววាយวนอยู่ในสังสารวัฏนั้น ผู้ที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นเพื่อศึกษาและสร้างสรรค์ มีความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ และมีความสุขจากการได้ศึกษาและสร้างสรรค์นั้น ก็พัฒนาต่อไป โดยพ้นจากสังสารวัฏแห่งความสุขทุกข์จากชอบใจไม่ชอบใจ สามารถมีความสุขในการดำเนินชีวิตได้จริง เพราะว่าในการดำเนินชีวิตนั้น คนจะเอาแต่เสพอยู่ไม่ได้ แต่เขาต้องทำการต่างๆ ต้องรู้จักเรียนรู้ ต้องสู้ปัญหาได้ ต้องมีความสุขในบรรดากิจกรรมทั้งหลายของชีวิต ไม่ใช่ัวทำกิจทำการอะไรก็ทุกข์ มีสุขอยู่แค่เสพ

ตามที่ได้พูดมาเพื่อให้เห็นจุดเริ่มของการศึกษาในชีวิตของคนเรานี้ โยงไปถึงธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนา แม้แต่ในขั้นสูงสุดได้ทั้งหมด ว่าเริ่มที่ตาหูจมูกลิ้นกายใจ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นเรื่องนี้มาก ในพระไตรปิฎก เดี่ยวก็เจอๆ พุทธพจน์ว่า ภิกษุหรือบุคคลรับรู้ด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ฯลฯ แล้วเกิดความยินดียินร้าย... ถ้ามาในกระแสนี้ ก็คือเดินหน้าไปหาทุกข์ วงจรหรือสังสารวัฏแห่งทุกข์ก็เกิดขึ้นมา

ในทางตรงข้าม พอรับรู้เข้ามาแล้วเกิดเวทนาารู้สึกสุขทุกข์ แต่ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจความชอบใจ-ไม่ชอบใจ ตัณหาไม่มา หันไปทางปัญญา พ้นอำนาจของความรู้สึกได้ ตอนนี้ก็เกิดการเรียนรู้ กลายเป็นว่าพ้นสังสารวัฏไปแล้ว

ค้นหาต้องพึงปัญญามาแก้ปัญหา พานักเสพให้ทุกข์ ที่ต้องศึกษา

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันโดยทั่วไป ชีวิตของคนเรานี้ก็ดังที่ว่าแล้ว เหล่ามนุษย์ปุถุชนนั้นหันไปในทางที่มุ่งหน้าจะหาเสพ แต่มันก็เป็นธรรมดาที่ขัดกันอยู่ในตัวเองนั่นแหละว่า การที่เขาจะอยู่กับการเสพอย่างเดียว ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะการดำเนินชีวิตที่ดี แม้แต่แค่จะอยู่รอดนั้น จะใช้ความชอบใจ-ไม่ชอบใจเท่านั้น ไม่อาจเป็นไปได้ เขาจำเป็นต้องอาศัยปัญญาด้วย

ถึงตอนนี้แหละที่จะเกิดความไม่พร้อมและปัญหาสารพัน ในเมื่อมนุษย์ที่มุ่งหน้าจะหาเสพ แต่จำเป็นจะต้องเรียนรู้บ้าง แล้วการเรียนรู้ก็เป็นเรื่องจำใจของเขา ที่จะต้องทนทุกข์ สุขที่หวังจะได้จากเสพไม่ค่อยจะมา แต่ทุกข์ที่จำเป็นกลับต้องผจญมากมาย

ยิ่งกว่านั้น ในชีวิตที่จะอยู่ไปได้นั้น ไม่ใช่แค่ต้องเรียนรู้ เขาต้องทำงานทำการต่างๆ ด้วย เพราะว่าเมื่อเขาอยากจะเสพ สิ่งที่ยากเสพมิใช่จะมีให้เสพตลอดเวลา เขาต้องหามาหรือต้องทำให้มี ถึงตรงนี้มันก็เลยกลายเป็นการบังคับให้จำเป็นต้องเรียนรู้ และจำเป็นต้องทำ

แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว การที่จะต้องเรียนรู้ และการที่จะต้องทำนี้ เป็นความจำใจของพวกเราเหล่านี้แหละ เนื่องจากว่าการที่เขาต้องทำนั้น เป็นเงื่อนไขเพื่อให้เขาได้สิ่งเสพ เขาไม่ได้ทำด้วยความพอใจใฝ่รัก เขาไม่ได้คิดมุ่งหมายว่า เขาจะเพื่อให้สิ่งนั้นได้ไปอยู่ในภาวะที่ดีของมัน ไปเข้าถึงสภาวะที่สมบูรณ์ของมัน เขาไม่ได้นึกอย่างนั้น เขานึกแค่นั้นเองที่ว่าเขาจะได้มันมาเสพ เป้าหมายอะไรต่ออะไรจึงชัดขึ้นผืนกันไปหมด ไม่สอดคล้องไม่ประสานกันเลย แต่มันมีการที่ว่าเขาจะต้องเรียนรู้บ้าง เขาจะต้องศึกษาบ้าง เพื่อให้ได้ปัญญามาใช้งาน มาทำการให้สำเร็จที่จะได้สิ่งเสพนั้นมา รวมแล้วก็เป็นอันว่า เขาจำใจเหมือนถูกบังคับให้ต้องทำ เพราะถ้าเขาไม่ทำ ก็จะได้สิ่งเสพ เมื่อเขาจำใจทำ เขาก็ไม่ได้ไม่มีความสุขในการกระทำนั้น มีแต่ความฝืนใจ ได้ความทุกข์

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ปัญญาที่เขาพัฒนาขึ้นเพื่อเอามาใช้นั้น ก็ไม่เป็นปัญญาแท้ที่เต็มตัวของมัน แต่เป็นแค่เลี้ยวปัญญาที่เขาจะเอามาสนองงานรับใช้เจตนาในฝ่ายของความชอบใจ-ไม่ชอบใจ พุดง่ายๆ ว่าจะเอามาสนองตัณหา โดยที่ว่าตัณหาเป็นแรงขับเคลื่อนอยู่ข้างหลัง ตัณหาเป็นตัวเจ้าอิทธิพล เป็นผู้นำ และปัญญากลายเป็นตัวรับใช้ เพียงแค่ว่าหาความรู้มาเพื่อจะสนองความต้องการให้ได้สิ่งนั้นมาเสพ ก็จบ ปัญญานี้มาแก้ปัญหาดับทุกข์ไปชั่วคราวชั่วคราวก็เสร็จไปทีหนึ่งๆ แต่ไม่ใช่ปัญญาแท้ที่จะแก้ปัญหาดับทุกข์ได้อย่างยั่งยืน อันนี้เป็นความซับซ้อนอีกชั้นหนึ่ง ที่เราควรรู้เข้าใจเท่าทันไว้ด้วย

เมื่อมนุษย์รู้เข้าใจจริง ก็จะเห็นว่า เราจะต้องไม่ไปตกอยู่ใต้อำนาจของตัณหาที่มุ่งจะเสพ เราต้องมีการเรียนรู้มีการศึกษาที่เป็นอิสระ ที่จะพัฒนาปัญญาอันแท้ขึ้นมา ซึ่งพ้นจากสุขทุกข์ของความชอบใจ-ไม่ชอบใจ รู้จักได้รู้จักมีความสุขจากการศึกษาและสร้างสรรค์ให้มากขึ้น การศึกษาก็จะช่วยให้เราพัฒนาชีวิตที่ดีได้ถูกวิถีถูกทาง

ถ้าเราไม่เข้าใจหลักการที่ว่านี้ เจ้าตัวใฝ่เสพคือตัณหา ก็จะเข้ามาเป็นเจ้าอิทธิพลเป็นตัวนำพาบัญชากำกับ แล้วโดยไม่รู้ตัว เราก็จะเรียนรู้ก็จะศึกษา ตลอดจนทำการต่างๆ เพียงเพื่อจะรับใช้ตัณหาที่ต้องการเสพเท่านั้นเอง แล้วดังที่ว่าแล้ว ชีวิตก็ไม่พัฒนา เพราะว่าชีวิตนั้นก็วนจมเวียนว่ายอยู่ในด้านเสพ วนกับการหาทางที่จะทำให้ได้เสพมากๆ ยุ่งกับการปรนเปรอบำรุงบำเรอตัวตน ทั้งจิตใจทั้งปัญญาก็ไม่พัฒนา

ยิ่งกว่านั้น ในการที่มุ่งจะเสพนี้ ก็ต้องหาต้องได้มาเพื่อตนให้มาก ทำให้ยังต้องแสวงหามาก ทำให้เกิดการแย่งชิงเบียดเบียนกันมากในสังคม ตัวเองก็มีชีวิตที่กระวนกระวายมาก ทุกข์ในตัวเองก็แผ่ขยายออกไปให้สังคมเดือดร้อนวุ่นวายด้วย ก็เลยเป็นความเดือดร้อนเกิดทุกข์ภัยทั้งในตัวเอง และแก่สังคม

ชีวิตตัวเองที่ไม่ดีขึ้นนั้น ที่จริงทรุดลงด้วย นอกจากความทรมานทราญกระวนกระวาย ในการหาเสพจะมากแล้ว ความเบื่อหน่ายต่อสิ่งที่ได้ที่มีอยู่แล้วก็จะมารังควานตัวเอง หรือไม่อย่างนั้นมันก็ไม่พอ เพราะว่าสิ่งที่ได้มาเสพเดิมเก่าก่อน ก็ลดดีกรีของแรงกระตุ้น ความรู้สึกเบาลงไป ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย จะหาสิ่งที่รุนแรงยิ่งขึ้น และที่ไม่พอ ก็ จะหาจะเอามาให้มากขึ้น ซ้ำปัญหาเดิมทุกซกัภัยให้บานขยายซับซ้อนนับเนืองนัง

ถ้ามีปัญญาสว่างขึ้นมาสองให้เข้าใจเรื่องชีวิตว่าดำเนินไปอย่างไรจึงจะถูกต้อง รู้ว่าอย่างไรผิดอย่างไรถูกแล้ว ก็จะพัฒนาชีวิตของตนไปในวิถีของการศึกษาและ สร้างสรรค์มากขึ้น ทำให้มีความสุขในการศึกษาและในการสร้างสรรค์มากขึ้น พร้อมกับ เป็นทาสของกระแสอวิชชา-ตัณหา-ปัญหา/ทุกข์ น้อยลง ไม่เป็นทาสของการเสพ ไม่ จำเป็นต้องหาสุขจากเสพมากนัก ความสุขขึ้นต่อวัตถุภายนอกน้อยลง เพราะว่าสุขจาก เสพนั้นเป็นสุขที่ต้องขึ้นต่อสิ่งนอกตัว ที่จะมาสนองความรู้สึกทางตาหูจมูกลิ้นกายนั้น อัน มาจากภายนอก ต้องไปเอา ความสุขที่จะมีต้องขึ้นต่อสิ่งอื่น ความสุขอยู่ข้างนอก ไม่อยู่ ในตัวเอง แต่พอเรามีการศึกษาและสร้างสรรค์ ความสุขก็มาอยู่ในตัวเอง มีอยู่ภายใน ไม่ ต้องขึ้นต่อสิ่งภายนอก ฉะนั้นจึงเป็นอิสระมากขึ้น นี่ก็เป็นวิถีชีวิต ๒ แบบ

เวลานี้ ปัญหาของโลกอยู่ที่ว่า มนุษย์ไม่เข้าใจชีวิตของตนเอง ไม่รู้จักการศึกษา แล้วก็เลยไปเป็นทาสของการเสพ ปล่อยให้ความสุขขึ้นต่อการเสพวัตถุ ทำให้มุ่งไปในการ แสวงหาให้มากที่สุด จนกลายเป็นอารยธรรมไปเลย เขานึกว่านี่คือความเจริญ

ในความเจริญแบบนี้ จึงเห็นได้ชัดว่า มนุษย์มิได้มีชีวิตที่มีความสุขจริง แล้วก็มีการเบียดเบียนกันในสังคมมาก กับทั้งต้องทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีแต่ผลเสียที่ทำให้เดือดร้อนกันไปทั่ว แล้วบอกว่านี่คือเจริญ แต่หาทางแก้ปัญหาก็ไม่ได้ เพราะจับจุดไม่ถูก

ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่รู้เข้าใจธรรม ซึ่งมองเห็นความเป็นจริงของชีวิตใน ธรรมชาติ เมื่อเข้าใจความจริงแห่งธรรมชาติของชีวิตแล้ว ก็ดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง คนยิ่ง พัฒนา ชีวิตและมีความสุขก็ยิ่งขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพภายนอกน้อยลง โดยมีความเป็นอิสระที่ ความสุขเกิดมีภายในได้มากขึ้นๆ เมื่อความสุขเป็นของภายในตนเอง ไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุ ภายนอกมากนัก ก็ไม่จำเป็นต้องไปแสวงแย่งชิงกันมาก แล้วก็กลับมาเกื้อกูลกันได้ด้วย เพราะว่าการสร้างสรรค์นั้นหมายถึงการทำให้สิ่งต่างๆ ดีขึ้น ซึ่งกลับมาเกื้อกูลต่อสังคม ชีวิตของตัวเองก็เป็นอิสระมีความสุขภายในปลอดโปร่งมากขึ้นด้วย ความเกื้อกูลกันใน สังคมก็ดีขึ้น การที่จะทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็น้อยลง ดีไปทุกด้าน อย่างนี้จึงจะเป็น *อารยธรรมที่สมจริง* ไม่ใช่อารยธรรมแค่สักว่า

เป็นอันว่าพูดไปเท่าที่จะนึกได้ คิดว่าเท่านี้ก็น่าจะเพียงพอสำหรับเข้านี้

ตอนที่

๑๙

อารยธรรมมนุษย์หนึ่งจรรยาจริญแล้วเสื่อมไม่ได้

เพราะว่ายวนอยู่แค่ในกระแสค้นหา

ถึงแนวคิดพิชิตธรรมชาติผิดไป ฝรั่งเศสก็ได้จิตใจใฝ่รู้-สูงนยาก

อารยธรรมมนุษย์ที่สร้างกันขึ้นมา เกิดจากมนุษย์ผู้ใฝ่ศึกษา มีปัญญา ส่วนสัตว์ทั้งหลายอื่นมีความใฝ่เสพ และอยู่ด้วยการเสพเป็นปกติ แต่สัตว์อื่นเหล่านั้นไม่สามารถมีอารยธรรม เพราะขาดศักยภาพทางปัญญา แต่อารยธรรมมนุษย์ที่ว่านั้นก็ยังไม่ใช่อารยธรรมที่แท้ ยังเป็นอารยธรรมแค่สักว่า เพราะยังติดจมอยู่ใต้ปัญหาในเรื่องการสนองความอยากของค้นหาที่จะเสพ ซึ่งทำให้เป็นอารยธรรมแค่มีชื่อหู แต่ที่จริงกะพ่องกะแพ่ง มีการเบียดเบียนกันนักหนา หาสันติภาพไม่ได้ แม้แต่กับธรรมชาติ จึงไม่อาจเป็นอารยธรรมที่ยั่งยืน เรื่องนี้พูดกันไปแล้ว

แต่มีเรื่องที่น่าจะคุยกันอีก มีข้อน่าสังเกต ๒ อย่าง คือ หนึ่งที่เราพูดกันไปแล้วว่า สัตว์อื่นทั้งหลายไม่มีความสามารถในการที่จะเรียนรู้ ที่เรียกว่าศึกษา และในการที่จะสร้างสรรค์ คือมันฝึกตนไม่ได้นั่นเอง หมายความว่าฝึกได้ในขอบเขตจำกัดนัก และต้องรอให้คนฝึกให้ จนกระทั่งเราเรียกว่าฝึกไม่ได้ ส่วนมนุษย์มีศักยภาพพิเศษตรงนี้ คือตรงที่ว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกว่าศึกษาและสร้างสรรค์ได้ เป็นเหตุปัจจัยอำนวยความสะดวกให้มนุษย์สามารถสร้างอารยธรรม แต่มีปมปัญหาตรงที่ว่า มนุษย์นั้นมีความต้องการเสพ คือค้นหาเป็นพื้นอยู่ และเจ้าตัวยุทธนั้นมันแรง ถึงกับครอบงำคนและข่มปัญญามนุษย์ได้

อิทธิพลของค้นหาที่เข้ามาอยู่เบื้องหลัง ซึ่งทำให้การศึกษาและการสร้างสรรค์ของมนุษย์หันกลับไปสนองด้านเสพหรือด้านต้องการเสพซ้อนเข้าไปอีกนี้แหละ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถพัฒนาอารยธรรมไปในทางที่จะดึงมาเป็นของแท้จริงได้ และอารยธรรมแบบสักว่านั้น ก็เลยกลายเป็นตัวก่อปัญหาเสียเอง

อีกอย่างหนึ่งคือ *สอง* ที่น่าสังเกตก็คือ ดูสัตว์ชนิดอื่นที่ว่ามันอยู่กับการเสพนั่น มันเสพแค่ตามสัญชาตญาณที่จำกัดมาก ในการเสพของมันนั้น อย่างเรื่องอาหาร มันก็แค่หา มากินเพื่อให้แข็งแรงมีชีวิตอยู่รอด ก็พอเท่านั้น ไม่มีเรื่องของการทำให้วิจิตรพิสดารอย่าง คน มนุษย์นี่สิ อยากจะเสพ ไม่ใช่แค่เสพแล้ว ก็เสร็จ แต่พัฒนาการเสพและพัฒนาสิ่งเสพ กันไปนักหนาไม่รู้จบ ที่จริงไม่ใช่พัฒนาหรอก แต่เราต้องเอาศัพท์นี้มาใช้ ในที่นี้ที่เรียกว่า “พัฒนา” ก็คือขยายนั่นเอง ขยายทั้งปริมาณและดีกรีของการเสพนั่นให้มันหนักหนา มโหฬาร อย่างที่สัตว์อื่นเทียบอะไรไม่ได้เลย ในเรื่องนี้ มนุษย์นั้นเหลือเกินนัก ไช้ใหม่

ดังนั้น ที่ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นนักเสพนี่ มันไม่ได้เป็นนักเสพมากมายอย่างมนุษย์เลย มันเสพแค่ตามสัญชาตญาณ แล้วก็จบ อันนี้เห็นชัด แต่การเสพของมนุษย์นี้ เหลือหลาย ยิ่งมนุษย์มาเข้าใจผิดนี้ว่าความสุขของตนอยู่ที่การเสพด้วยแล้ว เขาก็ยิ่งมานั่นกันในด้านนี้ ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันนี้ เรื่องของอารยธรรมเป็นการมุ่งมาสนองในด้านนี้ การพัฒนาที่เรียกว่าด้านวัตถุ ก็เพื่อจะสนองต่อนหาในการเสพของมนุษย์ จนกระทั่งสังคมมนุษย์กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม อย่างที่พูดกันอยู่แล้ว

เอาละ หันกลับมาพูดในเรื่องอารยธรรมของมนุษย์อย่างเดียว ไม่ต้องพูดถึงสัตว์อื่นแล้ว อารยธรรมมนุษย์ที่เป็นมานี้มีข้อสังเกตเพิ่มอีกอย่างหนึ่งด้วย คือว่า การที่มนุษย์มีการศึกษาและสร้างสรรค์นี้ มักไม่ได้เกิดจากปัญญาที่แท้จริง แต่มักเกิดจากเหตุบีบคั้น โดยเฉพาะความจำเป็น เช่นในการอยู่รอด อย่างอารยธรรมตะวันตกที่เจริญมาได้อย่างนี้แล้วเอามาเทียบกับตะวันออกของเรา เขาภูมิใจว่าเขาได้สร้างสรรค์อารยธรรมเจริญก้าวหน้าล้ำหน้ามาก ทีนี้เบื้องหลังการสร้างสรรค์อารยธรรมนั้น บัจฉัยตัวสำคัญก็คือ การศึกษา และการสร้างสรรค์ คือต้องเรียนรู้ ต้องใฝ่รู้และแสวงปัญญา มีความใฝ่รู้และมีความพากเพียรในการทำงาน เหน็ดเหนื่อยแค่ไหนก็ไม่ถอย พยายามสร้างสรรค์ให้สำเร็จจนได้

ทีนี้ คุณสมบัติที่ว่ามันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ก็เกิดจากแรงบีบคั้นในความเป็นอยู่เป็นสำคัญ มนุษย์ในฐานะที่เป็นปุถุชนนี้ มีความโน้มเอียงไปทางด้านความรู้สึกละเอียดที่พูดกันแล้วว่า ถ้าได้เสพแล้ว สุขสม ก็จบ ทีนี้ถ้าไม่มีเหตุจำเป็นบีบคั้น เขาเที่ยวหาสิ่งเสพพบสิ่งเสพ ได้เสพ แล้วก็สบาย ก็หยุด ก็นอนเสวยสุข

ทีนี้เอามาเทียบกัน สังคมตะวันตกกับสังคมตะวันออก จะเห็นชัดว่าสังคมตะวันออก โดยเฉพาะเมืองไทยนี้ มีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องพืชพันธุ์ธัญญาหาร อย่างค่าเท่าที่พูดกันมาว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” และธรรมชาติ เช่น หนาว-ร้อน ลมพายุใหญ่ ภูเขาไฟ แผ่นดินไหว เป็นต้น ก็ไม่บีบคั้น อยู่กันสบาย

อย่างฝรั่งที่มาเมืองไทยบอกว่า ธรรมชาติในเมืองไทยนี้ friendly มันเป็นมิตร ไม่เหมือนในเมืองเขา ที่แสนจะบีบคั้น ทำให้เขารู้สึกเป็นศัตรูที่ต้องต่อสู้ ตั้งต้นแต่ความขาดแคลนในเรื่องพืชพันธุ์ธัญญาหาร ไม่อุดมสมบูรณ์ แล้วสภาพของธรรมชาติก็บีบคั้น เช่นว่า อากาศแสนจะหนาว แล้วในฤดูหนาวนี้ ก็ขาดแคลนอาหารนกหนา อย่างที่เล่ากันแล้ว

ที่นี้ ความบีบคั้นที่เวลานั้นก็ทำให้คนตะวันตกต้องพยายามดิ้นรนเพื่อให้อยู่รอด คือสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นทุกข์ภัยทำให้เขาต้องดิ้นรนชวนชวายเป็นให้พ้นจากความบีบคั้นนั้น การดิ้นรนก็คือการหาทางอยู่รอด จากความจำเป็นในการดิ้นรนให้พ้นจากทุกข์ภัยที่บีบคั้นนี้ ก็ทำให้เขาต้องแสวงหาความรู้ ต้องดิ้นรนชวนชวายในการเรียนรู้ เมื่อได้ความรู้แล้วก็ถึงขั้นตอนที่จะทำให้สำเร็จ เพื่อจะได้มีกินมีใช้ เป็นต้น ก็ต้องเพียรพยายามทำการที่เรียกว่าสร้างสรรค์ เมื่ออยู่กันมาทำกันมาอย่างนี้ยาวนานเป็นร้อยๆ ปี หรือแม้กระทั่งเป็นพันปี มันก็เป็นวิถีชีวิตของเขา และกลายเป็นอารยธรรม

อารยธรรมตะวันตกที่เป็นมาอย่างนี้ ที่คนต้องดิ้นรนต่อสู้กับธรรมชาติเพื่อให้พ้นจากอำนาจครอบงำของมัน และสามารถจัดการกับธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่พวกตน อันนี้แหละ พูดได้ว่าได้สร้างคนที่มีจิตใจใฝ่รู้ และได้สร้างสรรค์ขึ้นมามากมาย แล้วคนพวกนี้แหละก็เป็นแกนในการสร้างสรรค์อารยธรรม ที่มีแนวคิดสำคัญเด่นนำในการที่จะ เอาชนะธรรมชาติ หรือ พิชิตธรรมชาติ เขามุ่งค้นหาความจริงของธรรมชาติ โดยถือเป็นการ ล้วงความลับของมัน เพื่อจะเอามาใช้จัดการมันให้อยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ และเอาประโยชน์จากมันให้ได้ตามปรารถนา (ดูเชิงอรรถถัดจากนี้ ๒ หน้า พอได้คำความรู้เรื่องนี้)

แม้ว่าเวลานี้ คนตะวันตกเองจะสำนึกตระหนักเห็นโทษของแนวคิดพิชิตธรรมชาติแล้ว และหันม่าย้ำเตือนให้คนหันมาอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร แต่ความมีจิตใจใฝ่รู้ของเขาก็เป็นคุณสมบัติที่เป็นแบบอย่างอันดี ซึ่งควรพัฒนาขึ้นมา

ความมีจิตใจใฝ่รู้นี้มีลักษณะสำคัญที่อยากรู้ความจริงของธรรมชาติและสิ่งทั้งหลาย ว่าเป็นอย่างไร จะสืบค้นหาความจริงให้ได้ ถ้าไม่ถึงความจริง จะไม่ยอมหยุด คนอย่างนี้จะไม่เห็นแก่การเสพ ดังที่เราเห็นได้ชัดในชีวิตของคนพวกนี้ ที่เขามีความสุขในการแสวงหาความรู้ เขายอมทนยอมสละทุกอย่างเพื่อจะเข้าถึงความจริงให้ได้

ความมีจิตใจใฝ่สร้างสรรค์ก็เช่นเดียวกัน คนที่มีจิตใจอย่างนี้จะเพียรทำการเพื่อจุดหมายที่ได้พิจารณาแล้วว่าดีแน่ให้สำเร็จจนได้ ไม่ว่าจะยากอย่างไร ก็สู้ทั้งนั้น พูดรวมๆ ว่า ในตะวันตก มีคนที่มีลักษณะจิตใจที่เรียกว่า ใฝ่รู้-สู้ความยาก อย่างนี้มาก

วัฒนธรรมของชาวตะวันตก ที่เรียกว่าวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เป็นต้น ก็สัมพันธ์กับสภาพจิตหรือคุณสมบัติของจิตใจนี้ด้วย ทั้งในแง่ที่สภาพจิตนี้เป็นเหตุ เช่นว่า ความใฝ่รู้เป็นเหตุให้เขาพัฒนาวิทยาศาสตร์ก้าวหน้ามามาก แล้ววิทยาศาสตร์เอง ในกระบวนการค้นหาความรู้ ก็ทำให้คนของเขาพัฒนาจิตนิสัยที่ใฝ่รู้ได้เข้มข้นด้วย นี่ถือเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน

อีกด้านหนึ่ง ความเพียรพยายามที่จะสร้างสรรค์วัตถุผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมาให้คนมีกินมีใช้ ให้สังคมมีความพร้อมพร้อมทางวัตถุ เจริญทางเศรษฐกิจ ก็ทำให้เกิดอุตสาหกรรม ซึ่งกลายเป็นวิถีชีวิต ที่เรียกว่าวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ที่ทำให้คนขยันหมั่นเพียร สู้อุบัติความลำบากเหน็ดเหนื่อยไม่ถอย แล้วการที่เขาสู้อุบัติความยากได้ เหนื่อยไม่ถอยนั้น ก็กลายเป็นปัจจัยให้เขาพัฒนาอุตสาหกรรมสำเร็จ

วัฒนธรรมอุตสาหกรรมสร้างคนที่เข้มแข็ง เป็นนักผลิต แล้วคนที่มีนิสัยของนักผลิต ก็มาพัฒนาอุตสาหกรรมยิ่งขึ้นไป เป็นปัจจัยแก่กันและกัน และก็เป็นปัจจัยที่ทำให้สังคมของเขาเจริญงอกงามมาในแบบนั้น

อารยธรรมพิชิตธรรมชาติ-คิดแยกส่วน เจอบริโภคนิยม จะจบไหม?

ในสมัยก่อนโน้น ตามคัมภีร์ทั้งหลาย ทั้งในพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นต้น เราได้เรียนรู้ว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าใหญ่ๆ อย่างป่ามหาวันนี่ กินเขตแคว้นต่างๆ ทั้งแคว้นศากยะ แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ แสดงว่าป่าพวกนี้ใหญ่โตเหลือเกิน แต่เดี๋ยวนี้ ป่าเหล่านั้น หรือป่าอย่างนั้น มีที่ไหน หรืออย่างลุ่มพินีที่พระพุทธเจ้าประสูติ ก็เป็นป่าเป็นสวนใหญ่ แต่เดี๋ยวนี้มีเพียงทุ่งนา

ในประเทศอินเดียเดี๋ยวนี้ ต้นไม้เหลือแต่ต้นเล็กๆ ภูเขาที่มักเป็นเขาหัวโล้น ภูเขาที่ไม่มีต้นไม้เลยนั้นเยอะแยะไปหมด สภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปมาก การที่เป็นอย่างนี้ก็เกิดจากอารยธรรมมนุษย์ด้วย

จะเห็นว่า อารยธรรมเกิดที่ไหน ก็ทำลายธรรมชาติที่นั่น แล้วการที่ธรรมชาติพินาศ ก็ทำให้มนุษย์อยู่ไม่ได้ อารยธรรมก็เสื่อมสลาย เป็นกันมาอย่างนี้ทั่วไป เหมือนเป็นวงจร แถมตอนที่อังกฤษเข้ามาปกครองอินเดีย อังกฤษก็เอาทรัพยากรธรรมชาติไปมาก เช่นขนเอาไม้เอาซุงไปไม่รู้เท่าไร นี่ก็เป็นเหตุปัจจัยอันหนึ่งด้วย อินเดียเองก็เป็นกระบวนการของอารยธรรมที่ทำให้ธรรมชาติเสื่อมโทรมมายาวนาน

อินเดียเคยเจริญด้วยอารยธรรมมาก ฝรั่งเศสยอมรับว่าวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ เจริญในอินเดียก่อนตะวันตก จีนก็เจริญก่อนฝรั่ง ตะวันตกนั้น ย้อนหลังไปสักพันปี เขาล้าหลังจีนและอินเดียในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีห่างไกล แต่แล้วในยุคหลังต่อมา เขาได้พัฒนาจนล้ำหน้าไปไกล*

หันกลับมาพูดถึงเรื่องของฝรั่งอีกทีหนึ่ง ตะวันตกนั้น นอกจากถูกแรงบีบคั้นของสภาพความเป็นอยู่ทางธรรมชาติแล้ว ก็มีความบีบคั้นทางด้านสังคมมาก ไม่เพียงว่ามนุษย์เบียดเบียนเช่นทำสงครามกัน แต่เรื่องความเชื่อทางศาสนาก็มีการบีบคั้นปราบปรามกันอย่างรุนแรง เพราะว่าศาสนาคริสต์ใช้ศรัทธาเป็นหลัก แล้วก่อนศาสนาคริสต์ ศาสนาสมัยเก่าก็บีบคั้นพวกศาสนาคริสต์มาก่อน อย่างที่พวกโรมันเอาพวกคริสต์ไปฆ่า จับเอาไปสู้กับสิงโต อะไรอย่างนี้ ในอาณาจักรโรมันนั้น ชาวคริสต์ตายไปไม่รู้เท่าไร

ทีนี้ ต่อมา ถึงที่พวกคริสต์ใหญ่ขึ้น ก็บีบคั้นพวกอื่น ตั้งแต่ยุคโรมันนั้นแหละ ยิ่งต่อมา ศาสนจักรคริสต์ยิ่งใหญ่ขึ้นจนครอบครองยุโรปทั้งหมด ไปเป็นผู้สวมมงกุฎให้แก่บรรดากษัตริย์ยุโรป ก็มีอำนาจบังคับได้ทั่ว อย่างพระเจ้าเฮนรี ที่ ๔ ราชาแห่งเยอรมัน และเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Henry IV, King of Germany and Holy Roman Emperor) แสดงอาการแข็งข้อจะขัดขึ้นฝืนอำนาจขององค์พระสันตะปาปาก็ถูกไปเป็กรกอรี ที่ ๗ (Pope Gregory VII) ทรงลงโทษถอดถอนตำแหน่ง และคว่ำบาตรพระเจ้าเฮนรี ที่ ๔ ต้องทรงเดินทางข้ามเทือกเขาแอลป์/Alps ไปเฝ้าไปป์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1077 (พ.ศ. ๑๖๒๐) และรับโทษยืนพระบาทเปล่ากลางหิมะข้างวังของไปป์ ๓ วัน ไปป์จึงทรงยกโทษให้ และได้รับศีลมหาสนิทกลับเข้าศาสนา ดังนี้ เป็นต้น

* ดูความคิดความเข้าใจของตะวันตก ในเรื่องแนวคิดพิชิตธรรมชาติ และความเจริญของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ พอได้เค้า

“Man could imitate God by creating. To do so, he must learn nature's secrets... The reward for success would be eternal life and youth, as well as freedom from want and disease. It was a heady vision, and it gave rise to the notion that, through science and technology, man could bend nature to his wishes. This is essentially the modern view of science, and it should be emphasized that it occurs only in Western civilization. It is probably this attitude that permitted the West to surpass the East, after centuries of inferiority, in the exploitation of the physical world.”

(“The History of Science: The rise of modern science”, *Encyclopaedia Britannica*, 1997)

แปลไว้พอรู้ๆ: “มนุษย์สามารถเลียนแบบพระเจ้าเป็นเจ้าได้ด้วยการสรรสร้าง การที่จะทำอย่างนั้นได้ มนุษย์จะต้องเรียนรู้ความลับของธรรมชาติ... รางวัลสำหรับความสำเร็จนี้ ก็คือชีวิตและวัยงามชั่ววันรันตรี พร้อมทั้งความหลุดพ้นจากความขาดแคลนและโรคภัยไข้เจ็บ ความคิดนี้เป็นวิสัยทัศน์ที่กำแหงหาญ และทำให้เกิดแนวคิดความเชื่อขึ้นมาว่า ด้วยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มนุษย์จะสามารถบิดเบนต์ดัดแปลงธรรมชาติไปตามใจปรารถนา ทัศนสมัยใหม่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ว่าโดยสาระสำคัญเป็นอย่างที่ว่ามันนี้ และควรจะต้องย้ำไว้ด้วยว่า ทัศนนี้ปรากฏมีเฉพาะแต่ในอารยธรรมตะวันตกเท่านั้น และก็เป็นด้วยที่ศนคตอย่างนี้แหละ ที่ช่วยให้ตะวันตก หลังจากที่ได้ด้อยด้อยกว่าตะวันออกมานานหลายศตวรรษ กลับสามารถเลยล้ำหน้าตะวันออกไปได้ในกาจัดการเอาประโยชน์จากโลกแห่งวัตถุ”

อำนาจยิ่งใหญ่ของคริสต์จักรอย่างหนึ่งจะเห็นชัดจากการตั้งศาลตัดสินศรัทธา ที่เรียกว่า Inquisition ใครไม่เชื่อ Bible ใครพูดอะไรผิดจากคัมภีร์ ใครพูดจาหลบหลู่ แสดงความไม่เชื่อ แม้แต่สงสัย ไม่ได้ทั้งนั้น ถูกจับขึ้นศาลนี้ ถ้าไม่ยอมถอนความเชื่อ ก็มีหวังถูกเผาทั้งเป็น หรือให้ดื่มยาพิษ โดยเฉพาะในสเปน คนถูกเผาทั้งเป็น ตายเป็นหมื่นๆ

การบีบคั้นทางความคิดที่รุนแรงมากอย่างนี้ ได้เป็นแรงบีบคั้นให้ฝรั่งดิ้นรนทางปัญญา กลายเป็นเครื่องปะทะให้วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นด้วย เริ่มตั้งแต่เรื่องดาราศาสตร์เวลานั้น ทางคริสต์ถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ที่นี้ พอพวกนักคิดนักหาความรู้มาสอนว่า โลกไม่ใช่เป็นศูนย์กลางจักรวาล ดวงอาทิตย์ต่างหากเป็นศูนย์กลางจักรวาล ก็ถูกศาสนจักรคริสต์จับขึ้นศาลที่ว่านี้ และลงโทษ

ยกตัวอย่าง เช่น กาลิเลโอ (Galileo Galilei) ที่ถูกจับขึ้นศาล แต่ท่านกาลิเลโอเมื่อถูกบังคับให้เลิกละความคิด ก็ยอม จึงไม่ถูกประหารชีวิต โดนลงโทษ (ปี 1633/๒๑๗๖) เพียงกักบริเวณให้อยู่ในบ้านจนตาย (เรื่องที่เขียนถูกสั่งเผา) ต่างจากนักปรัชญาชื่อ บรูโน (Giordano Bruno) ที่สอนว่าเอกภพเป็นอนันต์ คือไม่มีที่สิ้นสุด (infinite universe, แปลกันแบบชาวบ้านว่าจักรวาลไม่มีที่จบสิ้น) ถูกศาล Inquisition ตัดสินให้เลิกละความคิด ก็ไม่ยอม เลยถูกตัดสินลงโทษเผาทั้งเป็น (17 ก.พ. 1600/๒๑๔๓)

แต่นี้แหละ คนยิ่งถูกบีบ ก็ยิ่งดิ้น อย่างคนที่ถูกรบชาติบีบคั้นในความเป็นอยู่ ไม่มีจะกิน ก็ดิ้นรนหาทางรอดเพื่อจะมีกิน ส่วนในเรื่องนี้เป็นการบีบคั้นทางปัญญา เมื่อถูกบีบคั้น คนก็ยิ่งดิ้นรนหาทางรู้ ในยุคนั้น เมื่อโทษแรงนัก ผู้ที่ใฝ่รู้ก็มาจับกลุ่มหาความรู้กันลับๆ เป็นพื้นฐานอันหนึ่งที่ทำให้ตะวันตกมีการแสวงหาความรู้จริงจังและเป็นทางมาของความเจริญของวิทยาศาสตร์

เอาละ จากแรงบีบคั้นของชีวิตท่ามกลางธรรมชาติดีก็ตาม สังคมก็ตามนี้ ก็ทำให้ฝรั่งได้พัฒนาจิตนิสัยหรือคุณสมบัติแห่งความใฝ่รู้-สู้ยาก ขึ้นมา ในวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เป็นต้น และทำให้เกิดคนเก่งคนดีจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม จุดสำคัญอยู่ที่ว่า มองในระยะยาว อารยธรรมสมัยใหม่นี้ได้มีจุดหมายที่มุ่งไปตามความคิดความเชื่อที่ว่า การมีวัตถุเสพพร้อมนั้นแหละคือความสุขสมบูรณ์ ดังที่ว่าชาวตะวันตกเหล่านี้ แม้ว่าเวลานั้นยังสร้างตัวอยู่ ตัวเองยังไม่ได้เห็นสิ่งเสพฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยเหล่านั้น แต่ก็คิดฝันเป็นเป้าหมายของสังคมในระยะยาวที่หวังว่าการที่เขาขยันหมั่นเพียรสร้างสรรค์กันอย่างนั้น ต่อไปข้างหน้าโน้นจะได้มีวัตถุเสพพร้อมและมีมีความสุข ดังนั้น เป้าหมายจึงกลับไปอยู่ที่วัตถุเสพอีก เขาแทบไม่รู้จักคำว่า "พอดี" อันนี้จะว่าเป็นจุดพลาดก็ได้

ฝรั่งถือว่าตนเข้ายุคปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) นับโดยเอา อังกฤษเป็นหลัก ก็คือในช่วงปี 1750/๒๒๙๓ ถึง 1850/๒๓๙๓ ตั้งแต่นั้น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรม ก็พาชาวตะวันตกก้าวมาสู่ภาวะที่จะมั่งคั่งพร้อม

แต่อีกนานผลจึงไปออกซัดที่อเมริกา หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศอเมริกาซึ่ง ขณะสงครามโดยไม่ช้าเลย เพราะสนามรบอยู่นอกดินแดนออกไปห่างไกล ตั้งแต่ทศวรรษ 1950s มา ก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญ่มั่งคั่งพร้อมอย่างยิ่ง จนเกิดคำศัพท์ที่คนอเมริกัน เรียกสังคมของตนว่าเป็น “affluent society” (คำนี้เกิดเมื่อปี 1958/๒๕๐๑) ทำท่าว่าจะ ได้สัมฤทธิ์ฝันอเมริกัน (American dream) ซึ่งมีความหมายแบบชาวบ้านมุ่งไปที่ความสุข สนุกสะดวกสบายทางวัตถุ แล้วอเมริกาก็นำมามนุษย์สมัยใหม่เข้าสู่ยุคบริโภคนิยม (consumerism) เรียกสังคมของตนว่าเป็น consumer society

เมื่อสัก ๕๐ ปีมานี้เอง ผลด้านลบของความเจริญทางอุตสาหกรรม การผลิตซึ่งมีการผลาญ-ทำลายชั้นบรรยากาศในตัวเอง ความพร้อมทางวัตถุ และการเสพบำรุ่งบำเรอไม่รู้จักประมาณของนักบริโภค ก็เริ่มปรากฏชัดออกมาในอเมริกานั้นเอง น้ำเสีย ดินเสีย อากาศเป็นพิษ ชยะเกลื่อนกล่น คนเป็นโรคมามากมาย จากสิ่งแวดล้อมที่เสียหายเสื่อมโทรม จากน้ำ จากอาหารที่กินดื่มเข้าไป จากอากาศที่หายใจ แม้กระทั่งเป็นโรคอ้วน (obesity)

เรื่องก็ดำเนินไปตามเหตุของมัน เช่น ชาวบ้านในถิ่นใกล้โรงงานอุตสาหกรรม อยู่มา ลูกหลานเจ็บป่วยแปลกๆ งงกันอยู่ แล้ววันหนึ่งไปพบน้ำเน่าเสียเป็นพิษ ในถิ่นนั้นเอง จับได้ว่ามาจากโรงงาน จึงรู้ว่านี่เองคือแหล่งโรคของลูกหลาน ก็พากันตระหนก ตื่นกลัว แล้วคนก็ ตื่นตัวกว้างออกไป พากันเรียกร้องรบบเจ้าทางการบ้านเมืองให้แก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ ขึ้นมาเป็นงานรับผิดชอบระดับชาติ เริ่มมีรัฐบัญญัติ Clean Air Act คือรัฐบัญญัติอากาศ สะอาด ออกมาเป็นฉบับแรก ในปี 1963/๒๕๐๖ ต่อด้วย Wilderness Act คือรัฐบัญญัติ พิทักษ์ป่า ในปี 1964/๒๕๐๗ และ Water Quality Act คือรัฐบัญญัติคุณภาพน้ำ ในปี 1965/๒๕๐๘ เรียง ๓ ปี ติดกัน ๓ ฉบับ (อังกฤษมี Clean Air Act ก่อนแล้วแต่ปี 1955/๒๔๙๘)

พอถึงปี 1969/๒๕๑๒ รัฐบาลอเมริกันก็ตั้งหน่วยราชการหน่วยแรกเกี่ยวกับการ รักษาสิ่งแวดล้อม คือ Council on Environmental Quality แล้วปีต่อมา 1970/๒๕๑๓ ใน ระดับสากลก็มีการฉลองวันโลก (Earth Day) เป็นครั้งแรก ฝ่ายรัฐบาลอเมริกันก็ออก รัฐบัญญัติใหม่ชื่อว่า National Environmental Policy Act (รัฐบัญญัตินโยบายสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ) แล้วก็ตั้งหน่วยราชการที่เรียกชื่อว่า Environmental Protection Agency (หน่วยงานพิเศษเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม) ขึ้นมา ซึ่งเป็นคู่กับ Council on Environmental Quality ที่ว่าเมื่อกี้ ทั้งมีสภาป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Defense Council) อีกด้วย ในระดับสากลก็เกิดองค์การกรีนพีซ (Greenpeace) ในปี 1971/๒๕๑๔

นี่คือความตื่นตัว ตื่นกลัว และการเคลื่อนไหวในเรื่องการพิทักษ์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่มองแค่ในประเทศอเมริกา ถ้านับจากปี 1963 ถึงปี ๒๕๑๓ (1970) ก็ไม่ถึงทศวรรษ นับว่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว ถึงตอนนี้ วิชา Ecology – นิเวศวิทยา ก็เด่นขึ้นมา มีการศึกษาเรื่องระบบนิเวศ – ecosystems เป็นการใหญ่

มีการพูดถึงเรื่องของครวม – holism, holistic มีการเน้นเรื่องภาวะสมดุล – balance หรือดุลยภาพ โยงไปยัง harmony คนพูดกันถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม เน้นเรื่องผลิตภัณฑ์ เรื่องสินค้า ให้เป็น environment-friendly (environmentally friendly) เรื่องอาหารการกิน เรื่องการดูแลสุขภาพ เรื่องการบำบัดโรคอาพาธ การรู้จักกินอาหารซึ่งเป็นการกัน-แก้โรคไปในตัว โดยอ้างอิงแนวคิดแบบของครวม เน้นกันมาให้พอดี ให้มีดุลยภาพ ให้สมดุล กลมกลืนกับธรรมชาติ คนรังเกียจหรือหวั่นกลัวพวกสารเคมีที่มากับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ หันไปหาระบบวิธีที่เป็นธรรมชาติ เช่น organic farming หรือ organic gardening วิชาความรู้เก่าๆ ของตะวันออก ก็ชักจะฟื้นตัว บ้างก็เด่นขึ้นมา คนตะวันตกสมัยใหม่หันมาสนใจ หรือพูดถึงมากขึ้นในเรื่องวิธีปฏิบัติจัดการปัจจัยสี่ และการดำเนินชีวิต ในแบบที่สืบมาในดินแดนตะวันออก มีศาสตร์วิทยาอย่าง macrobiotics (เข้ามาอเมริกาจากญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒) และ holistic medicine (ในอเมริกาเฟื่องมากในระยะใกล้ พ.ศ. ๒๕๑๓ สืบต่อมา) เป็นต้น

พูดรวมๆ กว้างๆ คงต้องบอกว่า อารยธรรมยิ่งใหญ่ที่เจริญมากับแนวคิดพิชิตธรรมชาติ และความคิดแยกส่วนนี้ ได้มาถึงจุดตกกระทบให้รู้ตัวว่ายังกะพร่องกะแพร่ง ง่อนแง่น อย่างน้อยก็สูญเสียความมั่นใจ ถูกค่อนแคะล้อเล่นได้ว่าไม่เป็น holistic civilization จะต้องจัดปรับใหม่ทั้งระบบครบมวลองคาพยพ ให้พอดีเป็นมัชฌิมา

สันโดษมี Work Ethic จึงมา

พูดเรื่อยๆ เลยมานไกลจนถึงปัจจุบัน ที่มีคำเรียกว่าเป็นยุคบริโภคนิยม ตอนนี้ผลิตกันเก่ง ผลิตได้มากมาย ก็เสพกันใหญ่ แต่แยกว่านั่นดูเหมือนแทบจะกลายเป็นว่าเขาแต่เสพ ธุรกิจขึ้นมาเป็นใหญ่ ดูรวมๆ เหมือนว่าวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรมพากันไปสนองธุรกิจที่หากำไรจากนักบริโภคกันแทบหมด

ที่นี่ ย้อนกลับไปทีแรกตอนเริ่มเป็นนักผลิต เพิ่งเข้ายุคอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรมกำลังกระปรี้กระเปร่า มีพวกคนนำยุคที่กำลังกระตือรือร้นมีใจมุ่งมั่นในการค้นคว้าหาความจริงของธรรมชาติ หรือจะว่าหาทางล้วงความลับของธรรมชาติก็แล้วแต่ มีนักประดิษฐ์ที่ขยันขันแข็งใจจดใจจ่ออยู่กับการสร้างงาน และนักผลิตที่มุ่งหน้าพัฒนางานและระบบงานในการผลิตกันอย่างเอาจริงเอาจัง

ต้นยุคอุตสาหกรรม หรือระยะแรกของยุคนั้น ถือได้ว่าคนมีจิตใจใฝ่สร้างสรรค์ แม้ว่าเขาจะมีจุดหมายในระยะยาวมุ่งไปที่การเสพ ซึ่งมาก่อนปัญหาบริโภคนิยมที่เต็มไปด้วยนักเสพในปัจจุบัน แต่ในยุคแรกนั้น คนมีจิตใจมุ่งมั่นพากเพียรก้าวไปในการทำงานของตน พูดได้ว่าพวกเขาที่มีจิตใจใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นนักค้นคว้าทดลองหาความจริงที่มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว อุทิศตัวอุทิศใจ ยอมอุทิศทั้งชีวิตให้แก่การค้นหาคำความจริงเฉพาะเรื่องนั้นๆ แล้วก็สร้างวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ขึ้นมา ส่วนคนพวกที่อุตสาหกรรมในการประดิษฐ์และงานผลิต ก็ทำให้เกิดวัฒนธรรมอุตสาหกรรม พวกนี้ไม่ใช่คนใฝ่เสพ แต่เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร พัฒนามากับจริยธรรมในการทำงาน ดังที่สังคมฝรั่งอย่างอเมริกานี้ แม้ในปัจจุบันก็มีความภูมิใจว่า สังคมของเขาเจริญมาได้ สร้างอุตสาหกรรมมาสำเร็จ เพราะเขามี work ethic คือจริยธรรมในการทำงาน อาจเรียกให้สั้นว่า **จริยธรรมเอางาน**

work ethic ที่ฝรั่งว่าเขาดีและเขาภูมิใจนี้เป็นอย่างไร ขอให้ไปค้นหาคำความรู้กันดู ในที่นี้เอามาพูดหน่อยหนึ่ง จริยธรรมเอางานของฝรั่งคืออะไร ตามที่เขาอธิบายกันไว้ คือการสู้ยอมที่จะเป็นอยู่อย่างง่ายๆ กระหมัดกระหม่อม ไม่เห็นแก่การเสพการบำรุงบำเรอ ตั้งหน้าตั้งตาทำการงานไป โดยไม่เอาความสุขส่วนตัว เมื่อทำงานไปๆ ได้ผลตอบแทนมา มีกำไร ก็สะสมเป็นทุนไว้ ไม่เอาไปบำรุงบำเรอหาความสุข แต่เอามาลงทุนทำการงานต่อไป นี่ละคือจริยธรรมในการทำงานของฝรั่ง เรียกว่า work ethic ที่ฝรั่งอธิบายของเขาไว้

ฉะนั้น ในช่วงของการสร้างสรรค์อารยธรรมของเขานี้ ฝรั่งจึงเป็นคนที่ไม่ได้เห็นแก่การเสพ รวมแล้วก็คือมีความใฝ่รู้-ใฝ่งานยาก อย่างที่ว่า มีความขยันหมั่นเพียรนี้ตลอดมา และเป็นอยู่อย่างง่ายๆ พูดด้วยภาษาของเรา เรียกว่ามี “สันโดษ”

สันโดษของพวกนักสร้างสรรค์ ทั้งสายวิทยาศาสตร์ และสายอุตสาหกรรมนั้น ชัดเจนมาก เพราะความไม่เห็นแก่การบำรุงบำเรอปรนเปรอหาเสพความสุขนี้ จึงมีบุคคลสำคัญๆ ที่เป็นแกนในการสร้างสรรค์อารยธรรมของเขา เห็นได้ชัดเจนอย่างที่ว่าแล้ว นักวิทยาศาสตร์เยี่ยมยอดของเขา ก็มาจากการที่มีความใฝ่รู้อย่างสูงสุด แล้วก็มีนักประดิษฐ์ มีนักผลิต ที่ใฝ่สร้างสรรค์ มุ่งมั่นทำให้ดียอดเยี่ยม

คนเหล่านี้ไม่เอาใจใส่กับเรื่องความสะดวกสบายและการหาเสพอะไร ไม่คิดจะปรนเปรอร่างกายของตัวเอง เอาง่ายๆ ลองไปอ่านประวัติ ดุวิธิดำเนินชีวิตของไอน์สไตน์ (Albert Einstein, 1879-1955/๒๔๒๒-๒๔๙๘) เป็นสักตัวอย่างหนึ่ง ก็ได้ และก็จะได้ด้วย คนเหล่านี้คิดมุ่งเอาแต่ว่าจะค้นหาคำรู้ให้ถึงความจริง และทำการในเมื่อให้สำเร็จ แล้วก็มีมีความสุขในการหาความรู้และทำงานสร้างสรรค์เหล่านั้น

แต่ที่นี้ มองไปข้างหน้ายาวไกล เป้าหมายมันผิด เมื่อดูรวมแล้ว การที่เขามีความใฝ่รู้ใฝ่สิ่งยาก มุ่งมั่นหมั่นเพียรค้นหาความรู้และทำการผลิตกันจริงจังนักหนานั้น เขาไปคิดหมายในแง่ที่ว่า เมื่อพวกเขาพัฒนาศาสตร์ พัฒนาศิลป์ พัฒนาฝีมือได้เชี่ยวชาญซ้ำของดีแล้ว ก็จะสามารถผลิตสามารถสร้างให้คนมีวัตถุประสงค์บริโภคนั้นพร้อมเป็นอยู่สะดวกสบาย สังคมจะเจริญมั่งคั่ง แล้วนั่นก็คือสังคมจะดี คนจะมีความสุข

แต่ครั้นเจริญอย่างนั้นจริง อย่างที่มันมาออกผลให้แก่คนยุคนี้ ที่ว่าได้เป็นสังคมที่พร้อม เหมือนกับได้บรรลุจุดหมาย แต่พอถึงจุดหมาย ได้มั่งคั่ง มีให้เสพบริโภคพร้อม เลยกลายเป็นบริโภคนิยม ดังที่ว่า นอกจากเกิดปัญหาด้านธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกลับมาทำลายสุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนแล้ว คุณภาพของตัวคนเองก็ผันแปรไปด้วย เกิดภาวะผกผัน คนรุ่นใหม่เปลี่ยนไปในทางพลิกกลับ

คนรุ่นใหม่พลิกผันอย่างไร คนรุ่นเก่าโน้นคิดค้นสร้างสรรค์ทำงานกันมาด้วยใจใฝ่ปรารถนาจุดหมายในระยะยาว โดยที่ตัวเขาเองมีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ใฝ่ทำการเป็นเลิศให้สัมฤทธิ์อย่างเต็มที่ แล้วก็ไต่เห็นแก่สังคม เห็นแก่ลูกหลานต่อไป มีคุณธรรม และอย่างที่ฝรั่งเองย่ำว่าเขามีจริยธรรมเองงาน เป็น work ethic แต่เพราะมีจุดหมายที่ผิดชนิดปลายปิดติดตัน เนื่องจากมีทิวทัศน์คือความคิดเห็นเชื่อถือที่ผิดพลาดไปว่า การมีวัตถุประสงค์พร้อมนั้นแหละเป็นความสุขที่แท้จริง ที่นี้ พอถึงจุดหมายที่ว่านั้นแล้ว มาถึงยุคนี้ พวกฝรั่งปัจจุบันก็กลายเป็นคนที่เสียฐาน หมดทุน กินบุญเก่า คือ บัจจัยที่จะทำให้เขามีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่ยากเป็นนักศึกษาและสร้างสรรค์นั้น มันหมดไปแล้ว พร้อมกันนั้น ความขาดแคลนแบบที่เป็นแรงบีบบังคับให้คนรุ่นเก่าตื่นรนสร้างสรรค์ขยันมุ่งมั่นทำงาน ก็ไม่มี เมื่อไม่ถูกแรงบีบบังคับ แถมได้มาอยู่ ณ จุดที่หมายไว้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์สมบูรณ์อีกด้วย อย่างที่ว่ากลายเป็นสังคมบริโภค คนรุ่นใหม่ก็เปลี่ยนไป คนพวกนี้ก็กลายเป็นนักเสพผู้นิยมบริโภค

ถึงตอนนี้ จึงเกิดภาวะที่ว่า ฝรั่งรุ่นใหม่ในยุคนี้ไม่ค่อยมีความใฝ่รู้ ไม่ขยันอดทน จริยธรรมเองงานเสื่อมลง อย่างที่เคยเล่า เวลานี้ (ในช่วงใกล้ปี 1990-๒๕๓๐) ในอเมริกา มีหนังสือออกมา ทั้งแบบผลงานวิจัย และแบบวิเคราะห์วิจารณ์ว่า ทำไมในอเมริกาบัดนี้ คนจึงไม่ค่อยมี work ethic หนังสือมากเล่มโอดครวญถึงการที่คนอเมริกันรุ่นใหม่ไม่ขยันอดทน เอาแต่จะหาความสะดวกสบาย หนักไม่เอาเบาไม่สู้ เห็นแก่สิ่งเสพบำรุงบำเรอ อ่อนแอเสื่อมลงไป พาให้สังคมเสื่อมโทรม สินค้าผลิตภัณฑ์ก็ด้อยคุณภาพลง ฯลฯ สูญเสียสัมฤทธิ์ภาพในการแข่งขัน

นี่ฝรั่งรุ่นเก่าหน่อย เขาร่ำร้องโอดครวญวนหา เราก็ฟังเขา แต่เรามองดูอย่างคนนอก ก็เห็นว่า คนรุ่นใหม่ของเขาที่เข้ามาในการคิดค้นประดิษฐ์ทำงานสร้างสรรค์มุ่งมั่นจริงจัง ซึ่งก้าวหน้าเด่นนำ ก็ยังมี นี่ก็มองได้ว่า บุญเก่าที่พวกเขาทำไว้ อย่างความเป็นคนใฝ่รู้-ใฝ่งานยาก นิสสัยนักผลิต นิสสัยนักคิดค้น ที่สะสมกันมาในภูมิหลังนานเป็นร้อยๆ ปี มิใช่จะหายหมดไปง่ายๆ ในทันใด คนรุ่นใหม่ของเขา ที่ดีเด็ด ถึงจะลดน้อย แต่จำนวนหนึ่งก็ยังคงเป็นตราฐ ช่วยเชิดสังคมของเขาไว้ แต่ถ้าประมาทต่อๆ ไป ความเสื่อมแท็กก็ต้องมาถึงเหมือนอารยธรรมใหญ่ๆ ในอดีต ที่ทยอยยุบโรจนขึ้นมา แล้วก็ล่มสลายลงไป

ฝรั่งสันโดษแล้วขยัน คนไทยสันโดษแล้วพากันขี้เกียจ?

พูดถึงฝรั่ง โดยจ้องจับที่อเมริกาไปแล้ว ก็มาดูเทียบกับสังคมไทย สังคมของเรานี้ ดูชั้นแรก ง่ายๆ ก็อย่างที่ว่าแล้ว อยู่กันมาในสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศที่สุขสบาย “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ไม่มีแรงบีบคั้นอะไรที่จะทำให้คนดิ้นรนขวนขวาย ไข่ใหม่ เพราะฉะนั้น การที่จะใฝ่รู้ใฝ่สิ่งยากจึงไม่ค่อยมี เพราะว่าสิ่งที่จะเสพบำรุงบำเรอมีอยู่มาก มั่นพร้อมอยู่ต่อหน้าแล้ว จะไปทำอะไร จะต้องไปหาที่ไหน จะรอทำไม ฉะนั้นก็เสพมันเลย

เอาละ ถึงสมัยหนึ่ง เราก็อยากจะพัฒนา คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ กว่านิดๆ จับเรื่องว่า คนไทยไม่มีภูมิด้านทานที่จะรอช้าในการเสพอยู่แล้ว เวลาเจอกับสิ่งเสพสมัยใหม่ คือเทคโนโลยีจากตะวันตก ก็ยิ่งชอบ

จำเพาะว่า *คนไทยชอบมของเทคโนโลยีในแง่ของสิ่งเสพ ไม่ได้มองในแง่เป็นเครื่องมือผลิต* คือมองในแง่ที่จะเอามามำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขสะดวกสบายของตัวเอง จึงมีความโน้มเอียงในทางที่จะบริโภคหรือเสพอยู่แล้ว ที่นี้พอเริ่มยุคพัฒนา ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ บ้านเมืองอยากจะทำก้าวหน้าแบบตะวันตก ซึ่งที่จริงเราก็มีความคิดอย่างนี้อยู่มานานแล้ว แต่คล้ายๆ ว่า ยังไม่ตั้งจุดมุ่งให้แรง ตอนนี้อยู่ถึงปี ๒๕๐๐ เศษนี้ คราวนี้ตั้งเป้าอย่างแรงเลยว่า จะต้องพัฒนาประเทศให้เจริญทางเศรษฐกิจ ให้มีวัตถุร่ำพร้อม ก็ฝันไว้เลยว่า บ้านเมืองจะต้องเต็มไปด้วยคอนกรีต ถนนหนทาง ตึกราม บ้านช่อง จะต้องขึ้นกันหนาแน่นฟ้าดาดราด คือจะต้องให้รัฐปูเต็มบ้านเต็มเมือง

ตอนนั้น แม้แต่วัดต่างๆ ก็รังเกียจต้นไม้ ถอยหลังไป ๓๐ กว่าปี (ถึงปี ๒๕๕๙ คือ + ๒๐ = ๕๐ ปี) วัดทั้งหลายรังเกียจต้นไม้มาก เพราะถือว่าเป็นเครื่องหมายของความป่าเถื่อน ล้าหลัง วัดจึงตัดต้นไม้กันเป็นการใหญ่ แล้วก็สร้างอาคารอิฐปูนขึ้นมา บ้านเมืองก็สร้างถนนหนทาง และอาคารต่างๆ สิ่งก่อสร้างขึ้นกันใหญ่ เป็นยุคคอนกรีตพัฒนา ก็ว่าได้

อาการของการพัฒนาที่เข้ามาในวัด มองเห็นเด่นตรงที่ว่า *หนึ่ง* ตัดต้นไม้ *สอง* ของเก่าๆ อย่างคัมภีร์ไบเบิลน บางวัดเอาออกมาเผาทิ้ง โดยเห็นว่าเป็นของเก่าเชลอะแล้ว ไม่สวยสดงดงามอะไร แล้วยังรกรุงรัง เกะกะ ก็เผาทิ้งเสียเยอะ

ความเคลื่อนไหวและกระแสการแนะนำส่งเสริมนี้ ทำให้ค่านิยมทางวัตถุเฟื่อง ยิ่งขึ้น พูดได้ว่า ทางการบ้านเมืองเวลานั้นจับจุดเหตุปัจจัยของฝรั่งผิด นี้กว่าฝรั่งสร้าง ความเจริญขึ้นมาด้วยการส่งเสริมให้คนอยากมีวัตถุฟุ่มเฟือย อยากมีทรัพย์สินเงินทอง มีสมบัติวัตถุหรูหราโอ้อ่า เสพบริโภคกันให้เยอะๆ แล้วก็คิดว่า ด้วยการกระตุ้นร้าให้คนอยากมีวัตถุเสพกันมากๆ นี้ จะทำให้คนขยันหมั่นเพียรทำงานกันใหญ่ แล้วทางการ บ้านเมืองก็เลยบอกพระว่าขออย่าให้สอนเรื่องสันโดษ

ตอนนั้น พระสงฆ์มีการประชุม “สัมมันตนา” ในช่วงที่จะเกิดคำว่า “สัมมนา” นายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือหรือสาส์นหรือสารมาถึงที่ประชุมพระคณาธิการ ตอนนั้น พ.ศ. ๒๕๐๓ ยังเรียกว่าพระคณาธิการ ยังไม่ได้บอก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ที่จะให้เป็นพระ สังฆาธิการ พระคณาธิการทั่วประเทศได้มาประชุมใหญ่ที่วัดมหาธาตุ นายกรัฐมนตรีก็มี สารมาถึงที่ประชุม พูดถึงเรื่องการพัฒนาประเทศ แล้วตอนหนึ่งที่พูดถึงเรื่องนี้ ก็ขอร้องว่า *ไม่ให้พระสอนหลักธรรมเรื่องสันโดษ* หลักธรรมอื่นมีเยอะแยะ เวลานี้ประเทศชาติต้องการ พัฒนา หลักธรรมข้อสันโดษนี้จะทำให้คนไม่ขวนขวาย ไม่ขยัน ไม่สร้างสรรค์ ไม่พัฒนา ประเทศ เพราะฉะนั้น ก็ขอให้งดสอนสันโดษเสีย

นี่คือที่ว่าทางการบ้านเมืองไทยมีความเข้าใจผิด เขาเข้าใจว่าคนตะวันตก ขยันหมั่นเพียรสร้างอารยธรรม สร้างความเจริญทางวัตถุมาได้ ด้วยการที่แต่ละคนนั้นใฝ่เสพอ ยากมีวัตถุพรั่งพร้อม แต่ที่จริงนั้น ฝรั่งเขาหวังเสพอในระยะยาว ช่างหน้าอีกร้อยปีโน้น รอไปจะได้เสพอ แต่อีกนาน ตอนนี้อัดๆ หนๆ เอาแต่ทำงาน สันโดษกันไปก่อนนะ สังคมฝรั่ง เมื่อร้อยกว่าปีมานี้ เขาอยู่กับงานด้วยความสันโดษ มี work ethic อย่างที่ว่าแล้ว

ขอย้ำอีกนิด ถ้าจะเป็นอย่างอเมริกาที่เขาทำมานั้น เมื่อจะพัฒนา สมมุติว่าเวลานี้ มีความล้มหลังขาดแคลนกันอยู่ ก็ตั้งจุดหมายมองไปที่ร้อยปีหรือนานปีข้างหน้า บอกให้หวังกันว่า ในอนาคตศตวรรษหนึ่งข้างหน้าโน้นนะ ด้วยการที่เราพยายามสร้างสรรค์ ขยัน อดทนทำงานด้วยความเหนื่อยยากกันนี้ ก็จะทำให้สังคมของเรามีความมั่งคั่งพรั่งพร้อม นี่คือตั้งจุดหมายในระยะยาวอย่างเขา ว่ากันเป็นร้อยๆ ปี ถ้าเราไม่ไหว ก็เอาเป็นสิบๆ ปี เวลานี้มองยังไม่เห็นเลย แต่เพื่อบรรลุจุดหมายในระยะยาวนั้น จึงต้องสันโดษ ไม่เห็นแก่ การบำรุงบำเรอ หนี้สินเหนื่อยยากในขณะปัจจุบันไปก่อน เพื่อจะสมหวังในวันข้างหน้า แต่ คนไทยจะพัฒนาคราวนี้ มาตั้งจุดหมายจะเอาเฉพาะหน้า ก็เลยจบกัน ไม่ต้องไปไหน

ไม่ใช่แค่นั้น ของฝรั่งเก่าที่เขาหวังนั้น เขามองหรือตั้งเป็นจุดหมายส่วนรวมของสังคม มุ่งหมายว่าแต่ละคนทำกันไป ทนเอาเหนื่อย ไปข้างหน้าสังคมจะได้มีความพร้อมพร้อม แล้วก็มีกินมีใช้สุขสบายทั่วกัน แต่ของเราจะให้แต่ละคนแต่ละครัวอยากมีวัตถุกินใช้ให้พร้อมพร้อม มีสิ่งฟุ่มเฟือยเสพกัน ให้แต่ละบ้านอยากมีทีวี อยากมีตู้เย็น ฯลฯ ท่านผู้ปกครองอาจจะไม่ได้มุ่งให้ถึงกับเป็นอย่างนั้น แต่ชาวบ้านไม่รู้ด้วย แล้วอะไรจะเกิดขึ้น ก็กู้ยืมเงิน เกิดการซื้อขายแบบผ่อนส่งกันไปทั่ว แต่ไม่ได้เลยนิสัยที่จะสู้งานสู้การ ก็เพราะจับจุดผิด ไปสนับสุนนัตถมหาชนิดที่เอาแค่ได้เสพเฉพาะหน้าในระยะสั้นๆ

เรื่องเป็นอย่างไร ขอไขความสับสนคือ ด้วยการกระตุ้นเร่งแบบที่วานั้น คนไทยก็อยากได้สิ่งเสพฟุ่มเฟือยกันใหญ่ แต่เขาอยากทำงานหรือเปล่า เขาอยากได้ แต่เขาไม่ชอบทำงาน สิ่งที่รัฐทำได้ และหวังว่าจะได้ก็คือ ให้การทำงานมาเป็นเงื่อนไข ถ้าคุณจะได้สิ่งเสพ คุณต้องทำงาน ด้วยการทำงาน คุณจะได้สิ่งเสพ แต่ในเมื่อคนเขาไม่ชอบทำงาน การทำงานก็เลยกลายเป็นเรื่องจำใจ ซึ่งเขาพยายามหลีกเลี่ยง และคนย่อมอยากได้สิ่งเสพให้เร็วที่สุด จะรอทำงานก่อน มันก็ช้า เพราะฉะนั้นทางที่ที่ดีที่สุดทำอย่างไร ก็ต้องกู้หนี้ยืมสิน ให้มีไว้ก่อน ค่อยทำงานใช้ตามหลัง กู้เงินมายืมเงินมา เพื่อให้ได้สิ่งเสพก่อน และมีให้มาก แล้วก็มาอดไถ่กันอีก จะต้องมีการชิง จะต้องมีรถพิคอัพมาแข่งกัน บ้านไหนไม่มีก็แย บางทีมีโดยไม่มีเจตจำนง มุ่งแต่ว่าจะสนองค่านิยมที่จะเสพบำรุงบำเรอความสุข และเพื่ออวดไถ่กัน ก็คือค่านิยมในทางตัณหา และมานะนั่นเอง

นอกจากนั้น ถ้าเป็นข้าราชการละ เพื่อจะให้มันเสพเร็วๆ มัวทำงานอยู่ก็ช้า ยอมทุจริตเลย นี่คือหาทางลัดเพื่อให้ได้สิ่งเสพเร็วๆ ต่อมาก็มีระบบผ่อนส่ง ผ่อนส่งนี่ดีนัก ทำให้มีสิ่งเสพได้เร็ว ตอนนั้นก็ยอมเป็นหนี้เอาหน่อย ไม่ต้องบังคับตัวเองทนรอให้ลำบาก การที่จะคิดเพียรพยายามสร้างสรรค์ด้วยจิตใจ อย่างลงลึกเป็นนิสัยใจคอ ก็ไม่มี ความใฝ่รู้-ใฝ่อยากอย่างในสังคมฝรั่ง ก็ไม่เกิด

ความใฝ่รู้-ใฝ่ความยาก และใฝ่สร้างสรรค์นี้ มีภาวะจิตที่เป็นแกนลึกอยู่ข้างใน คือหนึ่ง อยากรู้ความจริง สอง อยากรู้ทำอะไรให้มันดี ระบบของเราไม่ได้สร้างภาวะจิตที่เป็นแกน คือชั้นนี้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาจึงก้าวไปไม่ได้ แต่กลายเป็นวังวน คือคนอยากมีวัตถุเสพ แล้วทำงานเพราะเป็นเงื่อนไขให้ได้วัตถุเสพนั้น แล้วถ้าหลีกเลี่ยงได้ ก็หันมาใช้วิธีลัด เช่นกู้ยืมหรือทุจริต เป็นอันว่า เมื่อทำงานโดยไม่มีชั้นที่อยากทำให้มันดีหนึ่ง งานก็ไม่มีคุณภาพ จะดีไม่ดี ก็ไม่ใส่ใจ เพราะทำแค่พอเป็นเงื่อนไขให้ได้เงินหรือผลตอบแทน สอง ถ้าเจอทางลัดที่จะได้จะมีเงินมาซื้อสิ่งเสพเร็วไว ถึงจะทุจริต ก็เอา

สังคมแบบนี้จะแย่เพราะขาดฐาน ในขณะที่ทั้งโลกกำลังมีปัญหากับความเสื่อม นั้น ถ้าสังคมไทยเป็นอย่างนี้ ก็จะต้องเสื่อมไวกว่าสังคมฝรั่ง เพราะสังคมฝรั่งได้สร้างทุนในเรื่องนิสัยใจคอมานาน ได้ทั้งความใฝ่รู้-สู้ยาก ใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ เขามีทุนทางจิตใจ เรียกว่า *ทุนธรรม* ที่ได้สร้างไว้มาก

อย่างวันนี้ มีรองเจ้าคณะอำเภอมาจากต่างจังหวัด มีมรรคนายกและญาติโยมด้วย ก็เลยคุยกัน ท่านรองเจ้าคณะอำเภอพูดถึงสภาพปัญหาเสพติด เรื่องยาม้าที่ระบาดมาก และรัฐก็จะให้ปราบจริงจัง แต่น่าสงสัยว่าทางสำเร็จมีแค่ไหน ท่านยกตัวอย่างว่าตำราจะไปจับยาม้าได้ มากมายเท่ากับลิงเปียร์ คือมากเหลือเกิน พอเขาให้เงินสองแสนบับ ก็จับได้เหมือนกัน แต่ได้สองร้อยเม็ด แล้วที่เหลือไปไหน ก็เข้าตลาดต่อไป แต่ตำรวจได้ไปสองแสน แล้วเจ้าคนพวกนั้นก็ดำเนินกิจการต่อไปได้ หรือว่าชาวบ้านมียาม้าเยอะ ก็ไปจับได้ แต่พอเขาให้เงินมา ก็ว่าจับได้สี่เม็ด นี่เป็นตัวอย่าง และผู้มีอิทธิพลก็เป็นผู้ผลิตเสียเอง ซึ่งทำให้การปราบปรามเป็นไปได้ยาก

ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ก็เพราะคนไม่มีการเห็นแก่ความดีงาม ไม่มีความใฝ่ที่จะให้สังคมดีงาม คิดเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ต้องการแต่จะเสพ พุดสั้นๆ ว่า *ฉันทะเลไม่มี มีแต่ตัณหา* หรือ *ฉันทะเลไม่มี แต่ตัณหาเต็มที* ถ้าอย่างนี้สังคมก็ต้องทรุดแน่ๆ

แล้วท่านรองเจ้าคณะอำเภอก็แสดงความวิตก บอกว่าขณะนี้ในวัดก็ระบาด เพราะมีพวกที่มาบวช ติดยาม้าเข้ามา แล้วเมื่อมีพระติดยาม้า ก็เกิดความกลัวกันอีก บางทีพระเจ้าคณะก็ไม่กล้าจัดการ อย่างตัวท่านเองก็เคยถูกลอบยิง เพราะมีพระเจ้าอาวาส ติดฝันแล้วก็มั่วสุม มีคนอื่น ๆ มาสูบบุหรี่ พอไปสั่งพักตำแหน่งเจ้าอาวาส เขาก็โกรธจะทำร้าย การที่ยาเสพติดเข้ามาก็เป็นเรื่องของความใฝ่เสพ ข้อสำคัญในการที่จะปราบ ถ้าในสังคมนี้คนมี *ฉันทะเล* ก็ใฝ่ดี อยากให้สังคมดี อยากแก้ปัญหาให้สำเร็จจริงๆ ก็แก้ปัญหาง่ายขึ้น แต่ในเมื่อ *ตัณหา* ว่ากันและ แต่ละคนก็เอาแต่ผลประโยชน์ส่วนตัว จะแก้ได้อย่างไร

สังคมฝรั่งก็ประสบปัญหาอย่างเดียวกับเรา มียาเสพติดแพร่ระบาดมาก แต่ทุนของเขาดีกว่าเรา หมายความว่าคนจำนวนมากใหญ่ของเขายังมีตัวความใฝ่ที่จะทำสังคมให้ดี จึงทำการด้วยความสุจริตใจว่า ตั้งใจทำจริงจังกว่า ปราบปรามอย่างเอาจริงเอาจังกว่า

แต่ของเราที่เล่ามานี้ มันไม่ใช้การปราบแล้ว เป็นแค่ว่าไปหาเงินจากสิ่งเสพติด ได้แต่ทำเป็นปราบ มันไม่ได้คิดปราบเลย แต่ไปหาเงิน ไปหาผลประโยชน์ ไปหาผลประโยชน์จากการที่สังคมมีปัญหา นี้หาผลประโยชน์ขึ้นให้แก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ สังคมไทยนี้จะลำบาก เพราะขาดการศึกษาพื้นฐานในการที่จะสร้างคน ให้มีนิสัย *ใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์* *อยากทำการให้มันดี* ในขณะที่สังคมฝรั่งยังมีทุนนี้เยอะ ที่จะพัฒนาสังคมของเขาได้

พวกเจริญก็เสื่อมลง พวกจะเจริญก็ย่ำไม่ขึ้น ดูพอเห็นเป็นเพราะอะไร

ถ้ามี**ฉันทะ** เราทำอะไร เราก็อยากให้อะไรที่เราทำนั้นดี สำเร็จเรียบร้อยอย่างดีที่สุด เราไปกวาดถนน ถ้าเรามีความใฝ่ดีอยากให้อันนี้ เราก็ทำด้วยใจรัก อยากจะให้ถนนนั้นสะอาดอย่างดี

ต้องย้ำกันว่า ความใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ อยากทำการให้อันนี้ สำคัญนัก จำเป็นอย่างยิ่ง ถ้าต้องการมีชีวิตที่งาม มีสังคมที่ดี ก็ต้องสร้างมัน คือสร้าง**ฉันทะ**นี้ขึ้นมา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ฉันทะเป็นรากเหง้าหรือต้นตอของสรรพธรรม ทุกความดีมี**ฉันทะ**เป็นมูล (ฉนฺทมูลก สัพเพ ธมฺมา, ชง.ทศก.๒๔/๕๘/๑๑๔)

แต่ถ้าในตัวไม่มีคุณสมบัตินี้ คนก็กลายเป็นลูกไล่ของตัณหา คิดจะเอาจะหาผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเดียว แล้วอะไรจะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะไปทำงานอะไร แม้แต่งานเล็กๆ น้อยๆ ก็สักแต่จะทำ สมมุติว่าไปทำทางระบายน้ำ แม้แต่คนที่ไปทำงานส่วนปลีกย่อยเล็กๆ เช่นไปเทปูน ไปวางท่อน้ำ หรือทำอะไรก็ตาม ถ้าเขามีตัวความใฝ่สร้างสรรค์-อยากทำการให้อันนี้ ก็จะทำให้มันดีที่สุดในอย่างเต็มฝีมือของเขา เขาไปเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากให้อันนี้หมดทั้งนั้น ส่วนผลประโยชน์ก็ว่ากันอีกเรื่องหนึ่งตามเงื่อนไข ตามข้อตกลง

แต่ถ้าไม่มีตัว**ฉันทะ**นี้ เขาก็สักว่าทำ หรือทำอย่างจำใจเพราะมันเป็นเงื่อนไขที่จะให้ได้เงินเท่านั้น คือแค่หวังจะได้ผลตอบแทน ก็คิดถึงแต่ที่จะได้เงิน รอเอาเงิน แต่เรื่องเทปูน วางท่อ จะทำให้ดีอย่างไร อันนี้ไม่คิด ถ้าไม่มีคนคุม ได้โอกาส ก็ยังทำไปลวกๆ

อย่างนี้ก็ทำให้สังคมยิ่งยุ่งยาก ต้องตั้งคนมาคุม ตั้งคนคุมมาแล้ว คนคุมก็ไม่มี ความใฝ่ดี เอาแค่สักว่าทำอีก ก็ยิ่งแย่ กลายเป็นระบบจ้างคนเลี้ยงเสือ ที่ว่าบาทสิ้นเสือ ตายนั่นแหละ คือเป็นระบบที่เน่าและไปหมด ขอให้มองดู สังคมไทยขณะนี้กำลังเสวยผล อันนี้หรือเปล่า จะแก้ปัญหอะไร ก็แก้ไม่ได้ เพราะว่ามันและเทะไปหมดแล้ว

หันไปดูแง่ในสังคมตะวันตก ที่เขาสร้างมาเป็นร้อยๆ ปี เข้มดีกว่าเรา เขายังมีทุนนี้พอจะเข้มแข็งอยู่ แต่กระนั้น ขนาดมาเป็นสังคมที่หมดแรงบีบคั้นให้ใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์แล้ว เขาก็ยังกลับเสื่อมลงอย่างรวดเร็วพอสมควร เวลานี้ก็เริ่มมีความวิปริตในระบบต่างๆ

ฝรั่งรักความเป็นธรรมมาก เพราะแรงบีบคั้นของการเบียดเบียนกันทางสังคมในอดีต ใฝ่ใหม่ เขาสร้างจิตใจที่รักความเป็นธรรมมาได้อย่างดี ก็ถือว่าใฝ่ดีนี้แหละ เมื่อรักความเป็นธรรมมาก ก็สร้างกฎกติกาขึ้นมาเพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติต่อกัน และเพื่อจะรักษาความเป็นธรรม ก็มีเครื่องมือคือกฎหมายขึ้นมา

ทีนี้ เมื่อคนยังรักความเป็นธรรม กฎหมายก็เป็นเครื่องมือที่จะรักษาความเป็นธรรมนั้น แต่มาตอนนี้ ในสังคมอเมริกันเป็นต้น เริ่มมีคนที่ยากได้ผลประโยชน์มาก และมีใจที่รักความเป็นธรรมลดน้อยลง กฎหมายที่เคยเป็นเครื่องมือในการที่จะรักษาความเป็นธรรม ก็เริ่มกลับมาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ เพราะจิตใจที่รักความเป็นธรรมหรือใฝ่ดีนั้นเบาบางหรือจะหมดไป ถึงตอนนี้จุดประสงค์ก็เปลี่ยน

เมื่อคนเริ่มอยากได้ผลประโยชน์มาก อะไรจะเกิดขึ้น ระบบเดิมที่ช่วยรักษาความเป็นธรรมในสังคม ก็กลับจะมาเป็นระบบสนองการหาผลประโยชน์

ดูเหมือนผมเคยเล่าให้ฟังแล้วว่า เวลานี้ในสังคมอเมริกันมีปัญหาจากนักกฎหมาย นักกฎหมายนี่ถือเป็นอาชีพอันดับหนึ่งของอเมริกา ในเมืองไทยนี้แพทย์อันดับหนึ่ง แต่ในอเมริกานั้น ทนายความ นักกฎหมายเป็นอันดับหนึ่ง ใครก็อยากไปเรียนรายได้ดีมาก ตอนหลังๆ นี้ เมื่อเรียนกันมากมาย ก็มีผู้จบกฎหมายเยอะ แล้วมาในระยะ ๖-๗ ปีนี้ นักกฎหมายกำลังถูกประณามจากสังคมมาก ถูกด่า ถูกดูถูก ที่เป็นอย่างนั้นก็เนื่องจากสภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างหนึ่ง คือการใช้กฎหมายหาผลประโยชน์

เรื่องก็มีว่า ทนายความนักกฎหมายบางที่ขึ้นป้ายรับบริการทางกฎหมายฟรี ทำนองว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม มองในแง่นี้ ชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อน ก็มาปรึกษาความกับทนายความได้ ไม่เอาเงิน นี่แสดงว่ามีน้ำใจดีเหลือเกิน ที่จริง ฝรั่งเศสนี้เป็นไปได้ยากนะ ตามปกติต้องคิดเงินกันหนัก ชั่วโมงหนึ่งเท่าไร ค่าปรึกษาความนั้นในเมืองฝรั่งแพงมาก

ทีนี้ เขาขึ้นป้ายว่าให้บริการปรึกษากฎหมายฟรี ที่ว่าฟรีนี่คืออย่างไร คือว่า คุณมีเรื่องกระทบกระทั่งอะไรกับเพื่อนบ้าน ก็มาปรึกษาได้ จะได้ช่วยตั้งคดีให้ พอตั้งคดีแล้วก็เอาขึ้นศาล ฉันทก็จะไปว่าความให้ บริการทั้งหมดนี้ไม่เอาเงิน ปรึกษาความ ว่าความ ไม่เอาเงินทั้งนั้น แต่ถ้าชนะ ได้เงินมา แบ่งคนละครึ่งนะ

อย่างนี้ก็เป็นแรงจูงใจแก่ชาวบ้านดี ชาวบ้านก็อยากจะทำคดีขึ้นมา เพราะว่าจะได้ผลประโยชน์ ถ้าชนะก็ได้ ถ้าแพ้ก็ไม่เสียอะไรเลย ชาวบ้านก็ชอบ ทีนี้ก็ต้องจ่ายเพื่อนบ้าน มีอะไรกระทบกระทั่งกัน พอจะตั้งคดีได้ ก็ไปหาทนายความ ไปเล่าให้ฟัง ทนายความก็ตั้งคดีขึ้นศาล ว่าความให้ ถ้าชนะ ก็แบ่งคนละครึ่ง ถ้าแพ้ ก็แล้วไป คราวนี้สังคมเป็นอย่างไร ชาวบ้านมุ่งจะหาผลประโยชน์ ก็เฟ่งกัน ระวังกัน อยู่กันไม่เป็นสุข

แม้แต่อาชีพแพทย์ก็เจอปัญหาจากระบบนี้ ในอเมริกามีแพทย์ไทยเราไปอยู่ไม่น้อยเลย ปัญหาที่ว่ามาก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แพทย์ไทยเราเดินทางกลับเมืองไทยมากด้วย นอกจากเรื่องนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบการรักษาสุขภาพแล้ว ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ การที่คนไข้คอยจ้องหาช่องจากคุณหมอตลอดเวลา คุณหมอลาดชนิดเดียว ก็ตั้งคตีฟองเลย ทยายความก็ร่วมคิดด้วย เพื่อจะหาเงิน อย่างนี้ไม่ใช่เพื่อความ เป็นธรรมแล้ว แต่เพื่อผลประโยชน์

สังคมที่จะอยู่ได้นั้น คนต้องมีความใฝ่ดี มีฉันทะ รักความเป็นธรรม เป็นต้น เมื่อสภาพจิตนี้ หรือคุณธรรมนี้หมดไป และความต้องการผลประโยชน์เข้ามาเต็มที่แล้ว ตัดทอนครอบงำได้ มันก็ต้องละเทะอย่างที่ว่านั้น มันก็คือเน่า เพราะฉะนั้นสังคมอเมริกันก็ต้องเสื่อม ที่ว่ามานี้เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง แล้วสังคมของเราละ ตามที่พูดกันมานั้น เห็นได้แล้วว่า สังคมของเรานี้ขาดพื้นฐานในการสร้างความใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ อยากทำการให้มันดี อย่างที่ว่ามา เพราะฉะนั้นจึงน่ากลัวอันตรายมาก

แล้วซ้ำร้าย เราก็จับจุดไม่ถูกด้วย โดยเข้าใจว่าสังคมตะวันตกนั้น พัฒนาอุตสาหกรรมเป็นต้น สร้างความเจริญแม้แต่ด้านวัตถุมาได้ด้วยการที่อยากจะมีวัตถุเสพ พรั่งพร้อม คนไทยเข้าใจผิดอย่างนั้น ที่จริง เขาก็ต้องการเหมือนกัน แต่เขาต้องการในระยะยาว และต้องการสำหรับสังคมเป็นส่วนรวม ซึ่งหมายถึงเป็นร้อยปีหรือหลายร้อยปี แต่ในระหว่างนั้น สภาวะการณที่เป็นจริง ก็คือการที่แต่ละคนต้องขยันอดทน ยอมอดออม อยู่อย่างง่าย ๆ ไม่บารุงบำเรอ ไม่หาความสุข ไม่เห็นแก่การเสพ คืออยู่อย่างสันโดษ จึงทำให้เขาสามารถพัฒนาประเทศชาติ สืบสานอารยธรรมมาได้

แต่เราเข้าใจผิด ไปจับเอาความมุ่งหมายของแต่ละคนในระยะสั้น เฉพาะหน้า ให้แต่ละคน แต่ละครอบครัวอยากมีวัตถุเสพพรั่งพร้อม ผลก็คือความวิปริต การพัฒนาที่ไม่สำเร็จด้วยดี สังคมก็โทรม มีสิ่งเลวร้ายต่างๆ ในสังคมนี้เต็มไปหมด ถ้าเราไม่รีบแก้ไข ปัญหา นี้ จะลำบาก นี่เป็นปัญหาของสังคมไทย มีทางแก้ไข และจะแก้ทันหรือเปล่า

ลงท้ายว่า เวลานี้ ทั้งไทย ทั้งฝรั่ง ก็เริ่มเข้าสู่วิถีเดียวกัน อย่างที่ว่าแล้ว สังคมตะวันตกก็หมดยุคของแรงบีบคั้นที่จะทำให้เขามีความใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยาก ไม่เป็นอย่างแต่ก่อน ในภาวะสังคมที่พรั่งพร้อมแล้วคนเป็นนักเสพ นิยมบริโภค ปัญหาต่างๆ ก็จะเข้ามาบั่น ทอนสังคมของเขาเช่นเดียวกัน แม้ว่าฐานเก่าจะช่วยเขาไปได้อีกนาน ในแง่ของภูมิ ด้านทาน และความเข้มแข็ง ที่มีมาแต่เดิม

จะให้ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ สู่ความเป็นเลิศ ฝึกง่ายทั้งนั้น

หันกลับมาดูหลักกันอีก ทบทวนว่า ในการใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจนั้น เมื่อเรายังไม่พัฒนา อยู่ในสภาพพื้นฐาน ในระดับของสัญชาตญาณ เราก็ใช้ตาหูนั้นไปในด้านความรู้สึกมาก เมื่อเอาความรู้สึก เราก็อยู่กับความชอบใจ-ไม่ชอบใจ ซึ่งเป็นเรื่องของ **ตัณหา** แล้วตัณหาทำให้เราใฝ่เสพ แล้วก็มุ่งหวังใฝ่หาหมกมุ่นวุ่นวายไปกับการที่จะหาสิ่งเสพมาบำรุงบำเรอตน คือ บำรุงบำเรอตาหูจมูกลิ้นกายใจของตน ยุ่งอยู่กับความรู้สึก คือ เวทนา ที่จะหาความสุขหลีกเลี่ยงความทุกข์ นี่คือเรื่องของตัณหา ที่ว่าใฝ่เสพ

นี่อีกด้านหนึ่ง เราใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจ เพื่อเรียนรู้ ต่อมา จากการเรียนรู้ ได้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร มันเสีย มันแย หรือว่ามันดีมันดี มันดี เมื่อรู้แล้ว ก็อยากให้มีมันดี และอยากทำให้มันดี ก็ได้คำที่มาคู่กับตัณหา คืออยากรู้-อยากสร้างสรรค์ หรือใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ เรียกเป็นศัพท์ว่า **ฉันทะ**

เป็นอันว่าได้คู่แล้ว **ตัณหา** คือความอยากที่เป็นอกุศล ส่วน**ฉันทะ** คือความอยากที่เป็นกุศล เป็นธรรมสำคัญอย่างยิ่ง เป็นมูลของกุศลธรรมทั้งหมด พาให้เจริญก้าวหน้าในบรรดากุศลธรรม จึงต้องมั่นใจว่า เราจะมีฉันทะ อยากรู้-อยากให้มีมันดี-อยากทำให้มันดี หรือใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์ แล้วก็จะพัฒนาได้ ให้ชีวิตดีงาม เป็นต้น

ได้พูดแล้วว่า การใฝ่สร้างสรรค์นี้ ตามมากับความใฝ่รู้ คือ เมื่อเรียนรู้ ก็จะเป็นว่า คืออะไร เป็นอะไร แล้วก็รู้ว่าเป็นอย่างไร แล้วก็รู้ว่ามันควรจะเป็นอย่างไร แล้วก็อยากให้มีมันเป็นอย่างที่มีมันควรจะเป็น คืออยากให้มีมันดี แล้วก็อยากทำให้มันดี ถึงตรงนี้ก็เลยใช้คำให้สั้นว่า ใฝ่สร้างสรรค์

วิธีง่ายๆ ในการกระตุ้นหรือพัฒนาฉันทะ เริ่มที่สภาพตามธรรมชาติของตัวเราก็ได้ ตั้งแต่ร่างกายไปเลย ที่จริง คนเรานี้มีพื้นฐานอยู่แล้วที่จะพัฒนาตน คนมีฉันทะ อยากให้มีมันดี เป็นทุนอยู่แล้ว อย่างเด็กๆ มองดูตัวเอง ก็อยากให้อยู่ในสภาพที่ดี เช่น มีมือ ก็อยากให้มีมันหมดจดสดใสสมส่วนแข็งแรง ใช้งานได้คล่องแคล่ว ไม่ผอมซีดสกปรก อยากให้นิ้วทั้งห้างามสะอาด หน้าตา หู จมูก ก็อยากให้งามหมดจดเรียบร้อย หมดทั้งร่างกาย ก็อยากให้งามสง่าเปล่งปลั่งมีสุขภาพแข็งแรง อย่างนี้เป็นต้น เมื่อใจมีฉันทะอยู่แล้ว นอกจากเรียนรู้ว่าร่างกายและอวัยวะนั้นๆ ควรเป็นอย่างไร ควรมีรูปลักษณะอย่างไรจึงจะดีแล้ว ก็ดูแลรักษาบริหารให้มีมันสะอาดแข็งแรงสดใสอยู่ในสภาพและสุขภาพที่ดีที่สุดของมัน นี่คือเรามี**ทุนฉันทะ** อยู่แล้ว ก็ปฏิบัติพัฒนาได้ทันที โดยเริ่มจากเรื่องของตัวเองนี่แหละ

ที่นี้ก็ขยายออกไป ไม่ใช่ติดตันอยู่แค่ร่างกายของตัว เราไปสัมพันธ์กับอะไร ไม่ว่าจะไปเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากให้มีมันดีงาม ให้มันผ่องแผ้วสมบูรณ์ไปทุกอย่าง เครื่องเรือน เครื่องใช้ อย่างกระเป่า สมุด ปากกา หนังสือ จนกระทั่งที่นอน ห้องนอน ห้องน้ำ ฯลฯ ดูแลรักษาให้สะอาดเรียบร้อย อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้อย่างดี ไปใช้แก้วน้ำ ก็อยากให้แก้วน้ำสะอาด อยู่ในที่ที่มันควรจะอยู่ ไปนั่ง ไปยืน ไปเดินที่ไหน ก็อยากให้ที่นั่นเรียบร้อย สะอาดตา อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ขยายกว้างออกไป ถึงบริเวณบ้าน สนาม ถนนหนทาง กระทั่งที่โรงเรียน ฯลฯ ไม่ว่าจะไปเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากให้สิ่งนั้น ที่นั้น ดีงามสมบูรณ์

เมื่อเราพัฒนาฉันท์อย่างนี้ นอกจากจะเกิดความดีงามต่างๆ แล้ว กระแสเสฟของตัณหา ก็จะไม่ค่อยได้โอกาส มันก็จะเบาบางไป ได้แค่ให้ฉันท์มาช่วยถ่วงดุลตัณหา ก็ดีเยอะแล้ว

เป็นอันว่า ให้เด็กใช้ฉันท์พัฒนาตนให้ก้าวไปในการทำความดีงามต่างๆ เริ่มจากตัวเอง แล้วขยายไปสู่สิ่งทั้งหลายที่เขาเกี่ยวข้อง อย่างที่วามานัน นี้แหละการศึกษาก็เริ่มที่บ้านเกิดของเราเอง กว่าจะไปโรงเรียน เด็กก็พัฒนาไปเยอะแล้ว ไม่ต้องรอจนกระทั่งไปบวชเณรบวชพระจึงได้ฝึกพัฒนาฉันท์ที่จะไปทำกิจวัตร ไปล้างจาน ไปกวาดลานวัด ฯลฯ (พระมีวินัยซึ่งกำหนดข้อวัตรมากมาย ให้พระได้ฝึกใช้ฉันท์ทำการต่างๆ)

ฉันท์ ที่อยากให้มีมันดี-อยากทำให้มันดี ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ บ่อยๆ เสมอๆ นี้แหละ ก็จะพัฒนาเป็นความใฝ่ดีติดตัวไป เมื่อเด็กเติบโตขึ้น จะไปทำงานทำการอะไร ก็มีต้นทุนฉันท์อยู่ในตัว ที่จะทำงานทำการสร้างสรรค์อะไรทั้งหลาย ด้วยแรงใจใฝ่สัมฤทธิ์ สร้างสรรค์ทุกสิ่งสรรพให้มีความเป็นเลิศอย่างเป็นไปเอง โดยไม่ต้องไปร่ำร้องโหยหาอย่างที่ต้องบ่นว่ากัน และที่สำคัญยิ่งก็คือ **ความใฝ่สัมฤทธิ์ มีความเป็นเลิศ** อย่างนี้ เป็นคุณสมบัติในตัวของเขา ที่เป็นไปของมันเอง โดยไม่ต้องไปคิดที่จะแข่งขันกับใคร

คนมีฉันท์ดีแล้วนี้ นอกจากในแง่บวกที่ว่า ไม่ว่าจะไปทำอะไร ก็ทำสิ่งนั้นให้ดี ให้สมบูรณ์แล้ว ในทางตรงข้าม เขาก็ยอมไม่ได้ที่จะให้สิ่งนั้น เป็นสิ่งที่ลึกลงกว่าทำ หรือทำแค่พอให้เสร็จ ผ่านๆ ไป เลอะเทอะ หรือไม่เรียบร้อย เขาไม่ยอมปล่อยให้ คนที่มีฉันท์ ไปเกี่ยวข้องกับอะไร จึง **ไม่ใช่แค่อยากให้สิ่งนั้นดี แต่จะทำให้ดีที่สุด**

ที่นี้ หันมาดูในสังคมไทย อย่างน้อยเอาต่อหน้าเวลานี้ ดูเหมือนว่า ฉันท์เป็นของหาได้ยากยิ่ง มีแต่ความใฝ่เสฟเต็มไปหมด แถมร้ายกว่านั้น คนไทยแทบไม่มีใครรู้จักฉันท์แล้ว พอพูดถึงคำว่า “ความขยาด” คนไทยบอกว่าเป็นตัณหา คือรู้จักแค่ตัณหาอย่างเดียว อย่างนี้ก็แทบจบกัน แค่จะเอาฉันท์มาถ่วงดุลตัณหาสักหน่อย ก็ไม่รู้ว่าจะได้จากที่ไหน

ถ้าไม่มีฉันทะมาดูแล คนก็มีความอยากด้านเดียวเลย คือฝ่ายตัณหา อยากเสพ ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็แทบจะล้มละลาย เราไม่ได้หวังว่าจะต้องให้คนมีแต่ใฝ่รู้-ใฝ่ดีอย่างเดียว เขายังเป็นปุถุชนอยู่ เรายอมให้เขาใฝ่เสพ แต่เอาแค่พอประมาณ ให้ใฝ่รู้-ใฝ่ดีมาช่วยถ่วงดุลไว้บ้าง จะได้ไม่หนักหนานัก ไม่น่าละเอินไป และเขาก็จะได้มีทางพัฒนาขึ้นไปโดยรู้จักมีความเป็นอิสระบ้าง ขึ้นต่อสิ่งเสพน้อยลง หาความสุขจากเสพน้อยลง หันไปอยู่กับความใฝ่รู้-ใฝ่ดีสร้างสรรค์ ที่พัฒนามากขึ้นๆ

เลิกอุปถัมภ์อ้อมอ้อม หันมาอยู่กับความชัดเจน ที่มีความมั่นใจ

แต่น่าสังเกตว่า ในสังคมไทยเรา ในหมู่ชาวพุทธเอง ความอยากที่แยกเป็น ๒ ประเภทนี้ แทบไม่รู้จัก ไม่เข้าใจกันเลย มันหายไปไหน พอพูดขึ้นมาถึงความอยาก คนถือพุทธบอกว่า อยากไม่ได้นะ ผิด เอาความอยากเป็นผิดหมด เพราะเข้าใจว่าความอยากเป็นตัณหาทั้งนั้น คนโดยมากเข้าใจอย่างนี้ ใช่ไหม บอกกันว่า อยากไม่ได้นะ ต้องไม่อยากจะไรทั้งนั้น เลยกลายเป็นว่า ถ้าเป็นชาวพุทธละก็ ต้องทำเป็นไม่อยากจะอยากดีอะไร นี่คือพลาดแล้ว พลาดอย่างสาหัสเลย อยู่กันในความมืดมัวสลับคลุมเครือ เมื่อนับถือธรรมกันมั่วๆ สลัวๆ อ้อมอ้อมๆ เลื่อนราง ไม่มีความชัดเจน กิ่งอนงนงโซเซแน่นอน

เรื่องก็กลายเป็นว่า ชาวพุทธไทยพากันเข้าใจไปว่าความอยากมีอยู่อย่างเดียว คือตัณหา แยกไม่ออก ไปอยากอะไรๆ ที่ดีงาม ก็เข้าใจเป็นอยากตัณหาหมด เพราะฉะนั้นมีความอยากไม่ได้ ต้องลด ต้องละ ต้องเลิกอย่างเดียว ให้ดับ ให้ละหมด อย่างน้อยก็ต้องแสดงตัวว่าเป็นคนไม่มีตัณหา ไม่มีความอยาก อย่างนี้ก็จบเลย มันก็ด้วนนะสิ เมื่อก็บอกแล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าฉันทะความอยากที่เป็นกุศลนี้ เป็นมูลของกุศลธรรม เราจะพัฒนาในธรรมได้ ปฏิบัติธรรมก้าวหน้าไปได้ ก็ต้องมีความอยาก ที่ว่าใฝ่รู้-ใฝ่ดี คือฉันทะ

ที่นี้สังคมไทย เมื่อจับหลักไม่ได้ ไม่มีหลัก แยกไม่ถูกอย่างนี้ ก็พลาด แล้วเราจะให้คนร่ำเรียนศึกษา ทำการทำงานอะไรต่างๆ อยู่ในสังคมนี้ โดยมีแรงกระตุ้นอะไรละ ถ้าไม่เรียนด้วยตัณหา อยากรวย อยากมี ก็แคว้งคว้าง ไม่มีทิศมีทาง

จะปฏิบัติธรรมก็ต้องไม่อยาก ก็กลายเป็นว่า คนปฏิบัติธรรมต้องไปเป็นมนุษย์อีกพวกหนึ่ง ต้องไปมีชีวิตอีกแบบหนึ่ง อย่างมาอยู่กับชาวบ้าน จะมาอยู่กับชาวโลกไม่ได้ นี่เป็นเรื่องทางโลก พวกปฏิบัติธรรมก็ไม่เอาด้วยกับโลก พวกทางโลกก็เลยไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับธรรม แทนที่จะเป็นพวกเดียวกัน ที่พัฒนาอยู่หน้าอยู่หลังตามกันไป ก้าวหน้าไปด้วยกัน ก็กลายเป็นแยกเป็นคนละพวก อยู่ต่างหากกัน แล้วก็เลยหมดไปด้วยกัน

เพื่อรวบรัด ขอให้ดูหลักที่ท่านแสดงไว้ ท่านว่าไว้แล้ว ความอยากความปรารถนา มี ๒ อย่าง (ม.ช.๑/๔๕) คือ

๑. **ตณฺหาปตฺถนา** ความปรารถนาที่เป็นตณฺหา (อยากเอา, ต้องการเสพ)

๒. **ฉนฺทปตฺถนา** ความปรารถนาที่เป็นฉนฺท (อยากดี, ต้องการทำดี-ทำให้ดี)

ความปรารถนาหรืออยากแบบตณฺหา นั้น ไม่ต้องพูดถึงละ รู้กันอยู่แล้วว่าท่านไม่หนุน แต่ปรารถนาหรืออยากแบบฉนฺท พระพุทธเจ้าตรัสให้เราเอาจริงเอางัง ให้อยากทำความดีงาม จนกระทั่งปรารถนานิพพาน ดูพุทธพจน์สักแห่ง (ม.ช.๑๒/๓๙๑/๔๒๑) ที่ตรัสว่า

ปามุชฺชพฺหุตา โทธ เขมํ ปตฺถเถ ภิกฺขโว

แปลว่า: เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ พึงปรารถนาความเกษมเกิดภิกษุทั้งหลาย

ตณฺหาเกิดที่ไหน ควรละเสียที่นั่น ส่วนฉนฺท ท่านก็ให้ละ แต่ละด้วยการทำให้สำเร็จตามฉนฺทนั้น คือ ละด้วยการทำตามฉนฺทนั้นจนสำเร็จผล ทำให้ฉนฺทนั้นหมดไปเอง หรือไม่ต้องมีฉนฺทนั้นอีกต่อไป

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า **ตณฺหา** เป็นความต้องการชนิดที่ว่า เมื่อมันเกิดขึ้นมา เราก็ละด้วยการสลัดทิ้งไปเสียเลย ไม่ต้องเก็บเอาไว้ใช้อะไรต่อไป ส่วน**ฉนฺท** เป็นความต้องการชนิดที่ควรทำตาม จนสำเร็จ หมดความต้องการนั้นไปเอง อย่างในเรื่องที่พระอานนท์อธิบายแก่พราหมณ์คนหนึ่งว่า (ส.ม.๑๙/๑๑๖๓-๘/๓๔๙)

พระอานนท์: นี่แน่ะพราหมณ์ ท่านเข้าใจว่าอย่างไร ก่อนนี้ ท่านได้มีฉนฺท (ในเรื่อง) ว่า เราจักไปวัด, เมื่อท่านไปถึงวัดแล้ว ฉนฺทเพื่อการนั้น ก็สงบระงับไป ใช่ไหม?

พราหมณ์: ใช่ อย่างนั้น ท่าน...

พระอานนท์: ฉนฺทนั้นเหมือนกันแล ท่านพราหมณ์ ภิกษุใดเป็นพระอรหันตชินาสพ... ฉนฺทเพื่อการบรรลุอรหัตต์ ที่ภิกษุนั้นเคยมีในกาลก่อน เมื่อเธอบรรลุอรหัตต์แล้ว ฉนฺทเพื่อการนั้น ก็สงบระงับไป,

เรื่องความอยาก ๒ อย่าง คือ อยากแบบตณฺหา กับอย่างแบบฉนฺทนี้ พูดซ้ำแล้วซ้ำอีก ขอให้อย่าถือกัน เพราะเป็นเรื่องสำคัญมาก ที่ซ้ำ ก็ให้ถือเป็นย้ำ แล้วก็ขอย้ำซ้ำอีกที โดยคัดข้อความจากหนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย** (พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๑๐๗๔) มาขยายไว้ที่นี่

มีข้อสังเกตว่า คนไทยทั่วไป โดยเฉพาะชาวพุทธไทยนี้เอง พอพูดถึงความอยาก ก็มักจะบอกว่าไม่ตี ไม่ถูก ใช้ไม่ได้ แล้วก็ชอบบอกกัน สอนกัน ไม่ให้อยาก ซึ่งนับว่าเป็นอันตราย อาจกลายเป็นการทำร้าย ทั้งต่อกระบวนการพัฒนาคน และขีดขวางการพัฒนาสังคมประเทศชาติ

ส่วนคนอีกพวกหนึ่งก็เลยเถิดไปในทางตรงข้าม ชอบพูดชอบสอนว่าให้อยากได้ อยากเอา อยากมี อยากมี บางทีถึงกับสอนให้โลภ ให้อยากเด่นอยากดัง อยากเป็นใหญ่เป็นโต บอกว่าต้องอย่างนี้ ประเทศชาติสังคมจึงจะพัฒนา แต่ไม่ได้พัฒนาจริงเลย มีแต่พัฒนาไปสู่ความพินาศ อย่างน้อยก็ทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ พาคนพาโลกออกไปจากสันติภาพ

ในการสอนคน ปลุกเร้าใจเด็กให้อยากเจริญก้าวหน้า อยากศึกษา ตั้งใจเล่าเรียน ย้อนไปเมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อน คนโตๆ ชอบพูดว่า “เออ.. ตั้งหน้าตั้งตามานะพากเพียรเรียน ไปนะ ต่อไปจะได้เป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน” นี่เป็นความคิดในเชิงสนองระบบราชการบ้านเมืองเวลานั้น ก็กระตุ้นกันโดยไม่รู้ตัว ไม่ได้คิดอะไรมาก มักจะว่าตามๆ กันไป

เวลานั้น การเล่าเรียนเพื่อมุ่งไปเข้ารับราชการ เป็นจุดหมายเด่นนำหน้าเป้าหมายอย่างอื่น ทางราชการจะได้คนเข้าไปเป็นกำลังของราชการมากๆ เข้ากับยุคสมัยของการพัฒนาประเทศ การที่จะเป็นข้าราชการ ก็ต้องเรียนต้องศึกษา เมื่อชาวบ้านไม่มีแรงจูงใจ จะให้เรียน จะทำอย่างไร ก็เอาไปโยงกับแนวคิดเก่าที่สืบทอดมาแบบเจ้านายขุนนางว่า ต้องให้เห็นว่าคนเป็นข้าราชการนั้นใหญ่โต เพราะฉะนั้น ถ้าอยากเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้านาย ก็ต้องไปเรียนสิ ก็เลยกลายเป็นว่า เอาความเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคนนั้น มาเป็นแรงจูงใจให้คนมาเรียน

นี่ก็อีกนั่นแหละ มันแสดงด้วยว่าคนไทยลืมหลับกันมานานแล้ว ในกรณีนี้ ไม่เอาตัณหาเมาเร้า ไม่ตรงไปที่ตัณหา และก็ไม่ใช่ฉันท์ แต่ไปเอาตัวร้ายอีกอย่างหนึ่งมาใช้ ความความอยากใหญ่อยากโตนี้ คำพระเรียกว่า “มานะ”

มานะ เป็นกิเลสสำคัญอย่างหนึ่ง แปลว่า ความถือตัวอยากเหนือคนอื่น ความอยากใหญ่ อยากโต อยากเด่น อยากมีอำนาจ สมัยนั้น คนเอามานะ คือความอยากใหญ่โตนี้ มากระตุ้นคนให้เรียนหนังสือ ไปๆ มาๆ คำว่ามานะนั้น กลายเป็นดีไปเลย แถมได้ความหมายใหม่ที่ว่าเพียรพยายาม ดังที่เข้าใจกันในภาษาไทยเวลานี้ มานะได้เป็นศัพท์ที่มีความหมายว่า “เพียรพยายาม” ไปแล้ว และในที่นี้ มันก็เป็นการเร้าใจคนให้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนด้วยกิเลส คือ มานะ โดยกระตุ้นให้อยากใหญ่อยากโต เป็นเจ้าคนนายคน

การที่มานะมีความหมายเพี้ยนมาเป็นความเพียรพยายามนี้ ก็คงเกิดจากเอามานะ ที่อยากใหญ่โต มากกระตุ้นให้พากเพียร แล้วไปๆ มาๆ คนเลยเข้าใจเขวเอามานะเป็นความเพียรไปเสียเลย

ยุคสมัยผ่านมาถึงเวลานี้ ระบบราชการไม่ค่อยมีความสำคัญแล้ว เรื่องผลประโยชน์และระบบธุรกิจสำคัญกว่า ตอนนี้ คนไม่ใช่เล่าเรียนศึกษาเพราะอยากใหญ่อยากโตเป็นเจ้าของคนนายคนแล้ว เขาอยากมีเงินมีทองมากๆ มีรายได้ดีๆ มากกว่า นี่คือมาเข้าทางของตัณหา มาเข้ายุคของการพัฒนาที่กระตุ้นให้คนอยากมีทรัพย์สินเงินทอง มีวัตถุฟุ่มเฟือย สิ่งเสพมากๆ เพราะฉะนั้น ในยุคนี้ ตัณหาก็ก็นำขึ้นมาเด่น

สังคมไทยในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา ก็เป็นอันว่าใช้ตัณหากับมานะเป็นแรงจูงใจ กระตุ้นเร้าคนแม้แต่ในการเล่าเรียนศึกษา ส่วนชั้นที่นั่น คนไม่รู้จัก ไม่รู้เรื่องเลย แล้วก็นึกไปว่า คนที่ไม่อยากได้อะไรดี ก็เข้าวัดไป อยู่มาอยู่กับชาวบ้าน ถ้าเข้ามาทางธรรม ก็อยากอะไรไม่ได้ มีความอยากไม่ได้ ความอยากเป็นตัณหา เป็นกิเลส ผิด ต้องดับต้องละให้หมด นี่คือการสับสนปนเปเคลาดเคลื่อนคลุมเครือต่างๆ ที่พาให้โทษเบียดเบียนเสียหมด

เมื่อมาเข้ายุคของแรงจูงใจแบบ**ตัณหา** คนก็จะอยากเข้ามาเล่าเรียนศึกษาโดยดูว่าอาชีพไหนจะให้รายได้ดีที่สุด เรียนไปโดยมุ่งหวังได้ผลตอบแทนรายได้ มิใช่เรียนเพราะชอบวิชาการนั้น แต่ติดอยู่ที่ระบบผลประโยชน์ เขามองไม่เห็น ไม่ตระหนัก ไม่สำนึกว่าแรงจูงใจตัวจริงในการศึกษา ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริง มันอยู่ที่ไหน

ดูง่าย ๆ ในระยะที่ผ่านมาไม่นานนี้ เมื่อคนจะเรียนวิชาชีพ และมองหว่าอาชีพไหนมีรายได้ดีที่สุด อาชีพแพทย์ก็เด่นที่สุด ถือว่าเป็นแหล่งรายได้ที่ดีที่สุด คนเก่งๆ ก็เลือกและแข่งกันเข้าเรียน โดยไม่คำนึงว่าตัวเองชอบความเป็นแพทย์หรือเปล่า อยากรักษาคนหรือเปล่า อยากให้คนมีสุขภาพดีหรือเปล่า

ถึงตอนนี้ ต้องจับจุดให้ได้ว่า แรงจูงใจแบบฉันทะคืออะไร ขอให้ดูให้ดี ตรงนี้แหละเจอละ หันหลังไปดูแรงจูงใจแบบตัณหา บอกแล้วว่าคืออยากมีรายได้สูง อยากได้ผลประโยชน์ตอบแทนมากๆ ที่นี้ ดังที่ว่าแล้ว **ฉันทะ** เป็นตัวแท้ที่จะสร้างสรรค์ ฉันทะ คือความอยากให้มันดี-อยากทำให้มันดี ดังนั้น ฉันทะจึงอยากได้ผลที่ตรงกับเหตุของการกระทำนั้นๆ เมื่อเห็นว่าการกระทำนั้นจะทำให้เกิดผลดีที่มันต้องการ ฉันทะก็อยากทำสิ่งนั้น อาชีพแพทย์เป็นงานที่ดีเพราะอะไร ก็เพราะว่าวิชาแพทย์ช่วยให้คนหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ ทำให้คนมีสุขภาพดี ในกรณีนี้ ฉันทะอยากให้มันดี-อยากทำให้มันดี ก็คืออยากให้คนหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ อยากทำให้คนมีสุขภาพดี ฉันทะจึงอยากเรียนแพทย์

ที่นี่ ถ้าใครมาเรียนแพทย์ เพราะอยากช่วยรักษาคน อยากให้คนหายเจ็บหายป่วย อยากให้คนไทยมีสุขภาพดี อยากให้สังคมไทยมีภาวะของสุขภาพที่ดี อย่างนี้เรียกว่าเรียนด้วยแรงจูงใจแบบฉันทะ แต่พอมองถึงตรงนี้ก็ชัดว่า ในสังคมไทยนานมาแล้ว การเรียนด้วยแรงจูงใจฉันทะ แทบหาไม่ได้ หรือหายไปเลย ไม่เฉพาะอาชีพแพทย์ ไม่ว่าจะเรียนอะไร คนก็มุ่งแต่เรื่องรายได้ ยังดีว่ามีคนที่เรียนด้วยฉันทะติดมาบ้าง แม้จะน้อยนิด ก็ช่วยพยุงสังคมไว้ ถ้าไม่มีคนประเภทนี้เลย สังคมไปไม่รอด

คนที่มีฉันทะ ถ้าจะมาเรียนแพทย์ ก็เพราะเขามีใจรักเพื่อนมนุษย์ อยากจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีสุขภาพดี อยากให้สังคมปลอดพ้นโรคภัย ฉันทะนี่แหละที่จะทำให้สังคมพัฒนาไปถูกทางที่จะมีสันติสุขได้ แต่ในเมื่อคนส่วนใหญ่ถูกครอบงำด้วยตัณหาและมานะ สังคมก็ต้องเสื่อม

เวลานี้ กระแสตัณหายิ่งแรงใหญ่ กระแสฉันทะอ่อนเหลือเกิน แม้แต่คนที่รู้จักฉันทะก็แทบไม่มี เพราะฉะนั้น ในการทำงานประกอบการอาชีพทั่วไป มีคนน้อยที่จะใส่ใจในตัวงานว่า มันดีงามเป็นคุณประโยชน์หรือไม่ คนมองแต่ที่ผลประโยชน์ คนที่ไปเรียนไปศึกษา ก็มองแต่ผลตอบแทน รายได้ ไม่ได้นึกถึงสาระตัวแท้ของงานที่เป็นการกระทำแท้ๆ ว่า ที่จริง การงานอาชีพที่ตัวทำนั้น มันเพื่อผลอะไรแท้ๆ ที่ตรงตามธรรมชาติของมัน เช่น ว่างานแพทย์ก็เพื่อแก้ไขบำบัดโรค รักษาคนให้หายเจ็บไข้หายทุกข์ ให้แข็งแรงมีสุขภาพดี

ต้องใช้กฏมนุษย์ให้หนุนกฏธรรมชาติ มิใช่อยู่แค่ระบบเงื่อนไข

ตรงนี้ มาแยกกันให้ชัดถึงความแตกต่างในการต้องการผล ระหว่างฉันทะ กับตัณหา ตัณหาต้องการสิ่งเสพ สิ่งเสพเป็นเรื่องของการได้มา คนอยากได้อยากเอามัน โดยไม่เกี่ยวกับการทำเหตุ คนมิใช่ต้องการทำเหตุเพื่อให้เกิดสิ่งเสพนั่น สิ่งเสพนี่เป็นผลจากการทำเหตุของเขา ไม่ว่ามันจะมีอยู่แล้ว หรือว่าใครจะทำเหตุให้เกิดสิ่งเสพนั่นขึ้นมา ก็มิใช่เรื่องของเขา อาจเป็นของสำเร็จรูปก็ได้ ให้มันตรงกับความอยากเสพของเขาแล้วก็แล้วกัน เขาต้องการแต่จะได้สิ่งนั้นมาเสพเพื่อปรนเปรอตัวเอง จึงว่าเขาอยากได้อยากเอา ไม่ได้อยากทำ

ที่นี้มาดูฉันทะบ้าง คนที่ต้องการให้อะไรมันดีนั้น จะต้องอยากรู้และอยากทำเหตุที่จะให้มันดี ดังนั้นมันจึงไปเกี่ยวข้องกับการกระทำของเขา ต้องมาจากการกระทำของเขา นี่ก็ต่างกันแล้ว พวกตัณหาที่อยากได้อยากเอา เพราะเขาต้องการเสพ แต่พวกฉันทะนี้อยากทำ คือทำเหตุเพื่อให้เกิดผลดีที่ต้องการ เช่นว่า ความสะอาดเป็นสิ่งที่ดี คนมีฉันทะก็ต้องการให้มีความสะอาด ฉันทะอยากให้สะอาด การกวาดเป็นเหตุให้สะอาด เขาจึงอยากทำการกวาด ที่เป็นเหตุของความสะอาด

ไม่ใช่แค่นั้น คนมีเงินทะยอกให้สะอาด และอยากทำให้สะอาด ก็จะเต็มใจทำการกวาด และจะมีความสุขในการกวาดนั้นด้วย ตรงนี้สำคัญนะ คนอยากให้สะอาด-อยากทำให้มันสะอาด ก็ตั้งใจจะกวาดจะเช็ด เป็นความตั้งใจเต็มใจทำของเขาเอง และเขาก็จะไปจนกว่ามันจะสะอาด ถ้าไม่สะอาด ก็ไม่ยอมหยุด นี่คือเหตุกับผลตรงกัน การทำเหตุคือทำการกวาดมาจากใจของเขาเอง เขาจึงมีความสุขในการกวาด ความสะอาดที่เกิดขึ้นก็คือสิ่งที่เขาต้องการและเป็นผลจากการทำการกวาดของเขา เมื่อความสะอาดเกิดขึ้น เขาก็มีความสุขสมอยาก โดยไม่ต้องเสพของอะไรเลย ความอยากแบบนี้เป็นฉันทะ

หันไปดูค้นหาบ้าง ตัณหาอยากได้สิ่งเสพ แต่สิ่งเสพนั้นยังไม่มา ยังไม่มี ทำอย่างไรจะได้มันมาเสพล่ะ ก็อาจจะต้องเอาการกระทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นเงื่อนไข

อย่างในกรณีของการกวาดบ้านนั้น ถ้าเด็กไม่ได้ต้องการความสะอาด ไม่ได้อยากให้บ้านสะอาด และก็ไม่ได้อยากทำให้บ้านสะอาด เด็กก็ไม่มีฉันทะคือไม่มีความอยากที่จะทำการกวาด แต่เด็กอยากได้ขนมมาเสพคือมากิน นี่คือมีตัณหาอยากเสพ แต่ขนมยังไม่มี ผู้ใหญ่ก็เอาการทำบ้านให้สะอาดคือการกวาดมาเป็นเงื่อนไข โดยเอาการได้ขนมเสพมาตั้งเป็นรางวัล จึงบอกเด็กว่า นี่นะเธอ ถ้าเธอกวาดบ้านให้สะอาด ฉันจะให้ขนม เธอจะได้ขนมมากิน นี่คือเอาการได้วัตถุเสพมาเป็นเงื่อนไขให้เด็กต้องทำการกวาด

แต่การกระทำนี้เป็นเพียงเงื่อนไข การทำการกวาดทำให้เกิดความสะอาดซึ่งมีขึ้นเป็นสิ่งที่เด็กต้องการ มันไม่ตรงกับผลที่เด็กต้องการ การกวาดเป็นเหตุ แต่ผลของการกวาดที่แท้คืออะไร ผลที่แท้ตามธรรมชาติ คือความสะอาด การกวาดเป็นเหตุ ความสะอาดเป็นผล แต่เด็กไม่ได้ต้องการความสะอาดที่เป็นผลของการทำการกวาดนั้น เด็กทำการกวาดเพราะมันเป็นเงื่อนไขที่จะให้เขาได้สิ่งที่เขาต้องการ คือสิ่งเสพอันได้แก่ขนม นี่คือ เหตุกับผลไม่ได้ตรงกันเลย

ในเมื่อการได้ผลคือสิ่งเสพนี้ เป็นเพียงเงื่อนไขให้เด็กต้องทำ เมื่อเป็นเงื่อนไขให้ต้องทำ เด็กไม่ได้อยากทำ แต่เด็กต้องทำ ก็จำใจทำ เมื่อเด็กจำใจ ไม่ได้เต็มใจทำการกวาด เด็กก็ไม่มีความสุขในการกวาด ใจก็รอแต่ว่าเมื่อไรจะได้ขนมสักที ก็จำใจกวาดตลอดเวลา เมื่อจำใจกวาด การทำงานคือการกวาด ก็เป็นความทุกข์

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเด็กจำใจทำ ไม่ตั้งใจไม่เต็มใจทำการกวาด เขาก็หาทางเลี่ยง ถ้าไม่มีคนคุม หรือคนคุมไม่อยู่ ก็ไม่เอาเรื่องแล้ว ทำแค่พอให้ได้เงินได้ขนม ถ้าหลีกเลี่ยงหรือหลอกให้ไม่ต้องทำการกวาดได้ ก็เอาเลย

เป็นอันว่า ในระบบเงื่อนไข ไปด้วยรางวัลนี้ *หนึ่ง* เมื่อต้องกวาด ก็จำใจสักว่ากวาดไม่ตั้งใจ ไม่เต็มใจ มีสภาพจิตที่ไม่ดี และมีโอกาสมากที่จะกวาดไม่สะอาด *สอง* เด็กเองไม่มีความสุขในการกระทำคือกวาด แต่กลายเป็นมีทุกข์ *สาม* เกิดปมในการหาทางหลบเลี่ยง หรือทำงานหลอกๆ *สี่* ก็เลยต้องคอยคุม ยุ่งกับการจัดตั้งระบบควบคุม *ห้า* ผลเสียแก่สังคม เช่น ยากที่จะได้ผลงานที่มีคุณภาพเยี่ยมยอด อย่างการกวาดที่ไม่สะอาดเรียบร้อย ไม่ดีเท่าที่ควรนั้น เป็นตัวอย่าง

นี่เป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นจุดแยกที่จะต้องหาทางใหม่ เนื่องจากปัญหาว่า ถ้าใช้ตัณหาเป็นเครื่องกระตุ้นให้คนทำงาน ด้วยวิธีการแบบให้รางวัลเด็ก โดยให้ขนมเพื่อให้เด็กต้องกวาดบ้าน แล้วเกิดปมว่า ถ้าไม่มีรางวัล เด็กก็คงไม่กวาด เมื่อสังคมไม่มีคนที่ต้องการทำให้มันดี ก็ต้องมีแต่รางวัลล่อ โดยเสี่ยงต่อการทุจริตไม่ซื่อสัตย์ไป สังคมก็จะอยู่ดีจริงไม่ได้

หันไปดูเด็กที่ชอบความสะดวก อยากให้สะอาด อยากทำให้สะอาด พูดสั้นๆ ว่า ใฝ่ดี มีฉันทะ เด็กคนนี้ไม่ต้องมีใครคุม เขาไปอยู่ที่ไหน ไม่ต้องมีคนอื่นอยู่ ไม่ต้องมีใครใช้เด็กเห็นอะไรไม่สะอาด เขาทนนิ่งเฉยไม่ได้ ก็ไปคว้าไม้กวาด มากวาด ไปเอาผ้าเช็ดตัว มาเช็ดถูเอง และเขาจะทำจนกระทั่งสะอาดจริง จนเป็นที่พอใจของตัวเอง นี่คือจุดแยกออกจากตัณหา ไปสู่ฉันทะ

เป็นอันว่า ถ้าเด็กกวาดบ้าน เพราะต้องการขนมหรือรางวัลตอบแทน นั่นคือทำด้วยตัณหา ในระบบเงื่อนไข ซึ่งจะมีผลร้าย ทั้งแก่ตัวเด็กเอง ที่ทำด้วยความจำใจ เป็นทุกข์ ไม่มีความสุข พร้อมทั้งไม่มีหลักประกันด้วยว่าเขาจะทำการกวาดนั้นต่อไป และผลต่อสังคมก็ไม่ดี ไม่จริงจัง ไม่ยั่งยืนด้วย

ส่วนคนที่มีความอยากแบบฉันทะ คือใฝ่ดี เช่น ต้องการความสะดวก หรืออยากให้มีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีงาม ก็คือต้องการผลตรงกับเหตุที่เขาอยากทำ คือ ทำการกวาด ให้เกิดความสะอาด ซึ่งจะเกิดผลดีแก่ชีวิตของเขาเอง ทำให้เขามีความสุขในการกระทำนั้น ในการทำงานคือการกวาดนั้น และทำให้เกิดผลดีแก่สังคม ที่เขาทำด้วยความตั้งใจเต็มใจให้ผลงานสำเร็จออกมาเต็มที่ เขาอาจทำได้ดีกว่าคนที่ไปเรียกร้องเขาด้วยซ้ำ เช่นว่า คนที่ไปเรียกร้องจะเอาแค่นี้ แต่เขาทำดีกว่านั้นอีก เพราะว่าใจเขาชอบเขาอยาก

สังคมของเราในที่นี้ ก็ต้องการผลที่ตรงตามธรรมชาตินี้ คือต้องการผลของฉันทะ แต่เราไม่รู้จักฉันทะ นี้ก็คือ *หนึ่ง* ในแง่ของปัญญาความเข้าใจ ก็ไม่รู้จัก ไม่มีหลักที่จะมาใช้แก้ปัญหา *สอง* แกรมยังปฏิบัติการผิด ไปกระตุ้นคนด้วยตัณหา-มานะให้สร้างปัญหา จึงยิ่งแย่ใหญ่ รวมแล้วก็เพราะไม่เข้าสู่การศึกษาที่ตรงตามความจริงแห่งธรรมชาติของชีวิต

สังคมสร้างอารยธรรมขึ้นมาได้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฉลาด สามารถจัดระบบสังคม การที่เราจัดระบบสังคมนั้นเพื่ออะไร วัตถุประสงค์ที่แท้ก็เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น โดยมุ่งให้การจัดระบบสังคมเป็นเครื่องสนับสนุนให้กิจกรรมกิจการทั้งหลายเป็นไปด้วยดี และได้ผลดีจริงจัง อย่างเราจัดระบบจ้างงานขึ้นมา ก็เป็นการแบ่งงานกันทำ โดยมุ่งให้แต่ละคนทำงานที่ตนถนัดชำนาญได้เต็มที่และได้ผลสำเร็จอย่างดี

เราตั้งระบบงานขึ้น จ้างคนมาทำงาน ให้คนมีเงินเดือนกิน คนทำงาน แล้วได้เงินเดือน การทำงานนั้นเป็นเหตุ แล้วเงินเดือนที่ได้เป็นผล เห็นชัดว่าเกิดเป็นกฎขึ้นมา คือการทำงานเป็นเหตุ การได้เงินเดือนเป็นผล เช่น ยกตัวอย่างนี้บ่อยที่สุดว่า จ้างคนทำสวน การทำสวน เป็นเหตุ เงินเดือน ๕,๐๐๐.๐๐ บาท เป็นผล

กฎนี้เป็นกฎที่มนุษย์สร้างขึ้น มองเห็นความเป็นเหตุเป็นผลชัดเจน เป็นความจริงนะ ทำไมจะไม่จริงล่ะ ก็ทำสวนเป็นเหตุ จึงได้เงินเดือน ๕,๐๐๐.๐๐ บาท เป็นผลจริงๆ

แต่จริงแน่ จริงแท้ไหม ตอบได้ว่า จริงไม่แน่ จริงไม่แท้ เพราะว่าการทำสวนนั้น ไม่ได้ทำให้เงินเกิดขึ้นมา เงินนั้น ต้องมีคนเอามาให้ แต่อะไรทำให้เกิดเป็นกฎขึ้นมาได้สำเร็จ ก็คือการยอมรับร่วมกัน หรือข้อตกลง ที่ภาษาพระเรียกว่า สมมุติ มาจาก สัม+มติ, มติ แปลว่า ความรู้ การยอมรับ กับ สัม แปลว่า ร่วมกัน พร้อมด้วยกัน จึงแปลรวมว่า การรับรู้ด้วยกัน การยอมรับร่วมกัน หรือข้อตกลง แล้วด้วยสมมุติ คือการยอมรับร่วมกันนี้แหละ กฎมนุษย์จึงมีอยู่เป็นอยู่ได้ว่า การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือนห้าพันบาทเป็นผล เป็นต้น แต่ถ้าไม่มีสมมุติคือการยอมรับนี้ กฎมนุษย์ข้อนี้ก็หายไป ไซ้ไหม

กฎนี้ไม่มีจริง ถ้าไม่มีการยอมรับ คุณมาทำสวนเดือนหนึ่งแล้ว ฝ่ายนายจ้างไม่ยอมรับด้วย เงินเดือนก็ไม่มา ตกลงว่ากฎของมนุษย์ ที่สร้างกันขึ้นในสังคมนี้ เกิดจากความฉลาดของมนุษย์ แต่มันเป็นเพียงกฎสมมุติ คือตั้งอยู่บนฐานของการยอมรับร่วมกันของมนุษย์เหล่านั้น มิใช่มีจริงในธรรมชาติ แต่มนุษย์จำนวนมากในปัจจุบันนี้ หลอกตัวเอง นี้กว่ากฎนี้เป็นความจริง

ถ้าเขาไม่หลอกตัวเอง เขาจะต้องถามต่อว่า การที่เราสร้างกฎมนุษย์ขึ้นมา ทั้งที่มันไม่มีความจริงแท้ในธรรมชาติเลยนี้ เราตั้งมันขึ้นมาเพื่ออะไร ตอบว่า ตั้งขึ้นมาเพราะเราต้องการผลอะไรอย่างหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังกฎมนุษย์นี้ ผลอะไรที่เราต้องการแท้จริง ก็ง่ายๆ จากการทำสวนเป็นเหตุ นั้น ก็มีผลที่เป็นความจริงตามกฎของธรรมชาติ แต่ผลนั้นไม่ใช่เงินเดือนตามกฎของมนุษย์

ผลตามกฎธรรมชาติของการทำสวนคืออะไร การทำสวนเป็นเหตุ อ้าว.. อะไรเป็นผล (ไม่สามารถได้ยินคำตอบ) ต้นไม้เจริญงอกงาม ถูกไหม การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผล อันนี้เป็นกฎธรรมชาติ ไม่มีทางคัดค้านได้ ทีนี้ เมื่อสังคมต้องการผลนี้ คนต้องการให้สวนดี ให้ต้นไม้เจริญงอกงาม ที่เป็นผลตามกฎธรรมชาติ ก็ต้องมีการทำสวนเป็นเหตุ แต่ทำอย่างไรจะให้มีการทำสวนอย่างจริงจัง มนุษย์ที่ฉลาดจึงจัดระบบในสังคมขึ้น โดยตั้งกฎมนุษย์ว่า คุณมาทำสวนนี่นะ คุณไม่ต้องไปห่วงกังวลเรื่องการทำมาหากินอะไร คุณตั้งใจทำงานในสวนนี้ไป คุณก็จะมีเงินใช้ ฉันให้เงินเดือนคุณห้าพันบาท

ถ้าสองกฎนี้สอดคล้องกันดี ก็หนุนกัน กฎมนุษย์คือการทำสวนหนึ่งเดือนได้เงินเดือนห้าพันบาท ก็มาช่วยหนุนให้กฎธรรมชาติที่ว่า การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผล ได้ผลสำเร็จอย่างดี เพราะว่าคนทำสวนนั้น เมื่อไม่ต้องกังวลเรื่องการทำมาหากิน และไม่ต้องยุ่งกับงานการอะไรอื่น ก็ตั้งใจทำสวนเต็มแรง เต็มเวลา เต็มฝีมือ เต็มที่

แต่ที่นี้ปมก็มาอยู่ที่ตัวที่โน้ใจที่คุณภาพคุณธรรมของคนทำสวนนั่นเอง อยู่ที่ว่าคนทำสวนจะมีตัณหา หรือมีฉันทะ ถ้าคนทำสวนมีแต่ตัณหา ก็ต้องการเงินเดือนห้าพันบาทอย่างเดียว เขาต้องการผลประโยชน์ตามกฎมนุษย์เท่านั้น เขาไม่ได้ต้องการความเจริญงอกงามของต้นไม้ ที่เป็นผลของการทำสวนตามกฎธรรมชาติ ทีนี้ละ การทำสวนก็จะเป็นงานที่ฝืนใจเขา *หนึ่ง* เขาจะทำสวนด้วยความทุกข์ *สอง* เขาจะไม่เต็มใจทำ จะพยายามเลี่ยงงาน หลบงาน ทำแค่น้อยๆ พอให้เห็นว่าได้ทำแล้ว ฯลฯ แล้วผลที่ดีที่สุดก็คือ การทำสวนไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ตัวเองก็ไม่มีความสุขจริง และผลแก่สังคมก็ไม่ได้

แต่ถ้าคนทำสวนนั้นยังอยู่กับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ เขาก็มีฉันทะ คือรักต้นไม้ อยากให้ต้นไม้เจริญเติบโตงอกงาม แล้วก็อยากทำให้มันเจริญงอกงามได้ดีที่สุด เมื่อเขาทำสวนด้วยฉันทะ การทำสวนก็เป็นเหตุ และต้นไม้เจริญงอกงามก็เป็นผล ตรงกัน

คนสวนที่มีฉันทะ อยากให้ต้นไม้เจริญงอกงาม ก็อยากทำสวนแน่ แกก็อยากไปขุดดิน อยากไปพรวนดิน อยากรดน้ำ คอยดูแลว่า มันงามดีหรือว่ามันเหี่ยวเฉา ไบมันผลิดอกเขียวดีไหม มีผลดกผลงามดีไหม ฯลฯ แกจะเอาใจใส่ แล้วก็ตั้งใจทำไปทุกอย่างที่จะทำให้มันดี เมื่อมีฉันทะตัวอยากให้มันดีนี้ ก็เป็นอันมั่นใจว่า งานทำสวนจะได้ผลดี แล้วกฎมนุษย์คือได้เงินเดือนห้าพันบาท ก็จะมาเป็นตัวหนุนช่วยให้เขาทำงานด้วยฉันทะมุ่งไปได้เต็มที่ ไม่ต้องลະล้าละล้งห่วงกังวล แต่ถ้าคนไม่มีฉันทะ มีแต่ตัณหา ก็ยุ่งอย่างที่ว่าแล้ว คนก็ไม่ตั้งใจทำงาน ตัวเองก็ฝืนทำงาน ใจไม่สบายมีความสุข และผลแก่สังคมก็เต็มที่ อะไรๆ ก็รวนไปหมด อาจต้องจ้างคนมาคุม ถ้าคนคุมก็ไม่มีฉันทะ ก็หนักเข้าไปอีก ไปกันใหญ่ หมดยก

ตกลงว่า ที่เราวางกฎมนุษยขึ้นมา ก็เพื่อสนับสนุนการทำเหตุที่จะให้เกิดผลตามกฎธรรมชาติ มนุษย์ฉลาดอย่างนี้ แต่แล้วมนุษย์ก็กลับมาแปลกแยกจากธรรมชาติเสียเอง ก็เลยเอาแต่ตัณหา ไม่มีฉันทะ พอมนุษย์เอาแต่ตัณหา อารยธรรมก็เริ่มเสื่อม มนุษย์ที่สร้างสรรค์อารยธรรมมานั้น แม้แต่อารยธรรมที่ผิด ก็สร้างมาได้ด้วยฉันทะ เช่นมีความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ฉะนั้น สังคมตะวันตกนี้ เราก็ต้องยอมรับความดีของเขาในบางแง่บางระดับ แม้ว่าเขาจะพลาดในแง่จุดหมายระยะยาว และมีทฤษฎีพื้นฐานที่ผิดไป แต่ส่วนภายในระหว่างนี้ เขาได้สร้างพื้นเพสะสมทุนแม้แต่นิสัยใจคอที่ดีมาไม่น้อย

นี่คือเรื่องของฉันทะและตัณหา คิดว่าคงแยกได้ชัด ท่านจักรพันธ์ชัดใหม่ ชัดนะ

เป็นอันว่า แม้แต่ทำสวน เราก็ต้องการให้คนมีฉันทะ แล้วฉันทะนั้นจะเป็นฐานที่มั่นคงที่สุด โดยมีกฎมนุษยมาเป็นตัวหนุนดั่งว่าแล้ว

สังคมมนุษย์ที่ฉลาดมีอารยธรรมนั้น เก่งในการจัดตั้งวางระบบ และสร้างกฎมนุษยขึ้นมา แต่ต้องมีปัญญาที่จะเข้าถึงตัวสาระแท้ที่ว่า การที่เราวางกฎมนุษยได้อารยธรรมขึ้นมา ก็เพื่อไปหนุนความจริงความดีงามในธรรมชาติของธรรมชาติที่ต้องการ ถ้ากฎมนุษย เช่นการทำสวนเป็นเหตุ ได้เงินเดือนห้าพันบาทเป็นผลนี้ ไปช่วยหนุนฉันทะให้ทำงานเต็มที่ มันก็ดีแน่ๆ แต่เวลานี้ มันขาดตอน เหลือแต่ขั้นของตัณหา จะเอาแค่กฎมนุษย ละทิ้งหรือละเลยกฎธรรมชาติ จึงทำท่าจะพัง จะล่มสลาย

ถ้าเรียนแพทย์มาโดยไม่มีฉันทะ ไม่มีความตั้งใจดีต่อคนไข้ ไม่มุ่งหมายจะรักษาคนไข้ให้หายโรค คิดเอาแต่ผลประโยชน์ คนจะเป็นจะตายอย่างไร ก็ช่างมัน ชีวิตและสังคมก็แย่ แต่เรายังมีแพทย์ดีๆ มีฉันทะอยู่เยอะ จึงพยุงกันมาได้ แต่ต่อไปนี้จะน่ากลัวมากยิ่งขึ้น เพราะตัณหาทำท่าจะมาครอบงำสังคมไทย และฉันทะก็หมดไปๆ ทุกทีๆ

อรุณรุ่งแล้ว แสงเงินแสงทองมา ดวงตะวันขึ้นฟ้า มหาไครวอน

กลับมาที่หลัก เมื่อแยกได้แล้วว่า อยากรู้ผิดคืออยากด้วยตัณหา และอยากที่ถูกคืออยากด้วยฉันทะ รู้ว่าฉันทะสำคัญมาก ก็ต้องระวัง

อย่าไปห้าม อย่าไปตัดทางไม่ให้คนอยาก ต้องบอกว่า อยากด้วยฉันทะ คืออยากรู้ อยากเข้าถึงความจริง เรียกว่าใฝ่รู้ และอยากให้มันดี-อยากทำให้มันดี เรียกว่าใฝ่สร้างสรรค์ ด้านนี้เราต้องการ เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม และสร้างสังคมที่มีสันติสุขขึ้นมาได้

มีพุทธพจน์ว่า **ฉันทะ** ความอยากรู้-อยากให้มันดี-อยากทำให้มันดี ใฝ่รู้-ใฝ่สวรรค์ นี้ เป็นแสงเงินแสงทองของอริยมรรคา (ส.ม.๑๙/๑๓๗/๓๗) จึงเป็น **รุ่งอรุณของการศึกษา**

พอแสงเงินแสงทองส่องฟ้า อรุณรุ่งมา ไม่ต้องหาใครให้วอน อาทิตยก็จะอุทัย เติมน้ำทองแสงแจ่มจ้าแน่นอน ถ้าฉันทะตั้งต้นขึ้นมาเมื่อไร ก็มั่นใจได้ว่าคนจะมีชีวิตที่ดีงาม จะเจริญก้าวหน้าไปในทางของอารยชน แล้วก็จะพัฒนาได้ มันเป็นแรงนำ พอมีฉันทะ อยากให้มันดีแล้ว ก็ทำเต็มที่ ฉันทะนั้นจึงเป็นข้อแรกของอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ ข้อแรกคือ **ฉันทะ** เมื่อมีความอยากให้มันดี-อยากทำให้มันดีนี้ขึ้นแล้ว ก็จะมี **วิริยะ** คือความเพียรพยายามตามมา และก็จะเอาใจจดใจจ่ออยู่กับการที่จะทำนั้น เป็น **จิตตะ** ช่วยแก้ปัญหาในการทำงานจริงจัง ทั้งพิจารณา ตรวจสอบ ไตร่ตรอง ค้นคว้า ทดลอง เป็น **วิมังสา**

คนที่มีฉันทะนี้ ไม่ว่าจะไปเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากให้มันดีหมด เพราะฉะนั้นจึงปลอดภัยสบายใจได้ ไม่ต้องมีใครไปคอยจ้ำจี้จ้ำไช การเล่าเรียนงานการดำเนินไปด้วยตัวเขาเอง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่ออาทิตยจะอุทัยนั้น แสงเงินแสงทองขึ้นมาก่อน ฉันทะ เมื่อจะมีชีวิตที่ดีงาม คือดำเนินตามมรรคมืด ๘ นั้น ฉันทะก็ขึ้นมาก่อน ฉันทะนั้น

เมื่อแสงเงินแสงทองขึ้นมาแล้ว ตะวันก็ทอแสงแจ่มจ้าต่อไปเอง ไม่ต้องรอให้ใครมาเร่งเร้า พอฉันทะความใฝ่ดี อยากให้มันดีมาแล้ว ก็เริ่มได้เลย ตอนนั้นเห็นหน้าแล้ว

วันนี้พูดมาพอสมควรแล้ว ได้ขยายไปในเรื่องของชีวิต และอารยธรรม เรื่องของสังคมมนุษย์ ทั้งตะวันตก และตะวันออก แต่แทรกอีกนิดหนึ่ง

ย้อนกลับไปตรงที่ว่า ฝรั่งเศสมีแรงบีบคั้น ทำให้เขาต้องดิ้นรน แล้วโดยไม่รู้ตัวก็ทำให้เขาสร้างภูมิธรรม สร้างสะสมนิสัยใจคอที่ดี เช่นความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสวรรค์ ขึ้นมา แต่ที่นี้ในบางสังคมก็มีแรงบีบคั้น เนื่องจากธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย แต่ทำไม่พัฒนา ตรงนี้จึงต้องแทรกว่า ถ้าคนไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลภายนอกได้ ก็จบแค่นั้น ก็หยุด ลงนอนรอไป

อย่างในสังคมอินเดีย ที่คนมุ่งไปพึ่งอำนาจดลบันดาล เขาหวังพึ่งเทพเจ้า จึงบูชา ยัญ แล้วรอให้เทพเจ้าช่วย ก็รอการช่วยไปเกิด ไม่ดิ้นรนขวนขวาย จึงมิใช่ว่ามีแรงบีบคั้นแล้วมนุษย์จะดิ้นเสมอไป ถ้ามีแรงบีบคั้นแล้ว หวังไม่ได้ว่าจะมีใครช่วย ต้องตายแน่ คนจึงจะดิ้นเต็มที่

จึงต้องมีเงื่อนไขเพิ่มเติมเข้ามาอีก อย่างทางคริสต์ก็สอนว่า พระเจ้าจะช่วยเฉพาะคนที่ช่วยตัวเอง พอบอกอย่างนี้ ใครก็มักรอหวังพึ่งพระเจ้าไม่ได้ ก็ต้องดิ้นรนขวนขวายเอง

อย่างเรื่องของยิว เขาก็มีสัญญาระยะยาวว่า โนนแผ่นดินแห่งสัญญาไกลโพ้น อีกเป็นพันๆ ปีข้างหน้า พวกเขาจะได้ แต่ตอนนี้ พวกเขาช่วยตัวเองไปก่อนนะ ตอนนี้เร่ร่อนกันไปทะเลทราย พวกเขาที่ดินร่นสู้อไปเถอะ อย่างนี้ก็รอหวังพึ่งอยู่ไม่ได้

ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือตัวกลมม ถ้ามีอะโรมากลมมให้สบายใจ ช่วยให้มีทุกข์หลบปัญหาไปได้ คนที่ไม่ดินอีกเหมือนกัน ตัวกลมมอะไรละ ง่ายๆ ก็สิ่งเสพติด และแม้แต่การบ้านเที่ยงต่างๆ ทำให้คนลุ่มหลงเพลิดเพลิน สนุก ลืมความทุกข์เฉพาะหน้าไปได้ อย่างนี้ก็หยุดดินร่นชวนชวาย ไม่ไปเหมือนกัน

ตัวกลมมอย่างประณีตก็มี แม้แต่สมาธิ ถ้าใช้ไม่เป็น ใช้ผิด ก็เป็นตัวกลมมได้โดยไม่รู้ตัว สมาธิที่ใช้ผิดนั้น แทนที่จะมาเป็นองค์ธรรมหนุนการปฏิบัติในไตรสิกขา แทนที่ช่วยให้ก้าวขึ้นไปในปัญญา ก็กลับมาเป็นตัวกลมมให้เพลิดเสียอีก เวลาที่มีทุกข์มีปัญหา ก็มานั่งสมาธิหลบทุกข์หลบปัญหานั้น อย่างพวกเขาป่า เป็นฤาษีซีไพร เจริญสมาธิ ได้ฌานแล้ว ก็เพลิดเล่นฌานกีฬา นี่ก็กลมมให้สบาย ก็หยุดอีก ไปไม่รอดเหมือนกัน

สภาพพื้นฐานก็คือ มนุษย์ปุถุชนนั้น เมื่อถูกทุกข์บีบคั้น ถูกภัยคุกคาม จึงลุกขึ้นดินร่นชวนชวาย แต่ถ้าหวังพึ่งอะไรได้ หรือมีอะไรกลมมให้เพลิดลืมทุกข์ไปเสีย ก็รอ ก็หยุด ดังนั้น จึงต้องมองหลายแง่ ดังที่สังคมต่างๆ มีความแตกต่างกันดังที่ว่ามา

สำหรับสังคมไทย ก็วิเคราะห์เอาเองก็แล้วกัน ว่าเราเป็นอย่างไร เท่าที่มองเห็น ง่ายๆ ในแง่ทุกข์บีบคั้น ภัยคุกคาม เราก็ผจญน้อย แล้วเรายังมีลัทธิหวังพึ่งเข้ามาซ้ำด้วย และสิ่งกลมมเราก็มีมากมาย คนไทยก็เลยไม่ค่อยจะดินร่นชวนชวาย และก็อ่อนแออีกด้วย เป็นอย่างนี้หรือเปล่า?

ตอนที่

๒๐

อะไรกันคนไทย

ยังแยกไม่ได้ว่า สันโดษไหนร้าย สันโดษไหนดี

จะไปถึงสันโดษได้ ต้องให้คนไทยมีการศึกษา

บอกไว้ว่าจะพูดเรื่องสันโดษ เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องตถุหา-ฉันทะ ที่พูดไปแล้ว แต่เรื่องสันโดษเคยพูดแทรกมาบ้าง ตอนว่าด้วยชีวิตพระ เพราะว่าสันโดษนั้นเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นพิเศษสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งมีชีวิตที่เน้นในภาคจิตใจ ในเรื่องนามธรรม และชีวิตด้านวัตถุของพระสงฆ์ก็เอาไปฝากไว้แล้วกับชาวบ้าน

ทีนี้เรามาดูเรื่องสันโดษในแง่ที่สัมพันธ์กับยุคสมัย เมื่อคืนนี้ได้ปรารภเรื่องที่ว่า เมื่อเริ่มยุคพัฒนาในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ ทางรัฐบาล โดยนายกรัฐมนตรี ได้มีสารไปถึงที่ประชุมพระคณาธิการทั่วประเทศว่า ประเทศชาติกำลังพัฒนา ขอให้งดสอนหลักธรรมอย่างเรื่องสันโดษนี้ เพราะจะทำให้คนเป็นทำนองว่าไม่อยากได้อะไรอะไร แล้วก็อยู่กันไป เป็นอย่างไรก็อยู่อย่างนั้น ไม่ขยันทำงาน ไม่ช่วยกันสร้างอะไรๆ ให้เพิ่มพูน ประเทศชาติก็จะไม่เจริญ

ก็มาดูกันว่าปัญหาเป็นอย่างไร ที่จริง เรื่องนี้ จะไปว่าทางบ้านเมืองอย่างเดียวก็ไม่ถูก บ้านเมืองเขาก็ว่าไปตามที่เขาเข้าใจ คนในสังคมไทยนี้มากมายก็มีความเข้าใจอย่างนั้น แค่นั้น คือเข้าใจไปว่า ถ้าคนสันโดษแล้ว ก็ไม่อยากได้อะไร สันโดษมีความหมายว่าพอใจในสิ่งที่มีอยู่ มีอย่างไรก็พอใจอย่างนั้น ทีนี้ถ้าคนไทย ซึ่งรวมทั้งผู้ปกครองบ้านเมืองไทย มีความรู้ความเข้าใจด้วยแค่นั้น เขาก็ยอมตีความผิด คิดเฉพลาตไปได้

ยิ่งกว่านั้น ทางฝ่ายบ้านเมืองยังมองเฉไปอีกข้างหนึ่งด้วยว่า ถ้าจะให้คนขยันหมั่นเพียร หาเงินหาทองให้มาก เพื่อให้ประเทศชาติเจริญ ก็ต้องให้คนโลภเยอะๆ อยากมีกินมีใช้เยอะๆ มีของฟุ่มเฟือยมากๆ ทีนี้ ถ้าไปพอใจตามที่มีที่เป็นอยู่ คนก็จะไม่อยากได้วัตถุเหล่านี้ แล้วก็จะไม่ทำงาน ไม่หาเงินหาทอง ประเทศก็พัฒนาไม่ได้

คนส่วนใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งรวมทั้งผู้ปกครองบ้านเมือง ถ้าไม่เรียกว่ามอญตั้นๆ ก็ต้องว่าเขาคิดเข้าใจเอาง่ายๆ อย่างนี้ พวกนี้ถือว่าธรรมข้อสันโดษนี้ขัดขวางความเจริญ ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา

นอกจากนั้น ทั้งพฤติกรรมและความคิดความเข้าใจของชาวพุทธเอง ก็พรั่วๆ เหวๆ ด้วย คือคนไทยชาวพุทธจำนวนมาก ก็เข้าใจอย่างที่เขานั่นแหละ คือบอกว่าสันโดษก็อย่างนั้นแหละ ได้แก่พอใจตามที่มีที่เป็น ก็ไม่อยากจะอะไร แล้วยังแถมเข้าใจไปว่า คนมีสันโดษแล้ว จะได้มีความสุข คือมีความสุขกับของที่มี เมื่อมีความสุขแล้ว ก็ไม่ดิ้นรน ขวนขวาย พฤติกรรมก็ชวนให้มองไปในทางที่ว่า มีสันโดษมีวัตถุอย่างไร ก็อยู่เท่านั้น เมื่อสบายมีความสุขแล้ว ก็กล่อมใจตัวเองให้ไม่ขยันขวนขวาย ลักษณะอย่างนี้ก็ชวนให้มองเห็นเป็นคล้ายกับคนขี้เกียจเหมือนกัน เพราะฉะนั้นมันก็ไม่สร้างสรรค์อีกนั่นเอง

เมื่อคนไทยชาวพุทธเองนี้เข้าใจความหมายของสันโดษไม่ถูกต้อง ก็ทำให้คนภายนอก ที่ไม่ค่อยใกล้ชิด หรือเพ่งมองชาวพุทธอยู่แล้ว ก็เลยมองเป็นว่า สันโดษนี้ทำให้ชาวพุทธเป็นคนที่ไม่ขวนขวาย ไม่สร้างสรรค์ ไม่เพียรพยายาม ไปจนกระทั่งถึงเป็นคนเฉื่อยชา ขี้เกียจ ขี้เมื่อยงอเท่า นี่ก็คือตัวเองมีแง่มุมที่ทำให้เขามองได้อย่างนั้นด้วย

รวมแล้วก็ต้องโทษทั้งสองฝ่าย และทุกฝ่าย ต้องมองให้ชัดว่า เป็นความผิดพลาดถึง ๓ ชั้น คนไทยทั่วไปเข้าใจผิด ๒ ด้าน แล้วคนพุทธก็เอีกด้านหนึ่ง ข้ำเติมกันเข้าไป เมืองไทยก็รับเคราะห์เอา รวมแล้วก็คือ ขาดการศึกษา

โดยเฉพาะทางการบ้านเมืองนั้น ในฐานะเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบกิจการของประเทศชาติ ที่จริงต้องมีความรับผิดชอบที่จะศึกษาเรื่องสันโดษให้เข้าใจให้ชัด ในขณะที่ประชาชนไม่เข้าใจ ไม่รู้จริง ผู้นำจะต้องศึกษาให้ชัด แล้วนำเอาสันโดษในความหมายที่ถูกต้อง มาสอนประชาชนด้วย เพราะพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นศาสนาที่ขึ้นต่อศรัทธา แต่เป็นศาสนาที่ตัดสินด้วยปัญญา ต้องมีการศึกษาเป็นฐาน

อย่างพระมหากษัตริย์ในอดีตของไทยนี้ เมื่อทรงสงสัยความหมายของหลักธรรม หรือเรื่องอะไรในพระศาสนา ก็ทรงมีพระราชปวงษาไปให้คณะสงฆ์ตอบหรือชี้แจง แต่นี่กลายเป็นว่า ผู้นำชาติบ้านเมืองก็ไม่เข้าใจ เป็นได้แค่เหมือนชาวบ้าน มีความเข้าใจแค่นี้

แม้ทางฝ่ายวิชาการก็เช่นกัน ก็ต้องติเตียนทางด้านการศึกษาสังคมวิทยาด้วย สังคมวิทยาในเมืองไทยเราก็ตามแบบตะวันตก ในหมู่นักสังคมวิทยาก็เข้าใจคำสอนทางพุทธศาสนาโดยแยกไม่ออกระหว่าง ความเข้าใจและความเชื่อที่เชื่อว่าเป็นพุทธศาสนา ตามความประเพณีปฏิบัติและความเข้าใจของชาวบ้าน กับพุทธศาสนาที่เป็นหลักการแท้

นักสังคมวิทยาของเรา เวลาศึกษาพุทธศาสนา เขาแยกไม่ออก ที่จริงคือไม่คิด หรือไม่ตระหนักรู้ที่จะแยก เขาก็เอาพุทธศาสนาตามที่ชาวบ้านเชื่อถือปฏิบัติ คือนึกว่า สิ่ง ที่ชาวบ้านเชื่อถือปฏิบัติ นั่นคือพุทธศาสนา หรือว่าชาวบ้านซึ่งมีชื่อว่าชาวพุทธเชื่อถือ ปฏิบัติอย่างไร นั่นคือพุทธศาสนา เมื่อเขาเข้าใจอย่างนี้ เขาได้แค่นี้ นอกจากตัวเขาเองเขว ไปตามชาวบ้านแล้ว เขาก็ช่วยสังคมไทยไม่ได้

ตั้งที่ว่าแล้ว พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ขึ้นต่อศรัทธา จึงต้องศึกษาให้รู้เข้าใจให้ ถูกต้องด้วยปัญญา เมื่อนักวิชาการทำได้แค่ฟังและเชื่อตามชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านเพี้ยน นักวิชาการก็เพี้ยนตามไป แทนที่นักวิชาการจะบริการช่วยให้การศึกษาสร้างปัญญาให้แก่ สังคม ชาวบ้านเข้าใจพุทธศาสนาไม่ถูก ปฏิบัติไม่แท้ นักวิชาการจะได้ช่วยแยกให้เห็นว่า ที่ชาวบ้านเชื่อถือปฏิบัติ นั้นผิดพลาดอย่างไร หลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนาว่าอย่างไร ก็จะช่วยเหลือสังคมไทยในการที่จะพัฒนาให้ดีขึ้น ก็เลยทำไม่ได้ ก็ไปได้แค่ออย่างฝรั่ง

ฝรั่งก็มาศึกษาสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา มีบางคนที่ยพยายามเข้าถึงตัว หลักการ แต่โดยมากก็ได้แค่แบบเดียวกัน คือคำว่าพุทธศาสนาของเขา ก็คือพุทธศาสนา ตามความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งเขาเข้าใจขึ้นเดียวตามชาวบ้าน ไปไม่ถึงพระพุทธศาสนาในความหมายที่แท้จริง

ตั้งที่พูดไปแล้วว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ใช่ศาสนาแห่ง ศรัทธา ฝรั่งรู้จักมาแต่ศาสนาแห่งศรัทธา คือหลักคำสอนของศาสนาเป็นสิ่งที่เรียกว่า dogma คือข้อกำหนดศรัทธา เป็นความเชื่อตายตัว ข้อปฏิบัติตายตัว ต้องถือตามแบบ เด็ดขาด ต้องเชื่อต้องทำไปตามนั้น เช่น วันหนึ่งต้องไหว้ต้องกราบเท่านั้นหน ต้องเชื่อพระ เจ้าองค์นั้นๆ เด็ดขาด ถ้าไม่เชื่อไม่ทำอย่างนั้น ก็เป็นความผิด ต้องถูกลงโทษอย่างนี้ๆ และก็อย่างที่ว่าแล้ว dogma นั้นก็ช่วยให้ศาสนาประเภทนี้ดำรงรักษาตัวได้มั่นคง เพราะ ไม่ต้องถาม และก็ไม่ต้องศึกษา มาถึงก็บอกปั๊บเลยว่าให้เชื่ออย่างนี้ ให้ทำอย่างนี้ ก็จบ

แต่ในพระพุทธานี้ ไม่มี dogma ไม่มีข้อกำหนดให้ต้องเชื่อ ไม่บังคับศรัทธา แต่ให้มีอิสรภาพทางปัญญา เป็นเสรีทางความคิด จึงต้องศึกษาให้รู้เข้าใจ แล้วที่นี้ เมื่อ คุณเข้าใจแล้ว ก็ใช้วิจรรณญาณในการที่จะปฏิบัติ พระพุทธศาสนาจึงต้องขึ้นต่อ การศึกษา ถ้าไม่มีการศึกษา ต่อไปก็เคลื่อนคลาดหมด

หลักธรรมในพุทธศาสนานั้นเห็นได้ชัดเลยว่า เมื่อคนขาดการศึกษาแล้ว เขาก็ว่า ตามๆ กันไป พูดต่อๆ กันไป แล้วมันก็ขาดก็แหงวงวิน ก็เพี้ยนไปเรื่อยๆ ทีละหน่อยๆ ใน ที่สุดแทบจะไม่เหลือตัวเดิม บางทีเปลี่ยนตรงข้ามไปเลย

เหมือนอย่างประชาธิปไตยในสังคมไทยนี้ ประชาธิปไตยนั้นจะได้หลักการที่แท้เป็นประโยชน์จริง ก็ต้องมีการศึกษา ถ้าไม่มีการศึกษา ก็เคลื่อนคลาดหมด

อย่างสมัยก่อน หลายสิบปีโน้น ไปถามชาวบ้านว่า ประชาธิปไตยคืออะไร? ชาวบ้านก็ไม่ว่าเรื่อง บางคนบอกได้ว่า โน่นไง ที่อยู่ในพานรัฐธรรมนูญที่อนุสาวรีย์ ถนนราชดำเนิน นั่นคือประชาธิปไตย นี่แสดงว่าแกไม่รู้เรื่องอะไรเลย ใช้ใหม่ ที่นี้ประชาธิปไตยในความหมายของชาวบ้านไม่น้อยเลย ได้แค่ว่าปฏิบัติทำให้เกิดประชาธิปไตย จึงได้โน่น ในพานรัฐธรรมนูญที่อนุสาวรีย์ ซึ่งสำคัญมาก จึงเอาไปใส่พานตั้งเชิดชูบูชาไว้ที่นั่น

ถึงเดี๋ยวนี้ก็เถอะ มีชาวบ้านเท่าไรเข้าใจประชาธิปไตย ชาวบ้านมากที่เดียวมองว่าการเลือกตั้ง คือประชาธิปไตย ส่วนที่ว่า การเลือกตั้งเพื่ออะไร มันมีส่วนสำคัญในระบบการปกครองประชาธิปไตยอย่างไร ก็ไม่ชัด ประชาธิปไตยที่แท้จริง ต้องอาศัยคนมีการศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นระบบคำสอนและหลักความประพฤติปฏิบัติที่使人ใช้ปัญญา ให้มีเสรีภาพทางความคิด ในเมื่อไม่มีข้อกำหนดความเชื่อและข้อปฏิบัติแบบตายตัวเหมือนศาสนาต่างๆ ไป ถ้าคนไม่มีการศึกษา มันก็จะเคลื่อนคลาดเพี้ยนไปเรื่อยๆ จึงเป็นความจำเป็นที่ว่า สำหรับศาสนาแบบนี้ ผู้ศึกษาจะต้องแยกได้ ระหว่างตัว หลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา ซึ่งเราอาศัยพุทธพจน์เท่าที่มีในพระไตรปิฎกเป็นแหล่งใหญ่ สำหรับตรวจสอบวินิจฉัย เป็นมาตรฐาน กัฏ อีกด้านหนึ่งคือ พุทธศาสนาตามความเชื่อความเข้าใจของประชาชนชาวบ้าน ซึ่งต้องคอยปรับให้เข้ากับหลักการที่แท้อยู่เสมอ

ลักษณะของพระพุทธศาสนาต้องเป็นอย่างที่ว่านี้ เราจึงต้องให้การศึกษาแก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลา เพื่อปรับความเชื่อและการปฏิบัติของคนให้เข้าหลักอยู่เรื่อยไป ถ้าขาดการศึกษานี้ ก็มีแต่การที่จะเคลื่อนคลาดผิดเพี้ยนไป

เรื่องสันโดษก็เช่นเดียวกัน มันเป็นเรื่องที่ว่่า ได้มีความเข้าใจเป็นพื้นที่พูดต่อๆ กันมา ซึ่งได้บางส่วน แต่การที่ได้บางส่วนก็คือความไม่สมบูรณ์ และความไม่สมบูรณ์ก็เป็นความผิดพลาดในแง่หนึ่ง

ที่นี้สันโดษเป็นอย่างไร สันโดษนั้น เมื่อคนไทยเข้าใจกันว่า ความอยากนี้ไม่ถูกต้อง ดังที่พูดไปแล้ว คนไทยมองว่า สำหรับชาวพุทธ ความอยากนี้ใช้ไม่ได้ ผิด เพราะคนไทยยุคนี้เอาความอยากเป็นต้นหาไปหมด เมื่อเข้าใจความอยากเป็นต้นหาไปหมด ก็ทำให้เข้าใจสันโดษผิดด้วย เพราะว่าสันโดษนี้มุ่งมาคุมต้นหา แล้วเสริมฉันทะ เมื่อคนไม่เข้าใจเรื่องฉันทะ ก็นี้ก็ได้แค่มีสันโดษมาคุม มาละ มาลดต้นหาแล้ว ไม่ต่อไปยังฉันทะ ก็เลยขาดถ้วน คนมีความเข้าใจที่พิกลพิการ ก็จบกัน

สันโดษลดตัณหา เปิดทางโล่งให้ฉันทะ ที่จะไม่สันโดษได้เต็มที่

ที่นี้ สันโดษแท้ ที่ว่ามาคุมตัณหา แล้วเสริมฉันทะ เป็นอย่างไร มาดูกันเริ่มตั้งแต่ที่ว่าโดยทั่วไป พระพุทธเจ้าตรัสสันโดษนี้แก่พระ ตามปกติไม่มีตรัสแก่ภุชงค์หรือชาวบ้านที่ว่าตรัสแก่พระนั้น ทรงสอนให้ภิกษุสันโดษด้วยจีวร ด้วยบิณฑบาต ด้วยเสนาสนะ ตามมีตามได้ หรือตามที่เป็นของตน หรือตามที่ได้มา หมายความว่า ภิกษุได้อาหาร บิณฑบาตมาอย่างไร ก็พอใจอย่างนั้น ได้จีวรที่เป็นอย่างไร ก็ยินดีตามนั้น นี่ขั้นต้น

จุดสังเกตอยู่ที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษุสันโดษกับพวกปัจเจกสี่ ซึ่งเป็นวัตถุสำหรับอาศัยบริโภคเลี้ยงชีพ ไม่เคยตรัสเลยว่าให้สันโดษในเรื่องการทำกิจการหน้าที่ ใน การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา นี่หนึ่งแล้วนะ ข้อสำคัญว่าให้สันโดษในปัจเจกสี่

จุดสังเกตต่อไป เมื่อสันโดษในปัจเจกสี่แล้ว ในธรรมชุดเดียวกันนั้น ตรัสอะไรต่อไปอีก ก็ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า เมื่อสันโดษแล้ว ก็ให้มีธรรมต่างๆ ตามมา ในบรรดาธรรมที่ตามมาต่อจากสันโดษ คือความเพียร ทำไม่ในชุดเดียวกัน ต่อจากสันโดษ จึงให้มีความเพียร คือให้เพียรในการทำกิจการหน้าที่ของตน ในด้านกิจการหน้าที่นั้นไม่ให้สันโดษเรื่องนี้ขอให้ดูในหลักกรรมที่มาจำเพาะเลย ชัดๆ เรียกว่า *อริยวงศ์ ๔* คือ

๑. สันโดษด้วยจีวร
๒. สันโดษด้วยบิณฑบาต
๓. สันโดษด้วยเสนาสนะ ที่อยู่อาศัย
๔. ยินดีพอใจ ในการละอกุศลธรรม และยินดีพอใจ ในการเจริญกุศลธรรม

ต้องดูทั้งชุด จึงจะเห็นเป้าหมาย หรือสาระที่ต้องการ การที่ให้สันโดษใน ๓ ข้อต้น ก็เพื่อจะได้มุ่งมาทำข้อที่ ๔ ได้จริงจัง หรือเต็มที่ นี่เป็นความต่อเนื่องสัมพันธ์ โดยมีจุดสังเกตอยู่ที่ว่า การปฏิบัติไม่จบที่สันโดษ ไม่อยู่แค่สันโดษ แต่ไปลงท้ายที่ความเพียรในการทำหน้าที่ และให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่า สันโดษนั้นมาเป็นตัวหนุน มาเป็นตัวช่วยให้เกิดมีโอกาสในการที่จะมาทำข้อสุดท้าย คือในการเพียรพยายามทำกิจการหน้าที่ให้ได้ผล คือการทำงานกำจัดละสิ่งร้ายอกุศล และในการสร้างสรรค์พัฒนากุศลสิ่งดีงาม

เหตุผลในลำดับความสัมพันธ์ของหลักธรรมชุดนี้ชัดเจนว่า ถ้าภิกษุไม่สันโดษ ความไม่สันโดษก็จะมาขัดขวางการทำหน้าที่ของเธอ อันได้แก่การพัฒนาชีวิตในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าภิกษุไม่สันโดษในวัตถุในปัจเจกสี่ เธอก็จะมัววุ่นวายกับการหาจีวรสวยๆ มาห่ม หาอาหารอร่อยมาฉัน อยากมีที่อยู่โอ่อ่าหรูหรา ขวนขวายแต่เรื่องวัตถุปัจจัย ใจก็ไม่อยู่กับกิจการหน้าที่ของตัวเอง คือการที่จะศึกษาในไตรสิกขานั้น

ถ้าแยกแยะออกไป เมื่อพระไม่สิ้นโทษในปัจจุบันนี้ จะขัดขวางการทํากิจหน้าที่หลายชั้น *หนึ่ง* คอยครุ่นคิดว่าจะทำอะไรจะได้จืดจางๆ ชนิดเนื้อดีที่สุด ราคาแพงๆ มาใช้ หรือหาอาหารรสเลิศมาฉัน ฯลฯ คิดแต่เรื่องนี้ ใจไปอยู่กับเรื่องการหาวัตถุธาตุ ไม่มีใจที่จะมาคิดเรื่องการพัฒนาในไตรสิกขาว่าจะเจริญศีล สมาธิ ปัญญา อย่างไร *สอง* ต่อจากครุ่นคิดอย่างนั้น ก็ใช้เวลาแสวงหาสิ่งเหล่านั้น *สาม* แล้วก็ใช้แรงงานวิ่งไปกับการหาสิ่งเหล่านั้น เป็นอันว่า เวลาทั้งหมดไป แรงงานทั้งหมดไป ความคิดก็วุ่นวายอยู่กับเรื่องการหา ธาตุ วัตถุ กิจหน้าที่ของตัวเสียหมด ไม่เจริญศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ใส่ใจเล่าเรียนปริยัติ ปฏิบัติตามคำสอน และนำธรรมไปเผยแผ่ สมณกิจของพระทั้งสามอย่างนั้นเสื่อมเสียไป

รวมความว่า เมื่อไม่สิ้นโทษแล้ว เวลา แรงงาน และความคิด ก็จะหมดไปกับการหาวัตถุธาตุ ก็เลยไม่มีเวลา แรงงาน และความคิดที่จะมาใช้ในการทําศาสนกิจ เจริญสมณธรรม บำเพ็ญไตรสิกขา เสียหมด

นอกจากนั้น ชีวิตของพระอยู่ในทางที่ไม่ยุ่งกับเรื่องวัตถุ พยายามสละวัตถุอยู่แล้ว ถ้ายังไปวุ่นวายหาสิ่งเหล่านั้น ก็ตรงข้ามกับแนวทางของตน ว่าโดยหลักการ ชีวิตของพระในด้านวัตถุทำนุฝากไว้กับชาวบ้าน โดยวินัยให้อาศัยชาวบ้าน เมื่อพระไม่สิ้นโทษ มุ่งจะหาวัตถุ ก็เบียดเบียนชาวบ้าน ช้ำร้ายก็จะไปแสวงหาในทางที่ไม่สมควร ไปหลอกลวงชาวบ้าน หรือหาทางล่อชาวบ้านให้ตนได้ลาภสักการะ ซึ่งเป็นมิจฉาชีพของพระ พร้อมกับก่อความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน ทำตัวให้เลี้ยงยาก ในเมื่อชีวิตของพระด้านวัตถุฝากไว้กับชาวบ้าน ก็ต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย ความสิ้นโทษก็ช่วยให้ไม่ไปเบียดเบียน ไม่ไปทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เขาศรัทธาถวายมา พระก็ฉันพอให้มีชีวิตที่จะทํากิจหน้าที่ของตน

ที่ว่านี้พูดในด้านของพระ โดยสาระสำคัญก็คือว่า สิ้นโทษเป็นตัวเอื้อ ช่วยให้เราสงวนเวลา เรี่ยวแรง และความคิดเอาไว้ เพื่อจะได้เอาเวลา เรี่ยวแรงกำลัง และความคิดนั้น มาทุ่มเทให้แก่การทํากิจหน้าที่ของตน พอพระสิ้นโทษ ก็มีเวลา เรี่ยวแรงกำลัง และความคิดมากมายที่จะทำงานของตน ที่จะเล่าเรียน จะปฏิบัติ จะเผยแผ่ธรรมได้อย่างเต็มที่ ไม่ต้องกังวลอะไร จิตใจก็ไม่ฟุ้งซ่าน มีสมาธิมากขึ้น ใจแน่วแน่ในการทํากิจ บำเพ็ญไตรสิกขามุ่งหน้าไป นี่คือวัตถุประสงค์ของสิ้นโทษ

จะเห็นว่า สิ้นโทษนี้มา *คุมต้นเหา* ที่อยากเสพวัตถุ ที่จะหาความสะดวกสบาย ประนเปรอตัว แล้วก็ *หนูนั่นแหละ* คือความอยากให้มีนดี ที่อยากรู้ อยากสร้างสรรค์ อยากทำให้ชีวิตเจริญอกงามในไตรสิกขา และอยากทำอะไรๆ ให้บรรลุผลดีงาม จนกระทั่งถึงนิพพาน และทำงานของพระให้ชาวโลกเป็นสุข สมดังพระพุทธราชาที่ตรัสว่า “เขมฺม ปตฺเถถ ภิกขโว” ช้างต้น และ “จรฺถ ภิกขเว จาริกํ พหุชนฺหิตาย พหุชนฺสุขาย โลกานุกมฺปาย” ที่รู้จักนดี

นี่แหละที่ว่า สันโดษมาคุมมาทอนความอยากในวัตถุเสพให้ลดลงไป แล้วก็มาเกื้อหนุนส่งเสริมความอยากในกุศลธรรม แล้วในแง่ของกุศลธรรม ท่านให้เอาเต็มที่ คราวนี้ท่านไม่ให้สันโดษ ที่ว่าฉันทะอยากทำให้มันดี ก็คืออยากทำให้เจริญอกงามในธรรมนั่นเอง ธรรมในที่นี้หมายถึงกุศลธรรม จึงเป็นความอยากในกุศลธรรม เมื่ออยากในกุศลธรรม ก็เป็นฉันทะ ตรงข้ามกับอยากในวัตถุเสพที่เป็นตัณหา

ณ ตรงนี้ก็มาถึงจุดที่บรรจบกันของหลักสันโดษ-ไม่สันโดษสำคัญ ๒ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ซึ่งด้านหนึ่งว่า **ให้สันโดษในวัตถุเสพหรือปัจจัยสี่** (เช่น “ฆาตจนาท-ปรมตยา สนตฺถุโจ”, ที.ส.๙/๑๐๐/๗๙) และพร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่งพระองค์ตรัสว่า **ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม** (เช่น “อสนตฺถุจิตา กุสเสสุ ธมฺเมสุ”, อภ.ทฎ.๒๐/๒๕๑/๖๔)

นี่คือความประสานบรรจบของหลักธรรมที่ชาวพุทธทุกๆ ไปไม่ค่อยนึกถึง (ไม่รู้จักด้วยซ้ำ?) พอสันโดษก็มัว แล้วจบแค่นั้น ที่จริงท่านให้ไม่สันโดษด้วย คู่กัน เพราะฉะนั้นจึงต้องพูดให้มีตัวตนว่า สันโดษในอะไร ไม่สันโดษในอะไร ไม่ใช่พูดทิ้งไว้ดื้อๆ ว่า สันโดษบอกเขาให้ชัดว่า **สันโดษในปัจจัยสี่หรือในวัตถุเสพ แล้วต่อด้วย ไม่สันโดษในกุศลธรรม**

ถ้าเป็นเรื่องของกุศลธรรม การสร้างสรรค์ความดีละก็ ท่านไม่ให้สันโดษ ถ้าใครสันโดษในกุศลธรรม ใจพอในสิ่งที่ดีงาม ทำกิจหน้าที่ของตัวได้ดีบอกได้ว่าแค่นี้พอแล้ว ถ้าอย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็นคนประมาท ขอให้จำไว้เลยนะ ถ้าใครใจพอว่าฉันมีสันโดษในกุศลธรรม ท่านเรียกว่าเป็นผู้ประมาท ผิดทันที อ่างพุทธพจน์มาตำหนิคนนั้นได้เลยว่า:

“ดูกรนันทิยะ ก็อริยสาวกเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทอย่างไร?...อริยสาวกนั้นสันโดษแล้วด้วยอริยกันตศีล ไม่พยายามให้ยิ่งขึ้นไป...เมื่อเธอเป็นผู้ประมาทอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีปราโมทย์ เมื่อไม่มีปราโมทย์ ก็ไม่มีปีติ...ก็ไม่มีปีติสัทธา...ย่อมอยู่เป็นทุกข์...ย่อมไม่มีสมาธิ...ธรรมทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏ...อริยสาวกนั้นย่อมถึงความนับว่า **อยู่ด้วยความประมาท**”

(ส.ม.๑๙/๑๖๐๑/๕๐๐)

เป็นอันว่า ในเรื่องกุศลธรรม การทำความดี การสร้างสรรค์สิ่งดีงาม ท่านไม่ให้สันโดษ แต่จะต้องก้าวหน้าต่อไปให้ตลอด トラบไดยังไม่บรรลุลจุดหมายสูงสุด ท่านไม่ให้หยุด เพราะฉะนั้นจะยกพุทธพจน์ที่ตรัสไว้มาสนับสนุนอีก

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญแม้แต่ความตั้งอยู่คงอยู่ได้ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ต้องพูดถึงความเสื่อมถอยในกุศลธรรม เราสรรเสริญอย่างเดียวแต่ความเจริญอกงามในกุศลธรรมทั้งหลาย...

(อภ.ทฎก.๒๔/๕๓/๑๐๑)

แล้วอย่างในธรรมบท ก็มีคาถาบอกไว้ เป็นพุทธพจน์ ซึ่งตรัสว่า

จะด้วยการมีเพียงศีลพรต จะด้วยความเป็นพหูสูต ด้วยการได้สมาธิ ด้วยการ
มีที่พักนอนอย่างวิเวก หรือด้วยมองเห็นว่า เราสัมผัสได้ถึงสุขจากเนกขัมมะ ที่
พวกปุถุชนไม่ได้เสพ ก็ตาม ตราบใดยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ภิกษุอย่าได้ถึงความ
นอนใจ – (วิสุตาสมาปาทิ อปปตฺโต อาสวกฺขยั)

(ขุ.ธ. ๒๕/๒๙/๕๑)

นี่คือ ถ้ายังไม่ถึงจุดหมาย ไม่ให้หยุด ไม่ให้นอนใจ ไม่ให้ไม่สิ้นโดยะ ในพระสูตรที่
คัดท่อนหนึ่งมาให้อ่านแล้วข้างบน (ที่ตรัสแก่เจ้านันทิยะ) ก็บอกว่า แม้แต่เป็นอริยสาวก ถ้า
เกิดความพอใจ สิ้นโดยะ ใจพอว่า เราได้บรรลุธรรมวิเศษแล้ว พอสิ้นโดยะเท่านั้น ก็ผ่อน ก็
ชะลอ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอนี้เป็นปมาทวิหारी เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท จึงต้องย้ำ
กันไว้ว่า ถ้าสิ้นโดยะในกุศลธรรมเมื่อไร ก็เป็นอันว่าประมาท ผิดทันที จับจุดนี้ให้ได้

ต้องย้ำว่า *ความสิ้นโดยะในวัตถุเสพ มาหนุนความไม่สิ้นโดยะในกุศลธรรม* อย่าง
ที่ว่าไปแล้ว ความสิ้นโดยะในวัตถุเสพเป็นตัวหนุนเป็นตัวเชื่อมโดยที่มันช่วยสงวนเวลา
ออมแรงงาน และเก็บเวลาคิดเอาไว้ให้ ก็เลยกลายเป็นตัวเอื้อโอกาสในการที่จะทำกิจ
หน้าที่ของตน เป็นอันว่าได้หลักแล้ว

คนสิ้นโดยะมีความสุข แต่ไม่ใช่สิ้นโดยะเพื่อจะมีความสุข

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ คนจำนวนมากที่เดียวไปเข้าใจว่า สิ้นโดยะแล้วจะได้
มีความสุข หรือว่าให้มีสิ้นโดยะเกิด จะได้มีความสุข อันนี้เป็นการจับจุดที่ผิด เขานึกว่าเมื่อ
สิ้นโดยะ ก็จะได้มีความสุข มันก็ถูกอยู่ในแง่ที่ว่า ความสิ้นโดยะนั้นทำให้เป็นคนมีความสุข
ได้ง่าย เป็นคนสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพราะว่า เมื่อได้อะไรมาเป็นของตน มีแค่นั้น ก็พอใจ
เท่านั้น เมื่อพอใจก็มีความสุข แต่ความสุขไม่ใช่เป็นวัตถุประสงค์ของสิ้นโดยะ มันเป็นผล
พลอยได้ในการปฏิบัติ

จุดพลาดคือไปเข้าใจว่า สิ้นโดยะเพื่อความสุข แล้วเอาความสุขเป็นวัตถุประสงค์
ของสิ้นโดยะไป ควรย้ำว่า ความสุขเป็นผลพลอยได้ของสิ้นโดยะ คุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้
ของสิ้นโดยะนั้นอยู่ที่ว่า มันเป็นตัวหนุน เป็นตัวสร้างโอกาส ที่ทำให้เราสามารถระดมเวลา
กำลังแรงงานความคิดมาใช้ในการทำกิจหน้าที่ได้เต็มที่หรือมากยิ่งขึ้น และในระหว่างนั้น
สิ้นโดยะก็ทำให้เรามีความสุขด้วย และความสุขก็ยิ่งมาช่วยเสริมกำลังของเรา เพราะว่าถ้า
เราไม่มีความสุขที่ใจพอกับวัตถุที่มี จิตใจของเราก็จะว่าวุ่นร้อนรน ทำให้ไม่เป็นอันทำกิจ
หน้าที่ในการบำเพ็ญไตรสิกขา

ขออย่าให้จับจุดให้ถูก สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข แต่สันโดษเพื่อให้ตัวโล่งตัวเบาที่จะก้าวไปข้างหน้าได้เต็มที่ แต่สันโดษก็ทำให้มีความสุข ซึ่งช่วยให้ปฏิบัติก้าวไปอย่างดีด้วย เพราะว่า ถ้าไม่สันโดษ ก็ไม่มีความสุข เพราะใจไปวุ่นวายร้อนรนห่วงกังวลกับเรื่องของเสพที่ตัวเองไม่มี เมื่อร้อนรนกระวนกระวาย ใจไม่สงบ ก็ไม่เป็นสมาธิที่จะมันแน่นมุ่งแนวไป ก็ปฏิบัติไม่ได้ผล แต่พอมีความสุขด้วยพอใจ-ใจพอกับวัตถุแล้ว มันสุข มันก็สงบ มันก็มาช่วยหนุนให้มุ่งไปในการปฏิบัติกิจหน้าที่ด้วยดียิ่งขึ้น ใจก็จะมาอยู่กับการทำงานแล้วก็มีความสุขจากงานอีกด้วย

ขอให้ชัดเจนว่า **สันโดษทำให้สุข แต่ไม่ใช่สันโดษเพื่อสุข** ความจริงเป็นอย่างนั้น ได้วัตถุมา ก็พอใจกับวัตถุที่ได้ พอสันโดษบ้าง ก็มีความสุข แต่ถ้าคิดว่าสุขแล้ว ก็พอ มันก็ดับ เพราะมันจะหยุด ไม่ส่งต่อว่ามันจะช่วยให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติธรรมสร้างสรรค์ความดีที่มุ่งหมายได้อย่างไร พอมันดับลงอย่างนี้ สันโดษก็เลื่อนลอย กลายเป็นว่ามีวัตถุประสงค์อยู่แค่ความสุข เอาความสุขเป็นวัตถุประสงค์ของสันโดษ พอสันโดษ ได้สุขแล้ว ก็นอนเลย ถ้าอย่างนี้ สันโดษก็ส่งเสริมความซี้เกียจ ตรงกับที่เขาว่า

แล้วสันโดษอย่างนี้ ก็ไปส่งเสริมตัณหา เพราะว่าสันโดษแล้ว จะได้สุข ก็สันโดษเพื่อความสุข อยากรได้เสพความสุข แล้วก็ซี้เกียจ ไม่ต้องทำอะไร เลยกลายเป็นตัณหาไปนี่ไม่ใช่ดิณะ **ซี้เกียจก็เข้าตัณหา** นั่นแหละ คืออยากเสพการบำเรอปรนเปรอตนอีกแบบหนึ่ง

ตัณหานั่น ทำให้ร้อนรนกระวนกระวายวิงวอนพลา่านไป มันยังไม่ได้ ก็พลา่านหาเสพ เมื่อต้องทำอะไร มันก็ทุกข์ นั่นอย่างหนึ่ง แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็ทำให้ซี้เกียจ มันสบายก็ติดในความสุข ไม่อยากทำอะไร และไม่ต้องทำอะไร มันมีเสพ มันอยากเสพ แล้วมันก็นอนเสพสุขสบายกับความซี้เกียจ กลายเป็นว่า **ซี้เกียจก็ตัณหา พลา่านไปก็ตัณหา** เหมือนกัน ตัณหาทั้งคู่ เป็นตัณหาแบบพลา่าน กับตัณหาแบบเกียจคว้าน

เพราะฉะนั้น คนที่สันโดษเพื่อความสุข ก็เป็นสันโดษแบบตัณหา ไม่ใช่เป็นธรรมที่แท้ ไม่ถูกต้อง ที่นี้ คนไทยเมื่อไม่เข้าใจเรื่องฉันทะ ก็ต่อไม่ได้ นี่กว่าเอาสันโดษมา ไม่เอาตัณหา ไม่อยากได้วัตถุมากมาย แต่กลายเป็นว่าจะอยู่สบาย จะได้สุขดี แล้วก็ติดสุข ก็เลยลุ่มหลงเสพความสุขนั้น เพลินๆ ไป เลยกลายเป็นโมหะ ก็เป็นอันว่าไม่ดี คือผิดนั่นแหละ

นี่ก็ว่าเสียรุนแรง สันโดษที่เข้าใจผิด ปฏิบัติผิดอย่างนี้ ก็เลยเป็นเหตุให้เขาว่าได้ชาวพุทธก็ต้องยอมรับตัวเองเหมือนกันว่า รู้เข้าใจปฏิบัติไม่ถูกต้อง อีกหนึ่งแล้วนะ ไปเข้าใจว่าสันโดษเพื่อความสุข เอาสุขเป็นวัตถุประสงค์ของสันโดษ ก็เฒ แล้วก็ตันอีก

ทวนกันอีกที ต้องเข้าใจสันโดษว่ามีความสุขเป็นเพียงผลพวงมา เมื่อสันโดษแล้ว มันก็สุขมาเอง ไม่ต้องไปคิด ไม่ต้องไปพยายาม มันมาเองเลย พอสันโดษ สุขก็มาด้วย หมายความว่า สุขจากวัตถุนั้นได้ทันทีเมื่อเราสันโดษ เราพอใจกับมัน อันที่ได้ที่มี แล้วเจ้าความสุขตัวนี้ก็ทำให้ตัดความกระวนกระวายด้านวัตถุ แต่ไม่ใช่หยุดอยู่กับมัน คือไม่ใช่หยุดอยู่กับความสุขนั้น แต่มันต้องทำตัวเป็นโอกาส เพื่อเอาฉันทะเดินหน้าพาไปทำกิจหน้าที่ โดยปรารถนาจะทำการสิ่งดีงามทั้งหลายที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ปัญญาบอกไว้ต่อไป อย่างนี้มันจึงจะรับกัน แล้วสันโดษก็มาต่อด้วยไม่สันโดษ พอไม่สันโดษในกุศลธรรม ก็คือฉันทะมาบอกให้ก้าวหน้าต่อไป

สันโดษในวัตถุเสพ ก็มารับกันกับไม่สันโดษในกุศลธรรม พอคุณตัณหาบีบ ฉันทะก็มาต่อบีบ สันโดษก็สำเร็จความมุ่งหมาย เป็นไปตามหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา

ที่ว่านี้หมายความว่า ธรรมทั้งหลายที่เราใช้เราปฏิบัติทั้งหมด อยู่ในระบบไตรสิกขานั้นก็คืออยู่ในระบบของการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายสูงสุด เพื่อมีชีวิตที่ดีงาม พ้นปัญหา ปลอดภัย ราบรื่นที่ยังไม่ถึงจุดหมายนี้ หยุดไม่ได้ ดังที่ว่าไปแล้ว

เมื่อธรรมทุกข้ออยู่ในระบบไตรสิกขา ก็คืออยู่ในกระบวนการก้าวไปข้างหน้าสู่จุดหมายใหญ่ ในเมื่อมันอยู่ในกระบวนการที่จะก้าวไปในไตรสิกขา คือในการฝึกฝนพัฒนาตัวของคน ธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติแต่ละข้อ ก็ต้องมีความสัมพันธ์กับข้ออื่น โดยส่งผลต่อกันต่อไป ไม่ใช่ตัวมัน ไม่ใช่มีความหมายเฉพาะตัวมัน แล้วก็จบ

ถ้าธรรมมีความหมายเฉพาะตัว ข้อไหนข้อนั้น ก็แสดงว่า มันไม่สัมพันธ์ในระบบก็ไม่อยู่ในกระบวนการของไตรสิกขา แสดงว่าไม่ถูก ไม่ครบ หรือเข้าใจไม่พอ เพราะฉะนั้นจะต้องเชื่อมโยงต่อไปได้ว่า ข้อปฏิบัตินี้ ธรรมข้อนี้ ส่งผลต่อไปอย่างไรที่จะให้เราก้าวคืบหน้าไปในไตรสิกขา

โดยนัยนี้ เราจึงต้องดูว่าสันโดษส่งผลต่อไปอย่างไร ตามที่ว่ามานั้น ชัดแล้วใช่ไหม พอสันโดษบีบ ออ.. ก็ได้ออกมาสงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ แล้วเอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปใช้ในการบำเพ็ญพัฒนากุศลธรรม ก้าวไปในกระบวนการของการทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์สัมฤทธิ์จุดหมายต่อไป อย่างนี้ก็คือต่อเข้าไปในไตรสิกขาได้ มันก็หนุนๆ กันไป ดังที่ว่าต่อกับไม่สันโดษในกุศลธรรมก็ได้ ต่อกับความเพียรพยายามก็ได้ ต่อกับสมาธิ ต่อกับปัญญา ไปได้หมด โดยเป็นตัวเอื้อโอกาสนั่นเอง จึงบอกว่าเป็นธรรมเบื้องต้นในระดับของการสร้างโอกาสในการที่จะเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติ หรือในการดำเนินชีวิตที่ดี หรือในการศึกษานั้นเอง นี่ก็คือหลักการของไตรสิกขา ซึ่งใช้ได้ทั่วไป

เรื่องสมาธิก็เป็นตัวอย่าง ทำไม่จึงเป็นสมาธิที่ผิด สมาธิผิดเพราะอะไร เพราะว่าไปเป็นตัวกลม่อม พอเอาสมาธิไปใช้กลม่อม มันก็จบในตัวมันเอง พอได้ความสุขก็หยุด ทีนี้สมาธิที่ถูกต้อง มันอยู่ในไตรสิกขา มันต้องส่งผลต่อไป สมาธิเป็นตัวเอื้อให้แก่อะไร มันทำให้จิตเหมาะพร้อมที่จะใช้งาน แล้วเอาจิตนี้ไปทำงานในการใช้ปัญญา พัฒนาปัญญา สมาธิก็ส่งผลต่อปัญญา อย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติถูก เพราะมีการส่งผลต่อกันในระบบไตรสิกขาให้ก้าวหน้าไปได้ ไม่ใช่ทำให้หยุด ถ้าธรรมข้อไหนที่ยังอยู่ในระหว่างปฏิบัตินี้ทำให้หยุด ก็ด่วนไป แสดงว่าพลาดแล้ว นี่เป็นหลักวินิจฉัยทั่วไป ที่ใช้ได้ในเรื่องอื่นๆ ด้วย

พูดคุยแถมท้าย: สันโดษ-ไม่สันโดษ ในสังคมของชาวบ้าน

เอาละ คิดว่าได้หลักการแล้วนะ เมื่อคนมีขันชะ อยากรู้ว่าสิ่งที่ตั้งถาม ทำให้มันดีอย่างไรที่พูดไปแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีปัญหา การพัฒนาสร้างสรรค์ก็อาศัยขันชะนี้แหละ แต่ถ้าไปอาศัยตัณหา ก็พลาด คนอยากได้วัตถุเสพ เห็นแก่ตัว แย่งชิงกัน และไม่ยอมทำการทำงาน และทะเลาะในระบบเงื่อนไข สังคมก็ปั่นป่วน รวนเร ผุโทรมไปหมด

เรื่องจบแล้ว ก็พูดคุยกันสบายๆ แถมอีกหน่อย มาดูในแง่ของชาวบ้าน แม้ว่าหลักสันโดษนี้ ตามปกติ หรือโดยทั่วไป พระพุทธเจ้าตรัสมุ่งสำหรับพระสงฆ์ โดยเป็นข้อธรรมที่เน้นมาก แต่คฤหัสถ์ก็เอาสาระของสันโดษมาใช้ได้ เฉพาะอย่างยิ่งที่หนีไม่ได้ คือหลักความไม่สันโดษที่ถูกต้อง คือไม่สันโดษในกุศลธรรม ทั้งนี้สาระสำคัญอยู่ที่ว่า

๑. สันโดษด้วยวัตถุเสพ ต้องมากับไม่สันโดษในกุศลธรรม การที่เราสันโดษ ก็เพื่อออมสงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ จะได้เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปใช้ไปทุ่มเทให้กับการทำงาน ทำกิจหน้าที่ ทำสิ่งที่ตั้งถามทั้งหลาย แค่นี้ก็ใช้ได้แล้ว

ทีนี้ ผลพลอยได้ก็คือ คนสันโดษมีความสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เมื่อสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย ก็ไม่ฟุ้งซ่านวุ่นวาย จิตใจไม่กระวนกระวายกับเรื่องการหาความสุขทางวัตถุ ทำให้มีความตั้งใจและมีความสุขในการทำงาน

ส่วนคนไม่สันโดษ ไม่พอใจกับสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว ความสุขไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มี ยังไม่ได้ พอได้ของใหม่มาหรือได้มาใหม่ๆ มีสุขขสมใจมาก แต่สุขไม่ยืนยาว เดียวใจก็ไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มีอีก ใจว่ารุ่นพลุ่งพล่านอยู่เรื่อย แถมสิ่งที่มีอยู่แล้ว ก็ไม่ทำให้มีความสุข ยิ่งถ้าตัณหาแรงมาก ความสุขกับสิ่งที่ได้มาก็มักสั้นลง บางทีก็ถูกซ้ำด้วยความเบื่อหน่าย เพิ่มทุกข์ขึ้นมาอีก และเมื่อไม่สามารถมีความสุขกับสิ่งที่มิ แต่เอาความสุขไปฝากไว้กับสิ่งที่ยังไม่ได้ไม่มี ก็ไปไม่ถึงความสุขสักที คนไม่สันโดษ ทั้งที่หวังความสุขจากการเสพวัตถุ แต่ความสุขไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มีไม่ได้ จึงไม่ได้ไม่มีแม้แต่ความสุขจริงจึงยืนยาวจากสิ่งที่อยากเสพ

๒. คนไม่สันโดษต้องเอาเวลา แรงงาน และความคิด ไปทุ่มเทให้แก่การหาสิ่งเสพ เมื่อเป็นอย่างนี้ เขาก็อาจจะเบียดบังเวลา ถ้ามีกิจมีหน้าที่ที่จะต้องทำอะไร ก็ไม่เป็นอันทำ เพราะใจไม่อยู่กับงานการหน้าที่แล้ว แต่ไปอยู่กับความคิดว่าจะหาสิ่งเสพอย่างไร บางทีไม่เบียดบังแค่เวลาและแรงงาน สิ่งเสพนั้นต้องซื้อหามาด้วยเงิน ถ้าเงินไม่พอหรือไม่ทัน ก็อาจทำการทุจริต เพื่อเอาทรัพย์ไปซื้อหาสิ่งเสพนั้น
๓. คนไม่สันโดษนั้น ในเมื่อความสุขของเขาอยู่กับวัตถุที่ยังไม่ได้ การทำงานก็ทำให้เขาต้องขาดความสุขที่ต้องการ เพราะฉะนั้นการทำงานจึงเป็นความฝืนใจเป็นทุกข์ เวลาทำงาน นอกจากทรมานใจแล้ว ก็ไม่ตั้งใจทำงาน ทำให้งานเสียหรือด้อยคุณภาพ เลยเสียไปหมดทุกด้าน ชีวิตของตัวเองก็ไม่มีความสุข ทำงานก็ฝืนใจได้ทุกข์ บรรยากาศในที่ทำงานก็ไม่ร่าเริงสดชื่น พาให้ผู้ร่วมงานสุขภาพจิตไม่ดี งานด้อยคุณภาพ เกิดผลเสียออกไปถึงสังคม

ส่วนคนสันโดษนั้นตรงข้าม *หนึ่ง* ความสุขจากวัตถุก็ได้แล้ว เพราะได้อะไรเท่าไรมาตามทีตกลง ก็ยินดีพอใจกับสิ่งที่ได้ที่มีนั้น *สอง* มีความสุขจิตได้ง่าย รักษาความสุขจิตได้ง่าย ไม่ต้องเบียดบังเวลา แรงงาน และเงินทองที่จะเอาไปหาสิ่งเสพ *สาม* ก็ตั้งใจทำงาน เมื่อไม่มีความห่วงเรื่องวัตถุเสพเข้ามาแยงความคิดจิตใจ ใจก็อยู่กับงาน อยากทำให้งานสำเร็จ อยากทำงานให้ได้ผล เกิดความรักงาน พอรักงาน ก็คือรักในกุศลธรรม รักในความดีงาม มีขันตะ ก็ทำงานด้วยความสุข ได้ความสุขจากการทำงานอีก

๔. ผลดีก็ไปออกที่สังคม ให้สังคมได้ประโยชน์ด้วย ได้ทั้งในแง่ที่มีการเบียดเบียนกันน้อยลง ทั้งในแง่งานที่สร้างสรรค์สังคมนั้นตามกิจหน้าที่ ได้พัฒนาสังคมไปด้วย

เป็นอันว่าได้ผลดี ๔ อย่างเลย สุขของตัวเองก็ได้ ทั้งสุขจากวัตถุก็ได้แล้ว สุขจากการทำงานก็ได้อีก ได้ซ้ำสอง ส่วนคนไม่สันโดษนั้น สุขจากวัตถุก็ไม่ได้จริง แถมยังทุกข์จากการทำงานอีก เสียทั้งคู่ รวมความว่า สันโดษนี้ ถ้าใช้ถูกต้องแล้วเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นฐานสำคัญของการพัฒนา ก็เห็นจะพอสมควร

ข้อที่ควรจับไว้เป็นหลัก ซึ่งจะใช้ได้กับทุกเรื่องต่อไป คือ ต้องมอง ต้องเข้าใจธรรม ให้เห็นความสัมพันธ์ในระบบการบำเพ็ญไตรสิกขาอย่างถูกต้อง มิฉะนั้นก็จะผิดพลาด สับสน อย่างที่ได้พูดแล้วว่า ในเรื่องสันโดษนี้ เป็นความผิดพลาดทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้บริหารประเทศก็ไม่วู้ไม่เข้าใจ ได้แค่จะไปตามที่ชาวบ้านถือสืบกันมาแคบๆ เขวๆ ฝ่ายชาวพุทธเองก็ไม่เข้าใจชัดเจน จับได้ครึ่งๆ กลางๆ และพาให้คนอื่นมองผิดพลาดเตลิดกันไป

เพราะฉะนั้น จะต้องรู้เข้าใจธรรมทั้งหลายให้ถูกต้องชัดเจน และปฏิบัติให้ตรงเข้าไปในทาง และให้ครบแถมของมัน ต้องต่อต่อเชื่อมต่องโยงให้ได้ ว่าธรรมแต่ละขั้นนั้นๆ รับกัันและส่งต่อกับข้ออื่นอันไหนอย่างไร ในระบบและกระบวนการใหญ่ที่รวมด้วยกันทั้งหมด จนถึงจุดหมายสุดท้าย

อย่าไปมองแบบคิดเอาเข้าใจเองในความหมายของธรรมขั้นนั้นๆ อย่างเดียวจบในตัว ความหมายของข้อธรรมนั้นๆ จะตัดต่อเมื่อไปโยงกันในระบบ ว่าธรรมขั้นนี้ๆ อยู่ที่ตำแหน่งไหนในระบบไตรสิกขา แล้วมันมีความสัมพันธ์ส่งผลต่อกันกับข้ออื่นอย่างอื่นอย่างไร ถ้าจับอันนี้ไม่ได้ ก็ยังไม่ชื่อว่าเข้าใจธรรม นั่นคือต้องถือการศึกษาเป็นสำคัญ *พระพุทธานุสยได้กับพุทธศาสนิกชนที่ไม่ขาดการศึกษา*

ดูง่าย ๆ อย่างคนในสังคมที่อยู่ในระบบประชาธิปไตย หรือจะระบบอะไรก็ตาม ก็ต้องรู้เข้าใจความสัมพันธ์ของเรื่องย่อยๆ ในระบบนั้นด้วย เมื่อมีความชัดเจน จึงจะใช้จึงจะรักษาสังคมและระบบนั้นได้ จุดนี้สำคัญนะ

ตอนที่

๒๑

ทุกร้าย-ดี มีความอยากเป็นรากเหง้า มาพวกเราชวนกันอยากทำให้มันดี

ฉันทะมา การศึกษาก็มี

เรื่องต้นหากับฉันทะนี้ ได้พูดมามากมายแล้ว ถึงตอนนี้ ดูความที่พูดไว้บอกว่า “คิดว่าคงจะสรุป...สักที” แต่ที่ตรวจชำระมาเพื่อจะพิมพ์เป็นเล่มหนังสือนี้ นี่กว่าน่าจะได้สรุปมาเรื่อยๆ ถ้าอย่างนั้นก็จะเป็นการสรุปซ้ำอีก แต่เมื่อมีเนื้อหาซึ่งพูดไว้แล้ว ก็พิมพ์ไว้ด้วยเพื่อให้ครบตามที่ได้พูดไปแล้ว

ที่นี้ ก็จะบอกว่า ผู้ที่ไม่ต้องการอ่านเรื่องราวซ้ำๆ อาจจะไม่ผ่านตอนนี้อย่างเสีย แต่พอตรวจดูไป ก็พบว่ามิฉะนั้นบางอย่างมาในแง่มุมมองแตกต่างออกไปที่เพิ่มประโยชน์น่านำไปใช้

เมื่อพูดคราวนั้น ได้บอกว่า “คิดว่าคงจะสรุปเรื่องต้นหากับฉันทะสักที เพราะพูดกันมาเยอะแล้ว” จับเอาที่ลักษณะสำคัญของความอยาก ๒ ประเภทนี้

ได้บอกแล้วว่า ความอยากในทางธรรมมี ๒ อย่าง คือ

๑. ความอยากที่เป็นอกุศล เรียกว่า **ตัณหา**

๒. ความอยากที่เป็นกุศล เรียกว่า **ฉันทะ**

ตัณหา คือ ความอยากในเวทนาที่เป็นสุข และเลื่องหนี่เวทนาที่เป็นทุกข์ มีลักษณะที่เป็นความชอบใจ ไม่ชอบใจ ได้แก่ความอยากในรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสและอารมณ์ในใจ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ ขอแปลง่ายๆ ให้เข้ากับภาษาไทยว่า **ความใฝ่เสพ**

ส่วน **ฉันทะ** หมายถึง ความอยากรู้ความจริงของสิ่งต่างๆ แล้วก้าวไปสู่ความอยากให้มันดี แล้วก็อยากทำให้มันดี ขอแปลง่ายๆ ว่า **อยากรู้-อยากทำ หรือ ใฝ่รู้-ใฝ่สร้างสรรค์**

ที่นี้มาดูลักษณะที่ต่างกัน ตัณหานั้น บอกแล้วว่า มากับอวิชชา คืออาศัยอวิชชา เป็นตัวเชื้อโอกาส ไม่ต้องมีความรู้อะไรเลย ไม่ต้องมีการเรียนรู้อะไรทั้งสิ้น สักแต่ว่ามี ความรู้สึก คือ เมื่ออายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้กระทบสิ่งซึ่งให้เกิดเวทนาคือ ความรู้สึกที่เป็นสุข ก็ชอบใจ แล้วใคร่อยากในเวทนานั้น เมื่ออายตนะกระทบสิ่งซึ่งให้เกิด เวทนาคือความรู้สึกที่เป็นทุกข์ ก็ไม่ชอบใจ แล้วอยากหลีกเลี่ยงหนีเวทนานั้น ถ้าไม่มีความรู้ คนก็มีชีวิตอยู่กับปฏิภิกิริยาของตัณหาต่อเวทนาคือความรู้สึกอย่างเต็มที่

ที่นี้ ถ้ามีปัญญา เกิดรู้ขึ้นมาเมื่อไร อวิชชาลดลงไป ตัณหาก็จะถูกทอนกำลัง เพราะฉะนั้นตัณหาจึงต้องอาศัยอวิชชา เมื่อมีความรู้ขึ้นมา ตัณหาก็จะถูกทำให้ไม่มั่นคง หรือไม่แรงกล้า ถ้าเกิดมีความรู้ขึ้น ตัณหาก็ถูกบั่นรอน หรือบางทีถูกทำลายอำนาจไปเลย เช่น รู้ว่าสิ่งที่จะเสพ สิ่งที่ทำให้สุขเวทนานี้ เป็นโทษแก่ชีวิต พอความรู้นี้เกิดขึ้น ถ้าความรู้นั้น ชัดเจนแรงพอ ตัณหาอาจจะหายไปเลย ขึ้นต่อการที่ว่า ปัญญาเพิ่มขึ้น หรืออวิชชาลดลง ไปมากน้อยแค่ไหน ดังที่ว่าถ้าปัญญาความรู้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ก็จะทำลายกำลังตัณหาหมดไปได้ แต่คนที่ยังไม่มีปัญญา อยู่กับด้านความรู้สึก ก็ต้องให้ตัณหาชักนำพาชีวิตไป

เพราะฉะนั้น อวิชชาจึงคู่กับตัณหา เป็นตัวก่อปัญหา ให้เกิดทุกข์ พุดเข้าชุดกันว่า **อวิชชา→ตัณหา→ปัญหา** หรือ **อวิชชา→ตัณหา→ทุกข์** นี้คือวงจรของมัน

ส่วนอีกด้านหนึ่ง คือ ฉันทะ ซึ่งมากับปัญญา คือ เมื่อเริ่มมีความรู้ความเข้าใจ ขึ้นมา ก็จะเห็นว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดี เป็นคุณแก่ชีวิตของตน เป็นต้น พอรู้ว่าอันนั้นมีคุณเป็น ประโยชน์ ก็เกิดฉันทะ มีความอยากต่อสิ่งนั้น ซึ่งก่อนนั้นอาจจะไม่เคยอยาก

เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นเรื่องอาหาร ที่เคยพูดแล้วว่า การกินอาหารมี ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* กินด้วยตัณหา เพื่อเสพรสอร่อย เป็นการสนองความอยากต่อความรู้สึกเป็นสุข กับ *สอง* กินด้วยปัญญา เพื่อทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรือทำให้สุขภาพดี เป็นการสนอง ความอยากความต้องการคุณค่าที่จะทำให้ชีวิตดีงาม หมายความว่า กินด้วยรู้ว่่าเพื่อให้เกิดสภาวะดีงามสมบูรณ์ของชีวิต ที่เรียกว่าสุขภาพ แล้วเกิดความอยากในอาหารที่ทำให้ มีสุขภาพดีนั้น จึงกินเพื่อสนองความอยากให้มันดี คือฉันทะนั้น

อาหารที่รู้สึกอร่อยแต่เป็นโทษ ก็สนองความต้องการของตัณหา แต่พอปัญญา เกิดขึ้น รู้ว่าอาหารนั้นเป็นโทษต่อชีวิต ก็ทำลายกำลังตัณหา ทำให้ตัณหาเบาลง หรือ อาจจะหายไปเลย เสร็จแล้วก็เปลี่ยน หันไปกินอาหารที่รู้ว่ามีคุณค่า เพื่อสนองความ ต้องการของฉันทะ ที่อยากทำชีวิตให้เข้าสู่สภาวะที่ดีงามสมบูรณ์ของมัน

ทำนองเดียวกันในทางตรงข้าม บางที่แม้ว่ามองดูอาหารไม่ค่อยจะรู้สึกอร่อย แต่พอปัญญารู้ว่าอาหารนั้นมีคุณค่า ดีต่อชีวิต ก็สามารถเกิดความอยากขึ้นได้ คืออยากในอาหารที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ ช่วยให้มีสุขภาพแข็งแรง เพราะการบอกของปัญญา มาทางแกจจิตใจ ทำให้มีความอยากที่เกิดจากความรู้อันมาว่าดีว่าควร ไม่ใช่ความอยากแค่ตามความรู้สึก

คราวนี้ก็จะกินอาหารนั้น ไม่ใช่ด้วยความอยากเสพเพื่อได้ความรู้สึกอร่อย แต่กินด้วยความอยากทำให้ชีวิตร่างกายอยู่ในสภาวะที่ดั่งามสมบูรณ์ของมัน เป็นความอยาก ความต้องการที่เกิดจากปัญญา เป็นกุศล เรียกว่า **ฉันทะ**

คิดว่าแยกได้แน่แล้วนะ ระหว่างการกินด้วยตัณหา หรือสนองตัณหา ที่อยากเสพเวทนา ให้ได้ความรู้สึกอร่อย กับกินด้วยฉันทะ หรือสนองฉันทะ ที่อยากทำให้ร่างกายอยู่ในสุขภาพมีชีวิตที่ดี เกิดจากปัญญา สัมพันธ์กับความรู้อันมา

การกินสนองตัณหา เพื่อเสพรสอร่อย ว่าเป็นไปตามความรู้สึก ไม่เอาความรู้ เป็นเรื่องของอริชชา ไม่ต้องฟังปัญญา เพราะฉะนั้น อะไรอร่อย อะไรโก้ ก็กินเข้าไป ไม่ต้องพูดถึงประเภทอาหาร และจะกินมาก หรือกินน้อย กินเท่าไร ก็แล้วแต่ว่าอร่อยหรือไม่ ถ้าไม่อร่อย ก็ไม่กิน ถ้ายังอร่อย จะมากเท่าไร ก็กินเข้าไป ไม่ต้องคำนึงถึงปริมาณ

แต่ถ้ากินสนองฉันทะ เพื่อทำให้ชีวิตร่างกายอยู่ในสภาวะที่ดั่งามสมบูรณ์ ก็กินด้วยความรู้เท่าทัน โดยให้ความรู้สึกเป็นแค่ตัวประกอบ แต่ถือความรู้เป็นหลัก จะกินอะไร กินอาหารประเภทหรือจำพวกไหน จะกินมาก กินน้อย กินในปริมาณเท่าไร ก็ว่าไปเท่าที่ตระหนักรู้ว่าจะทำให้ชีวิตร่างกายอยู่ในสภาวะดังที่ว่า

การกินด้วยปัญญาสนองฉันทะนี้ ถ้าพูดให้ง่าย ก็คือกินแบบ **ปฏิสังขาย** ซึ่งเป็น การกินอาหารอย่างมีโยนิโสมนสิการ ที่ทรงสอนให้พระปฏิบัติเป็นประจำ จนพระสงฆ์ถือเป็นแบบแผน มีการพิจารณาอาหาร ทำกันกระทั่งบางทีกลายเป็นพิธี เอาแค่รูปแบบไป แต่ที่จริง พระควรปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ทุกคน จะเป็นพระหรือโยม ไม่ว่าใคร ก็ควรใช้หลักการกินอย่างนี้ทั้งนั้น

ที่เรียกว่า **ปฏิสังขาย** นั้น คือเรียกตามคำภาษาบาลีที่ขึ้นต้นข้อความสำหรับพิจารณา ซึ่งบอกความตระหนักรู้ถึงเหตุผลและการปฏิบัติที่ถูกต้องในการกินอาหาร ที่จริง หลักนี้จัดเป็นศีลอย่างหนึ่งของพระ ใช้กับบัจฉยสี่ทุกอย่าง และได้พูดได้อธิบายได้แปลคำพิจารณาเต็มทั้งบทไปแล้วในตอนต้นๆ โน้น ในที่นี้ พูดอีกก็เอาเพียงจับสาระไปใช้กัน และเน้นเฉพาะการรับประทานอาหาร

คำพิจารณานี้ ขึ้นต้นว่า ปฏิสังขยา โยนิโส... ตามด้วยข้อความที่จัดแยกได้เป็น ๓ ท่อน หรือ ๓ ช่วง ได้บอกคำแปลไว้ในตอนต้นๆ แล้ว ที่นี้จับเอาแต่ใจความ ดังนี้

เรารับประทานอาหาร ด้วยปัญญาผู้ตระหนักรู้ว่า

- ก) **ข้อระวัง:** มิใช่เพื่อสนุกเล่น เห็นแก่เฮิร์ตอร่อยหลงมัวเมา เอาโก้เซ่อซ่า
- ข) **วัตถุประสงค์:** แต่เพื่อดำรงร่างกาย หายหิวหายไม่สบาย เกื้อหนุนการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ (พรหมจริยะ คือ การดำเนินอริยมรรค เจริญไตรสิกขา การศึกษา ชีวิตที่ดี)
- ค) **อานิสงส์:** ระวังเวทนาเก่า (แก่ทุกซักร้อนรกรกระวนกระวายเนื่องจากความหิว) กับทั้งไม่ให้เกิดเวทนาใหม่ (เช่น ไม่อึดอัด ไม่ท้องเสีย เนื่องจากรับประทานมากเกินไป หรือกินของไม่ดีมีพิษ) มีชีวิตดำเนินไปได้ พร้อมทั้งเป็นการบริโภคที่บริสุทธิ์ ไร้โทษ ไม่ก่อความเสียหาย แล้วก็ป็นอยู่ผาสุก

แค่นี้เรื่องจะกินอาหาร ก็เห็นได้ว่ามีจุดแยกชัด ระหว่างกินด้วยตัณหา กับกินด้วยฉันทะ จุดสำคัญก็คือตัณหานั้นอาศัยอวิชชา ส่วนฉันทะอาศัยปัญญา มากับปัญญาเมื่อหมั่นใช้ฉันทะในชีวิตประจำวัน เช่นในการกินอาหารอย่างนี้ ก็ได้พัฒนาปัญญา มีการศึกษาไปด้วย นี่ก็เป็นลักษณะหนึ่งที่สำคัญ

ฉันทะมา ภาวนาจึงมี ตัณหามา ตัวกูจึงมี

ที่นี้ต่อไป ตัณหานั้นวนเวียนอยู่กับสิ่งที่ชอบ-ไม่ชอบ มุ่งจะได้รับการสนองความรู้สึกที่มีความสุข จากการที่อายตนะกระทบกับสิ่งที่เข้ามากระทบสัมผัสแล้วเกิดความรู้สึกเป็นเวทนา ก็จบเท่านั้น เกิดการกระทบแล้ว ได้ความรู้สึกคือเวทนา แล้วก็ไม่ได้อะไรเป็นสาระขึ้นมา ไม่ได้อะไรเข้ามาในเนื้อตัวของชีวิตเลย เพียงเป็นความรู้สึกเกิดขึ้นจากการกระทบ แล้วก็ผ่านไปๆ

แต่ถ้าเป็นฉันทะ ใฝ่รู้-ใฝ่ดี อยากทำให้มันดี ก็จะได้อะไรบางอย่างที่เป็นสาระเข้ามาในชีวิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นอย่างได้ความรู้ ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในเนื้อตัวของชีวิต เราได้ความรู้ ก็ได้การเปลี่ยนแปลง ได้จิตใจที่เปลี่ยนแปลง มีการพัฒนาขึ้น ลักษณะนี้ภาษาพระเรียกว่าเป็น “ภาวนา”

ภาวนา แปลว่า การทำให้เป็นให้มีขึ้น คือ เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ทำให้มีคุณภาพใหม่ๆ ที่เรียกกันว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบันกลับไปใช้คำสามัญว่า “พัฒนา” แต่ในภาษาเดิม ท่านใช้ “ภาวนา” จึงจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ หรือพัฒนาเชิงคุณภาพ

ในภาษาไทย ที่เรามาใช้พัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพนั้น ว่ากันไปก็เป็นการทำให้สับสนอยู่บ้าง เพราะว่าในภาษาเดิม พัฒนาเป็นคำสามัญ หมายถึงการขยายตัวเติบโตขึ้นอย่างทั่วๆ ไป ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงคุณภาพ อย่างที่เคยยกตัวอย่างว่า กองขยะใหญ่ขึ้นๆ ก็เรียกว่า กองขะนั้นพัฒนา

ย้ำว่า “ภาวนา” นี้ ใช้สำหรับการเปลี่ยนแปลงในทางเพิ่มขยายเชิงคุณภาพ เมื่อต้นหากเกิดขึ้น ชีวิตก็อยู่อย่างนั้น ก็แค่ได้เสพสอระอย ทางตา หู จมูก ลิ้น ฯลฯ เพิ่มแต่ปริมาณ ดีกรี ชัดขึ้นของความกระตุ้นเร้าในการเสพ แล้วก็เวียนอยู่เท่าเดิม

แต่ฉันนะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ โดยสัมพันธ์กับการพัฒนาปัญญา ปัญญา รู้เท่านี้ ฉันนะก็พัฒนาไปตามเท่านั้น ก่อนนี้ ไม่เห็นคุณค่าไม่เห็นประโยชน์ ฉันนะก็ยังไม่ดี พอมีปัญญารู้ว่าดี มีคุณค่า มันควรจะเป็นอย่างนั้น มันควรจะเป็นอย่างนี้ ฉันนะก็เกิดตามไป คือเกิดความอยากทำให้มันเป็นไปอย่างนั้น

ที่นี้ ปัญญาอันมีการพัฒนา พอปัญญารู้ดีขึ้น อันที่เคยว่าดีนั้น ยังไม่ดีจริง ต้องอย่างนั้นจะดีกว่านี้ ฉันนะก็พัฒนาตามปัญญาขึ้นไป มีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ที่ว่าเป็นภาวนา

ว่ากันต่อไป จะเห็นลักษณะของต้นหากอีกอย่างหนึ่งว่า พอต้นหากมา ก็เกิดมี “ตัวตน” ขึ้นรับ เป็นตัวตนในความคิดปรุงแต่ง ที่ยึดติดถือมั่นด้วยอำนาจความรู้สึก ซึ่งมีได้มีจริง คือในเวลาที่จะเสพ ก็จะมีตัวตนขึ้นมาเป็นผู้เสพ

แต่ในฝ่ายฉันนะนั้น ไม่มีตัวตนขึ้นมารับสมอ้าง เป็นเรื่องของสภาวะธรรม ความอยากในสภาวะที่ดี ก็มุ่งไปที่สภาวะนั้น อยากให้สภาวะนั้นเกิดขึ้น แล้วเกิดความอยากทำให้เป็นอย่างนั้น ต่อด้วยการทำให้มันเป็นไปอย่างนั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปของเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ เรียกสั้นๆ ว่ากระบวนการ

ในฝ่ายต้นหาก พออยากเสพ ก็เกิดมีตัวตนขึ้นมาเป็นผู้เสพ ส่วนในฝ่ายฉันนะ ตามคำพูดที่เราอยากในภวะนั้น อยากให้สิ่งนั้นดี อยากทำให้สิ่งนั้นดี อยากรู้ อยากเข้าถึงความจริงของสิ่งนั้น อันนี้ไม่ต้องมีตัวตนขึ้นมา มีเพียงสภาวะและองค์ประกอบของสิ่งนั้นๆ เช่น เมื่อเรากินอาหารด้วยฉันนะ ก็คือเราอยากให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี ก็เป็นสภาวะ คือเห็นว่าสภาวะร่างกายแข็งแรงอย่างนี้ จึงจะดี หรือว่าเจาะไปที่ส่วนนั้นๆ ให้องค์ประกอบส่วนนั้นๆ มันดี ซึ่งเป็นเรื่องของความเป็นไปในสภาวะของสิ่งนั้นๆ

ตรงนี้แหละ มีจุดมีปมที่ซับซ้อนเข้ามา ถ้าเกิดมีตัวตนขึ้นมา (ที่จริงคือเกิดมีความรู้สึกยึดถือเป็นตัวตนขึ้นมา) ตัณหาก็เข้าอาศัยทันที

เช่นที่ว่าเรากินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงสุขภาพดีนี่ ตอนแรกเป็นความรู้เข้าใจของปัญญา ว่าร่างกายควรจะแข็งแรงมีสุขภาพดี แล้วกรกินอาหารนี้ก็เพื่อให้มีสภาวะนี้ คือเพื่อให้ร่างกายมีสภาวะแข็งแรงสุขภาพดี แล้วก็เกิดมีความอยากความต้องการที่จะกินอาหารนั้นเพื่อให้ร่างกายมีสภาวะแข็งแรงสุขภาพดี อันนี้โดยสภาวะแท้ๆ เป็นฉันทะคือความอยากให้สภาวะที่ดีนั้นเกิดขึ้น แต่พอว่าอยากให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี (ฉันทะ) จะได้ส่วยขึ้นมาบ้าง ก็มีตัวตนขึ้นมาเลย ว่าเออ เราจะได้ส่วย ไซ้ใหม่ นี่คือตัณหามาแล้ว

ปุจฉา: [ในการถอดความจากเสียงบันทึก - ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: ตัวสภาวะเป็นเชิงจุดหมาย เหตุปัจจัยเป็นตัวเหตุที่กระทำ คือจุดหมายที่ว่าต้องการให้สิ่งนั้นอยู่ในภาวะที่ดี ขณะนี้มันยังไม่สมบูรณ์ ยังพร่อง ยังโหมม ยังอ่อนแอ ปัญญาความรู้ว่าอะไรเป็นอะไร รู้ว่ามันควรจะเป็นอย่างไร ก็ทำให้เกิดมีฉันทะคือความอยากให้มันแข็งแรง ให้มันแจ่มใส ให้มันดี ให้มันสมบูรณ์ ฯลฯ อยากให้เกิดให้มีภาวะนั้น เป็นการมองเห็นการรู้ไปที่สิ่งนั้นๆ แต่ละอย่างๆ แต่ละส่วนๆ มันเป็นสภาวะ ไม่ได้เกี่ยวกับตัวตน

ที่นี้ พอเกิดตัวตนเข้ามาจับ เข้าสนองตัณหา ตอนนี้แหละ ในภาวะปุถุชน ตัณหากับฉันทะก็จะมีเกิดสลับกัน แล้วเอาประโยชน์จากกันและกันได้ พอฉันทะเกิดขึ้นมาอยากทำให้ดีงามแข็งแรงสมบูรณ์ ตัณหาก็เข้าไปยึดเลย เออ ตัวเราจะได้ส่วย คนนั้นจะได้รักเรา คนนี้จะได้ชอบเรา การที่อยากอย่างนี้ก็จะนำไปสู่การเสพ ดังนั้น ตัวตนก็เข้ามา

เพราะเหตุนี้แหละ ตัณหาจึงมีลักษณะที่ว่า *หนึ่ง* กามตัณหา คืออยากเสพ เสพรูป เสี่ยงกลิ่นรส เป็นต้น ที่ได้พูดไปแล้ว ที่นี้ *สอง* กระทบวนก็ขยายออกไปเป็นว่า มีตัวตนที่จะเสพ แล้วก็อยากให้ตัวตนนั้นยิ่งใหญ่ ให้ตัวตนนั้นสวยงาม ให้ตัวตนนั้นอยู่ยั่งยืนตลอดไป จะได้มีโอกาสเสพมากๆ และเรื่อยๆ แล้วความอยากในอำนาจ ในอะไรต่ออะไรก็ตาม นี่แหละ จากกามตัณหา อยากในสิ่งเสพ แล้วเพื่อจะได้เสพๆๆ จึงต้องมีตัวมีตนอยู่เรื่อยๆ ที่จะได้เสพ ก็มี *ภวตัณหา* เพราะฉะนั้น ภวตัณหา ก็เกิดขึ้น คือความอยากในภาวะที่ตัวตนจะคงอยู่ตลอดไป มันก็สัมพันธ์กับตัวตนต่อเนื่องไป พอมีตัวตนผู้เสพ ก็อยากให้ตัวตนนั้นยั่งยืนอยู่ในภาวะที่จะได้เสพอยู่เรื่อยๆ เพราะฉะนั้น จากกามตัณหา ก็ออกมามีภวตัณหา แล้วก็ออกไปสู่*ภวตัณหา* อยากพ้นไปจากภาวะที่ไม่สนองความอยากเสพนั้น เป็นอันว่า มีตัวตนย้ายขยายตลอดกระทบวน

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: ภาวตัณหา คืออาการที่ต้องการให้ตัวตนที่ยึดไว้นี้ได้เป็นอย่งนั้นอย่างนั้น เป็นตัวตนที่ยิ่งใหญ่ เป็นตัวตนที่คงอยู่ยั่งยืนตลอดไป ให้ตัวเราที่ยึดถืออยู่ในจิต ที่สร้างขึ้นมา นี้ อยู่ในภาวะที่จะเสพได้มากๆ เสพได้เรื่อยๆ อยากรในภาวะของตัวตน ที่จะได้จะเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: ตัณหาเป็นสิ่งขารอยู่แล้ว ตัณหา ความชอบใจไม่ชอบใจ อยากรได้ อยากรเอา อยากรหนี อยากรทำลาย เป็นส่วนหนึ่งของสังขาร เป็นตัวตามตัวแรกต่อจากเวทนา เป็นปฏิกริยาต่อเวทนา คือต่อความรู้สึก

ที่นี้ อย่างที่ว่าแล้ว ลักษณะสำคัญของตัณหานั้นอย่างหนึ่งก็คือ การมีตัวตน พออยากเสพอะไร ก็เกิดมีตัวตนผู้เสพ แล้วก็จะมีอาการขัดแย้ง ที่จะได้ตามปรารถนาหรือไม่ได้ ตอนนี ทุกข์ก็เกิดขึ้นมา เพราะมันมีตัวตนที่รับกระทบ ส่วนฉันทะนี้ มันไปที่สภาวะอยากในสภาวะที่ดี เป็นเรื่องของสภาวะธรรมที่เกิดตามปัญญา ไม่มีตัวตนเกิดขึ้น แต่ต้องระวังในตอนที่ว่าแล้ว คือ พอฉันทะมุ่งไปที่อะไรซึ่งตรงกับความต้องการของตัณหา เจ้าตัณหานั้นก็แทรกเข้ามาจับ พอตัณหาเข้ามาจับ ก็มีตัวตนขึ้นมา ถึงตอนนี้ก็จะกลายเป็นตัณหาเข้ามาแทนที่ฉันทะ ซึ่งก็จะดับหายไป เพราะฉะนั้นจึงต้องระวัง สำหรับมนุษย์ปุถุชนนั้น ยังมีกิเลสหนา ตัณหาก็คouldได้โอกาสอยู่เรื่อย พอได้ช่อง มันก็เข้ามาละ

เพราะฉะนั้นจึงต้องระวัง ชีวิตปุถุชนจะให้บริสุทธิ์ปลอดโปร่งไป ยังไม่ไหว เขาแค่จะทำอย่างไรจะให้ฉันทะมาเป็นตัวนำ มาเป็นเจ้าประจำ แล้วก็มีส่วนคอยยั้งคอยคุมตัณหาไว้

ก็เลยพูดต่อไปอีกข้อหนึ่งว่า ทั้งสองอย่าง ทั้ง**ตัณหา**และ**ฉันทะ**นี้ จะต้องละด้วยกันทั้งคู่ แต่ละคนละแบบ เรื่องนี้ พูดไปครั้งหนึ่งแล้ว แต่ข้ออีกทีให้แม่นก็ดี ตัณหานั้น ละทิ้งไปเลย ไม่ต้องไปคำนึงอะไรกับมันว่าจะสนองความต้องการหรือไม่ คือว่า ถ้าเรารู้เท่าทัน เข้าใจ เห็นโทษของมัน ก็ลด ก็ละ ก็เลิก แล้วก็คุมมัน แล้วแต่ความสามารถของเรา เมื่อยังเป็นปุถุชน ก็อาจจะยังยอมมันบ้าง แต่ก็ให้ฉันทะมาช่วยแทรก ช่วยแทนบ่อยๆ

ส่วนฉันทะนี้ ก็ละเหมือนกัน แต่ท่านให้ละด้วยการทำให้สำเร็จ ให้ถึงจุดหมายของมัน หมายความว่า ฉันทะคืออยากให้เกิดภาวะที่ดีอันนี้ๆ ก็ทำให้สำเร็จตามนั้น หรือละด้วยการทำให้บรรลุจุดหมายของมัน แต่ตัณหานั้น มันเกิดขึ้นมา ก็ละไปเลย ถ้ายังไม่สามารถพอ ก็ลด ก็คุม อย่างที่ว่า คงเห็นการปฏิบัติที่ต่างกันแล้วนะ

ขอแทรกนิดหนึ่งว่า การละตัณหา การพัฒนาฉันท์ะ เป็นต้นนี้ เป็นเรื่องในทางปฏิบัติ ซึ่งก็อยู่ในระบบของเหตุปัจจัย ที่มีความซับซ้อนได้มาก จึงเป็นเรื่องของการศึกษา การพัฒนาปัญญา แล้วก็ใช้ประโยชน์จากความซับซ้อนนั้นได้ด้วย อย่างในการละตัณหา ท่านก็บอกไว้ว่า อาจอาศัยตัณหามาละตัณหาก็ได้ ดังที่พระอานนทกล่าไว้ (อภ.จตุกก.๒๑/๑๕๙/๑๙๕) ขอคัดมาให้ดูว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้ยินว่า ภิกษุชื่อนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ฯลฯ เธอจึงมีความดำริว่า เมื่อไรหนอ เราจักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ บ้าง สมัยต่อมา เธออาศัยตัณหาแล้วละตัณหาเสียได้”

ในกรณีนี้ มีการอาศัยความถือตัว เทียบตัวเทียบตน เห็นผู้อื่นทำผลสำเร็จที่ดี ก็อยากทำได้ของเขา จากตัณหา นั้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิดมีฉันท์ะและเพียรพยายามจนสำเร็จ

ในเรื่องที่พูดไปแล้ว เกี่ยวกับตัณหา อย่างในระบบเงื่อนไขซึ่งบอกเด็กว่ากวาดบ้านแล้วจะให้รางวัล หรือคนทำสวนแล้วได้เงินเดือน ในกรณีอย่างนี้ ใช้ตัณหาเป็นแรงจูงใจ ซึ่งไม่ใช่วิถีที่ดีแท้ก็จริง แต่ตามหลักความจริงว่าคนเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และในสภาพชีวิตสภาพสังคมมากมาย ก็ยังต้องให้เรื่องราวกิจการดำเนินไปโดยมีคนส่วนมาก ก็คือปุถุชนนี้แหละ ซึ่งยังหนักในตัณหา

ในสภาพเช่นนี้ ก็ควรใช้ความซับซ้อนของระบบเหตุปัจจัยให้เป็นประโยชน์ เอาตัณหามาเป็นตัวเริ่มสำหรับคนส่วนมาก แล้วจัดระบบและวิธีการที่จะช่วยให้คนเหล่านั้นพัฒนาฉันท์ะขึ้นมา สำหรับคนส่วนใหญ่ สังคมทั่วไป เมื่อเราปรารถนาดีต่อชีวิตของเขา และต่อสังคม เราเองก็ต้องมีฉันท์ะที่จะปรับแก้และพัฒนา ทั้งนี้ก็อาศัยความรู้เข้าใจหลักฉันท์ะที่ว่ามา และไม่ประมาท จะว่าไป นี่ก็คือสภาพที่ท้าทายในการพัฒนาอารยธรรม

ที่นี้ในแง่ของสุขและทุกข์ ตัณหา นั้นทำให้เป็นสุข คือมีสุขเวทนาได้ เจอสิ่งที่ชอบใจ ได้สุขเวทนา ได้เสพ ก็เป็นสุข แต่พอเจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ ตัณหาจึงทำให้คนมีความสุขความทุกข์วนเวียนอยู่กับสิ่งชอบใจ-ไม่ชอบใจ แต่ฝ่ายฉันท์ะนี้ทำให้คนสามารถมีสุขได้ทั้งจากสิ่งชอบใจและสิ่งไม่ชอบใจ ดังที่ว่าไปแล้ว เช่น บ่อยทีเดียว เขาสุขจากความพอใจที่จะได้เรียนรู้จากสิ่งที่ไม่น่าชอบใจ มากกว่าได้จากสิ่งที่ชอบใจ

ต่อไปอีก ตัณหาให้สุขจากการเสพ จากการได้รับการบำรุงบำเรอ ให้ตัวสบาย คือไม่ต้องทำอะไร ชอบที่จะคอยเสวยผล แต่ถ้าต้องทำอะไร ก็คือทุกข์

ส่วนในฝ่ายฉันท์ะ เพราะอยากทำให้มันดี เมื่อทำ ก็จึงมีความสุข *การทำงานจึงเป็นความสุข หรือ มีความสุขในการทำงาน*

อย่างไรก็ดี จันทะประกันไม่ได้ว่าจะพ้นทุกข์ เพราะคนยังอยู่ในระหว่างพัฒนา ความอยากให้มันดี เมื่อมีแรงกล้านัก บางทีก็อาจจะไม่ได้ตั้งใจ ทำให้เกิดมีตัวตนขึ้นมา ให้ถูกบีบคั้นกดดันตามแรงขับแห่งตัณหาของมนุษย์ปุถุชน ก็เกิดอาการเครียดขึ้นมาได้

ขอให้สังเกตว่า ที่เกิดเครียดเป็นทุกข์ขึ้นมา นั้น เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับตัณหา คือใจ คนนั้นยังมีช่องว่าง เมื่ออยากให้มันดี ความอยากในสภาวะนั้นเป็นฉันทะก็จริง แต่ระหว่างนี้ อาจจะเกิดความยึดตัวตนขึ้นมา แล้วก็กลายเป็นความอยากของตัวเองว่า ทำไมเราอยากให้มันดี แต่มันไม่ดีสักที พอตัวตนเกิดขึ้นมา ทำไมมันยังไม่ดี มันไม่ทันใจ ไม่สมใจที่อยากให้มันดี ปัญญาารู้เหตุปัจจัยยังมีไม่พอที่จะเข้าใจให้วางใจยอมรับความจริงได้ ตัณหาที่ได้ออกอยากให้ได้ตั้งใจตัว มีตัวตนขึ้นมาอีก ก็เกิดทุกข์ขึ้นมา เป็นอันว่า ยังพ้นไปจากทุกข์ไม่สิ้นเชิง เพราะยังอยู่ในภาวะของการพัฒนาในไตรสิกขา

พูดกันง่ายๆ ว่า ตัณหาต้องการเพื่อตัวตน ส่วนฉันทะต้องการเพื่อสภาวะที่ดีนั้นๆ ของสิ่งนั้นๆ เป็นเรื่องของสิ่งนั้นๆ ก็ไม่เกี่ยวกับตัวตน ถ้าเราปรารถนาแบบตัณหา เราก็มีตัวตน ปรารถนาเพื่อตัวตน ตัวตนจะได้เสพสร้อยๆ จะได้เป็น จะได้ไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้าปรารถนาแบบฉันทะ ก็จะสนองความต้องการของชีวิต ที่เป็นสภาวะธรรม จะเห็นว่า ความอยากเสพสร้อยของอาหาร เป็นความต้องการของตัวตน แต่ความอยากให้ร่างกายมีสุขภาพดี เป็นความต้องการเพื่อสภาวะที่ดีที่สมบูรณ์ของชีวิต อันเป็นเรื่องของธรรมชาติ ซึ่งไม่เกี่ยวกับตัวตน

ในชีวิตของปุถุชนนี้ เป็นธรรมดาว่า ความต้องการของชีวิต กับความต้องการของตัวตน มักจะขัดกัน ตัวตนอยากเสพสร้อย อยากกินอาหารที่ชอบ แต่ถ้าจะเสพสร้อยให้มาก ก็ต้องกินให้มาก แล้วก็ทำให้กินในปริมาณที่มากเกินไป บางทีก็กินอาหารผิดประเภท กินอาหารที่เป็นโทษต่อร่างกาย กลายเป็นการเบียดเบียนทำลายชีวิตของตัวเอง

ที่จริง ชีวิตเองไม่ได้ต้องการอาหารที่มากมาย ที่อร่อยอย่างนั้น แต่มันต้องการอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่เป็นประโยชน์แก่นั่น ที่จะให้มันมีสุขภาพดี ชีวิตต้องการอย่างนี้ แต่เจ้าตัวตนต้องการเสพสร้อย เมื่อสนองความอยากความต้องการของตัวตน ก็กลับไปทำลายชีวิต ที่นี้ถ้าต้องการสนองความต้องการของชีวิตให้มีสุขภาพดี ก็กลับขัดแย้งบีบคั้นความต้องการของตัวตน เจ้าตัวตนนั้นไม่ได้สมควรปรารถนา ไม่ได้เสพสร้อย เพราะว่าเมื่อจะสนองความต้องการของชีวิตให้มีสุขภาพดี ก็ต้องกินอาหารจำกัดประเภทและปริมาณ จะกินเกินไปไม่ได้ หรือจะกินอาหารที่มีคุณค่า ก็ไม่ค่อยอร่อย ถ้าจะสนองความต้องการของชีวิต ตัวตนก็อด เจ้าตัวตนก็ขัดใจ *อันที่ดีแก่ชีวิต กลายเป็นความทุกข์ของคน ผู้ถูกตัณหาเอาตัวตนมาทำให้เขาแปลกแยกจากชีวิตของตน*

เพราะฉะนั้น ปุถุชนที่อยู่ด้วยอวิชา-ตัณหา ก็จะต้องมีความต้องการของตัวตน ที่ขัดกับความต้องการของชีวิตของตัวเอง คือต้องการเพื่อตัวตน ขัดกับความต้องการของชีวิต ซึ่งบางทีกลายเป็นการทำลายชีวิตของตัวเองไปเลย

ทีนี้ ถ้าคนมีปัญญามากขึ้น เขาก็จะเรียนรู้ว่า เราต้องสนองความต้องการของชีวิตสิ จึงจะถูกต้อง เราจะกินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี กินอาหารในปริมาณที่พอดี และกินอาหารที่มีคุณค่า มันจะอร่อยหรือไม่อร่อย ก็เป็นเรื่องรองลงไป เอาการสนองความต้องการของชีวิตเป็นหลัก นี่คือฉันทะที่ต้องการความดีความงามของชีวิต จึงได้พูดว่า ฉันทะต้องการคุณภาพชีวิต ต้องการให้ชีวิตดีงาม โดยที่มันเกิดจากปัญญาซึ่งรู้ไปจนถึงวัตถุประสงค์ว่า ที่กินนี่ก็เพื่อสุขภาพ เพื่อคุณภาพชีวิตนะ เราจะกินอะไรก็ได้คุณภาพชีวิต ให้มีสุขภาพดีแข็งแรง ปัญญามอบอกให้ทั้งนั้น แล้วฉันทะก็อยากไปตามนั้น

ส่วนตัณหา อยู่กับตัวตนที่มันไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน เจ้าตัวตนนี้อยู่ที่ไหน ไม่ขัดออกมา แต่เราเห็นได้ชัดว่า พอปัญญามา ปัญญาจะตรงไปที่สภาวะเลย ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวไม่ต้องมีตัวตน ตอนนี ในชีวิตของเราเนี่ย ก็เห็นได้ชัดว่า ในสายอวิชา-ตัณหาเนี่ย จะมีตัวตนขึ้นมา แต่ในสายปัญญา-ฉันทะ มีแต่สภาวะนั้นๆ ของชีวิต

แม้แต่ในคนเดียวกันเนี่ย ก็เกิดความขัดแย้งระหว่างกระแสอวิชา-ตัณหา ที่มีตัวตนเกิดขึ้นมา ขัดแย้งกับกระบวนการของสภาวะธรรมที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ตัวตนจะเอาอย่างไร ก็ขัดแย้งทำให้ชีวิตที่เป็นสภาวะธรรมเสียหาย ถ้าจะให้ชีวิตตามสภาวะธรรมอยู่ดี ตัวตนก็ไม่ได้อย่างไร ก็เกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา ส่วนทางด้านปัญญา-ฉันทะ ก็ว่าไปตามสภาวะธรรม ตามเหตุปัจจัย รู้ไปตามนั้น ทำไปตามนั้น ก็จบ นี่แหละ แม้แต่ในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานนี้ ตั้งแต่ในชีวิตประจำวัน สองสายนั้นก็ต่างกันอยู่แล้ว

ได้เห็นแล้วว่า ในการเสพนั่น เมื่อคนต้องการสนองความต้องการของตัวตนได้ บังคับของตัณหา บ่อยครั้งก็จะขัดแย้งกับความต้องการของชีวิต ดังเช่นในเรื่องการกินอาหารที่ว่าแล้ว ทีนี้ ในเรื่องเพศก็เหมือนกัน ในสภาวะความเป็นจริง ก็เห็นได้ชัดว่า ในกรณีมากมาย คนต้องการเสพสสัมผัสทางเพศ แต่เขาขัดขวางความต้องการของชีวิตในการที่จะสืบพันธุ์ ทั้งๆ ที่ความต้องการที่แท้คือความต้องการของชีวิต ชีวิตต้องการสืบต่อ ต้องการเป็นอยู่ต่อไป ต้องการที่จะแพร่พันธุ์ จึงเรียกว่าสืบพันธุ์ ชีวิตมันบอกชัดๆ ว่ามันต้องการสืบพันธุ์ แต่เจ้าตัวตนนี้มันไม่ยอมให้ มันต้องการเสพอย่างเดียว เพื่อสนองตัณหาของตัวเองเท่านั้น เพราะฉะนั้นมันจึงหาทางและทำการป้องกันด้วยวิธีต่างๆ มากมาย ให้ไม่ต้องสนองความต้องการของชีวิต แล้วก็เกิดความขัดแย้งขึ้นมา ระหว่างความปรารถนาของอัตตา กับความต้องการของชีวิตตามสภาวะ นี่ก็เห็นได้ชัดถึงความขัดแย้งกัน

ต่อไปอาจเป็นไปได้ว่า ทางด้านลึ้น มนุษย์อาจจะหาทางเสพรสอร่อย สนองความต้องการแห่งตัณหาของตัวตน โดยให้ตัวตนได้ แต่ไม่ให้ชีวิตได้ เพราะว่าเวลานี้รู้กันมากขึ้นว่า การกินอาหารอร่อยที่ตัวตนชอบในปริมาณมาก เป็นการทำลายสุขภาพ อาจเป็นไปได้ว่า คนสมัยต่อไปจะคิดหาวิธีที่จะได้เสพให้ลึ้นอร่อย โดยไม่ให้อาหารเข้าไปในร่างกาย โดยให้หลักว่า “ให้ลึ้นได้ – ให้ท้องอด” ความขัดแย้งระหว่างตัณหาที่บังคับบัญชาตัวตน กับความต้องการสภาวะดีงามของชีวิต จะซับซ้อนและรุนแรงยิ่งขึ้น

ที่พูดกันมานี้แสดงว่า เรื่องของมนุษย์นี้ยุ่งนัก มนุษย์ยุคนี้อยู่กับค่านิยมเสพบริโภค เขาพยายามสนองความต้องการของตัณหาซึ่งเสพเพื่อตัวตน เพราะฉะนั้นก็จะต้องมีปัญหาซับซ้อนขึ้นมาอย่างนี้ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ทำให้ต้องพิจารณาต่อไป รวมทั้งเรื่องเกย์ และเรื่องอะไรต่างๆ มากมาย

ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการของตัวตน กับความต้องการของชีวิตที่เป็นธรรมชาติตามสภาวะ ซึ่งขัดแย้งกัน ก็คงจะเห็นได้แล้วว่ามันต่างกันอย่างไร อะไรเป็นของแท้จริงตามสภาวะที่ควรจะเป็นของธรรมชาติ อะไรเป็นเรื่องความต้องการของตัวตนภายใต้แรงขับเคลื่อนของตัณหา

แม้ว่าจะควรเข้าใจ ยอมรับและยอมให้แก่ภาวะของปุถุชน ให้เขาได้สมตามสภาพบ้าง แต่ก็ควรให้เป็นไปอย่างมีหลัก โดยคำนึงถึงความถูกต้อง ความสมเหตุผล ความรู้จักประมาณ และไม่ละเลยความไม่ประมาทในการพัฒนาชีวิตหรือพัฒนาความเป็นมนุษย์ พร้อมทั้งมีสติเตือนสำนึกว่า การทำอะไรๆ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการตามสภาวะเสียเลย เป็นความถูกต้องหรือไม่ ถ้าหนักหนานักมันจะกลายเป็นความวิปริตไปไหม หรือว่าอันนี้เป็นพัฒนาการตามแนวคิดพิชิตธรรมชาติ (ซึ่งก็ยอมรับกันแล้วว่าเป็นความผิดพลาดอย่างหนึ่ง) ทั้งนี้ล้วนเป็นข้อสำหรับยกขึ้นมาพิจารณากัน แต่จะทิ้งไว้แค่นี้ก่อน

คิดว่าวันนี้จะพูดสั้นๆ ให้เห็นลักษณะทั่วไปของความแตกต่างระหว่างความอยาก ๒ ประเภทที่เรียกว่า ตัณหา กับ ฉันทะ เท่าที่ว่ามันนี้ แยกกันได้ชัดแล้วนะ

เรื่องนี้ช่วยกันบอกด้วยว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าชาวพุทธแยกไม่ออกระหว่างความอยากสองอย่างนี้ ก็ถือว่าฐานเสียแล้ว เพราะว่าการปฏิบัติธรรม ความก้าวหน้าในธรรมในไตรสิกขา ต้องอาศัย**ฉันทะ** การที่ฉันทะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ จึงเป็นภาวนา คือเจริญในไตรสิกขา เพราะสิกขา ก็คือการเรียนรู้ศึกษาฝึกหัดพัฒนา การสนองฉันทะนั้น เป็นการเกิดความเปลี่ยนแปลงเข้ามาในเนื้อตัวของชีวิต ในพฤติกรรมจิตใจ ปัญญา เปลี่ยนแปลงหมด แต่ตัณหาไม่ไปไหน อยู่แค่กระทบ ได้ความรู้รู้สึก ก็จบกระทบผ่าน กระทบผ่าน ไม่มีอะไรเป็นสาระเข้ามาในเนื้อตัวเลย

ปุจฉา: [ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

วิสัชนา: เมื่อก็บอกแล้วว่า ฉันทะ ละด้วยการทำให้สำเร็จถึงจุดหมายของมัน หมายความว่า จุดหมายของมันในกรณีนั้นคืออะไร ก็ทำให้สำเร็จตามนั้น พอถึงจุดหมาย ก็คือจบแล้ว ที่ว่าละ ก็คือมันหมดหน้าที่ไปเอง เป็นการละเฉพาะกรณี ละในกรณีนั้นๆ ไม่ใช่เลิกไปเลย

ฉันทะที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง ต้องทำให้สำเร็จถึงจุดหมายของมัน จึงบอกว่า ละด้วยการทำให้สำเร็จตามนั้น เมื่อจุดหมายสำเร็จแล้ว มันก็ละ คือหมดหน้าที่ของมันไปเอง ส่วนทางฝ่ายตัณหา ก็ละด้วยการที่ว่า มันเกิดเมื่อไร ก็ละมันไปเลย แต่สำหรับปุถุชน ก็อาจจะได้แค่ว่าคุมมัน หรือบรกรรมมัน ทำให้เบาบางลง หรือเอาฉันทะมาดูแลมาคาน

เป็นอันว่า ที่พูดมามากมาย ก็มุ่งเพื่อให้เห็นจุดแยก และความแตกต่าง ระหว่าง ตัณหา กับฉันทะ เป็นสองด้าน ได้เห็นว่าฉันทะเป็นองค์ธรรมสำคัญในกระบวนการของ ไตรสิกขา เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาขึ้นในเนื้อตัวชีวิตของเรา ส่วนตัณหา นั้นไม่ได้อะไรเข้ามาจริงจัง แค่กระทบ-ผ่าน กระทบ-ผ่าน

คงจำกันได้ไม่ลืมว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ “ฉนฺทญฺญกฺกา สพฺเพ ธมฺมา” (ข.จ.ทสก.๒๔/๕๘/๑๑๔) ธรรมทั้งปวงมีความอยากเป็นมूल ทุกร้าย-ดี มีความอยากเป็นรากเหง้า ความดีมี ฉันทะเป็นต้นเค้า มาพวกเราชวนกันอยากทำให้มันดี

ภาคพิเศษ

เรื่องของวัดญาณเวศกวัน

(๖๖๗ คำปรารภ ในการพิมพ์ ภาค ๑)

วัดญาณเวศกวัน

ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้

ณ โอกาสที่วัดญาณเวศกวันได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินซึ่งจะได้ทอด ในวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๗ โดย พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ เป็นผู้รับพระราชทานมานั้น พระเดชพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ปรารภถึงการที่จะรวบรวมประวัติของวัดญาณเวศกวัน เพื่อพิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์ และเป็นบรรณาการแก่บรรดาผู้ร่วมงานกฐินในครั้งนี้ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่ง (เป็นห่วงแต่สุขภาพและตาของท่านซึ่งรับการผ่าตัดมาใหม่ๆ เท่านั้น) เพราะวัดญาณเวศกวันเป็นวัดเล็ก ค่อนข้างใหม่ต่อชุมชน ยังไม่มีใครมีใครรู้จักความเป็นมาของวัดนี้มากนัก

ในการนี้ นอกจากพระเดชพระคุณท่านจะเขียนเองแล้ว ท่านยังมีเมตตาเปิดโอกาสให้บรรดาโยมที่เก่าแก่กับวัดได้เขียนส่วนหนึ่งด้วย เป็นการฟื้นอดีตซึ่งโยมคงจะไม่มีข้อความที่จะไปเสริมของท่านได้ แต่คงจะเป็นเมตตาธรรมของท่านที่จะเปิดโอกาสโปรดให้ญาติโยมได้ย้อนระลึกถึงกุศลกรรมในอดีตของตนเองอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เกิดปีติสุขแก่ตนเอง

ดิฉันเป็นโยมผู้หนึ่งซึ่งได้รับความเมตตาในครั้งนี้ด้วย แต่น่าเสียดายที่ไม่สามารถจะระลึกอะไรได้มากนัก แม้จะอาศัยทั้งภาพและความจำที่เหลืออยู่บ้างก็ตาม เพราะปัจจัยหลายอย่างเป็นอุปสรรค นอกจากความเสื่อมทั่วไปอันเป็นธรรมชาติของวัยแล้ว ขณะนี้สุขภาพยังไม่คืนสู่ปกติหลังจากป่วยมาเป็นเวลานาน ทั้งยังมีปัญหาอื่นสมทบอีกด้วย เช่น การย้ายที่อยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ มีผลกระทบมาก ข้าวของกระจัดกระจาย หายสูญไปก็มาก ตู้หนังสือบางตู้ ปรากฏว่าถูกลวกกินทั้งตู้ ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้จัดเอกสารส่วนของวัดที่คิดว่าสำคัญ เก็บบรรจุลงกล่องพลาสติกขนาดใหญ่ นำไปเก็บไว้ที่ท่านพระครูปลัด ด้วยเกรงจะหนีลวกไม่พ้น แต่ไม่ได้บันทึกว่าเอกสารอะไรบ้าง

ถึงอย่างไรก็เป็นที่น่าพอใจแล้วว่า ส่วนที่ดิฉันเขียนคงจะไม่มีสาระอะไรมากนัก เพราะบันทึกของพระเดชพระคุณท่านก็ย่อมจะสมบูรณ์ที่สุดอยู่แล้ว จึงได้แต่ขอประทานอภัย ขอเขียนแต่เพียงเท่าที่ระลึกได้จากสมองฝ่อๆ ของวัย ๕๐ เท่านั้น

วัดญาณเวศกวันเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก ฟังจะได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งเป็นทางการเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ มีเนื้อที่ในขณะนั้น ๑๑ ไร่เศษ ปัจจุบันมีประมาณ ๒๒ ไร่ ตั้งอยู่ ณ ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำนวนไม่แน่นอน ขณะนี้มี ๒๑ รูป เป็นพระนวกะเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะยังอยู่ในพรรษา ถ้าเป็นเวลานอกพรรษาก็จะมีพระประจำเพียงจำนวนน้อย ประมาณ ๑๑-๑๒ รูป เท่านั้น

วัดนี้เป็นวัดที่กำลังพัฒนา ซึ่งก็ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังของญาติโยมและแรงศรัทธา เช่น ในปีนี้กำลังเริ่มก่อสร้างหอธรรม เพื่อรวบรวมผลงานของท่านไว้ ณ ที่เดียวกัน และเพื่อสนับสนุนการค้นคว้าศึกษารวมของผู้สนใจ

วัดญาณเวศกวัน เมื่อเทียบกับวัดต่างๆ ไป นับว่าเป็นวัดที่ค่อนข้างใหม่ มีอายุเพียง ๑๐ ปีเศษ มีประวัติความเป็นมาอันควรบันทึกไว้ดังนี้

เมื่อพูดถึงกำเนิดของวัดญาณเวศกวัน ก็วันที่จะพูดถึงวัดพระพิเรนทร์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดให้เกิดวัดญาณเวศกวันเสียมิได้

วัดพระพิเรนทร์เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่ในใจกลางของเมืองหลวง ในย่านธุรกิจ ฉะนั้น จึงมีชุมชนในละแวกนั้นมาใช้บริการของวัดมากมาย จนเกินความเหมาะสมพอดีของวัดที่จะรับได้ แต่โดยความเป็นวัดซึ่งมีหน้าที่จะต้องให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนด้วยความเมตตา จึงทำให้บรรยากาศของวัดเต็มไปด้วยปัญหานานาประการ เริ่มตั้งแต่อาณาบริเวณของวัดซึ่งมีเนื้อที่จำกัดขยายไม่ออก เนื่องจากมีอาคารร้านค้าตั้งประชิดอยู่ทุกด้าน เว้นไว้แต่ด้านซึ่งมีที่จำเพาะประตูวัดเท่านั้น ภายในวัดก็แออัดไปด้วยอาคารโรงเรียนเพิ่มเติม เนื้อที่ อาทิ โบสถ์ วิหาร โรงธรรม โรงพิธี กุฏิพระ และอาคารจำเป็นสำหรับพระ

บรรยากาศภายในวัดเต็มไปด้วยมลภาวะที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพของผู้พำนักอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาตั้งแต่บ่ายไปจนถึงกลางคืน อันเป็นช่วงเวลาที่เขาจัดงานพิธีต่างๆ ความแออัดก็ยิ่งทวีมากขึ้น ทั้งคนที่มาใช้บริการ ทั้งรถรา ทั้งเสียงจากพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาลา ซึ่งต่างคนต่างมุ่งในกิจของตน ทำให้บรรยากาศทั่วไปเต็มไปด้วยความวุ่นวายแข็งแรงแ

นอกจากนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาซ้ำเติมในการทำลาสุขภาพของพระเดชพระคุณโดยตรง ก็คือบรรยากาศของกุฏิที่พักของท่านเอง แม้จะเป็นตึกสองชั้นขนาดไม่เล็ก แต่บรรยากาศรอบๆ ก็ไม่น่าอยู่เสียแล้ว

กุฏิที่ตั้งอยู่ด้านหลังสุด ติดกำแพงวัด ชั้นล่างเป็นที่พักอาศัยของลูกศิษย์ ด้านบนเป็นที่พำนักของท่าน ด้านหน้าเป็นทางผ่านไปยังกุฏิอื่นๆ ด้านขวาเป็นห้องสุขาแถว ซึ่งมีด้านหลังชิดกำแพงวัด

นอกกำแพงมีถนนซอยเล็กๆ เป็นทางไปมาหน้าตึกแถว ๒ ชั้น ยาวตลอดแนวซอย ส่วนหนึ่งของตึกแถวนี้เป็นที่ตั้งของร้านทำทอง ซึ่งมีหน้าต่างตรงกับหน้าต่างของท่านพอดี การทำทองของเขาในเวลากลางวันทำกันจนดึก

เวลาทำทองเขาจะนั่งทำตรงหน้าต่างซึ่งตรงกับหน้าต่างของท่าน เพื่อระบายกลิ่นควันให้ออกข้างนอกทางเดียว เวลาทำทองเขาจะให้เครื่องเป่าฟันทไฟในการหลอมละลายใช้น้ำประสานทองเป็นเครื่องประสาน ฉะนั้นเวลาทำงาน ใช้น้ำประสานทองก็จะพุ่งกระจายตรงมายังหน้าต่างของท่านที่อยู่ตรงกันข้าม ฟุ้งกระจายมาอย่างแรง ทำให้ท่านทำงานก็ไม่ได้ จำวัดก็ไม่ได้ ต้องลุกหนีออกจากห้อง มาเดินที่ระเบียงข้างหน้า เพียงแต่ให้กลิ่นไอบางลงบ้างเท่านั้น

การเป็นอยู่อย่างนี้มาตลอดเวลานับสิบๆ ปีที่ท่านพำนักที่นี่ ใช้น้ำประสานทองนี้เป็นอันตรายเป็นปอดมาก ท่านมีอาการหายใจสั้นๆ อึดอัดอยู่เป็นประจำ และทวียิ่งขึ้นทุกวัน มีผู้เล่าว่า เคยมีผู้ศรัทธาบางท่านจะไปขอให้ร้านทำทองย้ายที่ แต่ท่านก็บอกว่า อย่าไปรบกวนอาชีพของเขาเลย ก็เลยจบอยู่เท่านั้น ส่วนอาการป่วยของท่าน เดิมก็คิดว่าเป็นโรคภูมิแพ้แก้ไม่หาย การหายใจไม่เต็มปอดเป็นปัญหามากขึ้นๆ

พวกเราญาติโยมพากันวิตก พยายามหาที่พำนักข้างนอกเพื่อขอให้ท่านย้ายออกไป แต่ก็หาที่เหมาะสมไม่ได้สักที พอมีจังหวะว่างก็ออกไปดูตามวัดร้างๆ ซึ่งมีมากด้วยกัน ไปกันทั้งทางบก ทางเรือ ก็ไม่ได้ที่เหมาะสมใจ เจ้าอาวาสบางวัดใน กทม. ได้ทราบเรื่อง ก็ยินดีที่จะจัดหาที่ถวายนิมิตต์ท่านไปอยู่ด้วย แต่ปรกติท่านไม่ชอบรบกวนใครๆ อยู่แล้ว ก็ได้แต่อนุโมทนาขอบคุณไป

ระหว่างนี้อาการของท่านก็มากขึ้นทุกที ความทราบถึงนายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ แห่ง ร.พ.ศิริราช ผู้ที่ศรัทธาและเคารพท่านมาก โดยคุณหญิงอุบล หุระนันท์ เป็นผู้ไปปรารภให้ฟัง คุณหมอโรจน์ตั้งใจมาก เขียนจดหมายด่วนมาถวายนามอธิบายนว่า การสูดใช้น้ำประสานทองเข้าไปบ่อยๆ จะทำให้ปอดเกิดพังผืดยึด และมีอาการหายใจไม่เต็มปอดเป็นอันตรายเป็นมาก จึงขอให้ท่านรีบย้ายออกจากวัดทันที ให้รู้สึกเหมือนไฟไหม้บ้าน เพราะเมื่อเป็นแล้วยากแก่การรักษา ให้ท่านรีบย้ายออกโดยเร็วที่สุด

ญาติโยมได้ทราบความ ก็พากันวิตก จะต้องเร่งไปหาที่พักรักษาตัวก่อน... แต่ต้องเป็นที่เหมาะสำหรับสงฆ์ คือไม่ขัดต่อพระวินัย ขณะยังหาไม่ได้ ก็อาราธนาท่านให้ เป็นคนไข้ไปพลางก่อน พักในโรงพยาบาลชั่วคราว

ต่อมาไม่นานนัก คุณพินิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มากราบเรียนพระเดชพระคุณท่าน ว่า คุณหญิงรุท ฐนะปุระ พร้อมด้วยคุณชุตติมา ภรรยา มีศรัทธาจะถวายที่ดิน ๒๕ ไร่ ที่เป็นมรดกจากคุณพ่อคุณหญิงรุท ที่ตำบลวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พวกเราดีใจกันมาก ไกลหน้อยก็ไม่ว่า พากันไปดู แต่ได้พบปัญหาหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ ดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ปลูกต้นไม้ไม่ขึ้น คณะศิษย์ได้พยายามอย่างมากที่จะ ช่วยกันแก้ปัญหาข้อนี้ ได้เชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางปฐพีวิทยา จาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาปรึกษาหาทางแก้ไข อาจารย์คณะนั้นก็เสนอวิธีแก้ไข แต่ก็ ยาก ต้องลงทุนลงแรงมาก เป็นภาระใหญ่ที่ไม่คุ้มค่า

ครั้งเมื่อพิจารณาทางด้านภาวะแวดล้อม ก็พบว่า ทางด้านฟาร์มข้างเคียงเขาเลี้ยงไก่ เป็นฟาร์มใหญ่ มีไก่จำนวนนับหมื่น มีการฉีดยา ฟันยา ฟุ้งไปไกล และเมื่อถึงฤดูที่มีลมผ่าน มา ก็มีกลิ่นเหม็นโชยมาด้วย แม้กระนั้น ท่านก็ยังไม่ปฏิเสธเสียทีเดียว ด้วยเห็นว่าเจ้าของ เขามีศรัทธามาก เขาอุทิศทรัพย์ปลูกเรือนชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ให้ท่านทดลองไปอยู่ ท่านก็เมตตา ฉลองศรัทธาถึงสองครั้ง กลับมาก็อาพาธทั้งสองครั้ง ท่านจึงจำต้องปฏิเสธไปอย่างเกรงใจ

ต่อมาไม่นานนัก คุณหมอกาญจนา เกษสอาด ศรัทธาเก่าของท่าน มากกราบเรียน ว่า มีเพื่อนของเพื่อนเขาปลูกศาลาใหญ่ไว้กลางสระน้ำในแปลงใหญ่ของเขาที่ตำบลลำลูก กา จังหวัดปทุมธานี ไม่มีใครใช้ประโยชน์เลย ทิ้งว่างไว้เฉยๆ หากท่านจะใช้เป็นที่พักรักษาตัวได้ เจ้าของเขาจะยินดีมาก ก็พากันไปดู เห็นว่าพอจะใช้ได้ เพราะในขณะนั้นมี พระสงฆ์ในคณะของท่านเพียง ๒ องค์ เท่านั้น คือ พระครูปลัดปิฎกวิวัฒน์ (ปัจจุบัน) ศิษย์ของท่าน และพระครูสังฆรักษ์ (ฉาย) ซึ่งรักเคารพท่านมาก ติดตามมาจากวัด พระพิเรนทร์ด้วยกัน

ที่ศาลากลางสระนี้ก็เหมือนกัน ท่านก็มีได้รับเสียทันที เพราะพระเดชพระคุณท่าน เป็นผู้ทีละเอียดยรอบคอบมาก ไม่ตัดสินอะไรง่าย ๆ จึงตกลงว่า ท่านและคณะจะทดลอง พักดูก่อนระยะหนึ่ง ครั้นรู้สึกว่าจะอยู่ได้ท่านจึงรับอาราธนา ผู้เป็นเจ้าของศาลา ดังกล่าว คือ คุณบุญเจิด หลิมสุนทร ผู้ซึ่งต่อมาได้มาเป็นศรัทธาใหญ่ของท่าน มีผลให้เกิดสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เป็นอนุสรณ์ถึงคุณสายใจ หลิมสุนทร ภรรยาของท่าน

ผู้ถึงแก่กรรมไปด้วยโรคมะเร็ง และเป็นผู้ที่มีศรัทธาอย่างสูงในพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ในระหว่างที่เธอมีชีวิตอยู่ ได้เป็นผู้ที่ดูแลเอาใจใส่การเป็นอยู่ของท่านและคณะของพระเดชพระคุณอย่างดีที่สุด มีความตั้งใจฟังธรรมและปฏิบัติธรรมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระเดชพระคุณอย่างสูง

ทั้งสามีภรรยาเจ้าของศาลา ยิ่งนานวันยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้นๆ เอาใจใส่ดูแลการเป็นอยู่ของท่านอย่างดีที่สุด แม้บ้านที่เธอพำนักจะอยู่ห่างไกลจากศาลากลางสระสักเพียงใด แต่ทั้งครอบครัวก็หาเวลามาดูแลการเป็นอยู่ของท่านไม่เว้นแต่ละวัน พยายามปรับปรุงสถานที่พำนักให้สัปปายะมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อตรงโน้น สร้างตรงนี้ พยายามถวายเป็นความสะดวกสบาย ทั้งสวยงามให้มากยิ่งขึ้น ดูแลให้ความสะดวกสบายแก่ทุกคนแม่แต่ญาติโยมที่มากราบนมัสการที่เยี่ยมท่าน

ท่านและคณะพักอยู่ที่นี้อย่างสะดวกสบายค่อนข้างนานถึง ๓ พรรษา ในระหว่างนี้ญาติโยมก็ยังมิได้หยุดที่จะเสาะหาที่ดินสร้างวัดถาวรอยู่เรื่อยๆ

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ คุณหมอกาญจนาได้ทราบข่าวว่า บริษัทไทยประกันชีวิต มีที่ดินทิ้งว่างเปล่าอยู่แปลงหนึ่งบนถนนข้างพุทธมณฑล สาย ข มีเนื้อที่ราว ๑๑ ไร่เศษ เตรียมไว้จะสร้างตึกสัมมนาอาคาร ๔ ชั้น เพื่อใช้เป็นที่สัมมนา แต่ติดขัดด้วยทางพุทธมณฑลไม่อนุญาตให้สร้างตึกสูงเกิน ๑๕ เมตร โครงการนั้นจึงเป็นอันระงับไป ที่ดินแปลงนี้ทั้งๆ ที่ถมแต่งเตรียมการไว้แล้ว ก็เลยทิ้งไปเฉยๆ

เราไปดูกันแล้ว เห็นว่าเป็นที่สัปปายะมาก ลักษณะทั่วไปของที่ดินแถบนั้นเป็นสวน สงบ ร่มรื่น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ห่างๆ กัน มีผู้อยู่อาศัยไม่มาก รถราก็ไม่ค่อยผ่านไปมามากนัก ทั้งปากซอยก็ยังมีป้อมยามรักษาการของพุทธมณฑลดูแลการเข้าออกของผู้คน และยวดยานอยู่เป็นประจำอีกด้วย ทั้งสัปปายะ ทั้งปลอดภัย จึงเป็นที่ถูกใจของทุกคนอย่างมาก

พอดีกับทางคุณณรงค์ชัยที่ที่ดินที่ว่างน้อยได้ ที่ดินส่วนที่เคยถวายนั้นขายได้ ๕ ล้านบาทพอดีที่กำลังต้องการเป็นทุนในการซื้อที่ดินแปลงนี้ เราตกลงกันในราคา ๕ ล้าน ๘ แสนเศษเท่าไรดิฉันจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าอาจารย์ลดา รัตกลีกร เช่นแซ็คจ่ายจำนวนที่ขาดให้ทันที อันที่จริงเจ้าของเขาเรียกแพงกว่านี้มาก แต่อาศัยความศรัทธาในพระพุทธานุภาพและคำวิงวอนจากศรัทธาหลายสาย เขาจึงตกลงขายให้ในราคาดังกล่าว

ญาติโยมทุกคนที่เกี่ยวข้องพากันดีใจ ชวนกันติดตามท่านไปดูที่แปลงใหญ่ เห็นมีการขุดสระถมดินไว้ดีแล้ว มีต้นไม้ประเภทขึ้นเอง เช่น ต้นมะขามเทศ กระถิน ขึ้นสูงระเกะระกะทั่วไปในระหว่างพงหญ้าขึ้นสูง แต่ก็สัมผัสได้ถึงความสงบที่ซ่อนอยู่ภายใน

คุณหญิงยุर्थ ณะปุระ ในฐานะที่เป็นสถาปนิก ได้ขออาสาวางแผนผังการก่อสร้างจัดแบ่งเขตที่ควรสำหรับวัดให้พอเหมาะพอดีกับที่ดินที่มีอยู่ แต่ต่อมาเมื่ออาณาเขตของวัดขยายออกมากขึ้นๆ แผนผังที่วางไว้เดิมจำต้องเปลี่ยนไปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

จังหวะนั้นช่างพอเหมาะพอดี ที่ดิฉันจะได้มีโอกาสร่วมทำบุญ เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องย้ายที่อยู่หนีความอัดแอของสุขุมวิท ในที่ดินมีบ้านอยู่ ๓ หลัง เป็นตึกหนึ่งหลัง อีก ๒ หลังเป็นบ้านไม้ ทุกหลังจะต้องรื้อออก ก่อแล้วจะได้นำไม้มาใช้ประโยชน์ข้างหน้า เพราะขณะนั้นไม้หายาก และแพงมาก ทั่งหาที่แก่แกร่งไม่ค่อยได้ ไม้จากบ้านทั้ง ๓ หลังจึงเป็นประโยชน์มาก เรือนไม้หลังใหญ่เป็นไม้ที่ดีมาก คุณพ่อดิฉันล้งล่องลงมาเองจากจังหวัดบุรีรัมย์ มีเสาไม้เต็งรังต้นโตๆ ได้นำมาใช้เป็นสะพานข้ามคูคลองในวัด

ไม้ดีๆ ส่วนมากคัดมาใช้ที่วัด พื้นไม้สัก ไม้แดง กะไว้สำหรับพื้นกุฏิทั้งสอง คุณหมอมจรรณขอถวายค่าสร้างกุฏิทั้งหมด คุณหญิงยุर्थเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างกุฏิ ไม้ที่เหลือก็ได้นำมาใช้ทำอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ เช่น เติง ตัง โต๊ะ

บังเอิญอีกที่ขณะนั้น ดิฉันมีคนสวนซึ่งมีฝีมือทางช่างไม่อยู่ด้วย จึงทำได้ทุกอย่างที่ต้องการ ดิฉันเองก็รู้สึกเป็นสุข เพลิดเพลินไปกับงานเล็กๆ น้อยๆ นี้ คนสวนนี้รับใช้อยู่ ๗ ปี ได้ทำงานไม้ถวายวัดไว้มาก ก่อนจะลาออกไป จึงขอโอกาสนี้อนุโมทนากับเขา

เมื่อกุฏิขึ้นแล้ว การก่อสร้างอื่นๆ ก็ค่อยๆ ตามมาตามลำดับความจำเป็น เช่น โรงครัว ห้องสุขา หอระฆัง ศาลาสวดมนต์ กำแพง หอฉัน ห้องพักญาติโยม กุฏิใหญ่ โบสถ์ และหอธรรมที่กำลังจะเริ่มขึ้น ทั่วอาณาบริเวณวัดก็ขยายออกไปเรื่อยๆ ตามเหตุการณ์และความจำเป็น กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ที่สงบร่มรื่น และงดงาม ท่ามกลางไม้ดอกไม้ใบไม้ยืนต้นที่ยังความเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ (วันที่ศาลานี้มาถึงวัด)

หมายเหตุ: "วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้" นี้ พิมพ์ครั้งแรก ในโอกาสที่ พลโท นายแพทย์ธำรงค์รัตน์ แก้วกาญจน์ อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดที่ วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๓๑ ต.ค. ๒๕๔๗

อาร์มภพจน์

ในการพิมพ์ฉบับ ๖ ตอน ครั้งที่ ๑ - ๑๒ ต.ค. ๒๕๕๗

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารที่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เป็นอภิลักขิตกาลอันสำคัญ สมควรฉลองสิริชนมกาลด้วย ธรรมเนียมใหญ่ ที่จะอำนวยการประโชชนี้นาน จึงถือเป็นโอกาสที่จะพิมพ์เผยแพร่หนังสือ ธรรมเนียมซึ่งเป็นเล่มใหญ่ในระยะยาว ชื่อว่า *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* และประจวบว่า โยม คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นรัตต์บุญบุคคล ๑ ใน ๓ ท่านของวัดญาณเวศกวัน ที่มี ชนมวารบรรจบครบศตวรรษในปีเดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ จึงได้ตกลงจะพิมพ์หนังสือ ธรรมเนียมดังกล่าวทยอยไป ซึ่งถ้าไม่จบเล่มในปี ๒๕๕๗ นี้ ก็คงหรืออาจจะเสร็จสิ้นในปีที่ สิบเนื่องต่อไป ทั้งนี้ มีข้อตำริและเรื่องราวปรากฏอยู่ในคำ "ปรารภ" ต่อจากนี้แล้ว

อนึ่ง ได้คำนึงว่า โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้ที่ริเริ่มและได้เพียร พยายามเอาจริงเอาจังอย่างยิ่ง ในการเที่ยวสืบเสาะแสวงหาสถานพำนักอันเป็นสัปปายะ ที่ อาตมภาพจะไปพักอาศัยให้พ้นไปจากถิ่นอากาศเสียที่เป็นพิษภัยเพิ่มโรคาพาช แล้วจะได้ ทำงานตรวจเขียนหนังสือธรรมต่อไปได้ยืนยาว จนมีญาติโยมร่วมใจร่วมชวนชวยมากท่าน และในที่สุดก็ได้พบสถานที่สมวัดอุปประสงค์ดังกล่าว ทางด้านหลังของพุทธมณฑล ที่อาตม ภาพพร้อมคณะได้เข้ามาพำนักตั้งแต่เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๒ และเมื่อกาลเวลาผ่านไป ด้วย การที่โยมผู้ศรัทธาจัดทำเสริมสร้างนานัปการ สถานที่อันมุ่งเพียงให้เป็นที่หลบภัยอากาศ เสียและชุ่มทำหนังสือ ก็กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อถึงวาระนี้ น่าจะนำคำบอกเล่าของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มาพิมพ์ ไว้ด้วย คนรุ่นหลังจะได้รู้ถึงความคิดและเรื่องราวที่เป็นต้นกำเนิดและเป็นภูมิหลังของวัด ญาณเวศกวันนี้ ที่เป็นส่วนสำคัญในประวัติของวัด เพื่อจะได้มีความแจ่มชัดในการที่จะสืบ สานกิจการของวัดกันต่อไป

ในปฏิทินกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๔๗ คือ ๑๐ ปีล่วงแล้ว เมื่อวัดญาณเวศกวันมีอายุได้ ๑๕ ปี อาตมภาพได้ขอให้โยมคุณหญิงเขียนเล่าเรื่องราวดังกล่าว แล้วพิมพ์แจกในวัน ทอดกฐินปีนั้น ครั้นต่อมาถึงปี ๒๕๕๒ มีการตั้งเสาอโศก คือเสาจำลองหลักศิลาจารึกของ พระเจ้าอโศกมหาราช ที่ลานด้านหลังวัด ประจวบวาระที่วัดญาณเวศกวันมีอายุ ๒๐ ปี อาตม ภาพได้บอกแจ้งขอรวบรวมคำเล่าของโยมรุ่นแรกที่ร่วมกันสร้างวัด และได้มาบ้าง ยังไม่ครบ

ครั้งนั้น ตนเองก็ได้เขียนเรื่อง “๒๐ ปี วัดญาณเวศกวัน” แต่เขียนไปได้แค่ยุคที่ ๑ เพียง ๓๘ หน้า ได้ประวัติช่วงต้นของการสร้างวัด ยังไปไม่ถึงไหน การเขียนประวัติวัดก็ค้างอยู่เท่านั้นจนบัดนี้ เพราะงานหนังสือธรรมที่ทำไม่ทันมีมากมาย และในที่สุด ตัวอาตมภาพเองก็ต้องไปพักอาศัยและตรวจเขียนหนังสือธรรมที่ยังค้างอยู่อีกนับไม่ได้ ในถิ่นไกลออกไป เนื่องจากปัญหาเก่าคือเรื่องอากาศกับโรคพาธนั่นเอง

โดยนัยที่กล่าวมา ในวาระนี้ จึงถือเป็นโอกาสที่จะนำข้อเขียนคำเล่าของโยมคุณหญิงกระจำศรี รักตะกนิษฐ เรื่อง “วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้” ลงตีพิมพ์ไว้ด้วย จะได้เป็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง คือในแง่ของสถานที่หนึ่งซึ่งผูกและแพร่หนังสือธรรมสืบต่อไป

ว่าถึงหนังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ ในวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิวัต เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ที่ผ่านมามีเวลาจัดทำ ๑ เดือน ทันพิมพ์เสร็จได้ ๔ ตอน กะว่ากว่าจะถึงวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของโยมคุณหญิงกระจำศรี รักตะกนิษฐ ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ มีเวลา ๔ เดือน โดยคำนวณว่าทำได้เดือนละ ๔ ตอน ก็จะเสร็จอีก ๑๖ ตอน แต่ครั้นถึงเวลาจริงในบัดนี้ เสร็จได้เพิ่มเพียง ๒ ตอน รวมกับเดิมเป็นภาค ๑ มีชื่อว่า “วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา” มีทั้งหมดแค่ ๖ ตอน นี่คือการไม่แน่นอนอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยเฉพาะในยามที่กำลังของสังขารมีแต่จะถดถอย ก็จะต้องเผชิญและผจญด้วยกำลังเท่าที่มีอยู่นี้ต่อไป แต่การที่ได้เริ่มพิมพ์ขึ้นมาเป็นส่วนแห่งการฉลองอายุมงคลของท่านที่มีคุณได้อุปการะวัดนี้มา ไม่ว่าจะเสร็จแล้วเท่าใด ก็ชื่อว่าบุญกิจที่ควรแก่กาล ได้เกิดก่อและดำเนินต่อไปแล้ว

ถ้อยพจน์อันพึงพรรณนาเลยกว่านี้ มีในคำ “ปรารภ” ถัดไปข้างหน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓๐ กันยายน ๒๕๕๗

คำปรารภ

ในการพิมพ์ฉบับ ๔ ตอน ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิ.ย. ๒๕๕๗

วัดญาณเวศกวันนี้ ญาติโยมได้ร่วมใจกันสร้างถวาย เป็นสมบัติของชาติศาสนา โดยมี พระเจ้าพรราชาเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒ นับถึงบัดนี้ ๒๕ ปี กิจกรรมและเรื่องราวในชีวิตบางตอน ของบุคคลเก่าๆ หลายท่าน ประกอบกันเป็นประวัติของวัดญาณเวศกวัน

ได้คิดไว้นานแล้วว่า ที่วัดญาณเวศกวัน การพิมพ์หนังสือธรรมทานแจก เป็นงานหลัก เด่นชัดในการเผยแผ่ธรรม เมื่อถึงวันสำคัญเกี่ยวกับบุคคลผู้มีเรื่องราวเป็นประวัติของวัดดังที่ว่า น่าจะถือเป็นโอกาสดีที่จะบำเพ็ญธรรมทานดังกล่าว ซึ่งนอกจากช่วยให้มีการเลือกสรรหนังสือ ที่จะพิมพ์จริงจางขึ้นแล้ว ก็จะได้เป็นการทบทวนเล่าประวัติของวัดผ่านทางคุณความดีของท่าน เหล่านั้นด้วย เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ได้เริ่มปฏิบัติตามที่คิดนั้นมาบ้าง แต่ยังไม่เป็นเรื่องที่ชัดเจนมา

บัดนี้ โอกาสเช่นนั้นกำลังจะมาถึงเป็นคราวใหญ่ คือ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ เป็นศกที่ บุคคลรัตตัญญู ท่านผู้ใหญ่แห่งยุคเริ่มสร้างวัด ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๓ ท่าน มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เต็ม ๑ ศตวรรษบริบูรณ์ รวมเป็น ๓๐๐ ปี เรียงตามลำดับกาล คือ

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ คุณโยมหม่อม จรูญ ผลนิवास (มีงานทำบุญอายุมงคล ที่วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๒๒ มิ.ย. ๒๕๕๗)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ โยมคุณหญิง กระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

อีกท่านหนึ่ง ไม่อาจเรียงลำดับตามกาลได้ เพราะองค์ท่านเองไม่ทราบวันเกิดของตน คือ พระครูสังฆรักษ์นาย ปญญาปทีโป แต่ท่านก็มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้เช่นกัน

โยมทั้งสองท่านเป็นคู่มิตรสนิทแน่นแฟ้น เมื่อมาทำบุญกุศล ก็ทำด้วยกัน ตามปกติ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้เริ่มเรื่องว่าจะทำนั้นทำนี้ แล้วคุณโยมหม่อมจรูญ ผลนิवास ก็ร่วมด้วย และหนุนเต็มที่

ไม่ใช่แค่เรื่องสร้างวัด ที่โยมทั้งสองท่านใช้เวลาและเรี่ยวแรงมากมายในการตระเวน สืบราวหาสถานที่สัปปายะ (ในระยะแรก ไม่ได้คิดจะสร้างวัด) เพื่อให้อาณาเขตออกจากกรุง ไปทำงานธรรมะในที่ที่สุขภาพจะไม่เสื่อมทรุดลงไปอีกจนเกินแก้ โดยมีโยมหลายท่านเข้ามา ร่วม จนเกิดมีวัดญาณเวศกวันขึ้น เรื่องอื่นๆ ยังอีกมาก

ตั้งแต่ก่อนเกิดวัด โยมทั้งสองพร้อมครอบครัว ได้ตั้งทุนพิมพ์พจนานุกรมพุทธศาสน์ คู่มือจัดหาปัจจัยสี่และบรรดาอุปกรณ์เครื่องดำเนินศาสนกิจให้ไม่ติดขัด จัดถวายรถยนต์แทบ ทุกคันที่พระสงฆ์วัดนี้ได้ใช้ ตั้งแต่ก่อนสร้างวัดเรื่อยมา

พอเริ่มยุคที่ใช้คอมพิวเตอร์ทำงานพิมพ์หนังสือบนโต๊ะได้ (desktop publishing) ก็จัดซื้อคอมพิวเตอร์ถวาย พอจะสร้างกฎไว้ด้วย ๒ หลังแรกของวัด ทุนทรัพย์และไม่สึกไม่แดง จากการรื้อบ้านเก่าของโยมก็มาเป็นเสนาสนะ พอตั้งวัดได้ก็ประเดิมทุนสร้างโบสถ์ แล้วก็ตั้งทุนต่างๆ ไว้เป็นฐานเป็นหลักประกันที่จะบำรุงเลี้ยงวัดในระยะยาว

เรื่องการบุญใหม่ๆ มีมากมาย ไม่อาจจำได้หมด และมีโชโอกาสที่ฟังนำมาแจ้งไว้ แต่ก็ควรเล่าไว้ต่างหากให้ละเอียดกว่านี้ เพื่อประโยชน์เชิงประวัติของวัดหรือการสำรวจรวม

ที่นี่ ด้านพระสงฆ์ หลวงลุงพระครูสังฆรักษ์ฉาย ปรินิพพานไป เป็นองค์หนึ่งในคณะพระภิกษุ ๓ รูป ที่ออกจากวัดพระพิเรนทร์ มาสู่ศาลากลางสระ ลำลูกกา แล้วจำพรรษาชุดแรกตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ ที่วัดญาณเวศกวัน กับที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาตองยาง

ที่วัดญาณเวศกวัน และที่สายใจธรรม พอมีพระใหม่ ๑-๒ รูป ยังไม่เป็นชั้นเรียน หลวงลุงทั้งที่สูงวัยมาก แต่จำแบบได้แม่นยำยิ่ง ก็รับภาระร่วมกับพระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ สอนธรรมวินัยแก่นวกภิกษุ จนเมื่อวัดมีพระใหม่มากขึ้นๆ เป็นชั้นเรียน เป็นสำนักเรียน ก็ทำหน้าที่ครูสอนพระปริยัติธรรมเรื่อยมา กระทั่งชราภาพครอบงำ จำต้องหยุดงานสอน

พอดีอากาศเริ่มแยกไปพักในชนบท โดยไปเป็นช่วงๆ หลวงลุงก็ร่วมเดินทางเป็นประจำ แม้กระทั่งไปจำวัดสู้ความหนาว 12°C. ถึงหนองแข้ ในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ในที่สุด ชราก็มากุคามหนักขึ้น ก่อนเข้าพรรษา ๒๕๕๑ ได้เริ่มคุมหนักเบาไม่ได้

ครั้นถึงต้นปี ๒๕๕๒ หลังจากมีพิธีรับใบตราตั้ง พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ เป็นรองเจ้าอาวาส และ พระครูธรรมธรรชิต คุณวโร เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในวันที่ ๒๒ ก.พ. แล้วสัปดาห์หนึ่ง หลวงลุงร่วมเดินทางจะไปพักที่หนองแข้ ๓ สัปดาห์ แต่ไปถึงแค่สายใจธรรม ก็ขอกลับวัด แล้วต่อมาปลายเดือนเมษายน หลวงลุงก็ไปพักด้วยในชนบทเป็นครั้งสุดท้าย โดยเดินทางไปที่สถานพำนักสงฆ์ธรรมวาสี ที่ริมเขื่อนกระเสียว เพียง ๑ สัปดาห์ หลังกลับมาวัดญาณเวศกวันครั้งนี้แล้ว หลวงลุงก็ไม่เดินทางไปไหนอีก

ต่อจากนั้น ทั้งหลวงลุงและอาตมภาพต่างก็มีร่างกายที่เสื่อมสภาพไปคนละทาง อาตมภาพไปหาอากาศที่จะหายใจสะดวกขึ้น ก็เริ่มแยกไปจำพรรษาหลังในชนบท ตั้งต้นที่สายใจธรรม ในปี ๒๕๕๒ นั้นเอง ส่วนหลวงลุงก็ชราช่วยตัวเองยากขึ้นจนไม่ไหว ยอมนอนให้พระโยมอุปัฏฐากเกือบเต็มอัตราอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน ดังที่รู้จักดี

คราวนี้ก็มาถึงปีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่ท่านผู้ใหญ่ของวัดญาณเวศกวัน ทั้ง ๓ ท่าน เจริญชนมวส์ครบ ๑๐๐ ปี เป็นการเหมาะควรอย่างยิ่ง ที่จะจัดพิมพ์หนังสือธรรมเพื่อฉลองมงคลวารอันรวมได้ ๓๐๐ ปี

ตอนแรกนึกไม่ออกว่ามีหนังสืออะไรที่จะพิมพ์ แล้วจะว่าบังเอิญก็ได้ เป็นความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน คือ ช่วง ๕ ปีเศษที่ผ่านมา ซึ่งพูดได้ว่าถูกอากาศหนักไล่ออกจากวัด ไปอยู่ในที่อื่นไม่แน่นอนนั้น เป็นโอกาสให้ได้เร่งงานหนังสือธรรมะหลายเรื่อง แข่งเวลา แข่งโรค แข่งชรา อย่างเต็มที่ โดยไม่รู้ว่าจะเสร็จเมื่อใด

จนในที่สุด เมื่อสิ้นเมษายน ขึ้นเดือนพฤษภาคม ที่ผ่านมาใกล้ๆ นี้เอง อยู่ๆ ก็นึกขึ้นได้ว่า งานหนักๆ ที่เร่งทำมาไม่ได้หยุดเลยนั้น ถึงตอนนั้น เสร็จหมดแล้ว โดยเฉพาะ *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย* (คือ ฉบับใช้ข้อมูลคอมพิวเตอร์) เกิดช่วงว่าง เป็นความพอดีที่เหมือนบังเอิญมา

(ถ้าถือจริงจัง งานใหญ่ที่ค้างยังไม่หมด พอ *พุทธธรรมฯ* เสร็จที่สายใจธรรม คุณสุพงษ์ ประจุมาศ ก็ทวงให้เขียน *อริยวินัย* ที่บอกไว้เกิน ๓๐ ปีแล้วว่าคิดจะเขียนให้เป็นคู่ของ *พุทธธรรมฯ* แต่ได้ตอบไปว่า *อริยวินัย* นั้นได้ยุติกับตัวเองแล้วว่า ถึงบัดนี้ ไม่มีชีวิตเหลืออยู่พอที่จะเขียนให้จบได้ เป็นอันยกเลิกไป)

ทีนี้ ความประจวบที่มาบรรจบ ก็คือ วันหนึ่งในช่วงนั้นแหละ ก็นึกขึ้นมาถึงต้นฉบับหนังสือ ที่เป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ ถอดจากเสียงบันทึก MP3 ของคำบรรยายธรรมเรื่อง *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ๖๐ ตอน ที่ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ถวายไว้นาน (๖ ปี) แล้ว เมื่อมีช่วงว่างขึ้นนี้ น่าจะยกขึ้นมาตรวจชำระแล้วพิมพ์เป็นหนังสือธรรมทาน เป็นโอกาสเหมาะทีเดียว

แล้วเรื่องก็มาบรรจบอีกชั้นหนึ่งว่า *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ เป็นธรรมบรรยายเรื่องใหญ่ ที่พิมพ์ขึ้นมาก็เป็นเหมือนหนังสือเรียนเล่มโต (คาดว่าเกิน ๑,๐๐๐ หน้า) จะเป็นประโยชน์กว้างขวางยาวนานในการศึกษา และงานตรวจชำระตีพิมพ์ก็ใหญ่ คงใช้เวลาเกือบทั้งปี สมที่ จะเป็นหนังสือสำหรับธรรมทานบุญกิริยา ในการฉลองมงคลวารของท่านผู้ใหญ่ ที่มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ๓ ท่าน อันทอดระยะกันไป ถือได้ว่าตลอด พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้

ความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน เป็นอันลงตัวด้วยดี เมื่อเรื่องสำเร็จตามนี้ นอกจากสมหมายในการมีธรรมทานที่เหมาะสมสำหรับมงคลวารของท่านผู้ใหญ่แล้ว ก็จะได้ฉลองบุญเจตนาของ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ที่ได้ทำต้นฉบับนี้ขึ้น อีกทั้งเป็นการสัมฤทธิ์ความปรารถนาของท่านที่ได้หมายใจปากเพียงไว้ที่จะให้ธรรมบรรยายชุดนี้เสร็จเป็นเล่มหนังสือ แล้วออกมา ๑๕-๒๐ ปี

ควรเล่าเรื่องต้นฉบับให้ชัดขึ้นหน่อยว่า เมื่ออาตมภาพไปพักที่สายใจธรรมนั้น ญาติโยมหลายท่านในวงสายใจธรรมได้นัดกันไปเยี่ยม เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๑ ในการไปคราวนั้น มีข้อพิเศษว่า คุณถาวร และคุณจันทร์ประภา อโณทยานนท์ มีลูกสาวติดตามไปด้วย คือ ดร. วรภา อโณทยานนท์ ซึ่งจบการศึกษาที่อเมริกา ทำงานที่นั่น เพิ่งกลับมาเมืองไทย

เจ้าตัว ดร. วรภา นำต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ของคำบรรยายธรรม ๒ ชุด ทำเป็นเล่มหนังสืออย่างดี ไปถวาย คือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* และ *จากจิตวิทยา สู่อุทิศภาวนา* โดยเล่าประกอบว่า ได้ทำงานนี้ระหว่างอยู่ในสหรัฐ ใช้เวลาเรื่องละ (หรือชุดละ) ๑ ปี

เรื่องต้นฉบับของ ดร. วรภา อโณทยานนท์ นี้ ควรเล่ารายละเอียดเพิ่มไว้อีกต่างหาก เช่นเดียวกับเรื่องราวอื่นหลายอย่าง ซึ่งได้เพียงเอ่ยถึงไว้ จะดูโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

อย่างน้อยก็ชัดเจนว่า การเตรียมต้นฉบับทั้ง ๒ เรื่องนั้น เป็นงานหนัก ทำได้ยากอย่างยิ่ง ต้องสำเร็จด้วยฉันทะและวิริยะอย่างสูง ที่จริงก็ต้องพร้อมด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ และที่ทำนั้น จนถึงนำไปถวาย ก็โดยมีน้ำใจปราถนาดี โดยหวังให้เป็นธรรมทาน เพื่อความเจริญธรรมเจริญปัญญา อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน จึงสมควรดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงตามที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งขออนุโมทนา ดร. วรภา อโณทยานนท์ ไว้ ณ ที่นี้ เป็นอย่างยิ่ง

ดั่งว่าแล้ว ธรรมบรรยายชุด *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ เป็นเรื่องใหญ่ยืดยาวถึง ๖๐ ตอน การตรวจชำระที่คงใช้เวลาเกือบทั้งปี (อาจจะเกินปีก็ได้) เพิ่งเริ่มมาได้เดือนเดียว เบื้องแรก คิดว่าจะรอให้งานเสร็จสิ้นแล้วพิมพ์เป็นเล่มทีเดียว

ต่อมา ได้ความคิดใหม่ว่า น่าจะจัดแบ่งให้เหมาะได้ คือ ขณะนี้เสร็จ ๔ ตอน ได้ความถึงจบพิธีอุปสมบทในโบสถ์ พอดีจะถึงมงคลวารแรก คือ ๑๗ มิ.ย. ๕๗ เมื่อพิมพ์ ๔ ตอนนี้ก่อนก็จะเท่ากับว่า ในวันอายุมงคลของ คุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ถึงตอนที่พิธีบวชเสร็จ ได้พระใหม่องค์ที่จะเรียน เตรียมตัวพร้อมแล้ว จากนั้น เมื่อถึงมงคลวารท้ายปีของ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ญ ๑๒ ต.ค. ๕๗ (หรือเมื่อไรก็ตามที่ทำเสร็จโดยถือว่าเนื่องในวันนั้น) ก็จะได้ *ตามพระใหม่* ที่บวชเสร็จแล้วนั้น *ไปเรียนธรรม* จนจบ

อนึ่ง งานตรวจชำระนี้ทำเมื่อตัวผู้ตรวจออกจากวัดญาณเวศกวันไปหลายปีแล้ว และอยู่ไม่เป็นที่ ขึ้นต่อความคาดหมายในการรักษาปอด งานหนังสือธรรมนี้จึงขึ้นต่อการย้ายที่ด้วยสำหรับ ๔ ตอนที่เสร็จแล้วนี้ เริ่มด้วยได้รับต้นฉบับ ที่สายใจธรรม (ฉะเชิงเทรา) ตรวจที่ดงสะเดา (เพชรบุรี) เสร็จตอน ๔ บนหอพุทธธรรม (สุพรรณบุรี) ขออนุโมทนาผู้ที่อุปถัมภ์เกื้อกูลในที่นั้นๆ แต่ต่อจากนี้ ตอนที่ ๕ ค่อนข้างแน่ว่าจะต้องไปทำเสร็จในที่ไกลออกไป จบเมื่อใด ก็จะมีรู้ว่าที่ไหน

ในที่สุด เรื่องทั้งหมดมารวมลง ณ ที่หมาย คือการบำเพ็ญธรรมทานบุญกิริยา ในมงคลกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่บุคคลผู้รัตัญญู ๓ ท่าน เจริญชนมวัสสัครบ ๑๐๐ ปี

วันใดวันหนึ่ง ตั้งแต่ขึ้นปีใหม่ ถึงวันสิ้นปี เป็นมงคลวารของ พระครูสังฆรักษ์ฉาย ปญญาทีโป อภิลักขิตกาล ๑๗ มิถุนายน เป็นมงคลวารของ คุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास

จากนั้น ๑๒ ตุลาคม คือมงคลวารของ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ขออนุโมทนาศาสนกิจของพระครูผู้มหาเถระ และอนุโมทนากุศลจริยา ที่โยมทั้งสองท่านได้บำเพ็ญอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ในการบำรุงพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ แผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชน ตลอดเวลายาวนาน ขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้าออกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยั่งยืนนานตลอดไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗

“... คุณพ่อคุณแม่ที่รักลูกมาก อยากให้ลูกเป็นคนดี มีความสุขความเจริญ ลูกก็ถือว่าพ่อแม่มีพระคุณมาก จึงมีหลักธรรมสอนให้ทำบุญกุศลเพื่อให้อบแทนพระคุณของท่าน

“ทำไมจึงถือว่าการบวชนี้เป็นการตอบแทนพระคุณ ก็อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ว่า พ่อแม่ที่ฝากความสุขความทุกข์ไว้กับลูกเป็นอย่างมาก ถ้าลูกมีความสุขความเจริญ ประพฤติดี พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ถ้าลูกประพฤติไม่ดี เป็นที่หนักใจ พ่อแม่ที่นั่นแหละจะเป็นคนที่ทุกข์ที่สุด

“ในเมื่อพ่อแม่ฝากสุขและทุกข์ไว้กับลูกอย่างนี้ ลูกที่ดีก็ต้องพยายามทำให้พ่อแม่มีความสุข มีความสบายใจ ไม่หนักใจกับเรา ได้มองเห็นเราด้วยความปลื้มใจ และมีความหวัง

“... พ่อแม่จะมีความสุขมีความหวังอย่างนี้ได้ ก็ด้วยเห็น... ลูกเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ซื่อเพียร มีคุณธรรม เจริญอกงาม มีชีวิตที่ดีงามมีความสุข ถ้าพ่อแม่เห็นลูกดีงามมีความสุขความเจริญอย่างนี้ พ่อแม่ก็มีความสุข ลูกไม่ต้องทำอะไร ก็ตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่แล้วในตัว

“ที่นี่ ก็เลยจะขอขยายความว่า การตอบแทนพระคุณพ่อแม่ อาจสรุปได้ ๓ อย่าง

๑. เลี้ยงท่านทางกาย เช่นเลี้ยงด้วยอาหาร ด้วยปัจจัย ๔ ยามท่านชราแก่เฒ่าลง เราอาจจะดูแลท่านในเรื่องวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ แต่ระหว่างที่ท่านยังแข็งแรง ท่านเป็นฝ่ายเลี้ยงเรา ท่านเลี้ยงเราก่อน ซึ่งกลายเป็นว่า กว่าจะได้ตอบแทนท่าน เราต้องรออีกนาน แถมไม่แน่เสียด้วย จึงมี... ข้อต่อไป ซึ่งทำได้ทันที ไม่ต้องรอ
๒. เลี้ยงทางใจ เลี้ยงใจนี้เป็นการเลี้ยงที่สำคัญ เลี้ยงใจก็คือช่วยให้ใจของท่านสบาย มีความสุข ให้ท่านเห็นลูกแล้วได้ปลื้มใจ อย่างน้อยก็ไม่หนักใจ อย่างที่พูดเมื่อกี้ที่ว่า ถ้าเราประพฤติตัวดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำงาน มีความสุขความเจริญ นั่นก็เป็นการเลี้ยงใจพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่มีความสุข ชื่นใจ ปลื้มใจ ตลอดเวลา
๓. ลูกตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุดแก่พ่อแม่ ด้วยการให้สิ่งที่ประเสริฐแก่ชีวิตของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ถึงลูกจะเอาพ่อแม่มาขึ้นป่าประคบประหงมเลี้ยงดูตลอดชีวิต อย่างดีที่สุด ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าตอบแทนพระคุณของท่าน แต่ลูกคนใด ถ้าพ่อแม่เป็นคนไม่มีศรัทธา ทำให้ท่านมีศรัทธาได้ พ่อแม่ไม่มีศีล ทำให้ท่านหันมาประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลได้ พ่อแม่ไม่มีจาคะ ไม่มีคนเสียสละ ไม่ช่วยเหลือบาเพ็ญประโยชน์ ลูกก็ทำให้พ่อแม่มีจาคะเป็นคนเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ได้ พ่อแม่ไม่มีปัญญา ลูกก็ช่วยหาทางแก้หนี้ให้ท่านมีปัญญาขึ้นได้ เช่นมีปัญญาชำระหนี้ เข้าใจหลักพระศาสนา รู้เท่าทันกรรมตาของโลกและชีวิต โดยโน้มนำท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิธีที่เหมาะสม อย่างนี้ถือว่าการตอบแทนพระคุณอย่างสูง